EDEBİYAT FAKÜLTESİ SOSYOLOJİ BÖLÜMÜ

1990
SOSYOLOJİ DERNEĞİ

MUĞLA
SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

ULUSLARARASI KATILIMLI

VII. ULUSAL SOSYOLOJİ KONGRESİ

YENİ TOPLUMSAL YAPILANMALAR: GEÇİŞLER, KESİŞMELER, SAPMALAR

BİLDİRİ KİTABI I

Editör

Prof. Dr. Muammer TUNA

02-05 Ekim 2013, MUĞLA

TÜRKİYE CUMHURİYETİ BAŞBAKANLIK TANITMA FONU

MUĞLA VALİLİĞİ

TÜRKİYE CUMHURİYETİ GENÇLİK VE SPOR BAKANLIĞI

TOBB EKONOMİ VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ

ULUSLARARASI KATILIMLI

VII. ULUSAL SOSYOLOJİ KONGRESİ

YENİ TOPLUMSAL YAPILANMALAR:
GEÇİŞLER, KESİŞMELER, SAPMALAR

BİLDİRİ KİTABI I

Editör:

Prof.Dr. Muammer TUNA

Editör Yardımcıları:

Yrd.Doç.Dr. Ünal BOZYER **Arş.Gör. Ebru AÇIK TURĞUTER**

2-5 Ekim 2013,

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

ISBN 978-605-4397-33-4

Telif Hakkı © Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Her hakkı saklıdır. Bildirilerdeki fikir ve görüşler yazarlara aittir. Kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nin izni olmadan çoğaltılamaz ve dağıtılamaz.

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yerleşkesi
48120 Kötekli MUĞLA
Tel: 0252 211 10 00 http://www.mugla.edu.tr

CIP
Uluslararası Katılımlı 7. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiriler Kitabı (3 Kitaplık Set) (7. : 2013 : Muğla, Türkiye)
Bildiri Kitabı -1, 537 s.
Bildiri Kitabı -2, 741 s.
Bildiri Kitabı -3, 707 s.
Uluslararası Katılımlı 7. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiriler Kitabı (3 Kitaplık Set) / editör Muammer Tuna ; yardımcı editör Ünal Bozyer-Ebru Açık Turğuter.-Muğla : Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, 2013.

Kapak: Özden Işıktaş

Elektronik Kitap.
http://www.sosyolojikongresi.org/ekitap/Cilt%201.pdf
ISBN 978-605-4397-33-4

Uluslararası Katılımlı Yedi'nci Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiriler Kitabı (3 Kitaplık Set).
I.Sosyoloji—Kongreler. 1. Tuna, Muammer. 2. Bozyer, Ünal. 3. Açık Turğuter, Ebru

YAYIN KURULU

Prof.Dr. Muammer Tuna (Editör)

Yrd.Doç.Dr. Ünal BOZYER (Editör Yrd.)

Arş.Gör. Ebru Açık TURĞUTER (EditörYrd.)

Doç. Dr. Şinasi ÖZTÜRK

Yrd. Doç. Dr. Gökçen ERTUĞRUL

Yrd. Doç. Dr. Savaş ÇAĞLAYAN

Yrd.Doç.Dr. Hasan ŞEN

Yrd.Doç.Dr. Zafer DURDU

Arş.Gör.Dr. Sergender SEZER

Arş.Gör.Dr. Vefa Saygın ÖĞÜTLE

Arş.Gör. Çağlar ÖZBEK

Arş.Gör. Gaye Gökalp YILMAZ

Arş.Gör. Ezgi BURGAN

Arş.Gör. Demet BOLAT

Arş.Gör. Oğuz Özgür KARADENİZ

Arş.Gör. Sercan KIYAK

Arş.Gör. Deniz Ali GÜR

Arş.Gör. Sibel Ezgin AĞILLI

KONGRE ONURSAL BAŞKANI

Prof.Dr.Mansur HARMANDAR
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Rektörü

KONGRE ONUR KURULU

Mustafa Hakan GÜVENÇER
Muğla Valisi

Prof.Dr.Mansur HARMANDAR
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Rektörü

Prof.Dr.Güven SAK
TOBB Ekonomi Ve Teknoloji Üniversitesi Rektörü

Prof.Dr.Faruk KOCACIK
Cumhuriyet Üniversitesi Rektörü

Prof.Dr.Birsen GÖKÇE
Sosyoloji Derneği Onursal Başkanı

Prof. Dr.İhsan Sezal
Sosyoloji Derneği Başkanı

Prof.Dr.Pervin Çapan
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanı

KONGRE DÜZENLEME KURULU BAŞKANI

Prof.Dr.Muammer Tuna
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyoloji Bölüm Başkanı

DÜZENLEME KURULU

Prof.Dr.Nilay ÇABUK KAYA
Sosyoloji Derneği Başkan Yardımcısı

Doç.Dr.Sibel KALAYCIOĞLU
Sosyoloji Derneği Yönetim Kurulu Üyesi

Doç.Dr.Halime ÜNAL
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Yrd.Doç.Dr.Ünal BOZYER
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Yrd.Doç.Dr.Hasan ŞEN
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Yrd.Doç.Dr.Zafer DURDU
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Arş.Gör.Dr.Sergender SEZER
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Arş.Gör.Dr.Vefa Saygın ÖĞÜTLE
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Zeynep ÖNEN
Sosyoloji Derneği Yönetim Kurulu Üyesi

Mustafa KOÇANCI
Sosyoloji Derneği Yönetim Kurulu Üyesi

Arş.Gör.Feray ARTAR
Sosyoloji Derneği Yönetim Kurulu Üyesi

BİLİM DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Abdullah KORKMAZ İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet TAŞĞIN Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Ali ÇAĞLAR Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Ali ERGUR Galatasaray Üniversitesi
Prof. Dr. Aykut TOROS Yeditepe Üniversitesi
Prof. Dr. Aylin GÖRGÜN BARAN Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşe DURAKBAŞA Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşe SAKTANBER ODTÜ
Prof. Dr. Bahattin AKŞİT Maltepe Üniversitesi
Prof. Dr. Belma AKŞİT Maltepe Üniversitesi
Prof. Dr. Besim Fatih DELLALOĞLU Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Beylü DİKEÇLİGİL Kayseri Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Dilek CİNDOĞLU Sosyoloji Derneği Yönetim Kurulu Üyesi
Prof. Dr. Erol KAHVECİ İzmir Ekonomi Üniversitesi
Prof. Dr. Ferhat KENTEL İstanbul Şehir Üniversitesi
Prof. Dr. Feridun YILMAZ Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Güliz ERGİNSOY Okan Üniversitesi
Prof. Dr. İhsan SEZAL Sosyoloji Derneği Başkanı
Prof. Dr. İsmail COŞKUN İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail DOĞAN Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail TUFAN Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Korkut TUNA İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet MEDER Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Mesut YEĞEN İstanbul Şehir Üniversitesi
Prof. Dr. Muammer TUNA Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Nadir SUĞUR Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Nilay ÇABUK KAYA Sosyoloji Derneği Başkan Yardımcısı
Prof. Dr. Nilüfer NARLI Bahçeşehir Üniversitesi
Prof. Dr. Niyazi USTA Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Nurgün OKTİK Maltepe Üniversitesi
Prof. Dr. Nurşen ADAK Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Önal SAYIN Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Ruhi KÖSE Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Rüstem ERKAN Dicle Üniversitesi
Prof. Dr. Sami ŞENER Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Serap SUĞUR Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Songül SALLAN GÜL Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Ümit TATLICAN Adnan Menderes Üniversitesi
Prof. Dr. Zafer CİRHİNOĞLU Cumhuriyet Üniversitesi

Doç. Dr. Ahmet Zeki ÜNAL Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi
Doç. Dr. Cengiz YILDIZ Bingöl Üniversitesi
Doç. Dr. Dilek HATTATOĞLU Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Hayati BEŞİRLİ Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Sibel KALAYCIOĞLU Sosyoloji Derneği Yönetim Kurulu Üyesi
Doç. Dr. Şeref ULUOCAK Çanakkale 18 Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Şinasi ÖZTÜRK Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Talip KARAKAYA Dumlupınar Üniversitesi
Doç. Dr. Yıldız AKPOLAT Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Yücel CAN Niğde Üniversitesi
Doç. Dr. Zafer YENAL Boğaziçi Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ali ÖZTÜRK Bartın Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ali Kemal ÖZCAN Tunceli Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Bekir KOCADAŞ Adıyaman Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Cem ERGUN Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Cengiz YANIKLAR Rize Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Coşkun TAŞTAN Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Gökçen ERTUĞRUL Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hasan YAVUZER Nevşehir Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hatice Yaprak CİVELEK İstanbul Arel Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. İbrahim KESKİN Muş Alparslan Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Koşar HIZ Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Nur Banu Kavaklı BİRDAL İstanbul Kemerburgaz Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Savaş ÇAĞLAYAN Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Selin ÖNEN Beykent Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Şenay LEYLA KUZU Gaziantep Üniversitesi

KONGRE SEKRETERYASI

Yrd.Doç.Dr. Hasan ŞEN

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Arş.Gör. Feray ARTAR

Sosyoloji Derneği Yönetim Kurulu Üyesi

Türkan FIRINCI

Sosyoloji Derneği

Dr. Günnur ERTONG

Sosyoloji Derneği

Arş.Gör. Çağlar ÖZBEK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Arş.Gör. Gaye Gökalp YILMAZ

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Arş.Gör. Ezgi BURGAN

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Arş.Gör. Demet BOLAT

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Arş.Gör. Oğuz Özgür KARADENİZ

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Arş.Gör. Ebru Açık TURĞUTER

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Arş.Gör. Sercan KIYAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Arş.Gör. Deniz Ali GÜR

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Arş.Gör. Sibel Ezgin AĞILLI

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

İLETİŞİM:

0 (252) 211 16 09-211 16 20-211 14 10
http://www.sosyolojikongresi.org/
e-posta: 7.kongre@gmail.com

ÖNSÖZ

2- 5 Ekim 2013 tarihleri arasında Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Atatürk Kültür Merkezi'nde gerçekleştirilen VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi, güncel ve tarihsel birçok sosyolojik konunun tartışıldığı bir bilimsel tartışma platformu olmuştur. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyoloji Bölümü ve Sosyoloji Derneği'nin ev sahipliğinde gerçekleşen VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi sınırlı bir uluslararası katılım ve oldukça geniş bir yurtiçin katılım ile gerçekleştirilmiştir. Kongrede sosyolojinin ilgi alanına girebilecek birçok konu tartışılmıştır. Kongre, Atatürk Kültür Merkezinde bulunan dört salon ve Edebiyat Fakültesinde yer alan iki salon olmak üzere toplam altı salonda paralel oturumlar şeklinde gerçekleşmiştir.

Ana teması "**Yeni Toplumsal Yapılanmalar: Geçişler, Kesişmeler, Sapmalar**" olan kongrede; özellikle akademisyen sosyal bilimcileri ve sosyologları bir araya gelerek, sosyolojinin güncel, tarihsel ve teorik konularının ve sorunlarının tartışılması mümkün olmuştur. Kongreye, Türkiye'deki üniversitelerden akademisyenlerin yanı sıra yurtdışındaki üniversitelerden de katılım olmuştur. Bunun yanında farklı kamu kurumlarında çalışan öğretmenler, bağımsız araştırmacılar, uzmanlar, gazeteciler de bildirili olarak kongreye katılım sağlamışlardır. Kongre, salt Sosyoloji Bölümlerinin değil diğer yakın bilim dallarından katılımcıların da destekleriyle gerçekleşmiştir. Bu bağlamda kongrede, diğer konuların yanı sıra özellikle, gençlik, demokratik açılım süreci, Gezi Parkı odaklı gelişmeler, medya ve popüler kültür, sosyal medya, göç, siyaset, LGBT gibi güncel toplumsal konular sosyolojik açıdan değerlendirilmiştir. Kongre süresince Türkiye'nin önde gelen sosyologları ve sosyal bilimcilerinin yanı sıra, Helsinki Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Başkanı Prof. Dr. Pekka Sulkunen ve Avrupa Araştırma Konseyi Araştırma Programı Uzmanı Dr. Lionel Thelen de kongreye çağrılı konuşmacılar olarak katılmıştır.

Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı Prof. Dr. Beşir Atalay tarafından gerçekleştirilen açılış konferansı "Açılım Sürecinde Devletin Rolü" başlığıyla Türkiye'de son 10 yılda gerçekleşen toplumsal ve siyasal gelişmelerin altı çizilirken, süreç içerisinde devletin etkinliği ve gerçekleştirilen düzenlemeler vurgulanmıştır. Prof. Dr. Beşir Atalay'ın açılış konferansını takip eden "Çözüm Sürecinde Kürt Sorunu" başlıklı panelde de Prof. Dr. Ferhat Kentel, Prof. Dr. Mesut Yeğen, Prof. Dr. Ahmet Özer ve Prof. Dr. Rüstem Erkan gibi konunun uzmanı sosyal bilimciler bildirilerini sunmuşlardır. Toplumumuzu son 30 yıldan fazla süreden beri meşgul eden ve hatta en ciddi toplumsal sorunlardan birisi belki de birincisi olan Kürt Sorunu ilk defa bir sosyoloji kongresinde ayrıntılı ve farklı boyutları ile tartışılmıştır. Bu anlamda kongrenin böylesine can alıcı bir konuyu olabildiğince kapsamlı bir şekilde tartışılma ortamını sağlamış olması dikkate değerdir.

Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Prof. Dr. Mustafa İsen "Sosyoloji ve Edebiyat" paneline katılarak kongreye destek vermiştir. Panelde Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Dekanı Prof. Dr. Pervin Çapan ve Kadir Has Üniversitesi Rektör Yardımcısı Prof. Dr. Hasan Bülent Kahraman da sunumlarıyla Edebiyat ve Sosyoloji ilişkisi üzerinde oldukça değerli katkılar sağlamıştır.

Karikatürist Piyale Madra, daha önce yayınlanmış karikatürlerini kongre düzenleme kuruluna göndererek katkı sağlamıştır. Kongre boyunca AKM fuayede dev ekranlara yansıtılan karikatürler, katılımcıların ilgisini çekmiştir.

Kongrede 57 oturumda 300'den fazla bildiri sunulmuş ayrıca beş panel oturumu gerçekleştirilmiştir. "Çözüm Sürecinde Kürt Sorunu", "Sosyoloji ve Edebiyat" ve "Medya" panellerinde Türkiye'nin önde gelen sosyal bilimcileri ve sosyologları önemli sunumlar gerçekleştirdiler. Yaklaşık olarak 500 sosyal bilimcinin katıldığı kongrede Türkiye'nin farklı birçok üniversitesinden gelen katılımcılar geniş bir yelpazede farklı konularda sunumlar gerçekleştirmiş ve benzer alanda çalışma yapan bilim insanlarıyla bir araya gelebilme fırsatını yakalamıştır. Özellikle doktora düzeyindeki genç sosyal bilim insanları ve araştırmacıların kongreye katılımı oldukça yoğun düzeyde gerçekleşmiştir ve bu durum özellikle doktora tez süresince araştırma yapan genç bilim insanlarının alanın uzman akademisyenleri tarafından dinlenerek, eleştiriler ve katkılarla araştırmalarını geliştirme imkânı yaratmıştır.

Kongrede programı yapılırken, sunulan bildirilerin elektronik kitap olarak yayınlanması planlamış ve ilk duyurudan itibaren katılımcıların bu doğrultuda bildirilerini hazırlamaları talep edilmiştir. Bu

doğrultuda katılımcılardan bildiri kitabında yayınlanmak üzere tam metinlerini belirtilen tarihlerden kongre sekreterliğine göndermeleri talep edilmiştir. Bildiri tam metinlerinin çok büyük bir kısmı kongre sekreterliğine gecikmeli de olsa ulaşmış, ancak tam metinlerin yayına hazırlanması aşamasında bazı katılımcılar tam metinlerini yayından çekmiş, bazı katılımcılardan istenilen düzeltmeler gerçekleştirilmemiş ya da uygun formatta gerçekleştirilmemiş, bazı metinlerin ise hakem görüşleri doğrultusunda yayınlanması uygun bulunmamıştır. Sonuçta değerlendirme ve hakem görüşleri doğrultusunda belirlenmiş olan tam metinlerin elektronik kitap olarak yayınlanmasına karar verilmiştir.

VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi ve Kongre sonunda ortaya çıkan bu Bildiri Kitabı çok uzun ve yorucu bir çalışmanın ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Kongre'nin gerçekleştirilmesindeki katkı ve desteklerinden dolayı Başbakan Yardımcısı Sayın Prof. Dr. Beşir Atalay ve Başbakanlık Tanıtma Fonuna, Gençlik ve Spor Bakanlığına, Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesine, Muğla Valisi Sayın Mustafa Hakan Güvençer ve Muğla Valiliğine Düzenleme Kurulu ve Sosyoloji Derneği adına teşekkür ediyorum. Ayrıca kongre, Sosyoloji Derneği ve Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü ile ortaklaşa düzenlendiği için Sosyoloji Derneği Başkanı Prof. Dr. Sayın İhsan Sezal ve Sosyoloji Derneğine, kongreye ev sahipliği yaptığı ve her türlü desteği esirgemediği için Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi ve Rektör Sayın Prof. Dr. Mansur Harmandar'a ve Edebiyat fakültesi Dekanı sayın Prof. Dr. Pervin Çapan'a teşekkür ediyorum. En son olarak, kongre öncesinde, kongre sırasında ve kongreden sonrası süreçte emeği geçen tüm Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyelerine, Araştırma Görevlilerine ve sevgili öğrencilerimize Düzenleme Kurulu adına sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Kasım 2013, Muğla

Prof. Dr. Muammer Tuna

Düzenleme Kurulu Başkanı

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ VII
İÇİNDEKİLER IX
AÇILIŞ KONUŞMALARI 1
AÇILIŞ KONFERANSI 7
AÇILIM SÜRECINDE DEVLETIN ROLÜ 7
YOKSULLUĞU EV İÇİNDEN TANIMLAMAK: KADIN BAKIŞ AÇISINDAN YOKSULLUK 1
KENTSEL YOKSULLUĞUN KADINLARI 13
ÜCRETLİ ÇALIŞMAYAN EVLİ KADINLARIN EV DIŞINA ÇIKMAYI MEŞRULAŞTIRMA ŞEKİLLERİ 21
KIRSAL DÖNÜŞÜMÜN KADINLARIN DENEYİMLERİ ÜZERİNE ETKİLERİ: AVANOS 33
DEĞİŞİME AYAK UYDURAMAYAN GENÇLİK VE İNTİHAR: Adıyaman Örneklemi 45
ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN ŞİDDET İÇEREN BİLGİSAYAR OYUNLARINA İLGİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA 55
İDEOLOJİK SOSYOLOJİ ÖĞRETİMİ: HALK FIRKASI PROGRAMI DOĞRULTUSUNDA YAZILAN İLK DERS KİTABI (NECMEDDİN SADAK) 65
KÖY ENSTİTÜSÜ PENCERESİNDEN CUMHURİYETİN EĞİTİM POLİTİKALARINA BAKMAK: GÖNEN KÖY ENSTİTÜSÜ ÖRNEĞİ 73
EĞİTİMİN SOSYAL İŞLEVLERİ BAĞLAMINDA DERSHANELER 89
TAŞ ATAN ÇOCUKLAR "MERSİN ÖRNEĞİ" 101
AKİL ÇOCUKLAR: KÜRT ÇOCUKLARIN SİYASETİ VE TOPLUMSAL GÖSTERİLERDEN BARIŞA UZANAN YOL 111
TÜRKİYE SOYLULAŞTIRMA YAZINININ ELEŞTİREL BİR DEĞERLENDİRMESİ 127
NOTALARDAN EĞİTİME BİR TOPLUMSAL BÜTÜNLEŞME PROJESİ: SEVGİNİN RİTMİ 143
BİR ALTKÜLTÜR OLARAK TÜRKİYE'DE ROCK MÜZİK VE TOPLUMSALMUHALEFET İLİŞKİSİ 155
"İSTANBUL MÜZİK ALTKÜLTÜRLERİ BAĞLAMINDA HIPSTERLAR VE YENİ TOPLUMSALLIKLAR" 181
KÜLTÜREL BİR İFADE ARACI OLARAK DÖVME VE FARKLI TOPLUMSAL BAĞLAMLARDAKİ GÖRÜNÜMLERİ 189
"HEGEMONİK" ERKEKLİKTEN "KADINSILAŞTIRILMIŞ" ERKEKLİĞE: BİSCOLATA REKLAMLARINDA ERKEKLİĞİN ÜRETİMİ VE YENİDEN ÜRETİMİ 201
LİSEDE OKUYAN ERKEK ÇOCUKLARIN "İDEAL ERKEK" ALGISI 215
"ERK"TEN ERKEĞE BEBEKTEN KATİLE 229
TOPLUMSAL EKOLOJİYE GÖRE HES KARŞITI YEREL HAREKETLER: KARADENİZ ÖRNEKLERİ 239
KÜRESELLEŞMENİN MEKÂNA ETKİLERİ: KENTSEL DÖNÜŞÜM 253
SİYASAL DÖNÜŞÜM VE TOPLUMSAL KİMLİK:KÜLTÜREL ŞİZOFRENİYE DOĞRU MU? 275
BİLGİ VE EĞLENCE FORMATINDA SİYASAL İLETİŞİM: POLITAINMENT 287
PRENS SABAHATTİN versus ZİYA GÖKALP 299

GÜNDELİK HAYATTA SIRADAN BİREYİN YARATICI TAKTİKLERİ; İKTİDARA KARŞI YENİ ÜRETİM BİÇİMLERİ VE DİRENİŞ 315

SURIYE SINIRI HATAY'DA GÜNDELIK HAYAT 325

GÖÇ ÜZERİNE BİR YAKLAŞIM: İLİŞKİLERDE VAROLMAK 337

GÖÇMEN GENÇLERDE KÜLTÜREL DÖNÜŞÜM ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR ANALİZ: İNEGÖL HUZUR MAHALLESİ ÖRNEĞİ 347

ŞİKE: SAHADAN ÇOK TOPLUMSAL HAYATIMIZA NASIL YANSI(TIL)DI? 363

MEŞRU OTORİTENİN BİREY ÜZERİNDE YARATTIĞI KORKU: KORKUNUN İKTİDARINA MEDYANIN ETKİSİ 371

ŞİDDET REFERANSLI REKLAMLARARACILIĞIYLA ŞİDDETİN YENİDEN ÜRETİMİ 387

SOSYOLOJİ ÖĞRETİMİNDE MNEMONİK SİSTEM VE ROMALI EVİ TEKNİĞİ TÜRK AİLESİNİN TARİHSEL VE SOSYAL DEĞİŞİMİNİN DİZİLER ÜZERİNDEN ANALİZİ ÖRNEĞİ 405

YENİ MEDYA VE TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM: ÜNİVERSİTE GENÇLİĞİNİN "İNTERNET GAZETECİLİĞİNİ KULLANMA PRATİKLERİ" 421

TOPLUMSAL ETKİLEŞİM ALANI OLARAK SOSYAL MEDYA: YENİ KAPANMA VE ÖZGÜRLEŞME ALANLARI 435

KAMUSALIN YENİDEN DÖNÜŞÜMÜ: YENİ BİR KAMUSAL ALAN OLARAK SOSYAL MEDYA 449

YENİ SİYASET YAPMA BİÇİMLERİ VE TÜRKİYE'DE "ÖTEKİLERİN" SİYASİ İFADE ALANI OLARAK SOSYAL MEDYA 459

HANS-GEORG GADAMER'İN HERMENÖTİĞİNİNSİYASAL İÇERİMLERİ 477

SOSYOLOJİDE YÖNTEM TARTIŞMALARI VE BİR İMKÂN OLARAK ÇİFTE-YORUMSAMA 491

YENİ SÖMÜRGECİLİK KOŞULLARINDA SOSYAL BİLİM VE BİLİMCİNİN KONUMLANIŞI 503

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Sayın Başbakan Yardımcım, Sayın Valim, Sayın Cumhuriyet Üniversitesi Rektörü, Sayın Üniversitemiz Rektörü, Belediye Başkan Vekilim, Emniyet Müdürüm, ve diğer isimlerini saymayacağım çok değerli konuklarımız, hepiniz VII. Ulusal Sosyoloji Kongresine hoş geldiniz. Özellikle Sayın Başbakan Yardımcımız, meslektaş da olmamızdan dolayı aramızda bulunmanızdan şeref duyuyoruz efendim. Yurtdışından da katılımcılarımız var. Onlara da hoş geldiniz diyorum. I would you like to welcome distinguished guests from abroad. Temel amacı yaşadığımız toplumu anlamak ve anlamlandırmak olan sosyoloji bu anlama ve anlamlandırma çabası içerisinde bir yandan düzen ve istikrara vurgu yaparken diğer bir yandan da değişim ve yeniliğe vurgu yapmaktadır. Bu temel ilke etrafında belirlediğimiz Sosyoloji Kongresinin ana temasını içinde bulunduğumuz şartlarda son derece sıcak konuların tartışılacağı bir tartışma platformu olmasını planladık ve umuyorum ki bu şekilde olacaktır. Bu anlamda açılım süreci, demokratikleşme süreci, gezi parkı olayları gibi şu anda içinde yaşadığımız güncel toplumsal sorunlar ve bunun yanı sıra bu olayların tarihsel kökenleri de kongremiz süresince tartışılacaktır. VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi'nde toplam 64 oturumda 295 bildiri sunulacak, yurt dışından 3 çağrılı konuşmacı yer alacak. Ayrıca 5 panel oturumunda 28 panel konuşmacısı yer alacaktır. Ülkemizin sosyoloji bölümleri bulunan birçok farklı üniversitelerinden katılımcılarımız var. 400'e yakın katılımcının kongremize katılmasını bekliyoruz. Tabii ki şu anda bu katılımcıların bir kısmı aramızdadır. Kongre üç gün süreceği için katılımcılar peyderpey geleceklerdir. Burada müsaadenizle bir iki teşekkürde bulunmak istiyorum. Daha sonra dört gözle beklediğimiz, açılım süreci ile ilgili olarak Sayın Bakanımızın vereceği konferansı dinleyeceğiz. Sosyoloji Derneği'ni var kılan ve halen de sürdürmesini sağlayan aynı zamanda bundan önceki altı kongreyi başarı ile gerçekleştirdiklerinden dolayı öncelikle Sosyoloji Derneği'nin kurucusu ve halen de onursal başkanı olan Sayın Prof. Dr. Birsen Gökçe'ye teşekkür etmek istiyorum. Tabi hemen peşinden şu anda Dernek Başkanımız olan Sayın Prof. Dr. İhsan Sezal'a ve Dernek yönetim kuruluna teşekkür ediyorum. Daha sonra kongrenin gerçekleştirilmesinde maddi ve manevi katkılarından dolayı Sayın Başbakan Yardımcısı Beşir Atalay'a hem en üst yönetim kademesinde bulunmasından hem de bir meslektaşımız olarak ayrıca ve özellikle teşekkür etmek istiyorum. Bunun dışında Gençlik Ve Spor Bakanlığı Eğitim Ve Araştırma Genel Müdürlüğü, Genel Müdürü Abdülkadir Mahmutoğlu ve Genel Müdürlüğe ve Muğla Valisi Mustafa Güvençer ve Muğla Valiliği'ne tabi ki üniversitemiz tüm olanaklarıyla kongrenin sağlanmasını gerçekleştirdiği üniversitemiz adına sayın rektörümüz hocamız Prof Dr. Mansur Harmandar'a teşekkür ediyorum. Bunun dışında fakültemiz dekanı Sayın Prof. Dr. Pervin Çapan'a ayrıca teşekkür ediyorum. Tüm bunarın arka planında aslında son bir yıldan beri çok yoğun bir çaba içerisinde bulunan bölümümüz öğretim üyelerine ve araştırma görevlilerine müsaade ederseniz isimlerini de sayarak hızlı bir şekilde teşekkür etmek istiyorum. Özellikle iki öğretim üyesi Hasan Şen ve Ünal Bozyer'e ve diğer öğretim üyelerine de teşekkür ediyorum. Bunun dışında Araştırma Görevlisi; Çağlar Özbek, Gaye Gökalp Yılmaz, Demet Bolat, Ezgi Burgan, Ebru Turğuter, Özgür Karadeniz, Deniz Ali Gür, Sibel Ezgin Ağıllı ve Sercan Kıyak'a sizler adına teşekkür etmek istiyorum. Çünkü son bir yıl içerisinde olağan üstü çabalar gösterdiler. Kendileri hepsi de doktora öğrencimizdir. Yerine göre doktora çalışmalarını da aksatarak kongre çalışmalarını aksatmamaya çalıştılar. Bir kez daha tüm katılımcılara ve Sayın Başbakan Yardımcıma hoş geldiniz diyorum. Umarım başarılı bir kongre olacaktır.

Prof. Dr. Muammer Tuna

Düzenleme Kurulu Başkanı

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölüm Başkanı

Sayın Başbakan Yardımcım, Sayın Valim, sayın rektörlerim, sayın dekanlarım, çok değerli meslektaşlarım ve sevgili öğrenciler efendim ben teşekkür kısmını Muammer Hoca yaptığı için artık aynı şeyleri tekrarlamaktan kaçınacağım. Dolayısıyla birazcık daha bizim kongrenin teması ile ilgili bir iki söz söylemek istiyorum. Bu kongrenin temasını yeni toplumsal yapılanmalar, geçişler, kesişmeler, sapmalar olarak belirlerken son 10 yılın Türkiye'sindeki ve dünyadaki gelişmeleri dikkate alarak yaptık. 21. yüzyılın yeni bir toplum yapısı beraberinde getireceği daha 20. yüzyılın son çeyreğinde telaffuz edilmeye başlanmıştır.

Gerçekten de o öngörülen gelişmeleri dünyamız bugün adım adım yaşamaya başlamakta ve 21. yüzyılın bütün toplumlar için yeni bir yapılanmanın sancısını yansıtmakta. Denilebilir ki sanayi devriminden sonra en önemli devrimini yaşamakta yüzyılımız. Buna dijital devrim diyenler var başka isimlerle ananlar var ama doğrusu bana da dijital devrim kelimesi zamanın ruhunu da yansıtan bir kavram olarak çok açıklayıcı gelmekte. Nitekim bunun böyle olduğunun en güzel ispatı Amerika Birleşik Devletleri'nden Avrupa'ya Arap Ülkelerinden Türkiye'ye kadar uzanan dijital toplumsal hareketler diyebileceğimiz hareketler olarak da görülebilir. Bu hareketlerin arka planları farklı bile olsa onları günışığına çıkartan bu dijital devrim ve 21. yüzyıl toplumunu şekillendirecek olan da bu. Bu yeni yapılanmanın temelinde iki önemli unsuru görmekteyiz; bunlardan birisi yeni yorumlamalarıyla birlikte birey ve demokrasi. Diğeri de bu birey ve demokrasiye yöneltilen ekonomik, finansal ve ideolojik tehdit unsurları. Bu iki boyutu ele aldığımızda zannediyorum bizim kongrenin temasının da gerçek çerçevesi ortaya çıkmış bulunmakta.

Bu yeni toplumsal yapıda bahsettiğimiz kavramlar ve o kavramlara yöneltilen tehditler bir bakıma üzerinde durmamız gereken geçişleri, kesişmeleri ve sapmaları da beraberinde getirmekte. Öyle umuyorum ki bu kongrede bu konularda çok aydınlatıcı düşünme ve düşünceleri de beraberinde getirecektir. Bu umutla kongremize, oturumlara, bildirilere başlayacağımızı söylemek istiyorum ve zannediyorum bu kongrenin sonunda bu temanın etrafında daha çok söyleyeceğimiz şeyler olacak, çok sorular beraberinde gelmiş olacak ve yeni toplum yapılanmalarının en azından belirli bir kısmı konusunda çok farklı düşünceleri dinlemiş ve yaşamış olacağız. Bu umutla hepinize tekrar hoş geldiniz diyorum, teşekkürlerimi, sevgilerimi ve saygılarımı sunuyorum.

Prof. Dr. İhsan Sezal

Sosyoloji Derneği Başkanı

Sayın Başbakan Yardımcım, Sayın Valim, kıymetli rektörlerim, kıymetli dekanlarım, kıymetli meslektaşlarım, kıymetli misafirlerimiz, sevgili öğrenciler ve basınımızın güzide temsilcileri hepinizi en derin muhabbetlerimizle selamlıyorum, hepinize hoş geldiniz diyorum. Kıymetli misafirler Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü ile Sosyoloji Derneği'nin birlikte düzenledikleri yeni toplumsal yapılanmalar, geçişler, kesişmeler ve sapmalar temasının işlendiği uluslar arası katılımlı VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi'ne hepiniz hoş geldiniz. Hepinizi ayrı ayrı en derin muhabbetlerimle selamlıyorum.

Sosyoloji Araştırmalarında teorik yaklaşımın önemi büyüktür. Zira teori deneye imkân veren alanda araştırmanın düşünsel bir temele oturmasını sağlamakta ona fikri bir derinlik, genişlik ve zenginlik kazandırmaktadır. Nitekim dünya ölçeğinde gerçekleştirilen sosyoloji araştırma, inceleme ve çalışmalarında kurumsal yaklaşım konuları üzerinde önemle durulmakta hatta son zamanlarda kurumsal sosyoloji çalışma ve yayımlarında bir artış gözlendiği gibi onlar eskiye oranla daha sistematik, analitik ve kritik bir nitelik kazanmış gözükmektedirler. Çalışma ve yayınların özellikle son dönemde giderek çağdaş sosyoloji kuramları üzerine odaklanmış oluşu da kayda değerdir. Sosyolojinin ulaşmak istediği genel amaçları; toplumların içinde bulundukları yer ve zamana göre nesnel ve somut şartları ile anlamak, toplumların, toplumsal grupların ve kurumların tarihsel gelişim sürecinde geliştirdikleri değişimleri yaratan etkileri aramak, farklı toplumlar arasındaki benzerlikleri tespit ederek bazı genellemelere ulaşarak toplumsal değişim süreci ile ilgili tahminlerde bulunmak şeklinde özetlemek mümkündür.

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nin ev sahipliğinde gerçekleştirilecek olan kongrede 2-5 Ekim 2013 tarihleri arasında 64 oturumda 295 bildiri sunulacaktır. Kongrede üç çağrılı konuşmacı konferansı yanında 28 panel konuşmacısının katılımı ile 5 müstakil temalı panel gerçekleştirilecektir. Sosyoloji bilim alanının uzmanları bu önemli faaliyette üç gün boyunca fikir alışverişinde bulunarak üretilen bilimsel bilgileri toplumla ve paydaşları ile paylaşacaklardır. Hazırlanış heyecanına şahit olduğum bu akademik çalışmada temel düsturu; susan bir kalabalık yerine meseleleri konuşarak çözen bir toplum yaratmak olan sosyoloji mensuplarının toplumu yakından ilgilendiren bazı meseleleri irdelemek ve çözüm aramak amacıyla çıktıkları ilim yolunun sonu onların niyetlerinin ışığı ile aydınlanacaktır.

Bilgiyi sevgiyle sentezleyen genç, üretken ve nitelikli üniversitemizin üst yönetimince de desteklenen bu kongrenin öncelikle akademik camianın ilmi hayatına oturumlardan derlenecek soru, sonuç ve çözüm önerilerinin de başta toplumumuz olmak üzere insanlığın yararına katkı sağlamasını dilerim. Burada kongreyi destekleyen çözüm ortaklığı görevini üstlenen bütün kamu kurum ve kuruluşlarına sonsuz minnetlerimi sunarım. Yine yapıcı katkılarıyla her adımda bizleri yüreklendiren başta rektörümüz Prof. Dr. Mansur Harmandar olmak üzere üniversitemiz yöneticilerine, Sosyoloji Derneğine, düzenleme kurulu üyesi meslektaşlarıma, ülkemizin pek çok farklı üniversitelerine mensup hocalarımıza, yabancı misafirlerimize teşekkürü yerine getirmesi zevkli bir borç bilirim. Huzurlarınızdan en derin saygılarım ve kongreye başarı dileklerimle ayrılıyorum efendim.

Prof. Dr. Pervin Çapan

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi Dekanı

Sayın başbakan yardımcım, sayın valim, sayın garnizon komutanım, sayın belediye başkan vekilim, üniversitemizin ev sahipliğinde, sosyoloji derneğiyle uluslararası katılımlı, ulusal sosyoloji kongresini düzenlemekten ve bu vesileyle başta çok değerli Sayın Beşir Atalay olmak üzere çok değerli bütün misafirlerimizi üniversitemizde görmekten ve ağırlamaktan büyük bir memnuniyet duyuyorum. Kongremizin açılışına hoş geldiniz.

Bildiğiniz gibi sosyal bilimler içerisinde en önemli yeri işgal eden sosyoloji bilimidir. Diğer sosyal bilimlerin tarihine bakıldığında, ülkemizde en eski geçmişe sahip sosyal biliminde sosyoloji olduğunu görüyoruz. Osmanlı imparatorluğunun son dönemlerinden itibaren ve cumhuriyetimizin başlangıcından itibaren bu güne kadar toplumumuzun geçirmiş olduğu değişimler, farklı kültür ve medeniyetlerle karşılaşmalar da dikkate alındığında toplumsal yapıyı anlamak sosyal değişme olgusunu doğru bir şekilde tahlil etmek ve toplumumuzun gelişimine dair önemli projeksiyonlarda bulunmak için Batıda olduğu gibi bizde de sosyoloji en önemli rehber ve disiplin olarak görülmüştür. Çünkü tabiatın dışında ama çoğu zaman tabiatla ilişkisi dâhilinde olmak üzere insan tarafından ortaya konulmuş olan hemen her türlü yaratım, kültür ve medeniyet, felsefe, tarih, antropoloji, psikoloji ve sanat gibi disiplinler birlikte büyük oranda sosyolojinin ilgi alanına girmiş hatta sosyal bilimler içerisinde Auguste Comte'un bilimler sınıflandırmasına ilk olarak sosyoloji dâhil edilmiştir. Tabiat bilimlerinden nasıl ki tabiatı açıklama ve bu açıklamaya dayalı doğru bir bilgi beklendiyse sosyolojiden de her türlü sosyal olay ve olguyu anlamak, bu anlamaya dayalı yorumlama ile birlikte toplumsal düzen ve değişimin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için bilgi üretilmesi beklenmektedir. Bu açıdan bakıldığında da bir ülkede sosyal bilimlerin gelişebilmesi için her türlü destek bulunmalı özellikle sosyal bilimler alanında başta devlet olmak üzere bütün kurumların en üst seviyede bir politika belirlemesi gerekmektedir. Tarih her dönemde olduğu gibi bugün de en küçük topluluklardan en geniş manasıyla bütün bir insanlık topluluğunu ve hatta içinde yaşadığımız toplumu çağı anlamak, bu çağın ve toplumun tanıklığını yapmak bütün entelektüel camianın olduğu gibi üniversitenin de temel görevleri arasında bulunmaktadır. Üniversiteler bunu bünyesinde bulundurduğu sosyal bilimler aracılığıyla ama en önemlisi de felsefe, sosyoloji, antropoloji ve sosyal psikoloji gibi disiplinlerle yerine getirebilmektedir.

Bugün gerek ülkemizin, gerek bölgemizin, gerekse bütün dünyanın yeni bir dünyaya doğru değiştiği günlerden geçmekteyiz. Hedeflerimizden en önemli olanı bu geçişin nedenlerini çok önemli tespitler yapmak suretiyle görmek zorunda oluşumuzdur. Bu zorunluluk kurgularla, vehimlerle, korku ütopyalarıyla, siyasi hesaplaşmalarla, tarihin sırtımızda oluşturduğu gereksiz yüklerle yerine getirilemez. Bu zorunluluk ancak bilimsel çalışmalarla, bu çalışmalardan elde edilecek sonuçlarla, bu sonuçların tartışılmasıyla yerine getirilebilir. Her geçen gün demokratikleşme yolunda mesafe alan, kişisel özgürlüklere kamusal alanda daha giderek daha fazla yer açan, hukuk sistemini insan haklarına dayalı bir biçimde düzenlemeye çalışan ülkemizde üç günlük kongremizde sunulacak bildirilerin sorunlarımızın çözümüne önemli katkılar yapacağına yürekten inanıyorum.

Kongre çalışmalarının başlangıcından bu güne kadar pek çok kişi ve kurumun çok değerli katkıları oldu, sosyoloji bölümünüzün tüm çalışanlarına, Sosyoloji Derneği Başkanımız Sayın Prof. Dr. İhsan Sezal hocamıza ve ekibine, sayın valimiz Mustafa Hakan Güvençer'e çok teşekkür ediyorum. Önemli destekler sağlayan Başbakanlık Tanıtma Fonu'na, Gençlik ve Spor Bakanlığı'na, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi ve sayın rektörüne de ayrıca teşekkür etmem gerekmektedir. Elbette ki hem açılışımızı onurlandıran ve biraz sonra yapacağı konuşmayla bu kongreye akademik olarak destek verecek olan ve Atatürk Üniversitesi günlerinden beri tanıdığım büyüğümüz saygıdeğer insan başbakan yardımcımız Sayın Prof. Dr. Beşir Atalay ile Cuma günü aramızda olmasını beklediğimiz Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Sayın Prof. Dr. Mustafa İsen'e özellikle minnet ve şükranlarımı sunuyor en derin hürmetlerimi arz ediyorum. Sayın başbakan yardımcım tekrardan hoş geldiniz, bize şeref ve onur verdiniz efendim. Üniversitemizde düzenlenmiş olan bu kongrenin hayırlı sonuçlar doğurması dileğiyle hepinize en derin sevgi ve saygılarımı sunuyor ve her şeyin gönlünüzce olmasını diliyor, tekrar saygılarımı arz ediyorum.

Prof. Dr. Mansur Harmandar

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Rektörü

Saygıdeğer Başbakan yardımcım, sosyoloji Kongremizin çok değerli katılımcıları, saygıdeğer misafirlerimiz, sevgili öğrenci kardeşlerim ben de bir kez daha şahsım, vilayetim ve tüm Muğlalılar adına sizlere hoş geldiniz diyor. Sizleri çok değerli misafirlerimizi bu kongre vesilesiyle ilimize ağırlama fırsatını bulmuş olmak Muğla için gerçekten çok büyük bir mutluluk ve onur meselesidir. Ve bu buluşmaya vesile olan tüm ilgili arkadaşlarımıza Muğlalılar müteşekkirdir. Sadece bu kongrenin düzenlenmiş olması dahi hiç kuşku yok ki Muğla vilayetinin tarih kronolojisinde kalın harflerle yerini alacaktır. Dilerim kongre sonrası üreyen yeni paylaşımlar, bilgilerle kronolojik tarihte yer alacağı kısım çok daha ciddiyet ihtiva edecektir. Ben öncelikle hem ilimizi, hem kongremizi yüksek katılımlarıyla şereflendiren saygıdeğer başbakan yardımcımıza hepimiz adına şükranımı sunuyorum. Sonrasında bizi bu buluşmayla bir araya getiren, bu organizasyonda başta sosyoloji derneğimiz saygıdeğer başkanı yönetim kurulu üyeleri ve tüm dernek mensuplarına, derneğimizle birlikte kongreye ev sahipliği yapma yükümlülüğünü üstlenen üniversitemize, saygıdeğer rektörümüzün şahsında tüm akademia çevresine teşekkürlerimi ifade ediyorum. Tüm katılımcılara da şimdiden hem tebriklerimi, hem de kongreye katılımları sebepleriyle teşekkürlerimi iletiyorum. Dilerim altı bin yıla yakın kadim geleneğinin son bin yılını Türk İslam medeniyetiyle taçlandıran bu vilayetin tarihinin ve Yüce Allahın lütuf haznelerinin sonuna kadar açıldığı muhteşem coğrafyadan gelen bereketin, kongremize de yansıyarak, bundan sonra iki yılda bir gelenekselleştirilmesinin hedeflendiği bu kongre dizilerinin bereketli sonuçlar vermesini, kongrenin çıktılarının hem Türk hem dünya, hem akademi dünyasına olgun meyveler sunmasını yürekten diliyorum. Kongrenin başarılı geçmesi dileğiyle ve sizleri ağırlamanın getirdiği mutluluğu bir kez daha belirterek saygıyla selamlıyorum.

Mustafa Hakan Güvençer

Muğla Valisi

AÇILIŞ KONFERANSI

AÇILIM SÜRECINDE DEVLETIN ROLÜ

Prof. Dr. Beşir Atalay

Başbakan Yrd.

Değerli konuklar, sevgili öğrenciler, değerli basın mensupları. Önce hepinizi derin sevgiyle, saygıyla selamlıyorum. Bugün gerçekten genç meslektaşlarımızla bir arada bulunmaktan büyük bir memnuniyet duyuyorum. Tabi bu kongreler meslektaşları bir araya getirme, aynı zamanda tanıştırma ve alanın ortak konularını değerlendirme platformlarıdır. Bütün önemli dallarda bu böyledir. Sosyoloji alanında tabii sosyoloji derneğimizin, Birsen Hoca'nın başlattığı, şimdi İhsan Hoca'yla devam eden bu geleneksel kongreleri ülkemizin her köşesinden genç meslektaşlarımızı, sosyologları bir araya getiriyor ve kendi alanlarında çok ciddi tartışmaları paylaşmalarını sağlıyor. Ben de doğrusu hepsine katılamadım ama katılmaya çalıştım hep, derneğin üyesiyim ve doğrusu bu platformu önemli görüyorum. Onun için bugün ben de aranızda olmaktan bir onur duyuyorum, şeref duyuyorum, bunu özellikle ifade etmek istiyorum.

Tabi bugünkü kongrenin özellikle konusu hem iddialı hem de yüzyılımızın ilk on yılını değerlendirmeyi, ilk on, on beş yılını değerlendirmeyi hedefleyen bir anlamda değişimi, toplumsal değişimi konu alan bir gündem. Ve ben şöyle baktım doğrusu sunumlara, tebliğlere, hemen hemen sosyolojinin ve toplumsal alanın bütün başlıkları var. Ve heyecanla genç arkadaşlarımız güzel tebliğler hazırladı eminim ve burada üç gün boyunca hem bunlar tartışılacak hem sonra bunlar yayın haline gelecek ve bunun giderek daha da ciddi şekilde, geleneksel şekilde yürümesi bu alanın da önemini biraz daha ortaya koyacaktır.

Şimdi benim bugünkü konuşmamda önce tabi ben de teşekkürlerimi ileteyim. Yani bu ulusal sosyoloji kongresinin gerçekleşmesinde önce düzenleyici, Sosyoloji Derneğiyle üniversitemizin Sosyoloji Bölümünün, Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünün birlikte düzenlediği bir şey, her iki kuruma da teşekkür ediyorum. Emeği geçenlere, biraz önce Sosyoloji Bölüm başkanımızın ifade ettiği gibi vaktini harcayan o araştırma görevlilerine, o gençlere ben de çok teşekkür ediyorum, kendilerini tebrik ediyorum. Ayrıca, tabi üniversiteye, Muğla'ya, katkısı olan herkese ben de teşekkür ediyorum. Benim tabi, diğer konuşmalar kısa oldu, benim, programda bana verilen süre bir saat. Ben genelde saatime uyarım ama daima hakkımı hukukumu da sonuna kadar kullanırım. Yani verilen saatin tamamını kullanacağım, onu ifade etmek istiyorum. Bana verilen açılış konferansı süresi on – on bir arası, yani bir ders saatiyle sınırlı tutmaya çalışacağım. Ve akademik ortamda, genelde benim siyasi hayatımda da konuşmalarımda, biraz alışkanlığımız, 45 – 50 dakikayı, bir akademik ders saatini kendime ölçü alarak hazırlanırım.

Şimdi tabi kongrenin genel teması zaten sosyal değişme. Benim de bugün sizinle paylaşmak istediğim Türkiye'de, Türkiye'nin bu 21. Yüzyılın ilk on, on iki, on üç yılındaki değişimi benim gündemim. Yani hem kongrenin konusu, hem benim kendi alanım, benim akademik alanım sosyolojide sosyal değişmeydi daha çok, aynı zamanda tabi bir icracı olarak Türkiye'nin bu on, on bir, on iki, on üç yılına hem tanıklık eden hem aktörlük, aktör olarak içinde bulunan birisiyim. Bir anlamda bir alan uygulaması gibi, yani kendi tecrübelerimi de sizinle bir anlamda paylaşma da olacak. Ben bunun daha kongrenin ilk gününde faydalı olacağına doğrusu inanıyorum. Yani eminim bu oturumlarda hocalarımız zaten kuramsal konulara epey değinecekler. Ben onlara değinmeyeceğim, ama bu ortamın, sosyoloji ortamının kuramla uygulama, hayat iç içe geçmesi, bu mesleğin geleceği için de çok önemli. Onun için benim anlatacaklarım bir anlamda biraz hayat, uygulama, yaşadıklarımız olacak. Tabi genel olarak da toplumsal değişime başlarken şunu da ifade etmek istiyorum, bu dönem Türkiye'nin siyasi hayatında doğrusu sosyal bilimlerin, toplumsal analizlerin daha fazla önem kazandığını söylemek istiyorum. Yani genel olarak Türkiye'nin yönetiminde olanlar hem siyasi aktörler hem kurumlar toplumu daha fazla anlama, bireyle daha fazla iletişim kurma, daha fazla toplumsal analiz yapma ihtiyacını duyuyor. Bu bugünkü siyasetin de olmazsa olmazı. Yani, çağımız bir dijital iletişim çağı, iletişimin çok hızlandığı bir çağ, ama aynı zamanda bireyin daha değerli hale geldiği, bireyin taleplerinin daha önemli olduğu ve her siyasetçinin ve her siyasi kurumun, ve hatta her devlet kurumunun bireyi önemsemesinin gerektiği bir dönem, dolayısıyla da bireyi

anlamasının gerektiği bir dönem. Birey ve toplumu iyi anlamayan ne kurumlar ne siyasetçiler çok da başarılı olamıyor, olamaz da. Yani çağın gelişimi bu, dünyada böyle. Ve dolayısıyla Türkiye'de de, siz de farkındasınız, toplumsal analizlerin araştırmaların sosyolojik çalışmaların doğrusu çok daha zemin bulduğu bir dönemi yaşıyoruz. Yani ben kendi payıma, kendi çalışmalarımızda, kendi parti çalışmalarımızda ve hükümet çalışmalarımızda, ben kuruluşundan beri içindeyim ve bakanlığımın da on birinci yılına yaklaşıyorum Kasım ayında, yani ilk hükümetten beri de içindeyim. Ve daha çok kendimin katıldığı, çalışmalara katıldığım alan bu bahsettiğim alandı. Yani partimizin daha çok toplumla iletişimi ve hükümetimizin daha çok yine bu konuda hem iletişim hem de stratejilerine katkı veren ve bu çalışmaların hep içinde olmuş birisiyim, yani ilk gününden itibaren. Ve sizin bir meslektaşınız olarak ordayım. Yani bu müktesebatım ve bu birikimimle ben oraya katkı vermeye çalıştım, çalışıyorum.

Şimdi genelde bu dönemde geçirdiğimiz beş seçim vardı, ikisi yerel seçim, üçü genel seçim. Hepsinde bizim partinin kampanyasının koordinatörlüğünü yaptım, başında oldum. Yani kampanyanın etkinliği, toplumla iletişimi, daha etkili kampanya, toplumun beklentilerinin iyi tespit edilmesi, toplumun nabzının iyi tutulması anlamında o analizleri daima en ön plana getirdik. Yani, biz normal zamanda parti ve hükümet olarak iki kamuoyu yoklaması yaptırıyoruz, bu öyle sadece bir anket uygulaması değil bakın. Yani içerik analizlerine giren araştırmalar ve onların yine yürütülmesi sorumluluğunda biz bu araştırmaları şimdi de her ay yaptırıyoruz. Ve hem planladığımız politikalarımızı hem de karar verdiğimiz ve yürüttüğümüz politikaları daima toplumla paylaşıyoruz, soruyoruz. Ve bizim toplumsal eğilimleri göz önüne alarak vazgeçtiğimiz politikalarımız vardır, yani burada onları örnekleyebilirim de. Planlıyoruz, ama toplumun değişik kesimlerine ve biraz da bölgesel değerlendirmeler içinde, bazen il değerlendirmeleri içinde sunduğumuzda oradan eğer büyük onay alamazsak vazgeçtiğimiz oluyor. Bunun çağın genelde bir gerçeği olduğunu ve bu çağda siyaset yapanların veya toplum yönetimiyle ilgili çalışanların uyması gereken kurallar olduğunu ifade etmek istiyorum. Ve kampanyamızda özellikle her hafta iki araştırma yaptırırız biz. Her mitingi izleriz. Muhalefetin, iktidarın. On kişilik bir kurmay heyeti vardır benim koordinasyonumda, ve biz sadece seçimden önce kampanyayı planlayan değil, orada teknik insanlar, reklamcılar rol alırlar, bizimki o değil, bizimki genel strateji. Ama seçim süresince her gün değerlendirme olur ve her akşam genel başkana o günkü gelişmelerle ilgili, mitingiyle ilgili vesaire, mitinginde görevliler vardır onlar da analizleri getirirler, muhalefet mitinglerinde gözlemciler vardır ve o analizlerle her gün bir değerlendirme raporu verilir. Ve aralarda iki haftada bir değerlendirme toplantıları yapılır, artılar eksiler. Yani, çok ciddi bir sosyolojik planlama ile, siyaset biliminin verileri ile o çalışmaları yürütmeye gayret ettik, onları size ifade etmek istiyorum. Ve burada sadece tabi seçim dönemi değil genel manada da, şunu da belki bileniniz var bilmeyeniniz var, yani genç meslektaşlar bilmeyebilir eskiden olmayan bir şey, 2003 yılında bir çalışma başlattık, yani bizim hükümetimizin ikinci yılı. O zaman Devlet İstatistik Enstitüsü'ydü, bana bağlıydı, sonra biz onun yasasını değiştirdik, TÜİK yaptık, Türkiye İstatistik Kurumu. Yani uluslar arası bir çağrışım açısından da o gerekliydi. Ama yani istatistik enstitüsünü çok güçlendirdik, yani verileri değer kazanan bir birim oldu. Oraya her yıl vatandaş memnuniyeti araştırması yaptırma kararı aldık. Bunun için ikna etmek kolay değildi hükümeti. Bunu yaptıranlar kendine çok güvenen ülkelerdir, çok güvenen hükümetlerdir. Ve gelişmiş ülkelerde bu vardır. Yani her yıl vatandaşa bir vatandaş memnuniyeti araştırması yaptırıyorsunuz, bunu devletin kendi istatistik kurumu yapıyor. Ve orda sektör, sektörün alt unsurları da dâhil, vatandaş o bir yıl içinde hangi konulardan çok memnun olmuş, hangilerinden rahatsız, bunu yaptırıyoruz ve o çıkıyor elimize, bakan kendi önüne bir anlamda bir yıllık karnesini alıyor. Sağlık alanında neler olmuş, sosyal güvenlik alanında neler olmuş, Eğitim Bakanlığı'nda hangi konularda vatandaş şikâyetçi onlar her yılın sonunda herkesin önüne konulur. Ve buralarda da tabi yine toplumla yönetimin iletişimi en esas ve bunu kurumlarımızla yaptırıyorlar. Burada toparlarsam bu ilk kısmı, şu anda, bu çağda bütün ülkelerde, yani belki çok totaliter yapılar vesaire, onlar bile artık vatandaşı ikna için daha iyi analizler yapmak durumunda, örneği de azaldı; ama açık toplumların hepsinde bireyin ve toplumun güçlenmesi, tercihlerin ön plana çıkması, ve bütün kurumların ve bütün yönetimlerin bütün parlamentoların kendi toplumundaki bireysel talepleri ve toplumsal talepleri daha fazla göz önüne alması gereken bir dönemi yaşıyoruz. Yani bunu şöyle de özetleyebiliriz; yani sosyal bilimlerin, sosyal çalışmaların, toplum çalışmalarının giderek daha da değerli hale gelmesi, geliyor, kendiliğinden geliyor, yeter ki bizler, bu alanın içinde olanlar, güzel veriler sunsun, iyi araştırmalar yapsın, rehberlik yapsın.

Ben şunu da tabi biraz, belki bir kendimizle ilgili birazcık tespit, yani bunları yaparken tabi akademik çalışmalardan faydalanmak için elinizden geleni yapıyorsunuz ama akademiden yeterince, üniversite camiasından yeterince bu manada rehber olucu çalışmalar gördük de fazla diyemiyorum. Yani üniversiteler de biraz kuramsal, belki biraz statik kalıyorlar. Yani çağın dinamizmini üniversitenin yakalaması, hâlbuki ülkelerdeki bütün gelişmelerde yeni adımlarda daima üniversitelerin öncülük etmesi gerekiyor. Yani onların belki rehberlik etmesi gerekiyor. Bu kısmı kapatıyorum.

Devlette değişim. Değişim stratejilerimiz, ki esas kongrenin konusu. Kendi toplumumuz, kendi hayatımız, kendi gerçeğimiz, bu konularda yapılanlar, tamamen somut bazı unsurları sizinle burada paylaşmak istiyorum. Tabi sosyal değişme dediğinizde, değerli arkadaşlar, zor bir konu. Yani, sosyal değişme, planlısı, plansızı, her şekliyle sosyolojinin önemli bir konusu. Yani, hele bu çağda, sosyologların en çok kafa yorması gereken konu, zaten başından beridir çok kafa yormuşlar. Toplumsal değişme yöntemleri, modelleri, bunun zamanlaması, planlaması, bunun yönetimi değişimin kendisinden zordur. Sosyal değişmeyi, toplumsal değişmeyi, planlamak veyahut yönetmek diyeyim, daha uygun belki, planlama biraz yargı koyabilir; sosyal değişmeyi yönetmek, stratejisini yürütmek, değişimin kendisinden daha zordur. Riskleri vardır, bunu siz de biliyorsunuz. Sosyoloji eğitiminin temelinde vardır. Zamanlamayı iyi yapamazsanız aksi tesirler yapar kırılmalar olur, çatışmalar getirebilir. Mekanik alanlarda, laboratuarlarda planlama gibi değil bu; toplumsal hayatın içindekiler, insani olanlar. Dolayısıyla da tabi kırılmalar olmadan en iyi şekilde de o değişimi yürütmek gerekiyor. Tabi burada bir kararlılık, irada, ama değişim yöntemi ve stratejisinin çok iyi çalışılması gerekiyor. Biraz önce ifade ettiğim gibi biz kendimiz, Türkiye deneyimi ve on üç yılın, on bir yılın, 2013 ama on bir yıl diye ifade edeyim; yani bu dönemi değerlendiriyoruz, bizim gerçeğimiz içinde bulunduğumuz kendi tecrübelerimle ifade ediyorum.

Şunu rahatça ifade edebilirim, bu konuda biz mutfak çalışmasını çok yaptık. Yani geriden nasıl görünür bilmem, değerli meslektaşlar. Hepiniz düşünen entelektüel insanlarsınız, ama biz kendimiz içindekiler olarak ve bu mutfakta olanlardan birisi olarak söylüyorum, mutfağımız iyi çalışır. Yani bizim mutfak zengin. Ona çok gayret ettik. Yani orada herkesten çok, bürokrattan çok çalıştık. Ve halen de öyle. Yani stratejiyi oluşturmada pek çok araştırma, pek çok analiz, pek çok simulasyon bizim önümüzde daima oldu ve oluyor, bunu ifade etmek istiyorum. Tabi kuramsal yaklaşımda şunu diyebilirim, yani yapısal fonksiyonel yaklaşım bizim tercihimiz. Mümkün olabildiğince ikna, toplumun kabullenmesi, ve toplumsal faktörlerin, unsurların hepsinin birbirini etkilemesiyle kümülatif bir sosyal değişme bizim tercihimiz, yaklaşımımız o. Bu hiç plansız demek istemiyorum. Yani, sizler biliyorsunuz sosyal değişmenin, hele bu yapısal fonksiyonel kuramını esas alırsanız, yani toplumun kendi kendini değiştirmesi belki en tercih edileni ama, yani hiç plansız demiyorum. Yani bu dönemde tabi ki plan var. Ama mümkün olabildiğince zamana yaymak; ve biz ilk yıl atmadığımız adımları şimdi on birinci yılımızda bazılarını atıyoruz, sizin dikkatinizi çekiyordur. Biz ilk yılda bunların bazılarını yapabilirdik. Ama tedrici, toplumun kendisini hazırlaması, o değişimle ilgili zaten uygulamanın bir anlamda o hale gelmesini bekliyorsunuz. Toplum onu uygular hale geliyor. Kendi içinde artık özümsüyor, ondan sonra siz onun yasal temellerini belki daha kolay oluşturuyorsunuz ve fazla da tepki de almayabiliyorsunuz. Yani siyaset toplumsal değişme, toplum ilişkisinde bu üçlü gelgitler, bu analizler, bu değerlendirmeler daima oluyor, olması gerekiyor; yani onu ifade etmek istiyorum.

Burada tabi bizim çabamız ne oldu? Yani benim kendimin baştan beri kafamda çabamız; ben değişim kelimesini az kullanıyorum Türkiye için, sosyal değişme sosyolojide bunun ismi, ama normalleşme, normalleştirme, ben Türkiye için hep bunu kullandım. Biraz da siyasi jargonda, siyasi ifadede daha etkili belki, aslında o bir sosyal değişim. Sosyal değişmeye pek çok değer yargılı, olumlu olumsuz, kavramlar bulabilirsiniz. İleri, geri, yükselme, düşme, başka kavramlar, ama normalleşme de değer yargılıdır biraz. Normal değil miydi? Normal olmayan şeyler vardı. Ve Türkiye'yi normalleştirme diye ben niteliyorum, yani yaptığımız değişimlere. Burada tabi ana yaklaşımlarımız ne oldu? Bir defa demokratikleştirme. İnsanı ve toplumu daha fazla değerli görme ve onların siyasetteki rehberliğini başa alma. Türkiye'yi daha fazla açık toplum haline getirme. Çoğulculuğu daha fazla nasıl geliştiririz? İnsan hakları daha fazla nasıl gelişebilir? Sivilleşme daha fazla nasıl gelişebilir? Bütün bu kavramların içinde sosyal değişmeyi, çağın gerekleri içinde, tabi dünyada yaşayan toplumlar var, biz keşfetmiyoruz. Bütün uluslar arası gelişmeleri de göz önüne alarak bu yönde çalışmalar.

Şimdi bizim şöyle geriden bakıldığında hizmet politikalarında, önce oradan başlayayım, yani zihniyet değişimi veya demokratikleşme adımlarından önce belki iki safhayı belirtmem lazım. Bir defa hizmet politikalarında değişim ve yaklaşımlar. Bunu tabi öne aldık. En öne aldığımız belki budur denilebilir. Yani bunu da çok planlı ele aldık. Şimdi bizim web sitelerinde vardır. 2002 seçim beyannamemiz, 2002'de 3 Kasımda bir genel seçim oldu. O genel seçim için hazırladığımız bir seçim beyannamemiz vardır, partilerin biliyorsunuz yazılı seçim beyannamesi vardır, bir anlamda topluma taahhüt verir. Bizim ilk seçimimizdi ve taahhütlerimiz oradadır. Onu hazırlarken, onun yine hazırlanmasında koordinasyonunu yürüttüm o zaman, oraya bakılırsa bizim hizmet politikalarımızın tamamını orda görürsünüz, yani tesadüf değildir. Size şöyle örnek vereyim. Burada gördüğümüz sağlık oturumu da var, onlar için de faydalı olur. Sağlık politikalarımız. O beyannamede, o seçim beyannamesinde, sağlık politikalarımızla ilgili kendimize koyduğumuz dört hedef vardır. Bu dört hedefin tamamı da yasal zeminiyle birlikte gerçekleşmiştir. O zaman tabi bir de acil eylem planı yaptık, yani siyasetçiler, geleneksel siyasetçiler gider seçim meydanında söyler, seçim beyannamesinde yazar, ama sonra gerçekleştirmez. O duruma da düşmemek için biz tarihler koyduk, şu iki yılda tamamlanacak, şu üç yılda tamamlanacak diye, ve bunu da ilan ettik. Acil eylem planı dedik bunun adına, kendimizi bağlamak için ve oraya gelen bakanı da bağlamak için. Ve sonunda bunların hepsi, neydi onlar, o dört husus? Bir, sağlıkta rasyonaliteyi getireceğiz, yani sağlık hizmetlerini bir merkezde. Bizde parçalı idi: Sosyal Güvenlik Bakanlığı vardı, hastanelerin bir kısmı ordaydı, Sağlık Bakanlığı bir yerde, Sosyal Güvenlik Bakanlığı hem sigorta görevi görüyor hem sağlık hizmeti yürütüyor, kurumların hastaneleri… Hastaneleri dedik, Sağlık Bakanlığı'na getireceğiz ve sağlık hizmeti tek elden yürütülecek. Bütün hastaneler birleşecek, öyle bölünme yok; vatandaş her hastaneye gidebilecek. Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Sigorta Bakanlığı olacak. O sağlığın parasını ödeyecek, sigorta görevlisi şu anda Sosyal Güvenlik Kurumu işte orada. Ve Sosyal Güvenlik Kurumunu reforme ettik ki orası sağlığın sigortasıdır. İki, genel sağlık sigortasını nüfusun tamamına yayacağız. Primini ödeyemeyenleri biz ödeyeceğiz, gençleri prim dışı tutacağız, on sekiz yaşına kadar genel sağlık sigortasına tabi kılacağız. Toplumun tamamı sigortaya dâhil olacak. Ve oldu. Üç, aile hekimliğini kuracağız. Aile hekimliği her aileyi takip edecek, her bireyi takip edecek. Dört, hasta haklarını geliştireceğiz. Hasta haklarını belki biraz fazla geliştirdik, sağlık çalışanları biraz, belki doktorlar rahatsız, belki orada denge biraz bozuldu ama yani neticede o da oldu. Şimdi tabi daha 2002'de planladığımız çalışmaları o bakanlığımız yaptı. Bu bütün dallar için geçerlidir diyebilirim, yani böyle bir hizmet politikası.

Fiziki değişim, bunları öne aldık yol; havaalanları, uçaklar, tren, vesaire, yani toplumun yaşayışını rahatlatmak... Ama bunun yanında benim esas kalan süremde değineceğim esas demokratikleşme ve bu yönde zihniyet değişimi. Burada tabi çok daha ince çalışma gerekiyor. Burada çok itina göstermek gerekiyor. Ve burada Türkiye'de yaşayan bütün vatandaşlarımızın her bölgedeki hassasiyetlerini gözetmemiz gerekiyor. Bir yerde, bir bölge için ön gördüğünüz politikalar başka bir bölgede tepkiler toplayabilir. Türkiye tabi çok renkli bir yapı... Hem kültürel, hem dini, hem etnik vesaire, bütün bu hassasiyetleri de korumanız gerekiyor. Biz de bir siyasi partiyiz, bir tarafı yaparken bir tarafı yıkamazsınız. Ve şansımız şu, Türkiye'nin her tarafında, her bölgeden destek alıyoruz ve dolayısıyla da biz onu da korumak durumundayız. Yoksa iktidar olamazsınız. Dolayısıyla hem bu hassas konularda değişimi yürüteceksiniz, politikalar geliştireceksiniz, hem de gücünüzü koruyacaksınız. Ve bu çok hassas bir dengedir. Normal üniversite kürsüsünde bu o kadar hassas değildir. Şimdi ve bu konuda biz başarılı olduk bakın bunu söyleyeyim, çünkü üç seçimde, her seçimde oyumuzu biraz daha arttırdık. Yani toplumsal desteği aldık. Hem değişimleri yaptık hem de toplumsal desteği aldık. Bu manada kendimizi doğrusu başarılı da görüyorum ben. Yani bir sosyolojik bakışla, bir sosyal değişmeci olarak başarılı da görüyorum bu politikamızı. Şimdi biliyorsunuz bizim ilk başlayışta sloganlarımız: "İnsanı yaşat ki devlet yaşasın". Çok kullandık bunu, partiyi kurarken ilk hükümet olduğumuzda. Bu şu: insanı öne almak, insanı öne aldık. Bu bir ecdadımızın bir sözüdür, biliyorsunuz. Yani Osmanlı'nın kuruluş dönemi, orada bir büyük zati efendim Osmanlı'nın ilk beyine nasihatte bulunuyor: Osman Bey'e. Osman Bey hem damadı hem müridi. Yeni yönetici Osmanlı İmparatorluğu'nu kuracak, yeni başlıyor, daha neredeyse beylikten yeni çıkış. "Evladım", diyor, "insanı yaşat ki devlet yaşasın" diyor. Kendi medeniyetimizin mirası bu. Yani öne insanı al, öne devleti alma. Devlet, her şey, insan için vardır. İnsanın huzuru, mutluluğu için. Dolayısıyla insanı gözet diyor her zaman. Biz bu sloganla, yani ilk başlarda bunu daha da çok kullandık. Ve bunu,

doğrusu, geliştirme yönünde de, daha ilk kurulduğumuzda ilk yaptığımız icraatlar, gençler var burada, bazen gençlik olayları olunca ben diyorum ki bir sosyolog olarak, yani hem de bir hükümet yetkilisi olarak, bunlar bu işleri yaptığımızda daha on yaşındaydı diyorum, şimdi onlara nasıl anlatacağız? Yani 2002'de yapılan, 2003'te yapılan, o zaman ilkokulda olan, şimdi üniversiteye gelmiş… Dolayısıyla burada tabi genç arkadaşlarımız var. Türkiye'nin üçte birinde olağanüstü hal vardı o zaman. Olağanüstü hal. Olağanüstü hal demek normal hukuk sisteminin ve idare sisteminin rafa kaldırılması, kendine has, içinde çok keyfilikleri de taşıyan, olağanüstü hal zaten isminden belli, olağan dışı bir yönetim. Burada işkenceler var, faili meçhuller var, yargısız infazlar var, haksızlıklar var, hukuksuzluklar var, her şey var. Askeri bir yönetim var, vesaire. Bizim ilk hükümetimiz, değerli arkadaşlar, 19 Kasım 2002'de ilk toplantısını yaptı, Abdullah Gül hükümetidir. Abdullah Gül o zaman ilk hükümeti kurdu biliyorsunuz başbakan olarak. Ve ilk kararlarımızdan birisidir; olağanüstü hali kaldıracağız, Türkiye'yi normalleştireceğiz. Ve 30 Kasım 2002'de biz olağanüstü hali kaldırdık Türkiye'de. Olağanüstü hali, o bölgelerden gelen dostlar vardır, oralarda çok dinlemişlerdir zaten. Çünkü Türkiye'nin her yerinden üniversitelerden gelen arkadaşlar var, listede gördüm. İlk icraatımız bu. Ve bu tabi, o kadar olağanüstülük vardı ki… Bunları şöyle algılamayın, ondan ben üzülürüm, ben pek popüler siyaset yapmam genelde. Her yerde doğruları kendi akademik ortamımdaki gibi konuşurum, ben hükümette de öyleyim, partide de, her yerde. Yani partimizin de üst yönetimindeyim, biz konuşuruz yani oralarda da aynı şeyleri. Yani burada kendi deneyimlerimizi anlatıyorken yanlış algılar olursa o bizi üzer. Ben Türkiye'nin ilk on, on bir, on iki, on üç yılını anlatıyorum burada. O zaman anormallikler vardı. Neydi mesela? Bir genel başkan partisi seçime giriyor, iktidar oluyor seçim sonucu, hem de çok büyük bir çoğunlukla, ama kendisi aday olamıyor. Böyle bir ülke... Onun için Abdullah Bey, en yakın arkadaşı başbakan olarak hükümeti kuruyor, başbakan, genel başkan olarak kalıyor Tayyip Erdoğan o zaman. Genel başkanlıkta yer alıyor. Böyle şeylerin olduğu bir dönem işte, bunların hepsini bir anlamda restore ederek geldik. O da neydi, DGM'ler vardı, Devlet Güvenlik Mahkemeleri. Ve bir şiir okudu Siirt'te bildiğiniz, Diyarbakır DGM onu hapse mahkûm etti. Dolayısıyla aday olamadı o zaman. O şiirde bir şairimizin bilinen bir ismin şiiri. Şimdi Türkiye oralardan geldi. Onun için şimdi biz bu dönemde Türkiye'yi nasıl normalleştiririz, hepimizin ortak kaygısı bu. Birbirimize de ikna ederek yürüyen bir hareket. Şunu size özellikle söylemek istiyorum, değerli meslektaşlar, genç sosyologlar; bizim bir Avrupa Birliği serüvenimiz var. Avrupa Birliği biliyorsunuz 50'li yıllarda başlamış ama 60'lı yıllarda imzalar atılmış. Ankara Anlaşmasıyla gelgitlerle uzamış gitmiş. Dikkatinizi çekmiştir biz hükümet olunca ilk işlerden biri olarak AB sürecini hızlandırdık. Bir AB seferberliği başlattık adeta. Bunu eminim aranızda değerlendirenler olmuştur. Bu bizim, Türkiye'de toplumsal değişme demokratikleşme sivilleşme stratejimizin de önemli bir parçasıdır. Hemen iktidar olduğumuzdan 1 ay sonra 12 Aralık Kopenhag Toplantısı yapıldı. Ondan sonra 2004'ün sonunda 17 Aralıkta Brüksel Toplantısı yapıldı, kararlar alındı. Bütün bunları yaparken arada tabi çok reformlar yaptık. Eğer AB süreci olmasaydı iç mekanizmalarla biz bu demokratikleşmeyi sağlayamazdık. Pek çok engel çıkardı. Bu bizim bilinçli bir uygulamamız, hem Türkiye'nin standartlarını yükseltmek, hem de Türkiye'deki bu demokratikleşme adımlarını AB rüzgârıyla daha da hızlandırmak ve çok da iyi oldu. Hatırlayın,2003'ü 2004'ü 2005'i, yani o zaman mecliste iki parti var. İkisi iş birliği yapıyor ve Ab ile ilgili anayasa değişiklikleri, yasa değişiklikleri ve bizim demokratikleşme sivilleşme adımlarımız en çok o dönemde atılmıştır. Tabi özelikle Kopenhag Kriterleri ve tabi Maastricht Kriterleri ikisi birden. Kopenhag Kriterleri Türkiye'nin standardının yükseltilmesinde katkı vermiştir. Maastricht Kriterleri'de ekonomi standartlarımızda, özellikle disiplinli mali politikamızda ve benzeri konularda bizi güçlendirmiştir. Ve o ikisi biz fayda gördük. Hiçbir zarar görmedik. Yani siyasi sebeplerle Kıbrıs politikası vesaire durgunluklar görülebilir ama AB ile ilgili bizim hedeflerimiz devam ediyor, edecek ve bizim için o önemli.

Burada özellikle de bu sivilleşme konusunda çok şey yapıldı ama ben bunları anlatamam. Yalnız bir kitap getirdim, Sessiz Devrim diye hazırlattığım bir kitaptır. Belki hepine yetmez ama bizim ilk on yılımızda Türkiye'de toplumsal değişme, özellikle demokratikleşme adımları olarak genel politikalar değil, sadece demokratikleşme adımları olarak neler yapıldı onun bir envanteri 2002 sonundan başlıyor adım adım 2012'nin sonu ama 2013'ünde başının bir kısmını aldık buraya. Yani sizler için eminim faydalı olacak bir referanstır. Temin edemeyen olursa bize ulaşsınlar bizim sekretaryamız onlara gönderir. Buraya da özellikle ben bunu getirmek istedim. Ama şunu söyleyeyim, o zaman o dönemin Milli Güvenlik Kurumu Genel Sekreterliği diye bir şey var. 28 Şubat sürecinden falan

hatırlarınızdadır. Şimdi 28 Şubat davasının raporları önem kazanıyor tabi. Nerdeyse Milli güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'nde alternatif hükümet vardı adeta, bütün kurumların temsilcileri ve askeri temsilciler, orası ve Milli Güvenlik Kurumu ülke ile ilgili esas yönetimi yapıyordu. Milletin verdiği oylar, milletin iradesi, iktidara yeterince yansımıyordu. Belki hükümetler seçimle geliyor ama vesayet mekanizmaları çok güçlüydü. Kimi askeri vesayet, kimi yargı vesayeti ama milletin iradesinin üstünde ve dışında vesayet mekanizmaları vardı. Esas demokrasi siz milletin iradesini yönetime ne kadar iyi yansıtırsanız esas demokrasi o tabi. Yani değişim dediğimizde pek çok politika burada sayılabilir: MGK'nın sivilleşmesi, Olağanüstü Hal'in kaldırılması. O dönemlerde işkence vardı arkadaşlar. İşkence için biz özel bir düzenleme yaptık 2003'te. Türkiye işkence ile anılan bir ülke. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde birinci sıradayız Türkiye olarak o zaman. Yurtdışına çıkan hocalar, ben kendim de bir iki yıl "business scholar" olarak gitmiştim, o zaman o sıkıntıları gördüm. Ve biz ilk geldiğimiz yıllarda şöyle bir şey yaptık. İşkenceye sıfır tolerans dedik. Öyle bir düzenleme yaptık ki, ceza kanunundaki cezayı artırdık, paraya çevrilemez, ertelenemez, zaman aşımına uğrayamaz yaptık. Güvenlik birimleri bırakın işkence yapmayı, kendi içlerinde bazen şaşkınlıklara düştüler ilk zamanlarda ama yerine oturdu her şey. İç işleri bakanlığım döneminde bütün karakollara kamera koydurdum. Hepsine, ne olursa mutlaka hele nezarethanelerde. Yani başka Türlü önleyemezsiniz insanlardaki zihniyet değişimi zaman alıyor. Bu tür acil konularda bazen bu tedbirleri almak durumundasınız. Sonra değişti, şimdi güvenlik birimlerimiz o konularda yeni şeyler öğrendiler okullarda eğitimde bunlara yer verildi. Artık zaten işkence olayı pek duyulmuyor. Duyulursa da kameralar kaydediyor ve gerekenler yapılıyor ama çok mazi şeyler. Ekip kuruldu, bilgi edinme yasası diye bir şey getirdik, vatandaşa şeffaf olma, kamu kurumlarında eğer vatandaş bir şey öğrenmek istiyorsa dilekçe versin 15 gün içersisinde kendisine bilgi verilecektir. Bilgi edinme kanunu diye bir kanun çıkardık 2003'te. Tabi çok tuhaf şeyler de vardı. İnsanlar ana dilini konuşamıyordu. Kimi kıyafetinden dolayı, işte başını örttü diye üniversiteye gidemiyordu. Yani şöyle bir tabloydu arkadaşlar, bakın gerçekçi olalım, halen bazı şeyler var ama Türkiye'de devletin vatandaşının değişik kesimleriyle sorunu vardı, her kesimle ayrı sorunu vardı. Vatandaşının birçoğunun güvenini kaybetmişti. Hâlbuki devlet vatandaşının güvenini kazandığı sürece güçlü olur. Bunları çözerek insanını anlayarak, her kesimi anlayarak, her kesimi memnun ederek güçlü devlet olur. Her kesimin devlete bağlılığını daha fazla arttırırız. Ama bunlar iyi sosyolojik analizlerle olur. Yani toplumun derinlerine gittiğinizde o insanları görüyorsunuz. O insanların acılarını anlıyorsunuz sorunlarını anlıyorsunuz. O insanlara siz burada kendi vatandaşlarınız olarak sahip çıkacaksınız. Anadilini konuşacaksa konuşsun niye mahkûm ediyorsun, dini inancını yaşayacaksa yaşasın niye mahkûm ediyorsun, kıyafetle şekille falan niye uğraşıyorsun. Bütün bunlar devletin bütün toplumların, çağımızda aştığı, yendiği şeyler. Çok renklilik, rahatlama, bir anlamda bu konuların hepsinin aşılması, doğrusu bunlar katlanarak gidiyor fakat bütün bunlar da zaman alıyor. Burada son olarak da ifade etmek istediğim. Bütün bunları yaparken şuna çok önem verdik: Her adımı atarken toplum bütün kesimleri, bazen etnik yapılara özel olarak araştırmalara. Ne nerede nasıl karşılanıyor. Şimdi şöyle bir şeyden bahsetmek isterim, zamanlama ile ilgili özelikle. Bir konu çalışıyorum. Benim elimde o konu. O zaman devlet bakanıyım. Şimdi devlet bakanlığı yok kaldırdık zaten. Acaba anadilde veya ülkemizde konuşulan farklı dil ve lehçelerde haftada bir veya iki üç günde bir şöyle bir 45 dakika haber yayını yapılabilir mi? İşte Arapça Kürtçe vesaire, üç dildi galiba biri de Boşnakçaydı. 45 dakika, TRT3 var o zaman TRT3'de planlıyoruz bunu. Ben 4 ay uğraştım. İkna etmek istiyorsunuz, kurumlarımız şiddetle karşı çıkıyor. Böyle bir şey olmaz, bölünürüz gideriz korkularla yaşayan bir devlet olmuşuz, her şeyden hemen korkmuşuz. Yönetildiği yönetmelik değişecek RTÜK yönetmeliği ve bu mümkün olacak. Sonunda başardık. Yani ama nasıl spiker şuarada oturacak, arkasında Türk bayrağı şurada duracak işte haberi şöyle okuyacak falan neyse başladı üç dilde Arapça, Kürtçe ve Boşnakça. Hiç bir şey olmadı. Aradan yıllar geçti biz iki kanalda, yine TRT tabi, birinde 24 saat Arapça, birinde 24 saat Kürtçe yayın kararı aldık. O daha rahat oldu çünkü görüldü o 45 dakika yayınla kıyamet kopmadı. Aksine daha da vatandaşlarımız daha fazla şeyi devletin televizyonundan dinledi. Bu iki televizyon ne oldu biliyor musunuz arkadaşlar? Şu anda El-Cezire'den sonra Arapça kanalımız bu bölgede en çok izlenen kanallardan birisidir. Kürtçe kanal bizim sınırlarımızı aştı, Suriye'de, İran'da, Irak'ta vatandaşlar onu izler oldu. Evvelden bizde yoktu bunlar. Amerika'nın sesi Kürtçe yayın yapıyordu, o zaman Sovyet dönemi bizim radyo Kürtçe yayın yapıyordu, şimdi de işte Avrupa'da Roj Tv ve başka şeyler oralarda yayın yapıyorlar vatandaşlar onları dinliyordu. Yani bu değişimler aslında bizi güçlendirdi. O vatandaşlarımızın da güvenini aldık. Hala istismar edenler

olabilir, hala kötü niyetliler olabilir. Onlar zaten niyeti kötüyse bir şey yapamazsın. Ama vatandaşını anlama dinleme ve bu manada devletin bazı hizmetler yapması hem devleti güçlendirir hem vatandaşın güvenini arttırır. Yani bu ret inkâr asimilasyon politikalarıyla bir yere varılmamış. Aksine Terör örgütünün eline fırsatlar verilmiş, onları daha da güçlendirmiş, hâlbuki bu sorunlar çok daha önceden iyi analizlerle, iyi sosyolojik analizlerle daha çabuk çözülebilirdi. Bu güne gelmezdi. Başında daha kolaydı. Ama siz güvenlik tedbirleriyle çözeceğim diye giderseniz olmaz. Hiç bir ülke bakın Dünya'daki bütün terör olguları, olayları hangi ülke nasıl çözmüş. Güney Amerika'dan Uzak Doğu'ya Filipinler'ine, Avrupa'sı her yeri, hepsini basılı hale de getirdik. İsteyenler olursa bizim kurumuzda vardır. Analiz ettik biz bunları. Hiç bir yerde güvenlik tedbirleriyle bunlar çözülememiştir. Biz güvenlik paradigmamızı değiştirdik. Bu konuda değiştirdik. Çok yönlü bakış çok yönlü politikaya çevirdik. Başarılı olduk mu? Bize göre yürüyen bir süreç, daha alınacak yollar var kökü derinde olan sorunları çözmeniz içinde tabi zaman istiyor. Ama neticede bu çalışmaların yapılması gerekiyor. Kolay mı bu kararlar? Kolay değil. Başta söyledim. Yani siz sosyal değişmeyi planlayanlar, sosyal değişmeyle ilgili çalışanlar bunun ne kadar zor olduğunu görür. Yürüyen 30 yıldır terör var. Her köyünüze her ilçenize şehitler gelmiş. Toplumdaki bu konudaki duyarlılığın ne derecede olduğunu görüyorsunuz. Bazı siyasi partiler o ortamlarda daha aktif olabiliyor. Bütün bunların içinde siz bu kararları alıyorsunuz ve bu insanları da ikna etmeniz gerekiyor. Böyle bir ülkede bu yöndeki değişimi sağlamak kararları almak kolay da değil. Değerli arkadaşlar ben burada sözlerimi bitirmek istiyorum. Biraz geç başladığımız için, saatim yeni doluyor ama şunu ifade etmek istiyorum siz meslektaşlarıma: Dünya'da çok hızlı bir sosyal değişme var, toplumsal değişme var. Türkiye bu manada geri asla kalamaz, kalmamalıdır. Özellikle bireyin çok önemli olduğu, çok sesliliğin çok önemli olduğu dönemdeyiz ve hayatın güzelliği burada. Her insan değerli, her inanç her düşünce değerli tek ölçüt şiddet içermeyecek. Şiddet ile düşünceyi ayırdığınızda hayat güzelleşir. Yönetim rahatlar. Şiddet içermeyecek. Kimse kimseye engel olmayacak. Kaba davranış yok. Ama her düşüce her inanç ifade edilecek ve yaşanacak. Bu ortamı sağladığınızda o ülke güzel ülkedir. Biz içimizde çok farklılıkları taşıyan bir toplumuz arkadaşlar. O olgunluğa ermek durumundayız. O olgunluğa erişmezsek bu sorunları sona erdiremeyiz. İsterse bin kişilik bir nüfus olsun farklı huzursuzluğunuz olur. Bunları yenmek durumundayız ve bunun içinde genç araştırmacılara, sosyologlara "alana inin" diyoruz. Bunlara kafa yoralım arkadaşlar. Çok malzeme var hele şu an devlette çok malzeme var. Sizlere veri olarak kullanacağınız çok malzemeler sunabiliriz. Bunların çok çalışılması gerekiyor. Ben doğrusu burada olmaktan çok mutluyum. Onu bir defa daha ifade ediyorum. Aranızda bulunmaktan ve sizlere bu kürsüde hitap etmekten. Bu bir ayrıcalık benim için. Hepinize çok teşekkür ediyorum. Hepinizi sevgiyle selamlıyorum, sağ olun.

B1 OTURUMU

TOPLUMSAL CİNSİYET-I:

KADIN YOKSULLUĞU VE ÇALIŞMA

YOKSULLUĞU EV İÇİNDEN TANIMLAMAK: KADIN BAKIŞ AÇISINDAN YOKSULLUK

Gül AKTAŞ[1]

ÖZET

Kadın ve erkeğin toplumsal konumları ve buna ilişkin iktidar ilişkileri cinsiyet rolleri temelinde inşa edilmektedir. Bu inşa süreci içinde erkeğin dışarıda tam gün çalışması ve aile reisliğini üstlenmesi buna karşılık ev ve çocuk yetiştirme işlerinin kadınlar tarafından karşılıksız yapılması, bir müddet sonra bu sürecin "ev kadınlığı" görevine dönüşmesi, kadının kamusal alanda ucuz işgücü olarak değerlendirilmesi ve ailenin özel alan olarak görülüp kadının bu özel alanda kalması ile toplumsal yaşamdan dışlanması yoksulluğun kadın bakış açısından yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmıştır.

Çalışmada kadınların yoksulluğu nasıl deneyimledikleri ve tanımladıkları sorunsalı hane içinden irdelenmeye çalışılırken derinlemesine görüşme yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın uygulama safhası Denizli'nin farklı bölgelerinde yaşayan ve tesadüfi örneklem yoluyla seçilen 20 kadına yarı yapılandırılmış sorular yöneltilerek gerçekleştirilmiştir.

Görüşmeye katılan kadınlar yoksulluğu farklı şekilde yaşadıklarını dile getirirken sadece maddi sıkıntılar yaşamadıklarını aynı zamanda aile içinde karar mekanizmalarına katılma, eğitim ve meslek edinme, sosyal çevre oluşturma konusunda tercihte bulunma ekseninde söylemsel bir güç eşitsizliğini de yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: *Yoksulluğun kadınlaşması, özel alan-kamusal alan, aile içi söylemsel pratikler.*

ABSTRACT

Social positions of women and power relations depending on them are constructed on the basis of gender roles. In the process of construction, man's assuming the role of head of family and his working full time outside, and , on the contrary, woman's unpaid child rearing and home labour, and after a while transformation of this period into the duty of "housewifery", appreciation of woman as cheap labour in public space and designating family as a private space and restraining woman into this space and ultimate isolation from the social life make it essential to re-evaluate poverty from the perspective of woman.

In the study, in-depth interview technique was used to examine how woman experience and define poverty within house. Application of the study was performed on randomly selected 20 women living in the different regions of Denizli by addressing semi-structured questions.

While participating women explained that they experienced poverty in different ways, they also announced that they did not only suffer financial problems but also they suffered power inequality on the basis of participating in decision mechanisms in family, education and employment, and making a social environment.

Keywords: *Poverty, absolute poverty, relative poverty, feminization of poverty, vital chances, gender roles.*

GİRİŞ

Yoksulluk son yıllarda farklı kavramlaştırmalarla birlikte yeniden tartışılmaktadır. Farklı kavramsallaştırmalara ihtiyaç duyulması yoksulluğun tanımlanmasındaki zorluklardan kaynaklanmaktadır. Zorluğun gerisinde görelilik, ya da "neye ya da hangi ölçütlere göre" sorusu yer almaktadır. Ölçütler doğal olarak koşullara, kültürlere, kişilere ve önceliklere göre farklılık

[1] Yrd.Doç.Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, gaktas@pau.edu.tr

göstermektedir. Günümüz itibarıyla yoksulluk çalışmalarında, politika geliştirme süreçlerinde iki tanımlama biçimi karşımıza çıkmaktadır. İlki yoksulluğun gelir ve tüketim, ikincisi ise yaşam koşulları (sağlık, beslenme, eğitim, boş zaman, vb) üzerinden tanımlanmasını içermektedir. Gelir üzerinden yapılan tanımlama mutlak ve göreli yoksulluk olarak kavramsallaştırılmaktadır. Mutlak yoksulluk (uluslararası yoksulluk düzeyi) insanın yaşamını sürdürmesi için gerekli temel besin maddelerini tüketememesidir. Besin maddesi tüketmemenin parasal karşılığı günlük 1.25 doların altında gelir elde edilmesidir (Şener, 2012:53).

Göreli yoksulluk ise, kişinin bir toplumsal varlık olmasından hareket etmekte, kendisini biyolojik olarak değil, toplumsal olarak yeniden üretebilmesi için gerekli tüketim ve yaşam düzeyinin saptanmasını içermektedir (Öztürk ve Çetin, 2009:2666).

Yoksulluğu tanımlamak-anlamak açısından sadece ekonomik süreçlere bakmak yeterli değildir. Aynı zamanda sosyal ve kültürel süreçlere de bakmak gerekir. Bu konuda Amartya Sen tarafından yapılan çözümlemeler yararlı olacaktır. Sen yoksulluğu bir "gelir azlığı" ya da "gelir yetersizliği" olarak nitelendirmektense "kapasite-yapabilme yetersizliği" olarak tanımlamaktadır. Sen'e göre gelir, iyi bir yaşam sürdürmemizi sağlayan faktörlerden sadece biridir. Gelirin yaşam seviyesine yansıyabilmesi için dört faktörün daha etkili olduğunu belirtmiştir: Kişisel farklılıklar ve yapabilirlik engelleri, insanların farklı fiziksel özelliklere sahip olması -özürlülük, hastalık gibi- ihtiyaçlarını da farklılaştırmaktadır, çevreye-doğaya ilişkin faktörler (iklim, vb), sosyal koşullar ve kişisel yapabilirlik, kamusal hizmetler sağlık ve eğitime erişebilme, yaşanan ortamda şiddet olup-olmaması vb) ile farklılıkların ilişkisel görünümleri toplumlar-kültürler arasındaki algılayış-değerlendirme farklılıklarını içermektedir (Şener, 2012:54).

Yoksulluğa ilişkin farklı tanımlamaların olması yoksulluğun, sadece kadına indirgenemeyecek çok yönlü bir kavram olduğunu bize hatırlatır. Yoksulluk sınıfsal yapıya, yaşanan coğrafyaya, kültürel dokuya bağlı olarak farklı süreçlerle tanımlanabilmektedir. Fakat yoksulluğun cinsiyetle ilişkisi ve kadınların yoksulluğu nasıl deneyimlediği sorunsalı son yıllarda önemli bir tartışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda kadınların ve erkeklerin toplumsal cinsiyet rolleri, aile ve sosyal yaşamdaki sahip oldukları haklar ve kaynaklara erişim konusundaki farklılaşmalar nedeniyle yoksulluk sorununun irdelenmesinde kadın yoksulluğu önemli bir parametreyi oluşturmaktadır.

Kadın yoksulluğu ya da yoksulluğun kadınlaşması kavramı ilk defa 1995 yılında 4.Dünya Kadın Konferansı Eylem Planında yer almıştır. Dolayısıyla yoksulluğun kadınlaşması kavramı Birleşik devletlerde yalnız yaşayan kadınların ya/ya da tek ebeveynli ailelerin (kadın+çocuk) daha yoksul olduğuna ilişkin ampirik çalışmaların sonucunda ortaya çıkmıştır. Aile yapısının değişmesi, boşanmaların artması, evlilik dışı çocuk sahibi olma oranının artması ve çocukların kadınlar tarafından bakılması gibi nedenler yoksulluğun kadınlaşmasını açıklamak için kullanılmıştır (Şener, 2012:55).

Bu noktadan yola çıktığımızda kadın ve erkeğin birlikte yaşadığı hanede kadınlar yoksulluğu eğitim, sağlık, meslek edinme ve kararlara katılma noktasında daha derinden yaşamaktadır. Eğitim olanaklarından yoksun, mesleği olmayan, enformel sektörde çalışan, sosyal güvence kapsamı dışına itilen, korumasız hem "kadın" hem de çoğu kez bir "eş" ve "anne" olmanın getirdiği yükün altında yaşamını sürdürmek zorunda kalan kadın için yoksulluk, kaçınılmaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır (Duyan, 2010:20).

Bu çerçevede araştırmanın genel sorunsalı, aile içindeki karar mekanizmalarında, eğitim olanaklarında, meslek edinme konusunda, yakın çevresiyle kurduğu ilişkiler çerçevesinde kadının yoksulluğu deneyimleme biçimi ne yönde karşımıza çıkmaktadır sorusundan yola çıkarak kadın bakış açısıyla yoksulluğu ev içinden analiz etmeye yöneliktir.

Bu amaç doğrultusunda kadının yoksulluğu nasıl deneyimlediği ve kendilerini yaşamın hangi alanlarında yoksul olarak değerlendirdikleri, hane içinde yoksulluğu nasıl yaşadıkları ve yoksulluğa ilişkin sorunların boyutunu onların bakış açısıyla derinlemesine görüşme tekniği kullanarak irdelenmiştir. Öncelikli olarak TÜİK'ten Denizli merkezde yoksulluk sınırında yaşayan ailelerin bulunduğu mahallelerin bilgisi alınmış ve bu mahallelerde yaşayan ailelere muhtarlık aracılığıyla ulaşılmıştır. Söz konusu bölgelerde yaşayan aileler içinde tesadüfi örneklem yoluyla 20 kadına ulaşılmıştır. Araştırma kapsamına dahil olan kadınlara görüşmenin içeriği hakkında bilgi verilerek

randevu talep edilmiştir. Kadınlara yoksulluğu aile ve toplumsal yaşamda hangi biçimlerde yaşadıkları, kendilerini yoksul olarak tanımlamalarında neleri kıstas aldıkları ve yaşamlarını nasıl etkilediği konusu yarı yapılandırılmış soru formları yöneltilerek analiz edilmeye çalışılmıştır. Seçilen bölgenin en önemli özelliği, kadınlarda okuma-yazma bilme oranının düşük olması, enformel sektörde çalışan kadınların yoğunluğu, erken yaş evliliği, yüksek hane nüfusu ve çalışan kadınların gelirlerinin düşük olması sayılabilir. Araştırmanın amacı doğrultusunda kadın yoksulluğunu irdelerken sadece ev kadınları değil aynı zamanda çalışan kadınlar da araştırma kapsamına dahil edilmiştir. Böylece ev kadını ve çalışan kadınlar, yoksulluğu ne şekilde yaşamaktadırlar ve bu hangi noktalarda birbirinden farklılaşır sorusuna da cevap bulunmuş olacaktır.

1. YÖNTEM

Çalışma nitel yöntemi benimsemiştir. Derinlemesine görüşme tekniği ile araştırmanın verileri toplanmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda araştırmanın katılımcıları tesadüfi örneklem yöntemiyle seçilen 20 kadınla yarı yapılandırılmış soru formları yöneltilerek gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların izinleri alınarak görüşmeler ses kayıt cihazına alınmış ve isimlerin deşifre edilmeyeceği bilgisi kendilerine iletilerek soruların daha rahat ve doğal ortamlarında cevaplanması sağlanmıştır.

1.1. Araştırmacının Katılımcı Grubu

Görüşme yaptığımız kadınlardan 10 tanesi ev kadını, 4 tanesi tekstil firmasında hizmetli, 3 tanesi şirkette sekreter, 2 tanesi tekstil atölyesinde ve 1 tanesi ise evlere temizliğe giden kadındır. Araştırma kapsamına giren kadınlardan 14 tanesinin eğitim düzeyi ilkokul mezunu, 4 tanesi ortaokul terk ve 2 tanesi ise lise mezunudur. Katılımcıların yaşadıkları evler ya gecekondu türünde, tek katlı, derme çatma yapılardır ya da oldukça eski ve bakımsız apartmanların arka cepheleri veya kapıcı daireleridir. Harcama kalıpları dardır ve coğrafi hareketlilikleri, sosyal yaşam fırsatları sınırlıdır. Hanelerde genellikle dört-beş çocuk vardır ve çocukların çoğunluğu kalifiye olmayan işlerde çalışıp eğitimlerini yarıda bırakmışlardır.

1.2. Veri Toplama

Araştırmanın nitel saha uygulamasında kadınların gerek aile içinde gerekse toplumsal yaşamda yoksulluğu yaşama biçimleri ve yoksulluğu nasıl tanımladıkları yarı yapılandırılmış soru formlarıyla cevaplanmaya çalışılmıştır. Ayrıca araştırma boyunca gözlem notları tutulmuştur.

1.3. Veri Analizi

Araştırmanın görüşme kayıtlarının transkripsiyonu neticesinde kadınların yoksulluğu yaşama nedenleri, yoksulluğun aile ve sosyal yaşamlarını ne yönde etkilediği, yoksulluğu en çok hangi alanlarda (eğitim, sağlık, meslek ve sosyal ilişkiler alanında) yaşadığı sorunsalını kadın bakış açısından vermeye yönelik tanımlamalardan yola çıkarak tekrarlanan kavramlar bulunmuştur. Sürekli tekrarlanan kavramlardan genel bir kategori oluşturulmuş ve alt kategorilerle birleştirilmiştir. Oluşturulan kategorilerle görüşmelerin problem cümlelerimizi ne ölçüde destekleyip desteklemediği tespit edilmiştir. Araştırmada görüşme çözümlemelerindeki verilerin özgün biçimlerine sadık kalınarak bireylerin söylediklerinden doğrudan alıntılar yapılmış ve bu alıntılar oluşturulan temalar altında incelenmiştir.

2. KADIN YOKSULLUĞUNA EV İÇİNDEN BAKMAK

Sözlük anlamıyla yoksul, yeterli düzeyde parası olmayan veya konforlu bir şekilde yaşamak için gerekli olan araçlara sahip olmayan kişidir. Yoksulluk kelimesi ise, yaşamın gerektirdiği olanaklardan yoksun olma durumunu ifade etmektedir (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011:61). Bir başka tanımda ise yoksulluk; gelir eksikliği-azlığına bağlı olarak asgari yaşam düzeyini sürdürmek için gerekli mal ve hizmetlerden yararlanamama ve bu durumun beraberinde getirdiği sosyal mahrumiyet geliştirme duygusudur. Yaşamı sürdürmek için gerekli olan şeyler ise, içinde bulunulan topluma, çevreye ve koşullara bağlı olarak değişiklik göstereceğinden yoksulluk kavramı her zaman gözlemlenen durumla, standart durumun karşılaştırılmasını gündeme getirir.

Yoksulluk, sadece gelir ve fiziki kaynakların yetersizliği değil, aynı zamanda toplumsal mahrumiyet, güçsüzlük ve kaynakların dağılımındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Yoksulluk

konusu birçok ülkede sektörel ve ulusal düzeylerde olduğu gibi, hanehalkı ve toplumsal cinsiyet gibi mikro düzeylerde de ele alınmaktadır (Öztürk ve Çetin, 2009:2670).

Toplumun bazı kesimleri (kadınlar ve çocuklar gibi) sağlık, eğitim, kültürel olanaklara sahip olmak konusunda yaşamsal fırsatlara ulaşamazken aynı zamanda aile ve sosyal yaşam alanlarında karar alma süreçlerine katılım noktasındada ciddi bir yoksulluk kriziyle karşı karşıya kalmaktadırlar. Toplumsal cinsiyetçi yaklaşımdan dolayı kadınların sosyal yaşamdan uzak ve özel alanda tanımlanıyor olmaları, özellikle eğitim, meslek ve yaşamsal fırsatlar açısından yaşanan eşitsizlikler yoksulluğun kadınlar açısından patolojik bir durum olduğunu göstermektedir.

Çalışmamızın kapsamına giren kadınlar, kendi içinde homojenize bir grup olmadıkları için çalışan kadınlar ile ev kadınları ya da eğitim düzeyi düşük olan ile eğitim düzeyi yüksek olan kadınlar yoksulluğu farklı şekillerde yaşamaktadırlar. Kadın yoksulluğunu anlamak için kadınların ister ev kadını isterse çalışan kadın olsun, hane içindeki güç dengelerini nasıl kurdukları ve hane içinde yoksulluğu ne şekilde deneyimledikleri sorunsalına bakmak gerekir. Yapmış olduğumuz çalışmada kadınlara yoksulluğu nasıl tanımladıkları sorulduğunda genelde çalışmayan ev kadınları "çaresizlik", "sefillik", "düşmanın bile yaşamaması gereken acı tecrübe", "kaderi kötü olma", "anlamsız ve boş bir yaşam" olarak tanımlarken, çalışan kadınlar "erkeğin eline bakmak", "kadının esareti", "evinin-arabanın olmaması", "lüks apartmanlarda yaşayamamak", "tatile gidememek" gibi ifadelerle cevap vermişlerdir. Verdikleri cevaplara baktığımızda ev kadınlarının yoksulluğu kanıksadıkları, öğrenilmiş çaresizlikle var olan koşullara boyun eğdikleri ve değiştirilemeyecek-düzeltilemeyecek bir yaşam koşulu olduğunu ifade ederken çalışan kadınlar ise yoksulluğu sosyal, kültürel ve fiziki şartların eksikliği olarak değerlendirip söylemleri gelecek beklentisi olarak bir talebi de kendi içinde barındırmaktadır.

Kadınlar erkeklerden farklı bir kültürel ve sosyal koşullanma içerisinde yaşadıkları için daha sınırları çizilmiş bir yaşam alanında hareket etmektedirler. Örneğin görüşmelerde aynı mahallede yaşayan kadınlar (ister ev kadını isterse çalışan kadın olsun) benzer zorlukları ve sorumlulukları yaşadıklarını ve birbirlerinin sıkıntılarından yola çıkarak bunu yaşamaları gereken bir "kader" olarak değerlendirdiklerini dile getirmişlerdir. Bu inancı da bir arada yaptıkları sohbetlerde pekiştirmektedirler. Dolayısıyla aynı kısır döngünün içinde yer alan kadınlar yoksullukla baş etme konusunda bilgi ve paylaşım ağlarını kuramadıkları için bilişsel ve davranışsal boyutta birbirine benzeyen ve aynı çemberin içinde günü kurtarmaya çalışan bir yaşam sürdürürler. Örneğin, görüşmeler esnasında katılımcı kadınlardan biri zor koşullarda kız çocuğunun iki yıllık bir üniversiteyi kazandığını ve parasızlıktan gönderemediklerini belirtti. Ve konuşmasına şunu ekledi. "Benim gibi çocuğunu okula gönderemeyen ve eğitimini tamamlayamayan tanıdığım birkaç aile var. Ekmek parasını bulamıyoruz, bir de çocukların okul masraflarını mı karşılayacağız." Çocukların okuması için burs imkânlarının olduğunu, bunun için koşullarını belgelendirerek bir yardım alabileceğini belirttiğimizde bize bunun için neler yapması gerektiğini anlatmamızı istedi. Dolayısıyla yaşadıkları yoksulluk, aynı mahallede yeniden üretilmekte ve öğrenilmiş bir çaresizlikle kadınlar çemberin dışına çıkamamaktadırlar.

Yoksulluğu ev içinden tanımlayan kadınlar görüşmelerde kendi dünyaya getirdikleri çocukları yoksulluklarının bir nedeni olarak gördüklerini belirtmiş ve "doyurulması gereken bir boğaz ailenin daha sıkıntılı bir süreç yaşaması demek" anlayışı ortaya konmuştur. Bu durumun sebeplerini irdelediğimizde yoksul olan kadınların doğum kontrolü için hastane ve sağlık ocağı hizmetlerinden yararlanma konusunda da eksik bilgilere sahip olduğu gerçeğini karşımıza çıkarmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Aile İçi İlişkilerde Yoksulluk

Kadınların yoksul olmasının ve yoksulluğun ekonomik, sosyal, kültürel etkilerini daha derinden yaşamalarının gerisinde ev içi kadın-erkek arasındaki eşitsiz güç ilişkileri yatmaktadır.

Kadına ilişkin yoksulluk önce hane içi ilişkilerde kendini gösterir. Aile içinde kız çocuklarına farklı, erkek çocuklara farklı davranılmaktadır. Erkek çocuklar kız çocuklarına oranla daha az baskı görmekte ve daha serbest yaşamaktadırlar. Eğitim olanaklarından yararlanmada, evin dışındaki hayata uyum sağlamada ve ev dışındaki sorumlulukları üstlenmede hep erkek çocukları ön plandadır. Kız

çocukları ev içerisinde çok erken yaşlarda sorumluluk almaktadırlar. Evin dışında ise özgürlükleri son derece sınırlıdır. Yetişkin sayılan kızlar ev işlerini yapar, annelerine yardım eder, küçük kardeşlerinin bakımını üstlenebilir. Bazı durumlarda da ev işlerini üstlenmek, evlenmek, ev dışında çalışmaya başlamak gibi nedenlerle eğitimlerini yarıda bırakırlar. Çalışan kız çocukları her durumda ailenin onayını almak durumundadır. Kendi kazancını ise istediği gibi harcayamamaktadır. Diğer yandan kız çocuklarının hane dışında çalışmaya başlamaları onların ev içindeki sorumluluklarını azaltmamaktadır. Onlar ev içindeki işleri eskisi gibi yapmaya devam etmektedirler (Yusufoğlu, 2010).

Dolayısıyla kadının erkekten daha yoksul olmasının altında içinde bulunduğu kültürel yapı ve geleneksel değerlerin rolü göz ardı edilemez. Bunun yanı sıra çocukların ve yaşlıların bakımı, ev içindeki kısıtlı gelirin ailenin temel ihtiyaçlarının karşılanması noktasındaki çabanın en çok kadınlar tarafından sarf edilmesi ve ailenin sosyal yardımlara erişim çabaları gibi mücadelenin çoğunlukla kadınlar tarafından yapılması gibi sebepler de kadının yoksulluğunu belirleyen önemli faktörlerdir. Kadının, "anne", "eş" ve "akrabalık" rolleri onun eğitim ve çalışma hayatından mahrumiyetini beraberinde getirmekte, geleneksel ilişki sistemi içinde yoksulluk kadın açısından özel alanda kalarak sosyal alandan tecrit edilmeye neden olmaktadır.

Görüşme yaptığımız yoksul ailelerde özellikle çalışmayan, ev kadını olan katılımcılar çocuk ve yaşlı bakımı gibi sebeplerden dolayı sürekli ev içinde zaman geçirmek zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Görüşme yaptığımız ailelerin genelinde çocuk sayısı 3-4 arasında değişmektedir. Çocuk sayısının fazla olması, evde bir ya da iki yaşlının bulunması ve onların bakım, beslenme, giyim gibi temel ihtiyaçlarını karşılama konusundaki sorumluluklar ve talepleri karşılama konusundaki yetersizlikler kadını daha çok bunalıma sürüklemektedir. Kadınlar hane içinde özellikle çocukların ihtiyaçlarını istedikleri gibi karşılayamamanın sıkıntılarından bahsederken sergiledikleri mücadelenin boyutlarını da dile getirmektedirler. Onların söylemlerinde "kadın olmak", "anne olmak" ve kadın olmanın doğasında yer alan "duygusal olmak" gibi etkenler yoksulluğun kadınlarda erkeklerden daha sancılı yaşanmasına sebep olmaktadır. Bu konuda katılımcılar şunları aktarmışlardır:

"Kadınlar aslında çok güçlü varlıklar. Duygusal, kaderci ama güçlü varlıklar. Çocuğumuz bir şey isteyip de alamadığımız zaman ya da bir şeye ihtiyacı olup da karşılayamadığımız zaman inanamayacağınız kadar çok üzülüyorum. İçim parçalanıyor desem acaba anlatmak istediğimi anlatabilir miyim? Biz çok şeyi babalara göstermeyiz. Hani en son babalar duyar diyorlar ya onlar daha hırçın oldukları için kendi içimizde sorunları yaşarız. Ve ben bu dengeyi ve idare ediciliği sağlamak için çocuklarımla eşim arasında köprü olmaya çalıştıkça çok yıpranıyorum. Yokluğu çocuklara anlatmak çok zor ve bu görev çoğunlukla kadınların işi oluyor. Nasıl anlatacağım ben yoksulluğu çocuklarıma ve onlara nasıl sabredin diyeceğim. Aslında sabredecekleri bir şey de yok. Bundan sonra hayatımız güllük gülistanlık olup bir elimiz yağda bir elimiz balda olmayacak ki. Bunun için bir piyango ve mucize olması lazım. İşte sizde kaldığımız yeri ve koşullarımızı görüyorsunuz. Sizce buradan zenginlik çıkar mı?" (L.D. ev kadını, 43 yaşında)

Kadınlar, çocukluk ve genç yetişkinlik döneminden itibaren sosyal ilişkilerde ve aile içi ilişkilerde fedakar olma, hoşgörülü olma, sabırlı olma, itaatkar ve tatminkar olma gibi toplumsal değerlerle yetiştirildikleri için yoksulluk kadın için zor olduğu kadar üstesinden gelinebilir bir olgu olarak da tanımlanmaktadır. Kadınlar yoksulluklarını hane içinden değerlendirirken "kader" kelimesini çok sık kullanmaktadırlar. Bu kavram aslında kadınlar açısından bir anlamda kabullenişi ve boyun eğişi de beraberinde getirmektedir. Görüşmecilerden H.E. bu konuda şunları aktarır:

"Yoksulluk bizim kaderimiz. Bize de biçilen hayat böyleymiş demekten başka çaremiz yok. Biz köy kökenliyiz. Ailemizin durumu belliydi. Öyle bir aileden çıkıp eğitimsiz, mesleksiz bir yaşam ancak bu kadar olabilir. İnşallah çocuklarımız bizim yaşadıklarımı yaşamaz, çektiklerimizi çekmez. Bize düşen hayatı bu şekilde gittiği yere kadar götürmek, yani olana boyun eğmek." (H.E. ev kadını, 49 yaşında)

Çalışma kapsamında görüştüğümüz katılımcılardan çalışan kadınlar, ev içi sorumluluklara iş hayatı da eklenince sorunların farklı bir boyut aldığını belirtmişlerdir. Çalışan kadınlar yoksulluklarını daha çok sosyal ve kültürel imkânların yoksunluğu ile açıklamışlardır. Onlara göre ev içi geleneksel işler ve "eşini sürekli memnun etme çabası" kadının çevresiyle kurduğu ilişkileri ve kültürel hareketliliği engellemekte ve bu durum bir kısır döngü olarak ifade edilmektedir.

Kadının aile içi ilişkilerde yaşadığı yoksulluğun bir başka boyutu ise aile içi kararlara ne ölçüde katılabildiğidir. Görüşme yaptığımız ailelerdeki kadınlar, yoksulluk sınırında yaşadıkları için kıt kaynakların tasarrufu ve aile içi tüketim kalemlerine yönelik öncelikler konusunda karar alma sürecinde geri planda kaldıklarını belirtmişlerdir. Görüşmelerde özellikle ev kadınlarının kendilerine ait gelirlerinin olmaması onlara sessiz kalmaları gerektiği yönündeki bir baskıyı hatırlatırken çalışan kadınlar kısmen de olsa evle ilgili tüketim harcamalarına ve çocukların geleceği ile ilgili kararlarda söz sahibi olabildiklerini bildirmişlerdir. Fakat tam anlamıyla kadının aile içinde otorite ve karar mekanizması olma özelliği gözlenmemiştir. Bir başka ifadeyle tüketim malları (ev eşyası satın alma, gıda ve giyim harcamaları) konusunda kadınlar nispeten erkekle ortak kararlar alabilirken çocukların yetiştirilmesi, okula gönderilmesi, tatile gitme, sosyal ilişkiler kurma ve devam ettirme konusunda erkekler belirleyici olmaktadır. Bu durum kadının sosyal ve kültürel yoksulluğunu belirleyen bir süreçtir. Bu konuda A.S şunları aktarır:

"Çarşı-pazar alışverişinde eşim benim isteklerime çok karşı çıkmaz. Ama yazın okullar tatil olup da yıllık izin kullanacağım zaman ben isterim ki iki gün de olsa yakın yerlere çocuklarla tatile gidelim. Ama o annesinin babasının köyüne gidelim, hem de tatilin tamamını orda geçirelim der. Ama ben orda rahat etmem. Gittim mi gelin olarak onlara çalışmam, hizmet etmem gerekir." (A.S., çalışan kadın, 40 yaşında)

"Kimle komşuluk ilişkisi kuracağım, hangi akrabamla görüşüp hangisiyle görüşmeyeceğime bile eşim karışıyor. Yani en basit benim çevremdeki insanlara bile karşı çıkıyor. Ne giyeceğime karışıyor. Yani sizin anlayacağınız giyim-kuşamımdan tutun da kiminle oturup kalkacağıma kadar kocam karar veriyor. Ben sanki süs bitkisiyim. Benimde ekonomik gücüm olsaydı, işim olsaydı ona laf söyletmezdim. Ama parasızlık, yoksulluk boynumu büküyor." (P.D., ev kadını, 46 yaşında)

3.2. Eğitim ve Yoksulluk

Kadınların eğitim imkânlarından yararlanamamasının en önemli sebebiçocukluk dönemlerinden başlayarak kız çocuklarının/kadınların toplumsal cinsiyet rolleri sarmalında yetişmeleri ve aile içi geleneksel rolleri üstlenmesidir. Bu durum yoksulluğu çok boyutlu bir sorun haline getirmektedir. Özellikle görüşme yaptığımız yoksul ailelerde eğitim için önceliğin erkek çocuklara verildiği belirtilmiştir. Görüşmelerden çıkan sonuç, anne-baba için erkek çocuk iyi bir eğitim ve iş imkanına sahip olmalıdır ki hem mevcut aileye gelir sağlasın hem de evlendiğinde kendi ailesini geçindirebilsin. Buna karşılık kız çocuk "ele gideceği" için onun eğitim ya da iş imkanı erkek çocuk kadar zorunlu değildir. Bu konuda görüştüğümüz ailelerdeki kadının eğitimi ile ilgili genel yargı şu ifadelerle dile getirilmiştir:

"Biz beş kardeştik. İki kız, üç oğlan. Benim büyüğüm ablam erken yaşta evlendi, kocaya gitti. Kocası sanayide çalışıyor, kendi iş yerleri. Babam erkek kardeşlerimizi okuttu. İkisi liseyi bitirdi, biri de iki yıllık üniversiteyi. Ben ilkokul terk. Hiç unutmuyorum babam şunu söylemişti erkek kardeşlerime. Okuyun eliniz bir iş tutsun ki yarın bir gün evleneceğiniz zaman aile kızını size verebilsin. İyi para kazanacağınız bir iş olsun ki bir yuva kurabilesiniz. Aslında erkek kardeşlerim iyi bir aile ve eş için önce okumak ve çalışmak gerektiğini öğrendiler. Bize nasıl olsa evlendiğimizde kocamız bakardı. Babama öyle nefret doluyum ki. Şimdi ben oluyum ablam olsun kocamızın elini gözlüyoruz. Sağolsun bizi açıkta bırakmıyorlar. Ama iki şey istedik mi üçüncüye olmaz diyorlar. Kadının ihtiyaçları erkeklere göre çok daha fazla. Benim kendime ait özel ihtiyaçlarım oluyor. Her şeyi de erkekten istemek utanç verici. Benim için cahil olmak, dünyayı tanımamak en büyük yoksulluk. Bakıyorum bazı kadınlar her şeyden haberdarlar. Okudukları için çalıştıkları için daha çok şey biliyorlar. Ben kendimi onların yanında çok ezik ve silik görüyorum. Ama bunu çok da düşünüp yaşamı kendime zindan etmek istemiyorum." (Z.K. ev kadını, 48 yaşında)

"Biz kardeşlerimize ana-babamıza bakacağız, ev işlerini yapacağız diye eğitimden ve çalışmadan mahrum bırakıldık. Bizim oralarda kız kısmısı okumazdı. O çeyiz hazırlayacak, dantel yapacak, ev işlerini ve yemek yapmayı öğrenecekti. Bunları bildi mi o becerikli ve aklı başında bir kız evladı oluyor demekti. Biz de o zamanlar küçüktük, bizi yönlendiren aklı başında bir büyüğümüz yoktu. O yüzden okuyamadık. Zaten öyle üniversiteyi kazandığımızda masrafımızı karşılayacak bir geliri de yoktu ailemizin. Belki ben de çocuklarımı sonuna kadar okutacak bir gelirim olmayacak. Ama kızımın okumasını özellikle istiyorum. Biz kadınları ev işleriyle o kadar meşgul ediyorlar ki eğitim ve

çalışmaya zaman bırakmıyorlar. Öyle olunca çaresizliğimiz, yoksulluğumuz daha çok görünüyor." (S.U. ev kadını, 44 yaşında)

Görüşme yaptığımız kadınların ifadelerinde eğitim olanaklarına sahip olmak kadının yoksulluğunu azaltan ama tamamen ortadan kaldırmayan bir süreçtir. Onlara göre eğitim almak kadını toplumun gözünde yücelten bir değer değil. Çünkü kadınlar eğitim almalarına rağmen evde eşleri tarafından, iş yerinde ise çalışanlar tarafından sürekli bir denetime tabi tutulduklarını belirtmektedirler. Denetlenmişlik kadınlar açısından sınırlar çizmekte ve bu sınırlar kadının yoksulluğunu beslemektedir. Bu konudaki görüşlerini A.S. şu şekilde dile getirmektedir:

"Ben üniversite okuyamadım. Ama liseyi bitirdikten sonra kendimi geliştirmek için birçok kursa gittim. İşi yerinde bana verilen işleri ikinci bir tekrara gerek kalmadan çok seri bir şekilde hallediyorum. Ama toplumun kadına bakışı bana göre değişmedi, değişmeyecekte. Bu konuda pek ümidim yok. Ben ilk işe başladığımda yanımda çalışan iki tane erkek eleman vardı. Konuşmalarındaki alaycı ve ükala tavırlar beni çok rahatsız etti ve ben kısa bir süre sonra ordan çıktım. Bence kadınlar ailede, iş yerlerinde erkekler tarafından desteklenmek yerine sürekli püskürtülüyorlar. Var olan inancımızı ve direncimizi kırmaya çalışıyorlar ve çoğu zamanda maalesef başarıyorlar." (A.S., çalışan kadın, 40 yaşında)

3.3. Meslek Edinme ve Yoksulluk

Dünyada kadınların enformel istihdama katılmaları erkeklerden çok daha hızlı artmaktadır. Kadınları enformel ekonomide çalışmaya zorlayan başlıca etkenlerden biri, yaşamak ve geçinmek için gerekli gelirden yoksun olmalarıdır. Hem düşük düzeyde ve düzensiz de olsa gelir elde etmeye muhtaç olduklarından hem de çalışacak alan bakımından başka seçenekleri olmadığından giderek daha çok kadın enformel işgücüne katılmaktadır (Öztürk ve Çetin, 2009:2677).

Kadınlar, eğitim imkanlarından yoksun ve mesleki olarak yüksek beceriye sahip olacak imkanların kendilerine sunulmaması sebebiyle düşük ücretlerle işe girmekte ya da ücretsiz aile işçisi olarak enformel sektörün en yoksul kesimini oluşturmaktadır. Turner (1997:70)'a göre, gerek işe alınmada gerekse verilen ücretlerde kadınlar hep ikinci plandadır. Erkekler yüksek vasıflı ve mesleki beceri isteyen görevlerde yoğunlaşırken, kadınlar daha az beceri isteyen düşük statülü ve düşük ücretli işlerde çalışırlar. Kadınlar gıda, temizlik ve diğer kişisel hizmet alanlarına hâkimdirler; söz konusu işlerde çalışanların yaklaşık %80'ini kadınlar oluşturur. Cinsiyet eşitsizliği özellikle mesleklerde kendini belli eder. Kadınlar mesleki hiyerarşide görece alt seviye işlerde yoğunlaşmaktadır.

Kadınların mesleki olarak arka planda kalmalarına ve yoksullaşmalarına geleneksel toplumun kadına ilişkin bakışı da etken bir rol oynamaktadır. Geleneksel toplumlarda kadın, aile ve sosyal yaşamda hane içi sorumluluklarla sarmalandığı için eğitim olanaklarından dolayısıyla mesleki imkânlardan yararlanma noktasında sıkıntılar yaşamaktadırlar. Herhangi bir mesleki becerisi olmayan kadınlar ya evde ve bağ-bahçe işlerinde ücretsiz aile işçisi olarak çalışmakta ya da enformel sektörde sigortasız ve ucuz işgücü olarak çalışmak durumunda kalmaktadır. Dolayısıyla karşılıksız kadın emeği yoksulluğun boyutunu kadın açısından sorunlu bir noktaya getirmektedir. Bu konuda görüşme yaptığımız katılımcılardan S.U. şunları aktarmıştır:

"Ben cahilim. Hiç okumadım. O yüzden öyle bir maaşım, düzenli bir gelirim ve işim yok. Bazen belediyeden geçici işçi arıyorlar. Yol kenarlarındaki yabancı otları temizlemek ve ağaçları sulamak için. Yevmiye hesabı gidiyorum. Bugün çağırırlarsa bugün kazanıyorum. Çağırmazlarsa o da yok. Elime geçen üç-beş kuruş ekmek parası oluyor. Sigorta yok, maaş yok. Ama evde, bahçede çalışıp kendi geçimimizi sağlamaya çalışıyoruz. Bu yüzden kadın olarak çok ezildiğimizi düşünüyorum. Ben 44 yaşındayım, herkes elli yaşımdayım zannediyor. Bak ağzımdaki dişler düştü, ama yaptıramıyorum. Ekmeğe paramız yok ki diş mi yaptıracağım bir de." (S.U., ev kadını, 44 yaşında)

Kadının meslek edinememesinin ve yoksulluğu çok boyutlu yaşamasının ardında sosyal çevre baskısı da önemli etkenlerden biri olarak görüşmelerde karşımıza çıkmaktadır. Bir başka açıdan baktığımızda kadın yoksulluğu ve kadın olma durumu arasında anlamlı bir ilişki vardır. Çünkü kadınların ev işleri ile ilgili sorumlulukların olması, çocukların bakımı ve ev işlerine ek olarak hasta ve yaşlıların bakımı kadını çalışma hayatından uzaklaştırmakta ve yoksulluğu çok boyutlu bir alan haline getirmektedir. Dolayısıyla kadın, mevcut sorumluluklarından dolayı yakın çevresi tarafından kamusal

alana değil özel alana yönlendirilmekte ve "kadının yeri evidir" anlayışı ön plana çıkmaktadır. Bu konudaki görüşlerini A.C. şu şekilde dile getirir:

"Kadın olmak gerçekten çok zor bir şey. Bir işe gireceği zaman, özellikle de bizim gibi doğru dürüst bir mesleği olmayan kadın için çalışmak zor. Çünkü aile çevren ve eşin senden evi ihmal etmemeni istiyor. O yüzden işe gireceğin zaman her işi kabul etmiyorlar. Ama ben öğretmen değilim ki yarım gün çalışıyım. Benim gireceğim iş gecenin bir vaktine kadar süren iş. Benim birkaç işe girme girişimim oldu. Kayınvalidem olsun, görümcelerim olsun hemen kocamı ve evi ihmal ettiğim için bir sürü laf saydılar çıkmak zorunda kaldım. Ama çalışmadığım zaman da her istediğimi dilediğim gibi alamıyorum. Sürekli kocama hesap vermek zorundayım. Bana göre kadının yoksul olmasının sebebi eşi ve eşinin aile çevresi." (A.C., ev kadını, 43 yaşında)

Görüşme yaptığımız kadınlardan lise mezunu olanlar ise kadının yoksul olmasının nedeninin toplumun kadına ilişkin bakış açısı olduğunun altını çizmektedirler. Kadınlar anlatılarında, çalışma hayatında yer almanın namus kavramı çerçevesinde düşünülmesi gereken bir hassasiyeti de beraberinde getirdiğini ve işe başvuracakları zaman cinsiyet temelli güçlüklerin göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. Görüşme yaptığımız kadınlar, özel sektörde çalışmak isteyip gazete ilanlarıyla başvurdukları işlerde farklı bir gerçekle yüzleştiklerini dile getirmişlerdir. Görüşmecilerden B.K. bu konudaki tecrübesini şu sözlerle ifade etmiştir.

"Ben lise mezunuyum ve meslek lisesini bitirdim. Ama üniversite okuyamadım. Çünkü babam dershaneye gönderemedi. Ben de belediyenin ücretsiz kurslarına yazıldım ve bilgisayar programlarını öğrendim. Bir gün iş başvurusunda bulunmak için gazete ilanlarına baktım ve orda sekreterlik ilanı vardı, görüşmeye gittim. Bekar olup olmadığım, yalnız yaşayıp yaşamadığım, hafta sonlarını nasıl geçirdiğim soruldu. Ben de çıkmam lazım diye bir bahaneyle ordan çıktım. Kadın olmak ve çalışmak istemek suç mu? Çok mu zor?" (B.K. çalışan kadın, 37 yaşında).

Görüşme yaptığımız çalışan kadınlar, kendilerini çalışmaya sevk eden sebepleri, yaşamını idame ettirmek, eşinden para istemeden kendi ihtiyaçlarını karşılamak ve geleceğe dair güvence sağlamak gibi önemli gerekçeler etrafında toplamaktadır. Kadınlar her ne kadar bir işte çalışıyor ve gelir elde ediyor olsalar da ev içinde kararlara katılım, ev içi sorumlulukların paylaşılması noktasında özel alanda yoksulluğu deneyimlediklerini şu sözlerle ifade etmişlerdir:

"Ben bir tekstil atölyesinde çalışıyorum. Sabah 7'de iş başı yapıyorum. Akşam genelde 7-8 arası eve geliyorum. Eve geldiğimde eşim çoğu zaman benden önce işten gelmiş oluyor, ama evin her işi beni bekliyor. Kazandığım parayı alır almaz kuruşu kuruşuna elimden almasını biliyor, ama evin işlerine yardım etmesini bilmiyor. Çalışıyorum, ama kendi paramı eşimden borç alır gibi istiyorum. İş yerinde başka sömürülüyorum, evde başka." (Ş.Ç. çalışan kadın, 42 yaşında)

"Ben bir şirkette sekreter olarak çalışıyorum. Kazandığım parayı çocuklarıma harcıyorum ve bir kısmını da tasarruf ediyorum. Eşime maaşımdan pek bir şey bırakmıyorum. Genelde bu evde tartışmaya sebep oluyor ve bazen sen ben kavgasından birbirimizin boğazına yapışıyoruz. O kazandığını evin giderlerine harcıyor. Ama ben bir kadınım ve yarın beni bırakıp gitmeyeceğini nerden bilebilirim. Benim sigortamı iş yeri bazen yatırıyor, bazen yatırmıyor. Bir sosyal güvencem yok, hayat garantim yok. Bir kenara koymak zorundayım. Kadınlar için yalnız kaldıklarında parasızlık çok zor ve ben bunu yaşamak istemiyorum." (S.O., çalışan kadın, 39 yaşında)

Herhangi bir işte maaşlı çalışmayan fakat evdeki yeniden üretime katkı sağlayan "ev işlerinden çocuk ve yaşlı bakımına", "eş ve akraba çevresini memnun etmekten komşuluk ilişkilerini devam ettirmeye" kadar geniş bir yelpazede görev ve sorumluluk yüklenen ev kadınları, eşlerinin ekonomik gelirine bağımlı olmak durumunda kaldığı için yoksulluğu daha derinden yaşamaktadır. Dolayısıyla gelir getirici herhangi bir işte çalışmayan ve ekonomik kaynaklara sahip olmayan kadınlar yaşadıkları yoksulluğu şu sözlerle aktarmışlardır:

"Biz okumadık. Ben köyden evlenip şehre geldim. Kütahya'da yaşıyordum. Kocam Denizli'ye göç etmek istedi. O zamanlar burada akrabalarımız vardı ve tekstilde iş bulabileceğimizi söylediler. Biz de göçü yükleyip geldik. Çocuklar küçük, ev yok, iş yok. Her şeye sıfırdan başlamışız. Tekstilde bir kriz yaşandı ve başvurduğumuz hiçbir yere giremedik. Sonra kocam tuvalette hani para aldıkları yer varya orda çalışmaya başladı. Ordan ne kazanacak ki. Ben tabiî ki işe giremedim. Çocuklara bakacak kimse

yok. Bizim için sefil hayat başladı. Kocam işte çalışıyor, eve kuş kadar para getiriyor. Ben de onu yetiştirmeye çalışıyordum. "Ocakta et mi kaynar dert mi kaynar" derler bizim oralarda dert kaynadığını benden başka bilen yok. Sonra mahalle muhtarlıklarına yardım derneklerine çocuğum sırtımda dolaşmaya başladım. Şimdi bir vakıf bize yemek getiriyor. Akşam yemeklerimiz pazar günleri hariç bu vakıftan karşılanıyor. Evimde bulaşık makinası, çamaşır makinası, elektrik süpürgesi, ütü gibi bir kadına gerekli hiçbir eşyam yok. Her şeyi elimde yıkıyıp, elimde yapıyorum. Evde kalan kadına zor yoksulluk kızım. Bir buzdolabım var onu da sağolsun komşunun biri yeni buzdolabı almışta o verdi. O da üç gün çalışıyor, beş gün bozuluyor. Akşam kocam eve geldiğinde mahçup oluyorum. Yemek yapamıyorum, dışarıdan geliyor. Ama pazara gidecek paramız yok. Bazen komşular pazardan iki kilo domates aldıkları zaman geçerken 4-5 tanesini bana bırakıyorlar. Öyle komşuların, yardım vakıflarının sayesinde ayakta kalıyoruz." (Y.S., ev kadını, 42 yaşında)

"Tekstil firmasında çalışıyorum. Sabah 7'de iş başı yapıyorum. Erkenden gidip oraların temizliğini yapmak zorundayım. Akşam 6'da çıkıyorum. Eve gelene kadar pestilim çıkıyor. Eve gelince yemektir, temizliktir uğraşıyorum. Bir pazar günüm var izinli olduğum. O zaman da çamaşır, ütü yine çalışıyorum. Ben çok genç yaşta evlendim. Ne çocukluğumu, ne de gençliğimi yaşayabildim. Bana göre yoksulluk bir kadın için öncelikle hayatını yaşayamaması, yaşamının en güzel yıllarının çalınması, elinden alınması ve esaret. En büyük zenginlik ise aklı yettiği zaman ve kendini hazır hissettiği zaman evlenip çoluk çocuğa karışması. Çünkü o zamana kadar eğitimini tamamlıyor, iyi bir mesleği oluyor, eşini daha bilinçli seçiyor. Bizim gibi kör-cahil hayatını devam ettirmiyor. Ben çok şeyi yaşayamadım ve bu yüzden uzun bir süre depresyon yaşadım. Düşünün bir taraftan eşin sorumluluğu, çocukların bitmez tükenmez istekleri, iş yerinde patronun aşağılamaları kaldıramadığım zamanlar oldu. Şimdi sakinleştirici bir ilaç kullanıyorum. Bana göre hem kadın olmak hem de yoksul olmak ikisi bir arada çok ağır." (Z.A. çalışan kadın, 46 yaşında)

3.4. Erken Yaş Evliliği ve Yoksulluk

Kadın yoksulluğunun bir diğer boyutu ise, kadınların kendi yaşamlarını planlama ve kendi yaşamları üzerinde söz sahibi olması konusunda inisiyatifin verilmemesidir. Kadınların erken yaşta evlendirilmeleri buna örnek olarak verilebilir. Erken yaşta evlendirilen, eğitim, meslek edinme, sosyal güvenceye sahip olma gibi sosyal yaşam fırsatlarından mahrum bırakılan kadınlar erken yaşta çocuk sahibi olunca sorumluluklarla çok erken yaşlarda yüzleşmekte ve toplumsal yaşamla bütünleşmede güçlükler yaşamaktadırlar.

Yapmış olduğumuz görüşmelerde özellikle ev kadınların büyük bir çoğunluğu 16-18 yaş aralığında evlendiklerini dile getirmişlerdir. Erken yaş evliliğinin kadın açısından doğurduğu en büyük problem, eğitimi yarıda bırakma ve dolayısıyla mesleki açıdan geri planda kalma, eş seçimi için doğru karar verecek yaşta olmama, erken yaşta anne olma ve aile içi sorumlulukları çok erken yaşta üstlenme şeklinde sıralanabilir. Görüşme yaptığımız ailelerdeki kadınların anlatılarında genç yetişkinlik döneminde evin ve kardeşlerin bakımını üstlenmeleri ve eğitim imkanlarından yararlanamamaları erken evliliği gündeme getirmektedir. Görüştüğümüz kadınlardan bir kaçı erken yaşta evlenmelerinin nedeni olarak baba evinde yaşadıkları yoksulluğu gerekçe göstermektedirler. Fakat kendi kurdukları "derme- çatma yaşam" gerçeğin aslında düşündükleri gibi olmadığını gözler önüne sermektedir. Bu konuda B.U. şunları aktarır:

"Ben 16 yaşında evlendim. Aslında o zamanlar için bir genç kızın evlenmekte geç kalacağı bir yaştı. Çok kardeştik. Biz 8 kardeştik ve anne-babamın kardeşlerim üzerinde pek emeği yok. Biz birbirimizi büyüttük diyebilirim. Bir de babaanne ve dede var. Nüfusumuz 12 kişiydi, kalabalıktı. Bulaşık makinesi yoktu. Çamaşır makinesi de merdaneliydi. Yani çamaşır makinesinin başında sen de çalışıyordun. Çok zordu. Sürekli yemek yap, yıka, ütüle. Annem-babam, kardeşlerin kendi aralarında en ufak şeyden tartışmaları olurdu. Yani yoksulluk evdeki huzuru da kaçırmıştı. Ben hep bir an önce kocaya varmak isterdim. Evlendim. Kocam maaşlı bir işte çalışıyordu ben tanıştığım zaman. Meğer bir işte dikiş tutturamazmış, sürekli iş değiştiriyordu ve bulduğu işlerin maaşı çok kötüydü. Erken yaşta yaşlandım. Saçlarım erken beyazladı, bak dişlerim ağzıma döküldü hep. Yani senin anlayacağın arabanın ön tekerleği nereye giderse arka tekerleği de oraya gider misali baba evinden yoksulluktan kurtuldum derken koca evine yoksulluğa geldim." (B.U., ev kadını, 52 yaşında)

Görüştüğümüz kadınlardan çalışan kadınlarda erken yaş evliliğine rastlanmamakla birlikte akraba evliliği yaygın olarak görülmektedir. Katılımcıların aktardıklarından yola çıktığımızda bunun altında kadınların sosyal ve kültürel anlamda toplumla bütünleşebilecek imkânlara sahip olamaması gelmektedir. Genelde komşu-akraba kıskacında yetişen, kültürel ve sosyal sermayeden yoksun olan kadınlar eğitim, meslek, sosyal çevre bakımından dar alanlarda yaşamak zorunda kalmakta ve evlilik tercihlerini de bu yaşam alanından yapmaktadır. Akraba ve komşuluk ilişkileri dışına çıkamamış kadınlar genelde amca çocukları, dayı çocukları gibi birinci derecedeki yakınlarıyla ya da komşularının akrabalarıyla evlenmek durumunda kalmışlardır.

3.5. Sosyal Çevre Açısından Yoksulluk

Kadın yoksulluğu sadece ekonomik düzlemde ele alınamayacak kadar geniş kapsamlı bir analizi gerekli kılmaktadır. Yoksulluk, bireyin toplumsal çevresindeki sosyal ve kültürel kaynaklardan beslenememesi olarak da tanımlandığından ekonomik yoksulluğun dışında sosyal çevre açısından yoksulluk da karşımıza çıkan önemli bir olgudur. Bu nedenle kadın yoksulluğunun bir başka görünümü, yaşanılan sosyal çevrenin ve kültürel dokunun kadının yaşam alanını ne yönde etkilediği sorunsalıdır. Bu sorunsalın temelinde kadına ilişkin geleneksel bakış açısı ve toplumsal cinsiyetçi yaklaşımın doğurduğu eşitsiz ilişkiler yatmaktadır. Kadınlar daha çok aile içi yeniden üretimi sağlamakla yükümlü oldukları için sosyal yaşam alanlarına ulaşım konusunda bir takım engellerle karşılaşmaktadırlar. Bu konuda görüşmecilerden B.U şunları aktarmıştır:

"Bizim gibi az gelir ve dar bir çevrede yaşayanların ortamı da dardır. Benim en uzak gittiğim yer aşağı mahalledeki komşularım. Kuaför bile görmedim ben biliyor musunuz? Gittiğim yer bakkal, komşu, akraba. Ne biliyim bir sinema, çay bahçesi bunları bilmeyiz. Böyle çocuklarla, işle güçle, geri kalan zamanı da komşularla geçiriyoruz." (B.U., ev kadını, 52 yaşında)

Çalışan kadınlar ise uzun, fakat düzenli çalışma saatleri arasında en azından çalışma yaşamının kazandırdığı ilişkiler ağını kullanarak kendi yoksullukları ve mahrumiyetleriyle ilgili stratejiler öğrendiklerini dile getirmişlerdir. Ev kadınları, aynı sosyal çevrede benzer toplumsal değerler, kültürel normlar ve inanç sistemleriyle yaşamlarını idame ettirdikleri için yoksullukla mücadele ve strateji geliştirme konusunda sosyal çevreden geri-bildirim alamamaktadırlar. Buna karşılık farklı iş kollarında çalışan görüşme yaptığımız kadınlar, sosyal çevrelerinin (iş arkadaşlarıyla sınırlı da olsa farklı toplumsal ortamlara katılmak gibi) kendilerine yoksullukla baş etme stratejilerini öğrettiğini ve hangi sosyal yardım kurumlarından destek alabilecekleri konusunda bilgi aktarımı yaptığını belirtmişlerdir. Bu nedenle sosyal çevre, kadının kendi yoksulluğu ile ilgili farkındalığını, yoksulluğa ilişkin strateji yöntemlerini ve direnç noktalarını da belirleyen önemli bir süreçtir.

SONUÇ

Kadın yoksulluğunu tek bir olguyla açıklamak mümkün olmadığı için hane içi kadın yoksulluğu farklı bakış açılarını gerektiren önemli bir sosyal problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla konunun kendisi çok yönlü ve sorunlu bir alan olması sebebiyle farklı analizleri gerektiren bir bakış açısını da zorunlu kılmaktadır. Örneğin, iki ebeveynli (karı-koca) hanelere oranla tek ebeveynli ve hane reisi kadın olan (boşanmış, eşi terk etmiş veya eşi ölmüş ailelerde kadının hane reisi olduğu durumlar) hanelerde; tek çocuk sahibi olan hanelere oranla 3 ya da 4 çocuk sahibi olan hanelerde, kadının çalıştığı hanelere oranla ev kadını olan hanelerde yoksulluk kadın açısından daha patolojik bir durum sergiler ve kadın yoksulluğu bu noktalarda erkeğe göre daha derin ve sancılı bir süreçlerle devam eder.

Kadın yoksulluğu toplumdan topluma ve kültürden kültüre değişmekle birlikte kadının eğitim, meslek edinme, sosyal güvenlik açısından yoksul olmasının ardında, toplumsal cinsiyetçi bakış açısı, köyden kente göç, doğurganlık oranı, çalışma yaşamında ayrımcılık, erken yaş evliliği, boşanma oranlarının yüksek olması, sağlık ve sosyal güvence olanaklarının yokluğu gibi olgular yatmaktadır.

Yapmış olduğumuz bu çalışmada, Denizli kent merkezinin yoksul kesimlerinde kadınların yoksulluğu nasıl yaşadıkları, yoksulluktan nasıl etkilendiği, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan yoksulluk hallerini onların bakış açısıyla değerlendirirken bir anlamda kentli kadının yoksulluğuna ilişkin önemli analizleri de ortaya koyma imkanı bulduk. Kadınlar yoksulluklarını anlatırken ev içi alanın sınırlılıkları (sahip olunan eşya, beslenme yetersizlikleri, çocuk ve yaşlı bakımı vb.) notasında

kronikleşmiş bir yoksullukla yüz yüze geldiklerini dile getirmişlerdir. Bununla birlikte, erkeklerin aile içindeki görevleri, çoğunlukla dışarıda çalışarak eve para getiren, kadınların ise eve giren gelirin yeniden üretimle aile üyeleri arasındaki paylaşımını sağlayanbirey olarak değerlendirilmesi kadının yoksullaşmasının da bir göstergesidir. Kadınlar, düşük ve sınırlı gelirle aile içindeki dengeleri sağlarken yaşadıkları sorunları görüşmelerde kendilerinin başarısızlığı olarak değerlendirmişlerdir.

Kadınlar için yoksulluk sadece ekonomik kriterlere indirgenemeyecek kadar yaşamın birçok alanına sirayet etmektedir. Ev içi sorumluluklar nedeniyle eğitimden ve çalışma yaşamından uzak kalan kadınlar yoksulluğu, "eğitimsizlik", "işsizlik", "kültürel ve sosyal yaşamdan dışlanmışlık", "ötekileştirilmişlik", "kısıtlı bir yaşam alanına hapsedilmişlik", "yaşamsal tercihler konusunda seçimsizlik" olarak hayatlarının her köşesini kapsayan geniş bir yelpazede konuyu değerlendirmişlerdir.

KAYNAKÇA

Arpacıoğlu, Ö. ve Yıldırım, M. (2011). "Dünyada ve Türkiye'de Yoksulluğun Analizi".Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 4(2), s.60-76.

Duyan Çamur, G. (2010). Yoksulluğun Kadınlaşması: Altındağ Örneği. Aile ve Toplum Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi, Nisan-Mayıs-Haziran sayısı, s.19-29.

Öztürk, M. ve Çetin Başak, I. (2009). Dünyada ve Türkiye'de Yoksulluk ve Kadınlar. Journal of Yaşar Unıversity, 18.03.2013 tarihinde http://joy.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2012/08/09-OZTURK CETIN.pdf. adresinden erişildi.

Şener, Ü. (2012). Kadın Yoksulluğu. Mülkiye Dergisi, 36(4), s.51-67.

Turner, B. (1997). Eşitlik. (B.S. Şener, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.

Yusufoğlu, Ö. (2010). Kadın Yoksulluğu Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Elazığ Örneği. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.

KENTSEL YOKSULLUĞUN KADINLARI

Halime ÜNALDI[1]

ÖZET

Yoksulluk son dönemlerde üzerinde çokça araştırma yapılan ve çözümlenmeyi bekleyen önemli sorunlardan biridir. Yoksulluk, sadece gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelerin değil; gelişmiş ülkelerin de yoğun bir şekilde yaşadığı, ekonomik bir problem olmanın ötesinde insani ve toplumsal bir sorundur. Yoksulluğun karmaşık ve çok boyutlu bir fenomen olması tanımlanmasını güçleştirse de en genel anlamıyla yaşamın gerektirdiği olanaklardan yoksun olma durumunu ifade etmektedir.

Kentsel yoksulluk, yoksulluğun bir türü olup kent özelinde yaşanan yoksulluk olarak ifade edilmektedir. Yoğun sanayileşme, göç ve kentleşme süreçlerinin getirilerinden biri kent olanaklarını zorlayan, hatta aşan; kent dokusuyla bütünleşemeyen, barınma gereksinimini karşılayacak uygun konut bulamayan, kenti ve kent kültürünü bilmeyen ve istihdam edilmeyen büyük bir kitleye karşılık gelmektedir. Bu kitlede önemli bir yer tutan kadınların yoksulluğu, yoksulluk karşısındaki stratejileri ve tutumları bu çalışmada ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Yoksulluk, Kent Yoksulluğu, Kadın Yoksulluğu.*

ABSTRACT

Poverty is very important problem in the last period and people are researching and try to finding solution about poverty. Poverty is not only an economic problem, its also humanitarian and social problem and poverty not only in undeveloped countries, its also in developed countries. Poverty is a complex and multi-dimensional phenomenon, so its identification is difficult. But general meaning of poverty; people have not necessary facility for life.

Urban poverty is a type of poverty and its mean the poverty of the city-wide. One of the benefits of intensive industrialization, migration and urbanization processes compels, or even exceed the possibilities of the city; Unable to find appropriate housing for housing, and the city of kent who doesn't know the culture of a large audience. It holds an important place in the women's poverty, poverty grows too across the street from the strategies and attitudes of import will be discussed in this topic.

Keywords: *Poverty, Urban Poverty, Poverty of woman*

GİRİŞ

Bilindiği gibi yoksulluk, tarihin her döneminde olduğu gibi günümüzde de birçok ülkenin baş etmek zorunda kaldığı en önemli toplumsal sorunlardan bir tanesidir. Basitçe, insanın sosyal ve fiziksel varlığını devam ettirmede zorlanması olarak tanımlanabilecek olan yoksulluk, aşırı tüketimin bir yaşam tarzı ve hayatın vazgeçilmez hedefi haline geldiği bir dünyada, artık tüketememekle veya tüketilmişi yeniden tüketmeye çalışmakla, dolayısıyla normal olmayan bir yaşayış tarzına sahip olmakla eş anlama gelmeye başlamıştır. Yoksul insanlar bugün gelirlerinin düşük ya da hiç olmaması yüzünden tüketememenin hem ezikliğini hem de dışlanmışlığını yaşamaktadırlar. Yoksulluk ya da onun bir yansıması olan tüketememek akışkan sermayeden nasibini alamamak demektir (Erdem, 2003: 1).

Maddi nitelikteki yoksunluklar sebebiyle kaynaklara ve üretim faktörlerine erişemeyerek asgari yaşam düzeyini sürdürebilecek gelire sahip olamama (Aktan, 2002: 1043) durumunu ifade eden yoksulluk, ekonomik olduğu kadar sosyal ve kültürel gereksinimlerden mahrumiyeti de kapsamaktadır. Günümüz dünyasında önemli bir sorun haline gelen kentsel yoksulluk, en yalın haliyle kent özelinde yaşanan yoksulluğu ifade etmektedir ve ekonomik yetersizliklerin, yaşanan politik istikrarsızlıkların yanı sıra eğitim, sağlık, barınma, güvenlik, sosyal olanaklardan yararlanabilme gibi temel ihtiyaçların karşılanamaması durumundan beslenmektedir (Görün ve Elagöz, 2007: 151).

[1]Arş.Gör., Batman Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, halime.unaldi@batman.edu.tr

Küreselleşme ile beraber, yoksulluğun geçmiştekinden farklı şekilde ve daha geniş kesimleri etkisine alarak yaygınlaşması sonucu ortaya çıkan yeni yoksulluğun temel göstergesi olan kentsel yoksulluk, bugün az gelişmiş ülkelerle beraber gelişmiş ülkelerde de çözüm bekleyen bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kentlerde yaşanan yoksulluk çemberi kent çeperlerinde yaşayan herkesi içine almakla birlikte bundan en çok etkilenenleri kadınlar oluşturmaktadır. Yoksulluğu hem yaşayan hem de ona çözüm üretme kısmında başat bir durumda olan kadınlar, kentsel yoksulluğun en önemli mağdurları arasındadır. Kentsel yoksulluğun kadınları ifadesi, kadının yoksulluk algısını ve yoksulluğa karşı tutumlarını ve bu durum karşısında izledikleri stratejileri ele almaktadır. Buradan hareketle bu çalışma kentsel yoksulluğun kadın yüzüne ışık tutmaya çalışacaktır.

YOKSULLUK KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ

Hem neden hem de bir sonuç olan karşımıza çıkan yoksulluk, bugün sosyal bir sorun olarak tartışılan biçimiyle 16. yüzyılda Avrupa'da kapitalizmin ortaya çıkışıyla bağlantılıdır (Buğra, 2005: 2). Yoksulluğun yoğunluğu ve süreklileşmesi 18. yüzyıl itibariyle artmış (Şenses, 2002: 32), ekonomik, siyasal ve toplumsal krizlerin yoğun olarak yaşandığı 20. yüzyıl sonlarında ise giderek yaygınlaşmıştır. Sosyal bir risk olan yoksulluk, DİE'nin Yoksulluk Çalışmasına göre (2004), dar anlamda açlıktan ölme ve barınacak yer olmama durumu olarak nitelendirilirken, geniş anlamda gıda, giyim, barınma olanakları yaşamı devam ettirmeye yettiği halde toplumun genel düzeyinin gerisinde kalma olarak ifade edilmektedir. Sosyal boyutuyla yoksulluk ise 'insan haysiyetine ve şahsiyetine yaraşır bir hayat düzeyinin altında, maddi yönden tam anlamıyla ve nispi olarak yetersiz olma' (Seyyar, 2002: 131) durumu olarak açıklanmaktadır. Kavramı çok boyutluluğu, farklı tanımlamaları beraberinde getirse de, en klasik anlamıyla insanların en temel ihtiyaçlarını karşılamaktan mahrum olma durumunu ifade eden yoksulluk, evrensel boyutta 'mutlak yoksulluk' ve 'göreli yoksulluk' şeklinde yapılmış temel bir ayrıma tabi tutulmaktadır. Bu temel ayrımın yanı sıra yoksulluğa ilişkin tanımlamalarda 'objektif / sübjektif yoksulluk', 'kronik / geçici yoksulluk', 'gelir yoksulluğu / insani yoksulluğu', 'kırsal / kentsel yoksulluk' gibi sınıflamalarda bulunmaktadır.

Herhangi bir kişinin yaşamını sürdürebilmesi ve en temel ihtiyaçlarını giderebilmesi için gereken gelir düzeyine sahip olmaması durumunu ifade eden (Sallan Gül, 2002: 108) mutlak yoksulluk, bireyin biyolojik varlığını sürdürebilmek için ihtiyaç duyduğu asgari gelir ve harcama düzeyini temel almaktadır.

Yoksulluğun evrensel bir yoksulluk standardına göre ölçülemeyeceğini, kültürel olarak tanımlanması gerektiğini (Giddens, 2005: 309), homojen bir yoksullar kitlesi olmadığını düşünenlerce kullanılan göreli yoksulluk kavramı ise insanın toplumsal bir varlık olmasına dayanmakta ve mutlak yoksulluk kavramının yetersiz kaldığı durumlarda kullanılmaktadır. Buna göre göreli yoksulluk ' fakir hane halkı veya birey ile o toplumda yaşayan mevcut şartlara göre ortalama bir gelire sahip olan hane halkı veya birey arasındaki gelir kaynaklarına sahip olma gücü arasındaki açıklığı ifade eder (Dumanlı, 1996: 85) şeklinde tanımlanmaktadır.

Tek bir nedenle açıklanması zor olan yoksulluğa sebep olan etkenlerin başında gelir dağılımındaki eşitsizlikler gelmektedir. Ülkeler ve ülkelerin sahip oldukları bölgelerin ekonomik, sosyal, demografik, politik ve kültürel nitelikteki gelişmişlik düzeylerine göre yoksulluk nedenleri farklılık göstermekle birlikte günümüzde yoksulluk ile gelir dağılımı eşitsizliği ilişkisi bölgesel ve küresel düzeyde tartışılmaktadır. Bunun yanı sıra özellikle Sanayi Devrimi ile birlikte artan dünya nüfusu demografik unsurların da yoksulluk nedeni olduğunu göstermektedir. Özellikle düşük gelirli az gelişmiş ülkelerde nüfusun hızlı artışı, kaynakların kullanımını olumsuz yönde etkileyerek yoksulluğa neden olmaktadır. Yine sosyolojik bir olgu olan göç ile yoksulluk arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Ağırlıklı olarak ekonomik nedenle yapılan göçler, göç edilen yerde yoksulluk oranını artıran bir sorun olarak gözlemlenmektedir. Nitekim kentsel yoksulluk kavramının ortaya çıkışı ve kentsel yoksulluk artarken, kırsal yoksulluğun azalışı da bu etkene bağlı olarak açıklanabilir. Diğer yönden işsizlik sorunu da yoksulluğun temel nedenlerinden biridir. İstihdam olanaklarındaki yetersizlikler işsizliğe sebep olurken özellikle kentsel yoksulluğun en önemli nedeni olarak öne çıkmaktadır. Sayılan yoksulluk nedenlerinin dışında; savaşlar, doğal iklim koşulları, altyapı, konut,

istihdam olanakları, kamu hizmetlerinin miktarı ve kalitesi gibi bireylerin yaşadığı çevrede yoksullukla yakından ilişkilidir (Görün ve Elagöz, 2007: 151).

Küreselleşme ile birlikte yukarıda belirtilen yoksulluk nedenleri farklılaşarak nitelik ve nicelik açısından önemli değişmeler yaşamış ve bu değişimlerle beraber yoksulluk kavramı tanımlanırken başına 'yeni' sıfatı eklenerek 'yeni yoksulluk' olarak anılmaya başlanmıştır. Yoksulluğun anlamında meydana gelen değişimden doğan 'yeni yoksulluk' kavramının ortaya çıkmasına sebep olan en önemli nedenlerden biri refah devletinde meydana gelen değişme ve devletin izlediği sosyal politikalardaki dönüşüme ayak uyduramamış bir toplum kesiminin oluşumudur (Gülener ve Kömürcüoğlu, 2007: 24). Yoksullara kol kanaat geren refah devletinin çöküşü, imalat sanayinin gelişmekte olan ülkelere göçü, post endüstriyalizmin başlaması ve bunların neticesinde uzun dönemli işsizliğin ortaya çıkması yeni bir yoksul kitlesinin belirme nedenleridir. Ayrıca gelişmiş ülkelerin son yirmi yıllık sürecinde ortaya çıkan yeni yoksullar, uzun dönem işsizlik ile ekonomik dışlanmaya maruz kalırken, politik denklemin tamamen dışına çıkma, sosyal grup ve aileden kopma sonucu siyasal ve sosyal dışlanmayla da karşılaşmaktadır. İşte dışlanan bu kesim yeni yoksulları oluşturmaktadır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2011: 70). Daha çok kent yoksulluğu olarak belirmekte olan yeni yoksulluk, dünyadaki artan kentleşme ile paralellik göstermiştir (Gülener ve Kömürcüoğlu, 2007: 28).

YENİ KENTSEL YOKSULLUK

Dünya nüfusunun giderek artan bir şekilde kentlerde yaşaması kent yoksulluğu olgusunun ortaya çıkmasına neden olan bir etken iken, küreselleşmenin çok boyutlu etkileri diğer önemli nedenini oluşturmaktadır. Kent yoksulluğu olgusu gelişmiş ülkelerde de bir sorun olmasına karşın, özellikle azgelişmiş ülkelerin kentlerinde yaşanan yoksulluğun niceliği, şiddeti ve derinliği gelişmiş ülkelerden önemli farklılıklar göstermektedir. Bu bağlamda, kentsel işgücü piyasasından, eğitim ve sağlık olanaklarından, temiz içme ve kullanma suyundan yararlanma olanaklarına kavuşamayan bir "kent yoksulu" profili ortaya çıkmaktadır. Bu temel maddi ihtiyaçlarının karşılanamamasının yanında, kişinin kendisini kent yaşamından izole, dışlanmış, güçsüz hissetmesi, siyasal süreçlere katılamaması yoksulluk olgusunu sadece ekonomik değil toplumsal bir sorun haline getirmektedir. Kentin sunduğu olanaklara ulaşamadan kentte yaşamaya çalışan kent yoksulları, yoksulluğu gelecek kuşaklara da aktarmakta, yoksulluk kısır döngüsü olarak tanımlanan ekonomik, toplumsal ve kültürel sorunları bir sarmal halinde büyüterek genç kuşaklara miras olarak devretmektedir.

Dünya ölçeğinde kent yoksulluğu Sanayi Devrimi'nin bir sonucu olan kentleşme sürecinde ortaya çıkmış çok boyutlu ve karmaşık bir olgudur. Ülkemizde de bu durum aynı süreci takip etmiştir. 1950'lerden itibaren ve değişik dinamiklere göre süre gelen göç hareketlerine (kırdan kente göç) bağlı olarak belirginlik kazanmış ve zaman içinde artış göstermiştir. Başlangıçta genellikle kentlerin kenar mahallerinde görülen kent yoksulluğu, bugün artık kent merkezlerini de kuşatan ciddi bir sorundur. Kent yoksulluğunun öncü bir öznesi olan gecekondularda yaşamak zorunda olanlar ötekileştirilen, dışlanan ve zamanla formelleşme eğilimi göstererek ve bir takım geçiş evrelerinin kendi özelliklerini içinde barındırarak bugüne kadar gelmesini sağlayan kent yoksullarıdır (Yılmaz, 2008: 128). Gelişmekte olan ülkelerin kentleşmesi, kendini kent nüfusunun belirgin oranda yükselen yoksulluğuyla ortaya koymaktadır. Kent yoksulluğu özellikle hızlı büyüyen gelişmekte olan ülkelerin kentlerinde görülmekte, özellikle kadınları ve çocukları etkilemekte, etnik gerilimlere yol açmakta, bazen kent nüfusunun önemli bir kısmını marjinalleştirmekte, toplumsal ve ekonomik dışlanmaya, sağlıksız yaşam koşullarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Kentsel nüfusun en korumasız kesimini oluşturan kent yoksulları, kentsel gelişim sürecinde pek çok riskle karşı karşıyadırlar. İş olanaklarına ve kaynaklarına erişemeyen kent yoksulları, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi kamusal hizmetlerden yeterince yararlanamamaktadırlar. Yetersiz ve sağlıksız barınma koşullarında yaşayan bu kesim, karar verme süreçlerinden ve politik süreçlerden de uzaktırlar. Diğer yandan kentin eğitsel ve sanatsal faaliyetlerine de katılamamaları neticesinde toplumsal olarak kentten, kent kültüründen dışlanmış durumdadırlar (Özcan ve Karakılçık, 2007: 447).

Kent yoksulluğu ekonomik bir sorun olmanın ötesinde geniş kapsamlı bir tablo içinde değerlendirilmelidir. Bu tabloda yoksuların yetersiz gelire sahip olması yanında içinde bulunduğu toplumun standardına erişemediği için duyduğu sıkıntı ve yaşadığı sosyal dışlanma dikkat çekmektedir. Yoksulluğun bireyde yarattığı bu sosyal ve psikolojik etkiler kentlerde daha fazla

karşımıza çıkmaktadır. Bauman'ın (1999) ifadesiyle ' yoksulluk aynı zamanda sosyal ve psikolojik bir durumdur'. Öte yandan, kentsel yoksulluk, ekonomik ve sosyolojik yaklaşımlarla kentteki belirli bir bölgenin belirli kaynaklardan yoksun oluşu yanında, kenti göreli dengesizliği, düzensizliği ve bozulan fonksiyonelliği olarak da anlaşılmaktadır. Ayrıca kentsel yoksulluk, sosyal etkinlik, yatkınlık ve organizasyonlar açısından da bir yetersizlik anlamına gelmektedir (Birsel vd., 2002: 193).

Sosyal koruma, sağlık, eğitim, konut, kişisel güvenlik, alt yapı gibi yoklukları kapsayan, dinamik ve potansiyel boyutları olan kentsel yoksulluk, eskiden nüfusun küçük bir kısmı için statik bir olgu olarak tartışırken küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan 'yeni yoksulluk' sürecinde farklı bir boyuta geçen kentsel yoksulluk, siyasal ve sosyal değişimler, ekonomik krizlerin ve kalkınmanın yarattığı istihdam sorunları ve kentlere yaşanan yoğun göçler ile kendini belirgin şekilde hissettirerek 'yeni kentsel yoksulluk' olgusunu türetmiştir.

Yeni kentsel yoksulluğun, genel yoksulluktan farklı tarafı, küresel ekonomik alanda yaşanan dönüşümler sonucunda, önceden yoksulluk sorunu olmayan kitlelerin yoksul hale gelmesi ve bu yoksulların belli bölgelerde yoğunlaşma eğilimini taşımasıdır. Yeni kent yoksullarının özelliklerinden biri gelir azlığından kaynaklanan yeterince tüketememek durumudur. Bauman'a göre tüketim toplumunda, seri imalat artık kitlesel emek gücüne ihtiyaç duymadığı için, bir zamanlar yedek işgücü olan yoksullar, 'defolu' tüketicilere dönüştürülmüştür; bugünün yoksulları öncelikle 'işsiz' değil, 'tüketici' olmayanlardır. Bu bağlamda geçmişte yoksul olmak anlamını 'işsiz olma durumundan' aldıysa bugünkü anlamını 'yeterince tüketemiyor olma durumundan' almaktadır (Bauman, 1999: 132).

İfade edilen bu yeni yoksulluk türü daha çok gelişmiş ülkelerin ortak sorunudur. Gelişmiş ülke kentlerindeki bu yoksullar 'sistem dışına atılmış, kronik bir yoksulluğa mahkum, mücadele yeteneğini kaybetmiş, kent içerisinde tecrit edilmeye çalışılan insanlar' dır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2011: 66). Eski kent yoksulları iyi bir iş bulmaları durumunda belli bir zaman sonra kent yaşamına uygun davranışlar sergilemeye başlıyorlardı. Yeni kent yoksullarının ise bir üst seviyeye çıkabilmesinin tek yolu, iyi bir iş bulmanın da ötesinde nitelikli bir iş bulmak ve eğitimli olmaktır. Yeni kent yoksulları geleceğe ilişkin beklentileri kalmadığından mücadele güçlerini de yitirmişlerdir. Bu durum onların yoksulluktan kurtulmasını da büyük ölçüde engellemekte ve sorunun kronikleşmesine neden olmaktadır.

KENTSEL YOKSULLUKTA KADININ CİNSİYET ROLLERİ

Yoksulluk konusu son on yılda ulusal ve uluslararası gündeme yeniden girerken yeni bir bileşeni vardı: kadınlar (Bora, 2011: 98) ve kadınlık cinsiyetine ait roller.

Kadının yoksullukla ilişkilendirilmesi aslında iki şekilde gerçekleşmiştir. Birincisi, kalkınma paradigması içinde, cinsiyet eşitsizliklerinin kalkınma sürecini engelleyen, verimini düşüren bir faktör olarak görülmesi, dolayısıyla da cinsiyet eşitliğini sağlamaya dönük politikaların kalkınmayla ilişkilendirilerek önerilmesi. İkincisi ise, asıl olarak kadınlar tarafından yürütülen ev içi geçim stratejilerinin bir kaynak olarak dikkate alınması, bu stratejilerin kalkınma sürecinin verimliliğini artıracak bir 'yönetişim' sistemine dâhil edilmeleri (Bora, 2011: 98).

Kadın yoksulluğu çok boyutlu bir sorundur. Kadınlar yoksulluğu farklı biçimlerde farklı zamanlarda ve farklı mekânlarda yaşarlar Genel olarak toplumda kadın ile erkek ve kadınlar arasında var olan yapısal eşitsizlikler kadının yoksulluğu deneyimleme biçimlerini ve göreli yoksulluğu farklılaştırmaktadır (Bradshaw ve Linneker, 2003). Kadınların ve erkeklerin farklı biçimde yaşamakta olduğu yoksulluk süreci kadını ve erkeği farklı biçimlerde etkilemektedir. Farklı etkileme politik anlamda karşılığını bulmuş ve 1995'te IV. Dünya Kadın Konferansı Eylem Planı'nda "yoksulluğun kadınsılaşması" ifadesi yer almıştır. Yoksulluğun kadınsılaşması kavramı ilk olarak Birleşik Devletlerde yalnız yaşayan kadınların ya/ ya da tek ebeveynli ailelerin (kadın+çocuk) daha yoksul olduğuna ilişkin deneysel çalışmaların sonunda ortaya çıkmıştır. Aile yapısının değişmesi, boşanmaların artması, evlilik dışı çocuk sahibi olma oranının artması ve çocukların kadınlar tarafından bakılması gibi nedenler yoksulluğun kadınsılaşmasını açıklamak için kullanılmıştır (Ulutaş, 2009: 25).

Kadın yoksulluğunu önem arz etmesinin temelinde kadınların yoksulluk oranlarının erkeklerden yüksek olduğu ve mevcut yoksulluğun kadınlar tarafından daha ağır yaşandığı gerçekleri yatmaktadır. Kadın yoksulluğu, toplumsal normlarla belirlenen ve toplumsal yapılarla yeniden üretilen toplumsal cinsiyet rollerinin etkisiyle farklılaşmaktadır. Erkeklere verilen toplumsal rolün haneyi geçindirmek,

kadınlara verilen rolün ise eve giren gelirle ailenin yeniden üretimini sağlayacak olması, yoksulluğun sonuçlarının cinsiyete göre farklılaşmasının en temel nedenini oluşturmaktadır. Haneyi geçindirmenin asıl olarak erkeğin görevi olarak görülmesi neticesinde, bu rol doğrultusunda eğitim olanaklarından yeterince yararlanmayan kadınların mesleki becerilerinin eksik olması ve uzun çalışma saatlerine, sigortasız çalışmaya razı olmaları gibi nedenlerle kadınlar enformel sektörlerde yoğun olarak çalışmakta veya ev eksenli çalışmaktadırlar. Toplumsal cinsiyet rolleri, yoksulluğu algılama ve yoksullukla baş etme stratejilerinde son derece belirleyicidir. Kadınlar, haneye giren parayı hane üyelerinin beslenme, ısınma, sağlık, eğitim, temizlik gibi giderlerini karşılayacak biçimde kullanmakla yükümlüdür (Ulutaş, 2009: 34-36).

Kadın yoksulluğunu anlamak için genel yoksulluğa göre belirleyici özelliklerini ortaya koymak gerekir. Buvinic'e göre kadın yoksulluğunun iki belirleyici özelliği bulunmaktadır: iş gücü piyasasındaki konumu ve eğitim imkânlarından yararlanma durumu. İş gücü piyasasında kadınların ikincil konumda olduklarını gösteren pek çok veri mevcuttur: iş gücü piyasasına katılımın düşük olması, katılım sağlandığında düşük ücretli işlerde istihdam edilme, kayıt dışı sektörde çalışma, fason çalışma, ücretsiz aile işçisi olma, elde edilen gelir üzerinde- özellikle kırsal alanlarda- söz sahibi olamama, gelirden yoksunluk gibi göstergeler bu farklılıkları belirlemektedir.

Yoksul kadınlar enformel sektörde yoğun olarak çalışmaktadırlar. Eğitim olanaklarından yararlanamamaları nedeniyle kadınların mesleki becerilerinin eksik olması, kadınların aile içindeki konumu (asıl gelir getiricinin erkek olması nedeniyle düşük ücretli çalışmaya rıza göstermeleri), iş gücü piyasasının uysal bireyleri olmaları, örgütlenme kapasitelerindeki eksiklikler, uzun çalışma saatlerine, sigortasız çalışmaya ses çıkarmamaları bunun nedenleri arasındadır. Kayıt dışı çalışma ile yoksulluk arasında pasif bir ilişki bulunmaktadır. Bir taraftan kayıt dışı sektör geliştikçe yoksulluk- kadın yoksulluğu- artmakta, öte taraftan yoksulluk arttıkça kişiler güvencesiz işleri kabul etmek zorunda kalmaktadır (Buvinic, 1998).

Yoksulluğu, özellikle kentlerde yoksulluğun nasıl yaşandığını anlamaya çalışırken öncelikle ev içinde birinci derecede bu sorunla muhatap olana kadına bakmak, mağduriyetin boyutlarını anlamamızı kolaylaştırırken aynı zamanda kadınları mağduru oldukları koşullarla başa çıkmak için çeşitli yollar üreten, güç koşulları lehlerine çevirmeye, hiç olmazsa hafifletmeye çalışan toplumsal özneler olarak görebilmemizi de sağlar.

Geçinme stratejileri yoksulların, yoksulluk karşısındaki tepkilerden biri olarak görülebilir: isyan etmek ve başa çıkmaya çalışmak (Şenses, 2001). Şenses, bu stratejileri dört ana başlık altında toplamaktadır:

1- Geçimlik etkinliklere yönelme (gıda üretmek, yakacak toplamak vb.) ve sosyal dayanışma örgütleri kurma.

2- Tasarruf- öğün sayısını azaltma-, daha ucuz mal ve hizmetler satın alma, çocukları okula göndermeme vb.

3- Hanenin büyüklüğünü ve bileşimini değiştirerek ölçek ekonomilerinden yararlanma (birden fazla aileyle oturmak vb.)

4- Aileden daha fazla bireyin iş gücüne katılması (kadın ve çocukların çalışmaya başlaması).

Bilindiği üzere, kadın emeğinin yoksullukla mücadelede geçinme stratejilerini uygulamada çok önemli bir rolü vardır. Kadınlar, toplumsal cinsiyet ilişkileri çerçevesinde, yoksulluğu erkeklerden daha farklı bir biçimde yaşamakta, yoksullukla baş etme yönündeki çabaları da, yine toplumsal cinsiyet rolleri temelinde daha farklı bir biçimde oluşmaktadır. Hane hayatta kalma stratejilerinde erkeklerin katkısı ücretli işte çalışma şeklinde olmaktadır. Ailede geleneksel yapıya uygun olarak ailenin erkek üyelerinin düzenli ve yüksek gelir getiren bir işte çalışması beklenmektedir. Ancak, yoksul hanelerde sadece erkeğin çalışmasının hanenin ihtiyaçlarını karşılamaya yetmediği açıktır. Bu durumda kadının ev içinde ya da ev dışında çalışması hanenin hayatta kalması, geçinmesi ya da günlük yaşamını idame ettirebilmesi için büyük önem taşımaktadır. Hane halkı geçinme stratejilerinde kadının hem diğer hane üyeleriyle birlikte hem de diğer hane üyelerinden ayrı olarak üstlendiği ve yürüttüğü dört temel stratejiden bahsedilebilir. Bunlar: aile içi ücretsiz işçilik, gelir yaratıcı stratejiler

(enformel işçilik), ücretli çalışma ve sosyal işçiliktir. Aile içi ücretsiz işçi olarak kadın, ev içi üretim yaparak ve tüketim malzemelerinde kısıtlama yaparak aile geçimine katkıda bulunur. Kadınlar hem ev işi yaparlar, hem de yeniden üretim süreçlerinde yer alırlar. Tüketimin artması kadınları evde daha ekonomik olmaya iter, alışverişine dikkat eder. Kadının aile içi ücretsiz işçi rolü, yeniden üretimi sağlama alanında geçinme stratejileri açısından belirleyicidir. Bu konudaki önemli etkinliklerin özellikle ev içi üretim doğrultusunda olduğu durumlarda kadın emeğinin üretken değerinin hesaplanması sorunu karşımıza çıkmaktadır. Oysa kadın ev içi yaptığı yiyecek üretimiyle ve ev içi yaptığı enformel işlerle formel ekonomideki emek gücünün yeniden üretilmesine önemli bir katkıda bulunmaktadır. Ev içi üretim ya da diğer bir deyişle geçimlik üretimin değeri özellikle yoksul kesimlerde önemsenmesi gereken boyutlardadır. Ailenin gelir düzeyi azaldıkça, kadınlar evde daha fazla iş yapmakta ve ev işlerine daha fazla zaman harcamaktadırlar.

Kadın ev içinde ve dışında herhangi bir işe girerek doğrudan maddi bir kaynak bir yaratabileceği, evin gündelik yeniden üretimi için gereken ev içi işlerini yaparak, ev içi üretimde bulunarak, çocukları yetiştirerek, toplumsal ilişki ağlarında etkin olarak yer alarak, haneye yeni kaynaklar yaratır ya da var olan kaynakları daha etkin kullanarak vazgeçilmez ve çok önemli strateji alanları açar (Ersoy ve Şengül, 2000: 115). Ancak kadınların ev dışında yaptığı işler, ev içinde yaptığı işlerden pek farklı değildir. Dışarıda çalışan yoksul kadınların çoğu ev temizliği ve çocuk, yaşlı ve hasta bakıcılığı gibi alışık olduğu işleri yapmakta, enformel sektörde vasıfsız ve kadına özgü işlerde çalışmaktadır. Pek azı beceri gerektiren işlerde çalışmaktadır. Bununla birlikte ev dışına çıkmak kadın için kadınlara önemli şeyler kazandırmaktadır. Farklı toplumsal çevrede bulunmaları, farklı toplumsal ilişki ağları içine girmeleri, yardım için değişik resmi ve sivil kurum ve kuruluşları gezmeleri, zengin yoksul ayrımını ve mekân farklılıklarını kendi gözleriyle görmeleri, kadınlara yoksulluktan kurtulmak için toplumsal hayata dair önemli şeyler öğretmiştir. En azından yoksulluğu bir kader olarak görmemeye ve yoksulluktan kurtulmanın mümkün olduğuna inanmaya başlamışlardır.

Kadınlar kısa dönemli (baş etme / hayatta kalma stratejileri denilebilecek) stratejileri uygulamaktadırlar. Ekonomik krizin olduğu dönemlerde formel istihdam piyasasıyla ilişkilerin neredeyse kesildiği, enformel çalışma koşullarının son derece daraldığı bir dönemde kadınların sosyal yardım kuruluşlarıyla ilişkilerinde izledikleri stratejiler daha büyük önem kazanmaktadır. Geçinme stratejileri bağlamında kadınların rolü genellikle enformel toplumsal ağların yeniden örülmesiyle ilişkili olarak kavramsallaştırılır. Böylece hanenin geçiminin sadece nakit gelire değil, büyük ölçüde kadınlar tarafından ulaşılabilir kılınan pek çok kaynağa bağlı olduğu hesaba katılabilir (Bora, 2011: 100).

Yoksul kadınların çoğunun yaşamı evinde geçse de, hem geçinme sıkıntısı gibi nesnel koşullar hem de yardım kuruluşlarına başvurmak gibi durumlar kadınları geleneksel rollerinden sıyrılmaya itmektedir. Çünkü evdeki yoksulluk sıkıntılarına en çok maruz kalanlar ve yoksulluğun yükünü en fazla çekenler kadınlardır. '... kadınlar ailenin geçiminden sorumlu olmasalar da, geçinememenin yükünü, en çok onlar taşımaktadır. Çocukları doyuramamak, evi yaşanır halde tutamamak, onların hayatını ağırlaştır' maktadır (Bora, 2011: 108).

Cinsiyet rolleri, kadınların ve erkeklerin yoksulluğunun acısını farklı biçimlerde yaşamalarına ve ifade etmelerine yol açmaktadır. Erkekler aile geçimini sağlamada zorluk çekerken kendilerini başarısız ve yetersiz hissetmektedirler. Kadınlar ise ev işlerinin ağırlaşması, çocuk bakımı ve onu besleyememe durumunu ezikliğini yaşamaktadırlar. Bora (2011) tarafından Ankara, Erzurum, İstanbul, Konya ve Şanlıurfa'da yapılan araştırmada belediye ve valiliklerden yardım almaya gidenlerin kadınlar olduğu ortaya çıkmıştır. Yardım almak için başvuruyu kadınların yapmasının sebebi, kadınların yoksulluklarını daha kolay 'itiraf ' etmeleridir. Bir yandan kültürel normlara göre ailenin geçimini sağlamaktan sorumlu olmadıkları için, geçinememeyi erkeklerde olduğu gibi kişisel bir başarısızlık veya cinsiyet kimliklerinin sarsılması biçiminde yaşamamaktadırlar. Diğer yandan kadınlar tarafından, devlet kurumlarının baba/ koca yerine geçip kadınlara ve çocuklara sahip çıkması zaten 'olması gereken' bir şey olarak algılanmaktadır. Ayrıca kadınlar kültürel olarak, evin ayakta kalmasında kendilerini sorumlu olarak görmektedirler. Kadınlar için yardım kuyruklarında beklemek vs. olumsuzluk olarak görülmemektedir. Erkekler açısından yardım almak, kendi başarısızlıklarının bir itirafı gibi deneyimlenmekte olduğundan hem yardım başvurularının yapılması hem de parasız yiyecek

ya da ekmek kuyruklarına girme işi kadınlar tarafından üstlenilmektedir. Başka bir ifadeyle yoksullukla mücadele kadının iradesine bırakılmaktadır.

Yoksulluğun kadın üzerinden itirafı ya da ona itiraf ettirilmesi mahrem olanın (ev içi bilgilerin) dışa vurulması erkek açısından kimsesizliğin ve güçsüzlüğün dışa vurulmasını kolaylaştırmakta belki bunu bir nevi 'kamusallaştırmak'tadır. Erkek işsizliğinin, yükümlülüğünü yerine getirememesinin nedenini çok kolay bir şekilde devlette, idarecilerde ararken kadının böyle bir lüksü yoktur. O, geleneğin onun omuzlarına yüklediği 'yuva yapma' işini kotarma telaşına düşmekte, bunun için çeşitli çareler aramaktadır. Çeşitli sosyal yardım kuruluşlarına başvurma işleminden başlayıp, televizyon çekimlerinde görünmeye kadar işi götürmekte yoksulluğuna bir çare aramakta, çocuklarını besleyememe utancını yaşamaktadır.

Yoksulluk çıplaklıktır ve bunun ifadesi bedenin gözler önünde açılması kadar utanç vericidir. Necmi Erdoğan (2011: 312) yoksulluğun gösteriminden bahsettiği 'Ağır Çekim Yoksulluk' adlı yazısında belirttiği gibi ' ... yoksulluğun televizüel temsillerinin dili pornografiktir. Yoksul gösterimleri ile porno filmler arasında birçok paralellikler kurulabilir. Her şeyden önce, her ikisi de müstehcen bir bakışı, seyri içerir ve her ikisinin de nesnesi bedendir. Yoksul gösterimleri, porno filmler gibi, 'mahrem olanı gözler önüne serer'; izleyicisinin duygularını tahrik eder'... Aslında her iki durumda özne kadındır. '...Tüm bunlar düşünüldüğünde, yoksullar kadınlardır; cinsiyet olarak değilse bile, sembolik olarak' (Erdoğan, 2011: 312).

SONUÇ:

Yoksulluk uzun zamandan beri üstesinden gelinmesi gereken ekonomik, sosyal ve siyasi bir sorun olmuştur. Yoksulluk salt cinsiyet temelli bir sorun değildir. Ancak burada dikkat çektiğimiz konu kadınların erkeklere göre daha yüksek oranda yoksul olması, daha fazla kadının yoksulluk sarmalı içinde olması ve geliri düşük sosyal sınıflarda ve tabakalarda kadın ile erkeğin yoksulluğu yaşama biçimlerinin farklı olmasıdır.

Esasen kişilerin yaşayabilecekleri minimum yaşam standartlarının bulunmaması anlamına gelen ve beşeri ihtiyaçlar kavramına dayanan yoksulluk, kentsel yoksulluğun kadınları için ayrıca çalışma yapılması gereken bir alan teşkil etmektedir. Yoksulluk sorunu, yoksulluktan etkilenen gruplar bakımından kadınlar aleyhine birçok sonucu da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda gerek eğitim, sağlık gibi temel hizmetlere erişememe anlamında, gerekse yoksulluğa karşı stratejiler üretmek için cinsiyetlerinden beklenen roller bakımından kadınların erkeklere oranla dezavantajlarının daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.. Kentsel yoksulluğun kadını hem ev işleri hem çocuk bakımı hem de çocukların beslenmesi gibi hususlarda kültürel kodlar tarafından görevlendirilmiş olduğu için sadece ev geçimini üstlenen erkekten daha fazla sıkıntı ve yükümlülük altına itilmiş bulunmaktadır. Yoksulluğun giderilmesi için gerek sosyal yardım derneklerine başvurmak gerek ucuz ekmek kuyruklarında beklemek gerekse enformel sektörde çalışma stratejilerini geliştirmek durumunda kalmıştır.

Yukarıda da ifade edildiği gibi kadınlar, erkeklere oranla yoksulluğun daha fazla girdabında olan gruptur. Yoksul ailelerde kadınlar daha çok ve daha uzun çalışmakta, haneyi geçindirenin kadın olduğu ailelerde gelir elde etme olanakları sınırlanmakta, toplumda cinsiyetler arası var olan eşitsizlikler kadının yoksulluğu daha sarsıcı bir biçimde yaşamasını beraberinde getirmektedir. Erkek, formel ya da enformel sektörde de çalışsa bir şekilde yoksulluğu giderilmesi için çabaladığını düşünmektedir. Kadın evde yoksullukla iç içe yaşadığı için çözüm üretememenin ezikliği ve utancını taşımaktadır. Çalışma, toplumun kıyısında yaşamaya mahkûm edilen kent yoksullarının, yoksulluğa karşı verdiği çaba, emek ve stratejilerden ötürü en çok etkilenenlerin kadınlar olduğu sonucuna ulaşmıştır.

KAYNAKÇA

Aktan, C.C. (2002). ' Yoksulluk Sorununun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Stratejileri'. Yoksullukla Mücadele Stratejileri. (Derleyen: Coşkun Can Aktan). Ankara: Hak- İş Konfederasyonu Yayınları.

Bauman, Z. (1999). Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksullar. (Çeviren: Ümit Öktem). İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Birsel, S.G., Polat, E., Çalışır, S., Hovardaoğlu, O. (2002). 'Kentsel Yoksulluk, Yoksulluğun Değişik Tanımları ve Boyutları Üzerine', Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 26. Kolokyumu, 6-8 Kasım, Ankara: Sarmal Yayınevi.

Bora, A. (2011). 'Kadınlar ve Hane: 'Olmayanın Nesini İdare Edeceksin ?", Yoksulluk Halleri. İstanbul: İletişim Yayınları.

Bradshaw S ve Linneker B. (2003). Challenging Womens Poverty. http://www.progressio.org.uk/sites/default/files/Challenging-womens-poverty.pdf erişim tarihi: 09.07.2013

Buvinic, M. (1998). Women in Poverty: A New Global Underclass http://www.eif.gov.cy/mlsi/dl/genderequality.nsf/0/12D2A22FAC60DA74C22579A6002D950A/$file/womeninpoverty.pdf erişim tarihi: 11.07.2013

DİE (2002). Yoksulluk Çalışması 'Die, 2002 Yoksulluk Çalışması Sonuçları' DİE 2002 Yoksulluk Çalışması Haber Bülteni, Sayı B.02.1 DİE.0.11.00.03.906/62.13/04/2004.

Erdem, T. (2003). Yoksulluk Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma: Ankara Kent Yoksulları. Doktora Tezi (Yayınlanmamış). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Erdoğan, N. (2011) . 'Ağır Çekim Yoksulluk', Yoksulluk Halleri. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ersoy, M. ve Şengül, T. (2000). Kentsel Yoksulluk ve Geçinme Stratejileri- Ankara Örneği. Ankara: ODTÜ Yayınları.

Görün, M. Elagöz, İ. (2007). 'Kentsel Yoksulluk: Sivil Toplum ve Yerel Yönetim İşbirliği'. IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi, Çanakkale.

Gülener, S. ve Kömürcüoğlu M. (2007). 'Yeni Yoksullukta Yeni Olan Ne ?' IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi, Çanakkale.

Işık, O. , Pınarcıoğlu, M. (2011). Nöbetleşe Yoksulluk. İstanbul: İletişim Yayınları.

Özcan, A. ve Karakılçık, Y. (2007). 'Kent Yoksulluğunun Sürdürülebilir Kentsel Gelişim Hareketleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi, IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi, Çanakkale'.

Sallan Gül, S. (2002). 'Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelenin Sosyolojik Boyutları: Göreliden Mutlak Yoksulluğa', Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları. (Editör: Yasemin Özdek). Ankara: TODAİE Yayınları.

Seyyar, A. (2002). Sosyal Siyaset Terimleri. İstanbul: Beta Yayınları.

Şenses, F. (2001). Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ulutaş, Ç.Ü. (2009).Yoksulluğun Kadınlaşması ve Görünmeyen Emek. Çalışma ve Toplum, S:2, ss: 25-40

Yılmaz, B. (2008). 'Türkiye'de Sınıf-altı: Nöbetleşe Yoksulluktan Müebbet Yoksulluğa'. Toplum ve Bilim, S: 113, ss: 127-146.

ÜCRETLİ ÇALIŞMAYAN EVLİ KADINLARIN EV DIŞINA ÇIKMAYI MEŞRULAŞTIRMA ŞEKİLLERİ

Ezgi KARMAZ[1]

ÖZET

Toplumun kadına biçtiği rol onu birçok alandan soyutlanıp, özel alan olarak görülen eve ait görülmesine yol açmıştır. Zamanının çoğunu ev içinde geçiren, ücretli olarak her hangi bir yerde çalışmayan kadın, ev dışına çıkma pratiğini yeterince gerçekleştirememiştir. Bu amaçla, bu çalışmada, ev dışında vakit geçirmek için, ücretli olarak evleri dışında çalışmayan evli kadınların, ev dışına çıkmayı nasıl meşrulaştırdıkları incelenmiştir. Bu kapsamda, ücretli olarak çalışmayan, farklı sosyo-ekonomik yapılardaki 21 evli kadınla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerde kadınların, ev dışına çıkmak için ne gibi yollar izledikleri, eşleriyle bu konuyla ilgili nasıl bir ilişki halinde oldukları, ev dışına çıkarken ne gibi engellerle karşılaştıkları ve boş zaman kavramını nasıl anlamlandırdıkları üzerine bilgiler edinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *ücretli çalışmayan kadın, kadının ev dışına çıkma isteği, boş zaman faaliyeti*

ABSTRACT

Due to the role that society has estimated for women caused them to be seen as part of the house, which isolate them from many domain. Women who don't work and spend majority of their times at houses couldn't perform sufficiently the act of going outside the house. This study observes how not working and married women legitimize going outside. Within this framework, indepth interviews were conducted with 21 women from different socio-economic status and who don't work. During these interviews, informations were gathered about which ways women follow to go to outside, what kind of a relationship do they have with their husbands about this issue, what kind of obstacle they experience while going outside, and how do they perceive the concept of "leisure time".

Keywords:*Married women, unemployed women, woman's desire going outsite, leisure time*

GİRİŞ

Ülkemizde kapitalizmin yükselmesi ve tarım alanında kapitalizmin yer bulmasıyla birlikte, tarım işinde insan gücüne olan ihtiyaçta azalma görülmüştür. Teknolojinin tarım üretimine dâhil olması, tarım alanındaki emeğin büyük çoğunluğunu oluşturan kadınların bu alandan çekilmesine neden olmuştur. Tarımda modernleşmenin gerçekleşmesi sonucu ortaya çıkan kente göç, erkek emeğinin bollaşmasına kadının ise üretime katılma zorunluluğunun ortadan kalkmasına neden olmuştur (Özbay, 1982:132). Ayrıca tarım dışı olanakların az oluşu ideolojik olarak kadınların üretime katılma zorunluluğunu da ortadan kaldırmıştır (Özbay, 1982:132). Bu ideolojinin oluşması kadınların kente göç ettikten sonra her hangi bir işte çalışmayıp, evde kalmalarının temelini oluşturan sebeplerden biri olmuştur. Bu gelişmeler, ev içi sorumluluklarda, cinsiyetler arası dengesiz dağılımın pekişmesine yol açmıştır. Erkeğin kamusal alanda çalışıyor oluşu, önceden erkeklerin yerine getirdiği eve dair birçok işin kadınlar tarafından yapılmasına neden olmuştur. Kadının var olan ev içi sorumlulukları bu yüzden artarak çoğalmaya başlamıştır.

Kentte, kapitalizmle birlikte gelişen üretim ilişkileri, ev ile iş yerinin ayrılmasına neden olmuştur. Yani erkekler kamusal alana dâhil olurken, kadınlar evde bırakılmış bu da kadınların "ev kadını" olarak görülmesine neden olmuştur (Bora, 2005: 60). Özel alanda ve ailedeki yapılması gereken işler kadınların yapması gereken pratiklermiş gibi doğal bir görev olarak kadına atfedilmiştir. Ayrıca kadının ev dışında ücretli olarak çalışmıyor oluşu ataerkil ideoloji tarafından özel alana ait olarak görülen kadın ile kamusal alan arasındaki mesafenin giderek artmasına neden olmuş ve çoğu kadın sosyalizasyon sürecinde bu durumu içselleştirerek kendini eve yani mahrem, özel alana ait hissetmeye

[1] Arş. Gör., Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ekarmaz@yahoo.com

başlamıştır. Bu şekilde hayatlarını sürdüren kadınlar, kendilerine uygun görülen hane içi görevleri üzerinden hayatlarını devam ettirip, hane içi işlerine göre kendilerine bir yaşam oluşturmuşlardır. Bu yüzden ev dışında ücretli çalışmayan kadınlar, sosyal hayattan uzak tutulan ve üretim sürecine katılmadığı varsayılan bir birey olarak elindeki domestik bilgiyi toplum içinde yer edinebilmek için kullanmışlardır (Rambla, 2000: 189). Kadın ev içinde kaldığından, kendi için en uygun olan işi yani ev işleri yapmış ve zamanını da buna göre ayarlamıştır. Bu şekilde yaşam tarzına sahip olan kadınların kendilerini geliştirebilmek ya da rehabilite edebilmek için boş vakitlerinin olmadığı ileri sürülmektedir (Şenol Cantek, 2001: 103). Bu yüzden kadınların zaman açısından sıkıntı yaşadıkları söylenebilir.

Teknolojinin ilerlemesi, insan gücünün yerini makinelerin alması boş vakit kavramının oluşmasına neden olmuştur. Çünkü önceden yapılması gereken işler insan gücüne dayalı olarak gerçekleştiğinden, makineleşmeyle birlikte işler daha kısa sürede bitirilmeye başlanmış ve insanların bu yüzden boş zamanları oluşmaya başlamıştır (Aytaç, 2002:237).

Güncel sosyoloji tartışmalarında modern Batılı insan ilişkilerinin eşitlik ilkesine dayalı olduğu varsayımı yer almaktadır fakat cinsiyetler arası ücretsiz iş bölümünün (ev işleri, çocuk bakımı ve alışveriş) dağılımı bu varsayım konusunda sıkıntılara yol açmaktadır (Bittman, Wajcman, 2000:166). Bu yüzden, modern aile düşünüldüğünde, cinsiyetler arası toplam iş zamanı (ücretli ve ücretsiz iş zamanı) için ayrılan süre cinsiyetlere göre kullanılan boş zamanı da etkilemektedir. Burada bahsedilen varsayımla ilgili probleme ek olarak, çoğu zaman, boş zamanın ücretli çalışma zamanının karşılığı olarak tasvir edilmesi karşılaşılan başka bir önemli sorundur. Örneğin; 'Boş zaman, iş saatleri dışındaki zaman aralığıdır' (Demir, 2006: 36). Tanımlamaların bu şekilde yapılması boş zaman kavramına sadece belli bir grubun dâhil edilmesine ve buna bağlı olarak çözümlemeler yapılmasına neden olmaktadır. Boş zamanın çalışma dışı zaman olarak görülmesi (Demir, 2006:37, Aytaç 2002:232) ücretli olarak çalışmayan kişilerin değerlendirilmesini olanaksız kılmaktadır. Bu açıdan baktığımızda ücretli olarak çalışmayan ev kadınlarının boş zamanlarını değerlendirirken sorunlar yaşanılması muhtemeldir.

Boş zaman kavramının tanımı belli sınırlara dâhil edilemeyecek şekilde zamana ve duruma hatta kişiye göre değişebilmektedir. Bu yüzden bu kavrama ait, iş saatleri dışında görülmesinden farklı olarak çeşitli açıklamalar bulunmaktadır. Zaman kavramına dair literatüre bakıldığında zamanın farklı kategorilerde değerlendirildiği görülmektedir. Ücretli çalışılan iş için ayrılan zaman; ücretsiz işler (ev işi, bakım gibi) için ayrılan zaman; kişinin kendi bakımı için ayırdığı zaman (uyku, yemek, sağlık hizmeti almak, yıkanmak vb.) ve boş zaman (Bittman, Wajcman, 2000:166; Mı-Hye, 2006:89). Boş zaman kendi dışında kalan üç kategoriyi içinde barındırmayan zaman dilimi olarak görülmektedir. Boş zaman kişiye rahatlamasını ve kendisini iyi hissetmesini sağlamaktadır. Duncan'a (1983) göre boş zaman kişinin hislerine ve tutumuna göre değişiklik göstermektedir. Boş zaman, kendi içinde çeşitli özellikler barındırmaktadır. Boş zaman kişinin kendini özgür hissettiği ve herhangi bir görev ya da sorumluluk hissinin olmadığı, kişiye mutluluk ve hoşnutluk veren, kişinin kendi entelektüel ve yaratıcı, potansiyelinin farkına varmasına yardımcı olan ve kendi amaçlarını izlediği zaman dilimidir (Duncan, 1983:121).

BOŞ ZAMANIN TOPLUMSAL CİNSİYET İÇİNDE KURGULANIŞI

Toplumsal cinsiyet bireylerin boş zaman kullanımı etkileyen en önemli unsurlardan birisidir. Boş zamanlarda gerçekleştirilen eylemler, dâhil olunan faaliyetler cinsiyete göre değişiklik göstermektedir. Culp (aktaran Demir, 2006:37) cinsiyetin, kişilerin boş zaman faaliyetlerini sınırlayan önemli bir unsur olduğunu belirtmiştir. Ayrıca cinsiyet ve aile yapısının, bireyin boş zaman faaliyetinin belirlenmesinde önemli rol oynadığı yapılan açıklamalar arasındadır (Altergoot, McCreedy, 1993:155).

Toplum tarafından kadının rolünün ev işleri yapmak ve çocuğa bakmak olarak tanımlanması kadının boş zamanını değerlendirememesine neden olmaktadır. Hudson'ın yapmış olduğu çalışmaya göre kadınlar, erkeklere göre boş zaman faaliyetlerine katılmada daha fazla engelle karşılaşmaktadır (aktaran Demir, 2006:37). Ayrıca yapılan araştırmalarla kadınların boş zaman faaliyetleri için eşlerinden ve ailelerinde yeterli destek alamadığı ve kendilerine yeterli fırsat verilmediği saptanmıştır (Henderson, 1995:11).

Kadının ücretsiz iş gücüyle, erkeğin ücretli iş gücüyle açıklanıyor olması toplumsal cinsiyet rolleri ve boş zaman kullanımı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Feminist görüşe göre bu tanımlama, ücretsiz emek, herhangi rasyonel bir kaynağa dayandırılmadan sadece cinsiyete dayalı olarak tanımlanmıştır ve kadın ile erkek arasında adaletsiz güç dağılımına neden olmaktadır (Bittman, Wajcman, 2000:168). Boş zamana erişim konusunda var olan toplumsal cinsiyet eşitsizliği cinsiyetler arası eşit olmayan güç dağılımının yansımasıdır (Tsai, 2008:44). Erkeklerin boş zamanlarını ücretli işte çalışarak kazandığı kabulü, görünmeyen emeğe sahip, ücretsiz emekle tanımlanan kadınların boş zamana sahip olmaları konusunda tartışma yaratmaktadır (Tsai, 2008:40). Bu genel kabul, kadını, zaman kullanımında da dezavantajlı konuma sokup, toplum içindeki ikincil durumunun daha da kalıcı olmasına neden olmaktadır. Boş zaman, kadın için problem arz eden bir durumdur çünkü ücretsiz işgücü (ev işleri, çocuk bakımı vb.) ile boş zaman arasındaki sınır ya da ayrıldıkları nokta yeterince açık değildir (Tsai,2010:40).

Feminist sosyal bilimcilere göre kadının çalışma zamanı sürekli devir daim eden bir süreç izlemektedir bu yüzden kadınların anne ya da eş olarak çalışma zamanları, boş zamanın dışında yapılan bir iş, özelden farklı olarak yapılan bir kamu işi ya da kendileri için yaptıkları bir iş olarak görülemez (Mı-Hye, 2006:85). Kadınlar birçok aktiviteyi içinde barındıran işler yapmaktadırlar ve bu da kadınların boş zamanlarının kalitesinin ya da kullanımının daha az olduğunu göstermektedir. Zamanın, toplumsal cinsiyet açısından sosyal ilişkiler bazında yapılandırılıyor oluşu, cinsiyetler arası eşitsizliğe ve zamanın sosyal organizasyonlar açısından değerlendirilmesinde eşitsizliklere neden olmaktadır. Bu da kadının boş zamanını değerlendirmesini etkilemektedir. Özellikle evli kadınların çocuk bakımı ve ev işleri ile ilgileniyor olmaları onların sürekli sahip olmaları gereken boş zamandan feragat ettiklerini göstermiştir (Parry, Shaw, 1999:210).

Ev içinde, özel alana sıkışıp kalmış olan ücretli çalışmayan kadınların özgürlüğün iki türünden; bazı görev ve sorumluluklardan azade olabilme (free from); keyif verici bazı edinimlerde bulunabilmek için serbest olmalarından (free to) yeterince yararlanamamalarına neden olmaktadır (Şenol Cantek, 2001:103). Bu özgürlükten yararlanamamalarının altında yatan sebep ataerkil düşünce sisteminin dayattığı kurallar ve bu kuralların kadınlar tarafından içselleştirilmeleridir. Kadının içinde yaşadığı topluma ait kültür, gelenek ve günlük pratikler kendisinin zaman kullanımı etkilemekte ve belirlemektedir. Yapılan birçok araştırmanın sonucu, kadının ev içi görevlerinin, zaman kullanımını sınırladığı ve günlük yaşamını erkeklerle eşit olmayan koşullar altında sürdürdüğünü göstermektedir.

Kadının esas yaşam alanının ev olarak görülmesi, eve ve aile dair sorumlulukların kadına verilmesi, kadının zamanının çoğunu ev içinde geçirmesine neden olmaktadır. Kadınlar ev dışına çıkmak istediklerinde ise hane içinden onay almak zorunda kalmaktadırlar. Kadının ev içi alandaki temel yükümlülükleri onu eşitlikçi olmayan bir konuma indirgeyerek, gündelik yaşamın rutinini kırmasında önemli engel olarak karşısına çıkmaktadır (Bulgu vd., 2007:168). Ayrıca kadının boş zamanında, ataerkil ideolojiye bağlı olarak, eve dair uğraşlarla ilgili kendini geliştirmeye yönelik aktivitelerde bulunması gerektiği görüşü yaygın olarak toplumda kabul görmektedir (Tsai, 2008:42). Buna bağlı olarak kadınların boş zamanlarında ev içi üretim tarzına mahsus uğraşlarla ilgilenmesi beklenmektedir.

Hane içindeki bireylerin ve toplumun, ataerkil ideoloji kaynaklı oluşan özel alan ve kamusal alanda, kendilerine dayattığı rollere uygun bir hayat tarzıyla yaşamını devam ettirmek zorunda kalan kadınlar, bu süreç içinde birçok konuda kendi iradeleri dışında kendilerine yapılması zorunlu kılınan birçok pratiği sorgulamadan yerine getirmektedir. Bu durum kadınların bulunduğu konumda sürekli kalmasına ve ilerleyememesine neden olmaktadır. Böyle bir yaşantı kadınların kendi isteklerini ötelemelerine ya da isteklerinden feragat etmelerini hatta kendi kendilerini ikinci plana atmalarına neden olmaktadır. Kadınların kendi hayatlarına dair bu tavrı sergilemeleri, onların kendilerine ait zamanı nasıl kullandıklarını da belirlemektedir.

YÖNTEM

Araştırma konusu dolayısıyla, kadınların deneyimlerine derinlemesine görüşme yapılarak ulaşılacağı düşünüldüğünden yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Yapılan derinlemesine görüşmeler sırasında edinilen bilgiler araştırmaya yön vermiştir. Tesadüfî örneklem yoluyla seçilen, evli fakat ücretli çalışmayan görüşmecilerle başlayan araştırmada, evlilik

süresinin kadınların dışarı çıkma eylemlerinde ve eşleriyle olan ilişkilerinde etkili olduğunun gözlenmesi sonucu sonraki görüşülen kişiler on beş yıl ve daha fazla zamandır evli olan ve ücretli çalışmayan kadınlar arasından seçilmiştir.

GÖRÜŞME YAPILAN KADINLAR HAKKINDA ELDE EDİLEN VERİLER

Toplumsal cinsiyet, kadının üstlendiği rolleri belirlemekte bu da kadının hayatının her bir alanına sirayet etmektedir. Bu yüzden kadının kendi için ayırdığı vakit bile sorumlu olduğu rollerden etkilenmektedir. Etrafı toplumsal beklentilerle çevrili olan kadınların boş zamanlarını nasıl değerlendirdiği ve boş zaman kavramının kendileri için ne anlam ifade ettiği araştırmaya değer bir hal almıştır. Bu amaçla, ücretli olarak çalışmayan evli kadınların dışarıya çıkma halleri ve ataerkil bir yapıda bu durumu ne şekilde meşrulaştırdıkları incelenmiştir. Bu kapsamda, ücretli olarak çalışmayan, farklı sosyo ekonomik yapılardaki 21 evli kadınla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerde kadınların, ev dışına çıkmak için ne gibi yollar izledikleri, eşleriyle bu konuyla ilgili nasıl bir ilişki halinde oldukları, ev dışı faaliyetlerini neye göre belirledikleri, bu faaliyetlerin neler olduğu ve farklı sosyo-ekonomik yapılarda bu ilişki ağının nasıl farklılıklar ortaya koyduğuna dair bilgiler edinilmesi amaçlanmıştır. Araştırmada sadece ücretli olarak çalışmayan evli kadınlarla görüşme yapılmasının sebebi, ekonomik bağımsızlığı olmayan kadınların ev dışında geçirdiği vakitlerde gerekli ekonomik geliri ne şekilde edindiği ve bunun eşiyle arasındaki ilişkiyi ne derecede etkilediğini öğrenebilmek içindir.

Demografik Bilgiler, Gelir, Eğitim Ve Evliliğe Dair Veriler

Görüşme yapılan katılımcılar Ankara'nın Sincan, Altındağ, Çankaya ve Keçiören'in farklı mahallelerinden seçilmiştir. Katılımcıların ortalama evlilik süreleri 19 yıldır. Görüşmeye katılan 10 kişi evliliklerinin ilk 6 ila 10 yılını eşlerinin aileleriyle; kayınvalide ve kayınpederleriyle birlikte yaşayarak geçirmişlerdir. Görüşmeye katılan kadınların 7'si evlenmeleriyle birlikte köyden kente göç etmişlerdir.

Katılımcıların gelirleri ortalama olarak 1000, 2000 ve 3500 lira arasında değişmektedir. Katılımcılardan 9'unun eşi devlet memuru, 8'inin eşi özel sektörde çalışmaktadır ve 4'ünün eşi ise emeklidir.

Her biri İç Anadolu kökenli olan katılımcıların tümü çocuk sahibidir. Görüşme yapılan kişilerin 6'sı ilkokul mezunu, 3'ü ortaokul mezunu diğerleri ise lise mezunudur. Yaşları ortalama 40 olan görüşmecilerin her biri kendini ev kadını olarak tanımlamaktadır. Sosyal hayat ve üretim sürecinden dışlanmışlığı çağrıştıran ev kadınlığı, ataerkil kültür tarafından beslenen bir kimlik haline gelmiştir (Şenol Cantek, 2001:135). Görüşmeler sırasında bu kimliğin evliliğin ilk yıllarında sorgulanmadan kabullenildiği, sonrasında ise sorgulanmaya başlandığı görülmüştür. Bu durumun katılımcıların ev dışına çıkma faaliyetlerini ve eşleriyle bu konudaki ilişkilerini etkilediği edinilen bulgular arasındadır.

EV İHTİYAÇLARI İÇİNDE KAYBOLAN ZAMAN

Görüşmeye katılan kadınların boş zaman kavramına dair düşünceleri öğrenebilmek için önce kendilerine dışarı çıkma sıklıkları ve nedenleriyle ilgili sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların tümü haftada birkaç kez dışarıya çıktıklarını belirtmişlerdir. Fakat çıkma nedeni olarak market alışverişi, faturaların ödenmesi, ev ve ailenin ihtiyaçlarını gidermeye yönelik yapılması gerekenler gibi sebepler öne sürmüşlerdir. Ev dışına çıkmanın ihtiyaçlar üzerinden gerçekleştiğinin dile getirilmesi, kadınların bireysel ihtiyaçlarından ziyade, ev ve aileye yönelik ihtiyaçları karşılamak için dışarı çıkıyor olmalarına, kendi istek ve gereksinimlerini görmezden gelmelerine neden olmaktadır. 27 yıllık evli olan bir katılımcı ilgili soruya "Genelde ya ihtiyacımı gidermek için ya komşuya gitmek için. İhtiyaç derken kendime değil eve bir şeyler almak için pazara, markete giderim ya da komşuyla yürüyüşe gideriz. Komşunun ihtiyacı vardır ona arkadaş olurum. Duruma göre değişiyor. Komşum der ki bugün şurada işim var gelir misin, giderim. " diyerek cevap vermiştir. Verilen cevapların çoğunun bu yönde olması görüşülen kadınların çevrelerindeki kişiler hakkında da bilgi edinilmesine neden olmuş ve komşu ya da arkadaşlarının da kendileri gibi evin ihtiyaçlarını gidermek için dışarıya çıktıkları öğrenilmiştir.

Görüşmeler sırasında katılımcılar tarafından ev için yapılması gerekenleri yaptıktan sonra mağazaları gezdikleri, bu şekilde farklı bir şeyler yaptıkları dile getirilmiş, fakat kendileri için bir şey almadıkları özellikle belirtilen ifadeler arasında yer almıştır. Kadınların bu durumu özellikle belirtmeleri, kendileri için bir şey satın almaları ya da aile ihtiyaçlarının dışında kalan bir alana kendileri için para harcamaları kendilerini kötü hissetmelerine neden olmaktadır. "Kendim çıkınca kısıtlı harcama yapıyorum. Sadece ne yapmam gerekiyorsa onları yapıyorum kendim çıktığım zaman, alınması ve yapılması gerekenleri yapıyorum. Onun dışında ay şunu beğendim, yok canım şunu istedi alayım demem" (25 yıllık evli). "Dışarı çıktığımda kendim için bir şey yapmam, mesela kıyafet almak istedim diyelim o paraya eve şunu alırız, bir açığı kapatırız derim almam yani evde o kadar ihtiyaç varken." (15 yıllık evli). Görüşmeye katılan kadınların ekonomik durumlarının, Türkiye şartlarına göre farklı seviyelerde olduğunu göz önünde bulundurulursa, bu konuya dair verilen cevapların benzer olması, kadınların sosyalizasyon süreci içinde içselleştirdikleri kendilerini ikinci plana atma, evi için kendi isteklerinden ödün verme gibi davranış biçimlerinin toplumun farklı ekonomik yapılarında benzer biçimde sirayet ettiği görülmektedir.

KADINLARIN DIŞARI ÇIKMALARININ ÖNÜNDEKİ ENGELLER

Görüşme esnasında katılımcıların çeşitli sebepler yüzünden, herhangi bir faaliyet ya da kendi istekleri için, yaşamlarının belli dönemlerinde ev dışına çıkamadıkları göze çarpmıştır. Bu sebepler araştırma açısından önemli sonuçlara ulaşılmasını sağlamıştır. Kadınların evlilik hayatları boyunca farklı dönemlerde farklı sebepler eşlerini etkilemezken, kendilerini ev dışındaki sosyal hayattan mahrum bırakmıştır.

Ekonomik Nedenler

Searle ve Jackson (1985) yapmış olduğu çalışmada, bireylerin gelir düzeyi ile boş zaman faaliyetlerini tercih etmeleri arasında bir ilişkinin olduğunu tespit etmişlerdir (aktaran, Demir 2006:38). Görüşme yapılan evli kadınlar arasında da ailenin ekonomik gelirinin onların boş zaman faaliyetlerini ya da ev dışına çıkma hallerini etkilediği gözlemlenmiştir.

Görüşülen katılımcılar, ailelerinden ya da eşlerinden bağımsız ekonomik gelire sahip olmamaları ve ücretli herhangi bir işte çalışmamalarının, dışarı çıkmak istediklerinde karşılarına bir engel olarak çıktığını dile getirmişlerdir. Bu engel ya eşlerinden kendilerine karşı gösterdikleri davranışlarla ya da kendi kendilerini kısıtlamalarıyla var olmuştur. Bu durum ücretli çalışmayan evli kadınların dışarıda boş zaman faaliyetlerine katılmasını engellemekte ve ev dışında vakit geçirmelerinin önünü kapatmaktadır. "Aslında istedim ahşap boyama kursuna gitmeyi ama çok pahalı. Malzemeleri çok pahalı bana o kadar para kalmıyor ki." (20 yıllık evli). "Ne zaman dışarı çıkalım şuraya gidelim desem para yok ne yapacaksın diyor artık ben de bıraktım yakama küstüm demiyorum dışarı çıkalım falan diye." (22 yıllık evli). "Çıkınca cebinde para olması lazım. İstediğini yapamıyorsun insan çıkınca illa ki bir şeyler yapmak istiyor. Bir yerlere gitmek bir şeyler yemek içmek. Haliyle kısıtlıyor insan kendini. Dışarıda geçirmek için cebimde paramın olması lazım. Bir boş vakit geçirmek için de dışarıya hiç gitmedim. (27 yıllık evli).

Dışarı çıktıklarında istediklerini alabilmek ya da eşlerinden para istememek için, görüşülen evli kadınların çoğu kendilerine ait paralarının olmadığını bu yüzden kendileri için 'zula' yaptıklarını dile getirmişlerdir. "Zulalarım var. Alışverişlerden biriktiriyorum. Kıyıya üç beş kuruş atıyorum. Kızım veriyor. Onları harcamıyorum." (18 yıllık evli). "Günlere katılıyorum ya da pazara markete gidince oradan arttırıyorum onları harcıyorum ihtiyacım olduğunda" (26 yıllık evli). Görüşmelerin devamında kendilerine 'zula' oluşturduklarını belirten kadınların bu paraları evin eksiklerini gidermek için ya da çocuklarına harçlık vermek için kullandıkları anlaşılmıştır. Dışarı çıkarken eşlerinden para istememek için biriktirilen bu paralar kadınların boş zaman faaliyetlerine katılmalarını sağlamamış ya da kendileri için ev dışına çıktıklarında harcamalar yapmalarını sağlamamış aksine aile ve çocuklarını ön planda tutarak kendi isteklerinden feragat etmelerine neden olmuştur. Bu durum kadının içselleştirmiş olduğu kendinden önce ailenin geldiği ve ailenin isteklerinin ya da ihtiyaçlarının kendinden daha ön planda olduğu düşüncesinden ileri gelmektedir.

Katılımcılardan bazıları ise alışveriş, ev ihtiyaçlarını karşılama, fatura yatırma gibi işler için dışarı çıktıklarında bile eve geldiklerinde eşlerine paranın hesabını verdiklerinden şikayetçi olmakta bu

yüzden kendileri için dışarı çıkmayı düşünmediklerini dile getirmektedirler. Bir katılımcı "Faturaları yatırıp geliyorum zaten sayılı para veriyor elime o yetmiyormuş gibi bir de gelince kuruşu kuruşuna hesap soruyor e ben şimdi çıkıyım da ne yapayım?" (30 yıllık evli) diyerek kendisinin artık dışarı çıkmak istemediğini, çıktığı zaman eve döndüğünde sıkıntı yaşamaktansa evde oturmayı tercih ettiğini belirtmiştir. Görüşme yapılan çoğu kadın bu katılımcı ile aynı doğrultuda görüşlerini dile getirmişlerdir.

Göç

Evlenmeden önce köyde yaşayan, evlendikten sonra eşiyle birlikte kente gelip şehirde yaşamaya başlayan katılımcı evli kadınlar yeni yaşam koşullarında zorlandıklarını dile getirmişlerdir. Köy yaşantısının ardından şehirde yaşamaya başlamak kendilerini korkutmuş, bu da dışarı çıkmamalarına neden olmuştur. Bu, eşlerinin dışarıya çıkmasına engel olmalarından ziyade, kendilerinin şehir hayatından korktukları için ev dışına çıkmamalarına neden olmuştur. "Evlendikten sonra Ankara'ya geldik, o zamanlar karşıdan karşıya geçmeye bile korkardım. Tek başıma hiç evden çıkmadım. Son yıllarda tek başıma dolmuşa binmeye başladım hala otobüsten korkarım yanlış yerde ineceğim kaybolacağım diye" (28 yıllık evli). Kadınların şehir yaşamında, kendilerine yabancı bir hayatta tek başlarına kalmaları bunun üstesinden gelmelerini zorlaştırmış, zamanlarını ev içinde geçirmelerine ve dışarı ile olan bağlantılarının giderek kopmasına neden olmuştur.

Evlendikten sonra göç ile şehre taşınan kadınlardan bazıları eşlerinin belli bir dönem yanlarında olmamasından kaynaklanan sebeplerden (askerlik, başka şehirde çalışma vb.) dolayı tek başlarına, küçük çocuklarıyla birlikte yaşamak zorunda kalmıştır. Bu nedenle ev ve çocuklarıyla ilgili ihtiyaçlarını kendileri gidermek zorunda kalmış, bu da onların hayatında bir dönüm noktası olmuştur. Çocukluğundan itibaren toplumun ahlaki yargılarına uygun bir şekilde yaşamaya zorlanan ve sosyal hayattan uzaklaştırılan kadınlar tek başlarına kaldıklarında adeta felce uğrar ve bu durumun üstesinden gelmeye çalışırlar (Şenol Cantek, 2001). "Eşimin Doğu'ya tayini çıkınca ben 2 yıl çocuklarımla kaldım. İki kızımla kalakaldım. Mecburen çıktım onları okula götür, ihtiyaçlarını al, işleri hallet derken kendime bir güven geldi sonra dedim ki neden ben şimdiye kadar çıkmamışım ki? Zaten ondan sonra da çıkmaya başladım dedim korkacak ne var. Eğer eşim gitmeseydi belki ben kendimi alıştıramayacaktım" (22 yıllık evli). Görüşülen hemen hemen tüm katılımcılarda eşlerinden bağımsız ya da uzak geçirilen vakitlerde kendilerine daha fazla güvendikleri açığa çıkmıştır. Bu güven onların dışarı çıkmalarını olumlu etkilemiş ve eşleriyle tekrar birlikte yaşamaya devam ettiklerinde dışarıya çıkma ya da arkadaşlarıyla birlikte vakit geçirme konusunda eşleriyle olan ilişkileri değişiklik göstermiştir.

Eşlerinin Aileleriyle Birlikte Yaşama

Evliliklerinin ilk yıllarında eşlerinin aileleriyle birlikte yaşayan katılımcılar, kayınvalideleriyle birlikte yaşadıkları dönemlerin çok zor geçtiğini belirtmişlerdir. Bu dönem hem eşlerinin hem de kayınvalide ve kayınpederlerinin kendilerine karışıyor oluşları kendilerine zaman ayıramamalarına, ne ev içinde ne de ev dışında rahat olamamalarına neden olmuştur. "(...) sekiz yıl kayınvalidemle yaşadığım için muhakkak eşimin haberi oluyordu ben söylemesem o söylerdi. Dışarı çıkarken kayınvalidemden de izin alırdım. Anneme gidiyorum derdim." (27 yıllık evli). Başka bir katılımcı "Tam anlayamadım ama herhalde eşime bir erkeklik havaları mı geliyordu desem kendi erkekliğini mi göstermeye mi çalışıyordu ailesine desem o zaman o da izin vermezdi dışarı çıkmama, ben de ne yapayım otururdum gitmezdim hiç bir yere ama şimdi olsa durur muyum hiç" (22 yıllık evli) demiştir. Şu an hala kayınvalidesiyle dönem dönem birlikte yaşayan bir katılımcı ise "Dışarı çıkınca rahat edemiyorum ki, ya eve gidince bir şey derse bana manada bulunursa laf söylerse diye dışarı çıksam bile hemen eve geliyorum" (25 yıllık evli) demiştir. Gençliğinde aile içinde ikincil konumda bulunan ve bu yüzden sıkıntı çeken kadınların ilerleyen yaşlarından oğulları üzerinden ataerkil düzen içinde yer edinebilme, iktidar sahibi olabilme uğraşları gelinlerini etkilemekte ve onların hayatlarına müdahale etme hakkını kendilerinde görmüşlerdir. Bu durum katılımcılarla yapılan görüşmelerde de açığa çıkmıştır.

Ev İşleri

Katılımcıların gözden kaçırdığı ya da farkında olmadıkları, kendilerine boş zaman ayırmalarına ya da dışarı çıkmalarına neden olan bir engel ise kendilerinin bir parçası olarak gördükleri ev işleridir. Ev işleri hayatlarında öylesine yer etmiştir ki tüm hayatlarını neredeyse bu ev işlerine bağlı olarak planlamaktadırlar. Neredeyse sorulan tüm sorulara cevap verirken mutlaka ev işlerine değinmişlerdir. Ev işleri sadece kendilerinin bu eylemi farkında olmadan bir engel olarak görmeleriyle kalmamış, kimilerinin eşleri tarafından da dışarı çıkmaları ya da bir faaliyette bulunmaları mevzu olduğunda kendilerine 'hayır' demeleri için sebep oluşturmuştur. Hemen hemen çoğu katılımcı 'akşama yemeğim hazırsa çıkar komşuma giderim' ya da 'evimin işini bitirdiysem kafam rahat eder o zaman istediğimi yaparım' demiştir. Bu durum kendilerine toplum tarafından dayatılan görevleri tamamen içselleştirdikleri ve benimsediklerini göstermektedir ki konuşmalar esnasında ev işlerinden sanki onlar bu işleri yapmazlarsa hiçbir şeyi yapmaya hakları yokmuş gibi bahsetmektedirler. Bu da kadınların, ataerkil ideolojinin istediği gibi kendilerini eve, evle alakalı olana ait hissettiklerini göstermiştir.

"Eğer akşama yemeğim hazırsa eşim eve geldiğinde bir şey demez ama hazır değilse ortalığı ayağa kaldırır, dışarı çıkartmaz" (15 yıllık evli). "Eğer evimin işi bitmediyse, dışarı çıkınca hiç rahat edemem hemen eve gelmek isterim içim rahat etmez benim öyle" (22 yıllık evli). "Bir yere gideceğim zaman sabah erkenden kalkarım evimi temizler yemeğimi hazırlar çıkarım sonra kafam rahat rahat otururum gittiğim yerde" (27 yıllık evli). Bunun gibi verilen birçok cevap evli kadınların yapılan ev işleri üzerinden kendileri için günlük planlar yaptıklarını göstermiştir. Kendileri için engel teşkil eden ve görev olarak görülen ev işleri kadınların boş zaman planlarını etkilemektedir. Görüşülen evli kadınların çoğu tüm ev işlerini bitirdikleri takdirde dışarıya çıktıklarından, aksi halde ev işleri olduğunda dışarı çıkmanın kendileri için bir manası olmadığından bahsetmişlerdir.

EVLİ KADINLARIN DIŞARI ÇIKMAK İSTEDİKLERİNDE EŞLERİYLE İLİŞKİLERİNDE OLUŞAN DEĞİŞİMLER

Araştırmanın başında, görüşme yapılan evli kadınların tesadüfî olarak 15 yıl ve daha fazla evli kişiler olmaları, araştırmanın seyrinin bu yönde ilerlemesine neden olmuş ve daha sonraki görüşmeler 15 yıl ve üzeri evli olan kadınlarla yapılmıştır. Bu durum, kadınların evlilik hayatları boyunca ev dışına çıkma konusunda eşleriyle olan ilişkilerindeki değişimleri anlamaya yardımcı olmuştur. Görüşmeler esnasında kadınların evliliklerinin ilk yıllarıyla son yılları arasında ev dışına çıkma konusunda eşleriyle ilişkilerinde önemli bir değişim olduğu anlaşılmıştır.

Görüşmeler sırasında katılımcıların çoğu, evliliklerinin ilk yıllarında kendilerini cahil, çekingen, hayattan bir haber olarak tanımlamışlardır. Bunu sebebi olarak bilinçli olmadıklarını, cesaretlerinin olmadığını dile getirmişlerdir; " Bir iki söyledim o bana olmaz gibilerinden bir şeyler deyince hani derler ya yakama küstüm. Oturdum. Gitmedim." (27 yıllık evli) diyen aynı kişi evliliğinin ilk yıllarında eşinden dışarıya çıkmak için izin alacağı zaman bile korktuğunu, heyecanlandığını dile getirmiştir. Aynı katılımcı evliliğinin son yıllarından bahsederken daha rahat olduğunu, eskisi gibi dışarı çıkmak istediğini söylerken çekinmediğini dile getirmiştir "Arıyorum, ben çarşıya gideceğim diyorum o da tamam diyor". Başka bir katılımcı eşinin evliliğinin ilk yıllarında kendisini sadece ev işlerini yapan, akşama yemeğini hazırlayan bir kişi olarak görürken artık durumun tamamen değiştiğini dile getirmiştir. "Önceleri eşim sadece beni evi temizleyen yemek yapan biri olarak görürdü hatta çocuklarım bile öyle görüyordu. İki oğlum var, akşam eve geldiklerinde yemek yoksa bağırıp çağırırlardı. İşin garibi ben de bunları yapmak zorunda hissediyordum kendimi. Ama artık eyvallah etmem istediğim zaman çıkarım, yeri gelir onlar akşam gelince yapıp yerler bir şeyler." (26 yıllık evli).

Katılımcıların verdiği cevaplar doğrultusunda kendileriyle ilgili geçmişe yönelik davranışlarında özeleştiri yaptıkları ve buna bağlı olarak kendi hal ve davranışlarında değişiklikler yaptıkları öğrenilmiştir. Katılımcılara bu değişikliğin sebebi sorulduğunda eşlerinin kişiliklerinin oturduğu, güvenin sağlandığı, kıskançlığın azaldığı en önemlisi de artık yaşadıkları hayatın farkına vardıkları yönünde cevaplar verilmiştir. "(...) Kendime üzülüyorum, acıyorum kendime kaç yaşına geldim ama dönüp baktığımda hiç güzel ya da mutlu yaşadığım bir şey yok yani. Onun beni önemsememesini fark etmemle oldu. Bir büyüdüm galiba. Ya da etraftaki insanları görüyorum kendimi sorguluyorum o zaman daha çok üzülüyorum kendime. 43 yaşıma geldim diyorum sayıyorum, sayılacak kadar az

yaptıklarım." (21 yıllık evli). 30 yıllık evli olan bir katılımcı ise "Baktım ki ben her şeyi ona göre yapıyorum, o ne derse o oluyor neden böyle olsun ki dedim, kızımın da çok yardımı oldu o da fark etmemi sağladı" demiştir.

Görüşülen evli kadınların kendileri adına farkındalıklarının artması onların boş zamanlarını değerlendirme şekillerini ve ev dışına çıkmalarını etkilemiştir. Bu konuda araştırma konusuna dâhil olan ve elde edilen en önemli bilgilerden biri de kadınların dışarı çıkmak istediklerinde eşlerinden izin almalarıyla dışarı çıktıklarında eşlerine haber vermeleri arasındaki farkı kendiliğinden dile getirmiş olmalarıdır. Katılımcıların bir kısmı evliliklerinin ilk yıllarında izin alırken, sonradan haber vermeye başladıklarını dile getirmişlerdir. Bunu kazanılmış bir hak olarak gören evli kadınların kendilerine olan güvenlerinin arttığı gözlemlenmiştir.

EVLİ KADINLARIN GÖZÜNDEN BOŞ ZAMAN KAVRAMI

Görüşme esnasında katılımcılara boş zaman denildiğinde neler düşündükleri, akıllarına neler geldiği sorulmuştur.

"Benim için boş zaman, evde bütün işim biter, yapacak hiçbir şeyim yoktur, gideceğim bir yer yoktur. Boş boş oturduğun zaman boş vakittir. Bazen canım isterse bir iki kitaba göz atarım. " (27 yıllık evli).

"Bana göre evimin işini bitirip yemeğimi yaptıktan sonra bana kalan temiz zaman." (22 yıllık evli).

"Dinlenmek yani oturunca dinlenince boş zaman oluyor. Mesela Halk Eğitimlere yazılabiliriz ama koca, ev sorunu var. Hepsi beni bekliyor. Yemek çamaşır hep bir kişiye bakıyor. Yani boş zaman ev işlerinden geriye kalan zaman." (30 yıllık evli).

Verilen cevapların hepsinde boş zaman, ev işlerine bağlı olarak tanımlanmıştır. Kadınlar bu yüzden ev içinde hiç bir zaman boş zaman olamayacağını ancak kendileri isterse yani ev işlerini yapmazlarsa kendilerine boş zaman yaratabileceklerini söylemişlerdir. Genellikle kendileri için boş zaman yaratmadıklarını dile getiren katılımcılar, ne yapacaklarını bilemediklerini, dışarı çıksalar bile tekrar eve gelmek istediklerini, dışarı çıktıklarında ise paraları olmadığı için gönüllerince vakit geçiremediklerini dile getirmişlerdir. "Dışarıda geçirmek için cebimde paramın olması lazım. Bir boş vakit geçirmek için de dışarıya hiç gitmedim. Eşimle gittim de kendim çok sıkılırsam komşuya giderim. Komşuya gitmeyeceksem bir şekilde evde vakit geçiririm. Hiç bir şey yapamazsam oturur örgü örerim. Örgü örmek beni çok rahatlatıyor. " (27 yıllık evli).

Görüşülen kişiler alışmışlığın ve hayatlarında yapılacak yeni bir şeyin olmama umutsuzluğuyla kendilerini var olan durumları içine hapsetmişlerdir. Boş zamanın ev içinde mi yoksa dışında mı geçirilmesi konusunda durum dönüp dolaşıp ekonomik bağımsızlıklarının olmamasına gelmiş ve her biri "Ben evimdeyken mutluyum" sözünü dile getirmiştir. Eve olan bağlılık ve sahiplenme duygusunun böyle geldi böyle geçer mantığıyla sürdürdükleri, evlenmeden önce bu şekilde alıştıkları ve isteseler de değişemeyecekleri vurgusu görüşmeler sırasında kendini oldukça hissettirmiştir. Toplumsal dayatma ile oluşan, kadınların çaresiz kabullendikleri roller, kendilerinin yaşam biçimi haline gelmiş ve aksini düşünmeyi bile akıllarından geçirmemişlerdir. "Dışarı gidersem boş zamanımda ne yaparım ki acaba? Hiç düşünmedim. Cidden ne yapardım acaba?" (24 yıllık evli) bu ve bunun gibi ifadeler kadınların bulundukları aile içindeki ve sosyal hayattaki kendileri için biçtikleri yerleri açıkça göstermektedir.

GÖRÜŞÜLEN EVLİ KADINLARIN EV DIŞINA ÇIKARKEN VE ÇIKTIKTAN SONRAKİ DENEYİMLERİ

Çoğu katılımcının farklı yaklaşımlarla vardıkları ortak sonuç eşlerinin kendi özel hayatları olabileceğinin farkında olmamalarıdır. Bu durum hem aile içinde eşler arasındaki ilişkileri hem de kadının ev dışına çıkmasını etkilemektedir. Görüşmeye katılan evli kadınların bu durumdan ve daha önce bahsedilen sebeplerden şikâyetçi olmaları onların ev dışına çıkmalarında farklı tutumlar izlemelerine neden olmuştur. "(...) Bunu anlatmaya çalıştım benim de arkadaşlarımın olabileceğini onlarla birlikte vakit geçirebileceğimi, sürekli evde kalamayacağımı... ama fark ettim ki o beni dinlemiyor ya da bunun farkına varmak istemiyor" (26 yıllık evli), "Her şey onun istediği gibi olsun istiyor o isteyince çıkayım, o isteyince gideyim hiç benim isteklerimi düşünmüyor. Bazen bana

soruyor anlatıyorum yapmak istediklerimi ya da düşüncelerimi ama dinlemiyor ya da unutuyor farkında değil ki ben de sosyal hayatım olsun aktif olayım istiyorum" (27 yıllık evli). Bu ve benzeri şekilde şikâyetlerini dile getiren kadınlar kendi isteklerini birazda olsa karşılayabilmek için, ev dışında vakit geçirebilmek için farklı yollar izlemeye başladıklarını dile getirmişlerdir.

Temelde eşleriyle ilişkilerini, dışarı çıkarken haber verme konumuna getiren katılımcılar kimi zaman gittikleri yeri haber vermediklerini söylemişlerdir. Burada değinilmesi gereken mühim nokta ise görüşülen evli kadınların dışarı çıktıklarında gittikleri yerleri haber verilecek, haber verilmeyecek ve izin alınacak yerler olarak ayırmış olmalarıdır. Görüşme yapılan tüm kadınlar, vasıta kullanarak, uzak bir yere gidiyorlarsa mutlaka haber verdiklerini, habersiz gitmeyeceklerini dile getirmişlerdir. "Uzağa giderken mutlaka haber veririm habersiz gitmem, başıma bir iş gelse, bir kaza olsa sonra nasıl açıklarım ne derim." (19 yıllık evli), "Eğer uzağa mesela anneme, ablama gidersem haber veririm zaten oralara gitmeme hayır demez ama olsun ne de olsa uzak yer haber vermek lazım" (22 yıllık evli).

Katılımcıların uzak olarak bahsettikleri yerler genellikle ailelerinin ya da akrabalarının evleridir. Buraların dışında kendileri için, gezmek ya da herhangi bir sosyal faaliyete katılmak için ev çemberinin dışına çıktığını belirten olmamıştır. Komşularıyla neredeyse gün aşırı vakit geçiren katılımcılar bunları eşlerine haber vermediklerini zaten ev çevresinde, yakınında olduklarını söylemişlerdir.

Görüşülen evli kadınlar ev dışında birlikte oldukları komşularıyla yine ev içinde vakit geçirmektedirler. Ev kapısından çıktıkları zaman dışarıda olduklarını farz eden katılımcılar, evden çıkıp tekrar başka bir evde arkadaşlarıyla vakit geçirmeyi boş zamanlarını değerlendirme ya da can sıkıntısını giderme yolu olarak görmektedirler. Evlere yapılan bu ziyaretler kendileri için bir rutin haline gelmiş bundan eşlerini haberdar etme gereksinimi duymamışlardır. Görüşmeler sırasında bu konuyla ilgili dikkat çeken durum katılımcıların boş zamanlarında birlikte oldukları kişilerin isimlerini, eşlerine haber verme söz konusu olduğunda sürekli tekrarlamalarıdır; "Akşam eşim eve geliyor, diyorum işte bugün ben Gülten'le birlikteydim, şuradaydım." (18 yıllık evli).

Kimi katılımcıların, sürekli bahsettikleri isimler yoluyla eşlerinden izin almaya çalıştıkları fark edilmiştir. Bu yolu izleyen görüşmeciler, eşlerinin, isimlerini verdikleri komşularını tanıdıkları gerekçesiyle gittikleri yere daha kolay izin vereceğini düşünmektedirler. Bu yüzden eşlerine gittikleri yeri söylemek istemeyen ya da eşinin izin vermeyeceğini düşünenler, sürekli görüştükleri komşularıyla birlikte olduklarını ya da onlarla birlikte bir yere gideceklerini söyleyerek ev dışına çıkmaktadırlar. Bundan farklı bir durumda, bazı katılımcıların eşleri bazı zamanlarda dışarıya (apartman çevresi hariç) gitmelerine izin vermemektedirler. Bu durumda görüşme yapılan kadınlar hiç bir şekilde karşı çıkmadıklarını ve evde oturduklarını belirtmişlerdir. Ev dışına çıkmanın kimi zaman sorun olduğu bu katılımcılar farklı sosyo-ekonomik seviyelerden gelmekte fakat eşlerinden benzer tepkiler görmektedirler. Bu da kadına karşı tutunan tavrın, bu konuda, gelir ya da başka değişkenlerden etkilenmediğini göstermektedir.

İstedikleri gibi dışarıda vakit geçiremediğinden yakınan katılımcıların çoğu, eşleriyle birlikte dışarı çıktıklarında rahat edemediklerini, aralarında tartışmalar çıktığını söylemelerine rağmen en çok istedikleri şeyin dışarıda eşleriyle birlikte güzel bir vakit geçirmenin olduğunu belirtmişlerdir. Etraflarına baktıklarında, başka eşlerin ilişkilerini gördüklerinde kendi yaşadıklarının farkına varan evli kadınlar, eşlerinin kendilerine karşı tutumlarının değişmeyeceğini, kendi isteklerini yapmakta artık çok geç kaldıklarını belirtmişler ve eşlerinin ruh hallerine göre yaşamak zorunda kaldıklarını bu da onların evde kalmalarına sebep olduğunu dile getirmişlerdir. "Bilmiyorum niye izin vermiyor, düşünüyorum da onun ruh hali demek ki istemiyordu gitmemi o da izin vermedi" (32 yıllık evli). "İzin istiyorum ruh haline göre değişiyor, git diyor ama öyle bir surat takınıyor ki gitmiyorum" (15 yıllık evli). Karşılaştıkları bu tutumu sorgulamayan katılımcı kadınlar, eşlerinin isteklerine göre yaşamayı kabullenmişlerdir.

Eşi izin vermediği takdirde mutlaka gitmeleri gereken yerler olduğunda neredeyse katılımcıların yarısı gitmeyip evde duracağını ya da planını iptal edeceğini söylerken, diğer katılımcılar ne yapıp edip gideceklerini belirtmişlerdir. Eşlerinin olumsuz karşıladığı bir durumu kendi lehlerine çevirirken; kadının tatlı dili, güler yüzü, işvesi gibi kadınlığa ait olduğunu düşündükleri rolleri kullandıkları gözlemlenmiştir. Toplumsal ahlak kuralları çerçevesinde kadına has görülen bu özelliklerin, kadınların

direnişi olarak, küçük oyunlarla erkeklere karşı kullanıldığı araştırma sırasında açığa çıkmıştır. Bu durum Kandiyoti'nin (1988) belirttiği ataerkillikle pazarlık durumunu açıkça göstermektedir.

Dışarı çıkarken eşlerine haber verme gerekliliği konusunda farklı görüşlere sahip olan katılımcılar temelde böyle bir zorunluluğun olmasında rahatsızlık duymaktadırlar. "Aslında haber vermeme gerek yok bence zorunda da değilim o nasıl gidip geziyorsa ben de aynısını yapabilirim diye düşünüyorum ama olmuyor işte böyle alışmışız." (22 yıllık evli). Görüşülen kişilerin çoğu bir yere giderken haber vermenin gerekli olacağı konusunda hemfikirdir. Bunu bir zorunluluktan ziyade, karşılaşılabilecek olumsuz bir halde eşin haberinin olmasının iyi olacağı düşüncesindedirler. Bu görüşü bildiren kadınların eşleri de dışarı çıktıklarında kendilerine haber vermektedir. Karşılıklı haber verme davranışının eşler arasında gelişmiş olması, kadın açısından dışarı çıktığında eşine karşı daha rahat olmasını sağlamaktadır. Dışarı çıkıldığında yaşananların, görülenlerin ve yapılanların eşlerin birbiriyle paylaşmaları durumunda her iki tarafın dışarı çıkmasını sorun olmaktan çıkartmaktadır; "Dışarı gittiğimde yaptıklarımı anlatırım eşime ee tabi anlatılacak şey var anlatılmayacak şey var ama paylaşırım şuraya gittim şunu yaptım bunu yaptım derim o da bana anlatır, yani güven sağlıyor bir nebze" (26 yıllık evli).

SONUÇ

Ücretli olarak çalışmayan evli kadınlarının ev dışına çıkma deneyimlerini incelemeyi amaçlayan bu çalışmada, görüşme yapılan kadınların bu konuda çok rahat olmadıkları ve kendi istekleri doğrultusunda hareket edemedikleri açıkça görülmüştür. Kimi zaman eşleri tarafından engellerle karşılaşan evli kadınlar, kendilerine göre yöntemler geliştirerek dışarı çıkmaya çalışmışlardır. Ev dışına çıkma pratikleri ev ihtiyaçlarını gidermeye yönelik amaçlarlar gerçekleştirmeye dayalı olan katılımcıların kendileri için özel olarak dışarı çıkmadıkları görüşmelere sırasında açığa çıkmıştır.

Görüşmeler sırasında, evli kadınların dışarı çıkmalarının önünde yaşam tarzlarından kaynaklanan bazı engellerin oluştuğu anlaşılmıştır. Ekonomik nedenler, göç, eşlerinin aileleriyle birlikte yaşama ve ev işleri olarak sıralanabilecek engeller kadınların ev dışındaki hayata, sosyal hayata karışmasının önünde durmuştur.

Kendi kendilerini evde kalmaya ikna eden tavırlarını, bu şekilde yaşamaya yönelik yetiştikleri nedeniyle açıklamışlardır. Ataerkil bir toplumda yaşayan ve toplum tarafından kendilerine dayatılan rolleri başarıyla yerine getiren katılımcılar, kendi istek ve özgürlüklerinden feragat ederek kendilerine ne boş zaman, ne sosyal bir faaliyet ne de kendileri için özel bir uğraşla alakadar olmayı sağlayacak pratiklerden uzak durmuşlardır. Var olan durumlarının değişmeyeceğine inandıkları için, bulundukları durum içinde yaşamaya devam etmeyi tercih etmişlerdir. Her ne kadar pasif bir görüntü çizseler de aslında, evlilik hayatları boyunca dışarı çıkma deneyimleriyle ilgili eşleriyle gözle görülür bir değişimin içinden geçmişlerdir.

Boş zaman kavramını kısıtlı bir şekilde hayatlarına dahil eden kadınların, kendileri için oluşturdukları boş zamanın ne kadarını kendileri için ne kadarını sadece eşleriyle ya da arkadaşlarıyla geçirdikleri önem arz etmektedir. Bu açıdan görüşülen kadınların boş zamanlarını evde ya da ev dışında en çok komşularıyla geçirdikleri fakat eşleriyle birlikte güzel vakit geçirmenin en önemli arzuları arasında olduğu görülmektedir.

Ücretli her hangi bir işte çalışmayan evli kadınların ev dışında vakit geçirebilmeleri, kendilerini ev alanı ile sınırlamamaları açısından oldukça önemlidir. Çalışmayan evli kadınların dışarı çıkmadan önce ev içinde yapmaları gerektiğini düşündükleri işleriyle ve eşleriyle ilişkilerinde ne gibi farklı aşamalardan geçerek dışarı çıktıkları, kadınların deneyimleriyle ilgili bilgi edinmede önemli bir yer tutmaktadır. Sınırlı kişilerle görüşmeler yapılarak gerçekleştirilen bu çalışmanın, genişletilerek yapılması, evli ve çalışmayan kadınların ev içinde, dışarı çıkabilmek için neler yaşadıkları, ne gibi sorunlarla karşılaştıkları ve bu konuyla alakalı olarak eşleriyle ilişkilerinde ne gibi değişimler olduğu ya da olmadığını, boş zaman kavramına nasıl yaklaştıklarını anlayabilmek açısından oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

Altergoot, K., Mccreedy, C.C.(1993).“Gender and Family Status Across The Life: Constraints Of Five Types Of Leisure”. Loisiret Societe/Society and Leisure Sayı. 16, No.1, s.151-180.

Aytaç, Ö.(2002). “Boş Zaman Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:12, Sayı:1, s.231-260.

Bittman, M., Wajcman, J.(2000). “The Rush Hour: The Character of Leisure Time and Gender Equity”. Social Forces, Sayı.79, No.1, S.165-189.

Bora, A.(2005). Kadınların Sınıfı, İletişim, Ankara.

Bulgu, N., Koca Arıtan, C., Aşçı, F. H.(2007).“Gündelik Yaşam, Kadın Ve Fiziksel Aktivite”. Spor Bilimleri Dergisi, Sayı.18, No.4, S.167-181.

Demir, C.(2006). “Bireylerin Boş Zaman Faaliyetlerine Katılmalarını Etkileyen Faktörler İle Cinsiyet Arasındaki İlişki: Lisans Öğrencilerine Yönelik Bir Uygulama”. Ege Akademik Bakış Dergisi, Sayı.1, No.1, S.36-48.

Duncan, M.C.(1983).“Women And Leisure İn Feminist Ficiton” Quest, Sayı.35, S.120-130.

Henderson, K.A.(1995).“Women's Leisure: More Truth Than Facts?, World Leisure And Recreation”. Sayı.37, No.1, S.9-13.

Kandiyoti, D.(1988).“Bargaining With Patriarchy,Gender And Society”.Special Issue To Honor Jessie Bernard, Sayı. 2, No. 3, S.274-290.

Mı-Hye, C.(2006).“Gender, Leisure And Time Constraint: Employed Men And Women's Experience”. Development And Society, Sayı.35, No.1, s.83-105.

Özbay, F. (1982).“Kadınların Ev İçi Ve Ev Dışı Uğraşlarındaki Değişme”.Kadın BakışAçısından 1980’ler Türkiye'sinde Kadın, Haz.Şirin Tekeli,İstanbul.İletişim Yayınları.

Parry, D., Shaw, S.(1999).“The Role Of Leisure in Women's Experiences of Menopause and Midlife”. Leisure Sciences, s.205-218.

Rambla, X.(2000).”Domestic Knowledge, Inequalities And Differences”. The European Journal Of Women’s Studies, 7 (2), Pp. 189-207.

Şenol Cantek, L. F.(2001).“Fakir/Haneler, Yoksulluğun Ev Hali”. Toplum ve Bilim, Sayı: 89.

Tsai, C.L.(2008).“Women's Leisure, Leisurely Women?” Feminist Perspectives On The Leisure Practice İn Taivan, Asian Journal Of Exercise&Sports Science, Sayı.5 No.1.

KIRSAL DÖNÜŞÜMÜN KADINLARIN DENEYİMLERİ ÜZERİNE ETKİLERİ: AVANOS[1]

Ayşe GÖNÜLLÜ ATAKAN[2]

ÖZET

Yürütülmekte olan bir doktora tez çalışması olan bu araştırmada, Türkiye'deki kırsal dönüşümün, 1980 sonrasında kadınların kuşaklararası deneyimlerine etkisi incelenmektedir. Araştırma, kadınların bu dönüşüm süreciyle birlikte değişen yeni ataerkillikle nasıl baş etme stratejileri geliştirdiği ve bu stratejilerin onlar için bir güçlenme olanağı yaratıp yaratmadığı sorularına odaklanmaktadır. Araştırmada temel tez olarak; günümüzde kapitalizm ve ataerkil yapının kadınların ezilmesinin başlıca kaynağı olduğu ve bu yapılardan birisindeki değişimin diğerini yakından etkilediğini öne sürülmektedir.

Kavramsal çerçevesi feminist teoriye göre şekillenen araştırmanın metodolojik yaklaşımı feminist metodolojidir. Bu kapsamda bir Orta Anadolu ilçesi olan Avanos'ta alan çalışması yapılmıştır. Araştırmacı 2010-2012 yılları arasında belirli aralıklarla Avanos'ta bulunmuştur. İkiye bölünen alan çalışmasının ilk bölümünde katılımcı gözlem yapılmış; aynı zamanda ilgili kurum ve kişilerle görüşme yapılarak, ilçede 1980'lerden bugüne kadar olan dönüşümün haritası çıkarılmıştır. İkinci bölümde ise kadınların kuşaklar arası değişen deneyimlerini görebilmek için yaklaşık 25 anne-kız çiftiyle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: *Kırsal dönüşüm, toplumsal cinsiyet, toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü, güçlenme, ataerkillik.*

ABSTRACT

The main research question of this thesis is that "how women's experiences with patriarchy have changed between generations in rural Anatolian towns/districts throughout rural transformation after 1980's?" Following sub-questions are "how women develop coping strategies with new patriarchy in the process of transformation" and "do these strategies lead to empowerment for them?" Main argument of this research is basically that patriarchy and capitalism are the main sources of women's oppression today, and a change in one affects the other closely. There have been always seeds of empowerment in the strategies that women develop against patriarchy. However, some leads only to empowerment to cope and some empowerment to change. Additionally, one can say there is interrelation between empowerment to cope and empowerment to change.

Main methodological approach of this research is feminist methodology. The qualitative research methods were used in this study. A case study was conducted in Avanos, which is a central Anatolian rural town located in Cappadocia. The case study is designed as two phased; the aim in the first phase was getting data on the structure, and in the latter was on the agency.

Keywords: *Rural Transformation, gender, gender division of labor, empowerment, patriarchy*.

I.GİRİŞ

Türkiye, klasik ataerkil sistemin sürdüğü ülkelerden birisidir (Kandiyoti, 1988). Klasik ataerkilliğin belirgin özellikleri atayerli hanelerden oluşmasıdır. Haneler erkin en yaşlı erkekte toplandığı geniş ailelerdir. Genç kızlar evlilik yoluyla eşlerinin hanelerine mülksüz şekilde girmekte ve burada emeklerine başta kayınvalideleri tarafından olmak üzere el konulmaktadır. Hanedeki erkeklere ve kayınvalideye itaat ve hizmet etmek durumunda olan kadın ailedeki yerini erkek çocuk sahibi olunca sağlamlaştırabilmekte ve ancak yaşlanınca söz sahibi olmaktadır. Tüm bu özellikler

[1] Bu metin ODTÜ Sosyoloji Bölümünde halen yürütülmekte olan doktora çalışmasının sorunsalı, teorik arka planı, metodolojisi ve ön bulgularını içermektedir. Doktora çalışması tamamlandıktan sonra alan bulguları başka platformlarda paylaşılacaktır.

[2] Arş. Gör.,Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, agonullu@metu.edu.tr

kadınların yaşadığı bölge, ülke ve o ülkenin gelişmişlik düzeyi gibi bağlamlara göre önemli farklılıklar gösterebilir (age, 278-279). Bu nedenle her yerde aynı özellikler gösteren tek tip bir klasik ataerkillikten bahsetmek mümkün olmamaktadır. Diğer yandan da ataerkilliğin birçok kültürde içkin olan, yukarıda bahsedilen olguları açıklayan evrensel bir kavram olmadığını düşünmek de mümkün değildir.

Bu çalışma, Türkiye'de kırsal dönüşümün kadınların ataerkil deneyimlerini 1980'lerden sonra nasıl değiştirdiğini keşfetmeyi amaçlamaktadır. Gelişmekte olan ülkeler arasındaki Türkiye'de, özellikle 1980'lerden bu yana, neo-liberal rüzgârın etkisiyle uygulanan yapısal uyum politikalarının sonucunda tarımda hızlı bir dönüşüm gerçekleşmektedir. Geçimlik üretimden pazar için üretime geçmek sadece üretim ilişkilerini değil, günlük yaşamdaki iktidar ilişkilerini de etkilemiştir. Ekonomideki gelişmeler kurumsallaşmış klasik ataerkil değerlerle çelişmektedir. Oluşan bu yeni durumda ataerkillik, tümden çözülüp kaybolmak yerine kendini farklı biçimlerde yeni üretim ilişkilerine uyarlayarak varlığını sürdürmektedir.

Günümüzde kadın ve kırsal kalkınma politikalarının yerinde ve etkili uygulanabilmesi için hedef toplumun bilgisi yaşamsal önem taşımaktadır. Sirman'ın da (1993: 250) dediği gibi bir toplumda kadının durumun tanımlayabilmek; ataerkil sistemin nasıl işlediğini ve güç ilişkilerinin nasıl kurulduğunu anlayabilmek, toplumsal ilişkilerin ve ideolojilerin kadınlar tarafından nasıl içselleştirilip kullanıldığının analiziyle mümkündür. Sosyal bilimler literatüründe kırsal kadın ve kente göç etmiş kadın çok sayıda araştırmaya konu olmuştur.[3]Kırsal dönüşümün kadınlar üzerine olan etkisi Kandiyoti (1977) tarafından detaylı bir şekilde incelenmiştir. Kandiyoti, göçebe toplumları, geleneksel köy yerleşimleri, değişen kırsal çevre, küçük kasabalar ve büyük kent merkezlerinde yaşayan kadınları cinsiyet rolü davranışlarını karşılaştırmalı bir bakış açısıyla analiz etmiştir.

Her ne kadar bugüne kadar, ataerkilliğin Türkiye'de nasıl işlediği konusunda literatürde kadın bakış açısıyla yapılmış birçok araştırma olsa da, bu çalışmalardan çok azı Orta Anadolu'yu ele almıştır. Tüm bunların ötesinde bu bölgede sürmekte olan kırsal dönüşümün etkilerinin kadınların statükoları üzerindeki etkilerinin incelenmesine yönelik bir araştırma gereklilik göstermektedir. Bu nedenle kırsal dönüşümden sonra hala kırsalda yaşamaya devam eden kadınların deneyimlerinin araştırılması günümüzde zorunlu bir ihtiyaçtır.

Bu bağlamda bu çalışma bize kadınların kırsal dönüşüme bağlı olarak değişen koşullardaki yeni sosyo-ekonomik konumlarının bir resmini çizmek ve ortaya çıkan yeni tip ataerkilliğin ana bileşenlerini analiz etme fırsatı vermektedir. Araştırmanın temel sorusu, 1980ler'deki kırsal dönüşüm sonrasında, Orta Anadolu'nun kırsal ilçelerinde yaşayan kadınların ataerkil deneyimleri kuşaklar arası nasıl değiştiği üzerinedir. İzleyen alt sorular ise şu şekilde sıralanmaktadır. "Bu dönüşüm sürecinde kadınlar nasıl baş etme stratejileri geliştirmişlerdir ve bu stratejiler onlar için bir güçlenme olanağı yaratmış mıdır?"

Araştırmanın alan çalışması Orta Anadolu'da yer alan Nevşehir'in ilçesi Avanos'ta yürütülmüştür. Bu ilçe aynı zamanda tarihi ve turistik özellikler gösteren Kapadokya Bölgesinde bulunmaktadır. Bir yandan kırsal dönüşümün, bir yandan da turizmin etkilerini hisseden Avanos, hem Orta Anadolu Bölgesine ait ortak özellikleri hem de Kapadokya Bölgesinin ayırt edici özelliklerini göstermektedir. Avanos'ta yaşayan kadınlar hem kırsal hem de turizm dönüşümünden etkilenmektedirler.

Araştırmanın temel tezi, kapitalizm ve ataerkilliğin kadınların ezilmesinin temel kaynakları olduğu ve birisindeki değişimin diğerini yakından etkilediğidir. Kadınların ataerkilliğe karşı ürettikleri güçlenme stratejilerinin tohumları her zaman vardır. Fakat bu stratejilerden bazıları var olan durumla baş etme stratejileri olarak kalmakta bazıları da içinde bulunan koşulları değiştirmeye yönelik olmaktadır. Bu iki tip güçlenme stratejisi arasında yakın bir bağ bulunmaktadır.

[3] Abadan-Unat 1977, 1986; Azmaz 1984; Akşit 1985; Berik 1987; Çınar 1994; Delaney 1991; Kağıtçıbaşı 1982; Ecevit 1993; Erman 1996, 1997, 1998a, 1998b; Ertürk 1987; Gökçe 1993; Gündüz-Hoşgör ve Smits 2007; Ilcan 1994; Kandiyoti, 1977, 1984, 1988; Kadıoğlu 1994; Kalaycıoğlu ve Rittersberger-Tılıç (2001); Karpat 1976; Kuyaş, 1982; Moghadam 1993; Morvaridi 1992; Özbay 1990; Şenyapılı 1981; Sirman 1990; Stirling 1965; White 1994

II. TEORİK ARKAPLAN

Gelişmekte olan ülkelerde kadın ve erkeğin sosyal ve ekonomik konumları kırsal dönüşümden aynı şekilde etkilenmemiştir. Bu ülkelerdeki kırsal kalkınma süreci, kadınları genel olarak marjinalleştirmiş, kaynaklar üzerindeki kontrol ve ev içerisindeki otoritelerinden yoksun bırakmıştır. Tüm bu süreçte kadınların geleneksel görevlerinden kaynaklanan ağır yükleri hiçbir şekilde hafiflememiştir (Afshar, 1991: 15). Günümüzde bu mesele kırsal kalkınma perspektifleri ve politikalarının[4] önemli bir parçası olmaktadır. Toplumsal cinsiyet ve kalkınma tartışmalarının bu kadar yoğunlaşması Birleşmiş Milletler sisteminin konuyu dikkatli bir şekilde ele almasıyla yakından ilgilidir. Kalkınma politikalarına getirilen feminist eleştiriler yoluyla, kadınlar ilk olarak bir sosyolojik kategori olarak görünür olmuşlar, daha sonra da deneyimleri ve bu deneyimlerin sosyo-ekonomik yansımaları kalkınma literatüründe ciddi bir şekilde ele alınmıştır. Bu alternatif politika söylemleri yoluyla; toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünün sosyal olarak nasıl kurgulandığı, üretim ve yeniden üretim mekanizmaları ile eşitsiz kalkınma ve uluslararası asimetriler keşfedilmiştir (Crain, 2010).

1970lere kadar kalkınma literatürünün kadın ve erkeğin faklı deneyimlerine yönelik özel bir dikkati yoktu. Kalkınmada kadın hakkında ilk ciddi tartışma ve analiz alternatif bir perspektif olarak kalkınmanın kadınları entegrasyonunu savunan Kalkınmada Kadın (WID)la geldi. Bunu kalkınma için kadınların tam katılımının sağlanması gerekliliğini savunan Kalkınma ve Kadın (WAD) ve Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma (GAD) yaklaşımları izlemektedir.

Araştırmanın teorik altyapısını bu yaklaşımlardan Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma'nın beslendiği sosyalist feminist teori oluşturacaktır. Sosyalist feminist teori, kadının ikincil konumunu sadece kapitalist sınıf teorisiyle açıklamaya çalışan Marksist feminist teori ile bu durumu sadece ataerkil yapı ile açıklamaya çalışan radikal feminist teorinin bir sentezi olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, sosyalist feminizm kadının ezilmişliğini iki ayrı sistemle açıklar; kapitalizm ve ataerkillik. Sosyalist feministler, ataerkilliğin kapitalizmle birlikte ortaya çıktığını söyleyen Marksist feministlerden farklı olarak, sosyalist feministlerle ataerkilliğin kapitalist sistemi önceleyen bir sistem olduğu konusunda uzlaşmaktadırlar.

Sosyalist feminist analizin içerisinde bu iki güç sisteminin nasıl ele alınacağı konusunda farklı perspektifler bulunmaktadır. İkili sistem analizi adı altında yapılan bu tartışmalar kapitalizm ve ataerkilliğin tek bir sistemde birbiriyle kaynayıp birleşmiş olduğu (Eisenstein, 1979) veya bu iki sistemin birbirinden tamamen farklı olduğu (Hartmann, 1979; Mitchell, 1974) üzerinedir. Bu tartışmalarda Sylvia Walby (1986; 1989; 1990) bir sentez olarak, ikili sistem analizini bu iki sistemin analitik bağımsızlığının tanınması üzerinden yapmaktadır. Diğer yandan Iris Young (1981) ikili sistem analizinin imkânsızlığını öne sürmektedir. Young tüm bunların yerine ataerkillik ve kapitalizmin analizinde, ikili sistem de dâhil, çoğu sosyalist feminist analizde kullanılan "toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü" kavramının merkezi bir kategori olarak ele alınmasını önermektedir.

Bu bağlamda söz konusu araştırmanın teorik çerçevesini oluşturan sosyalist feminist perspektiften Avanos'taki kadınların kuşaklar arası deneyimleri "toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü" üzerinden değerlendirilecektir. Böylece alan çalışmasının gerçekleştirildiği Avanos'lu kadınların kapitalist ve ataerkil sistem içerisindeki değişen/değişmeyen konumlarının analiz mümkün olmaktadır.

III. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Araştırmanın metodolojik yaklaşımı feminist metodolojidir. Araştırmada feminist metodolojinin kullanılmasının temeli kadınların kendi deneyimlerini araştırmanın merkezine koymak ve bu deneyimleri yine kadın bakış açısından analiz etmektir. Diğer sosyal bilim metodolojilerinden farklı

[4]"Kırsal kalkınma politikaları kırdan kente yönelik göçü durdurmayı hedeflemekle birlikte, kırsalda bir çekim alanı yaratmayı ve kırsalda yaşayanın kendi yaşamı üzerinde karar hakkının bulunmasını ve yerinde refahın artmasını savunur. Bunun uzun soluklu gerçekleştirilebilmesi için ise, kırsal kalkınmada sürdürülebilirliğin önemsenmesi ve birçok faktörün bir arada ele alınması gerekir. Tarım ve tarım dışı istihdam, kırsal yoksullukla ve yoksunlukla mücadele, vatandaşlık haklarına erişimde toplumsal cinsiyet farklılığının göz önünde bulundurulması, doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi gibi hususlar yerinde kalkınma, kırsal alanda istihdam yaratma, sağlık eğitim gibi temel hizmetlere kırsal alanda eşit erişim imkanı sağlama ve kararlara katılım alt başlıkları altında ele alınır. Özetle kırsal kalkınma politikaları kırsal toplulukların sosyal, ekonomik, toplumsal ve kültürel dönüşümlerini katılımcı bir yaklaşımla yeniden inşa etmeyi hedefler" (Hoşgör, 2011: 220).

olarak feminist yaklaşımın kullanılarak; araştırmacı ve araştırılan arasında hiyerarşik olmayan, interaktif, aynı zamanda araştırmacının kendisine de dönük ve güçlenme odaklı bir araştırma deneyimine adım atılmış olunmaktadır.[5] Tüm bu özelliklerinin yanında feminist metodolojinin doğasında kadınların ikincil konumlarını hem analiz etmek, hem de bu konumlarını "güçlenme" yoluyla değiştirmek amacı vardır.

Bu araştırmada nitel araştırma teknikleri kullanılmıştır. Genel olarak katılımcı gözlem, yarı yapılandırılmış görüşmeler ve odak grup görüşmeleri yapılmıştır. Alan çalışması iki aşamalı olarak tasarlanmıştır. İlk etap yapıya ait, ikinci etap ise aktöre ait veriyi elde etmeye yöneliktir. Avanos'taki sosyo-ekonomik yapı ve değişimin tarihçesi üzerine bilgi toplamanın amaçlandığı ilk etapta araştırmacı 2010 yazında belirli aralıklara sahada bulunmuş ve bu sürede Avanos'un şu andaki sosyo-ekonomik yapısı, dönüşümün tarihiyle ilgili bilgiler toplamıştır. Bu bilgiler dokümanlar yoluyla; kamu kurumlarından ilgili kişilerle ve ilçenin yaşlılarıyla ve esnafla yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla elde edilmiştir. Her iki aşamada da katılımcı gözlem metodu da veri toplamanın bir parçası olarak kullanılmıştır.

Tamamen aktörler üzerine kurgulanan araştırmanın ikinci aşaması 2011 yılı yazında gerçekleşmiştir. Bu süre içerisinde ilçede yaşayan 23 anne kız çiftiyle yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yapılmış ve bu görüşmelerde kadınlardan hayat hikâyelerini anlatmaları istenmiştir. Kartopu metoduyla ulaşılan anne kız çiftleri için temel ölçüt hem annenin hem kızın en az 20 yıl Avanos'ta yaşamış olması, dolayısıyla 1980'lerden sonraki dönüşümü iki kuşağında ilçede deneyimlemesi gerekliliğidir. Birbirinden bağımsız kişiler yerine anne kız bağı olan kişilerle görüşülmesinin nedeni ataerkil deneyimlerdeki süreklilik ve farklılıkların aynı sosyo-ekonomik yapıda nasıl şekillendiğini anlama amacıdır. Gerek görüldüğü zamanlarda okuma, mevlit gibi ortamlarda bulunulmuş ve sonrasında orada bulunan kadınlarla değişen deneyimleri üzerine yarı yapılandırılmış sohbetler yapılmıştır.

Alanda bulunulan süre içerisinde bölgede bulunan bir kadın örgütü ve kadın kooperatifiyle düzenli iletişim içinde bulunulmuştur. Tüm alan çalışması süreci, çalışmanın yürütüldüğü zaman aralığında görev yapmakta olan ve kadın sorunlarına oldukça duyarlı olan kadın kaymakam tarafından desteklemiştir.[6] Onun aracılığı ile özellikle kamu kurumları ile yapılan görüşmelerin randevusu çok hızı bir şekilde alınabilmiş, birçok durumda bu görüşmelerden beklenenden daha zengin veriler elde edilmiştir. Anne-kız görüşmelerinde kaymakamlığın izni ve referansının olması ve kadın kooperatifiyle yapılan işbirliği görüşmelerde güven ilişkisinin kurulmasına yardımcı olmuştur.

IV. ALAN ÇALIŞMASI

IV.A. Avanos

Alan çalışmasının yapıldığı Avanos, İç Anadolu bölgesinde bulunan Nevşehir'in yedi ilçesinden en büyüğüdür. Nevşehir merkeze 18 kilometre mesafede olan ilçe, güneyinde Ürgüp, batısında Gülşehir ve Hacıbektaş, kuzeyinde Kozaklı, kuzeydoğusunda Yozgat, doğusunda ise Kayseri'ye bağlı İncesu ile komşudur. Avanos'ta merkez ilçe belediyesi ile birlikte Özkonak, Göynük, Sarılar, Topaklı, Akarca, Çalış, Kalaba ve Mahmat olmak üzere toplam 9 belediye bulunmaktadır. Aktepe, Altınpınar, Ayhan, Bozca, Çavuşin, İğdelikışla, Karacauşağı, Kuyulukışla, Küçükayhan, Paşalı, Üçkuyu olmak üzere de 11 köyü vardır. İlçenin tüm çevre il ve ilçelerle ulaşımı karayolu üzerinden sorunsuz olarak sağlanmaktadır.

Avanos, 2012 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'ne (ADNKS) göre 13.210'u merkezde yaşayan, 21.265'i de kasaba ve köylerde yaşayan toplam 34.475 kişilik bir nüfusa sahiptir. 1940-45

[5] "Feminist araştırmacılar objektif ya da yansız değildir; inceledikleri insanlarla etkileşime girer ve işbirliği yaparlar. Kendi kişisel ve profesyonel yaşamlarını birbiriyle kaynaştırırlar. Örneğin feminist araştırmacılar görüşme yapılan bir kişinin deneyimlerini anlamaya çalışırken kendi duygularını ve deneyimlerini paylaşırlar. Bu süreç araştırmacı ile görüşülen kişi arasında kişisel bir ilişkinin doğmasına ve zaman içinde olgunlaşmasına yol açabilir" (Neuman, 2012: 154).

[6] Türkiye'nin ilk üç kadın kaymakamından biri olan Aylin Kırcı Duman, 2009-2012 yılları arasında Avanos Kaymakamı olarak görev yapmıştır. Görev yaptığı dönemde kaymakamlıkta Kadın-Erkek Eşitlik Birimi kurulmuş ve "Kadın Destek Projesi" adı altında kadınların istihdam, sağlık, beslenme, eğitim gibi temel sorunlarına yönelik çalışmalar yürütmüştür. Sayın Duman, söz konusu doktora çalışmasını Avanos'taki kadınların sosyo-ekonomik konumları üzerine yapılan güncel bir çalışma olduğu için desteklemiştir.

yılları arasında Avanos'ta nüfus artışı gözlemlenirken, bu artış 1950-55 yılları arasında yavaşlamaya başlamıştır. 1975-1980 yılları arasında ilçedeki artış hızı sıfırın altına düşmüştür. 1985 yıllarından sonra Avanos'ta tekrar bir nüfus artışı gözlemlenmiştir. Tüm bu nüfus hareketlerinin temel nedeni tarımda düşük verim, gelirin ve toprağın dengesiz dağılımı, tarım topraklarının çok parçalanmış olması ve tarımda makineleşme olarak özetlenebilir. Avanos'ta da Türkiye'nin genelinde olduğu gibi 1960lardan sonra artan ve 1974'lerden sonra durulan yurtdışı göçler olmuştur. (Öztürk, 2002) 1980lerden sonraki görece nüfus artışı ise bölgede turizmin önemli bir gelir kaynağı olmasına bağlanabilir.

Avanos Kızılırmak yayının en güney noktasında yer almaktadır. Türkiye'nin en büyük akarsuyu olan Kızılırmak ilçenin içinden geçmekte ve tam ortasından ikiye bölmektedir. Irmağın güney Irmağın kuzeyinde kalan taraf ise ilçenin merkezi konumundadır. Eski yaka olarak da adlandırılan bu yaka Kültür Bakanlığı tarafından koruma altına alınmıştır. Kayadan oyma ya da taştan yapılma evler, Kaymakamlık binası, belediye, pansiyonlar, çömlekçiler, lokantalar ve diğer işyerleri burada bulunmaktadır. Kuzey ve güney yakasını iki adet çevre yolunun dışında merkezde yer alan sadece yayaların geçebildiği asma köprü ile araçların da geçebildiği taş köprü bağlamaktadır.

IV.B. Ekonomi

Avanos'un ekonomisi tarım, hayvancılık, turizm, yapı sektörüne yönelik toprak sanayi, çanak ve çömlekçiliğe dayanmaktadır. Nevşehir İl Özel İdaresi'nin raporuna (2013göre ilçede şu anda 34 un fabrikası, 8 tuğla fabrikası, 1 kireç fabrikası ve 1 çimento fabrikası ve 1 örgü fabrikası faaliyet göstermektedir. Tarımsal ürün olarak bölge tahıl, meyve, sebze ve şeker pancarı üretilmektedir. Türkiye Un Sanayicilerinin Raporuna göre (2013) Avanos'ta 190.375 dekar alanda kuru buğday ekilmekte 39.979 ton hasat edilmektedir. Bağcılık giderek azalsa da hala sürdürülen bir tarımsal etkinliktir. Toplanan üzümün büyük bir kısmını üretici kendisi için kullanmakta olup, %15lik kısmı da şarap fabrikalarına satılmaktadır. Düşük değerle alıcı bulan üzüm yüzünden azalan bağcılığa çözüm bulmak için bölgede 3 ayrı kooperatif kurulmuştur, daha sonra 1958 yılında Nevşehir Üzüm ve Mamülleri Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Taskobirlik) adı altında birleşen bu kooperatifler soruna kalıcı çözümler getirememiştir. Ürgüp'teki Tekel Rakı Fabrikası özelleştirme sonrası 2004 yılında, Taskobirlik ise 2008 yılında üretime ara vermiştir. 2012 yılında Taskobirlik tekrar üretime başlamıştır (İşçen, 2011: 49-50).

Avanos'ta önemli bir gelir kaynağı olan Toprak Sanayinin hammaddesi ilçenin çevresinde bulunan taş ocakları ve kil yataklarından elde edilmektedir. İlçede bulunan tuğla fabrikaları mevsimlik iş gücü kullanırken, çömlek atölyeleri genellikle yerli iş gücü kullanmaktadır. Kapadokya Bölgesinin el sanatları merkezi olarak da adlandırılan Avanos'ta geleneksel zanaat olan çanakçılık günümüzde turizmin de etkisiyle daha pratik ve karlı olan al-sat sistemine dönmeye başlamıştır. Bu durum bu el sanatının sürdürüldüğü işliklerin sayısını azaltmış ve kuşaktan kuşağa aktaracak ustaların yetişmesinin önüne geçmiştir. İşlik adıyla bilinen çömlek atölyeleri 250-300 civarındayken günümüzde bu sayı giderek azalmaktadır. (Gürtanın ve Munsuz 1969; Sertalp 2005) Günümüzde ilçede yerli ve yabancı turistlerin ziyaret edebileceği yaklaşık 50 adet işlik denilen çanak atölyesi bulunmaktadır (İnce 2010). Çanak çömlek yapımının yanında oniks mermeri çıkarılması ve işlenmesi Avanos'taki ekonomik girdilerden biridir (İşçen, 2011: 36).

İçinde bulunduğu Kapadokya bölgesinin zengin tarihine sahip olan Avanos, Hititler, Medler, Frigler, Asurlular, Persler, Keltler, Kapadokya Krallığı, Bizanslılar, Selçuklular ve Osmanlılar'a ev sahipliği yapmıştır. Bu nedenle kültür ve inanç turizmi ilçenin bir diğer önemli gelir kaynağıdır. 1960 yıllardan sonra gelişmekte olan turizmin etkisini hisseden Avanos, bölgenin önemli tarihi uğrak yerleri olan Göreme, Ürgüp, Uçhisar, Ortahisar, Mustafapaşa, Zelve, Çavuşin ve yer altı şehirlerinden Kaynaklı ve Derinkuyu ve Özkonak'a yakın mesafesiyle merkezi konumdadır. Son yıllarda turizm ilçede eski canlılığını kaybetmiştir. Bunun nedeni özellikle 1983'te göreve gelen hükümetin aldığı, Dünya Bankası ve İMF tarafından ekonomik istikrarı sağlamak üzere formüle edilen 24 Ocak 1980 kararları doğrultusunda turizmi ihracata dayalı sanayileşmeye ulaşmada kolay, etkili ve görece daha ucuz bir ekonomik etkinlik olarak görmesi ve izleyen hükümetlerin de turizmi sürdürülebilir

kalkınma[7]perspektifiyle desteklenmemesidir. Sonuç olarak, ilk dönemlerdeki turizm yatırımlarıyla, Kapadokya bölgesinde tüm Türkiye'de olduğu gibi hem sayı, hem nitelik açısından çok hızlı bir turizm büyümesi gerçekleşmiştir. Bu plansız büyüme uygun planlama ve kalkınma prensiplerine göre yapılmadığından hem ekonomik hem de çevreyle ilgili birçok sorun ortaya çıkartmıştır (Tosun 1997; 1998). 1950-1980'ler arasında kadar daha çok bağımsız turistlerin kültür ve inanç turizmi kapsamında ziyaret ettiği bölgede esas olarak yerel halkın açtığı restoran, pansiyon, hediyelik eşya dükkânları bulunmaktaydı. Ticaretten çok misafirperverliğin ön plana çıktığı turizmin yerel bileşenlerce yürütülmesi 1980 sonrasında hükümetin sağladığı desteklerden yararlanarak bölgede büyük oteller, mağazalar, barlar ve diskolar açan yerli, yabancı ve çokuluslu büyük şirketlere geçmiştir. Bu süreçte birçok yerel ve küçük işletme de kapanmak durumunda kalmıştır (Tosun 1998: 599). Hem yerli hem yabancı turistlerin çoğunluğu söz konusu dönemde daha çok paket tur turizmine yönelmişlerdir. Turistleri kahvaltı dâhil programlarla otellerde konaklatan bu turlar, ilçeye uğramak yerine müşterilerini bölgede bulunan anlaşmalı olduğu büyük halı veya çanak mağazalarına götürmektedir.

Avanos'un bir diğer gelir kaynağı ise yakın zamana kadar tamamıyla kadın emeğine dayalı halıcılıktır. Günümüzde makine halılarının ortaya çıkması ile el dokuması halıcılık önemli ölçüde gerilemiştir. 1930-1945 yılları arasında bölgede üretilen halılar tüccarlar tarafından alınıp büyük merkezlerde pazarlanırken; 1960'lı yıllarda gelişmekte olan turizmin etkisiyle tüccara bağlı olmadan satılabilmiştir (İşçen, 2011: 91). Ancak 1960'lı yıllardan itibaren bölgede makine halılarının yaygınlaşmasıyla birlikte, geleneksel halıcılığın ciddi bir gerileme içine girdiği de bilinmektedir. Aynı yıllarda halıcılıkla geçinen ailelerin gelişmekte olan turizm sektörüne yönelmeleri de bu gerilemeyi desteklemiştir. Bu aileler giderek artan halı malzemelerindense daha karlı olan turizmle ilgilenmeye başlamışlardır. 1980'lerden sonra ise ticari halıcılık tamamı ile bitme noktasına gelmiştir (Bayındır, 2007). Günümüzde seyrek de olsa çeyizlik halı dokunmaktadır. Şu anda Avanos'ta tamamen turistik amaçlı 7 halı satış mağazası bulunmaktadır. Bu mağazalar da paket tur turizmiyle gelen turistlere satış yapmaktadırlar.

V.AVANOS'TA KADIN

V.A. Ön Bulgular

Kırsal dönüşümün sonucunda ilk kuşak geçimlik üretim yapılan hanelerde ücretsiz aile işçisi olarak tarımla uğraşmışken, ikinci kuşakta tarıma dayalı bir emek, günümüzde daha çok ilçede yaşayan ailelerin mesire yeri olarak da kullandıkları bahçe emeği dışında kaybolmaya başlamıştır. Yapılan görüşmelerde ilk kuşak çocuk yaşta kendi ailesinin tarla, bağ ve bahçesinde çalışmış ve evlendikten sonra da bu emeği eşinin ailesinin topraklarında sürdürmüştür.

Sürekli ilçede yaşamış olan ilk kuşağın çoğunda çocuk yaşta başladıkları halı emeği söz konusudur. Zamanında, ilk kuşakta hemen hemen her evde bir halı dokuma tezgâhı bulunmaktadır. Bu tezgâhlarda hem ticari hem de çeyizlik halı dokunmaktadır. 12 yaş civarında tezgâha oturtulan bir çocuğun evlenene kadar en az altı çeyizlik halı dokuması beklenmektedir. Yazın tarlada, bağ ve bahçelerde çalışan kadınlar kışın halı dokumaktadırlar. Dokudukları halıları eşleri (bekâr ise babaları) pazarda satmakta ve karşılığında aldığı parayı da genelde kendisine vermemektedir. Makine halılarının ortaya çıkması, iplik ve boya malzemelerinin pahalanması, ailelerin bölgede daha karlı olan ve turizme yönelmesi ile birlikte 1980'lerden sonra halıcılık ilçede durma noktasına gelmiştir. Geleneksel olarak kuşaktan kuşağa aktarılan halı dokuma bilgisi görüşmenin yapıldığı ikinci kuşakta hemen hemen kaybolmuştur. İlk kuşakta ise evlilik yolu ile Avanos'un köylerinden veya yakın şehirlerden göç eden

[7]"Sürdürülebilir Kalkınma" kavramı ilk kez 1987 yılında Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (WCED) tarafından yayımlanan Brundtland Raporu olarak da adlandırılan "Ortak Geleceğimiz" adlı metinde kullanılmıştır. Bu raporda sürdürülebilir kalkınma "günümüz ihtiyaçlarının gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılama olanaklarından ödün vermeden karşılanabilmesi süreci" olarak tanımlanmıştır. Bu tanımdan üç daire modeli ortaya çıkmıştır. Bu modele göre ancak ekonomik, sosyal ve çevresel anlamda eş zamanlı ve eşit kalkınma sürdürülebilirliği getirebilir. (Gönel 2002; Aksu 2011)

kadınlarda halıcılık deneyimi yoktur. Alan çalışması sırasında, halen 70 yaş üstü kuşağın yaşadığı evlerde seyrek de olsa çeyizlik halıların dokunduğu gözlemlenmiştir. Şu anda Avanos'ta turistik amaçlı bulunan halı mağazalarından birinde yaklaşık 25-30 genç kadının çalıştığı turistlere yönelik halıların tasarlanıp dokunduğu atölye bulunmaktadır (İşçen, 2011: 92).

İlçede kadınlar çömlekçilik sektöründe de çalışmakta ve genelde evlerde parça başı çömlek, tabak vs. çizim, boyama, çömlek üzerine deri işleme gibi ikincil işleri yaparak bu sektörden sosyal güvencesiz ve düşük ücretlerle gelir elde etmektedirler. Halının kadına, çömlek yapımının da erkeğe ait olduğu günümüzden çağlar önce çömlekçiliğin asıl olarak kadın işi olduğu arkeologlarca ortaya çıkarılmıştır. İlk zamanlarda yemeklerin pişirildiği ve saklandığı bu kapları ev işlerinin bir uzantısı olarak elleriyle yapan kadınlar sanayileşmenin erken evrelerinde bu işi erkeklere devretmek durumunda kalmışlardır. Üretimin evden koparak atölyelerde yapılması ve çark gibi basit makinalarla üretime geçilmesiyle birlikte özel alandan kopan bu iş kamusal alanda yapılan erkek işine dönmüştür. Kadınlar daha bu sektörde daha çok ikincil iş denilen daha az beceri isteyen ve daha az ücret aldıkları işleri yapmak durumunda kalmışlardır (Açar, 2011).

1960'lardan sonra turizmle birlikte Avanos'lu kadınlar evlerinde kazak ve çorap örerek gelir elde etmekteydiler. Günümüzde hazır giyimin yaygınlaşmasıyla el örgüsü kazak ve çoraplara rağbet azalmış ve turistik bir gelir kaynağı olmaktan çıkmıştır. Görüşme yapılan, birinci kuşakta kazak ve çorap örenlere rastlanırken, ikinci kuşakta bu emek söz konusu değildir.

Avanos'ta kadınların turizmle ilgili bir başka emeği de servis sektöründedir. Oda temizliği, restoran temizliği gibi düşük nitelik isteyen çoğu zaman mevsimlik işlerde çalışan kadınlar genel olarak alt sınıf Avanos'lu ailelerden veya köylerden gelmektedirler. Bu kadınlar ev içinde ücretsiz yaptıkları bu işleri turizm sektöründe ücretli olarak yapmaktadırlar. Eğitimi daha yüksek olan kadınlar yemek ve içki servisi yapmakta ya da resepsiyonist olarak çalışmaktadırlar (Elmas, 2007: 305). Yaptıkları tüm bu işler ev işlerinin bir uzantısı olarak kadına en uygun işler olarak görülmektedir. (Ecevit, 1986: 123) Turizm sektörünün en önemli özelliklerinden biri emek yoğun bir endüstri olmasıdır. Bu nedenle işverenler emek maliyetlerini düşük ücretli işçi çalıştırarak azaltmakta ve böylece kar elde etmektedirler. Bu sektörlerde daha çok kadınlar istihdam edilmektedir. İşverenler, Türkiye'de kadınların sosyal statüsünün genel olarak gelenek, görenek ve dinle belirlendiği, bunun da kadının asıl rolünün ev kadını erkeğin de geçimi sağlayan asıl kimse olarak algısı üzerinden kadınlara düşük ücret ödenmesini meşrulaştırmaktadırlar (Ecevit, 1991; Elmas, 2007).

Görüşme yapılan ilk kuşak ucuz iş gücü olarak oda temizlik işlerinde çalışmışken, genç kuşak arasında rehberlik, barmaidlik gibi alanlarda çalışanlara da rastlanmaktadır. Avanos'ta hala kadının otellerde servis sektöründe çalışmasına karşı bir ön yargı bulunmaktadır. Bunun nedeni kadının ve erkekle aynı ortamda çalışması, ya da erkek müşterilerle karşılaşması ve bu nedenle cinselliğinin kontrolünün mümkün olmamasıdır. Bu nedenle işletme sahipleri kadınları daha çok müşterilerle karşılaşmadığı, 'görünmez' oldukları alanlarda istihdam etmektedirler. Müşterilerle bir araya gelinen garsonluk vs. gibi işlerde de daha çok turizmde okuyan ve okul masraflarını çıkarmak isteyen stajyer öğrenciler çalıştırılmaktadır. Bu tür durumlarda bile işveren veya erkek çalışma arkadaşları bu genç kadınların davranışlarını kontrol altında tutmaktadırlar (Elmas, 2007: 310). Tucker (1997: 113) bölgede yaptığı bir araştırmada bu durumu doğrulamış ve turistlerin genellikle kadın çalışanlarla iletişim kurmadıklarını; turistlerle etkileşime girmenin erkek çalışanların sorumluluğunda olduğunu bildirmiştir.

VI. SONUÇ YERİNE

Bu metinde asıl olarak halen sürdürülmekte olan araştırmanın sorunsalı, teorik arka planı, metodolojisi, araştırma yöntemleri ve ön bulguları üzerine genel bilgiler verilmiştir. Araştırmada yukarıda bahsedildiği üzere teorik arka plan olan toplumsal cinsiyet ve kalkınma perspektifiyle iç içe geçmiş sosyalist feminist teorinin merkez kavramsallaştırmalarından biri olan toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümüne bakılmaktadır. Bu bağlamda Avanos'taki kırsal dönüşüm süreci içerisinde ataerkil deneyimlerinin nasıl dönüştüğü; anne-kız kuşaklarının bu 'eski' ve 'yeni' ataerkilliğe karşı yaşam döngülerinde nasıl baş etme stratejileri geliştirdikleri ve bu stratejilerin kadınlar için nasıl bir "güçlenme" yaratmış olduğu analiz edilecektir.

KAYNAKÇA

Abadan-Unat, N.(1977) "Implications of Migration on Emancipation and Pseudo-Emancipation of Turkish Women", International Migration Review , Cilt:11, No: 1, s31-57

Abadan-Unat. N.(1986). Women in the Developing World: Evidences from Turkey, Denver: Univ. of Denver Press

Açar, O.(2011). "Avanos- Çömlekçilik" Sociology of Industrialization and Modernization dersi alan araştırması projesi, ODTÜ Sosyoloji Bölümü

Afshar, H.(1991)." Women, Development and Survival in the Third World". Londra: Longman

Aksu, C.(2011). Sürdülebilir Kalkınma ve Çevre, Güney Ege Kalkınma Ajansı

Akşit, B.(1985). Köy, Kasaba ve Kentlerde Toplumsal Değişim. Ankara: Turhan

Azmaz, A.(1984). Migration and Reintegration in Rural Turkey: The Role of Women Behind. Gottingen: Heredot GmbH.

Bayındır, Z.(2007)." Günümüzde Avanos'ta (Nevşehir) El Halısı Üretimi ve Avanos Halılarının Özellikleri'. DEÜ Güzel Sanatlar Enstitüsü: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

Berik, G.(1987). "From Enemy of the Spoon' to 'Factory': Women's Labor in the Carpet Weaving Industry in Rural Turkey", Bildiri, Middle East Studies Association meetings, New Orleans, 22-26 Kasım.

Crain, W.(2010). Theories of Development: Concepts and Applications (6. Basım), Prentice Hall

Çınar, E. M.(1994)." Unskilled Urban Migrant Women and Disguised Employment: Home-working Women in Istanbul". Turkey, World Development, Cilt. 22, No: 3, s. 369–380

Delaney, C.(1991). The Seed and the Soil: Gender and Cosmology in Turkish Village Society.University of California Press

Ecevit, Y.(1986). "An Analysis of the Concentration of Women Wage Workers in Turkish Manufacturing Industries", iç. Women, Family and Social Change in Turkey, (der. Ferhunde Özbay) Bangkok: UNESCO

Ecevit, Y.(1991)."Shop Floor Control: The Ideological Construction of Turkish Women Factory Workers", iç. Women: International Perspectives on Labor, (der Redclift, N. Ve Sinclair, M.T.) Londra: Routledge, s. 56-78

Ecevit, Y.(1993). Kentsel Üretim Sürecinde Kadın Emeğinin Konumu ve Değişen Biçimleri, iç. Kadın Bakış Açısından Kadınlar (der. Şirin Tekeli), İstanbul: İletişim, s.117–128

Eisenstein, Z. (Der.) (1979). Capitalist Patriarchy and the Case for Socialist Feminism. New York: Monthly Review Press

Elmas, Ş.(2007). "Gender and Tourism Development: A Case Study of the Cappadoccia Region of Turkey" iç. Tourism and Gender: Embodiment, Sensuality and Experience, (der. Annette Pritchard; Nigel Morgan, Irena Ateljevic ve Candice Harris) s.302-314

Erman, T.(1996). "Women and the Housing Environment: the Experiences of Turkish Migrant Women in Squatter and Apartment Housing", iç. Environment and Behavior, Sayı: 28, No: 6, s. 764–798

Erman, T.(1997). "The Meaning of City Living for Rural Migrant Women and Their Role in Migration: The Case of Turkey", iç. Women's Studies International Forum, Cilt: 20, No: 2, s. 263–273

Erman, T.(1998a)" The Impact of Migration of Turkish Rural Women: Four Emergent Patterns". iç. Gender and Society, Cilt: 12, No: 2, s. 146–168

Erman, T.(1998b). “Becoming `Urban' or Remaining `Rural': the Views of Turkish Rural to Urban Migrants on the `Integration' Question”, iç. International Journal of Middle Eastern Studies, Cilt:30, No:4, s.541–561

Ertürk, Y.(1987)."The impact of National Integration on Rural Households in Southeastern Turkey", iç. Journal of Human Sciences Cilt:6, Sayı: 1, s. 81-97.

Gökçe, B. (der.) (1993). Gecekondularda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü.Ankara: T.C. Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı

Gönel, F.(2002). “Globalleşen Dünyada (nasıl bir) Sürdürülebilir Kalkınma”, iç. Birikim, Sayı: 158, s. 72-80

Gündüz-Hoşgör, A., Smiths, J.(2007). “The Status of Rural Women in Turkey: What is the role of regional differences” iç. Empowering Women: Participation, Rights and Women's Movements in the Middle East, North Africa, and South Asia, (der. Valentine Moghadam) Syracuse: Syracuse University Press.

Gürtanın, N., MUNSUZ, N.(1969). Avanos Çömlekçiliği ve Kullanılan Toprakların Bazı Teknolojik Özellikleri. Ankara: Ziraat Fakültesi Yayınları

Hartman, H.(1979). “The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: Towards a More Progressive Union”, iç. Capital & Class, Cilt:3, Sayı:2, p.1-33.

Ilcan, S.(1994). "Peasant Struggles and Social Change: Migration, Households and Gender in Rural Turkish Society", International Migration Review

İnce, İ.(2010). “Avanos: Kızılırmak’ın Yavuklusu”, iç. 2 Ağustos tarihli Birgün

İşçen, Y.(2011). Avanos Yaşam ve Gezi Rehberi 2011, Avanos Belediyesi Kültür Yayınları

İşçen, Y., Olcaytu İşçen, A.(2010).“Kapadokya Yaşam ve Gezi Rehberi” Peribacası Kapadokya Kültür ve Tanıtım Dergisi Özel Sayısı

Kadıoğlu, A.(1994). “The Impact of Migration on Gender Roles: Findings of Field Research in Turkey”, iç. International Migration, Cilt: 32, Sayı 4, s.533–560

Kağıtçıbaşı, Ç. (der.) (1982). Sex Roles, Family and Community in Turkey. Bloomington: Indiana University Turkish Studies 3, s. 73–99

Kalaycıoğlu, S. ve Rittersbarger-Tılıç, H.(2001). Cömert “Abla”ların Sadık “Hanım”ları – Evlerimizdeki Gündelikçi Kadınlar. İstanbul: Su Yayınları

Kandiyoti, D.(1988). “Bargaining with Patriarchy”, iç. Gender and Society, Cilt:2, Sayı: 3, s. 274-289.

Kandiyoti, D.(1977).“Sex Roles and Social Change: a Comparative Appraisal of Turkey's Women”, iç. Signs 3, s. 57–73

Kandiyoti, D.(1984). ‘Rural Transformation in Turkey and Its Implications for Women’s Status”, iç. Women on the Move: Contemporary Changes in Family and Society, Paris: UNESCO.

Kandiyoti, D.(1988).“Bargaining with Patriarchy”, Gender & Society, Cilt. 2, No: 3, s. 274-290

Karpat, K.(1976) The Gecekondu: Rural Migration and Urbanization. Cambridge: Cambridge University Press

Kuyaş, N.(1982).” Female Labor Power Relations in the Urban Turkish Family”. Sex Roles, Family and Community in Turkey, (der. Çiğdem Kağıtçıbaşı), Bloomington: Indiana University Turkish Studies 3, s.181–205

Mitchell, J.(1974). Psychoanalysis and Feminism. New York: Vintage.

Moghadam, V. M.(1993). Modernizing Women: Gender and Social Change in the Middle East.Londra: Lynne Rienner Publishers

Morvaridi, B.(1992). “Gender Relations in Agriculture: Women in Turkey”, iç. Economic Development and Cultural Change Cilt: 40, No: 3, s. 567-586

Neuman, W. L.(2012). Toplumsal Araştırma Yöntemleri (Çev. S. Özge), Yayınodası

Özbay, F. (Der.) (1990). Women, Family and Social Change in Turkey, Bangkok: UNESCO Supported Series on Women's Studies in Asia and the Pacific

Öztürk, M. K.(2002). “Nevşehir İli Nüfusu Eğitim Durumu (1935-1996)”, iç. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 23, s. 249-258

Sertalp, E.(2005).“Avanos Seramik ve Çömlek Atölyelerinde Çıraklık Eğitimi Yoluyla Meslek Edinmiş Elemanların Durumu Üzerine Bir Araştırma”. Gazi Üniversitesi: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

Sirman, N.(1990). “State, Village and Gender in Western Turkey”. Turkish State, Turkish Society, (Der A. Finkel and N. Sirman), Londra: Routledge, s. 21-51

Sirman, N.(1993).” Köy Kadınının Aile ve Evlilikte Güçlenme Mücadelesi”. Kadın Bakış Açısından Kadınlar (der. Şirin Tekeli), İstanbul: İletişim Yayınları, s.247-276

Stirling, P.(1965). Turkish Village.Londra: The Nature of Human Society Series

Şenyapılı, T.(1981). “A New Component in the Metropolitan Area- The Gecekondu Women”, iç. Women in Turkish society, (Der. Nermin Abadan Unat), Leiden: E.J. Brill, s. 194–214

Tosun, C.(1997). “Questions about ‘Tourism Development within Planning Paradigms: the Case of Turkey” iç. Tourism Management, Cilt: 18, Sayı: 5, s.327-329.

Tosun, C.(1998). “Roots of Unsustainable Tourism Development at the Local Level: The Case of Urgup in Turkey”. iç. Tourism Management, Cilt: 19, Sayı: 6, s.595-610.

Tucker, H.(1997). “The Ideal Village: Interactions Through Tourism in Central Anatolia”, iç. Tourists and Tourism: Identifying with People and Places, (der. Abram, S., Waldren, J. ve Macleod, D.V.L.), Beng: Oxford, s.107-128

Walby, S.(1986). Patriarchy at Work. Cambridge: Polity

Walby, S.(1989). “Theorising Patriarchy”, iç. Sociology, Cilt 23, No: 2., p.213-234

Walby, S.(1990). Theorizing Patriarchy. Oxford: Basil Blackwell.

White, J.(1994). Money Makes Us Relatives: Women's Labor in Urban Turkey. University of Texas Press

Young, I.(1981). “Beyond the Unhappy Marriage: A Critique of the Dual Systems Theory”, iç. Women and Revolution, (der. Lydia Sargent), Londra: Pluto Press

Web Siteleri

http://www.nevsehirozelidare.gov.tr/sayfa.php?id=20&phpMyAdmin=16cd5c8207502de43d6051d8022ad6dc Nevşehir İl Özel İdaresi (Son Erişim 07.09.2013)

(http://www.usf.org.tr/TR/belge/1-35/istatistikler.html (Türkiye Un Sanayicileri Federasyonu, İl ve ilçe bazında buğday üretimi istatistiği (Son Erişim 07.09.2013)

C1 OTURUMU

GENÇLİK

DEĞİŞİME AYAK UYDURAMAYAN GENÇLİK VE İNTİHAR: Adıyaman Örneklemi

Metin KILIÇ[1]

Bekir KOCADAŞ[2]

ÖZET

Sosyal değişim ve dönüşüm sürecinde, amaçlarına ulaşmak için kurumsal araçları kullanamayan ya da kullanamayacağını düşünen gençlik sapma davranışlarına yönelir. Bu durum devlete, topluma, dine, yerleşik kültüre, sisteme, aileye karşı protesto olan intihar davranışıyla somut olarak ortaya çıkmaktadır. Lise gençliği üzerine yapılan bu çalışma da, Durkheim'in ifade ettiği "cinayetler kırsal kesim kökenli olmasına rağmen, intihar kent kökenlidir" düşüncesinin aksine, kırsal kesimde yaşayan gençlerin çaresizlik duygusu ve gerginliklerinin sonucunda görülen intihar vakalarının temelleri, sosyolojik düzlemde ortaya çıkarılmak istenmektedir.

Araştırmanın ana evrenini Adıyaman İl Merkezi lise çağı gençliği oluşturmaktadır. Örneklem, tabakalı örneklem tekniğine göre, evreni temsil etme düzeyi kıstaslarına uygun olarak belirlenmiştir. Araştırma 14–18 yaş arası lise çağı gençliği ile sınırlıdır. Araştırmanın örneklem grubu, farklı sosyal yapıdaki sekiz lisede okuyan gençlikten oluşturulmuş ve 643 anket uygulanmıştır. İntihara yönelmede yalnızlık hissiyatının ve toplumsal değişimlere uyum sağlayamamanın gençler üzerinde büyük etkileri olduğu çalışma sonucunda tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *İntihar, gençlik, sosyal değişme, çaresizlik ve uyumsuzluk.*

ABSTRACT

In the process of social change and transformation, the youth who cannot or thinks that they cannot use the institutional systems in order to reach their goal, would be in tendency to deviant behaviors. Thus the situation leads suicidal behavior which is a protest against the government, society, religion, settled culture, system, and family. In this study of youth of high school age, on the contrary to the view of Durkheim's "murders have origins of countryside, whereas suicide is urban" it is aimed to find out the causes of suicide cases which are visible as a result of the feeling of "desperation" and stress of the youth who live in countryside.

The youth of high school age in Adiyaman City Center formed the main phase of the research. The sample of research was determined according to stratified sampling technique, compliant with the criterias of the level of epitomizing the phase. The research was limited with the youth of high school age between 14-18. The sample of research was formed by the youth from different social structures who attended to eight different high school and 643 questionnaires were conducted. As a result of the research, it was determined that the feeling "loneliness" has a major effect on suicidal tendencies and being not able to adapt social changes affects young people to a great extent.

Keywords:*Suicide, youth, social change, desperation and inadaptability*

1. GİRİŞ

Literatürde değişik isimlerle anılan intiharlar genel bir ifade ile kişinin bilerek, kasıtlı olarak kendini öldürmesi olarak tanımlanmaktadır. Daha özel bir tanım yapmak gerekirse Durkheim'a göre intihar; ölen kişi tarafından ölümle sonuçlanacağı bilinerek yapılan olumlu ya da olumsuz edimin doğrudan ya da dolaylı sonucu olan her ölüm olayıdır (Durkheim, 1992: 25). Türkçesi "özyıkım" olan intihar eyleminde, kişinin kendi kendini öldürmek için çeşitli yollara başvurmasına da "intihar girişimi" denilmektedir. Tamamen bireysel bir davranış olmakla birlikte aynı zamanda sosyal

[1]Yrd. Doç. Dr., Düzce Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, metinkilic@duzce.edu.tr

[2] Yrd. Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, bkocadas@adiyaman.edu.tr

süreçlerin ve sosyal koşulların iç içe geçtiği karmaşık sosyal bir olgudur (Günay, 2005: 21). Devlete, topluma, dine, yerleşik kültüre, sisteme, aileye karşı bir protestodur. Bir yardım isteme çağrısı olarak da yorumlanan intihar, acındırma, duygularını zorlamaya yönelik bunalımlardan kaçıştır. Tabi kimine göre de toplumsal sorunları benliğinde duyan insanların bireysel çıkışı ya da aydınlık için olmasa da karanlığa kendisini atmasıdır. Bu açıdan intihar olayı biyolojik, dinsel, töresel, toplumsal, ekonomik ve siyasal temellerde irdelenmelidir (Güçlü, 1992: 3-4).

Günümüz insanının, intiharı çözüm yolu olarak görmesinin en önemli sebebi, büyük kırılmaların ve değişimlerin olduğu bu yüzyılda insanlığın vefasız ve yalnızlık buhranlarıyla her gün biraz daha hayattan kopmasıdır (Ulutaş, 2011: 49). İntihar olayları, insanların toplum yaşamındaki yerini alma yaşına göre nasıl daha erken ya da daha geç görülmeye başlıyorsa, bu katılmanın yoğunluğu arttıkça da bu olaylar artan ölçüde görülmektedir (Durkheim, 1992: 88).

Araştırma konumuz olan gençlerin, toplumsal yaşamdaki hızlı değişim ve dönüşümlere uyum sağlama süreçleri oldukça karmaşıktır. Günümüzde ekonomik kriz, medyanın olumsuz değerleri aşılaması, aile baskısı, huzursuz ortamda büyüme, yetersiz ilgi ve umursanmamak, geleceğe ümitsizlik ve istikbal kaygısı, yaşamayı anlamlandıramama, değişen değer yargılarının yarattığı karmaşa, hızlı kentleşme gibi pek çok faktör genci karamsarlığa ve olumsuz düşünmeye itmektedir. (Saygılı, 2005: 156; Tekin ve Kılıç, 2010: 114).

Toplumsal yapıda yer bulabilme adına birer aktör olma yolunda olan gençliğin karşılaştığı güçlüklerin temelinde gelenekçi ve bireyselci yaşam tarzlarının etken olduğu söylenebilir. Gelenekçi yapının daha çok kırsal kesimdeki gençlik üzerinde, bireyselci yapının da kentsel alanlardaki gençlik üzerinde yaygın olduğu, yapılan araştırmalarda ortaya koyulmuştur. Geleneksel toplum yaşantısında "biz" duygusu değişime karşı koyup hâkimiyetini korumaya çalışırken, bireysel yaşantının hâkim olduğu toplumlarda daha çok yalnızlık hissiyatının ağır bastığı söylenebilir. Lakin günümüzde hızlı sosyal değişim süreçlerinin yaşanmasında genelde teknolojinin etkisi ve özelde medyanın etkisi yaygın olan bu görüşü karmaşık bir yapıya büründürmüştür. Artık kırsal kesimde ne kadar geleneksel yapının etkisi hâkim olsa da, ücra köşelere giren iletişim araçları ve diğer toplumsal faktörlerin doğurduğu sonuçlar kapsamında geleneksel yapıda yalnızlık hissiyatını gençlere empoze etmektedir.

Günümüzde yalnızlık modern yaşamın bir sonucu olarak ele alınmakta, tek başına olmaktan farklı bir durum olarak değerlendirilmektedir. Bireyin var olan sosyal ilişkisi ile olmasını istediği sosyal ilişki arasındaki farklılığı algılaması sonucu yaşanan ve hoş olmayan bir psikolojik durum olarak tanımlanmaktadır (Batıgün, 2008: 66). Çalışmalar ergenler arasında yalnızlık duygusunun depresyon, özgüven eksikliği, alkolizm, mutsuzluk duyguları, kendini çekici bulmama ve sosyal çekingenlikle ilintili olduğunu göstermiştir (Eskin, 2001: 6).

Bu anlamda değişime ayak uyduramayan gençliğin yalnızlık hissiyatına kapılmasındaki temel nedenlerden biriside kuşkusuz kültürel hedeflere ulaşmak için meşru kurumsal araçları kullanamamasıdır.

Bireylerin rol davranışlarının meşru ve gayrı meşru vasıtalar ile biçimlendiğinde nasıl tezahür edeceğini incelemiş olan Robert K. Merton öncelikli olarak kültürel hedefler ve kurumsallaşmış araçlar üzerinde durur. Ona göre, toplumda, kültürün bireylere toplumsallaşma yoluyla aşıladığı istek ve özlemlerden oluşan kültürel hedefleri ve bu hedeflere ulaşmak için bireylerin yasal olarak kullanabilecekleri araçları belirleyen ve tanımlayan normlar bir aradadır. Normlara uygun bir şekilde kültürel hedeflere ulaşmak için toplumsal olanakların dağılımı yani kurumsallaşmış araçlar, meşru vasıtalar söz konusudur. Bireylerin engellenme, umutsuzluk, haksızlık gibi tüm duygusal gerilimleri, bu iki etkinin arasındaki ilişki veya bileşimin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bireylerin içinde bulunduğu grup ve yapılar kişilerde toplumun ortaya koyduğu hedeflere ulaşma isteği yaratır. Toplumun birçok üyesi, bu hedefleri arzu etse de, bu hedeflere ulaşma araçlarına herkes aynı derecede erişemez. Sonuçta arzu edilen durum bu iki etkinin daima bir denge içinde bulunmasıdır, ancak bazen bireyler toplumsal yapı içerisindeki değişikliklere bağlı olarak, ikisinden birini ya da her ikisini reddetme yoluna girebilmektedir (Kılıç ve Öztürk, 2011). Merton'un ortaya koyduğu uyum tiplerinden son aşama olan isyan davranışı söz konusu olduğunda mevcut düzenin yeniden inşasına gidilmesi söz konusu iken, bu durumun gerçekleşmemesi durumunda toplumdan soyutlanma ve intihara kadar giden kendince çözüm yolları aranmaktadır. Statik bir toplumsal yapıda bu durumun yeterince gözlenmesi

söz konusu değilken, dinamik yapıda uyum sağlayamamaktan kaynaklı sorunlar çok daha rahat gözlenmektedir.

İntihar olaylarının her geçen gün gençler arasında artmasından hareketle çalışmanın amacı toplumsal yapıda yer bulmak adına kültürel hedeflere ulaşmak isteyen gençleri intihara sürükleyen sebepleri tespit etmektedir.

Araştırmada şu hipotezler sınanmaya çalışılacaktır:

- Ailenin gence karşı tutumu ile gencin intihar etmeyi düşünmesi arasında bir ilişki vardır.

- Sınav, başarı ve başarısızlık ile gençlerin intihar etmeyi düşünmesi arasında bir ilişki vardır.

- İntihar etmeyi düşünme ile duygusal ilişkinin gençlik üzerindeki etkisi arasında bir ilişki vardır.

- Küçük yaşta evlilikler kırsal kesimde erkeklere oranla kadınlar üzerinde intihar teşebbüsünü artırmaktadır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırmanın ana evrenini Adıyaman İl Merkezi lise çağı gençliği oluşturmaktadır. Araştırma sürecine başlarken Valilikten resmi izin alınmış, İl Sağlık Müdürlüğü, İl Emniyet Müdürlüğü ile resmi yazışmalar yapılarak intihar konusuyla ilgili kayıt altına aldıkları son 5 yılın verileri istenmiştir. Kurumlardan gelen veriler ışığında, İl Sağlık Müdürlüğü'nün verileri çalışma sürecinde değerlendirmeye alınmıştır. Elden edilen verilerden de yola çıkılarak İl Milli Eğitim Müdürlüğü ile araştırmanın yapılabileceği pilot okullar tespit edilmiştir. Belirlenen örneklem, tabakalı örneklem tekniğine göre, evreni temsil etme düzeyi kıstaslarına uygun olarak belirlenmiştir. Araştırma 14–18 yaş arası lise çağı gençliği ile sınırlıdır. Araştırmanın örneklem grubu, farklı sosyal yapıdaki sekiz lisede okuyan gençlikten oluşturulmuş ve 79 soruluk 643 anket Adıyaman Üniversitesi Sosyoloji 3. Sınıf öğrencilerinin anketörlüğünde 2012-2013 eğitim ve öğretim yılında belirlenen okullarda uygulanmıştır.

Araştırmanın keşifsel bir nitelik taşıması ve açıklayıcı alan araştırması olması sebebiyle bulgular bölümünde iki farklı veri kaynağından yararlanılmıştır. İlk olarak araştırmanın evreni Adıyaman olduğundan evrenle ilgili genel bir bakış açısı ortaya koymak için İl Sağlık Müdürlüğü'nün verilerine yer verilmiştir. İkinci olarak araştırma "Gençliğin Şiddete Bakış Açısı" kapsamında gerçekleştirilen geniş çaplı bir çalışmanın sadece bir bölümüne ait verilerin değerlendirilmesinden oluşmaktadır. Bu yüzden bulgular bölümünde tablo haline getirmediğimiz, çalışmamızı ve değişkenleri etkileyecek verilere de yer verilmiştir. Ayrıca anketlerde elde edilen bilgiler çerçevesinde bazı sorular, bilgilerin eksik olması veya güvenilir olmaması sebebi ile değerlendirmeye alınmamıştır. Bazı sorular ise sadece ilgili sorulara cevap veren kişilerin ele alınması ile değerlendirilmiştir.

Uygulanan anketlerdeki veriler kontrol edilerek bilgisayara geçirilmiştir. Veriler SPSS/PC+13.0 program paketi (Statistical Package for Social Sciences) kullanılarak analiz edilmiştir. Sonuçlar tablolar halinde "Bulgular bölümünde" değerlendirilmiştir.

3. BULGULAR BÖLÜMÜ

3.1. Sağlık İl Müdürlüğü Verilerinden Elde Edilen Bulgular

Tablo 1. Cinsiyet ve yaş ilişkisi

Cinsiyet	Yaş gurubu												Toplam	
	15-24		25-34		35-49		50-64		65+		Bilinmiyor			
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
Kız	861	72.1	215	18.0	105	8.8	5	0.4	2	0.2	6	0.5	1194	100.0
Erkek	271	65.9	94	22.9	37	9.0	6	1.5	2	0.5	1	0.2	411	100.0
Toplam	1132	70.5	309	19.3	142	8.8	11	0.7	4	0.2	7	0.4	1605	100.0

Elde edilen veriler 2009-2012 (2012 yılının ilk 6 ayı) yılları arasında Adıyaman İlinde bulunan 10 hastaneden alınan bilgileri kapsamaktadır. Bu hastanelerden 4 tanesi il merkezinde bulunan hastaneler olmakla birlikte hastaların %76, 7'si merkezdeki hastane verilerinden elde edilmiştir. Yıllara göre

merkezde bulunan hastanelere gelen hasta oranlarında çok farklı oranların söz konusu olmadığı ve ortalama %74,8 oranında intihar vakasından ötürü hastanın geldiği gözlenmiştir. Yaş gurupları açısından veriler analiz edildiğinde 15-24 yaş arasında bulunan bireylerin 2009 yılında %73.1, 2010 yılında %70.5, 2011 yılında %70.8 ve 2012 yılında %67,9 oranında intihara teşebbüs ettiği ortaya koyulmuştur. Yıllara göre 15-24 yaş arasındaki bireylerin intihar olayları kendi arasında çok belirgin bir farklılık göstermemekle birlikte genel intiharlar içinde %70,5'lik büyük çoğunluğu oluşturmaktadır.

Tablo 2. Yaşa bağlı olarak medeni durum

Yaş grubu	Medeni durum												Toplam	
	Evli		Bekâr		Dul		Boşanmış		Nişanlı		Bilinmiyor			
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
15-24	152	13.4	899	79.5	10	0.9	-	-	26	2.3	44	3.9	1131	100.0
25-34	203	66.1	74	24.1	7	2.3	1	0.3	-	-	22	7.2	307	100.0
35-49	112	78.9	13	9.2	7	4.9	1	0.7	-	-	9	-	142	100.0
50-64	9	81.8	1	9.1	1	9.1	-	-	-	-	-	-	11	100.0
65+	2	50.0	-	-	1	25.0	-	-	-	-	1	-	4	100.0
Belirsiz	5	71.4	1	14.3	-	-	-	-	-	-	1	-	7	100.0
Toplam	483	30.1	988	61.7	26	1.6	2	0.1	26	0.2	77	4.8	1602	100.0

15-24 yaş arasındaki bireylerin diğer yaş oranlarına göre medeni durumları göz önünde bulundurulduğunda, evlilerin %13.4'ü ve bekârların %79.5'i gibi yüksek bir oranda intihar girişiminde bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Cinsiyet bağlamında 15-24 yaş arasındaki evli kadınların %16.1 oranında (138 kişi), bekâr kadınların %78 oranında (668 kişi) intihar ettikleri elde verilerden edilmiştir. Yine aynı yaş gurubunda evli erkeklerin %5.2'si (14 kişi) ve bekâr erkeklerin %84'ü (226 kişi) intihar girişiminde bulunmuştur. %66.1'lik yüksek bir oranla 25-34 yaş arasındaki evli bireylerin intihara teşebbüs ettiği gözlenmiştir. Bu yaş gurubunda evli kadınların %70,6'sı (151 kişi) gibi büyük bir oranı ve evli erkeklerin %55,9'u (52 kişi) intihar girişiminde bulunmuştur.. Yaş aralığı yükseldikçe içinde bulunulan durumun kabul edildiği ve intihar oranlarında daha genç yaşlara göre düşüş olduğu gözlenmektedir. Merkez dışında kırsal kesimde yaşayanların cinsiyet bağlamında yaşa göre intihar eğilimlerine bakıldığında 15-24 yaş aralığında olan kadınların %74.6'sı Kahta ilçesinde, %72.7'si Çelikhan ilçesinde, %79.3'ü Besni ilçesinde, %86.4'ü Gölbaşı ilçesinde, %33.3'ü Tut ilçesinde intihar teşebbüsünde bulunmuşlardır. Kırsal kesimde yaşayan genç kızların genç erkeklere oranla daha yüksek bir oranda intihar eğiliminde bulundukları görülmektedir. Bu durum bize küçük yaşta evliliklerin erkeklere oranla kadınlar üzerinde intihar teşebbüsünü arttırdığı hipotezini doğrulamaktadır Burada geleneksel yapının ağırlığının mevcut yaşam formlarında genç kızlar üzerinde olumsuz etkisini ortaya koymaktadır ve kurtuluşun tek somut göstergesi olarak intihar eğiliminin olduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Yine araştırma sonucunda evli kadınların erkeklere oranla çok daha fazla (483 evli kişinin 377'si kadın) intihar eğiliminde olduğunu ortaya koymaktadır. Bu tür durumların yaşanmasının temelinde aile içi şiddet, tahakküm ilişkisi, kırılması zor geleneksel yapı gibi birçok etmen söz konusudur.

Tablo 3. Cinsiyete bağlı olarak intihar şekli

Cinsiyet	İntihar şekli														Toplam	
	İlaç toksit madde		Kendini asmak		Kesici alet		Yüksekten atlama		Ateşli silah		Suya atlama		Diğer			
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
Kız	1136	95.1	4	0.3	31	2.6	4	0.3	1	0.1	-	-	19	1.6	1195	100.0
Erkek	348	84.9	9	2.2	32	7.8	7	1.7	5	1.2	1	0.2	8	1.9	410	100.0
Toplam	1489	92.5	13	0.8	63	3.9	11	0.7	6	0.4	1	0.1	25	1.7	1605	100.0

Veriler incelendiğinde cinsiyet bağlamında %92.5'lik çok büyük bir kesimin ilaç toksit madde kullanarak intihar teşebbüsünde bulunduğunu ortaya koymaktadır. Sosyal bir varlık olan insanın amacı kendini öldürmekte olsa, intihar eyleminin şekli oldukça önemlidir. İnsanlar bu süreci en kolay ve

acısız bir şekilde yaşamayı seçmektedir. Burada kuşkusuz öğrenmenin oldukça büyük bir payı vardır. Çevresinde gördüğü örneklerde, iletişim araçlarından faydalandığı şekliyle bu tür intihar girişiminde bulunmanın en kolay ve sürecin sonlanması için en acısız yol olduğu söylenebilir. Daha spesifik incelemek gerekirse 15-24 yaş aralığındaki gençlerden kadınların %95'i, 25-34 yaş aralığındaki kadınların %96,7 si ilaç toksit madde kullanarak intihar girişiminde bulunmaktadır. 15-24 yaş aralığındaki erkeklerde bu oran %85.6, 25-34 yaş aralığındaki erkeklerde %82.8 oranındadır. İlerleyen yaşlarda da oransal olarak çok keskin bir ayırım gözükmemektedir.

Buradan hareketle cinsiyete bağlı olarak elde edilen veriler ışığında intihar nedeni incelendiğinde; kadınlarda %44.5'.i ve erkeklerin %32.2'si ailesel sorunlar (aile içi şiddet, ebeveyn çatışmaları, aile geçimsizliği gibi) nedeniyle intihar teşebbüsünde bulunurken, kadınların %18.1'i ve erkeklerin %22,6'sı duygusal ve karşı cinsle ilişkiden ötürü intihar girişiminde bulunmaktadır. Ayrıca bu intihar girişimleri %76,2 oranında sabah 8'den gece 12'ye kadar ki zaman diliminde gerçekleşmektedir.

3.2. Lise Gençliği Üzerine Yapılan Araştırmada Elde Edilen Bulgular

Araştırmaya 14-18 yaş aralığında %42.3 oranında kız ve %57.7 oranında erkek öğrenci olmak üzere toplamda 643 öğrenci katılmıştır. Araştırmaya katılan gençlerin %23.7'si köy, %5.7'si ilçe ve %70.6'sı şehir merkezinde ikamet etmektedir. Araştırmaya katılan gençlerin %85'i anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile içerisinde yaşamaktadır. Araştırmaya katılan gençlerin %81'i 3-7 arasında kardeşe sahiptir.

Sorulan sorularda çeşitli bulgularda bilgi sahibi olmak adına birkaç sonuca değinmek gerekirse "medya tutum ve davranışlarınız üzerinde etkisi" sorusuna kızların %84.7'si ve erkeklerin %75'i etkili olduğunu belirtmiştir. Araştırmada kız öğrencilerin %64.7'si, erkek öğrencilerin %69.1'i cinsiyet bağlamında %67.2'si ailenin bütünlüğünü kadının kocasına göstereceği saygıya bağlı olduğunu belirtirken, %16.7'si kararsız ve %16.1'i katılmadığını belirtmiştir. Yine gençlerin %34.9'u kadının çalışmasının aile hayatını kötü etkileyeceğini düşünmektedir. Bu oran kız öğrenciler arasında %6.6'dır. Bu tür etmenler göz önünde bulundurularak aşağıda verilmeye çalışılan intihara bakış açısıyla ilgili sorular göz önünde bulundurulmalıdır.

Tablo 4. Cinsiyete bağlı olarak sınav kaygısının nedenleri

Cinsiyet	Sınav Kaygısının Nedenleri										Toplam	
	Aile Baskısı		Çevre		Başarı isteği, Başarısızlık korkusu		Kendine Güvensizlik		Diğer			
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
Kız	8	3.2	17	6.8	156	62.7	61	24.5	7	2.8	249	100.0
Erkek	36	12.6	20	7.0	180	63.2	34	11.9	15	5.3	285	100.0
Toplam	44	8.2	37	6.9	336	62.9	95	17.8	22	4.1	534	100.0

Araştırmada elde edilen veriler ışığında kızların %92.6'sı, erkeklerin %74.8'i sınav kaygısı yaşadıklarını belirtmişlerdir. Cinsiyet bağlamında gençler arasında kız öğrencilerin erkek öğrencilere kıyasla yüksek oranda sınav kaygısı yaşamalarının temelinde kuşkusuz toplumsal yaşamda yer bulmak ve kültürel hedeflere ulaşmak için başka çözüm yollarının olmadığı düşüncesinin hâkim olmasıdır. Bu hipotezi en güzel şekilde belirten husus kuşkusuz neden sınav kaygısı yaşadıklarına dair sorulan soruya verilen cevapta ortaya çıkmaktadır. Araştırmaya katılan gençlerin %62.9 oranında "başarı isteği-başarısızlık korkusu" olduğunu belirtmesi bu hipotezi doğrular niteliktedir. Eğer başarı elde edemezlerse hayata tutunmak adına pek fazla alternatifleri olmadığı kanısı hâkimdir.

Aile baskısının düşük seviyede olması çocuklara verilen kıymetin yüksek olmasından mı yoksa az olmasından mı kaynaklandığı cevaplanması gereken bir sualdir. Yapılan araştırmada yaşanılan yere bakıldığında köyde yaşayan kızların hiçbiri aile baskısından ötürü sınav kaygısı yaşamamaktadır. Bu oran erkekler arasında da %7.6 gibi küçük bir orandadır. Kız öğrenciler arasında %56.9'luk ve erkek öğrenciler arasında %68.2'lik oranla başarı isteği-başarısızlık korkusu" önem taşımaktadır. Yine kendine güvenmeme de önemli bir oranda ortaya çıkmaktadır. İlçe merkezinde de sınavla ilgili aile baskısının kız öğrencilerde olmadığı, erkek öğrencilerde de %5.9 oranında olduğu tespit edilmiştir.

Yine yoğun olarak gençlerde "başarı-başarısızlık duygusunun" hâkim olduğu görülmektedir. İl merkezine gidildikçe bu oranlarda değişmeler gözlenmektedir.

Tablo 5. Cinsiyete bağlı olarak kendisine nasıl zarar verdiği

Cinsiyet	Kendisine zarar verme şekli										Toplam	
	İntihar ettim		Jiletle kendime zarar verdim		İlaç içtim		Cevap vermek istemiyorum		Diğer			
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
Kız	6	7.4	14	17.3	10	12.3	27	33.3	24	29.6	81	100.0
Erkek	5	3.5	35	24.3	5	3.5	61	42.4	38	26.4	144	100.0
Toplam	11	4.9	49	21.8	15	6.7	88	39.1	62	27.6	225	100.0

Araştırmaya katılan gençlerin %22.6'sının kendisine zarar verdiği elde edilen bulgular arasındadır. Kuşkusuz verilen cevapların içinde bulunulan sosyo-psikolojik durumu göre değişebileceği göz önünde bulundurulursa bu oranının çok daha fazla olabileceği varsayımına ulaşılır. Kendinize nasıl zarar verdiniz sorusuna verilen yanıtlara baktığımızda genel olarak intihar dışındaki yanıtlarında intihara teşebbüsü doğuran nitelikte olduğu gözlenebilir. Lakin, jiletle kendine zarar vermenin arkasında tamamen çıkış noktası olarak intiharın görülmediğini belirtmek gereklidir. Burada içinde bulunduğu durumu kabullenemeyen bireyin başkasına veremediği zararı kendi bedenine vererek rahatlama istencinin söz konusu olabileceği gibi muhatapları tarafından yeterince umursanmak ya da şiddete karşı bir tepki olarak jiletle kendine zarar verebileceği de düşünülebilir. Bu durum karşısında gerekli sosyal etki-tepki süreci yaşanmazsa ileride intihara kadar gidilebileceği gözden kaçırılmamalıdır. Belirtmiş olduğumuz umursanma, önemsenme, şiddet, baskı durumlarını en iyi ifade eden evden kaçan gençlerin neden kaçtığını ortaya koyan sorulardır. Araştırmaya katılan geçlerin %20'si şiddet ve baskıdan ötürü evden kaçtıklarını belirtmişlerdir. Geleneksel yaşantının daha yoğun yaşandığı köy ve ilçelerde yaşayan genç kızların hiçbirinin evden kaçmadığı, erkeklerin köylerde %20.7, ilçelerde %4.8 oranında kaçtığı elde edilmiştir. Bu gençlerin %55'i macera ve arkadaşlara uymaktan evden kaçmıştır.

Tablo 6. Cinsiyet ile çevrede intihar edilme sebepleri arasındaki ilişki

Cinsiyet	Çevredeki intihar olaylarının sebepleri										Toplam	
	Namus		Aile Baskısı		Dayak		Terk edilmek		Diğer			
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
Kız	11	8.5	39	30.0	9	6.9	65	50.0	6	4.6	130	100.0
Erkek	18	14.4	32	25.6	7	5.6	63	50.4	5	4.0	125	100.0
Toplam	29	11.4	71	27.8	16	6.3	128	50.2	11	4.3	255	100.0

Araştırmaya katılan bireylerin verdikleri cevaplar ekseninde %33.2 oranında çevrelerinde intihar eden veya meyilli kimselerin olduğu saptanmıştır. Bu oran kızlarda %41.5 oranında iken, erkeklerde %27.1 oranında görülmektedir. İnsanların sosyal çevrelerinin kendi yaşantılarını şekillendirdiği ve benzer yaşantıların yaşandığı gözden kaçırılmaması gereken bir realitedir. Buradan hareketle "ailenin ekonomik geliri" bağlamında çevredeki intiharların sebepleri incelendiğinde oranlar arasında ayırt edici farklılıklar gözükmemektedir. Elde edilen veriler ışığında çevredeki intiharların sebeplerine bakıldığında aile baskısının ve terk edilmek duygusunun ağır bastığı gözükmektedir. Geleneksel yapının ağır bastığı kırsal kesimde aile ile paylaşılamayan ve eksik kalan duyguların modern yaşantıda olduğu gibi karşı cinste arandığı ortadadır. Hayata tutunmak ve gelecekle ilgili planlar yapmak adına karşı cinse atfedilen değer kuşkusuz oldukça yüksektir. Bu anlamda bu duygudan mahrum kalan kişilerin çareyi intihar etmekte bulduğu ortadadır. Elde edilen veriler bize intihar etmeyi düşünme ile duygusal ilişkinin gençlik üzerindeki etkisi arasında ilişki olduğu hipotezini evetlemektedir.

Tablo 7. Cinsiyete göre gençler arasında intihar olaylarının artış sebepleri

Cinsiyet	Gençler arasında intihar artışının sebebi														Toplam	
	Aile içi ilişkiler		Duygusal arkadaş ilişkinin bozulması-bitmesi		Töre-Namus		İnanç sisteminin zayıflama		Sosyal dışlanma		Psikolojik neden		Diğer			
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
Kız	56	21.8	130	50.6	9	3.5	10	3.9	18	7.0	29	11.3	5	1.9	257	100.0
Erkek	65	18.3	164	46.1	20	5.6	30	8.4	32	9.0	33	9.3	12	3.4	356	100.0
Toplam	121	19.7	294	48.0	29	4.7	40	6.5	50	8.2	62	10.1	17	2.8	613	100.0

Yukarıdaki soruyla bağlantılı olarak gençlerin gözünden gençler arasındaki intihar olaylarının artışının sebepleri değerlendirilmek istendiğinde, verilen yanıtların paralellik gösterdiği gözükmektedir. Duygusal ilişkilerin bozulmasının her şeyin sonu olduğu düşüncesi gençler arasında yaygın kanı olmaktadır. Sosyal dışlanmanın da bireyleri yalnızlığa ve bunalıma iten bir durum olduğu ve bu durumla baş edemeyeceklerini anladıklarında çıkış noktası olarak intihar etmeyi seçtikleri ortadadır. Ayrıca bu durumların belki de yaşanmasına zemin hazırlayan, aile içi ilişkilerdeki düzensizlik ve sıkıntıların tabloda etkin olarak ortaya çıktığı gözükmektedir. Yaşanılan yere göre intihar artışının sebepleri analiz edilecek olursa köylerde aile içi ilişkilerin % 17.4 oranında, duygusal arkadaşlık ilişkilerinin %45.8 oranında etkili olduğu gözlenmektedir. İlçe merkezlerinde ailenin %20.3 ve duygusal ilişkinin %34.3 oranında, il merkezlerinde ailenin %20.3, duygusal ilişkinin %50 oranında etkili olduğu elde edilmiştir. Veriler bize ailenin gence karşı tutumunun gencin intihar etmeyi düşünmesi üzerindeki etkisi ve intihar etmeyi düşünme ile duygusal ilişkinin gençlik üzerinde etkisi vardır hipotezlerini doğrulamaktadır. Ayrıca hipotezimizi destekleyen diğer bir unsurda, geleneksel yapının önemli göstergelerinden biri olan töre-namus gibi etmenlerinde intihar için önemli olduğu söylenebilir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmada, intihar davranışının yordanmasında geleneksel yapı ve modern yaşam ilişkisi, yalnızlık kıskacında çaresizlik ve kültürel hedeflere ulaşmak amacıyla eğitim kanalını etkin bir şekilde kullanmayı isteyen gençlerin, farklı özellikler göstereceği hipotezlerinden hareket edilmiştir. Elde edilen veriler geleneksel değerlerin daha yoğun olarak yaşandığı kırsal kesimlerde intihar olaylarının, ilerleyen yaş guruplarına oranla gençler arasında daha fazla olduğunu göstermektedir. Belli yaşlardan sonra mevcut sosyal yaşantının daha rahat bir şekilde kabul edildiği gözlenirken, gençlerin teknolojik gelişmeler ve hızlı toplumsal değişmelerden yüksek seviyede etkilendiğini ortaya koymaktadır. Bu durumun somut göstergesi üç şekilde kendini göstermektedir: “sessiz kalma-kabullenme”, “evden kaçma” ve son olarak da “intihar girişimi”nde bulunmadır. Bulgulardan hareketle ilk aşamanın orantısının oldukça düşük olduğu, evden kaçma davranışının da erkekler arasında gözlendiği tespit edilmiştir. Bu anlamda son aşamayı toplumsal cinsiyet bağlamında daha fazla oranda yaşayan kesim veriler ışığında kuşkusuz genç kızlardır.

Küçük yaşta evlilik olaylarının daha çok gözlendiği kırsal kesimde “evlilik ve intihar” ilişkisi değerlendirildiğinde, birçok paradigma göz önünde bulundurulmalıdır. Zihinsel ve fiziksel gelişimini sağlayamamış, sosyal bir kimlik kazanamamış çocuğun, aile yaşantısı ve yapısının hızlı bir şekilde değişerek çocukluktan sihirli bir değnekle çıkartılıp, karı-koca statüsüne büründürülmesi ve bu değişime ayak uydurmasını beklemek çok kolay değildir. Bu açıdan kırsal kesimde küçük yaşta evliliklerin yüksek seviyede intiharla sonuçlanması yadırganacak bir durum değildir. Töre ve namus cinayetlerinin kırsal alanlarda yoğun olarak yaşandığı ve sosyal çevredeki tekrarlanan örneklerin bu geleneksel denklem üzerine kurulduğu düşünülürse, genç kızların evden kaçmamalarındaki nedenler

ve çaresizliğin sonucu olarak da tek kurtuluşun intiharda görülmesi doğaldır. Bu anlamda veriler bize küçük yaşta evliliklerin genç erkeklere oranla kızlar arasında intihar davranışını arttırdığı hipotezini doğrulamaktadır.

Çalışmada İl Sağlık Müdürlüğü'nden ve kendi yaptığımız araştırma sonucundan elde edilen verilerde, gençlerin intihar nedenleri ve şekilleri arasında paralellik bulunmaktadır. Araştırmada yer alan gençlerin "duygusal-karşı cinsle ilişki" ve "ailesel sebeplerden" ötürü yoğun olarak intihar teşebbüsünde bulunduğu gözlenmiştir. Çağımızın en büyük hastalıklarından biri olarak görülen duygusal yalnızlığın farklı varyasyonları, araştırmada karşımıza çıkmakta ve her iki cinsiyet arasında da %50 oranlarında intihar etme davranışına neden olmaktadır.

Günümüzde bireysel davranışın kolektif davranışın önüne geçtiği ve insanların hayata tutunmanın temelini duygusal ilişkiye bağladığı parametrelerden birisi olarak görülebilir. Bu nedenle duygusal anlamda yıkıntı, yalnızlık ve bu durumlarla baş edememe duygusunun gençler üzerinde daha fazla etki gösterdiği söylenebilir. Toplumsal kodların sosyal değişim sürecinde belki de en düşük seviyede değiştiği durumlardan birisi bu olsa gerekir. Ebeveynlerle çocukları arasında iletişimin kurulamadığı, aile içerisinde bulunamayan paylaşım ve duygusal yakınlığın karşı cinste bulunması ve duygusal ilişkilerle ilintili yaşanan sıkıntıların aile bireyleriyle paylaşılmasındaki korku duygusu hipotezimizi destekler niteliktedir. Duygusal ilişkide yaşanan yoksunluk duygusu araştırmada büyük oranlarla karşımıza çıkmaktadır.

Sınav kaygısının da gençler arasında son dönemlerde artış gösteren intihar sebeplerinden biri olduğu söylenebilir. Araştırmada sınav kaygısının temelinde "başarı isteği-başarısızlık duygusunun" söz konusu olduğu gözlenmiştir. Gençlerde sınav kaygısının nedenleri arasında yer alan "aile baskısının", kırsal kesimlere oranla kentsel bölgelerde yaşayan aileler arasında daha yoğun yaşandığı söylenebilir. Kırsal kesimlerde yaşayan kızların hiçbirisinin sınav kaygısının nedenleri arasında "aile baskısının" olmadığını ortaya koyması çarpıcı sonuçlar arasındadır. Bu durumda sınavları kültürel hedeflere ulaşmak için bir araç olarak gören gençlerin başarı elde edemedikleri durumlarda çıkış noktası olarak intihara teşebbüs etmeleri söz konusudur.

Yine intihar girişiminde bulunan gençlerin intihar şekilleri dikkat çekmektedir. İnsanlar bu süreci en kolay ve ağrısız bir şekilde geçirmeyi istemektedirler. Burada öğrenmenin çok büyük etkisi olduğundan söz edilebilir. İnsanlar sosyal çevrelerinden ve iletişim araçlarından gördüğü örneklerden esinlenerek intihar şeklini belirleyebilmektedirler. Araştırmada en doğal, acısız ölüm şekli olarak "ilaç ve toksit maddelerin" görülmesi bu tür intiharlara yönelmede etken olarak düşünülebilir.

Son olarak bulguların özellikle risk guruplarının belirlenmesi ve müdahale programlarının oluşturulmasında yararlı olabileceği düşünülmektedir. Geniş guruplar üzerinde yapılacak tarama çalışmaları ile yalnızlık ve umutsuzluk düzeyleri yüksek, iletişim becerileri yetersiz ve yaşamı sürdürme nedenleri az olan risk gurupları saptanabilir. Bu guruplardaki kişilere sunulacak eğitim programları sırasında da değinmeye çalıştığımız farklı parametreler göz önünde bulundurulabilir.

KAYNAKÇA

Batıgün, D. A. (2008). "İntihar Olasılığı ve Cinsiyet: İletişim Becerileri, Yaşamı Sürdürme Nedenleri, Yalnızlık ve Umutsuzluk Açısından Bir İnceleme", Türk Psikoloji Dergisi, 23(62): 65-75

Durkheim, E. (1992). İntihar.(Çev: Özer Ozankaya).Ankara: İmge.

Eskin, M. (2001). "Ergenlikte Yalnızlık, Başetme Yöntemleri ve Yalnızlığın İntihar Davranışıyla İlişkisi", Klinik Psikiyatri, 4(5): 5-11

Güçlü, F. (2001). İntihar: Umutsuzluğun Tırmanışı. 3. Baskı, Ankara: Sabev.

Günay, C. (2005). İntihar.İstanbul: Erişim Yayınları,

Kılıç,M., Öztürk, E. (2011). "Yükseköğretim Çerçevesinde Öğrenci Konseylerinin Fonksiyonalist-Çatışmacı Yaklaşımlar Açısından Değerlendirilmesi", Uluslararası Yükseköğretim Kongresi: Yeni Yönelişler ve Sorunlar (UYK-2011) 27-29 April 2011, İstanbul; Bildiri Kitabı, 3. Cilt, Bölüm XIV, Sayfa 2097-2103.

Saygılı, S.(2005). Ergenlik Sorunları: Anne-Babalar Gençlere Nasıl Davranmalı?.İstanbul: Elit.

Tekin, U.,Kılıç, M. (2010). “Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye’de Okullarda Güvenli Ortamın Sağlanması”, Güvenli Çevre-Güvenli Okul: Risk Altındaki ve Korunması Gereken Çocuklar 2 Sempozyumu, 24-26 Nisan 2010,111-129, Ankara: AKKM Dairesi Başkanlığı.

Ulutaş, N. (2011). İntihar ve Roman: İntihar Olgusunun Türk Romanına Yansıması (1872-1960).Ankara: Akçağ.

ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN ŞİDDET İÇEREN BİLGİSAYAR OYUNLARINA İLGİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Özgür KIRAN[1]

ÖZET

Araştırmamız ortaöğretim öğrencileri arasında şiddet içeren bilgisayar oyunlarına yönelim ve bunlardan etkilenme düzeyini tespit edebilmek amacıyla yapılmıştır. Araştırmamızda ortaöğretim öğrencileri arasında şiddet içeren bilgisayar oyunu oynama alışkanlıklarıyla ilgili olarak; öğrencilerin şiddet içeren oyunlara yönelmelerinde etkili olan bazı değişkenler incelenmiştir.

Araştırma alan araştırmasıdır. Veriler SPSS programında değerlendirilmiştir. Araştırmamız Samsun Büyükşehir sınırları içinde MEB'e bağlı farklı türlerdeki ortaöğretim öğrencileri üzerinde yürütülmüştür. Yapılan çalışmanın sonucunda gençlerin çoğunluğunun bilgisayar oyunu oynadıkları ve bunlarında yine çoğunluğunun şiddet içeren oyunları tercih ettikleri tespit edilmiştir. Bu tür oyunlara daha çok Meslek Liseleri öğrencilerinin yöneldikleri, şiddet içeren oyun oynayan öğrencilerin okuma alışkanlıklarının daha düşük olduğu, internet kafelere daha çok gittikleri, bilgisayar başında daha çok zaman geçirdikleri, geleceğe dönük beklentilerinin daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Sonuçta şiddet içeren oyunlar gençler üzerinde bir takım olumsuz etkilere sahiptir ancak bu etkiler günümüzün yoğun teknolojik ortamında tamamen ortadan kaldırılamasa da alınacak önlemlerle mümkün olduğunca azaltılabilir.

Anahtar Kelimeler: *İnternet, bilgisayar oyunları, şiddet, gençlik.*

ABSTRACT

Our survey of high school students affected by the level of violent computer games in order to determine the orientation and made of them. In our study of high school students as a violent computer game playing habits of the students examined some variables that are effective to embark on violent games.

Research field study. Data were evaluated by SPSS. Samsun Metropolitan affiliated within the boundaries of the different types of research conducted on secondary school students. As a result of the study, the majority of young people play a computer game, and the majority of these buildings stil prefer violent games have been identified. After all the negative effects of violent games has a team of young people, but these effects are completely eradicated today's busy technological environment can be reduced as much as possible measures to be taken.

Keywords: *İnternet, computergames, violence, youth.*

GİRİŞ

Günümüzde bilgisayar ve İnternet insan hayatında çok önemli bir yer işgal etmektedir. Bilim ve teknolojinin gelmiş olduğu son noktada kendi kültürünü ortaya çıkaran bu sistemler insanoğlunun yaşam biçimini de derinden etkilemiş ve etkilemeye de devam etmektedir. Bilgisayarlar pek çok alanda işleri kolaylaştırmanın yanı sıra, oyunlarla eğlence aracı olarak da kullanılmaktadır. Konuya dışarıdan bakıldığında bilgisayar oyunlarının hedef kitlesi genellikle çocuklar ve gençlermiş gibi düşünülebilir. Ancak durum incelendiğinde gerek ülkemizde gerekse dünyada bilgisayar oyunlarının hedef kitlesi aslında sadece belli bir yaş veya cinsiyet –hatta eğitim seviyesi ya da sosyo/ekonomik

[1]Din Sosyolojisi Doktora Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, ozgurkiran55@hotmail.com

durum- ile sınırlı değildir. Çocuklar ve gençler kadar yetişkinlerinde bilgisayar oyunları alanında geniş bir yelpaze oluşturduklarını söyleyebiliriz.

Toplumda bilgisayar kullanımının hızla yaygınlaşması ile bilgisayar oyunları çocuklar ve gençler tarafından her gün daha fazla tercih edilmekte ve bilgisayar oyunu oynama yaşı gittikçe aşağılara inmektedir. Gençlerin bilgisayar oyunu oynama nedenleri ve tercih ettikleri oyun temalarının neler olduğunun tespit edilmesinin eğitim ortamlarının daha ilgi çekici ve daha kalıcı hale getirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir (Tüfekçi; 2007, s.38).

Bilgisayar oyunlarının gerçeği aratmayan özellikleri her yaştan insanın özellikle de gençlerin dikkatini daha fazla çekmektedir. Öyle ki bilgisayar ve İnternet bağımlılığı artık madde bağımlılığı gibi önemli bir sorundur.

Bilgisayar oyunları, internet aracılığı ile oynanarak çok geniş kitlelere hitap edebilen popüler bir medya aracı olarak tanımlanmaktadır. Her yaş grubundan insanın stres atmak, boş zaman değerlendirmek ve eğlence amacı ile oynadığı bilgisayar oyunları, sanal ortamlarda aynı anda binlerce insanın etkileşime girmesi olgusunu ortaya çıkarmaktadır (İnal & Ercan, 2008:524).

Oyunlar sanal ortamlardaki etkileşimleri giderek artırmasına karşılık gerçek hayatta insanları birbirinden uzaklaştırmaktadır. Yüz yüze, sıcak, samimi ilişkilerin yerini artık sosyal kimlikten bağımsız ortamın yarattığı ilişki biçimleri almaktadır. Özellikle çevrim içi oyunlarda insanlar birbirlerini bilgisayar ortamında yarattıkları avatarları (oyuncu karakterleri) yoluyla tanımakta, birbirlerinin yaşını, cinsiyetini, mesleğini vb. özelliklerini bilmemektedirler. Oyunlarda elde edilen başarılar bireylere güç sağlamakta bu da onların saygınlıklarını belirlemektedir.Her geçen gün gençler arasında şiddet eğiliminin giderek artmasının, çocuklarda bir takım davranış bozukluklarının görülme sıklığının yoğunlaşmasının ve bunların eğitim başarısında olumsuz sonuçlara neden olmasının İnternet, bilgisayar ve televizyon gibi medya araçlarındaki olumsuz yayınlarla ilişkisini tespit etmek amacıyla günümüzde yapılan çalışmalar çoğalmaktadır.

Yaşadığımız mahallelerde ve sokaklarda artık oyun alanlarından daha çok İnternet kafe ve ya bilgisayar oyun salonları bulunmaktadır. Bu mekânları kullananların ise neredeyse tamamı erkeklerdir. Yapılan birçok araştırma internet kafeleri erkeklerin kızlardan çok daha fazla kullandıklarını ortaya koymaktadır. Gümüşoğlu, İnternet kafelerin erkek mekânları olduğunu ve buralarda kızlara rastlamanın güç olduğunu, ayrıca kız çocuklarını genellikle ailelerinin kafeye getirdiklerini ve kafenin sahibine emanet ettiklerini ifade etmiştir. Erkeklerin oyun oynamak için kızların ise ödev amaçlı geldiklerini belirtmiştir (Gümüşoğlu, 2006:154-156).

Ölçülü kullanılmayan bilgisayar ve İnternet zamanla bağımlılık yapmaktadır. Bilgisayar ve İnternet bağımlıları bilgisayar karşısında zaman kavramını yitirmektedirler. Yemeği, uyumayı, okula gitmeyi, kısaca temel sorumluluklarını bilgisayar ile aralarında bir engel gibi görebilirler ve bunları yerine getirmeyi erteleyebilir ya da unutabilirler (Durmuş, 2007:81). Önce aile ile başlayan ilişkilerdeki kopma süreci daha sonra çevreyle kopma noktasında devam etmektedir.

Bilgisayar ve internet zamanla bireyin toplumdan kendini soyutlamasına, yalnızlık hissine kapılmasına ve depresyon geçirmesine yol açabilir. Bununla birlikte, toplumsal ilişkileri zayıflatabilir, arkadaş ve akraba ilişkilerini azaltabilir, aile içi ilişkileri bozabilir (Durmuş, 2007:81). Nitekim birçok aile çocuklarındaki bu tür olumsuzlukları gözlemlediğinde onların bilgisayar ve internet kullanımlarına yasaklama getirerek çözüm bulmaya çalışmaktadırlar. Ancak özellikle gençler açısından bu tür önlemler aşılamaz değildir.

Bilgisayar oyunları ve internet çocuk ve gencin arkadaşının yerini alarak sosyal izolasyona neden olmaktadır (Kelleci, 2008:254).Horman, Hansen, Cochian ve Lindsey tarafından yapılan çalışmada ise yaygın internet kullanan ve bilgisayar oyunları ile zamanını geçiren çocukların sosyal gelişimlerinin önemli ölçüde gerilediği, bu çocukların öz güvenlerinin düşük, sosyal kaygı düzeylerinin ve saldırganlık davranışlarının yüksek olduğu bulunmuştur (Akt: Eroğlu, 2009:59).Şiddet içeren bilgisayar oyunları, çocukların başarısını doğrudan olumsuz yönde etkilemektedir. Anderson ve Bushman, yaptıkları bir araştırmada bilgisayar oyunlarının çocuk ve gençlerde, saldırganlık ve tedirginliği artırdığını, sosyal ilişkilerini azalttığını, saldırganlığa neden olduğunu ortaya koymuşlardır.

Çocuk ve gençte şiddet eğiliminin oluşmasında oynanan oyunun türünün, oyun oynama sıklığı ve süresinin etkili olduğunu belirtmektedirler (Akt: Eroğlu, 2009:59).

Bilgisayar ve internet çocuk ve gençleri sosyal hayattan giderek koparmaktadır. Zamanının çoğunu bilgisayar ve internet başında geçiren çocuk ve gençler arkadaş edinmekte ve sosyal ilişkilerini geliştirmekte zorlanmaktadırlar. Dolayısıyla zamanla asosyal ve sorunlu bireyler haline gelmektedirler(Durmuş, 2007:81). Çocukları bu zararlardan korumak için bilgisayar ve internetin kullanımını yasaklamak sorunu çözmede etkili olmayacaktır. Bu nedenle bilgisayar ve internetin nasıl kullanılması gerektiği hususunda öncelikle ailelerin bilinçlenmesi ve onların da çocuklarını bu konularda bilinçlendirmeleri gerekmektedir.

Sürekli bilgisayar oyunu oynayanların okula olan ilgilerinin sık bilgisayar oyunu oynamayanlardan daha az olduğunu ayrıca sürekli bilgisayar oyunu oynamanın, ödevler için gerekli zamanı azalttığını ve bunun da akademik başarıya negatif olarak yansıdığını belirtmişlerdir (Çankaya &Karamete, 2008:118). Özellikle kent merkezlerinde okul saatlerinde derste olmaları gerekirken internet kafelerde ve oyun salonlarında rastlanılan öğrencilerin sayısı hiç de azımsanacak ölçüde değildir.

Bilgisayar okuma alışkanlığını geriletmekte, bilgisayar oyunları okumadan alınan zevkin azalmasına, okuma başarısının düşmesine neden olmaktadır (Aksaçlıoğlu ve Yılmaz, 2007:12). Yapılan araştırmaların birçoğunda kitap okuma düzeyi ile bilgisayar oyunu oynama oranı arasında negatif bir ilişki olduğu görülmektedir.

Araştırmamızda şiddeti tek başına değil, bilgisayar oyunlarının içerikleri ile bağlantılı olarak inceledik. Çünkü gençlerin bilgisayar oyunlarına bir nevi bağımlılık derecesinde ilgili olmaları ve zamanlarının büyük bölümünü bilgisayar karşısında geçirmeleri, onların kişilikleri ve sosyal ilişkileri üzerinde etkili olmaktadır. Gençler oluşturulan bu sanal ortamlarda kendilerini gerçek dünyadan kopararak gerçek dünyada elde edemedikleri saygınlık, güç gibi unsurları bu ortamlarda yakalamaya çalışmaktadırlar. Bu kapsamda bilgisayar oyunlarının içeriği gençlerin duygu dünyasını yoğun şekilde etkileyebilmektedir.

Bu bağlamda araştırmamızın problemi: Bilgisayar oyunlarında şiddet içeren oyunların gençler üzerinde nasıl etkiler yaptığının araştırılmasıdır. Araştırmamızın amacı, şiddet içerikli bilgisayar oyunlarının ortaöğretim çağındaki gençler üzerindeki etkilerini belirleyebilmektir. Araştırmamız bir alan araştırmasıdır. Araştırmada çeşitli değişkenler arasında ilişkiler kurulması yoluyla "Şiddet İçeren Bilgisayar Oyunlarının Samsun Ortaöğretim Gençliği Üzerindeki Etkileri" ortaya konulmaya çalışılmıştır. Elde edilen sayısal veriler, SPSS programı ile değerlendirilmiştir. Araştırma Samsun il merkezindeki resmi ortaöğretim kurumlarını kapsamaktadır. Araştırmaya katılan denek sayısı 532 öğrenci ile sınırlıdır.

BULGULAR VE YORUM

Ankete katılan kız öğrencilerin sayısı 214 (%40,2), erkek öğrencilerin sayısı ise 318 (%59,8) dir. Öğrencilerin, "Bilgisayar oyunu oynuyor musunuz?" sorusuna%65,4'ü "evet oynuyorum"; %34,6'sı"hayır oynamıyorum" cevabını vermişlerdir. Buna göre, bilgisayar oyunlarının öğrenciler arasında oldukça yaygın olduğu ve her üç öğrenciden ikisinin bilgisayar oyunu oynadığı sonucuna varılmaktadır. Arslan ve arkadaşlarının, İlköğretim ve ortaöğretim öğrencilerinin spor ve oyun alışkanlıklarıyla ilgili yaptıkları bir araştırmada erkek ve kız öğrencilerin ev ve çevresinde en çok tercih ettikleri oyun kategorilerinin dağılımında ilk sırayı %86,1 ile yine bilgisayar oyunlarının aldığı ortaya çıkmıştır (Arslan,Yücel ve Güllü, 2010:37).

Bilgisayar oyunu oynadığını belirten öğrencilerin "İnternet kafelere gitme sıklığıyla" ilgili soruya verdikleri cevaplar incelendiğinde; %56,6'sı"ara sıra gittiğini",%40,2'si"hiç gitmediğini" ve %3,2'si ise"her gün gittiğini" belirtmişlerdir.

Tablo 1: Bilgisayar başında geçirilen zaman ile şiddet oyunları ilişkisi

Bilgisayarda Geçirilen Zaman	Şiddet İçeren Oyunlar		Toplam
	Her gün/Ara sıra oynarım	Hiç oynamam	
1 saat veya daha az	70 %67,3 %25,4	34 %32,7 % 47,2	104 %100,0 % 29,9
2 – 3 saat	167 %83,9 %60,5	32 %16,1 % 44,4	199 %100,0 % 57,2
4 saat veya daha fazla	39 %86,7 %14,1	6 %13,3 % 8,3	45 %100,0 % 12,9
Toplam	276 %79,3 %100,0	72 %20,7 % 100,0	348 %100,0 % 100,0
X^2= 13,191 df= 2 P= 0, 001 P < 0,05 önemli			

Bilgisayar başında geçirilen zaman ile şiddet içeren oyunlar ilişkisine bakıldığında; "her gün yada ara sıra" şiddet içeren oyun oynayanlarda; 2–3 saat aralığı (%60,5), 1 saat veya daha az (%25,4), 4 saat veya daha fazla (%14,1) olarak zaman geçirdiklerini belirtmişlerdir. "Hiç şiddet içeren oyun oynamadığını" belirtenlerde; 1 saat veya daha az (%47,2), 2–3 saat aralığı (%44'4), 4 saat veya daha fazla (%8,3) olarak bilgisayarda zaman geçirdiklerini belirtmişlerdir. Bu verilere göre "şiddet içeren bilgisayar oyunları oynayan öğrenciler bilgisayar başında daha fazla zaman geçirmektedirler."

Öğrencilerin İnternet kafelere gitme sıklığı ile şiddet içeren oyunlar arasındaki ilişki incelendiğinde; her gün internet kafeye gidenlerin %63,6'sının her gün şiddet içeren oyun oynadığı, %36,4'ünün ara sıra oynadığı görülürken hiç oynamam diyen olmadığı %0,0 görülmektedir. Ara sıra internet kafelere gidenlerin %73,6'sının ara sıra oynadığı, %13,2'sinin her gün oynadığı ve yine %13,2'sinin de hiç oynamadığı görülmektedir. İnternet kafelere hiç gitmeyenlerin ise %60,7'sinin ara sıra oynadığı, %32,9'unun hiç oynamadığı ve %6,4'ünün de her gün oynadığı görülmektedir.Buna göre internet kafelere her gün gidenler arasında şiddet içeren oyun oynayanların oranı yüksek çıkarken (%63,6), hiç gitmeyenler arasında şiddet içeren oyun oynayanların oranı ise oldukça düşük (%6,4) çıkmıştır.

Öğrencilerin bilgisayar oyunu oynama nedenleri incelendiğinde; ilk sırada (%52,3)stres ve yorgunluğumu atmak için; daha sonra (%31,9)boş vakitlerimi geçirmek için; (%12,6)benim için bir tutku olduğundan; (%0,9)kendimi güçlü hissetmemi sağladığından şeklinde cevaplar verilmiştir. "Başka" seçeneğinde ise (%2,3) "yeni arkadaşlıklar için, değişiklik olsun diye, strateji geliştirmek için" şeklinde görüş belirtmişlerdir.

Öğrencilerin bilgisayar oyunu oynamalarını ailelerinin nasıl değerlendirdiğine ilişkin olarak sırasıyla; (%59,8)ders ve ödevlerimi aksatmadığımda izin veriyorlar; (%27,6)ailem bana karışmıyor; (%12,6)oyun oynamamı istemiyorlar şeklinde görüş belirtmişlerdir. Buna göre öğrenci ailelerinin çoğunluğu oyunlar konusunda önceliği ders ve ödevlerini aksatmamaya vermektedirler. Bu da bilgisayar oyunlarının ders dışı sosyal faaliyetlere olumsuz etkisi konusunda ailelerin, öğrencilerin üzerine fazla düşmediklerini ya da bu konuda yeterince bilinçli olmadıklarını düşündürmektedir.

Doç. Dr. Yaşare Aktaş Arnas'ın yaptığı benzer bir araştırmada "ailenizin bilgisayar ve internet kullanma sıklığınıza karşı tavrı nasıldır?" şeklindeki bir soruya verilen cevapların dağılımı incelendiğinde "okul ve ders başarıma göre izin verirler" seçeneğinin (%36) ilk sırada yer aldığı sonucu çıkmıştır (Akt: Durmuş, 2007:117). Bu sonuçlara göre ailelerin genellikle çocuklarının bilgisayar ve internet kullanmasını onlar üzerinde bir ödül ve ceza mekanizması olarak kullandıklarını göstermektedir. Yani öğrenciler okulda başarılı olduklarında ailelerin bu konuda izin vermeleri bir ödül mekanizması niteliği taşımaktadır.

Öğrencilerin en çok oynadıkları oyun türleri incelendiğinde; (%42,2)savaş ve şiddet oyunları; (%22,4)spor ve yarış oyunları; (%14,4)strateji ve macera oyunları; "başka" seçeneğinde ise (%10,9); "her türlü oyunu oynarım, okey\tavla gibi eğlence oyunları ve simülasyon tarzı oyunlar oynarım" olarak görüş belirtmişledir. Zekâ ve mantık oyunları ise (%10,1) olarak görülmektedir. Araştırmalara göre bilgisayar oyunlarının %89'u şiddet içermektedir (Akt:Eroğlu; 2009, s.59).Şiddet içeren oyunlar gençler arasında diğer oyun türlerinden daha yaygındır.

Bilgisayar oyunları içerisinde şiddet içerikli oyun oynama sıklıklarına bakıldığında; (%67,2) ara sıra oynayanlar; (%20,7) hiç oynamayanlar; (%12,1) her gün oynayanlar olarak belirtilmiştir. Buna göre öğrencilerin ara sıra (%67,2) ve her gün (%12,1) olmak üzere toplam da %79,3'ü şiddet içeren bilgisayar oyunu oynadıklarını belirtmişlerdir.

Şiddet içeren bilgisayar oyunlarının gençler arasında ilgi görme nedenlerine baktığımızda ise ilk sırada (%54,4) "bu oyunların daha heyecan verici" olduğunu savunanlar; sonra (%31,2) "kendilerini daha güçlü hissetmelerini sağlıyor"; (%13,7) "çok yönlü düşünebilmeyi geliştiriyor" diyenler gelirken; "başka" seçeneğinde ise (%0,8) "oyun karakterleriyle kendilerini özdeşleştirdikleri ve bundan gurur duydukları" şeklinde cevap vermişlerdir.

Şiddet içeren bilgisayar oyunu oynama sıklığının cinsiyete göre dağılımına bakıldığında; şiddet içerikli bilgisayar oyunu oynayan erkek öğrenciler (%89), kız öğrenciler ise (%52) oranına sahiptir. Buna göre; şiddet içerikli bilgisayar oyunu oynama oranı cinsiyete göre erkeklerde daha yüksek bulunmuştur.

Tablo 2: Cinsiyet ile oyun türleri ilişkisi

Cinsiyet	Oyun Türleri					Toplam
	Spor ve yarış	Zekâ ve mantık	Savaş ve şiddet	Strateji ve macera	Başka	
Erkek	68 %26,3 %87,2	9 %3,5 % 25,7	135 % 52,1 % 91,8	27 % 10,4 % 54,0	20 % 7,7 % 52,6	259 % 100,0 % 74,4
Kız	10 % 11,2 % 12,8	26 % 29,2 % 74,3	12 % 13,5 % 8,2	23 % 25,8 % 46,0	18 % 20,2 % 47,4	89 % 100,0 % 25,6
Toplam	78 % 22,4 % 100,0	35 % 10,1 % 100,0	147 % 42,2 % 100,0	50 % 14,4 % 100,0	38 % 10,9 % 100,0	348 % 100,0 % 100,0
X2= 94,151 df= 4			P= 0, 000		P < 0,05 önemli	

Cinsiyet ile oyun türleri arasındaki ilişkiye bakıldığında; erkek öğrenciler arasında savaş ve şiddet içeren oyun oynanma oranı (%52,1); spor ve yarış (%26,3); strateji ve macera (%10,4); zekâ ve mantık (%3,5); "başka" (%7,7) olarak belirtilmiştir.

Kız öğrenciler arasında ilk sırada zekâ ve mantık oyunları (%29,2); strateji ve macera oyunları (%25,8); "başka" (%20,2); savaş ve strateji oyunları (%13,5); spor ve yarış oyunları (%11,2) olarak belirtilmiştir.

Buna göre erkek öğrencilerin en fazla savaş ve şiddet oyunlarını daha sonra spor ve yarış oyunlarını tercih ettikleri, kız öğrencilerin ise en fazla zekâ ve mantık oyunlarını daha sonra strateji ve macera oyunlarını tercih ettikleri görülmektedir. Bu konuda benzer bir çalışmada Barnett ve arkadaşları (1997) erkeklerin (%69,8) daha çok spor ve şiddet oyunlarını favori oyun olarak seçtiklerini, kızların (%88) ise entellektüel/yaratıcı oyunlarla aksiyon/fantezi oyunlarını tercih ettiklerini belirlemişlerdir (Akt: Bilgi, 2005:18).

Farklı okul türlerindeki öğrencilerin tercih ettikleri bilgisayar oyunu türlerine baktığımızda; dört farklı okul türünde de öğrencilerin en fazla oynadığı oyunlar "savaş ve şiddet içeren oyunlar" olarak görülmüştür. Mesleki/teknik lise öğrencilerinde (%45,6), Genel lise öğrencilerinde (%44,7), Anadolu lisesi öğrencilerinde (%41,1), İmam-Hatip lisesi öğrencilerinde (%32,7) oynanma oranına sahiptir.

Tablo 3: Okul türlerine göre öğrencilerin şiddet içerikli oyun oynama sıklığı

Okul Türü	Şiddet İçeren Oyun		Toplam
	Her gün veya ara sıra oynarım	Hiç Oynamam	
Genel Lise	60 % 78,9	16 % 21,1	76 % 100,0
Anadolu Lisesi	71 % 74,7	24 %25,3	95 % 100,0
Mesleki/Teknik Lise	109 % 87,2	16 % 12,8	125 % 100,0
İmam-Hatip Lisesi	36 % 69,2	16 % 30,8	52 %100,0
Toplam	276 % 79,3	72 % 20,7	348 %100,0
X^2= 9,179 df= 3	P= 0, 027	P < 0,05 önemli	

Okul türlerine göre öğrencilerin şiddet içeren bilgisayar oyunu oynama sıklığına bakıldığında; Genel lisede; (%78,9) "her gün veya ara sıra oynarım", (%21,1) "hiç oynamam" şeklindedir.. Anadolu liselerinde; (%74,7) "her gün veya ara sıra oynarım", (%25,3) "hiç oynamam" şeklindedir. Mesleki/Teknik liselerde; "(%87,2) her gün veya ara sıra oynarım", (%12,8) "hiç oynamam" şeklindedir. İmam-Hatip Lisesinde; (%69,0) "her gün veya ara sıra oynarım", (%30,8) "hiç oynamam" şeklinde dağılım göstermektedir. Bu sonuçlara göre şiddet içeren bilgisayar oyunlarının en çok oynandığı okul türü Mesleki/Teknik Liseler olarak karşımıza çıkmakta, bu oyunların en az oynandığı okul türü ise İmam-Hatip Liseleri olarak görülmektedir.

Bu oyunları en fazla oynayan öğrenci kitlesi Mesleki/teknik liseye, en az oynayan öğrenci kitlesi ise yine İmam-Hatip lisesine aittir. Mesleki/teknik lise öğrencilerinin ailelerinin sosyo/ekonomik yapılarının diğerlerine göre daha düşük olması, öğrencilerin geleceğe dönük beklentilerinin de olmaması veya düşük olmasının önemli bir etken olduğu düşünülmektedir. İmam-Hatip Lisesi öğrencileri arasında şiddet içeren oyun oynama oranının az olmasında ise bu öğrencilerin almış oldukları dini eğitimin etkili olduğu düşünülmektedir.

Zekâ ve mantık oyunları oynadığını belirten öğrencilerin okul türüne bakıldığında, ilk sırada Anadolu lisesi (%31,4), daha sonra İmam-Hatip lisesi (%28,6), Genel lise (%22,9) ve en son sırada da Mesleki/teknik lise (%17,1) yer almaktadır. Savaş ve şiddet oyunlarını tercih sıralamasında ilk sırada yer alan Mesleki/teknik lise öğrencileri, zekâ ve mantık oyunlarını tercih sıralamasında son sırada yer almaktadırlar.

Öğrencilerin kitap okuma alışkanlıkları ile şiddet içeren oyunlara yönelme arasındaki ilişkiye bakıldığında; şiddet içeren oyun oynamayı seven öğrencilerin düzenli kitap okuma alışkanlığına sahip olmadıkları sonucu çıkmaktadır.

Tablo 4:Şiddet oyunları ile sorunları çözme şekli arasındaki ilişki

Sorun Çözme Şekli	Şiddet İçeren Oyunlar			Toplam
	Her gün oynarım	Ara sıra oynarım	Hiç oynamam	
Konuşarak çözmeye çalışırım	20 % 8,4 % 47,6	161 % 67,4 % 68,8	58 % 24,3 % 80,6	239 % 100,0 % 68,7
Korkutarak çözmeye çalışırım	6 % 35,3 % 14,3	10 % 58,8 % 4,3	1 % 5,9 % 1,4	17 % 100,0 % 4,9
Güç kullanarak çözmeye çalışırım	9 % 27,3 % 21,4	22 % 66,7 % 9,4	2 % 6,1 % 2,8	33 % 100,0 % 9,5
Başkasından yardımcı olmasını isterim	4 % 12,1 % 9,5	24 % 72,7 % 10,3	5 % 15,2 % 6,9	33 % 100,0 % 9,5
Başka	3 % 11,5 % 7,1	17 % 65,4 % 7,3	6 % 23,1 % 8,3	26 % 100,0 % 7,5
Toplam	42 % 12,1 % 100,0	234 % 67,2 % 100,0	72 % 20,7 % 100,0	348 % 100,0 % 100,0
X^2= 24,234 df= 8	P= 0, 002		P < 0,05 önemli	

Öğrencilerin şiddet içerikli oyun oynamalarıyla, karşılaştıkları sorunları çözme şekli arasındaki ilişkiye baktığımızda; her gün şiddet içerikli oyun oynayan öğrencilerin %47,6'sı, ara sıra oynayanların %68,8'i, hiç oynamayanların ise %80,6'sı sorunlarını konuşarak çözmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir. Buna göre şiddet içerikli oyun hiç oynamadığını belirten öğrencilerin sorun çözerken konuşmayı tercih etme oranı diğerlerinden daha yüksek çıkmıştır. Aynı zamanda şiddet içerikli oyunları hiç oynamadığını belirten öğrenciler arasında sorunlarını "korkutarak (%1,4) ve ya güç kullanarak (%2,8)" çözmeye çalışanların oranı "her gün ya da ara sıra" oynayanlara göre yine düşük çıkmıştır. Yani sorunları çözerken korkutma ya da güç kullanma yöntemini seçenlerin oranı bu tür oyunları her gün veya ara sıra oynayanlarda, hiç oynamayanlara göre daha yüksek çıkmaktadır.

Öğrencilerin okul başarıları ile şiddet oyunlarına yönelme ilişkisi incelendiğinde; kendini başarılı olarak değerlendirenlerde; ara sıra şiddet içeren oyun oynarım (%70,9); hiç oynamam (%21,5); her gün oynarım (%7,6) olarak belirtilmiştir. Kendini orta düzeyde öğrenci olarak değerlendirenlerde; ara sıra oynarım (%67,0); hiç oynamam (%22,3), her gün oynarım (%10,7) olarak belirtilmiştir. Kendini derslerde başarısız bulan ama sosyal etkinliklere katıldığını ifade edenlerde; ara sıra oynarım (%62,9); hiç oynamam (%20); her gün oynarım (%17,1) olarak belirtilmiştir. Okulda olmayı sevmeyenlerde; ara sıra oynarım (%65,6); her gün oynarım (%28,1); hiç oynamam (%6,3) olarak belirtilmiştir. Okul başarısı ile şiddet içeren bilgisayar oyunları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ancak görsel olarak başarı arttıkça her gün oynama oranı azalmaktadır ve bu önemlidir.

Öğrencilerin şiddet içeren oyunları oynama sıklığı ile daha çok tek kişilik mi yoksa online (çevrim içi) oyunları mı tercih ettikleri konusundaki ilişkiye bakıldığında; her gün oynarım diyenlerin %88,1'i online oynadığını, %11,9'u tek kişilik oyunları oynadığını ifade etmişlerdir. Ara sıra oynarım diyenlerin %58,1'i online, %41,9'u tek kişilik oynadığını ifade etmiştir. Şiddet içeren oyun oynamayanların ise %63,9'u tek kişilik oyunları tercih ederken, % 36,1'i online oyunları tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Bu verilere göre şiddet içeren oyun oynayanların çoğunluğu online (çevrim içi) oyunları tercih ederken, şiddet içeren oyun oynamayanların çoğunluğu ise tek kişilik oyunları tercih etmektedirler.

Şiddet içeren oyun oynama sıklığı ile öğrencilerin geleceğe dönük beklentileri arasındaki ilişkiye bakıldığında; şiddet içeren oyunları her gün oynayanların %66,7'si üniversiteye gitmek istediğini,

%16,7'si okuldan sonra ne yapacağına karar vermediğini, %9,5'i bölümüyle ilgili bir işte çalışmak istediğini, %4,8'i bir iş yapmayı şu anda düşünmediğini belirtmişlerdir. Ara sıra oynarım diyenlerin %71,8'i üniversiteye gitmek istediğini, %14,5'i bölümüyle ilgili bir işte çalışmak istediğini, %6,4'ü okuldan sonra ne yapacağına karar vermediğini, %2,1'i bir iş yapmayı şu anda düşünmediğini belirtmişlerdir. Bu tür oyunları hiç oynamadığını belirtenlerin ise; %84,7'si üniversiteye gitmek istediğini, %11,1'i bölümüyle ilgili bir işte çalışmak istediğini, %2,8'i okuldan sonra ne yapacağına karar vermediğini ifade etmişlerdir.

Buna göre, şiddet içeren bilgisayar oyunlarını her gün oynayanların %66,7'si, ara sıra oynayanların %71,8'i ve bu oyunları hiç oynamayanların %84,7'si üniversiteye gitmek istediklerini belirtmişlerdir. "Okuldan sonra ne iş yapacağına karar vermeyenlere" baktığımızda da bu tür oyunları her gün oynayanlar (%29,2), ara sıra oynayanlar (%62,5), hiç oynamayanlar (%8,3) olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir sonraki seçenekte ise bu tür oyunları hiç oynamıyorum diyenlerden hiç birisi (%0,0) "bir iş yapmayı şu anda düşünmüyorum" seçeneğini işaretlememiştir. Sonuç olarak "şiddet içeren bilgisayar oyunu oynamayan öğrencilerin geleceğe dönük beklentileri daha yüksektir."

Anne ve babanın eğitim düzeyi yükseldikçe öğrencilerin şiddet içeren bilgisayar oyunu oynama sıklığı azalmaktadır. Aile geliri ile öğrencilerin şiddet içeren oyunlara yönelmeleri arasındaki ilişkiye bakıldığında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Aile geliri ile öğrencilerin şiddet oyunlarına yönelmeleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Şiddet içeren bilgisayar oyunları oynayan öğrenciler şiddet içeren oyun oynamayanlara göre bilgisayar başında daha fazla zaman geçirmektedirler.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sonucunda şiddet içeren bilgisayar oyunlarının gençlerin kişilikleri, tutum ve davranışları üzerinde genel olarak etkili olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin %88'inin sağlıklı bir aile ortamına sahip oldukları tespit edilmiştir. Öğrencilerin iletişim kurmak için kendilerine en yakın hissettikleri kişi olarak; ilk sırada arkadaşları (%37), ikinci sırada ise anneleri (%31,4) gelmektedir. Erkek öğrenciler kız öğrencilerden daha çok şiddet içerikli oyun oynarken kızlar arasında da oran (%52 olarak) azımsanacak ölçüde değildir. Bu oyunlara yönelen öğrenciler bilgisayarda daha çok vakit geçirmekte, daha az kitap okumaktadırlar, geleceğe dönük beklentileri de daha düşüktür. Okul türlerine göre en fazla meslek lisesi öğrencileri arasında şiddet içerikli oyun tercihi fazladır. Aile yapısı ve ailenin gelir düzeyiyle bu tür oyunlar arasında bir ilişki bulunamamıştır.

Bu araçların kullanımı konusunda özellikle çocuk ve gençlerimizi doğru bir şekilde eğitmez ve yönlendiremezsek bu araçlar onlar için çok tehlikeli bir silaha dönüşmüş demektir. Olumsuz etkilerinin kısa sürede kendini göstermemesi çocuklar üzerinde durumu bağımlılık boyutlarına kadar götürebilir. Gerekli önlemler alınarak çocuk ve gençlerimizin kişilik ve ruhsal yapılarının korunması sağlanabilir. Bu anlamda gerektiğinde bilgisayar kullanım sürelerine müdahale edilebilmeli, bilgisayarlarında hangi programların veya oyunların yüklü olduğu kontrol edilebilmeli, evde bilgisayarın yeri kolay görülebilir şekilde düzenlenebilmelidir.

Bilgisayar oyunlarının olumsuz etkilerinden korumak amacıyla çocuk ve gençlerimize bilgisayar kullanmayı yasaklamak belki birçok ailenin ilk aklına gelen tedbir olabilir. Ancak yasaklamak hiçbir zaman bu soruna kalıcı çözüm getirmez.Oyunun içeriğini, yerini ve süresini doğru ayarlamak çocuk ve gençler üzerindeki olumsuz birçok etkisini de ortadan kaldıracaktır.

Aileler bireylerine duygusal doyumu sağlayacak yaşantı zenginliği sunmalıdır. Aksi takdirde bireyler aile ortamında sosyal kabul, güven, sevgi, değerli olma, şefkat gibi duygusal ihtiyaçlarını sanal arkadaşlıklar ve oyunlarla doyurmaya çalışmaktadırlar (Açıl ve Purtaş, 2008:107).

Bilgisayar ve internet kullanımıyla ilgili olarak şu önerilerde bulunulabilir (Cengizhan,2005: s.10).

• Gençler internetten nasıl faydalanmaları gerektiğini öğrenmelidirler, belirli amaçla internet ve bilgisayar kullanmalıdırlar.

• İnternete giriş ve çıkış saatleri bir çizelge yapılarak belirlenmeli ve bu kurallara uyulmalıdır.

• Arkadaşlarına sosyal ortamlarda daha fazla zaman ayırmaları sağlanmalıdır. Arkadaşları ile internet dışı yollarla iletişim kurması özendirilmelidir.

• Sosyal aktivitelere (sinema, tiyatro, müze, sportif faaliyetler) zaman ayrılmalıdır.

• Aileler gençlere daha fazla (kaliteli) zaman ayırmalı, sorunları ile ilgilenmelidir.

• Okul ve arkadaş çevreleri hakkında bilgi almak üzere gençle sohbet etmeli, hoşlandığı, ilgi duyduğu konular ile kaygı ve sorunlarını aile ile konuşması için teşvik edilmelidir.

• İnternette iken gençlerin genellikle hangi sitelere girdiklerini öğrenmek, eğilimleri hakkında fikir verebilir. Bilgisayar ve İnternet hakkında konuşmak faydalı olabilir.

• Gençlerin bilgisayar ve internet dışında da hobi geliştirmeleri teşvik edilmeli, kitap okuma alışkanlığı aileden örnek alınarak kazandırılmalıdır.

• Gençlerden aile sorumluluklarını paylaşmaları ve belirli görevleri yerine getirmeleri istenmelidir.

KAYNAKÇA

Açıl, M., Purtaş, A.(2008). Ergenlik Psikolojisi. İstanbul: Hepsiçocuk.

Aksaçlıoğlu, A. G.,Yılmaz, B.(2007). "Öğrencilerin Televizyon İzlemeleri ve Bilgisayar Kullanmalarının Okuma Alışkanlıkları Üzerine Etkisi", Hakemli Yazılar, Türk Kütüphaneciliği 21, Cilt 1, ss.3–28.

Arslan, C., Yücel,A., Güllü,M.(2010). "İlköğretim ve Ortaöğretimde Öğrenim Gören Öğrencilerin Spor ve Oyun Alışkanlıklarının İncelenmesi", e-Journal of New World Sciences Academy, Volume: 5, Number: 1,ss. 28–46.

Bilgi, A.(2005). "Bilgisayar Oyunu Oynayan ve Oynamayan İlköğretim Öğrencilerinin Saldırganlık, Depresyon ve Yalnızlık Düzeylerinin İncelenmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Cengizhan, C.(2011). "Öğrencilerin Bilgisayar ve Internet Kullanımında Yeni Bir Boyut: Bağımlılık", VIII. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi VIII. Ulusal PDR Kongresi Bildiri Özetleri, İstanbul, Marmara Üniversitesi Yayınları, 21–23 Eylül 2005. http://mimoza.marmara.edu.tr/~cahit/Yayin/bildiri/ PDR2005Bil/PDR2005_Bildiri.pdf (14.02.2011)

Çankaya, S.,Karamete, A.(2008). "Eğitsel Bilgisayar Oyunlarının Öğrencilerin Matematik Dersine ve Eğitsel Bilgisayar Oyunlarına Yönelik Tutumlarına Etkisi", Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, ss. 115–127

Durmuş, A.(2007). Eyvah! Çocuğum Bilgisayar Kullanıyor, İstanbul, Nesil Yayınları, 2007.

Eroğlu,S. E.(2009). Saldırganlık Davranışının Boyutları ve İlişkili Olduğu Faktörler: Lise ve Üniversite Öğrencileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı Araştırma Yöntemleri Bilim Dalı, Doktora Tezi, Konya.

Gümüşoğlu, F.(2006). "Bilgisayar Oyunlarında Şiddet, Çocuklar ve Gençler", Toplumsal Bir Sorun Olarak Şiddet Sempozyumu Bildiri Kitabı, Ankara, ss.149–168. http://e-kutuphane.egitimsen.org.tr/index.php?sf=detay&main=&id= 1581&sayfa=0(19.11.2010)

İnal, Y., Kiraz, E.(2008). "Bilgisayar Oyunları İdeoloji İçerir mi?",Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, Cilt 6, Sayı 3,ss.523–544.

Kelleci, M.(2008). "İnternet, Cep Telefonu, Bilgisayar Oyunlarının Çocuk ve Gençlerin Ruh Sağlığına Etkileri", TAF PreventiveMedicineBulletin. http://www.scopemed.org/?mno=308, (20.05.2010)

Tüfekçi, A.(2007). "Bilgisayar Öğretmeni Adaylarının Bilgisayar Oyunu Oynama Alışkınlıkları", Ankara, Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı:21,ss.38–54.

D-1 OTURUMU

EĞİTİM-1:

HAKLAR VE ALTERNATİFLER

İDEOLOJİK SOSYOLOJİ ÖĞRETİMİ: HALK FIRKASI PROGRAMI DOĞRULTUSUNDA YAZILAN İLK DERS KİTABI (NECMEDDİN SADAK)

Beyhan ZABUN[1]

Şakir BERBER[2]

ÖZET

Bu çalışmada Necmettin Sadak tarafından 1937 yılında ortaöğretim sosyoloji öğretim programı doğrultusunda yazılan lise sosyoloji kitabının içeriği, sosyoloji-ideoloji ilişkisi ve eğitimin siyasal işlevi çerçevesinde incelenmiştir. 1924 yılından itibaren sosyoloji dersinin lise müfredatlarında yer almasına paralel olarak ders kitabı eksikliği ortaya çıkmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenen ve tek kitabın kullanıldığı dönemde ideolojik olmayan içeriği ile 1924 programı doğrultusunda Ali Kami, Mehmet İzzet gibi yazarlar tarafından yazılan İçtimaiyat kitapları uzun yıllar kullanılmıştır. 1935 yılında yenilenen program içeriğinde ise özel bir vurgu ile ders kitaplarında "inkılâpların Halk Fırkası programında yer alan şekli ile" ders kitaplarında yer alması gereğinden hareketle Mehmet İzzet'in kitabı yürürlükten kaldırılmış, yerine dönemin Cumhuriyet Halk Partisi Sivas milletvekili Necmettin Sadak'a yazdırılan sosyoloji kitabı kabul edilmiştir.

Eğitimin vatandaş yetiştirme amacına yönelik olarak temel işlevlerinden birisi olan siyasal işlevi, incelenen ders kitabının içeriğinde sosyoloji öğretiminin olması gereken asıl işlevinin önüne geçmektedir. Bu durum tarihsel-dönemsel şartlar dikkate alındığında mazur görülebilir. Kitap içeriğinde dönemin pozitivist bilim anlayışının, toplumsal yapıyı çözümleme ve kavratmanın ötesinde toplumsal değişme ve Cumhuriyet reformlarının tanıtımı ve benimsetilmesine dönük içerik, somut olarak bütün konu başlıklarında ortaya çıkmaktadır. Halk Fırkası programı içeriğinin bu bağlamda kitapta somutlaştığı en temel unsur ise her konu çerçevesinde yapılan Osmanlı ve Cumhuriyet karşılaştırması şeklindedir.

Anahtar Kelimeler: *Sosyoloji, sosyoloji öğretimi, ideoloji, eğitimin siyasal işlevi*

ABSTRACT

In the current study, the sociology course book which was written by Necmettin Sadak in 1937 according to high school sociology curriculum was analyzed from the view point of the relationship between sociology and ideology and the political function of education. From 1924, in paralel with taking place in high school programs sociology course books were written by different writers. Mehmet Izzet's and Ali Kamis books were used until 1935. Sociology curriculum was changed in 1935 according to new Republican Peoples Party (CHP) program. The aim of the new program was to adopt curriculum to principles of Revolution as it was in RPP's party program. After Mehmet Izzet's book "Ictimaiyat" abrogated, a new book was accepted for high schools which was written by RPP Sivas Deputy Necmettin Sadak.

There is different content in the book. In this content educations political function was seen different from its real function. The positivist science and society approach is metodogically used in the book to understand the social structure and social change. The main aim of the book content is to introduce and to get Turkish people to accept the princeples of Turkish revolutions according to RPP's party program. There is a comparison approach about Ottoman and Republic era in the book.

Keywords: *Sociology, teaching of sociology, ideology, the political function of education*

[1]Yrd. Doç. Dr.,Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Felsefe Grubu Eğitimi ABD, Ankara
[2]Yrd. Doç. Dr.,Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Felsefe Grubu Eğitimi ABD, Ankara

1.GİRİŞ

Türkiye'de ortaöğretimde sosyoloji öğretimi Ziya Gökalp'in 1911 yılında Selanik İttihat ve Terakki İdadisinde İçtimaiyat dersleri okutması ile başlamıştır. Cumhuriyetin kuruluşundan sonraki sürece kadar düzenli olmayan şekillerde ortaöğretim kurumlarında sosyolojinin Türkiye'ye girişi, kabul görüşü, sosyoloji teori ve akımlarının akademik ve entelektüel çevrelerde yer bulmaya başlaması ile 1924 yılında ders, lise ders müfredat genel çizelgesinde yer almıştır.

İçtimaiyat dersini ilk kez programlara koyduran ve okutan Ziya Gökalp'tir. Gökalp, Felsefe dersinin de programlara girmesinde etkili olmuştur. Ona göre, eğitim sistemimizin asıl hatası, öğrencilerin, aydınların öğrendikleri ile bir sentez yapamayıp yaratıcı olamamalarıdır. Oysa bunu iyi bir felsefe ve toplum yapısını tanıyarak ona paralel geliştirmeye yarayacak içtimaiyat öğretimi sağlayabilir (Akyüz, 1994: 270).

Sosyoloji dersinin lise öğretim programına alınmasının gerekçesi genel programda şu şekilde açıklanmıştır:

"Felsefe derslerinde eski programla bu program arasındaki esaslı fark içtimaiyatın eklenmesi ve 11. sınıfın edebiyat şubesinde felsefi konular çerçevesinde çeşitli meselelerin öğretilmesine gerek görülmesidir. Programı düzenleyen kurul, ikinci devre, öğrencisinin toplumsal sorunlar üzerine düşünmesini, onların birey üzerindeki etkilerinin bilinmesini ve evrim hakkında fikir edinilmesini gerekli görmüştür. Daha önce dersler ayrı ayrı okutularak hukuksal ve ekonomik sorunların birbirleriyle ilişkisi gösterilmezken şimdi bunların birer toplumsal kurum olmaları nedeniyle birbirlerine olan etkileri, özellikle gelişme evreleri öğrenciye öğretilecek ve toplumun gelişimiyle birlikte bunların da değişimi hakkında yeterli fikir ve bilgi verecektir" (Tan, 1987: 168).

Sosyoloji dersi 1924 yılından sonra farklı okul türlerinde, öğretim kademelerinde değişik adlar altında ve değişik ders saatleri şeklinde programlarda yer almıştır.

2.EĞİTİM – SİYASET

Temel toplumsal kurumlar olarak siyaset ve eğitim kaçınılmaz olarak ilişki içindedir. Kurumların karşılıklı olarak birbirlerini etkilemeleri ve belirlemeleri ve bu çerçevede etkileşimleri ile toplumsal değişmeyi hızlandırmaları bakımından iki kurumun ilişkisi önem arz etmektedir. Türkiye'de diğer kurumları etkileyen başat kurum olarak siyaset Cumhuriyet tarihi boyunca eğitimi kurum olarak doğrudan etkilemiş ve şekillendirmiştir. Bu etkileme en genel anlamda eğitimi felsefesi ve bu doğrultuda geliştirilecek ve uygulanacak politikaların belirlenmesinden en dar ve basit anlamda bir ders programının içeriğinin belirlenmesine kadar en üst düzeyde etkili olmuştur.

Osmanlı dönemi eğitim politikalarında belirleyici olan temel kurumlar, Osmanlının son dönemi modernleşme/batılılaşma çabaları sürecinde yapılmaya çalışılan eğitim alanındaki reformların temel unsurları ve motivasyonu, eksen kurumlar olarak siyaset, asker, tıbbiye olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı'dan Cumhuriyete geçiş ve sonraki süreçte ise çok belirgin olarak inkılâpların gerçekleştirilmesi ve topluma benimsetilmesi sürecinde eğitim temel bir kurum olarak kendini göstermektedir.

Eğitimin en temel işlevi bireyi sosyalleştirmesidir. Bu sürecin önemli bir unsuru ise siyasal sosyalleşmedir. Siyasal sosyalleşme, toplum – birey etkileşimi sonucu bireyin siyasal yaşamla ilgili görüş, tutum, değer ve davranışlarının şekillenmesidir. Bu bağlamda eğitimin siyasal işlevi devletin istediği insan modelinin yetiştirilmedir. Eğitim bu işlevini, eğitim felsefesi, bu doğrultuda geliştirilen politikalar ve uygulamalar, okullar, öğretim programları, dersler, ders kitapları, törenler vb. ile sağlar.

Eğitimin siyasal işlevlerinin, vatandaş, seçmen ve lider yetiştirmek olduğu dikkate alındığında bu işlevlerin yerine getirilebilmesi için eğitimin her aşamasında, her ortamında, teorik – pratik bütün süreçlerinde ulaşılmak istenen amaca dönük içeriklerin ortaya konması zorunludur. Ders kitapları eğitimin bu işlevi bakımından en önemli öğretim materyalleridir. Ders kitaplarının konu alanı ile ilgili bilimsel içeriklerinin yanı sıra eğitimin siyasal işlevine yönelik içeriklere de sahip oldukları görülmektedir. Özellikle yukarıda sosyoloji dersi öğretim programında ortaya konan siyasi amaçların ders kitaplarında içerik olarak somutlaşması kaçınılmazdır. Sosyoloji dersi konu alanı itibariyle bu amaçlara yönelik içeriğe uygun olduğu için bu işlev daha kolay gerçekleştirilmektedir.

3.İDEOLOJİ - SOSYOLOJİ

Bu çalışmanın temel sorunu olmamakla birlikte sosyolojinin bir bilim olarak ortaya çıkışı ve sonraki süreçte gelişimi sosyolojik teoriler, problemler, kavramlar, aynı tarihsel gelişime paralel ortaya çıkan ideolojilerden bağımsız olmamıştır. Bir bilim olarak sosyolojinin ortaya çıkışından önce toplum, toplumsal sorunlar vb. üzerinde yapılan tartışmalar, yorumlar, sorunlara getirilen çözüm önerileri sübjektif yorumlar olduğu için daha çok felsefi bulunmuş ve bu bağlamda değerlendirilmiştir. Oysa sosyolojinin ilk kurucu babalarının da ve sonraki düşünür, bilim adamı temsilcilerinin de her birinin toplum anlayışları büyük ölçüde tarihsel-teorik-felsefi analizler olarak sosyoloji tarihindeki yerini almıştır. Sonraki süreçte metodolojisi, temel kavram ve problemleri ile daha pozitif bir karakter kazanmasına rağmen sosyoloji bazı teori, uygulamalı araştırma ve bunlar bağlamındaki yorumlarda ideolojiden ayrışamamıştır ve bu durum bilimin problem alanı, son tahlildeki yorum ve değerlendirmenin sübjektif insana ait olması bakımından mümkün görünmemektedir.

Çalışmanın başlığında yer alan "ideolojik sosyoloji öğretimi" ifadesi ise yukarıdaki tartışmadan daha farklı bir boyutta doğrudan eğitim-siyaset ilişkisinin, iktidar partisinin siyasi programının sosyoloji dersinde anlatılmasını içermektedir. Bu bağlamda eğitim-siyaset ilişkisi dolaylı değil doğrudan ders kitabı içeriğinde somutlaştığı şekliyle incelenmiştir.

4.SİYASET – PROGRAM GELİŞTİRME

Yukarıda da değinildiği gibi siyasetin temel toplumsal kurumlardan birisi olarak diğer kurumlar üzerinde özellikle eğitim üzerinde açık bir belirleyiciliği vardır. Bu etki iki kurumun ilişkisi ve eğitimin siyasal işlevi çerçevesinde eğitimle ilgili her unsur ve süreçte açık olarak görülmektedir.

Türkiye'de Cumhuriyetin ilanından sonra geliştirilen ilk program olan 1924 programı ve son program olan ve halen yürürlükte olan 2009 programları ile birlikte toplam 9 öğretim programı uygulanmıştır. Bu programların program geliştirme tekniğine uygunlukları, hâkim olan felsefeler, ana temalar, problemler, üniteler, konular, konu alt başlıkları ve kavramlar bakımından birbirlerinden temel farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar programların geliştirildiği dönemin siyasal gücünün, dönemsel, toplumsal, ekonomik, kültürel özelliklerinin, toplumsal yapıya egemen iç – dış unsurların, uluslararası gelişmelerin özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Programların geliştirildiği dönemler, Cumhuriyetin ilanı, tek parti dönemi, Atatürk dönemi, İnönü dönemi, çok partili hayata geçiş, 27 Mayıs 1960 İhtilal'ı, 1960-1980 arası toplumsal çatışmalar dönemi, 12 Eylül 1980 Darbesi, toplumsal değişmenin içerik ve yoğunluğu bakımından 1990'lı yıllar ve küreselleşmenin bir süreç olarak etkilerinin somut yaşandığı 2000'li yıllardır.

5.PROGRAMIN İLK PROGRAMDAN FARKLARI

İlk İçtimaiyat ders programı 1924 yılında hazırlanan programdır. Bu program teknik anlamda program geliştirmenin temel unsurlarını barındırmamakla beraber, bir konular listesi özelliği göstermektedir.

1924'teki lise programında "İçtimaiyat" dersinin içeriği 1920'de Fransa Eğitim Bakanlığı'nın öğretmen okulları için hazırladığı program örnek alınarak hazırlanmıştır. Bu programda konular birey ve toplum ilişkisi hakkındaki giriş bilgilerinden sonra başlıca üç bölüme ayrılmaktaydı. Bunlar sırasıyla iktisat sosyolojisi konuları, aile sosyolojisi konuları, siyaset sosyolojisi konularıydı. Programın sonunda din sanat ve toplum ilişkisine de değinilmekteydi (Tan, 1987: 172)1924 programının amaçları ile programın içeriği örtüşmektedir. Bu ilk programda inkılâpların çoğunun yürürlüğe girmemiş olmasından dolayı Atatürk ilke ve inkılâplarından söz edilmemiştir. (Maarif Vekaleti, Lise Programı, 1924).

Cumhuriyetin kuruluş aşamasından sonra devletin kurumsallaşmaya başlaması, reformların yapılması, batılılaşma sürecinin hızlanmasına paralel olarak eğitim alanında da değişikliklere, yeni yapılanmalara gidilmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi eğitim alanında köklü değişikliklerin yanı sıra tarihsel-dönemsel-siyasal şartlara bağlı olarak ders programlarının içeriklerinde de değişiklikler yapılmıştır. Bu noktada amaç ve içeriğinde politik söylemi daha net ve vurgulu bir şekilde 1935 programı 1924 programından farklılıklar göstermektedir.

1935 Programında "Gençleri sosyal vakıalar üzerinde düşündürmeye ve bunlar arasındaki ilgileri araştırmaya alıştırmak" ve "Gençleri Türk devriminin amaç bildiği ideallerin fikri temellerini kavrayacak hale getirmek ve böylece Türk toplumunun gelişmesine yarayacak işler yapacak yurttaşlar yetiştirmek" şeklinde ifade edilen amaçlar yeni Türk devletinin sosyoloji öğretimi ile ulaşmak istediği siyasal amacı açık olarak ortaya koymaktadır. Program devletin ilkelerini anlatmak ve benimsetmek açısından öğretmene etkin bir görev ve aynı zamanda siyasal, tarihsel bilinçlendirme ve yurttaşlık bilgisi kazandırma işlevi yüklemiştir:

"Öğretmenler içtimaiyat kitabının her bahsinde hadiselerin tarihi akışı üzerinde durarak ve talebenin tarih derslerinde elde ettiği bilgiden yararlanarak bugünkü duruma geçeceği gibi orta kısımda yurt bilgisinden elde ettiği kanaatleri de bu ilmin verileriyle kuvvetlendirmiş olmalıdır."

6.PROGRAM ÇERÇEVESİ

31.8.1935 tarih ve 153 sayılı kararla kabul edilen program tümüyle farklı bir anlayışa dayanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin; sendikacılık, kooperatifçilik, sanayileşme, kabotaj ve demiryolu, tekelcilik, bankacılık, özel mülkiyet, devletçilik, aile hukuku, kadın-erkek eşitliği, dil, kültür, ideal birliği, sosyal yardım, ulusal egemenlik, cumhuriyetçilik ilkeleri ayrıntılı bir biçimde programda özümsenmiştir. Öğretmenden ise, bu ilkelerin doğruluğunu verimini faydalarını önemini göstermesi istenmiştir (Beydoğan, 1988;45).

Programın yukarıda ele alınan amaçları, öğretmene yüklenen sorumluluk ve Cumhuriyet Halk Partisi parti programı ile örtüşmesi istenilen içeriği ders kitabında somut olarak ortaya çıkmaktadır. Programın kabulü ve yürürlüğe girmesinin ardından Milli Eğitim Bakanlığı'nın liseler için kabul ettiği Mehmet İzzet'in İçtimaiyat kitabı yürürlükten kaldırılmış yerine dönemin Cumhuriyet Halk Partisi Sivas milletvekili Necmettin Sadak'a belirtilen amaç doğrultusunda yeni bir Lise Sosyoloji kitabı yazdırılmıştır.

7.ORTAÖĞRETİM SOSYOLOJİ DERS KİTAPLARI

Ortaöğretim düzeyindeki ilk sosyoloji ders kitabı bir çeviridir: "İçtimaiyat Dersleri" Bu kitap A. Hess ve A. Gleyze'nin Fransız öğretmen okulları için yazdığı Notions de Sociologie adlı el kitabından çevrilmiştir. Çeşitli yazarlar, Fransız sosyoloji ders kitaplarının bizdeki lise öğretimi için yetersizliğini vurgulamışlardır. İ.H. Baltacıoğlu'na göre bu kitapların yazarları uzman değillerdir (Tan, 1987; 175).

Ders kitaplarının önemi göz önüne alındığında tek sorun yazarların uzman olması olamaz. Sosyoloji gibi bir dersin kitabının başka dilde yazılmış bir çeviri eser olması bazı sorunlara yol açabilir. Örneğin Fransız okulları için yazılmış bir kitapta kendi toplumumuzla ilgili bilgiler bulmak pek mümkün olamayacaktır.

Hilmi Ziya Ülken ise bu kitapların liselerde izlemek istediğimiz öğretim biçiminden oldukça farklı bir temele dayandığını belirtmektedir Ülken'e göre öğretmen okullarında sosyoloji eğitim ve ahlak uygulamalarıyla birlikte bilimselleştirilmiş bir yurt bilgisi niteliğinde olup ilkokul öğretmenlerine çalışma alanında yarar sağlayacak ulusal ve insancıl bilgiler verme amacını izler. Hâlbuki liselerde istenen toplumsal sorunların incelenmesine giriş yapmak yani özellikle bilimsel bir amaçtır (Tan, 1987: 176).

1924'te sosyoloji, öğretim alanına girince okul kitapları yazma gereği duyulmuştur.1927 yılında Bonafouce tarafından yazılan ve Türkçeye Necmettin Sadak tarafından çevirilen içtimaiyat ders kitabı, 1930 yılında M. Servet'in yazdığı Felsefe ve İçtimaiyat adlı kitap ise yardımcı kitap olarak Milli Eğitim Bakanlığı, Talim Terbiye Kurulu tarafından kabul edilmiştir (Arslanoğlu, 2001;68).

1935 yılı lise programında İçtimaiyat dersinin adı sosyolojiye çevrilmiş H.Ziya Ülken'in Umumi İçtimaiyat ve Mehmet İzzet'in İçtimaiyat adlı eseri ders kitabı olarak kabul edilmiştir. Bu dönemde kitap yazma işine lise öğretmenleri de katılmıştır. İstanbul Erkek lisesi öğretmenlerinden Mustafa Namık İçtimaiyat Nedir? İstanbul Kabataş Lisesi öğretmenlerinden Kazım Berge Sosyoloji, İstanbul Vefa Lisesi öğretmenlerinden Nurettin Topçu Toplumbilim adlı kitapları yazmışlardır (Beydoğan, 1988; 52).

Mehmet İzzet'in 1927'den 1935'e kadar okutulan İçtimaiyat kitabı 1935 yılında tekrar kabul edilmiş ancak program değişikliğine bağlı olarak 31.08. 1935 tarihinde Kültür Bakanlığı Kültür Kurulu tarafından oluşturulan bir komisyon tarafından programda öngörülen içeriğe uymadığı için yürürlükten kaldırılmıştır. Mehmet İzzet'in kitabının yürürlükten kaldırılmasını öneren komisyon üyelerinden birisi de Hilmi Ziya Ülken'dir(Varol, 1982: 121).

Varol(1982:121)'a göre bu uygulamanın sebebi, 1930'lara gelindiğinde devrim kadrosunun yönetimin, kuruluş döneminin ilk yıllarının, deneyimlerini de değerlendirerek devrim ideolojisinin niteliklerini ve çerçevesini yeniden belirleme ve bu doğrultuda yeni uygulamalara girişme ihtiyacı ile ilgilidir.

Varol'un tespiti ülkemizde öğretim programı geliştirmenin ya da programlarda köklü değişiklikler yapılmasının denk geldiği siyasal dönemlerin özellikleri ile örtüşmektedir.

8.NECMETTİN SADAK TARAFINDAN HALK FIRKASI PROGRAMI VE YENİ ÖĞRETİM PROGRAMI ÇERÇEVESİNDE YAZILAN SOSYOLOJİ DERS KİTABI

Mehmet İzzet'in İçtimaiyat kitabının yürürlükten kaldırılmasının ardından Necmettin Sadak'ın büyük ölçüde Fransız yazarların eserlerinden Türkçeye çeviriler yaparak oluşturduğu sosyoloji kitabı 1937 yılında yayımlanmıştır. Kaynakçası bulunmayan, 267 sayfadan oluşan kitap, Sosyolojinin İlk Habercileri, Sosyolojinin Tarifi ve Metodu, Millet, Devlet, Hükümet, Din, Aile ve Kadın, Ahlak, Hukuk, Sanat, Ekonomi ana ünite başlıklarından oluşmaktadır. Bu çerçeve öğretim programı ile uyuşmaktadır. Kitabın iç sistematiği sosyolojiye giriş, temel kavramlar yaklaşımdan çok sosyoloji tarihi ve kurumlar sosyolojisi yaklaşımı ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın ana temalarından birisi olan tarihsel içerik ve mukayese ise bütün kitap metni boyunca somut olarak görülmektedir.

8.1.Yöntem Anlayışı

Sadak(1937:21)'a göre sosyoloji pozitif bir bilim olarak kabul edilmelidir ve toplumsal olgu/olayların anlaşılmasında doğa bilimlerinin yöntemleri kullanılmalıdır. Toplumun anlaşılmasında doğa bilimleri yöntemlerinden analojik örnekler veren Sadak, "sosyolojik hadislerin eşya gibi tetkik edilmelerinin lazım geldiğini" belirtmektedir. Pozitivist bilim ve toplum anlayışının bir yansıması olan bu yaklaşım toplumsal olguları çözümlemede tarihsel olayları neden-sonuç ilişkisi içinde analizde bütün metin boyunca somut olarak görülmektedir.

8.2.Toplum Yaklaşımı

Sadak(1937:8-9), bütün kitap içeriğinde genel anlamda pozitivist denilebilecek bir yaklaşımla toplum anlayışını ortaya koymaya çalışmıştır. Daha doğrusu yukarıda da ifade edildiği gibi toplumu pozitivist bir yöntemsel yaklaşımla anlamaya çalışan Fransız sosyoloji ekolleri temsilcilerinin görüşlerine kitabında yer vermiştir.

Hayvan ve insan topluluklarının benzerlik ve farklılıklarını evrimci bir yaklaşımla ortay koyan Sadak, biyolojik anlamda devam eden evrimin toplum içinde geçerli olduğunu sürü – aile mukayesesi ile ortaya koymaya çalışmıştır. Hayvanların biyolojik yapılarını analiz ederek toplumsal yapıları anlama yaklaşımını örneklendiren Sadak, "kompleks hayvanlar", "basit hayvanlar" mukayesesini topluma uyarlayarak toplumların da evrimsel bir süreçte giderek karmaşık bir yapıya büründüklerini ortaya koymaya çalışmıştır.

Toplum tanımlamasında milleti oluşturan unsurları ele Sadak(1937:25), dönemsel olarak farklı anlaşılan ırk konusuna da değinmiştir. Irkı, fizik antropolojik bir olgu olmaktan çok soy olarak ele alan Sadak'ın 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başlarındaki ve Türkiye'de de değişik siyasal ve bilimsel yaklaşımlarla ele alınan ırk kavramından etkilendiği görülmektedir.

Sadak, milleti oluşturan unsurlar arasında ırk birliğine özel bir vurgu yapmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi dönemsel ve siyasal olarak ırktan anlaşılan bugünkü fizik antropolojik ırksal kategoriler değildir. Tarihsel olarak milletin Eugenic bir yaklaşımla ırka dayanan bir yapı olduğu anlayışı ile ortaya konan bir yaklaşımdır. Sadak'a göre Türk inkılâbının en önemli ve karakteristik prensibi milliyetçiliktir. Dönemsel olarak milliyetçilik yaklaşımı da Halk Fırkası parti programına göre tanımlanan çerçevedir. Bu bağlamda tarihsel bir perspektifte ancak doğal olarak sübjektif bir

yaklaşımla yapılan Osmanlıcılık ve Türkçülük mukayesesinde kavramlar bugünkü tarihsel olgu/tartışma içeriğinden farklı bir şekilde ele alınmaktadır. Metin içerisinde sosyolojik anlamda millet, antropolojik anlamda soy karıştırması Pan-Turanizm eleştirisi kısmında milliyet-ırk farkı yaklaşımı ile çelişkili bir şekilde ortaya konmaktadır.

"Turancılığın bir hayal" olduğunu ayrıntılı olarak ele alan Sadak(1937:55-56), imparatorluktan ulus devlete geçiş sürecinde "dinin olumsuz etkilerini" de kendi bakış açısı ile ortaya koymuştur.

Sadak, imparatorluktan ulus devlete geçiş sürecini tarihsel-sosyolojik bir yaklaşımdan çok toplumsal dönüşümün ideolojik yorumu şeklinde tarihsel örneklerle desteklediği bir yaklaşımla tartışmıştır.

8.3. Batıcılık

19. ve 20. yüzyılda Osmanlı-Türk aydınları arasında tartışılan batılılaşma, Batıcılık, Osmanlıcılık, Türkçülük, İslamcılık vb. akımların nasıl bir toplumsal değişme ve yapı istendiği yönündeki içerikte somutlaşmaktadır. Sadak, kısaca dönemsel- siyasal yaklaşımı da özetleyen bir yaklaşımla batıcılığın "medeniyette Avrupa medeniyetine kültürde Türk kültürüne tabi olmak" anlamına geldiğini belirtmektedir(Sadak, 1937:56).

Yukarıda da değinildiği gibi bütün metin boyunca yapılan tarihsel mukayesede içerik imparatorluktan ulus devlete geçiş sürecinin tahlili ve Osmanlı döneminin eleştirisi olarak ortaya konmaktadır. Değişen program doğrultusunda da bir öncekine benzer olarak ancak daha yüzeysel bir üslupla Osmanlı öncesi Türk devletlerine yapılan olumlu göndermeler dönemin siyasi yaklaşımı ile örtüşmektedir.

8.4. Devrim – Devlet - Demokrasi- Halkçılık

Sadak'a göre "tekâmül kanunları" göre Türk devrimi cemiyetlerin yürüyüş ve ilerleyişine uygun olarak bu tekâmülün son aşaması olan demokrasiye ulaşmıştır. Devrimin halkçılık prensibi ise bu tekâmüle uygundur. Halkçılığın siyasi program olarak ülküsü "eski devrin tersine olarak" halka ilim ve medeniyet götürmek, deha ve ilham kaynağı olarak da kültürde ve sanatta halktan kuvvet almaktır.

Sadak, Devlet ve Hükümet başlığı altında kitabın en kapsamlı ünitesini oluşturan bölümde Türk tarihinde devlet geleneğini, Hunlar ve Göktürklerden verdiği örneklerle tarihsel olarak uzun uzun ele almıştır. Osmanlı – Cumhuriyet mukayeselerinin ekonomi, kültür, sanat, aile, kadın, hukuk alanlarında yapıldığı içerikte son 15 yılda yapılan icraatların ayrıntılı tanıtımına yer verilmektedir. Örneğin sağlık alanında yapılanlar, açılan hastane sayısı, hastanelerdeki yatak sayısı, yapılan ameliyatlar, bakılan hasta sayısı, uzman hekim sayısı, uzmanlık eğitimi için yurtdışına gönderilen hekim sayısı gibi verilerle ortaya konmuştur. Bu bağlamdaki mukayesede Osmanlı döneminde sağlık hizmetlerinin "ecnebi hastanelerindeki" olumlu durumuna rağmen Türkler için sağlık hizmetlerinin yetersizliğinden örnekler verilerek yapılmıştır. Aynı şekilde ekonomi alanındaki yenilik ve gelişmeler de "eski devirle" yapılan mukayese ile örneklerle uzun uzun anlatılmaktadır. Bu bölümde bu çalışmanın temel problemi doğrultusunda yeni devlet ve toplumun nasıl inşa edilmesi gerektiğine yönelik olarak Cumhuriyet Halk Partisi 1935, dördüncü kurultayında kabul edilen düsturlara ayrıntılı olarak yer verilmiştir(Sadak:1937). Bu ilkelerden bazıları şunlarıdır:

Eğitim siyasamızda bilimsizliği gidermek

Kuvvetli, cumhuriyetçi, ulusçu, halkçı, devletçi, laik, devrimci yurttaş yetiştirmek

Türk ulusunu, kamutayını ve devletini sayın tutmak

Bedeni gelişmeye önem vermek

Türk dilini ulusal, tükel bir dil haline getirmek

8.5. Din – Laiklik

Sadak kitabın temel bölümlerinden birisini oluşturan Din ve Laiklik başlıklarında pozitivist bir din anlayışı ortaya koymuştur. Dinlerin kökeni tartışmasında 20. yüzyılda ilkel topluluklar üzerinde batılı araştırmacıların yaptığı çalışmalardan örnekler vererek genel içeriği oluşturmuştur. İlkel ve beşeri dinlerinin kurallarını, törenlerini ayrıntılı olarak tanıtan Sadak, ilahi dinlerin daha çok tarihsel olarak

ne gibi toplumsal sorunlara neden olduklarına ilişkin örnekler vermiştir. Bu örnekler arasında Kurtuluş Savaşında Müslüman-Arap toplumların neden Türk halkına destek olmadığı uzun bir tartışma ile ele alınmıştır.

Sadak(1937:115)'a göre dinsel anlamda toplumsal evrimin son ve en olgun aşaması laikliktir yani kendi ifadesi ile: "Dinin tekâmülü çok mühim ve yeni bir hadise ile tamam olmuştur: Laiklik" şeklindedir.

Bu bölümde Cumhuriyet Halk Partisi Parti programı ayrıntılı olarak şu şekilde tanıtılmıştır:

Halk Partisi programının devletin idaresine ait kanun ve nizamında ilim ve fennin muasır medeniyete temin ettiği esas ve şekiller hakimdir.

Din telakkisi vicdanidir. Parti, din fikirlerini devlet ve dünya işlerinden ayrı tutmayı milletimizin medeni terakkisinde milletimize karşı bir muvaffakiyet amili görür

Sadak'a göre bu çerçevede Cumhuriyet Halk Partisi teokratik ve dogmatik yani mezhebi ve nassi görüşlere itibar etmeyen, ilme, fenne göre hareket eden metafizik endişeleri değil dünya ihtiyaçlarını dikkate alan bir partidir. Sadak(1937:120)'a göre "İddia edilebilir ki: Programın bu birkaç satırı ile ifade edilen tekamül Türk inkılabının en muazzam, en şerefli sayfasıdır."

Sadak kitabın yine çalışma bağlamındaki önemli bölümünü oluşturan aile ve kadın konusunda da aynı yaklaşımda bir içerik ortaya koymaktadır. Aile yapısındaki değişim, kadının yeni sosyal statüsü ve bütün bunları sağlayan yeni hukuk sisteminin tanıtımı bütün metin boyunca ayrıntılı olarak yapılmaktadır. "Türkiye'de Eski ve Yeni Hukuk" başlığı altında Medeni Kanun, Ticaret Kanunu, Borçlar Kanunu örneklerle tanıtılırken yeni hukuk sisteminin Şeriat, Osmanlı örfi hukuku ve hukuk metni olarak Mecelle ile örnekli mukayeseleri yapılmıştır.

SONUÇ

1935 yılında toplanan Cumhuriyet Halk Partisi Kurultayı ardından kurultayda alınan kararların reformlara dayanak teşkil edecek şekilde ve reformların tanıtılması, topluma benimsetilmesi için eğitim ve kültür politikalarının güncellenmesi kararı alınmıştır. Bu doğrultuda öğretim programlarında da belirli değişiklikler yapılarak ders kitaplarının içeriklerinin bu çerçevede yeniden düzenlemesine karar verilmiştir.

1935 yılına kadar Mehmet İzzet tarafından yazılan ve tek kitap olarak okutulan İçtimaiyat kitabının içeriğinin bu amaca uygun olmadığı için kitap yürürlükten kaldırılmış yerine dönemin CHP Sivas milletvekili Necmettin Sadak'a Sosyoloji kitabı yazdırılmıştır. Bu yaklaşım eğitimin siyasal işlevi olan devletin yetiştirmek istediği insan tipinin belirlenmesi şeklinden daha çok ideolojik bir yaklaşımla parti programının tanıtımı şeklinde olmuştur. Programının ders kitabında yer alması her konu ile ilişkisi bağlamında program maddelerinin verilmesi ve yorumlanması şeklinde olmuştur.

Sadak'ın kitap çerçevesindeki bilim, yöntem ve bu bağlamda toplum anlayışı pozitivist bir yaklaşımdır. Kitabın geneline hâkim olan ideolojik söylem, tarihsel örnekler ile Osmanlı-Cumhuriyet mukayesesi şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Kitap içeriğinde Cumhuriyet Halk Partisi programı ayrıntılı olarak toplum, devlet, devletçilik, devrim, demokrasi, halkçılık, hukuk, din, laiklik konularında ele alınmaktadır.

KAYNAKÇA

Akyüz, Y.(1994). Türk Eğitim Tarihi. İstanbul: Kültür Koleji Yayınları

Arslanoğlu, İ.(2001).Ortaöğretimde Sosyoloji Öğretimi. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi.

Arslanoğlu, İ. (2001). Ortaöğretimde Sosyoloji Ders Kitapları. Kastamonu Eğitim Dergisi, 68-70

Beydoğan, H. Ö.(1988). "Lise Sosyoloji Dersi Öğretim Programlarının Değerlendirilmesi".Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lise Programı (1924). Maarif Vekâleti. İstanbul

Mehmet, İzzet (1935).İçtimaiyat. İstanbul:Maarif Basımevi

Sadak, N. (1937). Sosyoloji.İstanbul:Devlet Basımevi

Tan, M.(1987). "Ortaöğretim Kurumlarında Sosyoloji Öğretimi", Ortaöğretim Kurumlarında Sosyal Bilimler Öğretimi ve Sorunları, Ankara, TED Yayınları.

Varol, M.(1982). Tek Parti Döneminde Ortaöğretimde Sosyoloji Öğretimi, A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi. 121-147.

Zabun, B.(2002). "Türkiye'de Ortaöğretimde Sosyoloji Öğretimi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi" Ankara, G.Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

1935 Lise Programı, İstanbul, Devlet Matbaası.

KÖY ENSTİTÜSÜ PENCERESİNDEN CUMHURİYETİN EĞİTİM POLİTİKALARINA BAKMAK: GÖNEN KÖY ENSTİTÜSÜ ÖRNEĞİ

Songül Sallan Gül[1]

Fatih Kahraman[2]

Ayşe Alican[3]

H. Eylem Kaya[4]

Hüseyin Gül[5]

ÖZET

Yeni Türk Cumhuriyeti'nin eğitim reformlarınıhalka ve Anadolu'da yaşan kırsal nüfusa yayma çabası olarak bilinen Köy Enstitüleri, 1940 yılında açılmaya başlamış, kısa sürede sayıları 21'e ulaşmıştır.Cumhuriyetin bütünsel kalkınma anlayışı içinde, başta öğretmen olmak üzere, kırın kalkınması ve ihtiyaç duyduğu insan gücünü yetiştirmek amacıyla kurulan Köy Enstitüleri, Gramscici anlamda Cumhuriyetin organik aydınını yetiştirmeişlevini üstlenmiştir. Yeni Cumhuriyetin değer ve ilkelerini köylüye tanıtacak özgün bir ulusal eğitim modeli oluşturan Enstitüler, uygulamalı eğitim, işbaşında eğitim, üretkenlik, kuram-uygulama bütünlüğü, bütünsellik, kültürde yerelden evrensele geçiş ve dayanışma-imece gibi temel eğitim-öğrenim ve yaşam ilkeleriyle köy kalkınmasında önemli rol oynamıştır. Köy Enstitülerinde yetişenler, kaderine razı olan köy çocuğundan, hakkını arayan yurttaşa doğru evrilirken, değişen toplumsal yapının sınıfsal ilişkileri de dönüşmüştür. Ancak ikinci dünya savaşı yılları ve Türkiye'de çok partili hayata geçişle birlikte Enstitüler, soğuk savaş rüzgârlarının da etkilisiyle Habermascı anlamda değişen toplumsal ve siyasal yapının yeni düşmanı haline gelmişlerdir.1946 yılında Enstitülerin eğitim programları değiştirilmiş ve 1954 yılında ise kapatılmışlardır. Çok partili hayata geçişe karşın, Demoklesin kılıcı dönemin politik ve toplumsal mağdurlarına dönüşen köy enstitülüler ve Köy Enstitüleri üzerinde salınmaya devam etmiştir. Eğitim politikalarında ve kalkınmada yön de, kırdan kente doğru hızla değişmiştir.

Bu çalışma Cumhuriyetin kırda sosyoekonomik dönüşümün aracı olan Köy Enstitülerine ve Gönen örneğinde Köy Enstitülülere odaklanmaktadır. Bu çerçevede, 1940 yılında ilk açılan köy enstitülerinden biri olan Isparta'daki Gönen Köy Enstitüsü örneğinde, Cumhuriyetin eğitim politikaları tartışılmaktadır. 1940 ve 1954 yılları arasında Gönen Köy Enstitüsünde öğrencilik yapmış olan 29 Gönen Köy Enstitüsü mezunu ile 2011-2013 yılları arasında yerel sözlü tarih çalışması yöntemi ve yaşam öykücülüğü tekniğiyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgularla, Cumhuriyetin eğitim politikaları kategorik analizlerle değerlendirilerek, geçmişin yaşayan bellekleri üzerindeneğitim temelinde bir Cumhuriyet tarihi okuması yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Köy enstitüleri, organik aydın, cumhuriyet, Gönen Köy Enstitüsü, sözlü tarih, yaşam öykücülüğü çalışması*

ABSTRACT

The Villiage Institutes, known as the schools that spreaded the educational reforms of the New Turkish Republic among the general public and rural areas in Anatolia, were founded in 1940 and

[1]Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, songulsallangul@yahoo.com
[2]Arş.Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji ABD, fatihkahraman@ymail.com
[3]Arş.Gör. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji ABD, aysealican@gmail.com
[4]Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, eyka76@yahoo.com
[5] Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, gulhuseyin@yahoo.com

their numbers reached 21 in a short period of time. Within the wholistic development approach of the Republic, The Villiage Institutes shouldred the role of raising the organic inteligencia of the Republic in its Gramscian meaning as well as contribution to the development of the rural areas and the education of the needed workforce.The Villiage Institutes, which introduced the values and principles of the New Republic to the villigers as a genuine model, played a very important role in rural development through such educational principals as applied education, on the job training, productivity, the unity of theory and applicaiton, integrality, connecting the local to the universal in culture, solidarity and collaborative work. While those educated in the Villiage Institutes evolved from someone who accepts one's fate into citizens who seek for their rights, class relationships in the changing societal structure were also transformed. However, in a Habermasian meaning, the Institutes became the new rivals of the transformed new social and political structure a result of the Second World War, Cold-War era and the transition into a multy-part democracy in Turkey. The cirriculum of the Institutes were changed in 1946 and they were closed in 1954. Despite transition into a multy-part democracy, Democles sword continued swinging on top of the Villiage Instutes and the graduates of the Institutes who became socal and political victosm of the era in Turkey. The focus of the education and development policies turned rapidly to the cities from the rural areas.

This study focuses on the Villiage Institutes, which were the main tools of the new Republic to achieve socioeconomic transformation in the rural areas and the graduates of the Institutes in the case of Gönen Villiage Institute. Within this framework, the education policies of the new Republic is discussed on the base of Gönen Villiage Institute in Isparta, which was one of the first Villiage Institutes opened in 1940. 29 graduates of Gönen Villiage Institute, who were students in the Institute during the years between 1940 and 1954, were interviewed between the years of 2011 and 2013 by the utilization of oral history and biography work tehniques. With the data gathered, the education policies of the Republic is evaluated by catagoric analysis and a reading of the Republican education history is attempted on the base of the living memories of the past graduates.

Keywords: *The Villiage Institutes, organic inteligencia, Republic, Gönen Villiage Institute, oral history and biography work*

HEGEMONİK BİR PROJE OLARAK CUMHURİYET VE EĞİTİM DEVRİMLERİ

Modern bir toplumun ve ulusçuluğun inşasında Kemalizmle birlikte eğitim, devletin ya da yeni Cumhuriyet rejiminin temel kurucu öğesi olarak kabul edilmiştir. Cumhuriyetin politik alanda olduğu kadar, toplumsal alanda da inşa edilmesi ve Devrimlerin halka yaygınlaştırılması için (Kirby, 1962; Başgöz, ve Wilson, 1968; Gül ve Sallan Gül, 2007), Gramsci'ci anlamda Cumhuriyet hegemonyasının kurulması, Althusserci anlamda da devlet ideolojisinin yaygınlaştırılmasında bir aygıt olarak eğitim (Parlak, 2005; Sallan Gül, 2013) kurumları temel alınmıştır. Halk desteğinin veya rızasının alınmasında da aydınlar arasında yer alan öğretmenler, Cumhuriyet rejiminin kurucu özneleri olarak öne çıkmışlardır. Aydın öğretmenler, Gramsci'cinin teorisinden hareketlehem Cumhuriyet hegemonyasının kurulmasında, hem de Kemalist politik toplumun siyasal egemenliğinin örgütleyici aktörü olarak önemli rol oynamışlardır. Aslında her sınıf ya da egemen kendisinin fikirlerini savunup, geliştirecek bir aydın kitlesi yaratır (Gramsci, 1967: 80-82). Özellikle halk yığınlarının fikir yönünden gelişmesine siyasal yönden olanak tanıyacak bir düşünsel-manevi blok meydana getirir. Doğrudan doğruya halkıniçinden ya da alt sınıflardan yetişen aydın, topluma yeni bir ideolojik yapıkazandırabilirse, genişyığınların desteğini sağlayabilir (Gramsci, 1997; Anderson, 2007; Bobbio, 1993). Cumhuriyetin kurucuları da yeni kurulan Cumhuriyet rejiminin yerleşmesinde ve toplumun dönüştürülmesinde eğitim kurumlarına güvenmiştir. Çağdaş eğitim kurumlarının yetiştireceği çağdaş "yeni insan"ıyla, İsmail Hakkı Tonguç'un (1936a, 1937, 1940) ifadesiyle "yeni adam"ıyla, Cumhuriyetin aydınını buluşturmayı öngörmüşlerdir.

Kemalizm, modern Batıyı, eğitimin ilerleme, bütünleşme, ulusçuluk, sekülerleşme ve birliği temel alan tutarlı ve pragmatik bir eğitim politikası izleyerek, mevcut dinsel ve laik okullar arasındaki ikiliği, seküler okullar lehine kaldırmakla yola koyulmuştur (Şimşek, Küçük, Topkaya, 2012: 5). Bu doğrultuda mektep-medrese ikiliğini kaldırmak için medreselerin bağlı olduğu Şeriye ve Evkaf Bakanlığı kaldırılmıştır. Tevhidi Tedrisat Kanunu ile de eğitim kurumlarının tümü Milli Eğitim

Bakanlığı'na (Maarif Vekaletine) bağlanmıştır. Bu adımla aynı zamanda eğitim alanında değil, toplumsal alanda da laikliğin inşası amaçlanmıştır. 1930 yılına kadar temel devrim yasaları kabul edilmiş ve devrimlerin halka ne düzeyde ulaştığı ve benimsendiği konusunda şüphelerin oluşması karşısındaise, uluslaşmaya yönelik çabalar hız kazanmıştır. Anadolu temelli ulusçuluk ve bu doğrultuda köycülük akımı etkisini artırmıştır. Köy Enstitülerinin mimarı olarak kabul edilen Tonguç, köycülük projesinin devlet eliyle yürütülmesi ve "yeni insan"ın yetiştirilmesi gereğini birçok yazısında dile getirmiştir. O bu düşüncesini şöyle açıklamıştı:

"Köyün canlanabilmesi köylülerin ve bu temelin üzerinde yaşayan insanların, her şeyden önce doğayı emebilecek insanlar haline gelmeleri ile mümkündür. Bir büyük devlet işi olarak doğa emilemedikçe köy davası halledilemez. O halledilmeyince de işleri sağlam temeller üzerine oturtmak imkânsızdır. Tabiatı emebilmenin birinci şartı yeni ve değerli insan tiplerini yaratmaktır… Köylü vatandaşlarda Cumhuriyet vatandaşlığı şuurunu aksiyon haline gelebilecek şekilde uyandırmak için gereken tedbirleri hızlıca almak, kültüre, hukuka, sanata ilme, bu ana prensiplerin renklerini taşıyan bir karakter vermek ve böylece Türk topraklarının ilmini, sanatını, moralini, hukukunu ve ekonomisini yaratmaktır…" (Tonguç, 1936a, v)

Köycülük ve halkçılık ilkelerinin bir uygulama örneği olarak 1936'da Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan döneminde "Köy Öğretmen Okulları ve Eğitmen Kursları" açılmıştır. Erkek eğitmen adayları, askerliklerini tamamlamış olanlar arasından seçilmiştir. Köy Eğitmen Kurslarında 1936-1946 yılları arasında toplam 8.675 eğitmen yetiştirilir. Bu sayede, nüfusu 50 ile 400 arasında değişen 7.090 köy, okula ve eğitmenekavuşur. Eğitmenler, yarım milyona yakın köylü çocuğuna eğitim verir (Yücel, 1997; 339; Tonguç, 1936b; 1943). İsmail Hakkı Tonguç'un İlköğretim Genel Müdürü olduğu dönemde de, ilk eğitmen uygulamaları ile dört yerde açılan köy öğretmen okulları denemesi başlatılmıştır.

Eğitmenlerin çoğu, akşam kursları açarak köylülere de okuma yazma ve tarım becerileri öğretmişler, köy odalarında toplanan halka kitap ve gazete okuyarak ya da okutarak, onların gelişmesine ön ayak olmuşlardır (Türkoğlu, 2009: 470). Bu uygulamalar, köylerde yetişkin eğitimine ve Anadolu'da halka devrimlerin anlatmasınabüyük katkı sağlamıştır Atay, 1936; Altunya, 2008; Kaya ve Sallan Gül, 2010). Ancak eğitmenler projesinin okur-yazarlığı artırmadaki başarısına rağmen, hem daha fazla öğretmene ihtiyaç olduğu için öğretmen yetiştirmek hem de köyün ihtiyaç duyduğu diğer elemanları yetiştirmek için yeni bir okul sistemi arayışı devam etmiştir. 1940 yılına gelindiğinde kentlerde okuma yazma oranı yüzde 60'a, kırda ise yüzde 22'iye ancak ulaşmıştır. Bunun yanında, 40 bin köyün 31 bini de halen okulsuzdur. Köy okullarının büyük çoğunluğunda temel eğitim 5 yıl olması gerekir iken, çoğunda öğretmensizlik nedeniyle ancak 3 yıl olarak sunulabilmiştir (Kirby, 1962, 2000; Gümüşoğlu, 2007b). Bu nedenle başarılı eğitmen kurslarının olduğu yerlerden başlamak üzere, köy enstitülerinin açılmasına karar verilmiştir.

Toplumun beşte dördünden fazlasının köylerde yaşadığı bir ülkede köylü sınıfının temel alınması, kalkınması ve çağdaş bir yaşama kavuşması için özel önem atfedilmesi, dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel ve İlköğretim Genel Müdürü olan İsmail Hakkı Tonguç'un odağı olmuştur. Özellikle eski üretim ilişkisinin kalıntısı durumunda olan ve kentlerde yetişen öğretmenlerin (aydınların) kırda kalmaması, köyü ve köylüyü anlamaması böyle bir anlayışta belirleyici olmuştur (Kirby, 1962; Altunya, 2000; Sallan Gül, 2005). Gramsci'nin de belirttiği gibi, aslında her toplumsal sınıf, kendisinin fikirlerini savunup, geliştirecek bir aydın kitlesi yaratır. Özellikle halk yığınlarının fikir yönünden gelişmesine siyasal yönden olanak tanıyacak bir düşünsel-manevi blok meydana getirir.Doğrudan doğruya halkıniçinden ya da alt sınıflardan yetişen aydın, topluma yeni bir ideolojik yapıkazandırabilirse, genişyığınların desteğini sağlayabilir (Gramsci,1967: 80-82).Yeni Cumhuriyetin gerçekliğinde bu sınıf, köylü sınıfı olmuş ve köy enstitülerinden yetişen köy çocuklarının oluşturduğu öğretmen aydınlarından Cumhuriyet ve çağdaş toplum için mücadele etmeleri beklenmiştir.

CUMHURİYETİN ORGANİK AYDINLARI: "ÇİFTÇİ-AYDIN-ÖĞRETMEN OLAN KÖY ENSTİTÜLÜLER"

Enstitülerin kurucularından dönemin Milli Eğitim Bakanı olan Hasan Ali Yücel, Köy Enstitülerinin yasasının çıktığı gün olan 17 Nisan 1940 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Köy Enstitüleri Kanunu görüşülürken enstitülerin özgünlüğünü şöyle anlatır:

"Biz köy enstitüsünü sadece içerisinde nazari tedrisat yapılan bir müessese olarak almadık. İçerisinde ziraat sanatları, demircilik, basit marangozluk gibi ameli bir takım faaliyetler de bulunulduğu için okul adıyla almadık, enstitü diye isimlendirmeyi muvafık olduk…"(Yücel, 1997; 95)

Yücel'in de belirttiği gibi köy enstitüleri toplumun yeni kurucu özneleri olarak, sadece eğitimi yaygınlaştırmanın ve kırsal kalkınmanın değil, aynı zamanda Cumhuriyet devrimlerini köylüye anlatmanın, onları haklarını bilen vatandaşlara dönüştürmenin bir aracı olarak tasarlanmışlardır. Bu nedenle basit bir köy okulu meselesi olarak öngörülmemişlerdir. Köy Enstitülerinin kuruluş yasasına bakıldığında Cumhuriyetin köy enstitüleri üzerinden inşa etmek istediği 'çiftçi, öğretmen ve aydın' anlayışı ortaya çıkmıştır.

Geleneksel eğitim anlayışında okul-çevre ilişkilerinde okulu sadece bir eğitim kurumu olarak görme anlayışı hâkim iken, Köy Enstitülerinin köyle ve köylüyle bütünlük içinde olması anlayışı temel alınmıştır. Bu düşünce Köy Enstitülerinin kuruluş yasasına da yansımıştır. Yücel'in ifadesiyle; "Köyden kız-erkek ilkokulu bitirmiş çocukları Enstitülere almak, yalnız okuyup yazma öğreten ve müfredat organlarındaki dersleri okutan pasif bir insan değil, Cumhuriyet'in ve devrimlerin adamı olarak köyde önder olmaniteliği ile köy hayatında işe yarar öğretmen yetiştirmek düşüncesi" hedeflenmiştir (Yücel, 1997: 303).

Çağdaş toplumlarda eğitim kurumlarından bireyi bilgiyle donatmak kadar, kişiliğin gelişmesine katkı sağlaması da beklenir. Bireyin yetenek ve becerilerinin keşfi ve geliştirilmesi, yani resim, müzik, spor, matematik, edebiyat, tarih gibi alanlardaki eğitim, kişilerin sadece mesleki gelişim için değil; kişisel, bedensel, zihinsel, toplumsal ve kültürel gelişmelerine katkı sağlamak için de gerçekleştirilir. Bu nedenle Enstitülerde her öğrencinin bir mesleği öğrenmesi kadar, doğaya duyarlı ve üretici olması, sanatla bütünleşmesi arzulanmış ve en az bir çalgı aleti-enstrüman çalması da hedeflenmiştir. Yine bu kurumlarda sadece köye öğretmen değil, aynı zamanda kendine ve köye yararlı insan yetiştirme amacı doğrultusunda; tarımcı, sağlıkçı, tekniker olma gibi ek üretici nitelikler kazandırmaya çalışılmıştır. 1944 Çifteler Köy Enstitüsü çıkışlı Mehmet Uzal (2004: 185), çok amaçlı olarak yetişip öğretmen olduklarında, eğitim-öğretim yanında, köyün mektupçusu, sağlıkçısı, tarımcısı, duvarcısı, marangozu, demircisi, halıcısı olarak da işler gördüklerini ve rehber öğretmen görevi de üstlendiklerini anılarında dile getirmiştir. Onlar kısa zamanda köyün sadece öğretmeni değil, toplumun kanaat önderi, aydını, örgütleyici dinamik gücü haline gelmişlerdir.

Özünde Köy Enstitüsü sistemi, sadece bir okul olmanın ötesinde, köy yaşamının bütününü hedefleyen kurumlar haline dönüşmüştür. Köy Enstitüleri; sanat ve kültür dersleriyle, zengin kitaplıklarıyla, eğlence programlarıyla, enstitülerden yakın kentlere ders gezileriyle, tarım ve yapıcılıkla ilgili belirli bir işin bitirilmesinden sonra ödül niteliğindeki yurt gezileriyle öğrencilerin farklı kültürel ortamlara katılımlarını sağlayarak, yerel ve evrensel değerlerin öğrenilmesine olanak tanımıştır.

Köy Enstitülerinden yetişen öğretmenler ve öğrenciler, civar köylerin dünyasına da girerek, dış dünyaya açılmalarını sağlamış, köyün kalkınmasının yanında kültürel dönüştürücüleri, modern yaşamın kurucu öğeleri olmuşlardır. Enstitüler sayesinde köy yolları ve köy okulları gibi ortak işlerin yanı sıra elektrik gelmesi, radyo dinlenmesi gibi faaliyetler köylerin toplumsal hareketliliğini artırmıştır. Enstitülerde okumak, düşünerek plan yapmak, bunu uygulamak, toplumsal ve kişisel yararı hesaplamak, yapılan etkinliği değerlendirmek, yönetenlerden ve üretenlerden hesap sormak, hataları düzeltmek, ürünü hakça paylaşmak, bunun kültür ve sanatını yaratmak, yeniden harekete geçerek sürekliliği sağlamak gibi hedefleri içermiştir (Tonguç, 1943; Altunya, 2008; Türkoğlu, 2011; Sallan Gül, 2013).

Sosyolog Cahit Orhan Tütengil'in de belirttiği gibi Köy Enstitüleri, köyü kalkındırmanın yolu olarak siyasette adalet, iktisatta köylüyü tefecinin, ağanın ve kapitalizmin elinden kurtarmak, bankalar ve ziraat işletmeleri kurmak, köyü imar etmek, köyü sevdiren okul olmak ve köylüyü yetiştirmek gibi ilkeler çerçevesinde yapılandırılmıştır (1999: 201–202). Enstitüler, köylünün hedef kitle olarak yer aldığı bir taban eğitimle daha üretken ve bilinçli bir toplum oluşturma yolunda ortaya konan devrimci bir eleştirel pedagojik praksis olarak da önemlidir. Enstitüler düşünen, sorgulayan, eleştirel farkındalığı olan ve dönüştüren yurttaş öğrenciler yetiştirmişlerdir.1947 sonrasında Marshall yardımları neticesinde, traktör kullanmasını bilmeyen ama kendisine traktör verilen köylünün içine

düşürüldüğü durum düşünüldüğünde, Enstitülerin işi, işle ve iş içerisinde öğrenme ve öğretme görevi daha da önem kazanmıştır. Köy Enstitülerinin, köyü ve köylüyü çağdaş bir düzeye getirmek, tarımsal üretimi iyileştirmek, ulusal kalkınmaya katkıda bulunmak erekleri doğrultusunda gerçekleştirdiği yetişkin eğitimi sayesinde de, halk sermayenin bir kaynağı değil, toplum kalkınmasının öncüleri olarak değer görmüştür (Kaya, 2010).

Ayrıca, Enstitüler köylülere daha fazla saygı ve özgüven veren bir ortam yaratılmıştır. Ancak, itaat etmenin asli norm olduğu elitist bir dönemde, bu nitelikler potansiyel bir tehlike olarak görülmeye başlanmıştır (Karaömerliğolu, 2002:292). Benzer biçimde köy enstitülerindeköy çocuklarına verilen aşırı özgüven, ilerleyen yıllarda birçok politikacı ve bürokratı rahatsız eder. Ancak bu özgüven aslında eleştirilere karşın, Tonguç'un tam da hedeflediği birey ve yurttaş olmanın harcı olur (1937, 1943). Tonguç, köy enstitüsü çocuklarından beklediği davranış modelini şöyle ifade etmiştir: "Onlar önce düşünmeyi, sonra düşündüklerini söylemeyi öğrenmelidirler. Onlar masa saati değildirler. Valinin, paşanın karşısına çıktıklarında başkaları kurmayacak onları…"Böyle de yetişirler ve hak arama mücadelesinde dernekler ve sendikalar kurarlar.

Köy Enstitülüler Gramsci anlamda toplumun organik aydınları olarak, toplumun örgütleyici gücü haline gelirler. Enstitüler,önce köylerde sonra da tüm ülkede toplumsal hareketliliği artırırlar ve hak taleplerini dile getirme ve örgütlenme özgürlüklerini açığa çıkarırlar. Köy Enstitülüler, öğrenciyken kurdukları dernekleri, öğretmenlik yıllarında sendikal güce taşırlar. 8 Temmuz 1965'te Fakir Baykurt başkanlığında Türkiye Öğretmenler Sendikası'nı kurarlar (Altunya, 2008: 76). Fakir Baykurt, sendikanın 1965 yılında başkanı olur ve 1968 yılında da Türkiye Öğretmenler Derneği Milli Federasyonu'nun genel başkanı seçilir.

KARŞIT HEGEMONYA KURULMA SÜRECİNDE KAPATILAN KÖY ENSTİTÜLERİ

1940'lı yılların ikinci yarısında yaşanan savaş ve değişen ulusal ve uluslararası politik durum, Cumhuriyetin kurucu hegemonyasının yerine karşıt bir hegemonyanın oluşturulmasına zemin hazırlamıştır. Aynı zamanda 1940'lı yıllar, Türkiye dâhil birçok ülkenin, bir yandan demokrasiye geçişin, diğer yandan da dış politikada önemli değişimlerin sancılarını yaşadığı bir dönemdir. Ulusal ve uluslararası toplumsal, ekonomik ve siyasal dengelerde yaşanan değişimlereparalel olarak, Cumhuriyetin hegemonyasında ve Kemalizm ideolojisinde de kırılmalar baş göstermiş, karşıt hegemonyanın politik ve toplumsal dönüşümü başlamıştır. 1941-1943 arasında, savaş yıllarında ülke içinde yoğun bir Alman propagandası yürütülmüştür. Bu da iç siyasette Pan-Türkizm faaliyetlerini artırmıştır. 1945 yılı Haziran ayında, Sovyetlerin Montreux sözleşmesinde Boğazların durumunda ikili anlaşmayla değişiklik istemesiyleilişkilerin gerilmesi ve Almanya lehine savaşa girme arzuları, ülke içinde milliyetçi ve ırkçı akımları daha da güçlendirmiştir (Vural, 2010: 649, 653). 1945'te yapılan toprak reformu girişimi ile toprak mülkiyeti, üretimi artıracak bir biçimde yeniden düzenlenmek istenmiştir. Ancak, siyasal gelişmeler tam ters yönde sonuçlanmıştır.

Kurucu Cumhuriyet rejimi, ulusun inşasında bütünsel bir kalkınmanın gerçekleşmesi için köycülük ve Anadoluculuğu temel alan bir Kemalizmin laiklik ve halkçılık ilkeleri etrafında eğitim kurumlarına yön verirken; 1945 sonrası dönemde inşa edilen yeni hegemonya; soğuk savaş döneminde tercihini kapitalist bloktan ve yeni muhafazakârlıktan yana koymuştur. Savaş yıllarında artan ağır vergiler ve ilkel tarım teknikleriyle yapılan tarımsal üretim, köylüleri sürekli yoksullaştırırken, savaşın bitmesiyle birlikte bir milyon kişi terhis edilip(Keyder, 1987: 98), köylerine geri dönmüşlerdir. Bu dönemde modern tarımla köylerin dönüştürülmesi hedeflenmiş, gelenek odaklı anlayış, eğitim kurumlarına da yansımıştır. Kırda Köy Enstitülerinin devlete artan maliyetini azaltmak için, 1946 yılından sonra Enstitüler dönüştürülmüş, programları değiştirilmiş, üretken çiftçi öğretmen anlayışından, karma ve yatılı eğitimden vazgeçilmiştir.

1946 yılında Türkiye'nin Sovyetler ve Almanlar karşısında dünya sisteminde kapitalist blokta yer alma çabalarının bir sonucu olaraksiyasal iktidar ve İsmet İnönü, ABD güdümlü politikalara yönelmiştir.1947 yılında Türkiye'ye askeri alanda Amerikan Truman ve daha sonra da ekonomik alanda Marshall yardımları gelmiştir. Amerikan yardımlarıyla kentleşme ve sanayileşme odaklı bir kalkınma hedeflenmiştir. Bu süreçte Sovyet ve Komünizm karşıtlığının da etkisi ile Enstitülerin kapatılma süreci hız kazanmıştır. Köy Enstitülüleri sol-sağ karşıtlığı içinde ele alınmaya başlanmıştır.

Artık Köy Enstitülerini savunmak, sosyalizm ya da komünizm taraftarlığı ve dinsizlik propagandası gibi sunulmaya başlanmış ve Enstitüler ideolojik anlamda düşman ilan edilmiştir.

Altunya (2010) bu süreçte köy enstitülerine ve enstitülülere yönelik eleştirileri üç grupta toplar. İlki, köy kökenli öğretmenlerin yetersiz bir sosyal sınıf yaratabileceği endişesidir. Karşıt hegemonya kurucuları için köyde hem üretici, hem de sanatçı aydın öğretmen olması olanaklı değildir. Köy çocukları da kentteki gibi standart bir eğitim almalı, kendi toplumsal sınıflarından beklenen işlevleri yerine getirmeli, sadece öğretmen olarak yetiştirilmelidir. Nitekim 1952 yılında Demokrat Parti iktidarında Tevfik İleri, Milli Eğitim Bakanı olduğu yıllarda, Talim ve Terbiye Dairesinde yaptığı bir konuşmada, Köy Enstitülerinin kapatılmasını şöyle ifade etmiştir:

"Uygulama hem öğretmen, hem de ziraatçı veya sanatkâr yetiştirmenin mümkün olmayacağını ve öğretmenin çalışmasını bu şekilde bölmenin okulun zararına olduğunu gösterdi. Böylece, 'üretici ve sanatkâr', yani devlete fazla mali yük getirmeyecek öğretmen yetiştirmenin gerçekleşmediği görüldü ve vazgeçildi."

Altunya'ya göre, Köy Enstitülerine yönelik ikinci eleştiri odağı Türk milliyetçiliği temelinde ayrışan ideolojik bir sosyal sınıf yaratılarak (sol) ülkenin bölünebileceğidir. Özellikle Hasan Ali Yücel ve solculuk iddiaları bu eksende ortaya atılmıştır. Üçüncüsü de, zorunlu hizmet gereği köye giden, emeği sömürülen 'batıcı bir elit sınıf'ın yaratılmak istendiği yönündedir (2010: 118-130). Bu eleştirileri dillendiren karşıt hegemonya, toplumsal yapının sınıfsal yapılanmasındaki değişimle beraber kendi aydınını yetiştirmeye başlamıştır.

Cumhuriyet rejiminin modern topluma ulaşmada her ne kadar sınıfsızlık özlemi olmuş ve toplumsal eşitsizlikler, eğitim ve kültür devrimleriyle giderilmeye çalışılmışsa da, ortaya çıkan yapısal dönüşümler Köy Enstitülülerini başka bir çizgiye taşımıştır. Köy Enstitülerive enstitülü öğretmenler, elitist yönetici sınıfın beklentilerinin çok ötesinde, örgütleyici nitelikleri ve özgüvenli tavırları nedeniyle sınıfsal tartışmalar içinde değerlendirilmeye başlanmış (Sallan Gül, 2011, 2013) ve bu yeni toplumsal sınıf, 'köylü aydınları" eleştirilerin odağına yerleşmiştir. Gümüşoğlu (2007a) da, Enstitülere karşı çıkışın sınıfsal temellerine dikkat çekmiştir. Köylüyü kentlinin ihtiyaç duyduğu çalışan olarak görenler için, kendilerine çalıştıracak hizmetkâr ve ırgat bulamamaları, Enstitü mezunlarından rahatsızlık duyulmasına neden olmuştur.

Enstitülerdeki öğretim ilkelerinden olan karma eğitim, iş içinde üretim için öğretmenlere işlenmek üzere toprak verilmesi, Köy Enstitülerindeki ve köylerdeki ortak yapım işleri başta olmak üzere uygulanan imece yöntemi veEnstitülerin öz yönetim işleri "solculuk" ya da "Komünistlik" olarak nitelendirilmiştir. Enstitülerin karma eğitim, imece, özyönetim, iş içinde, uygulamalı ve sürekli eğitim gibi eğitim ilkeleri ile bulundukları çevreyle bütünleşmeleri, geleneksel toplumsal ilişkilere tehdit olarak algılanmasına da yol açmıştır. Özellikle Enstitülerde kızlı erkekli yapılan sabah sporları, halk oyunları, Cumartesi eğlenceleri, bisiklete binmek ve radyo dinlenmek gibi etkinlikler, muhafazakâr çevreler ve yerel elitler tarafından Enstitülere karşı olumsuz propagandaların odağına yerleştirilmiştir.

Habermas'ın da vurguladığı gibi savaş sonrası soğuk savaş döneminde güçlenen yeni muhafazakârlık, kendine düşman aramada gecikmez. Artık yeni düşman kapitalist batı karşısındaki doğu bloğu, onun temsilcisi olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ve onun ideolojisi olan komünizmdir. Köy Enstitülerinde yerelden evrensel kültüre uzanan kültür bloğunda Rus klasiklerinin okutulması ve Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nde yapılan münazara tartışmaları "solcu" ve "komünist" faaliyetler olarak nitelendirilir. Dolayısıyla, 1946'dan itibaren Köy Enstitülüler ve Hasan Ali Yücel, komünizmle suçlanılır. Gönen Köy Enstitülü Leman Sezgin, köy enstitülerine yönelik bu suçlama ve eleştirileri şöyle dile getirmiştir:

"Bize Köy Enstitüsü lafını yasak ettiler. 1950-60 arasında ağzımızı açamıyorduk. Baskı çok vardı. Köy Enstitüsü mezunu demek, 'toplumsal bir ayıp' gibiydi.Bize komünist derlerdi. Komünist eşittir'dinsiz-ahlaksız' demekti…"

Laik ya da dini tüm köy otoritelerinden, köy öğretmeni olarak yetiştirilen "çiftçi-aydın ve öğretmen" olan "yeni adam"ı yadırgadıklarını belirtenler 1945'ten itibaren artmıştır.İç siyasette Köy Enstitülerine olan olumsuz tavır da artırmıştır. Artık Cumhuriyetin kuruluş rejimi hegemonyası değişmeye başlanmış, köyü odağa almayan, kentleşme ve sanayileşmeyi hedefleyen, kapitalist

ilişkileri ve değerleri muhafazakârlıkla eklemleyen bir karşı hegemonya süreci oluşmuştur. Türkiye'de bu süreci istenmeyenler dışlanmış ve bunlar arasında Köy Enstitüler de yer almıştır. Bu ortamda Enstitülerin kapatılma süreci de hız kazanmıştır.

GÖNEN KÖY ENSTİTÜSÜNDE "ÇİFTÇİ-AYDIN-ÖĞRETMEN" OLMAK

"Köy ayrı bir muhittir, tabiat ve ekonomik bakımdan. Burada o muhite hazırlıyoruz. Şehirdekini de şehir muhiti için hazırlamaktayız; o kadar… Isparta'da açılacak enstitüde Konyalı çocuklar okuyacak, bu Köy Enstitüsünde Konya'nın ilk öğretmen eksiğini tamamlayacak elemanlar yetişmiş olacaktır… Yetiştirdiğimiz elemanlar orada da vazife görecekler ve zirai şartlara göre iş yapmayı Isparta'da öğrenmiş olacaklar…"

Hasan Ali Yücel

Gönen Köy Enstitüsü, 1940 yılında açılan ilk köy enstitüleri arasında yer alır. 5 Nisan 1940 tarihinde Enstitü açılır. İlk yıllarda, Isparta başta olmak üzere, Burdur, Afyon, Konya ve Denizli illerinin köylerinden ve kasabalardan gelen öğrenciler Gönen'de okurlar. 1941 yılında Konya (Ereğli)-İvriz Köy Enstitüsü açılınca ise, Isparta ve Burdur'un köy çocukları burada okumaya devam ederler. Denizli'nin köy çocukları ise, hem Gönen'e, hem de İzmir Kızılçullu'ya gitme olanağı söz konusu olur. Böylece farklı yörelerden, ailelerden ve düzeylerden gelen köy çocukları eğitimde fırsat ve olanak eşitliğini yakalama şansına sahip olurlar.

Enstitüsü beş yıllık eğitim sonunda ilk mezunlarını 1944 yılında verir. 1940 yılında kayıt olan 92 köy çocuğunun 1944 yılında 73'ü mezun olur. 15 kız öğrencinin ise 6'sı mezun olur. 1945 yılında mezun olanların sayısı 99'a yükselir. Enstitüye başlayan 20 kız öğrencinin 6'sı mezun olur. 1946 yılında mezun olan 98 köy çocuğundan 14'ünü kız öğrenciler oluşturur. 1947 yılına gelindiğinde ise mezunların sayısı 285'e yükselirken, kız öğrenci sayısı 4'te kalır (Sallan Gül, 2013; 97).

Bu çalışmada; 1940 yılından itibaren öğrencilik hayatına Gönen Köy Enstitüsü'nde başlayan ve köy öğretmen okuluna devredildiği yıllara kadar öğrencilik yapan ve yaşayan mezunlarla gerçekleştirilen görüşmeler temel alınarak yapılan çalışmadan elde edilen kısmi veriler, nitel araştırma yöntem ve teknikleri kullanılarak değerlendirilmiştir. Cumhuriyetin eğitim ve toplumsal dönüşüm politikalarının kavranış ve temsil örneği, sözlü tarih yöntemiyle, Gönen Köy Enstitülülerinin öznel bellekleri aracılığıyla, yaşam öykülerinin öğrencilik ve öğretmenlik yıllarına odaklanılarak, bireysel ve toplumsal tarihlerine ilişkin ipuçları yakalanmaya çalışılmıştır. Caunce'ın (2001) vurguladığı gibi, sözlü tarih yöntemiyle bugünü daha iyi anlayabilmek ve geleceği yönlendirebilmek için, geçmiş anlamlandırılmaya çalışılmıştır. 2011 yılının ilk ayından 2013 yılının başına kadar olan yaklaşık 2 yıllık sürede gerçekleştirilen 30 görüşme ile Cumhuriyet döneminin ilk 30 yılına ışık tutulmak istenmiştir. Görüşmeler kavramsal anlatı çözümlemesi tekniklerinden olan kategorik analiz tekniğiyle değerlendirilmiştir. Gönen Köy Enstitüsü'nde 1940-1954 yılları arasında öğrencilik yapmış öğretmenlerle zincirleme örneklem yoluyla gerçekleştirilen görüşmeler, yaşam öykücülüğü tekniği(Bono, Gül, Kaya, Sallan Gül ve diğerleri, 2012) kullanılarak bağımsız metne dönüştürülmüş, cümle ve cümlelerin ilişkili oldukları 4 kategorideki söylemler, yorumlanmak amacıyla metaforik ifadelere ayrıştırılmıştır.

Kategori 1: Köy Enstitülü Olmak: 'Altın Anahtara Kavuşmak'

Köy Enstitülerinden beklenen politik beklentilerin toplumsal anlamlarına bakıldığında,"köylü olmak" ve "enstitülü olmak" onlar için sadece köyün kalkınması değildir. Bu aynı zamanda bireysel ve toplumsal bir kurtuluştur. Okuyup öğretmen olmak köy çocuğu için yokluktan, sefaletten, bir davarın arkasında çoban olmaktan, tarlada çift sürmekten, kadınlar için is,e erken yaşta kocaya gitmekten kurtulmanın 'altın anahtarı'dır. Bu nedenle Köy Enstitüleri, yalnız köylerden yoksul çocukları kabul etmiş ve ülkenin 'yeni insan'ı olarak yetiştirmeyi hedeflemiştir. Gönen örneğinde Enstitüsünün 1940 yılında ilk öğrencileri arasında yer alan Ali Yakın kendi yaşam öyküsünde bu durumu şöyle açıklamıştır:

"Isparta Gönen'liyim. 1926 yılı doğumluyum. Ben çiftçi çocuğuyum. Annem ve babam ben küçükken vefat ettiler, ben de tek başıma üç kardeşime bakmak için hayatla mücadele ettim... Beş kardeşiz. Ben çiftçi çocuğuyum… Köy enstitüleri kuruluş aşamasındaydı. Dönemin ilköğretim genel

müdürü Hakkı Tonguç enstitü binasını belirlemek için Gönen'e keşfe gelmiş. Köy muhtarı işler bitince Hakkı Tonguç'u yemeğe davet etmiş, ancak Tonguç ihtiyaç sahibi bir eve uğramak istediğini söylemiş, bunun üzerine bizim zor durumumuzu bilen muhtar, Tonguç'u bizim eve getirmiş. Annem-babam vefat etmişti, ben üç kardeşime baktığım için tarlada çalışıyordum. İşim bitince eve geldim ki, ev köy ahalisi ile dolu... Hemen içeri girdim. Hakkı Tonguç'la bir müddet sohbet ettikten sonra bizim ne zorluklar çektiğimizi anlamıştı. Emrinde bulunan kişilere bir takım talimatlar verdi ve dedi ki: 'İşte köy enstitülerine böyle yoksul çocuklar alınacak. Ali'yi de bir numaraya yazacaksınız.' İşte benim köy enstitülerine başlama hikâyem bu şekilde başladı..."

1940'lı yıllarda şehirli çocuğun imkânına sahip olamayan, hayat çizgilerini köy sınırlarının belirlediği küçücük hayal dünyalarında, Köy Enstitüleri sınırların aşıldığı, yaşamlarının değiştiği bir kapıdır. Bu kapıdan girmeyi başaran 84 yaşındaki Osman Kamçıoğlu, GönenKöy Enstitüsü'ne kayıt olma sürecini şu sözlerle ifade etmiştir:

"...Fakir olduğumuz için devlet himayesine girmek için kapı arıyorduk hep. Ben yetim büyüdüm. Oraya gitmeseydim şayet bugün çok zorluk çekerdim.Savaşlardan çıkmış herkes, cehalet ve yoksulluk hat safhada... Bir tarafta harap olmuş bir yurt diğer tarafta da yoksul bir halk. Hem bilgi yönünden hem maddi yönden refaha kavuşturmak vardı… Zengin çocukları hep kaçtı fakat benim öyle bir lüksüm yoktu. Eğer köy enstitülerine gitmeseydim buralara gelemezdim..."

Benzer bir başka öykü Hüseyin Akbaş'ınkidir. Köylü çocuğunun okuma aşkıdır Enstitüler. Akbaş'ın öyküsü şöyledir:

"83 yaşındayım. 1939 yılında ilkokul diplomamı aldım. Öğretmenimin yanına vardım. Bana; İzmir Kızılçullu'da köy öğretmen okulu açıldı. Fakirleri okutacaklarmış, seni oraya yollayacağım" dedi. Sevinçten şapkamı göğe attım. Hiç böyle tatlı söz duymamıştım. Herkes fakirsin okuyamazsın, keçileri güt diyordu, bana. Babama, anama 'ağabeyim öğretmen olmaz mı?' diye sorduğumda 'köyden öğretmen olmaz, öğretmenler şehirli, şehirliler öğretmen olur… Köyden yalnız imam yetişir, başka bir şey olmaz, derdi. Bütün köylü de zaten böyle düşünürdü. Ama ben okuyacam derdim... Isparta Gönen yolunu tuttum. Burdur Gölü'nün yanına geldim, orda bitlerimi ayıkladım. Arkadaşların yanına gideceğim temiz gideyim, dedim. Ayağımda çarık, bir dene don ve gömlekle gittim... O zamanlar hatırlıyorum da Gönen'de okurken arkadaşlarım dâhil, hiç birimizin ana-babası okur-yazar bile değildi. Köy yeri cahillikti..."

1940 yılı Gönen Köy Enstitüsü girişli Mehmet Zengin köy çocuğu olmanın ve Enstitünün anlamını şöyle belirtmiştir:

"Isparta'nın Eğirdir ilçesi, Bağıllı köyündeyim. 85 yaşındayım. Biz 7 kardeşiz. Gönen Köy Enstitüne de 1940 yılında 12 yaşındayken öğretmenim Hakkı Bozkurt yönlendirdi.. Köy Enstitüsü benim hayatımın dönüm noktasıydı. Benim babam cahildir. Ailemin cahil olmasına rağmen bana destek olup, beni enstitüye göndermesi, enstitüye alışmama büyük bir etkendir. Köy çocuğu olmak zorlu işlere göğüs germekti. Köydeki insanların kalkınmasına orada ki insanların cehaletten kurtarılmasına yönelik önemli bir çalışmadır köy enstitüleri..."

Leman Sezgin'de kendi deneyiminde köy enstitüsünün hayatına kattığı anlamı bir kadın öğretmen olarak şöyle belirtmiştir:

"Ben Isparta Atabey'de okudum. Ben ilkokula gittiğim zaman 6-7 yaşlarındaydım. Babam öldüğünde de 4 yaşındaydım. Köy Enstitüsü olmasa benim okuyabilme şansım yoktu. Benim babam yoktu, yoksulduk nasıl okuyabilirdim ki. Annem beni gül toplamaya götürürken ona dermişim ki, 'aman anne beni gül toplayanlara gelin etme, okut' dermişim..."

1946 yılında Gönen Köy Enstitüsüne giren Tahir (Fakir) Baykurt'da köy çocuğu için enstitünün anlamını şiiriyle şöyle dile getirir:

"Beş yıl okuyup öğretmen olacağım.

İçimde iri gövdeli aslanlar dolaşıyor.

He-heeey!

Yeleleri savrulu aslanlar!

Öğretmen olacağım.

İçinde yittiğimiz korkunç yoksulluktan kurtulacağız önce…”

Kategori 2: Cumhuriyet Ülküsü: Atatürk’le Devrimlerle Özdeşleşmek

Köy Enstitülü öğretmenlerde sadece genel kültür ve öğretmenlik bilgisi aranmamıştır. Aynı zamanda yaratılmak istenen insan tipine örnek olma ve Cumhuriyetin ilkelerini benimseyecek bireylerin toplumsal, kültürel ve ekonomik yapısının değişimine katkı sağlayacak niteliklerle donanmış olmaları hedeflenmiştir. Enstitülü olmak; Cumhuriyetin bir neferi olmak, değerlerini temsil etmek, Cumhuriyet ülküsünü paylaşmakdemektir.Bu nedenle enstitülü öğretmenler hem öğrencilik yıllarında, hem de öğretmenlik deneyimlerinde tarihsel olarak horlanmış olan köye ve köylüye değer vermekle yola koyulmuşlardır. 1947 yılında Gönen Köy Enstitüsü’nden mezun olan Hasan Özdemir, enstitülüler için Cumhuriyetin anlamını köye ve köy çocuğuna değer vermek demek olduğunu şöyle anlatmıştır:

“Tüm Köy Enstitülüler gibi hepimiz cumhuriyetçiydik. İnönü'yü ve Atatürk'ü çok severdik. İnönü iki kez geldi okulumuza. Hakkı Tonguç, Milli Eğitim Bakanı da geldi. Milli Eğitim Bakanı Baykurt'un yazdığı şiiri önce okuttu. Onun şiirini çok sevdi. Kolundan çekip alnından öptü. İşte köy enstitülerini biz bu yüzden açtık, dedi...”

Benzer biçimde köylü çocuğu için Gönen Köy Enstitüsünün ve Cumhuriyetin değerini Necati Kıyak da şöyle ifade etmiştir:

“Ben 85 yaşındayım. Isparta, Gelendostluyum. Biz beş üvey olmak üzere dokuz kardeşiz. Altı erkek, üç de kız. Babam medrese eğitimi görmüş bilgili bir adamdı, annem ise mahalle mektebi okumuş bir kadındı... 13 yaşında Gönen Köy Enstitüsüne kayıt yaptırdım... Halk cahil kaldı. Cumhuriyet kurulmasaydı eğer bu cahillik devam edecekti. Cumhuriyet ve Cumhuriyet’in başındaki önemli kişiler sayesinde eğitimin kalkınmasına önem verildi. Çok fazla okul ve öğretmen eksiği vardı. Bunun için Köy enstitülerinin açılmasına karar verildi. Köy enstitüleri olmasaydı benim gibi köy çocukları okuma imkânı bulamayacaktı...”

Gönen Köy Enstitüsü mezunlarından 85 yaşındaki Sadık Güneş, Cumhuriyetin ve devrimlerin köye adalet getirmesi üzerinden Köy Enstitülerini şöyle anlatmıştır:

“Köylere Atatürk’ün bayrağını Köy Enstitüleri ve mezunları götürmüştür. Atatürk’ün inkılâplarını, okuma yazmayı, adaleti öğretmişlerdir. Cumhuriyeti ve Atatürk’ü köye götüren köy enstitüsü ve mezunlarıdır…”

Benzer biçimde 1950 Gönen Köy Enstitüsünden mezun olan Mehmet Tütüncü ise, cumhuriyetin anlamını adalet sorunsalıyla bağlantılı olarak şöyle dile getirmektedir;

“…Köy Enstitüleri Cumhuriyet’in getirdiği en önemli okullardan biridir. Cumhuriyet’i kurunca Kemal Paşa Anadolu medenileşsin, sağlam evlerde otursun, kendi işlerini kendileri yapsın diye Cumhuriyetten sonra Köy Enstitüleri kurulmuştur. Köy Enstitüleri halkı uyandırmış, bilinçlendirmiştir. Halk ben işin neresindeyim diye düşünmeye başladı. İnsana değerini öğretti. Hakkını aramayı öğretti...”

1950 yılında Gönen Köy Enstitüsüne giren Ramazan Zeybek de Enstitülerin Cumhuriyete olan katkısını ve idealini şöyle anlatmıştır:

“Köyden alınan çocuklar bilgilendirilip, eğitilip, Cumhuriyet ilkelerine bağlı olarak köye gönderilmesi çok başarılı olmuştur… Köy Enstitüleri köyü geliştirdi, bilgilendirdi, köyün üretimde başarılı olmasını sağladı. Köydeki sosyal yaşamı iyileştirdi… Köy enstitüleri sayesinde köylü bilinçlendi, okuma- yazma öğrendiler ve çoğu hastalığın da önüne geçildi. Bizim de köylüye yardımcı olmamıza yol göstererek bilgi ve yeteneklerimizi ortaya çıkardı ve bizleri meslek sahibi etti. Hayatta insanca yaşamayı, paylaşmayı, demokrasiyi, üretimi, özveriyi sağladı. Bilgi toplumu olmayı öğrendik.

Köy enstitülerinin en önemli görevi köylüye demokrasiyi ve cumhuriyeti benimsetmek ve üretim yeteneğini geliştirmekti…"

1940 yılında Gönen Köy Enstitüsüne gelen Mehmet Zengin, Gönen'deki Cumhuriyet ve enstitüsü düşüncesini şöyle anlatmıştır:

"… Atatürk; 'Benim en önemli eserim Cumhuriyettir' demiştir. Cumhuriyetin de en önemli eseri köy enstitüleridir. Bunu ben söylemiyorum sadece. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra sadece ülkemiz değil, tüm dünya bir kriz içerisindeydi. II. Dünya Savaşı olduğu sırada Avrupa'yı kan gölü götürürken açlığın, yokluğun olduğu bir dönemde kurulmuştur köy enstitüleri. İnönü başkanlığıyla Hasan Âli Yücel'in ve Tonguç'un cesaretiyle açılmıştır. 3803 sayılı köy enstitüsü kuruluş kanunu ve 4274 sayılı kanun çıkarılmıştır. Hasan Âli Yücel fedakârlıkla dünya klasiklerini dilimize çevirmiştir. Tonguç'un Avrupa okullarını incelemesi sonucunda köyleri kalkındırmak için enstitü kurulmak istemiştir. Köy halkının kalkınmaya başlamasını ve okuma yazma oranının artmasını sağlamıştır… 10 yıl sonrasını düşünüyorsan ağaç dik, ama 100 yıl sonrasını düşünüyorsan halkı yetiştir."

Osman Kamçıoğlu ise, Köy Enstitülerini Cumhuriyetin eşitlik ve demokrasi anlayışının bir sembolü olarak görmekte ve şöyle ifade etmektedir:

"84 yaşındayım. Isparta merkez doğumluyum. Ben 3 aylık iken, babam vefat etmiş ve biz de Afyon'un Dikici köyüne dönmüşüz. Beni annem büyüttü. Savaşlardan çıkmış herkes, cehalet ve yoksulluk hat safhada. Kurtuluş Savaşıyla yönetim değişikliği yapmış Cumhuriyet. Önünde çok ağır bir sorumluluk, yük var ve onu başarması lazım. Bir tarafta harap olmuş bir yurt diğer tarafta da yoksul bir halk. Hem bilgi yönünden hem maddi yönden refaha kavuşturmak vardı…Gönen'de okul yönetimine öğrenciler katılırdı. Hafta sonu toplantılar olurdu. Bu toplantılara bizler de katılırdık. Öğretmenlerimizi, okul yönetimini eleştirme hakkımız vardı. Eleştirilen öğretmenlerimiz hiçbir zaman ters tepkide bulunmadı. Bizi hep dinlerlerdi. Bizler böyle hür yetiştirildik. Çünkü köy enstitülerinin birçok özgün yönü vardı. Tüketen bir toplumun yanında aynı zamanda üreten bir toplum yetiştirmek ön plandaydı. O dönem böyle de oldu. İşi, iş içerisinde, işle öğrenme konusunda çok başarılı olundu. Hepimizin öğrendikleri ileriki hayatımızda bizlere çok fayda sağladı. Demokrasi gerçek anlamıyla uygulandı. Buna örnek verirsek daha öncede söylediğim gibi bizler öğretmenlerimizi hiç çekinmeden eleştirebiliyorduk. Bu, sadece örneklerden bir tanesidir. Cumhuriyetin temeli demokrasidir.Biz okulumuzda demokrasiyi tam yaşadık. Fikrimizi hep söyledik…"

Baki Döğüş ise, Cumhuriyetin Köy Enstitüler için anlamını, bugünkü algıyla karşılaştırarak şöyle ifade etmiştir:

"Yüce Atatürk, büyük devlet adamı İsmet İnönü gibi Cumhuriyet kurucuları, saygı değer Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, büyük eğitimci köy aşığı İsmail Hakkı Tonguç olmasaydı, hiçbir kimse ne köyü, ne köylüyü düşünürdü. Ne de Köy Enstitüleri gibi eğitim güneşleri kurulamazdı... Benim köy enstitüsünde kazanımım önce insan olmaktı. Cumhuriyeti, Atatürk devrimlerini köy çocuklarına aşılamak olmuştur... Günümüzde Köy Enstitülerinin fikrini anmak bile cesarettir. Cumhuriyet bayramlarını, törenlerini sudan bahanelerle yaptırmayan zihniyetten Enstitüler fikrini beklemek rüya olur. Bizler gibi Cumhuriyet bekçileri, Atatürkçüler, devrim bekçileri oldukça, onlar akıllarından geçirdikleri düzeni kuramayacaklar…"

Toplumsal cinsiyet açısından Cumhuriyetin anlamı da farklılaşmaktadır. Mürüvvet Mercimek için Cumhuriyet, kadının birey olması, insan olarak kabul görmesi ve cinsiyetinden dolayı ayrımcılığa uğramamasıdır. Toplumsal gelenekler karşısında okumak kadın için bir çıkış yoludur, kendi cinsi ve köylü olan kendi insanı için bir umuttur. O bu durumu şöyle ifade etmiştir:

"85 yaşındayım. Isparta, Atabey doğumluyum... İlkokulu bitirdikten sonra, Köy Enstitüsüne 13 yaşında 1940 yılında açılışında kayıt yaptırabildim... İlkokul bittikten sonra 1 yıl evdeydim. O sene dayım kızını Gönen Köy Enstitüsüne yazdırdı. Beni de yazdırmak istedi, ama annem-babam 'kız çocuğu okumaz' diye izin vermedi. Dayım ailemi ikna edip, beni de Atabey'den Gönen'e Köy Enstitüsüne yazdırmaya götürdü. İlk mezunlardan biri olarak 1944yılında mezun oldum... Cumhuriyet benim için her şeydir. Biz cumhuriyet çocuğuyuz. Cumhuriyet'in Atatürk ün bizim için çok büyük önemi vardır. Önemli olan köyün kalkınmasıydı. Köy çocuklarının okumasını sağladı. Bizlere bizim çocuklarımızı kazandırdı. Hala beni arayıp sorarlar."

Kategori 3: Öğretmen Olmak Köye Medeniyet-Kültür Götürmek

Köylere atandıktan sonra enstitülülerin belki de ilk mücadele ettikleri konu geleneksel değer yargıları ve cahillikti. Kapalı bir toplumsal yapıya sahip olan kırsal alanlarda değerler sisteminin değişimi oldukça zordur. Toplumsal hareketlilik soy, yaş, cinsiyet ve mülkiyet ilişkileri üzerinden kurulduğundan, sıradan köylü için değişimin olanağı çok da mümkün değildir. Eğitim ve eğitimle elde edilecek bir toplumsal statü, hareketliliğin temel araçlarından biridir. Çalışma kapsamında görüşülen köy enstitülü öğretmenlerin yaşam ve dönüşüm öyküleri bu olguyu yansıtmakta ve yaşamda verilen mücadelenin gerçekliğini ortaya koymaktadır. Köy enstitülü öğretmenler için okul tamir etmek, okulu yeniden inşa etmek zor değildi, ama köylünün geleneksel düşüncelerini dönüştürmek ve yeniliği kabul ettirmek daha zordu. Ama Köy Enstitüsü mezunu öğretmenlerin hepsi, bu zorlukların enstitülerin onlara vermiş olduğu eğitim ateşi ile üstesinden geldiklerini her cümlelerinde ifade etmişlerdir. 88 yaşında olan Hüseyin Erol bu durumu;"Köy Enstitüsü bizi köyün, hem muhtarı, hem savcısı, hem hâkimi, hem doktoru olmamızı sağladı..." diyebelirtmektedir.Gönen Köy Enstitüsü mezunu Fatma Zehra Özgen öğretmen ise, Enstitüde kazandıkları vatan sevdası ülküsünü şöyle dile getirmektedir:

"Ben 1927 yılında 8 Ağustos'ta Gönen'de doğdum, 85 yaşındayım... Gönen'de İlkokulu bitirdim… Babam köy idaresinde çalışıyordu, köy kâtibiydi. 12 yaşında Enstitüye kayıt oldum... Köy Enstitülerinin o zaman anlamını bilmiyoruz. Köy çocuklarını, okuma imkânı olmayan çocukları okutmak… İstanbul'dan getirdikleri bir öğretmen 3 gün duruyor, Ankara'dan getirdikleri öğretmen 5 gün duruyor köyde. Ama biz köy çocuğuyuz, biz kendi evimizde o şartlara nasıl alışıksak gittiğimiz öğretmen olarak gittiğimiz yerlerde de aynı şartlarla karşı karşıyayız yani, yılmaca yok... Köy çocuklarını yetiştirmek ve köyle kültürü birleştirmek."

Köy öğretmeni olmak o dönemde köydeki yaygın yoksulluk ve cahillikle mücadele etmektir. Bu statü köyde egemen olan ve insanlar arasındaki ilişkilerde ayrımcılıkları perçinleyen ve cinsiyetçi tutumlara neden olan geleneklerinin dönüştürülmesiyle de mücadeleyi öngörmüştür.Köy öğretmeni aynı zamanda köylüye yaşam biçimleri haline gelen ama yanlış olan uygulamaları anlatarak onların geleneksel zihinsel dünyasında da değişiminöncüsü olmuşlardır. 80 yaşındaki Mehmet Ali Öztürk köyde şahit olduğu ve kadınlar için oldukça aşağılayıcı olan bir geleneğin kendisi tarafından nasıl ortadan kaldırıldığını şu şekilde anlatmıştır:

"…Köy Enstitülerinde öğrendiklerimizi köylüye öğretmeye ve uygulamaya çalıştık. 1948 yılında öğretmenlik yaparken çalıştığım Acıpayam Gölcük köyünde bir düğünde gelin attan inince başına yular taktılar, yuların ipini de kaynananın eline verdiler. Gelin kaynanasının sözünden çıkmazmış. Bu davranışın yanlış olduğunu köylüye anlattım. Sonra gelinin başına yular takılmaz oldu..."

Cumhuriyetin değerlerini köye götüren Gönen Köy Enstitüsü'nün ilk mezunlarından olan 85 yaşındaki Necati Kıyak da, Enstitü öğretmenlerinin köyde değişimin gücü ve modeli oldukları kendi deneyiminde şöyle ifade etmiştir:

"Köyler şimdiki gibi gelişmiş değildi. Okullarımızı sınıflarımızı kendimiz tamir ettik. Bahçemize ağaç fidanları diktirdik. Hatta bununla ilgili şöyle bir anım da var: Okula öğretmen olarak ilk atandığımda genç bir delikanlıydım. Öğrencilerimi bahçeye çıkarıp, enstitüde öğrendiğim gibi ağaç fidanlarını diktirmeye başladım. Oradan geçen yaşlıca bir köylü bana "bu fidanlar tutmaz boşuna uğraşma" dedi. Fakat ben tutacağını biliyordum ve yılmadım dikmeye devam ettim. Vakti geldiğinde ise fidanlarımız kocaman ağaçlar olmuştu. Yani biz köy enstitülülerin köylere, köy halkına, köy öğrencilerine çok emeğimiz oldu. Bizim için kültür çok önemliydi. Biz kendi kültürümüzü unutmadan, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma yolunda emin adımlarla ilerledik. İlerlerken de çevremizdekileri özellikle de köy çocuklarını beraberimizde ilerletmeye çalıştık..."

Köy enstitülü öğretmenler, gittikleri köylerde yapılamaz denilen pek çok şeyi başarmışlardır. Köylünün modern tarımla tanışmasına öncülük etmişler, yetiştirdikleri öğrencileri en güzel yerlere getirmişlerdir. Taşımış oldukları enstitü ruhunu da Anadolu'da gittikleri her köye ulaştırmışlardır. 85 yaşındaki Mürüvvet Mercimek, öğretmenlik yıllarında köyün kalkınması ve köy çocuklarının okula kavuşması-eğitime erişimleri için yaptığı mücadeleyi şöyle ifade etmiştir:

"Köye gittik, her dediğimizi yaptırdık, zorla değil. Köy enstitülerinin ruhu sevgi ve saygı üzerineydi çünkü. Köydekilere dikiş dikmesini öğrettik… Öğretmenliğimiz boyunca ağaç yetiştirdik,

ağaçları aşılamayı gösterdik. Okuma yazma bilmeyenlere okuma yazma öğrettim. Köyde dikiş çok diktim ve öğrettim, köylüyle hep iç içeydik... Öğrencilerin evlerine gidip okula gelmesinde çok uğraştım..."

Köy Enstitülerine köyden gelen yetenekli çocuklar alınmış ve yetiştikten sonra tekrar köylerine dönerek, geride kalan insanları eğiterek yöresine, köyüne katkı yapmaları beklenmiştir. Bu hedefin arkasındaki mantık, geleneksel öğretmen okullarında yetişmiş öğretmenler arasında rastlanan köylerde öğretmenlik yapmanın bir zorunluluk olarak algılanması sorunun çözülebilmesi için köyü anlayacak ve köylüye hizmet etme ülküsünü taşıyacak öğretmenlerin yetiştirilmesidir. Bu proje bir anlamda köylüyü köylü ile eğitme ve modernleştirme projesidir. Köy Enstitülerinden yetişen öğretmenler, üstlendikleri sorumluluk ve görev bilinçleriyle süper öğretmenler olurken, üstlendikleri kalkınmanın önderleri rolleriyle Anadolu bozkırına ve yoksul köylüsüne birer ışık olmuşlardır.

"Et tırnaktan ayrılır mı" deyip söze başlayan 84 yaşındaki Osman Kamçıoğluda bir köy çocuğunun öğretmen olduktan sonra en büyük idealinin köyüne hizmet etmek olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

"… Köylünün çocuğusun. Köylüye hizmet için gelmişsin. Can bedenden ayrılır mı? Et tırnaktan ayrılır mı hiç? Öğretmen olduktan sonra gittiğim köylerde yapılan toplantılarda öğretmensiz toplantı olmazdı. Biz öğretmen olarak köyün işlemlerini yapardık…"

Köy Enstitüsünden mezun olan köylü çocukları köylerine geri dönüp enstitüde öğrendikleri bilgi ve becerileri onlara aktarmışlar ve gerektiğinde de köylünün işlerini kendileri yapmışlardır. Gündüz okulda çocukları eğiten öğretmenler akşamları da köylüyü eğitmek için çaba harcamışlardır.

Kategori 4: Köyün Bilge Aydın İnsanı Olmak

Enstitülü öğretmenler, köyün aydın insanı, yol göstereni, akil adamı olmuşlardır. Onlar, köylü çocuğunun rol modeli, bazen köyün terzisi, bazen sağlıkçısı-doktoru, bazen marangozu ve bazen de ziraat mühendisi olmuşlardır. 85 yaşındaki Fatma Zehra Özgen köylü için öğretmenin anlamını kendi deneyimi ile şu şekilde anlatmıştır:

"Köye giden bir öğretmen köyün doktoruydu, avukatıydı, köyün hâkimi, köyün akıllısı-akıl danışabilecekleri insanlarıydı. Köylüyle her şeylerine koşuyorduk... Bize mezun olurken işte tarım işiyle uğraşacağımız için çiftçilik yapacakmışız gibi çift çubuk verdiler. Ama tabii bayanlar olarak onları pek yürütemedik. Dikiş makinemiz vardı, onunla dikişlerimizi diktik. Köyün dikişlerini diktik, çocukların okula aileleri diktiremeyenler getiriyorlardı, biz dikiyorduk onları okulda öğretmenken. Öğrenciyken okul önlüğü dikiyorduk, o başka öğrencilerin hele böyle ufak köylerdeki daha böyle çabalar gösterdiler... Ben Gönen'de çalıştığım için bizim dönem biraz farklıydı tabii, biraz kasaba havası vardı. Herkes istediği yerde diktiriyordu, bize fazla düşmüyordu ama tabi her şeyde o II. Dünya Savaşı'nda uyuzluk diye bir hastalık çıktı onlarla mücadele ettik yıllarca. Yok yoktu hepsi var. Hasta çocukları ilaçlamak, onları takip etmek, sonra işte o zaman şeyiyle saç temizliği falan kızlarda biraz zorunluydu. Zorluklar çok çektik okulda. Onlarla mücadelede çok çektik. Yani kazanlara su koyup çocukların başını yıkadığımız çok oldu… Gittiğim köylerde öğretmenlik dışında köylülere ziraatta da yardımcı oldum. Okulda onarılması gereken yerleri köylünün yardımı ile onardım. Çünkü biz mezun olduğumuz okuldan bunu öğrenmiştik…"

Benzer biçimde 85 yaşında Hüseyin Avnide, benzer biçimde kendi köyünde yapmış olduğu ilk öğretmenlik yıllarındaki rol modelliğini şöyle dile getirmiştir:

"Okulu bitirdikten sonra kendi köyüme tayin edildim. 5 yıl öğretmenin acemilik devresi vardı.5 yıldan sonra bütün dallara el attık. Ben zirai yönden meyveciliğe el attım. Bizim köyde gölgesine oturacak bir tane bile ağaç yoktu ilk ağaçları ben diktim. Köylüyü bilinçlendirdim. Köylüye Fide dağıttım. Arıcılık yaptım ama ticari amaçlı değil. Sabah ezanında kalkıp okul idareciliği yaptık, gündüz çocukları akşam annelerini okuttuk. 26 yıllık öğretmen hayatım çıkar düşünmeden böle devam etti çünkü okul bana bunları öğretti…"

Çoğu köy enstitülü kadın öğretmenlerin çoğu, çalıştıkları köylerin "ilk kadın öğretmeni" olmuşlardır. Kadınların toplumda ve ailede değeri olduğunugöstermiş ve insan olarak söz sahibi olmalarını sağlamışlardır. 84 yaşındaki Leman Sezgin köy öğretmeni olmanın anlamını ve köylü için yaptıklarını şu sözlerle açıklamıştır:

"… Köylü öğretmeni gayet iyi gördü. Bizi ışık olarak görüyorlardı... Kendini sevdirmek biraz öğretmenin kendi kabiliyetine kalmış. Halk seni beğeniyor. Ben kaç kişinin annesinin saçını kestim. Köyün berberi, öğretmeni, terzisi, bilge kadını oluyorsunuz. Doğuma, ilk yardıma her şeye giderdik biz..."

Öğretmenin kılık kıyafeti, oturduğu ev ve yaşam biçimi köylüye de yansımış, enstitülerle birlikte Anadolu köyleri yavaş yavaş değişmeye ve gelişmeye başlamıştır. 84 yaşındaki Mustafa Yıldırım bu değişimin nasıl olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

"Köy enstitüsünde yetişen öğretmenler köylerine tayin edilerek, kendi evlerini modern bir şekilde yaptılar. Köylüde o evlere uygun şekilde uygun evler yaptılar. Ahır ayrı yerde evler ayrı yerde yapılmaya başlandı. Öğretmenler, okulun bahçesinde sebze ve meyve yetiştirdiler. Köylülere örnek oldular ve köylülerde bahçelerinde sebze ve meyve yetiştirmeye başladı... Köydeki öğretmenler, köylülerle birleşerek okul bahçesini genişletti. Hendek, tam kirizma yaparak ağaç fidanı dikmesini öğrettik, ağaç aşıladılar. Akşamları hiç okuma yazma bilmeyenleri gece kurslarında öğretmen bir kış boyunca okuttu."

SONUÇ

Köy Enstitülüler, Cumhuriyetin kurulmasından sonra doğan kuşak olmakla beraber, Cumhuriyetle özdeşleşen bir kuşak olmuş, Cumhuriyetin ve Anadolu ulusalcılığının değer ve ilkelerinin uygulayıcı özneleri olmuşlardır. Onlar, Kurtuluş savaşını veren kendi ebeveynlerinden farklı olarak, mücadeleyi düşmana karşı değil, cehalete ve yoksulluğa karşı vermişlerdir. Cumhuriyetin organik aydını, 'yeni insan'ı olarak yetişmişler, idealist aydın öğretmenler olarak köyün imece-dayanışma ruhunu, üretimin ve değişimin anahtarı haline getirmişlerdir.

Köy enstitülerinde yetişen 'çiftçi, aydın ve öğretmen" olan kuşak, kaderine razı olan köy çocuğundan, hakkını arayan demokratik yurttaşa doğru evrilmiş, değişen toplumsal yapının sınıfsal ilişkilerini de dönüştürmüştür.Köy Enstitülerinden yetişen 17 binden fazla aydın öğretmen arasında Gönen Köy Enstitülü Fakir Baykurt gibi çok sayıda yazar, politikacı, sanatçı yetişmiş ve onlar köylerinin ve Türkiye'nin ekonomik ve düşünsel gelişimineçok büyük katkılar sağlamıştır.

Kaderine razı olan köy çocuğundan, hakkını arayan demokratik yurttaş haline gelen Enstitülüler, değişen toplumsal yapının sınıfsal ilişkileri de dönüştürerek, siyasal bağlamda Gramscici anlamda düşünsel-manevi bir blok meydana getirmede büyük söz sahibi olmuşlardır. Savaş sonrası dönemin değişen politik ve toplumsal dinamiklerine karşın, Enstitüler toplumun organik aydını olarak, eleştirel olmaya ve toplumsal eşitsizliklere karşı mücadele etmeye ve dönüştürmeye devam etmişlerdir.

KAYNAKÇA

Althusser, L. (1978). İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları.Birikim Yayınları, Çev. Y. Alp ve M. Özışık, Baskıya Haz. M. Belge, İstanbul, Birikim Yayınları.

Anderson, P. (2007). Gramsci: Hegemonya, Doğu- Batı Sorunu ve Strateji. İstanbul,Salyangoz Yayınları.

Altunya, N. (2000)." Köy Enstitüsü Sisteminin Düşünsel Temelleri", 2. Baskı, Ankara, Özkan Matbaacılık.

Altunya, N. (2008). Türkiye'de Öğretmen Örgütlenmesi, 1908-2008, 2. Baskı, Ankara,Omay Matbaacılık.

Altunya, N. (2010). Köy Enstitüsü Sistemi Toplu Bakış, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları.

Altunya, H. (2006). "Türkiye'de 'Eğitmen' Deneyimi: 1936-1948", Yeniden İmece, Yıl: 3, sayı 10 (Şubat), s. 62-68.

Atay, F. R. (1936). "Köy Terbiyecileri",Ulus Gazetesi, 19.11.1936, Eğitim Hareketleri. 280-281 (1978), 25-26

Başgöz, İ., Wilson, H. E. (1968).Türkiye Cumhuriyetinde Eğitim ve Atatürk, Ankara:Dost Yayınları.

Bobbio, N. (1993). "Gramsci ve Sivil Toplum Kavramı", Sivil Toplum ve Devlet: Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar, J. Keane (Der.), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Bono, Marco, Gül, H., Kaya, H. E., Sallan Gül, S. ve diğerleri (2012).Transcultural Biography Work (TBW) Manual Book for Adult Education, Speha Fresia Societa (SFS),(1st Edt.), Austria, Steiger Druck GmbH.

Caunce, S. (2001). Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi, Çev: B. B. Can ve A. Yalçınkaya, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Eagleton, T. (1996).İdeoloji, Çev: M. Özcan, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Feyzioğlu, T. (1987). "Atatürk Yolu: Akılcı, Bilimci, Gerçekçi Yol", Atatürk Yolu, Atatürk KDTYK, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi.

Gramsci, A. (1997). Hapishane Defterleri, Çev. A. Cemgil, İstanbul,Belge Yayınları.

Gramsci, A. (1967).Aydınlar ve Toplum, İstanbul, Çan Yay.

Gül, H.,Sallan Gül,S. (2007). "Cumhuriyet'in Kültür Devrimlerini Okumak", Yeniden İmece, Üç Aylık Eğitim, Bilim Sanat ve Kültür Dergisi, Sayı 16, Eylül, s. 44-50.

Gümüşoğlu, F. (2007a). "Cumhuriyetin Yurttaş Yaratma Politikası ve Hasan-Âli Yücel", Yeniden İmece, Yıl: 4, Sayı: 14 (Ocak), s. 102-106.

Gümüşoğlu, F. (2007b). "Köy Eğitmen Kursları ve Köy Enstitüleri", Yeniden İmece, Yıl: 4, Sayı: 15 (Haziran), s. 34-38.

Gümüşoğlu, F. (2007c). "Patronaj Kalıplarına Karşı Başkaldırı Eğitimi: Köy Eğitmen Kursları ve Köy Enstitüleri", Eğitimde Reform ve Finans Sempozyumu Bildiriler Kitabı, S. Sallan Gül ve H. Gül (Der.), Isparta, SDÜ Yayınları.

Gümüşoğlu, F. (2009). "Eğitim Birliği Yasası ve Laik Eğitim", Yeniden İmece, Yıl: 6, Sayı: 22 (Mart), s. 28-29.

İnönü, E. (1995). Anılar ve Düşünceler – I, İdea İletişim, İstanbul.

Karaömerlioğlu, A. (2002). "Köy Enstitüleri", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm, Der. Tanıl Bora, Murat Gültekin, İstanbul, İletişim Yayınları.

Kaya, H. E., Sallan Gül,S. (2010)."Köy Enstitüleri ve Yaşam Boyu Öğrenme", Yeniden İmece, Üç Aylık Eğitim, Bilim Sanat ve Kültür Dergisi, Sayı 26, s.49-51.

Kaya. H. E. (2010). "Köy Enstitüleri Gerçeğinde Yetişkin Eğitimi ve Yaşam Boyu Öğrenmeye Eleştirel Bir Bakış", Aramızdan Ayrılışının 50. Yılında Eğitim Devrimcisi İsmail Hakkı Tonguç Öğretisi ve Okul Öncesinden Yüksek Öğretime Ülkenin Eğitim Sorunları, Çözüm, Öneriler Konulu Sempozyum Kitabı,İzmir, Yeni Kuşak Köy Enstitüleri Derneği Yayınları, s. 481-485.

Keyder, Ç. (1987). Türkiye'de Sınıflar ve Devlet, İstanbul, İletişim Yayınları

Kirby, F. (1962). Türkiye'de Köy Enstitüleri, İstanbul,İmece Yayınları.

Kirby, F. (2000). Türkiye'de Köy Enstitüleri,2. Baskı,Ankara,Güldikeni Yayınları.

Küçük, M. (1994).Medya, İktidar, İdeoloji, Ankara, Ark Yayınları.

Parlak, İ. (2005).Kemalist İdeolojide Eğitim,.Ankara, Turhan Kitabevi.

Üşür, S.,Sancar (1997).İdeolojinin Serüveni. Ankara,İmge Kitabevi.

Sallan Gül, S. (2005). "Sosyolojik Bakışla Köy Enstitüleri", Yeniden İmece, Yıl: 2, Sayı: 9 (Kasım), s. 53-56.

Sallan Gül, S. (2011).“Köy Enstitüleriyle Yeni Bir Toplumsal Sınıf mı Yaratılmak İstendi? Hasan Ali Yücel’in Yanıtı”, Aramızdan Ayrılışının 50. yılında Hasan Ali Yücel Eğitim, İzmir, Yeni Kuşak Köy Enstitüleri Derneği Yayınları.

Sallan Gül, S. (2013). Gönen Köy Enstitüsü Işığı, İzmir, Yeni Kuşak Köy Enstitüleri Derneği Yayınları.

Tonguç, İ. H. (1998). Eğitim Yolu İle Canlandırılacak Köy, Ankara, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları.

Tonguç, İ. H.(1936b). “Köy Kanunu, Köy Okulları Hakkında”,Ülkü Dergisi, sayı 44, Ekim 1936

Tonguç, İ. H.(1937).“İlköğretim ve Eğitim Meselesi, Kültür Bakanlığı Dergisi, sayı 20-1, s.2-43

Tonguç, İ. H.(1938). Köyde Eğitim, MEB İlkokul Öğretmen Kılavuzu Serisi, Ankara, MEB.

Tonguç, İ. H.(1940). Gönen (Isparta) Köy Enstitüsü Kurulurken, İlköğretim Dergisi, sayı 55, 1.10.1940, s.603-605.

Tonguç, İ. H.(1942).“Canlandırılacak Köy”, Ülkü Dergisi, sayı 17, s.26-27

Tonguç, İ. H.(1943). Köy Enstitülerimizde Eğitim ve Öğretim İlkeleri, A.Ü. Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi, sayı 5.

Tonguç, İ. H.(1945a).“Köy Enstitülerini Bitiren Öğretmenlere Mektuplar V-VI” ,İlköğretim Dergisi, sayı 175-177.

Tonguç, İ. H.(1945b). Köy Enstitülerini Bitiren Öğretmenlere Mektuplar, VII, VIII, IX, X, XI, İ İlköğretim Dergisi, sayı 183-185.

Tonguç, İ. H.(1945c). “Öğretmen Okullarından ve Köy Enstitülerinden Çıkanlara Mektup XII”. İlköğretim Dergisi, sayı 183-185.

Tonguç, İ. H.(1946).İlköğretim Kavram. İstanbul, Remzi Kitabevi.

Türkoğlu, P. (2012). Kısa Süren Hasat Köy Enstitüsünde Öğrenci Olmak. İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Türkoğlu, P. (2011). Kızlar da Yanmaz (Genç Cumhuriyette Köy Çocuğu Olmak).İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Türkoğlu, P.(2009). Tonguç ve Enstitüleri, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Türkoğlu, P. (2008). “Kalkınma Politikaları ve Eğitim”, Yeniden İmece, Yıl: 5, Sayı: 19 (Haziran), s. 30-31.

Türkoğlu, P. (1999). “Tonguç’un İlköğretim Görüşü”, Çeşitli Yönleri İle Tonguç, Ankara, Köy Enstitülüler ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları.

Tütengil, C. O. (1999). “Köycülük Üzerine”, 75 Yılda Köylerden Şehirlere, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, Bilanço 98 Yayın Dizisi.

Tütengil, C. O. (2001). “17 Nisan ve Köy Enstitüleri”, (Bilgi Dergisi-1 Mayıs 1949), Basında Köy Enstitüleri, Cilt, II, M. Kepenek, Ankara, Çağdaş Eğitim Vakfı.

Uzal, M. (2004). Anılarda Gezinti.

Vural, M. K. (2010). “Köy Enstitülerinin Kapatılma Sürecinde Türkiye’de Siyasal Akımlar, Görüşler ve Tartışmalar”, Aramızdan Ayrılışının 50. Yıldönümünde İsmail Hakkı Tonguç ve Okul Öncesinden Yüksek Öğretime Eğitim Sorunları, Çözüm Önerileri, Sempozyum Bildirileri, 20-22 Mayıs, İzmir, Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği Yayınları.

Şimşek, U., Küçük, B.,Topkaya,Y. (2012). “Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikalarının İdeolojik Temelleri”, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume, 7 (4), Fall,s. 2809-2823.

EĞİTİMİN SOSYAL İŞLEVLERİ BAĞLAMINDA DERSHANELER

Özge ACAR[1]

Gülsen DEMİR[2]

ÖZET

Bu araştırmanın konusu, eğitimin sosyal işlevleri bağlamında dershanelerdir. Araştırmanın amacı; değişen eğitim sistemi, sosyoekonomik koşullar, okur-yazar oranının ve yükseköğrenime devam eden kişi sayısının artması sonucunda ortaya çıkan dershanelerin öğrencilerin eğitimi açısından hangi konumda olduğunu irdelemektir. Bu bağlamda şu sorulara cevap aranmıştır: 'Öğrencilerin dershane ve okula bakışları nasıldır?', 'Dershaneye ve okula bakışları arasında fark var mıdır? Eğer fark varsa hangi noktalarda farklılık oluşmaktadır?'

Anahtar Kelimeler: *eğitim, okul, dershane, üniversite, sınav, öğretmen*

ABSTRACT

The subject of this study is private courses in terms of education's social functions. The purpose of the study; to examine the state of private courses which occured as a result of changing the education system, socioeconomic conditions, increasing of proportion of literate and the number of people who goes to university in terms of students' education. In this context the following questions were tried to answer: 'What are students' perspectives on private courses and school?', 'Is there a difference between private courses and school perspectives?', 'If there are differences on which points?'

Keywords: *education, school, private courses, university, exam, teacher*

GİRİŞ

Eğitim, hayatımızın her alanında ve her anında karşımıza çıkan bir olgu ve aynı zamanda bir süreçtir. Bu yüzden eğitimi tek bir alana sığdırmak, tek bir tanımını yapmak mümkün değildir. Yaşadığı toplumla birlikte düşünüldüğünde birey, pek çok alanda sahip olduğu davranış kalıplarını, ilk eğitim çevresi olan ailede öğrenmeye başlar. Aile içindeki etkileşimlerin devamında birey, toplumsal ilişkilerini sürdürür. Bu ilişkinin yapısını, bileşenlerini belirleyen en önemli etken eğitimdir. Eğitim, bireyin yaşadığı toplumda yeteneğini, tutumlarını ve olumlu değerdeki diğer davranış biçimlerini geliştirdiği süreçler toplamıdır. Başka bir tanıma göre eğitim, 'bireyin toplumsal yeteneğinin ve en elverişli düzeyde kişisel gelişmesinin elde edilmesi için seçilmiş ve denetimli bir çevreyi (özellikle okulu) içine alan toplumsal bir süreçtir. Bir eğitimcimiz de eğitimi, 'bireyin davranışında, kendi yaşantısı yoluyla ve amaçlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir' biçiminde tanımlamaktadır (Tezcan, 1997: 3).

İlk çağlardan günümüze "eğitim" konusundaki düşünceler, anlayış ve yaklaşımlar pek çok değişim geçirse de değişmeyen gerçeklik "her toplumun kendi bireyini yetiştirme" idealidir. Ancak değişmelerin çok hızlı yaşandığı ve küresel bir dünyanın hakim olduğu günümüzde evrensel ölçütlerin dikkate alınması geçmişe göre daha büyük bir zorunluluk da taşımaktadır. Özellikle ve öncelikle uzmanlaşma ve iş bölümünün artması ve çeşitlenmesi eğitimden beklentiyi daha da artırmakta, öte yandan eğitimin ve eğitimcilerin misyonunu daha da önemli hale getirmektedir.

Ülkemizde eğitim devlet eliyle yürütülmektedir. Ancak pek çok konuda imkanların yeterli ve dengeli olamaması, bireylerin birtakım fırsatlardan yararlanmalarının önünde engel oluşturmaktadır. Böylece ortaya çıkan kaygılar hem çocukları ve gençleri/yetişmekte olan bireyleri, hem de onların ebeveynlerini çözüm üretme noktasına getirmiştir. Böylesi bir çözüm arayışı dershanelerin doğmasını sağlamıştır. Başlangıçta/önceleri "okulun yanı sıra eksikleri tamamlama"ya dönük olan işleve

[1] Uzm. Sosyolog, acar.sosyoloji@hotmail.com

[2] Prof. Dr., Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, gdemir@adu.edu.tr

zamanla, özellikle giriş sınavlarındaki yarışın artmasıyla yeni/başka bir işlev de eklenmiş, okulların yapamadığı, yerine getiremediği bu işlev adeta dershaneleri vazgeçilmez kılmıştır. Neredeyse hayatın vazgeçilmez bir parçası bir parçasını oluşturan ve "olmazsa olmaz" hale gelen dershaneler, toplumda pek çok tartışmanın da odağını oluşturmaktadır. İşlevleri ve misyonu bazan "öğrenciye göre" değişse de toplumda çok önemli bir rol üstlendiği tartışma götürmeyen dershaneler bugün yeni bir tartışmanın da konusu olmaktadır. Eğitim sistemindeki eksikleri tamamlamak üzere ortaya çıkan dershaneler günümüzde sayı ve çeşit olarak çok artmış, her türden "giriş sınavı"nın adeta sonuç belirleyicisi olmuştur. ALES (Akademik Personel ve Lisansüstü Eğitim Sınavı), KPDS (Kamu Personeli Dil Sınavı), KPSS (Kamu Personeli Seçme Sınavı) vb. bunlardan ilk akla gelenlerdir. Öte yandan dershaneler önemli bir sektör halini almış, ciddi ticari faaliyetlerle yoğunlaştıkları gibi oldukça geniş bir istihdam alanı da yaratmışlardır. Böylece zaman içinde ciddi denilebilecek bir toplumsal mekanizma işlevini üstlenmişlerdir

Ülkemizde neredeyse 40 yılı bulan süreçte "Dershaneler", eğitim sisteminin giderek artan biçimde, ayrılmaz bir parçası olmuştur. Önceleri bir tamamlama/eksik giderme ihtiyacı ile yola çıkılmışken günümüze doğru işlevlerinde büyük genişlemeler olmuş ve neredeyse "okulların yerine" bireylerin (her yaş ve statüden öğrencilerin) "olmazsa olmaz"ı haline gelmiştir. Zaman içinde pek çok tartışmaya konu olmakla birlikte varlıklarını artarak sürdüren dershaneler günümüzde yeni bir tartışmanın daha odağında yer almaktadır: Dershaneler kapanacak (mı ?). Bu çalışmanın amacı, önemli bir toplumsal kurum haline gelen dershaneleri işlevleri açısından bir değerlendirmeye tabi tutmaktır.

ARAŞTIRMA

Türk Dil Kurumu'nun dershane ile ilgili tanımı ise şöyledir: 'Öğrencilere okul dışında para ile ders veren özel kuruluş.' Özel öğretim kanununda ise tanım şu şekildedir: 'Dershane: Öğrencileri; bir üst okula veya yüksek öğretime giriş sınavlarına hazırlamak, istedikleri derslerde yetiştirmek ve bilgi düzeylerini yükseltmek amacıyla faaliyet gösteren özel öğretim kurumlarını kapsar (2012). Ülkemizde, 1980'li yıllardan sonra özellikle okuma yazma oranının ve üniversitede okuyan kişi sayısının artmasıyla dershanelerin sayısı artmıştır. Önceleri az sayıda olan ve belli kurumlarla sınırlı olan dershanelere günümüzde mahalle aralarında bile rastlamak mümkündür.

Özel öğretim kurumları standartlar yönergesine göre;

Dershanelerde bulunması gereken bölümler

MADDE 21- (1) Dershanelerde bulunması gereken bölümler:

1- Müdür odası: En az 10 m² olmalıdır.

2- Müdür yardımcısı odası: (Kontenjanı 400 den fazla olan dershanelerde) En az 10 m² olmalıdır.

3- Öğretmenler odası: 8 öğretmene kadar en az 12 m² olmalıdır. 8'den fazla her öğretmen için 1,5 m² yer ilâve edilir.

4- Derslikler: En az altı derslik olmalı ve derslikler en az 20'şer m² olmalıdır. En çok 30 öğrenciye bir derslik olacak şekilde planlanır.

5- Tuvalet ve lavabolar:

a) Her 30 öğrenci için bir tuvalet ve lavabo,

b) 30 öğretmene kadar bir tuvalet ve lavabo ayrılır.

30'dan fazla öğretmeni olan dershanelerde, her 30 öğretmen için bir tuvalet ve lavabo ayrılır. Tuvalet ve lavabolar kurumda öğrenim gören kız ve erkek öğrenciler ile bayan ve bay öğretmenler için ayrı ayrı düzenlenir. Dershanede bedensel özürlü bireylerin kullanımına uygun şekilde düzenlenmiş bir tuvalet ve lavabo bulunur.

6- Teneffüshane: Bina içinde bağımsız bir bölüm hâlinde olabileceği gibi ayrı ayrı bölümlerden de meydana gelebilir. Toplam teneffüshane alanı olarak derslik, kütüphane, laboratuvar, yönetim, eğitim ve öğretime ayrılan diğer alanlar dışındaki yerler kabul edilir.

7- Rehberlik, ölçme değerlendirme odası: İhtiyaca cevap verecek büyüklükte olmalıdır.

8- Kitaplık (OOKGM, 2012).

Tablo 1: Yıllara göre dershane ve öğrenci sayıları

YILLAR	DERSHANE SAYISI	ÖĞRENCİ SAYISI
1993	952	297.234
1994	1.089	317.217
1995	1.274	341.979
1996	1.496	379.463
1997	1.664	432.714
1998	1.710	433.847
1999	1.759	488.284
2000	1.864	523.244
2001	2.002	588.637
2002	2.122	606.522
2003	2.615	668.673
2004	2.876	735.540

Kaynak: Ankara Ticaret Odası İnternet Sitesi (2004) Dershaneler Dosyası

http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=235&l=1

2012 yılında İzmir'de dershane öğrencileri arasında bir araştırma yapılmıştır. Araştırmanın amacı; eğitimin sosyal işlevleri açısından dershanelerin nasıl bir rol üstlendiğini farklı boyutlarıyla ortaya koymaktır. Bu araştırmanın evrenini İzmir'de yaşayan ve dershaneye giden öğrenciler oluşturmaktadır. Öğrencilerin merkezi yerleştirme sınavlarına hazırlık dönemlerinde dershaneye daha çok gittikleri bilinen bir gerçektir. Araştırmanın örneklemini dershaneye giden öğrencilerden 50'si SBS, 50'si ÖSS'ye hazırlanan 100 kişilik grup oluşturmuştur.

Örneklemi oluşturan 100 öğrenciye anket uygulanmış, yanı sıra öğretmen, idareci ve velilerle yüz yüze görüşmeler yapılmış böylece karma bir teknik uygulanmıştır.

Verilerin analizi SPSS (Statistics Package For Socials Sciences) programında yapılmıştır. Tek faktörlü tablolar ve karşılaştırmalı tablolara yer verilmiştir.

Tablo 1: Cinsiyet

	Cinsiyet	
	Sayı	%
Kız	52	52
Erkek	48	48
Toplam	100	100

Tablo 2: Kardeş Sayısı

	Kardeş Sayısı	
	Sayı	%
Tek	33	33
2	46	46
3	16	16
4 ve daha fazla	5	5
Toplam	100	100

Tablo 3: Yaş

	Yaş	
	Sayı	%
13	3	3
14	47	47
17	1	1
18	47	47
19	2	2
Toplam	100	100

Ankete 52 kız, 48 erkek öğrenci katılmıştır.

Ankete katılan öğrencilerden 3 tanesi 13 yaşında, 47 tanesi 14 yaşında, 1 tanesi 17 yaşında, 47 tanesi 18 yaşında 2 tanesi ise 19 yaşındadır.

Ankete katılan öğrencilerden 33 tanesi tek çocuk, 46 tanesi 2 kardeş, 16 tanesi 3 kardeş, 5 tanesi 4 ve daha fazla kardeşe sahiptir.

Tablo 4: Ortalama Gelir

	Ortalama Gelir	
	Sayı	%
1000-1500 TL	67	67
1501-2000 TL	24	24
2000 TL'den fazla	9	9
Toplam	100	100

Tablo 5: Mezun Olunacak Okul(ÖSS)

	Sayı	%
Anadolu Lisesi	28	56
Özel Lise	1	2
Genel Lise	14	28
Meslek Lisesi	7	14
Toplam	50	100

Ortalama gelir dağılımı ise şöyledir: 1000-1500 TL arası 67 kişi, 1501-2000 TL arası 24 kişi, 2000 TL'den fazla olan ise 9 kişidir.

Mezun olunacak okul türü bakımından dağılım şöyledir: 28 kişi anadolu lisesi, 1 kişi özel lise, 14 kişi genel lise, 7 kişi ise meslek lisesidir.

Tablo 6: Dershaneye Gitme Sebebi

	Sayı	%
Okulda gördüğüm dersleri tekrar etmek için	7	7
SBS / ÖSS'ye daha iyi şekilde hazırlanmak için	79	79
Ailem istediği için	6	6
Arkadaşlarım da dershaneye gittiği için	2	2
Okul yetersiz kaldığı için	5	5
Öğretmenlerimin tavsiyesi üzerine	1	1
Toplam	100	100

Tablo 7: Devamsızlık Durumu

	Sayı	%
Evet	28	28
Hayır	72	72
Toplam	100	100

Öğrencilerin dershaneye gitme sebepleri yoğun olarak SBS/ÖSS'ye hazırlanmak içindir. Bu cevabın çoğunlukta verilmiş olması da göstermektedir ki merkezi yerleştirme sınavlarının varlığı öğrencilerin dershaneye gitmesinde etkili olmaktadır. 7'si okuldaki dersleri tekrar, 6'sı aile isteği, 2'si arkadaşları da gittiği için, 5'i, okul yetersiz kaldığı için, 1'i ise öğretmen tavsiyesi üzerine gitmiştir.

Dershanede devamsızlık yapma oranı ise şöyledir: Devamsızlık yapanlar 28 kişi, yapmayanlar ise 72 kişidir. Dershanede öğrencilerin devamsızlık yapma oranının az olmasının sebeplerinin başında dershanenin ücretli olması gelmektedir. Ailelerin beklentisi daha fazla olduğu için çocuklarını devamsızlık yapmama yönünde bilinçlendirmektedirler.

Tablo 8: Devamsızlık Nedenleri

	Sayı	%
Cevap yok	69	69
Okulda sınav/çalışma olduğu zaman	21	21
Çok başarılı olduğum derslerde	3	3
Son derslerde yoruluyorum	4	4
Sabahları erken kalkamıyorum	1	1
Bazen geç kalıyorum	2	2
Toplam	100	100

Devamsızlık nedenleri içinde okulda yapılan sınavlar ve çalışmalar ilk sırada gelmektedir. 3 kişi başarılı olduğu derslerde, 4 kişi son derslerde, 1 kişi sabah erken kalkamadığı için, 2 kişi ise derse geç kaldığını devamsızlık nedeni olarak belirtmektedir. Bu sonuç da göstermektedir ki öğrenciler dershaneye gelseler de okuldaki sınav başarılarının da düşmesini istememektedirler.

Tablo 9: İdealdeki Üniversite Kararını Almada Etkili Olan Faktörler

	Sayı	%
Ailem	7	14
Tamamen kendi kararım	35	70
Öğretmenlerim	8	16
Toplam	50	100

İdealinizdeki üniversite kararını almada etkili olan faktörler arasında tamamen kendi kararı olanlar ilk sıradadır. Aile % 14 ve öğretmenler % 16 ile yakın oranda sonuç vermiştir.

Sınava hazırlanılan alan bakımından sayısal 22 kişi, eşit ağırlık 17 kişi, sözel ise 11 kişi bulunmaktadır. Elde edilen bu sonuç toplumda sayısal alanlara verilen önemin daha yüksek olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Tablo 10: İyi Bir Dershanenin Kriterleri

	Sayı	%
Öğretmenleri iyi olmalı	38	38
Birebir dersler olmalı	4	4
Soru çözüm etütleri olmalı	7	7
Soruları/sınavları iyi olmalı	23	23
Öğrencilerin eksiklerini tamamlamalı	7	7
Sosyal aktiviteler de yapmalı	3	3
Öğrencilerin her türlü sorunuyla ilgilenmelidir	13	13
Alan dışı derslerde de katkısı olmalı	3	3
Sınıflar kalabalık olmamalı	2	2
Toplam	100	100

İyi bir dershane nasıl olmalı sorusuna yoğun olarak verilen cevap öğretmenlerin iyi olmasıdır. Soruları/sınavları iyi olmalı cevabı ise onu izlemektedir. Soruları/sınavları iyi olmalı cevabıyla ortaya çıkan beklenti şudur: Merkezi yerleştirme sınavlarında çıkan sorulara benzer olması, öğrenciler sınava girdikleri zaman soruların olabildiğince tanıdık olması. Çünkü dershanelerin başarılı ve iyi olma kriterlerinde bu da önemli bir yer tutmaktadır.

Tablo 11: Sınava Hazırlanılan Alan

	Sayı	%
Sayısal	22	44
Eşit ağırlık	17	34
Sözel	11	22
Toplam	50	100

Tablo 12: Tercih Dönemlerinde Beklenti

	Sayı	%
Okullar hakkında bilgi vermeli	63	63
Puanlar/başarı sıralamaları hakkında bilgi vermeli	19	19
Tercih listesi hazırlamada yardım etmeli	18	18
Toplam	100	100

Tercih dönemlerinde beklentileri ise ilk olarak okullar hakkında bilgi verilmesidir. Puan ve başarı sıralamaları, tercih listesinde yardım ise onu izlemektedir. Veliler bu konularda ciddi anlamda yardım beklemektedirler. Hatta tercih dönemlerinde farklı dershanelere başvuran veli ve öğrenciler de vardır. Bu durum da öğrencilerin bilgi almaktan öte yerleştirme kılavuzunu bile okuyup incelememe, her şeyi hazır bulmaya yönelme durumlarını ortaya koymaktadır.

Tablo 13: Dershanelerin Alan Dışı Derslere Katkısı

	Sayı	%
Katkısı Olmuyor	10	20
Türkçe	22	44
Matematik	11	22
Kimya	2	4
Biyoloji	5	10
Toplam	50	100

Genellikle mart ayı sonu ve nisan ayı başında yapılan YGS sınavı her alan için ortak yapılan bir sınav olduğu için öğrenciler alan dışı derslerde de bir şeyler yapmaya çalışmaktadırlar. Dershanenin alan dışı derslere katkısının olup olmadığı konusunda 10 kişi olumsuz cevap vermiştir. Olumlu cevap veren 40 kişi arasında ise en çok Türkçe cevabı verilmiştir. Bu sonuç da göstermektedir ki sözel bölüm öğrencileri, alan dışı derslerde sayısal bölüm öğrencilerine göre daha çok zorlanmaktadırlar ve yapılan derslerin faydasını görmemektedirler.

Tablo 14: Cinsiyete Göre Mezun Olunan/Olunacak Lise

		Mezun Olunan / Olunacak Lise (ÖSS)				**Toplam**
		Anadolu Lisesi	Özel Lise	Genel Lise	Meslek Lisesi	
Cinsiyet	Kız	15	1	7	5	28
		53,6%	3,6%	25,0%	17,9%	100,0%
	Erkek	13		7	2	22
		59,1%		31,8%	9,1%	100,0%
Toplam		28	1	14	7	50
		56,0%	2,0%	28,0%	14,0%	100,0%

Tablo 15: Cinsiyete Göre Dershaneye Gitme Sebebi

		Dershaneye Gitme Sebebi						Toplam
		Okulda gördüğüm dersleri tekrar etmek için	SBS/ÖSS'ye daha iyi şekilde hazırlanmak için	Ailem istediği için	Arkadaşlarım da dershaneye gittiği için	Okul yetersiz kaldığı için	Öğretmen tavsiyesi üzerine	
Cinsiyet	Kız	5	40	2	1	4		52
		9,6%	76,9%	3,8%	1,9%	7,7%		100,0%
	Erkek	2	39	4	1	1	1	48
		4,2%	81,3%	8,3%	2,1%	2,1%	2,1%	100,0%
Toplam		7	79	6	2	5	1	100
		7,0%	79,0%	6,0%	2,0%	5,0%	1,0%	100,0%

Tablo 16: Cinsiyete Göre Devamsızlık Durumu

		Dershanede devamsızlık yapıyor mu?		Toplam
		Evet	Hayır	
Cinsiyet	Kız	13	39	52
		25,0%	75,0%	100,0%
	Erkek	15	33	48
		31,3%	68,8%	100,0%
Toplam		28	72	100
		28,0%	72,0%	100,0%

Tablo 17: Cinsiyete Göre Sınava Hazırlanılan Bölüm

		Hangi alandan sınava hazırlanıyorsunuz? (ÖSS)			Toplam
		Sayısal	Eşit ağırlık	Sözel	
Cinsiyet	Kadın	11	10	7	28
		39,3%	35,7%	25,0%	100,0%
	Erkek	11	7	4	22
		50,0%	31,8%	18,2%	100,0%
Toplam		22	17	11	50
		44,0%	34,0%	22,0%	100,0%

Tablo 14'te; kız öğrencilerin % 53,6'sı, erkek öğrencilerin % 59,1'i Anadolu lisesinde öğrenim görmektedir. Kız ve erkek öğrencilerin de çoğunluk olarak Anadolu lisesine devam ettiği görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında genel liselerin birçoğunun Anadolu lisesine döndürülmüş olması büyük etkendir. Ayrıca üniversite başarısında Anadolu lisesine gitmeye duyulan gereksinim de önemlidir. Ortaya çıkan başarılarda sınıf ve arkadaş ortamını oluşturan kişiler faktörü de önemlidir. Bu sonucun ortaya çıkmasında bu da etkili olmuştur. Tablo 15 incelendiğinde ise; kız öğrencilerin % 76,9'u ve erkek öğrencilerin % 81,3'ünün 'SBS / ÖSS'ye daha iyi hazırlanmak için' cevabını verdikleri görülmüştür. Buradan da anlaşılacağı gibi merkezi sınavlardaki yarışın dershaneye gitmede etkisi büyüktür. Bu durum kızlarda da erkeklerde de aynı sonucu vermektedir. Tablo 16'da; 'Dershanede devamsızlık yapıyor musunuz?' sorusuna kız öğrencilerin %39'u, erkek öğrencilerin ise % 33'ü hayır cevabını vermiştir. Erkek öğrencilerin devamsızlık yapma eğiliminin daha fazla olduğu görülmektedir. Tablo 17'de; sınava hazırlanılan bölümün cinsiyete göre dağılımı şöyledir: Kız öğrencilerin % 39,3'ü, erkek öğrencilerin ise % 50'si sayısal bölüm cevabını vermiştir. Erkek öğrencilerin daha çok sayısal alana yöneldiği görülmüştür. Bu durumun ortaya çıkmasında mühendislik bölümlerinin sayısal alanda olması büyük bir faktördür.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Elde edilen sonuçlar göstermektedir ki dershaneler öğrenciler açısından merkezi bir önemde bulunmaktadır. Aileler her türlü maddi imkânlarını zorlayarak çocuklarını dershanelere göndermeye çalışmaktadırlar. Öyle ki artık dershaneler başarı için vazgeçilmez bir konuma gelmişlerdir. Öğrenciler o yıl merkezi bir yerleştirme sınavına girmeyecek dahi olsalar dershaneye gitmektedirler. Bunun en önemli sebebi de son sınıfa geldiklerinde 'rakip'lerinden daha önde olmak istemeleridir. 'Rakip' kelimesi eğitim alanında kullanılınca kulağa pek hoş gelmemektedir. Fakat öğrencilerin adeta kısıtlı olan kontenjanlar için yarıştırılıyor olması bu kavramı kullanılır kılmıştır.

Öğrenciler, eksiklerini kapatma konusunda okuldan çok dershanelere başvurmaktadırlar. Merkezi yerleştirme sınavlarının test şeklinde uygulanıyor olması öğrenciler için olumsuz bir durum yaratmaktadır. Çünkü öğrenciler konunun derinine inerek ve özümseyerek öğrenmek yerine sınavda

çıkacak konuları ve sınavda çıktığı kadarını öğrenmek eğilimindedirler. Bu da eğitim sistemimizde rastlayabildiğimiz bir olumsuzluğu ortaya çıkarmaktadır; ezberci eğitim. Sürekli test tekniğine alışan öğrenciler üniversite okumaya başladıklarında zorluk çekmektedirler. Kendilerini sözlü olarak ifade etme becerileri gelişememektedir.

Bu anlamda alınması gereken önlemler vardır. Öncelikle dershaneye giden öğrenci için okulun ikinci plana atılması durumu önlenmelidir. Dershaneler okulun verdiklerini destekler durumda olmalıdır. Bunun sağlanması için okul ve dershane işbirliği önemlidir. Son zamanlarda okul ve dershanedeki rehberlik öğretmenleri öğrencilerin sınav sonuçlarını değerlendirme konusunda işbirliği içindedirler. Aynı zamanda okullarda dershanelerin deneme sınavları uygulanmaktadır. Bu hem dershanelerin tanıtımı için yapılmakta aynı zamanda okullarda dershaneye gidemeyen öğrencilerin durumlarını öğrenmeleri için faydalı olmaktadır. Son zamanlarda dershanelerin kaldırılacağına ilişkin haberler yayılmış olsa da henüz bir netlik bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Acar, Ö. (2012). Eğitimin Sosyal İşlevleri Bağlamında Dershaneler (İzmir'den Bir Örneklem), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi: Aydın

Akyüz, Y. (2008). Türk Eğitim Tarihi, Pegem Yayıncılık: Ankara

Altundağ, Ü., Nartgün, Ş. S. ve Özen R. (2011). 'Öğrencilerin Sosyal ve Ekonomik

Yaşamlarına Dershanelerin Etkisi', 2nd International Conference on New Trends in Education and Their Implications, 27-29 Nisan 2011, Antalya, Siyasal Kitabevi: Ankara

Ankara Ticaret Odası İnternet Sitesi (2004). Dershaneler Dosyası http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=235&l=1

Aytaç, K. (1984). Eğitim Politikası Üzerine Konuşmalar, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları: Ankara

Atatürk Araştırma Merkezi (2004). Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 2, Can Yayınevi:Ankara

Dağlı, S. (2006). Özel Dershanelere Öğrenci Gönderen Velilerin Özel Dershaneler Hakkındaki Görüş ve Beklentiler (Kahramanmaraş Örneği, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi: Kahramanmaraş

Duru, Ü. (2007). Ankara Şehrinde Dershanelerin Dağılışı, Basılmamış YüksekLisansTezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara

Ergün, M. (1992). Eğitim ve Toplum, Ocak Yayınları: Ankara

Gök, F. (2005) 'Üniversiteye Girişte Umut Pazarı: Özel Dershaneler' Eğitim Bilim Toplum Dergisi, c. III., s. 102-109.

Güven, İ. (2010). Türk Eğitim Tarihi, Naturel Yayıncılık: Ankara

Harf Devrimi (2012). http://www.ataturkdevrimleri.com/yazi-64-harf-devrimi.htmlhttp://tr.wikipedia.org/

Köse, E. Ö., Kurt, M. ve Temelli, A. (2010). 'Özel Dershanelerin Biyoloji ÖğretimineKatkılarının Öğrenci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi' Kuramsal Eğitimbilim Dergisi, c. 3, s. 2, ss. 149.

Köse, M. R. (1999) 'Üniversiteye Giriş ve Liselerimiz' Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, s. 2, ss. 51-60.

Marshall, G. (çev. Akınhay, O., Kömürcü, D.) (1999). Sosyoloji Sözlüğü, Bilim ve SanatYayınları: Ankara

MEB (2010). 18. Milli Eğitim Şurası Kararları, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı: Ankara

Milli Eğitim Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi (2012). Tevhid-i Tedrisat Kanunu veMedreselerin Kaldırılmasıhttp://www.meb.gov.tr/belirligunler/10kasim/inkilaplari/egitim/tevhidi_tedrisat.htm

Öğütverici, A. (1996). Özelleştirme Örneği Olarak Özel Dershane Eğitimi, Basılmamış

Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi: İzmir

Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi (2012). www.osym.gov.tr

Özden, M. (2010). 'Kimya Öğretiminde Okul ve Dershane Eğitiminin Karşılaştırılması:Malatya İli Örneği' Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, c. 8, s. 2, ss. 397-416. http://www.tebd.gazi.edu.tr/arsiv/2010_cilt8/sayi_2/397-416.pdf

Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü (2012). http://ookgm.meb.gov.tr/

Sakaoğlu, N. (1992). Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi, İletişim Yayınları: İstanbul

Sabah Gazetesi İnternet Sitesi (2012). Dershaneler Azaldı Özel Okullar Arttı

http://www.sabah.com.tr/Egitim/2012/05/16/dershaneler-azaldi-ozel-okullar-artti

Tanilli, S. (1996). Nasıl Bir Eğitim İstiyoruz?, Cem Yayınevi: İstanbul

Tezcan, M. (1997). Eğitim Sosyolojisi, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları: Ankara

Toprak, G. N. (2008). Cumhuriyetin İlk Döneminde Türk Eğitim Sistemi ve Köy

Enstitüleri, Yüksek Lisans Tezi: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü:Afyon

Türk Eğitim Derneği (2005). Türkiye'de Üniversiteye Giriş Sistemi Araştırması ve Çözüm Öneriler, www.ted.org.tr

Türk, E.ve Katırcı, M. (2010). Cumhuriyet Döneminde Türk Milli Eğitim SistemindekiGelişmeler, M.E.B. Strateji Geliştirme Başkanlığı: Ankara

Ünsal, N. (2012). 'Türkiye'de Eğitim Planlaması ve Kalkınma Planlarında Eğitim' Eğitim Bülteni Dergisi, www.egitimbulteni.com

Uygun, S. (2012). İslamiyet'ten Sonra Türklerde Eğitim, www.selcukuygun.com

http://fatihprojesi.meb.gov.tr

http://ookgm.meb.gov.tr/mevzuat.html

www.meb.gov.tr

www.mevzuat.meb.gov.tr

www.pegem.net

www.tarihim.org

www.tbmm.gov.tr

www.tdk.gov.tr

AMFİ 1 OTURUMU

ÇOCUK-1:

ÇUCUKLUK HALLERİ

TAŞ ATAN ÇOCUKLAR "MERSİN ÖRNEĞİ"

Hasan GÜRBÜZ[1]

ÖZET

"Taş atan çocuklar" konulu bu çalışma 90'den fazla kadın, çocuk, erkek, yerel siyasetçiler ve milletvekili ile derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak yapılmış bir yapılmıştır. Amaç Mersin ili örnek alınarak ülkemizin önemli bir sorunu olan fazla saha araştırması yapılmamış olan medyada "taş atan çocuklar" olarak bilinen konuyu sosyolojik gözle analiz etmektir. Bitmemiş bir çalışma olmakla beraber ilk bulgular bu sempozyum da sunulacaktır. Mersin ili Doğu illerinden çok fazla göç alan bir kentimizdir. Dolayısıyla Kürt nüfusunun yoğun olduğu illerimizden birisidir. Kürt kökenli vatandaşlar gecekondu evlerinde ve genelde enformel işlerde ve sigortasız çalışmaktadır. Ortalama çocuk sayısı 5-6 civarındadır. Çocuklar günün yarısında okula, diğer yarısında ise sanayide çıraklık ve ayakkabı boyacılığı gibi değişik işte çalışmaktadırlar ve bir süre sonra da çoğunluğu eğitimine ara vermektedirler. Bu çocukların önemli bir kısmı madde bağımlılığından gaspa kadar çocuk mahkemelerinde kaydı bulunmaktadır. Bütün bu gelişmelere ek olarak ülkemizin en büyük sorunlarından olan Kürt sorunu da bütün yakıcılığı ile bu mahallelerde etkisini göstermektedir Taş atan çocuklar " gerçeğini ele alınırken yukarıda paylaştığımız birçok gerçek göz ardı edilmektedir. Ekonomik ve kültürel yoksunluk içinde büyüyen bu çocuklara devletin bakışı şimdiye kadar birkaç "SODES" projesi dışında polisiye önlemlerden öte gidilmemiştir. Bu çalışmada tüm boyutlarıyla taş atan çocuklar sosyolojik bir bakışla ele alınacaktır.

Anahtar Sözcükler: *Kürt sorunu, taş atan çocuklar, zorunlu göç, terör olayları*

ABSTRACT

This study themed on children throwing stones is conducted with the technique of inquires thoroughly held among more than ninety women, children, men, local politicians and members of parliament. It was known as children throwing stones is a significant problem of our country. The purpose of this study is the sociological analysis of children throwing stones which is not sufficiently researched in the media. The study has not been finished and the findings will be presented in the symposium. Mersin takes many immigrants from Eastern provinces of Turkey. Therefore, it is one of the most Kurdish populated provinces. Kurdish people live in shanties and they work in the informal jobs without insurance. They have on average 5-6 children. The children spend half of their time at school, then, they have to work at industry as apprentice and shoeblack at remaining time. After a while, most of the children drop out. Most of these children who are addicted to drugs and involve in crime such as extortion are registered in juvenile courts. In addition to these developments, one of the most important problems of our country, Kurdish problem with all violence, can be seen in these districts. Most of these realities, which are mentioned above, are ignored, while children throwing stones problem is handling. These children are growing with economic and cultural depression. Moreover, the state view against to these children is to develop few SODES project and security precaution with police. In this study, children throwing stones will be handled with all dimensions from the sociological aspects.

Keywords: *Kurdish problem, children throwing stones, forced migration, terrorist incident*

GİRİŞ:

Yazımızın akışında sık sık vurgulayacağımız gibi "taş atan çocuklar" diye tabir edilen sorun gündemimize Kürt sorunu ile birlikte girmiştir. Bu yüzden hepimizin bildiği Kürt sorununu ana hatları ile ele almakta fayda vardır. Kürt sorunu Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı İmparatorluğundan miras aldığı bir sorundur(Olson, 1992, Cemil, 19992 ve Bruinessen, 2013-1999, Aygün, 2009).Yeni Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş felsefesi ise Kürt sorunun katmerleneceğinin habercisiydi. Cumhuriyetin kurucu unsurları (yani genel anlamda Kemalizm felsefesi etrafında kümelenenler) tüm dünyada

[1]Yüksek Lisans Öğrencisi, Mersin Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, hasanhuseyingrbz@gmail.com

Fransız İhtilali ile birlikte başlayan Atatürk milliyetçiliği temelli resmi ideoloji[2] tesis ederek ulus devlet inşa etmeye çalıştı. Yeni Cumhuriyette Müslüman olmayan kesimler (Ermeniler ve Rumlar) dışlandı, Türk olmayan Müslümanlar ise müstakbel vatandaş sayıldı. Böylece Kürtler, Çerkezlerle birlikte müstakbel vatandaş olarak kabul edildi ve fakat ayrı bir kimlik olarak inkar edildiler ve gerek gönüllü olarak gerekse zora dayalı olarak asimilasyona zorlandılar(Yeğen, 2006:48). Fakat Osmanlı imparatorluğundan kalma imtiyazlı olan Kürtler, kurtuluş savaşındakikatkılarından dolayı Müstakbel Türk olmaktan öte beklentileri vardı. Bu beklentilerin ilki Türkiye Cumhuriyetine karşılık ilk isyanlardan birisi olan ve kimilerince dini isyan olarak görülen Şeyh Sait isyanı ile kendini göstermiştir[3]. Sonrasında kanlı bir şekilde bastırılan "Dersim İsyanı"[4] patlak vermiştir. Kanlı bastırılan Dersim İsyanından sonra1960'lara kadar süren bir sessizlik sürdü ve son Kürt İsyanına[5] kadar Kürt sorunu devletin başına bela olmamıştır(Yeğen, 2011:138). Bu isyanın içinde birçok örgütlü ve örgütsüz; silahlı ya da silahsız kanatlar olsa da, PKK ağırlığını koydu ve işin içine 1984'ten bu yana başlayan şimdiye kadar 40 bin vatandaşın ölümüne yol açan çatışmalara bıraktı. Bu olaylar neticesinde hem ordu hem de PKK güçlerinden dolayı vatandaşlar köylerini boşaltmaya ve büyük şehirlere göç etmeye başladı. 1995 karanlık faili meçhullerin yaşandığı bir dönemde başlayan "zorunlu göçler"[6]son zamanlara kadar devam etmiştir. Özellikle SHP ve DYP koalisyonu zamanında gerek hükümetin bilgisi(göz kırpması)dâhilinde ama çoğu zaman derin devlet gerek dönemin puslu havası gerekse hükümetin pasifliğinden dolayı, hukuk devleti çiğnenmiştir.

Bu dönemde vurgulamamız gereken gelişmelerden birisi de "köy koruculuğu sistemidir". Zorunlu göçlerin ve faili meçhullerin yoğun olduğu 1995'li yıllarda halk PKK, kontrgerilla ve köy korucularının arasında sıkışmış almıştır. Köy koruculuğu sistemi devletin ilk olarak Cumhuriyetin ilk dönemlerinde uygulamaya koyduğu halkın kendi kendisini savunmasına yönelik bir sistemdir. 26 Mart 1985 tarih ve 3175 sayılı yasa ile "geçici köy koruculuğu" kabul edildi. Bu kanuna dayanılarak 27 Haziran 1985 tarihinde köy koruculuğu kabul edildi. 22 kentte başladı, 1990'lı yıllarda 80.000 bulan köy korucuları bir süre sonra azaltıldı, şuan itibari ile gönüllü köy korucuları ile birlikte 70 bin civarındadır(Paker ve Akça, 2013:8).Köy koruculuğunda amaç, bölge hakkında sağlıklı bilgi alınması, işbirlikçiliğinin resmileşmesi ve kanunda tanımlandığı gibi halkın kendini savunmasıydı (a.g.e, 11). Köy koruculuğu sistemi kanunun sistemi tanımladığının çok ötesine geçmiş bir sistemdir. Köy korucuları kontrgerilla ile birlikte Kürt siyasetinin önde gelenlerine karşın uygulanan faili meçhullere, adam kaçırma, tecavüz, işkence ve kötü muamele, köy yakma, Mardin ili Mazıdağı ilçesi Bilge Köyü'nde olduğu gibi toplu cinayetlere kadar giden[7] birçok olaylara karışmıştır. Kürt halkları koruculuğa karşı olanlar ve olmayanlar olarak ikiye bölünmüştür.

MERSİN'DE KÜRT COĞRAFYASI:

Mersin, Doğu illerinden çok fazla göç alan bir kentimizdir. Mersin'in Kürt mahalleleri[8] içiçe geçmiş evleri ve mahalleleri ile son 30 yıldan beri göç alan mahalelerdir. Özellikle son 15-20 yıldır ekonomik ve zorunlu göç nedeniyle memleketlerinden taşınmak zorunda olan kişilerden oluşur. Kentin her bölgesine yerleşmiş olsalar da özellikle Akdeniz İlçesinde yoğunlaşan gecekondu evlerinde

---

[2]Atatürk milliyetçiliği T.C vatandaşı olan herkesi Türk olarak kabul eden köklerini Orta Asya Türklerinde arayan Resmi dili Türkçe olarak kabul eden resmi devlet ideolojisi oldu. Atatürk sonrasında Kürtlerin kimlik olarak ayrı bir ulus oldukları reddedildi ve Türklerin kolu olduklarına dair teoriler ortaya atıldı. Kürtçe yakın zamanlara kadar dil olarak kabul edilmedi.

[3] Şeyh Sait İsyanı resmi kaynaklara göre Yeni Türkiye cumhuriyetine karşı 1925 yılında kalkışılmış bir isyandır ve dini referanslıdır. Şeyh Sait ve 47 yöneticisi idam edilmiştir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bknz.(Bruinessen, 2009)

[4] Dersim İsyanı-Osmanlı'nın son dönemlerinden başlayan Dersim Meselesi, 1938 Dersim Katliamı ile tarihe geçer. 10000 civarında kişi öldürülmüş ve yine on binlercesi sürgüne gönderilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız(Aygün, 2009)

[5] Yeğen son Kürt isyanı kitabında sadece PKK ekseninde bakmıyor ve 1960'lardan bu yana başladığını belirtmektedir.

[6] Resmi rakamlara göre terör yüzünden yerlerinden edilen nüfusun sayısı 380.000 civarındadır. Bu rakam 853 köy ve 2.183 mezrada bulunan 48.822 evin boşaltılmasına karşılık gelmektedir. Rakamlar İHD internet sitesinden ulaşılmıştır. Erişim Tarihi: 29.07.2013, http://www.ihd.org.tr/portal/index.php/component/k2/item/304-zorla-yerinden-etme-uygulamasi

[7]1999-2009 arasında köy korucularının işlediği suçlarda köy yakma-38, köy boşaltma-14, Tecavüz-12, Kaçırma-22, silahlı saldırı-294, yaralanma-259, silahlı saldırı onucu ölüm-183, kayıp-2, gasp-70, yargısız infaz 50, işkence ve kötü muamele 562, göz altına alma 59, intihara sebebiyet verme 9, orman yakma-17 (bknz .Paker ve Akça, 2013:25)

[8] Mersinde Kürt nüfusu her bölgeye yayılmasına rağmen 19995 yılında başlayan köy boşaltma ve terör eylemlerinden dolayı Mersine büyük göçler yaşanmıştır. Bu göçler sonucunda Akdeniz ilçesine birçok gece kondu Kürt mahalleleri kurulmuştur. Bu mahallelerin birçok ismi olsa da(Güney, Çilek, 23 Nisan, Çay, Şevket Sümer, Güneş, Kiremithane, Turgut Reis vb) genel olarak siteler mahallesi denir.

otururlar. Genelde gelen göçler yakın akraba ve hemşerilerinin yanlarına gerçekleştiği içinde, mahalleler belli kentlerle anılır olmuştur[9]. Göç eden aileler genelde kendi bölgelerindeki kültürel değer yargılarını ve aile yapılarını oldukları gibi kente taşırlar ve sadece eş dostların yaşadığı birkaç katlı kendilerine ait apartman ve gece kondular da yaşarlar[10]. Ailelerde genelde çocuklarda dâhil olmak üzere çoğunluk informel işlerde ve sigortasız çalışılır. Ortalama çocuk sayısı 5-6 civarındadır ve genellikle küçük yaşlardan itibaren iş hayatı ile tanışırlar. Çocuklar günün yarısında okula, diğer yarısında ise sanayide çıraklık ve ayakkabı boyacılığı gibi değişik işte çalışmaktadırlar. Bir süre sonra çoğu eğitimine ara verir tamamen iş hayatına atılıp, birçok tehlike ile karşı karşıya gelirler. Bu tehlikeler sigara, esrar gibi madde bağımlılığı ile başlar, hırsızlığa, taş atmaya ve kapkaça kadar birçok suçla tanışmalarına neden olur. Çocuk mahkemelerinde gasptan- hırsızlığa, taş atmadan-aile içi şiddete birçok Kürt çocuğunun kaydı bulunmaktadır.

SUÇ VE REHABİLİTASYON

Bizim konumuz olan "taş atan çocuklar" aslında sadece taş atmak suçları ile karşı karşıya değiller, aynı zamanda madde bağımlılığından, cinsel istismara, kapkaçtan hırsızlığa kadar birçok suçla yüz yüze kalmaktadırlar. Devletin suça bulaşmış bu çocuklara yönelik aldığı tedbirler genel manada 03.07.2005 tarihinde kabul edilen 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununa[11] göre uygun önlemler alır.Devlet genel manada kanun gereği bu çocuklara suçlu çocuk olarak değil "suça sürüklenmiş çocuk' 'olarak görür. Aynı kanunun birinci maddesi bu amacı açıkça belirtmektedir (Madde- (1) Bu Kanunun amacı, korunma ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocukların korunmasına, haklarının ve esenliklerinin güvence altına alınmasına ilişkin usûl ve esasları düzenlemektir.). Yani bu kapsamda 18 yaşını doldurmamış her çocuk suça sürüklenmiş çocuk olarak görülür. Bu çocukların yargılanması için 12 yaşında olması gerekir. Kanunen 12 yaşından küçük çocuklar suçlu kapsamına alınamaz. 15 yaşını doldurmuş çocuklar ise çocuklar ağır ceza mahkemelerinde cezalandırılır. Yalnız 15 yaşını doldurmamış ise üst sınırı beş yılı geçmeyen suçlardan dolayı tutuklama kararı verilemez. Bu yüzden çocuklar için koruyucu ve destekleyici tedbirler alınır. Çocuk mahkemelerinde yargılanan suça sürüklenmiş çocuklarla ilgili mahkeme ihtiyaca göre çocuklara yönelik bazı tedbirler alır. Bu tedbirler şunlardır:

Koruyucu ve destekleyici tedbirler

Madde 5- (1) Koruyucu ve destekleyici tedbirler, çocuğun öncelikle kendi aile ortamında korunmasını sağlamaya yönelik danışmanlık, eğitim, bakım, sağlık ve barınma konularında alınacak tedbirlerdir. Bunlardan;

a) Danışmanlık tedbiri, çocuğun bakımından sorumlu olan kimselere çocuk yetiştirme konusunda; çocuklara da eğitim ve gelişimleri ile ilgili sorunlarının çözümünde yol göstermeye,

b) Eğitim tedbiri, çocuğun bir eğitim kurumuna gündüzlü veya yatılı olarak devamına; iş ve meslek edinmesi amacıyla bir meslek veya sanat edinme kursuna gitmesine veya meslek sahibi bir ustanın yanına yahut kamuya ya da özel sektöre ait işyerlerine yerleştirilmesine,

c) Bakım tedbiri, çocuğun bakımından sorumlu olan kimsenin herhangi bir nedenle görevini yerine getirememesi hâlinde, çocuğun resmî veya özel bakım yurdu ya da koruyucu aile hizmetlerinden yararlandırılması veya bu kurumlara yerleştirilmesine,

d) Sağlık tedbiri, çocuğun fiziksel ve ruhsal sağlığının korunması ve tedavisi için gerekli geçici veya sürekli tıbbî bakım ve rehabilitasyonuna, bağımlılık yapan maddeleri kullananların tedavilerinin yapılmasına,[12]

---

[9] Mesela Şevket Sümer Mahallesi daha çok Siirtlilerden oluşmuştur.

[10] Neden sadece bu mahallelerde oturuyorsunuz? Ya da şehrin diğer mahallelerine neden taşınmıyorsunuz sorusu sorduğumuz maddi durumu diğerlerine göre iyi olan bir kişi şu cevapları vermiştir.
a-Buralara alışmışız.
b-Şehrin diğer bölgelerine taşındığımda hastaneye işim düşse kimse gelmez, ölsem milletin on gün sonra haberi olur. Buralara taşınmamızda akrabalık bağı çok etkilidir.

[11]Kaynak:http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.5395&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=

[12] Çocuk Koruma Kanunu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: http://www.mevzuat.gov.tr/

Tabi ki bu kanun sadece "taş atan çocuklar" için değil suça sürüklenmiş ve her türlü istismara uğramış tüm çocukları kapsamaktadır. Bu koruyucu tedbirler, bakım tedbirini Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü'ne bağlı bakım merkezleri(Erkek/kız bakım merkezleri), sağlık tedbirini İl sağlık Müdürlüğüne bağlı hastaneler, Danışmanlık ve eğitim tedbirlerini ise Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı kurumlarda psikolog ve psikolojik danışmanlarca verilir. Mersin'de 2013 tarihi itibari ile yaklaşık 771 Danışmanlık tedbiri verilmiş(Danışmanlık tedbiri, çocuğun bedenen ve ruhen yıpranmış olan kişiliğinin rehabilite edilmesi ve toplumsal yaşama katılması noktasında desteklenmesi hizmetlerini kapsar.)çocuk vardır. Bu çocukların yaklaşık 75'i (rakamlar sadece 2008-2010 arası döneme aittir) "taş atan çocuklardır". Şu an tam olarak sayı bilinmemektedir. Bu konuda resmi bir bilgi almak mümkün değildir. Tüm Türkiye'de 2006'dan Terörle Mücadele Kanunu'nun değiştiği 2010 Temmuz ayına kadar 12-18 yaş arası yaklaşık 4000 çocuk terörsuçlusu olarak güvenlik güçlerine taş attıkları gerekçesiyle yaşanan toplumsal olaylardagözaltına alınmış ve/veya tutuklanmışlardır(Şeran, :2010:1).

Peki, bu hapse atılan "taş atan çocuklar" ve diğer tür suça sürüklenen çocuklar için hapishane süreçleri çocuklarda gerçekten bir rehabilite ve toplumsal yaşama kazandırma noktasında bir işlevi görüyor mu? Yakın zamanda Mersin(Pozantı)[13] Çocuk Tutukevinde yaşanan tecavüzler ve daha sonra nakledildikleri Ankara (Sincan'da)[14] Çocuk Tutukevlerinde yaşanan tecavüz vakaları durumun pek iç acıcı olmadığını ve devletin acil önlem alması gerektiğini göstermesine rağmen içerden çıkan çocuklarla yaptığımız görüşmeler pekte bir önlem alınmadığını göstermektedir. Cezaevleri çocuklar için rehabilitasyon işlevi görmekten çok Faucoult'un yazılarında sık sık belirttiği gibi disiplin edici ve edilgen bir kişilik oluşturma işlevi gördüğünü göstermektedir. Cezaevinde yakın zamanda çıkmış roman bir çocuk içerdeki durumu bize şöyle anlatmaktadır.

Cezaevi nasıl bir yer?

C. adlı vatandaş: Cezaevine Allah düşmanımı düşürmesin abi. Koğuşta iş yaptırıyorlar, koğuş temizliğini biz yapıyoruz. Koğuş temsilcisi var, temizlikten sorumlu var, tuvalet temizlikçileri var, koğuş odalarını temizleyenler var.

Cezaevine kaç kere düştün?

Cezaevine ikinci düştüğüm için torpilliyim. Cezaevine yeni düşenler bulaşık yıkıyor ve üst ranzada yatıyorlar. İşini iyi yapmayanlar ceza alır. Mesela bulaşık temiz değilse temizlik başkanını koğuş mesulu döver, oda kendi altındakini döver. Koğuş Sorumlusu temizlik başkanını döver ve çek pasla birkaç tane vurur, Temizlik sorumlusu da onun altındakini döver.

Cezaevinde bir alt –üst ilişkisi mi var?

Her şey izinle yapılır ve izinsiz birşey yapanlar cezalandırılır. Ben Pozantı'da gardiyanlara çay dağıtıyordum ve Cezaevi müdürü bana bu işim verdi. Bizim koğuş sevildiği için bana bu işi verdiler. Sevildiğim için cezaevi dışına çıkıp temizlik yapıyordum, cezaevi psikoloğuna evrak götürüyordum, askerlerle konuşuyordum, bütün bunlar ben sevildiğim için yapılıyordu. Mahkûmlara sigara yasağı vardı ve ben sevildiğim için bana izin veriyorlardı.

Kaç ay kaldın İçeri de?

Ben 7 ay yattım, Mersin cezaevinde gardiyanlardan dayak yedim, sebebi ise ağlıyordum, bana neden geldin dediler, dosyamda gasp yazıyordu, nitelikli gasp yazıyordu. Gardiyan bana sen kimsin ki gasp yapıyorsun dedi ve bana tekme tokat dövdüler beni. Baş efendi benim tanıdığım çıkınca, oda gardiyanı dövdü.

Peki, cezaevinde gördüğü baskıdan dolayı yönetime şikayet eden olmuyor mu?

[13] Radikal gazetesinin 02.25.2012 tarihli sayısında http://www.radikal.com.tr/turkiye/pozanti_cezaevinde_neler_oluyor-1079884

[14] Sabah Gazetesinin 24.08.2012 tarihli sayısında ki haber http://www.sabah.com.tr/Gundem/2012/08/24/sincan-cezaevinde-tecavuz-skandali

Cezaevinde uğradığı baskıdan dolayı şikâyet ediyorsa, koğuşun dışına çıkıp bağırıyor ve huzursuzluk çıkarıyorsa o tür kişilere' 'kapı çocuğu" deniyor. Yani o.. çocuğu ile eş anlamlı olur ve aforoz edilir.

Yeri gelmişken cezaevleri ile ilgili ilginç bir tahlili de ortaya koymakta fayda vardır. Cezaevine düşen çocuk ne şekilde olursa olsun içerdeki farklı suça bulaşmış kişilerle tanışmakta ve birçok yasadışı konularda adeta bilgi ve tecrübe kazanmaktadır. Örnek vermek gerekirse kapkaççı çocuk, kendilerine göre isim taktıkları farklı dallardaki hırsızlık türlerini(mesela evlere girme)dalları mesleğini öğrenmektedir. İronikte olsa ceza evlerinin böyle işlevleri de vardır.

TAŞ ATAN ÇOCUKLAR KİMDİR?

Taş atma eylemleri Türkiye'nin karanlık yılları olarak da adlandırılan faili meçhullerin, Devlet-PKK çatışmaların yoğunlaştığı ve dolayısıyla da göçlerin arttığı 1990'lı yıllarınınsonlarına rastlar. Göçle gelenlerin kimileri çatışmaların ve ekonomik zorlukların dayattığı çaresizlikten, kimileri ise askerlerin zorlaması ile göç etmek zorunda kalmışlardır. TESEV'in yaptığı araştırmada sorunu çarpıcı bir şekilde ortaya koyuyor:

Bu araştırma çerçevesinde gerçekleştirilen görüşmeler, 1990'lardaki yerinden etme tecrübesinin de Kürt yurttaşların önemli bir kısmının hem temel vatandaşlık haklarının ağır ihlali hem de bizzat vatandaş ('bizden') olma hallerinin geçici olarak askıya alınması pahasına gerçekleştiğini gösteriyor. 1990'larda gerçekleşen yerinden etme sürecinde, askeri darbe yönetimince hazırlanan 1982 Anayasası'nın 35. maddesiyle düzenlenen mülkiyet hakkı, 23. maddesiyle düzenlenen seyahat ve yerleşme hakkı ve 21. maddesiyle düzenlenen konut dokunulmazlığı hakkı, bir milyonun üzerinde Kürt vatandaşı ve üç binden fazla yerleşim yerini kapsayacak biçimde ihlal edildi. Başka bir deyişle, neredeyse her on Kürt vatandaştan biri, birkaç sene içinde yerinden edilerek temel vatandaşlık haklarından mahrum bırakıldı. Yerinden etmenin bu devasa kapsamı Kürt vatandaşların önemli bir kısmının bizlik (ulusal topluluk) içindeki statülerinin kuvvetli bir biçimde sarsılmış olduğunu gösteriyor (Kurban ve Yeğen, 2012:14).

Yukarıda belirttiğimiz gibi 1990'lı karanlık yıllarda başlayan büyük kentlere yapılan göçler sonucunda büyük kentlerde kurulan gecekondularda büyüyen bu ailelerin çocuklarıdır. Bu çocuklar ailelerin anlattı köy yakmalar, ölümler ve gözyaşlarıhikâyeleri ile büyümüş olançoğunun gelecekten umudu olmayan en az 5-6 kardeş sahibi olan çocuklardır. Çoğunluğunun köyleri yakılmış olarak memleketlerini bırakmış gelmiş bu ailelerin çoğunluğu ellerindeavuçlarında bir şey olmadığı için enformel sektörlerde çalışmaya başlarlar. Mahallelerde işsizlik yaygındır, çalışanların çoğunluğu ise asgari ücretin altında ve sigortasız çalışmaktadırlar. Kız çocuklarının önemli bir kısmı okula ya hiç gitmezler ya da çalışacak yaşa gelince okuldan alınmaktadırlar[15]. Erkek çocuklarında da okula gitmeyenler olmakla beraber kızlar kadar Yoğun değildir. Her iki cinsiyette de okula gidenlerden kız çocukları narenciye bahçelerinde, erkek çocukları ise sanayide çıraklık, berber kalfalığı, restoranlarda komi, boyacılık vb. biçimsel olmayan sektörlerde çalışmaktadırlar. Hatta hem çıraklık hem de boyacılık yapan erkek çocuklara da çalışmamızda karşılaştık.

Böylesi bir ortamda büyüyen bu çocukların mahallelerinde hırsızlık, gasp ve esrar satışı yüksek orandadır. Görüştüğümüz birçok mahalleli bu yasadışı olaylarda polis siyaset dışında hiçbir suç olayına etkili bir şekilde savaş vermediği için[16]sağlıksız bir koşulda büyüyen bu çocuklar için güvenli bir yarın mümkün değildir. Bu konuda mahallede konuştuğumuz bir genç şöyle demiştir.

Burada her ailede mutlaka bir kişi esrar içmektedir ve bir şekilde mahallemize gelmektedir. Poliste maalesef bu duruma tepkisiz kalmaktadır. Siyaset yapmasınlar ne yaparsa yapsınlar inancı vardır. Akşama kadar bahçede sırtında küpe 25-22-23 para alıyor ve 20 lirasına esrar alıp içmektedir. Esrarı mahalleye kimin sokulduğu bilinmiyor. Eroin içilmesi nadirde olsa vardır. Mahallede her yere kamera koyup yerleştirip en küçük hareketliliği gören polis esrar içilmesine neden engel olmamaktadır(Ş. Adlı vatandaş).

---

[15] Babamıza göre biz elimiz ekmek tutacak yaştayız ve o gece eve ekmek getirmediğimizde kıyamet kopuyor ve gerektiğinde dövüyordu(Ş. Adlı vatandaş).

[16]Söylentiye göre polis çocukların siyasetle uğraşmalarını istemediği için esrar satışı ve diğer adli vakalara bilerek müdahale etmediği söylenmektedir.

Eğitim

Böylesi bir ortamda çocukların eğitim ortamları da sağlıklı değildir. Okullar gerekli donanımdan yoksun, sınıflar kalabalık, yeterince güvenlik önlemi yok(okullarla karakollar yakın olduğundan dolayı çocuklar eylemlere şahit oldukları gibi erken yaşlarda travmalarla, şiddetle ve hatta biber gazlarıyla da tanışıyorlar) ve sık sık öğretmen değişikliğinden dolayı eğitim kalitesi yeterince gelişmemiştir. Öğrencilerin önemli bir kısmı eğitim yaşamına ilköğretim bitiremeden son vermek zorunda kalmaktadır. Mezun olanların çoğu ise yakındaki düz liseye ve meslek lisesine kaydolmaktadır. Anadolu ve fen liselerini kazanabilen çocuk yok denecek kadar azdır.

Şiddet

Bu çocukların büyüdükleri mahallede şiddet, hem hayatın hem de terbiye etmenin bir parçasıdır. Büyüklerinden dinledikleri göç nedenleri zaten terör ve şiddet üzerinedir. Her sokağın başındaki polis zaten şiddetintemsilcisidir ve her gün neredeyse yaşadıkları bir travmadır. Şiddet, çocukların terbiye edilmelerinde büyükleri tarafından kullanılan bir araçtır ve babadan çocuğuna, erkekten kadına, güçlü çocuktan güçsüz çocuklara uygulanması normaldir. Günlük yaşamının azımsanmayacak bir bölümünde sözlü ve duygusal şiddete maruz kalır ve bu durumu şiddet olarak algılamaz. Zaten toplumun önemli bir kesimi şiddet deyince sadece fiziksel şiddet türünü algılar. Şiddet, zaten başta Güneydoğu Anadolu Bölgesi olmak üzere toplumumuzun her zaman gündeminde yer almıştır.[17]

Güvenlik Politikası

Hemen hemen Kürt kökenli vatandaşların hâkim olduğu bu mahallelerde genellikle BDP ve dindar perspektifli partilerinin oy deposudur diyebiliriz. Bu mahallelerde örgüte katılım yüksek orandadır. Evlerin çoğunda bir gerilla, ya bir mahpus ya da gözaltına alınıp çıkmış bir kişi vardır. Bu yüzden bu tür mahalleleri gözlemesi ve köstebeklik yapması için karakollar kurulmuştur. Bu karakollar sık sık mahalleye kurdukları mobesse kameralarla ya da kendi istihbarat ağları ile şüpheli gördükleri evleri basmaktadırlar ve çocuklar tüm bu olaylara şahit olmaktadır. Bütün bu yaşananlar ve anlatılanlar çocukların zihinlerine kodlanmaktadır. Bu çocukların zihinlerinde mahalleleri kaleleridir ve polis ve devletin diğer şiddet aygıtları düşmandır. Hatta bazı çocuklarla yaptığımız görüşmelerde "Türklük eşittir düşmandır". Bu durum neticesinde polise olan bu öfke birikimi çocuklarda taş atma şeklinde kendisini göstermiştir. Devlet ise ilk defa karşılaştığı bu sorun karşısında kapsamlı bir sosyolojik analiz yapmadan ilk etapta güvenlik politikası çerçevesinde yaklaşmıştır. Devletin bu tutumu sorunun daha da alevlenmesine hizmet etmiştir.

Taş atmak çocuklar homojen bir grup değildir. Taş atmak kimileri için bir oyundur, kimileri için sosyal etkinlik, kimileri için de siyasetin bir aracıdır. Büyüklerinin sohbetlerinden duydukları konuşmalarda kendilerince siyasi bir sorumluluk alarak düşman olarak düşündükleri polise karşı bir savaştır. İki önemli sebep "taş atma" eylemini kronik bir siyasi sorun haline getirmiştir. Birincisi devletin bu sorunu sadece güvenlik ve adalet kurumları aracılığı ile bir güvenlik sorunu olarak görmesi; diğer neden ise, ailelerden birçoğunda aileden biri ya da birkaçı değişik nedenlerle hapiste yatmakta ve çocuklar bu durumun sebebini polise yüklemektedirler. Evler olmadık zamanlarda basılıyor ve çocukların gözü önünde polis aramaları gerçekleşiyor ve gözlerinin önünde büyükleri şiddet görmektedir. Evler sürekli olarak mobesse kameraları[18]denetim altındadır ve panzerler etrafa korku salmaktadır. Çocuklar bir nevi sık sık psikolojik travma yaşamaktadırlar ve polis eşittir düşman algısı güçlenmektedir.

MEDYA VE TAŞ ATAN ÇOCUKLAR

Taş atan çocuklara yönelik medyanın çoğundasistemli bir kıyım politikası geliştirilmiştir. Medyada bu çocuklar beyinleri yıkanmış ve geleceğin teröristleri muamelesi görmüştür. Büyükleri ve

[17]Uzun yıllar görev yaptığım Diyarbakır'da ve otobüs yolculuklarında şiddet konulu filmlerin çok izlendiğine tanık oldum. Özellikle ''Kurtlar Vadisi'' gibi baştan aşağı şiddet ve ataerkillik gösterisi olan dizi başladığında sokaklar boşaltılırdı. Otobüslerde, ''Deli Yürek'' ve ''Kurtlar Vadisi'' gibi filmler çok izlenirdi.

[18]Mersinde hala birçok trafik bölgesinde mobesse kamera sistemi yokken evlerin içini gözetleyecek kadar kamera sistemi kurulması soruna hala güvenlik anlayışı ile bakan siyaset algısının sonucudur.

bir takım karanlık eller tarafından taş atmaya zorlandıkları söylentisi yayılmıştır.[19] Adalette[20]medyaya eşlik ederek, 12 yaşında çocuk mahkemelerinde ve 15 yaşından sonrada ağır ceza mahkemelerinde yargılayarak önce göz korkutma sonra da rehabilitasyon kurumları aracılığı ile de rehabilite[21] edecek hasta gözüyle bakılmışlardır. Oysaki burada yaptığımız gözlemlerde esnaf ve halkta bu taş atma eylemlerinden sıkılmış ve bir takım karanlık ellerin bu olaylardan dolayı bu olay gündemden düşmemektedir. Mahalleli taş atma sırasında tanımadıkları çocukların olayların başlatıcısı olduğunu söylüyorlar. Ayrıca çevik kuvvet polislerinin de bu olayları kışkırttığını iddia eden kişilerde vardır. Yani kısacası taş atan çocuklara sadece birilerinin kandırması diye tanımlamak ve böyle bir algının gelişmesini sağlamak hem bu çocuklara ve halka yönelik ülkede öfke büyümesine sebep vermekte hem de sorunun doğru bir şekilde tahlil edilmesi önünde engel teşkil etmektedir.

Ayrımcılık

Kürt kimliğinde dolayı yaşanan ayrımcılıklar(işe almama, Kürt esnaftan alışveriş yapmama, linçe varan uç örnekler) çocukların tanıklığında yaşanıyor. Devletin meseleyi güvenlik politikası üzerinden çözmeye çalışması polislere yetkilerini rahatlıkla aşmalarını sağlayacak bir özgüven veriyor ve keyfi davranışlara sebep oluyor. Çocuklarda bu ayrımcılıkları çocuk yaşta gördüklerinden bu tür olaylar zihinlerine kodlanıyor ve kendilerince yapılan bu haksızlıklara yapabildikleri tek itiraz ya da ellerinden gelen tek şey taş atmadır. Bu çocukların ötekileştirildikleri için kendilerince de karşıdakileri "Türklük" kavramı içinde ötekileştiriyorlar.

Genel olarak taş atan çocuklarla ilgili gözlemlerimizi şöyle maddeleyebiliriz:

Taş atan çocuklarla ilgili şimdiye kadar ulusal ve uluslararası destekli birkaç projeden öte ciddi bir önlemler alınmamıştır. Kültürel ve ekonomik yoksulluk ortamında büyüyen bu çocuklar, bir de Kürt sorunu gerçeği ile de tanışınca birer öfke patlamasına dönüşmektedirler.Taşatmak,bu çocuklarda birikmiş öfkenin dışa vurumudur.

Görüşmeler derinleştikçe görüldü ki "taş atan çocuklar" olgusu Kürt sorunundan bağımsız değildir ve tek başına ele alınıp çözülemez. Çocuklar tarafından polis taşlamaları 1990'larda ortaya çıkmış ve 2000'lerde tırmanışa geçmiştir. "Taş atan çocuklar" olgusuna sadece güvenlik politikası açısından bakılması ve her mahalleye karakollar kurularak bazı sokak başlarına polis destekli yığınaklar yapılması korsan eylemleri engelleyeceği yerde daha çok tetikleyen bir unsur olduğu ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca çocuklarla yapılan görüşmeler de (birkaç emniyet görevlisinin bireysel özverisi dışında)polisin yaklaşımı yapıcı olmaktan uzaktır. Çocukları tahrik etmektedir. Hemen hemen her ailede bir kişi içerdedir ya da gözaltına alınmıştır. Polislerin zaman zaman ortamı germe yönünde çabaları olduğunu birçok görüşmeci beyan etmiştir. Polis olayın olduğu günlerde ilgili olan olmayan herkese hedef göstermeksizin müdahale ettiği, su ve gaz sıktığı belirtilmektedir. Böylesi bir duruma şahit olan H. Adlı vatandaş şu gözlemini bizimle paylaşmıştır.

Arabamla yolda giderken polisi su sıkan polis aracını gördüm ve bilerek arama mesafe koydum ki polis aracı uzaklaşsın. O arada halı sahada çocuklar top oynuyorlardı ve polisin farkında değillerdi. Polis aracı artık çevrede olay mı olmuş ne olmuşsa, o çocuklara su sıktı, çocuklarda polis aracına doğru koşarak taşlamaya başladılar.

Olaylarda çocuklar bazı kesimler tarafından kışkırtılmakta ve çocuklar bunu bir oyun olarak algılamaktadırlar. Fakat bu kışkırtma ailelerinden gelen bir kışkırtma değildir. Çocukların kendi

---

[19]Çocukların kışkırtılması bir safsatadır: Burada hep eylem vardır, bu yüzden burada yabancı barınamaz. Çatışma sırasında sıkılan plastik mermi vücuduma geldi, ben düğünümü yeni yapmıştım, pek siyasete girmem, beni gözaltına aldılar ve derdimi anlatamadım boşu boşuna beni dövdüler. Bu durumda benim ailemin ve kardeşlerimin polisten hoşlanmaması doğaldır. Burada polisten dayak yemeyen ve yahut bir yakını ve kardeşi içerde olmayan bir ev nerdeyse yok gibidir. Bu durumda bu çocukları durduramazsın, bu çocuklar polis gördüğünde aklına dayak, gözaltı ve gaz geliyor. Bu yüzden bu çocuklar polisle baş etmek için tek araç taş gözükmektedir(Mahalleden E. adlı bir genç).

[20] Çocuk koruma kanunu

[21] 5395 Çocuk Koruma Kanununa göre Çocuk Mahkemeleri, Sosyal Hizmetler Müdürlükleri, Rehberlik Araştırma Merkezleri ve okullarda görevlendirilen Psikolog ve psikolojik danışmanlar aracılığı ile danışmanlık ve eğitim tedbirleri kararları çıkartarak çocukları topluma kazandırmayı hedeflemişlerdir.

aralarında oynadıkları oyunlarda bile bu durumu çok çeşitli oyunlar haline getirdikleri görülmüştür. Çocuklarla yaptığımız sohbetlerde 10 yaşlarındaki bir çocuk polis taşlamayı nasıl oyun haline getirdiklerini şöyle açıklamıştır.

Beş altı arkadaş bir araya geliyoruz. Bir arkadaşımız su dolu kapalı pet şişenin kapağını delip kafasına bağlıyor ve su sıkan polis arabasını oynuyor. Diğer çocuklarda onu taşlıyor ve arkadaşımız ise kafasındaki şişeyi vurarak arkadaşlarına su fışkırtıyor(A.).

Eylemlerde yakalanıp hapse atılan 12-18 yaş arasındaki bu çocuklar dışarı çıktıktan sonra ideolojik olarak daha da keskinleşmekte ve bazıları örgüte katılmaktadır.

Taş atan çocukların büyük bir bölümü yaşanan bu şiddet ortamlarında psikolojileri bozulmuş ve yaşadıklarının sebebini devlete ve de polise fatura eden, veya bunu büyüklerinden ve çevrelerinden duyan çocuklardır.

Medyada en sık kullanılan haberlerden birisi de bu çocuklara para verilerek taş atması istendiğidir. Hatta bu çocuklar büyüyünce dağa çıkarılarak kandırılmaktadır. Görüşmelerimiz esnasında H. Adlı bir ekonomik durumu iyi olan vatandaş Kürt sorunun ekonomik bir sorun olarak algılanmasına ve taş atan çocuklara para verildiği gibi medya haberlerine şu cevabı vermiştir.

Bakıyorsun gerilla saflarında doktor insanlar, ailelerin haddi hesabı olmayan maddiyatı olan insanlar vardır. Yani bence Doktor olacak kişi kandırılamaz, duyuyoruz bazen medyayı bizde takip ediyoruz. Diyorlar falanca kişi kandırıldı gerilla saflarına katıldı. Falanca kişi kandırıldı taş attı ve ya çocuklara para verildi gidin şu arabaya taş atın. Benim ve benim gibilerin her gün parası yok ki çocuklara para verelim. Görüyoruz bazen aileler taş atan çocuğunu dövüyorlar. Bazı aileler işte olduğundan çocuklarından haberdar değiller. Yani kimse istemez çocuğunu taş atsın.

Yukarıda saydıklarımız ortaya çıkan bulguların sadece bir kaçıdır. Şimdiye kadar soruna sadece güvenlik açısından yaklaşıldığı anlaşılmaktadır. Yaptığımız görüşmeler de anlaşılıyor ki daha yapıcı politikalarla önlemler alınmazsa ileride durum daha da can yakıcı hale gelecektir.Güvenlik politikası anlayışı ile karakollar kurulması Kürt mahallelerinde huzursuzluğu körüklemiş ve karakolların ortadan kalkması ya da en azından uzaklaşması sorunları azaltacağı düşünülüyor. Mahalle sakinleri, tüm bu sorunların en büyük kaynağı olarak karakolların mahallenin ortasına kurulmasından kaynaklandığını, siteler sakinlerini taciz ettiğini söylüyorlar[22]. Karakolların kaldırılması için imza toplamışlar, valiye, belediye başkanına, AKP ilçe/İl başkanlarına gittiklerini, Karakolun kaldırılacağını ve anaokulu yapılacağı sözü vermelerine rağmen değişen bir şey olmadığını belirtiyorlar.

Yine mahalle sakinleri Türkiye'de Kürt kökenlilerin yoğun olarak yaşamadığı başka mahallelerde böyle karakoldan dolayı sorun yaşayan başka semtlerin olmadığını düşünüyorlar. Biz bu ülkede üvey evlat muamelesi görüyoruz ve birçok ayrımcılık ve linç vakaları yaşamaktayız. Bu gün Kürt insanları Batı kentlerindeki vatandaşlar gibi eşit bir vatandaş muamelesi görmemektedir. Bu gün inşaat, hamallık, çöpçülük ve bahçe işçiliği gibi birçok kol emeğine dayalı eğitime dayalı olmayan enformel sektörlerde çoğunlukla Kürtler çalışmaktadır[23].B. Adlı vatandaş ağzından çıkan şu sözler durumu çok iyi özetliyor. Neden bu işlerde çalışıyorsunuz sorusuna verdiği cevap durumu iyi özetlemektedir.

O zaman memlekette iş güç yoktu(90'lı yılları kastederek söylüyor), çoğumuz okuyamadık. Asker bütün köyleri akşam gelip basıyordu, ya korucu olacaktık ya da PKK'li olacaktık. Hepimiz bu yüzden köylerimizi bırakıp geldik ve her şeyimizi orada bırakıp geldik. Şehre geldiğimizde bir göz oda tuttuk ve çoğumuz okuma yazma ve Türkçe bilmiyorduk.

Medyanın, Devlet yetkililerinin ve bazı siyasetçilerinin geçmişten bu yana yaptığı dezenformasyon yüzünden Kürtlerle tanışmamış birçok kesimde bir önyargı vardır. Görüştüğümüz kişilerden olan H.

---

[22]Ülkede birçok ihtiyacı olan karayolu, kamu teşkilatı ve kavşaklarda mobesse kamera ihtiyacı varken, mahalle arasındaki direklere vatandaşların evlerinin içini görecek kadar kamera konması mahalleli açısından taciz olarak görülmektedir. H. Adlı bir vatandaşın anlattığın göre mangal malzemesi almak için eve getirilen birkaç poşet yüzünden baskın yediklerinin evlerinde rahat uyuyamadıklarını özellikle belirtiyorlar.

[23] Görüşme yaptığımız yaşlı bir amca bize şöyle demişti. 'Biz Kürtler, Türklerin ve zenginlerin çöpçüsüyüz. Gün doğmadan başlar bizim mesaimiz gece yarısına kadar devam eder. ''

Mersinde bir köy ziyaretinde bir amca ona Kürt olup olmadıklarını sormuş ve evet cevabından sonra bir anısını anlatmıştır.

Benim oğlum Şırnak'ta askerdi. Hiç o tarafa gitmedim ve hiçbir Kürt'le diyaloğum olmadı. Bir gün oğlumu görmeye Şırnak'a gittim ve Cuma günü insanların akın akın bir eve girdiklerini görmüş. Bir kişiye yaklaştım ve sordum bu insanlar neden bu eve gidiyorlar diye sormuş(minaresi yok ya cami olduğunu bilmiyor[24]) adam ona dayı bugün Cumadır, bu adamlar Cuma Namazına gidiyorlar demiş. Ben orada o adama söylemedim ama o ana kadar oranın halkının Hıristiyan olarak biliyordum ve namazsız niyazsız sanıyordum. Siyasetçiler çıkıyor televizyona PKK'lılar sünnetsiz diyor, onlar kimin çocuklarıdır herkeste biliyor onlar Kürtlerin çocuğudur. İnsanlar bilmezler medyadan ne alıyorsa onu biliyorlar.

Devletin meseleyi güvenlik politikası üzerinden çözmeye çalışması polislere yetkilerini rahatlıkla aşmalarını sağlayacak bir özgüven veriyor. Kürt halkının çoğunun inancına göre Polis bu sorunun devamından yanadır ve halka davranışı genel olarak kötüdür. E adlı bir vatandaş bir anısını bizimle paylaştı.

Ne zaman polis kimlik araması yapsa, Doğum yerimizden dolayı potansiyel düşman muamelesine maruz kalırız ve yarım saat bekletiliriz. Bana sen bu kimliği hak etmiyorsun diyorlar ve biz ikinci sınıf vatandaş muamelesi görürüz.

Mahallede olan polis-çocuk çatışmasından ya da ev baskınlarından dolayı yaşanan göz altılardan yani kısaca güvenlik politikasından dolayı, aslında bütün bu olayların dışında olmak isteyen sade vatandaşlarında etkilendiği, hem mahalle baskısı hem de polislerin yanlış tutumundan dolayı onlarında zamanla sivrileştiğini gözlemledik.

Taş Atma Bir Sebep Değil Sonuçtur

Siteler denen mahallelerde, şiddet evlerinin içine kadar inmiş durumdadır. Her an bir ses bombası patlayabilir, haftanın en az iki üç günü bazı evler basılıyor(bu durum özel Nevruz gibi günlerde artmaktadır) ve birileri hapse atılıyor. Bazı zamanlar dağlardan bir mahalle sakininin akrabasının ölüm haberi geliyor.Çocuklar adeta konuşmadan ve yürümeden önce taş atmayı öğreniyorlar. Taş atma bir sebep değil Kürt sorunun şimdiye kadar geldiği noktada ortaya çıkardığı sorunlar yumağından en önemlilerin birisi.

"Bizim bu mahallede en büyük sorunlarımızdan birisi "taş atan çocuklar" dır. Çocuklar taş atmayı bir hobiye ev oyuna dönüştürmüşler. Akrepler mahalle arasında dolaşmaya başlıyor ve çocuklar taş atmaya başlıyor. Mahalle arasında gezerek milleti taciz ediyorlar ve çocukları sanki taş atmaya davet ediyorlar. Sanki bir üçüncü dünya savaşındayız. 10-12 yaşlarında çocuklar birbirlerine bakıp taş atmaya başlıyorlar. 5 yaşına gelmiş çocuklar bile taş atıyorlar. Kimse çocuğuna taş atmaz; ama çocuklar görüp şahit olduklarından dolayı bizi de dinlemiyorlar. Biz doğduğumuzdan beri travma yaşıyoruz ve konuşma gündemimiz hiç değişmez, hep aynı sorunu konuşuruz. Doğal olarak ta çocuklar etkileniyorlar.(E. Adlı vatandaş)

Özellikle 1980'lerde başlayarak 90'larda yoğunlaşan ve düşük yoğunluklu bir iç savaş halini alan Kürt sorunu içinde büyüyen çocukların benliklerindeki yarılma, aile içinde edindikleri dil kültür ve deneyimle devletin resmi okullarında öğrendikleri bilgiler arasındaki uzlaşmaz çelişkiler nedeniyle onulmaz sonuçlar ortaya çıkarmış görünmektedir. Çalışma konumuzun öznesi olan çocukların medyada temsil bulan "şiddet" eylemlerini de bu yarılmanın sonucu olarak görmek gerekmektedir. Buna ek olarak çocuğun her türlü eylemi oyun olarak görebileceği gerçeğini de akılda tutarsak, çocukların eylemlerde gösterdikleri şiddet etkinliği de, çocuk dünyasında bir "oyun performansı" olarak algılanabilir(Durna ve Kubilay, 2010:57).

SONUÇ

Son barış sürecine kadar ciddi bir politikanın izlenmediği "taş atan çocuklar" meselesi ülkemizin kanayan yaralarından birisiydi. Durum gösteriyordu ki "Kürt Sorunu" çözümlenmeden "taş atan

[24] Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı doğu ve güney doğu bölgelerinin bazı kasaba ve ilçelerinde bazı camilerde olanaksızlıklardan dolayı minare bulunmamaktadır.

çocuklar" ile ilgili de bir adım atıl(a)mayacaktı. Barış sürecine girildiği şu günlerde görüşme yaptığımız mahallelere gittiğimiz de mahallede eski gerginliklerin kalmadığını, ama siyasi görüşmelerde yaşanan tıkanıklıkların ve siyasilerin aldığı kararların(örnek vermek gerekirse BDP 'nin aldığı "Hükümet adım at" eylemleri) mahallede hemen etkisini gösterdiğini söylüyorlar. Bu durum gösteriyor ki "taş atan çocuklar" ve "Kürt Sorunu" iç içe geçmiş sorunlardır. Evvelinde taş atan çocuklar sorunu Kürt Sorunun bir sonucudur. Bu konuda belirtilmesi geren önemli bir nokta ise Kürt Sorunu çözülse bile bu çocukların sorunları devam edecektir. Çünkü bu çocukların tek sorunları ya da suça sürüklenme nedenleri yukarıda belirttiğimiz gibi taş atma değildir. Bu çocuklar madde bağımlılığından, hırsızlığa kadar birçok kötü durumla karışı karşıya kalmaktadırlar. Ciddi bir akademik ve mesleki eğitim görmemektedirler. Yaşanan nüfus artışı ile birlikte sorun gelecekte büyümemesi için "Köye Dönüş Projesinin" daha ciddiyetle yürütülmesi ve başka önlemlerinde alınması gerekmektedir. Zira "SODES Projeleri"(Başbakanlığa bağlı sosyal destek projeleridir. Sosyo-ekonomik seviyesi düşük ailelerin desteklenmesini amaçlayan projelere maddi kaynak sağlanır. Ayrıntılar için bakınız:http://www.sodes.gov.tr/) gibi günü kurtarmak amacıyla uygulanan politikalarla(eski devlet geleneği olan politikalar) sorunları yok saymak ülkenin geleceğini ipotek etmektir.

KAYNAKÇA

Aygün, H.(2009). Dersim 1938 ve Zorunlu İskan-Telgraflar, Dilekçeler, Mektuplar, Fotoğraflar-Ankara: Dipnot Yayınları

Bruinessen, M. V(1999). Ağa, Şeyh ve Devlet -Kürdistan'ın Sosyal ve Politik Örgütlenmesi. (Çev. R. Arslan), Ankara: Öz-Ge Yayınları

Bruinessen, M. V.(2013). Kürdistan Üzerine Yazılar,(Çev. Nevzat Kıraç, Bülent Peker, Leyla Keskiner , Halil Turansal , Selda Somuncuoğlu, Levent Kafadar), İstanbul: İletişim Yayınları

Durna, T. Kubilay, Ç.(2010)." Basının Şiddeti: Siyasal Gösterilerde "Polise TaşAtan Çocuklar" Örneği, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi65-3, 52-84

Kurban, D. Ve Yeğen, M.(2012). Adaletin Kıyısında: 'Zorunlu' Göç Sonrasında Devlet ve Kürtler 5233 sayılı Tazminat Yasası'nın bir Değerlendirmesi-Van Örneği, İstanbul:

Olson, R.(1992). Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Sait İsyanı (1880-1925). (Çev. B. Peker - N. Kıraç), Ankara: Öz-Ge Yayınları

Paker, E.B. ve Akça, İ.(2013)."Türkiye'de Köy Koruculuğu Sistemi". Toplum ve Bilim-126,7-35

Şeran, E. A.(2010). Devlet Bazı Çocukların Büyüyünce Ne olacağını bilir, "Akademi ve Gündem"Karaburun Bilim Kongresi bildirisi Erişim Tarihi:15/07/2013, http://www.kongrekaraburun.org/

Yeğen, M.2006, Müstakbel Türk'ten Sözde Vatandaşa-Cumhuriyet ve Kürtler, İstanbul: İletişim Yayınları

Yeğen, M.2011, Son Kürt İsyanı, İstanbul: İletişim Yayınları

İnternet Adresleri:

http://www.ihd.org.tr/

http://www.mevzuat.gov.tr/

http://www.radikal.com.tr

http://www.sabah.com.tr

eski devlet geleneği olan

http://www.sodes.gov.tr/

AKİL ÇOCUKLAR: KÜRT ÇOCUKLARIN SİYASETİ VE TOPLUMSAL GÖSTERİLERDEN BARIŞA UZANAN YOL

Sedat Yağcıoğlu[1]

ÖZET

Çocukluğun tarihsel ve politik bir kategori olduğu varsayımını temel alan bu araştırma; Türkiye'de toplumsal gösterilere katılımlarıyla gündeme gelen çocukların; toplumsal gösteriler, etnik kimlik ve savaş / silahlı çatışma hakkındaki görüşlerinin katılım hakkı bağlamında tespit edilerek; çocukların çocukluk deneyimlerinin modern çocukluk paradigmasının çocukluk kurgusuna eleştirel bir yaklaşımla ortaya konmasını amaçlamaktadır.

Diyarbakır'da 9 – 18 yaşları arasında 23 çocukla yüz yüze yapılan derinlemesine görüşmelerle çocukların savaş / silahlı çatışma, etnik kimlik ve toplumsal gösterilere katılım hakkındaki görüşleri toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen veriler, araştırmanın amaçlarına uygun kategoriler etrafında analiz edilerek şu temel bulgulara ulaşılmıştır:

Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde yaşayan çocuklar; yaklaşık 30 yıldır süren savaş / silahlı çatışma ve bunun kent yaşamına yansıyan günlük şiddet pratikleriyle sosyalleşmektedir. Dünyada farklı çatışma bölgelerindeki çocuklarla yapılan çalışmalar çocukların şiddet ortamına karşı katılım haklarını aktif biçimde kullandıklarını ve özellikle toplumsal gösterilere katılım gösterdiklerine işaret etmektedir. Türkiye'de buna paralel olarak, çocukların son 5 yılda yoğun biçimde toplumsal gösterilerde yer aldıkları gözlemlenmektedir.

Çocukların farklı çocukluk deneyimlerine paralel biçimde oluşturulacak hizmet modellerine gereksinim olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda; modern çocukluk paradigmasına eleştirel bir yaklaşımla hazırlanan bu çalışma, savaş / silahlı çatışma ortamında yaşayan çocukların çocukluk deneyimlerinin ortaya konulmasıyla, sosyal hizmetin bu koşullarda yaşayan çocuklara yönelik olası farklılıklar temelinde müdahale programları oluşturmasının zeminine katkı sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Sözcükler: *Modern çocukluk paradigması, savaş / silahlı çatışma ortamı, toplumsal gösteriler*

ABSTRACT

This study, based on the hypothesis that childhood is a historical and political cathegory; aims to reveal a critical approach of the modern childhood paradigm via examiningt he experiences of children engaging in street demonstrations on the bases of their views of demonstrations, ethnic identitiy and war/arm edconflict in the context of the right of participation.

Views of 23 children, aged between 9 to 18, had been collected via deep interviews about participating demonstrations, ethnic identitiy and war/arm edconflict. The data retreived from the semi-structured interviews had been analyzed with certain cathegories which gave the followin gresults:

Children living in the East and South Eastern Regions of Turkey have been socializing through daily violance practices spawned by the war/armed conflict in the cities for the last 30 years. Studies on children living in different conflict are as through out the world show that, children actively use their participation rights and especially take part in social demonstrations. Concordantly, in Turkey, it is seen that children have intensively been taking part in demonstrations the last 5 years.

It is thought that children need different service models which can adapt their experiences of childhood. In this regard; this study, having a critical view of the modern childhood paradigm, aims to contribute the eforts of providing intervention programs based on differences for the children living under the conditions of war/armed conflictvi are flecting on their experiences of childhood.

Keywords: *Modern childhoodparadigm, livingunderwar / armedconflict, demonstrations*

[1]Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, sedatyagcioglu@gmail.com

GİRİŞ:

Çocuk ve çocukluk olgusu evrensel olarak son yıllarda hızla artan bir ilgiyle karşılaşmakta ve çeşitli alanlardaki toplumsal dönüşümler, çocuğa ve çocukluğa dair bakış açısında da değişimlere yol açmaktadır. Çocukluğun sadece bir gelişimsel aşama olmadığı, kendine özgü niteliği, değerleri ve hareket alanı olan özerk bir kategori olduğu yaklaşımı son yıllarda geniş biçimde kabul görmeye başlamıştır. Bu gelişimin bir uzantısı olarak, çocuğu da kapsayan genel insan hakları anlayışından; çocuğa özgü değerler çerçevesinde oluşturulan çocuk hakları yaklaşımına geçilmiş ve çocuk refahı için en temel savunu düzlemini çocuk hakları oluşturmuştur.

Çocuk hakları yaklaşımının temel varsayımlarından birisi olan 'hakların evrensel niteliği' genel olarak kabul görmekle birlikte; farklı yerel toplumsal yapılar içinde çocuk hakları bir bütün olarak kabul görmemiş ya da uygulamaya geçirilememiştir. Bunun temelinde, çocuk hakları anlayışının temel varsayımlarından olan 'evrensel çocukluk kategorisinin' her toplumsal yapı için geçerli olmaması, evrensel bir çocukluk tanımının farklı koşullarda yaşayan çocukların çocukların deneyimlerini dışlaması yer almaktadır.

Evrensel tek bir çocukluk kurgusu kabulünün geçersizliğine paralel biçimde, bir ülkedeki bütün çocukları kapsayacak ulusal bir çocukluk kurgusunun varlık bulması da mümkün görünmemektedir. Türkiye'de kökleri tarihsel olarak daha geçmişe uzansa da, cumhuriyetin kuruluşunun ardından biçimlendirilen çocukluk kurgusu bütün çocukları kapsamamakta, özellikle savaş nesli olan Kürt çocukların yaşadığı "çocukluğun" çeşitli niteliklerini görünmez kılmaktadır.

Türkiye'de hakim olan çocukluk kurgusu ve "savaşın çocuklar üzerindeki etkisi" üzerine üretilen travma odaklı geleneksel literatür, son 10 yıldır Türkiye'nin gündemine giren ve son 5 yıldır önemli tartışmaları da beraberinde getiren Kürt çocukların toplumsal gösterilerde yer alması olgusunu açıklayacak yeterlilikte değildir ve üstelik söz konusu gerçeklikleri örterek görünmez kılacak denli politik yüklüdür. Ancak savaş gibi güç koşullarda yaşayan çocukların barıştan ve onun koşullarından yana taraf olarak bunun için mücadele etmesinin hak olduğunu ve bunun yarattığı iyileştirici gücü gösteren çeşitli eleştirel yaklaşımlar bulunmaktadır. Kürt çocukların siyasetinin tarihsel ve politik bağlamını, siyaset alanı olarak toplumsal gösterileri seçmelerinin dinamiğini anlamaya gereksinim bulunmaktadır.

Kürt özgürlük hareketi tarihsel uzamında ve dönemin sosyo-politik koşullarına bağlı olarak; farklı tarihsel dönemlerde farklı mücadele yöntemlerini temel almış ve yaklaşık 30 yıldır PKK'nin silahlı mücadeleyi temel eylemlilik yöntemi olarak benimsemesiyle, savaş ve onun yarattığı günlük şiddet bölgenin sürekli olarak şiddet sarmalında kalmasına neden olmuştur. Elbette bölgede yaşayan çocuklar da şiddetten birincil derecede etkilenmekte ve şiddet sosyalleşmelerinde temel toplumsal bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Söz konusu şiddet ortamı zaman için Kürt halkının farklı bileşenlerini de bu mücadelenin özneleri konumuna getirmiştir. Örneğin Kürt kadınlar; patriarkal kapitalist sistemin ve bunun ilkel görünümü olan feodal sistemin ezen, ikincilleştiren ve yok sayan pratiklerine karşı kendi özgürlüklerini, etnik kimlikleriyle paralel bir özgürleşme paradigması yaratarak, yıllar içinde Kürt özgürlük hareketinin önemli özneleri konumuna gelmişlerdir (Çağlayan, 2006).

Şiddet ortamı, "Kürt olma" halini politik bir kimliğe dönüştürmüş ve bu durum alışık olduğumuz öznenin dışında çok farklı politik öznellikler yaratmıştır (Darıcı, 2009). Kadınların dışında, Kürt çocuklar da son yıllarda katıldıkları toplumsal gösteriler aracılığıyla siyaset alanına çıkmaya başlamışlardır. Salt Kürt sorunuyla sınırlı olmadan, Türkiye'de çocukların siyaset alanında görülmesi ve daha da ötesi doğrudan siyasetin özneleri haline gelmesi alışıldık bir durum olmadığı için, Kürt çocukların siyaseti de devlet başta olmak üzere farklı otoriteler tarafından doğru anlaşılamamıştır.

Toplumsal gösterilere katılan çocukların yaşadıkları çocukluk deneyimlerini anlamak için, çocukları ve tümden çocukluğu araçsallaştırıp yetişkinlerin paternalist amaçlarının tahakkümü altına alan modern çocukluk paradigmasının empoze ettiği çocukluk kurgusunu yapı sökümüne uğratmak önemli bir başlangıç noktasını teşkil etmektedir. Kürt çocukların yarattığı düşünülen yeni özgürlükçü çocukluğun ve böylelikle çocukların eylemliliklerinin anlaşılması; ancak bu çocukluk kurgusu analizinin bir sonucu olarak mümkün olacaktır.

MODERN ÇOCUKLUK PARADİGMASI: BİR BAŞLANGIÇ MI, YOKSA ÖZGÜR ÇOCUKLUĞUN İMHASI MI?

Çocukluk yetişkinlerden ayrı bir kategori olarak oluşumu dört temel tarihsel durakta değişimlere uğramış ve her bir dönem kendine özgü gelişmeleriyle yeni çocukluklar yaratmış ya da çocukluğu toptan yok saymıştır. Antik dönem, Eski Yunanlılar ve Romalılar dönemleri; Ortaçağ dönemi ve Rönesans; sanayi devrimi sonrası Aydınlanma dönemi ve 19. yüzyıl sonrası kapitalist gelişim dönemleri çocukluğun farklı anlayışlarla kategorileştirildiği temel tarihsel ayrımlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Postman, 1995).

Günümüz ana akım psikoloji bilimi çocuk gelişimi teorilerinin; çocukluğu tüm çocukların takip ettiği "evrensel gelişim basamaklarına" indirgeyen tektipleştirici algısına karşıt "Çocukluğun biyolojik değil toplumsal bir kategori olduğu" (Postman, 1995) "çocukluk" kategorisinin algılanış biçimleri üzerinde önemli bir eleştirel kırılma yaratmıştır.

Matbaanın icadı, sanayi devrimi ile bilimde ve sanatta aydınlanma (Postman, 1995; İnal, 1999) çocukluğun yetişkinlikten bağımsız bir kategori olarak ortaya çıkmasını sağlamış ve bu yeni çocukluk algısı günümüzde halen yaygın biçimde kabul edilen "modern çocukluk paradigmasının" temellerini oluşturmuştur.

Modern çocukluk paradigması, çocukluğu ayrı bir kategori olarak alarak, çocuklar için bir şans gibi görünmekle birlikte aslen şu üç temel varsayımı nedeniyle özgür çocukluğun imhası yolunda önemli bir dönemeçtir. Çocukluğun özgürlüğünün yok edilmesi temel olarak üç ayrı kanalla gerçekleştirilmektedir. Bunlar; (1) paradigmanın sınıfsal, cinsiyetçi ve etnik ayrımcı yapısı; (2) konvansiyonel bilimsel yaklaşımların çocukların bilişsel olarak yetersiz ve gelişimsel olarak eksik oldukları varsayımına dayanan çalışmaları ve (3) politik alanın çocuklardan uzaklaştırılarak çocukların özel alana hapsedilmesidir.

Sanayi devrimi sonrasında hızla artan üretim ve buna bağlı sermaye birikiminin oluşturduğu burjuvazi sınıfının; sahibi olduğu üretim araçlarını ve sermayesini erkek çocukları aracılığıyla geleceğe taşımak motivasyonu; erkek çocuklarının eğitilmesi gerektiği düşüncesinin burjuvazi arasında yaygın biçimde kabul görmesini sağladı. (İnal, 1999). Kapitalizmin hızla köklerini saldığı bu dönemde, toplumların sınıfsal yapılanması da hızlanmıştır. Kadınlar eve hapsedilirken ya da fabrikalarda "erkek gücü gerektirmeyen" daha basit işlerde kadınların emek gücü sömürülürken, çocuklar da kısa boyları, hızlı hareket etme kabiliyetleri, çevik yapıları nedeniyle üretimi hızlandırmak için bulunmaz ucuz iş gücü olarak kullanılmaktaydı. Çalışan çocuklar işçi sınıfının çocuklarıydı ve bu çocuklar günde ortalama 12 – 14 saatlerini çalışarak geçirdikleri için onların okula gitmesi düşünülemezdi. Zaten hali hazırda madenlerde, fabrikalarda ve imalathanelerde çalışan işçi sınıfının çocuklarının buralarda çalışmalarına ihtiyaç vardı ve bu nedenle bu çocukların okumaları gereksiz hatta ucuz emek ve sermaye kaybı açısından zararlıydı (Franklin, 1993: 26). Böylelikle dönemim eğitim imkânlarından ilk olarak faydalan çocuklar burjuvazinin erkek çocukları olmuştur. Eğer eğitim hakkı, çocukluk kategorisinin oluşumu için başat bir koşulsa, modern çocukluk paradigması için çocukluk okula gidebilen orta sınıf erkek çocukların çocukluğundan oluşmaktaydı.

Franklin (1993) bu durumu, burjuvazinin yenilikçi bir tarzda eğitim alacak erkek çocuklarının bu sayede teknolojiyi takip etme şanslarının olacağı, kız çocuklarının ise evde kalarak gelecekte yapacakları ev işlerini öğrenmelerinin daha iyi olacağı yönündeki sınıfsal ve cinsiyetçi bakışına bağlamaktadır.

Sanayi devrimiyle sınıfsal olarak burjuvaziye, cinsiyet olarak erkeğe bırakılan eğitim yani "çocuk olma" hakkı, Fransız Devrimi'yle de egemen ulusun çocuklarına "çocuk olma hakkını" bahşetmiştir. Fransız Devriminin etkisiyle küresel ölçekte değer bulan milliyetçi akımlar ve buna bağlı ulusal değerlerin güçlenmesi, eğitim sistemine de sirayet etmiş ve milli değerlere bağlı ulusalcı eğitim sistemi oluşmaya başlamıştır.

Özellikle tarih ve coğrafya gibi derslere ulusal içerik kazandırılmış, beden eğitimi ve marş söyleme gibi pratikler ulus devletin sürdürülmesi için çocukların eğitimini araçsallaştırmıştır. Ulusal birlik duygusunu güçlendirici; milli marşlar, bayrak, milli bayramlar, ulusal mitoloji ve törenler gibi

milli simgeler ve pratiklerle biçimlendirilen eğitim temel olarak milli ideolojinin meşruiyetini güçlendirip yeniden üretmeyi ve milli duyguları güçlü kılmayı amaçlamıştır (İnal, 1999).

Çocukluğun yetişkinlerden bağımsızlaşarak ayrı bir kategori olarak algılanmasıyla oluşan modern çocukluk paradigması, çocukluğun özgürleştirmemiş velakin çocukları bir bütün olarak kapsayıcı olmaktan uzak bir yapıda; sadece beyaz, orta-üst sınıf, erkek çocuklar çocukluk kategorisine girme "şansını" elde etmişlerdir. Modern çocukluk paradigması çocukları özgürleştirmekten çok öte, onları araçsallaştırmış, çocukluğu ise tümden maskotlaştırmıştır. Günümüz kapitalist sistemi içerisinde tüm çocuklar kendi başlarına bir değer kazanmaktan uzaktırlar ve aksine sanayi devriminden beri artan kapitalist sömürünün araçlarına, nesnelerine dönüşmüş durumdadırlar (Akbaş ve Atasü Topçuoğlu, 2010: 100).

Modern çocukluk paradimasının epistemolojik temellerini oluşturan bilimsel çalışmaların çocukluğu maskotlaştıran yanlılığı, paradigmanın çocukları nesneleştirmesi sürecini de meşrulaştırıcı bir işlev görmüştür.

Konvansiyonel psikoloji, çocukluğun karmaşık yapısını basite indirgeyerek, lineer gelişimsel teoriler çerçevesinde çocuğu açıklamaya çalışmaktadır. Tüm çocuklar için evrensel geçerliliği olduğu varsayılan teorik kavramsallaştırma; çocukların belirli yaş dönemlerinde belirli yetileri kazandıkları ve dolayısıyla her bir dönemde çeşitli açılardan yetersizliklere sahip oldukları anlayışını temel almaktadır (Habashi, 2004: 82).

Basamaklandırılmış evrensel gelişim modellerine dayanan bu yaklaşımla, tüm çocuklar bir sayılmakta ve farklılıklar görünmez kılınmaktadır. Çocukların bilişsel, duygusal, moral gelişim yetersizliklerine dayanan bu ana akım geleneksel psikoloji yaklaşımları, yetişkin olma ile çocuk olma arasına önemli düzeyde bir hiyerarşi yerleştirerek yetişkinlerin çocuklar üzerindeki statükolarını korumalarına yol açmaktadır.

Habashi (2004: 82), sadece psikolojinin değil tüm sosyal bilimlerin çocuklara dair dar bir bakış açısına sahip olduğunu iddia ederken, sosyal bilimlerin 'çocukların iletişim becerileri ve olayları değerlendirme yetileri açısından yetersiz oluşu' varsayımını temel almasının çocukların özneleşmesi sürecinin önünü ciddi biçimde tıkadığına işaret etmektedir.

Çocukluğun bu gelişimsel açıklamalarına karşı çıkan araştırmalara göre ise; çocukluk sabit bir gelişimsel aşama değildir ve biyolojik belirleyicilerle birlikte kültürel ve sosyal çevre, kişisel yetkinlik, ekonomik ve politik koşullara göre yapılanan çocukluğun farklı sosyal inşa biçimleri vardır. Çocukluğun bu sosyal inşa biçimleri son derece çeşitlilik arz eder ve her bir çocuk ancak kendi koşulları içinde değerlendirilebilir (Boyden, 2003).

Çocukluğu sosyal inşa sürecinin sonucu olarak gören yaklaşımlar; savaş ortamlarındaki çocukların mutlaka olumsuz travma yaşantılarını deneyimleyecekleri, yaşadıkları güç koşullara karşı mücadele edecek kapasiteden yoksun oldukları ve bu nedenle bu koşullarda çocukların sadece yetişkinler tarafından korunması gerekliliğini iddia etmektedir.

Oysa çatışma ortamlarındaki çocuklarla yürütülen bilimsel çalışmalar bu savı desteklememektedir. Örneğin, Sierra Leone'de "çocuk asker" olarak değerlendirilen çocuklarla yapılan görüşmelerde; çocukların önemli bir kısmı ailenin kaybı ve günlük yaşamın şiddet dolu olması nedeniyle olumsuz yaşantılarını anlatmış olmakla birlikte, kendilerini kurban olarak görmedikleri, aksine baskı altına alınmış toplumları için mücadele eden sosyal ve politik özneler olarak tanımladıkları ortaya çıkmıştır (Dawes, 1990; Punamaki&Suleiman, 1990, Akt: Summerfield, 2000).

Son dönemde savaş ve politik şiddet ortamında yaşayan çocukların bu süreçten kazanımları olduğu doğrultusunda çeşitli araştırma bulguları ortaya konmaktadır. Bu araştırmalarda; travmanın her zaman negatif sonuçlar yaratmayacağı ve aynı zamanda kişilerin yeni kapasitelerini, güçlerini ve baş etme becerileri keşfetmelerini de sağlayabileceğine dikkat çekilmektedir. (Punamaki&Suleiman, 1990; Macksoud, Aber&Cohn, 1996; Rousseau, Said, Gagne, &Bibeau, 1998; Akt: Pederson, 2002). Travma, savaş ve kayıp yaşantısı sadece negatif sonuçlar doğurmaz ancak kişilerin ve toplulukların sosyal eşitsizliklere karşı direnme güçlerini artırır (Zarowsky& Pedersen, 2000; Akt: Pederson, 2002)

Barber (2001: 276) İntifada sürecinde toplumsal gösterilere katılan Filistinli çocuklarla yaptığı çalışmada; politik aktivizmin sivil katılım ve psikolojik iyi oluş açılarından olumlu bir etki yarattığını bulmuştur. İntifada ortamının şiddet içeren yapısına rağmen, bu konuda yapılan araştırmaların bir bölümünde çocuklarda "travma" olgusuna rastlanırken bir bölümünde bu sonucun elde edilmemesi konusunda, çocukların politik çatışma olgusuna yükledikleri anlamın önemli bir faktör olduğu görülmektedir (Barber, 2001: 278)

Sait'e göre (2004: 212); Filistinli çocukların toplumsal gösterilere katılımı nedeniyle kendi haklarını tehlikeye attığını iddia edenler, çocukların maruz bırakıldığı işgal ve şiddet ortamının kompleks yapısını yeterince doğru yorumlayamamakta ve ayrıca "çocuk hakları" kavramının çerçevesini de yanlış kurmaktadırlar.

Kürt çocukların eylemliliklerini anlamak için gereken son analiz, modern çocukluk paradigmasının çocuğu kamusal alandan dışlayarak, özel alana hapsedici politikaları temel almasıdır.

Fiziksel, bilişsel ve duygusal olarak yetersiz olduğu varsayılan çocukların bu nedenlerle koruma altında tutulması gerekliliği modern çocukluk paradigmasının temel savlarından birisidir. Bu korumacı güvenlik anlayışına paralel olarak çocuklar kamusal alandan dışlanmış ve özel alana (eve) hapsedilmiştir (Postman, 1995 ve Roche, 1999; Akt: Alankuş, 2007: 46). Çocuğun kamusal alanda görünür olduğu tek alan, birer disiplin edici kurumlar olarak okullar olmuş, bunun dışında çocuklar özel alana hapsedilmiştir.

Çocukluğun ayrı bir kategori olarak oluşumunda önemli rol oynayan okullar, günümüz çocuk hakları anlayışı içinde çocuğun eğitim hakkını kullandığı vazgeçilmez kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak yetişkinlerin ilgi, istek ve talepleri doğrultusundaki müfredata tabi olan çocuklar, sıkı denetim anlayışıyla oluşturulmuş okul disiplin kurallarına riayet etmek zorunda bırakılmış ve böylelikle aslında çocukları özgürleştirmesi gereken okullar; çocukların yetişkinlerin daha fazla denetimine ve yönetilmelerine tabi oldukları kurumlar haline dönüşmüştür (Alankuş, 2007: 44),

Ezilenlerin Pedagojisi adlı eserinde Freire (2008), eğitimin nötr olmasının imkansızlığını temel alarak, çocukların tamamen pasifize edildiği; öğretmen, okul yönetimi ve ailenin çocuğun eğitiminin içeriğinden disiplin kurallarına kadar belirleyicileri olduğu bankacı eğitim modeli adını verdiği eğitim sistemini eleştirmektedir. Freire'ye göre (2008) bu eğitim sistemi içinde çocuğa düşen, kendisine yüklenen bütün yığma malzemenin edinilmesi ve bu süreçte yetişkinlerin belirlediği sistemle ilgili hiç bir katılım göstermeden, sadece sistemin ona sunduklarını kabul etmektir. Modern eğitim sisteminin kutsallaştırılması, bankacı eğitim modelinin çocukları otomatlara çevirme çabasını görünmez kılmaktadır. Bu eğitim modelinin uygulanmasının amacı çocukların sistemle uyumlulaştırılmasıdır. Dolayısıyla, modern eğitim paradigmasının temel amacı, sistemle uyumlu çocuklar yaratmaktır

Tan (1988); dünyanın her yerinde okulların kurulu düzeni yeniden üretmek için tasarlanmış örgütlü girişimler olarak değerlendirmektedir. Okul kurumun en temel savunularından birisi olan "eşitlik" ilkesi, tam da okullaşma aracılığıyla sınıflı toplumu pekiştirmekte ve sınıfsal eşitsizlikleri görünmez kılmaktadır. Tan (1988), okullaştırmanın ardında yatan ideolojiyi ve buna bağlı politikaları anlatmak için "gizli program" kavramsallaştırmasını kullanmakta ve devletlerin okullar aracılığıyla resmi ideolojilerini çocuklara empoze etmeye çalıştığını söylemektedir.

Sonuç olarak modern çocukluk paradigmasına bu araştırma kapsamında 3 temel eleştiri getirilmektedir: (1) çocukluğun sınıfsal, cinsiyetçi ve etnisite temelli inşası; (2) evrensel, tekcil ve çocukların yetersizliklerine odaklanan çocukluk kurgusunu temel alan bilimsel çalışmalar ve (3) çocukların özel alana hapsedilmesi modernist paradigmanın zayıf yönleri olarak düşünülmektedir. Paradigmanın bu eksikliklerinin sonuç olarak çocukları nesneleştirdiği ve savaş gibi farklı koşullarda yaşayan çocukların farklı çocukluk deneyimlerini görünmez kıldığı düşünülmektedir.

TÜRKİYE'DE ÇOCUKLUĞUN PATERNALİST İNŞASI

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte Türkiye'nin toplumsal yapısına etkide bulunacak önemli dönüşümler yaratılmış ve bu dönemde cumhuriyetin kurucu ideologları, pek çok şeyde olduğu gibi çocukluğu da yeniden kurgulamışlardır. İnal (1999); Türkiye tarihindeki bu korumacı çocuk politikasının altında paternalist bir anlayış yattığını ve millileştirilen çocukluk kategorisi ile birlikte

Türkiye'de çocukluğun "Paternalist Politikanın Milli Öznesi" olarak kurgulandığı ve paternalist politikanın ideal Türk çocuğunun yaratılması hedeflendiğini belirtmektedir.

Cumhuriyet döneminde uygulanmaya başlanan paternalist politikalar pratiğe üç kanaldan aktarılmıştır: resmi yetkililerin sözlerinde, mevzuatta ve milliyetçi pratiklerde (İnal, 1999). Çocuklara yönelik bu paternalist politika çocuğun yer aldığı kamusal alana, ulusal entegrasyon amaçları doğrultusunda devleti daha fazla sokarak çocuğu kamusal alandan çıkarmıştır. Çocuklara bu dönemde çok sayıda rol ve sorumluluk yüklenmiş ve bu sorumlulukların başında ulusal aidiyet ve ulusa bağlılık ve bu uğurda her türlü düşmanla savaşma çağrısı gelmektedir. Bu amaçlar doğrultusunda, Fransız devrimi sonrası tüm dünyada etkileri görülen eğitime ulusal nitelikler kazandırılması sürecini Türkiye Cumhuriyeti de uygulamaya başlamış ve eğitim sistemine ritüel ve törenlerle simgelenen pek çok milliyetçi pratik kazandırılmıştır. Eğitim müfredatının millileştirilmesi, Andımız, İstiklal Marşı törenleri ile ulusal günleri ve kahramanları anma gibi pratikler eğitimin ulusal nitelikleri arasında en başta gelmektedir (İnal, 1999).

Eğitimin ideolojik yapısı, devletin çocuğa ve çocukluğa yönelik kurgusunu da ifşa eder niteliktedir. Uluğtekin'e göre (1986; Akt: Cılga, 2004: 16); devletin öğrenci konumundaki çocuğa ve gence bakış açısı demokratik oluşumların belirleyicisidir. Bu anlamda, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana eğitimin milli değerler üzerine inşa edilmesi, devletin nasıl bir çocukluk oluşturmaya çalıştığının da bir göstergesidir.

KÜRT ÇOCUKLARIN SİYASETİNİN KISA TARİHSEL ARKAPLANI

Kürt çocukların toplumsal gösterilere katılımları yoluyla ortaya koydukları siyasi eylemliliğin görünür olmaya başlaması 2000'li yılların başlarına denk düşmekle birlikte; özellikle 2006 ve 2008 yılları çocukların gösterilere katılımı bakımından birer dönüm noktası olma niteliği taşımaktadır. 2006 yılının Mart ayında, Muş, Diyarbakır ve Bingöl ilçelerinde gerçekleşen çatışmalarda 14 PKK mensubu öldürülmüş ve 28 Mart 2006 günü yaşamını yitiren 4 PKK'linin cenazelerinin Diyarbakır'da geniş bir kitle tarafından defnedilmesinin ardından çatışmalar başlamış ve sonrasında Diyarbakır'da yaklaşık 10 gün sürecek olan toplumsal gösteriler gerçekleştirilmiştir (İHD Raporu, 2006). Bölgede incelemeler yapan sivil toplum örgütlerinin incelemelerinde ortaya konduğu üzere; yoğunluklu olarak 28 – 30 Mart 2006 tarihlerinde yapılan gösterilerde güvenlik güçleri hukuksuz ve keyfi biçimde gösterilere müdahale etmiş ve aşırı güç kullanan polise halkın karşılık vermesiyle günlerce süren çatışmalar meydana gelmiştir. Çok sayıda çocuğun da katıldığı bu eylemlerde, özellikle polisle çıkan çatışmalarda çocukların polislere taş atması; sonraki süreçte toplumsal gösterilere katılan Kürt çocukların medyada "taş atan çocuklar" olarak anılmasına yol açmıştır.

Çocukların çatışmalı toplumsal gösterilerde göründüğü bir diğer önemli toplumsal olay, 2008 yılında Abdullah Öcalan'a işkence yapıldığı iddialarıdır. Bu iddiaların yayılmasının ardından Kürt illeriyle birlikte, İstanbul başta olmak üzere batıdaki büyükşehirlerde de çocuklar gerçekleştirdikleri "radikal" eylemlerle kamuoyunun gündemine gelmişlerdir (Darıcı, 2010). Ayrıca Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın bölgeyi ziyareti sırasında da gösteriler meydana gelmiş, bu toplumsal gösterilere de çocukların yoğun katılım gösterdiği gözlenmiştir (AF Örgütü Raporu, 2010).

Çocukların Toplumsal Gösterilere Katılımını Anlamak

Modern çocukluk paradigmasının gölgesindeki çocukluk kurgusu Türkiye'deki tüm çocukları içerleyememiş ve farklı toplumsal koşullarda yaşayan çocuklar için farklı çocukluklar oluşagelmiştir. Bu çalışma kapsamında ele alınan Kürt çocukların da; yaşadıkları savaş, baskı ve ayrımcılık koşullarına karşı mücadele etmek amacıyla toplumsal gösterilere katılımlarıyla, bu modern çocukluk paradigmasını kabullenmeyerek yeni özgürlükçü bir çocukluk yaratmaya başladıkları düşünülmektedir.

Firestone (Akt: Tan, 1989), modern çocukluk paradigmasının bütün çocukları içermediği gibi, bu çocukluk kategorisini benimsemeyen gecekondu ve işçi sınıfının çocuklarının mevcut paradigmayı yıkma şansı olduğunu söylemektedir. Firestone'a göre (Akt: Tan, 1989), alt sınıflara ait çocukların özgür çocukluğu yaratma imkânı her zaman olmuştur çünkü tarihsel olarak çocukluk süreçleri alt sınıflara ya çok geç ulaşmış ya da hiçbir zaman tam olarak yerleşme şansı bulamamıştır.

Yaklaşık otuz yıl süren savaş ortamında yaşayan, ayrımcılığa ve hak ihlallerine uğrayan Kürt çocuklar da, mevcut paradigmaya sığmayarak, kendi özgürlükçü çocukluklarını yaratma şansı elde etmiştir.

Çocukların toplumun aktif yurttaşları olduğu kabulünden yola çıkarak, kendi görüşlerini ifade etme, görüşleri doğrultusunda mücadele etme hakları temelinde katılım mekanizmalarında yer almaları politik katılımın özünü oluşturmaktadır.

Hart (1997), çocuğun katılımının özellikle elverişsiz koşullardaki çocuklar için çok önemli olduğunu vurgulamaktadır. Hart'a göre (1997), "güç koşullarda yaşayan çocuklar özellikle benzer sorunu yaşayan başkalarıyla birlikte bir işi yürüttüklerinde ayrımcılığa ve baskıya karşı direnmeyi ve ötekilerle dayanışma içinde eşit haklar için savaşmayı öğrenmeleri başlı başına temel bir demokratik haktır".

Çocukluğun kamusal alandan dışlanmış tezahürlerine alışık bir toplumsal yapıda, çocukların sokaklarda ve gösterilerde görünmesi toplumsal çocukluk şemalarına uymaması nedeniyle bilinçli bir politika tarafından marjinalleştirilmektedir. Durna ve Kubilay'a göre (2010) bunun sonucunda kamusal alandan dışlanan çocuğun yeniden kamusal alanı sahiplenmeye başlamasına yönelik muhafazakâr çocukluk anlayışı üç farklı söylem üretiyor:

Gösterilere katılanlar 18 yaşından küçük olsalar da aslında onlar çabuk büyümüşlerdir yani "çocuk" değillerdir.

Çocukların gösterilerde yer almaları kendi öz iradeleri sonucunda gerçekleşmiyor.

Toplumsal gösterilere katılan Kürt çocukların çeşitli gruplar tarafından kullanılıyor.

Kürt çocukların toplumsal gösterilere aracılığıyla ürettikleri siyaseti değersizleştiren bu söylemler; muhafazakar değerlerin dışında politik çocukluğu yaratan çocuklara yönelik en temel reaksiyon olarak karşımızı çıkmaktadır.

Çocukların politik eylemliliklerinin şiddet olarak nitelendirilmesine karşı Darıcı'nın oldukça çarpıcı bir değerlendirmesi bulunmaktadır (2011): "Çocukların zaman içinde katıldıkları toplumsal gösterilerde ortaya çıkan "şiddet" olgusu, aslında çocukların kendilerini kurma, kendilerine ait olanı kurtarma ve kendilerine çizilen sınırları aşma olanağı tanıyor." Şiddetle sosyalleşmiş ve kendilerini başka şekilde ifade etme imkanı verilmemiş Kürt çocukların, politik eylemlilikleriyle kendilerini bu şiddet alanında var ettikleri tespiti, detaylı analizlerle incelenmeye değerdir.

Şiddet bağlamındaki bu tespite paralel biçimde Üstündağ (2011); Kürtlere yönelik bütün baskıcı politikaların sonucunda çocukların tam da bu nedenle özgürlük alanlarını kurmaya yöneldiğini ifade ettikten sonra, çocukların elindeki şiddetin bir şekilde bir özgürlük alanı olduğunun kabulünün zorunluluğuna dikkat çekmektedir.

Değirmencioğlu (2010); çatışma ortamında büyüyen çocukların katılımını değerlendirdiği çalışmasında; çatışma ortamının çocukların yaşadığı mahalleyi, komşuları, aile üyelerini ve akranlarını etkilemesi durumunda çocukların yaşananları anlama çabalarının kaçınılmaz olarak eyleme ve taraf olmaya dönüşeceğini ifade etmektedir.

Değirmencioğlu (2010); çocukların şiddet ortamlarında bulunmalarının tehlikelerine işaret ettiği yazısında, şiddetten koruma söylemine dayandırılarak çocukların kendilerini ifade etme ve sorunlara karşı çıkma haklarının da engellenemeyeceğini belirtmektedir.

Ekonomik ve eğitim desteğinden yoksun bırakılma, sosyal dışlanma sonucunda destek mekanizmalarından uzak tutulma, toplum tarafından marjinalize edilme çocukların "yeniden mağdurlaştırılmasına" (re-victimization) yol açmaktadır. Çocukların "düşmanlaştırma" nedeniyle marjinalleştirilmesi, onları politik aktivizme yönlendiren önemli sebeplerdin birisidir. (Denov, 2010).

Kürt çocukların politik sosyalizasyonlarının ve toplumsal gösterilere katılmalarının çeşitli öncül nedenleri bulunmaktadır. Adana'da yaşayan çocuklarla yaptığı saha araştırmasında çocukların aktif olarak siyasete katılmalarının en önemli sebebinin zorunlu göç olduğunu söyleyen Darıcı'ya göre (2011: 20); zorunlu göç sonucunda yaşanan acıların zaman içinde çocuklara aktarılması, yeni bir kente gelen çocukların kent yaşamına entegrasyonunun sağlanmaması, çocukları bekleyen yoksulluk bir

bütün olarak çocukların gösterilere katılmasında etkili olmuştur. Darıcı (2011: 20), çocukları gösterilere yönlendiren olgulardan birisi olarak da toplumsal belleğe işaret etmekte ve çocukların büyüklerinden devraldıkları şiddet hafızasının etkisini anlatmaktadır. Bunlara ek olarak çocukların kent yaşamında sürekli olarak devlet şiddetine maruz kalmaya devam etmesi ve buna karşı çocukların haklarını arayacakları farklı katılım mekanizmalarının bulunmayışı da çocukların gösteriler aracılığıyla toplumsal süreçlere katılma eğilim gösterdiklerini düşündürtmektedir.

Savaş / Silahlı çatışma ortamında yaşama anlamında benzer tarihsel ve sosyo-politik arka plana sahip Filistinli çocuklar ile ilgili yapılan araştırmalar; Türkiye'de çocukların gösterilere katılımlarını anlamak için önemli ipuçları sunmaktadır. Sait (2004: 215); Filistinli çocukların toplumsal gösterilere katılmasının, çocuk haklarının ihlali olup olmadığını değerlendirdiği araştırmasında; Filistinli çocukların şiddet içeren gösterilere katılma motivasyonun, makro sosyal, ekonomik ve politik alandaki çatışmalardan geldiğini bulmuştur. Chatty ve Hundt (2001, Akt: Sait, 2004: 218); politik sokak aktivizminin; "Filistinli çocukların kendilerini var edebilecekleri alternatif alanların olmamasının" bir sonucu olarak ortaya çıkan bir ihtiyaç olarak değerlendirilmesi gerektiğini söylemektedir.

Barber (2001: 277) tarafından yapılan araştırmada da benzer biçimde tarihsel süreç içindeki baskı ve eşitsizliklerin etkisiyle toplumsal gündemde yer tutma isteğinin, Filistinli çocukların İntifada'ya katılmasında temel motivasyonunu oluşturduğu bulunmuştur.

Çocukların toplumsal gösterilerdeki eylemliliklerinin şiddet olarak nitelendirilmesine karşı Darıcı'nın (2011: 23) oldukça çarpıcı bir değerlendirmesi bulunmaktadır: "Çocukların zaman içinde katıldıkları toplumsal gösterilerde ortaya çıkan "şiddet" olgusu, aslında çocukların kendilerini kurma, kendilerine ait olanı kurtarma ve kendilerine çizilen sınırları aşma olanağı tanıyor." Şiddetle sosyalleşmiş ve kendilerini başka şekilde ifade etme imkanı verilmemiş çocukların, gösterilere katılımlarıyla kendilerini bu şiddet alanında var ettikleri düşünülmektedir.

Şiddet bağlamındaki bu tespite paralel biçimde Üstündağ (2011: 25); Kürtlere yönelik bütün baskıcı politikaların sonucunda çocukların tam da bu nedenle özgürlük alanlarını kurmaya yöneldiğini ifade ettikten sonra, çocukların elindeki şiddetin bir şekilde bir özgürlük alanı olduğunun kabulünün zorunluluğuna dikkat çekmektedir.

Akıner (2010: 9) Mersin'in altı mahallesinde çocuklarla gerçekleştirdiği saha araştırmasında; Kürt çocuklarla devlet arasındaki uçurumun çok erken yaşlarda oluşmaya başladığı sonucuna ulaşmıştır. Çocuklarla yapılan mülakatlar sonucunda, zorunlu göçün çocuklar üzerindeki etkileri, çocukların entik kimliklerine karşı inkarın farkında oldukları, sistematik biçimde devlet şiddetine maruz kaldıkları ve batılı medya kanallarına güvenmedikleri ortaya çıkmaktadır (Akıner, 2010). Ayrıca söz konusu araştırmada, çocuklar toplumsal gösterilere katılımın bilinçsiz bir şekilde yapılmadığını vurgulamaktadırlar (Akıner, 2010: 231).

Kırımsoy ve Acar (2010: 131), Diyarbakır ve Adana'da toplumsal gösterilere katılımları nedeniyle gözaltına alınan, tutuklanan, tutuksuz yargılanan ve yargı süreçleri tamamlanan 15 çocukla yüz yüze görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Araştırmacılar çocukların gösteri gününe, polisle karşılaşmalarına, mahkeme-hastane sürecine, tutukevi-ceza infaz kurumlarında yaşadıklarına ve geleceğe ilişkin beklentilerine dair değerlendirmelerini almışlardır. Görüşme yapılan bütün çocukların polis başta olmak üzere fiziksel devlet şiddetine maruz kaldıkları ve buna cinsel ve sözlü şiddetin de eşlik ettiği görülmektedir. Gözaltı ve yargılama sürecinin çocuğa özgü adalet sistemi düzenlemeleri ve etiğine uygun olmadığı, yargılamanın hemen her aşamasında işkence, kötü muamele, tehditle karşı karşıya geldikleri anlaşılmaktadır.

MIZRAK ÇUVALA SIĞMAZ: KÜRT ÇOCUKLARIN SİYASETİ VE YENİ ÇOCUKLUK

Modern çocukluk paradigması ve buna eklemlenen paternalist ideal Türk çocuğu yetiştirme projesi, Kürt çocukların çocukluklarını açıklamada yetersiz kalmış ve sonuç olarak süreç içinde Kürt çocuklar bu çocukluk kurgusunun dışında kalmışlardır. Çocuklar kendileri var etme çabasının bir aracı olarak kimliklerine sahip çıkarak ve savaşın yarattığı yıkım ve baskılara karşı çıkmak için siyaset alanına yönelmişler ve yaşadıkları kentin politik gerçekliklerine paralel biçimde de bu siyaseti sokakta yapmaya başlamışlardır.

Toplumsal gösterilerde yer alan çocuklar olgusu; kendine özgü nitelikleri olan bir toplumsal olgudur. Yılmaz (2010: 43), toplumsal gösterilere katılımıyla tüm kamuoyunu harekete geçiren çocukların yarattığı olgunun ne yalnızca Kürt sorunu ne de sadece çocuk sorunu olarak ele alınamayacağını; karşımızdaki olgunun bir "Kürt çocukları" olgusu olduğunu söylemektedir. Araştırmanın amaçları doğrultusunda araştırmanın özneleri olan çocukların görüşleri değerlendirildiğinde, Kürt çocukların hayatlarının baskı, ayrımcılık ve şiddet sarmalında sürdürmeye karşı, bütün bu sorunların kaynağı olarak gördükleri etnik kimliklerine sahip çıkarak toplumsal gösteriler aracılığıyla mücadele eden, hakkını arayan yeni bir çocukluk yaratmaktadır.

YENİ ÇOCUKLUĞUN KURUCU ÖĞESİ: KİMLİK "KÜRT OLMAK ZATEN YASAK!"

Çocukların Kürt olma tanımlarını incelerken aslında Kürt kimliğinin nasıl inşa edildiğinin de izlerini sürmek mümkün olmaktadır. Genel olarak çocuklar "Kürt olmak" durumunu üç ayrı bakışla değerlendirmişlerdir. Çocuklardan bazıları Kürt olmayı, yaşanılan acılar, hak kayıpları çerçevesinde tanımlamakta; bazı çocuklara göre Kürt olmak gurur duyulacak bazı niteliklere sahip olmak anlamına gelirken bir grup çocuk içinse etnik kimlik anlamında Kürt olmanın, diğer etnik kimliklerden farkı olmadığı biçiminde değerlendirilmektedir.

Çocukların görüşlerinden, kimlik inşası sürecinin çoğunlukla yaşanan acılar, travmalar ve hak kayıpları çerçevesinde oluştuğu görülmektedir:

Kürt olmak demek, bu ülkede ötekileştirilmiş bir toplum demek. (18Yaş)

Kürt olmak zaten yasak. (13Yaş)

Çocuklar Kürt kimliğini yaşanan acıların sebebi gibi algılamaktadır. Savaşın, günlük hayatlarındaki şiddetin ve ayrımcılığın "Kürt olma" nedeniyle gerçekleştiğini düşünen çocuklar bu nedenle sahip oldukları etnik kimliği çoğunlukla travmatik yaşantılar, acılar, yıkımlar ve yokluklar gibi olumsuz değerlerle tanımlamaktadırlar.

Bununla birlikte Kürt olma halinin özgürlük ile özdeşimi, araştırmada sürekli ortaya çıka nbir bulgudur:

Kürt olmak, özgürlük demek. İnsanların mutlu olması demek. (11Yaş)

Kürt olma durumu ile ilgili bunları düşünen çocukların, "Kürt çocuk olmak" ile ilgili görüşleri, bu tezin ana savunusu olan Kürt çocukların yeni bir çocukluk kategorisi oluşturdukları savını destekler niteliktedir. Kendine özgü niteliği, kendine özgü değerleri, politik yapısı ve eylemliliği olan yeni bir çocukluk kategorisini inşa eden Kürt çocukları; kendilerine empoze edilençocukluk durumlarını tamamen olumsuz değerler çerçevesinde anlatılıyorlar. Kürt olma durumunda da karşımıza çıktığı gibi, yaşadıkları sorunlar temelinde bir çocukluk kategorisi inşa eden Kürt çocuklar aslında bu sorunlara karşı aktif mücadele içinde olduklarını da aynı çocukluk kategorisi içinde tanımlamaya çalışıyorlar:

Bana çocukluğum yaşatılmadı ve yaşatılmamaya devam ediyor. Ufacık bir yeğenim var kalkıyor slogan atıyor. O çocuk ya çocuk, bunları bilmesi garip. Ama böyle bir ortamda olduğu için normalde. Bunu gerektiriyor, koşullar bunu gerektiriyor maalesef. (15Yaş)

Kürt çocuğu olmak, ilkokula başladığın zaman bir hiç olmakla… Kürt çocuğu olmak kendini var edebilmekle var edememek arasında bir şey… (18Yaş)

Kürt çocuk olmanın "kendini var edebilmekle var edememek arasında bir şey" olduğu düşüncesi, modern çocukluğun Kürt çocukları yoklaştırması ve buna karşın Kürt çocukların kendi çocukluklarını kurması arasındaki bağlantıyı göstermektedir.

Kürt ve çocuk bir arada olmuyor ki… Şimdi bu coğrafyada çocuk yok ki… (18Yaş)

"Kürt" ve "çocuk" olma durumlarının birlikte gerçekleşmediği yönündeki ifade; modernistparadigmanın yarattığı çocukluğun Kürt çocuklar tarafından kabul edilmediğinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Bu olumsuzluklar içinde, Kürt çocuklar kendilerini mücadele eden, sorunlara karşı isyan eden, baş kaldıran; yani politik özneler olarak da tanımlamaktadır:

Kürt çocuğu özgürlük için, halk için savaşıyor. Büyük olunca da dağa çıkıyorlar. (11Yaş)

Başkaldırmalı çocuklar. Bunu sadece taş atmak, Molotof atmak ya da bomba atmak ile değil. Mesela bugün bir dersi boykot etmek bile başkaldırıdır. (18Yaş)

Kürt Çocuklar Taşları Yerinden Oynatıyor: Politik Çocukluk ve Siyaset Mekânı Olarak Toplumsal Gösteriler - "Taş Atıyorum Çünkü Özgür Değilim!"

Bugüne kadar kamusal alandan dışlanan çocukluğun, yeniden kamusal alanda ve hatta sokaklarda görülmesi mevcut çocukluk anlayışı çerçevesinde açıklanamadığı için, çocukların kendi iradeleriyle gösterilere katılmadığı ve aslında onların kullanıldığı retoriğine yol açtı (Durna ve Kubilay, 2010: 56). Oysa modern çocukluk paradigmasının çocuklara kaybettirdiği güç ve statüyü, Kürt çocuklar politik aktörler olarak ellerine aldılar (Darıcı, 2009: 50). Toplumsal gösterilere katılarak ve katıldıkları gösterilerde devlet şiddetine karşı kendi savunmalarını geliştirerek Türkiye toplumunun gündemine girmeyi başardılar.

Kürt çocuklar için bir politika yapma alanı olarak toplumsal gösteriler farklı anlamları temsil etmekte ve her birisinin bu alanda kendisine yarattığı politik mücadele farklı biçimler almaktadır. Çocuklar toplumsal gösteriler düzenlemenin ve bunlara katılmanın düşüncelerini ifade etmek, haklarını savunmak ve karşı çıktıkları şeyleri protesto etmek amacını taşıdığını ifade etmektedirler:

Bir hakkı savunmak, kendi haklarını alabilmek için yapılır toplumsal gösteriler. (18Yaş)

Haklarını istiyorlar. Mesela kendi ülkelerinin olmasını istiyorlar. Kendi istediklerini yapmalarını istiyorlar. Mesela çoğu insan Türk bayrağı taşıyor, onlar da Kürt bayrağı kaldırmak istiyor. (12Yaş)

Kendi anadilinde rahat özgür bir yaşam istiyorlar. Kendi haklarını istiyorlar bir de barış istiyorlar. (16Yaş)

Mesela Kürtçe dil için gösteriler yapıyorlar. Sonra mesela bir gerilla şehit düştüğünde onlar için. Her şey için, bir sorun olduğu için. Demokratik özerklik için. (13Yaş)

Çocukların gösterilere PKK ya da aileler tarafından zorla yönlendirildikleri yönündeki söylemlerin gerçek olmadığını çocuklar gösterilere katılma nedenlerini ifade ederken ortaya koyuyorlar:

Bence çocuklar anadillerini koruyabilmek için taş atıyorlar. (13Yaş)

Taş atıyorlar çünkü Kürttürler diye. Kürtlüklerini belirtmek istiyorlar bence ondan. (12Yaş)

Televizyonun dediği gibi bizlere para verildiği yok. Para verilse zaten, devlet gelir iki mislini verir çocuk gider devlete yardım eder. (18Yaş)

Çocuklar toplumsal gösterilere katılmayı sorunlara karşı mücadele etmenin bir yolu ve bir hak olarak ele alırken, gösterilerde "taş" ya da "molotof" atma sebepleri incelendiğinde ise; polis ya da jandarma tarafından uygulandığını düşündükleri devlet şiddetine karşı bir savunma olarak bu eylemleri gerçekleştirdikleri anlaşılıyor:

Panzere karşı mesela panzer su fışkırtıyor, çocuğun elinde yok, başka bir şeyi yok. Çocuk tepki göstermek için sadece eline bir taş alıp taş atıyor yani. (18Yaş)

Polisler müdahale etmese bizimkiler taş atmaz.. Bu olayları hep polisler başlatıyor. Yürüyüşlere izin verilse rahatlıkla zaten insanın yapacağı şey bir iki saat yürüyüşlerini yapıp bitirecekler. (16Yaş)

Bilmiyorum. Polis biber gazı, silah falan sıkıyor. Onun için çocuklar atıyorlar. (9Yaş)

Çocukların bu anlatılarında gösterilerde olayların hem polisler tarafından başlatıldığını anlatmaları dikkat çekici. Yaygın medyada "göstericiler polislere saldırdı", "çocuklar polislere Molotof attı" gibi tek yönlü ve olayların gerçek yönünü anlatmayan haberlerin aksine; çocuklar her gösteride mutlaka polislerin kitleyi öfkelendirecek engellemeler, baskılar yaptığını ya da doğrudan grubu provoke edecek davranışlarda bulunduğunu anlatarak, taş atmanın ancak bu durumda ortaya çıktığını söylüyorlar.

Çocuklar Barışı İnşa Ediyor

Tam da çocukların bilişsel olarak yetersiz olduğu, karmaşık politika konularından anlayamayacağı, büyük sorumluluklar alamayacağı varsayımları üzerine biçimlenen çocukluk kurgusunu yıkarcasına;

barışın inşa edilmesi için neler yapılması gerektiğini anlattılar çocuklar. Makro politik önerilerden, daha mikro kendi hayatlarında atmaları gereken adımlara kadar farklı katmanlarda çözüm önerilerine yer verdiler:

Kavga etmeyerek, barışarak. Gerilla ile asker barışmalıdır. (9Yaş)

Özellikle okumalıyız… Biz Kürt gençleri okumalıyız öncelikle. Tabi mücadele olacak, tabi her insan elinden geldiği kadar mücadele yapacak ama bir noktada da şu okuma meselesini unutmamamız gerek. (18Yaş)

Çocukların; Kürt sorununun çözümü anlamına da gelebilecek savaşı bitirme önerileri, çoğunlukla bugüne kadar Kürt siyasi hareketi tarafından ortaya konmuş temel basamakları içeriyor. Bu yol haritasında temel olarak ateşin durması, tarafların diyalog geliştirerek sorunun çözümü için anlaşması, Kürtlere haklarının iade edilmesi olmazsa olmaz koşullar olarak ortaya çıkıyor.

GENEL SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu araştırmada temel olarak iki sav öne sürülmüştür. Bunlardan ilki; modern çocukluk paradigmasının yanılsamalarına dayılı çocukluk kurgusu nedeniyle tüm çocukları içermediği ve özellikle güç koşullarda yaşayan çocukların çocukluk deneyimlerini açıklamaktan uzak oluşudur. İkinci olarak, modernist paradigmanın çocukluk kurgusu dışında, savaş / silahlı çatışma ortamında yaşayan çocukların yaşadıkları sorunlara karşı sadece travma gibi olumsuz tepkiler vermedikleri, bunun yerine toplumsal süreçlere aktif katılım gösterdikleri ileri sürülmektedir.

Çocuklarla yapılan görüşmeler bir bütün olarak değerlendirildiğinde, analizin her iki tezi de desteklediği düşünülmektedir. Araştırmanın kuramsal boyutuyla uyumlu biçimde; yıllardır savaş / silahlı çatışma koşullarında yaşayan çocuklar, bu şiddet ortamı sonucunda farklı bir sosyalleşme gerçekleştirmiş ve sorunlara karşı mücadele etme bilinci geliştirmiş gibi görünmektedirler. Katılım hakkını kullanmanın bölgeye özgü bir biçimi olarak çocukların toplumsal gösterilere katılmayı seçtikleri görülmektedir.

Çocukların bilişsel olarak yetersiz oldukları, rol ve sorumluluk üstlenecek gelişimsel dönemde olmadıkları, politika gibi kompleks olgularla ilgilenemeyecekleri yönündeki geleneksel çocukluk algısıyla çelişkili biçimde, özel alana hapsedilmiş çocukların toplumsal gösteriler aracılığıyla kamusal alanda görünmeleri toplumsal gündemde ve adalet sisteminde de önemli bir yer tutmuş, konu medya aracılığıyla kamuoyunda tartışılmaya başlanmıştır.

Korumacı yaklaşım çerçevesinde konu ele alındığında çocukların toplumsal gösterilere katılımının engellenmesinin, onları şiddet ortamından uzaklaştırma anlamında gerekli olduğu sonucuna varılabilir. Ancak, literatür bulgularına uygun biçimde; çocukların savaş / silahlı çatışma ortamında sosyalleşmelerinin, politika konusunda bilinçlerini artırdığını ve yaşadıkları sorunlara karşı toplumsal gösteriler aracılığıyla mücadele ettiklerini düşündükleri görülmektedir.

Araştırmada elde edilen bilgiler ışığında, görüşme yapılan çocukların büyük bir kısmında köy yakmalar ve baskılar sonucu köy boşaltmalardan kaynaklanan bir zorunlu göç öyküsü bulunmaktadır. Çocuklara aileleri tarafından aktarılan bu öyküleri çocuklar sanki kendi başlarından geçmiş gibi anlatmaktadır ve zorunlu göç nedeniyle hayatlarının şiddetle varolmaya başladığını aktarmaktadırlar. Hayatlarının başlangıç noktasında, siyasi ya da ekonomik nedenlerle zorunlu göçe tabi olduklarını öğrenen çocukların; devlete karşı olumsuz düşüncelerin temellenmesinde bu olgunun önemli olduğu görülmüştür.

Eğitimin anadilde olmamasından ve eğitimdeki milliyetçi pratiklerden memnun olmadığı anlaşılan çocukların, anadillerinde eğitim görmek istedikleri; zorunlu oldukları milliyetçi tören ve diğer uygulamalara katılmak istemedikleri görülmüştür ve çocuklar söz konusu eğitim sisteminin bu milliyetçi yapısının kendi değerleriyle bağdaşmadığını, kendi kimlik ve kültürel değerleriyle çatıştığını ifade etmişlerdir. Çocukların eğitim ve okulla ilgili deneyimleri özellikle modern çocukluk paradigmasının çocukluk kategorisinin temel oluşum basamağı olarak çocukların okullaşmasını alması bakımından önemlidir. Paradigma okul sisteminin çocukluk kategorisini oluşturduğu varsayımını temel alırken, görüşme yapılan çocukların okul ve eğitim sistemi ile ilgili farklı çocukluk

deneyimlerinin olması da; araştırmanın paradigmanın çocukluk tanımı dışında çocukluk deneyimleri de olduğu savını destekler nitelikte bulunmuştur.

Görüşmelerde bölgedeki yoksulluğun çocukları çalışmaya ittiği anlaşılmış, bölgede çok sayıda çocuğun sokaklarda çalıştığı gözlemini görüşme yapılan çocukların hemen hepsinin çalışma deneyimi olması durumu desteklemiştir. Çocukların bölgenin yoksulluk realitesi nedeniyle çalışmaya ve çocukların çalıştırılmasına genel olarak olumlu baktıkları görülmüştür. Bu durumun, bölgede gittikçe artan yoksulluk karşısında çocukların çalışma olgusunu normalleştirmelerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Modernistparadigmanın sınıfsal çocukluk kurgusu yoksulluk çocukların deneyimlediği farklı yaşantı biçimlerinden de uzak kalmasına neden olduğu, araştırmaya katılan çocukların görüşlerinden de anlaşılmaktadır.

Savaşın / silahlı çatışma ortamının içine doğan çocukların hayatlarının her açıdan bu şiddet ortamının etkisinde olduğu anlaşılmaktadır. Savaşın / silahlı çatışmanın bitişini hayal etmekte dahi zorlanan çocukların, bu savaşın / silahlı çatışmanın bitirilmemesinde devletin payı olduğunu ve şiddet ortamından en çok Kürt halkının zarar gördüğünü düşündükleri anlaşılmış, savaşın / silahlı çatışmanın bitirilmesi için çocuklar kendilerin de rol oynayabileceğini belirtmişlerdir. Çocukların toplumsal gösterilere katılımının temel motivasyonunu da bu savaş / silahlı çatışma koşullarının oluşturduğu görülmektedir.

Etnik kimliklerinin baskı altında olduğunu ve inkar edildiğini söyleyen çocuklar, Kürt olmanın ve Kürt çocuk olmanın yıkım anlamına geldiğini, ayrımcılığa uğramanın sebebi olduğunu düşünmekte ancak kimliklerine sahip çıkacaklarını ve bunun için de çalışacaklarını söylemektedirler. Literatürde kimliğin, özellikle politik çatışma ortamlarındaki çocuklar açısından önemli bir harekete geçme unsuru olduğu yönündeki bilimsel çalışmaları; söz konusu araştırmada çocukların toplumsal gösterilere katılma sürecinde kimliklerine bağlılığı bulgusunun desteklediği düşünülmektedir.

Zorunlu göç, milliyetçi pratikler, şiddet ve kimlik haklarını inkarı; yaşadıkları kentin politik yapısı da göz önüne alındığında çocukların katılım hakkının aktif kullanımına yönelmelerine neden olmuş ve bölgenin mücadele yöntemlerine paralel biçimde bu hakkın kullanımı da toplumsal gösterilere katılım biçimde gerçekleşiyor gibi görünmektedir.

Çocuklar toplumsal gösterilere haklarını aramak için katıldıklarını, polisin gösterilerde şiddete başvurduğunu ve bu şiddete ve diğer sorunlara bir tepki olarak eylemlerde taş attıklarını ya da atıldığını anlatmışlardır. Çocukların gösterilere kimsenin zorlaması ya da yönlendirmesi olmadan kendi istekleriyle katıldıkları anlaşılmış ve çocukların gösterilere katılımı bir hak olarak değerlendirdikleri görülmüştür.

Bütün bu analize ek olarak, araştırmada ortaya çıkan dikkat çekici başka bulgulara da ulaşılmıştır. Çocukların soruların yanıtlarını verirken kullandıkları ideoloji yüklü kavramsallaştırmalar ("imha ve inkar politikası", "silahlı çatışma" kavramı yerine "savaş" kavramının kullanılması) çocukların kullandıkları dilin ne denli politikleştiğini göstermesi açısından önemlidir. Politik bilincin ve eylemliliğin çok yüksek olduğu bir bölgede büyüyen çocukların; bulundukları bölgenin gerçekliklerini bu politik bağlam çerçevesinde algıladıkları düşünülmektedir. Bu duruma bağlı bir başka olgu ise araştırmacının çocuklarla görüşmesi sırasında ortaya çıkmıştır. Araştırma sorularında yer alan "çatışma", "Diyarbakır" gibi kelimelere bazı çocuklar itiraz etmiş; çatışma yerine savaş, Diyarbakır yerine kentin Kürtçe ismi olan Amed'in kullanılması gerektiği yönünde araştırmacı uyarılmıştır. Bu durum, çocukların kavramların ve genel olarak dilin ideoloji yüklü oluşu konusunda bilinçli olduklarını ve kendi politik bakış açılarını dil ve anlatımda dahi koruma kararlılığında olduğunu düşündürmüştür.

Görüşmeler sırasında çocukların görüşme konusunda ve soruları cevaplama konusunda motivasyonlarının yüksek olduğu gözlemlenmiş ancak özellikle doğrudan politika ile ilgili sorularda daha istekli oldukları ve demografik bilgiler gibi görece politika ile doğrudan ilgili olmayan konularda ise daha isteksiz oldukları gözlemlenmiştir. Bu durum çocukların hayatlarının ve iletişim biçimlerinin de politikleştiğini göstermektedir

Bu araştırma ile ortaya konan kuramsal yaklaşım ve araştırma sonuçlarının çocuk refahı alanına yenilikçi bir bakış getirerek; farklı koşullarda yaşayan çocuklara yönelik farklı modellerin

geliştirilmesi imkanı sağlayacağı düşünülmektedir. Sosyal hizmetin bilgi temeli, toplumsal koşullar değiştikçe ve olgular çeşitlendikçe farklı olana ulaşabilmek için eleştirel bir nitelik kazanmalı ve yeni olguların doğru değerlendirmeleri yapılarak buna uygun hizmet modelleri geliştirilmelidir. Gösterilere katılan çocukların refahına yönelik hizmetler sunmak için de, çocukların çocukluklarının farklı boyutlarıyla iyi anlaşılması önem kazanmaktadır.

Özetle; çocukların yetkin, topluma müdahale edebilecek güce sahip birer değişim ajanı olarak kabul edilmesi, çocuk haklarının katılım ayağını güçlendirecek ve çocukların toplumda daha fazla söz sahibi olmalarını sağlayacaktır. Yine bu bakış, çocukların toplumsal gösterilere katılımını önceleyen koşulların analizinin iyi yapılmasını sağlayacak ve bu da çocuklara yönelik hizmetlerin doğru bir çizgide geliştirilmesine imkan sunacaktır. Bunların dışında, çocukların yaşadıkları farklı deneyimlerinin tespitiyle birlikte, çocuklar için katılımcı mekanizmaların yaratılmasıyla hem toplumsal barışın inşasında çocukların aktif aktörler olarak rol almasını sağlamaları hem de çocukların kendi hayatlarının şiddetten arındırılarak barışçıl bir yaşama dönüşmesine katkı sunması beklenmektedir.

Politik çatışma ortamında yaşayan çocukların yaşam deneyimlerinin anlaşılmasının; Türkiye'nin tüm kesimlerinin ve tabii ki en çok da çocukların ihtiyacı olanbarışa doğru bir adım daha atılmasını sağlaması ve sosyal hizmetin adalet ve insan hakları temelleri üzerinde eşitlik ilkesi temelinde yeni bir toplumsal yapı oluşturulmasının kapılarının aralanması beklenmektedir. Sosyal hizmet başta olmak üzere tüm sosyal bilimcilere düşen, bu kapıyı ardına kadar açarak toplumsal barış yolunda ilerleyecek bilimsel çalışmaların artmasını sağlamaktır

KAYNAKÇA

Akbaş, E. ve Atasü Topçuoğlu, R. (2009). Modern Çocukluk Paradigmasının Oluşumu – Eleştirel Bir Değerlendirme, 20(1), 95 – 103.

Akıner, N. (2010). Mersin'in Banliyölerinde Öfke Patlaması. İstanbul: Karakutu Yayınları.

Alankuş, S. (2007). Çocuk Odaklı Habercilik. İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.

Barber, B. K. (2001). Political Violence, Social Integration, and Youth Functioning: PalestinianYouthfromtheIntifada, Journal of CommunityPsychology, 29(3), 259 – 280.

Boyden, J. (2003). Children Under Fire: Challenging Assumptions About Children's Resilience, Children, Youth and Environments, 13(1).

Cılga, İ. (2004). Bilim ve Meslek Olarak Türkiye'de Sosyal Hizmet, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayınları.

Çağlayan, H. (2006). Feminist Perspektiften Kürt Kadın Kimliği Üzerine Niteliksel Bir Araştırma, Ankara Üniversitesi Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Doktora Tezi.

Darıcı, H. (2009). Violence and Freedom: The Politics of Kurdish Children and Youth in Urban Space. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Kültürel Çalışmalar Yüksek Lisans Programı Yayınlanmamış Yüksel Lisans Tezi.

Darıcı, H. (2010). Şiddet ve Özgürlük: Kürt Çocukların Siyaseti, Toplum ve Kuram, 2, 17 – 41.

Darıcı, H. (2011). Büyükler Siyaseti Oyun Zannediyor, Diyarbakır: Diyarbakır Sanat Merkezi Yayınları (Ed. Eren, A. Z. Ve Örçen, Ö. Kimlik ve Aidiyet, Diyarbakır Sanat Merkezi Konuşmaları), 19 – 23.

Değirmencioğlu, S. M. (2010). Tersten Katılım: Katılım Hakkı Üzerine Bir Değelendirme, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 20. Yılında Türkiye'de Çocuk hakları (ed. Acar, H. ve İçağasıoğlu Çoban, A), Ankara: Maya Akademi Yayınevi.

Değirmencioğlu, S. M. (2010). Çatışma Ortamında Büyümek, İnsan Hakları İçin Diyalog Dergisi, 5/6, 40 – 42.

Denov, M. (2010). CopingwiththeTrauma of War: Former Child Soldiers in Post-Conflict Sierra Leone, International SocialWork, 53(6), 791 – 806.

Durna, T. ve Kubilay, Ç. (2010). Basının Şiddeti: Siyasal Gösterilerde "Polise Taş Atan Çocuklar" Örneği, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 65(3), 51 – 85.

Franklin, B. (1993). Çocuk Hakları, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Freire, P. (2000). Ezilenlerin Pedagojisi, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Habashi, J. E. G. (2004). ThePoliticalSocialization of PalestinianChildren: Children as GeopoliticalAgents. Ohio ABD: Kent StateUniversityGraduate School of Education, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Hart, R. A. (1992). Çocukların Katılımı: Maskotluktan Yurttaşlığa, Ankara: UNICEF Türkiye Milli Komitesi Yayını

İnal, K. (1999). Paternalist Politikanın İdeal Türk Çocuğu, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 32(1), 195 – 212.

İnsan Hakları Derneği (2006). 28 Mart 2006 Tarihinde Diyarbakır'daki Cenaze Töreni Sonrası Gerçekleşen Hak İhlallerini Araştırma – İnceleme Raporu.

Kırımsoy, E. ve Acar, H. (2010). Toplumsal Gösterilere Dahil Olan Çocuklar, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 20. Yılında Türkiye'de Çocuk hakları (ed. Acar, H. ve İçağasıoğlu Çoban, A), Ankara: Maya Akademi Yayınevi.

Kümbetoğlu, B. (2008). Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma, İstanbul: Bağlam Yayıncılık

Pederson, D. (2002). PoliticalViolence, EthnicConflict, andComtemporaryWars: BroadImplicationsforHealthandSocialWell-Being, SocialScience&Medicine, 55, 175 - 190

Postman, N. (1995). Çocukluğun Yokoluşu, Ankara: İmge Kitabevi.

Sait, M. S. (2004). Have Palestinian Children Forfeited TheirRights?, Journal of Comparative Family Studies, 35(2), 211 – 228.

Tan, M. (1988). Okulsuz Toplumdan Sonrası, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 21(1), 283 – 298.

Tan, M. (1989). Çağlar Boyunca Çocukluk, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 22(1), 71 – 88.

Uluğtekin, S. (2004). Çocuk Mahkemeleri ve Sosyal İnceleme Raporları, Ankara: Bizim Büro

Uluslararası Af Örgütü. (2010). Çocuk Hakları Evrenseldir: Türkiye'de Çocukların Terörle Mücadele Yasaları Altında Adil Olmayan Yargılamalarına Son Verin, Uluslararası Af Örgütü Yayınları

Üstündağ, N. (2011). Büyükler Siyaseti Oyun Zannediyor, Diyarbakır: Diyarbakır Sanat Merkezi Yayınları (Ed. Eren, A. Z. Ve Örçen, Ö. Kimlik ve Aidiyet, Diyarbakır Sanat Merkezi Konuşmaları) 24 – 26.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, Ö. D. (2010). Taş Atan Çocuklar ve Kahraman Psikologlar, Eleştirel Psikoloji Bülteni, 3 – 4, 37 – 45.

A2 OTURUMU

TÜRKİYE'DE SOSYOLOJİ TARTIŞMALARI-I:

GÜNCEL

TÜRKİYE SOYLULAŞTIRMA YAZININ ELEŞTİREL BİR DEĞERLENDİRMESİ

Funda Sönmez[1]

Şerife Geniş[2]

ÖZET

1990 sonrası, Türkiye kentleşmesinde neoliberal ekonomik siyasaların olgunlaşıp hegemonik hale geldiği yeni bir dönem olarak kabul edilmektedir. Yakından bakıldığında, yaklaşık yirmi yıldır devam eden neoliberal yeniden yapılanmanın bütün toplumsal ve mekansal ilişkilere sirayet ederek bu ilişkileri derinden yapılandırdığı gözlenmektedir. Kısacası 1990 sonrası Türkiye kentleşmesi, 1980 öncesinde gözlenenden radikal olarak farklı dinamikleri, yeni siyasi ve ekonomik aktörleri, yeni toplumsal sınıfları ve yeni sosyo-mekansal ayrışma biçimlerini içermektedir.

Bu sunum, neoliberal yeniden yapılanma ve küreselleşme süreçleriyle birlikte ortaya çıkan ve yeni sosyo-mekansal ayrışma biçimlerinden biri olan gentirification/ soylulaştırma/ mutenalaştırma olgusuna odaklanan Türkiye yazınını eleştirel kent kuramları (H. Lefebvre, D. Harvey, B. Jessop, N. Smith, N. Brenner, N. Theodore, J. Peck vd.) ışığında ve küresel-yerel ilişkiler ekseninde gözden geçirmeyi amaçlamaktadır. Türkiye soylulaştırma yazını görece yenidir. Bu yazınının genelinde, hem ampirik hem de kuramsal açıdan iki temel referans noktası mevcuttur. İlki soylulaştırma olgusunun anavatanı olarak kabul edilen ve soylulaştırma kuramının hala temel referans noktasını oluşturan İngiltere kökenli yazındır. İkincisi ise, 1980 sonrası neoliberal siyasaların ve rövanşist (N. Smith) kent politikalarının başat hale geldiği, soylulaştırmanın yaygın bir şekilde yaşandığı Amerika'da gelişen yazındır. Hem dünya ekonomi politiğini şekillendirmedeki yapısal ağırlığı bakımından, hem de soylulaştırmanın arkasındaki toplumsal dinamikleri karşılaştırmalı olarak inceleme şansı sağlaması açısından, her iki yazın da çok önemli açılımlar sağlamaktadır.

Öte yandan biz bu sunumda, tarihsel ve toplumsal bağlamına özgü bu örneklerden yola çıkarak geliştirilmiş İngiltere ve Amerika odaklı kuramsal yaklaşımların Türkiye'de süre giden soylulaştırma sürecini anlamada paradigmatik yaklaşımlar olarak kullanılmasının çeşitli sakıncaları olduğunu iddia ediyor, eleştirel kuramın sağladığı kavramsal ve yöntemsel çerçeveyi kullanarak Türkiye'de yaşanan soylulaştırma olgusunun özgün, dinamik ve çok boyutlu doğasını açığa çıkarmak için bu süreci devlet-sermaye-toplumsal sınıflar, küresel-yerel ekseninde incelemeyi hedefliyoruz.

Anahtar Kelimeler: *eleştirel kuram, neoliberalizm, sosyo-mekansal ayrışma, soylulaştırma*

ABSTRACT

Post-1990s are generally accepted as a new period in Turkey wherein neoliberal economic policies have become matured and hegemonic in shaping urbanization processes. A close examination shows that neoliberal restructuring of the past two decades have saturated and reconstituted all social and spatial relations. In short, urbanization in the post-1990 Turkey has been characterized by radically different dynamics, economic and political actors, new social classes and new forms of socio-spatial segregation.

This paper aims to evaluate the Turkish literature on gentrification, a new form of socio-spatial segregation that emerged within the context of neoliberal restructuring and globalization, with the help of critical urban theories (H. Lefebvre, D. Harvey, B. Jessop, N. Smith, N. Brenner, N. Theodore, J. Peck etc.), and along the axes of global-local relations. The literature on gentrification in Turkey is relatively new. This literature in general relies on two empirical and theoretical reference points. The first comes from the literature on United Kingdom, the place where gentrification first occurred and still constitutes the central reference point for the gentrification theory. The second comes from the literature on United States wherein neoliberal politics and revanchist (N. Smith) urban policies have become dominant and gentrification has been widely practiced and experienced. Considering their weight in shaping world political economy and providing us with a benchmark for comparative studies

[1]Doktora Öğrencisi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, fundasonmezz@gmail.com

[2]Doç. Dr., Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, serifegenis@yahoo.com

on social dynamics feeding gentrification worldwide, both UK and United States originated literature provide us with significant perspectives.

Nevertheless, in this paper, we would like to argue that using these historically and socially embedded UK and US originated studies as paradigmatic approaches in examining and understanding gentrification processes may pose several problems and shortcomings. Based on the conceptual and methodological framework provided by critical urban theory, we argue that to bring out the peculiar, dynamic and multi-sided nature of gentrification processes in Turkey, the analysis needs be built along the axes of state-capital-social classes as well as global-local dynamics.

Keywords: *Critical Theory, neoliberalism, socio-spatial segregation, gentrification.*

GİRİŞ

Mekân hem insanı biçimlendiren hem de onun tarafından biçimlendirilen bir toplumsal boyut olarak karşımıza çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle, mekânsal biçimler toplumsal süreçleri içerirken toplumsal süreçler de esasen mekânsaldır (Katznelson, 2003: 10-11). Bu durum mekânın toplumsal bir ilişki olarak ele alınması gerektiğini ifade eder. Harvey "kolektif olarak kentlerimizi üretirken kolektif olarak kendimizi de üretiriz" (2008: 196) derken bu ilişkisel boyuta dikkat çekmiştir. Mekânsal ve toplumsal süreçler arasındaki bu karşılıklı ilişki, mekânsal süreçlere yönelik kurguların ve pratiklerin kapitalist üretim ilişkileri içerisinde şekillenmesinden kaynaklı olarak mekan üretimini aynı zamanda toplumsal çelişkilerin alanı haline getirmektedir. Bu çerçevede kentsel mekân, sermayenin yeniden üretildiği ve bu süreçte de yeni mekânsal ayrışmalar, yeni toplumsal-mekânsal eşitsizlikler ve çelişkilerin yaratıldığı bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır (Urry, 1999; Castells, 1977, 1997; Harvey, 1997, 2003, 2012;).

Günümüzde mekan-toplum-kapitalist üretim ilişkileri arasındaki diyalektik ilişki neoliberal ekonomi politikalarıyla yeniden yapılandırılmaktadır. Neoliberal politikalarla sermaye ve emek arasındaki ilişkiler sermaye lehine yeniden tanımlanırken, yeniden dağıtım sonucu oluşan eşitsizlikler de mekânda yoğunlaşmaktadır. Üretim sisteminin farklılaşması sonucu mesleki yapılarda gerçekleşen değişimle birlikte ortaya çıkan yeni yaşam tarzlarının farklı mekânsal ayrışmalar yaratması, devlet ve sermaye arasında yeniden tanımlanan ilişkilerin kenti bir üretim nesnesine dönüştürerek bu mekânsal ayrışmaları keskinleştirmesi söz konusudur. Bu nedenle mekânsal ayrışmaların keskinleşmesi ve farklılaşması kentsel süreçlere dair tartışmalarda önemli bir konum alırken, bu süreçte bizzat mekânın kendisinin üretimi, yani "şeylerin (metaların) üretiminden mekânın kendisinin (meta olarak) üretimine" (Lefebvre'den akt. Şengül, 2001: 15) geçiş bu tartışmaların kilit noktasını oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın odak noktasını oluşturan "soylulaştırma" süreci de, özellikle 1980 sonrası dönemde, kentsel ölçekte yaşanan ve gittikçe yaygınlaşan bir mekânsal ayrışma örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Gentrification ya da Türkçe'de yaygın olarak kullanıldığı şekliyle soylulaştırma, genel olarak orta ve üst-orta sınıfların, kentin içinde bulunan ve tarihsel süreçte çeşitli ekonomik, siyasal ve toplumsal koşullar sonucu çöküntü haline gelmiş alanlardaki eskimiş/bakımsızlaşmış tarihi konutların mevcut sahibi/kiracısı olan yoksul kesimle, gerek bireysel gerekse örgütlü bir restorasyon sonucu, bu konutlara yerleşerek yer değiştirmesi süreci olarak tanımlanabilir.

Türkiye soylulaştırma yazını görece yenidir ve giderek yaygınlaşacağı düşünülen soylulaştırma sürecine paralel olarak Türkçe yazının da gelişeceğini öngörebiliriz. Bu çalışma özellikle ABD ve Avrupa merkezli soylulaştırma yazını ile birlikte mevcut Türkiye soylulaştırma yazınına odaklanacaktır. Buradan hareketle öncelikle soylulaştırma sürecini daha iyi kavrayabilmemiz açısından soylulaştırmaya zemin oluşturan tarihsel arka plana değinilecektir. İkinci bölümde ABD ve Avrupa kentleri başta olmak üzere merkezde yaşanan soylulaştırma sürecine değinilecek ve bu sürece dair temel kuramsal tartışmalara yer verilecektir. Üçüncü bölümde Türkiye'de yaşanan soylulaştırma sürecinin merkezde yaşanan soylulaştırma ile karşılaştırmalı ve eleştirel bir şekilde ele alınması hedeflenmiştir. Sonuç bölümü ise yurt dışı literatürün eleştirel değerlendirmesi çerçevesinde Türkiye soylulaştırma çalışmalarının eksiklerine yönelik tartışmaları ve kimi önerileri içermektedir.

SOYLULAŞTIRMAYI ÖNCELEYEN TARİHSEL KOŞULLAR

1970'lerin sonları ve özellikle 1980'ler sermaye, devlet ve emek arasındaki ilişkilerin küresel ölçekte yeniden yapılandırıldığı bir döneme işaret ederken, bu yeniden yapılandırma süreci mekânsal ilişkilerde bir dizi değişimi de içinde barındırmaktadır. Neoliberal politikaların etkisiyle tanımlanan bu süreç, sosyal refah devleti yapılarının birbiri ile olan ilişkisini değiştiren ve bu değişimin sonuçlarını belirleyen zemini oluşturmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası gerek Keynesçi gerekse ithal ikameci sanayi stratejileri çerçevesinde devlet ve sermaye arasındaki ilişkiye baktığımızda, devletin salt piyasayı düzenlemekle sınırlandırılmış bir yapılanma olmayıp doğrudan üretim düzeyinde ekonomik gelişmeye katkıda bulunan önemli bir ekonomik aktör olduğunu görürüz (Ersoy, 2001: 39). Bu süreçte devlet, bir taraftan özel girişimcilere yönelik korumacı bir politika izlerken diğer taraftan işçi sınıfı ve orta sınıfın daha refah dolu bir yaşam sürmesini amaçlayan politikalar çerçevesinde hareket etmiştir.

Siyasal ve ekonomik süreçler arasındaki ilişkiye stratejik-ilişkisel açıdan bakan Jessop'a göre, "devlet, kurumsal bir bütünlük olarak görüldüğü zaman, kendi içindeki ve dışındaki farklı güçler ve onların farklı siyasal amaçlarına eşit olmayan fırsatlar sunan merkezlerin oluşturduğu bir bütünlük içerir" (Jessop, 2005: 96). Buna göre devlet bu bütünlüğü çerçevesinde ayrıcalık tanıdığı belirli stratejilerin başarılı olması için, istikrarsız da olsa, belirli bir uzlaşma dengesinin korunabilmesi için belirli bir desteğin yaratılmasına imkân sağlar. Jessop'ın kuramında devletin bu niteliği devlet sisteminin stratejik seçiciliği olarak ifade edilir ve seçicilik devletin belirli güçlerin stratejik hedeflerinin gerçekleşmesine basitçe izin vermesi veya onlara müdahale etmemesini anlamında değil, bu hedeflerin gerçekleşmesi amacıyla oluşturduğu bir eylem programı çerçevesinde hareket etmesine işaret eder. Jessop bu eylem programını hegemonik proje olarak tanımlamıştır.

Bu noktada 1970'lerde sosyal refah devleti kapsamında gerçekleştirilen politikaların mekânsal yansımasının bir boyutunu oluşturan kent dışına inşa edilen alt-kentleri bir hegemonik proje olarak değerlendirebiliriz. Hegemonik projeler devletin yeniden üretim sürecindeki rolü ile doğrudan bağlantılıdır. Bahsettiğimiz alt-kentler üretim sürecinin devam etmesi ve sermaye birikiminin sağlanması sürecinde bir yeniden üretim stratejisi olarak işlev görmüştür. Avrupa ve Amerika gibi erken sanayileşmiş ülkelerde sanayiler kent dışına atılarak geniş metropoliten alanlar oluşturulmuş, sosyal refah politikaları etkisiyle genişleyen ücretli kesimler kent merkezine uzak bir şekilde inşa edilen orta sınıf alt-kentlerinde kendilerine sunulan yaşam tarzını yaşamaya başlamışlardır (Türkün ve Kurtuluş, 2005: 12-13).

Bu süreç, yeterli sermayeye sahip olmamalarından kaynaklı sosyal refah politikalarına yönelik devlet müdahalelerinin sınırlı olduğu az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde farklı hegemonik projeler olarak karşımıza çıkmıştır. Türkiye gibi geç sanayileşen ülkelerde taşradan kente yapılan göçün yarattığı aşırı nüfus baskısı sonucu farklı bir barınma stratejisi söz konusu olmuştur. "Topraktaki mülkiyet yapısının sağladığı olanaklarla, göçmenlerin barınma maliyetlerini kendilerine yükleyen gecekondular, bu dönemdeki mekânsal dönüşümde başrolü oynamaktadır" (Türkün ve Kurtuluş, 2005: 13). Yerel ölçekte baktığımızda ister orta sınıf için banliyöler, ister devletin konut sağlama yükünü hafifletme adına göz yumulmuş gecekondular şeklinde olsun, bu süreci bir yeniden üretim stratejisi çerçevesinde devletin belirli sınıfsal kesimlere yönelik stratejik seçiciliği olarak ifade edilebiliriz. Bu süreç kentin çepere doğru genişlemesiyle sonuçlanmış ve bu genişleme, gelişmiş veya gelişmekte olan ülke kentleri bağlamında değerlendirdiğimizde farklı nitelikler gösterse de sonuçları bakımından benzer sorunlara neden olmuştur.

Kent çepere doğru genişlerken kentin iç bölgeleri bu genişlemeden olumsuz bir şekilde etkilenmiştir. Gelişmiş ülkelerde kentin iç bölgelerinde sınıfsal, etnik, dinsel v.b nedenlerle kentin geri kalanları tarafından dışlanan alt gelir gruplarının yaşadığı gettolar oluşurken, Türkiye'de, büyük kentlere ve özellikle İstanbul'a yönelik göçün devam etmesi sonucu, gecekondu bölgeleri dışında, kentin iç bölgelerinde de alt gelir gruplarının yerleştiği semtler meydana gelmiştir. Böylelikle temel mekânsal ayrışma kent merkezi ve kentin çeperi arasında yaşanmıştır. Kontrollü veya kontrolsüz bir şekilde yaşanan bu kentsel genişleme üretim alanlarının merkezinden çekilmesi, belirli sınıfsal kesimlere yönelik uygulanan stratejik seçicilik, kentin iç bölgelerinde yaşayan kesimin düşük maddi durumu gibi etkenlerle kentin iç bölgelerinin çöküntü alanı haline gelmesine neden olmuştur. Çöküntü

haline gelen bu kent içi bölgelerin yeniden yapılandırılması süreci ise kapitalizmin 1970'lerde yaşadığı krizi aşma stratejisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

"Genel çıkar ile özel çıkar arasındaki soyut çatışma problemini çözebilecek belirli bir hegemonik projenin " daima sermaye birikimi ve toplumsal sınıflar arasında bir dengeyi amaçladığını belirten Jessop (2008: 279), devletin bu dengeyi kapitalist olmayan amaçlar doğrultusunda gerçekleştiremeyeceği için bunun daima çelişkili bir denge olacağını belirtir. Soylulaştırma sürecine dair ilerleyen tartışmalarda göreceğiz ki kamu politikaları ve özel sektör girişimleri kimi zaman sürecin başından itibaren, kimi zaman da soylulaştırmanın derinleştiği süreçlerde kol kola hareket etmiştir. Buradan yola çıkarak diyebiliriz ki, kapitalizmin gelişme aşamaları kentsel sistemlerin dönüşümünde daima belirleyici olacaktır (Hopkins ve Wallerstein, 1999). Keynesçiliğin 1970'lerden itibaren stagflasyona[3]bağlı sorunların belirlediği bir krize girmesiyle (Peet, 2011: 21) kent merkezi ve çeperine yönelik değişen kentsel politikalar da bu tezi desteklemektedir.

1970'lerin sonlarında kitlesel üretime yönelik endüstride kâr payının azalmasına ve Keynesçi sosyal refah politikalarının krizine karşı "stratejik bir siyasi tepki" olarak önem kazanan neoliberalizm, "devletin sanayinin düzenlenmesinden elini çekmesini, örgütlü emeğe karşı saldırıları, sermaye sahiplerinin vergi payının düşürülmesini, kamu hizmetleri ve mallarının özelleştirilmesini, sosyal yardım programlarının yürürlükten kaldırılmasını, uluslar arası sermaye hareketliliğinin artırılmasını ve yerellikler arası rekabetin yoğunlaştırılmasını meşrulaştırmak üzere" harekete geçirilmiştir (Thedore vd., 2012: 21-229).

Finans ağırlıklı hizmet sektörünün yükselişiyle de tanımlanan bu süreç, neoliberal politikalar uyarınca kentsel mekânın yeniden yapılandırıldığı ve kentsel ölçeği belirleyen unsurların kökten değiştiği bir süreçtir. "Sanayisizleşme" olarak adlandırılan bu sürecin sonunda kentlerin üretim mekânları olmaktan çıkıp tüketim mekânları olmaya doğru evrilmeleri ve hizmet sektörü için birer kazanç alanı olmaları söz konusudur (Urry'den akt. Türkün ve Kurtuluş, 2005: 13). Kapitalizmin mekândaki eşitsiz gelişmesi sonucu Türkiye'de de benzer bir süreç yaşanmış, sınıfsal ve sosyokültürel sınırlar daha da keskinleşmiştir (Ataay, 2001; Doğan, 2001; Ersoy, 2001; Kurtuluş, 2006). Buradan hareketle hem dünyada hem Türkiye'de çöküntüye uğramış kent içi alanların yeniden yapılandırılmasının, "kentsel dönüşüm" olarak adlandırılan sürecin bir parçasını oluşturan "soylulaştırma"yla birlikte tekrar gündeme geldiğini söyleyebiliriz.

Sanayisizleşme sürecinin sonucunda çöküntü alanı haline gelerek vergi gelirleri ve elde edilen rantlarda azalmaya neden olan kent merkezleri hizmet sektörünün yükselişe geçmesiyle yeni fonksiyonlar edinmiştir. Merkezdeki sermayenin değersizleşmesini önlemek üzere hizmet sektörünün yanı sıra kültür endüstrisi, medya, iletişim, reklam ve halkla ilişkiler, tasarım, moda gibi bir dizi iş alanının önünü açmak üzere kararlar alınmış ve uygulamaya konulmuştur (Şen, 2011: 2-3). Yükselen yeni orta sınıfın "tüketim zevkleri ve kalıpları da eğlence ve tüketim kültürünün ve küresel pazara entegre olmuş bir kültür ve tüketim endüstrisinin gelişmesine destek verm[iştir]" (Geniş, 2011: 51). Sonuç, kentsel mekânın çeşitli aktörlerin öncülüğünde, profesyonel yönetici kesim olarak ifade edilen iyi eğitimli, yüksek kültürlü "yeni orta sınıf" denilen sınıfsal kesimi ve sermayeyi çekmek uğraşı içinde yeniden yapılandırılması olmuştur.

MERKEZDE SOYLULAŞTIRMA SÜRECİ VE SÜRECE DAİR KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Soylulaştırma, yaygın örneklerinin 1970'lerde ABD ve başta İngiltere olmak üzere kimi Avrupa ülkelerinde görüldüğü bir kentsel yenileme sürecidir. Türkçe'de yaygın karşılığı soylulaştırma olan gentrification kavramı ilk olarak Ruth Glass tarafından İngiliz soylu sınıfının, 1960'larda Londra'nın merkezî işçi semtlerine bu alanları işgal edercesine yerleşmesi ve burada yaşayan dar gelirli nüfusun değeri gittikçe yükselen bu mekânlardan kovulması ve dışlanmasını tanımlamak adına kullanılmıştır (Glass'dan akt. Behar ve Perouse, 2006: 2). Konut stokunda fiziksel iyileşmeyi ve kiracılıktan ev sahipliğine geçişi de içeren bu süreci Glass karmaşık bir süreç ya da süreçler seti olarak tanımlamıştır (Hamnett, 2000: 331).

[3]Yüksek işsizlik oranlarıyla aynı oranda ortaya çıkan yüksek orandaki enflasyon.

Londra'da başlayan bu süreci takiben "küresel 'rüzgar' bunu yeni ülkelere ve kentlere taşımıştır" ve soylulaştırma sadece Batı kentleriyle sınırlı olmayan bir minvalde yaygınlaşmıştır (Atkinson ve Bridge, 2005: 1-2). Glass'ın bahsettiği soylulaştırma sürecinin öncü aktörü olan soylu sınıf yerini sanatçılara, profesyonellere ve yeni orta sınıfa bırakırken (Uzun, 2006: 32), sürecin aktörleri devlet, şirketler ve devlet-şirket ortaklığı şeklinde çeşitlenmiştir.

Gonzales'e göre soylulaştırma sürecinin yaşanabilmesi için gerekli birçok unsur söz konusudur (Lydersen'den akt. Ergün, 2006: 18):

Alandan gelir elde etmeye istekli girişimciler, arazi geliştiricileri, sigorta ve inşaat şirketlerinden oluşan bir soylulaştırma sanayisi

Çekici bir konumu ve tercihen bakımsız fakat çekici mimari olgunlukta konut stoku olan bir mahalle

Bölgesini koruyabilmek için politik veya ekonomik gücü olmayan düşük gelirlilerden oluşan yöre sakinleri

Alana taşınabilmek için harcayabilecek parası olan, konum ve hareket arayan genellikle genç, çocuksuz profesyoneller

Bu unsurların birkaçını veya tamamını birden içerebilecek soylulaştırmanın tarihsel süreçte üç dalga halinde yaşandığı genellikle kabul görmektedir. Fakat her bir dalganın ve dalgalar arası geçişlerin, sürecin yaşandığı ülkenin, kentin ve kent içindeki mahalle veya semtlerin özgün koşulları çerçevesinde farklı görünümler sergilediği, buradan hareketle de siyasal, ekonomik, toplumsal ve mekânsal süreçler arasındaki ilişkilerin bu özgün koşullar çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Yine özgün koşullar göz önünde bulundurulmak üzere Gonzales soylulaştırma sürecinin genellikle üç aşaması olduğunu belirtmiş ve bu aşamaları şu şekilde sıralamıştır:

Birinci aşamada yeni gelenler bazı konutları satın alır ve rehabilite ederler. Bu çok küçük bir yer değiştirmeye neden olur. İkinci aşamada alandaki kira değeri veya değer farkı duyulur, yer değiştirme oluşmaya başlar ve çıkar çatışmaları görülür. Üçüncü aşamada rehabilitasyonun etkileri daha görünür hale gelirken, fiyatlar yükselir ve yer değiştirme zorla oluşmaya başlar. Yeni sakinlerle orijinal sakinler kurumları ve gelenekleriyle yer değiştirirler (Ergün, 2006: 20).

Benzer şekilde Hackworth'de Kuzey Amerika ve Avrupa bağlamında üç soylulaştırma dalgasından bahsedilebileceğini belirtmiştir (akt. Smith, 2006: 21):

1950'ler ilk dalga,

1970 ve 1980'ler ikinci dalga,

1990 ve sonrası ise üçüncü dalgaya işaret etmektedir.

Smith, ilk dalganın Glass'ın gözlemlediği kadarıyla "dağınık soylulaştırma", ikinci dalganın Hackworth'ün isimlendirdiği şekliyle "demir atma safhası" ve üçüncü dalganın da "yaygınlaştırılmış soylulaştırma" olarak adlandırılabileceğini belirtir ve sürecin her kentte farklı bir ritme sahip olduğunu da vurgular (2006: 21).

Bu tartışmalardan hareketle sürece dair araştırmaların genellikle iki koldan ilerlediğini söyleyebiliriz. Bu araştırmaların bir yanı soylulaştırmanın ortaya çıkışındaki ekonomik etkenleri ele alırken, bir yanı da sosyokültürel yapıdaki değişimler ve konut politikalarına odaklanmıştır. Bazıları ise hem kültürel hem ekonomik süreçleri kapsayacak şekilde süreci ele almaya çalışmıştır. Örneğin Sharon Zukin, özellikle başlangıçta çekici olan sanatsal aktiviteler etrafında cereyan eden kültürel yeniliklerin, sonrasında soylulaştırmanın ticari boyutu tarafından yok edildiğini belirmiştir (akt. Atkinson ve Bridge, 2005: 6).

Kapitalizmin eşitsiz gelişme dinamiklerinin mekânsal düzeydeki eşitsizliklerin temeli olduğunu vurgulayan ekonomik temelli yaklaşım, sermaye birikim süreçlerine odaklanmaktadır ve Neil Smith'in "rant farkı" teorisi bu yaklaşımda merkezi bir konumdadır. Bu teoriye göre, ilkin banliyöleşmenin ve rant farkının ortaya çıkması kent merkezinin sermaye açısından değer kaybetmesine yol açmıştır; 1980 sonrasında ileri kapitalist ülkelerde yaşanan sanayisizleşme ve bunun karşısında hizmet sektörünün

genişlemesi ve büyüyen beyaz yakalı istihdamı bir taraftan merkezin tekrar değer kazanmasına yol açarak buradaki konut ve arsa fiyatlarının yükselmesine neden olmuş, bu süreç diğer taraftan mekânın merkezileşmesi ve aynı zamanda sermayenin merkezsizleşmesi olarak kendini göstermiştir (Smith'ten akt. Şen, 2005: 130; Uzun, 2006: 34).

Bu çerçevede Smith, özellikle Kuzey Amerika ve Avrupa kentlerinden yola çıkarak günümüz neoliberal şehirciliğin bir boyutunu oluşturan soylulaştırmanın temel hatlarını ortaya koymaya çalışmıştır. Smith bir taraftan yoksul ve etnik açıdan azınlık olan kesime karşı devletin uyguladığı "sıfır tolerans taktikleri" çerçevesinde, günümüz neoliberal şehirciliğinin "rövanşist" bir yapıda olduğunu belirtirken (1996), daha çok yerel yönetimlerin süreçteki değişen rolü üzerinde durmuştur. Burada Smith'in zor ve sermaye arasındaki sembiyotik ilişkiyi ortaya koymaya çalıştığını söyleyebiliriz[4].

Soylulaştırmanın yaygınlaşmasında etkisi azımsanmayacak yeni rövanşizm "hem muhalefeti ortadan kaldırmak[…] hem de sokakları soylulaştırma için güvenli hale getirmek[…]" bahanesiyle gerçekleştirilen bir strateji olarak karşımıza çıkmaktadır (2006: 22). Smith ilkin 1990'larda New York'ta yaşanan bir dizi olay çerçevesinde yeni rövanşizmden bahsetse de bu sürecin Amsterdam'daki işgalci karşıtı kampanyalardan, evsizlerin kamplarına yönelik Paris polisinin saldırısına, Sao Paulo'da sokaklarda yaşayan insanlara uygulanan baskıcı taktiklere kadar çeşitlilik gösterdiğini vurgulamıştır (2006: 22).

Gittikçe yaygınlaşan soylulaştırmanın bir diğer boyutu ise yerel devletin değişen özelliği çerçevesinde açıklanmaktadır. Buna göre 1980 öncesinde devletin desteklediği kentsel yenileme daha çok özel piyasa soylulaştırmasını teşvik amacı taşıyorken; 1980 sonrası süreç arazi ve konut piyasasının yoğunlaşan özelleştirmesini ifade etmektedir (Smith, 2006: 20). Daha çok neoliberal politikaların hakim olduğu 1980 sonrasına odaklanan Smith, yerel yönetimlerin "özel sektörün seçtiği yolu düzenlemek yerine piyasa mantığı tarafından zaten oluşturulmuş olan oluklara kendini yerleştir[diğini], esasında küresel sermayenin acemi ancak oldukça etkin bir ortağı haline gel[diğini]" vurgulamıştır (2006: 13).

Smith'in burada vurgulamak istediği nokta, kentsel ölçeği belirleyenin ne olduğudur. Buna göre, 1980 öncesinde kentsel ölçek yeniden üretim süreci tarafından belirleniyorken, 1980 sonrasında bu ölçek üretim süreci tarafından belirlenmektedir. Bu durum toplumsal yeniden üretimin kentsel ölçeğin belirlenmesinde etkili olmadığı, yani 'devletin etkinlerinin' belirleyici olmadığı anlamına gelmez. Aksine problem, mekânın toplumsal yeniden üretimi tehlikeye atacak şekilde örgütlenmesidir. Yani bizzat mekânın kendisinin sermayenin çıkarları çerçevesinde üretilmesi ve bu sürecin bir mekân üretim krizi ortaya çıkarması söz konusudur. Bu nedenle Smith, kentsel ölçeğin belirleyicisi olarak toplumsal yeniden üretimin kilit önemde olduğunu, fakat 21. yüzyıl kentlerinin ölçeğini bundan önce bizzat mekânın kendisinin üretiminin belirlediğini vurgular. Bu durum daha çok üretimin küreselleşmesine, yani sermaye birikim süreçleri çerçevesinde kentsel mekânın küresel ölçekte üretimine odaklanılması gerekliliği anlamına gelmektedir.

Yani Glass'ın hikayesinde gelişigüzel ortaya çıkan ve ilkin Londra, New York, Paris ve Sydney gibi kentlerde görülen süreç günümüzde artık sistematikleşmiştir ve 1960 ve 70'lerde konuta yönelik iyileştirme projeleriyle tanımlanan süreç bugün sermaye ve yerel devlet ortaklığı kapsamında uygulanan bir küresel kentsel strateji haline gelmiştir (Smith, 2006: 20). Bu nedenle Smith'e göre, "kent sınırlarının derinlemesine zorlanması, bir başka deyişle kentsel mekânın yıkılıp yeniden yapılandırılması ve satışa sunulması son kertede ekonomik bir girişim" olarak görülmelidir (Yavuz, 2006: 63).

Süreci sosyokültürel yapıdaki değişimler ve konut politikaları bağlamında ele alan yaklaşım ise günümüzde soylulaştırmanın daha önce hiç olmadığı kadar kamu politikasıyla bütünleşmiş olduğunu vurgular. Soylulaştırmanın 1960 ve 1970'lerdeki ilk dalgasından itibaren kamu politikasıyla sembiyotik ve uzun süreli bir ilişki içinde olduğunu vurgulayan Loretta Less ve David Ley, toplumsal karışma politikası uyarınca toplumsal yenileme adına organize edilen soylulaştırma sürecinin bugün devlet öncülüğünde gerçekleştiğini belirtir (2008: 2381). Less ve Ley, Eric Clark'ın çalışmasına

[4]Zor ve sermaye ilişkisinin kurucu mahiyetine dair geniş ölçekli tarihsel-sosyolojik bir çalışma için bkz. Tilly, 2001.

referansla, soylulaştırmanın artık bir "soylulaştırma tasarlama" süreci olarak ele alınması gerektiğini belirtirken (2008: 2379), sürece neoliberal politikaların ve yukarıdan aşağıya bir planlama stratejisinin eşlik ettiğini vurgularlar (2008: 2380).

Hamnett, 1970'lerin başında Londra'da hükümetin iyileştirmeye ayırdığı ödeneklerin gerçekleştirilecek olan soylulaştırma için bir araç olduğunu belirtirken (akt. Less ve Ley, 2008: 2379), Less ve Ley'e göre de benzer bir süreç New York'tan Toronto'ya, İsveç, Hollanda ve Kanada'nın pek çok kentine hakim olmuştur. Bu süreçte önemli olan, 1970 öncesinde devletin sağladığı konut tedarikinin bu dönemden sonra özel sektör, yerel organizatör ve devlet-şirket ortaklığı şeklindeki birliklere bırakılması ve kentin iç bölgelerinin orta ve üstü sınıflar için satın alınabilir konutların oluşturulduğu bir alana evrilmesidir. Örneğin Walks, neoliberalizme meyleden Kanada hükümetinin 1990'ların başında konut tedarik etme rolünü terk ettiğini ve yoksul kesimlerin yaşayabileceği koşullarda konut yapımının 1970-80 arası yıllık 20.000'i aşarken, 1995 sonrası bu rakamın yıllık 2000'in altına düştüğünü belirtir (akt. Less ve Ley, 2008: 2381).

Konut politikalarına yönelik açıklamalarla birlikte talep yönlü yaklaşımın bir diğer yönü, soylulaştırma sürecini kentin iç bölgelerinde yer seçenlerin mesleki, kültürel ve demografik özellikleri çerçevesinde incelemesidir. David Ley soylulaştırmanın ilk aşamalarında, kent merkezinde terk edilmiş fakat kültürel ve tarihi değer taşıyan konutlara sanat ve uygulamalı sanatlar, medya, eğitim ve hizmet sektörü çalışanlarının yerleştiğini, bu aktörlerin ikinci dalgadan sonra yerini yeni orta sınıf ve yatırımcılara bıraktığını vurgular (Uzun, 2006: 34). Buna göre Ley Kanada'da yaptığı araştırma kapsamında endüstri sonrası toplumların, basitçe ekonomik olarak açıklanamayacak nitelikte bir yaşam sürme uğraşındaki yeni orta sınıf profesyoneller öncülüğünde, kentsel bağlamda kullanılan toprağın bölüşüm mantığını değiştirdiğini belirtir (akt. Less vd., 2008: 92). Dolayısıyla soylulaştırma kentsel gelişimde yeni bir aşamayı temsil etmekte ve bu aşama 'banliyöye alternatif bir kentselliğin imaj yaratıcıları" olarak görülen ve gittikçe genişleyen yeni orta sınıfın kente yönelik estetik bakış açısı, tüketim kalıpları ve beğenileri ile şekillenmektedir (Ley'den akt., Less vd., 2008: 92).

Toparlarsak, arz yönlü yaklaşım devletin üretim sürecindeki rolüne odaklanırken, talep yönlü yaklaşım talebin oluşturulması ve tüketim araçlarının organizasyonu sürecinde devletin rolüne vurgu yapmaktadır. Vurgular farklı olmakla birlikte her iki yaklaşım açısından kentin neoliberal deneyler için bir laboratuvar olduğu ve devlet politikalarının bu deneyler için uygun koşulları yaratan ve deneyleri meşrulaştıran bir işlev gördüğü sonucu çıkmaktadır. Neoliberalizm her ne kadar her türlü devlet müdahalesinden özgürleşmeyi ifade eden bir ütopya yaratmayı arzulasa da, bir taraftan piyasa hakimiyeti biçimlerini dayatırken diğer taraftan bu piyasanın sonuçlarını ve çelişkilerini yönetebilecek bir yapılanmaya ihtiyaç duyar (Thedore vd., 2012: 23). Başka deyişle neoliberalizm "tek başına durmak yerine […] devlet ve toplum formlarıyla parazitvari bir ilişki içinde var olma eğilimindedir, ki kendisine eşlik eden yeniden yapılanma stratejilerinin biçimi ve sonuçları da bu melez bağlamda şekillenir" (Peck'den akt. Thedore vd., 2012: 24-25).

TÜRKİYE'DE SOYLULAŞTIRMA

Türkiye'de soylulaştırma sürecine dair tartışmalar özellikle İstanbul'da meydana gelen mekânsal farklılaşmaya bağlı olarak 2000'lerden sonra yoğunlaşmıştır. Başta İstanbul olmak üzere kırsal alandan büyük kentlere yönelik göçün artarak devam etmesi ve göç eden nüfusun kentin iç bölgelerinde bulunan boşalmış ya da köhnemiş konutlara yerleşmesi gecekondulara alternatif bir yaşam alanı oluşmasına neden olmuştur. "Tarihi, mimari ve estetik değeri olan bu konutların yoğun olarak bulunduğu, ancak 1960-80 arasında gittikçe köhneme alanı haline gelen bu bölgelerde, dünyadaki gelişmeler ve küreselleşme sürecinde Türkiye'nin uluslararası ilişkilerinin güçlenmesi ve ekonomik durumda meydana gelen iyileşmeler sonucunda 1980'lerden itibaren gentrification süreci başlamıştır" (Ergün, 2006: 22).

Metropol kentler açısından küreselleşme önemli ekonomik, toplumsal ve mekânsal sonuçlar doğururken, aynı zamanda bu kentler küreselleşmenin motoru olmuş, bu süreci yapan ve yeniden üreten mekânlar haline gelmişlerdir (Geniş, 2011: 49). Dolayısıyla Türkiye'nin metropol kenti olması, kalabalık nüfusa sahip olması, hizmet sektörünün gelişmişliği ve bununla paralel olarak beyaz yakalı kesimin artan varlığı, sanayisizleşmenin beraberinde getirdiği olumsuz koşullar çerçevesinde dar gelirli, işsiz veya marjinal işlerde çalışan nüfusun sayısının artması, tarihi ve köhnemiş konut stoku

gibi unsurlar İstanbul'u sürecin merkezi kılmıştır. Bir metropol olması bakımından sermaye birikim süreçleri için de daima cazip bir mekan olan İstanbul, Avrupa ve Amerika'daki örneklerinden yaklaşık otuz yıl sonra soylulaştırma sürecini yaşamaya başlasa da, sürecin çoğu örnekte yıkıcı sonuçlar doğurduğu söylenebilir.

Tolga İslam İstanbul'da yaşanan soylulaştırmanın üç evreden oluştuğunu belirtir ve sürecin yaşandığı semtleri şöyle sıralar (2006b: 11):

1980'lerin başı: Boğaz'da Kuzguncuk, Arnavutköy, Ortaköy

1990'lar: Beyoğlu'nda Cihangir, Galata, Asmalımescit

Yakın dönem: Haliç'te Fener-Balat

Her soylulaştırma dalgasının arkasında farklı bir itici güç olduğunu belirten İslam, ilkinde zengin çevresel değerlerin, ikincisinde kültür ve eğlence etkinliklerinin, üçüncüsünde ise kurumsal bir yatırım projesinin sürecin itici gücü olduğunu belirtir (2006a: 58). İlk soylulaştırma dalgasının yaşandığı Boğaz kıyısındaki semtler, konumları ve iki ve üç katlı müstakil evleriyle ilk soylulaştırıcıları çeken bir nitelikteydi (İslam, 2006a: 52). Kuzguncuk'ta soylulaştırma 1970'lerin sonunda Mimar Cengiz Bektaş'ın burada eski bir evi satın alması ve onu sanatçı ve yazarlardan oluşan arkadaşlarının izlemesiyle başlamıştır (Uzun, 2006: 39). Otaköy'de yaşanan soylulaştırmada ise, 1989'da yerel belediye tarafından başlatılan proje çalışmalarının 1992'de yeniden düzenlenmesiyle bar, diskotek, kafe ve diğer sosyal etkinliklerin semtte yoğunlaşmasına neden olmuş, bu süreç bölgede belli bir rant alanının doğmasına yol açmıştır (İslam, 2006a; Ergün, 2006). Arnavutköy ise, semtin merkezî iş alanlarına olan yakınlığı nedeniyle daha çok bilgi-yoğun hizmet sektörü çalışanları tarafından başlatılan bir soylulaştırma süreci yaşamıştır (Keyder'den akt. İslam, 2006a: 53). Bu semtlerin içinde Kuzguncuk'da yaşanan soylulaştırmanın olumsuz yaşanmadığı, çünkü bilinçli bir yenilemenin gerçekleştirildiği ve yeni yapılaşmayı kısıtlayıcı yasal düzenlemelerin yirmi yılı aşkın süredir korunduğu belirtilmektedir (Uzun, 2006: 39). Ortaköy'de eğlence mekânlarının artması ise öncü soylulaştırıcıların hoşnut olmadığı bir ortamın yaşanmasına neden olmuştur.

İkinci dalga soylulaştırmanın yaşandığı bölgelerden Cihangir, öncüleri yine sanatçı ve akademisyenlerden oluşan bir kesimin bu bölgeye yerleşmesiyle 1990'ların ortalarında süreci yaşamaya başlamıştır. Fakat bölge hızla bir rant alanı haline gelmiş, fiyatlar yükselmiş ve bu süreç yatırımcılar için yeni fırsatların doğmasına yol açarken[5], 1995 yılında Cihangir Güzelleştirme Derneğinin kurulmasıyla yenileme çalışmaları örgütlü bir yapıya kavuşmuştur (Ergün, 2006: 23). Beyoğlu'nun ilk sanat merkezlerinden Bilsak'ın burada yer seçmesi de reklam ajansları, fotoğraf stüdyoları gibi bundan sonra açılacak kuruluşların buraya yönelmesinin önünü açmıştır (Enlil, 2000). Asmalımescit Ortaköy'e benzer bir süreç yaşamış, hızla eğlence merkezi haline gelen bölge öncü soylulaştırıcılarını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalırken (İslam, 2006a), yaşanan canlılık kiraların da artmasına neden olmuştur. Galata'nın ise yine öncülerini mimarlar ve sanatçıların oluşturduğu soylulaştırmanın henüz başında olduğu belirtilirken kısa bir süre sonra sürecin hız kazanacağı öngörülmektedir (İslam, 2006a; Ergün, 2006).

Son soylulaştırma dalgası ise Fener-Balat'ta yaşanandır ve diğer süreçlerden farklılaşan nitelikler barındırmaktadır. Proje kapsamında başlayan süreç tarihi eser değeri taşıyan 200 evin restore edilmesi ve burada yaşayan düşük gelirli nüfusun toplumsal bütünleşmesinin gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir (Uzun, 2006: 41). İlkin UNESCO öncülüğünde 1985 yılında koruma ve iyileştirme hedefiyle başlayan rehabilitasyon projesi (İlyasoğlu ve Soytemel, 2006) 2000'lere gelindiğinde yenileme projesi olarak devam etmiş, Fatih Belediyesi ve Avrupa Komisyonu öncülüğünde yürütülen restorasyon çalışmaları yerini kamu-özel sektör öncülüğünde yürütülen yenileme çalışmalarına bırakmıştır (Bayhan, 2013). Dolayısıyla sürecin değişen aktörleriyle birlikte yenilenen konutların yeni sakinlerinin kimler olacağı da belirlenmiş olmaktadır.

Bir başka soylulaştırma süreci de doğrudan devlet eliyle gerçekleştirilendir. Örneğin – İslam'ın belirttiği soylulaştırma dalgalarında yer almayan – Sulukule ve Tarlabaşı'nda yaşanan soylulaştırma süreci, sermaye gruplarının riskli bulduğu ve yatırım yapmaktan kaçındıkları bölgelerin doğrudan

[5]Cihangir'de soylulaştırma olgusunun tüketim ve pazarlama açısından ayrıntılı bir analizi için bkz. Sandıkçı ve İlkucan, 2007.

devlet müdahalesi ile sermaye adına güvenli hale getirilmesine örnektir (Geniş, 2011: 53). Bu minvalde Sulukule'de yaşanan soylulaştırma süreci "eşitsiz gelişmeye dayanıklı olan kesimle oluşan [bir] birlikteli[ğin]" (Şen, 2011: 5) hedeflendiğini ortaya koymaktadır. Dünya mirası ve yaşanan kültürün korunması, tarihi dokunun sürdürülebilirliğinin sağlanması, ekonomik ve iktisadi gelişimin sağlanması, kentsel bütünleşme ve yaşam kalitesinin artırılması ve katılımın sağlanması gibi hedeflerle yola çıkılan (Güzey, 2009) ve Fatih Belediyesinin TOKİ projesiyle kol kola yürüttüğü kentsel dönüşüm projesi sonuçları itibariyle bir zorunlu yerinden etme, sınıfsal tahliye olarak karşımıza çıkmaktadır.

TOKİ'nin yerine getirdiği bazı işlevler Türkiye'de yaşanan soylulaştırma sürecinin devlet ve sermaye ortaklığı bünyesinde nasıl bir kentsel dönüşüm stratejisi olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Bu işlevlerden bazıları şu şekildedir (Uzunçarşıoğlu Baysal, 2010: 115):

Konut ve inşaat piyasalarına istediği gibi müdahale edebilir, istediği yerli veya yabancı inşaat şirketiyle oraklık kurarak her çeşit inşaat işini yapabilir.

Emlak rantı yüksek olan arsaları hasılat paylaşımı adı altında özel sektöre devrederek kâr amaçlı projelere girebilir.

Bir finans kuruluşu gibi çalışarak krediler verebilir.

Mali konularda Sayıştay ve diğer denetimlerin dışında olmasından dolayı konut yatırımlarını siyasal iktidarın tercihleri doğrultusunda gerçekleştirebilir.

Doğrudan devlet eliyle gerçekleştirilen soylulaştırmayla, sadece soylulaştırılan bölgeler değil aynı zamanda yerinden edilen grupların sözde yerleşmesi planlanan toplu konut bölgeleri de birer rant alanına dönüşmüştür. Sulukule'de yerinden edilenlere alternatif barınma ve yaşam alanı olarak gösterilen TOKİ evleri ödeme koşulları nedeniyle tıpkı yenilenen konutlar gibi bölgenin eski sahiplerinin yaşayacağı bir alan olmaktan uzak kalmıştır. Benzer bir süreç Ankara'nın gecekondu bölgelerinde hakim olan, kamu veya özel sektör tarafından gerçekleştirilen yenileme projeleri sonucu yaşanmaktadır. Bir veya iki katlı gecekondu evleri yıkılıp bunların yerine çok katlı apartmanlar inşa edilmekte ve bunlardan çok azı yıkılan gecekonduların sahiplerine verilmekte (İslam, 2006a: 44), çoğunluğu ise orta ve üstü sınıflara pazarlanarak bölge soylulaştırılmaktadır[6].

Bu araştırmalardan hareketle şunu söyleyebiliriz ki nasıl klasik kuramlar soylulaştırma sürecini belli örnekler çerçevesindeki deneyimlerden yola çıkarak kuruyorlarsa, bu kuramların yerelde de örnek temelli ve uzun erimli çalıştırılması gerekmektedir. Bu gerçekleştirildiği zaman örnekten örneğe değişen farklı hakim ya da öncü aktörlerle karşılaşır ve bu aktörlerin zaman içinde değişebileceğini görürüz. Türkçe literatürde araştırma analizlerinin bu doğrultuda yapılması gerektiği konusunda bir ortak görüş mevcutken, bunun gerçekleştirip gerçekleştirilemediği sorgulanması gereken bir konu olmaktadır.

Türkiye'de soylulaştırmaya dair literatüre baktığımızda sürecin genellikle sosyokültürel açıdan ve konut politikaları çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Bu durum belli ölçüde soylulaştırmanın öncü aktörlerine odaklanma ile sonuçlanırken, süreci başlatan kesim olarak daha çok orta sınıfın ikinci olarak da devletin süreçteki rolü üzerinde durulmaktadır. Başka deyişle bir bölgede yaşanan soylulaştırmada daha çok süreci başlatan aktörler ön plana çıkarılmaktadır ve bu durum sürecin değişen aktörler çerçevesinde uzun erimli bir şekilde ele alınmasının önemini tartışma gereği doğurmaktadır. Örneğin Fener-Balat rehabilitasyon projesinin öncü aktörü devlet iken, sonrasında proje bir yenilme çalışmasına dönüşerek sürecin aktörleri devlet-özel sektör ortaklığı bünyesinde değişmiştir. Bu semtte gerçekleştirilen soylulaştırma sürecine yaklaşım daha çok sürecin başladığı dönemin anlatımıyla sınırlandırılmış ve çerçevenin bütününe ulaşmak için süreci farklı boyutlarıyla

[6] Türkiye soylulaştırma literatüründe gecekondu bölgelerinde yürütülen yenileme projelerinin Türkiye'de yaşanan soylulaştırma sürecine dahil edilip edilmemesi konusunda ayrışmalar mevcuttur. Örneğin Uzun, "soylulaştırma" kelimesinin yaygınlaşmasının "gecekondu alanlarının soylulaştırılması" gibi yanlış kullanımlara yol açabileceğini belirtmiştir (2006: 33). Yurtdışı literatürde de benzer bir tartışma mevcuttur. Slater vd. "çoğu farklı gelirde olan ve çoğu varlıklı kesimi oluşturan nüfuz için […] üretilen mekânla" ilgili olan tüm süreçleirn etrafını saran "gentrification" terimini tartışır (akt. Uitermark vd, 2007: 126) ve "bu tanımlama, salt tarihi mahaller ya da kent merkezindeki yerleir içine alan bir süreç olarak gentrification imgesini yeniden düşünmemize neden olur" (Uitermark vd., 2007: 126).

ele alan araştırma sonuçlarının bir araya getirilmesi gerekmiştir. Asmalımescit, Ortaköy, Cihangir gibi örneklerde ise kültür, sanat ve eğlence merkezlerinin artmasının bu bölgeleri birer rant kaynağına dönüştürdüğü belirtilirken, sürecin ekonomik boyutları tartışma dışı bırakılmıştır. Bu semtlerin bir yaşam alanı olmanın dışında ticari birer merkez olmaları, sürecin yaşanmasının artık bireysel faaliyetlerin ötesinde farklı süreç ve aktörlerin hakimiyetinde olduğunu göstermektedir. Bu alanlarda kültürel mirasın ya da orijinal sakinlerinin korunmasına dair herhangi bir politika geliştirilmemesi, semtlerin herhangi bir olumsuzluğa dayanabilecek "gücü" olan gruplara, girişimci ve yatırımcılara terk edilmesi söz konusudur.

Özellikle 1990 sonrasında gerçekleştirilen kentsel yenileme politikaları neoliberal süreçler çerçevesinde ekonomik bir temele yaslanmaktadır ve bu nedenle süreci kültürel ya da konut politikaları ağırlıklı bir eksende tartışmak süreci anlamada ve yaşanabilecek olası soylulaştırmaları öngörmede yetersiz kalacaktır. Sürecin daha çok kültürel ve konut politikaları ekseninde tartışılma nedeni soylulaştırmaya dair yurtdışı literatürün karşılaştırmalı bir analiz için kaynak olarak kullanılması olabilir. Fakat şunu belirtmeliyiz ki problem analizin karşılaştırmalı olarak yapılması değildir. Burada vurgulamak istediğimiz, özgün görgül verilerden yol çıkılarak oluşturulan kuramların, Türkiye'deki örneklere uygulanabilirliğinin sorgulanması gerektiğidir. Bunun sonucunda kuramlar kimi zaman bu örneklerin açıklanmasında büyük ölçüde uygun olurken, kimi zaman da bu özgün örneklerin açıklanmasına belli ölçüde katkı sağlayacaktır.

Örneğin Gonzales'in belirttiği soylulaştırma sürecinin yaşanması için gerekli unsurlar baz alındığında, her kentte ve her semtte yaşanan soylulaştırma bu unsurlardan hangilerini kapsadığına göre değişecektir. Fakat özellikle İstanbul merkezli araştırmalarda, soylulaştırma sürecinin henüz olumsuz sonuçlarıyla yoğun olarak karşılaşılmadığı ve pek çok semtin sürecin başlangıcında olduğu izlenimi, süreçte yer alan aktörlerin ayrıntılı analizinin yapılmasını engellemektedir. Bu durum Avrupa ve Amerika merkezli yaşanan soylulaştırmanın, özellikle Smith'in vurguladığı gibi, gittikçe derinleşen bir yapıda olması ve Türkiye ve özellikle İstanbul'da yaşanan soylulaştırmanın henüz "dağınık soylulaştırma" olarak algılanmasından kaynaklanıyor olabilir. Bu noktada daha çok öncü aktörlerin sınıfsal ve kültürel açıdan beğenileri, tüketim kalıpları, yaşam tarzları ön plana çıkarılmakta ve bunların süreçteki etkileri tartışılmaktadır. Bu anlayış soylulaştırmanın yaygınlaşmasıyla birlikte ekonomik unsurların ve çeşitlenen aktörlerin süreçteki etkisinin daha yoğun olarak tartışılabileceği gibi bir çıkarıma yol açabilir.

Türkiye'nin soylulaştırma sürecini neoliberal politikaların kucağında yaşamaya başladığını düşünürsek, soylulaştırmada etkili olan ekonomik süreçler ve bu bağlamda değişen aktörler daha fazla üzerinde durulması gereken hususlar olmaktadır. Dolayısıyla soylulaştırmanın ilerlemesi, yani bugünkü sonuçlarını görmeye başlamamız için akademisyen, sanatçı ve profesyonel yeni orta sınıftan daha fazlasına ihtiyaç vardır. Başka deyişle "soylulaştırma salt konut piyasasında gözlenen dar kapsamlı, romantik veya nostaljik eğilimlerin bir sonucu olmaktan çok, daha geniş kapsamlı bir olgunun, yani kent merkezinin sınıfsal anlamda yeniden yapılandırılmasının konuta ilişkin bir boyutudur" (Enlil, 2000). Soylulaştırmanın olumlu ya da olumsuz yaşanması belli ölçüde bireysel aktörlerin elindedir[7]; daha çok yapılaşmayı kısıtlayıcı (Kuzguncuk örneği) ya da yapılaşmaya izin veren yasal düzenlemeleri yapan, belli gruplar için ruhsat alımlarını kolaylaştıran, özelleştirmeler ile mali kaynakların yaratılmasına ve buna bağlı olarak toplumsal hizmetlerin ticarileşmesine yol açarak kamusal alanda özel grupların hakimiyetini sağlayan devletin (Şen, 2011) ve "kurumsal ve ekonomik aktörler arasındaki ölçeklenmiş ilişkiyi yeniden biçimlendi[ren]; riskleri ve sorumlulukları yerel aktörlere ve yönetimlere yüklerken, rekabetçi mantığın yeniden dağıtımcı mantığın yerine geçmesine yol aç[an]" (Thedore vd., 2012: 22) neoliberalizmin elindedir.

Bu tartışmalar gösteriyor ki Türkiye'de yaşanan soylulaştırma süreci devlet, sermaye ve yeni kentli üst orta sınıflar arasındaki ilişkilerin derinlemesine analizini gerektirmektedir. Çok aktörlü bir süreç olan soylulaştırma bir taraftan yeni kentli orta üst sınıf ile birlikte gelişen yeni yaşam tarzı ve

[7] Bu argümanın aşağıdan sınıfsal bir baskı ile oluşan soylulaştırmanın varlığını dışlamadığını da belirtmeliyiz. Burada, Cihangir örneğinde olduğu gibi, orta sınıflar tarafından aşağıdan başlatılan soylulaştırma stratejisinin devlet ve sermaye tarafından bir fırsat olarak görülmeye başlanması ile devletin bu stratejiyi genelleştirerek mekânsal yapılanmanın kilit politikalarından biri haline getirmesi söz konusudur.

beklentiler çerçevesinde şekillenirken, devlet ve sermaye ortaklığı bünyesinde gerçekleştirilen kentsel politikalar da bu beklentilerin karşılanmasında etkili olarak, söz konusu yaşam tarzının yeniden üretilmesine katkı sağlamaktadır. Böylece kentin iç bölgeleri yoksul kesimlerin ekonomik, siyasal ve toplumsal beklentilerini karşılamaktan uzak bir şekilde dönüşüme uğramakta ve başlangıcı ve gelişimi nasıl olursa olsun soylulaştırma bu süreci hızlandırmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışma, özellikle 1980 sonrasında ekonomik, siyasal, toplumsal ve mekânsal süreçlere hâkim olan neoliberal politikaların kentsel mekânın dönüşümü üzerindeki etkisini soylulaştırma süreci çerçevesinde ele almıştır. Kentsel dönüşümün bir boyutunu oluşturan ve 1970'lerden itibaren yaşanan soylulaştırma süreci kentsel mekânı pazarlanabilir bir nesne, değişim değeri üzerinden kurgulanan bir meta haline getirmiştir. Sermaye birikiminin yoğunlaşması ve üretim ve tüketim ilişkilerinin değişmesiyle tanımlanan bu süreç, yeni mekânsal ayrışmaların ortaya çıkmasına ve ekonomik ve toplumsal eşitsizliklerin keskinleşmesine yol açmıştır.

Burada öncelikle kapitalist çelişkilerin kentsel plânlama ve mekân konusunda yeni kurgular oluşturarak nasıl aşılmaya çalışıldığı ve tarihsel süreçte soylulaştırmanın bir kentsel planlama stratejisi olarak nasıl işlev gördüğünü ortaya koymaya çalıştık. Buna göre, 1970'lerin sonlarından itibaren soylulaştırmanın bir kentsel planlama stratejisi olarak işlevinin, tarihsel süreçte pek çok unsurun etkisiyle çöküntü alanı haline gelen kentin iç bölgelerinin sermaye birikimi adına dönüştürülmesi olduğunu vurguladık.

Sonrasında, Kuzey Amerika ve çoğu Avrupa kenti başta olmak üzere yurtdışında yaşanan soylulaştırma sürecine, bu sürece dair kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde değindik. Burada özellikle vurguladığımız nokta, birbirinden farklılaşan kuramsal yaklaşımların soylulaştırmanın yaşanmasında etkili olan süreçleri nasıl ele aldığı olmuştur. Buna göre tartışmaların yoğun olarak arz ve talep merkezli yaklaşımlar şeklinde ayrıldığı görülmektedir. Bu tartışmalardan ilki daha çok mekânın küresel ölçekte üretilmesi çerçevesinde sermaye birikim süreçlerine odaklanırken, ikincisi sosyokültürel süreçlere ve konut politikalarına yönelik vurgusuyla sermaye odaklı yaklaşımdan farklılaşmaktadır. Sosyokültürel yaklaşım ekonomik değişimle birlikte ortaya çıkan sınıfsal değişim ve yeni sınıflar üzerine odaklanırken, tartışmanın diğer boyunu oluşturan konut politikaları hem devletin hem de devlet ve toplumsal sınıflar arasındaki ilişkilerin önemine vurgu yapmaktadır.

Bu tartışmalar çerçevesinde her iki yaklaşımın da soylulaştırma sürecinin analizinde belirli noktaları göz ardı ettiğini söyleyebiliriz. Sermaye odaklı yaklaşım orta sınıfların ve devletin başlattığı soylulaştırmanın analizinde ve neden belirli bir kesimin soylulaştırıcı olduğunun açıklanmasında yetersiz kalırken, diğer yaklaşım soylulaştırmanın yaşanmasında ve yaygınlaşmasında etkili olan sermaye birikim süreçlerinin etkisini göz ardı etmiştir.

Türkiye'de yaşanan soylulaştırma sürecine dair tartışmalara yer verdiğimiz son bölüm ise bahsettiğimiz kuramsal tartışmalar etrafında sürecin Türkçe literatürde nasıl ele alındığını ortaya koymaktadır. Türkçe literatürde yaygın olan eğilim, yukarıda bahsettiğimiz eksiklikler çerçevesinde, ekonomik süreçlere odaklanan yaklaşım ile sosyokültürel süreçler ve konut politikalarına odaklanan yaklaşımların birlikte ele alınması gerektiği yönündedir. Türkiye'de yaşanan soylulaştırmada çoğunlukla, sırasıyla sosyokültürel süreçler ve konut politikaları ve sonrasında derinleşen ekonomik süreçlerin hakim olduğu vurgulanmaktadır. Bu nedenle her bir aşamayı açıklayabileceği kabul edilen kuramların da sırasıyla ele alınması söz konusu olmaktadır.

Burada son olarak vurgulayacağımız nokta soylulaştırmaya dair genel kuramsal yaklaşımların aşamalı bir şekilde ele alınmasından ziyade soylulaştırmanın yaşandığı her bir süreçte sermaye birikim süreçleri, sosyokültürel süreçler ve konut politikalarının bir arada analiz edilmesinin önemidir. Özellikle soylulaştırmanın ilk anlarından itibaren bir yerinden etmenin söz konusu olduğu süreçler çok aktörlü olup, devlet, sermaye ve toplumsal sınıflar arasındaki ilişkilerin bir arada ve dinlemesine analizini gerektirmektedir. Başka deyişle, soylulaştırma özelinde baktığımızda orta ve üst-orta sınıfların tüketim alışkanlıkları ve buna bağlı olarak talepleri sermaye birikim stratejileri ve hegemonya projelerinin gündemi haline geldiğinde sürecin bir zorunlu yerinden etme ile sonuçlanıp sonuçlanmadığı ve yaşanan bu sürecin birden fazla aktörün öncülüğünde gerçekleşip gerçekleşmediği

bir tartışma konusu olarak görülmelidir. Bununla bağlantılı olarak, soylulaştırmanın bir kentsel dönüşüm stratejisi olarak işlev görmesinde orta sınıf, devlet ve sermaye arasındaki çıkar birliğinin vurgulanmasın da verimli bir tartışma için son derece elzemdir.

KAYNAKÇA

Ataay, F. (2001). "Türkiye Kapitalizminin Mekansal Dönüşümü", Praksis, sayı 2, s. 53-96.

Atkinson, R., Bridge, G. (2005). "Introduction: Globalisation and the New Urban Colonialism", Gentrification in a Global Context: The New Urban Colonialism (edit. Gary Bridge-Rowland Atkinson), London and New York: Routledge.

Bayhan, B.(2013). "Fener-Balat Dönüşüm Projesinde Nereden Nereye", http://www.arkitera.com/haber/index/detay/fener-balat-donusum-projesinde-nereden-nereye/11358 (İndirme tarihi: 15.07. 2013)

Baysal Uzunçarşıoğlu, C. (2010). İstanbul'u Küresel Kent Yapma Aracı Olarak Kentsel Dönüşüm ve Ardındaki Konut Hakkı İhlalleri: Ayazma(n)'dan Bezirgânbahçe'ye Tutunamayanlar (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Behar, D., ve Perouse, J.-F. (2006). "Giriş", İstanbul'da Soylulaştırma: Eski Kentin Yeni Sahipleri (derleyenler: David Behar-Tolga İslam), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Castells, M. (1977). The Urban Question, London: Edward Arnold.

Castells, M. (1997). Kent, Sınıf, İktidar (çev. Asuman Erendil), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınevi.

Doğan, A. E. (2001). "Türkiye Kentlerinde Yirmi Yılın Bilançosu", Praksis, sayı 2, s. 97-123.

Enlil, M. Z. (2000). "Yeniden İşlevlendirme ve Soylulaştırma: Bir Sınıfsal Proje Olarak Eski Kent Merkezlerinin ve Tarihi Konut Dokusunun Yeniden Ele Geçirilmesi",http://www.academia.edu/504270/Yeniden_Islevlendirme_ve_Soylulastirma_Bir_Sinifsal_Proje_Olarak_Eski_Kent_Merkezlerinin_ve_Tarihi_Konut_Dokusunun_Yeniden_Ele_Gecirilmesi

Ergün, N. (2006). "Gentrification Kuramlarının İstanbul'a Uygulanabilirliği", İstanbul'da Soylulaştırma: Eski Kentin Yeni Sahipleri (derleyenler: David Behar-Tolga İslam), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ersoy, M. (2001). "Sanayisizleşme Süreci ve Kentler", Praksis, sayı 2, s. 32-52.

Geniş, Ş. (2011). "Küreselleşme, Kent ve Kültür", İdeal Kent, sayı 3, s. 48-61.

Güzey, Ö.(2009). "Sulukule'de Kentsel Dönüşüm: Devlet Eliyle Soylulaştırma",http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=360&RecID=2022

Hamnett, C. (2000). "Gentrification, Postindustrialism, and Industrial and Occupational Restructuring in Global Cities", A Companion to the City (edit. Gary Bridge-Sophie Watson), London: Blackwell.

Harvey, D. (1997). Postmodernliğin Durumu (çev. Sungur Savran), İstanbul: Metis Yayınları.

Harvey, D. (2003). Sosyal Adalet ve Şehir (çev. Mehmet Moralı), İstanbul: Metis Yayınları.

Harvey, D. (2008). Umut Mekânları (çev. Zeynep Gambetti), İstanbul: Metis Yayınları.

Harvey, D. (2012). Paris, Modernitenin Başkenti (çev. Berna Kılınçer), İstanbul: Sel Yayınları.

Hopkins, K. Terence, WALLERSTEIN, I.(1999) Geçiş Çağı: Dünya Sistemlerinin Yörüngesi (1945-2025) (çev: N. Ersoy, E. Abadoğlu, O. Akalın, Y. Kaya), İstanbul: Avesta Yayınları.

İlyasoğlu, A., Soytemel, E. (2006). “Balat Semtinde Yerel Değişim ve Yenileşme Süreci İçinde Balatlılar: ‘Bizim Mahalle’e Yeni Gelenler ve Farklı Stratejiler”, İstanbul’da Soylulaştırma: Eski Kentin Yeni Sahipleri (derleyenler: David Behar-Tolga İslam), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

İslam, T. (2006a). “Merkezin Dışında: İstanbul’da Soylulaştırma”, İstanbul’da Soylulaştırma: Eski Kentin Yeni Sahipleri (derleyenler: David Behar-Tolga İslam), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

İslam, T. (2006b). “Birinci Bölüm’e Giriş”, İstanbul’da Soylulaştırma: Eski Kentin Yeni Sahipleri (derleyenler: David Behar-Tolga İslam), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Jessop, B. (2005). “Poulantzas’ın Özgünlüğü, Mirası ve Güncelliği” (çev. Betül Yazar), Hegemonya, Postfordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet (derleyenler: Betül Yazar-Alev Özkazanç), İstanbul: İletişim Yayınları.

Jessop, B. (2008). Devlet Teorisi: Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak (çev. Ahmet Özcan), Ankara: Epos Yayınları.

Katznelson, I. (2003). “Önsöz” (çev. Mehmet Moralı), Sosyal Adalet ve Şehir (David Harvey), İstanbul: Metis Yayınları.

Kurtuluş, H. (2006). “Kentsel Dönüşüme Modern Kent Mitinin Çöküşü Çerçevesinden Bakmak”, Planlama Dergisi, sayı 2, s. 7-11.

Less, L.,Slater, T., Wyly, E. (2008). Gentrification, New York-London: Routledge.

Less, L.,Lay, D. (2008). “Introduction to Special Issue on Gentrification and Public Policy”, Urban Studies, 45 (12), s. 2379-2384.

Ley, D. (1986). “Alternative Explanations for Inner-City Gentrification: A Canadian Assessment”, Annals of the Association of American Geographers, cilt 76, sayı 4, s. 521-535.

Richard, P. (2011). İktidarın Coğrafyası: Küresel Ekonomi Politika Nasıl Yaratıldı? (çev: Oktay Etiman-Bülent Gökyaş), İstanbul: Özgür Üniversite Kitaplığı.

Sandıkçı , Ö.,İlkucan, A. (2007). Soylulaştırma Olgusunun Tüketim ve Pazar lama Açılarından Analizi: İstanbul Cihangir Örneği, TÜBİTAK projesi, proje no: 106K246.

Smith, N. (1996). The New Urban Frontier: Gentrification and the Revanchist City, London and New York: Routledge.

Smith, N. (2006). “Yeni Küresellik, Yeni Şehircilik: Küresel Kentsel Strateji Olarak Soylulaştırma” (çev: İlknur Urkun-Bowe-İbrahim Gündoğdu), Planlama Dergisi, sayı 2, s. 13-27.

Sönmez Özbek, İ. (2012). “Kent Planlama ve Adalet İlişkisinin Değişen İçeriği”, TBB Dergisi, sayı 98, s. 283-300.

Şengül, T. (2001). “Sınıf Mücadelesi ve Kent Mekânı”, Praksis, sayı 2, s. 9-31.

Şen, B. (2005). “Soylulaşma: Kentsel Mekanda Yeni Bir Ayrışma Biçimi”, İstanbul’da Kentsel Ayrışma: Mekansal Dönüşümde Farklı Boyutlar (yayına hazırlayan: Hatice Kurtuluş), İstanbul: Bağlam Yayınları.

Şen, B. (2011). “Kentsel Mekanda Üçlü İttifak: Sanayisizleşme, Soylulaşma, Yeni Orta Sınıf”, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, sayı 44, s. 1-21.

Tilly, C. (2001). Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu (çev: Kudret Emiroğlu), Ankara: İmge Yayınları.

Theodore, N., Peck, J., Brenner, N. (2012). “Neoliberal Kentçilik: Kentler ve Piyasaların Egemenliği” (çev: Şerife Geniş), İdeal Kent, sayı 7, s. 21-37.

Türkün, A., Kurtuluş, H. (2005). “Giriş”, İstanbul’da Kentsel Ayrışma: Mekansal Dönüşümde Farklı Boyutlar (yayına hazırlayan: Hatice Kurtuluş), İstanbul: Bağlam Yayınları.

Uitermark, J., Duyvenrak, W. J., Kleınhans, R. (2007). “Gentrification as a governmental strategy: social control and social cohesion in Hoogvliet, Rotterdam”, Environment and Planning A, sayı 39, s. 125-141.

Urry, J. (1999). Mekânları Tüketmek (çev. Rahmi. G. Öğdül), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Uzun, N. (2006). “İstanbul’da Seçkinleştirme (Gentrification): Örnekler ve Seçkinleştirme Kuramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, İstanbul’da Soylulaştırma: Eski Kentin Yeni Sahipleri (derleyenler: David Behar-Tolga İslam), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Yavuz, N. (2006). “Gentrification Kavramını Türkçeleştirmekte Neden Zorlanıyoruz?”, İstanbul’da Soylulaştırma: Eski Kentin Yeni Sahipleri (derleyenler: David Behar-Tolga İslam), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

B2 OTURUMU

KÜLTÜR-SANAT-I

MÜZİK VE İMAJ

NOTALARDAN EĞİTİME BİR TOPLUMSAL BÜTÜNLEŞME PROJESİ: SEVGİNİN RİTMİ

A. Baran DURAL[1]

ÖZET

Çingene (Roman) kökenli yurttaşlar, Türkiye'deki dezavantajlı gruplar arasında sayılmaktadırlar. Anadolu topraklarında yüzyıllardır varlıklarını sürdüren, Türk kültürünün görkemli bir parçası halini alan Çingene kökenli yurttaşlar, gerek ülkede refah kaynaklarında gözlenen adaletsiz bölüşümün gerek toplumsal birtakım önyargıların gerekse kamusal iradenin zaaflarından doğan pek çok sorunun mağduru olmaktadırlar. Bu sorunların en başındaysa Çingene kökenli gençlerin, eğitime erişim haklarında yaşanan sıkıntılar gelmektedir hiç kuşkusuz. Giderek ülke çapında ele alınması gereken ulusal ölçekte bir konu halini alan, "Çingene sorunu"nun aşılabilmesi için kamusal iradenin yanısıra sivil toplum kuruluşlarının da ellerini taşın altına koymaları gerekiyor.

Bu bağlamda yaklaşık üç yıl önce Türkiye Toplum Gönüllüleri Vakfı (TOG) Bandırma şubesince tamamen "gönüllülük esası" doğrultusunda başlatılan, "Sevginin Ritmi" projesi dikkati çekiyor. Çingene kökenli gençlerin yaşadıkları dışlanmışlık, sosyal ezilmişlik problemlerini, bu gençlerin kendi alt- kültürlerini yok sayarak değil; tam tersine, kökünü Çingene toplumunun temel değerlerinden alan çalışmalarla aşmayı hedefleyen, "Sevginin Ritmi" projesi üçüncü yılını arkada bırakırken, ötekileştirme olgusuyla mücadelenin etkin örneklerinden birisini oluşturuyor. Bu makalede ülkedeki hâkim kültürle alt-kültürler arasında bir bütünleşme projesi olarak sunulacak, "Sevginin Ritmi" projesinin üç yılda kat ettiği mesafe tartışılacak.

Anahtar sözcükler: *Çingene kökenli gençler, eğitime erişim hakkı, ötekileştirme, toplumsal bütünleşme, Sevginin Ritmi.*

ABSTRACT

As a state inheriting an Empire background Turkey faces with difficult conflicts between its mainstream Turkish culture and sub-cultures belonging to different ethnic and religious communities. The Gypsy community is one of the sub-cultures seen in Anatolia since X. century. Although the gypsy community is trying very hard to meet the high standarts of the Republican civic rules, "The Gypsy Dilemna" in Turkey creates a sharp dilemna because the community members have to live as a "disadvantegous group" within the country. The social responsibilty project called, "The Ryhtm of Love" being conducted by TOG in Bandırma Atatürk School, aims to create a bridge among gypsy sub-culture and mainstream Turkish culture while giving an opportunity to the Gypsies to enter the Society with their own charecteristics. The paper is discussing the othering process in Turkey by evaluating the "The Ryhtm of Love" project as a peaceful integration alternative in the field of education.

Keywords: *Gypsy youth, social integration, The Ryhtm of Love Project, othering, righ t of education.*

GİRİŞ VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Yerkürenin çok farklı bölgelerinde yayılı durumda yaşamlarını sürdüren Çingene topluluklarının, aslen Hindistan kökenli oldukları, yapılan araştırmalar sonucunda bilimadamlarınca saptanmıştır. Filologlar, Çingenelerin konuştukları dil üzerinde yaklaşık 200 yıl süren araştırmalarının ardından bu topluluğun, kullandıkları kelimelerin önemli kısmının Hint dili kökenli olduğunu, "kök- kelimeler" olarak adlandırılan, eski temel sözcüklere inildiğinde, Hintçe'nin daha da baskın nitelik kazandığını açıklamaktadırlar (Berger, 2009:1-7). Aynı kaynaklar, V. yüzyıldan günümüze dek gözlemlenen Çingene göç dalgaları sırasında adı geçen topluluğun diline farklı dillerin kelimelerinin de yerleştiği, özellikle Balkan- Avrupa dillerinin tarih içinde Çingenelerce özümsendiğinde ittifak etmişlerdir

[1] Doç. Dr. Trakya Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü, b_dural@yahoo.com.

(Özkan,2000:3). Çingenelerin anavatanını Kuzeybatı Hindistan olarak veren Özkan, yaptığı araştırmada, Çingene toplulukların kendi aralarında 60 farklı kola bölündüğüne değinerek, şu bilgileri veriyor:

"Dünyada yaklaşık olarak altmış kadar çingene grubu (boyu) vardır. Ancak bununla birlikte çingenelerin ayrıldığı gruplar, genellikle şu ana çingene grup isimleriyle anılmaktadır: Banjara, Gaduliya Lahor ve Nathi (bunlar Hindistan´da bulunmaktadır), Lurî (bu ismi Firdevsî Şehnamesi´nde kullanmaktadır), Gurbetî, Arlije (Türkiye çingeneleri için batılılar tarafından kullanılan kelimedir), Lovar, Gopt ve Kalderaş. İsim karşılaştırmalı araştırmalar Lovar, Tamar ve Gopt kelimelerinin Hintçe´den (Sanskritçe´den) geldiğini ortaya koymaktadır. Lovar kelimesi 'Lohar' isminden ve 'Loha' kelimesinden türetilmiştir. 'Tamar' kelimesi muhtemelen 'tamra' kelimesinden gelmektedir. Bu kelimelerin üçü de Sanskritçe 'metal'le alakalı olan 'demir' anlamına gelmektedir. …Batılılar, Türkiye çingenelerini yerli manasına gelen 'Arlije' kelimesiyle ifade etmektedirler. Bu Türkiye çingeneleri, Gurbetî ana çingene grubunun bir alt kolu olarak kabul edilmektedir. Bunlar; Bulgarca, 'Erlides, Yerlides', Slavca 'Arliyas' kelimesiyle ifade edilmekte ve bu kelimelerin hepsi de yerli manasına gelmektedir" (Özkan:1-2).

Çingenelerin 1000 Yıllık Serüveni

MS. V. Yüzyılda Hindistan'dan çıkmaya başlayan Çingeneler, diğer pek çok topluluğun aksine kitleler bazında değil, irili- ufaklı gruplar halinde göç yollarına düşmüşlerdir. Bu yüzden de Çingene göçü 1000 yılı aşkın bir süre içinde gerçekleşmiştir. Hindistan'dan V-VII. yüzyıllar arasında hareket eden ilk Çingene gruplar İran'a geçmişler, VII.- X. yüzyıllarda görülen ikinci dalga da, Müslümanların Hindistan'la İran'ı fethetmesi sürecinde aynı yöne doğru olmuştur. Gazneli Mahmut devrinde son Çingene göçü, aynı rotadan başlayarak Avrupa'nın içlerine dek yayılmıştır. Çingenelerin Kuzey Avrupa'ya varışları için IX- XIV. yüzyıl tarihlerini veren Ringold, bu geniş göç bölgesinde farklı inanç- tutumları sebebiyle, yerli egemenlerle başı derde giren Çingene topluluklarının, kendilerine atfedilen "Bir bölgeye yerleşememe, toprağa bağlanamama" durumunun, Çingenelerin tercihinden ziyade göç sonuçlarından kaynaklanan bir zorunluluk olduğunu öne sürmektedir. Ringold'a göre, Kuzey Avrupa'da yerleşimin başlayabilmesi için XV. yüzyılın beklenmesi gerekecektir (Ringold, 2000).

Çingene göçünün İran- Ermenistan- Anadolu- Yunanistan- Güney Slovakya- Macaristan hattını izlediğini düşünen araştırmacılar, bir dönem İspanya'da kitlesel biçimde yaşayan Çingene topluluklarının tarihlerindeki ilk kırım ve toplu sürülme yaptırımına da, İspanyol Krallığı'nda maruz bırakıldıklarını belirtmektedirler. Anadolu'da ilk Çingene izleri IX. yüzyıl başlarında dikkati çekmesine karşın, Bizans İmparatorluğu'nda demirci ustaları ve seyislerin arasında Çingene kökenlilere rastlandığı tarih olarak X. yüzyıl verilir. 1071 Malazgirt Meydan Savaşı sonrasında Türklerle karşılaşan Çingene toplulukların, Anadolu'nun Türklerce fethedilmesiyle beraber, bu bölgeye yerleşmeye başladıkları kaydedilir. Çingenelerin İstanbul'da görüldükleri tarihi, 1050 olarak veren Kenrick ise Anadolu veya İstanbul'da kalmayan Çingenelerin Avrupa'ya aktıklarını vurgular. (Kenrick, 2006: 53-55)

1988 yılında yaklaşık 50 ülkeye dağılı halde bulunan Çingene nüfusunu belirleyebilmek amacıyla yapılan araştırmada, toplam Çingene nüfusu 5 milyon civarında hesaplanmış, sınırlarında 650 bin çingeneyi barındıran eski Yugoslavya bölgesinin en kalabalık Çingene nüfusuna sahip olduğu ortaya konmuştur. 540 bin Çingeneci barındıran Romanya'nın ardından 500 bin tahmini nüfusla Türkiye'yle Macaristan sıralanırken, İspanya'nın 1988 itibarıyla 450 bin çingeneye evsahipliği yaptığı anlaşılmıştır. Bu dört ülkeyi sırasıyla Rusya, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, İtalya ve Fransa izlemektedir (Çingenelerin Türkiye'deki Tarihi, 2013).

Türkiye Çingeneleri

Türklerle Çingeneler arasında yoğun temasın Selçuklu Devleti döneminde hissedilmeye başlanmasına karşın, ilk kanuni düzenlemenin Osmanlı İmparatorluğu tarafından gerçekleştirildiği bilinmektedir. Türk devletinin vergi toplama ve tebaası üzerinde hâkimiyet kurma amacıyla bütün yurttaşlarını, "ne pahasına olursa olsun yerleşik" kılmayı hedefleyen politikası gereği, Çingeneleri Trakya bölgesinde ikamete zorlayan Osmanlı İmparatorluğu'nun, bu bölgede Çingene Sancağı (Liva-i

Çingene) kurduğunu anımsatan Gökbilgin, imparatorluğa tıpkı Bizans döneminde olduğu gibi, seyislik- demircilik alanlarında hizmet eden Çingenelerden en beceriklilerinin ordu bünyesine alındıklarını vurgulamaktadır (Gökbilgin, 1977: 423). Gökbilgin'in verilerini doğrulayan Ünaldı ise, Osmanlı İmparatorluğu'nda Çingenelerin konumlarını şöyle aktarmaktadır:

"İmparatorluk içindeki Çingeneler için en popüler meslek demircilik ve müzisyenlikti. Bunların yanı sıra tenekeci, nalbant, kuyumcu, kılıç, soba, ayakkabı, terlik, geniş başlı çivi imalatçığı, deri işçiliği, terzi, boyacı, hırdavatçı, kasap ve bahçıvanlıktır. Demirciler genelde orduya hizmet verdikleri için diğer mesleklere göre daha elverişli bir duruma sahiptiler. Çingenelerin, Osmanlı imparatorluğundaki medeni statüleri (sosyal olacak)[2] aynı tarihsel dönemde – (Ortaçağlarda)- Batı Avrupa'da kitlesel zulümlere maruz kalan kardeşlerininkinden daha elverişli olmuştur. Etno- kültürel karakteristik yapılarını, yaşam tarzlarını, dillerini ve geleneksel işlerini korumuşlar, diğer ülkelerdeki Çingenelerden kendilerini daha iyi ifade etmişlerdir" (Ünaldı, 2012: 617-618).

Öte yandan Türkiye Çingenelerinin ağırlıklı bölümünün I. Elizabeth döneminde[3] serseriler, dilenciler ve sahte Mısırlılara karşı çıkarılan yasadan bunalarak, Osmanlı İmparatorluğuna sığındıklarına yer veren Marsh, Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayan Çingenelerin karma bir yapı arz ettiğini ifade etmektedir. Roman, Lom ve Dorlar'ın yanısıra "Gezginler/ Göçebeler" olarak adlandırılan bir grubun kendi altlarında farklı kollara ayrılarak, Türkiye Çingeneleri olarak tanımlanan yapıyı oluşturduğuna değinen Marsh, böylelikle gerek mevcut hükümet gerekse kimi bürokratların Çingene sorununa yaklaşırken ortaya koydukları, "Çingene- roman" özdeşliğinin geçersizliğini de vurgulamış oluyor (Marsh,2008:19-20). Türkiye'deki Çingenelerin ancak yüzde 30-35'lik bir kesimini Romanların oluşturduğunu ortaya koyan bu bilimsel yaklaşıma göre Çingene üst-kimliğinin yerini tutamayacak alt- grupları ifade eden; Dor, Roman, Gezgin ve Lom grupları, ancak; "Çingene" çatı kavramı altında ele alındıklarında bütünsel bir anlama kavuşabiliyorlar.

"Roman Açılımı"nın Etimolojik Anlamsızlığı

Dolayısıyla, yakın bir geçmişte Çingene haklarının- konumlarının yükseltilmesi hedefiyle, "Roman açılımı" başlattığını ileri süren AKP hükümeti, başlattığı açılımda bile ne sorunun adını ne de çingene toplumunun dezavantajlılığını ortadan kaldırmayı başaramayarak, ülkede yaşayan Çingenelerin yüzde 70'lik bir kesimini yok saymak gibi trajik bir hataya düşüyordu. Bu yazıda aynı hataya düşülmemesi için "Çingene- Roman özdeşliği" yanılgısının dışında kalınmaya ve ele alınan topluluğa "Çingene" üst-kimliği üzerinden yaklaşılmaya çalışıldı.

Bu arada Anadolu topraklarında gözlemlenen ikinci Çingene hareketliliği Lozan antlaşmasının ardından yine Trakya, Marmara, Ege bölgelerinde hissedilmiştir. Lozan'ı izleyen nüfus mübadelesiyle beraber, bu bölgelerde boşalan topraklarda yerleşim sorununun çözümlenebilmesi adına Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran elitlerin, kendilerini "müslüman" sıfatıyla tanımlayan Çingeneleri, "ehven-i şer" olarak değerlendirerek, bu bölgelere yerleştirdiklerini vurgulayan Tuna- Oğuz- Kolukırık, konuyu aşağıdaki gibi irdelemektedirler:

"Lozan göçmenlerinin Türkiye'ye gelişiyle birlikte ekonomik ve sosyal durumları göz önüne alınarak yerleştirilme işlemleri yapılmış ve tütün üretimiyle geçimlerini sağlayan Drama, Kavala, Girit ile adalar ve kıyı Yunanistan'dan gelenler, ağılırlıklı olarak, kıyı Ege ve Tekirdağ ile çevresinde ikametleri sağlanmıştır. Bu bölgelerin dışında Karadeniz'in kıyı şeridi ve özellikle de Samsun, uygun yerler olarak yerleştirmede ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda bir kısım Drama ve Kavala ahalisinden 30.000 tütüncü Samsun ve havalisine yerleştirilmiştir. Kaba anlamda, Türkiye'ye getirilen mübadele göçmenleri, Edirne, Balıkesir, İstanbul, Bursa, Kırklareli, Samsun, Kocaeli, İzmir, Niğde ve Manisa'ya daha yoğun olmak üzere yerleştirilmiştir" (Tuna-Oğuz-Kolukırık, 2006:1-2).

Üstkültürün Değerlerine Yönelik Tutum

Kurucu elitlerin kendilerine kucak açmasını unutmayan Çingene kökenli yurttaşlar, toplumda "dezavantajlı konumda" bulunmalarına rağmen, Cumhuriyeti kuran elitler ve devletin temel prensiplerine duydukları güveni, oy verme eğilimlerine yansıtarak genelde CHP'ye oy verme,

[2] Yazarın notu.
[3] 1570'li yıllar (yn.)

CHP'nin "oy deposu" olma eğilimi geliştirmişlerdir. Bugün Edirne, Bandırma, Gönen, Manyas, İzmir gibi Çingene nüfusunun yoğunlukta bulunduğu bölgelerde, "Çingene mahallesi" olarak adlandırılan yerleşim birimlerinde, CHP ve MHP'ye yönelik gösterilen teveccühün diğer partilerden esirgenmesi, orta kuşan çingene yurttaşların büyük bir bölümünün, gençliklerinde CHP Gençlik Kolları içinde görev alarak sosyalleştiklerini beyan etmeleri, yukarıdaki tespiti doğrular niteliktedir.

Diğer pek çok etnik grubun aksine Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nden hiçbir somut siyasal hak talebinde bulunmayan, "bölücü- ayrımcı" olarak dile getirilebilecek talep seslendirmeyen Çingene kökenli yurttaşlar, tarihsel süreç içerisinde Yahudi toplulukla birlikte Türk devleti- yaşam tarzı- geleneklerine en fazla uyumsama göstermeye çabalayan etnik grup olma özelliği sergilemişlerdir. Hatta dini ortaklıktan yola çıkarak, Müslüman- Türk kimliğine özel vurguda bulunan Çingene alt-kültürünün tek amacı, Türk üst-kültürüyle uyumlu bir birliktelik kurmayı başarmaktan ibarettir. Osmanlı imparatorluğu döneminde devletle bütünleşmeyi toplumla bütünleşmenin ön- koşulu sayarak dini akaitleri yerine getirmemelerine karşın, Sünni İslam kimliğiyle çelişmemeye ya da bu kimliğe bir şekilde eklemlenmeye çalışan Çingene kökenli yurttaşların tavrı dikkat çekicidir. Türkiye Çingenelerinin İttihat Terakki Partisi'yle başlayıp Kemalist Devrim süreciyle devam eden zaman kesitinde, bu kez kendilerine daha yakın buldukları laik dünya görüşünü hızla özümsemeleri topluluğun aynı uyuşum politikasının bir başka aşamasını oluşturmaktadır. Doğallayın söz konusu davranış dizgesi, bu kesimle ilgili toplumun bazı kesimlerince dillendirilen, "uyumsuz, toplumdan kopuk" eleştirilerinin önyargılarla beslenen bir haksız değerlendirmeden ibaret kaldığını imlemektedir. Çingene kökenli yurttaşların tüm bu yaklaşımlarına rağmen toplumun, "dezavantajlı grupları" arasında kalmaları ve dışlayıcı hatta ayırımcı tutumla karşılaşmaları Türk toplumunun bu renkli toplum kesitini yeterince anlayamadığı/ algılayamadığı gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Türkiye genelinde toplumsal hedefleri bazında yekpare bir bütünlük göstermeyen, farklı taleplere, farklı kültürel kodlara sahip çingene toplumunun, tekçi bir bakış açısıyla değerlendirmeleri sorununun, çingene kökenlilerden ziyade "yerli Türklerden" kaynaklandığı kaydedilmelidir.

Ötekileşme/ Ötekileştirilme Sorunu

Bir arada olma, yan yana bulunma haline rağmen pek çok ülkede toplumsal grupların birbirlerini anlamama ve bu anlayışsızlıktan kaynaklanan, "ötekileştirme/ dışlama" algısının, devlet ya da egemen elitlerin bilinçli politikalarını imlediğine değinen kimi düşünürler, devletin sorunu önce yaratıp sonra çözümleyerek, toplum üzerinde oto-kontrol uyguladığı yargısına sahiptirler. Az gelişmiş ülkelerde sürecin tersine işlediğine değinen aynı düşünürler, devletin/ egemen grupların kendi yarattıkları sorunu çözememeleri halinde bile oluşan tablodan yararlanıp toplumsal kesimleri birleşmelerini engelleyecek şekilde parçalayarak, yine de kendi konumlarını koruduklarını ileri sürerler. Söz konusu düşünürlerin en ünlülerinden ABD'li Noam Chomsky, "bir- araya gelememe sendromu" adını verdiği süreci, "İnsanlar bir araya geldiklerinde fazla tehlikeli olurlar çünkü o zaman 'düşünebilirler,' fikirler üretebilirler ve bunları açıkça ifade edip ait olmadıkları bir alana yani kamusal işleri etkileme alanına girmeye başlarlar" diyerek, toplumsal algının oluşumundaki dezenformatif süreçlerin önemli bölümünde devletin/ egemen grupların parmağı bulunduğunu savunmaktadır (Barsky, 2002:191).

Medya, okul, dinsel kurumlar gibi devletin ideolojik aygıtlarını oluşturan kurumlarda kişinin hem yalnızken hem de topluluk içinde sürekli etki altında bırakıldığını anımsatan ABD'li düşünür, bireyi tek başına yakalayarak beynini yıkayan medyanın başlattığı taarruzun, diğer kurumlar aracılığıyla kitleselleştirilerek yaygınlaştığına değinir. Chomsky'e göre neredeyse tüm dezavantajlı grupların tarihi/ hikayeleri belli bir mantıksal dizge çerçevesinde aktarıldığından dezavantajlı grupların kaderi, "diğerleri tarafından anlatılarak ötekileştirilmektir." (Barsky: 192-218)

Kadınlar, LGBT gruplar, sakatlar, çocuklar, yaşlılar, seks köleleri gibi dezavantajlı toplumsal gruplar arasında sayılan ve yaşadıkları hemen her bölgede aleyhlerinde geniş bir sosyal- toplumsal yazın dizini (literatür) bulunan Çingeneler, Türkiye'de hem ekonomik yoksulluk hem de toplumsal yoksunluk sarmalıyla karşı karşıyadırlar. Hatta Ege, Trakya, Marmara gibi ekonomik durumu görece yüksek olan bölgelerde, maddi varlıkları itibarıyla toplumun en "sefil" kesimi arasında yer almadıkları gözlemlenen Çingene toplulukların, ekonomik yoksulluktan ziyade sosyal- toplumsal yoksunluk açmazından muzdaripti oldukları söylenebilir. Bu bağlamda, eğitim, her ne kadar tüm Çingene

gruplarca aynı yoğunlukta talep edilmese de, Çingene kökenli yurttaşların ulaşmada zorlandıkları, ulaşsalar bile yeterince kaliteli hizmetten yararlanamayan alanların başında gelmektedir.

Dezavantajlı bir Grup Olarak Türkiye Çingenelerinin Eğitime Erişim Hakkı

Nitekim Çingene kökenli yurttaşların özellikle eğitim alanında hak ettikleri ilgiyi bulamadıklarına, değinen Dural, "Yeniden Çingeneler- ötekileşmek- sosyal devlet- sosyal haklar ilişkisine dönüldüğünde Çingene kökenli yurttaşların karşılaştığı en çetin güçlüklerden birisinin eğitim olanaklarına erişim alanında düğümlendiği öne sürülebilir. Eğitim olanaklarına ulaşmak, sosyal hakların vazgeçilmez bir öğesi olduğuna ve yakın- orta gelecekte toplumsal rollerin dağılımının eğitim olanaklarından adil biçimde yararlanmakla mümkün olduğu düşünüldüğünde, Çingene kökenli yurttaşların eğitim sorunu daha rahat anlaşılabilmektedir. Her ne kadar farklı bölgelerde yaşayan Çingenelerin eğitime aynı oranda önem verdikleri söylenemese de, Trakya- Ege gibi görece gelişmiş bölgelerde barınan Çingenelerin talep etmelerine karşın, eğitimde fırsat eşitsizliği mağduru olmaları dikkat çekicidir. Buna karşın örneğin ülkenin Doğu- Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yerleşen Dom kökenli Çingeneler arasında eğitim başat bir toplumsal talep oluşturmaz. Dom yetişkinleri arasında okuma-yazma bilen ve eğitimden faydalanan yoktur" (DURAL, 2013:8-9) şeklinde görüş bildirmektedir.

Çingene kökenli gençlerin eğitim alanında yaşadıkları sorunları doğrulayan bir diğer çalışma ise Suat Kolukırık tarafından, Tarlabaşı ve İzmir Çingenelerine dönük olarak yürütülmüş. İstanbul'un göbeği olarak sayılan Tarlabaşı'nda kentsel dönüşümden önce tamamlanan çalışmaya göre bölge sakinlerinin yüzde 23.6'sı okur-yazar değil. Orta yaş üzerindeki çingenelerin yanısıra okul çağındaki kız çocuklarının belli bir kısmının ekonomik gerekçelerle veya eğitim sistemine beslenen inançsızlık nedeniyle okula yollanmadıkları görülüyor. Tarlabaşı'nın eski sakinlerinin eğitim durumlarını, "İlkokul eğitimini yarıda bırakanların oranı % 17.8, ilkokul mezunu olanların oranı % 37.8 ve ilkokul sonrası okuma oranı % 12.2'dir. Eğitim düzeyi ve cinsiyet ilişkisi bağlamında erkek görüşülenlerin eğitim oranı daha yüksektir. Genel olarak eğitim seviyesinin düşük olmasında; anne ve babanın eğitim seviyesinin düşüklüğü, sosyo-kültürel çevre koşullarının elverişsizliği, eğitim araç-gereç ihtiyacını karşılayamama ve okul yaşamındaki farklılıklar temel sorunlar olarak gösterilmektedir" diyen Kolukırık, okul yaşamını sürdüren çingene gençlerinin bu sefer arkadaşlarıyla iletişim kurmakta zorlandıklarını ya da dışlandıklarını ileri sürüyor. Araştırmacı genelde mahalleri göçmen mahallesiyle yanyana olan bölge Çingenelerinin orta vadede göçmenlerle kopukluk sorunu yaşadıklarına inanıyor. Kolukırık, Balkan kökenli muhacir çocukların eğitim düzeylerinin ilerlemesiyle birlikte, çingene gençlerden uzaklaştıklarına parmak basıyor. Böylelikle toplumsal kesimleri birbirine bağlayan eğitim olgusunun, okul yaşamlarını sürdürmekte inatçı davranmayan çingeneleri yalnızlaştırıp, ötekileştirdiği sonucu ortaya çıkıyor. (Kolukırık, 2010:9-10)

Çingeneler "Günah Keçisi" Mi?

Yukarıdaki tespitleri çingene kökenli emekli bürokrat ve eylemci Mustafa Aksu da doğruluyor. Gençliğinde aldığı eğitimin kalitesizliğinden ziyade, diğer toplumsal grupların Çingenelere yaklaşımından rahtsızlık duyan Aksu, bazı çingene kökenli ailelerin çocuklarını mahallelerinde bulunan ve çingene nüfusun ağırlıklı olarak eğitim gördüğü okullar yerine "karma eğitim" yapan (etnik düzeyde) okullara yolladığını hatırlatıyor. Aksu, "karma okullara" devam eden çingene gençlerinin, etnik kimliklerini saklamak zorunda kaldıklarına değiniyor. Diğer öğrencilerin arkadaşlarının çingene kökenli olduğunu öğrendikleri anda durumdan velilerini ve hocalarını haberdar ettiklerini, zaman zaman bu olayın açıkça şikayet etmeye dek vardırıldığını vurgulayan çingene eylemcisi Aksu, öğretmenlerin etnik kimliklerini öğrendikten sonra çingene gençlere yönelik tutumlarını değiştirdiklerini ve bu çocukların bir anda okuldaki tüm fail-i meçhul kabahat ve suçların "günah keçisi" haline getirildiklerini öne sürüyor. Gerek okulda gerekse bürokrasideki yükselişi sırasında kendisinin de aynı ayrımcı davranışa maruz bırakıldığını söyleyen Mustafa Aksu, süreçte toplumdaki önyargılar kadar kendi sorunlarına yeterince sahip çıkamayarak, sessiz kalan çingene kökenlilerinin de hatası olduğunu vurguluyor (Aksu, 2000).

Ötekileştirmeye Karşı "Berikileştirmek": Sevginin Ritmi

Ne var ki çingene sorunu karşısında belki çok da olumsuz düşünmemek gerekiyor. Zira yetersiz düzeyde olsa bile gerek eğitim gerekse diğer alanlar üzerinden kimi sivil toplum kuruluşlarının çingene toplumuna yönelik yürüttüğü olumlu çalışmalar yok değil. Toplum Gönüllüleri Vakfı (TOG) Bandırma şubesince düzenlenmesine 2009 yılında karar verilen ancak 2010-2011 döneminde başlatılan, "Sevginin Ritmi" projesi, çingene kökenli gençlerin eğitim alanındaki dezavantajlı konumlarından kurtarılmaları ve "ötekileştirilmeleri"ni önlemek amacını taşıyor.

Bandırma'da "çingene mahallesi" olarak da adlandırılan Çınarlı Mahallesi'ndeki Atatürk İlköğretim Okulu'nda başlatılan ve giderek bu okula sığmayıp şehrin geneline yansıyan, "Sevginin Ritmi" projesinde, çingene kökenli gençlerin kendi alt-kültürlerinden koparılmaksızın toplumla bütünleştirilmesi amacı güdülüyor. Projenin ilk olarak Atatürk İlköğretim Okulu'nda gündeme getirilmesi, bu okul öğrencileri arasında çingene kökenli gençlerin yoğunlukta bulunması ve İlçe Milli Öğretim Müdürlüğü'nün çingene gençlerine dönük olarak yürüttüğü, "Ben değerliyim" projesinde bu eğitim kurumunun, "pilot okul" seçilmesidir. Üstelik aynı okulda öğrenim gören öğrencilerin azımsanmayacak bir kısmının, "denetimli serbestlikten" yararlanan çingene gençleri olması ve okulun çingene mahallesinin tam ortasında konumlanması, Atatürk İlköğretim Okulu'nun önemini pekiştiriyor.

Notalardan Eğitim ve Kişisel Gelişime

Proje koordinatörü Ramazan Ömür, "Sevginin Ritmi" çalışmasında çingene kökenli yurttaşların en yatkın oldukları alanlardan biri olan müzik üzerinden, projenin şekillendirildiğine değiniyor. Ömür, Türkiye'de çingene toplulukları arasında en yüksek nüfuslu, seçkin grubu oluşturan müzisyenlerin, pekçok gence örnek olduğuna hatta çingene mahallelerinde yetişen gençlerin kendilerine "rol modeli" olarak, mahallelerinden çıkan ünlü müzisyenleri aldıklarına dikkati çekiyor. "Projeye katılan öğrencilerden okula devamı aksatmayacakları, varsa madde kullanımına son verecekleri, suça bulaşmayacakları" konularında söz alındığını kaydeden Ömür, şunları söylüyor: "Temel amaç çocukların okula devamlarını sağlamak. Böylelikle bu çocuklarda hakim olan 'Okul bize bir şey sağlamaz. Zaten ben okulda başarılı olamam' algısını yıkmayı hedefliyoruz. Okulun zaman kaybı olmadığını, çingene kökenli gençlerin derslerinde başarılı olabileceklerini kanıtlamak istiyoruz. Projeye katılan çocukların tamamında devam sorunu ortadan kalkarken önemli bir bölümünün derslerindeki düzelme iddiamızı ispatlıyor. Bu çocuklara proje kapsamında ritim ve ses eğitimi veriliyor, çoğu enstrüman çalan gençlerin becerileri genişletiliyor."

TOG Bandırma şubesinden edilen bilgilere göre projenin ilk ayağında TOG sosyal sorumluluk projelerinin genel adı olarak benimsenen, "ATAK" projelerinden birisi Bandırma'da çingene kökenli öğrencilerin öğrenim gördüğü Bandırma Atatürk İlköğretim Okulu'nda gerçekleştiriliyor. Derneğin 2010 yaz aylarında gerçekleştirdiği üç günlük ATAK kapsamında, okulun fiziksel alt-yapısı; duvarların boyanması, genel temizliğin yapılması, kapı- çerçevelerin onarılmasıyla düzeltildi. Aynı çalışmada okula öğrencilerin kullanımına yönelik olarak çalışabilir düzeyde, sanalağ erişimli bir bilgisayar yerleştirildi. ATAK'ın ikinci aşamasındaysa çingene gençler, üniversite öğrencilerinden aldıkları destekle, Çınarlı mahallesini grafitilerle (duvar yazısı) süslediler. Böylelikle eğitimdeki düzenlemenin sonuçlarının çingene yerleşim biriminin geneline katkıda bulunacağı kanıtlanmak istendi.

Hedef grubu olarak İlköğretim Okulları'nda eğitim gören 12- 15 yaş arası gençliğin alındığı "Sevginin Ritmi" projesinde, ilk yıl genelde çocuklara müzikle ilgili takviye yapıldığı gözleniyor. Projenin ikinci yılındaysa eğitim konusu daha ağırlıklı ele alınarak, çingene kökenli gençlerin sadece ilköğretimi bitirmeleri aşaması geride bırakılıyor. Üçüncü yılına giren projede müzik eğitimi halen devam etmekle birlikte, çocukları lise sınavlarına hazırlamak ve lise hatta mümkünse üniversiteye yönlendirebilmek gayesiyle, takviye dersler verilmesi uygulaması başlatılıyor. TC Balıkesir Üniversitesi Bandırma İİBF okutmanları ve öğrencilerince desteklenene ve tamamen "gönüllülük esası" üzerinden yürütülen proje, zaman zaman ilköğretim kurumlarındaki bazı öğretmenlerce de destekleniyor. İİBF öğrencileri ve okutmanlar, çocuklara okullarından arda kalan vakitte haftada iki veya üç gün ücretsiz matematik, fen bilgisi, İngilizce, Türkçe gibi temel derslerde katkıda bulunuyorlar. Bu derslerin yanısıra haftada iki ya da üç gün yine okul saatleri dışında ritim- ses

eğitiminden geçirilen gençlere, Bandırma'nın iki ünlü müzisyen ailesinin üyeleri de fırsat buldukça katkıda bulunuyorlar (TOG, 2011:2-3).

Okulların tatile girdiği yaz dönemlerini de boş geçirmek istemeyen TOG üyeleri, özellikle yaz okula kalan arkadaşlarını kullanarak, yaz kampları düzenlemek ve okula devam eden gençleri bu kamplar vasıtasıyla ödüllendirme hedefi güdüyorlar. Bu çerçevede 2011 yılında gerçekleştirilen ilk kamp çalışmasında çingene gençlerin, Ramazan dönemi indiriminden yararlanılarak, elverişli koşullarla kiralanan Erdek'teki bir motelde biraraya getirildiği ve kamp süresince müziğin yanısıra yüzme, basketbol, futbol gibi etkinliklerden yararlandırıldıkları gözleniyor. I. Yaz Kampı sırasında Erdek Belediyesi'nin Ramazan Etkinlikleri'ne konuk olan Sevginin Ritmi Müzik Grubu'nun, Erdek Cumhuriyet Meydanı'nda verdiği halk konserine gösterilen yoğun ilgi, projenin karşılıksız kalmadığını günyüzüne çıkarıyor. Sevginin Ritmi Müzik Grubu'nun, 2011 yılında 13'ü ses 8'i ritim-enstrüman grubunda olmak üzere 21 öğrenciyle çalışmaya başladığını anımsatan Ritim Grubu eğitmeni Gökhan Göksünlü, 2013 döneminde 7'si ses olmak üzere 11'i erkek 19 gencin grup çalışmalarını sürdürdüklerini, önümüzdeki 2013- 2014 döneminde bu sayının artmasının beklendiğini vurguluyor.

Aslına bakılırsa "Sevginin Ritmi" tipi projeler, hem karşılıklı önyargıları aydınlatmak, hem toplumun gözündeki ötekileştirme araçlarını ortadan kaldırmak hem de kültürlerarası etkileşimi sağlamak yolunda işlev yükleniyor. Her yıl tekrarlanması planlanan, "Sevginin Ritmi Projesi I. Yaz Projesi" Önraporu'nda yaralan şu öngörüler, sürdürülebilirlik şansı olan "Sevginin Ritmi" projesinin boyut kazanarak gelişeceğini tanıtlıyor: "Proje sürecinde yapılacak atölye çalışmalarıyla çocukların sosyal yaşamda birey olduklarını gösterecek ve hayatta geleceklerine ışık tutmak yönüyle bilgilendirmeler yapılacak. Bunun sonucunda ise çocukların toplumda daha etkin bireyler olarak yaşamlarını devam ettirmeleri ve kişisel gelişimlerinde daha emin adımlarla devam etmelerini sağlanacaktır. Atölyelerin içeriği sağlık, meslek edindirme ve rehberlik, psikolojik danışmanlık seminerlerinden oluşacaktır. Onların hayata kazandırılması, her şekilde müziğin onların yaşamında en güzel enstürman olması, aramızdaki iletişimin en önemli anahtarı olacaktır. Proje ritim çalışmaları ve atölyeler ardından büyük bir konser organizasyonu düzenleyerek, farklı bir ilde bu sesin başka kimselere aydınlık olması için şarkıları söyleyeceğiz" (Sevginin Ritmi, 2011:1-3). İşin sevindirici kısmıysa rapordaki temennilerin, aradan geçen zaman süreci içerisinde gerçekleştirilmiş olması. Zira TOG projesi kapsamında Bandırma Cumhuriyet Meydanı başta olmak üzere çeşitli il ve ilçelerde yaklaşık 10 konser düzenlendi. Müzik Grubu, ayrıca Bandırma okullarından gelen davetleri de kırmayarak, çağırıldığı okullarda konser verdi.

Hayalleri "Müzik Hocası" Olmak

Yeniden Göksünlü'nün verdiği bilgilere dönüldüğünde projenin başlangıç yılının hayli çetin geçtiği öne sürülebilir. "Gönüllülük esası"yla çalışma prensibini ailelere kabul ettirmekte güçlük çektiklerine değinen Göksünlü, bazı ebeveynlerin ilk günlerde çocuklarına konser verdirilerek üzerlerinden para kazanıldığını düşündüklerinden projeye yoğun muhalefet ettiklerini belirtiyor. Çingene ailelerinde düzenli işte çalışma güçlüğü çekildiğinden yeri geldiğince ailenin her ferdinin, aile bütçesine ekonomik bir katkı unsuru oluşturmasına önem verildiğini anımsatan Göksünlü, kimi ebeveynlerin çocuklarının projede zaman yitirdiklerine inanmayı tercih ettiklerini kaydediyor. İlk sene çocukların SBS hazırlık, ritim ve ders katkı faaliyetlerini ailelerinden gelen baskı sebebiyle aksattıklarını hatırlatan Göksünlü, meydan konserleri ve çocuklarındaki ilerlemeyi farkeden ebeveynlerin bu tutumlarından vazgeçtiklerini sözlerine ekliyor.

"Sevginin Ritmi" projesine katılan gençlerle yapılan görüşmelerde bazı grup üyelerinin "ezberlenmiş" cevapları yeğlerken, çingene gençlerin önemli kısmının, projede edindikleri deneyimleri açıkça paylaşmaktan çekinmedikleri dikkat çekti. Sevginin Ritmi Grubu üyeleri her ne kadar artık Bandırma ve civarında önemli şöhret sahibi olup tanınsalar da, ailelerin çocuklarının, "çingene kökenli öğrenci/ genç" şeklinde yaftalanmasından çekinmelerinden ötürü, çalışmanın kalan kısmında görüşülen gençlerin isim ve soyadlarının ilk harflerinin belirtilmesiyle yetinilecektir. Genel yanıtlardaysa isim veya kısaltma kullanılmayacaktır.

Bu bağlamda proje kapsamında görüşülen çocukların hemen hepsi projeyle ilgilenmeye başladıktan sonra madde kullanımı, iletişimsizlik, kavgacılık, derslere devamsızlık gibi alışkanlıklarını

süratle terk ettiklerini belirtiyorlar. Eskiden ısınamadıkları derslerin bazılarını sevmeye başladıklarına değinen topluluk üyeleri, "Sevginin Ritmi" grubu sayesinde kendi çevrelerinin dışındaki insanlarla daha kolay iletişim kurup, kendilerini kabul ettirdiklerini vurguluyorlar. Söz konusu grup üyelerinden 14 yaşındaki HT. "Manyas Kuş Cenneti Festivali'nde tam ben şarkımı okurken seste problem çıktı. Konser yarıda kesildi. Çok üzüldüm. Bandırmalı milletvekili, vali ve belediye başkanı yanıma gelip aksaklık dolayısıyla özür dilediler. Sonra ses sorunu giderildi ve ben kaldığım yerden devam ettim. O an kendi çevremin dışındaki insanlarca önemsendiğimi anladım" şeklinde görüşlerini dile getirirken, o yıl girdiği SBS'de yeter puana ulaşıp yetenek sınavlarına katılması halinde, mutlaka başarılı olup hayallerine ulaşacağını ileri sürüyor. HT'nin hayaliyse önce Balıkesir Güzel Sanatlar Lisesi Müzik Bölümü'nü ardındansa konservatuarı kazanarak müzik öğretmeni olmak.

"Sevginin Ritmi Müzik Grubu" üyelerinin büyük çoğunluğu fen bilgisi ve matematik derslerinden hoşlanmadıklarını ifade ederken, müzik, Türk dili ve sosyal bilimler ağırlıklı derslerin grup üyesi öğrencilerce genelde sevildiği önplana çıkıyor. Öğrencilerin azımsanmayacak bir kesimi en sevilen ders olarak İngilizce'yi işaret ederken, İnkılap Tarihi'ne yönelik ikili bir tutumun yerleştiği gözleniyor. Grup üyesi öğrencilerin yaklaşık yarısı İnkılap Tarihi derslerinde çok sıkıldıklarını beyan ederlerken, kalan öğrenciler bu derse en sevdikleri dersler arasında yer veriyorlar. İngilizceyi çok sevmelerine karşın haftada üç saatin yeterli olmadığını savunan grup üyesi öğrenciler, TOG mensubu gönüllü eğitmenlerinden İngilizce takviye kurslarına ağrılık vermelerini bekliyorlar. Görüşülen altı"Sevginin Ritmi" üyesi öğrencinin yarısı müzik öğretmeni olup sanat hayatlarına devam etmeyi idealleri olarak sunarken, iki kız üyenin, girdikleri SBS sınavları sonrasında bir eğitim kurumuna hemşire adayı olarak yerleşmeyi arzuladıkları göze çarpıyor. Atatürk İlköğretim Okulu'nu dereceyle bitiren 16 yaşındaki FA. isimli erkek öğrenciyle (not ortalaması 90 civarında), hemşire olmak isteyen EN. ve İB. İsimli kız öğrencilerse (not ortalaması 92 ve 87) ders ayırmadıklarını, bütün derslerde başarı gösterdiklerini, ancak; matematiğe biraz soğuk yaklaştıklarını belirtiyorlar.

PROJE ÇIKTILARI VE ALGI DEĞİŞİKLİĞİ

"Sevginin Ritmi Müzik Grubu" üyesi öğrenciler en azından projeye katıldıktan sonra sosyal dışlanmışlık hissinden uzaklaştıklarını, "oturup- kalkmayı", farklı topluluklar arasında nasıl davranılacağını öğrendiklerini, bunun karşılığında da kendilerine gösterilen ilgi ve alakanın arttığını, bu durumun öz- saygılarını yükselttiğini savunuyorlar. Bandırma Meydanı'nda insanların kendilerini tanıyıp, ilgi gösterdiklerine işaret eden grup üyeleri, özellikle konserlerin ardından yükselen alkış sesleriyle, "değerli, önemli birer birey" olduklarını hissettiklerine parmak basıyorlar. "Sevginin Ritmi sayesinde paylaşmayı, üretmeyi, arkadaşlığı, kavga etmeden çevremdekilerle iletişim kurabilmeyi öğrendim" diyen 14 yaşındaki ritim grubu üyesi CE.'den daha net konuşan EN. ise, "Şahsen ben çalışmaların çok faydasını gördüm. 3 yıl önce yani projeye başlamadan evvel ben çok içine kapanık, çekingen bir çocuktum. Değil yüzlerce kişinin önünde şarkı söylemek, ailemin önünde bile konuşamaz, utancımdan ne istediğimi ifade edemezdim. Oysa bir yılda bu sorunların üstesinden geldim ve ikinci yılımda topluluk önünde şarkı söylemeyi başardım. Hatta artık güzel bir kız olduğumu çekinmeden söyleyebiliyorum" şeklinde kazanımlarını özetliyor.

"Sevginin Ritmi Grubu" üyesi öğrencilerin hemen hepsinin babası "serbest meslek sahibi." Bazılarının anneleri çalışmazken, diğerlerinde "serbest meslek sahipliği" etiketi anneleri de kapsıyor. Çınarlı mahallesi çingenelerinden çok az bir kısmının ebeveynleri memurluk- işçilik gibi düzenli bir işe sahip olduğundan "serbest meslek sahip"liği kavramı, çöp toplayıcılığından gündelikçiliğe, çalgıcılıktan kalaycılığa hatta hırsızlıktan hap/madde satıcılığına dek tüm yasal- yasal olmayan işleri kapsıyor. Bu gençlerden derslerdeki başarısıyla dikkatleri üzerine çeken FA: önce anne ve babasının çalışmadığını söylüyor ancak daha sonra ailesinin iş bulabildikçe günü birlik işlerde çalışarak aileyi geçindirmeye çabaladıklarını dolayısıyla önlerine iş fırsatı çıktığında kendisi ve kardeşlerinin de bu fırsatı kaçırmamaya özen gösterdiklerini vurguluyor. Ailesi düzenli bir işte çalışmayan ya da belli alanda ustalaşamamış gençlerin en büyük hayalleri eğitimde ilerleyerek, en azından meslek lisesi hatta üniversite bitirip düzenli bir iş sahibi olmak, ailesini rahat ettirmek. "Sevginin Ritmi Grubu" üyesi öğrenci gençler, projeye katılmadan evvel, tıpkı mahallerindeki pekçok diğer çingene kökenli çocuk gibi kendilerinin de, okuldan yarar beklemediklerine işaret ederek, proje içinde edindikleri özsaygı, güven sayesinde derslerinde daha başarılı olduklarını, böylelikle eğitimli olmanın değerini kavradıklarını savunuyorlar. Aynı gençlere göre eğitime yönelik olumlu tutum değişikliği sadece grup

içindeki arkadaşlarıyla sınırlı kalmamış, onların başarısından etkilenen diğer çingene kökenli gençlerde de, eğitime yönelik tavır/ algı değişikliğine sebebiyet vermiş.

"Sevginin Ritmi" projesine sonradan dahil olan yeni katılımcılar kıdemli üyelerin görüşlerini destekleyerek, şu an 15-16 yaş grubunda olan grup üyelerini örnek alarak projeyle ilgilenmeye başladıklarını ve yine projeye dahil olmalarının bu kıdemli üyeler aracılığıyla gerçekleştiğini söylüyorlar. Konserlerdeki başarının ardından ailelerinin de kendileriyle gurur duymaya başladıklarını hatırlatan grup üyesi gençler, eğitimin değeri, gelecek endişesi, hayatın yönlendirilmesi konularında kimi zaman aileleriyle kuşak çatışması yaşadıklarını hatta bazen konuşurken aile büyüklerini eleştirdiklerini fark ettiklerini kaydediyorlar.

Projenin 2012- 2013 döneminin değerlendirildiği son TOG raporundaysa bundan sonra ağırlığın daha fazla derslere ve kişisel gelişime verileceği, müziğin varlığını/ önemini hep sürdüreceği, ancak; grubun nişan- düğün- belirli günler ve haftalar gibi tören zamanlarında ortalıkta gözüken, halkı "bedava" eğlendiren bir sömürü aygıtına dönüştürülmeyeceği hususları üzerinde duruluyor. İlgili TOG raporunda, proje çıktıları şöyle sıralanıyor:

"a) Proje baştan sona gönüllük temelinde yürütüldü.

b) Öğrencilerimiz kendilerinin birer değer olduklarını gördüler,

c) Velilerimiz etnik kökenlerinden dolayı dışlanmışlık hissinden azda olsa uzaklaştılar.

ç) Öğrencilerin akademik alan dışında kendilerini başarılı hissedecekleri bir alanın mutlaka bulunduğu öğretmenlere gösterildi.

d) Başarının kolektif bir etkinlikle geldiği ispatlanmış oldu.

e) Okul kültürü oluşturulmasında önemli bir eşik aşılmış oldu.

f) Yerelde bulunan farklı STK lar okulun farkına vararak, öğrenciler için farklı işbirlikleri kurabileceklerini belirttiler.

g) Projenin temel hedeflerinden birisi olan dezavantajlı gruplarla ilgili farkındalık yaratılması konusunda iki aylık yoğun bir çalışmada hedefe istenilen oranda ulaşıldı.

g) Projede yer alıp mezun olan öğrencilerin tamamında Lise'ye devamı arzusu sağılandı. Sponsorlar bulunarak okulla ilgili ihtiyaçları temin edildi.(2011- 2012 döneminde mezun olan 4 öğrenciden 3ü, 2012-2013 döneminde ise mezun olan 3 öğrencinin hepsi lise eğitimlerine devam etti.)

Çocukların önceden selpak satmak, dilencilik, hurdacılık ve kağıt toplama gibi işlerden uzaklaşarak daha çok meslek edinebilecekleri işlere (berberlik, çiçekçilik vs.) yöneldikleri gözlendi." (TOG, 2013:4-5)

Destekler/ Proje İçi-Dışı Sorunlar

Bu arada TOG Bandırma şubesinin faaliyetlerinin yanıtsız kalmadığı, pekçok kamu ve sivil toplum kuruluşunca, "Sevginin Ritmi" projesine yönelik yoğun bir ilginin filiz verdiği gözlemleniyor. Aydın'da ve Yalova'da denenen proje, şu an nüfusunun yüzde 20'sine yakını çingene kökenli yurttaşlardan oluşan Edirne'ye götürülmeye çalışılıyor. Bandırma'da Banvit, Şeker Piliç, Bandırma ve Erdek Belediye Başkanlıkları'nın yanısıra İl- İlçe Milli Eğitim Müdürlükleri'nce desteklenen projeye en son İFSAK'ın katkıda bulunması, "Sevginin Ritmi"ne yönelik ilginin artarak süreceğinin ipuçlarını veriyor. İFSAK'tan konuya ilişkin olarak yapılan açıklamada şu bilgilere yer veriliyor: "Erdek ve Bandırma'da 10'dan fazla konser verdiler. Çocuklar, konserlerle birlikte ötekileştirilen bireyler olmaktan çıkıp sahnede alkışlanan, kendine daha çok güvenen, iletişime açık bireyler haline gelmeye başladı. Çocuklar sayesinde anne-babaları da bu etkinliklerin destekçisi oldu. BANTOG üyeleri 2012-2013 döneminde yine projelerine devam ediyor. Bu yıl (2012-2013) projeyi daha geniş kapsamlı hale getirerek yine ses, ritim, enstrüman ve SBS alanında çalışmalarını Bandırma geneline yaymak üzere ekip; bu organizasyonu önceden Bandırma Atatürk ilköğretim okulu ortaklığıyla gerçekleştirirken çocuklardaki olumlu değişimleri fark etmeleriyle birlikte organizasyonu bağımsız bir yere taşıyarak 'Sevginin Ritmini' tutmaya devam ediyorlar. Devam etmekte olan 'Sevginin Ritmi' projesi kapsamında bir fotoğraf proje gurubu oluşturularak hem proje sürecinin hem de bu çalışmada yer alan

Roman çocukları kendi yaşam alanları içerisinde fotoğraflanarak proje sonunda sergi ya da gösteri hazırlanması hedeflenmektedir." (İFSAK, 2013)

Projenin siyasi kuruluşların eline geçmesi ya da amacından saptırılmasını engellemek için "Sevginin Ritmi"nin patent hakkını alan TOG, şimdilik projenin dernek bünyesinde yürütülmesini önemsiyor. Dernek yetkilileri, özellikle belediyelerin işe karışması halinde yerel yönetimlerin kendi politik programlarını projeye katarak, eğitime yönelik proje odağını zayıflatabileceklerinden, bunun da projeyi anlamsızlaştıracağından kaygı duyuyorlar. "Gönüllülük usulü" doğrultusunda yürütülen projenin önündeki mevcut bir diğer tehlikeyse zamanla TOG'un Bandırma İİBF'de güç- ilgi kaybetmesi ve projenin orta vadede ilgisizlikten yürürlükten kalkma riskiyle karşı karşıya kalması. Nitekim son TOG Etki Raporu'nda seslendirilen, projenin sürdürülebilirliğine dair aşağıdaki maddelerden bazılarında, bu endişenin yönsemelerini yakalayabilmek mümkün:

"a) Proje içeriğine öğrenciler katılabildiği sürece devamlılığının olacağı gözlendi.

b) Alttan gelen sınıflardaki öğrencilerin de bu proje kapsamında devam edebileceği öğrencilere aktarıldı.

c) Okulu ihtiyaç olarak görmeyen veliler için okulun bir hak, ihtiyaç ve gereklilik olduğunun farkına varılması sağlandı.

ç) Proje kapsamında farklı ilgi alanları tespit edildi ve uygulamaya geçildi. (Matematik, sosyal Bilgiler, Türkçe yetiştirme kursları bir dönem uygulamaya geçti.)

d) Çocuklarda basketbol, dans ve tiyatroya ilgi arttı ve bu dallarda çeşitli değişik gruplarda yer alma gözlendi" (TOG: 6).

SONUÇ: BARIŞÇIK BÜTÜNLEŞME SEÇENEĞİ

Çingene kökenli gençlerin "ötekileştirilmesi"ni engellemek, bu gençler arasında eğitim düzeyinin yükseltilmesi için başlatılan özverili fakat küçük çaplı bir proje görünümünde olan "Sevginin Ritmi" projesi, ilk üç yılını oldukça parlak bir şekilde geride bıraktı. Eğer yukarıda sıralanan maddelerden ilkinde dile getirilen sıkıntı projeyi kesintiye uğratmaz ve gönüllü eğitmen bulunmaya devam ederse söz konusu projenin hem Bandırma'da hem de çingene kökenli yurttaşların yoğunlukta bulunduğu diğer bölgelerde, başarıyla uygulanabileceği hissediliyor. Ancak bu noktada projeye yerel yönetimler üzerinden zaman zaman ilgi gösteren üç büyük partinin, kendi ideolojileriyle proje arasında yönlendirme yapmamaları şart. Zira bu tip küçük projeli bütçeler ya yerel işadamları ya da kamu kuruluşlarından sağlanan destekle boyut kazanabiliyor. Eğer önümüzdeki aylarda büyük siyasal partiler "Sevginin Ritmi"ne dinsel, etnik, sınıfsal vurgularından arınarak yaklaşma olgunluğu gösterebilirlerse, sadece çingene sorununun aşılması yolunda çok önemli bir adım atılmış olmayacak, melez bir etnik yapıya sahip Türkiye Cumhuriyeti'nde üst-kimliği temsil eden Türk kültürüyle farklı alt-kültürler arasında barışçıl, başarılı bütünleşme nin sağlanabileceği de kanıtlanmış olacak. Dolayısıyla gerilimleri azaltma/ ortadan kaldırma yolunda küçük ama önemli bir proje görünümündeki "Sevginin Ritmi", belki müzik gruplarının içinden çıkacak sanatçılarla boyut kazanarak, ülkedeki sosyal kırılganlığın onarılması mücadelesine somut bir harç teşkil edecek.

KAYNAKÇA:

Aksu, M.(2000). "Kimseden Çekinmeden Ben Çingeneyim Demek İstiyorum" Diyanet Dergisi sayı:119 Kasım 2000, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.

Berger, H. (2000). Çingene Mitolojisi, Ankara: Ayraç Yayınevi.

Barsky, Robert, F. (2002), Bir Muhalifin Yaşamı: Noam Chomsky, İstanbul: Doğan.

Dural, A. B. (2013). "Çingene (Roman) Alt- Kültürü Üzerinden Toplumla Bütünleşme Çabası Olarak 'Sevginin Ritmi Projesi", Sosyal Adalet İçin İnsan Hakları Konferansı,4-5 Nisan 2013, Ankara: TODAİE.

Gökbilgin, M. T. (1977).“Çingene Maddesi”, İslam Ansiklopedisi, İstanbul: MEB.

Kenrick, D. (2006). Çingeneler: Ganj’dan Times’a, İstanbul:Homer.

Kolukırık, S. (2006). “Sosyolojik Perspektiften Türkiye Çingeneleri: İzmir Çingeneleri Üzerine Bir Araştırma”, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi cilt: I sayı: I

Marsh, A. (2008), “Etnisite ve Kimlik: Çingenelerin Kökeni”, Biz Buradayız: Türkiye’de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi, İstanbul: Mart Matbaacılık.

Özkan, A. R. (2000). Türkiye Çingeneleri, Ankara: Kültür Bakanlığı.

Ringold, D. (2000). “Roma and the Transation in Central and Eastren Europe: Trends and Challange, Washington D.C: The World Bank.

Tuna, M.,Oğuz, N., Kolukırık, S. (2006).”Menemen Çingenelerinin Sosyo-Kültürel Özellikleri: Kazımpaşa Mahallesi Örneği”, Uluslararası Çingene Sempozyumu, Ulaşılabilir Yaşam Derneği, 6-7 Mayıs, İstanbul.

Ünaldı, H. (2011). “Sevginin Ritmi Bandırma Dönemsel Yaz Projesi”, Sevginin Ritmi, Balıkesir: TOG.

Ünaldı, H.(2011). “Sevginin Ritmi Projesi 2010-2011 Etki Raporu”, TOG Bandırma, Balıkesir: TOG.

Ünaldı, H. (2012). “Türkiye’de Yaşayan Kültürel Bir Farklılık: Çingeneler”, Batman University Journal of Life Sciences Volume 1 Number I, Batman: Batman Üniversitesi.

Ünaldı, H. (2013). “Sevginin Ritmi Projesi” İFSAK Proje Bilgilendirme Çağrısı, İstanbul: İFSAK.

Ünaldı, H. (2013). “Sevginin Ritmi Projesi 2012-2013 Etki Raporu”, TOG Bandırma,, Balıkesir: TOG.

Ünaldı, H. (2013). “Çingenelerin Türkiye’deki Tarihi”, http://www.turkiyecingeneleri.8m.com/turkiyetarihi.htm, Erişim Tarihi: 28-07-2013.

BİR ALTKÜLTÜR OLARAK TÜRKİYE'DE ROCK MÜZİK VE TOPLUMSALMUHALEFET İLİŞKİSİ

Hakan Övünç ONGUR[1]

Tevfik Orkun DEVELİ[2]

ÖZET

Bu çalışmada, 1950'lerden itibaren Anglosakson toplumlardan tüm dünyaya yayılan ve farklı olaylarda hem taşıyıcı hem de destekleyici görevler üstlenerek karşıt-akımların doğmasına ve güçlenmesine yardımcı olan rock müzik altkültürünün, 2001 yılından itibaren Türkiye'deki sosyo-politik serüveni üzerine odaklanılacaktır. Bu tarihin seçilme amacı, Türkiye'de neo-liberalizmin yeniden açılma evresine girip toplumsallaşması ve bu dönemde toplumsal rızayı inşa ederken kullandığı birey-merkezcilik, bireysel özgürlükler, niş tüketim ve sınıfsız toplum gibi yüceltilmiş kavramların, tüm topluma yayılması sürecinin Türk rock müziğin evrimi üzerindeki etkilerinin değerlendirilmek istenmesidir. Bu doğrultuda albümleri en çok satılan Teoman, Mor ve Ötesi, Şebnem Ferah, Athena ve Duman gruplarının diskografileri ve şarkı sözleri mercek altına alınacaktır. Rock müziğin üretim boyutu kadar, tüketim boyutuna da değinilecek ve bu anlamda Türkiye'de yeni nesil rock müziğin toplumsal işlevi sorgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Rock Müzik, Neo-liberalizm, Toplumsal Muhalefet, Türkiye*

ABSTRACT

This study will focus on the socio-political adventure of rock music subculture in Turkey since 2001, which was originated in the Anglo-Saxon societies in the 1950s and then spread worldwide, both as a carrier and a promoter of the birth and consolidation of counter-cultures. The purpose of focusing on this period is to evaluate how the roll-out phase of neo-liberalism has been absorbed into the Turkish society and how its sublime concepts of self-centered individualism, individual freedoms, niche consumption and classless society have affected the evolution of Turkish rock music. In this context, the discographies and lyrics of the five best-selling rock artists, Teoman, Mor ve Ötesi, Şebnem Ferah, Athena, and Duman, will be examined. Both the production as well as consumption dimension of rock music will be considered and, then, the social function of new generation of Turkish rock music will be questioned accordingly.

Keywords: *Rock Music, Neo-liberalism, Social Opposition, Turkey*

GİRİŞ

Türkiye'de müzik sosyolojisi, ya da daha basit bir anlatımla müzik-toplum ilişkisi, konusunda artan bir ilgi mevcut olsa da müziğin toplumsal muhalefet boyutunun en çok gelişmiş olması beklenen rock müziğe ilişkin bugüne kadar yapılan akademik çalışmalar oldukça kısıtlıdır. Ali Akay'ın İstanbul'da Rock Hayatı: Sosyolojik Bir Bakış (1995) isimli eseri dışında hâlihazırda referans kaynak olma özelliğine haiz araştırmalar, az sayıdaki lisansüstü çalışmalarla sınırlı kalmaktadır (Yanıkkaya, 2004; Sakar, 2007; Özkarslı, 2008; Özük, 2009; Sevimli, 2009). Bu makalede söz konusu literatür boşluğunu bir nebze olsun doldurabilmek amacıyla, Türkiye'de bir altkültür olarak rock müziğin 2001 yılından itibaren, neo-liberalizmin yeniden açılma evresinde (Özatalay, 2011), kültür endüstrisinin bir parçası haline gelme dinamikleri ve bu esnada köklerinde yer tutan toplumsal muhalefet yapma özelliğini kaybetmesi mercek altına alınacaktır.Bu amaç doğrultusunda, söz konusu dönemde

[1] Yrd. Doç. Dr., TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi Bölümü, hongur@etu.edu.tr.

[2] Doktor Adayı, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, torkun@hacettepe.edu.tr.

Türkiye'de en çok albüm satışı yapan beş rock müzik şarkıcısının/grubunun (Teoman, Mor ve Ötesi, Şebnem Ferah, Athena, Duman) diskografileri ve şarkı sözleri incelenecek, bu şarkılar arasında toplumsal muhalefet içerikli sözler analiz edilecek, sonuç bölümünde ise toplumun ortaya konulan bu ürünlere verdiği tepkiler sorgulanacaktır.

2. MÜZİK VE TOPLUM İLİŞKİSİ

Bir sanat formu olarak müzik ile toplum diyalektiği çağlar boyu merak ve araştırma konusu olarak kabul görmüş olsa da, bu diyalektiğin (toplum-)bilimsel bir araştırma nesnesi haline gelmesi, ironik biçimde, "bilimsel rasyonalitenin gayrı şahsî ethosu [ve] ekonomik hesaplamanın soğuk tahakkümü" (Martin, 1995: 2) ile cisimleşen modern kapitalist toplumda gerçekleşmişti. "Ölümü sonrasında 1921'de yayınlanmış müzik üstüne bir yazısında Max Weber, üslup farklarını rasyonalizasyon sürecinin tarihine ve eldeki teknik kaynaklara bağlıyor ve müzik teknikleri sosyolojisinin de temellerini atmış oluyordu." (Heinich, 2013: 17) Nota dizgileri, enstrüman kullanımı ve orkestrasyonda gerçekleşen standardizasyon, Batılı toplumları diğerlerinden ayıran özelliklerden biri haline gelmiş, müzik bu anlamda toplumsal bir ayırt edici özellik kazanmıştı (Weber, 1958: 104-126).

Ancak, modern kapitalist toplum ile modern müzik arasındaki en önemli ilişki, kapitalizmin müziği tıpkı yeryüzünde var olan diğer her şey gibi, "ancak piyasa ölçütleriyle tanımlanır hatta varlığı kabullenilir" (Ergur, 2009: 36) hale getirmesiyle ortaya çıkmıştı. Theodor Adorno burada müziğin kapitalizme gelene kadar geçen sürede sahip olduğu 'toplumu kurucu' gücünün tersine dönüşüne dikkat çekiyor ve iktidarın bir hükmetme aracı olarak müziği kullanarak 'şeyleştirdiğini' öne sürüyordu (Adorno ve Horkheimer, 2010b: 117-131). Kültür endüstrisinin bir tüketim nesnesi haline gelen müzik eseri, sanatsal gerçekliğinden koparak bir pazar-değeri elde ediyor, metalaşıyor, bolca tekrarlanıyor ve esas işlevi olarak dinleyenlerini eğlendirebilip eğlendirememesi ile ölçülüyordu. Ne de olsa "kültür endüstrisinin asıl getirdiği yenilik, kültürün uzlaşmaz iki öğesini, sanat ile eğlenceyi amaç kavramına, yani tek bir yanlış formüle, kültür endüstrisinin bütünselliğine tabi [kılıyordu]" (Adorno ve Horkheimer, 2010a: 182).

Metalaşmış ve pazar-değeri elde etmiş müzik eserinin de içinde yer aldığı "kültürel üretim alanı" (Bourdieu, 1993); sunduğu ürünleri 'toplumsal sihirlerinden' ve 'karizmalarından' sıyırarak, onları bir dizi toplumsal koşuldan doğan ve aynı anda bir dizi toplumsal işlevi de yerine getiren 'sembolik sermaye' kimliğine büründürmüştür (Webb vd., 2011: 149-151). Pierre Bourdieu'ye göre sembolik sermaye, tıpkı ekonomik veya siyasal sermaye gibi, kapitalist toplumlarda sınıfların oluşumu, sınıflar-arası ilişkileri ve toplumsal yapı ile pratik arasındaki düzenlilikleri (habitus) etkilemekte ve dahası 'birleştirici' özelliği nedeni ile bizzat iktidar tarafından sürekli (yeniden-)üretime tabi tutmaktadır: "Bütün kültürel [sistemler], temelde belirli grupların faaliyetlerinden ve çıkarlarından doğan tarihsel birer insan [inşasıdır] ve gruplar arasındaki eşitsiz iktidar ilişkilerini [meşrulaştırır]" (Swartz, 2011: 125). Böylece kültürel üretim alanı, kendi başına bir iktidar oluşturmak yerine, iktidar alanının tabi noktalarından biri haline gelir (Webb vd., 2011: 159).

3. BİR ALTKÜLTÜR OLARAK ROCK MÜZİK VE TOPLUMSAL MUHALEFET İLİŞKİSİ

Rock müziğe Weber'in ortaya koyduğu çerçeveden bakıldığında, onun Batı menşeli, ana akım olmasıyla özellikle kültür endüstrisinin ekonomik ilişkiler ağının bir parçası, küresel çapta kendisine aidiyet duygularıyla bağlı bireylerin meydana getirdiği yarı-kapalı olarak nitelendirilebilecek bir topluluğa sahip, üretim sürecinde modern teknolojinin araçlarının devreye sokulduğu ve özellikle alt kolları göz önüne alındığında bölgesel olarak pek çok farklı formda evrimleşmiş bir tür olduğu görülebilir.

Tarih boyunca rock müziğin sınırları popüler kültür, tüketim alışkanlıkları, siyasî iktidarlar, kitle iletişim vb. olgular tarafından belirlenmiş sisteme ait sınırların bir adım dışında kalan 'altkültürel' (Jenkins, 2007: 22-29) konumu, esasen onun doğasını anlamaya yardımcı bir gösterge sayılabilir. Kısaca rock'a içkin 'dışlanmışlık,' biraz da bilinçli bir tercih olarak arzu edilendir. Her ne kadar rock müziğin en büyük paradokslarından biri olarak egemen kültürün kendisine yine aynı egemen kültürün araçlarını kullanarak (teknoloji, üretim, dolaşım, tüketim vb.) saldırıyor oluşu gösterilebilecekse de

kültür endüstrisi perspektifinden bakıldığında, çoğunluğun beğenisi ile ticarî çıkarların kesişmesi keyfî ve tesadüfî olamaz. Kültürel üretimin ticarileşmesi, kültürel ürünleri bir toplumun ve kültürün anlaşılması ve çözümlenebilmesi için daha az değerli yapmaz. Onun için "ticarî ürünlerin başarısı aslında 'sessiz çoğunluğun' hislerine ve anlayışlarına hitap ettiğini gösterir" (Apaydın, 2001: 7). Simon Frith'e göre başlangıçta rock, "popun aksine bir kendini ifade ediş biçimi olarak hiçbir pazarın emrinde olmamıştır ve bunun açıkça karşısındadır. Bu yüzden kendi sanatsal dürtüleri ile tüketici talepleri arasında yaşanan çelişkileri ilk defa tecrübe eden bireyler de yine rock müzisyenleri olmuşlardır" (aktaran: Leverone, 2010: 12). Bu çelişkiler yalnızca müzik yazım ve sound gibi teknik kavramlarla sınırlı kalmamış, şarkı sözlerinden imaja kadar geniş bir yelpazede kendisine yer bulmuştur. Bir başka deyişle rock müzik, doğası itibariyle Adorno'nun terminolojisindeki ciddi müziğe bir örnek teşkil etmektedir. Ciddi müzik ise, "içinde duyulduğu dünyada yanlış olan şeylere karşı konuşan müziktir" (Esgin, 2012: 172).

Kültürün siyasal iktidarın gereksinimlerine göre "yeni insan tipinin yaratılmasında ve dolayısıyla kitlelerin etkin rızalarının sağlanmasında merkezi bir yere sahip olması"(Apaydın, 2001: 6), tarihsel süreç itibarıyla bakıldığında rock müziğin huzursuz, muhalif, isyankâr ve kitleleri harekete geçiren 'devrimci itiş gücünün,' bu ve yardımcı kurumlar tarafından zamanla fark edilmesine de zemin hazırlamıştır. İronik bir biçimde rock müziğin kültür endüstrisi tarafından 'evcilleştirilme' (ya da 'gayri-ciddileştirilme') süreci, onun günümüzde zaman zaman ana akım kültürün bir parçası olarak kategorize edilmesine neden olabilmektedir. Zira her altkültürün, aynı zamanda kendi popüler alanını yarattığı ve ana akıma karşı olmanın zamanla ana akımın kendisine dönüşebileceği olasıdır. Öte yandan bu müzik türünün bir toplumsal muhalefet refleksi olarak dikkat çekmeye çalıştığı özgürlük, ırkçılık, cinsiyet ve militarizm karşıtlığı, sosyal haklar ve sivil itaatsizlik ve benzeri pek çok kavramı, esasen popüler kültüre karşı olan protest tavra meşruiyet kazandırma maksadının da bir parçası olarak incelemek daha tutarlı olabilir. Öyle ki zikredilen bu kavramların müzik ile ilişkisi, günümüzde yalnızca -marşlar dışında- rock çatısı altında sınıflandırılabilen farklı müzik türleri ve bunları icra edilen sanatçılar eliyle temsil edilmektedir. Rock müziğin hiçbir zaman tam manasıyla evcilleştirilemediğini gösteren bu durumun ona aynı zamanda 'küresel bir altkültür' olma özelliği kazandırdığı söylenebilir.

4. CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRKİYE, TOPLUM VE MÜZİK

Modern kapitalist toplumun ortaya koyduğu yeni kültürel üretim pratiğinin örnekleri, hiç şüphe yok ki Tanzimat döneminden itibaren kapitalistleşen ve nihayet yirminci yüzyılın ilk yarısında kendi devletini kuran Türk toplumunda da kendini gösterir. Sürekli dönüşüm içinde olan iktidar alanı, aynı hızda ve biçimde kendi birleştirici sanatını muştulamakta ve kendi meşruiyetini yine aynı sanat yapıtları üzerinde sağlamaya çalışmaktadır.

Tanzimat dönemini içeren on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısı, siyasal alandaki Batılılaşma pratiklerine paralel biçimde, "Batı Avrupa kökenli müziğin, gündelik yaşamın kılcal damarlarına… azar azar yayıldığını… Türkiye'de bıçakla kesilmiş gibi bir Doğu ('kendi öz mûsıkimiz') ve Batı ('halka hitap etmeyen mûsıki') mûsıki dünyaları olmadığını, modernleşme sürecinin, kapitalistleşmeye de koşut olarak, bir müzik piyasası biçimlerken, her ikisini nasıl kendine göre bileşimlere dönüştürdüğünü kanıtlamaktadır" (Ergur, 2009: 60).Osmanlı'nın son dönemindeki Batılılaşma hareketinin içinden gelen Türkiye Cumhuriyeti iktidarı ve kadroları ise Cumhuriyet'in ilk yıllarını adeta 'öjenik' (Alemdaroğlu, 2005) bir projeye adarken, müzikal habitusu da dönüştürmeye epey mesai harcamıştır. "Bu uğurda Batı örnek alınırken, diğer taraftan ulusal kökenlere bağlı kalmak gerektiğinin sürekli olarak altı çizilmiş, uluslararası alanda ancak bu sayede saygın bir yer elde edilebileceği savunulmuştur" (Küçükkaplan, 2013: 24). Siyasî ve ekonomik anlamda yeni Türk devletinin temel ilkelerinden biri olan 'devletçilik,' kültürel alanda da kendisini güçlü bir biçimde göstermiştir (Durgun, 2010: 41-55). Uğur Küçükkaplan'ın (2013: 125-130) sözünü ettiği gibi, bu devletçi yapının az da olsa çatlaklar göstermesi ve 'popüler' olarak adlandırılabilecek bir müziğin toplum tarafından kabul görmeye başlaması, hem 'taş plak' teknolojisinin hem radyoların hem de gazino kültürünün kendilerini gösterdiği 1930-1960 arası döneme denk gelmiştir. Söz konusu dönemin siyasal alanda da erken Cumhuriyet döneminin sistematik devletçiliğinin kırılma adımlarına, çok

partili hayata geçişe ve ekonomide küçük çaplı liberalleşmeye, tanıklık etmesi şüphesiz tesadüfî değildir.

Devlet-eliyle-yürütülmeyen müzikal projelerin modern Türk toplumunca icadı 1970'lere denk gelir. Tüm dünyayı etkileyen işçi ve öğrenci hareketlerinin ('68 kuşağı) devletlerin bireyler üzerindeki mutlak egemenliğini yıkma amacı sanat alanında da kendisini göstermiş, 1960'ların sonu ve 1970'lerin başı, benzer talepleri sert ve kolay dinlenilirlikten uzak biçimde yansıtan rock müziğin (The Beatles, Jefferson Airplane, JimiHendrix, The Doors, Pink Floyd vd.), Türkiye'ye birçok grup ve müzisyen (Moğollar, Dervişan, Cem Karaca, Erkin Koray, Apaşlar, Kardaşlar, Kaygısızlar, Barış Manço vd.) aracılığıyla 'transferine' yol açmıştır.Arabesk müziğin yükselişi de hemen hemen aynı dönemlere denk gelmiş, köyden kente yapılan göçlerin, darbelerin, Kıbrıs meselesi nedeniyle ülke üzerinde uygulanan ambargonun ve diğer toplumsal faktörlerin tetiklediği ortak nedenlerle, devlet-eliyle üretilen müziğin yerini almaya başlamıştır (Özbek, 2000). Hem (Anadolu) rock hem de arabesk, başlarda sıkı bir devlet muhalefetiyle karşılaşmış olsalar da, arabesk "devletçe benimsetilmeye çalışılan Batının çeşitli popüler ve klasik janrlarını ve icra tarzlarını, makama dayanan, tek sesli bir doğulu/Türk biçimi çerçevesinde eriteceğinden dolayı" (Durgun, 2010: 116) özellikle sakıncalı bulunmuştur.Devletin buna karşılık uygulamaya koyduğu plan Eurovision şarkı yarışmasına (Batı tarzı, kolay tüketilebilen) popüler müzik şarkılarıyla katılarak mevcut 'Batılılığı' tescil ettirmeye çalışmak olmuş (Kuyucu, 2011), bu trend bilhassa arabeskin yükselen ivmesine rağmen, 1980'ler ve 1990'larda da devam ettirilmiştir.

1980'li yılların ilk yarısı, Türk siyaset-toplum-sanat kompleksinde bir dönüm noktasını işaret eder. 24 Ocak kararları, 12 Eylül darbe yönetimi ve 1983 genel seçimleriyle iktidara gelen Turgut Özal hükümetleri, ülkenin hemen her alanda küresel ekonomi ve siyaset ile bütünleşmesinin, Soğuk Savaş'ın yavaşça ortadan kaybolmasıyla birlikte hâkimiyetini yeniden ele geçirmeye çalışan Amerikan başat kültürünün güçlü etkisinin ve kapitalist devlet-toplum ilişkisinin 'neo-liberal' kurallara göre yeniden düzenlenmesinin önünü açmıştır. David Harvey'ye (2005: 9-31) göre neo-liberalizm, 1945-1970 arasında dünya devletlerinin büyük kısmına yayılan liberal sosyal demokrasinin, kapitalizmin aşırı birikimini emme sorununa (ve akabinde ortaya çıkan petrol krizleri, Bretton-Woods sisteminin çökmesi gibi krizlere vb.) çare bulamaması neticesinde, küresel sermaye tarafından yazılmış yeni bir ekonomi-politik reçetedir. Bu reçete, "bireysel özgürlük, hürriyetler, kişisel sorumluluk ve özelleştirmenin, serbest piyasa ve serbest ticaretin erdemleri konusunda bir retoriğin ardına gizlenerek kapitalist sınıfın iktidarını yeniden tesis etmeyi ve sağlamlaştırmayı" (Harvey, 2012: 19) hedeflemiş, başta Birleşik Krallık ve ABD olmak üzere Anglo-Sakson dünyadan başlayarak, küresel bir ölçeğe yayılmıştır.

Cem Özatalay'a (2011) göre Türkiye 1990'lar itibariyle, (Keynesçi) sosyal-devlet kurumlarının tümüyle tasfiye edildiği, neo-liberalizmin 'budama' (roll-back) evresini tamamlamış; artık serbest piyasanın tümüyle kültürelleşip toplumsallaştığı, 'yeniden-açılım' (roll-out) evresine giriş yapmıştır. Ancak bu evrenin gerçek etkisini hissettirmesi, bu makalede iddia edildiği şekliyle, 1990'ların istikrarsız ve yarı-devletçi koalisyon hükümetleri döneminde değil, 2001 krizinden sonraki serbest piyasa ve ticaretin, deregülasyonun ve özelleştirmelerin olumlu birer norm olarak kabul edildiği dönemde meydana gelmiştir. Aslında tam da bu dönemde, neo-liberalizmin 'toplumsal rıza'yı inşa ederken kullanageldiği birey-merkezcilik, bireysel özgürlükler, niş tüketim ve sınıfsız toplum gibi yüceltilmiş (sublime) kavramlar (Harvey, 2005: 39-63), Türk toplumunun ve günlük yaşamının birer parçası olarak ortaya çıkmıştır. Kapitalist devlet-toplum ilişkisinin bu yeni ekonomi-politik biçimlendirilişi, bireylerarası ilişkilerde "geçici sözleşmelerin profesyonel, duygusal, cinsel, kültürel, ailevî ve uluslararası alanlardakiler kadar siyasî meselelerdeki kurumların da yerine geçtiği" (Jean-François Lyotard'dan aktaran: Harvey, 2005: 4) post-modern kültürü ve zihinsel kavrayışları ön plana çıkartmıştır. "Benlik odaklı bir bireycilik, kimlik politikası, multikültüralizm ve cinsel tercihler etrafında örülmüş toplumsal hareketler" (Harvey, 2012: 139), hiç şüphe yok ki sanatın ve sanatçının ortaya çıkışını, amaçlarını, tüketilebilirliklerini ve dünyayı değiştirebilme anlamında düşünsel kapasitelerini de etkilemiştir. Özünde topluma, siyasete ve bunların meydana getirdiği kurumlara muhalefeti içselleştirmiş rock müzik, benzer biçimde, bu bireyci pop kültüre teslim olmuştur.

Aşağıda Bağlantılı Hak Sahibi Fonogram Yapımcıları Meslek Birliği (MÜ-YAP) verilerine3 göre 2001'dengünümüze en çok satış yapan beş rock müzisyenin/grubunun albümlerinde yer alan şarkıların bir analizi yapılacak; buna göre, öncelikle söz konusu isimlerin albümlerinde yer verdikleri 'muhalif' şarkılar ve sözleri saptanacak, ardından, bu şarkıların dinleyici bazındaki 'popülaritesi'YouTube verilerine dayanarak gösterilmeye çalışılacaktır. Öne sürülen hipotez, söz konusu rock müzisyenlerinin 2001 yılından itibaren gitgide azalan sayıda muhalif şarkı ürettikleri ve o tarihten itibaren muhalif olarak değerlendirilebilecek şarkıların da müzik dinleyicileri tarafından daha az tüketildikleridir. Burada 'rock müzik' kategorisinde değerlendirilen isimler, müziklerini rock'ın geleneksel gitar-bas-davul-vokal enstrümantasyonu ile icra eden, anonim şarkılar yerine kendi bestelerini ortaya koyan ve kendi ifadeleri veya popüler görüşe göre 'rock-çı' olarak kabul edilen sanatçılardan oluşturulmuştur. 'Muhalefet' ile tanımlanmak istenen kategori ise dünyada veya ulusal bazda gerçekleşen toplumsal olaylara, tabulara, din-milliyetçilik-aile-cinsiyet gibi güçlü toplumsal kavramlara, siyasal ideolojilere, siyaset ile ilişkili isimlere veya azınlık hareketlerine dair yazılmış herhangi bir şarkı sözünü içermek olarak algılanmalıdır.

5. 2001 YILINDAN GÜNÜMÜZE EN ÇOK SATAN 5 ROCK ŞARKICISI/GRUBU VE MUHALİF ŞARKILARININ ANALİZİ

5. 1. Teoman

1986 yılında Mirage adlı grupta vokalleri üstlenerek aktif müzik hayatına giriş yapan Teoman (Yakupoğlu), 1996 itibarıyla solo kariyerine başlamıştır. Kolayca akılda kalan, daha ziyade akustik enstrümanların baskın olduğu melodik dizilimler üzerine inşa edilmiş sounda uygun olarak yumuşak elektrik gitar tonlarının tercih edildiği albümlerde, Yakupoğlu'nun özgün ve hikâyeci vokal performansları göze çarpar. Söz yazımında çıkan serbest tarzlı şiirsel üsluba, aşk, erotizm ve iç hesaplaşmaların konu edildiği, karamsar bir bireyselliğin hâkim olduğu sıkılgan ve melankolik liriklerin anlam kazandırdığı söylenebilir.(4)

Sanatçıya ait toplam on dokuz albüm toplumsal muhalefet ilişkisi açısından incelendiğinde, güftelerin tamamen politik ya da apolitik denilemeyecek düzeyde sistem eleştirisi barındırdığını söylemek mümkündür.(5) Öte yandan kritik edilen olay ve olguların, topluma yabancılaşan ve giderek yalnızlaşan modern bireyin anlatıldığı parçalarda pekiştirici birer nesne görevi gördüğü söylenebilir. Bu anlamda metaforik anlatım tarzının benimsendiği, protest tavrın yerini sitemkâr bir duruşa bıraktığı kompozisyonlar, söz konusu eleştirel tavrın ayırt edici öğeleri olarak değerlendirilebilir.

Bu çerçevede, sanatçının 2001 yılında çıkardığı "Gönülçelen" adlı albümde yer alan 'İstasyon İnsanları' adlı parça, adeta 1960'lı yıllardan itibaren Almanya'ya misafir işçi olarak göç etmeye başlayan Türklerin iç dünyasına gönderme yapan dramatik bir betimlemeyi andırırken, sanatçı kendi alter egosunu çarpık kentleşme gibi çevresel problemler ile kendi habitatına yabancılaşmış bir bireye dönüştürmüş(6) ve bu anlamda tüketim toplumuna yöneltilen açık bir eleştirinin de öznesi haline gelmiştir:

"İstasyon insanları buradalar tesadüfen / Aynı rüyayı görüp aynı yerlere giden / Eskiden çok eskiden / Ben daha çok küçükken / Henüz Cennet Plajı / Otopark olmamışken"

2004 yılında "En Güzel Hikâyem" adıyla yayınlanan albüm, doğrudan olmamakla birlikte sanatçının geniş manasıyla sisteme yönelik muhalif tavrının nicelik yönünden en fazla kendisini gösterdiği eser olarak nitelendirilebilir. Tematik bağlamda sanatçının önceki çalışmalarındaki istikrarın korunduğu albümde, bilhassa 'Bugün' adlı parça, gündelik rutin içerisinde yalnızlığının ve mutsuzluğunun farkına varan bireyin, mevcut toplumsal rol ve statülerinden sıyrılarak 'deri

[3] MÜ-YAP Resmi Internet Sitesi, http://www.mu-yap.org/getdata.asp?PID=252
[4] "Müziğin Yerine Hiçbir Şey Koyamadım", Milliyet, 26 Mayıs 2012, http://cadde.milliyet.com.tr/2012/05/26/HaberDetay/1545158/-muzigin-yerine-hicbir-sey-koyamadim-
[5] Sanatçının siyasî görüşlerine yer verilen bir söyleşi için bakınız: "Bir Teoman Röportajı", Hafifmuzik.org, 12 Nisan 2009, http://www.hafifmuzik.org/roportaj/zaman-tuneli-bir-teoman-roportaji/
[6] "Teoman mı, Ruhi Bey mi?", Milliyet, 28 Aralık 2001, http://www.milliyet.com.tr/2001/12/28/cumartesi/cum04.html

değiştirmesini' ve böylelikle 'öz benliğine' kavuşma sürecini anlatır. Parçanın bu anlamda toplumsal muhalefet temasının albümdeki doruk noktasını teşkil ettiği söylenebilir:

"Bugün / Sıyrıldım rollerimden / Mutluyum / Çünkü artık yokum bugün / (...) Bugün / Evimi yaktım / Kitapları attım / Yıkandım, temizim artık / Bugün / (…) 'Siz de mi dostlarım?' dedim / 'Öyleyse düş Sezar' / Bugün"

Sanatçının 2006 yılında çıkardığı "Renkli Rüyalar Oteli" adlı albümde, Teoman ile özdeşleşmiş dolaylı ve mecazî anlatımlar söz yazımında ağırlığını korumakla birlikte, sayıca az olmasına karşın toplumsal muhalefet ilişkisi bağlamında önceki yıllardaki çalışmalarından farklı olarak daha somut ve net mesajların yer aldığı söylenebilir. Bu durumun en belirgin örneğini, eserde yer verilen 'İki Çocuk' adlı parçada görmek mümkündür. 1980 yılında, bir gösteri esnasında, yirmi yaşındaki inzibat eri Zekeriya Önge'nin öldürülmesiyle sonuçlanan ve sonrasında Önge'nin katil zanlısı olduğu gerekçesiyle on yedi yaşında idam edilen Erdal Eren'in hikâyesinin işlendiği parça, sanatçının belki de kariyeri boyunca muhalif müzisyen kişiliğini en açık biçimde ortaya koyduğu eser konumundadır(7)

"Ateşi harlı delikanlılar / Ne şehit, ne kahramanlar / Düşmansız bir savaşta / Düştüler, kalkamayacaklar / Emin değildi kendi bile dokunmuş muydu tetiğine / Kesin olan tek şeyse en yakın mahkûmdu ipe / Kalpte kurşun, ilmek boyunda / İki çocuk ölüm karşısında "

Sanatçının 2009 yılında çıkan "İnsanlık Halleri" adlı bir diğer albümünde, müzikal anlamda önceki çalışmalarından farklı denemelere rastlanabilmektedir. Aforizma ve alegori, söz yazımındaki eski önemini korumakla birlikte toplumsal boyutlu konulara yapılan göndermelerin özellikle bir önceki albüme nazaran azaldığı fakat varlığını sürdürdüğü söylenebilir. Benzer şekilde sanatçının neredeyse tüm eserlerini üzerine inşa ettiği distopik kurgunun bu albümde de canlılığını koruduğu söylenebilir:

"Sordum niye sattın yoksulluğunu? / Dedi, elimdeki sadece o'ydu / Niye sattın vücudunu? / Daha mı kötü, dedi, satmaktan ruhumu? / Herkes, dedi merak içinde / Ölümden sonra hayat var mı diye / Boşuna düşünürler / Sanki hayat varmış gibi ölümden önce" ('Fahişe')

Sanatçı, 2011 yılında "Aşk ve Gurur" adlı son özgün albümünün piyasaya sürülmesinden kısa bir süre sonra müzik kariyerini sonlandırdığını beyan etmiştir. Albümde yer alan parçaların hemen hiçbirinde toplumsal muhalefet ile doğrudan ilinti kurulabilecek dizelere rastlanmaması ise dikkat çekicidir. Bu bağlamda sanatçının önceki albümlerine nazaran daha güçlü bir vurguyla işlenen aşk ve yalnızlık gibi temaların, söz yazımına paralel bir biçimde sadeleşen sound ile birlikte albümü -ve sanatçıyı- rock müziğin felsefesine ters düşecek bir biçimde popüler müzik dinleyicisine yakınlaştırdığı söylenebilir.(8)

5.2. Mor ve Ötesi

Mor ve Ötesi, 1995'ten bu yana yayınladığı albümlerle Türk rock müzik tarihinin istikrarlı gruplarından bir tanesi olmuştur. Daha çok 1970'li yılların yeraltı punk rock ethosundan evrilerek1990'lı yıllarda ana akıma dönüşen alternatif rock soundunun Türkiye'deki en önemli temsilcilerinden biri haline gelen grubun, icra ettiği tarzın Batılı kökenlerine olan yakın duruşuyla, aynı tarzın bir diğer temsilcisi olan Duman gibi oryantal etkileşimli yerli rock müzik gruplarından ayrıldığı söylenebilir.

Grubun icra ettiği müziğin toplumsal muhalefet yönü incelendiğinde, lirik örgüsünün sahip olduğu girift yapıya ve ağdalı üsluba rağmen türdeşlerine kıyasla oldukça somut mesajlar taşıdığı söylenebilir. Kurulduğu günden bu yana çevre sorunları, nükleer enerji karşıtlığı, insan hakları gibi konularda hassasiyetleri bilinen grup elemanları, bu yıllardan itibaren dozajı gittikçe artan siyasî içerikli parçalar

---

[7] Sanatçı, söz konusu albümünün yayınlanmasının ardından kendisiyle yapılan bir röportajda sol görüşe mensup olduğunu ve şarkıda bahsedilen her iki kişinin de akrabası olduğunu ifade etmiştir. "İki Çocuk da Akrabası Çıktı", Sabah, 29 Mayıs 2006, http://arsiv.sabah.com.tr/2006/05/29/gny/gny126-20060529-200.html

[8] Sanatçı yaklaşık bir senelik bir aranın ardından müzik kariyerine kaldığı yerden devam edeceğini duyurmuştur. "Teoman Müziğe Geri Dönüyor", Sabah, 23 Kasım 2012, http://www.sabah.com.tr/kultur_sanat/muzik/2012/11/23/teoman-muzige-geri-donuyor

kaydetmiş; savaş, yoksulluk, toplumsal hafıza kaybı gibi temaları sarkastik bir üslupla işleyen ve politik olarak aktivizme varan bir duyarlılık göstermiştir:

"Para varsa sorun yok, para olmaz mı, havalar nasıl? / Sonbahar gelince hiç kimse kaygılanmaz / Kışlar soğuktur ama evsiz yok, kimse takmaz / Bazen doğru bazen yanlış / Aslında her şey anlamsız / Eğlen zıpla coş düşünme / Açlık yok ki hiçbir yerde / (…) Kim demiş ülkem geri kalmış?" ('Doğru Yanlış')

Grup tarafından 2003 yılında hazırlanan "Savaşa Hiç Gerek Yok" adlı tekli albüm, bu konuya ilişkin verilebilecek bir diğer örnek olarak gösterilebilir. Türk rock müzik camiasının çeşitli temsilcileriyle birlikte kaydedilen albüm, ABD'nin Irak Savaşı arifesinde küresel çaptaki sanatsal içerikli savaş karşıtı protestoların Türkiye'deki başat yansımalarından biridir. Albümde Mor ve Ötesi parçalarının temel karakteristik unsurlarından biri olan dolaylı anlatımlar, yerini dönemin ABD başkanı George W. Bush'a yöneltilen "büyük zorba" gibi doğrudan ithamlara bırakmıştır.

"Paraya, güce, savaşmaya, ölüme / Doymuyor, doymuyorlar / Önce gerçekler solar / Sonra masum hayatlar / Kimlerdensin, onlardan mı? / Petrolden mi, hayattan mı? / (…) Yok, savaşa hiç gerek yok"

2004 yılında piyasaya sürülen "Dünya Yalan Söylüyor", grubun popüler kariyerindeki zirve noktasıdır. Sahip olduğu sosyo-politik içeriğin oranı göz önüne alındığında neredeyse konsept olarak kabul edilebilecek bir çalışma ile sansürden ana akım medyaya, tüketim toplumundan uluslararası düzene ve ideolojilere kadar pek çok konunun işlendiği albüm, popüler Türk rock müzik grupları arasında toplumsal muhalefet ilişkisinin incelenebileceği en zengin kaynaklardan birini sunmaktadır:

"Özür bekler gibi kırgın suratlar / Teksas'tan gelen küstah tokatlar / (…)Yalandan kim ölmüş / Zamandan kim korkmuş / Elimde güller varmış / Üstüm başım kan olmuş (…) Dünya yalan söylüyor." ('Yardım Et')

"Ne Haber'sin, ne Türk'sün / Seni gören yollara dökülsün / (…) Bütün dünya izler durur / Afet-i azam bekler durur / Hedefini al, piyasanı al, her şeyi al." ('Cambaz')

Mor ve Ötesi'nin 2006 yılında çıkardığı "Büyük Düşler" adlı albümde toplumsal muhalefet temasının bir önceki albümü aratmayacak düzeyde işlendiği söylenebilir. Bununla beraber eskiye nazaran daha içe kapanık parçaların yer aldığı albümde, eleştirel söyleme ait sınırların tüketim alışkanlıkları, mahalle baskısı ve işçi hakları, azınlık sorunları gibi iç politik konulara doğru genişlemiş olduğu göze çarpmaktadır:

"Evreni gördüm / Sıkı olaydı / Binlerce insan / Ölürken "nitekim" / Bir şey yapmazdı / Sadece bakardı / Bu kadar kaos / Bize fazlaydı ki / Bir darbe geldi başıma / Erdal'ı gördüm / Darağacında / On altı yaşında / Ölürken "nitekim" / Bir şey yapmazdı / Sadece bakardı / Sonrası serbest / Sonrası pazar (…) Asmayalım da besleyelim mi?" ('Darbe')

Mor ve Ötesi'nin 2008 yılında 'Deli' adlı parçayla Eurovision şarkı yarışmasına katılması, grubun bazı fanlarınca popülerleşmesi ve kültür endüstrisine yenik düşmesi olarak yorumlanmışsa da parçaya ait sözlerin ve video-klibin hala toplumsal muhalefete dair temalar taşıdığı iddia edilebilir:

"Aranıyor sahibi ruhumun tam yerine mi düştüm / Direniyor faili tutkumun / Kızmış ve küçülmüş / Beni büyütün / Ağlatmayın / Sevginiz nerede, övündüğünüz / Beni büyütün / Ağlatmayın / Sahte düşlerle / Oyalamayın"

2010 yılında piyasaya sürülen ve grubun müzikal evriminde oldukça önemli bir yere sahip olduğu ileri sürülebilecek "Masumiyetin Ziyan Olmaz" adlı albüm, prodüksiyondan müzik ve söz yazıma kadar grubun "Dünya Yalan Söylüyor" çizgisini büyük oranda geride bıraktığı bir dönüm noktasına işaret etmektedir. Yalnızca albümdeki toplumsal muhalefet taşıyan liriklerin sayısının düşmesi değil, aynı zamanda önceki albümlerde yer verilen melodik ama kirli gitar tonlarının yerini temiz tonlara ve kolay dinlenebilir bir müziğe bırakması da grubun daha ana akım bir yola saptığının göstergesidir. Söz yazımında Mor ve Ötesi'nin metaforlarla dolu ve anlaşılması güç üslubu korunmakla birlikte tematik anlamda ağırlığın daha ziyade aşk ve bireysel sorunlar eksenine kaydığı söylenebilir. Albümde

Gazzeli bir çocuğun ağzından yazıldığı ifade edilen 'Nakba'[9] ve 2007 yılında İstanbul Beyoğlu Emniyet Amirliği'nde gözaltında tutulduğu esnada işkence nedeniyle öldürülen Nijeryalı göçmen Festus Okey'in hikâyesini konu alan 'Festus'(10) isimli parçalar, toplumsal muhalefet temaları ile diğerlerinden ayrılan yegâne örnekler olarak öne çıkar:

"Kutlayanım var / Ağlayanım da / Bak sana bayram / Bana bomba / Kutlayamazsan ağla yanımda / Ruhumu al da yüzleş aklınla" ('Nakba')

"Kim miyim? / Emniyette bir zenci / Yaşar mıyım? / Şansım yüzde elli / (…) Beyoğlu artık güvenli / Lacivert ordu beni yendi" ('Festus')

Mor ve Ötesi imzasıyla 2012 yılında piyasaya sürülen "Güneşi Beklerken" adlı albüm, grubun "Masumiyetin Ziyan Olmaz" ile birlikte değişmeye başlayan tarzında artık yoruma mahal vermeyecek biçimde somut değişimlerin gözlemlenebileceği bir çalışma olarak değerlendirilebilir. Elektronik altyapı ile desteklenen parçalarda teknik anlamda görülen değişim, benzer biçimde şarkı sözlerinde de kendisini göstermiştir.Sonuç olarak yalnızlık, aşk, umut gibi temaların işlendiği parçalar arasında muhalif içerik taşıyan yalnızca bir adet söz bulunabilmektedir:

"Sonra mı çıkacak dersin? / Acısı derinde mi? / Uğruna öldüğün toprak / Hem çok yakın, hem çok uzak / Düşündüm her şeyi / Tanımıyorum ben seni / Uğruna düştüğün hayal / Gün gelecek bizi yakacak" ('Mermiler')

5.3. Şebnem Ferah

1980'li yılların sonlarında tümüyle kadın elemanlardan oluşan Bursalı hard rock grubu Volvox'un vokalisti olarak müzik dünyasında ismini duyuran Şebnem Ferah, 1996 yılında çıkardığı "Kadın" albümünün hemen ardından Türkiye popüler müzik sahnesinin önemli figürlerinden biri haline gelmiştir. Şebnem Ferah'ın müziği temelde tüm albümlerinde belirli bir formülasyonu izlemektedir. Albümü açan şarkılar genellikle sert soundlu ve hızlı tempolu olup ikinci sıradaki ağır tempolu şarkıya geçişi hazırlamaktadır. Bilhassa "Benim Adım Orman" albümü ile birlikte tümüyle akustik pasajların ve gitar arpejlerinin oluşturduğu şarkı sayısındaki artış dikkat çekici olsa da diğer şarkılarda elektrik gitarın yoğun kullanımını ve hard rock esintili davulları temel alan müzikal altyapı, Ferah'ın müziğini pop-rock skalasında rock müziğe yakın boyuta konumlandırmaktadır.Ferah'ın parçalarının ana teması genellikle ikili ilişkiler, aşk, sadakat ve bireysel sorunlar üzerinde evrilmektedir– listedeki tek kadın sanatçı olmasına karşın, toplumsal cinsiyet teması Ferah şarkılarında kendisine yer bulmaz. Üstü kapalı bir inanç eleştirisi, belli belirsiz ateizm referansları ile birlikte, şarkılarda öne çıkan bir başka konudur.

2001 yılında yayımlanan "Perdeler" albümü, Ferah'ın ilk iki albümüne göre çok daha yumuşak ve pop soundu ile dikkat çekmektedir. "Perdeler"deki şarkılar arasında muhalif olarak nitelendirilebilecek tek şarkı sözü 'Korkarak Yaşıyorsan'dadır. Bireysel tecrübelerden yola çıkılan sözler, nakarat kısmında 'cesaret' temalı bir manifestoya dönüşmüştür:

"Denizleri seviyorsan, dalgaları da seveceksin / Sevilmek istiyorsan, önce sevmeyi bileceksin / Uçmayı seviyorsan, düşmeyi de bileceksin / Korkarak yaşıyorsan, yalnızca hayatı seyredersin"

2003 yılında piyasaya sürülen "Kelimeler Yetse," bazı şarkılarda hard rock ve heavy metal müziğe kayan soundu ile "Perdeler"in yumuşak ve popüler soundunu adeta tersine çevirse de sözel anlamda Ferah'ın o güne dek aşk ve sadakat/aldatılma temalarından en sık yararlandığı albüm olmuştur. Adeta bir catharsis amacıyla yazılmış şarkılardan yalnızca 'İyi-Kötü (Dans Pisti)', üstü kapalı bir inanç eleştirisine ev sahipliği yapmakta ve bu genel temadan kısmen uzaklaşmaktadır:

"Ne ahlak ne de sevgi gökten dünyaya indi / İnsanlık istedi keşfetti hepsini / (…) 'Senin ne haddine böyle şeylerle uğraşmak?' diye soran hazırcı tembel sen misin? / Böyle yaşlanmak olmaz, seninki eskimek, çökmek / Ruhu küskün bomboş bir bedensin"

---

[9] "Sofrada Baş Başa", Milliyet, 21 Nisan 2013, http://www.milliyet.com.tr/aylin-aslim-acaba-evlilik-meselesini-gozumuzde-mi-buyutuyoruz-/pazar/haberdetay/21.04.2013/1696231/default.htm

[10] "Festus Okey Davası'nda Karar Çıktı", CNN Türk, 13 Aralık 2011, http://www.cnnturk.com/2011/turkiye/12/13/festus.okey.davasinda.karar.cikti/640317.0/index.html

Sound anlamında “Kelimeler Yetse”nin bir nevi devamı olan “Can Kırıkları” 2005 yılında piyasaya çıkmıştır; ancak bu albümde, bir önceki albümün kişisel hesaplaşma temasından uzaklaşılmış, müzikteki ‘sertlik,’ bazı şarkıların sözlerine de yansımıştır. Albümü açan ‘Okyanus’ şarkısı, “sonunda boğulmak olsa da benim o sularda yüzmem gerek” sözleriyle ‘isyankâr’ rock havasını ilk baştan albüme katmayı başarmıştır. Toplumsal mesaj içeren iki şarkıdan ilki ‘Zaman Geçip Gidiyor,’ ‘Korkarak Yaşıyorsan’daki manifestoya benzer bir temaya sahiptir:

“Bilgi sahibi olmadan fikirlerle dolmuşuz / Bir yerlerde bir çift elin tuttuğu silahta kurşun olmuşuz / Kalem sahibi olmadan kılıçlar kuşanmışız / Yaşayıp yaşatmak dururken, hem ölmüş hem katil olmuşuz”

Aynı albümden ‘Ben Bir Mülteciyim (Güç)’ ise Ferah’ın inanç sorgulamasına devam ettiği sözlere sahiptir:

“Ben bir mülteciyim yüreğimde yaşıyorum / Esir değil kul hiç değil / Kendimde yaşıyorum / Ben bir mülteciyim burada aslında sınır yok / Kazanmak kaybetmek yok / Bu yüzden daha büyük güç yok”

Dört yıllık bir aradan sonra çıkan “Benim Adım Orman”ın müziğindeki ‘yumuşama,’ sözlerde de kendini göstermiş, “Kelimeler Yetse” ve “Can Kırıkları” albümlerindeki genel ‘isyan’ temasının yerine bireysel meselelerin öne çıkmasını sağlamıştır. ‘Serapmış’ isimli parça, “baktığım her yerde her aynada, mutluluktan sürülmüş, sanki yasaklanmış birileri var”sözleri ile toplumsal bir mutsuzluğa atıfta bulunmakta; ‘Uçurtma’daki“kaldırımda bir güvercin birden yüz üstü yere uzandı, kundağında kundaklanan bir ruh, vicdanlardan göğe taştı” dizeleri ise bir kez daha üstü kapalı bir biçimde Hrant Dink cinayetine gönderme yapmaktadır (Tezel, 2009).Albümde toplumsal muhalefet temasını doğrudan taşıyan yegâne dizeler, bir kez daha inanç eleştirisi ile birlikte, ‘İnsanlık’ şarkısında göze çarpmaktadır:

“Aynıydı gökyüzümüz, savrulduk her birimiz / İnsanlığa ne oldu? / Masumdu gözlerimiz, adildi kalplerimiz / (…)Ormandık kül olduk, insandık kul olduk / Kaybettik savrulduk, ayrıldık haykırmadık biz”

2013 yılında çıkan “Od,” sound anlamında biraz daha hard rock’a yakın dursa da “Benim Adım Orman” gibi akustik pasajların sıklıkla kullandığı ve Şebnem Ferah müziğinde zaman içerisindeki genel yumuşama ile doğru orantılı bir albüm olmuştur. Sözlerde bir kez daha aşk ve bireysel sorunlar temaları ön plana çıkmaktadır. Sound bir nebze sertleşmiş ama parçalarda kulağa çekici gelen melodiler azalmış, sözler çok daha dolaylı bir hal almıştır.Örneğin, ‘Birileri Var’ oldukça sert bir hard rock parçası olsa da, sözleri itibariyle cesaretlendirme manifestosunun ötesine geçmez:

“Sen hiç korkma hiç utanma, neysen öyle ol / Sen vazgeçme, böyle masum kal / Birileri var / (…) Dünyanın çivisine, bugünün gerisine sahip çıkan birileri var”

5.4. Athena

İstanbullu Athena, 1980’lerin sonuna doğru bir thrash metal grubu olarak kurulmuştur. 1993 yılında yayımladıkları ve tümüyle İngilizce şarkılardan oluşan “One Last Breath” söz konusu türü devam ettirmiş, gruba yalnızca ‘yeraltı camiası’nda bir tanınırlık sağlamıştır. Grubu popüler müzik sahnesine taşıyan albüm ise 1997 yılında çıkarttıkları “Holigan” olmuştur. “Holigan,” Athena’nın o günden sonra devam ettireceği ska-punk-pop tarzında bir çalışma olup grubun ilk soundundan keskin çizgilerle ayrılmaktadır. Gitarlardaki distortion efektleri kaybolmuş, çok daha temiz bir gitar sounduna eşlik eden punk vokaller, artık Türkçe şarkılar seslendirmektedir. Popüler müzik dinleyicisine çok daha kolay hitap eden bu müzikal değişimin piyasa değeri, grubun 2004 yılında katıldığı Eurovision şarkı yarışması ile tepe noktasına ulaşmıştır.

Grubun müzikal geçmişi ve bugünü arasındaki radikal değişimler, yazılan sözlere aynı oranda yansımış görünmemektedir. Grup daha çok bireysel meseleler, ikili ilişkiler, psikolojik bunalımlar ve ayakta kalabilme mücadelesi temalı şarkılar yazmaktadır. Buna paralel olarak, ska-punk müziğin orijinal oluşum amacının aksine toplumsal muhalefet teması, Athena’nın popüler dinleyici kitlesine uzak gözükmektedir.

2002 yılında yayımlanan "Herşey Yolunda" albümü, 2001 yılında Türkiye'de düzenlenen Avrupa Basketbol Şampiyonası için hazırlanan '12 Dev Adam' parçasının gruba sağladığı popülaritenin üzerine yapılmış, "Holigan"daki soundu devam ettiren bir albümdür. Şarkılar oldukça ritmik bir yapıda düzenlenmiş olup genel ska-pop sounduna uyum göstermektedir. "Öpücem öpücem dedim sana…" dizeleri ile ün kazanan 'Öpücük' şarkısında olduğu gibi, Athena'nın bu albümde kullandığı sözler piyasaya yönelik şarkı yapma amacına uygun biçimde – ve dilbilgisi kuralları dikkate alınmadan – kaleme alınmıştır. Yalnızca 'Yorulmak Olmaz' şarkısında "birey-yapı" diyalektiği (Giddens, 1984) ele alınmakta, bireylerden beklenenlerin yanlış-doğru kategorilerinde sunulmaları eleştirinin hedefinde yer almaktadır:

"Ben hayatta hiç engel tanımadım / Ne varmış ki bunda? / Dünyaya ters gelse bile / Yan çizip umursamadım / Ne görmüşsem o doğrudur / Doğru bana göre zaten yoktur / Her kafadan bir ses çıkar / Kıyametler bundan kopar ya"

2004'te piyasaya çıkan "Us," Athena'nın ska-pop soundunu yavaş yavaş terketmeye başladığının ve daha sert bir punk sounduna yaklaşmaya başladığının ilk göstergesidir. Albüm bir öncekine göre daha fazla toplumsal içerikli sözlere sahip olmakla beraber, söz konusu muhalefeti yine birey-yapı diyalektiği üzerinden sunmaktadır. Örneğin, 'Değmez' isimli şarkıda bireye acı veren bir toplumsal öğrenme süreci göz önüne serilmektedir.

"Çekilen kulaklar, sürtülen burunlar var / Atılmış tokatların, kırk yıl hatırı var / Uyku uyutmayan kâbusun o yediğin hak / Hak yememeyi öğreten sen haksız kalp / (…) Kafalarımız aynı olamaz imkânsız / Senin gözünden dünyaya bakamam / Şahsına münhasırdır her insan biraz anla / Saygı bekleyen saygısız aklınla"

Albümdeki bir başka muhalif şarkı "Satılmış Dünya" ise çok daha doğrudan bir sistem eleştirisi içermektedir:

"Menfaat olmuş âlem inan ki / Kalmadı pek bir şey aslına kadir / Cemresi bile kinaye nasipli / Evde yoklar paranoya normal / (…) Uyan artık satılmış dünya, uyan artık anası avradı satılmış dünya"

Grubun kendi ismiyle yayımladığı 2005 yılı albümünde ilk değişiklik, soundun ska-pop'tan punk'a doğru kaymış olduğudur. Çok daha sert bir davul soundu ile şarkılar müzikal anlamda güçlendirilmiş olsa da şarkı sözleri bir önceki albüme göre toplumsal özünü yitirmiş görünmektedir. Artık daha fazla bireysel konular ve ikili ilişkilerden söz eden grup, bu düsturu 2006 yılında çıkardığı "İt" isimli EP'de de koruyacaktır. Ancak grubun sözel anlamda yaşadığı en büyük kırılma noktası, 2010'da çıkan "Pis" albümünde yaşanacaktır. Sözler bu albümde hemen hemen tümüyle aşk temasına odaklanmış vaziyettedir. Özetle, Athena müzikal anlamda en sert haliyle başladığı yolculuğuna, yumuşak bir skasounduyla devam ederken toplumsal muhalefet içeren sözlere yer vermiş ancak daha sert punk sounduna geçişle birlikte sözler, ikili ilişkiler ve aşk teması etrafında evrilmeye başlamıştır.

5.5. Duman

1999'da çıkarttıkları ilk albüm "Eski Köprünün Altında" ile hatırı sayılır bir liste başarısı yakalayan Duman, Türkiye popüler müzik sahnesine yeni giriş yapan bir sound ile tanınmaya başlamıştır. Temelde Seattle grunge soundu ile Türk motiflerini birleştiren grup, zaman içerisinde hard rock ve punk soundlarında şarkılar üretmiş olsa da kendine has ayırt edici bir tarz oluşturmayı başarmıştır.

Duman'ın müziğini tanımlayan önemli etmenlerden biri, Kaan Tangöze'nin içerisine Türk Sanat Müziği ve halk müziği ezgilerini yedirmeyi başardığı vokali ve geniş bir yelpazede temalar içeren söz yazarlığıdır.(11) Aşk, ayrılık, ölüm gibi klasik arabesk-pop müzik sözlerini içeren şarkılar yanında Duman müziği, toplumsal muhalefet, psikolojik yarılmalar ve inanç gibi temaları da sözlerinde taşımaktadır.

2002 yılında yayımlanan "Belki Alışman Lazım" albümü, Duman'ın ilk albümünde henüz tam olarak oturtamamış olduğu gözlemlenen 'Türk grunge' soundunun o anki zirve noktasını

[11] Duman grubunun resmi fan sitesinde yapılan şu tanım, grubun soundunu anlatmak için faydalı olabilir: "Altı 'grunge' üstü gazel"; http://www.dumankulubu.com/v6/DumanRoportajlari/Roportaj17/-alti-grunge-ustu-gazel-

oluşturmaktadır. Albüm şarkı sözleri bakımından kadın-erkek ve aşk ilişkileri hâkimiyetinde görünse de kimi şarkılarda siyasî konular ve "yabancılaşma" (Marx, 2000) süreçleri ile ilgili doğrudan göndermeler göze çarpmaktadır:

"Biri basmış seksene / Ötekisi doksan beş / Aga böyle olmaz ki / Koca millet harcanmaz ki vay / Biri Arap tayfası / Ötekisi gâvur mandası / (…) Biri sağdan biri soldan asılınca / Biri yasaya biri kasaya karışınca / Evvel zaman içinde masal olduk, masal olduk yine"('Masal')

"Ah bu diyarda kimi yakmışlar / (…)Ah bu diyarda kimi asmışlar / (…)Komşu toprağa kimi gömmüşler / (…)Ah bu diyarda kimi kesmişler"('Manası Yok')

"Haykırmak için kudretin senin olsun / Kudurmak için şöhretin de senin olsun / Saldırmak için servetin senin olsun / Yalvarmak için Allah'ın senin olsun"('Elimdeki Saz Yeter Canıma')

2005 albümü "Seni Kendime Sakladım," Duman müziğinin biraz daha fazla hard rock sounduna yaklaştığı, vokallerin olgunluk dönemine ulaştığı ve yazılan sözlerin her temada uç noktalara kaydığı bir albüm olmuştur. Albümü açan "Özgürlüğün Ülkesi," 2003 yılında gerçekleşen ABD'nin Irak işgali ile ilgilenen doğrudan ve oldukça sert bir giriş yapmaktadır:

"Bu ne biçim bahane, yine düştün petrolün peşine / Bu ne biçim felsefe, yine sıçtın insanın içine / Özgürlüğün ülkesi / Adaletin temsilcisi / Teröristlerden kurtar bizi"

'Rüyanda Görsen İnanma,' grubun yabancılaşma ve birey-toplum ilişkisi üzerine kafa yorduğu bir diğer şarkı olarak öne çıkmaktadır:

"Arkadaş sen bu değilsin, görünüş sadece giysin / (…) Arkadaş sen bu değildin, bilinen sadece ismin / (…) Arkadaş sen bu değilsin, yaşayan sadece fikrin"

Duman, 2009 yılında "Duman I" ve "Duman II" adlarında iki albümlük bir proje ile yeniden dinleyicilerinin karşına çıkar. Müzikal bakımından "Seni Kendime Sakladım"dakine benzer bir sound elde edilmiş, ancak klasik rock soundu, grunge'ın biraz daha önüne geçmiş, sözlerdeki 'arabesk' dozu azaltılmış ve eski albümlerdekine benzer piyasaya-yönelik şarkıların sayısı düşmüştür. İlk albümde yer alan 'Hayvan'ın sözleri, alışıldık Duman eleştirelliğinin de ötesinde, punk gruplarından beklenilebilecek sertliktedir:

"Hepimiz bir hayvanız / İnsan olmak kavgamız / Fani dünyalıysan, konumuz aynı hep sonumuz aynı / Çıktık ya insanlıktan, yolumuz aynı hep yolumuz aynı"

Aynı albümdeki 'Rezil' ise hiç şüphesiz Duman'ın o güne kadarki en sert şarkı sözlerini içermektedir:

"Ortada bir yanlış var, yanlışı yapan yanar / Arkasında sandık var, değmesin akıncılar / Geri kaç geri kaç oğlancık, senin de başın yanar / Ortada bir yanlış var, memleket uyurgezer / Aldırma geldik oyuna / Kandır beni, kandırsana / Rezil! Kandırsana / Ortada bir dergâh var, devrilir başın yarar / Arkasında tezgâh var, 'lemyelid ve löp yutar'12"

Duman, 'İyi de Bana Ne' ve 'Of' şarkılarıyla siyasal-toplumsal muhalefete ve özellikle de yakın Türkiye tarihine atıf yapmaya devam etmektedir:

"Yepyeni bir insanımız var / Akıl yolundan öylesine uzaklar / (…) Altınlarınızı çaldılar / Topraklarınızı verdiler / Tarihi baştan yazdılar / 'İyi de bana ne?' / İnsanlığımızı ezdiler / Aydınlığımızı kestiler / Ülkeyi çoktan sattılar / 'İyi de sana ne?'" ('İyi de Bana Ne?')

"Sanma sakın özelsin, tanrılara bedelsin / Toprak olur gidersin, sanma sakın özelsin" ('Of')

6. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada albüm satışlarına göre seçilen rock şarkıcılarının/grupların şarkı sözleri üzerine yapılan analiz, iki temel sonucu ortaya çıkartmaktadır. İlk olarak, Türkiye'de neo-liberalizmin yeniden

[12] Duman grubu, söz konusu dize nedeniyle muhafazakar gruplar tarafından internette ve bazı konserlerinde protesto edilmektedir. "Duman'a Tekbir'li Protesto", Hürriyet, 8 Mayıs 2013, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/23234293.asp

açılım evresinin toplumsallaşmaya başladığı 2001 yılından bugüne dek piyasaya sürülen rock albümleri, bu müziğin muhalif doğasına aykırı biçimde toplumsal, siyasal, ekonomik, kültürel ya da çevresel olayları sözlerine taşımak yerine – neo-liberalizmin tahmin edilir bireyselci retoriğinin etkisi altında – daha çok aşk, ikili ilişkiler veya kişisel sorunlar gibi konuları ele almaktadır. Örneğin, analiz edilen beş ismin toplamda üretmiş oldukları iki yüz elli iki şarkı arasında yalnızca elli beş şarkının sözlerinde (yaklaşık %22 oranında) toplumsal muhalefetle eşleştirilebilen içeriğe rastlanmaktadır.[13]İkinci olarak ise toplumun neo-liberalizmin yeniden açılım evresini massettiği süreç boyunca, 2013 yılına yaklaştıkça, bu isimlerin albümlerinde yer verdikleri muhalif içerikli şarkı sayısı da gittikçe azalmakta ya da ortadan kalkmaktadır (Duman, bu duruma bir istisna teşkil etmektedir). Örnek olarak, en çok sayıda muhalif içerikli şarkıyı üreten Mor ve Ötesi'nin 2013 albümü "Güneşi Beklerken," bu kategoride değerlendirilebilecek yalnızca bir şarkıya ev sahipliği yapmaktadır.

İşin 'üretim' boyutuna yönelik analize paralel olarak 'tüketim' boyutunda da bu makalenin ana argümanını destekleyen sonuçlara rastlanmaktadır. Bunun için yapılan ilk gözlem, muhalif içerikli şarkıların YouTube video kanallarında izlenme oranlarının toplam şarkıların izlenme oranına yönelik yüzdesine ilişkindir.[14]Buna göre, rock şarkıcılarının/gruplarının muhalif içerikli şarkı üretiminden çok daha az yüzdelerin toplum tarafından tüketildiği verisi öne çıkmaktadır. Örneğin, Duman altmış beş milyonu aşkın toplam izlenme sayısına sahipken, grubun muhalif şarkılarının izlenme sayısı beş milyon civarında (yaklaşık %8'lik bir oranda) seyretmektedir. Oysa grubun muhalif şarkı üretme yüzdesi %23'ü aşmaktadır. Bu dramatik düşüş, toplumun bireyselci, apolitik ve tüketim kültürüne saplanmış yapısı ile doğru orantılı değerlendirilmelidir. Üstelik bu veri, toplumdan gelen ve sürekli azalan muhalif içerikli şarkı talebini göz önüne alan grupların, bu tarz şarkıları serbest piyasa koşullarında neden daha az sayıda arz etmeye/üretmeye başladıklarını açıklamak için de kullanılabilir.

Son olarak, tüm bu öne sürülen argümanları desteklemek adına, 2013 Mayıs ayından itibaren tüm Türkiye'de toplumsal hayata damgasını vuran Gezi Parkı protestoları ('Gezi Olayları'[15]) sonrasında üretilen şarkılara bakmak faydalı olabilecektir. Gezi Olayları'nın toplumsal ve siyasal dinamiğinin kendisini müzik/sanat platformunda da oldukça kısa bir süre içerisinde göstermeye başlaması, makalenin başından itibaren savunulan toplum-müzik ilişkisine canlı bir kanıt teşkil etmektedir. Benzer şekilde, neo-liberalizmin yeniden açılım evresinde toplumsal muhalefetle ilişkisini asgari düzeye indiren ve bu anlamda rock müziğin köklerinden kopan Türk sanatçıların, olaylarla ilgili şarkıların yalnızca %25'lik bir bölümünü üretmiş olmaları, önemli bir gösterge değeri taşımaktadır.[16] Konservatuvar öğrencilerinin, caz müzik veya halk müziği korolarının, rap/hip-hop gruplarının, hatta Nazan Öncel gibi tanınmış pop şarkıcılarının çoğunluğu oluşturduğu bu listede yalnızca Duman anaakım rock gruplarını temsil etmekte, rock kategorisi altında değerlendirilebilecek diğer gruplar çoğunlukla yalnızca yeraltı kültüründen çıkan isimlerden oluşmaktadır. Geçtiğimiz on yıllık süreçte, neo-liberalizmin toplumsallaşması ile paralel olarak, Türk rock sanatçılarının kültür endüstrisi içerisinde muhalefet yeteneklerini kaybettikleri iddiasını taşıyan bu makaleyi destekler nitelikteki bulguların, ileride yapılacak çalışmalar için de bir başlangıç noktası teşkil edeceği umut edilmektedir.

KAYNAKÇA

Adorno, T. W.,Horkheimer, M.(2010a). Aydınlanmanın Diyalektiği: Felsefi Fragmanlar, (çev. Nihal Ülner ve Elif Ö. Karadoğan), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Adorno, T. W.,Horkheimer, M.(2010b). Sosyolojik Açılımlar: Sunular ve Tartışmalar.(Çev.). M. Sezai Durgun ve Adnan Gümüş. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

Akay, A.(1995). İstanbul'da Rock Hayatı: Sosyolojik Bir Bakış. İstanbul: Bağlam Yayınları.

[13] Her şarkıcı/grup adına ayrı ayrı yapılan bu analiz için bakınız: Ekler 1 ve 2.
[14] Her şarkıcı/grup adına ayrı ayrı yapılan bu analiz için bakınız: Ek 2.
[15] Gezi Olayları ile Türkiye'de neo-liberalleşme süreci arasındaki ilişkinin bir değerlendirmesi için, bakınız (YILDIZOĞLU, 2013).
[16] Gezi Parkı protestoları sırasında ve sonrasında yayımlanan şarkıların bir listesi ve rock sanatçılarının bu listedeki yerleri için, bakınız: Ek 3.

Alemdaroğlu, A.(2005). “Politics of the Body and Eugenics Discourse in Early Republican Turkey”, Body &Society, Cilt: 11, No: 3, s.61-76.

Apaydın, G. E.(2001).“Popüler Kültür ve İktidar Sorunu”, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, No: 4, s.1-20.

Bourdieu, P.(1993). The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature. (çev. Randal Johnson), Londra: Polity Press.

Durgun, Ş.(2010). Türkiye’de Devletçi Gelenek ve Müzik.Ankara: Binyıl Yayıncılık.

Ergur, A.(2009). Müzikli Aklın Defteri: Toplumbilimsel İzdüşümler. İstanbul: Pan.

Esgin, A.(2012).“Bir Müzik Sosyolojisi Var Mıdır?”, Doğu Batı, Sayı: 62, s.153-182.

Giddens, A.(1984). The Constitution of Society: Outline of theTheory of Structuration, Cambridge: PolityPress.

Harvey, D.(2005). A Brief History of Neoliberalism, Oxford: Oxford UniversityPress.

Harvey, D.(2012). Sermaye Muamması: Kapitalizmin Krizleri, İstanbul: Sel.

Heinich, N.(2013). Sanat Sosyolojisi.(Çev.). Turgut Arnas, İstanbul: Bağlam.

Jenkins, C.(2007). Altkültür: Toplumsalın Parçalanışı. İstanbul: Ayrıntı.

Marx, K.(2000). Yabancılaşma. (Çev.). Ahmet Kardam vd. Ankara: Sol.

Kuyucu, M.(2011). Türkiye'nin Eurovision Serüveni. İstanbul: Esen Kitap.

Küçükkaplan, U.(2013). Arabesk: Toplumsal ve Müzikal Bir Analiz.İstanbul: Ayrıntı.

Leverone, J.(2010). “Critiquingthe Music Industry Through the Lense of Philosophy”, Edgings, Cilt: 1, No: 1, s.9-16.

Martin, P. J. (1995). Sound sand Society: Themes in theSociology of Music. Manchester: Manchester University Press.

Özatalay, C.(2011).“Türkiye'de ‘Geri Dönemeyen’ Ekonomi Sosyolojisi ya da ‘Açılamayan’ Sosyal Bilimler!...”, Sosyoloji Dergisi, Cilt: 3, No: 23, s.165-182.

Özbek, M.(2000). Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski.İstanbul: İletişim.

Özkarslı, S.(2008). “Marketing Strategies for the Launch of the New Rock Music Productions to Attract Youth in Turkey”. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Özük, H.(2009). “Popüler Kültür ve Türk Basınında Rock Müzik”. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Sakar, M. H.(2007). “Özlem Tekin Örneğinde Rock Müzikte Kadın: Toplumsal Cinsiyet, Etnisite, Hegemonya”. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Sevimli, D.(2009). “Popüler Kültür İçerisindeki Rock Müzik Topluluklarının Ankara Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi 9. 10. ve 11. Sınıf Öğrencilerinin Resimlerine Etkisi” Ankara: Gazi Üniversitesi Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Swartz, D.(2011). Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu’nün Sosyolojisi. (Çev.). Elçin Gen) İstanbul: İletişim.

Tezel, M.(2009). “Şebnem, Hrant’a Şarkı Mı Yazdı?”, Sabah, 21 Aralık 2009.

Webb, J. vd.(2011). Understanding Bourdieu. Los Angeles: Sage.

Weber, M.(1958). The Rational and Social Foundations of Music, (çev. Don Martindale vd.), New York: Southern Illinois UniversityPress.

Yanıkkaya, B.(2004). “Kentte Kadın Sesleri: 1990 Sonrasında İstanbul’da Kentli Kadının Kültürel Ürünler Aracılığıyla Kendini İfadesi (Bir Örnek Tür Olarak Rock Müzik)”. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Yıldızoğlu, E.(2013) “Ya Cahillik, Ya İkiyüzlülük”, Cumhuriyet, 5 Haziran 2013.

Teşekkür:

Bu makalenin ortaya çıkış aşamalarındaki fikirlerinden ve katkılarından dolayı Kaan Soysal’a teşekkür ederiz.

EK – 1

TEOMAN

Albüm Adı	Şarkı Adı	YouTube İzlenme Sayısı	Albüm Adı	Şarkı Adı	YouTube İzlenme Sayısı
Gönülçelen (2001)			*Renkli Rüyalar Oteli (2006)*		
	İstanbul'da Sonbahar	4.962.690		Aşk Kırıntıları	2.488.680
	Sevdim Seni Bir Kere	2.861.447		Renkli Rüyalar Oteli	2.484.588
	Hayalperest	963.414		Unutamadım	1.183.028
	Gönülçelen	557.572		Kelimeler	419.283
	İstasyon İnsanları*	**445.031**		**Terlemeden Sevişenler***	**328.651**
	Anlıyorsun Değil Mi?	339.440		Dursun Dünya	277.990
	Doktor	273.945		Kim?	223.545
	Soluk Soluğa	254.675		**Tesadüfler***	**117.948**
	Zamparanın Ölümü (İkinci ve Son Bölüm)	242.743		**İki Çocuk***	**88.071**
	Mavi	92.414		Çoktandır	5.237
Teoman (2003)			*İnsanlık Halleri (2009)*		
	Kupa Kızı ve Sinek Valesi	2.551.152		Çoban Yıldızı	1.392.870
	Senden Önce	1.391.975		Ruhun Sarışın	1.156.865
	Saat 3.00	481.057		Uçurtmalar	817.376
	Rapsodi İstanbul	323.150		Mavi Kuş ile Küçük Kız	576.248
	Nefes Nefese*	**219.880**		**Fahişe***	**444.231**
	Kıskançlık	209.908		**Elveda***	**281.682**
	Resimdeki Gözyaşları	194.171		Gündüz Düşleri	184.123
	Motosikletli Kız	133.605		**Sevişirdik Bazen***	**124.327**
	Kol Düğmeleri	121.881		Yalnız Kalpler Sütunu	120.803
	Mektup	87.337		1 Kadın ve 1 Erkek	63.230
				Galata'da Rıhtımda	59.857
En Güzel Hikayem (2004)			*Aşk ve Gurur (2011)*		
	En Güzel Hikayem	1.038.487		Bana Öyle Bakma	6.657.403
	Güzel Bir Gün*	**721.146**		Tek Başına Dans	1.229.068
	Duş	573.735		Martılar	874.319
	...Dedi Annem	223.795		Sahilde Bir Sarhoş	428.987
	Bugün*	**172.549**		Bak Hayatına	379.900
	Gökdelenler	65.426		Tesadüfen	379.636
	Tuzak*	**65.280**		Yıllar Sonra	358.403
	Ayna*	**62.770**		Romantik	177.507
	Parti	32.598		Ölüm Işığa Uzanmış	173.568
	İnsanlar*	**5.817**		İstanbul'da	159.207

* İşaretli şarkılar metin içerisinde 'toplumsal muhalefet' kategorisinde değerlendirilmiştir.

** Tüm veriler YouTube internet sitesinden, 31 Temmuz 2013 itibarıyla elde edilmiştir; şarkıların farklı YouTube kanallarında yayımlanmış ya da canlı performansları dikkate alınmamış, en fazla hit alan yüklemeler üzerinden değerlendirme yapılmıştır.

MOR VE ÖTESİ

Albüm Adı	Şarkı Adı	YouTube İzlenme Sayısı	Albüm Adı	Şarkı Adı	YouTube İzlenme Sayısı
Gül Kendine (2001)			*Masumiyetin Ziyan Olmaz (2010)*		
	Daha Mutlu Olamam	624.948		Araf	1.996.289
	Gece	73.081		Sor	391.571
	Hayat*	**48.560**		Bisiklet	293279
	Gül Kendine*	**19.928**		Yorma Kendini	202.329
	Bir	11.523		Kara Kutu	132.327
	Canlı Yayın	9.407		**Nakba***	**19.230**
	Doğru Yanlış*	**4.653**		2012	13.211
	Hep Aynı	N/A		**Festus***	**5.709**
	Eksik	N/A		Camgezer	418
	Orda Durma	N/A		Korkma	N/A
	Bazen	N/A		**Meksika***	N/A
Dünya Yalan Söylüyor (2004)			*Güneşi Beklerken (2013)*		
	Bir Derdim Var	2.788.840		Oyunbozan	3.015.854
	Cambaz*	**1.224.847**		Güneşi Beklerken	177.941
	Sevda Çiçeği	816.214		Tamiri Mümkün Kalbinin	66.254
	Uyan*	**485.119**		Yağmur, Teşekkürler	47.930
	Aşk İçinde	266.297		Son Sabah	37.384
	Yardım Et*	**162.419**		Denize Doğru	29.746
	Serseri*	**120.604**		Boş Bir Dünya	28.665
	Re	47.077		Gel Söndür Beni	12.845
	Son Deneme*	**33.915**		Eski Şarkısı	4.589
	Az Çok*	**14.095**		Sana Değmez	3.557
Büyük Düşler (2006)				Bahar	2.131
	Küçük Sevgilim	788.063		**Mermiler***	**1.669**
	Ayıp Olmaz Mı?*	**361.163**			
	Şirket*	**302.853**			
	Parti*	**237.962**			
	Darbe*	**237.962**			
	Büyük Düşler*	**111.809**			
	Kış Geliyor	63.134			
	Durma Öyle	17.476			
	Saklama*	**10.333**			
	Kördüğüm	3.883			
	Sonu Belli*	**493**			

* İşaretli şarkılar metin içerisinde 'toplumsal muhalefet' kategorisinde değerlendirilmiştir.

** Tüm veriler YouTube internet sitesinden, 31 Temmuz 2013 itibarıyla elde edilmiştir; şarkıların farklı YouTube kanallarında yayımlanmış ya da canlı performansları dikkate alınmamış, en fazla hit alan yüklemeler üzerinden değerlendirme yapılmıştır.

ŞEBNEM FERAH

Albüm Adı	Şarkı Adı	YouTube İzlenme Sayısı	Albüm Adı	Şarkı Adı	YouTube İzlenme Sayısı
Perdeler (2001)			*Benim Adım Orman (2009)*		
	Sil Baştan	10.106.734		İstiklal Caddesi Kadar	1.001.488
	Sigara	1.742.641		Yalnız	1.000.317
	Günaydın Sevgilim	487.721		Eski	419.790
	Aşk	309.026		Benim Adım Orman	108.077
	Perdeler	265.780		**İnsanlık***	**83.167**
	Korkarak Yaşıyorsan*	**252.474**		Ateşe Yakın	56.814
	Saatim Çalmadan	97.088		Mahalle	52.493
	Dünya	30.314		Bazı Aşklar	38.882
	Nereye Kadar?	26.626		**Uçurtma***	**30.240**
				Merhaba	29.946
				Serapmış*	**17.361**
				Eski-2	2.346
Kelimeler Yetse (2003)			*Od (2013)*		
	Ben Şarkımı Söylerken	1.292.786		**Birileri Var***	**640.866**
	Mayın Tarlası	1.278.471		Girdap	11.738
	Gözlerimin Etrafındaki Çizgiler	881.508		Kalbim Mezar	5.071
	İyi-Kötü (Dans Pisti)*	**244.493**		Utangaç	3.410
	Çocukken Sahip Olduğum Kırmızı Rugan Ayakkabılar	182.492		Ya Hep Ya Hiç	2.478
	Babam Oğlum	148.520		Yarım	2.054
	Gözyaşlarımızın Tadı Aynı	141.613		Bin Yıldır	1.769
	Her Şey İnsanlar İçin	84.870		Od	558
	Daha İyi Olmaz Mıydı?	68.531		Çok Yorgunum	452
	Senin Adın Ne?	33.827		Savaş Boyası	207
Can Kırıkları (2005)					
	Hoçakal	4.801.752			
	Can Kırıkları	742.514			
	Çakıl Taşları	567.625			
	Sana Bilmediğin Bir Şey Söyleyemem	310.152			
	Ben Bir Mülteciyim (Güç)*	**272.834**			
	Delgeç	172.204			
	Bir Kalp Kırıldığında	166.899			
	Okyanus*	**122.350**			
	Geçmişe Yolculuk	61.737			
	Zaman Geçip Gidiyor*	**22.596**			

* İşaretli şarkılar metin içerisinde 'toplumsal muhalefet' kategorisinde değerlendirilmiştir.

** Tüm veriler YouTube internet sitesinden, 31 Temmuz 2013 itibarıyla elde edilmiştir; şarkıların farklı YouTube kanallarında yayımlanmış ya da canlı performansları dikkate alınmamış, en fazla hit alan yüklemeler üzerinden değerlendirme yapılmıştır.

DUMAN

Albüm Adı	Şarkı Adı	YouTube İzlenme Sayısı	Albüm Adı	Şarkı Adı	YouTube İzlenme Sayısı
Belki Alışman Lazım (2002)			*Duman II (2009)*		
	Her Şeyi Yak	4.200.792		Senden Daha Güzel	6.202.676
	Haberin Yok Ölüyorum	3.080.311		Ellerin Ellerime	1.417.837
	Ah	2.676.949		**İyi De Bana Ne?***	**537.332**
	Kırmış Kalbini	2.177.243		Balık	469.682
	Oje	1.710.780		**Of***	**336.015**
	Bu Akşam	1.595.441		Tövbe	263.285
	Manası Yok*	**1.269.967**		Paranoya	247.009
	Bal	997.957		**Senin Marşın***	**216.302**
	Belki Alışman Lazım	532.141		Vals	173.525
	Elimdeki Saz Yeter Canıma*	**292.498**		Kümbela	87.259
	Masal*	**94.110**			
Seni Kendime Sakladım (2005)					
	Aman Aman	6.137.723			
	Seni Kendime Sakladım	5.469.946			
	Yanıbaşımdan	3.621.489			
	Rüyanda Görsen İnanma*	**2.258.174**			
	Yürekten	2.142.726			
	En Güzel Günüm Gecem	1.660.085			
	Melek	403.399			
	Sayın Bayan	357.647			
	Sadece Koklayacaktım	342.563			
	Geçmiş Olsun	289.191			
	Özgürlüğün Ülkesi*	**187.732**			
	Sen Ben	141.990			
Duman I (2009)					
	Helal Olsun	4.879.484			
	Sor Bana Pişman Mıyım?	4.424.063			
	Dibine Kadar	1.342.957			
	Bu Aşk Beni Yorar	1.135.911			
	Sarhoş	650.909			
	Yalan	524.081			
	Sevdim Desem	462.097			
	Rezil*	**196.700**			
	Yağmurun Sabahında	129.762			
	Hayvan*	**122.593**			

* İşaretli şarkılar metin içerisinde 'toplumsal muhalefet' kategorisinde değerlendirilmiştir.

** Tüm veriler YouTube internet sitesinden, 31 Temmuz 2013 itibarıyla elde edilmiştir; şarkıların farklı YouTube kanallarında yayımlanmış ya da canlı performansları dikkate alınmamış, en fazla hit alan yüklemeler üzerinden değerlendirme yapılmıştır.

ATHENA**

Albüm Adı	Şarkı Adı	YouTube İzlenme Sayısı	Albüm Adı	Şarkı Adı	YouTube İzlenme Sayısı
Herşey Yolunda (2002)			*Pis (2010)*		
	An	333.359		Arsız Gönül	1.073.178
	Öpücük	293.528		Serseri Mayın	819.096
	Bak Takılmana	274.625		Pis	115.899
	Beyoğlu	181.381		Delik Deşik	11.163
	Sen de Yap	105.573		Dert	7.569
	Yorulmak Olmaz*	**98.327**		Gülün Dikeni	4.729
	Yawaşş Yawaşş	63.149		Dalga	2.496
	Fik Fik	53.060		Kolaj	2.190
	Topukla	2.977		Hazırla Beni	2.061
US (2004)				Tersine	843
	Yalan	626.181		Kalb-i	N/A
	For Real	417.779		Aşk Kafası	N/A
	Easy Man	111.155			
	Sakla Beni	28.124			
	I'st	22.280			
	Değmez*	**16.069**			
	D.İ.H.O.	15.150			
	Son Defa	14.302			
	Satılmış Dünya*	**14.301**			
	Taklası Güzel	12.221			
	I Love Mud On My Face	3.033			
Athena (2005)					
	Kime Ne?	1.282.982			
	Çatal Yürek	146.205			
	Hatasız Kul Olmaz	99.874			
	Roket Adam	52.075			
	Bırak Gitsin	50.664			
	Çöküşlerdeyim	45.438			
	Yasak Bahçe	41.019			
	Uyanınca	35.042			
	Caydıran	17.034			
	Bulut	15.124			

* İşaretli şarkılar metin içerisinde 'toplumsal muhalefet' kategorisinde değerlendirilmiştir.

** Tüm veriler YouTube internet sitesinden, 31 Temmuz 2013 itibarıyla elde edilmiştir; şarkıların farklı YouTube kanallarında yayımlanmış ya da canlı performansları dikkate alınmamış, en fazla hit alan yüklemeler üzerinden değerlendirme yapılmıştır.

EK –2

Sanatçı Adı	Albümlerindeki Toplam Şarkı Sayısı (a)	Albümlerindeki Toplam Muhalif İçerikli Şarkı Sayısı (b)	b / a (%)	Şarkıların YouTube'da İzlenme Sayısı (c)	Muhalif İçerikli Şarkıların YouTube'da Toplam İzlenme Sayısı (d)	c / d (%)
Teoman	61	13	21,31	19.787.038	3.077.383	15,55
Mor ve Ötesi	55	20	36,36	15.369.586	3.403.323	22,14
Şebnem Ferah	51	9	17,65	28.425.702	1.686.381	5,93
Duman	43	10	23,26	65.460.333	5.511.423	8,42
Athena	42	3	7,14	6.511.255	128.697	1,98

Tüm veriler Youtube internet sitesinden, 31 Temmuz 2013 itibarıyla elde edilmiştir; şarkıların farklı Youtube kanallarında yayımlanmış ya da canlı performansları dikkate alınmamış, en fazla hit alan yüklemeler üzerinden değerlendirme yapılmıştır.

EK – 3

GEZİ PARKI OLAYLARI ÜZERİNE YAZILMIŞ ŞARKILAR*

AgireJiyan – Çapulci
Ali Avni Cirik – Faşist Oğlan
Ali Şahin – Gezi: Faşizmin Anti-tezi
Alpay – Ethem'in Sessiz Çığlığı
Anonim – Angara'nın Gazları
Anonim – Boyun Eğmeyenler
Anonim – Çapulcu Gundian
Anonim – Direniş Ankara
**Anonim – Her Yer Taksim OK
Anonim – #Occupy Gezi RevolutionSong
Anonim – Polis Amca
Apachii – Marjinal
Asena Akan – Benimle Gel
Ayşe Deniz – WeDon'tNeed No GasBombs
BambinoDell'Oro – ResistTurkey
**Bandosol – Siz Kimsiniz Ki!
Barış Diri – Mechul Öğrenci Ayaklanması
Başak Yavuz – Her Şey Bir Ağaçla Başlamış
Bedük – It's A Riot
**Beyoğlu Kumpanya – Bu Daha Başlangıç
Bilgem (feat. Mert) – Taksim Dayan
**Bir İki – Ağaç Gibi
Boğaziçi Caz Korosu – Çapulcular Oldu Mu, Meydanlara Doldu Mu?
Boğaziçi Caz Korosu – Çapulcu musun Vay Vay?
Bora Dayanıklı – Gel Bi' Geziye Çıkalım
Bostonlu Çapulcular ve Deniz Özçelik – Gezi Parkı İçinde Vurdular Beni
**Burak Buyruk – Duran Adam Şarkısı
Burak Kaya – Ya Hep Beraber Ya Hiçbirimiz
**Bülent Şimşek – Dokunma
Cem Aksel – Ellerinde Pankartlar
**Cemiyette Pişiyorum - Buldozer (POMA)
Ceylan Ertem – Bir Başka
Chapullers – Usta

ChinaWoman – Kiss in Taksim Square

Çağlayan Yıldız – We'll Be WatchingYou

Çapulcu Çocuklar – Parkımızı Vermeyiz

Çapulcular – Çapulcu Senfonisi

**Çapulcular – Gaz Marşı

Çapulcular – Parti'siz Parti

Çapulcular Korosu – Do YouHearthe People Sing?

Çapulcular Korosu – Gezi Parkı

Çimen Tümen & Serkan Sakalıkaba – Polis TOMA Yolla Bize

**Demir Sert – Bu Gaz Bi' Harika Dostum

**Deniz Yılmaz – Aman Koş Panpa

Derin Diren – Ruhum

**Dinar Bandosu – TheChapullers

Doğuş – AK Yürekler Seninle

Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Öğrencileri - Tutsak

**Duman – Eyvallah

Duramayan Adam – Kimyasal Tayyip

**Duvarın Arkasından – Uyanışa Gezi

Düşbaz – Kurtuluş Yok Tek Başına

Ege Çubukçu – FunkyShit 2

Ege Üniversitesi Konservatuarı Çapulcu Korosu – Potpori

**Elçin Özsoy & SSC – N'Olur Diren

Elena Faidra&PeriklisTsoukalas - Resistanbul

Emir Ersoy & Project Cubano – Muck Ayyaş Muck Çapulcu

**Emrah Erdemir – Görüyor Musun?

Erdi Uçar – Chapulling in Peace

Esin Özlem Aydıngöz – Gün Doğarken Hala Uyanık Bütün Ülke

Exil Express – N'oldu !

Eypio – Çapulcuyuz

**Fatih Aygün – Uyuyan Güzel

Fazıl Say & Cem Adrian – İnsan İnsan

**Feriştah – Feriştahı Gelse

Flow Art – Gezi Parkı

**Fosil – Ya Hep Beraber

Fuat Ergin – Karar Bizim

Fuat Ergin – Taksim Ne Olacak?

Grup Haymana – Asri Delikanlı

Grup Orhun – Çapulcunun Türküsü

Grup Yorum – Yeni Baştan

Hacettepe Üniversitesi Öğrencileri – Gezi Parkı Biçilir Mi, TOMA'dan Su İçilir Mi?

Hakan Vreskala – Dağılın Lan!

**Hakan Tuna – Yaşasın Özgürlük

Hüseyin Badilli – Kim Sevmedi Seni Söyle Sayın Başkan Sen Küçükken

Hüsnü Arkan – Eğilin

**Ispanak – Yandı Bitti Kül Oldu

**İlkel Rüya – Bebeğim Ben Artık Çapulcuyum

İsmail Türüt – Gezi Parkı Şarkısı

İzmir Müzisyenler Derneği – Bize TOMA Yollasana

İzmir Müzisyenler Derneği – Mahsus Mahal

Kaç Canım Kalmış – İmdat Polis

Kaldırım Müzik Topluluğu – Abdocan'ın Türküsü

**Kara Güneş – Sokağa Gel

Kardeş Türküler – Tencere Tava Havası

Katalonya'dan Selam – Taksim

Kaybeden Tribi – Gezi Parkı'nda

Kd. Hippi Çavuş – Parkta Bulundu

Kent Coda – Dün Akşam İstanbullu Oldum

**Keskin – Hemen Uyan

Kezzo – Türk Genci Korkma

Korhan Karusagi – Nihayet

Manic Pixie – Chapuller'sAnthem

**Marsis – Oy Recebum

Melasora – Diren

**Mertkan Yılmazer - Diren Gezi Parkı

Metruk Roll Bando – Sence Polis Nedir?

Murat Mengirkaon – Geçit Yok

Müge Zeren – La Chapulita

Müptela-i Gam – Çapul

Müptela-i Gam – Meğer

Nazan Öncel & Çapulcu Orkestra – Güya

Nehrin Kıyısında – Diren Gezi Parkı

New Yorklu Çapulcular – Şimdi İstanbul'da Olmak Vardı Anasını Satayım

ODTÜ Klasik Türk Müziği Topluluğu – TOMA'dan Su Atarlar

ODTÜ Sosyalist Düşünce Topluluğu – Direniş Şarkısı

**Ofisboyz – Sık Bakalım

Oğuzhan Uğur – Birinci Vazife

Oktay Koçyiğit – Çapulcu

Onur Doğu – Park Trip

Onur Özçelik – Gezi Parkı Marşı (Sevgi Eylemi)

Ozan Atak – Yaşar Giderdik Beraber

Ozan Baran – Halk İçin Türkü: Gezi Parkı Direnişine

Ozbi – Asi

**Öz-Öz – Satılık

Parfüm – Atma Bombalarını Gözlerime

Paris'ten – Yandık Polis (a.k.a. TOMA'la Bizi)

**Quantum – Direniş Çığlığı

RAAD (feat. Bora Gramm) – Gezi Parkı Marşı (Ayakta Kal Çarşı)

**RainLeechers – CleanUpTheSky

Rebel K – EnjoytheTeargas

**Renan Bilek – Ayağa Kalk

Sami Özdemir & Gökhan Kaya – Tüm Çapulculara Gelsin!

Selo – İsyandı Filizlenen

**SerhadRaşa – Çapulcunun Şarkısı

SerhadRaşa – Taksim Gökkuşağı

SerhadRaşa& Adalılar – Gezi Direnişçilerine

Sinan İşvaroğlu – Taksim Marşı

**Sokak – Gezi Parkı

SoL Majör – Çapulcular İktidara

SteadyFingers – Chapullin' Blues

**Sürya Onur - Marjinal

**Sürya Onur – Var Hesabımız

Şanı Şer &Alef High –GuerillaWarfare 2

T.C. Efem – Capulin

The Free Licks – Exit Plan

**TheSmyrnians – İnfial

**T ile C – Açın Kapıları

T ile C – Bahçe

Timur Selçuk & Hazal Selçuk – Özgürlük ve Dayanışma Şarkısı

ToussaintLiberator – Tayyip

**TrrTTorT – Çıkar Elbet Bir Yerlerden

Tuğrul Aray – ChapullersBlues

Tuğrul Aray – Standing Man

Türkiyeli Çapulcular – Everyday I'm Çapuling!

Uçkun TorkunMıdıs – Gezi Parkı Şarkısı

u.d.é.s - Varolmayaa

**UKY – Direniş

Ütopya – Sık Bakalım

Vardiya – Durduramayacaklar Halkın Coşkun Akan Selini

Velvele – Çapulcu Mustafa'nın Türküsü

**Yavuzcan Çetin & Durmayan Orkestra – Yaktınız Yıktınız

**Yedinci Ev – Eninde Sonunda

Yok Öyle Kararlı Şeyler – Kökler

Yolda & Gaz Arkadaşları – Rüzgar

Yüzyüzeyken Konuşuruz – Sen Taştan Biz Ağaçtan

* Şarkı listesi http://capulcular.bandcamp.com/ adresinden 31 Temmuz 2013 itibarıyla temin edilmiştir.

** İşaretli şarkılar rock grupları veya müzisyenleri tarafından icra edilmiştir.

"İSTANBUL MÜZİK ALTKÜLTÜRLERİ BAĞLAMINDA HIPSTERLAR VE YENİ TOPLUMSALLIKLAR"

Uğur Zeynep GÜVEN ERCAN[1]

ÖZET

Postmodernizm ve geç kapitalizmin işleyiş mantığı, geçtiğimiz onyıl boyunca, kültür-sanat alanının özellikle müzik ayağı incelendiğinde, yeni kültürel örüntüler ve toplumsal kimlikler bağlamında daha görünür hale gelmiştir. Küreselleşme, çokkültürlülük ve melezlik gibi kavramların tezahürü olan İstanbul müzik sahnesi, artık, parçalı, çok boyutlu, çok anlamlı ve görece daha kısa ömürlü altkültürlere ev sahipliği yapmaktadır. Bu alan, müzik sosyolojisinde dinlerkitle olarak ifade edilebilecek bir toplumsal gruptan ziyade, toplumsal kimlik sentezlerinin temsili olan yeni aktörler ile devingenliğini sağlamaktadır. Bu bağlamda, bu çalışma, İstanbul'da, hipster olarak adlandırılan, alternatif arayışlarını müzikal ve kültürel pratikleri ile yakından ilişkilendiren toplumsal grubun, dış görünüşlerine verdikleri önem de incelendiğinde, geriye dönüşler, geçişler ve sapmalar ile tanımlanabilecek niteliklerini ortaya koymayı hedeflemektedir. Hipsterların "alternatif" müziği tanımlama biçimlerinin incelenmesi ile İstanbul'da müzik üzerinden tanımlı altkültürlerin yeniden yapılanmasının ortaya konulması çalışmanın temel amacıdır.

Anahtar Kelimeler: *müzik kültürü, Hipster, toplumsal değişme, alternatif kültür*

ABSTRACT

The mechanism and the logic of postmodernism and late capitalism concerning the domain of art, culture, and precisely of music, have become more visible in terms of the new cultural patterns and social identities especially during the last decade. Accordingly, Istanbul music scene, as an indicator of globalization, multiculturalism and hybridity now consists of more fragmented, multi-dimensional, multitextual, yet relatively less durable subcultures. Thus, the domain of subculture is ongoingly reconstructed through new social actors who display the sythesis of their identities. These actors constitute more than a mere audience from a musico-sociological point of view. Within this context, this study aims to present the characteristics of a particular socio-cultural group of these new actors called hipsters in Istanbul. Their search for alternative musical and cultural practices, together with the importance that they attribute to their appearances and styles put forth their characteristics that can be explained throughout, regressions transitions and deviations. The main objective of this study is to examine the way that the hipsters redefine the "alternative" music as well as to analyze its link to the reconfiguration of musical subcultures in Istanbul.

Keywords: *Music culture, Hipster, social change, alternative culture*

GİRİŞ

Müzik, toplum ve altkültür ilişkisi, başta sosyoloji ve kültürel antropoloji gibi sosyal bilim dallarında gerçekleştirilen araştırmalar olmak üzere, üzerinde sıklıkla durulan, bununla beraber genel geçer yargılara varmanın oldukça güç olduğu alanların başında gelmektedir. Özellikle müzik altkültürleri, son dönem müzik sosyolojisi ve müzik antropolojisi literatüründe, farklı kavramlarla yeniden tanımlanarak ve dinlerkitle çözümlemelerine büyük önem atfedilerek ele alınmaya başlanmıştır. Bu kapsamda, İstanbul'da, hipster olarak adlandırılan, müzik ve kültür alanındaki belirli tercih, beğeni ve eğilimler etrafında şekillenmiş, bir ölçüde gençlik ve müzik kültürü olarak tezahür eden toplumsal grubun, özellikle 2000'li yılların ilk onyılının ikinci yarısından sonra kamusal alandaki görünürlüklerinin artması dikkat çekmektedir.

Kendisini önceleyen, yapıca benzer ya da farklı, bir müzik kültürü ekseninde kümelenmiş pekçok toplumsal grup gibi "Batı"dan esinlenerek, gençler ve genç yetişkinlerden oluşan hipsterlar, görece yeni, henüz homojen olmayan, nispeten dağınık bir yapıda olup İstanbul kültür sahnesinde yeni

[1] Uzman. Dr., Yeditepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, zguven@yeditepe.edu.tr

toplumsallıklara şekil veren dikkat çekici bir konuma sahip olmaya başlamıştır. Özellikle, büyük önem atfettikleri ve aynı büyük ölçüde kimlik belirleyicilerinin içinde ön sıralarda yer alan alternatif kavramını yeni ve çok çeşitli anlamlarla donatarak biçimlemeleri, "alternatif müzik" türüne yaklaşımları ve gündelik hayattaki alternatif olanı arayışlarını müzikal ve kültürel pratikleri ile yakından ilişkilendirmeleri, grubun parçalı yapısı açısından büyük önem arz etmekte ve bu çalışmanın kapsamına girmektedir.

Bu çalışmanın araştırma yöntemi olarak, İstanbul'un soylululaştırılmış semtlerinden Asmalımescid ve Cihangir bölgelerinde, 2009-2012 yılları arasında yer alan farklı müzik türlerinin konserlerinde katılımcı gözlem yöntemi kullanılmış ve dinlerkitle ile gerçekleştirilen yirmi adet derinlemesine mülakattan yararlanılmıştır. Araştırmanın etik ilkeleri çerçevesinde, gidilen ve görüşme yapılan kulüp, performans salonu, kafe isimleri ile görüşmecilerin isimleri anonim tutulmuştur. Gözlem ve mülakatlar değerlendirilerek, hipsterların geçişler ve sapmalar ile karakterize edilebilecek kültürel beğeni, seçim ve pratikleri, "alternatif" arayış ve anlayışlarının analiz edilmesi ile alternatif müzik olgusuna yaklaşımlarının ortaya konulması çalışmanın temel amaçları arasında yer almaktadır. Buradan hareketle, çalışmanın bulguları ışığında, İstanbul'da müzik üzerinden tanımlı altkültürlerin yeniden yapılanmasının ortaya konulması hedeflenmiştir.

I. MÜZİK VE ALTKÜLTÜR İLİŞKİSİNİN YENİDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Müzik, sanat ve kültürel seçimleri ile gündelik yaşam pratikleri bakımından belirli bir toplumsal grup ve gençlik kültürüne işaret eden hipster olarak adlandırılan grubun yapısal niteliklerine bakmadan önce, hipsterları gerçek bir altkültür olarak ele almanın mümkün olup olmadığı sorusunu sormakta fayda vardır. Altkültür araştırmalarının dönüm noktası çalışmalarından biri olan Hebdige'in (2004) "Altkültür: Tarzın Anlamı" eserinin üzerinden onyıllar geçmiş olmasına karşın, altkültür tanımı ve kapsamı günümüzde geçerliliğini korumakta, hatta pek çok yönüyle hipster grubu incelemesine de ışık tutmaktadır. Punklar ve modlar gibi kendi döneminin belirgin altkültürlerinden hareket eden Hebdige'e göre, özellikle gençlerin belirli bir müzik türü etrafında, müzikle ilişkilendirerek kurguladıkları, özgün kıyafet, aksesuar ve dış görünüşe ait tamamlayıcı unsurlar (ör:dövme, piercing vb.)ve çeşitli dışavurumsal göstergeler ile donanmış halde, konserlere giderek, müzisyen ve diğer dinleyicilerle aynı ortamın özel atmosferinde etkileşime girerek zaman geçirdikleri yerel bir müzik çevresine katılımları ile oluşan altkültürlerde, üyeler çoğu kez bricolage yoluyla ya da alt alta koydukları unsurlar ile tarzlarını oluştururlar (Hebdige, 2004:97-100). Bu önemli sembolik gösterge, Jenks'in (2005) altkültür kavramı analizinde ise, tavır, dans ve diğer tüketim örüntüleri ile birleşerek altkültür motiflerine eklenir.

Bununla beraber, müzik sosyolojisi literatüründe altkültür olgusunu yeniden ve daha kapsamlı bir düzlemde tanımlayan kavramlar, günümüz hipster grubunu açıklamak için daha yararlı görünmektedir. Örneğin, altkültürün müzik ile olan ilişkisini eylemsel boyutta değerlendirerek, müzik kelimesinin bizatihi kendisini fiile dönüştürüp musiciking olarak ifade eden Small'a göre, bir müzikal performansta herhangi bir düzeyde ve kapasitede yer almak, bir toplumsal eylem olarak tezahür eder (Small, 1998:16). Bu durum, hem müzisyen hem dinleyicileri kapsayan, ve onların karşılıklı etkileşimlerinden doğan yapılandırılmış ilişkiler sistemine işaret etmektedir. Öte yandan, Slobin (1993:29-33), sistemin yapısını çevreleyen her tür ideoloji, pratik, kavram ve performansına işaret eden süperkültür olarak adlandırdığı yapının içinde ortaya çıkan altkültürü mikromüzik kavramıyla açıklama yoluna giderek, sınıfsal, coğrafi ya da etnik bağına göre karakterize edilen, yerel, istemli ya da istemsiz katılınabilen toplumsal gruplar olartak ifade etmektedir (Slobin, 1993:53).

Kavramsal açıdan, yukarıda bahsedilen bu yeni yaklaşımlar, özellikle İstanbul müzik altkülterleri bağlamında, hipsterlarda dikkat çekici bir biçimde ön plana çıkan alternatif müzik ve alternatif kültür olgusunun değerlendirilmesine daha uygun gözükmektedir. Zira, daha ziyade işçi sınıfı ailelerin çocukları ya da alt veya alt-orta sınıftan gelen gençlerin altkültürleri oluşturduğuna ilişkin çalışma ve teorilerin kapsam bakımından hipster kültürü için yeterince açıklayıcı olmadığı dikkat çekmiştir. Çalışmanın saha araştırması kısmından örnekler ile ayrıntılarına değineceğimiz hipsterların, sanata olan merakları, teknolojik gelişmelere olan hakimiyetleri, zevk ve beğenileri konusundaki hassasiyetleri ve dış görünüşleri ile giyim tarzlarına verdikleri önem bakımından, bir başka deyişle, Bourdieu'nün habitus kavramı çerçevesinde ele alındığında, ekonomik, soysal ve kültürel kapitalleri

bakımından alt sınıf mensubu olarak nitelemenin yerinde olmadığı ortaya çıkmıştır. Shephard'ın "Müzik ve Toplumsal Kategoriler" eserinde sorguladığı gibi, müzikal yapı ve pratiklerin, toplumsal sınıf, katman ve alt grupların, kimlik, deneyim ya da yapısal konumlandırılmalarını ne ölçüde yansıttığı ve temsil ettiği üzerine eğilmek yerinde olacaktır (Shepherd, 2003:69). Bu bağlamda, günümüzde İstanbul'da giderek görünür hale gelen, sosyo-müzikal bağlamda tercih ve kültürel pratikleri belirli bir toplumsal grup olan hipster değerlendirmeden önce hipster kültürünün doğuşu ve başlangıçta dahil olduğu kültür ve sanat çevresini ele alalım.

II. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE HIPSTER OLMAK: GERİYE DÖNÜŞLER VE GEÇİŞLER

II.A. Tarihsel Bir Bakış

Ülkemizde, adının son yıllarda daha sık duyulmaya başlanmış olmasına rağmen hipsterlar aslında yeni bir toplumsal grup ya da gençlik kültürü değildir. Burdick, geçtiğimiz yüzyılda, 1950'lerde ilk hipsterlardan, merkezini San Fransisco olarak belirttiği "Beat Kuşağı"nın gündelik politikalarını betimlediği çalışmasında bahsetmekte, orijinal hipsterları "sessiz, düşük-perdeli, eklemsiz bir devrimin ilk adımı olarak kendini tanımanın keskinleştirilmesinde" konumlamaktadır (Burdick, 1959:554). Burdick'e gore, varoluşçuluk ile yakından ilgili olan hipsterda endişe ve kaygı dikkat çekicidir. Hipsterlık, modern insanın karşı karşıya kaldığı çürümüşlük, kurumların zalim büyüyüşü, dış dünyaya uyum sağlama baskısının kolektif reddi ile açıklanabilir. Bu durumda, hispter'ın ilk attığı adım, "bağını koparmak"tır. Burdick'e göre, ciddi bir hipster için bağını koparma yalnızca bir koruyucu hareket değil, ikinci aşama olan kendini yetiştirme ya da kültürlemeye giden ilk adımdır. Bundan sonra kendiliğin keşfi, deneyimleme ve deneyimlerin açığa çıkarılması gelir. Bu bağlamda hipster mesafeli ve serin bir duruş sergiler ve yalnızca kişisel ilgisini çeken şeylerin peşinden gider. Fakat izole bir hayat sürme arzusunda da değildir. Hipster, toplumun kıyısında fakat güvenli bir ucunda, yapabildiği meslek ve işlerde, hiç bir kuruma kesin ve sıkı bir bağ kurmadan yer alır. Bu ilk dönem hipsterlardan hemen önce, bir ölçüde onları kapsar nitelikte bulunan Beat Kuşağı ve müziği, New York'da konformist Amerikan değerlerinin karşısında ana akıma zıt fikirler etrafında şekillenmiştir. Ayrıca yalnızca müzik ve edebiyat alanında bir akım değil, 1950'lerin sonlarına doğru, işçi sınıfı, orta ve alt-orta sınıfa mensup, çağın avangardının bir altkültür temsili durumundaydı.

Hebdige (2004:104) ise Beat ve hipster altkültürlerini inceleyen araştırmacıların (Goldman, 1974; Chambers, 1976; Mailer, 1968) değerlendirmelerini aktarırken, her iki kültürün de caz müziğinde sembolize edilen siyahlarla ortak bir kimlik etrafında örgütlenmiş olduğunu söylese de, belirgin farklılıklar bulunduğunu eklemektedir. Buna göre, hipsterlar gösterişli kıyafetleri ve parlak takımlar giyerken, Beatler kot pantolon ve sandaletleri tercih etmektedir. Hebdige, yine bir başka araştırmacı tarafından "tipik bir alt sınıf züppesi" (Goldman, 1974) olarak betimlendiğini belirtip, yine de, her iki gençlik atlkültüründe de gerginliklerin temsil edildiği çelişkili değerlerin bulunduğuna dikkat çekmektedir.

Farklı dönemlerde, Beat Kuşağı ile ilgili yorum ve değerlendirme yazılarında (Fuchs 1965; Winreich 2000)[2] da rastlandığı gibi, müzik ile edebiyatı, özellikle şiiri bir araya getiren Beat Kuşağı'nın önemli temsilcileri arasında William Burroughs ve Jack Kerouac yer almaktadır. Dönem hipsterlarında emprovize jazz müziğin üzerine şiir okuma gibi farklı alanları iç içe geçiren, yenilikçi ve deneysel sanatsal üretimler dikkat çeker (Burdick, 1959:555). Bununla beraber, Beat Kuşağı ile yakın ilişkisi bağlamında hipsterlık yalnızca müzik ve edebiyat alanında bir akım değildir. Tecrübeye atfedilen önem, cinsel özgürlük, uyuşturucu kullanımı ya da farklı düşünsel ve eylemsel konular açısından aşırılığın tecrübesi, içselliğin keşfi ve kendilik bilgisinin derinleştirilmesi Beat Kuşağı'nın etkilerinden bazılarına örnek teşkil eder. Öte yandan, bahsi geçen dönemin, Amerika'da be-bop ve

[2]Beat Kuşağı düşünsel yapısına ayna tutan değerlendirme ve eleştiri yazılarına örnek: Fuchs, D., 1965, "The didactic hipster, Drive, He Said by Jeremy Larner", Chicaco Review, Vol.17,No.4, sf.162-165; Weinreich, R., 2000, "The Beat Generation is now about everthing", College Literature, Vol.27., No.1, Teaching Beat Literature, sf.263-268.

swing gibi Jazz'ın gösterişli alt-türlerinin revaçta olduğu ve pırıltılı bir dönem yaşandığını göz önünde bulundurmakta fayda vardır. Bu bakımdan, iddialı kıyafetleri ya da kullandıkları Vespa motorlarıyla, anaakımın içinde yer almamakla birlikte, tipik alt-kültür örneği sergilememekte olduklarından orta sınıf kolejlisi olarak da nitelendirildiklerine rastlanmaktadır. Hipsterların, belki de, görece net ve sınırları belirli olmaksızın varoluşlarına rağmen, hiç bir zaman tamamen silinmeden evrilerek günümüze ulaştığı öne sürülebilir. Ancak, bugün ülkemizde hipsterlık, özellikle sınıfsal ve mekansal olarak geçmiş öncülerinden oldukça farklı kültürel örüntülere sahip olması dikkat çekmektedir.

II.B. Günümüzde Hipster Olmak

Günümüzde hipster kavramının sosyal bilimciler tarafından derinlemesine araştırıldığı ya da çok sayıda inceleme bulunduğu söylenemez. Sayıca az olan incelemelerin içinde, Robert Lanham'ın 2003 tarihli "The Hipster Handbook" isimli kitabı günümüzde New York'tan Yeni Zelanda'ya kadar her coğrafyada restlanabilen hipsterlara dair etraflı bir inceleme ürünüdür. İçinde bulunduğumuz dönemde hipsterın ne demek olduğuna dair görünen ve görünmeyen özelliklerin sıralandığı bu çalışma, 2001 yılında antropolojik çalışmalar için saygın bir ödül olan Margaret Mead ödülüne de aday olmuştur. Kitabın kimlere hitap ettiği ve etmediğinin belirtildiği giriş bölümünde, kuşaklara göre değişiklik göstererek, "beğenilen" anlamındaki ifadelerden olan İngilizce'deki "cool, hip, chic, groovy, deck" vb. kelimelerin hipster için ne anlam ifade ettiği ve nasıl temsil edildiği ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Aynı zamanda, kelimenin kökünde yer alan "hip" sözcüğünden hareketle, "modaya uygun olma, haberdar ve farkında olma" gibi farklı bağlamlarda çeşitli değişik anlamlarını da ortaya koyarak, hipsterın kim olduğuna dair temel ipuçları da vermektedir.

Literatür taramaları dışında, bu çalışma kapsamında gözlem ve mülakatlardan elde edilen bulgular hipster kültürüne yorumsamacı yaklaşım ile Tablo-1'de belirtilen kategorilerde gruplanarak, belirtilen çerçevede değerlendirmeye alınmış, günümüzde hipster olmaya ilişkin kavramsal yaklaşımlar, aidiyet derece ve çeşitlilikleri ile ilişkilendirilen değer, norm ve pratikler incelenmiştir. Tabloda belirtilen maddeler, gözlem ve görüşmelerden elde edilen ilerleyen kısımlarda ayrıntılı olarak değinilen bulguların temel bir biçimde özetini sunmaktadır.

Tablo-1: Saha bulgularının değerlendirilmesinde kullanılan kategoriler

Hipster kültürüne ilişkin temel unsurlar	İlişkilendirilen değer, norm ve pratikler
Dış görünüş	"Farklı" olma, eklektik, vintage, retro ve bohem tarz, özgün stil yaratma, trendsetter olma
Kültürel ve sanatsal pratikler	"Altkültür" müzik konserlerine gitme, az bilinen müzik türleri ve müzisyenlere ilgi, sanat galerilerine ilgi, sergi, tiyatro, atölye, kurslar ve seminerlere katılım, "alternatif" performanslara ilgi, yeni teknoloji ve sosyal medyaya hakimiyet
Müzik zevkleri ve tercihleri	"Alternatif müzik" başlığı altında belirttikleri indie, rock, world, nu-jazz, fusion-jazz, farklı altütğrleri ile elektronik müzikler
Yaşamsal alanlar	Soylulaştırılmış semtlerde yer alan 'belirli' mekanlar (galeri, kafe, bar, performans salonu…vb.)

Bu çerçevede, saha çalışmasının gözlemlerinden hareketle, ilk olarak hipster kültürünün dış görünüşüne ilişkin, hem kadın hem erkeği kapsayan en belirgin ortak unsurlar arasında şunlar bulunduğu saptanmıştır: Dar ve kısa paçalı pantalonlar (siyah, gri, lacivert gibi sık görülen renklerin dışında), oduncu gömlekleri, bez ayakkabılar, boyuna kadar iliklenmiş ince yakalı gömlekler, kalın kemik çerçeve gözlükler (tercihan RayBan markasının Wayfarer modeli, numarasız camlı da olabilir) boyuna dolanmış bir fular, kısa botlar. Erkeklerde en dikkat çekici öğelerden biri, dağınık ve modern saç kesimi ile yüzde yalnızca belirgin ve büyücek bir bıyık olurken, kadınların moda sektörünün

sınırsıza yakın seçenekleri arasından, yüzyıllar öncesinden kalmış gibi görünen bir giysi ile "uç" ya da çılgın görünümlü iddialı bir parçayı birleştirme eğilimi dikkat çekmektedir. Giysi seçimlerine büyük önem verildiği görüşmecilerce altı çizilmiş olup, titizlikle oluşturulan tarzların özellikle geçmişi yücelten "vintage" ve "retro" kavramlarıyla açıklandığı ve eklektik ya da füzyon nitelemelerinin yapıldığı saptanmıştır. Bohem tarz ise dış görünüşle ilişkilendirilen bir başka kavram olmuş; dağınık ve önemsemeyen bir duruşa atıfta bulunulduğu görülmüştür.

Gündelik yaşamda, kültür ve sanat pratiklerine bakıldığında, hipsterlıkla ilgili en belirgin özellik, müzik, sinema, edebiyat, farklı sanat dalları, moda vb. alanlarda "alternatif" olana duyulan ilgidir. Sosyal ve kültürel kapitallerine ilişkin güncel bir profil çıkarmak ve alt alta listelemek gerekirse, genel hatlarda yer alması muhtemel belirgin özellikler ise şu şekildedir: İyi derecede yabancı dil (özellikle İngilizce) bilme, internet ve yeni teknolojilere hakimiyet, sosyal medya mecralarında aktif olma, anlık iletiler paylaşma (özellike Instagram isimli mecrada fotoğraf paylaşma), "Blogger" olma (ya da kişisel bir internet sayfası kurma), internet üzerinden dünya çapında da az tanınan şair, fotoğrafçı ve müzisyenlerin eserlerini, videolarını paylaşma, yorumlar yazma; düşünsel anlamda özgürlükçü ve çokkültürlülükten yana olma, yeni sanatsal formlara açık olma ve çağdaş sanat sergi ya da atölyeleri ile, alternatif müzik konserlerini takip etme olarak sıralanabilir.

Buradaki problematik kavramların başında, çalışmamızın İstanbul altkültürleri ayağına bağlanan "alternatif müzik" olgusu gelmektedir. Aslında alternatif müzik kavramı, İngilizce'de "independent label" ifadesine karşılık gelen bağımsız plak şirketlerinden çıkmış, müzik ve kültür endüstrileri kriterlerine uymayan, anaakım müzik türleri kapsamı dışında kalmış ve daha ziyade rock müzik enstrüman ve performans teknikleri ile icra edilen müzikleri kapsayan bir kavram olmasına karşın, hipster alternatif algısı ülkemizde bundan biraz daha geniş görünmektedir. Buna en belirgin örnek olarak, çalışmamızda 14 görüşmeci, etnik ve yerel müzikleri, 12 görüşmeci ise jazz müziği alternatif müzik olarak nitelemiştir. Örneğin, yılda yalnızca bir kaç kez büyük bir salonda gerçekleşen bir rembetiko müziği performansında, görüşmecilerimizden kendisinin hipster olarak nitelenebileceği kanısında olan görüşmeci; "Dikkat ettiyseniz, konser harika ama içerisi turist doluydu. Bizim gibi farkındalık sahibi çok az insan vardı. Yani farklı kültürlere, alternatif müziklere saygı duymayı bilen kişiler" ifadesiyle, 1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi'nin ardından belirgin bir tür olarak ortaya çıkan rembetiko müziğini de alternatif müzik olarak ele aldığını ortaya koymuştur. Alternatif müziğe ilişkin diğer yorumlar arasında "kıyıda kösede kalmış, kimsenin bilmediği gruplar" ifadesi başta olmak üzere, 1960'lara, protest ve folk müziklere övgüye de rastlanmıştır. Bununla beraber, görüşmecilerin oldukça belirgin bir kısmının, ilgi alanları, müzik ve sanattaki beğeni ve giyim tarzları, gündelik yaşam pratikleri ile hipster özelliklerini taşısalar bile, kendilerini hipster olarak nitelemekten sıkıntı duydukları, "etiketlemek"ten kaçındıkları çıkarsanmıştır. Bununla ilgili olarak, hispter'lığın yüzeysel olabileceğine dair eleştirel yorumlara da rastlanmıştır. Görüşmecilerin ifadeleri arasında eleştirel yaklaşım ve değerlendirme yönleriyle dikkat çekici olanlardan birkaçı aşağıda belirtilmiştir:

"Hipsterlar için moda-dışı olmak, modaya karşı olmak moda! Bir de öncü gibi görünme, işte trendsetter olma peşindeler. Ama modayı ve trendleri en çok onlar takip ediyor gibi geliyor bana. Yani yeter ki cool görün. Gerçekten cool olmasan da olur" (Erkek, 28, grafiker).

"Hipsterlar bohemlermiş... Pahalı gözlük ve pantolonlarla bohem olunmaz bir kere! Orjinallik sadece farklı giyinmekten de geçmez; hipsterlar kendilerini kandırıyorlar" (Kadın, 32, çevirmen).

"Eski emolar hipster oldu bence. Bazıları hakikaten çok uyuz görünüyorlar. Dikkat çekmeye ya da sosyalleşmeye çalışıyor olabilirler" (Kadın, 20, üniversite öğrencisi).

Ayrıca, hipsterların müzik tercihlerinin yanı sıra, diğer kültürel beğeni ve aktiviteler bağlamında da "herkesin bilmediği" ve "farklı" olanın peşinden gittikleri pek çok görüşmeci tarafından vurgulanmıştır. Aynı şekilde, müzik zevki konusunda, "alternatif müzik" kavramına duyulan ilginin altı çizilmiştir. Bunun yanında, hipster olgusunun farkında olan görüşmecilerimizin, bu yeni grubun daha ziyade belli başlı semtlerde daha sıklıkla göründüklerini belirtmeleri de dikkat çekici bulgulardan biridir. Görüşmecilerimizin vurguladıkları bu noktadan hareketle, hipsterların "bohemlik" kavramı ve "şehirle mekansal ilişkiler"ini, paylaşılan değerler ve ortak tavırlar bağlamında incelemek mümkündür.

II. Bohem Burjuvazi ve Hipster: Norm, Değer ve Tavırlar

Bu çalışmanın saha araştırması boyunca, hipsterların, toplumsal sınıf atıflı kültür çalışmalarının sosyolojik analizlerinde kullanılan -bohem burjuvazi söz öbeğinin İngilizce söylenişinde, her iki kelimenin ilk iki harfleri birleştirilerek oluşturulmuş- Bobo kavramına örnek teşkil eden beğenilere ve gündelik pratiklere sahip oldukları gözlemlenmiştir. Bobo sözcüğü, kapitalist örgütlenmeden doğup büyüyen burjuva dünyası yaşam tarzı ile, karşıtkültür, bohem ve hippi değerlerin birleşmesine ve bilgi çağının yeni kuşağının hibrid hayat tarzlarına işaret etmektedir (Brooks, 2000). Ayrıca boboların, eğitimli, iyi kazanan, belirli tüketim kodlarını izleyen ve kültürlü olmanın ne demek olduğunu gösteren bir toplumsal gruba işaret ettiğini belirtirken, bunun Veblen'in (1994 [1899]) "gösterişçi tüketim" teorisiyle örtüşmediğini, çünkü boboların zengin ve pırıltılı bir yaşam peşinde koşmadıkları, parayı amaçlarını gerçekleştirme ve sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamak için bir araç olarak benimsediklerini eklemektedir.

Bu durum ayrıca, Burnett ve Bush'un (1986) yirmili ve otuzlu yaşlarında üst-orta ve üst sınıfa mensup, genç, şehirli profesyoneller olarak tanımladığı yuppie kavramını da hatırlatmaktadır. Bu bağlamda, alternatifliğin pahalıya mal olduğu, ulusaşırı şirketlerin etki alanından çıkamayan bir yaşam tarzı ile boboluğa ilişkin unsurları da içeren hipsterda, zıtlıkları, eskiyi, yeniyi bir araya getirmeye uğraşan ve popüler olanı adeta lanetleyen bir tavır dikkat çektiğinden, "otantik olanı fetişleştirdikleri" yorumunu yapmak mümkün gözükmektedir.

Bohem burjuvaziye ilişkin pratikler, paylaşılan norm ve değerler ile çelişkili unsurlara yol açabilmektedir. Sözgelimi, bu çalışma kapsamında gözlem ve mülakatlar esnasında, bir hipsterın, dış görünüşüne dikkat ettiği ve farklı parçaları üzerinde taşımaktan hoşlandığı için, tasarımcı ürünleri ve giysilerin ilgi alanına girebildiği dikkat çekmiştir. Ancak bu tasarım ürünler, yerli tasarımcılara ait olduğu takdirde, özgünlüğü, kullanılan kumaş ve fabrikasyon kalitesi vb., özellikle ekonomik temelli sebepler doğrultusunda yüksek fiyatlı olduğu bilinmektedir. Aynı şekilde, yabancı bir tasarımcıya ait olduğu takdirde ise, uluslararası üne sahiplik ve benzer kalite kullanımı sebebiyle yine oldukça pahalı olduğu bir gerçektir. Buna ek olarak, özellikle yurtdışından gelen tasarım markalarının ürünlerinin, iş gücü ucuzluğu sebebiyle, bir Uzak Doğu ter atölyesinde çocuk işçiler tarafından dokunmuş olması da ihtimaller dahilindedir. Bunun, hipster ideolojisinin ilişkilendiği insancıl ve çevreci düşünce ile çelişen bir durum ortaya koyduğu, ileri sürülebilecek eleştirel yaklaşımlar içinde yer almaktadır.

III. HIPSTER VE ŞEHİR ARASINDAKİ MEKANSAL İLİŞKİ: KULLANIM VE İŞLEVLER

Hipsterların şehirdeki belirli bazı semtlerde, diğerlerine oranla belirgin bir biçimde daha sıklıkla bulundukları, hem saha çalışması boyunca gözlemlenmiş hem de görüşmecilerin ifadelerinden saptanmıştır. Bu noktada, araştırmanın sahası olarak Asmalımescid ve Cihangir bölgesindeki konser ve performansların seçilmesinin en önemli sebebi, kültürel yaşam ile mekansal ilişki bağlamında en sık gittikleri mekanlar olarak üne sahip olmalarıdır. Elbette bu bir tesadüf değildir. Dünyanın çeşitli ülkelerinde de, özellikle eski binaların sanat galerisi veya stüdyolara çevrildiği mekanların bulunduğu yerlerde, hipsterların daha sıklıkla yer aldığı ortaya konulmuştur. Dolayısıyla, bazı semtlerin hipsterları çekme açısından diğer yerlerden daha ön plana çıktığı gözlemlenmektedir.

Konuyla ilgili olarak, Sharon Zukin, Richard Lloyd'un Chicago'da Wicker Park bölgesinin "hip kültür" mekanına dönüşümünü incelediği eserinin eleştirisinde önemli noktalara dikkat çeker (Zukin, 2006:598). Bu noktalardan birincisi, -bundan neredeyse elli yıl once Londra'da başlayıp, tüm dünya şehirlerine hızlıca yayılan- jantrifikasyon ya da soylulaştırma kavramıdır. Buna göre, genç, yüksek eğitimli profesyoneller, şehrin merkezine yakın, görece ucuz ev ve mahallelere taşınıp, buralarda kendi müzik, sanat ve düşünsel cemaatlerini oluşturarak, bir araya gelme noktası olarak kafe, restoran, bar vb. kamusal buluşma yerlerini oluşturmaktadırlar. Burada "yaratıcı sınıf"ın kültürel kapitallerinin, yatırımcıların ekonomik kapitalleriyle bir araya gelir ve Lloyd'un "neo-bohemia" olarak belirttiği cemaat oluşumuna ortam hazırlanır. Zukin, ayrıca, Lloyd'un mülakatlar ve katılımcı gözlem yöntemi ile ortaya koyduğu çalışmasında, Wicker Park'ın neden yaşamak için cool bir yer olduğuna dikkat çeker. Buna göre, televizyonda gördükleri otantik mahalle görüntüsüne uygunluğu, daha önceden 1940'larda seçkin hipsterların buradan yolunun geçmesi, egzotik, tehlikeli ve uçta görüntüsünün ardında etnik çeşitliliklere ev sahipliği yapan, anaakım yatırımlardan ve ticari üretimlerden uzak,

estetik yenilik için gerekli ilham havasına sahip bir yer oluşu başlıca sebeplerdir (Zukin, 2006:599). Buna paralel olarak, ülkemizde İstanbul örneğine baktığımızda, benzer sebeplerle benzer fazlardan geçen semtlere örnek arayacak olursak, elbette Asmalımescid ve Cihangir akla gelen ilk iki örnek olmaktadır.

SONUÇ

Sonuca doğru giderken, altkültür kavramının, gençlik, müzik ve tarz bağlamında objektif analitik bir gereç olarak üzerinde çalışılması güçleştiğine dair yorumu hatırlamakta fayda vardır (Bennett, 1999:610-17). Buna paralel olarak, dinlerkitle ya da gençlik kültüründen bağımsız, yalnızca müzik kültürüne yönelik gruplama eğilimleri de altkültür dışında yeni kavramsal ifadeleri literatüre kazandırmıştır. Zira müzikal beğeni ve stil tercihleri ile gençlik, toplumsal sınıf kavramına bağlanıp "alt" ya da "üst" olarak kategorize edilecek, fiks, önceden verilmiş bir kategori değil, aksine geç-modernitenin akışkan, esnek kimlik kurgularıyla yeniden açıklanabilen kavramlarla ilintilidir. Nitekim, müzisyen ve dinleyicilerin etkileşime girdiği toplumsal alanın bütününe işaret eden müzik sahnesi betimlemesi, daha ince ve ayrıntılı olarak, "lokal müzik sahnesi" (Bennett ve Peterson 2004:7), "mikromüzikal sahne" (Slobin, 1993) gibi kavramlar ile müzik altkültürlerini açıklamanın ve hipster kültürünü bu bağlamda ele almanın daha yerinde ve anlamlı olduğu kanısına varılmıştır.

Hipsterların, özellikle "alternatif" kavramına yükledikleri çokanlamlı ve parçalı yaklaşımları ile günümüzde, İstanbul'da, "alternatif mikromüzikal sahne" etrafında, altkültürün bünyesinde barındırdığı ve ifşa ettiği "tarz" ile, dinamik ve değişken bir yapıda bulundukları ortaya konulduğunda, tam da postmodern düşüncenin yansımalarına uygun biçimde, geçmiş dönem modaları ile avantgard olanı birbirinin içine geçiren, aynı anda fütüristik ve nostaljik olanı bir araya getiren, başka bir deyişle, eklektiktisizmin, müzik beğenilerine ve kültürel pratiklerine de yansımış olduğu saptanmıştır. Burada, yalnızca tek bir müzik türü ile sınırlanamayacak, bir ölçüde alternatif müzik kavramını başkalaştıran; az bilinen, yaygın olmayan müzik türlerinin tümünü kapstan nitelikte bir beğeni söz konusudur. Bu sebeple, hipsterların, müzik tercihleri ve diğer kültürel seçimleri ile "anaakım" dışında, hatta belirli ölçülerde karşısında olmasına rağmen, bu çalışmada incelenmiş ve örneklendirilmiş sosyal, kültürel ve ekonomik kapitallere işaret eden bileşenleri bakımından, aslında altkültür olarak tanımlamanın güçleştiği, alternatif kültür ile alternatifleştirilen kültür arasında gidip gelen, geriye dönüşler, geçişler ve sapmalar ile tanımlanabilecek nitelikleriyle yeni toplumsallıklar ürettikleri sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

Bennett, A.(1999). "Subcultures or neo-tribes? Rethinking the relationship between youth, style and musical taste". Sociology, 33(3), sf.599-617.

Bennett, A., Peterson,R. (der.)(2004). Music scenes: Local, translocal and virtual. Vanderbilt University Press.

Burdick, E.(1959). "The Politics of the Beat Generation", The Western Political Quarterly, Vol.12, No.2, sf.553-555.

Burnett, J., Bush,A. (1986). "Profiling the yuppies", Journal of Advertising Research, No.26:2, sf.27-36.

Brooks, D.(2000). Bobos in paradise: The new upper class and how they got there. NY:Simon&Schuster.

Hebdige, D.(2004). Altkültür: Tarzın Anlamı.(Çev.). Sinan Nişancı, İstanbul:Babil Yayınları.

Jenks, C.(2005). Subculture, the fragmentation of the social. London:Sage Publications.

Slobin, M.(1993). Subcultural sounds, Micromusics of the West. NY:Wesleyan University Press.

Small, C.(1998). Musicking, the meanings of performing and listening. Middletown, CT:Wesleyan University Press.

Lanham, R.(2003). The Hipster Handbook. NY: Barnes&Noble.

Shepherd, J.(2003). “Music and social categories”, The Cultural Study of Music, Middleton, R. et al. (der.), London:Routledge, sf.69-80.

Veblen, T.(1994). The theory of the leisure class. NY: Penguin.

Zukin, S.(2006).”Neo-Bohemia: Art and Commerce in the Post industrial City by Richard Lloyd”. Contemporary Sociology, Vol.35, No.6, Nov. sf.598-599.

KÜLTÜREL BİR İFADE ARACI OLARAK DÖVME VE FARKLI TOPLUMSAL BAĞLAMLARDAKİ GÖRÜNÜMLERİ

Cihan Ertan[1]

ÖZET

Kültürel tüketim ürünleri ve bunların beden üzerinden görünümleri, okunmaya açık sembolik bir metin üretir. Bu noktadan hareketle, tüketilirken üretilen her kültürel metnin, karmaşık toplumsal ilişkiler yapısı içinde işaret ettiği ve ortaya çıkardığı bir anlamlar bütünü söz konusudur. Tüketim örüntüleri üzerinden işleyen bugünün toplumsal yapısı içinde birey, kendini ifade etmek, kendi varlığını hem kendine hem de diğerlerine açıklamak, aidiyet geliştirmek, estetik olmak, uyum ya da direnç göstermek, kimlik oluşturmak, bireyselliğini vurgulamak ve benliğinin altını çizmek için söz konusu bu tüketim örüntülerine hiç olmadığı kadar fazla baş vurmaktadır. Bedensel bir pratik ve kültürel tüketim nesnesi olarak dövmenin, bütün bu amaçlara hizmet edebilen özel bir pozisyonu söz konudur. Bir beden modifikasyonu ve dolayısıyla sembolik bir ifade biçimi olarak dövme, modern bireyin bireyselleşme, aidiyet, kimlik edinme öyküsünün deri üzerindeki izleridir. Bu çalışma, bireyselliğin ön planda olduğu bu dönemde, kişilerin kendilerini ifade etme, konumlandırma ve kendi direniş odaklarını oluşturma aracı olarak dövmeyi, daha geniş ve karmaşık sosyo-kültürel yapıyla ilintili bir biçimde tartışmayı hedeflemektedir. Çalışma, nitel araştırma yöntemini benimsemiş, bu doğrultu da verilerin toplanması derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, dövme yaptırmış bireylerle gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerden elde edilen bireysel dövme öyküleri çözümlenecek ve söz konusu öyküler, bireyselleşme, kimlik, aidiyet ve direniş çerçevesinde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Beden, tüketim, beden modifikasyonu, dövme*.

ABSTRACT

Cultural consumption goods and their appearance through body produce a symbolic text that is open to be read. From this point, there is a set of meanings that every cultural text creates and signifies to within the structure of complex social relationships. Individual in the contemporary social structure processing by way of consumption patterns appeals to that consumption patterns than ever before in order to reveal his/her existence to both him/herself and the others, to make a sense of belonging, to be aesthetic, to comply or resist, to build an identity, to emphasis his/her individuality and individual self. Tattoo, as a bodily practice and cultural consumption good, has a special position that serves for all these purposes. Tattoo, as a body modification and hence a kind of symbolic representation, can be considered as the marks on the skin of the narrative of the modern individual in terms of individualization, belonging, and having an identity. The aim of this study is to argue tattoo, as a means through which individuals may have an opportunity to represent, to position themselves and to constitute their own resistance focus, with regard to broader and complex sociocultural structure. Qualitative research method adopted and in-depth interview technique was used for obtaining data from the field. In this context, individual tattoo narratives that had been acquired by having in-depth interview with tattooed people were transcribed and analyzed within the frame of individualization, identity, belonging and resistance.

Keywords: *Body, consumption, body modification, tattoo.*

GİRİŞ

Toplumsal alanda var olma, kendini ifade etme, bir kimlik ve benlik oluşturma çabası içinde olan bireyler için tüketim, temel bir araçtır. Giyilen elbiseler, saç modelleri, dövme ve piercing gibi beden modifikasyonları, makyaj, gidilen mekânlar, sahip olunan otomobil, dinlenilen müzik, izlenen filmler ve daha bir çok tüketim pratiği, bireylerin kendilerini kültürel olarak konumlandırmalarına ve ifade

[1]Arş. Gör., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, cihanertan1@gmail.com

etmelerine aracılık etmektedir. Dolayısıyla, tüketilen ürünlerin, hem bireyler için hem de belirli bir kültürel yapılanma içinde karşılık bulduğu sembolik anlamları söz konusudur. Anlamın sembolik olarak inşa ediliyor olması aynı zamanda onun değişkenliğine ve/veya sabit olmayışına işaret etmektedir. Örneğin, bedenine dövme yaptırmış olan bir kişinin, ilk olarak tamamen estetik kaygılarla, bedenini süslemek ve belirli bir modayı takip etmek için yaptırmış olduğu düşünülebilir; ancak, söz konusu kişinin dövmeyi tüketirken ürettiği sembolik anlam, başka bir yöne işaret ediyor olabilir. Dolayısıyla; tüketim üzerinden üretilen anlam, bireysel deneyimlerden ayrı biçimde düşünülemez ve bu bireysel deneyimlerin araştırılması, sosyal dünyalara açılan kapıların aralanması anlamına gelmektedir. Bu noktadan hareketle söz konusu çalışma, bir beden modifikasyonu olarak dövmenin bireyler tarafından nasıl tüketildiği ve dövmeli bir beden üzerinden, toplumsal alanda üretilen anlamlar ve ortaya çıkan çok çeşitli etkileşim biçimleri üzerine odaklanmaktadır.

Araştırma, bir beden modifikasyonu olarak dövme pratiğine başvurmuş ve bedenlerinin çeşitli bölgelerine dövme yaptırmış olan bireylerin, kişisel deneyimlerinden yola çıkarak, dövmelerini nasıl yorumladıklarını, kendi sosyal dünyaları içinde nerede ve nasıl konumladıklarını, dövmenin bireysel kimlikleriyle olan ilişkisini, diğerleriyle olan etkileşimlerinde ve kendilerinin dışındaki toplumsal dünyayla ilişki içinde dövmenin oynadığı rolü tartışmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda; 50 dövmeli bireyle derinlemesine görüşmeler yürütülmüştür.

Bu çalışmada, dövme üzerinden inşa edilen, aidiyet, toplumsal farklılaşma ve benlik kimliği, direniş, toplumsal sınıf ve statü ilişkileriyle ilintili olan anlamlara yer verilecektir. Bu bağlamda ilk olarak, dövme ve aidiyet arasındaki ilişkiyle yer verilecektir.

TOPLUMSAL VE BİREYSEL AİDİYETLERİN SEMBOLİK İNŞASI

İçinde bulunduğumuz dönem nasıl kavramsallaştırılırsa kavramsallaştırılsın, şu bir gerçektir ki bireyselleşme ve bireysel bir kimlik edinme, toplumsal bir değer olarak kendine yer edinmiştir. Artan bireyselleşme ve bireysel bir kimlik edinme arayışının bir sonucu olarak ayrışma ve bölünme kaçınılmaz olarak yaşanmaktadır. Ancak bireysel kimlik oluşumu projesi içinde yer alan birbirine benzeyen ya da yakın bireyler, artan bireyselleşmenin neden olduğu kaygı, endişe ve korkularını, bir araya gelerek aşmaya, en azından azaltmaya çalışmaktadırlar (Bauman, 2001, s. 187). Dolayısıyla bu noktada, bireysel kimlik ve ortak gerçeklik temelinde yükselen, bir gruba yönelik aidiyet ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, beden modifikasyonları temelinde, Hebdige (2002), Clarke (2003), Clarke ve diğerleri (2003), altkültürel grupların, dövme, piercing gibi beden modifikasyonlarının ve diğer kültürel ürünlerin tüketimi üzerinden bir tarz oluşturduklarını ve oluşturulan tarzların da altkültürel bir aidiyet yarattığını tartışmaktadırlar.

"Dövmem üzerinden, diğer dövmelilere, dövme kültürüne bir yakınlık söz konusu, o var. Hani dövmelilerin tarzı bana daha yakın geliyor çünkü hani, dövmeli insanlar dövmeli olmayan insanlar, ... sen benim tarzımdaysan, sen benimle aynı frekanstaysan, sende de dövme vardır..." (G3, Erkek).

Bu, insanların yalnızlık mağduru oldukları ve bu yalnızlıkla dövmeleri üzerinden başa çıktıkları anlamına gelmemektedir; bundan ziyade, dövmenin, dövmeli bireyler için, benzer yaşam tarzı, zevk ve düşünceye sahip diğerleriyle bağ ve ayrıca aidiyet kurmalarına hizmet ettiği ifade edilmektedir. Burada önemli olan nokta, dövme sahibi olmanın, bir bireye ait, 'anaakım' olmayan, 'alternatif' olarak tanımlanabilecek, belirli bir yaşam tarzına işaret ediyor olmasıdır.

Söz konusu yaşam tarzı üzerinden kurulan aidiyet ilişkisine aracılık eden beden ve dövme, yalnızca bireyin, paydaş diğerlerine yönelik bağının değil; aynı zamanda kentsel ve mekânsal ayrışma ve aidiyetinin de ifadesi olmaktadır. Yukarıdaki görüşmecinin ifadesinden anlaşılacağı gibi; dövme üzerinden geliştirilen yaşam tarzını paylaşan diğerlerine yönelik aidiyet, yaşanılan kentin farklı bölgelerine ilişkin aidiyetin de ifadesi olmaktadır. Dolayısıyla dövme, basit bir biçimde bireysel bir beden modifikasyonu olmaktan ziyade, birey ve uzam arasında kurulan sembolik bir bağı temsil etmektedir. Bir beden modifikasyonu olarak dövmenin, diğer geniş bir yelpazeye sahip tüketme nedenlerinin yanında, dövmeli beden ve dövmesiz beden ayrımından hareketle, yaşam tarzı, politik konumlanış, düşünme biçimi temelinde ait olma, birlik ve yakın olma duygusuna hizmet ettiği ve bunun üzerinden toplumsal alanda, bireyleri birleştiren bir nitelik kazandığı ifade edilebilir.

“Antalya sosyal bir şehir, herkes ayrılmış kendi sınıflarına. Bu askerlik gibidir, hani askerde girersin, ilk bir ay herkes aynı yerdedir, ikinci aya girdiğinde herkes ayrılır. İstanbul grubu, ticky’ler bir tarafa, işte Kayseri, İç Anadolu bölgesi bir tarafa, Lazlar bir tarafa ayrılır ya; aynı onun gibi... Ben nerelere takılıyorum, Gizli Bahçe, Kale İçi, Üç Kapılar... Aynı mekan insanları aynı olur ya; kale içi, underground, böyle sakin... o da o çevredendir, o da aynı kafadandır. Yani o yüzden onlara daha yakın hissediyorum kendimi.” (G3, Erkek).

Başka bir görüşmeci de benzer biçimde dövme üzerinden ifade ettiği bir yaşam tarzı üzerinden hem kentin belirli bir bölgesine hem de söz konusu yaşam tarzını paylaşan diğerlerine yönelik bir aidiyet geliştirmektedir. Bu aidiyetin, söz konusu görüşmeciye aynı zamanda, bir güvenlik duygusu kazandırdığı açıktır. Bu güvenlik duygusunun, daha geniş bir toplumsal yapı içerisinde yalnız olmadığı, kendisini ifade edebilecek benzer yaşam tarzına ve beden algısına sahip kişilerin bulunduğu düşüncesinden ileri geldiği ifade edilebilir. Söz konusu görüşmeci için, bir yerin parçası olmak ve güvende olmak arasında bir ilişki olduğu görülebilmektedir. Görüşmeci, aidiyet üzerinden kazandığı bu güvenlik hissini, dövme üzerinden kazanmıştır. Dolayısıyla dövme, toplumsal olarak mekânsal bir sınırlanmanın sembolik ifadesi olmuştur; aynı zamanda beden üzerinden ses bulan bu mekânsal sınırlanma, toplumsal bir güvenlik duygusunu, tam da bu kapanma dolayımıyla, beraberinde getirmiştir. Kadıköy, dövme üzerinden ifade edilen bir aidiyetin, sembolik bir mekanı olmuştur.

“Psikolojik olarak motivasyonu vardı hatırlıyorum. Kendini daha güvende hissediyorsun... garip ama böyle... Bir de bizim takıldığımız ortamlar şeydi böyle, Kadıköy’ün böyle, Kadıköy zaten böyle bi... yani oranın bir parçası olmakla ilgiliydi. Kadıköy’de çünkü herkes dövmeliydi, herkes alternatif. Kadıköy böyle kurtarılmış bölgedir, o zamanlar daha da kurtarılmış bir bölgeydi. Underground çok güzel bir ortamı vardır. Taksim gibi değil. Öyle bir şeydi; oranın bir parçası olmakla ilgili...” (G12, Erkek).

Le Breton’un da (2010) ifade ettiği gibi bedende açılan yaralar, dövme, piercing, dağlama gibi uygulamalar, bedenin belleğidir. Aynı zamanda bütün bunlar, bir aidiyet ilişkisine işaret etmektedir. Bu aidiyet ilişkisi, iki farklı biçimde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan biri kişinin kendisiyle kurduğu bir aidiyet ilişkisidir. Bedeninde bir iz oluşturan kişi, kendisine ilişkin bir aidiyet oluşturmaktadır. İkinci olarak bedendeki damgalar, bir gruba yönelik aidiyet bağlamında temel bir veridir. Hatta, bedenine bu damgaları yaptırmayan bireyler söz konusu gruptan dışlanabilmektedirler (Le Breton, 2010, s. 66). Dolayısıyla dövme, yalnızca bireyin dışında kalan diğerlerinden oluşan bir gruba yönelik aidiyeti sembolize eden bir işaret değil; bunun ötesinde bireyin kendisiyle kurduğu ilişkinin ve aidiyetin de bir ifadesidir. Bu bağlamda, görüşmecilerden birinin ifade ettikleri, bedensel bir pratik olarak dövmenin, bireyin kendisine işaret eden bir aidiyetin göstergesi olmaktadır.

“Dövme yaptırdım çünkü kendimde değişiklikler yapmayı seviyorum. Zaten imajımı da çok kısa sürelerde değiştiririm. Memnuniyetsizlikten değil, sadece kendime ait ve oynamakta tamamen özgür olduğum tek yer kendi vücudum...” (G15).

Söz konusu görüşmecinin ifade ettikleri, dövmenin işaret ettiği daha derin bir aidiyet ilişkini göstermektedir. Dövme aracılığıyla beden, bireyin maddesel varlığını elinde bulundurduğu, sınırlarını kendisinin belirleyip çizdiği ve kendi verdiği kararlar doğrultusunda yeniden belirlediği bir alan halini almaktadır. Dolayısıyla birey, bedeni üzerindeki kontrolünün ifadesi olan dövme üzerinden, kendisiyle güçlü bir aidiyet ilişkisi içine girmektedir.

Küreselleşmenin büyük etkisiyle hızlı bir şekilde yayılan bireyciliğin yol açtığı önemli sonuçlardan biri, geleneklerin ve bir takım geleneksel yaşam biçimlerinin dönüşüme uğramasıdır. Örneğin, evlilik kurumu, devamlılık arz eden kutsal bir birliktelik olmaktan çok her an bitebileceği potansiyeli göz önünde tutulan, vazgeçilebilir bir şey halini almıştır. Başka bir ifadeyle, geleneksel bazı toplumsal pratikler artık, bireyler tarafından farklı biçimde değerlendirilmektedir (Elliot & Lemert, 2011, s. 33). Bütün bunlarla birlikte, bireylerin geliştirdikleri toplumsal aidiyet biçimleri de dönüşüme uğramaktadır. Aile, kan bağı, aynı uzamsal alanı paylaşmak, arkadaşlık gibi bir takım faktörler artık, bireylerin kendilerini bir topluluğa ait hissetmelerinin ve bir aidiyet geliştirmelerinin tek yolu değildir. Bauman’ın (2001) işaret ettiği gibi bu geleneksel aidiyet örüntüleri giderek önemini kaybetmektedir. Türkiye için bir değerlendirme yapmak gerekirse, önemini kaybettiğini ileri

sürmektense, yeni aidiyet alanlarının ortaya çıktığını ve bu ikisi arasında bir gerilimin yaşandığını ifade etmek daha doğru olabilir.

Dövme üzerinden bir dış gruba ya da bu grubun temsil ettiği bir yaşam tarzını paylaşan diğerlerine yönelik geliştirilen bir aidiyet, bireyin geliştirdiği diğer aidiyetlerle ilişki içinde ele alınmalı ve değerlendirilmelidir. Ne var ki bireyler, meslek, aile bağları, din, cinsiyet vb. temellerde gelişen, farklı aidiyet örüntülerinin arasında gündelik yaşamını sürdürmektedirler. Dolayısıyla ortaya çıkan her aidiyet, diğer aidiyet biçimleriyle bağlantılıdır ve hatta birbirini etkilemektedir. Örneğin; bir görüşmecinin ifade ettiği gibi meslek üzerinden kurulan bir aidiyet, dövme pratiğini etkilemekte ve ondan önce gelebilmektedir:

"... memur olduğum için görünen yerlere çok yapamıyorum... memur olmasaydım çok daha güzel şeyler yapardım dövme olarak..." (G27).

Buna ek olarak; dövmesi üzerinden bir altkültere yönelik aidiyetini dile getiren ve dövmesinin belirli bir yaşam tarzının ifadesi olduğunu belirten başka bir görüşmeci de farklı aidiyet örüntülerinin bireylerin yaşamları üzerindeki etkisini ve bireylerin gündelik toplumsal dünyalarını, bu örüntüler temelinde nasıl organize ettiklerini ortaya koymaktadır.

"...Üst düzey kişilerle görüşeceğimiz zaman tabi ki ben de biraz uzun kollu giymeyi tercih ediyorum. Sakladığım yerler de oluyor. Mesela resmi kurumlara gittiğim zaman kapatıyorum... dövmemle ilgili açıklama yapmaktansa onu kapatmayı tercih ediyorum. Ama açıklama yapmayacağım ortamlarda rahatlıkla kolumu açıyorum... Aslında dövme hayatımı etkiliyor yani, etkilemiyor değil. Mesela ailemin yanında çok rahat değilim. babamdan saklıyorum mesela. Demek ki dövme aslında hayatımı etkiliyor yani" (G5, Erkek).

Burada dikkati çeken, aile temelinde yükselen geleneksel bir aidiyet ilişkisinin, bireylerin yaşamında hâlâ önemli ölçüde etkili olduğudur. Dövme, yaşam tarzının ifadesi olarak geliştirilen bir aidiyetin ve bu aidiyet içinde bireyin kendini tanımlamasına olanak veren etkili bir araçtır. Ancak, bireyin yaşamını sürdürmesinde önemli bir yere sahip olan meslek ya da iş, daha makro düzeyde bir vatandaşlık ve aile üzerinden gelişen bir aidiyet söz konusu olduğunda dövme, ikinci planda kalmaktadır. Başka bir ifadeyle, bireylerin yaşamında etkili olan bir 'aidiyetler hiyerarşisi' ortaya çıkmaktadır. Burada bireyler, kendileri için görece daha önemli olduklarını düşündükleri bir aidiyet ilişkisini, diğerleriyle geçici olarak ikâme ederek hem yaşamlarının düzenini sağlamakta hem de aidiyetlerinin zarar görmesinin önüne geçmektedirler.

Burada, farklı koşullar altında ön plana çıkarılan aidiyetler, bireylerin sahip olduğu çoklu benlikler üzerinden de ele alınabilir. Chen ve arkadaşları (2011), benlik ve bireysel kimlikle ilgili olarak 'ilişkisel benlik'e vurgu yapmaktadırlar. Geniş bir tanımlamayla ilişkisel benlik, bir kimsenin, önemli diğerleri ile kurduğu ilişkilerle ilintili olan, buna göre şekillenen, biçim değiştiren ve farklılaşabilen benlik durumlarına işaret etmektedir. Önemli olan nokta, bireylerin, farklı ilişkisellik durumlarında farklı benlik durumlarını geliştirerek sergilemeleridir. "Bütün benlik bilgileri, aynı anda ulaşılabilir değildir; bundan ziyade, bir kişinin tüm benlik bilgisi havuzunun sadece bir altkümesi, belirli bir bağlamda erişilebilirdir" (Chen vd., 2011, s. 151). Başka bir ifadeyle, benliğe eklemlenmiş bireysel aidiyetler, kaygan bir zeminde, sürekli yer değiştirmektedir. Bauman'ın (2011) ifade ettiği gibi; "aidiyet toplulukları, kurulur ve dağıtılır ve öz – oluşturma faaliyeti, neredeyse bu süreçle eş anlamlıdır. Bizler, ilişkilere gireriz ve ilişkiye girerek onları yaratırız; ilişkileri koparırız ve ilişkiyi kopararak onları dağıtırız" (s. 54). Bunlar, gündelik yaşam içerisinde ortaya çıkan, De Certeau'cu (2008) bir bakışla, bireysel taktikler ve stratejiler olarak da okunabilir.

TOPLUMSAL FARKLILAŞMA VE BENLİK KİMLİĞİ

Genel olarak, makyaj ve kıyafet gibi araçlarla bedene kazandırılan görünüm, bireysel yaratıcılığın ve benlik üretiminin bir yolu olarak yaygın bir şekilde pratik edilmektedir. Moda dergileri, televizyon reklamları ve reklam spotlarının bir çoğu, bireylerin kullanımına sundukları tüketim ürünlerini, bireyselliğin ve özgünlüğün altını çizerek ulaştırmaya çabalamaktadırlar. Bununla birlikte bireyler, piyasanın ya da reklamların yönlendirmelerine kendilerini teslim etmekten ziyade; çeşitli beden modifikasyonları aracılığıyla, kendi farklılıklarını ve fiziksel görünümlerini oluşturmaya eğilim göstermektedirler (Negrin, 2008, s. 20).Beden üzerinden, dövmeler aracılığıyla vurgulanan dış

görünüş dolayımıyla gerçekleşen farklılaşma ve farklılık arayışı Simmelci (1957) bir bakış açısıyla da ele alınıp değerlendirilebilir. Buna göre; yeni iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte, dövmeli beden imajları hızlı bir dağılım ve dolaşım içine girmiştir. Bu durum, dövmenin popüler kültür tarafından ticari bir ürün olarak alınıp adeta bir moda haline getirilmesi ve dövme pratiğinin yaygınlaşmasına yol açmıştır. Bireyler, söz konusu 'akım' içerisinde bedenlerine kalıcı izler, motifler, yazılar ve/veya semboller işleterek hem bir modayı takip etmekte hem de dövmeli olmayan diğer bedenlerden farklılıklarını ortaya koymaktadırlar. Yani hem toplumsal bir uyum hem de toplumsal taleplerden ayrılma göstermektedirler.

Çok farklı beden modifikasyonlarının içerisinde, pratik edilme bağlamında hem yaygınlığı hem de çeşitliliği açısından önemli bir yere sahip olan dövme bugün, bireyselliğin ve bireysel kimliğin inşasındaki en etkili araçlardan biridir. Blanchard'ın (1991, s. 13) da ifade ettiği gibi; statü ve sınıfa ilişkin bir işaret olmasının yanında dövme, birey ve toplum, benlik ve diğeri arasındaki sosyal bağın bir çok yönünü tanımlamaktadır. Daha önce de ifade edildiği gibi dövme, Batı toplumlarında geçmiş dönemlerde, motorcular, mahkumlar gibi marjinal gruplar ya da ordu üyeleriyle sınırlıydı ve genel olarak bireyin bir altkültür grubuna yönelik üyeliğinin bir işaretiydi. Bugün bu özelliğini tamamen yitirmiş olduğunu ifade etmek güç olsa da kullanım açısından anaakım olmaya başlamasıyla birlikte dövme, çoğunlukla bir gruba bağlılıktan ziyade, bireysel farklılaşma, ifade ve kendini gerçekleştirme biçimi olarak kullanılmaya veya pratik edilmeye başlamıştır (Negrin, 2008, s. 20).Drummond (2005, s. 284) beden ve onun; gerek kıyafet gerekse de dövme ve piercing gibi tüketim ürünleriyle modifikasyonunun, bireylerin kendilerini oluşturan şeyin bir parçasını oluşturduğunu ileri sürerken; Gill ve arkadaşları (2005, s. 57), bir beden modifikasyonu olarak dövme yaptırmayı seçen ya da kas geliştiren erkeklerin, söz konusu bedensel pratikleri, sınıf ya da altkültürel bir aidiyet ya da üyelik açısından ziyade, kimlik inşasıyla ilintili olarak, farklılıklarının ve bireyselliklerinin ifadesi olarak ele aldıklarını ifade etmektedirler. Dolayısıyla, beden modifikasyonları aracılığıyla yapılan vurgu, yoğun bir biçimde, farklılık ve bireyselliğin ifadesi üzerinedir. Görüşmecilerden bir tanesinin açık bir biçimde ifade ettiği gibi; "Dövme yaptırdıktan sonra şunu düşündüm: dövmelerim beni, farklı ve bir adım ileride kıldı..." (G26).

Benzer biçimde; görüşmecilerden biri, boynuna yaptırdığı yıldız dövmeleriyle ilgili olarak şunları ifade etmektedir:

"Onlar güzel, böyle şey, özellikle ilkokul çocuğu çizimi istedim ben. Düzgün yıldız değil de böyle yamrı yumru yıldızlar ve renkli olması hoşuma gidiyor. Değişik olmak hoşuma gidiyor aslında, beni farklı kıldığını düşünüyorum" (G1).

Dövme üzerinden kurgulanan bireysel farklılık, bireyin dövmeye yüklediği anlama bağlı olarak şekillenmektedir. Örneğin G4, dövmenin marjinal olarak tanımladığı gruplar arasında bir kullanım alanına sahip olduğunu ifade etmekte ve bunun üzerinden de bireysel farklılığını oluşturmaktadır. Bunun yanında, söz konusu görüşmeci; dövmenin ağırlıklı olarak gençler tarafından tüketildiğine işaret ederek, yaşının (50) onu farklılaştırdığını ileri sürmektedir.

"... ben, marjinal insanların dövme yaptırdıklarını düşünüyorum. Dövmelerimin de beni marjinalleştirdiğini ve farklılaştırdığını düşünüyorum. Gençlerde bu çok fazla, sanatçılarda çok... İşte toplumda belli gruplar vardır, o gruplara ait olan insanlarda bu vardır ve bunun bir yaşı vardır. Hani, beni özelleştiren, benim kendimi marjinal, yani hayatımda da öyleyim çünkü, beni marjinal kılan dövmede, bunu 50 yaşında yaptırmış olmam" (G4).

Kent yaşamı, bir tarza sahip olma gereksinimini ve dolayısıyla da bu amaca yönelik tüketim motivasyonunu arttırmaktadır. Bireyler, belirli bir gruba özgü özellikleri yansıtmanın yanında ve belki de ağırlıklı olarak, bireyselliklerini ve farklılıklarını ortaya koymaya yönelmektedirler (Bocock, 1997, s. 27). 19. yüzyıl içerisinde vurgu vatandaşlık, demokrasi, görev, iş, onur, itibar ve ahlaki değerler üzerineyken, bu durum 21. yüzyılda odak değiştirmiş gibi görünmektedir. Artık kimlikle ilgili olarak daha farklı kaynaklara önem atfedilmektedir. Bu bağlamda kişisel dış görünüş ve bedensel biçim, kimlik oluşumu için birincil bir öneme sahiptir ve benlik, bir kimsenin ne yaptığına değil nasıl göründüğüne bağlı olarak tanımlanmaktadır (Negrin, 2008, s. 9). G2'nin de ifade ettiği gibi; bakışın nesnesi olmak, görünmek, dikkat çekiyor olmak, beden üzerinden bireysel farklılığın ilân edilişi, bireysel kimlik için oldukça önemli bir referanstır.

"Dövme yaptırdıktan sonra kendimi mutlu hissettim. Daha bir marjinal, marjinallik katıyor, dikkat çekiyor... Kendimi farklı hissettim, bir farklılık kattı... Dövmenin amacı farklı olmak bence... Bakışların dövmeye gelmesi, onu incelemesi, gözlerin senin üzerinde olması, seni mutlu ediyor. Şimdi bir dövmesi olmayanlar bir de dövmesi olanlar var. Dövmesi olanlar az bir kısmı temsil ediyor" (G2, Erkek).

Görülebileceği bireysel bir kimlik ve benlik söz konusu olduğunda bir farklılık arayışı ya da farklı olma arzusu ortaya çıkmaktadır. Weeks'in (1990) de işaret ettiği gibi; "kimlik, ... bazı insanlarla olan ortak noktalarımızla ve bizi onlardan farklılaştıran şeylerle ilgilidir" (s. 88). Şüphesizdir ki beden, söz konusu bu ortak noktaların ve farklılıkların inşa edildiği önemli bir zemindir. Bu bağlamda dövme, bu farklı olma arzusunu doyurabilmeye yönelik olarak kimliğe ve benliğe eklemlenmiş bedensel bir pratiktir. Biraz daha açmak gerekirse, Weeks'in (1990) de kimlikle ilgili olarak işaret ettiği ortak bir nokta ve farklılaşma bağlamında dövmeli bir beden, hem kendini diğer dövmeli bedenlerle ortak bir paydada birleştirmekte hem de dövmesiz olanlardan kendini ayırarak farklılaşmaktadır. Bu noktada farklılaşmanın farklı bir boyutu daha ortaya çıkmaktadır ki o da; dövmeli bedenlerin kendi içinde ayrışma eğilimidir. Bu eğilim, çoğu zaman dövmenin beden üzerindeki konumlandırılışı temelinde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, birleşilen ortak bir nokta söz konusu olsa bile; bireysel kimlikler ve benlikler, büyük oranda farklılaşma eğilimi göstermektedirler. Başka bir ifadeyle, kollektivite ve bireysel farklılıklara yapılan vurgu arasında, bir gerilim söz konusudur. Dövmecilik yapan görüşmecilerden biri, dövme yaptırmak üzere gelen kişilerin, bu durumu göz önünde tuttuklarını ifade etmektedir:

"Genelde omuz bilek, kollara yaptırılmak isteniyor ancak bazı müşterilerim işi gereği veya marjinallik olsun diye çeşitli yerlerine yaptırabiliyorlar ..." (G10, Erkek).

"Birincisi sol ayak bileğime yakın bir bölgede, yaptırdığım bölgeyi o dönemde tek dövme yaptıracağım yer olarak düşünüyordum. 2003'te çok fazla kişide dövme yoktu, yaptıranlar da üst kol-omuz bölgesine yaptırıyorlardı, tam tersinin daha ilginç olacağını düşündüm" (G8, Erkek).

"... dövmelerimden biri bileğimin iç tarafında, diğeri yüzük parmağımın yan yüzeyinde... parmağımın yan yüzeyini seçmemin nedeni orijinal olmasıydı. Daha önce orada dövme görmemiştim hiç" (G25).

Görüşmecilerin ifade ettiklerinden de anlaşılabileceği gibi dövme, bireylerin kimliklerini güçlendiren, onları farklılaştıran ve benliklerini ifade etmelerine olanak tanıyan kültürel bir tüketim metinidir. Bocock'un (1997, s. 14) ileri sürdüğü gibi kimlikle ilgili olarak artık, üretim içindeki rollerden ziyade, tüketim, boş zaman etkinlikleri ve yaşam tarzlarındaki roller önem kazanmaktadır. Hem bir beden modifikasyonu hem de belirli bir yaşam tarzının sembolik ifadesi olarak dövme de bireysel kimliklerin oluşturtulmasında önemli bir metindir. Söz konusu bu metin, neredeyse her birey için farklı bir biçimde okunmakta ve bireysel kimliğe eklemlenmektedir. Başka bir ifadeyle bireylerin, kimlik ve benlikleriyle ilgili olarak dövmeleri üzerinden ürettikleri sembolik anlamlar değişkenlik gösterebilmektedir.

BEDENE KAZINMIŞ TOPLUMSAL STATÜ

Endüstriyelleşmenin başat itici gücünü oluşturduğu üretimden, yeni bir değer olarak tüketime; ya da modern toplumdan postmodern bir topluma geçilmesiyle birlikte; gerçekliğin semboller ve imgeler üzerinden inşası da bu bağlamda güç kazanmıştır. Bu açıdan bakıldığında dünyanın, insanların meydana getirdikleri söylemler aracılığıyla şeklini aldığı ifade edilebilir; "... artık dünya, objektif gerçekliği yöneten benzer yasalara bağlı değildir" (MacCannell & MacCannell, 2004, s. 131).Toplumsal alandaki bu dönüşüm, sosyal statü ve sınıf ilişkilerini de etkilemektedir. Sosyal statü ve sınıf yapıları, giderek çok daha yoğun bir biçimde, ürünlerin tüketimi üzerinden kurgulanmakta ve bu bağlamda belirlenimcilikten uzak, kaygan bir özellik sergilemektedir. Bir sınıfa ilişkin, kesin bir tüketim örüntüleri bütününden söz etmekten ziyade, toplumsal sınıflar içindeki ortaya çıkan çok sayıda, parçalanmış ve özgün kültürel ilgilerden söz edilmesi gerekliliğine ilişkin tartışmalar söz konusudur (Crane, 2003, s.22). Buradan hareketle ifade edilen, "toplumsal sınıfların pek de homojen olmadığı, çünkü tüketim gibi boş zaman faaliyetlerini içeren, farklı olmakla beraber, sürekli dönüşen yaşam tarzlarına ayrıldıkları"dır (Crane, s. 23). Ancak sınıflara ya da farklı toplumsal statülere ilişkin,

kendi içinde farklılaşmış ve sınıftan çok bireyselliğe vurgu yapan tüketimle birlikte, kültürel ürünlerle olan iletişim ve etkileşim hâlâ sınıfsal konumlanış ya da konumlandırılış açısından etkili görünmektedir. Dolayısıyla, tüketim ve sınıf arasındaki ilişkiden hareketle, tüketim örüntüleri üzerinden bireylerin kendilerini ve diğerlerini sınıfsal olarak nasıl konumlandırdıkları ve bu konumlandırmanın farklı biçimleri önemli hâle gelmektedir.

Bir tüketim nesnesi olarak dövmeleri de bu çerçevede ele almak ve değerlendirmek mümkündür. Her şeyden önce dövme, beden üzerinde çoğu zaman, diğerlerinin doğrudan görüşüne açıktır. Deri üzerinde görünürlük kazanan dövme ve bireylerin dövmeyi tüketirken yükledikleri anlam, kimi zaman sınıfsal bir konumlanışın göstergesi olabilmektedir. Bir popüler kültür öğesi olarak ele alındığında dövmenin, aynı pratikte bulunan insanlara ilişkin bir eşbiçimliliğe yol açtığı ileri sürülebilir; hatta bazı noktalarda bu kabul edilebilir bir argümandır. Ancak bir beden modifikasyonu biçimi olarak dövme üzerinden bedene yönelik bir uygulama, bireylerin yükledikleri anlama bağlı olarak sınıfsal bir göstergenin sembolik bir işareti olabilmektedir. Dövme, çeşidine, motifine ya da beden üzerine işlendiği yere bağlı olarak, bazı bireyler için toplumsal statünün göstergesi haline gelebilmektedir.

Görüşmecilerden biri yapılan dövmelerin anlamlı olması ve belirli özel bir duruma işaret etmesi gerektiğine olan inancını dile getirerek, bazı dövme çeşitleri üzerinden, zevkler ve beğeniler çerçevesinde, sosyal statüye göndermede bulunmaktadır. Bunu yaparken, dövmenin bedene eklemlediği imgeye, kendi estetik beğenilerinden yola çıkarak sembolik bir anlam yüklemekte ve dövme pratiğinde bulunanları, belirli statülere yerleştirmektedir. Örneğin;

"Kaslı bir erkek hani kasının üzerine, şöyle işte Kızılderili tüyü ya da işte tribal ya da işte çıplak bir kadın figürü mesela... Çok kötü oluyor, çok kötü oluyor… O çok magandalık gibi geliyor bana. Genelde onu yaptıran insanlar da zaten toplumun nasıl diyeyim bana göre alt kesiminde yer alan, hani böyle alt kesiminde derken asla kimseyi küçümsemek için söylemiyorum ama şey anlamında yani; dövmeyi "hava atayım, görsünler...". Özgüveni azmış gibi geliyor onlar bana. Dövmeyi de buraya koydurunca t – shirt'ü de böyle açar dövmeyi gösterir onlar genelde... Genel profil öyle yani benim gözümde" (G1).

Aynı görüşmecinin farklı bir ifadesinden, kentsel ve mesleki ayrım ve toplumsal statü arasında direkt bir bağlantı kurulduğu ve dövmenin, beğenilerin beden üzerinden ifade edilmesinde önemli bir araç olduğu görülmektedir. Başka bir ifadeyle dövme, kültürel sermayenin beden üzerinde somutlaştığı bedensel pratiklerden önemli bir tanesini oluşturmaktadır. Bu bağlamda beden ve ona kazandırılan görünümün, toplumsal statünün sembolik bir göstergesi olduğu ifade edilebilir.

"Ankaralıyım ve Antalya'ya okumak için geldim. Dövme yaptırmam ve bulunduğum şehirler arasında bir ilişki elbette var; kültürel düzeyin yüksekliği, bulunduğun şehir… Yani benim annem 2 üniversite mezunu. Çapa Diş Hekimliği, Ankara Hukuk mezunu. Babam doktor. Eğer böyle bir standartta yetişmemiş olsaydım dövme yaptıramazdım ya da yaptıracağım dövmeler çok daha farklı olurdu. Mesela, eski erkek arkadaşımın adını yazdırabilirdim. Bunu düşünecek kapasiteye sahip olmazdım. Gün gelir de acaba pişman olur muyum? Ya da ben de bir tribal yaptırabilirdim hiçbir anlamı olmadan ya da dövmeye çok karşı bir insan da olabilirdim... Dövme yaptırırken seçilen imajlarla yaşam tarzının çok alakası var. Çok büyük bir alakası var. Ya şeyleri görüyoruz mesela, atıyorum bir inşaat işçisi, ... onun da dövmeleri vardır ama ne kadar farklıdır. Bir kalp olur. Ok çıkar içerisinden. Sevdiği kızın adı yazar. Ne bileyim o tarz dövmeler olur ya da silah olur, gül olur. Hep o tarz şeylerdir" (G1).

Bir statü grubu, farklı bir yaşam tarzı, yeme, içme, giyinme; başka bir ifadeyle tüketim üzerinden kendini tanımlamakta, kendi sınırlarını çizmekte ve kendini ayırmaktadır. Bunlar üzerinden statü grupları, toplumsal ve kültürel saygınlıklarını korumaya çalışırlar (Bocock, 1997, s. 16). Weber'in de (1946) ifade ettiği gibi; "statüye göre tabakalaşma, ... maddi ürünlerin ya da olanakların tekelleşmesiyle çok yakından ilişkilidir..." (s. 190). Weber'e göre (1946, s. 191); statüye ilişkin olarak saygınlık ifade eden üstünlükler, belirli özel kıyafetler giyme (belirli bir marka ya da tarz), başkalarına tabu olan özel yemekler yeme, belirli bir enstrüman çalmak gibi profesyonel olmayan sanatsal bir ilgiye sahip olma gibi ayrıcalıklardan oluşmaktadır. Dolayısıyla tüketim, toplumsal statü yönelik sembolik anlamın üretilmesiyle iç içedir. Dövme, gerek seçilen motif, gerek yapıldığı yer temelinde, tüketimin çok farklı çeşitliliği barındıran bir beden pratiğidir. Bu çeşitlilik içinde dövme, statüye ve

sınıfa ilişkin, sembolik bir işaret olarak ele alınmaktadır. Başka bir ifadeyle dövme yaptıran bireyler arasında sınıfa ve/veya statüye ilişkin bir değerlendirme ortaya çıkmaktadır (Fenske, 2007, s. 68). Öyle ki "avam ve zevksiz dövme, avam ve zevksiz benliğin bir ifadesi olmaktadır" (Fenske, 2007, s. 55). Bu bağlamda, açık bir biçimde görülebilmektedir ki, dövmenin farklı tüketim örüntüleri, bireylerin hem kendilerini hem de diğerlerini belirli bir sosyal statüde ve sınıfta konumlandırmalarına aracılık etmektedir ve bu bağlamda önemli bir veridir.

Bir tüketim ürününün ya da metninin, tüketilmesi ya da ona sahip olunması kadar; onun nasıl tüketildiği de toplumsal statü bağlamında önemli bir değişkendir. Örneğin; ünlü bir araba firmasının ikinci el arabasına sahip olmakla, aynı arabanın sıfırını satın almak ve kullanmak arasında, sınıf ya da statü anlamında bir fark söz konusu olacaktır. Benzer bir durum, dövme pratiği için de söz konusudur. Dövmenin, nasıl yapıldığı ve hangi amaçla yapıldığı temelinde ortaya çıkan bir toplumsal statü ilişkisi dikkat çekmektedir. Bu durum, dövme yaptırmış olan bireylerin kendi içinde toplumsal statü temelinde ayrışmalarını beraberinde getirmektedir. Örneğin görüşmecilerden birinin ifade ettiği gibi;

"...hapishanedeki en kıro, en cahil adam da yaptırıyor, tutup askerde iğneyle yapılan dövmeler var, bu da cahilliğin bir göstergesi zaten... hapishane dövmesi diye bir şey var. hapishanede seni ezmemeleri için. Çok saçma ama orada kültür o" (G11).

Benzer bir biçimde; aynı görüşmeci için dövmenin şekli ve motifinin, toplumsal statünün sembolik bir göstergesi olduğu görülmektedir. Dövme olarak bedene işlenen motif ve sosyo-kültürel seviye arasında kurulan direkt bir bağlantı söz konusudur.

"alnımın ortasına, suratıma, kulaklarıma yaptırdığım bir şey değil, saçma bir şey değil, o kadar salak değil, belli bir kültürün üzerindeyim, tutup dediğim gibi şuraya bir ayıcık yapıp 'teddy the bear' işte, kalp malp bir şey yaptırmam" (G11).

Eğer bireylerin sahip oldukları meslek ya da yaşamlarını sürdürmelerinde aracılık eden bir iş, toplumsal bir statü göstergesi olarak değerlendirilirse, dövmelerin, söz konusu statünün göstergesi olduğu da ifade edilmelidir. Bu bağlamda dövme hem bireysel zevklerin hem de bir meslek grubunun ifadesi olabilmektedir. Müzisyen olan görüşmecilerden birinin ifade ettiği gibi;

"Müzik benim hayatımın en büyük parçası olduğu için sol omzuma gitar dövmesi yaptırdım. Bir de bir yandan, beni hiç tanımayan bir insan bile koluma bakıp gitarımı gördüğü zaman benim müzikle ilgilenen bir insan olduğumu anlıyor. O da benim için önemli. Yani şeyi sağlıyor; her daim insanların benim müzikle ilgilenen biri olduğumu görmelerini sağlıyor" (G16).

Söz konusu görüşmeci için dövmesi, sanatla ilgilenen bir kişi olduğunun bir göstergesi olduğundan önemli görünmektedir. Sanatın her hangi bir dalı, özel bir yetenek gerektiren bir uğraşıdır ve doğal olarak bu alan, herkese eşit derecede açık değildir. Weber'e göre (1946, s. 191) sanatın her hangi bir dalı ile olan uğraş ya da ilgi, kendi içinde de ayrışmakta ve ağır fiziksel çaba ile bağlantılı sanatsal işler alçaltıcı olarak değerlendirilmektedir. Örneğin; tozlu önlüğüyle çalışan bir heykel tıraşın karşısında salon benzeri stüdyosundaki ressam ve/veya müzikal uğraşlar statü grubu için daha kabul edilebilirdir (Weber, 1946, s. 191). Bu perspektiften değerlendirildiğinde, bir müzik uğraşının ifade ediliyor olması, söz konusu görüşmecinin sosyal statü kapsamında kendini tanımlaması için ayrıca önemli görünmektedir. Bu bağlamda, söz konusu görüşmecinin müzisyen kimliğini dövmesi aracılığıyla vurgulaması, aslında söz konusu alana giriş için gerekli olan yeteneğe sahip olduğunun açığa çıkarılması anlamını taşımakta ve kültürel ayrıcalığının da ifadesi olmaktadır.

DERİNİN POLİTİK SESİ: DÖVMENİN DİRENİŞ ÖRÜNTÜLERİ

Direnişin, bir hoşnutsuzluğun dile getirilmesi ve belirli bir koşula, duruma, baskıya ya da sınırlandırmaya karşı duruşu ifade etmenin birçok yolu vardır. Beden bugün söz konusu baskıların ya da hoşnutsuzlukların ifade edildiği ve aktarıldığı temel bir araçtır. Hatta beden, direnişin bir zorunluluğu halini almıştır. Hardt & Negri'nin (2001) ifade ettiği gibi; "karşı duruş sergileyenler, insanî koşullarının yerel ve belirli sınırlandırmalarından kaçarken, ayrıca devamlı olarak yeni bir beden ve yeni bir yaşam inşa etmeye çalışmalıdırlar" (s. 214).Direnişin ve meydan okumanın, bu kadar yoğun bir biçimde beden üzerinden gerçekleşmesi, bedene ilişkin algıda yaşanan dönüşümlerle ilgilidir. Hardt & Negri (2001), bugünün beden algısını şu şekilde ifade etmektedirler:

“Bedenlerin kendisi, yeni insan-sonrası (posthuman) bedenler yaratmak için dönüşür ve mutasyon geçirir. Bu bedensel dönüşümün ilk koşulu, insan doğasının hiç bir biçimde bir bütün olarak doğadan ayrı olmadığının, insan ve hayvan, insan ve makine, kadın ve erkek vb. arasında sabit ve zorunlu sınırların olmadığının farkına varılmasıdır; bu, doğanın kendisinin, sürekli yeni dönüşümlere, karışımlara ve melezleşmelere açık yapay bir bölge olduğunun kabul edilmesidir” (s. 215).

Bu bağlamda Hardt & Negri (2001, s. 216), radikal bir biçimde bedenlerin dönüştürülmesine olanak veren, piercing ve dövme gibi pratiklerin, beden üzerinden ‘normal’ yaşam biçimlerinin reddedilmesinin ya da onlara direnç gösterilmesinin işaretleri olduğunu ileri sürmektedirler. Başka bir ifadeyle, dövme aracılığıyla dönüştürülen beden, geleneksel yaşam döngülerine yönelik bir başkaldırıdır. Bu yaşam döngüleri, geleneksel bir cinsel yaşam düzenlenişini, aile hayatını, fabrika disiplinini vb. içermektedir (Hardt & Negri, 2001, s. 216).

Dövmeli bir beden tek başına, bir direnişin ifadesi olmayabilir. Başka bir ifadeyle, bireyin karşı duruşunu ifade etmek için kullanacağı işarete işaret eden sembolik bir metindir. Örneğin, dövmenin kendisini rock müzik kültürüne bağlayan bir sembol olduğunu belirten görüşmecilerden biri, rock müziğin kendisi için bir başkaldırı ve isyan aracı olduğunu ifade etmektedir. Burada da benzer biçimde dövmenin, bireyler için dolaylı bir direniş sembolü olabileceği görülebilmektedir:

“Aslında benim dövme yaptırmaktaki temel nedenim... Ben çocukluğumdan beri müzikle ilgileniyordum, rock müzikle... onların bir çoğu dövmeli tipler. Zaten hep dövme istedim... Çok ne olduğu da önemli değil aslında; dövmem olmasını istiyordum... Bir dövme kültürüne ait hissetmiyorum kendimi ama benim için rock müzikle birebir bağlantılı. Rock müzik de bir isyan bir direniş benim için...” (G6).

Görüşmecilerden biri, dövme üzerinden farklı olarak tanımladığı bir yaşam tarzına yönelik bir aidiyet geliştirerek, söz konusu bu yaşam tarzı ve toplumsal duruş üzerinden gerek ekonomik gerek kültürel bir takım değerlere ilişkin muhalif tavrını dillendirmektedir. Burada dövmenin ve dövmeli olmanın, geniş bir toplumsal çevrede, eleştirel ve muhalif bir bakış açısını yansıtan sembolik bir anlamı ifade ettiği görülmektedir.

"John Lennon Imagine" şarkısını ilk dinlediğimde ..., hayatıma yön vermemde etkin olduğunu düşünüyorum, John Lennon Imagine'de der ki: “Hayal et bütün insanların hayatı barış içinde yaşadığını mülkiyetin olmadığını hayal et; yapabilir misin merak ediyorum” diyor ben de bunları yapabileceğimi ve paranın da o kadar önemli olmadığını, hatta huzurun paradan önce geldiğini felsefe edinerek yaşadım şimdiye kadar... Sınır yok, kural yok, sadece kendi kurduğum dünyada kendi kurallarım var ama çevreme de saygılıyım ve onların kurallarına da saygı gösteriyorum” (G10).

Storey’e (2000; 2009) göre tüketici, kültürel ürün ya da metinlerin kendi yapısı içinde bulunan belirli bir anlamla karşı karşıya gelir ancak söz konusu ürünlerin tüketimi sırasında, kendi anlamını üreten bir tüketici söz konusudur. Benzer biçimde Fiske de (2000) bireylerin, popüler kültür içinde yaygın bir tüketim alanı bulmuş olan tüketim metinlerini, piyasa koşullarınca yönlendirilmiş bir biçimde tüketmelerinden ziyade; bu tüketim sürecinin, metnin asıl anlamından veya amacından farklı özgün bir anlama ya da amaca hizmet ettiğini; hatta bunun da çoğu zamanda bir iktidar ilişkisi zemininde ortaya çıkan muhalif bir karakterde olduğunu tartışmaktadır.Tüketim, toplumsal yapı içerisindeki en zayıf bireye bile direniş için bir zemin sağlar ve bu direnişin, büyük bir ayaklanmaya neden olmasa, geçici ve yerel olsa bile, kapitalizmin tüketiciye sattığı nesnelerle gerçekleştiriliyor olması önemlidir (Longhurst & Smith vd., 2008; Ritzer, Goodman ve Wiedenhoft, 2003; De Certeau, 2008).

Buradan hareketle, bedene yönelik uygulamalar arasında yaygın bir pazar payına sahip ve bugün bir popüler kültür ürünü durumuna gelmiş olan dövmenin tüketimi de, bireylerin muhalif duruşlarını sergilemelerine hizmet eden bir özelliktedir. Dövme aracılığıyla beden, politik bir toplumsal çatışmanın zemini ve belirli odaklara yönelik direnişin ifadesi olmaktadır.Beden üzerinden, dövme aracılığıyla ses bulan muhalif tutum ve duruş, doğrudan toplumsal sisteme yönelik olarak ortaya çıkabiliyorken, kimi zaman da beden üzerindeki bireysel kontrolün ele geçirilişi ve bedene yönelik, bireyin kendisinin dışından gelen bir müdahaleye ilişkin direnç temelinde yükselmektedir.

"Beni kimse engelleyemez. Yani, niye engelleyeyim ki kendimi biri bana yapma dedi diye... Annem istemiyor ama ben devamını yine de yaptıracağım... Ben hep şunu söylüyorum, hayatta bir felsefem var; bugün bana, hayatımda problem çıkartan, sürekli önüme taş koymaya çalışan, sürekli beni bir şeylerden mahrum etmeye çalışan, doğru ya da yanlış olsa da yaşamamı engelleyecek biri olsun, onu bile reddederim. Çünkü ben varım" (G11).

Benzer bir biçimde, görüşmecilerden biri dövmeyi, bedeni üzerindeki düzenleyici ve baskıcı bir güce yönelik bir karşı duruşun ifadesi olarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda beden, yapı ve bireyin etkileşimsel ilişkisinde yer alan gerilimin merkezinde yer almaktadır ve aynı zamanda birey için, söz konusu gerilimle 'başa çıkma' aracıdır.

"... akrabalarımdan bir çok kişi beğenmiyor, onaylamıyor. Ama umurumda değil, yani benim vücudum, benim kararım sonuçta" (G28).

Bununla birlikte dövme, ideolojik bir konumlanışın sembolik bir ifadesi olmakta ve bu bağlamda, farklı yaşam tarzları ve düşünceler etrafında örgütlenen çatışmada, bireyin kendini sunduğu ve diğerine ifade ettiği bir araç görevini görmektedir. Örneğin görüşmecilerden birinin ifade ettiği gibi;

"toplumda dövmelerimi gizlemek, kapatmak değil, tam tersi daha çok açığa çıkartırım... hatta tutucu, gerici, dinci, dövmeye karşı olan insanların yanında gizlemekten çok inadına açmak istiyorum mesela" (G16).

Dolayısıyla, beden ve onun dövme aracılığıyla modifikasyonu; bireyler için salt anlamsız ve estetik kaygıların belirleyici derecede ağırlıkta olduğu bir tüketim pratiği değildir. Bireyler, çeşitli biçimlerde dövme üzerinden oluşturdukları anlamlar aracılığıyla, kendi muhalif tutumlarını inşa ve ifade edebilmektedirler. Bu direnç ve muhalif anlam, toplumsal alanda köklü değişim ve dönüşümlere yol açmasa da bireyin, var olma, var olduğunu ve orada olduğunu ifade etme arayışında anlamlı bir yere sahiptir ve daha geniş toplumsal değişim potansiyelini sürekli olarak dinamik tutması açısında da önemlidir.

SONUÇ

İçinde bulunulan dönemde sembolik anlamlar, bireylerin yaşamlarında daha önce olmadığı kadar önemli bir yere sahiptir. Gündelik yaşam içerisinde yer alan toplumsal gerçeklikler bugün, belki de hiç olmadığı kadar sembolik olarak üretilmektedir ve gerçek ve gerçek olmayan, orijinal ve taklit arasındaki sınır çok daha muğlak bir duruma gelmektedir. Ancak bu, tamamen belirsiz, anlamsız bir dünyada yaşanıldığı anlamına da gelmemektedir. Dolayısıyla, bireysel olarak üretilen anlamlar, bireylerin toplumsal dünyalarını anlamak için daha önemli hâle gelmektedir. Bu bağlamda, popüler kültür, tüketim örüntüleri ve tüketilen kültürel ürünlere yüklenen anlamlar, toplumsal alanda ortaya çıkan iletişim ve etkileşim biçimlerini araştırmak ve kavramak için zengin ve anlamlı veriler içermektedir.

Sonuç olarak, bir beden modifikasyonu olarak dövmenin, anlamdan yoksun, salt piyasa koşulları tarafından yönlendirilmiş insanlar tarafından tüketilen bir kültürel metin ya da metâ olmadığı ileri sürülebilir. Bundan ziyade, diğer bütün tüketim ürünleri gibi, bireyler dövmeyi tüketirken kendi bireysel sembolik anlamlarını üretmektedirler. Dövme, aidiyet, bireysel kimlik, direniş ve toplumsal statüye ilişkin toplumsal gerçeklerin üretilmesine hizmet eden bir beden pratiğidir. Söz konusu bu toplumsal gerçeklikler, daha geniş toplumsal iletişim ve etkileşim biçimleriyle bağlantılı bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle, bireylerin diğer dövmeli bedenlere yönelik tutumları ve değerlendirmeleri de kritik bir öneme sahiptir. Dolayısıyla bireylerin dövmeyi tüketirken ürettikleri anlamlar, hem kendilerinin hem de diğerlerinin dövmelerine yükledikleri anlama göre değişebilmektedir. Bütün bunlar, bedenin, toplumsal etkileşim içindeki önemini ve gündelik yaşam içerisindeki gerçekliklerin üretilmesindeki ağırlıklı rolünü göstermektedir.

KAYNAKÇA

Bauman, Z. (2001). Bireyselleşmiş Toplum. (Çev.). Y. Alogan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Hebdige, D.(2002). Subculture: The Meaning of Style. Taylor& Francis, London.

Clarke, J. (2003). The Creation of Style, S. Hall; T. Jefferson (ed.), Resistance Through Rituals: Youth Subcultures in Post-War Britain, Routledge, Taylor & Francis, London, s. 175 – 192.

Clarke, J.; Hall, S.; Jefferson, T.; Roberts, B. (2003). Subcultures, Cultures And Class. S. Hall; T. Jefferson (ed.), Resistance Through Rituals: Youth Subcultures in Post-War Britain, Taylor & Francis, London, s. 9 – 75.

Le Breton, D. (2011). Ten ve İz. çev. İ. Yerguz, Sel Yayıncılık, İstanbul.

Elliott, A.; Lemert, C. (2011). Yeni Bireycilik: Küreselleşmenin Duygusal Bedelleri. çev. Başak Kıcır, Sel Yayıncılık, İstanbul.

Chen, S.; Boucher, H.; Kraus, M. W. (2011). The Relational Self. S. J. Schwartz; K. Luyckx; V. L. Vignoles (Eds.), Handbook of Identity Theory and Research, Springer Publication, New York, s. 149 – 177.

Bauman, Z. (2011). Modernite, Postmodernite ve Etik. A. Yıldız (Çev.), Doğu Batı, Sayı: 19, s. 53 – 67.

De Certeau, M. (2008) .Gündelik Hayatın Keşfi – I. çev. Özcan L., Dost Kitabevi, Ankara.

Negrin, L. (2008). Appearance and Indetity: Fashioning the Body in Postmodernity. Palgrave Macmillan, New York.

Simmel, G. (1957). Fashion, American Journal of Sociology, Vol. 62, No. 6, s. 541 – 558.

Blanchard, M. (1991). Post-Bourgeois Tattoo: Reflections on Skin Writing in Late Capitalist Societies.Visiual Anthropology Review, Vol. 7, No. 2, s. 11-21.

Drummond, N. (2005). Men's Bodies: Listening to the Voices of Young Gay Men. Men and Masculinities, Vol. 7, No. 3, s. 270 – 290.

Gill, R.; Hendwood, K.; McLean, C. (2005). "Body Projects and the Regulation of Normative Masculinity". Body & Society, Vol. 11, No. 1, s. 37 – 62.

Weeks, J. (1990). "The Value of Difference". J. Rutherford (ed.), Identity: Community, Culture, Difference, Lawrence & Wishart, London, s. 88 – 101.

MacCannell, D.; MacCannell F. J. (2004). "Social Class in Postmodernity: Simulacrum or Return Of The Real" C. Rojek; B. S. Turner (ed.), Forget Baudrillard, Routledge, Taylor & Francis, London, s. 124 – 146.

Crane, D. (2003). Moda ve Gündemleri. İstanbul: Ayrıntı.

Bocock, R. (1997). Tüketim, İ. Kutluk (çev.). Ankara: Dost Kitabevi.

Weber, M. (1946). From Max Weber: Essays in Sociology, H. H. Gerth; C. W. Mills (trans. and edt.). New York: Oxford University Press.

Fenske, M. (2007). 'Movement and Resistance: (Tattooed) Bodies and Performance' Communication and Critical/Cultural Studies, Vol. 4, No. 1, s. 51 – 73.

Hardt, M.; Negri, A. (2001). Empire. Cambridge:Harvard University Press.

Storey, J. (2009).Cultural Theory and Popular Culture. England:Longman.

Storey, J. (2000). Popüler Kültür Çalışmaları. (Çev.). K. Karaşahin. İstanbul:Babil.

Fiske, J. (2000). Reading The Popular. London: Routledge.

Longhurst, B.; Smith, G.; Bagnall, G.; Crawford, G.; Ogborn, M.; Baldwin, E.; McCracken, S. (2008). Introducing Cultural Studies.England Pearson: Longman.

Ritzer, G.; Goodman, D.; Wiedenhoft, W. (2003).Theories of Consumption, Ritzer G.; Smart B. (eds.), Handbook of Social Theory, Sage Publications, London, s. 410 – 428.

C2 OTURUMU

TOPLUMSAL CİNSİYET-II:

ERKEKLİK

"HEGEMONİK" ERKEKLİKTEN "KADINSILAŞTIRILMIŞ" ERKEKLİĞE: BİSCOLATA REKLAMLARINDA ERKEKLİĞİN ÜRETİMİ VE YENİDEN ÜRETİMİ

Ayşula KURT[1]

ÖZET

Medya kültürel değişim ve dönüşümleri üretme ve yaymada olduğu kadar, bu değişim ve dönüşümlerin izini sürmede de rol sahibidir. Toplumsal cinsiyet rollerinin toplumsallaşma sürecinde sürekli olarak yeniden öğrenilen ve üretilen bir olgu olması, temelinde tekrar etme faktörünün yer aldığı reklamları önemli bir yere koymaktadır. Reklamlar yoluyla yansıtılan toplumsal cinsiyet rolleri açısından erkeklik, sadece hegemonik erkekliği değil aynı zamanda "kadınsılaştırılmış" bedenler olarak da yeni erkeklik imajlarını sunmaktadır. Şölen firmasının "Biscolata" ürünü reklamları yukarıda değindiğimiz durum için örnek teşkil etmektedir. Bu çalışmada "hegemonik erkeklik" bağlamında Biscolata reklamlarında sunulan erkeklikler ele alınmış ve tüketim toplumunun yeni tüketicileri ve iktidar üreticileri olarak "kadınsılaştırılmış erkeklikler" bağlamında Biscolata reklamları görsel ve sözel verileri ışığında analiz edilmiştir. "Kadınsılaştırılmış" yeni erkeklik imajları vasıtasıyla, "hegemonik erkekliğin" üretiminin ve yeniden üretimin sağlanmasında "Biscolata Reklamları" anlamlandırılmaya ve kavramsal, kuramsal çerçeve itibariyle yorumlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Medya, Reklamlar, Toplumsal Cinsiyet, Hegemonik Erkeklik, Kadınsılaştırılmış Erkeklik*

ABSTRACT

Media has a role on production and spreading of cultural shifts and transformations as well as on tracing these shifts and transformations. The roles of gender are continually learned and produced during socialization process and this leads to give important place advertisements that are based on continuing factor. Masculinity from viewpoint of the roles of gender that reflecting by advertisements presents new masculinity image as not only hegemonic masculinity but also womanized bodies. Advertisements of "Biscolata" product from Şölen Company are example for issue that was mentioned above. In this study, masculinity that is reflected in Biscolata advertisements from viewpoint of hegemonic masculinity was discussed and Biskolata advertisements was analyzed in the context of womanized masculinity as new consumers and competence generator of consumption society in the light of visual and audio data. By way of womanized new masculinity images, "Biscolata advertisements" was tried to give a meaning and interpret with conceptional and hypothetical frame on providing of production and reproduction of hegemonic masculinity.

Keywords: *Media, Advertisements, Gender, Hegemonic Masculinity, Womanized Masculinity*

GİRİŞ

Bu çalışma ekonomik, toplumsal değişim ve dönüşümlerin medya ve reklamlar yoluyla hayatımızda meydana getirdiği ya da getirmeye çalıştığı değişiklikleri erkeklik üzerinden okumaya çalışmaktadır. Çalışmanın bütününe baktığımızda yapmaya çalıştığımız mevcut düzen içinde eskinin yeniden üretiminin nasıl sağlandığına yönelik bir anlama yorumlama çabasıdır. Medya bu anlamda büyük bir güce sahip olmakla beraber, tarihte pek çok örneğini gördüğümüz gibi, medya üzerinden söylemler yoluyla kitlelerin kutuplaşmasında ve yönlendirilmesinde kullanılmıştır. Değişen dünyada kültürel değerler, toplumsal kalıp yargılar etkileşim ve iletişimin etkisiyle aynı kalmamaktadır. Fakat bu değişim ve dönüşümler toplumsal ve kültürel algıları hızla değiştirdiği ve değiştiği şekliyle de

[1]Arş. Gör. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, kurtaysula@gmail.com

uygulandığı anlamına gelmez. Gündelik yaşamda farkında olmadan üstünden geçtiğimiz bazı ritüeller, alışkanlıklar sosyolojide çağdaş yaklaşım ve kuramların odak noktası olmakta ve sosyal gerçeklik mikro gerçeklikler üstünden ifşa edilmeye çalışılmaktadır. Bourdieu'a göre, yaşamda tüm ayrıntıları sansüre maruz kalmadan yaşamak sosyologun görevidir. Toplumsal yaşamda önemsiz olarak nitelendirdiğimiz ritüeller ve gündelik yaşam içerisindeki sıradan alışkanlıklarımız aslında toplumsal yaşamda bir sosyologun çok önemli veri kaynaklarını oluşturmaktadır.

Çalışmamızda toplumsal yeniden üretim sürecinde reklamlarda erkekliğin yeniden üretimin örneklemi olarak Biscolata reklamlarını analiz ettik. Kavramsal ve kuramsal olarak ele aldığımız hegemonik erkeklik son dönem medya içeriklerinde yer almaktadır fakat bunun yanı sıra yeni erkeklik imajları da reklamlarda boy göstermeye başlamıştır. Sosyolojik açıdan erkekliğin sosyal olarak kurgulanışı ve yeni erkeklik imajlarının toplumsal cinsiyet algısına etkisinden söz edilecek kadar büyük bir etkiye mevcut düzen içinde sahip değildir. Hegemonik erkekliğin kadınsılaştırılmış yeni erkeklik imajları yoluyla mevcut düzen içinde yeniden üretildiği varsayımı bu çalışmanın rahmini oluşturmaktadır. "Kadın ya da erkek olmak doğuştan getirilen biyolojik özelliklerin sonucu mudur, yoksa sosyalleşme sonucu oluşan bir öğrenme süreci midir, gibi sorular tartışıla dursun her yeni dönem geçerli değerlerin değişmesi sonucu kadınlık ve erkeklik tanımlarını yeniden üretir"(Demez, 2005: 16). Tarihsel olarak erkekliğin iktidar üreten konumda olması zamanla çatlaklar verse de kapitalist tüketim kültürü bu çatlaklardan oluşan açıkları avantaja dönüştürebilmekte hatta bu yolda toplumsal olarak kabul görmüş değerleri de hareketlendirebilmektedir. "Ataerkil toplumun sona ermesi tek tek bireylerin insiyatifinde olmadığı gibi sadece erkeklerin ya da kadınların tekelinde de değildir"(Demez, 2005: 16).

Yeni erkeklikler bize sadece bir tür erkeklikten söz edilemeyeceğini, farklı erkekliklerin de var olduğunu ve olabileceğini hatırlatır. Medya ve reklamlarda sunulan kadınsı niteliklerle donatılmış "kadınsılaştırılmış erkeklikler" hegemonik erkekliğin hem karşısında, hem de mevcut ataerkil düzen değişmediğinden hegemonik erkekliğin yeniden üretmekle yanında yer almaktadır. Çalışmamızda kavramsal ve kuramsal tanımlamalardan sonra reklam filmlerinden alınan kesitlerde yer alan reklam resimleri yorumlamaya gayret edilmiştir. Çalışmamızın kavramsal ve kuramsal çerçevesinde toplumsal bir kurgu olarak erkekliklerden ve bu konudaki Connell, Cole, Pruksan gibi sosyolog ve araştırmacıların kuramsal yaklaşımlarından yararlanılarak toplumsal yaşamda içerisinde toplumsal cinsiyet düzeninden nasibini almış erkeklik kurgusundan bahsedilmiştir. Kavramsal düzeyde medya ve reklamlarda toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının nasıl yer aldığını ve medyanın bu anlamda kullanılan etkin kurum ve araç olduğu noktasında bazı atıflarda bulunulmuştur. Küreselleşen dünya ve değişen dünya düzeni içerisinde hegemonik erkekliğin dışında farklı erkekliklerin de var olabileceğinin, onların da artık hegemonik erkekliğin ağırlığı altında ezilmişliğine vurgu yapılmıştır. Bu çalışmada ana tema toplumsal değişmeden tamamen bağımsız olarak da göremediğimiz medyada yer alan imaj ve kimliklerin bütün bir değişim ve dönüşümün habercisi olmadığı gibi erkek egemen toplum yapısı içinde hem erkek kimliğinin ve erkekliklerin dönüşümünden, hem de kapitalist gelişmenin eril açılımından bağımsız olmadığıdır. Hegemonik erkekliğin dışında var olan erkeklik imajlarının medya ve reklamlarda yer alması hem bir pazar kapısı, erkekleri tüketim kültürü içine çekmenin yolu, hem de mevcut yapıya itirazların aracı konumundadır. Medya ve reklamlarda erkekliğin sunumda olmazsa olmaz güç ve statü göstergelerinin kadınsılaştırılmış erkeklikler yoluyla sunulmaya devam ediyor olması, hem hegemonik erkekliği yeniden üretmekte hem de kapitalist pazarın genişlemesini sağlamaktadır. Bu yolla hegemonik düzen en tepede iktidar üretmeye devam etmektedir. Çalışmamız teori ve reklam analizi olarak iki bölümden oluşmaktadır. Kavramsal ve kuramsal çerçeve bölümünde çalışmanın kuramsal ve kavramsal ayakları oluşturulmaya yönelik verilen teorik bilgiler sosyal gerçekliğin gözlüğünü takabilmenizde ufuk açıcı olmuştur.

KAVRAMSAL, KURAMSAL ÇERÇEVE VE METODOLOJİ

Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

Türkiye'de sosyoloji, ana hatlarıyla baktığımızda, ataerkil bir toplumsallaşmaya dayandığı görülmektedir. Bu sistem son yıllarda kapitalist piyasa ilişkileri ile iç içe geçmiş enformel bir toplumsallaşma sürecini de kapsamaktadır. Erkeklik de ataerkil sistemle iç içice geçmiş olan enformel toplumsallaşma ağının ortasında yer almaktadır (Cengiz ve Diğerler, 2004: 52). Toplumsal cinsiyet

ilişkilerini yalnızca kadın ezilmişliği üzerinden tartışmak toplumsal yapı içerindeki iktidar ilişkilerini belirlenmesinde eksik kalmasına neden olur(Akça ve Tönel, 2011: 11). Bu nedenle toplumsal yapı içerinde kadınlık halleri kadar erkeklik halleri de bu iktidar ilişkilerini çözümlemede mercek tutulması gereken alanlardır.

Erkeklik; erkeklerin yaptığı veya düşündüğü, erkeklerin erkek olabilmek ve toplumsal kabul görebilmek için yaptığı, bazı erkelerin doğumdan bu yana yakıştırılan bazılarından daha erkek oluşu, kadın erkek ilişkileri göz önünde bulundurulduğunda kadınların olmadığı ya da kadınların yapmadığı herhangi bir şey olarak tanımlanabilir(Özbay ve Baliç, 2004: 91-92). Heteroseksüellik erkekliğin temel unsurlar arasında belki de olmazsa olmaz olarak tanımlanması eşcinsel hareketin ortaya çıkmasıyla da anti-hegemonik olarak değerlendirilmesine yol açmıştır(Alemdaroğlu ve Demirtaş, 2004: 211-212). Erkekliğin homososyal gruplar içerisinde yeniden üretilmesi sosyalizasyon süreci başat rol oynamaktadır(Onur ve Koyuncu, 2004: 37). "Cinsiyetimizin erkek ya da kadın olması hayatın içinde "erkek" ve "kadın" olmanıza yetmez. Erkek olmanın da kadın olmanın da toplum tarafından dayatılan tavır, mizaç ve çehresini kazanmanız gerekir bunun için"(Atay, 2012: 58). Kadın ya da erkek olmak toplumsallaşma sürecinde bireye kazandırılan davranış, düşünüş vb. örüntülerin öğrenilmesi sürecini kapsar. Bu süreçte toplumsal cinsiyet, toplumsal cinsiyet düzeni içinde inşa edilen, hiyerarşik olarak karşıt ve ikili görünümlerin yansıması olarak kadın ve erkek bedenine ilişkin yaklaşımların, cinsiyetlendirilmiş bedenleri nasıl ürettiği dikkate alınacaktır. Toplumsal cinsiyet, insanların dünyayı anlamlandırmak amacıyla inşa ettikleri önemli bir sınıflandırma sistemi olarak belirir(Krais, 2006: 120; Akt: Öztürk, 2012: 42). "Toplumsal cinsiyet bir nesne olmaktan çok bir süreçtir. Burada belirtilen süreç katı bir biçimde toplumsaldır ve toplumsal cinsiyet, toplumsallık içinde yer alan bir fenomendir"(Connell, 1998: 191). Erkeklik alanında kullanılan kavram ve kuramlara giriş yapmadan önce toplumsallaşma sürecinde önemli bir yer tutan medya ve reklamlar vasıtasıyla toplumsal cinsiyet yargılarının oluşturulması konu çerçevesi itibariyle değinilmesi gereken bir alandır.

Medya ve Reklamlarda Toplumsal Cinsiyet

Connell(1992) toplumsal cinsiyetin biyolojik cinsiyetten çok farklı bir temelde bir ağırlığa ve tutarlılığa sahip olduğunu ifade eder. Toplumsal değişme toplumsal yaşamdan bağımsız değildir. Bu anlamda medya toplumsal değişimlerin yansıması olarak da karşımıza çıkmakta topluma ayna tutmakla beraber toplumsal yapı ile birebir Bu nedenle reklamlarda sunulan figürler, imgeler satılan imajlar yeni küresel dünya düzeninde hem değişen bireyselliklerin ayak seslerini, hem de pazar arayışında potansiyel tüketicilerin sayısını ve niteliği artırma açlığını da barındırır. Kitle iletişim araçlarının yaşamlarımız üzerinde derin bir etkisi vardır. İletişim araçları sadece eğlendirmez; gündelik yaşamımızda kullandığımız bilginin büyük bölümünü sağlar ve bilgiyi biçimlendirir(Akt: Giddens, 2000: 421).

Medya toplum ilişkisinde iki model kabul edilmektedir. Birincisi, medyanın toplumun aynası olduğu ve toplumda var olan gerçekliği, insanların nasıl düşünüp hissettiği, nasıl davrandığını olduğu gibi aktardığıdır. Diğeri ise medyanın insan düşüncelerini, davranış ve tepkilerini yönlendirdiğidir. Ertan (2009)'a göre toplumsal bir kurum olarak medya, kültürel yapıyı hem yansıtma hem de dönüştürme gücüne sahip önemli bir unsurdur. Medyanın söz konusu bu gücü göz önünde bulundurulduğunda, kitle iletişim araçları ve özellikle de televizyon aracılığıyla, toplumsal cinsiyet örüntüleri içinde sunulan kadın ve erkek imajları, son derece önemli bir hal almaktadır(s.110).

Medya, Kula'nın (2009)'da ifade ettiği gibi, sembol, kod ve göstergelerin üretimi dağıtımı, tüketimi ve yeniden üretimini sağlamada önemlidir. Reklamlar yeni ürün ve hizmetlerin tanıtımını yaparken aynı zamanda yeni anlam, yaşam tarzı, kültür ve kimlikler oluşturmakta ve bireylere ürün veya hizmet satın alma yoluyla söz konusu kimlik veya yaşam tarzına da ulaşabilecekleri fikrini de sunmaktadır. Bu şekilde de kimlik, sürekli olarak yeniden kurulup kurgulanabilen, dolayısıyla sabit olmayan bir süreç haline gelmektedir(s.81).

Medya, erkekleri de tüketici kitle haline getirmek için ideal kadın tiplerinin yanında ideal erkek tiplerine de yer vermeye başlamıştır. Geleneksek erkek kimliği ve modern kadın kimliğini aynı aşamalardan geçmediğinden tüketim toplumunun gereklilikleri yerine getirmesi için "Metroseksüel erkek" kimliğini üretmiştir(Kula, 2009: 82). Medya toplumsal alandaki değişim ve dönüşümlerden

bağımsız olmamakla beraber mevcut küresel iletişim çağında bu değişim ve dönüşümlerde etkili araç konumundadır da. Bu anlamada medya da yer alan reklamlar önemlidir. "Yeni erkek dergilerinin makalelerine iliştirilmiş fotoğraflar ve reklamlar, erkek bedeninin 1950'li yıllarda gerçekleşmesi olanaksız biçimde cinselleştirilmesine katkıda bulunuyordu. 1990'lı yılların başında bu durum televizyon reklamlarına da sıçradı. Artık kullanılan erkek görüntüleri erotik ve hatta narsistik oldukları kadar maço değillerdi"(Bocock, 2009: 106).

Reklam söylemleri, iyi/kötü, temiz/kirli, bakımlı/bakımsız, hızlı/yavaş, güzel/çirkin gibi ikili yapısal karşıtlıklar üzerinden işlenmektedir. Reklamlar bu şekilde eril/dişil özellikler ayrımı yaparak ikili karşıtlardan yararlanmaktadır. Günümüzde kadın ve erkek arasındaki biçimsel ve davranışsal farklılıkların azalması ve kadın ve erkekler giderek anrojenleşmekte[2] ise de, reklamların eril ve dişil modelle yaptığı erkekliği ve kadınlığı tanımlamaktan çok, tüketimlerini düzenlemektir(Kula, 2009: 85). Reklamlarda önceleri kadın bedeni kullanılırken, bugün yakışıklı ve genç erkek bedenleri kullanılmakta ve erkek bedeni de nesneleştirilmektedir. Bu şekilde de reklam ürünlerinin satışını artırmanın yanı sıra satılan imajlar yoluyla da farklı alanlardaki tüketimleri de kontrol altında tutmaktadır.

Toplumsal kurumlar toplumsal cinsiyet örüntülerini ve konumuz itibariyle de erkeklik örüntülerinin üretmede önemlidir. Buradan hareketle medya, toplumsal bir kurum olarak içine bulunduğumuz bilişim çağında toplumsal kültürel yapıdaki değişiklerin nabzını tutma hem de tüketim toplumunda kapitalist üretiminin yeni tüketicilerini pazara çekme kısmında büyük rol oynamaktadır. "Toplum, kadını ve erkeği tarihsel süreç boyunca bazı alanlara ait kılınmıştır. Yaşanılan toplumsal yapı ve dönem kadının ve erkeğin toplumsal işlevlerini belirler. Kadının ve erkeğin görünürlüğü ve değeri de yine kültür tarafından belirlenmektedir"(Demez, 2005: 29).

Biscolata reklamlarında Biscolata erkekleri doğa ile iç içe ve kaslı vücutlarının ve güçlerinin ön planda olduğu ancak yaptıkları işler toplumsal cinsiyet açısında erkek imajının dışında kadına dair işlerdir. Reklamlar içlerinde bulundukları zamanın şartlarından bağımsız değillerdir. Buradan hareketle Biscolata reklamlarındaki erkek imgesi tüketim toplumunda değişen erkek imajından bağımsız değildir. "Toplumsal değişmenin hız kazandığı günümüz toplumlarında geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinde yaşanan dönüşüm, geleneksel kadınlık ve erkeklik rollerinin belirli ölçüde geçerliliklerini yitirmesi ve yeniden sorgulanır hale gelmesine yol açmıştır" (Dündar, 2012: 123). Dündar'ın ifade ettiği gibi toplumsal değişim ve dönüşümlerin yarattığı sorgulamalar tüketim kültürünün değişmesi pazarda kadın ve çocukların dışında erkek tüketiciye olan ihtiyaç reklamların da bu gelişmelerden bağımsız gerçekleşmediğini açıkça göstermektedir. Reklamcılığın yerine getirdiği iki anahtar fonksiyonu bulunmaktadır. Bu fonksiyonlardan ilki, halka tüketim mallarını tanıtarak, serbest piyasa ekonomisine katkıda bulunurken; ikincisi ise, kadın ve erkeğe ilişkin rol-modellerini belirleyerek, sosyal değer ve davranışların işleyişine, yaygınlaştırılmasına ve (yeniden) üretilmesine katkı sağlamaktadır(Demir, 2006: 286). Lefebvre'ye göre insanların gündelik hayatlarına bir anlam vermek, yollarını bulmak ve hayatlarını yönlendirmek için reklamdan başka hiçbir şey yokmuş gibidir. Ona göre reklamsız bir kitle iletişim aracı düşünemeyiz"(Lefebvre, 2010; akt: Dündar, 2012: 128). Dündar'a göre: toplumsal cinsiyet rollerinin toplumsallaşma sürecinde sürekli olarak -yeniden- öğrenilen ve üretilen bir olgu olması, temelinde tekrar etme faktörünün yer aldığı reklamlara fazlaca önem atfetmektedir(Dündar, 2012: 123).

Baudrillard'a göre reklam cağımızın en dikkate değer kitle iletişim aracıdır(Baudrillard, 2012: 144). Post modernliğin durumu adlı eserinde Harvey, reklam ve medya imajlarının kültürel pratiklerde bütünleştirici bir rol oynamaya başladıklarını ve kapitalizmin büyümesinde önemli roller üstlendiklerini ifade etmektedir. Harvey, reklamların artık basit anlamda bilgi vermek ya da promosyon amacıyla biçimlenmediğini, satılacak ürünle ilgisi olan ya da olmayan imajlarında reklam vasıtasıyla satıldığını ifade etmektedir (Harvey, 2006: 320-321).

[2] Androjen kavramı, sosyal psikolojide kadına ve erkeğe atfedilen cinsiyet rollerinin aynı bireyde toplanması olarak açıklanmaktadır.

Hegemonik Erkeklik

Bir bedensel nitelik ya da kişiliği tanımlayan bir koşul olarak tasarlanan ve kadınlıktan ayırt edilebilen erkeklik tarihsel olarak yeni bir kavramdır. Kökeni itibariyle geçmişi 14. yy kadar uzanan ve Fransızca masculin-Latince masculinus' dan üretilen masculine sözcüğü, en basit şekliyle erkek anlamına gelmektedir. Erkeklik anlamına gelen masculinity ise, ilk olarak 18. yy'ın sonlarına doğru kullanılmıştır(Petersen, 1998: 42; Erdoğan, 2011: 46). Kadınlık kimliği ve pratiğinden farklı bir şekilde, bir iktidar pratiği olarak kurumsallaşan ve kültürden kültüre değişebilen bir kültürel yapıntı olarak erkeklik, erkeğin toplumsal yaşamda nasıl düşüneceğini, duyacağını ve davranacağını tanımlayan bir pratikler toplamıdır(Erdoğan, 2011: 47; Akt: Atay, 2004: 14, 20, 23).

Connell'a göre toplumda farklı düzeylerde erillikler bulunur. Bu erillikler toplumsal cinsiyet düzeninin yaşamsal bir parçası olarak kadınlık durumlarından ya da kendilerine eşlik eden dişiliklerden bağımsız olarak anlaşılamaz. Giddens'göre Connell, erkeklerin sahip olduğu iktidar ve gücün toplumsal cinsiyet eşitsizliğini nasıl yarattığını ve sürdürdüğünü irdeler(Giddens, 2008: 510). Giddens, Connell' a göre toplumsal cinsiyet ilişkilerinin, gündelik etkileşimlerin ve uygulamaların ürünleri olduklarını ve sıradan insanların özel hayatlarındaki eylemlerin toplumsal düzenlemelerinden bağımsız olmadığının altını çizer. "Bu düzenlemeler ömür boyu ve kuşaktan kuşağa sürekli bir yeniden üretime tabi olmakla birlikte, değişebilmektedir de"(Giddens, 2008: 510). Connell toplumdaki toplumsal cinsiyet düzenini erillikleri ve dişillikler arasındaki iktidar ağlarını biçimlendiren üç öğe ile açıklamaktadır. Bunlar, emek, iktidar ve kateksistir. Bu yapılar Connell'a göre birbirinden bağımsız işleyen ama birbiri ile de alakalı yapılardır. Connell(1998)'de ifade ettiği gibi, erkeklik toplumsal inşa sürecinde oluşan kültürel bir kurgudur ve bu nedenle de belirli bir erkeklikten söz etmenin de olanaksızdır. Ertan'ın Pruksank'dan alıntılayarak ifade ettiği gibi, "Erkeklik sosyal bir inşadır, her kültürde belirli bir zamanda temsil edilen birçok erkeklik şekli vardır ve bu erkeklikler, önceden var olmuş ya da gelecekte var olacak olanlarla benzer olmayabilir"(Pruksank, 2007;15, Aca: 161; Akt: Ertan, 2009: 111).

Connell göre hegemonik erkeklik, kadınlarla ilgili olduğu kadar, ikincil konuma itilmiş çeşitli erkeklik biçimleriyle ilgili olarak da inşa edilmektedir. Ona göre; farklı erkeklik biçimleri arasındaki etkileşim, ataerkil bir toplumsal düzenin işleyiş biçiminin ayrılmaz parçasıdır(Connell, 1998: 245). Connell, hegemonik erkekliğin kamusal yüzünün ile de iktidar sahibi erkeklerin ne olduğuna değil, ama bu erkeklerin sahip olduğu iktidarı ayakta tutmanın ne olduğuna ve bu kadar çok sayıda erkeğin neyi desteklemeye yönlendirildiğine dair olması gerektiğini de kapsadığını ifade eder. Hegemonyanın büyük oranda rıza gerektirdiğini belirten Connell çok az erkeğin, bir Bogart ya da Stallone olduğunu bu nedenle asıl olanın bu imajların ayakta kalması için yapılan işbirliği olduğunu ifade eder(Connell, 1998: 248).

Connell'ın da ifade ettiği gibi toplumsal cinsiyet ilişkilerinin karmaşıklığı yadsınamaz. Toplumsal cinsiyet ilişkilerinde tek tip bir stratejiden söz edilemez. Yani bu ilişkilerde Connell'ın da dediği gibi "karışım" kaçınılmazdır(Connell, 1998: 249). Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin karmaşıklığından söz eden Connell hegemonik erkekliğinde kendi iktidarını üretme ve sürdürmede de bu karmaşıklıktan faydalandığını söyler. "Hegemonik erkeklik, oldukça tutarlı bir biçimde, evcimenliğe yönelik açılımları ve şiddete yönelik açılımları, kadın düşmanlığına yönelik açılımları ve heteroseksüel çekime yönelik açılımları aynı anda barındırabilir"… "Hegemonik erkeklik, kadınlarla ve tabi kılınmış erkekliklerle ilişkili olarak inşa edilir. Bu öteki erkekliklerin açıkça tanımlanmış olması gerekmez"(Connell, 1998: 249).

Connell tabi kılınmış erkekliklerin açıkça tanımının yapılmasına gerek olmadığını ifade etmekle birlikte hegemonik erkekliğin en temel ayırt edici özelliğinin heteroseksüellik olduğunu da belirtir(s.249). Hegemonik erkeklik tabi kılınmış erkeklikler üstünden bu şekilde kendi iktidarını sürür ve hegemonik erkekliğin bu temel ayırt edici özelliği ile kendini tabi kılınmış erkeklikler üstünden yeniden üretir. "Hegemonik erkeklik ve erkekliğin tercih edilen halleri kültürel bir sürecin sonunda oluşmaktadır ve toplumsal kurumların yardımıyla da yeniden üretilmektedir. Bu yeniden üretim sürecinde, homososyal birlikteliklerin önemine vurguda bulunmakta son derece önemlidir".(Ertan, 2009: 108). Ertan'a göre; yeniden üretim sürecinde esas olan aslında heteroseksüelliğin en tepede oturmaya devam etmesidir.

Demez(2005) Connell'ın erkeklik tanımından hareketle, erkekliğin fiziksel anlamı basit bir şey olmadığını ve toplumsal cinsiyet açısından erkekliğin boy, pos, şekil, tavır ve hareketi de içine alan tüm yaşam biçimini ve tüm alışkanlıkları içerdiğini ifade eder. Erkekliğin, fiziksel becerilere sahip olmayı ve belirli becerilerin eksik kalmasını da içinde barındırdığını ve erkeklik ve kadınlığın bireyin kendi beden imajının ötesinde bedenin öteki insanlara sunuluş biçimini de kapsayan bir süreç olduğunu ifade eder"(Demez, 2005: 81). "Erkekler, kadın ve erkek arasında sadece hegemonik bir ilişki olmadığını aynı zamanda farklı erkeklik halleri arasında da hegemonik bir ilişkin var olduğunu keşfetmiştir. Hegemonik erkeklik, diğer tüm erkeklik biçimlerini bastırmakta ve erkek dünyasında var olabilmek için tek bir erkeklik biçimini dayatmaktadır"(Akça ve Tönel, 2011: 13-14). Beden ile yakından ilişkili olan hegemonik erkeklik, erkeğin materyal değil toplumsal olarak icra edilen bedensel pratikleri yoluyla da inşa edilmektedir (Gerschick ve Miller 1994 Akt: Akbaş, 2012: 11).

Mozaik Erkeklik

Connell'ın hegemonik erkeklik kavramsallaştırmasının yanı sıra, hegemonik erkekliğin tanımlamaları alanında kendi erkeklik örüntüleri ile hegemonik erkekliği bağdaştırmaya çalışan adeta mozaik bir erkeklik oluşturulduğunu ileri süren Tony Coles'ın çalışmasından da söz etmek çalışmanın sınırları açısından gereklidir. Coles bu kavramı, Connell'ın hegemonik erkeklik kavramı ile Bourdieu'nun habitus, sermaye ve alan kavramları ile bağdaştırarak oluşturduğu bir kavramla açıklamaya çalışmış ve bu yeni farklı oluşum sürecine de "mozaik erkeklik" adını vermiştir(Coles, 2008: 238).

Coles'a göre mozaik erkeklik kavramını erkeklerin kendi erkekliklerini yeniden oluşturmak için egemen erkeklik örüntülerinden kendilerine uygun olan parçaları kendi erkeklik örüntüleri ile kaynaştırmaktadırlar. Hegemonik erkekliğin erkeklik tanımlamalarının dışında kalan farklı erkeklikler hegemonik erkeklikten kendilerine uygun olan parçaları alıp mozaik gibi kendi erkekliklerini oluşturmak için bir araya döşemektedirler. Bu mozaik gibi döşeme işleminden dolayı Coles bu sürece Mozaik erkeklik demektedir. Mozaik erkeklik bu anlamda birbiriyle uyumsuz görünen erkeklik örüntülerinin ve bunlara bağlı yaşam tarzları bir arada olabilir. Bu hegemonik erkeklik tanımının dışındaki erkeklikler için yaşam alanı bulmayı mümkün kılmaktadır(Coles 2008, s.238). Birbirinden farklı bu erkeklik imajları Coles'ın ifadesi ile bir arada tutarlı bir desen oluşturabilmektedir. Bu duruma örnek olarak, gündelik hayatın akışı içinde gördüğümüz deneyimlediğimiz birçok örnek verilebilir. Görünüş itibariyle yeni erkeklik imajlarını yansıtan, vücut geliştiren, bakımlı olmak için çeşitli kozmetik ürünleri alan ve kullanan erkeklerin davranış biçimlerinin de ise hegemonik erkeklikle bağdaşan yönlerini ön plana çıkardığını görebilmekteyiz. Coles, erkeklerin erkeklik müzakeresi yaptığını ve hegemonik erkekliğin kendi sınırları içerisinde erkekliklerin bazı yönleri alıp, onları kişisel erkeklik anlayışları çerçevesinde birleştirip, kendilerine özgü egemen erkeklik standartlarını oluşturmak için yeniden formüle ettikleri bir süreci anlatmaktadır. Mozaik erkekliklerin inşa edildikleri koşullar kişiseldir fakat bu mozaik erkeklikler erkeklik alanında geçerli hegemonik erkeklik tanımlamalarına dayanmaktadır(Coles, 2008: 238-239).

Kadınsılaştırılmış Erkeklikler

Kadınsılaştırılmış erkeklikler kitle iletişim araçları yoluyla medyada her gün gördüğümüz reklamlarda izlediğimiz ve kendimizce tanımlamalarda bulunduğumuz erkeklik örüntülerini ve bunlara bağlı davranış biçimlerini ifade etmek için kullanmaktayız. Sancar'ın ifadesiyle(2009) toplumsal iktidar ilişkilerinin hem öznesi, hem de nesnesi olmak durumunda olan erkeklik deneyimlerini anlamadan, modern kapitalist toplumların egemen cinsiyet rejimlerini anlamak mümkün olmamaktadır(s.11).

Değişen dünyada bireyler, cinsiyet rejimleri de belli oranda değişiklere gebe kalmakta fakat mevcut toplumsal cinsiyet düzeninin değişmesi çok ayaklı bir süreci gerektirdiğinden erkeklik örüntüleri de şekil ve biçim değiştirerek, kendini farklı erkeklik imajlarında yeniden üreterek iktidar alanını genişletmeye devam etmektedir. Koyuncu'nun D. H Lawrence'ın romanlarındaki erkek kimliklerinden hareketle ifade ettiği gibi: "erkek kimliklerinin daha akışkan, sınırları belirsiz, hatta açıkça kadınsılığa kayan yapısı, ataerkil sistemin dayattığı kimlik söylem ve ideolojilerin ne kadar hassas ve kırılgan yapısı olduğunu göstermektedir"(Koyuncu, 2009: 67). Küreselleşen dünyada yaşam

formalarının değerlerin daha akışkan daha kaygan, eğilim bükülebilen ve şekil değiştirebilen formları toplumsal ve kültürel bir kurgu olarak hegemonik erkekliğinde aynı sürece tabi olduğunun da resmidir.

Türkiye'de televizyon dizilere bakıldığında, farklı erkekliklerin temsil edildiği görülebilmektedir. Dizilerde sunulan erkeklik imajları içinde, hem sert, maço, güçlü, duygularını belli etmeyen aile içinde güç odağı olan, çoğu zaman başarılı vb özelliklere sahip karakterler, hem de duygusal, sevgisini karşı cins rahatlıkla belli edebilen, kadının şefkatine ve yönlendirilmesine gereksinim duyan, şiir azan, sanatla ilgilenen, şefkatli özelliklere sahip karakterlere yer verilmektedir(Demez, 2005: 158; Akt: Ertan, 2009: 111).

Erkek bedeninin kadınsılaştırılarak ekranlarda ve dergilerde, hegemonik erkeklik örüntülerinin dışında kalan erkeklik modellerinin de yer aldığı medyada görebilmekteyiz. Diane T. Prusank (2007)'a göre yaratılan bütün erkeklik modelleri, hegemonik erkekliği üreten ve yeniden üreten alternatif söylemlerdir. Hegemonik erkekliğin yeniden üretimini sağlayan bu erkeklik modelleri, McRobbies'e göre tamamen hetereroseksüel bir çerçevede insanlara ulaştırılmaktadır(Akt: Ertan, 2009: 111). Prusank'ın 2007'deki gençlik dergilerinde erkeklik çalışmasında kadınsılaştırılmış erkekliklerden söz etmektedir. Prusank bu çalışmasında kadınsılaştırılmış yönleri ile ön plana çıkarılan erkeklikler yoluyla hegemonik erkeklikten uzaklaşılıp uzaklaşılmadığını konusunun altını çizmektedir(Prusank; 2007; Akt: Ertan, 2009: 111). Prusank bu yeni erkeklikleri kadınsı yönleri ön plana çıkarıldığı kabulü ile "kadınsılaştırılmış erkeklikler" olarak tanımlamaktadır. "Medyada yer alan söz konusu bu erkeklik rolleri, "Hanke'nin de ifade ettiği gibi, domestik ilgilere ve kişiler arası ilişkilere daha açık olan kadınsılaştırılmış erkeklerin inşasının ve kadın ve erkeklerin temelde benzer ilgilerinin olduğunun temsilini oluşturmaktadır(Hanke, 1992: 167; Akt: Ertan, 2009: 112).

Erkeklik, erkeklerin yaptığı ya da düşündüğü ve erkeklerin "erkek olmak" için yaptıkları, kadın – erkek ilişkilerini dikkate alarak kadınların yapmadığı ya da olmadığı herhangi bir şey, ve son olarak, bazı erkeklerin doğuştan ya da sonradan yakıştırılarak bazı diğer erkeklerden "daha erkek" oluşudur (Akt; Özbay ve Baliç, 2004: 91).

Öztürk(2012)'e göre, toplumsal cinsiyet beden üzerinden kimlikler üretir. Bedene ilişkin davranış ve nitelikleri değerli ya da değersiz kılan bir kültürel inşa sürecidir. Tarihsel ya da kültürel olarak değişiklik gösterebilen söz konusu bedensel inşa, toplum ya da kültüre dâhil olan üyeler tarafından prestijli taklit aracılığıyla elde edilebilir(Öztürk, 2012: 43). Öztürk'ün de ifade ettiği gibi bedene ilişkin araştırmalar sahip olduğumuz bedene ilişkindir. Sahip olunan beden, toplumsal cinsiyet algımıza göre sekilendirdiğimiz bir nesne konumundadır. Diyet, vücut geliştirme, kozmetik ürünler, estetik ameliyatlar beden üzerinden gerçekleştirdiğimiz pratiklerdir.

Medyada yer alan erkek imajlarına bakıldığında, sadece hegemonik erkeklik örüntüleriyle örtüşen erkeklerin temsilinin görülmediği bir gerçektir. Segal'in de ifade ettiği gibi medyada yer alan erkek imajlarında artık kadınsılaştırılmış ve hegemonik erkeklik imajlarını bir arada görmekteyiz. Segal'e göre: günümüzde kaslı erkek kahraman imgelerine taba tabana zıt erkeklik imgelerine rastlamak o kadar alışılmamış bir şey değildir. Reklamcılıkta, bir zamanlar kadınlara özgü olduğu düşünülen malların pazar payını yükseltmek için erkek vücutları gittikçe erotikleştiriliyor, parfümleniyor, süsleniyor ve bazen de yumuşatılıyor(Segal, 1992: 14). Bütün bu değişimlere ve bu değişimlerin medyaya yansımasını yanı sıra kadınsılaşan erkeklikler yoluyla da hegemonik erkeklik yeniden üretilmektedir. "Günümüz kapitalist toplumlarında, söz konusu "kadınsılaştırılmış" ürünlerin yeni kullanıcıları olarak erkekler de karşımıza çıkmaktadır. Ürünlerin pazarlanmasında yer verilen erkek bedeni, tıpkı kadın bendi gibi süslenip ve erotikleştirililip, bakılan bir özne konumuna getirilmektedir"(Ertan, 2009: 110).

Medyada ve özellikle televizyon reklamlarının yeni yüzleri söz konusu kadınsılaştırılmış erkekler tüketim toplumun yarattığı yeni erkek imajları sergilenmektedir. Bu erkekliklerin varlığının yanı sıra medyada, özelde de reklamlarda hegemonik erkeklik sunumları devam etmektedir. Her iki imajın bir arada sergilendiği tüketim toplumunda erkek bedeni de tıpkı kadın bedeni gibi araçsallaştırılmakta ve nesneleştirilmektedir. Ertan'ın da ileri sürdüğü gibi buraya kadar anlattıklarımızdan, "hegemonik erkeklik örüntülerinin yanında, farklı erkeklik örüntülerinin de söz konusu edildiği ileri sürülebilir"(Ertan, 2009: 113).

Türkiye bağlamında Ertan'ın da belirttiği gibi, medyada yer alan erkek imajlarının, Prusank'ın araştırmasında bulunanlarla ne kadar örtüştüğünü görmek çok da güç değildir. Bu bağlamda, farklı erkekliklerin Türk medyasında temsil ediliyor olması, geleneksel hakim erkeklik örüntülerinden uzaklaşıldığı, diğer erkeklilerin ve kadınların tabi kılınmadığı anlamına gelmemektedir. Türk medyasında yer alan erkeklik modelleri üzerine yeterli çalışma bulunmadığından inşa edilen erkekliklerin geleneksel erkeklik örüntüleriyle olan ilişkisinin boyutunu ifade etmek güç. Ancak, Prusank'ı çalışmasından yola çıkarak Ertan'ın da ifade ettiği gibi medyada yer alan bu yeni kadınsılaştırılmış erkeklikler yoluyla geleneksek erkeklik örüntüleri yeniden üretilmektedir. Bu anlamda hegemonik erkeklik temsilleri aslında bu yeni erkeklik örüntüleri yoluyla yeniden üretilmektedir.

Son yıllarda Türk basında kapitalist gelişmenin yeni pazar arayışların bir yansıması olarak tüketen toplum içinde yaratılan yeni tüketen erkeklikler aslında başlı başına bir araç konumunda mevcut hegemonyanın taşıyıcı ve üreticisi konumundadır. Biscolata reklamlarında yer alan yeni erkeklik imajları kadınsılaştırılmış bedenleri ile hegemonik yapının üretimine ve yeniden üretimine katkı sağlamakta, yeni erkekliklerin beden temsilleri ile adeta "kadınsılaştırılmış erkeklikler" i tüketirken hegemonik erkekliği yeniden üretmekte hegemonyayı küllerinden var etmektedir. Medyada yer alan söz konusu kadınsılaştırılmış erkeklikler eğer farklı erkekliklerin hegemonik erkekliğin sınırlarının dışında var olabildiğinin ayak sesleri olabilseydi hegemonik erkekliğin farklı erkeklilerin temsili ile ikinci planda kaldığı savı doğrulanmış olurdu. Hegemonik erkekliğin en büyük yapı taşlarından heteroseksüelliğin medya imajlarında daha yaygın bir şekilde yansılatılıyor olmaması ve medyada yer alan hegemonik erkeklik örüntülerinin sayısında azalma olması beklenirdi.

Ertan'a göre; eğer yeni kadınsılaştırılmış erkeklik örüntüleri hegemonik erkekliği yeniden üretme aracı değilse, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerin ortadan kalkması LGBTT bireylerin medyadaki görünürlüğünün daha fazla artması, eşcinsel bireylerin ekonomik, politik, kültürel ve sosyal yaşam içinde ayrımcılığa maruz kalmaması ve homofobinin toplumsal kurumlar ve kültürel yapı içerisinde bu denli yaygın olmaması gerekirdi(Ertan, 2009: 114).

Toplumsal değişmenin bu denli hızlı ve birey tarafından içselleştirilmesinin kolay olmadığı göz önünde bulundurulursa, bu ancak ataerkil toplumsal eşitsizlikler düzeyinde yeniden üretime yardımcı olarak kullanılan kimlikler olarak açıklanabilir. Medyada temsillerini gördüğümüz bu yeni kadınsılaştırılmış erkekliklerin habercisi olan yeni erkeklik imajları, hegemonik erkeklik çizgisinde üretim ve yeniden üretim işlevi görmekte hegemonik erkekliği yeniden üretmektedirler.

Metodoloji

Çalışmamızda teorik alt yapı için bazı kavram, kuram ve daha önce konu ile ilgili yapılmış Türkçe ve İngilizce kaynaklardan yararlanılmıştır. Araştırma nesnesi olarak Şölen firmasının bisküvi ürünü olan "Biscolata ürünü için çekilen reklam filmleri kavramsal çerçeve kısmında problematikleştirilen konu için örnek teşkil ettiği tespit edilmiş ve ürün reklamlarına içerik çözümlemesi yapılmıştır. "Walizer ve Wienir(1978) içerik çözümlemesini kaydedilmiş enformasyonun içeriğini incelemek için geliştirilmiş sistematik herhangi bir yordam olarak tanımlanmıştır" "Krippendorff(1980) ise içerik çözümlemesini, verilerden bağlamlarına doğru, tekrarlanabilir ve geçerli referanslar yapmakta kullanılan bir araştırma tekniği olarak tanımlar"(Akt: Ataberk ve Ataberk, 2007: 20). İçerik çözümlemelerinde medya içeriğinin gerçek dünya ile karşılaştırılması da yapılmaktadır. "Birçok içerik çözümlemesi "gerçek kontrolü" olarak betimlenebilir, burada yapılan belirli bir grubun, olgunun, özelliğin ya da niteliğin gerçek dünyadan alınmış standart bir değerle karşılaştırılmasıdır"(Ataberk ve Ataberk, 2007: 23). Medyada yer alan kadınsılaştırılmış erkeklik imajları ile gerçek toplumsal yaşamda, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin devam ettiği yaşamada, erkeklik rol ve imajları ile karşılaştırma yapılmıştır. Çekilen reklam filmlerinden çeşitli kesitler halinde reklam fotoğrafları alınmış ve yorumlama edinimine tabi tutulmuştur.

REKLAM ANALİZİ VE BULGULAR

"Biscolata olarak reklamımızı yapmadan önce "kadınların gerçekten ne istediği" sorusunu kendimize sorduk. Kadınlar artık kendilerine yönelik reklamlarda başka güzel kadınları görmek istemiyordu. Biz de reklamlarımız için Biscolata yakışıklılarını tercih ettik"(Biscolata Facebook

Sayfası, 2011). Biscolata ürününün Facebook sayfasında alıntıladığımız gibi, bu şekilde kendilerini ifade eden firma aslında şu gerçeğin farkındadır. Kitle iletişim araçlarında bir meta olarak kadın bedeni sergilenmektedir ve değişen zaman ve teknoloji akın giden küresel çağ bazı değerlerin de beraberinde bir takım değişiklikleri getirmiştir. Erkek imgesi yeni erkek imajının göstergesi olarak öncelikle erkek yaşam dergilerinde olmak üzere medyada yer alamaya başlamıştır. Kadınlar, kadın bedenin dışında erkek bedenin medya ve reklamlarda sunulmasına büyük ilgi göstermiştir. Bu durumdan hegemonik erkekliğin hoşnut olduğu da düşünülemez.

Yukarıda reklam Biscolata reklam filmlerinden alınmış kesitlerden bazıları verilmiştir. Biscolata erkeği sevecen ve şefkatli görünümünün yanında vücut geliştirme acısından da sergilenmektedir. Biscolata reklamlarına gösterilen ilgiyi bu ürünlerin reklam oyuncularının kaslı ve güçlü unsurları ön plana çıkartılan reklam oyuncularından kaynaklandığı görülüyor. Söz konusu ürün reklamları hakkında çeşitli site ve sosyal paylaşım sitelerinde yapılan yorumlardan anlaşıldığı üzere kadınlar da erkek bedeninin medya ve reklamlarda metalaştırılmasından hoşnut. Bu durumun da göstergesi olarak sosyal medya üzerinden açılan hesaplar ve takipçi sayılarından anlaşılmaktadır. Bütün bunlar olurken kadınlar açısından "sadece kadınlar mı metalaştırılacak biraz da erkek bedeni metaştırılsın" hesabı olan durum hegemonik erkeklik açısından da kabul edilesi bir durum olmasa da baş tacı edilen ilgi gören Biscolata reklam oyuncuları bu ilgi ve alakadan rant elde etmeye çalışan film yapımcılarının Biscolata reklamlarında rol alan bir oyuncuyu bir dizi filminde başrol oyuncusu yapması mevcut ilginin ne boyutlarda olduğunun resmidir.

"Dişi ve erkek arasındaki farklılıklardan biri de kadınların erkeklere göre vücutlarında daha az tüy olmasıdır, kadınlar bu farkı daha da belirginleştirmek daha da dişi görünmek için neredeyse bütün vücutlarını tüylerden arındırmaya çalışmaktadırlar(Moris, 1992: 215; Akt: Kula, 2009: 98). Yeni kadınsılaştırılmış erkeklik kimlikleriyle bir yandan erkeğe ayrılmış alandaki değerlere sahip çıkarken öte yandan da kadına atfedilen alanı istila etmekle, ona da hâkim olmayı istemektedir(Koyuncu, 2009: 72). "Kadınsılaştırmanın erkeğin iktidar alanını yitirmesi olarak görülmemesi gerektiği konusunda uyaran Kathleen Rowe şunları dile getirir: "Duyarlı erkeğin görünüşteki kadınsılaştırılması cinsel farklılığı ortadan kaldırmaz, tam tersine kadınlardan onları kadın yapan özellikleri esirgeyerek erkek iktidarını yeniden sağlamlaştırır(Rowe, 1995: 186; Akt: Koyuncu, 2009: 73). "Aslında bu " ataerkil sistemin kendi iktidarını elinde tutabilmek için kendi sınırlarını aşmasından başka bir şey değildir"(Riesere, 2002: 83; Akt: Koyuncu, 2009: 73). Erkeklerin kadınsılaştırılmış erkeklikler yoluyla bedene ve doğaya dönüş yapması ya da yapıyormuş gibi görünmesi, erkeklerin bu yeni erkeklikler yardımıyla iktidar alanını terk ettiği anlamına gelmez(Koyuncu, 2009: 73). Tüketim toplumunda kadınların tüketim alanına erkeklerin de potansiyel tüketiciler olarak çekilmek istenmesi,, kapitalizme hizmet ederken, kadınsılaştırılmış erkeklikler de kadın alanını da kendi iktidar alanına katarak iktidar alanını genişletmekte kadın ve erkek alanını birleştirmekte eril değerleri yüceltmektedir. Kadın ve erkek arasındaki hiyerarşik düzen toplumsal olarak değişmediğinden bu durum kadınların lehine olmadığı gibi, bu durumun gerçek bir toplumsal dönüşümün habercisi olduğundan söz edilemez.

"Erkek bedeninin güç ve dayanıklılık gibi özelliklerini ön plana çıkaran bedensel temsil, erkek ve kadın arasındaki hiyerarşik bölünmeye göndermede bulunan dışsal hegemonyanın sürekliliğini sağlamaya yöneldiği gibi, aynı zamanda normatif bir erkek bedeni üretme yoluyla, erkeklerin birbirleri arasındaki hiyerarşik bölünmeye vurgu yapan içsel hegemonyayı da sağlama almakta ve sürekliliğini sağlamaktadır"(Öztürk, 2012: 51).

İçinde bulunduğumuz zaman kapitalizmin kendini yeniden üretebilmek adına adeta elinden geleni arkasına koymadığı ve bunu yapabilmek adına hareketlendirebildiği kadar çok değeri hareketlendirdiği ve daha fazla tüketim için belirli stratejiler uyguladığı bir çağdır. Reklamlar tüketim kültüründe kitlelere hitap etmede en etkin şekilde kullanılan araçlardır. Bu çalışma kapsamında reklamlarda kullanılan öğelerde cinsiyet olarak değişimin ve bunun toplumda yarattığı etki ele alınarak sosyolojik açıdan ataerkil bir toplumda erkek beden imajı kullanılarak kadın tüketicilere hitap eden ve bu anlamda da, kadınlar tarafından büyük ilgi gören Biscolata reklamları analiz edilmiştir. Alışkın olduğumuz tarzın dışında ve bir o kadar da aslında içerisinde olan Biscolata reklamları erkek bedenin reklamlarda kullanılmasının Türkiye'de bir ilki temsil etmesi anlamında dikkat çekmekte ve üzerine söz söylenmeye değer bir konu olarak görülmektedir.

Biscolata reklamlarında Biscolata erkekleri doğa ile iç içe ve kaslı vücutlarının ve güçlerinin ön planda olduğu ancak yaptıkları işler toplumsal cinsiyet açısında erkek imajının dışında kadına dair işlerdir. Yukarıda verilen reklam görüntülerinde de olduğu gibi reklamda doğa içinde resmedilmiş olan Biscolata erkekleri ilk resimde elinde gitar, ikinci resimde elinde bir çiçekle görülmektedir. Hegemonik erkekliğin sert duruşu, hegemonyacı tavrı yanında Biscolata erkeği daha yumuşak ve ılımlı görüntüsü ile daha kadınsı bir görüntü vermektedir. Toplumsal cinsiyet dayalı iş bölümünde kadına ait olarak belirlenen mutfak doğal ortama taşınmış ve reklam oyuncusu erkek olduğu halle Biscolata bisküvisi yapmaktadır. Kadının çalışma yaşamında daha fazla yer alıyor olması toplumsal cinsiyet dayalı bazı işbölümlerinde kimsi olsa da değişiklere neden olmuştur. Anacak mevcut ataerkil düzen içerisinde mutfak yine kadına ait alan olarak görülür erkek isterse kadına yardımcı olur. Kadınlara yönelik bir reklam olarak Biscolata reklamları, kadının kalbine giden yolun mutfaktan geçtiği klişelerinden yola çıkarak erkeklerin değil kadınların kalbine giden yolu Biscolata mutfağından geçirmenin yollarını aramaktadır.

Reklamın çıkış teması, hedef kitle olan kadındır. Ürün tüketim kültüründe kadınların hayli tükettiği ve tüketilmesi için de teşvik edildiği çikolatadan yapılmış bisküvi tarzı yiyecek maddeleridir. Burada asıl üzerinde durulması gereken reklamı hazırlayan şirketin reklam öncesinde yapmış olduğu zihinsel manevradır. Reklam filmi çekilmeden önce bir grup kadınla görüşmeler yapılır ve hayallerinde mekânı anlatmaları istenir daha sonra kadınların hayal ettikleri mekân ve imaj üstünden Biscolata erkekleri yaratılır. Bu çalışma çerçevesinde tüketim kültürü ataerkilliğin çatlaklarından nasıl yeşerdiğinin ve tüketen kesim olarak kadınlara yönelik bu reklam örneğinde erkek bedenin sunumunu reklam içerisinde sunulan metaforlar yardımı ile ortaya konulmaktadır.

Toplumsal cinsiyet kavramı, toplum içerisinde erkeklerle bütünleşen yerler, zamanlar, aletler ve görevleri, konuşma biçimleri, anlama biçimleri, jest ve mimikleri, beklentileri kadınlarla bütünleşen özelliklerden ayırt eder. Tüm bunlar toplumsal ve kültürel normlara göre belirlenir. Ataerkil toplumsallaşmaya dayalı toplumsal cinsiyet kurgusunun dışındaki "Biskolata erkeği" hizmet eden, mutfakta çikolata yapan, doğada toplayıcılık yapan, sevgi, aşk ve şefkatle bütünleşmiş bir rol oynamaktadır.

Reklamlar içlerinde bulundukları zamanın şartlarından bağımsız değillerdir. Buradan hareketle Biscolata reklamlarındaki erkek imgesi tüketim toplumunda değişen erkek imajından bağımsız değildir. Yirmi birinci yüzyılda Türk toplumunda meydana gelen değişim ve dönüşümlerin izini, reklamlara yansıyan imajlar yoluyla da gözlemleyebiliriz.. Ancak söz konusu bu değişimler tüketim toplumu, kapitalizmin tüketici kitlesini genişletme isteğinden bağımsız değildir. Bu nedenle mevcut değişim sinyalleri ne toplumsal yapıda temel değişikliklere işarettir, ne de kapitalist pazar arayışından bağımsızdır.

SONUÇ YERİNE

Çalışmamızda toplumsal bir kurum olarak medya ve reklamların, toplumsal değişim ve dönüşümlerinin nabzını tutmadaki rolüne değindik. Tüketim kültüründe bireysel yaşam biçimlerini, tüketim alışkanlıklarını değiştirmede aracı olarak medya toplumsal cinsiyet sunumunda önemli bir rol oynamaktadır. Toplumsal cinsiyet rolleri medyada yer alan reklamlarda sunulan imajlar, statü ve roller yoluyla sergilenmekte ve bu şekilde de toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri de yeniden üretilmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri sadece toplumda ikinci plana itilmiş kadınlar üzerinden değil, aynı zamanda hegemonik erkekliğin çizdiği sınırlar içerisinde var olmaya çalışan hegemonik erkekliğin dışındaki erkeklikler üzerinden de ele alınmalıdır. Son dönemde medyanın çeşitli içeriklerinde hegemonik erkekliğin dışında kalan erkeklik imajlarına yer verilmesi toplumsal değişimin medya ve reklamlara yansıması olarak görülebilir. Fakat söz konusu durum ne sadece toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin değiştiğini ne de suni bir gündem yaratma çabasıdır. Medya ve reklamların toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini yeniden üretmedeki rolü sadece neden sonuç ilişkisi olarak ele alınmaması gereken anlama ve yorumlama edinimine tabi tutulması gereken karmaşık bir durumu göstermektedir. Heteroseksüel erkekliğin hala erkeklik algısında başrol oynaması bu durumun en bariz örneğini oluşturmaktadır. Tüketim kültürü ile yaratılan ve dış görünüşte, davranış biçimlerinde daha kadınsı olarak gösterilen yeni kadınsılaştırılmış erkeklik imajları yoluyla mevcut cinsiyet eşitsizliklerinin üstü örtülmektedir. Hegemonik erkekliğin çizdiği sınırlar içerisinde farklı erkeklik davranışlarının bir arada görünmesi yoluyla hegemonik erkeklik iktidar alanını genişletmekte ve kendini yeniden üretmektedir. Hegemonik erkekliğin keskin sert duruşu, küresel akışkan yaşam tarzları, kimlikleri ve imajlarından nasiplenerek daha kırılgan ve akışkan olabilmekte kendini farklı erkeklikler yoluyla da yeniden üretebilmektedir. Bu çalışma sonucunda örnek reklam resimlerinde de görüldüğü gibi hegemonik erkeklik tanımının dışında görüntülere de konu olan Biscolata erkeği ile hegemonik erkeklik yeniden üretilmektedir. Hegemonya küllerinden yeniden doğmaktadır.

KAYNAKÇA

Akbaş, E.(2012). Türkiye'de Sosyal Medyada Futbol Taraftarlarının Erkeklik Söylemleri(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Bilgi Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

Akca, B. E.,Tönel, E.(2011). "Erkeklik Çalışmalarına Teorik Bir Çerçeve: Feminist Çalışmalardan Hegemonik Erkekliğe", iç. Medyada Hegemonik Erkek(lik) ve Temsil 2011(Edt. İlker Erdoğan), İstanbul: Kalkedon Yayınları, s. 11-39.

Alemdaroğlu, A., DEMİRTAŞ, N.(2004). "Biz Türk Erkeklerini Böyle Bilmezdik!: Mynet'te Erkeklik Halleri", ", iç Toplum ve Bilim: Erkeklik 2004(Edt. İsmet Tanıl Bora), İstanbul: Birikim Yayınları, s. 206-224

Ataberk, Ş., Ataberk (Der)(2007). Medya İçeriklerini Çözümlemek: İçerik, Göstergebilim ve Söylem Çözümleme Yöntemleri.Ankara: Siyasal Kitabevi

Atay, T.(2004). “Erkeklik” En Çok Erkeği Ezer”, Toplum ve Bilim: Erkeklik 2004 (Edt. İsmet Tanıl Bora), İstanbul: Birikim Yayınları, s. 11-30

Atay, T.(2012). Çin İşi Japon İşi: Cinsiyet ve Cinsellik Üzerine Antropolojik Değiniler.İstanbul: İletişim Yayınları 1. Baskı

Baudrillard, J.(2012). Tüketim Toplumu.İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 5. Baskı

Biskolata, Facebook Sayfası, www.facebook. com. tr

Bocock, R.(2009). Tüketim. Ankara: Dost Yayınları, 3.Baskı

Cengiz, K. ve diğerleri (2004). “Hegemonik Erkekliğin Peşinden”, ”, iç Toplum ve Bilim: Erkeklik 2004(Edt. İsmet Tanıl Bora), İstanbul: Birikim Yayınları, s. 50-70

Coles, T.(2008). Finding Space in the Field of Masculinity: Lived Experiences of Men’s Masculinities, Journal of Sociology, 44; 233, http://online.sagepub.com

Connell, R.W. (1998). Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1. Baskı

Demez, G.(2005). “Kabadayıdan Sanal Delikanlıya: Değişen Erkek İmgesi”, İstanbul: Babil Yayınları, 1. Baskı

Demez, G.(2011). “Sanal Dünyanın Kişisel Alanı: Bir Sosyal Paylaşım Ağı Olarak Facebookta Erkeklik Tartışmaları”, iç. Medyada Hegemonik Erkek(lik) ve Temsil 2011(Edt. İlker Erdoğan), İstanbul: Kalkedon Yayınları, s. 325-352

Demir, K. N.,(2009). “ Erkek Dergilerindeki Reklam Fotoğraflarında (yeniden) Üretilen Metroseksüel Kimlik”, iç. Erkekliğin Değişe(meye)n Halleri 2009 (Edt. Huriye Kuruoğlu), İstanbul. Beta Yayınları, 81-102

Demir, N. K.(2006). “Kültürel Değişimlerin Reklamlarda Kadın ve Erkek Rol- Modellerine Yansıması”. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2006 Cilt: 16, Sayı: 1 Sayfa: 285-304

Dündar, Ö. Z. (2012). “Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Televizyon Reklamlarına Yansıması” , iç. ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar Ocak 2012, 5(1), 121-136

Erdoğan, İ.(2011). “Erkek Dergilerinde (Men’s Health-fhm Esquire Türkiye Örneğinde) Hegemonik Erkeklik, Beden Politikaları ve Yeni Erkek İmajı”, iç. Medyada Hegemonik Erkek(lik) ve Temsil 2011(Edt. İlker Erdoğan), İstanbul: Kalkedon Yayınları, s. 41-68

Ertan, C.(2009). Türkiye’de Erkeklik İmgesi ve Eşcinsel Kimliği(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya

Giddens, A.(2000). Sosyoloji. Yay. Haz. Cemal Güzel, Ankara: Ayraç Yayınları.

Giddens, A.(2008). Sosyoloji. İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Harvey, D.(2006). Postmodernliğin Durumu. İstanbul: Metis Yayınları

Koyuncu, Y. N.(2009) .“D. H. Lawrencein’in “Aşık Kadınlar” ve “Lady Chatterley’in Sevgilisi” Romanlarında İstilacı Erillik, iç. Erkekliğin Değişe(meye)n Halleri 2009 (Edt. Huriye Kuruoğlu), İstanbul. Beta Yayınları, 67-80

Meral, S. P.(2011) .“Erkek Hegemonyasının (Yeniden) Üretimi: Dergi Reklamlarında Hegemonik Erkekliğin Temsili”, iç. Medyada Hegemonik Erkek(lik) ve Temsil 2011(Edt. İlker Erdoğan), İstanbul: Kalkedon Yayınları, s. 297-323

Onur, H.,Koyuncu, B.(2004). “Hegemonik” Erkekliğin Görünmeyen yüzü: Sosyalizasyon Sürecinde Erkeklik Oluşumları ve krizleri Üzerine Düşünceler, ”, iç Toplum ve Bilim: Erkeklik 2004(Edt. İsmet Tanıl Bora), İstanbul: Birikim Yayınları, s. 31-49

Özbay, C., Baliç, İ.(2004) .“Erkekliğin Ev Halleri”, ”, iç Toplum ve Bilim: Erkeklik 2004(Edt. İsmet Tanıl Bora), İstanbul: Birikim Yayınları, s. 89-103

Öztürk, A.(2012). “ Eril Bedenselleşme: Hegemonik Erkek Bedeninin İnşası”. FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), 2012 Bahar, sayı: 13, s. 39-53

Sancar, S.(2011). Erkeklik: İmkânsız İktidar. İstanbul: Metis Yayınları, 2. Baskı

Segal, L.(1992). Ağır Çekim Değişen Erkeklikler Değişen Erkekler. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1.Baskı.

LİSEDE OKUYAN ERKEK ÇOCUKLARIN "İDEAL ERKEK" ALGISI

Özlem CANKURTARAN ÖNTAŞ[1]

Emma SAYGI DOĞRU[2]

ÖZET

Günümüzde ataerkil bir iktidara işaret eden "erkeklik" kavramının gerçekte var olan erkeklik pratiklerini tam olarak yansıtmadığı düşünülmektedir. Son dönemde toplumsal cinsiyet üzerine yapılan tartışmalar, erkekliğin genel bir tanımının yapılamayacağı çünkü birbirinden farklı bağlamların birbirinden farklı "erkeklik"ler ürettiği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Buna rağmen, "iktidar", "güç" ve "erkeklik" hep beraber anılan kavramlar olmuşlardır. Bildiriye konu olan çalışmanın amacı, 1990'larda dünyaya gelmiş ve şu anda içinde bulunduğu gelişim dönemi itibariyle toplumdaki rollerini, kimliğini belirlemeye çalışan lise çağındaki erkek çocukların erkekliğe dair fikirlerini öğrenmektir. Çalışma, 2012 yılı Ocak ayında Eskişehir'de düz bir lisede okumakta olan toplamda 15-17 yaş arasındaki 45 erkek çocukla 7 odak grup görüşmesi şeklinde gerçekleştirilmiştir. Bildirinin amacı, erkek çocuklara yöneltilen "ideal erkek" var mıdır, varsa nasıl olmalıdır, kendilerini "ideal erkek" kavramı karşısında nasıl konumlandırmaktadırlar ve ideal erkek dendiğinde ilk akıllarına gelen kişi kimdir gibi açık-uçlu sorulara verilen cevapları tartışmaktır.

Anahtar Kelimeler: *erkeklik, hegemonik erkeklik, toplumsal cinsiyet, ergenlik*

ABSTRACT

Masculinity is a concept that helps us analyze the hegemonic structure that is hierarchically organized among men. According to the hegemonically accepted hierarchical system, some men are economically, socially, physically, and psychologically more powerful than others. In this study, our aim was to gatherin formation about adolescents' thougts and attitudes about masculinity in a high school in Eskişehir. By composing focus groups (15-18 age group, 45 boys, 7 focus groups) volunteer adolescents were gathered and asked to describe what constitutes a man. What are the physical, phsycological, economical characteristics of an ideal man and whether they can give an example for an ideal man. As a result, the findings supported the western studies on masculinity with the exception of the specific example of an ideal man. Male students described a man who is tall and muscular as physically ideal. An ideal man who never shows his emotions and never cries is psychologically powerful. He should have the opposite attitude towards homosexualsversuswomensince males are homophobic in general. An ideal man should be economically powerful to keep his family wealthy. When the male students were asked to give an example of an ideal man, they preffered an ideological example. Atatürk (the Turkish leader) is the example of an ideal man because he sacrified his life for his homeland. He is a hero without dispute. Thatexample is an original finding that shows us the power of hegemony and ideology on adolescents attitudes about masculinity in Turkey.

Keywords:*Masculinity, adolescents, hegemonic masculinity, gender*

GİRİŞ

1970'li yıllar "erkeklik" kavramının sadece biyolojik cinsiyet temelinde ele alındığı ve belli bir rol modele indirgendiği yıllardır. 1980'li yıllarda ise feminist hareketle beraber "erkeklik" kavramı, "toplumsal cinsiyet" temelinde ele alınmaya çalışılmaktadır(Türk, 2007:5). Buna göre "erkeklik" sadece biyolojik bir farklılık değil, toplumsal, kültürel, siyasal bir örüntü içerisinde şekil alan ve iktidarla, iktidara ait olan güç ile ilişkili olan bir kavramdır(Conell, 2011:831; Jefferson, 2002:65). 1990'lara gelindiğinde ise tartışmalar, erkekliğin genel bir tanımının yapılamayacağı çünkü birbirinden farklı bağlamların birbirinden farklı "erkeklik"ler ürettiği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Buna göre, tikellikler üzerinden giden "erkeklik", bağlamı içerisinde ele alınmaya çalışılmaktadır. "Erkeklik" ve erkeklik tanımı süreç içerisinde farklılıklar gösterse de "iktidar", "güç" ve "erkek" hep

[1]Doç. Dr. Hacettepe Üniversitesi, İ.İ.B.F Sosyal Hizmet Bölümü.ozlemontas@hacettepe.edu.tr

[2]Doktora Öğrencisi, İ.İ.B.F Sosyal Hizmet Bölümü. esaygi@anadolu.edu.tr

beraber anılan kavramlar olmuşlardır. İktidarın her daim erkek egemenliğinde olması kadın-erkek arasındaki eşitsiz ilişkinin yorumlanmasında kilit rol oynamıştır. Kültürel ve kurumsal inşası ile birlikte "rıza" ve "ikna" yoluyla toplumun her kesiminde kabul gören bu eşitsiz ilişki literatürde Gramsci'nin "hegemonya" kavramı ile açıklanmaya çalışılmaktadır. "Hegemonik erkeklik" kavramı 1980'lerden beri toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliği açıklamaya çalışmaktadır(Conell, 2011: 831). Son dönemde ise erkekler arasında da hiyerarşik bir düzen olduğu iddiası iktidar ve erkek ilişkisinin de farklılaşabildiği üzerine vurgu yapmaktadır(Türk, 2007:4). İktidar ve erkekliğin sadece belli bir erkek grubunun elinde olması erkek-kadın arasındaki hiyerarşinin yanı sıra erkekler arasında da güce sahip olan ve "ideal erkek" diye tanımlanan erkekler ile güce sahip olamayan erkekler arasında hiyerarşik ve hegemonik bir düzen olduğunu ortaya koymaktadır(Coles, 2008: 234; Pinto, 2011:23). Bu çalışmanın amacı ise, 1990'larda dünyaya gelmiş ve şu anda içinde bulunduğu gelişim dönemi itibariyle toplumdaki rollerini, kimliğini belirlemeye çalışan lise çağındaki erkek çocukların erkekliğe dair fikirlerini öğrenmektir. Çalışma, "ideal erkek" var mıdır, varsa nasıl olmalıdır ve kendilerini "ideal erkek" kavramı karşısında nasıl konumlandırmaktadırlar gibi sorularla şekillendirilmiş ve ergenlik dönemindeki erkek çocukların kendilerini ifade etmeleri yönünde organize edilmiştir.

YÖNTEM

Katılımcılar

Bu çalışma, gelişim dönemi itibariyle ergenlik dönemi içerisinde olan erkek çocuklarla gerçekleştirilmiştir. Ergenlik dönemi cinsel rolünü kabullenme buna uygun davranış örüntülerini geliştirme, duygusal bağımsızlığını kazanma, arkadaşlık ilişkilerinde Kabul görme, meslek seçimi için gerekli olan önkabulleri öğrenme ve kendine uygun mesleği seçme dönemidir. Bu çalışma kapsamında ergenlik dönemi içerisinde cinsel kimliğini ve ona uygun olan davranış örüntülerini belirlemeye çalışan15-17 yaş arasındaki 45 erkek çocukla 7 odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Gruplar 5 ile 8 kişiden oluşturulmuştur. Görüşmelerin ortalama süresi 70 dakikadır. Bu çalışmada amaç, aynı gelişim döneminde olan erkek çocukların "erkeklik" kavramına ilişkin fikirlerini, kendi erkeklik deneyimleri ve erkekliğe ilişkin tutumlarını, alışkanlıklarını öğrenmektir. Gruplar, birbirine yakın yaş aralığında olan, tamamı erkek, sosyal, ekonomik ve kültürel yapıları birbirine yakın ailelerden gelen lise öğrencilerinden oluşturulmuştur. Zira, çalışmanın gerçekleştirildiği okul Eskişehir'de bulunan merkezi bir lisedir. Eskişehir Cumhuriyet Lisesi toplamda 1500 öğrencisi olan, kız-erkek karma eğitim veren, 9. ve 10. sınıflara sabah ve 11 ve 12. sınıflara öğle olmak üzere iki dönemli akademik eğitim veren genel bir lisedir. Hedefi, üniversiteye öğrenci hazırlamak olan bu liseye gelen öğrenciler genellikle şehir merkezinde ikamet etmektedir. Eskişehir'de şehir merkezinde ikamet etmek, şehrin çevresinde ikamet etmekten farklı bir anlam taşımaktadır. Şehir merkezinde ikamet etmek, şehrin tüm imkanlarından kolay bir şekilde istifade edebilmeyi beraberinde getirdiği için ekonomik olarak orta seviyede düzenli bir gelire sahip olmayı ve kendine ait bir evi olmasa dahi yüksek bir kira bedeli ödeyebilmeyi gerektirmektedir. Araştırmaya katılanlara ilişkin sosyo-ekonomik veriler ayrıntılandırıldığında erkek çocukların %93'ünün kent merkezinde doğmuş olduğu görülmektedir. %45'inin 2 ve daha fazla kardeşi vardır. Araştırmaya katılan çocukların oturdukları semtler %68 oranla merkezde yer alan semtlerdir(bir başka deyişle orta gelir düzeyinin yerleştiği mekanlardır), %68 oranında orta gelir düzeyine sahip olan çocukların baba mesleklerine bakıldığında genel olarak eğitim gerektiren profesyonel meslekler olduğu görülmektedir. Diğer taraftan bununla beraber araştırmaya katılanların % 33'ü alt gelir grubuna ait olan semtlerden gelmektedir. Alt-gelir grubuna mensup olan ailelerden gelen çocukların baba mesleklerine bakıldığında ise genel olarak bu kimselerin işsiz oldukları veya emekli oldukları halde ek işler yapmaya çalışan kimseler olduğu görülmektedir.

a) Katılımcıların aylık hanegeliri tablosu

%	Hanegeliri
Asgari ücret	7.5
1000-2000 arası	65.0
2000 ve üzeri	27.5

b) Ebeveynlerin doğum yeri tablosu

Doğum Yeri					
Anne			Baba		
Kent	İlçe	Köy	Kent	İlçe	Köy
65.0	32.5	2.5	67.5	27.5	5.0

Araştırmaya katılan öğrencilerin aile gelirlerine bakıldığında %65'inin hane gelirinin 1000- 2000 YTL arası olduğu görülmüştür(TÜİK verilerine göre asgari ücret 2012 yılı itibariyle 658 YTL' dir.). Sadece % 28'inin hane geliri 2000 YTL ve üzeridir. Katılımcıların geldikleri ailelere ilişkin bilgi vermesi amacıyla kendilerine ebeveynlerinin sosyal ve ekonomik durumuna ilişkin sorular da yöneltilmiştir. Buna göre, anne ve babaların ortalama % 66'sı kentte doğmuşlardır. Çoğunluğu kent kökenli ailelerden gelen çocukların sadece %4'ü kırsal alandan gelen ebeveynlere sahiptir. Dolayısıyla çalışma, ebeveynleri kentte doğmuş, kendileri de kentte doğup, büyüyen, kente özgü davranış ve tutumları edinmiş genç erkeklerin "erkeklik" algısını anlamaya çalışmaktadır.

c)Katılımcıların ebeveynlerinin eğitim seviyeleri ve mesleklerine ilişkin tablo

Eğitim	Anne	Baba	Toplam
İlköğretim	37.5	35.5	36.5
Ortaöğretim	40.0	37.5	39.0
Yükseköğretim	15.0	25.0	20.0
Eğitim yok	7.5	2.5	5.0

Meslek	Anne	Baba	Toplam
Kamu	10.0	35.0	22.5
Özel sektör	7.5	27.5	17.5
Emekli	0.0	2.5	1.25
Ev hanımı- işsiz	82.5	35.0	59.0

Eğitim konusuna ilişkin verilere bakıldığında anne ve babalar arasında ilköğretim ve ortaöğretim aşamalarında belirgin bir farklılık olmadığı görülmektedir. Bununla beraber, yükseköğretim aşamasında erkekler ve kadınlar arasındaki fark belirginleşmektedir. Türkiye genelinde yükseköğretim almış kadınların oranı 2007 yılı Milli Eğitim İstatistikleri'ne göre %12.7'dir. Bu çalışmada yer alan erkek çocukların annelerinin eğitim oranı ise %15'dir. Erkek çocukların babaları söz konusu olduğunda ise bu oranın % 25 olduğu görülmektedir. Aynı şekilde hiç eğitim almamış kadınların oranı, erkeklerden 3 kat daha fazladır. Bu durum Türkiye'de kadına yönelik eşitsiz fırsat ilişkisi ve ayrımcılığın bir göstergesidir.

Ekonomik hayata katılım açısından bakıldığında da ebeveynler arasında belirgin farklar görülmektedir. Erkekler hem kamu hem de özel sektörde kadınlardan fazla yer almaktadırlar. Erkek çocukların annelerinin %83 oranında ev hanımı oldukları görülmektedir. Bu veri, Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranlarıyla paralellik göstermektedir zira Türkiye'de kadınların istihdama katılım oranı %25.4'tür(TÜİK, 2004).

d) Katılımcıların ebeveynlerinin yaş tablosu

Yaş	Anne	Baba
30-45 arası	67.5	37.5
45 ve üzeri	32.5	62.5

Ebeveynlerin yaş ortalamasına bakıldığında ise, kadınların %68'inin 35-45 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Erkeklerin ise %63'ünün 45 ve üzeri olduğu görülmektedir. Kadınların erkeklerden daha genç yaşta evleniyor olması böylesi bir farklılaşmayı beraberinde getirmektedir. Türkiye'de kadınların evlilik yaş ortalamasına bakıldığında 18 yaş altında evlilik gerçekleştiren kadınların oranının %31.7 olduğu, 18-24 yaş aralığında evlenenlerin oranının ise %58.7 olduğu görülmektedir. Genel itibariyle kadınların Türkiye'de ilk evlilik yaşı küçük ve %64 oranında toplum tarafından kendisi için uygun görülen kişi ile yapılan evliliklerden oluşmaktadır(TÜİK, 2006).

Analitik Metot

Bu çalışmada odak grup görüşmesi yöntemi tercih edilmiştir. Bunun temel nedeni, odak grup görüşmelerinin katılımcılarının bilinçli veya yarı bilinçli eğilimlerini, bir konu hakkındaki fikirlerini, tutumlarını, alışkanlıklarını ve deneyimlerini derinlemesine ve sosyal, kültürel, siyasal, psikolojik boyutlarıyla beraber ele alınmasına ortam sağlamasıdır(Strauss ve Corbin, 1998; Budak, 2006: 3). Odak grup görüşmeleri sonrası ses kayıt cihazlarıyla elde edilen veriler, kağıda aktarılmıştır. Araştırmacının odak grup görüşmeleri bir raportör eşliğinde gerçekleşmiştir. Raportörün ortam ve bağlama dönük gözlemleriyle beraber kağıda aktarılan veriler, temalarına göre gruplandırılmıştır. Tematik analiz, görüşmelerin hangi temalar üzerinde odaklandığı, bu temaların örgütlenme şekli ve detaylar çerçevesinde verilerin irdelenmesi ve yorumlanmasıdır(Braun ve Clark, 2006). Örneğin; her odak grup görüşmesinde erkek çocuklar, eşcinsellik ve eşcinsellerle ilgili bir takım şeyler söylemişlerdir. Eşcinsellik ve eşcinsellerle ilgili söylenen tüm cümleler "eşcinsellik" başlığı altında bir araya getirilerek birkaç defa okunmuştur. Bu okumalar esnasında söylemlerin içerisine gizlenmiş farklı alt-temalar tespit edilmiştir. Katılımcılar, eşcinselliği küçümseyip, dışlarken kadınlık ve eşcinsellik arasında bağlantı kurmakta, eşcinselliğe olumsuz tepki vermektedir. Bu sebeple "kadınları aşağılama pratikleri/ homofobik tepkiler" başlığı altında tüm bu veriler tekrar bir araya getirilmiş, aralarındaki benzerlikler saptanmıştır. Metin tekrar tekrar belirli temalar çerçevesinde ayrıştırılmış, böylece birbirinden farklı alt-başlıklar saptanmıştır. Tüm bu alt başlıklar saptandıktan ve artık yeni bir kategoriye erişilemeyeceği anlaşıldıktan sonra tematik analiz sonlandırılmıştır(Strauss ve Corbin, 1990).

Veri Oluşturma Süreci

Erkek çocuklara tartışmaya yön vermesi amacıyla 5 soru yöneltilmiştir. Erkek kime denir, size göre "ideal bir erkek" nasıl olmalıdır, ideal bir erkek bedeni nasıl olmalıdır, ideal bir erkeğin sahip olması gereken özellikler nelerdir gibi sorular sorulmuş ve ideal bir erkek için örnek vermeleri istenmiştir. Tartışmayı yönlendirmek için sorulan bu sorular konunun gidişatına bağlı olarak zaman zaman ayrıntılandırılmıştır. Erkek çocuklarıyla yapılan görüşmelerde ses kayıt cihazları kullanılmış, sonrasında ses kayıtlarının çözümlemeleri yapılarak tüm konuşmalar kâğıda aktarılmıştır. Kâğıda aktarılan görüşmelerde işaretlemeler kullanılarak, çocukların gülüşmeleri, hayret ettikleri noktalar metin üzerinde kodlanmıştır. Böylece, erkek çocuklarının bilinçli olarak söylediklerinin yanı sıra yarı-bilinçli, bilinçsiz tepkileri de metin çözümlemesinde göz önünde bulundurulmuştur. Bununla beraber, odak grup çalışmasının doğasından kaynaklı dezavantajları da vardır. Bireysel görüşlerin grup içerisinde tam olarak ifade edilememesi, bir kimsenin konuya ilişkin detaylı görüşlerinin alınamaması, erkek çocukların grup içerisinde kabul görme isteği ve baskın görüşe uyum sağlama çabası da bu yöntemin doğasından kaynaklı sınırlılıklarıdır(Strauss ve Curbin, 1998).

Araştırmaya katılan çocukların odak grup görüşmelerine gönüllü katılımları sağlanmıştır. Odak grup görüşmelerine katılmaya istekli erkek çocuklar gruplara ayrılmış ve her gruba görüşmelerin yapılacağı yer, saat ve tarih verilmiştir. Katılımcılara öncelikle çalışmanın konusu ve amaçları hakkında bilgi verilmiştir. Özellikle çalışmanın başlığı ile ilgili çocukların bir süreliğine şaşkınlık yaşadıkları gözlemlenmiştir. Bu şaşkınlığı takiben çalışmanın içeriğine ilişkin kendi aralarında tahminde bulunmaya başlamışlardır. Odak grup görüşmelerinin cinsel eğitim verme hedefi güttüğüne dair tahminde bulunan çocukların yaşadıkları tedirginlik yüz ifadelerine yansımıştır. Yaşanan kısa süreli tedirginliği espri yaparak aşmaya çalışan çocuklardan bir kısmı "erkekliklerini nasıl ölçeceğimi" merak ettiklerini ifade etmiş ve grupta kısa süreli gülüşmelerin yaşanmasına neden olmuştur. Bununla beraber, konu başlığını duyduktan sonra tamamen sessizliğe bürünen ve konu başlığına ilişkin

açıklamaları merakla bekleyen erkek çocukların da tedirgin bir ruh hali içerisinde beklemeyi tercih ettikleri görülmüştür. Grup görüşmelerinin başlamasıyla neredeyse tüm katılımcıların tedirginliklerini ve sessizliklerini üzerlerinden attıkları ve tartışmaya katkıda bulundukları gözlemlenmiştir. Katılımcılardan elde edilen veriler, güç, bedenin metalaşması, erkeklik krizi, hakim erkeklik ideolojisi, disiplin ve homofobi temaları çerçevesinde ele alınmıştır.

I. Bir İktidar Alanı Olarak Erkeklik

Erkeklik, toplumsal alanda kendini bir iktidar alanı olarak inşa etmektedir. Bu inşa süreci, belli kavramlar etrafında şekillenmektedir. Buna göre, ideal erkeğin idealize edilmiş karakter özellikleri, bedeni, ideolojisi, karşı cinsi ve/veya eşcinselliği aşağılama pratikleri vardır:

a) İdeal Erkeğin İdeal Özellikleri

Odak grup görüşmelerine ideal erkek kime denir, sizce ideal bir erkek nasıl olmalıdır gibi açık uçlu bir soru ile başlanmıştır. Bunun temel nedeni, erkek çocukların zihinlerindeki ideal erkek ve olması gereken erkek özelliklerini rahat bir biçimde, sınırlandırılmadan ifade edebilmelerini sağlamaktır. Bu soruya yanıt olarak katılımcılar şu ifadeleri kullanmışlardır.

"Ailesine iyi bir iş ve hayat sağlayan"

"Fiziksel özellikleri önemli değil, ailesini geçindirsin, çocuklarıyla ilgilensin, kendi çocuklarını geçindirsin, görevlerini bilsin yeter." (K, 17)

"Aile otoritesini sağlayan, çocuğuna karısına sahip çıkan, onların kötü yola düşmesini engelleyen"

"Karşısındakinin düşüncelerini önceden sezebilmeli…eşinin kırılacağını bilmeli" (E, 17)

"İdeal olan toplumda bir aile kuracak kadar(ekonomik) güç sahibi olan erkektir. Güçtür önemli olan…İngiltere Prensi çok mu ideal, halktan biri olsaydı o kadar ilgi görür müydü?"

"Kültür düzeyi yüksek olan, ailesi ve karısının problemlerini düşünen, problemleri çözen, kadına saygı duyan, kadına toplumdaki varlığını hissettiren, mesela kurumlara bağış yaparak varlığını hissettirebilir, şiddeti önplana sürmeyen, en ufak durumda kavga çıkarmayan, romantizme önem veren, yemeğe eşiyle çıkan, eşiyle TV izleyen, kültürlü, diyalog kurabilen, anlayan, dirençli, her şekilde çıkar yol olduğuna inanan, şiddeti en son yol olarak gören, değerleri olandır. Kimseye muhtaç olmadan ailesine bakabilen, ailevi sorunlara ılımlı yaklaşan, çözüm yolları arayan, kendinden başkasına değer veren, ailesine değer veren erkek ideal erkektir."(İ, 18).

Odak grup görüşmelerinin tümüne baktığımızda ideal erkek dendiğinde sıklıkla kullanılan ifadelerin aynı olduğu görülmüştür. Buna göre, "Sorumluluk sahibi, koruyup kollayan, dürüst, adil bir otorite" anlamına gelen (işlevsel güce ait) kavramlar katılımcılar tarafından 81 kez tekrar edilmiştir. Bununla beraber, "kariyer sahibi" "iyi bir işi olan" gibi (ekonomik güce ait) statüsel kavramlara 22 kez gönderme yapılmış, "Az konuşan, beyefendi" "nerede ne konuşacağını bilen" gibi (duygusal güce ait) ifadeler ise 25 kez kullanılmıştır. Güç tüm bu söylemlerin vurgu yaptığı ortak kavramdır. Sonuç itibariyle, erkek, hem özel alanda hem kamusal hayatta iktidar sahibi, yöneten, gücü elinde tutan, bu gücü adil bir şekilde kullanan, kadınların aksine çok fazla konuşarak kendini ifşa etmeyen "kahramansı" bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır.

b) Mükemmel Bedenin Sahibi "İdeal Erkek"

Erkek çocukların ergenlik dönemi itibariyle üzerinde en fazla kafa yordukları nesne şüphesiz kendi bedenleridir. Bedenleri, hem kendilerini ifade etmede kullandıkları, hem de mekanda kapladıkları yeri simgeleyen bir araçtır. Bu sebeple bedene hem somut hem soyut anlamlar yüklemektedirler. Katılımcılarla yapılan odak grup görüşmeleri esnasında ideal erkek bedenini tarif etmeleri istenmiştir.

"İnsan cinsinin kas gücü ve duyguları güçlü olan cinsi"(M,17)

"Baktığın zaman seni korkutacak kadar kaslı ama içinde duygusallık olan"

"Antrenmanını yapan, üçgen vücudu olan, baktığın zaman kası görünen" (E, 17)

"kaslı", "kıllı", "biraz heybetli olan, durduğu yeri belli eden, duruşu belli olan"(D, 17)

“1.80, 1.75 boy olmalı, en düşük 1.70 veya 1.75”(F, 17)

“Ne çok uzun olmalı, ne de çok kısa olmalı, 1.80, 1.85 arası boy iyi” (D, 18)

“Bir erkeğe baktığında boylu, poslu, karizmatik, diğeri çelimsiz, cılız, kendine güveni olmayan…erkeklerin bir de buradan bakması lazım.” (K, 18)

Bunlarla beraber, katılımcıların sözbirliği etmişçesine, (fiziksel güce ait)defalarca kullandıkları kavramlar ise şöyledir: “İdeal erkek spor, fitness, boks, yüzme gibi vücudu biçimlendiren sporlarla uğraşmalı veya cüsseli olmalı ”(201 kez), “sarışından veya saçı olmayandan erkek olmaz” ifadeleri 14 kez kullanılmıştır . Çocukların bir kısmı genetik olarak söz konusu ideal fiziksel özelliklere ulaşacak olsa bile ideal erkek tanımını bu şekilde yapan çocukların önemli bir kısmı gelişimsel özellikleri dikkate alındığında bu ölçülere gelecekte de sahip olamayacaklardır. Özellikle sosyo-ekonomik düzeyi ve dolayısıyla beslenme koşulları zayıf olan çocukların, daha sağlıklı beslenme koşullarına sahip olan çocuklarla aynı “ideal erkek vücudunu” tanımlamış olmaları anlamlıdır. Bireyin erişemeyeceği bir bedeni, ideal bir beden olarak sunması daha önce yapılan çalışmalarda bireyi imkansız bir pozisyon içerisine sokan birbirine zıt iki yön anlamına gelen “çift-düğüm” olarak tanımlanmaktadır(Bordo, 1999:242; Norman, 2011: 431). Sonuç olarak, ideal erkek genellikle reklamlarda sunulduğu üzere spor yapan, kaslı, atletik vücutlu, güçlü, erotize edilmiş bir bedendir. Bu erkek modelini idealize eden erkek çocuklarının hiçbiri söz konusu fiziksel özelliklere henüz sahip olmasa da fiziksel olarak çaba sarf etmek gerekliliği konusunda hemfikirdir.

c)Erkeklik Krizi

İdeal erkeğe atfedilen birbirinden üstün nitelikler bir süre sonra idealize edilen erkekle, gerçek erkek arasındaki çelişkiye dönüşmektedir. Bu durum ise erkeklik çalışmalarında “erkeklik krizi” olarak adlandırılmaktadır. Katılımcılarla yapılan odak grup görüşmeleri erkeklik krizinin farklı boyutlarının varlığına işaret etmektedir.

“Bence tam olarak ideal erkek olamaz. İşinde iyiyse, evini aksatır, evinde iyiyse işi yoktur, ikisi aynı anda zordur.” (C, 18). Bu konuşmanın üzerine bu konuşmayı destekleyecek bir diğer erkek çocuk,

“Genelde kadınlar hem komik hem de karizmatik erkek istiyorlar ama zaten bu iki özellik beraber barınamaz ki, ikisi bir arada olamaz. Örneğin, Kenan İmirzalıoğlu’nu düşünecek olursak, karizmatik ama komik değil, Cem Yılmaz ise komik ama karizmatik değil, bu ikisinin tersine Şahan Gökbakar var ne komik ne de karizmatik”(F, 18).

Araştırmaya katılan çocukların zihninde her ne kadar halihazırda fiziksel olarak ulaşılması gereken “ideal bir erkek bedeni” olsa da duygusal, kişisel özellikleri açısından ideal bir erkeğin varlığına, gerçek olup olamayacağına dair şüpheler vardır. Erkek çocuklardan biri Barack Obama’yı ideal erkeğe örnek vererek;

“Her şey var onda, yakışıklı, kariyer tamam, üç üniversite bitirmiş, ailesi var.”(A, 16). Bir diğeri ise bu cümlelerin üzerine “Biz (Barack Obama’yı kastederek) dış görünüşünü biliyoruz, içini bilmiyoruz, belki ailesinden ayrılacak, sekreteriyle ilişkisi var…Bazı üst düzey insanlar bütün potansiyellerini çevreye verdikleri için aile yaşantısı genellikle kısıtlı oluyor. O da ideal olmasını engelliyor.”(F., 17)

Yine bir başka diyalog şu karşılıklı konuşmalarla devam etmiştir. Erkek çocuklardan biri popüler dizilerden biri olan “Öyle Bir Geçer Zaman Ki” dizisinde yer alan bir karakterin ideal erkek olduğunu şu cümlelerle ifade etmiştir: “Adam, zengin, varlıklı, giyimi düzgün, kardeşini düşünüyor.”(Y, 16) Buna karşılık bir diğer erkek çocuk ise “Ama ideal erkek kendisi de mutlu olmalı, o adam kardeşini seviyor ama bunun karşılığında kardeşi mutlu olsun diye fedakarlık yapıyor. İnsanlar hayata bir defa gelirler, hem kendisi mutlu olsun, hem de etrafındakiler”(F, 16) ifadesiyle ideal erkekten beklenen fedakârlığın ve duygusallığın, bireyin mutluluğu ile çeliştiğini söylemiştir.

Bir başka grup görüşmesinde araştırmaya katılan bir çocuk Brad Pitt’i ideal erkek diye tanımlarken, zengin, karizmatik, ünlü ve şöhretli olduğunu ifade etmiştir. Ancak, hemen arkasından grubun bir diğer üyesi Brad Pitt’in Angelina Jolie ile evli olmasına rağmen bu evlilikte başarılı

olamadığını şu ifadeleri kullanarak belirtmiştir: "Kaç kez boşanmanın eşiğine geldiler, bence Brad Pitt sıradan bir kadınla evli olsa dahi yine problemler ortaya çıkacak çünkü (erkekten) istekler çok fazla, kadında da var, erkekte de, komik, yakışıklı, aileye zaman ayıran, romantik olan, insanın istekleriyle sınırlanabilen bir şey değil bu yüzden hep mutsuzluk olacaktır."(B, 17)

Grup tarafından, kabul görmek, erkek olduğunu kanıtlamak zorunda hisseden erkekler "erkeklik krizi" ile baş etmek için kendilerini hakim erkeklik davranış kalıplarını sergilemek durumunda hissetmektedir. Her ne kadar ataerkil söylemin farkında olsalar da dikkatlerden kaçmaması gereken bir nokta var ki, o da ergenlik döneminde olan erkek çocukların tamamen ataerkil klişe bir söylemden yola çıkmıyor olmalarıdır. 15-18 yaş aralığında olan erkek çocuklar, babalarının aksine özel alana da ihtimam göstermenin gerekli olduğunu, kadınların ve çocukların duyguları olduğunu, onlarla ilgilenilmesi gerektiğini düşünmektedirler.

d) İdeal - İdeolojik erkek : Atatürk

Hakim erkeklik değerleri, hegemonik erkeklik, eril iktidar tartışmaları Türkiye özelinde bir "ideal erkek" örneği sunmaktadır. Bu örnek hakim ideoloji tarafından "ideal erkek" olarak sunulan Atatürk'tür. Odak görüşmelerinin üçünde erkek denince, çocuklar kendiliğinden Atatürk'ü ideal erkek olarak örnek vermiştir. Erkek çocuklar Atatürk'ün ideal olduğunu ve şu özellikleri taşıdığını dile getirmişlerdir: "İyi, yiğit, ileri görüşlü, cesur, zeki, vatansever, soğukkanlı, sorumluluk sahibi, hemen karar verebilen, iyi bir lider, iyi bir devlet başkanı, kendi çıkarlarını ön plana almayan, yeri geldiğinde kendi ayakkabısı bile olmadan fedakarlık yapan bir kişi". Tüm bu ifadelere katılan bir erkek çocuk Atatürk'ün de aslında "ideal bir erkek" olmadığını çünkü aile hayatını kuramadığını şu cümlelerle ifade etmiştir "Bence, Atatürk ideal erkek ama tam olarak ideal değil çünkü aile yaşantısı yok, kadınlar için(ideal erkek) değil, aile yaşantısına çok önem göstermiyor."(H, 18). Bunun üzerine tartışma bir başka erkek çocuğun Atatürk'ü savunmasıyla şöyle devam etmiştir, "İdeal erkek tanımı değişir, benim için, mesela vatanı için kendi planlarını geriye atmış, vatanı, milleti için çalışan, toplum içerisinde övülen (bir kimse)…ama sadece karısı için(ideal bir erkek) değil, yüksek bir karakteri var, bazı prensipleri var, ideal erkeğin ideal prensipleri olur."(Y, 16). Bir diğer erkek çocuğun da Atatürk'ün eksik bir erkek olarak tanımlanmasına gönlü razı olmamış ve şu sözlerle Atatürk'ü savunmuştur, "toplum için lider, ideal lider." Tüm bu tartışma süreci yaşanırken grup gerilmiş ve Atatürk'ü "eksik" bulan çocuk bir anda söz bombardımanına tutulmuştur. Atatürk için olumsuz herhangi bir fikir beyan etmesi, çocuğun kendini savunmak durumunda kalması ve yanlış anlaşıldığını anlatmaya çabalaması ile bir süreliğine grup içi gerginlik yaşanmasına neden olmuştur. En nihayetinde Atatürk'ün eksik olamayacağı, ideal olduğu fikri yönünde grup içerisinde biraz da zorunlu bir oybirliği sağlanmıştır. İçerisinde yaşadıkları sosyal, siyasal, kültürel ortamın kodlarıyla ve ideolojik öğretileriyle büyüyen erkek çocukların ideal erkek dendiğinde Atatürk'ü örnek olarak vermesi aslında yapının özne üzerindeki etkisine işaret ederken, bir başka birey, olayları, olguları anlamlandırırken öznel algısını ve yorumlama sürecini işin içine katmaktadır. Bu örnekte, ataerkil hakim ideolojinin öznel algıyı baskı altına alması ve bir baskı oluşturarak, eleştiriyi bertaraf etmesi söz konusudur. Özellikle ergenlik döneminde olan erkek çocuklarının gruba dâhil olma, aitlik hissi geliştirme ve dışlanma korkularının üst seviyede olması, gruptan kabul görmek için hissetmedikleri, inanmadıkları fikirleri ifade etmelerine veya davranışlar göstermelerine sebep olabilmektedir.

II. Özel Alan- Kadın İlişkisini Denetleyen Erkek

Kamusal alan, genellikle erkekle özdeşleştirilirken özel alan kadınla ilişkilendirilmektedir. Buna rağmen özel alanı disipline etmek ve otorite kurmak söz konusu olduğunda erkeklerin özel alana hükmetme süreci denetleme yetkisiyle tescil edilmektedir. Böylece erkekler, hakim erkeklik değerlerini pratik etmekte ve güç kaybına uğramamaktadırlar. Ebeveynlerini rol model alarak yetişen erkek çocukların bu alandaki rol paylaşımına ilişkin söylemleri şöyledir:

"Yargı işlerini babam, yürütme işlerini annem yapar…."(F, 18),

"Babam, çalışır, eve gelir başka hiçbir şeyle ilgilenmez, dinlenir sonra uyur, çocuklarıyla ilgilenmeyi unutur, hiçbir fikri yoktur çocuklarıyla ilgili mesela. Annem yapar bütün işleri, biz de onunla hallederiz işlerimizi.."(Y, 18)

“Erkek, baskın olmalı, karısına karşı, aileyi yönetecek çünkü, karısının kararlarını dinler ama son söz onun olmalı, kontrolü ele almalı, bırakmamalı. Herkesin düşüncesini almalı ama son kararı kendisi vermelidir.”(M, 17)

“Babam, sonuçta aile reisi, pek yanaşılmaz yanına, o yüzden annem bulur çözümü”(İ, 18)

“Düşünceleriyle annem babamı hep ikna eder, daha kabiliyetlidir.”(Ş, 18)

“Kadın senin sözünü dinleyecek, kadın erkeğe saygılı olacak, o zaman erkek kadına sevgisini gösterecek”(E, 17).

“Erkeğe hiçbir şey olmaz, kendi kazanır kendi yer ama kadın öyle değil, kendine bakamaz, babasının evine dönmesi gerekir, ama dönmesi de çok zordur.”(M, 17)

“Şiddete uğrayan bir kadın sopasını yiyecek ama yine de oturacak çünkü devamını düşünür ben ne yapacam diye..”(D, 18)

“Kadın, ev temizler, yemek yapar, çocuk bakar ama kadın yoksa ve eğer kimse görmüyorsa o zaman erkek bu işleri yapabilir ama asla karısının yanında yapmamalı, yemeği de temizliği de ellememeli.”(C, 18)

“Kadınların duygu yönleri ağır basıyor, bence şöyle bir ayrım yapılabilir: duygu ve mantık. Mantık olarak ikisi de aynı olabilir ancak kadınların duygusal yönleri ağır basıyor.” (Ş, 18).

Aile içerisinde toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü ve rol dağılımı, erkek çocuklar arasında “doğal”, “olması gereken” olarak tanımlanmaktadır. Hegemonik erkeklik çerçevesinde katılımcıların onay verdikleri eril iktidar rolü, özel alanı “denetleyen”, “disipline eden”, “yöneten” erkektir. Bu ifadelerin yanı sıra babalarından ve babalarının sergilediği rol modelden memnun olan çocuklar da araştırmaya dahil olmuşlardır. Babasının gösterdiği ilgiden ve sevgiden memnun olan erkek çocuklar duygularını şu ifadelerle belirtmişlerdir:

“ Babama çok özeniyorum, akıllı ve ilgili olması çok hoşuma gidiyor.”(C, 18)

“Ben babamı örnek alıyorum mesela, nerede oturacağını, nerede kalkacağını, konuşacağını çok iyi bilir.”(O, 18)

“Benim babam idealdir. Herkes çevrede ona gıpta eder, saygı duyar, sorduğun sorunun cevabını mutlaka alırsın. Bir konuya hiç dar açıdan bakmıyor, hep geniş açıdan bakıyor. Makine mühendisi, yabancı dili var, yurtdışında okumuş zaten.”(E, 16)

“Babam idealdir, işe gider boş durmaz, mesela taksicilik yapıyor aslında emekli. Eve gelir yemek hazırlanana kadar bizimle sohbet eder, akşam sohbeti, çay falan, gayet sabırlıdır, bir olay karşısında kendini hemen koy vermez, ben de onun gibi yapmaya çalışıyorum mesela.”(A, 18)

Tüm bu olumlu ve olumsuz ifadelerin ortak bir özelliği toplumsal cinsiyete dayalı rol dağılımını onaylamaları ve ideal olan babanın yine aynı toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü çerçevesinde yorumlanması ve kabul görmesidir.

a) Kadınları Aşağılama Pratikleri/Homofobik Tepkiler

Araştırmaya katılan çocukların “ideal erkek” tanımlarının bir kısmı kadına ait pratikleri ve bu pratikleri gösteren erkek çocukları küçümseme üzerine kuruludur. Örneğin, bir erkek çocuk ideal erkeği tanımlarken “erkek dediğin karı gibi çok konuşmayacak, cıvıtmayacak, nerede ne konuşacağını bilecek”(İ , 17)ifadesini kullanmıştır. Yine bir diğer erkek çocuk “ ideal erkek aile içerisinde sohbet etmeli ama dışarıya karşı suskun olmalı, açık vermemeli”(A, 18) demiştir. Bir üstünlük simgesi olarak yorumladıkları “suskunluk” erkeğe has bir pratiktir. Suskunluk ve güçlü görünmeye ilişkin bir diğer çocuğun ifadesi “cenazede mesela, bakarım hep kadınlar ağlar, erkekler ağlamaz susar, belki o da ağlar ama içinden ağlamalı, dışarıya karşı güçlü, ayakta durmalı” (Ş, 18) olmuştur. Çok konuşmak ve duygularını belli etmek erkek çocuklar arasında kadınlara has bir özellik olarak kabul edilmekte ve zayıflık veya tam erkek olamamak anlamına gelmektedir. Özellikle çok konuşmak ve kızlarla konuşmak erkek çocukların homofobik tepkiler vermesine neden olmaktadır(Atay, 2004:28). Bu duruma örnek olarak grup çalışmalarından birinde şu konuşmalar yapılmıştır, “Bazı erkeklerin hiç

erkek arkadaşı yok, kızlarla böyle kol kola girip dolaşıyorlar…..Kızlarla dolaşırsın ama öyle dolaşmazsın, bunlar kız muhabbeti yapıyorlar …. Bir erkeğin tüm arkadaşları kızsa birazcık şüphelenirim."(Alper , 18)Bu cümle üzerine bir diğer grup üyesi söylenenleri destekler nitelikte "Bence bu yaşta başlıyor bir şeyler, eğilmeye bu yaşta başlıyor adam…. Mesela bizim bir komşu vardı, adam karısından daha çok evle ilgileniyordu, masa örtüsü alınacak, adam gider beğenir, alırdı."(A.,18) demiştir. Diğer bir odak grup görüşmesinde "erkek kimdir?" sorusuna yanıt olarak "kadın olmayan"(F.18) ifadesini kullanmış, grup bu ifadeyi gülüşmelerle onaylamıştır. Bununla beraber kadına ait kabul edilen süs eşyalarını takmak Basow (1992:80) tarafından "kadınsılıktan duyulan korku" ifadesiyle kavramsallaştırılmıştır. Basow, erkeklerin kadınlık korkusunun ve kadın düşmanlığının giyim konusunda kendini gösterdiğini ifade etmiştir. Her ne kadar "saçı uzun aile babası olmaz", "kız vermezler" diyen erkek çocuklar olsa da genel itibariyle bu çalışmaya katılan erkek çocuklar arasında saçın uzatılması veya küpe takmak tuhaf karşılanmamaktadır. Örneğin küpe takmak bu yaş grubu arasında bir sorun teşkil etmemektedir. "Küpe takan bir erkek aile içi sorumluluklarını yerine getiriyorsa bir mesele yoktur." "Babam da gençken saç uzatmak istiyormuş, dedem izin vermemiş"(S, 17) gibi ifadeler grup tartışmalarında yer almıştır(Ertan, 2008: 3). Bedenini "bakan göz" aracılığıyla tanımlayan erkek çocuklar küpe takmayı kadınsılıkla ilişkilendirmek yerine içinde bulunduğu topluluktan "farklı" olduğunu göstermek için kullanılan bir araç olarak tanımlamaktadırlar.

TARTIŞMA

Feminist teori, toplumsal alanda cinsler arası eşitsiz bir ilişkinin varlığından söz etmekte tüm toplumsal ilişkilerin kadının ikincilleşmesi, sömürülmesi ve dışlanması üzerine kurulu olduğunu iddia etmektedir. Bu eşitsiz ilişkiyi irdelemek, varolan tabloyu eleştirel bir biçimde analiz etmek üzere kadınlarla "kadını" anlamak üzere çalışmalar yapılmakta ve kuram kendini geliştirmektedir. 1990'lı yıllarla beraber ise sadece kadın üzerine odaklı çalışmalar yerine bu eşitsiz ilişkinin karşı tarafında yer alan erkeklerin dünyayı algılama biçimi, toplumsal ilişkileri nasıl yorumladıkları, kendilerini toplumsal alanda nasıl konumlandırdıkları üzerine çalışmalar yapılmaktadır.

Literatürde özellikle referans gösterilen ve "erkeklik" çalışmasının miladı olan Conell (1987)'in çalışması ve sonrasında yapılan çalışmalar göstermektedir ki erkeklik "güç" ve "gücün mikro-sosyal ilişkilere yansıması" halinde örgütlenmiştir. Buna göre, iktidarını meşru kılmak kimi zaman şiddete başvurmayı gerekli kılabilir bu sebeple şiddet erkekler için kabul edilebilir meşru bir araç haline gelebilmektedir(Sennett, ; Foucault, 2005; Agnich, 2007). Bu çalışmadan elde edilen veriler, genç erkeklerin Conell'in(1995) tanımladığı "hakim erkeklik" durumunu kabullendiklerini, iktidarları karşısında özne konumunda bulunan karşı cinsi veya eşcinselleri "disipline etme", "gözetme" hakkını elinde tutmayı normal karşıladıklarını göstermektedir. Söz konusu eril iktidar, toplumsal ilişkilerin neredeyse bütününde kendinden olmayanı diğer bir değişle kadın veya eşcinsel olanı disipline etmek, gözetlemek, denetlemek, baskı altına almak gerekirse şiddete başvurmak üzere örgütlenmiştir(Foucault, 2005: 55). Tüm bu toplumsal ilişkiler içerisinde büyüyen erkek çocuklar da var olan durumu içselleştirerek ideal erkeğin "koruyan, kollayan, ekonomik ve duygusal anlamda istikrarlı ve güçlü" olması gerektiğini ifade etmektedirler.

Erkek çocuklar, duygusal olarak "güçlü" olması gerektiğini ifade ettikleri ideal erkeğin bedeninin de "güçlü görünmesi" gerektiğini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla, kendi bedenlerinden farklı bir beden tarif eden çocukların kendi bedenlerine yabancılaşmaları söz konusudur. Tüm bu yabancılaşma sürecini etkileyen önemli bir etken ise içinde bulundukları ekonomik, sosyal, kültürel ortamların temel belirleyicilerinden olan hakim erkeklik temsillerini pompalayan tüketim kültürü, ve onun aracı olan medyadır. Tüketim kültürü değerleriyle hareket eden medya, kesintisiz bir şekilde Foucault'nun(1993) ifadesiyle "hazzın nesnesi" haline getirilmiş erkek bedenini idealize etmekte bu erkek bedenine ulaşmanın yollarını sunmaktadır. Spor ve egzersiz yapmak, modayı takip etmek, diyet, cerrahi müdahaleler ideal erkek bedenini elde etmenin, onu "bakılacak", "görünür" "estetik" bir nesne kılmanın araçlarıdır(Monaghan, 2007; Robertson, 2006; Atkinson, 2008; Dworkin and Wachs 2009, Norman, 2011). Türkiye'de yapılan bu çalışma da göstermektedir ki, odak grup görüşmesine katılan tüm erkek çocuklar istisnasız bir biçimde "kaslı, atletik, uzun boylu" bir erkek vücudu tanımlamaktadırlar. Erkek çocuklar idealize edilmiş erkek bedenini ulaşılması gereken hedef olarak

tarif etmektedir. Katılımcılar, ideal bedene ulaşmak için en etkin yol olarak ise "heteroseksüel erkekliğin" altını en fazla çizen spor faaliyetine işaret etmişlerdir (Anderson, 2002: 861).

İdeal olana ulaşmanın bir çaba gerektirmesi, kimi zaman ise çabaya rağmen bile elde edilemeyecek olması durumu literatürde "erkeklik krizi" olarak adlandırılmaktadır. Bu çerçevede çalışmaya katılan erkek çocuklara bakıldığında henüz işgücü piyasasına katılmamış olan erkek çocuklar ekonomik olarak değil ama duygusal olarak kadınların beklentilerine cevap veren erkek modeline ulaşamayacaklarının farkında görünmektedirler. Bir erkeğin hem hassas hem güçlü, hem karizmatik hem komik, hem içten hem mesafeli olamayacağını ve bu beklentinin fazla olduğunu ifade etmektedirler.

Türkiye özelinde erkeklik çalışmaları yeterli görünmemektedir. Bununla beraber, Connell'ın çalışmaları başta olmak üzere erkeklik çalışmaları Batılı, orta-sınıf, beyaz erkeği merkeze alarak, onu tanımlamaya çalışmaktadır. Oysa, Ortadoğu erkeklik pratikleri, Latin veya Akdeniz erkeklik pratiklerinden farklıdır(Sancar, 2008). Her ne kadar toplumsal ilişkilerin tümünü içine alan " kapsayıcı erkeklik" kavramından bahsedilse de her kültürün kendi içerisindeki değerlerden etkilenerek oluşan kendine has erkeklik pratikleri ve "ideal erkek" örnekleri vardır. Bu çalışma özelinde Türkiye'de erkek çocukların idealindeki erkek örneğinin Atatürk olduğu görülmektedir. Savaşçılığın "şehitlik" mertebesiyle ödüllendirildiği, vatan uğruna hayatını ortaya koymanın "onurlu" bir davranış olduğu, cesaretin övüldüğü bu kültürün böylesi bir örneğe işaret etmesi şaşırtıcı değildir(Bilgin, 2004). Popüler kültürün etkisiyle vücudun nesneleştiği bir örnekten öte Atatürk'ün cesareti, ileri görüşlülüğü, fedakârlığı idealleştirilmektedir. Hâkim ideolojinin ve kültürel değerlerin bireyin dünyayı anlamlandırmasındaki baskın etkisi Türkiye özelinde yapılacak ileriki çalışmalarda da irdelenmelidir. Batı merkezli çalışmaların aksine "erkeklik" sadece işgücü piyasasındaki dönüşümler ve tüketim kültürünün etkileriyle şekillenmemekte İslam ve laik kültürün etkilerini de barındırmaktadır.

Bunlara ek olarak erkek olmak karşı cinsten veya eşcinsel olmamak anlamına gelmektedir. Erkekler, kendi erkekliklerinin altını çizmek için kadının tersi davranışlar sergilemeyi önemsemekte veya eşcinsellik üzerine alaycı, aşağılayıcı bir dil kullanmaktadır(Kimmel, 1994:147) . Diğer bir değişle, erkek çocuklar kadın ve eşcinsel söz konusu olduğu anda homofobik tepkiler vermektedirler. Homofobik tepkiler, erkek çocukların kendi erkekliklerini kadından ve eşcinsellerden farklı olmak üzerine inşa etmeleri ve bu sınırları netleştirmek için çaba harcamalarına verilen isimdir(Kimmel, 1994: 147; Stein, 2005:602; McCormak ve Anderson, 2010). Bu çalışmada da erkek çocuklar, kadına benzemekten duydukları korkuyu dile getirmişlerdir veya eşcinsel oldukları yönünde herhangi bir yanlış anlamayı önleyecek söylemlerde bulunmuşlardır. Buna rağmen Basow'un(1992) iddiasının tersine kadına ait kabul edilen süs eşyalarını veya kadın gibi saç uzatmakta bir sakınca görmemektedirler. Aksine post-modernizmin etkilerini taşıyan 90'lı yıllarda doğan katılımcılar, bu tür aksesuarların kendilerini "farklı" kıldığı düşüncesini taşımaktadırlar.

Sonuç olarak, her ne kadar ataerkil değerleri, tüketim kültürünü, hakim erkeklik değerlerini, ideolojik öğretilerle harmanlayarak "ideal erkek" tanımı yapsalar da, ergen erkek çocukların "pro-feminist" harekete ait değerleri de taşıdıkları ifade edilebilir görünmektedir. Erkeğin, kamusal alan kadar, özel alanda da sorumlulukları olduğunu, kadına değer vermesi gerektiğini, çocuklarıyla yakından ilgilenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu tespitleri, her ne kadar hakim gücü elinde tutmak isteseler de belli bir değişime ihtiyaçları olduğuna işaret etmektedir. Kendi yaşadıkları aile-içi deneyimlerin eksikliklerinden beslendiğini düşündüğümüz bu algı, erkek çocuklarının babalarından nispeten farklı olacağı yönünde sinyaller vermektedir.

KAYNAKÇA

Agnich, L. (2007).MasculinitiesandSexualViolenceamong a Sample of Clients of StreerProstitutes. a master of science in sociology, Blacksburgh.

Altındal, Y. (2009). "Erkeksiz Siyasetin Erk'siz Dublörleri", Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12 (21), 351-367.

Anderson, E. (2002). OpenlyGayAthletes: ContestingHegemonicMasculinity in a Homophobic Environment. Gender&Society, 16: 6.

Atay, T. (2004). Erkeklik En Çok Erkeği Ezer.Toplum ve Bilim Dergisi, Güz (101)11-30.

Atkinson, M. (2008) Exploring Male Femininity in the 'Crisis': Men andCosmeticSurgery.Body &Society, 14: 67:87.

Basow, S. A. (1992). GenderStereotypesandRoles, Pacific Grove, Ca:Brooks/Cole.

Bordo, S. (1999).The Male Body: A New Look at Men in PublicandPrivate. New York, NY: Farrar, StrausandGiroux.

Bourdieu, P. (1998).MasculineDomination, Cambridge: PolityPress.

Braun, V. AndClarke V. (2006). Using thematicanalysis in psychology. QualitativeResearch in Psychology, 3: 77-101.

Kurtuluş, C., Uğraş U. T., Önder K. (2004).Hegemonik Erkekliğin Peşinden. Toplum ve Bilim Dergisi, Güz (101) 50-70.

Coles, T. (2008).Finding Space in theField of Masculinity : LivedExperiences of Men'sMasculinities.Journal of Sociology, Sage Publications. http://www.sagepublications.com.

Conell, R. W. (1998).Toplumsal Cinsiyet ve İktidar. Cem Soydemir (Çev), Ayrıntı Yayınları, İstanbul. Selçuk İletişim, 5, 2, 2008.

Connell R. W.,Messerschmidt, J. (2005) Hegemonic Masculinity : Rethinking the Concept.Gender&Society, Sage Publications. http://www.sagepublications.com

Connell, R. W. (1995).Masculinities. Cambridge PolityPress.

Connell, R. W.(2003). The Role of Men andBoys in AchievingGenderEquality. United Nations DivisionfortheAdvancement of Women (DAW) in Collaboration with International LabourOrganization (ILO) Joint United Nations Programmes on HIV/AIDS (UNAIDS) United Nations Development Programme (UNDP) ExpertGroup Meeting on "The role of men andboys in achievinggenderequality" 21th to 24 October 2003,Brazil.

Çolakoğlu, B., Doğaner, E. Doğaner, M. (2008). Televizyon Reklamlarına Toplumsal Cinsiyetin Yansıması: Erkek Analizi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18(2), 333-342.

Dworkin, S. L., F. L. Wachs. (2009).Body Panic: Gender, Health, andtheSelling of Fitness. New York: New York UniversityPress.

Ertan, C. (2008).HegemonicMasculinityandHomosexuality: SomeReflections on Turkey, Ethos: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar,1- 4.

Foucault M. (1993).Cinselliğin Tarihi-1, HülyaTufan (Çev), AFA Yayınları, İstanbul.

Foucault, M. (2005.) Özne ve İktidar, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Gill, R.,Henwood, K.,McLean, C. (2005). Body ProjectsandtheRegulation of NormativeMasculinity. Body &Society, Sage Publications. http://bod.sageup.com.

Grogan, S. (1999). Body Image: Understanding Body Dissatisfaction in Men, WomenandChildren. London: Routledge.

Habermas, J. (1989).Critical TheoryandSociety: A Reader. S. E. Bronner, D. M. Kellner (Ed.), Noran Erol (Çev.). www.birikimdergisi.com.

Jefferson, T. (2002). Subordinating Hegemonic Masculinity. Theoretical Criminology. Sage Publications London:ThousandOaksand New Delhi.

Kalaycıoğlu, E. (1983).Karşılaştırmalı Siyasal Katılma. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayın No:10, İstanbul.

Kimmel, M.(1994).Masculinity as Homophobia: Fear, Shameand Silence in the Construction of Gender Identity. TheorizingMasculinities. M. Kimmel, H. Brodand M. Kaufmann(Ed.), 191-41. London: Sage.

Lee, J.,Macdonald, D., Wright, J. (2009). YoungMen'sPhysical Activity Choices: TheImpactof Capital, Masculinities, andLocation, Journal of Sport&SocialIssues. 33:59.

Maral, E. (2004). İktidar, Erkeklik ve Teknoloji, Toplum ve Bilim Dergisi, Güz (101)127- 143.

Marsiglio, W. (2010). InclusiveMasculinity: TheChanging Nature of Masculinities. Contemporary Sociology: A Journal of Reviews,39:27.

McCormak M.,Anderson, E. (2010). It's Just not Acceptable Any More: The Erosion of Homophobia and the Softening of Masculinity at an English Sixth Form. Sociology 44:843.

Monaghan, L. F. (2007). Body Mass Index, Masculinitiesand Moral Worth: Men's Critical Understandings of "Appropriate" WeightforHeight. Sociology of Health and Illness 29: 584-609.

Moore, S. (1988). Here is Looking at YouKid!,L.Gammanand M. Marshment (Eds)theFemaleGaze – Women as Viewers of Popular Culture.London: The Women'sPress.

Nicholson, L. (1995). InterpretingGender, Social Postmodernism: Beyond Identity, Politics,L. Nicholson ve S.Seidman, Cambridge: Cambridge UniversityPress.

Norman, M. E. (2011). "Embodying the Double-Bind of Masculinity: Young Men and Discourse of Normalcy, Health, Heterosexuality, and Individualism", Men and Masculinities, Sage Publications. http://bod.sageup.com/

Oktan, A. (2008). "Türk Sinemasında Hegemonik Erkeklikten Erkeklik Krizine: Yazı-Tura ve Erkeklik Bunalımının Sınırları", Selçuk İletişim 5(2).

Onur, H.,Koyuncu, B. (2004). "Hegemonik Erkekliğin Görünmeyen Yüzü: Sosyalizasyon Sürecinde Erkeklik Oluşumları ve Krizleri Üzerine Düşünceler" Toplum ve Bilim Dergisi, Güz (101) 31 - 49.

Özbay, C.,Baliç, İ. (2004). Erkekliğin Ev Halleri,Toplum ve Bilim Dergisi, Güz (101)89-103.

Yooung, P. (2006).Construcyingİmmigrants:AHistoricalDiscourse Analysis of theRepresentations of Immigrants in US SocialWork, 1882-1952. 6 (2) Journal of SocialWork, Sage Publications, New Delhi.

Pinto, S. (2011). Masculinitystudies : Thecase of Brando. ArtsandHumanities in HigherEducation, Sage Publications. http://www.sagepublications.com.

Robertson, S. (2006). I'vebeen like a Coiled Spring this Last Week, Embodied Masculinity and Health, Sociology of Health and Illness 28: 433-56.

Sallee, M. W.,Harris, F. (2011).GenderPerformance in Qualitative Studies of Masculinities,Qualitative Research,11:409. http:// qrj.sagepub.com.

Sancar, S. (2008).Erkeklik: İmkânsız İktidar: Ailede, Piyasada, Sokakta Erkekler. Metis Yayınları: İstanbul.

Simpson, M.(1994).Male Impersonators: Men Perfroming Masculinity. London: Cassell.

Stein, A. (2005). Make Room for Daddy: Anxious Masculinity and Emergent Homophobia in Neopatriarchal Politics, Gender&Society19:601.

Strauss, A.,Corbin, J. M. (1990). Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques. Thousand Oaks,CA: Sage.

Strauss, A.,Corbin, J. (1998).Basics of Qualitative Research Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory (2nd edition). Sage Publications: London.

Swain, J. (2006). Reflections on Patterns of Masculinity in School Settings.,Men and Masculinities (8), Sage Publications. http://www.sagepublications.com.

Türk, B.(2007). Eril Tahakkümü Yeniden Düşünmek: Erkeklik Çalışmaları için Bir İmkan Olarak Pierre Bourdieu. İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimlerde Açılımlar Konferansı Sözel Bildirisi.

Türker, Y. (2004). Erk ile Erkek. Toplum ve Bilim Dergisi, Güz (101) 8-10.

Women's Commission for Refugee Women and Children (2005). Masculinities: Male Roles and Male Involvement in thePromotion of Gender Equality, A Resource Packet, U.S.A.

“ERK”TEN ERKEĞE BEBEKTEN KATİLE

“Bir bebekten bir katil yaratan karanlığı sorgulamadan, hiçbir şey yapılmaz kardeşlerim…”

(Rakel Dink, Hrant Dink’e veda konuşması, 24.01.2007).

Aslıhan Burcu Öztürk[1]

ÖZET

Erkeklik, tarih boyunca güç, iktidar ve şiddet ekseninde yaşam boyu oluşumu devam eden toplumsal bir kurgudur. Erkekliğin bebeklik döneminden itibaren yaşam boyunca güç, iktidar ve şiddet ekseninde yapılanmasının temelinde aile, kapitalizm, devlet gibi yapı ve kurumlar bulunmaktadır. Erkekliğe atfedilen güç ve iktidara karşın, modernleşmeyle birlikte erkeğin kadın üzerindeki tartışmasız iktidarının zayıflaması, erkeğin iktidar kaybına yönelik endişe yaşamasına yol açmaktadır. Güç ve iktidar üzerinden kurgulanan erkeklik, çeşitli yaşam deneyimleriyle güçsüz bir konumda yer aldığında, iktidarı sarsılmaktadır. Sarsılan iktidar, şiddetle yeniden kurulmaya çalışılır. Günümüzdeki görünümüyle kadına yönelik şiddetin ortaya çıkmasında geleneksel ataerkilliğe kıyasla erkeğin toplum ve aile içinde güçsüzleşen konumu önem taşımaktadır.

Bu tartışmalar ışığında, bu çalışmada kadına yönelik şiddet uygulayan erkeklerin yaşamları boyunca toplumsal kurumlarla bağlantılı olarak yaşam deneyimlerinin anlaşılması amacıyla yapılan nitel araştırma bulguları sunulmaktadır. Eşine şiddet uygulamaktan dolayı Ankara Kapalı ve Açık Ceza İnfaz Kurumlarında tutuklu ve hükümlü olarak bulunan erkekler ile Adsız Alkolikler Ankara Sıhhiye grubundan eşine şiddet uygulamış erkeklerin yaşam öyküleri çözümlenerek yorumlanmıştır. Çözümlemede temelde aile, kapitalizm ve devlet iktidarının, erkekler üzerinde yarattığı güç ve güçsüzlük ikilemi ile kadına yönelik şiddet arasındaki ilişkiye odaklanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler:*Erkeklik, iktidar, kadına yönelik şiddet*

ABSTRACT

Masculinity is a social construction on the basis of power and violence throughout the history. At the basis of the fact that masculinity is constructed on power and violence; there are some structures and institutions like family, capitalism and state. Despite the power and potency attributed to masculinity; the power of men over women becoming weaker with the coming of modernity caused a considerable concern about men's loss of power. Whenever masculinity, constructed on power and potency; gets into a weaker position due to various life events, its power is reduced. their reduced power is tried to be reconstructed through violence. Currently, rising of violence against women appears to be stemming from men's weakening position in the family and in society rather than the traditional ideas of masculinity.

In the light of this discussion, this study presents the findings of a qualitative study on men who committed violence against women and how their life experience had been shaped in relation to social institutions. Male arrestees and convicts in Ankara Open and Closed Prisons due to the crimes of using violence against their spouses and men from Ankara Ananymous Alcoholics group in Sıhhiye who committed violence to their spouses had been the focus of this study. Their life stories had been taken and analyzed. Analyses basically focused on the power-powerlessness dilemma created on men by capitalism and state power and its relation to violence against women.

Keywords: *Masculinity, power, violence against women.*

[1] Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi,Sosyal Hizmet Bölümü, aslihanburcu@yahoo.com

GİRİŞ

Erkek, doğduğu andan itibaren içine girdiği cinsiyetlendirme süreci boyunca sertlik, dayanıklılık, cesaret, bağımsızlık, duygusallıktan uzaklık, gerektiğinde şiddet kullanabilme gibi toplumsal beklentilerle kuşatılmaktadır. Oğlan bebeklere konulan isimlerden; silah, asker gibi oyuncaklara, sünnetten karate gibi şiddet içeren sporlara kadar sayısız örnek, erkeklik kurgusunun erkeklerin yaşamlarının ilk yıllarından itibaren güç, iktidar ve şiddet ekseninde şekillendiğini göstermektedir.

Aile ilişkilerinde, eğitimde, iş yaşantısında ve devlet kurumlarındaki toplumsal cinsiyet hiyerarşisinde erkeklik güçlü konumda tutulmaktadır. Özellikle aile içinde kadını ekonomik, psikolojik, sosyal ve cinsel baskı altında tutma yetkisiyle kadına yönelik şiddet uygulayan erkekler, toplumdaki hegemonik erkeklik değerlerinden destek almaktadır.

Hegemonik erkeklikle kadına yönelik şiddet arasında bağlantı bulunmaktadır. Buna karşın kadına yönelik şiddetle ilgili çalışmalar ağırlıklı olarak kadınlarla yapılmakta, şiddet uygulayan erkeklerin şiddet uygulamasını anlamaya yönelik araştırmalar oldukça yetersiz düzeyde kalmaktadır. Benzer şekilde toplumsal cinsiyet çalışmaları da kadınlığın toplumsal kuruluşunu anlamaya odaklanmaktayken, erkekliğin toplumsal düzeyde kuruluşuna yönelik çalışmalar son yıllarda gelişme eğilimi göstermektedir. Bu durum, kadına yönelik şiddeti çözmek için erkekliği ve erkekleri anlamaya yönelik çabanın önemli olduğunu göstermektedir.

Kadına Yönelik Şiddetle Kurulan Erk(ek)

Kadına yönelik şiddet yaygın bir şekilde yaşanmakta olan ve kadının insan haklarını tehdit eden önemli bir toplumsal sorundur. Türkiye çapında yapılan araştırma (H.Ü. 2009: 46–57) sonucuna göre yaklaşık olarak her on kadından dördü eşi ya da birlikte olduğu erkek tarafından fiziksel şiddete maruz kalmıştır. Bu kadınların yaklaşık olarak dörtte biri, şiddete bağlı olarak yaralandığını belirtmiştir. Evlenmiş kadınlara eşleri tarafından uygulanan cinsel (%15), duygusal (%44) ve ekonomik şiddetin (~%40) yaygınlığı göze çarpmaktadır.

Toplumsal cinsiyet temelinde oluşan şiddet, ataerkil toplumsal yapının ürettiği eşitsiz toplumsal ilişkilerden kaynaklanmaktadır. Kadına yönelik şiddet, kadını kontrol altında tutmayı amaçlayarak, toplumdaki erkek egemenliğini güçlendirerek devam etmesine yardımcı olur. Kadın üzerinde iktidar kurulması, erkeğin ekonomik, politik ve toplumsal iktidarının sürdürülebilmesi için gerekli olmaktadır. Meşruiyetini önemli ölçüde toplumdan alan şiddet, erkeğin sertliği ve egemenliği üzerine kurulmuş olan hegemonik erkek idealinden beslenir. Hegemonik erkekliğin güçlü ve sert olma, kadınlar ve diğer erkekler üzerinde üstünlük ve iktidar kurma gibi özelliklerle kuşatılmış olması, kadına karşı şiddetin zeminini oluşturur.

Erkeklik, tarih boyunca güç, iktidar ve şiddet ekseninde oluşan toplumsal bir kurgudur. Bunun temelinde aile, kapitalizm, devlet gibi toplumsal cinsiyet düzenini etkileyen yapı ve kurumların, erkekliği güç, iktidar ve şiddet üzerinden yapılandırması bulunur. Öncelikle bu kurumların erkeği nasıl güçlendirdiğine bakmak gerekmektedir.

Aile, toplumsal cinsiyete ilişkin değerlerin, kuralların ve davranış kalıplarının çocuklara aktarılarak erkeğin ayrıcalığının benimsetildiği temel toplumsal kurumdur. Oğlan çocuğa özel bir değer verilmesi, babanın üstünlüğü ve anneye uygulanan şiddete tanık olma, erkekliğin güç, iktidar ve şiddet ekseninde oluşmasında büyük öneme sahiptir. Evlilikle kadının ev içi emeği, ücretli emeği, bedeni, cinselliği ve toplumsal yaşamı üzerinde iktidar kurma hakkı, erkeği erkek yapan üstünlükler olarak görülmektedir.

Kapitalizmin cinsiyet ayrımına dayalı üretim ve yeniden üretim ilişkileri, erkeklerin ekonomik olarak güçlü bir konuma gelmelerini sağlamaktadır. Ev işleri, çocuk bakımı, meslek ayrımı, eğitim, ücret ve iş gücü piyasasının kadınlar ve erkekler arasında oluşturduğu eşitsizlikler, erkekleri güçlü kılarak kadınların üzerinde baskı yaratmaktadır (Connell, 2005a: 73–74).

Devlet; polis, ordu, yasalar ve sosyal hizmetler, kadının ikincil ve ezilen konumunu pekiştirirken (MacKinnon, 1987, 1989; Acker, 1989), erkeğin güçlü konumunu destekler. Özellikle kadına yönelik şiddete karşı yasaların uygulanmasındaki sorunlar ve sosyal hizmetlerin yetersizliği, şiddetin erkeğin hakkı olduğu düşüncesini pekiştirmektedir. Şiddetin, devletin güvenliği üzerinden kurumsallaştığı en

güçlü iktidar mekanizması olan ordu ve polis gibi militer yapılar ise, erkekliğin güç ve şiddet ekseninde oluşumunda büyük önem taşır. Katı bir hiyerarşik örgütlenmeye dayanması ve erkeğe şiddet kullanma yetkisi vermesiyle, erkeklik sertlik ve şiddetle özdeşleştirilir (Sancar, 2009: 153–154; Selek, 2008: 24; Sinclair- Webb, 2006: 69–70).

Erkekler Gerçekten Kadınlar Üzerinde İktidar Sahibi mi? Krizdeki Erkeklik

Erkeklikle güç, iktidar ve şiddet arasında kurulan ilişki, toplumun erkekten beklentisini açık bir şekilde göstermektedir. Ancak bu durum, tüm erkeklerin güçlü ve kadın üzerinde iktidar sahibi olmadığı gerçeğinin anlaşılmasına engel olmamalıdır. Bu noktada sorulması gereken, erkeğin kadın üzerinde kurmak istediği iktidar ve uyguladığı şiddetin güç gösterisi mi olduğu, yoksa güçsüzlüğü telafi etme aracı mı olduğudur.

Çeşitli araştırmalar (Anderson ve Umberson, 2001: 375; Mansley, 2009: 174; Dobash ve Dobash, 1984: 274; Demren, 2007: 101) erkeklerin şiddeti, kadın üzerinde iktidarlarının sarsıldığı durumlarda kullandığını ve şiddeti kadın üzerinde güç kazanma yolu olarak gördüklerini göstermektedir. Aile içindeki iktidarı ve şiddet kullanma kapasitesi vurgulanan erkekler, iktidarlarının sarsıldığı durumlarda, hınç alma duygusuyla alınganlık ve gururlarını büyütmekte (Selek, 2008: 136) ve şiddete yönelebilmektedir. Modernleşmeyle birlikte "kocaya itaat"in sorgulanması ve erkek iktidarına karşı direnç gösterilmesiyle erkeklik krizi tartışmasının işaret ettiği çatışma yaşanmaktadır. Kadın üzerinde iktidar iddiasıyla kuşatılan erkekler, kadının "namusu" meselesi, kendisine karşı çıkması, çalışma isteği, özgür ve güçlü olma isteği gibi durumlar yaşandığında iktidarları sarsılarak, kırılan "erkeklik onur"larını şiddetle tamir etmektedir. Bu açıdan düşünüldüğünde şiddet, hem üstünlük hem de güçsüzlük göstergesidir. Şiddetin olduğu yerde aslında "iktidarsızlık" vardır. Şiddet eyleminin kendisi, erkek gücünü ve iktidarını yeniden oluşturma aracıdır.

Eril iktidara dayalı olan, ancak aynı zamanda iktidarın zayıflayarak erkeklik krizinin yaşandığı başlıca kurumlar olan geleneksel aile, post endüstriyel kapitalizm, militer devlet kurumları ve son yıllarda kadına yönelik şiddete karşı geliştirilen yasa ve sosyal hizmetler incelendiğinde erkeklerin yaşadığı gerilimin arttığı görülmektedir.

Araştırmanın Tasarımı

Bu çalışmada kadına yönelik şiddet uygulayan erkeklerin yaşamları boyunca toplumsal kurumlarla bağlantılı olarak yaşam deneyimlerinin anlaşılması amacıyla yapılan nitel araştırma bulguları sunulmaktadır. Eşine şiddet uygulamaktan dolayı Ankara Kapalı ve Açık Ceza İnfaz Kurumlarında tutuklu ve hükümlü olarak bulunan erkekler ile Adsız Alkolikler Ankara Sıhhiye grubundan eşine şiddet uygulamış erkeklerin yaşam öyküleri çözümlenerek yorumlanmıştır. Toplam 18 erkekle yapılan görüşmeler, feminist yaklaşımla yorumlanmaktadır.

Ailede Erk(ek)

Geleneksel kadınlık ve erkeklik rollerinin eşitliğe yönelik olarak dönüşüm geçirmeye başlaması, erkeğin aile reisliği konumunu sarsmaktadır. Kadının ücretsiz ev içi emeğini kullanma üzerinden gerçekleşen cinsiyete dayalı işbölümünde, kadınların ücretli çalışma yaşamında daha fazla yer almaya başlaması ve ev işlerini erkekle paylaşmaya yönelik iradesiyle birlikte değişim yaşanmaktadır. Kamusal alanda kadının rollerinin gelişmesi ve kadın hareketi sayesinde gelişen eşitlik mücadelesi ve boşanmalardaki artış, erkeklik krizinin yaşanmasına neden olmaktadır (MacInnes, 2005: 316–322; Kimmel, 2005: 9–11; Connell, 2005a: 85; 2005b: 44; Sancar, 2009: 226–230).

Kırdan şehre göç yaşamış bir erkek, şehirde kadın üzerindeki baskının zayıflamaya ve erkek iktidarının sorgulanabilir hale gelmeye başlamasını kabul edemediğini şöyle anlatmaktadır:

Kocasına itaat eden kadın istedim. Bizim oralardakinin (köy) aynısına yakınını bekledim ama göremedim onu. Çok fedakârlık yaptım. Kayınbabam, kayınçom çok şiddet gösterdi. Bir kez ayağımdan vurdular. Horlandım. Bizim ora (köy) ile burada kadın-erkek ilişkisi çok farklı… Bizim orada erkeğin ağırlığı vardı kadın üstünde. Öyle ortamda yetiştik, evlilikte de bunu bekledik. Boşanma anormal bişeydi. Bizim orda kadın, kocasına ağır kelime edemezdi. (Mehmet, Kapalı Cezaevi)

Evliliğin dönüşümünün ve eşitliğe yönelik adımların, erkekler tarafından "kadının namusunun azaldığı" yönünde yorumlanarak direnç gösterildiği görülmektedir:

Günümüz kadın erkek evliliği iyi değil. Otel gibi kullanılıyo ev. Erkek olarak sabah gidip, akşam gelmesi lazım. Kadın için yemek yapması, beklemesi lazım erkeği. Eşitliğe karşıyım. Kadın erkek bir olmaz. Erkek ağır basmalı, kadın dinlemeli. Kadın erkek eşit olursa, kadın namussuz olur. Erkek, kadına otur diyecek. Araba verirsen kadının altına, namus biter. Telefon çıktıktan sonra namus bitti. Namus diye bişey kalmadı. Evlilik eskidendi. Şimdi bitti. (Sinan, Kapalı Cezaevi)

Ev içinde erkeğin iktidarının sarsılması, erkekleri dönüşüme zorlamakta, dönüşüme direnen erkekleri ise şiddete yöneltebilmektedir. Kadınların toplumsal konumunda gelişme görülmekteyken, erkeklerin geleneksel güçlü konumları zayıflamaktadır. Erkeklik krizine işaret eden bu dönüşüm, kadınları güçlendirmekte ancak erkeklerin güçlü konumlarını kaybetmelerine ve şiddet uygulamalarına neden olabilmektedir:

Fazla giyim kuşamdan artıyo, kadın cinayetleri. Türk kadını gibi değil, yabancı gibi olmaya çalışıyolar. Eskiden kocası dövse de kadın sadıktı. Babam, annemin sırtında sopa kırardı. Babam gidip anasına babasına bişey demedi. Şimdi dayak değil, onu savunmuyorum. Bara çıkıp, parfüm alıyosun. Yuvanı unutuyosun. Eşitlik yok, eşitlik laf. Evin reisi bayandır, bu eskiye dayanır. Evi çeviren bayandır. (Cihan, Kapalı Cezaevi)

Kadınların ve evliliğin dönüşümünün nedeni olarak televizyondaki evlilik programlarını gören erkekler, kadınların özellikle maddi açıdan, kendilerini başka erkeklerle kıyaslamaya başladıklarını ve kendilerini yetersiz gördüklerini iddia etmektedir:

Ben diyorum ki; kadını televizyonlardaki evlenme programları bozdu. Evlenme programları, aileyi bozdu. Onlar, aile hayatımızı bozdu. Televizyonda kadın diyo ki; şunu isterim, bunu isterim. Adam beni taşısın, diyo. Kadın 90 kilo. Adam nasıl taşısın? Şu istediğimi yap, diyo. (Hasan, Açık Cezaevi)

Kadının erkekten ayrılması, boşanması ya da boşanma isteği, erkeği şiddete yönelten nedenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sorun, ayrılığı kaldıramadım. Benden ayrılırsa başkası ile birlikte olursa, evlenirse diye. Sekiz bıçak vurdum. Bir kadının, erkeği tahrik ettiği kadar kimse erkeği tahrik edemez. (Mehmet, Kapalı Cezaevi)

Bazı erkekler, boşanma sonrasında eşlerinin başka bir erkekle ilişki yaşayacağı endişesiyle boşanmayı kabul etmediklerini ifade etmiştir:

Sorun, şurdan kaynaklanıyo: Eşini sevmese bile adam boşanmıyo. Başka bi erkekle evlenmesini istemez çünkü. Cinsellikle ilgili olduğu için, ayrılmayı hazmedemiyo. (Mehmet, Kapalı Cezaevi)

Ailedeki erki sorgulanan ve zayıflayan erkeğin, kadın üzerinde kontrol sahibi olmasının güçlüğü nedeniyle hegemonik erkeklik değerleriyle uyumsuzluk yaşanmaktadır. Bu baskı altında erkeğin çatışma yaşayarak, erkini şiddetle kurmaya yöneldiği bilinmektedir.

Beklentim; saygı, saygı, saygı… Haksız da olsan, savaş mücadelesi yerine, dinle. Kırma. Kırdığın insan, kocan. Hemen çemkirme car car yüzüme karşı. Al sana kapak olsun diye laf yetiştirme. Saygı kalkınca, saygısızlık devreye giriyo. Bi yanlışını konuşuyosun; sana ne, derdi. (Remzi, Kapalı Cezaevi)

Yoksullukla Erksizleşen Erkek

Sınıflı toplum yapısında alt sınıf erkeklerin yoksulluk, eşitsizlik ve dışlanma nedeniyle yaşadıkları zorluklar, erkeğin toplum ve aile içindeki gücünü zayıflatmaktadır. Endüstriyel kapitalizmden, esnek üretim biçimlerinin ve güvencesizliğin egemen olduğu endüstri sonrası kapitalizme geçiş, alt sınıflar için daha fazla işsizlik ve yoksullukla sonuçlanmakta ve tüketim kültürünün baskısı altında ezilmelerine yol açmaktadır.

Sürekli daha iyisini, daha yenisini ve "markalı" ürünleri tüketmeye yönelik baskı, yoksullar için aile içinde çatışmaya neden olmaktadır:

Onun her istediğini yapmak için ekonomik bunalıma girdim. Marka giyinemeyiz. Parayı düzenli harcamamız lazım. Markaya kaçarsak, bi çok sorun ortada kalır. Mağazada kavga ettiğimiz olurdu. Falanca alıyo, derdi. Biz alamıyoz, derdim. Bunlar tatsızlıklara, uyumsuzluklara neden oluyodu. Fakirlik ayıp değil. Ailemin bunu anlaması lazım. (Remzi, Kapalı Cezaevi)

Kendi işinde çalışan ve orta gelir düzeyine sahip olan Fırat, bu durumu şöyle ifade etmiştir:

İşte, iş hayatımda başaramadığım şeyleri, dönüp evdekilerden çıkarmam da neden oluyodu. Özellikle eşimden çıkarmam. (Fırat, Adsız Alkolikler)

Özellikle alt sınıftan erkekler için yoksulluk, dışlanma ve ezilmenin yarattığı güçsüzlük, şiddetle kendini telafi etmeye yönelebilmektedir. Sancar (2009: 221) endüstri sonrası dönemde esnek çalışma biçimleri ve güvencesiz çalışmanın yaygınlaşması ve işsizliğin yüksek oluşu nedeniyle işçi sınıfına dâhil olamayan alt sınıftan erkeklerin şiddet kullanarak güçlenmeye yönelebildiklerini belirtir. Alt sınıftan erkeklerin, kendilerinden beklenen güce sahip olamamaları nedeniyle "erkeklik kaybı" korkusuyla yaşadıkları kaygıyı ve eksikliği telafi etmek üzere mafyalaşma, maçoluk, ırkçılık gibi biçimlerle daha çok şiddete yöneldiklerini savunur. Farklı araştırmalar, alt sınıftan erkeklerin, aşağı görülen işlerde çalıştıkları ve ailelerini geçindiremedikleri, işsiz kaldıkları dönemde ise streslerinin arttığı ve bu durumun aile içinde çatışmaya yol açtığını göstermektedir. Bu erkeklerin, ataerkil aile ideolojisine daha çok sahip oldukları ve fiziksel şiddete daha yaygın düzeyde yöneldikleri ortaya çıkmıştır (H.Ü., 2009: 48, 117-120; Kardam ve Yüksel-Kaptanoğlu, 2011: 67; Mansley, 2009: 165; Peralta ve diğ., 2010: x; Smith, 1990: 267).

Yoksulluğun yarattığı çaresizlik ve kızgınlığın sıkıntısı, eşe şiddet uygulayarak dışavurulabilmektedir:

Yokluk… Hepsi maddiyat, başka hiçbir şey değil. Çünkü erkekler çaresiz kaldığı yerde bir şey yapamadığı için eşinden, en yakın çevresinden hırsını alıyo. Maaş yetmiyo. 700 TL bugün asgari ücret, 300 TL kira. Bir de sigara içiyo zaten o yokluğun içinde, kafamı dağıtayım diye. İçki içmese dahi yetiştirme şansı yok. Hırsını eşinden alıyo. Hepsi düzenin getirdiği şeyler yani. (Hüseyin, Adsız Alkolikler)

Devletin Güç Verdiği ve Aldığı Erk(ek)

Çeşitli kurumlarıyla devletin, erkeğin toplum içindeki iktidarını kurmadaki rolü büyük önem taşımaktadır. Eğitim, yasalar, bürokrasi, militer kurumlar, sosyal politikalar gibi araçlarla toplumsal cinsiyet düzenini kurmada ve sürdürmede etkili olan devletin, erkekliği güç ve iktidarla özdeşleştirdiği görülmektedir. Buna karşın özellikle kadına yönelik şiddete karşı yasa ve kurumların gelişmesiyle, devletin güç ve iktidar sahibi olarak yapılandırdığı ve şiddet kullanma yetkisi verdiği erkeklik, çelişkili bir duruma düşmektedir.

Yasal Düzenlemeler

Şiddetle mücadeleye ilişkin yasa, önlem ve kurumların çalışmalarının yetersiz olduğuna dair tartışmalara karşın, bu çalışmaların şiddet uygulayan erkekler tarafından rahatsızlıkla karşılandığı, devletin özel alana müdahale etmemesi gerektiği görüşmelerde altı çizilerek vurgulanmıştır:

Eşim, dün beni ziyarete geldi annesiyle. Bu kadar şeye rağmen, sekiz bıçak vurmuşum, geliyosa, beni affediyosa, araya girmesinler. Eşim dedi, ben davadan vazgeçsem, devlet kamu davası açar. Devlet ailenin içine girmesin, karışmasın. Adamın biri var burada, karısıyla birlikte barışmışlar ama kamu davası var diye yatıyo. Çıksa adam, mutlu olacak karısıyla. (Mehmet, Kapalı Cezaevi)

Kadına yönelik aile içi şiddetle mücadeleye ilişkin yasa ve kurumların son yıllarda kadın hareketinin de mücadelesiyle gelişmeye başlaması, şiddetin toplumsal kabulün zayıflamasına etkide bulunmaktadır. 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun (2012), çeşitli kurumların aile içi şiddetin önlenmesine yönelik alması gereken önlemleri içeren Başbakanlık Genelgesi (2006), kadın sığınmaevlerinin sayısının artması, şiddet önleme ve izleme merkezlerinin açılması gibi gelişmelerle şiddet uygulayan erkekler kendilerini tehdit altında görmeye başlamıştır.

Şiddet uygulayan erkeklere uygulanan yasal önlemlerin erkekleri kışkırttığını ifade etmekle şiddet, erkeğin hakkı olarak betimlenmektedir:

Kadınları sürekli haklı göstermesi medyanın, bundan oluyo. Kadına şiddet yanlış, kabul ediyorum. Ama tokat atıyo adam, devlet abartıyo. Evden uzaklaştırma veriyo, koruma veriyo. Ben o korumaya nasıl güvenicem, erkek sonuçta. Yanında korumayla gezerse kadın olmaz. Kadına şiddet böyle azalmaz; artar. 2005'ten sonra yasalar değişti. Şiddet arttı mı, azaldı mı? Başka çözümü olmalı. (Mehmet, Kapalı Cezaevi)

Şiddete yönelik cezaların, erkeği kışkırtarak daha fazla şiddete neden olduğunu iddia eden Mahmut, uyguladığı şiddeti bu şekilde meşrulaştırmaya çalışmaktadır:

(Devletin kadına yönelik şiddeti önlemek için yaptıklarına) Çok berbat bakıyorum. Bazı kadınlar bunu istismar ediyo. Kadın korunacak, kadın zayıf, ince, korunmaya muhtaç varlık. Erkek şiddet uyguluyosa devlet tabi koruyacak. Ama kadın istismar ediyo. O yüzden cinayetler artıyo. (Mahmut, Kapalı Cezaevi)

Devletin kadın haklarının geliştirilmesine ilişkin çalışmalarını, adeta "gücenerek" karşılayan erkekler, kadın haklarının, erkeğin kadın üzerindeki iktidarını sarstığını belirtmektedir:

Devletin, kadınlara hak vermesi iyi bişey ama ihanet eden kadına da sahip çıkıyo devlet. Aileyi korumuyo, ihanet eden kadını koruyo. Buradakiler de bedavadan yatıyo. (Sinan, Kapalı Cezaevi)

Kurumsal Yapılar

Bununla birlikte şiddetle mücadele mekanizması içinde yer alan kurumlarda çalışan polis, savcı, hakim, sosyal hizmet uzmanı, psikolog ve sağlık görevlilerinin kadına duyarlı bir bakış açısı sergilememeleri ve şiddet uygulayan erkeğe yönelik yanlı tutumlara sahip olmaları gibi sorunlarla karşılaşılmaktadır. Ataerkil ideolojiden kaynaklanan bu çelişkili durum, erkeklere şiddet uygulama konusunda destek verebilmektedir.

Sığınma evlerindeki yanlış uygulamaların yol açtığı sorunlar, şiddetle mücadeleyi zorlaştırmaktadır:

Ben tehdit ettiğim için altı ay uzaklaş, dediler. Edirne'deydim, kadın sığınma evi müdürü aradı. Senin ehliyeti nereye gönderelim, adres ver, dediler. Sonra dedi ki bana, nasılsa öğrenirsin, karını Fethiye'ye gönderdik, dedi. Devletin öyle yetkisi varmış. Fethiye'ye gittim, rahmetli sosyal hizmette biliyorum. Bi kaç kuruş kazandım, ev kuralım diye. Tamam dedi, eve geleyim ama sen gelme, dedi. (Mahmut, Kapalı Cezaevi)

Mete de polisin ilgisizliği ve uzaklaştırma cezalarının etkisiz olduğuna dair yaşantısını paylaşmıştır:

Üç ay evden uzaklaştırma cezası aldım, bir kez. Ama ben uzaklaşmadım, o uzaklaştı. Karakola gittiğinizde, karı kocayım dediğinizde polisin yapacağı bişey yok. Bırakıyolar. (Mete, Adsız Alkolikler)

Askerlik

Zorunlu askerlik uygulaması, devletin erkekliği katı bir disiplin ve hiyerarşi altında şiddetle özdeşleştirdiği zorlu bir erkeklik aşamasıdır (Barrett, 2005: 81, 95; Sinclair-Webb, 2006: 73, 87; Selek, 2008: 163). Şiddet kullanma bilgisi ve yetkisi verilen erkekler, toplumdaki güçlü erkeklik kurgusuna, askerlik sınavını geçtikten sonra yaklaşmaktadır. Ancak, askerlik sürecinde güçlenmeleri tartışma konusu olmaktadır. Birçok araştırma (Selek, 2008: 93, 104–106, 190; Mansley, 2009: 166; Karner, 1998: 224–231) askerlikteki sert disiplin, katı cezalar, üstler tarafından uygulanan şiddet ile savaşlarda emir doğrultusunda şiddet uygulamak zorunda kalmanın, erkeği güçsüzleştiren bir deneyim olduğunu göstermektedir.

Baskın falan olacak diye korkularım oluyodu. Her an gidebilirim diye düşünüyosun. Hala etkisi var, hala rüyalarıma giriyo. Daha çok içime kapandım. Açıl diye beni dolaştırmaya çalışırlardı. Kendimi işe vermeye çalıştım. (Cihan, Kapalı Cezaevi)

Ben aksi biriydim. Çavuştum ben, kibirli bi çavuş. Bi seferinde bi yüzbaşından üç şamar yedim. En azından 80–100 kişinin arasında sopa yemiştim. (Murat, Adsız Alkolikler)

Askerlik ve savaş, kadına yönelik şiddetin yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Özellikle savaş koşullarında etkinliğini artıran asker ve polis güçleri, ataerkil yapıyı güçlendirerek ve şiddeti olağanlaştırarak, erkeğin kadına yönelik uyguladığı şiddetin artmasına neden olabilmektedir (Ertürk, 2008: 3; Adelman, 2003: 1132; İlkkaracan, 2001: 4). Türkiye özelinde düşünüldüğünde yaklaşık 1980'lerin başından bu yana Kürt sorunu nedeniyle özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yoğunlaşan silahlı çatışmalar, toplumdaki militarist değerleri destekleyerek, erkek egemenliğinin güçlendirilmesinde ve kadına yönelik aile içi şiddette etkili olmaktadır. Bölgede görevlendirilen asker ve polislerin uyguladıkları ve maruz kaldıkları şiddet, şiddetin normalleşmesine ve sorun çözme aracı olarak görülmesine neden olmaktadır.

Berbat geçti askerlik. Askerliği Muş Mazgirt'te yaptım. Operasyonlarda geçti. Dokuz ay operasyonlarda, topçu er olarak… 94'te askerdim. Tansu Çiller, başbakandı. Yedi sekiz arkadaşımı şehit verdim, sıcak çatışmada. Hem zor geçti, hem de operasyonlarda çok şey gördüm. Oraya çıktığımız zaman ölüm korkusu görmüyoduk. Karşınıza çıkan teröriste vur emri verilmemişse, geçip gidiyodu. İşin içinde bi iş var, diyodum. Terörist de öldürdük, m asum da öldürdük, aile de öldürdük. İnsan ister istemez vicdan azabı çekiyo. Zaman zaman rüyalarıma giriyo hala. İnsanın bakışı, çığlık atışı... Gecenin üçünde eve girip, silah arıyoduk. Tekme tokat dövüyoduk aileleri. Söylüyodum komutana neden böyle diye, dağda gördüğümüzü öldürme diyosun, burada da böyle diye. Emir altındaydık, elimizden bişey gelmiyodu. Silahı verdiklerinde vatan için alıyosun. Vur emri verildiğinde istemesen de vurmak zorundasın. Ben silah ve şiddete karşıydım. İçine girdikten sonra öğrendik. Roketin düğmesine bas diyo, köyün çıkışına. Basmasan dayak yiyosun. Belki de terörist değiller. (Cihan, Kapalı Cezaevi)

Çatışma ve savaşlarda, askerlerin kadına karşı cinsel şiddet uyguladığına ve cinsel şiddetin bir savaş yöntemi olarak kullanıldığına dair anlatı, şiddet yetkisinin sonuçlarını göstermektedir:

1992 yılında gittim askere. Siirt Eruh'ta yaptım askerliği. Dönem çok kötüydü. Hatta gittiğimizde bir hafta pusuya düşmüştü bizim bölük, iki tane şehit vermişler. Onun yası vardı, bizim gittiğimizde. Aynı acemi birliği gibi, intikale gidiyoruz, dediler. Bir gittik, 27 gün sonra geldik koğuşa. Nevresimimizi görmedik yani. Ben hiç çatışmaya girmedim. Yalnız, bir karakol basıldıydı. O karakolu korumak için 15–20 gün korumalığını yaptık, dağda kaldık yani. Onun dışında bir köy aramasına gittiydim ben. Hatta bir köy aramasında, bölük komutanımız… Ben bir evi arıyodum. Bayan, güzel bir bayandı. Zaten hiç erkek yoktu köyde. Ondan sonra bölük komutanı, sen dışarı çık, kapıda bekle, dedi. İçeriden bağırışlar geldi. Bir saat sonra çıktı. Kadın ağlayarak çıktı. Ondan sonra bölük komutanı o evi yaktı. 'Ahh yandi komitan' diye ağıt tutturdu kadın orada. Hiç kulaklarımdan gitmez yani. O çok zoruma gittiydi aslında. (Hüseyin, Adsız Alkolikler)

Cihan'ın anlatısı, savaşta uygulanan şiddet ile gündelik yaşamdaki şiddet arasında bağlantı kurmaktadır:

O şiddeti buraya döndüğümde yansıtır mıyım diye korktum. İnsanlar birbirlerine daha çok şiddet kullanmaya başladı. (Cihan, Kapalı Cezaevi)

SONUÇ

Erkekliğin yaşam boyunca aile içinde, evlilik sürecinde, sınıfsal konumu çerçevesinde ve özellikle zorunlu askerlik boyunca devletin militer kurumlarıyla kurduğu ilişki içerisinde kadın karşısında ayrıcalıklı ve güçlü olarak konumlandırıldığı görülmektedir. Erkekliğin güçlü, sert ve iktidar sahibi olma, gerektiği durumlarda şiddet kullanma, kadın üzerinde hak sahibi olma gibi toplumsal beklentilerle kuşatılması, ekonomik ve toplumsal olarak güçsüzleşen erkeklerin kadına yönelik şiddet uygulamasında en önemli etkenler olarak görülmektedir. Bu nedenle kadına yönelik şiddet sorununun çözümünde erkekliğin iktidarının sorgulanarak, toplumsal ve ekonomik düzeyde toplumsal cinsiyet eşitliliğinin gerçekleştirilmesi, barışın sağlanarak uzlaşma kültürünün egemen kılınmaya çalışılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Anderson, K. L. ve Umberson, D. (2001). Gendering violence: Masculinity and power in men's accounts of domestic violence, Gender and Society, 15 (3), 358- 380.

Barrett, F. J. (2005). The organizational construction of hegemonic masculinity: The case of US navy, S. Whitehead ve F. Barrett (Eds.), The masculinities reader. UK, USA: Polity.

Connell, R. W. (2005a). Masculinities. (İkinci basım). USA: University of California Press.

Connell, R. W. (2005b). The social organization of masculinity. S. Whitehead ve F. Barrett (Eds.), The masculinities reader. UK, USA: Polity.

Demren, Ç. (2007). Kahvehane erkekliği: Ankara'da bir gecekondu mahallesi örneği. (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Dink, R. (2007). Hrant Dink'e veda konuşması.

Dobash, R. E. ve Dobash, R. P. (1984). The nature and antecedents of violent events, British Journal of Criminology, 24 (3), 269-288.

Ertürk, Y. (2008). Gender based violence in armed conflict, SIDA Konferansı'nda sunulmuş bildiri, 12.09.2008, Stockholm.

H.Ü. - Hacettepe Üniversitesi (2009). Türkiye'de kadına yönelik şiddet araştırması. Ankara.

İlkkaracan, P. (2001). Islam and women's sexuality: A research report from Turkey, M., Hunt, P. Jung, ve R. Balakrishan (Eds.), Good sex: Feminist perspectives from the world's religions. New Jersey: Rutgers University Press.

Kardam, F. ve Yüksel-Kaptanoğlu, İ. (2011). Kadına yönelik şiddet konusunda erkeklerin görüşleri/ deneyimleri/ algıları, Kadın/Woman 2000, 10 (1), 55-78.

Karner, T. X. (1998). Engendering violent men: Oral histories of military masculinity, L. H. Bowker (Ed), Masculinities and violence, USA: Sage.

Kimmel, M. (2005a). Masculinity as homophobia: Fear, shame, and silence in the construction of gender identity, S. Whitehead ve F. Barrett (Eds.), The masculinities reader. UK, USA: Polity.

MacKinnon, C. (1989). Towards a feminist theory of the state. London: Harvard University Press.

MacKinnon, C. (1997). Feminism, Marxism, and the state: An agenda for theory. D. T. Meyers (Ed.), Feminist social thought: A reader. London, New York: Routledge.

MacInnes, J. (2005). The crisis of masculinity, S. Whitehead & F. Barrett (Eds.), The masculinities reader. UK, USA: Polity.

Mansley, E. A. (2009). Intimate partner violence- Race, social class and masculinity. USA: LFB Scholarly Publisher.

Peralta, R. L., Tuttle, L. A. ve Steele, J. L. (2010). Intersection of interpersonal violence, masculinity, and alcohol use: The experiences of heterosexual male perterators of intimate partner violence, Violence against Women, 16, 4, 387- 409.

Sancar, S. (2009). Erkeklik: İmkansız iktidar- Ailede, piyasada ve sokakta erkekler. İstanbul: Metis.

Segal, L. (1992). Ağır çekim: Değişen erkeklikler, değişen erkekler. İstanbul: Ayrıntı.

Selek, P. (2008). Sürüne sürüne erkek olmak. İstanbul: İletişim.

Sinclair-Webb, E. (2006). "Our Bülent is now a commando": Military service and manhood in Turkey, Ghoussoub, M. ve Sinclair-Webb, E. (Ed.) Imagined masculinities: Male identity and culture in the modern Middle East. London: Saqi Books.

Smith, M. D. (1990). Patriarchal ideology and wife beating: A test of a feminist hypothesis, Violence and Victims, 5 (4), 257–273.

D2 OTURUMU

ÇEVRE

TOPLUMSAL EKOLOJİYE GÖRE HES KARŞITI YEREL HAREKETLER: KARADENİZ ÖRNEKLERİ[1]

Çağrı ERYILMAZ[2]

ÖZET

2008'den itibaren ülkenin farklı bölgelerinde yükselen HES karşıtı yerel hareketin incelendiği bildiride, "HES karşıtlığı toplumsal ekoloji açısından nasıl analiz edilir?" sorusuna cevap, doktora çalışması çerçevesinde kuramsal ve alan araştırması olarak iki aşamada aranmıştır.

Ekolojik kriz konusunda Murray Bookchin'in geliştirdiği Toplumsal Ekoloji kuramı liberal çevrecilik, derin ekoloji, Marksizm eleştirisini ve alternatif olarak -yeni toplumsal hareketlerden öte- radikal bir toplumsal değişimi, Özgürlükçü Belediyeciliği (ÖB) ortaya koyar. Zira çevre sorunları aslında toplumsal tahakküm sorunun bir parçasıdır; çözümleri de ancak toplumsal tahakkümlerinin çözümüyle mümkün olabilir.

Kuramsal bölümde, Janet Biehl'ın toplumsal ekolojinin politikası çalışması ve George Pepper'ın çevrecilik sınıflandırmasına dayanarak bir Analiz Tablosu (ÇAT) geliştirilmiştir. ÇAT tüm çevreci etkinlikleri, toplumsal ekoloji çerçevesinden analiz eden bir araç geliştirme çabasıdır, ancak metodolojik açıdan bir ideal tip özelliklerini yansıtmaktadır.

Alan araştırmasında ÇAT, HES karşıtı yerel hareketin gerçekleştiği Karadeniz Bölgesinde 2012 yılında üç farklı alanda (Düzce, Rize, Artvin) yüz yüze görüşmeler ile uygulandı. Sonuçlar içinde üç eğilim öne çıktı: Yerelde devletin gerekli düzenlemeleri yapması ve sıkı kontrol uygulaması beklentisi (liberal ve refah çevreciliği) ve kentli, merkezi, profesyonel ve finansa bağımlı çevreciliğin eleştirisi, toplumsal ekolojinin liberal-piyasa çevreciliği eleştirisine uygun düşmektedir. Karar alma süreçlerine katılım talebi, aşağıdan yukarıya örgütlenen yerel platformların kurulması ve bölgesel örgütlenmesi ve "yaşam alanı" söylemi toplumsal ekolojinin özelliklerini göstermektedir. Sonuçta, HES tehdidinin yerelde karar alma süreçlerine katılım talebini yükselttiği gözlenmiştir.

***Anahtar Kelimeler**: HES, çevrecilik, toplumsal ekoloji, yerel hareket, yurttaşlık*

ABSTRACT

Since 2008, hundreds of grassroots movements from rural Turkey have risen against construction of two-thousands Small Hydroelectric Plants (SHP) at almost each river of country destroying valleys, farm lands and houses. Research question of this PhD study is "How can any environmental action (like SHP opposition in Turkey) be analyzed in terms of social ecology?"

About ecological crisis, Murray Bookchin's social ecology develops strong criticism against liberal environmentalism, deep ecology and Marxism and provides an alternative radical social change as Libertarian Municipalism (LM). Social ecology criticizes environmentalism as legitimizing current status quo destroying nature and offers ecological approach for real solution. LM movement is a political program of social ecology to reach rational, ecological and democratic society that is domination free and so does not dominate nature. I developed a LM movement model to reach a Classification Table (CT) as a tool to analyze all sorts of environmental activities according to social ecology.

Implementation of CT with qualitative field study at three unique areas in Blacksea Region shows SHP opposition has the desire of strict state controls and planning as significant aspects of welfare-liberal environmentalism. On the other hand, the common critique of central, urban, professional and fund dependent environmentalism of national ENGOs fits market-liberal environmentalism critique of LM model. The increasing demand to join decision-making mechanism, the bottom-to-top regional

[1] Bu bildiri ODTÜ Sosyoloji Bölümünde Doç. Dr. Helga Rittersberger Tılıç'ın danışmanlığında yürütülen ve Ocak 2012'de kabul edilen doktora tezi çalışmasını yansıtmaktadır.

[2] Yrd. Doç. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, cagrideniz@gmail.com, ceryilmaz@artvin.edu.tr

organization of local units and developed “living space” discourse show LM tendency. In fact, SHP threat ignites participation demands of local people in decision-making mechanisms in Turkey.

Keywords: *HES, social ecology, environmentalism, grassroots, citizenship*

1. GİRİŞ

Küçük Ölçekli Hidroelektrik santraller 2007 itibarıyla Türkiye’nin gündemine girdi, ülke çapında mümkün olan tüm bölgelerde dereler üzerinde yaklaşık iki bin HES inşaatı planlandı. Ülkenin enerji güvenliği politikası gereği petrol ve doğalgaz ithalatını azaltmak ve mevcut ülke içi doğal kaynakları enerji üretiminde kullanmak için hem enerji temininde hem de yeni pazarların oluşturulup ekonominin büyümesinde rüzgâr, güneş, kömür, su ve nükleer enerji santralleri gündeme geldi.

Bu gelişmenin karşısında 2008’den sonra Türkiye’de yaygın çevreciliği sarsan ve kırsalda gelişen bir taban hareketi ortaya çıktı. Daha önce hiç bir çevreci etkinliğe katılmamış yerel halk, ülke çapında yapılması planlanan HES’lere karşı eylemler düzenledi (Hamsici, 2010). Bu eylemler geleneksel, merkezi, şehirli, profesyonel ve ılımlı çevreciliğe karşıt olarak yeni, tabana yayılan, yerel, gönüllü ve talepkâr bir nitelik ortaya koydu. Kırsalda yerel halk gönüllü, hiyerarşik olmayan-yatay ve geçici örgütlenmeler üzerinden HES’lere karşı harekete geçtiler. Yeni yerel hareket içinde benzerliklere rağmen; yaklaşım, örgütlenme, eylemler, amaçlar ve araçlar anlamında önemli farklar bulunmaktadır. Bazı gruplar çözümün yasal düzenlemeler ve etkin uygulanması olarak görürken bazıları yerel halkın karar alma süreçlerine katılımını talep etmektedir. Bazı eylemciler yerelde mevcut çevre STKlarını kullanırken bazıları yerelde özgün ve geçici platformlar oluşturmaktadır.

HES karşıtlığı Türkiye çevreci hareketi tarihinde yeni ve özgün özellikler göstermektedir. Bergama deneyiminden sonra (Kadirbeyoğlu, 2010) ülke çapında birçok alanda HES tehdidine karşı yerel halka dayalı taban hareketi ortaya çıkmıştır. Yerel halkın çoğu hayatında ilk kez çevre kaynaklı bir protesto hareketine katılmıştır ve “doğanın hakları” ve “yaşam alanı” kavramlarını kullanmıştır. Türkiye’nin farklı alanlarında “profesyonel çevreci” olarak yaşadığım altı yıllık STK deneyimimden sonra, geleneksel şehirli çevreciliğin karşısında yerel yükselen çevreci taban hareketi bu çalışmayı yapmama temel olmuştur.

Geleneksel şehirli ve yeni yerel hareket arasındaki farklılıkları analiz etmek için toplumsal hareket yaklaşımları kullanılabilir. Kaynak Hareketliliği, Politik Süreçler ve özellikle Yeni Toplumsal Hareketler yaklaşımları kapsamında HES karşıtı hareketi incelenebilir. Hareketin üye profili, eylem repertuarı ve siyasal yapılarla ilişkisi ortaya konabilir, mevcut sistem içinde çevreci hareketin farklılaşması olarak tanımlanabilir. Ancak, bunun ötesinde, çevre/doğa ve çevrecilik/doğacılık ikilikleri üzerinden radikal bir toplumsal dönüşüm potansiyeli ancak toplumsal ekolojinin sunduğu olanaklarla mümkün olacaktır. Toplumsal ekolojinin liberal çevrecilik eleştirisi ve ekolojik toplum önerisi, yerel çevreci hareketin önemini ortaya koyabilir. Çalışmanın bütünü bu eleştiri-öneriye ikilisine göre düzenlenmiştir ve çevrecilik/doğacılık ayrımına dayanmaktadır. Toplumsal hareketler literatürünün ötesinde toplumsal ekoloji, yerel çevreci hareketi ideoloji, ekonomi, politika, etkinlikler ve örgütlenme özelliklerini tahakküm bakış açısından inceleyebilir.

Çalışmada, temel araştırma sorusuna; “HES karşıtlığı toplumsal ekoloji açısından nasıl analiz edilir?” cevap aranmaktadır. Kuramsal çerçeve toplumsal ekoloji düşüncesidir, ancak çevreci literatürde çevreci etkinlikleri değerlendirebilecek türlü sınıflandırmalar mevcuttur. Bu nedenle toplumsal ekoloji çerçevesine göre Pepper’ın değerli ama eksik sınıflandırması düzenlenmiştir. Bildirinin metodoloji bölümünde çalışmamın kuramsal ve alan uygulaması olarak iki bölümlü olması anlatılmaktadır. Sonraki bölümde Bookchin, Biehl ve Pepper’ın çalışmalarına dayanılarak düzenlenip geliştirilen Çevrecilik Analiz Tablosu (ÇAT) açıklanmaktadır. Devamında ÇAT’ın alana uygulanmasının sonuçları ve değerlendirmesi yapılmaktadır.

2. METODOLOJİ

Çalışma iki bölümden oluşmaktadır; öncelikle bir Analiz Tablosu geliştirmek ve sonra alanda uygulamak. Buna göre, birinci kısımda çevreci etkinlikleri toplumsal ekoloji temelinde analiz etmede

kullanılacak bir Çevrecilik Analiz Tablosu (ÇAT) geliştirilmiştir. İkinci kısımda ideal tip özelliğindeki ÇAT, Karadeniz Bölgesindeki HES karşıtı harekete uygulanmıştır.

ÇAT'ın geliştirilmesinde mevcut çevrecilik/ekoloji sınıflandırmaları içinde Pepper'ın beşli sınıflandırması temel alınmıştır, eksik olan toplumsal ekoloji perspektifi olan Özgürlükçü Belediyecilik (ÖB) Bookchin ve Biehl'ın çalışmalarından üretilmiştir. Bu halde Pepper'ın toplumsal ekoloji yaklaşımı eksik olan beşli sınıflandırmasına ÖB perspektifi eklenmiştir ve buna göre düzenlenmiştir. ÇAT toplumsal ekolojinin eleştirilerini ve önerileri temelinde, farklı çevreci düşüncelerin ekonomi-politik özellikleri, etkinlik ve örgütlenme seçimleri ideal bir tip olarak gösterilmektedir. ÇAT bir ideal tip denemesidir ve çevreciliğin toplumsal gerçekliğinde birebir olması beklenmemektedir; ancak çevreci hareketleri analiz etmede etkin bir analiz aracı olabilir.

İkinci kısımda ÇAT alana uygulanmıştır. Literatür tarama sürecinde ayrıca HES karşıtı hareket ile ilgili internet sayfaları, iletişim grupları ve yayınlar iki sene boyunca takip edilip öne çıkan aktörler ve alanlara odaklanılmıştır. Buna göre ülke sathına yayılan HES karşıtı eylemleri yerinde araştırabilme için Karadeniz Bölgesi seçilmiştir, zira HES karşıtı eylemler bu bölgede yoğunlaşmıştır. Karadeniz Bölgesinin batısından Aksu Vadisi (Sakarya-Düzce) ve doğusundan (Artvin-Rize) örneklem seçilmiştir. Örgütlenme ve etkinlikler kapsamında farklılıkları göstermesi amacıyla bir vadi platformu (Aksu Vadisi/Düzce-Sakarya), yerel bir çevre STKsı (Yeşil Artvin Derneği/Artvin) ve çok sayıda küçük vadinin bölgesel örgütlendiği Derelerin Kardeşliği Platformu (DEKAP/Artvin-Rize) seçilmiştir. 2011 yılı içinde üç alanda toplam yirmi yedi yüz yüze görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde ÇAT bir anket formu olarak kullanılmamıştır, ancak derinlemesine görüşme esnekliğinde uygulanması mümkün olmayabilirdi. Buna göre yarı-yapılandırılmış görüşme yöntemi, bir ideal tip denemesi olan ÇAT'ın alana uygulanmasında daha uygun görülmüştür.

Eleştirel sosyal bilim yaklaşımını (Neuman, 2006:140-152) takip ederek bu çalışmada çevre/çevrecilik söyleminin doğa/doğacılığı (ekoloji) gizlemesini göstermek ve çevreciliğin ötesinde doğacı bir çözüm potansiyelini değerlendirmeyi planlanmıştır. Ekoloji literatürü içinde yaygın olan çevremerkezci-insanmerkezci ayrımına benzer şekilde, toplumsal ekoloji çevre/doğa ve çevrecilik/doğacılık ikiliklerini ortaya koymaktadır; bunlar doğaya tahakkümü ve önerilen çözümü anlamada kritik önemdedir. Toplumsal ekolojinin ekoloji ve politika anlayışı Türkiye'deki mevcut yerel çevreci analiz etmede kullanılmaktadır. Yaygın çevreciliğin liberal doğasına taban hareketi meydan okumaktadır; bu çalışma doğanın kapitalist tahakkümünü gizleyen liberal çevreciliği göstermek ve değişimi için taban hareketlerindeki potansiyeli değerlendirmektedir. Mevcut yerel çevreci hareketin kalıcı ve yatay yurttaş örgütlerine dönüşme potansiyeline sahiptir. Bu halde sadece HES inşaatlarına ve işletilmesine karşı durmayıp su ve tarım dışında topluluğu ilgilendiren konularda da bir kamu ortamı oluşturabilirler. Bu çalışma temel olarak, taban hareketinin kapitalist toplumun pasif liberal çevreciliğe katılmak yerine mahalli mekânda özyönetime örgütlenmelerine dönüşümü potansiyelini incelemektedir.

3. ÇEVRECİLİK ANALİZ TABLOSU (ÇAT)'NUN GELİŞTİRİLMESİ

3.1.Toplumsal Ekoloji

Murray Bookchin (1921-2006) tarafından geliştirilen toplumsal ekoloji, kapitalist bir söylem olan çevreciliğe kapsamlı ve radikal bir eleştiri ortaya koymaktadır. Morris (2012:172)'ye göre Bookchin, "ekoloji, toplumsal anarşizm, Hegelci Marksizm ve radikal hümanizmanın orijinal ve tutarlı bir sentezi"ni ortaya koymaktadır. Etkilendiği görüşler arasında, Kropotkin'in organik evrim, karşılıklı yardımlaşma ve toplumsal anarşizm anlayışı, Aristo ve Hegel'in organik ve diyaletik yaklaşımı, Marksizmin Marcuse, Adorno ve Horkheimer yorumu (pozitivizm ve mistisizm eleştirisi), eleştirel kuramın tahakküm kavramı ve Marksizm'e yönelik ekonomik belirlenimcilik ve indirgemecilik eleştirileri, René Dubos ve Lewis Mumford'un ekolojik hümanizması ve Hans Jonas'ın fenomenolojik biyolojisi öne çıkmaktadır (Morris, 2012:172; Heywood, 2007; Bookchin 1996a). Adorno'yu modernliğin sorunları karşısında karamsar bulmasına rağmen eleştirel okulun tahakküm eleştirisi Bookchin'de merkezi değerdedir. Toplumsal ekoloji Marksizm gibi doğanın kapitalist tahakkümüne karşıdır, ancak Bookchin sınıf tahakkümünün ötesinde toplumdaki tüm tahakküm biçimlerini sorumlu tutmaktadır (Hay, 2002:289).

Toplumda kadınlara, etnik ve dini azınlıklara, engellilere, yoksullara, gençlere, nihayet doğaya ve tüm diğer "ötekilere" yönelik tahakküm sınıf tahakkümüyle birlikte var olmaktadır (Plumwod, 1993). Marksizm ve toplumsal ekoloji toplumu çatışmalar ve güç ilişkileri üzerinden anlamaktadır. İkisi de radikal bir değişim amaçlamaktadır, ancak toplumsal ekolojiye göre devrimci özneler ne Marx'ın beklediği gibi proletaryadır ne de yeni toplumsal hareketlerin kimlik yönelimli ve iktidar talebi olmayan geçici üyeleridir. Radikal bir toplumsal dönüşüm ancak mahalle mekânında yurttaş [3] oluşturduğu topluluklar ile mümkündür. Lefebvre, Marksist anlayışı mekânın kapitalist üretimi konusunda devam ettirmektedir. Mahalle mekânı ve mahalle sakinleri olan yurttaşlar Lefebvre'in diyalektik özgür mekânı ve özneleri on milyonluk metropollerde etkisiz kalmaktadır, ancak yüz yüze ilişkilerin kurulabileceği mahalle ölçeği ve ekotopluluğun yurttaşları radikal, demokratik ve ekolojik bir toplumsal dönüşüm mümkün olabilir.

"Özgürlüğün Ekolojisi'nin (kitabımın), farklı grupların hepsinde yirmi yıl önce hakim olan oldukça dar, pragmatik, genellikle toplumsal açıdan tarafsız çevreciliğe ilişkin kaygılarımı yansıttığını ne kadar vurgulasam azdır. Bu tür çevrecilik bugün de hâkimiyeti elinden bulundurmaktadır.Bu gruplar, hava ve su kirliliği, zehirli atıklar, gıdaların kimyevileşmesi ve benzeri gibi belirli konular üzerinde yoğunlaşmaya devam ediyorlar; bu çabaların kesinlikle desteklenmesi gerektiğini içtenlikle kabul ediyorum. Ancak, çevrecilerin karşılaştıkları sorunların nedenlerine ve bu sorunların uzun vadeli çözümlerine ilişkin görüşleri bana üzücü bir yetersizliğe sahip gibi geliyordu, hala da öyle geliyor. Çevrecilerin paylaştıkları ortak bir görüş varsa, o da ekolojik bozuklukları çözme açısından araçsal, neredeyse mühendisçe bir yaklaşımı benimsemeleriydi. Tüm veçheleriyle, insan sağlığına ve refahına verilen zararı asgariye indiren reformlar yoluyla doğal dünyayı, var olan toplumun ihtiyaçlarına ve onun sömürücü, kapitalist buyruklarına uyarlamak istiyorlardı. Radikal toplumsal değişikliğe ve doğal dünyaya karşı yeni bir duyarlılık geliştirmeye yönelik bir proje formüle etmeye ilişkin çok fazla gereksinim duyulan hedefler onların pratik kaygılarının yörüngesinin dışına düşme eğilimindeydi. Onların toplumsal görüşlerini radikal politikadan çok lobi çalışmalarıtemsil eder gibi görünüyordu." (Bookchin, 1991:23)

Toplumsal ekoloji geleneksel ve yaygın çevreciliği liberal olarak nitelendirmektedir ve mevcut kapitalist sistemin doğaya tahakkümünü meşrulaştırdığını ve güçlendirdiğini ortaya koymaktadır. Liberal çevreciliğin lobicilik, projecilik ve medya kampanyaları gibi liberal çevreci etkinlikler yerine ekolojik topluma radikal bir dönüşümü önermektedir. Bu nedenle imkan, kaynak, mobilizasyon ve ideolojiye dayanan toplumsal hareketler yaklaşımının (Mc Adam vd., 1996) toplumsal ekolojinin çözüm önerisi olan ÖB, mahalle ölçeğinde yurttaş, belediye, ekotopluluk ve doğrudan demokrasiye dayanan bütüncül yaklaşımını önermektedir (Bookchin, 1992 ve 1993). Mahalle ölçeğinde yurttaş meclisleri aracılığıyla doğrudan demokrasiye dayanan toplumsal ekoloji, Barber (1995) ve Mouffe (1992:235)'nin radikal demokrasi önerilerinden ileri bir noktadadır. Özellikle Post-Marksizm'in farklı kimlik gruplarının çatışabileceği demokratik yönetim talebi mevcut kapitalist yapı içinde liberal niteliktedir ve ekolojik bir çözüme yönelik toplumsal dönüşüm için yeterli değildir. Yeni Toplumsal Hareketlerin kimlik ve değer yönelimli üyeleri ulus-devletin ya da küresel toplumun üyeleri olarak iktidar hedefi olmadan söylem oluşturmayı hedeflerler, ancak ÖB'in mahalle ölçeğinde tüm yetişkin yurttaşları, radikal toplumsal dönüşümü doğrudan demokrasi ile kimlik kaygısı olmadan mahalli yurttaşlar olarak gerçekleştirirler. Buna göre toplumsal ekoloji özgürlükçü bir topluma doğru yavaş ancak devrimci bir dönüşüm önermektedir. Toplumsal ekoloji toplumun radikal dönüşümünü talep etmesiyle Yeni Toplumsal Hareketler'in ve Postmarksizmin karşısında Marksizme yakın durmaktadır; ancak devrimci özne protelerya değil mahalle sakini yurttaşlar olmalıdır. Toplumsal ekolojinin radikal dönüşüm önerisi ütopik görünmektedir, ancak Bookchin kendi önerisini mutlak ve değişmez görmemektedir, geliştirilmeye açık olduğunu belirmiştir.

[3]Bookchin, "citizen" kavramını mahalle ölçeğindeki topluluğun bireyleri anlamında kullanmaktadır. Buna göre vatandaş, kentdaş, mahalledaş olarak da çevrilebilir. Ancak, anlam yaşama mekânına göre oluştuğu için yaşanan yer anlamına yakın olan yurttaş kelimesi tercih edilmiştir. Burada ülke, bölge değil mahalle mekânının yurttaşından bahsedilmektedir.

Tahakküm

Bookchin'e (1996b) göre ekolojik krizin temel nedeni insanın doğaya tahakkümüdür ve bu insanın insanın insana tahakkümünden kaynaklanmaktadır. İnsanın insana tahakkümü sadece kapitalist toplumlara özgü değildir, sınıf tahakkümü öncesinde de toplumsal tahakküm ilişkileri var olmuştur.

Hem Marksizm hem liberalizm doğanın insana hakimiyetinden bahsetmektedir. İnsanı doğadan özgür kılmak için, doğaya ve sonra da insana tahakküm kabul edilmektedir. Zira, ikisi de insanın özgürleşmesi için üretim süreçlerinin ve araçlarının gelişmesini öne sürmektedir, bu gelişme kaçınılmaz olarak insana ve doğaya tahakkümü gerektirmektedir. Diğer yandan, derin ekoloji de tahakkümün gerekirliliği iddiasını devam ettirmektedir, buna göre insan doğanın tahakkümünü kabul etmeli ve doğal düzenin sürdürülebilirliği için "doğa kanunları"nı kabul etmelidir (Bookchin, 1999c:44-45). Bu halde toplumsal ekolojinin Marksizm, liberalizm ve derin ekoloji eleştirisi ve farkı, insan-doğa ilişkilerinde ve toplumda tahakküme bakış açısından kaynaklanmaktadır. Buna göre ne liberal çevreciliğin çevreci etkinlikleri, medya kampanyaları, çevreci STKları, lobileri, yeşil üretim-tüketim söylemi ne de Marksizm'in sınıf çatışması temeli ekolojik krize çözüm olmaktadır. Ekolojik kriz toplumsal tahakküm ilişkilerinin çözülmesiyle çözülebilir, bu da toplumsal ekolojinin iddiasını biyoloji ve çevre mühendisliğinin ötesinde sosyolojinin alanına dahil etmektedir.

Diyalektik Doğalcılık

"Doğa bir resim çerçevesinde görüp beğendiğimiz bir görüntü, dondurulmuş bir manzara ya da durağan bir panorama değildir. Doğayı böylesi "manzaralar" olarak görmek tinsel olarak yüceltici olabilir, ancak ekolojik olarak düş kırıcıdır. Sabit bir zamana ve yere mıhlanan bu tahayyül, doğanın statik bir yaşam görüntüsü değil, uzun süreli gelişiminin uzun, kümülâtif tarihi olduğunu unutur. Bu tarih hem organik hem inorganik görüngü alanlarının evrimini içerir. İster bir ovada, ister bir ormanda ya da bir dağın zirvesinde olalım, ayağımızın bastığı yerde çağlar sürmüş bir gelişmenin izleri olan yer katmanları, uzun süre önce tükenmiş canlı türlerinin fosilleri, yeni ölmüş canlıların çürüyen kalıntıları ya da dünyaya yeni gelen bir yaşamın başlangıçları vardır. Doğa bir "kişi", bir "ihtimamlı ana" ya da geçen yüzyılın kaba maddeci diliyle söylersek, "madde ve hareket" değildir. Ya da, kimi "süreç felsefeleri"nin savunduklarının aksine, doğa yalnızca mevsim değişiklikleri gibi yinelenen döngüleri, oluşan ve çözünen metabolik etkinlik süreçlerini içeren toplam bir "süreç" değildir. Doğal tarih, çeşitlenmiş, farklılaşmış karmaşık oluşumlara ve ilişkilere doğru ilerleyen kümülâtif bir evrimdir." (Bookchin, 1999c:47-48)

Toplumsal ekolojinin doğa anlayışı organik evrim yaklaşımı içindedir ve evrim sürecinde doğada özgürlük, çeşitlilik, öznellik ve özyönetim artar (Bookchin, 1996b). Bu yönde insan, birinci doğa (insan-dışı doğa) içinden ikinci doğaya (insan toplumu) doğru evrilmiştir[4] ve doğa ile uyumlu ilişkiler kurma potansiyeline sahiptir. Toplumsal ekoloji ekolojik krizin nedenini doğaya tahakküm ve buna sebep olan toplumsal tahakküm ilişkileri olarak görmektedir. Birinci ve ikinci doğalar arasındaki organik evrim sürecindeki ilişki doğaya tahakküm nedeniyle yıkıcıdır, ancak bu yıkıcı ilişki değişmez değildir ve toplumsal örgütlenmeye göre değişebilir. Ekoloji düşüncesi içinde "insanın doğaya zararlı" olduğu iddiasını Bookchin insansevmezlik olarak değerlendirmektedir ve insan-doğa ilişkisinin niteliğinin biyolojiden öte toplumsal nitelikli olduğunu iddia etmektedir. Antropolojik çalışmalardan faydalanarak toplumsal örgütlenmeye göre insan-doğa ilişkisinin yıkıcı veya yapıcı olabileceğini iddia etmektedir (Bookchin, 1991). Ancak bu antropolojik kanıtların organik toplumun doğayla uyumlu yaşamını açıklamak için yeterli olacağı sorgulanmaktadır (Light, 1998).

Bu halde toplumsal ekolojiye göre ancak özgürlükçü bir toplum (demokratik ve rasyonel olmanı yanı sıra) ekolojik olabilir ve doğaya tahakkümün yerine uyumlu bir ilişki kurabilir. Bu noktada ekolojik krizin çözümü, toplumsal hareketlerin (Kriesi vd., 1997) ve mevcut sistemin ötesinde ortaya konmaktadır. Toplumsal ekoloji çevre sorununu önce ekolojik kriz olarak tanımlamış sonra da çözümü radikal bir toplumsal dönüşüm olarak ortaya koymuştur. Mahalli mekânda ekotopluluklar içinde yaşayan yurttaşların özgürlükçü bir toplumu kurması sosyolojinin aktör-yapı ikiliği sorunsalını akla

[4] Bu noktada toplumsal ekolojiye insanı doğadan ayrı ve üstün tuttuğuna dair Derin Ekolojinin ısrarlı eleştirileri önemlidir. Bookchin insan toplumunu üstün görmediğini vurgulasa da insan türünün diğer türleri gibi görülmesini vurgulayan Derin Ekolojinin insanmerkezcilik eleştirisine maruz kalmaktadır.

getirmektedir. Burada toplumsal ekoloji pozitivizmin bireyi yok saymasını eleştiren eleştirel okulu takip etmektedir, aynı zaman postmodernizmin toplumu muğlaklaştırmasına da karşı çıkmaktadır. Aktör ve yapı; yani yurttaş ve ekotopluluk birbirinden ayrı değildir ve rasyonel, demokratik ve ekolojik bir toplumda birlikte var olabilirler.

Bu çalışmada tüm çevreci etkinlikleri değerlendirmek için toplumsal ekolojinin politika önerisi olan ÖB ve eleştirileri (liberal çevrecilik, Marksizm ve Derin Ekoloji) temel alınmıştır.

3.2. Toplumsal Ekolojinin Politikası: Özgürlükçü Belediyecilik (ÖB)

Buraya kadar toplumsal ekolojinin temel kavramlarını; doğaya tahakküm, organik evrim, diyalektik doğalcılık, rasyonel, ekolojik ve demokratik toplum açıklandı. Toplumsal ekolojinin çevre sorunlarını ekolojik bir kriz olarak değerlendirdiği, sorunların nedeni olarak kirlenme, nüfus artışı, sanayileşme gibi yüzeysel saptamaların ötesinde doğaya tahakküm olarak gördüğü ve bunun toplumsal tahakküm ilişkilerinden kaynaklandığı vurgulandı. Toplumsal ekoloji doğaya zorunluluk alanı, hâkim olunacak kaynak yığını, manzara, biyoçeşitlilik ve koruma alanı bakan Liberalizmden ve Marksizmden, insanlığı doğanın herhangi bir parçası olarak organik evrim sürecini dışlayarak "insanlığı doğanın kanunlarına ve düzenine teslim olmaya çağıran" akıl karşıtı derin ekolojiden (Bookchin 1999c) farklı olarak çözüm sürecinde ekolojik, demokratik ve rasyonel bir toplum kurulmasını önermektedir.

Çalışmanın bu kısmı toplumsal ekolojinin politik programı olan ÖB'ye ayrılmıştır. ÖB, Biehl ve Bookchin'in ortak çalışmasına dayanılarak bir referans modeli olarak geliştirilmiştir. Bu referans modeline dayanarak toplumsal ekolojinin alternatif program önerisi ortaya konarken ve yine toplumsal ekolojinin liberal çevrecilik, Marksizm ve derin ekoloji eleştirileri ise Pepper'ın ekonomi politik sınıflandırmasına dayanarak ÇAT'a dönüştürülmüştür. Buna göre, ÇAT'ın temeli ve diğer ekonomi politik modeller için referans modeli olan ÖB'nin incelenmesi araştırmada önemli yer tutmaktadır.

ÖB temelde Bookchin'in çok etkilendiği ve Kentsiz Kentleşme (1999b) çalışmasında detaylarıyla vurguladığı insanlık tarihinin doğrudan demokrasi deneyimlerinin günümüzde yeni bir özgür toplum çağrısı için -çevreciliğin mevcut sistemi sorgulamayan, söylemine ve sektöründe dönüşen etkinliklerine alternatif olması iddiasıyla- politik bir programa dönüştürülmesidir. Antik Atina (Fotopoulos, 2010), ABD'nin kuruluş sürecinden bugüne kadar kasaba meclisleriyle New England bölgesi ve Ortaçağ'da Avrupa şehir devletleri doğrudan demokrasi geleneğine önemli örneklerdir.

ÖB mahalle ölçeğinde yüz yüze ilişkilere dayanan bir doğrudan demokrasi modeli öngörmektedir. Bu mahallenin sakinleri günümüz toplumunun pasif bireyleri yerine bir ekotopluluğu oluşturan ve ancak mahallenin yönetimine katılarak yurttaşları olurlar. Doğrudan ve aracısız politikaya dâhil olmak, ekotopluluğa dair her konuda karar verme mekanizmalarına katılmaktır. Asıl karar mekanizması mahalle ölçeğindeki yurttaş meclisleridir. Hiçbir partiye, lidere, örgüte, ideolojiye ve şiddete bağlı olmayan sadece mahallede yurttaşların katılımına açık olan yurttaş meclisleri, özgür ve eşitlikçi bir toplum için Bookchin'e göre temel kurumdur.

Bookchin devletçilik ve doğrudan demokrasi ayrımı yapmaktadır. Devletçilik temsili seçim sitem, siyasi partiler, profesyonel politikacılar ve bürokrasidir. Doğrudan demokrasi ise yurttaşların kendi taleplerini doğrudan diğer yurttaşlarla görüşmeleri ve karar almasını mümkün kılar. Buna göre Biehl (1998:13) ve Bookchin (1992:1) politik, toplumsal ve devlet olmak üzere üç evren tanımlarlar. Mahalle ölçeğinde doğrudan demokrasi süreci ve yurttaş meclisleri politik evreni oluşturur; özel ve ekonomik hayat ise toplumsal hayattır. Ekonomik yapı kapitalizme karşı yerelleşme ve belediye ölçeğine inme sürecindedir (Fotopoulos, 1993).

Dobson (2003:106) ekolojik yurttaşlık önerisini ulus-devlet veya bölgesel bir birlik çerçevesinde sınırlamaz ancak bireylerin çevreyle metabolik ilişkilerinin sonucu olarak görür. Toplumsal ekolojiye göre bu ilişkinin ölçeği mahalledir ve organizasyonu belediyedir. Yurttaş meclisinin kararları belediye aracılığıyla uygulanır ve ekotopluluğun içinde bulunduğu ekosistemde mahalle ölçeğinde belediye örgütüyle var olur. Bu süreç yerelleşme ve demokratikleşme gerektirir. Biehl'a göre yerelleşme kurumsal ve fiziksel olmalıdır. Kurumsal yerelleşmede belediyeler mahalle ölçeğinde yeniden örgütlenmelidir ve fiziksel olarak yüz yüze ilişkiler kuracak ölçeğe göre düzenlenmelidir. Bookchin insani ölçek konusunda Platon'un ütopyasında öngördüğü on bin kişinin örnek olabileceğini belirtir.

İnsanların birbirleriyle yüz yüze ilişki kurabileceği, yurttaş meclislerinin etkin ve sürekli olabileceği, yaşanabilir ve kendi kendini yönetebilir mahallelerde doğrudan demokrasi mümkün olabilir; bu süreçte kurumsal ve fiziki yerelleşme önemlidir. Yerelleşme ile koşut giden diğer süreç ise demokratikleşmedir. Her mahallede istenilen yurttaş meclisleri ancak uzun ve zorlu katılımcı bir süreç içinde mümkün olabilir. ÖB ancak mahallede yurttaşların talebi ve çabası ile gelişebilir. Mevcut katılımcılık olanakları doğrudan demokrasiye giden süreçte kullanılabilir; kent konseyleri buna örnek olabilir. Diğer yandan yurttaşların doğrudan demokrasi bilinci konusunda birbirlerini eğitimi vazgeçilmezdir. Ancak, asıl eğitim doğrudan demokrasi amacıyla karar alma mekanizmalarına katılım süreci deneyimiyle olur.

3.2.1. Toplumsal Ekolojinin Çevreci Eylem Modeli

Bu bölümde toplumsal ekolojinin liberal çevrecilik, Marksizm ve derin ekolojiye karşı ortaya koyduğu eleştirilere karşı alternatif olarak ürettiği ÖB, bir çevreci hareket modeli olarak incelenecektir. ÖB, araştırmanın ikinci sorusuna cevap olarak geliştirilecek ÇAT'ın referans modelini oluşturacaktır.

ÖB hareketinin gelişmesi ancak Bookchin ve Biehl'ın vurguladığı (1998) mahalle mekânından başlayabilir. İnsani ölçek olan mahalle mekânının birkaç bin sakininden birkaç kişi toplumsal ekoloji fikirlerine sempati duyabilir ve mahallelerinde karar almak mekanizmalarında yurttaşların etkin olması için çalışmaya başlayabilirler. ÖB hareketi ancak bu mahallede yerleşik birkaç yurttaşın talebiyle başlayabilir, dışarıdan veya herhangi bir siyasi partiye dair, hiyerarşik yapıya dâhil olan mahalle sakinleri başlayamaz.

Mahalle sakinleri bir ÖB grubu oluştururlar, amaçlanan yurttaş meclisi modeline uygun olarak düzenli ve halka açık bir alanda toplanırlar. Politik evrenin nüvesi olan toplanma mekânı herhangi bir derneğin lokali ve bir üyenin ofisi olmamalıdır. Aksine mahallenin herhangi bir yurttaşının katılabileceği açık bir mekânda olmalıdır. 2013 Haziran'ında Gezi Parkı olaylarından sonra düzenlenen semt forumlarında kullanılan parklar iyi birer örnektir. Toplanma mekânı ÇAT'ta önemlidir, politik evrenin oluşabilmesi sınıflandırmada diğer modellerden farkı gösterir. HES karşıtı hareket incelenirken toplanma mekânının halka açık olması ve yurttaş meclisinin toplanmasına imkân sağlayabilmesi araştırılan konulardan biridir.

Halka açık ve politik evrenin oluşmasını mümkün kılan toplanma mekânında ÖB hareketi üyeleri sürekli kendilerini ve yeni katılanları toplumsal ekoloji konularında eğitime tabii tutarlar. Eğitim süreci hem toplantılar hem de doğrudan demokrasi deneyimiyle bitmeyecek bir süreçtir. Sürekli toplanan, mahalle halkının sorunlarını tartışan ÖB hareketi kendini mahalleye tanıtır ve etkinliklerine halkı davet eder. Broşürler, bildiriler ve raporlar vs. hazırlar ve mahalleye dağıtır. ÖB hareketinin yurttaş meclisini oluşturma sürecinde yerel topluluğun sorunlarını ortaya koyması önemlidir; bu sorunların tartışılması ve çözüm bulunması temelinde yurttaş meclisi çağrısı yapar. Böylece, topluluk sorunlarına çözüm için yurttaş meclisini ortaya koymuş olur. Yerel topluluğun ortak kullanabildiği kafeler, parklar gibi politik evrende yurttaş meclisinin nüvesinin mekânını oluşturur.

Yurttaş meclisinin oluşumu ÖB hareketinin temel hedefidir; topluluk konularının gündeme getirilmesi ve ortak bir platformda tartışma çağrısının da amacı budur. Meclisin kurulabilmesi için ÖB hareketinin düzenli ve halka açık toplantıları temel olabilir. Yüz yüze ilişkilerin ve doğrudan demokrasinin mümkün olduğu toplantılar için mevcut doğrudan demokrasi kanalları (kent konseyi, yurttaş katılımına açık belediye meclisi toplantıları) kullanılabilir; eğer resmi kanallar kapalıysa halka açık ve meşru yurttaş meclisi toplantıları başlayabilir. Ancak, meşruiyet ancak yerel topluluğun tümüne açık olması, herhangi bir siyasi partinin ve profesyonel politikacıların etkisi dışında olmasına bağlıdır; politik evrende yurttaş meclisi ancak mahalle halkının katılımıyla mümkündür. Gezi Parkı olayları sonrası toplanan semt forumlarının doğrudan demokrasi gelişiminin önünde de benzer tehditler gözükmektedir.

Yerel seçimlere katılmak ÖB hareketinin bir etkinliği olabilir; amaç yerelde de olsa iktidarı ele geçirmek ve mevcut idari mekanizmaları hareketin lehine kullanmak değildir. Amaç yerel seçim sürecini yurttaş meclisi oluşturmak üzere gündem oluşturma amacıyla kullanmaktır. Bu süreçte hazırlanacak seçim programı, ÖB hareketinin tanınması ve yaygınlaşması için önemlidir; mahalle

halkını yerel sorunları üzerinden doğrudan demokrasiye ve yönetime katılmaya çağırmalıdır. Seçimlerin kazanılması halinde karar alma mekânizmasın yurttaş meclisini merkez alacak şekilde değiştirmeye çalışılır. Yine bu süreçte önemli olan herhangi bir siyasi partiyle bağın olmaması ve profesyonel politikadan uzak durmak önemlidir. Mahalle ölçeğinde oluşan yurttaş meclisleri belediyeyi yönetir ve diğer mahallelerde oluşan yurttaş meclisleriyle bölgesel birlikler kurar.

3.2.2. Çevreciliğin Ekonomi Politik Sınıflandırmasına Doğru

Buraya kadar araştırmanın kuramsal çerçevesi olan toplumsal ekolojinin temel kavramları, liberal çevrecilik, derin ekoloji ve Marksizm'e yönelttiği eleştirileri ve önerdiği alternatif programı, ÖB'yi inceledik. ÖB'yi referans modeli olarak kullanacağımız ÇAT'ın diğer ekonomi politik bölümleri bu bölümde inceleyeceğiz.

Çevrecilikte Farklı Ekonomi Politik Yaklaşımlar

Çevrecilik düşüncesi 1950lerden sonra gelişmiş ve bir bütün oluşturmaktan uzak farklılıkları içermektedir. Hay (2002:35) çevreciliği hayvan hakları, çevreci etikleri derin ekoloji ve güç kuramlarına göre ayırır. O'Riordan (1989, akt. Pepper, 1995:34) çevreci kurumları çevremerkezci ve teknomerkezci olarak ayırır ve ÇAT'a temel olacak şekilde bir sınıflama hazırlar. Çevremerkezcilik yeşil destekçiler ve radikal filozofların desteklediği Gaianizm ve radikal sosyalistlerin, gençlerin, radikal-liberal politikacıların ve entelektüellerin desteklediği Komünalizm olarak ikiye ayrılır. Teknomerkezcilik ise çevreci bilim insanları, iş ve finans dünyası, kariyer odaklı gençlik ve liberal, sosyalist ve sağcı politikacılardan destek görür. O'Riordan teknomerkezci-çevremerkezci ayrımını politik ideolojilere, düşünürler ve filozoflara göre temellendirir (1989 Figür 2.1, akt. Pepper 1995:35). Buna göre tüm çevreci ekonomi politik ideolojiler temelde üç kurama ayrılır; Öznel Seçim Kuramı (ÖSK), Üretim Maliyeti Kuramı (UMK) ve Soyut Emek Kuramı (SEK). Bu çalışmada anlatılan toplumsal ekoloji ve ÖB şemada eksik bırakılmış gözükmektedir ve ÇAT geliştirilirken şemaya eklenmiştir.

Ekonomi Politik İdeolojilerin Sınıflandırması

Pepper, O'Riordan'ın temel düşünürleri ve ideolojileri gösterdiği şemasını geliştirip farklı ekonomik politik ideolojilerin çevreci anlayışlarını gösteren beşli bir sınıflandırmaya dönüştürmüştür: Geleneksel Muhafazakâr, Liberal Piyasa, Liberal Refah, Demokratik Sosyalist ve Devrimci Sosyalist. Liberaller ve Demokratik Sosyalistler reformlarla değişimi önerirken, diğerleri devrimci bir dönüşümü öne çıkarırlar.

Hay'in (2002:174-194) vurguladığı üzere Geleneksel Muhafazakâr düşünce çevrecilikte nüfus sorununu öne çıkarır. Sanayileşmenin ve büyümenin sınırlandırılması gerektiğini ve en iyi doğa koruma yolunun özel mülkiyetin güçlendirilmesi ve yaygınlaştırılması ile mümkün olabildiğini iddia eder. Endüstrileşme karşıtıdır, insanlık kendini doğadaki hiyerarşik düzene göre konumlamalı ve toplumda da benzer hiyerarşi korunmalıdır. Liberal Piyasa çevreciliğine göre yeşil piyasaların oluşumu, bilim ve teknoloji mevcut kaynak darlığı ve kirlilik sorunlarını çözecektir. Nüfus sorun değildir, zira kapitalizmin büyümesi ve devamı için gereklidir, diğer yandan nüfus tüketici baskısı ile çevre dostu ürünlerin üretimi ve tüketimini de destekleyebilir. Pepper (1995:47) genel olarak çevrecileri ve ekolojistleri Liberal Refah, Demokratik Sosyalist ve Devrimci Sosyalist gruplarına içinde değerlendirmektedir. Liberal Refah çevreciliğine göre piyasa ekonomisi ve özel mülkiyet devlet tarafından kontrol edilmeli ve düzenlenmelidir. Kanunlar, merkezi planlama ve vergilendirme çevrenin korunması için gereklidir. Aydınlanmış bireyler toplumun ortak iyiliği için doğru yolu seçerler. Tüketici baskısının yanı sıra, parlamento temelinde çoğulcu demokrasi ve çeşitli baskı grupları önemlidir. Demokratik sosyalistler piyasa ekonomisine karşı olan yerelleşmiş sosyalizmin devlet eliyle kurulmasını ve yerel yönetimlerde halkın katılımını önermektedirler. Karma ekonomi, parlamento yönetimi ve sıkı devlet kontrolleri önemlidir. Üretim kâr için değil ihtiyaçların karşılanması içindir. Devrimci sosyalistlere göre çevre sorunlarının nedeni kapitalizmdir, değişim içinse devrimci bir süreç gerekir. Devlet yerine topluluk yönetimine bir geçiş dönemi ile geçilmesini önerir. Yoksulluk ve toplumsal adalet sorunları ekolojik krizin bir parçasıdır.

3.3. Çevrecilik Analiz Tablosu (ÇAT)

Pepper'ın çevreci politik ekonomi farklılıklarını gösteren beşli modelinde eksik olan ve bu çalışmada incelenen toplumsal ekolojinin alternatif programı ÖB'yi referans alarak bir analiz tablosu geliştirildi, ÇAT.

Çalışmanın birinci araştırma sorusunu cevaplayabilmek için ortaya konan ikinci soru olan "Çevreci eylemler toplumsal ekolojiye göre nasıl analiz edilir?" sorusuna cevap olarak Analiz Tablosu (ÇAT) geliştirilmiştir. Mevcut toplumsal hareketler literatürünün ötesinde toplumsal ekolojinin toplumsal ve tahakküm temelli yaklaşımına uygun olarak, liberal çevrecilik, Marksizm ve derin ekoloji eleştirilerini ve alternatif ÖB sürecini gösteren bir model Janet Biehl'ın (1998) ve Murray Bookchin'in başlıca çalışmalarına dayanarak üretildi. Toplumsal ekolojik analizi mümkün kılan referans modelin daha etkili olabilmesi için O'Riordan'ın teknomerkecilik-çevremerkezcilik ve Pepper'ın beşli çevreci politik düşünce sınıflandırmasından faydalanıldı. Pepper'ın tablosu toplumsal ekolojiyi içermiyordu, nihai olarak ÇAT toplumsal ekoloji bakış açısından ve ÖB modeli referans alınarak altı temel yaklaşımı içeren bir analitik araca dönüştü. Altı temel yaklaşım muhafazakâr, liberal-piyasa, refah-piyasa, demokratik sosyalist, devrimci sosyalist ve toplumsal ekolojiden oluşmaktadır. Bu yaklaşımlar örgütlenme, çevre/doğa algısı, ekonomi-politika ve etkinlikler değişkenlerine bakış açılarıyla tabloda yer almaktadır. Buna göre herhangi bir çevre etkinliği tablodan analiz edilebilir. Örneğin bir doğa koruma projesi, profesyonel bir çevre STKsı, vahşi yaşam ağırlıklı bir doğa anlayışı, mevcut sisteme entegrasyon ve projecilik üzerinden değerlendirilir.

ÇAT altı farklı yaklaşımı içeren ideal tiplere dayanan bir tablodur, sadece HES karşıtı etkinliklere değil tüm çevreci etkinlikleri analiz edebilir. ÇAT ideal bir tip ve analitik bir modeldir; doğal olarak gelişime ve metodolojik testlere ihtiyaç duymaktadır. Özgünlüğü toplum ekolojinin referans modeli alınarak tüm çevreci yaklaşım ve etkinliklerin birlikte değerlendirilmesidir.

ÇEVRECİLİK ANALİZ TABLOSU (ÇAT) - Çevreciliğin Ekonomi Politik Sınıflandırılması O'Riordan ve Pepper'ın çalışmasından geliştirilmiştir.						
	Geleneksel Muhafazalar	Liberal Piyasa	Liberal Refah	Demokratik Sosyalist	Devrimci Sosyalist	Toplumsal Ekoloji
ÇEVRE/DOĞA						
Sorun nedir?	Doğanın yıkımı	Çevre sorunları, ancak nüfus ve teknoloji değil	Çevre sorunları, ancak nüfus ve teknoloji değil	Çevre sorunları, ancak nüfus ve teknoloji değil	Çevre sorunları, ancak nüfus ve teknoloji değil	Ekolojik kriz, toplum içi tahakkümlerden kaynaklanan doğaya tahakküm
Çevre/Doğa nedir?	Toplumun uyması gereken hiyerarşik düzen	Doğal kaynak, manzara, biyoçeşitlilik	Doğal kaynak, manzara, biyoçeşitlilik	Doğal kaynak, manzara, biyoçeşitlilik	Doğal kaynak, hakim olunması gereken doğa	Toplumun ikinci doğa olarak parçası olduğu, özgürlüğe, farklılığa ve öznelliğe evrilen kümülatif bir birikim.
GELİŞME, BİLİM &TEKNOLOJİ						
Ekonomik Düzen	Endüstri karşıtlığı, özel mülkiyet	Kapitalizm, serbest piyasa	Devlet kontrolünde, planlı serbest piyasa	Sıkı kontrol altında karma ekonomi	Kapitalizm in reddi ve sosyalizm	Mahalli belediye düzleminde yerel ekonomi
Bilim &Teknoloji	Endüstri karşıtlığı	Bilim ve teknolojiye güven	Bilim ve teknolojiye güven	Bilim ve teknoloji ye güven	Bilim ve teknoloji ye güven	Bilim ve teknoloji ancak özgür bir toplumda ekolojik olur, tahakkümcü bir toplumda yıkıcıdır.
POLİTİKA						
Çözüm	Hiyerarşik toplum yapısının devamı	Liberal demokrasi ve serbest piyasa, özel girişimcilik	Parlamenter demokrasi, merkezi planma ve sıkı uygulamalar	Parlamenter demokrasi, işçi sendikaları ve yerel demokrasi	Devlet ve parlamento yerine işçi yönetimi	Tahakkümsüz ve özgür bir toplumda yerelleşmiş doğrudan demokrasi
Politik Özne	Özel mülk sahibi ve aile üyesi	Tüketici, girişimci, ülke vatandaşı	Siyasi partiler, tüketiciler, ülke vatandaşı	Siyasi partiler ve sendikalar	Ortak poliitk eylem, emek ve sendikalar	Mahalle ölçeğinde ekotoplulukların yurttaşları
ETKİNLİKLER						
Çevreci Eylem	Hukuk mücadelesi	STK lobiciliği, tüketici kampanyalar ı,hukuk mücadelesi	STK lobiciliği ve protestoları, tüketici kampanyaları, oy verme, yargı mücadelesi	STK protestoları, oy verme, sendika eylemleri, hukuk mücadelesi	Sendika eylemleri ve protestolar	Yerelde ekotopuluk yurttaşlarının etkinlikleri ve doğrudan demokrasi uygulamaları

4. ALAN ÇALIŞMASI

Araştırmanın ikinci bölümü olan çalışmasında, birinci bölümde düzenlenip geliştirilen ÇAT kullanılarak "HES karşıtlığı toplumsal ekoloji açısından nasıl analiz edilir?" sorusunun cevabı aranmıştır. ÇAT, HES karşıtı taban hareketinde kullanılmayla sınırlanmaz, sonrasında Türkiye çevreciliği ve diğerlerinin analizinde kullanılabilir. Türkiye kırsalına ve HESçi şirketlerin merkezlerin olduğu kentlere yayılmış HES karşıtlığı özellikle Karadeniz'de yoğunlaşmış ve farklılaşmıştır. Araştırmada bunu yansıtan üç alan seçilmiştir; Artvin'de yerel çevreci STK, Sakarya-Düzce arasındaki birlik, Aksu Vadisi Dere Koruma Birliği (ADKB) ve Artvin-Rize'yi de içine Doğu Karadeniz Kıyısı boyunca kurulan Platformlar DEKAP).

Artvin'deki yerel çevre STKsı (Yeşil Artvin Derneği, YAD), HES inşaatları öncesinde kurulmuştur, diğerleri gibi HESe bir tepki olarak ortaya çıkmamıştır. Ancak, kuruluşunda Artvin'de açılması planlanan madene tepkinin örgütlenme ihtiyacı rol oynamıştır. 2013'te yine gündeme gelen maden açılmasına karşı YAD halen etkinlikler ve kampanya yürütmektedir. YAD, HES karşıtı örgütlenmelerin çoğundan farklı olarak HES öncesinde ve sonrasında da etkindir ve HES dışındaki çevre konularıyla ilgili çalışmaktadır. Bu farklılık YAD'ın üye profilinden ve konumundan kaynaklanmaktadır. Araştırmadaki diğer iki kurum ADKB ve DEKAP'tan farklı olarak üyeleri doğrudan HES'ten etkilenen alanda yaşamamaktadırlar. Artvin halkının önde gelenlerinin (aydınları esnaf, avukat, memur, öğretim üyeleri vd.) örgütlü bir sivil oluşumu olan YAD diğer alanlardan farklı olarak sivil haklarını kullanma aslen şehir aydınlarından oluşur. YAD'a göre çevre, biyoçeşitlilik değerlerinin korunması gereken kamu değeridir, ülkenin diğer il merkezleriyle karşılaştırıldığında oldukça küçük bir yere yayılmıştır ve nüfusu da azdır (25.000). Artvinliye göre çevre uzakta değildir, zira şehir Çoruh nehrinin kenarında sarp bir dağ üzerinde eğimli bir alana kurulmuştur, diğer il merkezlerinin çoğundan farklı olarak oldukça yeşildir, bulut seviyesindedir ve doğadan kopmamıştır. YAD üyeleri için çevre sorunları toplumsal adalet meselesi değildir ve toplumdaki tahakküm ilişkileriyle doğrudan bağlantısı yoktur. Bu noktada ÇAT içinde liberal-refah çevreciliğine yakın durmaktadırlar. Çevre sorunlarının çözümünde bilim ve teknolojinin faydalı olacağını belirtmektedirler, bu noktada bilim ve teknolojinin içeriğini, toplumsal adalet ile ilişkisini sorgulamamaktadırlar. Ne derin ekoloji ne de toplumsal ekolojinin teknoloji eleştirisine yakındırlar; teknolojinin gelişmesi çevre sorunlarının çözümündeki rolü YAD'ı yine liberal-refah çevreciliğine yakın tutmaktadır. STK yapısıyla YAD, HES karşıtlığında öne çıkan yatay ve geçici örgütlenmelerden farklıdır. Ulusal STKlar gibi hiyerarşik değildir, bunda profesyonelleşmeyip gönüllülüğe bağlı kalmasının ve projecilikten kaçınmasını etkisi büyüktür. Artvin il merkezine yakın alanlarda yerel halkın çevre mücadelesinde etkin destek verilmektedir. Ayrıca mevcut siyasi partilere ve yapıya güvensizlik belirgindir ve yerel harekette siyasi partilerin egemenliğine direnişe dönüşmüştür. Yine de, sorunların çözümünde merkezi planlamanın ve sıkı devlet düzenlemelerinin etkin uygulanması talebi öne çıkmaktadır. Bu durum ÇAT'ta liberal-refah çevreciliğinin devlet ağırlıklı yorumuna uygundur. Ulusal ve uluslararası çevre kuruluşlarına devlet ve sermaye ile işbirliği yapmaları nedeniyle tepki diğer HES karşıtı alanlarda olduğu gibi yoğundur. Liberal-piyasa çevreciliğine uyum gösteren profesyonel ve merkezi örgütlere eleştiri liberal-refah çevreciliğine yakındır. Etkinlikler seçiminde ise liberal-refah çevreciliğine uygun olarak yasal mücadele yapılmaktadır, maden ve HES davaları buna örnek gösterilebilir. Devletin düzenlemeleri uygulamamasının karşısında öncelikle yargı yoluyla düzeltilmesi hedeflenmektedir. Bunun yanı sıra protestolar, toplantıları ve basın duyuruları yapılmaktadır, bu etkinlikler liberal-piyasa çevreciliğine uygundur. Ayrıca, bilgilendirme toplantıları daha bilinçli bir yurttaş hedefi ile liberal-refah çevreciliğinin katılımcılı yanını göstermektedir. Araştırmanın diğer iki alanına göre YAD, liberal-refah çevreciliği özelliklerine daha yakındır.

Aksu Deresi Koruma Birliği (ADKB) Sakarya ve Düzce il sınırları kesişiminde vadi boyunca uzanan köylerin temsilcilerinin oluşturduğu HES karşıtı bir örgütlenmedir. Vadiyi kendi yaşadıkları yer ve doğayı da aslen doğal kaynak olarak görmektedirler. Vadiye hayat veren derenin HES nedeniyle kuruması köylerdeki yaşamı olumsuz etkileyecektir. Genel olarak kendi vadilerindeki HES'e karşı çıkmaktadır, diğer HES alanları öncelikli değildir ve mücadele kendi alanlarıyla ilgilidir. Çevre sorunlarının çözümünde bilim, teknoloji, merkezi planlama ve düzenlemelerin etkin uygulanması sorunları çözebilir. Bu halde liberal-refah çevreciliğine uygun gözükmektedir. Çevre koruma etkinliklerinde yasal mücadele önceliklidir. Mücadenin başlarında ilgili bakan ve

milletvekilleri ile görüşmeler yapılmıştır. Sonrasında birlik kamuya yönelik etkinliklere yönelmiştir, bir inetrnet sitesi kurulmuştur.[5] Dilekçe toplanmış ve çeşitli medya etkinlikleri ve bilgilendirme toplantıları yapılmıştır. Genelde muhafazakar bir bölge olan vadi köyleri kamu yetkilileriyle görüşmelerinden sonuç alamayınca çoğu vadi sakini hayatlarında ilk kez protesto, basın bildirisi vb. etkinlikler gerçekleştirmişlerdir. Bir çevre sorunu olan HES, vadideki yaşamı tehdide dönüşünce muhafazakâr politik araçlarında dışında kendileri doğrudan eyleme yönelmişlerdir. Buraya kadar birlik ÇAT içinde liberal-refah çevreciliği özelliği göstermektedir. Muhafazakâr politik hayatın pasif yurttaşlarının mevcut araçları yeterli görmeyip yatay, geçici ve vadideki herkesin katılabildiği bir örgütlenmeye gitmesi önemlidir. Vadideki köyler farklı etnik gruplara göre dağılmıştır, ancak HES karşıtı süreç içinde farklı köyler arasında ilişkiler artmış ve ortak toplantılar birlikteliği sağlamıştır. Aşağıdan yukarı örgütlenme ve doğrudan yurttaş katılımı liberal-refah çevreciliğinin ötesinde toplumsal ekolojinin önerisine yakındır. Ancak birliğin çalışması su konusunun ötesine geçememektedir; eğitim, sağlık vd. konularda vadi köylerinin karar alma süreçlerine katılım talebi yoktur. Birliğin karar alma sürecine yörenin insanları katılabilmektedir, ancak HES konusundan sonra birliğin devamı belirsiz kalmaktadır. Yine de birlik, YAD ile karşılaştırıldığında liberal-refah çevreciliğinden toplumsal ekolojinin önerisine yakın durmaktadır. Zira, yöre halkının doğrudan katılımı, yatay örgütlenme ve karar alma süreçlerine katılım talepleri önemlidir.

DEKAP, tüm Doğu Karadeniz kıyısında vadilerde yerel halkın örgütlediği platformlardır. Diğer HES karşıtı gruplar içinde yerelde örgütlenmesi, diğer vadilerle yardımlaşma ilişkisi ve bölgesel örgütlenmesi açısında toplumsal ekoloji önerisine yakın durmaktadır. Platformlar STK yapısına göre yatay, her yurttaşın katılabildiği, geçici ve demokratik yapılanmalardır. Kurumsal yapı amaca hizmet eder, ancak STK yapısında özellikle ulusal örnekler, yapıyı yürütebilmek çevreci amaçların önüne geçebilmektedir. Platformlar düzenli ya da ihtiyaç halinde toplanabilirler. Araştırmada Artvin ve Rize il sınırları arasındaki DEKAP üyeleri ile görüşülmüştür. DEKAPların çevre-doğa yaklaşımında çevre sorunları söylemi vardır, ancak ekolojik kriz seviyesinde görülmemektedir. Liberal-refah çevreciliğine uygun bu durum vadilerin "yaşam alanı" olarak tanımlanmasıyla değişmektedir. Vadiler çevre, doğa, nehir, tarım alanı vs. tanımların ötesinde yaşadıkları yerlerdir ve doğa insanların ötekisi değil, yaşamlarını paylaştıkları mekânlardır. HES inşaatları sadece dereye, tarım alanlarına değil yaşamlarına yönelik bir tehdit olarak görülmektedir, bu halde toplumsal ekolojiye yakın durmaktadırlar. Ulusal çevre STKların şirketlerle yakın ilişkileri alanda yoğun tepki görmektedir. DEKAPlar diğer iki araştırma alanına benzer şekilde bilim ve teknolojinin baraj sorununu çözebileceğini düşünmektedir. Liberal-refah ve demokratik-sosyalist çevreciliğe uygun olarak ekonominin büyümesi ile hem refahın paylaşılabileceği hem de doğanın korunabileceği ortaya konmaktadır. Ancak mevcut ekonomik düzenin eleştirilmesi ve ekonominin yerelleşmesi talebi toplumsal ekolojiye yakındır. Etkinliklerde davalar yolu ile yasal mücadele diğer alanlarda olduğu gibi önemlidir ancak bilgilendirme ve platform toplantıları katılıma yöneliktir. Politik çözümlerde mevcut siyasi partiler içinden çözüm aranmaktadır ancak parlamenter sisteme güvensizlik karar alma süreçlerine katılım talebini ortaya çıkarmaktadır. Aşağıdan yukarıya, yerel ve geçici örgütlenme bölgesel DEKAP yapısı altında toplumsal ekoloji önerisine diğer HES alanlarına göre daha yakındır. Her bir alandaki DEKAP mücadelesi ayrı ve diğer alanların desteğiyle yürütebilmektedir. DEKAP meclisi yılda iki kez tüm alanların katılımıyla toplanmaktadır. Çevre sorunu su konusuyla sınırlıdır ancak suyun dışındaki toplumsal konulara dâhil olma talebi diğer iki araştırma alanına göre daha fazladır. DEKAP'ın alan ve bölge yapısının devamlılığı su konusunun ötesinde alandaki diğer çevre sorunlarına ve sonrasında toplumsal sorunlara yönelik kararlarda yurttaş katılımını talep etmesi toplumsal ekolojinin önerisine uygun olacaktır.

5. DEĞERLENDİRME

Çalışmanın amacı olan HES karşıtı hareketlerin toplumsal ekoloji çerçevesinden analizinde birkaç nokta öne çıkmıştır. Birincisi, HES karşıtı hareket, geneleksel merkezi, hiyerarşik, profesyonelleşen ve kentli çevre çevrecilikten farklı olarak yerel, yatay, gönüllü ve doğrudan yurttaş katılımına dayalı bir taban hareketidir. İkincisi, HES karştıtı hareket geleneksel siyasi yöntem ve aktörlerin ötesinde doğrudan yurttaş katılımına yönelik talebi ortaya çıkarmaktadır. Üçüncüsü, yerelde su sorunu çevre

[5]http://www.aksuderesikoruma.org/

alanının dışında bir topluluk meselesine yeteri kadar dönüşmemiştir ancak "yaşam savunusu" niteliğini kazanmıştır. Bu üç husustaki gelişme çevrecilikten doğacılığa dönüşümü gösterecektir.

Çalışma metodolojisine göre, birinci araştırma sorusuna "HES karşıtı hareket toplumsal ekolojiye göre nasıl analiz edilir?" cevap verebilmek için geliştirilen ikinci sorusunu "Çevreci hareketler toplumsal ekoloji çerçevesinden nasıl analiz edilir?" geliştirildi. İkinci soruya cevap olarak Toplumsal Ekoloji'nin politik programının temel alınarak çevreci ekonomi politik farklılıkları gösteren Çevrecilik Analiz Tablosu (ÇAT) mevcut çevreci sınıflandırmalar geliştirilerek düzenlendi. ÇAT kullanılarak gerçekleştirilen alan çalışmasının sonuçlarıyla çalışmanın birinci araştırma sorusu cevaplanmıştır. Kullanılan ÇAT yeni alan çalışmalarıyla düzeltilecektir, bütün çevreci etkinlikleri açıklamaktan ziyade bir inceleme aracıdır. Alan çalışmasında yöntemsel çoğulculuk açısında anket ve katılımcı gözlemin yarı-yapılandırılmış görüşmelere eklenmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Kuramsal anlamda toplumsal ekolojinin en temel iddiası olan çevre sorunlarının toplumsal tahakkümlerle ilişkisi yeni alan araştırmalarıyla sorgulanmaya devam edilmelidir.

Çalışmanın araştırma sorularına daha yetkin cevaplar geliştirebilmek adına Karadeniz Bölgesi dışındaki HES karşıtı hareketin, nükleer ve termik santral karşıtı etkinliklerin incelenmesi gerekmektedir. Ayrıca, bu çalışmanın devamında yerel hareketlerin karşı çıktığı merkezi, geleneksel, profesyonel ve lobici ulusal çevreci STKlara ve şirketlere dayanan liberal piyasa/refah çevreciliğinin analizinin yapılması gerekmektedir. Türkiye çevreciliğinin analizinin tamamlanması için tarihsel gelişimin ÇAT çerçevesinde analiz edilebileceği sözel tarih çalışması ve derinlemesine görüşmeler gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Barber, B. (1995). Güçlü Demokrasi: Yeni bir Çağ için Katılımcı Siyaset, İstanbul: Ayrıntı

Biehl, J.,Bookchin,M. (1998). The Politics of Social Ecology: Libertarian Municipalism, Montréal : Black Rose

Bookchin, M. (1991). Özgürlüğün Ekolojisi: Hiyerarşinin Ortaya Çıkışı ve Çözülüşü, İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Bookchin, M. (1992). "Libertarian Municipalism: An Overview." Society & Nature, 1(1).

Bookchin, M. (1993). "The Meaning of Confederalism", Society & Nature, 1(3)

Bookchin, M. (1996a). Ekolojik Bir Topluma Doğru, İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Bookchin, M. (1996b). Toplumsal Ekolojinin Felsefesi: Diyalektik Doğalcılık Üzerine Denemeler, İstanbul: Kabalcı Yayınevi

Bookchin, M. (1999b). Kentsiz Kentleşme: Yurttaşlığın Yükselişi ve Çöküşü, İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Bookchin, M. (1999c). Toplumu Yeniden Kurmak, İstanbul: Metis

Dobson, A. (2003). Citizenship and Environment, Oxford: Oxford University Press

Fotopoulos, T. (1993). "The Economic Foundations of an Ecological Society", Society & Nature, 1(3)

Fotopoulos, T. (2010). "Direct and Economic Democracy in Ancient Athens and its Significance Today", Retrieved June 6.(http://www.inclusivedemocracy.org/dn/vol1/fotopoulos_athens.htm).

Hamsici, M. (2010). Dereler ve İsyanlar, Istanbul: Nota Bene

Hay, P. (2002). Main Currents in Western Environmental Thought, Bloomington, IN:Indiana University Press

Heywood, A.(2007). Political Ideologies: An Introduction, NY:Palgrave Macmillan

Kadirbeyoğlu, Z. (2010). "Yerel Direniş ve Değişim: Bergama Örneği", Kadınlar Ekolojik Dönüşümde, Ed. Emet Değirmenci, İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi

Kreiesi, H.,Koopmans,R., Duyvendak,J.W., Giugni,M.G. (1997). “New Social Movements and Political Organizations in Western Europe”, Social Movements: Readings on Their Emergence, Mobilization and Dynamics, Eds. Doug Mc Adam and David A. Snow, Los Angeles: Roxbury Publishing Company.

Light, A.(1998). Social Ecology After Bookchin, New York: Guilford Press

Mcadam, D., Mccartry,J.D., Zald M.N., Ed. (1996). Comparative Perspectives on Social Movements: Political Opportunities, Mobilizing Structures and Cultural Framings, Cambridge: Cambridge University Press

Morris, B. (2013). Pioneers of Ecological Humanism, Sussex: Book Guild Publishing

Mouffe, C.(1992). “Democratic Citizenship and Political Community”, Dimensions of Radical Democracy, Ed. Chantal Moufffe, Verso: London, s.225-239.

Neuman, W. L. (2006). Toplumsal Arastırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar, Boston: Pearson

Pepper, D. (1995). Eco-Socialism: From Deep Ecology to Social Justice, NY:Routledge

Plumwood, V. (1993). Feminism and the Mastery of Nature, NY: Routledge

KÜRESELLEŞMENİN MEKÂNA ETKİLERİ: KENTSEL DÖNÜŞÜM

Aziz Cumhur KOCALAR [1]

ÖZET

Her demokratik ülkede yurttaşın hakları vardır. (Eğitim hakkı, sağlık hakkı, barınma hakkı, kent hakkı, çevre hakkı vb.) Sosyal devlet bu hakları piyasaya bırakmaksızın, yasalarla teminat altına almak zorundadır. Fakat dünyamızda ve özellikle ülkemizde bu haklar yok sayılmaktadır. Son yıllarda, kentsel yenileme, afet gibi bazı gerekçelerle karşılaştığımız kentsel dönüşüm projelerinin, özellikle yönetimin baskısı ile gerçekleştirilmeye çalışıldığı ve bunlar neticesinde, açık hak ihlallerinin ortaya çıktığı görülmüştür. Son 30 yıldır birçok dünya örneğindeki gibi, yukarıdan inme imar planlarına gerekçe kılınan kentsel dönüşüm projelerinin, toplumda yıkıcı etkileri olduğu bilinmektedir. Kentsel dönüşümle planlanan hedeflerin; sermayeye yeni getirim kapıları açmak, azınlık ve dar gelir gruplarının yaşadığı semtleri soylulaştırmak, orta ve üst gelir grubuna yeni mekânlar yaratmak ve güvenlik kaygısıyla toplumsal sınıfları ayrıştırmak olduğu da saptanmıştır. Bu noktalardan hareket ederek ülkemizde de özellikle son 10 yıldır çıkarılmakta olan pek çok yasanın ve düzenlemelerin (Kuzey Ankara, Belediye, 2B arazileri, Afet, vb) yukarıda saptanan durumlara birer örnek teşkil ettiği bilinmektedir. Hatta bu yasal-yönetsel düzenlemeler ile kentsel ve kırsal yoksulluk hızlı bir şekilde tırmandırılmaktadır. Ayrıca doğal dengelerin de bozularak, kentlere doğru yoğun bir göçe sebep olunduğu da açıkça söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: *Küreselleşme, Kentsel dönüşüm, Yoksulluk, Kentleşme, Göç.*

ABSTRACT

The rights of citizen in the any democratic country are available. (The right to education, the right to health, the right to housing, and so on.) These rights shall be guaranteed by law without leaving the market. This is a defined-work for the social state. However, these rights are ignored in our world and in our country. In the last years, urban renewal projects encountered on certain grounds, such as disasters, are examples for these cases. As a result of urban renewal, urban transformation, urban regeneration projects, tried to be realized especially with the pressure of the administration, human rights violations is emerging open. Past 30 years, in the case some countries of the world as above are citing for urban renewal projects with global stroke politics, it became clear that the devastating effects of the society. By moving these points are published in our country, especially in the last 10 years, many of the law and regulations (Northern Ankara, City, 2B lands, disaster, etc.) are known to constitute a sample of the above-identified conditions. Even with the legal and administrative arrangements in urban and rural poverty escalated quickly. It also balances the natural deterioration, caused by intensive migration to the cities.

Keywords: *Globalization, Urban transformation, Poverty, Urbanization, Migration.*

1.GİRİŞ

Sanıldığı gibi "kapitalist" olan tek tek devletler değil, sistemin kendisidir. Tek tek ülkeler, dünya-sistem içinde belirli işlevleri yerine getirir. İşte uzun dönemli ekonomik, toplumsal ve ideolojik eğilimleri incelemeden toplumsal gerçekliği anlamanın hayli zor olduğunu söyleyen yazar; Dünya-Sistemleri Analizi kitabında, sosyal bilimcileri, disiplinler arasındaki duvarları yıkmaya ve toplumsal gerçekliği bir bütün olarak incelemeye çağırmıştır. Daha kapsamlı eserleri için bir "giriş" niteliğinde olan bu kitapta da, Dünya-Sistemleri Analizinin tarihsel kökenleri, kapitalist dünya-ekonominin işleyiş mekanizmaları, devletler sisteminin oluşumu, sisteme hâkim olan liberal ideolojinin öncülleri ve

[1] Yrd. Doç. Dr. Cumhuriyet Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, 536 3927122azizcumhurkocalar@gmail.com ,http://azizcumhurkocalar.blogspot.com/ , Şehircilik Dr./Y.Müh./İşletmeci.

çağımızda sistemin çöküşün eşiğine gelmesi konularında yol gösterici fikirler edinebilir (Wallerstein, 2011).

Dünya, son 30 yıldır son derece dinamik, çok aktörlü, mücadeleli ve ideolojik anlamda çok kutuplu bir mecraya doğru akmaktadır. Siyasal dengesi ve yeni yapılanma süreci, belirsizlikler içinde şekillenirken, insanlığın sahipleneceği ve tutunabileceği araçlarında geliştirilmesi güçleşmektedir. Küreselleşme dünyada kıtlıklar, açlık, gelir dağılımdaki ve kalkınmışlıktaki adaletsizlik sürdüğüne göre, öne sürdüğü pek çok iddiası ile yeniden yüzleşmek zorundadır. Üstelik küreselleşme olgusu mekâna da pek çok yeni kavramsallaştırmalarla müdahalelerde bulunmaktadır. Bu müdahalelerin çoğu da kentin geleneksel kimliğine yönelik yıkıcı ve baskıcı politikalar olduğundan ve kentin gelişiminde de uyum bozuklukları yarattığından, ciddi bir şekilde tartışılması gereken olgular olarak ve her geçen gün artarak karşımıza çıkıyor.(Hacısalihoğlu, 2009:12).

1.1. Amaç

Küreselleşme olgusunun kavramsallaştırılmasından itibaren yaratılan pratik gerçeklik, sosyal ve fiziksel açıdan ciddi başarısızlıklara işaret etmektedir. Bu nedenle, küreselleşmenin mevcut düzen içerisinde aşırı yansımalı olumsuz gerçekliği üzerine doğru tespitler yapılması gerekir. Örneğin, bu gerçekliği oluşturup yönlendiren tekelci (oligopol) sermayenin, baskıcı otoriter gücünün devletleri satın alacak noktaya geldiği ortadadır. İşte bu çalışma, belirtilen çizgide ilerleyen küreselleşmenin, mekâna yansımalarını değerlendirmekte, sadece ezilen halklar için değil tüm gezegen için en tehditkâr boyutlarını yeniden çok boyutlu ilişkisel bağları üzerinden bir gözden geçirmeyle gözler önüne sermektedir. Özellikle Son yıllarda, çevre boyutunun da giderek artan bir şekilde insanlığın sürekli aleyhine işleyen dönüşüm süreçleri güdümünde, tüm canlılar için neredeyse bir yaşam (ölüm kalım) mücadelesine dönüştüğü bile görülmektedir. Bu gidişin, yarattığı doğal ve sosyal sorunların ortadan kalkması için, yapılması gerekenlerin sürekli artarak yok sayılışı, sorumlu olanları görünür kılmaktadır. Çalışma, pek çok doğal ve toplumsal risklerin her geçen gün hızla çoğaldığı böyle bir dönem içinde tüm yaşam alanlarımıza olumsuz açıdan yansıyan ciddi yapısal problemlerin kaynaklarının oluşumuna da ışık tutmaktadır. Aynı zamanda daha fazla gecikilmeden yaşamı korumanın yollarını, ilişkisel ve tarihi bütünsel açıdan inceleyerek; genelde küreselleşme, özelde ise kentsel dönüşüm olgusu üzerinden eleştirel bir şekilde sorgulamaktadır.

1.2.Kapsam

Toplumsal refahı ve bütünleşmeyi çağrıştıran küreselleşme kavramı, yönetilemez şekilde bir parçalanmayı getirirken, tüm boyutlarıyla bir dizi de sorunlu gerçeklik yaratmıştır. Çalışmaya bu mekâna yansıyan somut tarihsel izler sürülerek başlanılmıştır. Küreselleşmenin olumsuzluk içeren bu mekânsal örnekleri hem sosyolojik hem de fiziksel (fizyonomik) ya da somut bir meseledir. Konuya dünyadan ve Türkiye örnekleri üzerinden çarpıcı kısa değerlendirmelerle, bütünsel ve eleştirel bir açıdan yaklaşılmıştır. Böylece çalışmanın uygulama alanındaki geniş kapsamlı örneklerden kolayca özümsenebilecek bir bilimsel derinlik yakalanmış, konu bu yolla sınırlandırılabilmiştir. Son 20-30 yıllık süreçte, küreselleşmenin mekânsal etkileri ile değerlendirilmesi ve özellikle, son 10 yıllık süreçte de; kentsel dönüşümün ülkemizde yarattığı sorunlar, büyük kentsel projelerle birlikte, Ankara ve İstanbul üzerinden yapılan tespitlerle kısaca yeniden gözden geçirilmiştir. Son olarak Gezi olaylarının da, yeni toplumsal hareketler çerçevesinde, dünyadaki örnekleri yanında taşıdığı benzerlikler ve ayrıştığı noktalar değerlendirilmiştir. Bu perspektif üzerinden kamu yönetimine de ışık tutacak şekilde, kentsel sosyoloji ile planlama alanları arasındaki bağlar yeniden güncellenmiştir.

1.3.Yöntem (Gözlem/ Kavram/Sorular/Analiz/Yorum)

Bu çalışmada; küreselleşme olgusunun öncelikle farklı açılardan değerlendirildiği tarihsel kuramsal geçmişinden söz edilerek, kaynak taraması yapılmıştır. Mekâna olan etkileri sosyolojik açıdan, yeniden, topluca, çarpıcı, ilişkisel ve nedensel açılardan derinlemesine derlenerek değerlendirilmiştir. Sonuçta; küreselleşmenin Türkiye ve dünyadaki yansımaları karşılaştırılırken, peşinen bazı soruların yeniden sorulması yoluyla bazı çıkarımlarda bulunulmuştur. Özellikle Gezi olaylarına da bu yönden yaklaşılarak, kentsel dönüşüm olgusu üzerinden mekânsal yansımalar konusunda yorumlar yapılarak, toplumda yurttaş haklarının ihlali ve eşitsizliklerin derinleştiğine dair vurgular yapılmıştır. Kısaca artan sosyal farkındalıkla birlikte, insan hakları ön plana taşındıkça,

gelecekte insanlık için hayatta kalma ümidi korunabilecektir. Ama artan metalaştırma süreçleri yüzünden artık ümit korunsa bile, günde 1-2 $ civarında bir gelire muhtaç edilen yoksul yaşamların (doğal kaynakları sömürülen Afrika) sürdürülmesinin de, tek başına yeterli olamadığı açıktır. Gelişmekte olan ülkelerde artan endüstrileşmiş hayvancılık ve tarım nedeniyle ölen kırsal yaşam alanlarında, haklarına el konulanların bazılarını kendini yok etme noktasına getiren bu yaşam koşullarında intiharı tercih ettikleri görülmektedir. Toprakları, suları ve rüzgâr enerjisi gerekçesiyle yerleşim yerlerini tarih boyu belirleyen klimatik özellikler taşıyan solunan havadaki yaşam koşullarına dahi üstelik neo-liberal yasalarla gizlice dönüştürülerek sürekli el konulması yönündeki oluşumlar acil olarak yeniden sorgulanmalıdır.

Çalışmada küreselleşmenin somut ve anlaşılır bir dil üzerinden mekânsal yorumu ve analizi yapılmaktadır. Saha verilerinin toplanması, sınıflandırılması ve ayrıştırılarak yorumlanması, uzun süren büyük ölçüde farklı gözlemlere dayandırılmış ve yer yer sınırlı da olsa, sayısal verilerle de desteklenmeye çalışılmıştır. Ayrıca yeni kavramsallaştırmalara yer verilmeye özen gösterilecek şekilde, üst ve alt ölçekler arasında sürekli ilişkisel ve bazen ucu açık soruların (Hacısalihoğlu, 2009:9) yeniden sorulması da özellikle önemsenmektedir.

1.4.Sorular

Konuyu farklı açılardan eleştirel incelemeye ve bütünsel kavramaya uygun şekilde sorular sormanın, çalışmaya nitelik katarak, kendiliğinden şekillendireceği düşünülmüştür.

1.4.1.Küreselleşmeye Yönelik Sorular

Değişen, dönüşüm nedir? Bunlar neyin habercisidir? İnsani değerler adına ne yapılıyor? Yoksa olumsuzluklar, daha kalıcı bir hal mi alıyor? Küreselleşme üzerine daha başka neler söylenebilir? Tarihin sonu olmadığına göre gelecek hakkında ne söylenebilir? (Hacısalihoğlu, 2009:9).

1.4.2.Küreselleşmenin Mekânsal Etkilerine Yönelik Sorular

Mekânsal birimlerin birbiriyle olan ilişkilerinde küreselleşmeyle ilgili ne gibi anlamlar taşınıyor? Mekânsal farklılık ve benzerlikler nasıl ve hangi yönde işliyor? Veya nasıl tek bir yönde işler hale geliyor? Bunun mekânsal düzeyde sosyo-ekonomik ve kültürel ilişki boyutları nelerdir? Türkiye ve İstanbul bu sorun alanlarının neresindedir? Küreselleşmeyle olan ilişkisi nasıldır? (Hacısalihoğlu, 2009:9-10). Küreselleşmenin mekâna yansıyan gizli kalmış, kamusal alanı ve yaşam alanlarını olumsuz etkileyecek dönüştürücü etkileri nasıl okunabilir?

Zenginlik ve yoksulluk coğrafya üzerinde nasıl dağılır? Farklı yerler, konumlar ya da bölgeler arasında adil bir dağıtım mümkün mü? Hangi araçlarla mümkün? Bu araçların kendisi adil mi? Bir kente ilk gelenleri "efendi", en son gelenleri "parya" yapan nedir? (Harvey, 2013).

2.KÜRESELLEŞMENİN FARKLI AÇILARDAN OLUMSUZ ETKİLERİNİN ANLAŞILIRLIĞI

Kentsellikle ilgili kapitalist ve sosyalist formülasyonların ayrı bölümler halinde eleştirel bir incelemesini yapan Harvey, bir anlamda tarihsel maddeciliğin mekan çalışmalarına uygulanmasının ilk örneğini vermiş, sosyal adaletsizliğin mekan üzerindeki bölünme ve farklılaşmalarla nasıl örtüştüğünü göstermiştir. (Harvey, 2013).

2.1.Tarihi Açıdan

Öncelikle küreselleşme kavramını araştırmaya başlarken; tarihsel gerçeklikten örneklerle farklı kuramsal boyutlardan okumalar yaparak konuya yaklaşılmıştır.

Küreselleşme ve kent, tarihsel süreçte kent ve kent incelemelerinin yer aldığı bir kitapta (Mengi, 2007) aslında konu ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır. Küreselleşmenin mekâna yansımaların da, tarihsel boyutun somut gerekçelerine burada bazı örneklerle yer verilirken; özellikle kentsel dönüşüm ve ilişkili diğer süreçlerdeki olgular, bu doğrultuda çerçevelenip, altta (Şekil 1.) gösterildiği gibi özetlenerek temellendirilebilir.

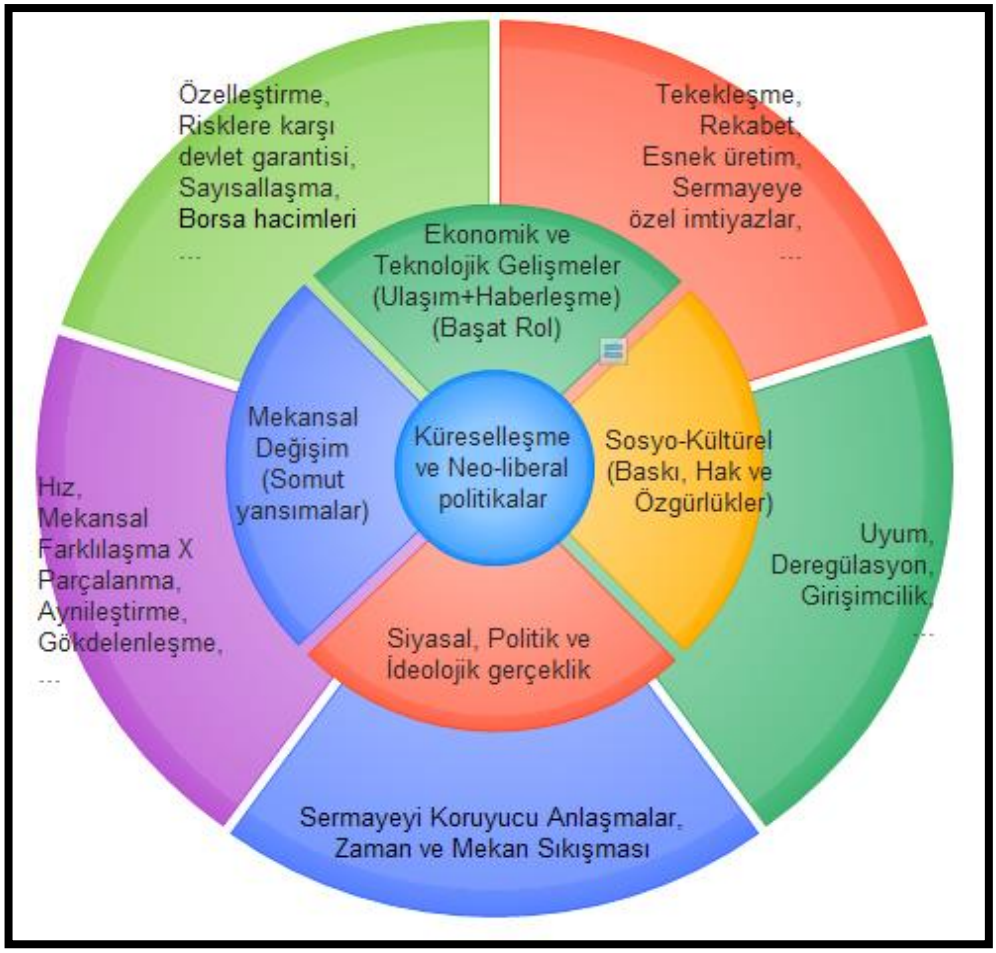

Şekil 1. Küreselleşmenin 4 Farklı Boyuttan ve İlişkili Açılardan Doğaya ve Topluma Olumsuz Etkileri

2.2.Ekonomik ve Teknolojik Gelişmeler ile Paralel İşleyen Küreselleşme Süreci

Yazarın (Hacısalihoğlu, 2009) çalışmasında, küreselleşmenin tarihsel içeriğinden hareketle, ekonomik ve teknolojik gelişmeleri, sermaye hareketlerini (dönemsel konumlarıyla), yatırım tercihleri ve işgücü ilişkileri ile değişen üretim biçimleri üzerinden hem ulusal, hem de uluslararası çapta, tüm değişim öğelerini aşağıdaki şekilde (Şekil 2.) gösterildiği gibi bütüncül bir şekilde okumak mümkündür.

Kapitalizmin popüler bilinçte genellikle bir "köşe dönücülük" olarak görülür; Sosyal Adalet ve Şehir isimli eserinde kapitalizmin gelişimine coğrafya üzerinde de bakılabileceğini, bakılması gerektiğini, kapitalizmin aynı zamanda mekan üzerinde oynanan bir "köşe kapmaca" da olduğunu kanıtlıyor. (Harvey, 2013).

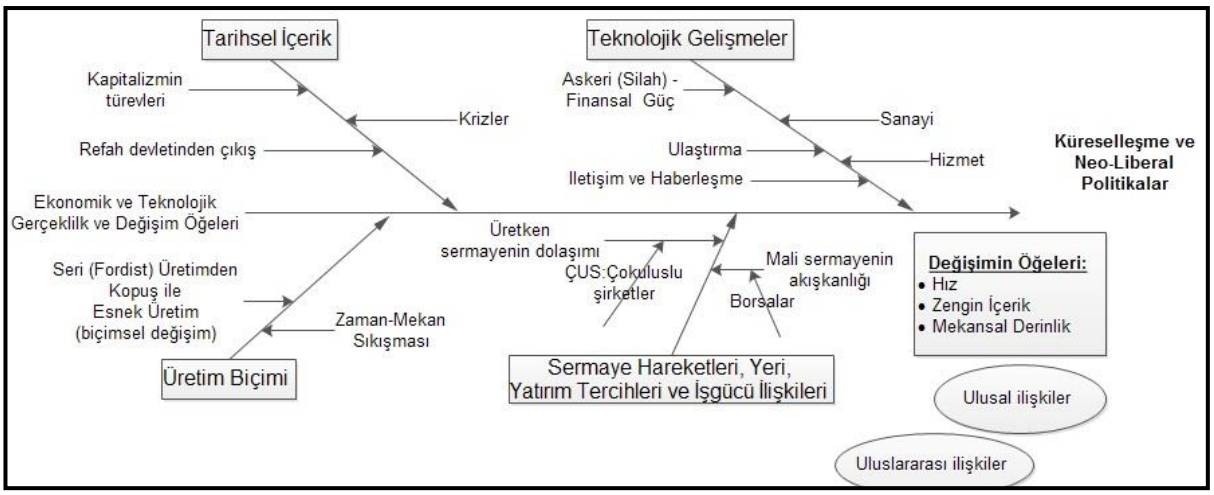

Şekil 2. Küreselleşme ve Neo-Liberal Politikaların Ekonomik ve Teknolojik Gelişmelerle Birlikte Yarattığı Açık Hız ve Derin Baskı Dolu Gerçeklik

Bu ve bundan sonraki şematik yaklaşımların artık yeteri kadar çok sayısal örneğe dayandırılabilir olduğu bilindiğinden, bu çalışmanın sınırlılığı içinde bunlara burada ancak sınırlı sayıda yer verilebilecektir. Kuramsal açıdan bütünlük kurulmaya ise daha çok önem verilmiştir. Bu yüzden kuramsal açıdan biraz daha ayrıntıya girilecek olursa; değişimin ana öğelerini oluşturan başlıkları da alttaki şekildeki gibi toparlayabiliriz. (Şekil 3.)

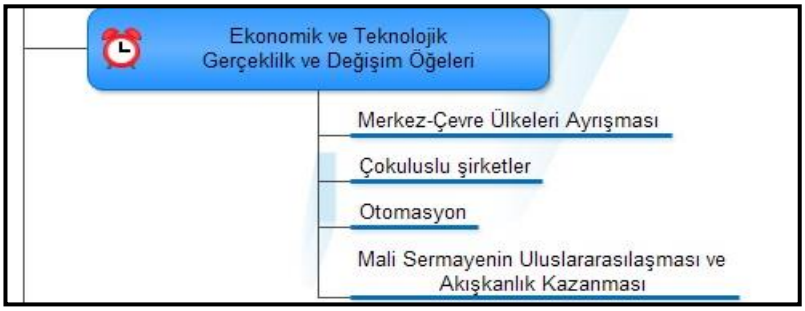

Şekil 3. Ekonomik ve Teknoloji Gerçeklikteki Değişimin Ana Öğeleri

Şekil 2.'deki üretim biçimlerindeki değişimin ana unsurlarını ise alttaki şekilden görmek yine mümkündür. (Şekil 4.)

Şekil 4. Seri (Fordist) Üretimden Kopuş ile Esnek Üretim (biçimsel) ve Zaman-Mekân Sıkışması

Küreselleşme sürecinin taşıyıcı rolünü üstlenen sanayi, ulaşım ve haberleşme gibi sektörlerin teknolojik gelişmeler sayesinde, nitelik kazanarak ucuzlayıp, hızlandığı ve hizmet çeşitlenmesini sağladığı bilinmektedir. Bu gelişmeleri de özetle alttaki şekildeki gibi sıralayabiliriz. (Şekil 5.)

Şekil 5. Teknoloji Destekli Ekonomik Gelişmeleri Belirleyen Teknolojinin Ayrıntıları

Ekonomik yapıda ve süreçlerdeki hareketliliğe göçmen işçiler açısından yaklaşmakta mümkündür.

Küreselleşme ile birlikte "işçi dövizlerinin göçmen veren ülkelerin çeşitli şehir ve bölgelerinde kalkınma açısından nasıl bir etki yarattığı pek çok çalışmanın ana konusu olmuştur" (Martin ve Abella, 2009; Portes, 2009; de Haas, 2010). Bu konuda da sorularımıza yenilerini ekleyebiliriz:

Sermayenin "küreselleşme" söylemi altındaki neo-liberal saldırısı eşitsizliğin, işsizliğin, yoksulluğun, savaşların "küresel" dünyasını getirdi. Kaçınılmaz mı bu? Biz, çocuklarımız ve torunlarımız gittikçe acımasızlaşan bir düzenin kurbanları olmaya devam mı edeceğiz?

2.2.1.Göçmenlik ve Karmaşık Mülkiyet Zincirleri Örneği

"Göçmenlerin sadece döviz gönderenler olarak nitelenemeyeceği", yapılan bir alan çalışması ile desteklenen şu makalede; "göçmenlerin ulus aşırı ağları ve yerleşme örüntülerinin özel bir yapılandırılması (habitus) olarak" (Dağdelen ve Aykan Erdemir, İ.Zeynep Karakılıç 2010) elde edilen verilere dayandırılmıştır. Makalede "göçmenlerin, emlak yatırımlarının mekânsal dağılımında açıkça görülen yatırım örüntülerine göre üç gruba ayrılabileceğini savunulmaktadır: yalnızca Türkiye'den ev alanlar, yalnızca ABD'den ev alanlar ve hem ABD'den hem de Türkiye'den ev alanlar." Yazarın çalışmasından görüldüğü gibi aidiyet geliştirenler küreselleşmenin sağladığı ortamda ekonomik döngüsüne de katılırken, geliştiremeyenler ya kendi ülkelerine (belki dönerek) yatırım yapıyorlar yâda kararsız kalarak, bölünmüş bir aile yapısına geçiş yapıyorlar ya da farklı akraba çevrelerine ve coğrafyalara dağılan bir yaşamı tercih ediyorlar. Bir anlamda küreselleşmenin yarattığı aşırı ekonomik bağımlılıklar içinde, mevcut dünya düzenine tutunabiliyorlar.

Bu grupların dışında kalanlar ise, kayıt dışına düşenler. (Tam bir yersiz-yurtsuzlaşma durumu yaşayanlar) Aslında onlar, sistemden dışlanan mülksüzleşmiş ya da hiç mülk edinememişler durumunda kalıyor ki; yeni kentsel muhalefetin dinamiklerinin de belki onlar üzerinden şekillendiğini söylemek, zamanla daha çok alan çalışmasıyla mümkün olacaktır. Ülkemizdeki sürekli tekrar ederek maruz kalınan mülkiyet odaklı kentsel dönüşüm uygulamalarında bu sonuçlara dair okumalar rahatlıkla yapılabilir. Ör: Küçük Çekmece

Makaledeki örnek topluluktan hareketle; "Yağlıdere'nin bir yaylasında yedi katlı bir apartman inşaatı neo-klasik ekonomistler için çok mantıksız bir davranış olarak değerlendirilebilir. Ancak içerden (emic) bir bakış açısıyla baktığımızda, bu binanın köydeki statü yarışındaki konumunu düşünen bir göçmen için çok şey ifade edebileceği anlaşılacaktır." (Dağdelen vd. 2010).

Türkiye'den ABD'ye Göçedenler örneği	Mülk sahipleri (küreselleşmenin yarattığı aşırı ekonomik bağımlılıklar)	Yalnızca Türkiye'den ev alanlar	Türkiye	
		Yalnızca ABD'den ev alanlar		ABD
		Hem ABD'den hem de Türkiye'den ev alanlar	Türkiye	ABD
	Mülksüzler (yersiz-yurtsuzlaşma hali)	Mülksüzleşmiş	-	-
		(ya da) hiç mülk edinememişler	-	-

Tablo 1. Türkiye'den ABD'ye Göçedenler Örneğinden Hareketle Mülkiyet ile İlişkili

Ekonomik Bağımlılıkların, Coğrafi Yaşam Tercihlerinin Kopuk ve Karmaşık Dağılımı

Kırsala dönük oluşmuş köklü aidiyet bağlarının göçlerle parçalanamayacak kadar güçlü olabildiğine dair ilk kuşak örnekler zamanında aslında çoktu. Ancak onların gelecek kuşaklarında ise bu bağların gitgide daha hızlı bir şekilde parçalandığı bilinmektedir. Dolayısıyla, bu ilk kuşak örnekler hayatlarını yitirdikçe ve önceleri modernitenin etkisiyle nükleer tip ailenin, zamanla da küreselleşmenin etkisiyle, toplumdaki aidiyet bağlarının artık giderek, daha da azalmış olduğu söylenebilir. Öyle ki; eşitsizliğin derinleştiği yenidünya düzeni karşıt hareketleri de beraberinde getirmiştir. Bu hareketlere geçmeden önce temelini oluşturan diğer sosyal ve kültürel gerçekliği de gözden geçirmekte yarar vardır.

2.3.Sosyo-Kültürel Gerçeklik

En hızlı ve en yaygın değişimlerin yaşandığı alanlar olarak derin etki gücüne sahiptir. Bu dönemde de, insanlık için yeni bir kültürel etkilenim sürecine girildiği söylenirken, tarım devrimi sanayi devrimi ve bilgi teknolojileri devrimi tarihteki kırılmaların da, dünyanın kültürel topografyasını hep belirlemiş olduğu bilinmektedir. Tarihte pek çok toplumsal olgunun (feodalite, modernite) belirleyici roller üstlendiği görülmüştür. Ulusal kültürlerin de diğer açılardan incelenen süreçlere paralel bir şekilde aşınma yaşadığı açıktır. Alttaki şekilde (Şekil 6.) küreselleşmenin tarihsel toplumsal hafızadan etkilenerek oluşturduğu kültürel model özetle gösterilmektedir.

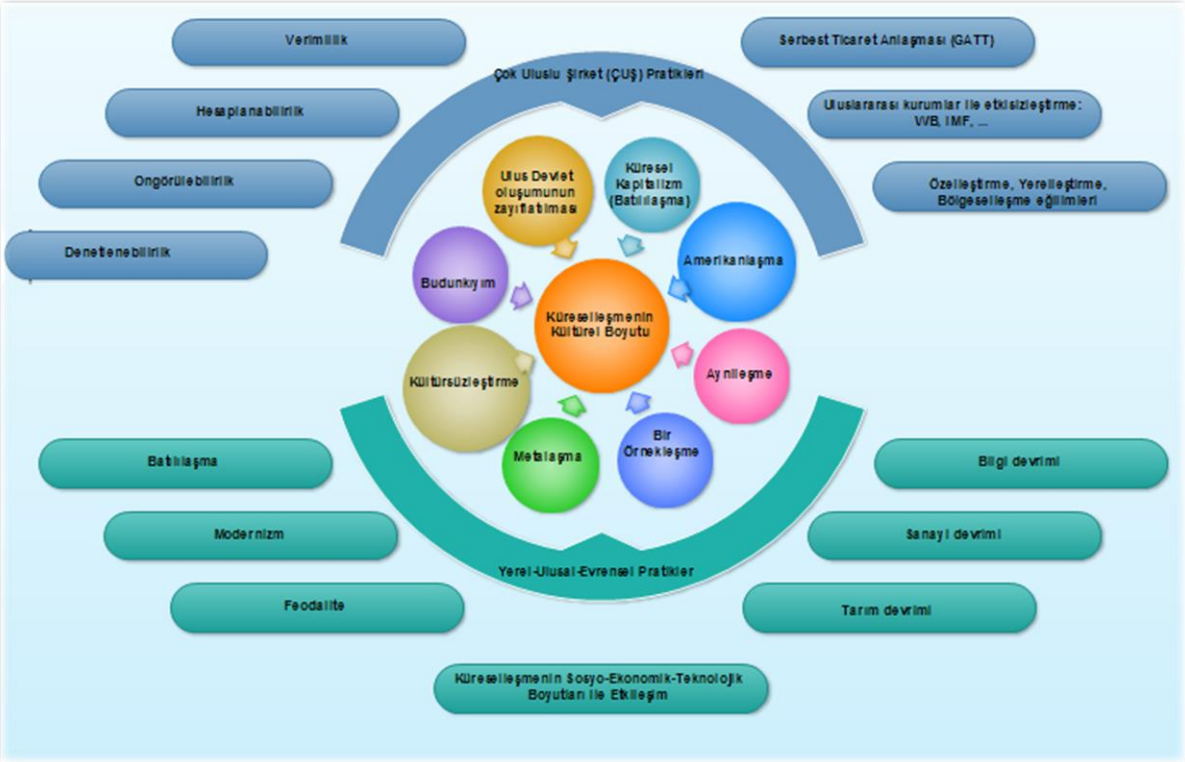

Şekil 6. Tarihsel Boyutuyla Küreselleşmenin Kültürel Eğilimleri

Küresel kültür yaratılırken, yereli dışlamadığı ve o değerleri de yarıştırıp, metalaştırılarak sahiplendiği görülmektedir. Küresel kültür endüstrilerinin oynadığı rol, bütünleştirme olup, tüketici davranışlarını sürekli yerele pompalamaktır. Bu kültür homojenleştirici ve standartlaştırıcı nitelikler taşır. Ör: McDonald'sın özellikleri: verimlilik, hesaplanabilirlik, öngörülebilirlik, denetimdir. (Mallboro, Walt Disney, Hollywood, vb gibi başka benzer örneklerin de olduğu ayrıca bilinmektedir.)

Küresel kapitalizm batılılaşma olarak algılanmaktadır. Küreselleşme terminolojisi de Amerikanlaşma anlamına gelmektedir. Dünyada tek dil ile bir örnekleştirilmiştir. Yaratılan insan tiplemesi de bir örnekleşmiş, yani aynileştirilmiş yalnızlaştırılmış tüketim bireyidir. Artık yurttaşlık bilincine de işte bu yolla kapatılmıştır. Haliyle talepleri de kamu yararı ve koruma arayışından yoksun hale getirilmiş bu bireyin kitleselleşemeyeceği de açıkça görüldüğü düşünülebilir.

Bireyin metalaşması ile kendi kendini yaşamaya dalarak, toplumsallaşamaması söz konusu olduğundan artık, ulusal ve yerel değerler de kayba uğrayacaktır. Milliyetçiliğin artması ve cemaatleşme artığına göre küreselleşmenin temel iddiaları ile aslında zıt olması gereken bu kavramların şu anda, dünyanın siyasal coğrafyasını da belirlediği görülmektedir. Bu yüzden de gelecek, artık kaos ve sıcak çatışma ve şiddeti çağrıştırmaktadır. (Hacısalihoğlu, 2009:64-73).

"Şehir Sosyolojisinin ve İnsan Ekolojisinin Teorik Temelleri" için yazarın eserine de ayrıca bakılabilir. (Yörükhan, A. 2006).

Sosyoloji, politik ekonomi, mimari, iktisat, edebiyat incelemeleri ve kent çalışmaları alanlarının harmanlayarak çarpıcı yaklaşımlar geliştiren Harvey'in çalışmları oldukça aydınlatıcıdır. "Coğrafya Bilgisi/Politik İktidar" ve "Mekânın Kapitalist Üretimi" isimli bölümlerle iktidar, politik ekonomik yapı, bilgi, sosyal bilimler ve coğrafya arasındaki ilişkiyi yeniden kurarken; sermaye birikiminin, mekânın kapitalist üretiminin ve eşitsiz gelişimin coğrafyasını Marksist bakış açısıyla ele alıyor. Kapitalizmin jeopolitiğini sergilerken Kant, Marx, Hegel, Foucault, Von Thünen ve Heidegger gibi düşünürlerin kuramlarında coğrafi düşüncenin izlerini gösteriyor. (Harvey, 2012).

2.4.Siyasal Gerçeklik Bölgeselleşme

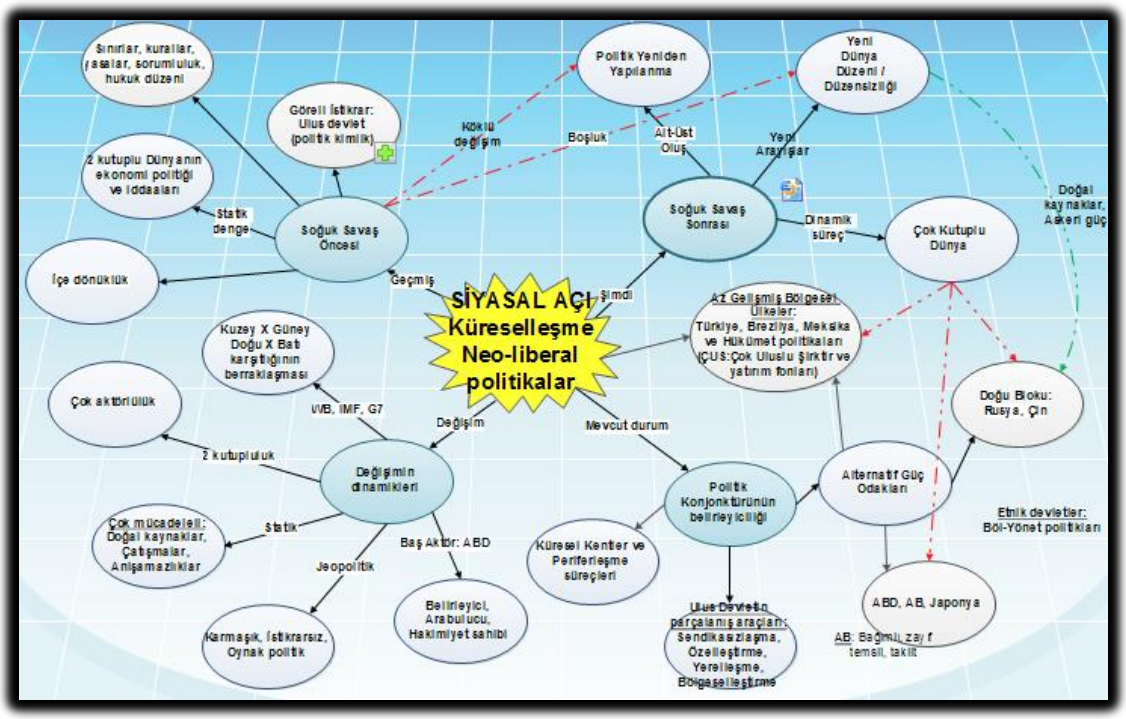

Şekil 7. Siyasal Açıdan Küreselleşme Dinamikleri

Küreselleşme kavramının öncelikle siyasal bir nitelik taşıdığını belirten yazar, bu yüzden toplumsal mutabakat yönünün zayıf olduğunu vurgulamaktadır. (Hacısalihoğlu, 2009:18). Siyasal tarihe bakıldığında ise, soğuk savaş öncesi ve sonrası dönemi ayrıştırılarak, karşılaştırmalı bir şekilde görülmeye çalışılırsa, belki özetle alttaki şematik gösterilimdeki gibi ifade edilebilir. (Şekil 7.)

Alttaki şekilde artık unutulmaya yüz tutan iki kutuplu dünyanın ekonomi politiğinin kavramlarını başlıklar halinde hatırlatacak olursak, alttaki şekil işimizi kolaylaştıracaktır. (Şekil 8.)

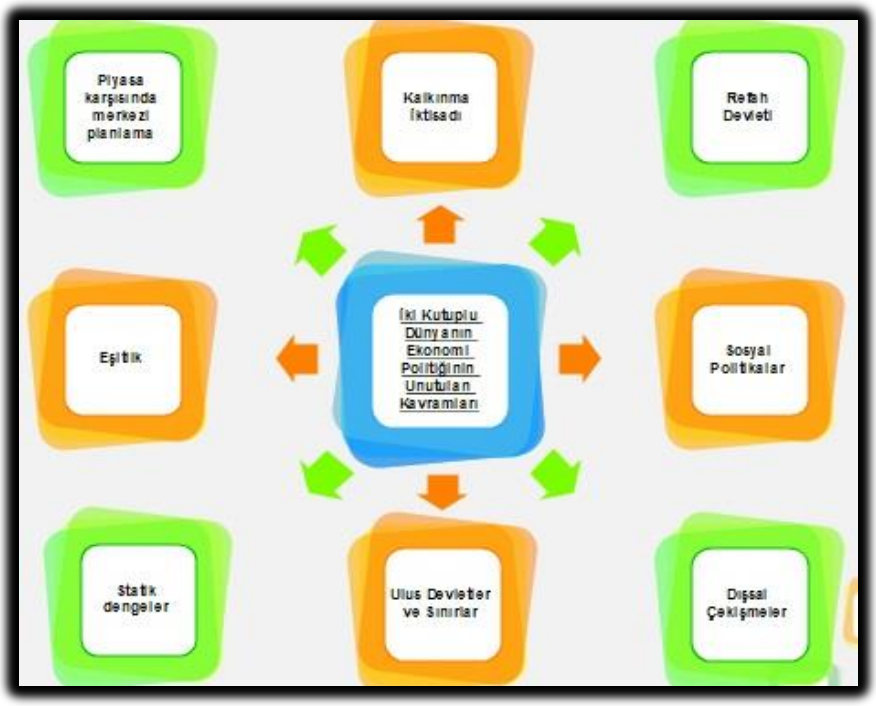

Şekil 8. İki Kutuplu Dünyanın Ekonomi Politiğinin Unutulan Kavramları

Bugün artık yukarıda görünen bu tablonun terk edildiğine tanık oluyoruz. Ortaya çıkan bu kaotik dönemde ise, toplumsal karşıtlıklar artık kendiliğinden daha belirgin hale geliyor. O yüzden karşıt bu hareketleri dünya örnekleri ve Türkiye üzerinden ve daha derinden okumak gerekiyor.

2.4.1.Bölgeselleşme

Bu kavram küreselleşme ile oluşan pazar paylaşımı ve doğal kaynakların denetim mücadelesi temelli olup, ekonomik bloklaşma ve kutuplaşma gibi de anılabilmektedir. Koruma duvarlarının sıkça yükseltilerek alttaki şekildeki (Şekil 9.) gibi üç blok içinde içe kapanmayı bölge dışında ise dışa açılmayı teşvik eden bölgeselleşme eğilimi çelişkili özellikler taşıyan bir oluşumdur. Bölgeselleşmenin kültürel boyuta etkisi de ayrıca gösterilmişti. (Şekil 6.) Sivil muhalefeti oluşturan küreselleşmenin yukarıdaki dayatmalarına paralel olarak oluşan karşıt siyasal gerçekliğe de burada artık kısaca yer vermek gerekir.

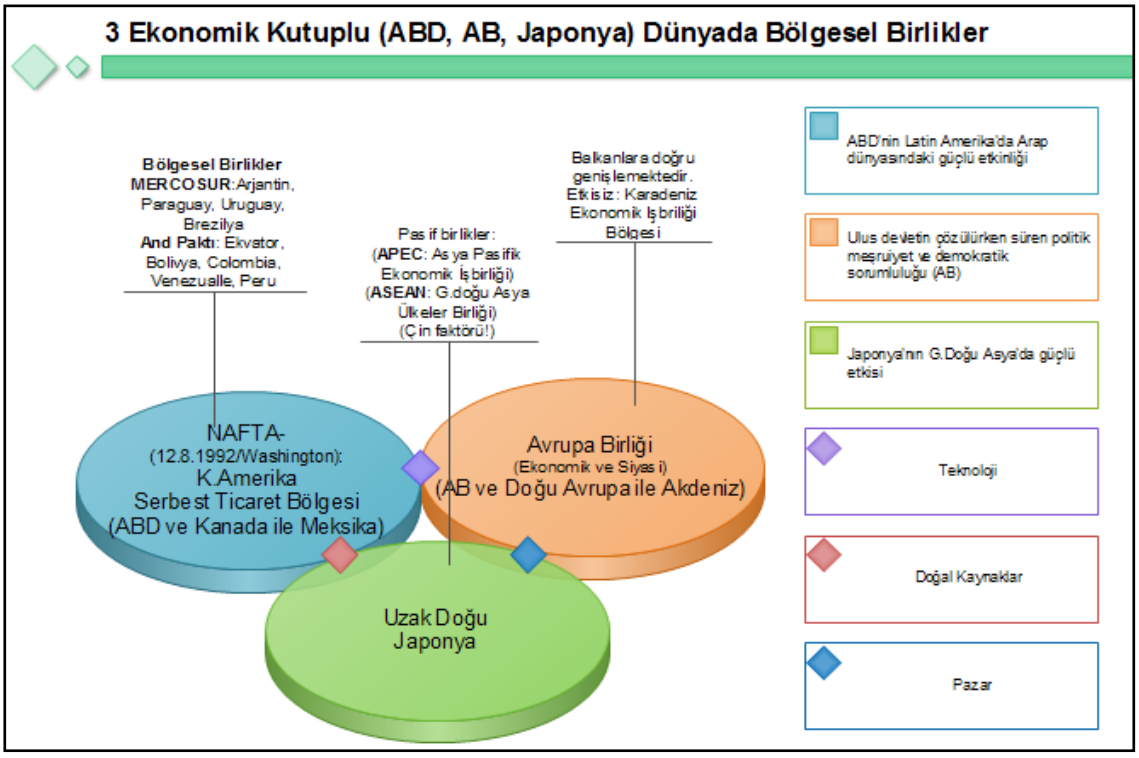

Şekil 9. Üç Ekonomik Kutuplu (ABD, AB, Japonya) Dünyada Bölgesel Birlikler

2.4.2.Aşağıdan Küreselleşme Karşıtı Hareketler ve Türkiye

"Alternatif küreselleşme, Aşağıdan küreselleşme hareketi gibi kavramlarla da adlandırılan" (Bölüm 2.2.1.'de) belirtilen kitlelerin taşıyıcı rolünün yanı sıra farklı sivil muhalefetlerce tabanı oluşan "küreselleşme karşıtı hareket"lerin, "yerel düzeyde ortaya çıkan emek, topraksız köylü, yoksulluk karşıtı ve farklı kimliklerde kesimlerin muhalefetini ifade ettiği" görülmektedir. Ancak yazar, "ülkemizde muhalefet daha çok ülke içi sorunlara odaklanmış, belli bir siyasi muhalefet geleneği olan kişiler tarafından ortaya çıkarılmış, yeterince organize olamamış ve daha radikal eğilimleri içinde barındıran bir yapı özelliği" olduğunu çalışmasında göstermektedir. (Çopuroğlu ve Çetin, 2010).

Eylemlilikleriyle kurulu düzeni sarsan bu aşağıdan küreselleşme hareketlerinin geçirdiği süreci, dünyada ve ülkemizdeki gelişim dinamiklerine yer verilen bir kitabın içeriğinde ise, artık şu sorular da ön plana geçmiş gözükmektedir: Sermayenin "küreselleşme" söylemi altındaki neo-liberal saldırısı eşitsizliğin, işsizliğin, yoksulluğun, savaşların "küresel" dünyasını getirdi. Kaçınılmaz mı bu? Biz, çocuklarımız ve torunlarımız gittikçe acımasızlaşan bir düzenin kurbanları olmaya devam mı edeceğiz? 1999'da Seattle'da düzen karşıtı binlerce kişi buna ciddi bir yanıt verdi. Ardından 2001'de Brezilya'nın Porto Alegre kentinde toplanan ve on binlerin katıldığı Dünya Sosyal Forumu "Başka bir dünya mümkün!" sloganının tüm dünyada bulduğu yankının ifadesiydi. Şimdi dünyanın her yanındaki

sosyal forumlarda savaş karşıtları, sosyalistler, çevreciler, kadın hareketleri, kısacası mevcut düzene karşı çıkan herkes bir araya geliyor. (Şensever, 2003).

Yirminci yüzyıl sonlarına kadar ancak kavramsal düzeyde var olan "Dünya Kapitalizmi"nin, iki kutuplu dünyanın sona ermesiyle birlikte pratik bir olguya dönüştüğünü öne süren Wallerstein, bu dönüşümün bildiğimiz, tanıdığımız Kapitalizm Dünyası'nın sonu olduğunu söylüyor. Bu aynı zamanda, bugüne kadar var olan dünyayı algılama ve kavrama biçimlerimizin, kapitalizmin yükselişiyle birlikte ilahiyatçı kavrayışların üzerinde egemenlik kuran Bilgi Dünyası'nın, yani Newton'cu fiziğe temellenmiş bilimsellik anlayışının sonu.(Wallerstein, I. 2012.)

3.KÜRESELLEŞMENİN MEKÂNSAL ETKİLERİ

Mekânsal yapı küresel düzeyde yaşanan siyasal, ekonomik ve kültürel tüm gelişmelerin en açık ve en anlaşılır yansıma alanı olduğundan, kıtalardan başlayarak, ülkeler, bölgeler, kentler ve semtlere kadar her ölçekte mekânsal birimlerin etkilenme biçimi, boyutu ve dozu irdelenmelidir. Ankara ve İstanbul özelinde, mekânsal gelişimin küreselleşmeyle olan ilişkisi değerlendirilmiştir. Küreselleşmenin ülkemiz ve anakentler açısından anlamı; Ankara ve İstanbul örneğindeki mekânsal birimlerin alt ve üst ölçekleriyle küreselleşmenin etkilerine açılarak nasıl ve ne ölçüde benzeşip farklılaştırıldıkları araştırılmıştır. (Hacısalihoğlu, 2009:9-10).

3.1.Kavramsal Yaklaşım

Ulus devlet sermaye önündeki engelleri açma yönünde araçsallaştırılarak aşındırıldığından, hukuk devleti ve sosyal devlet beklentileri artık karşılanamaz duruma gelmiş; sürecin pek çok mekânsal proje yoluyla sürekli derinleştirilerek geri dönülemez doğal ve sosyal yıkımlar yarattığı gelişen kentsel hareketlerdeki artan tepkilerden de anlaşılabilecek boyutlara erişmiştir.

Sürekli kartelleşme, tekelleşme süreci içinde bulunan çok uluslu şirketler dünya çapında ilerleyen bu sürecin önemli bir aktörü durumuna gelmiş ve sadece egemen kültürün dayattığı yaşam tarzı toplumlara empoze edilirken; refahın da, topluma eşit dağılamaz hale geldiği görülmüştür.

Buna karşılık oluşan toplumsal refleksler ise (içe kapanma, cemaatleşme ve mikro-milliyetçilik) ilk savunma mekanizmaları olmuş, sosyal karmaşa da giderek artmıştır. Teknolojik gelişmelerle hız, mesafe, uzaklık-yakınlık gibi kavramlar yeniden tanımlanırken, teknolojiyi kullananlara hükmedici ayrıcalıklara kavuşmuşlardır. (Hacısalihoğlu, 2009).

3.2.Değişen Anlamıyla Kentsel Mekân

Farklı boyutlardaki gerçekliklerin mekânla girdiği ilişkilerden anlaşılabileceği gibi küreselleşme olgusu bu şekilde somutlaşmaktadır. Yazar, modern ve post modern dönemi; kentsel yapı, planlama, mimarlık ve peyzaj, yönetim, ekonomi, kültür ve toplum açısından özetle bir tabloda karşılaştırmaktadır. Post modern dönemde artık, çok düğümlü yapılar, seyirlik donanımlı merkezler, teknoloji koridorları kentsel yapıda öne çıkarken; estetik parçacı planlama anlayışının ağır bastığı ve ayrıca girişimcilik temelli sermaye akışkanlığı dikkat çekmektedir. Mimari ve peyzajda eklektik, gösterişli, şekilci ve özel sektör ortaklıkları söz konusudur. Hizmet sektörü ekonomide lokomotif hale gelmiştir. Esnek üretim, iletişim ve finans ağırlıklı yapılanma ekonomiyi belirlerken; bu durum kültür ve toplumda da parçalanma, ayrışma ve kutuplaşma getirmiştir. (Hacısalihoğlu, 2009:112).

Bir dizi mekânsal etkinin özetlenebileceği iki toplam etki (sonuç) kavram öne çıkmıştır. Bu kavramlar ve ilişkili örnekler şöyle özetlenebilir.

3.2.1.Mekânsal Farklılaşma ve Benzeşme

Her iki kavramda aynı düzlemde (küreselleşme) aynı mekânsal sınırlar içinde farklı etkileme biçimi yaratmaktadır. Yarış güdülemi içinde kamu yararını ortadan kaldırıcı yönde ve parçacı projelerle planlamanın etkinsizleştirilmesi neticesinde, birbirinden sosyo-ekonomik düzeyde farklılaşan mekânlar (Ör: MİA-Merkezi İş Alanı), bu süreçte boyut ve derinlik kazanarak, olanaklara mekânsal erişebilirlik oranında birbirinden kopan, zıtlaşan, çelişen mekânsal oluşumlar şeklinde değişim geçirmektedir. Ör: MİA'da yoğunlaşan finans birimleri ile perakende ticaret ve kültürel aktiviteler, karar ve kontrol işlevi desantralize olmaktadır. Çöküntü alanlarından saygınlık alanlarına

dönüşümün ikili yapısı ve öteki kavramının somutlaştığı gettolaşmalar diğer mekânsal farklılaşma göstergeleridir. Küreselleşme sürecinden yalıtılmışlığı ile Afrika'nın durumu ise dikkat çekicidir.

Özgün kimliklerden arındırılan, yerel ve ulusal motiflerin mekânsal yansımasının kaybolmasına sebep olan mekânsal benzeşme olgusunu temsil eden örnekler de diğer yönden işleyen boyutu teşkil etmektedir. (Ör: Oturma, eğlence, çalışma, alış-veriş gibi benzeşen yaşam mekânları özgün kimliklerinden koparılmıştır.) (Hacısalihoğlu, 2009:96-112).

3.2.2.Kentsel Tipoloji ve Kademelenmede Yeni Anlayışlar

İletişim ve ulaşım teknolojileri ile ağsal gelişmeler eşliğinde; yeni açılımlar ve tanımlamalarla hizmet yoğun işlevlerin yoğunlaştığı kentler, ulusal koşullanmaları aşarak artık, uluslararası ilişkilerini de aracısız yürütebilecek bir konuma gelmiştir. Hızlı, yoğun ve etkili mekânlar arası etkileşimin ve trafiğin oluşumunun (yatay ağ tipi örgütlenme) yanı sıra, mali sermayenin akışkanlığı (dikey kademelenmeyi) yatayda ilişkileri, dikeyde de kontrol ve karar işlevlerini belirlemektedir. Dolayısıyla dünya kenti (veya küresel merkez) olarak algılanması gereken (New York, Londra ve Tokyo) finans kapitalinin toplandığı üst kademedeki kentlerdir. Diğer uluslararası ölçekte kalan bölgesel merkezler ise ayrışarak yarış halinde bulunmakta ve eşitsizliğin derinleştiği bu süreçte, toplumsal ayrışmanın izlerini de mekândan okumak kolaylaşmaktadır. (Hacısalihoğlu, 2009:113-121). Dünya kenti üzerine okuma kaynakları 90'lı yıllara uzamaktadır. (Aslanoğlu, 1996).

4. TÜRKİYE VE METROPOLLERDE (İSTANBUL, ANKARA) KENTSEL DÖNÜŞÜM

Mekânsal yansımaları daha somut bir biçimde anakentler bağlamındaki net, yoğunluklu, hızlı değişim ve etkileşim sürecinin yaşattığı izlerden de ayrıca okumak gerekir. Bunlar anakentlerin küreselleşme olgusuyla ilişkilerinin düzeyini ve biçimini çözümlemek adına da büyük önem taşımaktadır.

4.1.Türkiye'de Merkezi İdare-Yasal ve Yönetsel Çerçeve(Küreselleşmenin Hukuki Yansıması)

4.1.1.Kentsel Müdahalelere Yönelik Yasal Düzenlemelerle Son 10 Yıl

Her demokratik ülkede yurttaşın hakları (eğitim hakkı, sağlık hakkı, barınma hakkı, vb.) vardır. Sosyal devlet bu hakları piyasaya bırakmaksızın, yasalarla teminat altına almak zorundadır. Fakat dünyamızda ve ülkemizde bu haklar özellikle kentsel müdahalelerde yok sayılmaktadır.

No	Yıl	Ay	Yasa no	Md. no	Yasa/KHK adı	Yasa türü	İlgili kurum /Bakanlık	Mevzuat Konusu	Yeni/Önemli Kavramlar/[Adımlar]
1	2001	8	4706	6	Hazine arazileri	Yeni	Hazine, Maliye Bak.	Değerlendirme	Sit sertifikası, Kaybolan haklar
2	2003	7	4916 (4706)	5	//	(Değ.)	//	//	"Onanlı" Koruma Amaçlı İmar Planı
3	2004	3	5104	Tümü	Kuzey Ankara Kentsel Dönüşüm	Yeni	Ankara BŞB	Gecekondu alanları	Kentsel Dönüşüm Projesi
4	2004	5	5177 (2863)	53	Kültür Tabiat Varlıkları nı Koruma Kan.	(Değ.)	Kültür ve Turizm Bak.	Eşgüdüm	Milli parklar, Mineral yatakları
5	2004	7	5226 (2863)	17/c	//	(Değ.)	//	Kültür Tabiat Varlıkları	Mülkiyet ve İmar haklarının aktarımı

6	2004	12	2273	Tümü	TOKİ	Yeni	TOKİ	Yetki, Yenileme	Toplu konut, Gecekondu
7	2005	7	5393	53	Belediye	Yeni	Belediyeler	Yetki	Deprem
8	2005	6	5366	Tümü	Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varl.	Yeni	Belediyeler	Yenileme, Yaşatma	"Yenileme alanları", Uzlaştırma yönetimi Koruma-Kullanma
9	2005 (2001, 1989)	7	5403	Tümü	Toprak koruma, Arazi kullanımı	Yeni	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	Tarım, Çevre, Toprak, Arazi Kullanım Planları	Tarım arazileri sınıflandırması, Koruma – Kullanma, Konut, Sanayi, Turizm alanı
10	2010	6	5998 (5393)	73	Yenileme	(Değ.)	Belediyeler	Yetki, Yenileme	Tarihi olmayan alanlarda Kentsel Dönüşüm
11	2011	7	644	ÇŞB	ÇŞB Teşkilat ve Görevleri	KHK	BKK, (ÇŞB)	Çevre ve Şehircilik Bak. Ön Haz. (ÇŞB)	[Yeni merkeziyetçi düzenlemeler]
12	2011	8	648	ÇŞB	//	KHK (Değ.)	//	//	//
13	2012	4	6292	14 bölüm 15 sayfa	(2B) Orman Köylülerin in kalkınmalarının desteklenmesi	Yeni	Orman ve Su İşleri Bak. (OSİB)	(2B), Arazi Kullanım Planlaması	Orman vasfını kaybetmiş orman arazileri, satış, tescil, devir, kayıt, terkin,
14	2012	5	6306	25 bölüm 12 syf	Afet Riski Altındaki Alanlar	Yeni (Ana)	(ÇŞB)	Afet odaklı Kentsel Dönüşüm	Riskli alan, Kentsel Dönüşüm,…

Tablo 2. Son 10 yılda Şehircilik veİmar Alanındaki Bazı Yasal Düzenlemeler(Kocalar, 2012-k)

1950'ler sonrası geç almaya başlayan kentlerde gecekondu alanları özellikle yıllarca (aflarla) teşvik edilmiştir. Yörükan, 2006'daki eserinde ve daha önceki çalışmalarına (1966, 68, 74) ve önerilerine göndermeler içeren önsözünde; Gecekondular ile ilgili araştırmalarının sonuçlarını sunarken metodolojik sorunlara da ayrıntılarıyla yer vermiştir. (Yörükan, 2006:7-8) Son yıllarda, (Tablo-2) kentsel yenileme, afet gibi bazı gerekçelerle karşılaştığımız kentsel dönüşüm projelerinin, özellikle yönetimin baskısı ile gerçekleştirilmeye çalışıldığı ve bunlar neticesinde, açık hak ihlallerinin ortaya çıktığı görülmüştür. Son 30 yıldır birçok dünya örneğindeki gibi, yukarıdan inme imar planlarına gerekçe kılınan kentsel dönüşüm projelerinin, toplumda yıkıcı etkileri olduğu bilinmektedir. (Kocalar, 2013-a). Kentsel dönüşümle planlanan hedeflerin; sermayeye yeni getiri alanları açmak, azınlık ve dar gelir gruplarının yaşadığı semtleri soylulaştırmak, orta ve üst gelir grubuna yeni mekânlar yaratmak ve güvenlik kaygısıyla toplumsal sınıfları ayrıştırmak olduğu da saptanmıştır. Bu noktalardan hareket ederek ülkemizde de özellikle son 10 yıldır çıkarılmakta olan pek çok yasanın ve düzenlemelerin (Kuzey Ankara, Belediye, 2B arazileri, Afet, vb) yukarıda saptanan durumlara birer

örnek teşkil ettiği bilinmektedir. Bu sürece örnek yasaların tablosu üstte ve kaynaklarda ayrıntılarıyla sunulmuştur.

Afet alanları için (1959 tarihli ve) 7269 sayılı eski yasa ve 13 adet ilişkili yasal değişikliklerden sonra, çıkarılan ve kentsel dönüşüm içinde bir araç halini alan son yasa (2012 tarihli ve) 6306 sayılı ile taşınmaz ve yurttaş hakları arakesitinde kalan alanda ise kısaca şunlar söylenebilir:

"Ülkemizde taşınmaz sahipleri binalarının afet riskli olup olmadığının tespit ve değerlendirmesinde kamu güvenliği beklemektedirler. Buna karşın, çıkan 6306 sayılı yasada afet riski altındaki taşınmazların tespiti mülk sahiplerinin 2/3 çoğunluğuna bırakılarak onlara yükleniciyle anlaşma seçeneği tanınmaktadır. Bu çoğunluğu sağlayamayan taşınmazlar acele kamulaştırma işlemi yapılarak mülklerindeki tasarruf alınmaktadır. Ayrıca bu yasa riskli yapıların değerlendirilmesini de özel (gayrimenkul değerleme) şirketlere bırakmakta ve maliklerle anlaşma öğesi yaratmaktadır. Bu durumda, yasanın belirlediği şekil ve şartlarda yerine getirilmediğinde öngörülen şu konularda, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (ÇŞB) ile TOKİ ve bölge idareleri yetkilendirilmektedir. Buna göre: Yapı Denetim, Orman, Kıyı, Mera, Gecekondu yasalarının bu konularda gereği ÇŞB'na bırakılmaktadır. Riskli yapıları tespit, tahliye, yıktırma ve değerlendirme işlemleriyle, toplulaştırma, arsa payı belirleme, trampa, menkulleştirme, hâsılat paylaşım kararı verme, acil kamulaştırma ve aktarım kararlarını anılan bakanlık vermektedir. Bu yetkiler olağanüstü zamanlarda verilen kararları anımsatmaktadır. Çalışmada önerilen modelin ayrıntılarında açıklandığına göre: Barınma, yerleşim ve çevre haklarına katkı verilse, Kent imar değişikliklerinin yarattığı getiri, kamuya aktarılsa, … Taşınmazının değerine eşit denkleştirilmiş barınma hakkına yeni yerleşimde kavuşabilse, Riskli alanların planlanıp sosyal-ekonomik ve çevrebilimle ilgili yönlerden kent bütünlüğü sağlanabilse, Halkın imar plan uygulamalarına etkin katılımı kaldırılmasa, … Ülkenin imar geçmişine dair kazanılmış önemli ilke ve unsurlarla kent bütünlüğü ile korunmasını bu yasal düzenleme gerçekleştirebilse, … Tüm uzmanların, meslektaşların, akademisyenlerin ve toplumun destek vererek kabul edebileceği düzenleme olurdu. " (Kocalar, 2012-ç).

Afet yönetiminde uluslararası gelişmeleri, hukuki kurumsal yapılanma, risk azaltma ve Türkiye'de yaşanan sorunları konu edinildiği bir uzmanlık tezinden depremin hasar etkilerini de ayrıca etraflıca anlamak mümkündür. (Erkan, 2009:5) Burada eşgüdümsüzlük ve idari sorunların ötesinde ciddi hak ihlallerine varan kentsel müdahalelerin hukuki boyutlarına odaklanılacağından fiziksel tespitler ve denetimsel konulardaki diğer eksikliklere derinlemesine girilememiştir.

4.1.2.Yurttaş Hakları (Eğitim hakkı, Sağlık hakkı, Barınma hakkı, Kent hakkı, Çevre hakkı vb)

Mekânda küreselleşme sürecinin şartlandırdığı tehlikeli kültürel yarılmanın etkisiyle, ulus devleti anlayışı sayesinde sahiplenilen yurttaşlık bilinciyle perçinlenmesi zorunlu olan çevre politikaları da bu süreçte zaafa uğratılmıştır. Yakın geçmişteki imar ve proje (HES, Maden, vb) düzenlemelerinde yerinden edilmeler artmıştır. Kentsel alanlarda ise soylulaştırma ağırlıklı kentsel dönüşüm veya yenileme projelerinde sıklıkla hak ihlalleri yaşanmış ve yaşanmaktadır. (Ör: Sulukule, Süleymaniye, Tarlabaşı, vb.) Hatta bu dönüşümlere sebep olan mülkiyet odaklı yasal-yönetsel düzenlemeler ile kentsel ve kırsal yoksullukta mekânsal boyutta sürekli ve hızlı bir şekilde tırmandırılmaktadır.

Özetle; endüstrileştirilen tarım ve hayvancılıkla birlikte kırsal alanlarda tutunabilirlik azaldığından ve ayrıca açılan karayolları, doğal alanlara yayılan yoğun yapılaşma, iklim değişimi, HES'ler, açılan yeni maden sahaları, termik (ve yakın gelecekte eskiyip terk edilen teknolojilerle kurulması düşünülebilen nükleer tipi büyük çaplı) enerji projeleri ile doğal dengelerin de giderek bozulduğu ortadadır.

Çevre duyarlılığı ve bilincinin kamusal bir refleks olduğunun kabul edilmesinin yanı sıra, onunla zıtlaşan veya çelişen uygulamalara karşı alınabilecek tedbirlerin oluştuğu bir anlayışın yeniden yapılandırılması gerekir. Eylemsellik kazandırılması beklenilen bu olgunun, tüm kayırmacı anlayışlardan kurtularak, çevreciliğin meşrulaştığı bir zeminde gelişmesi için öncelikle, yurttaşlık bilincine sahip çıkılması gerektiği ortadadır.(Hacısalihoğlu, 2009:126-132).

Bunların yer yer kentlere doğru tehlikeli boyutlarda ilerleyen yoğun bir göçe sebep olunduğu da açıkça söylenebilir. Bu anlamda kent hakkı kadar savunulan çevre hakkı içinde (bir doktora tez çalışmasından alıntılarla) şunlar söylenebilir:

"İnsan hakkının tohumları 2000 yıllık, pozitif hukukta yer alışı ise 200 yıllık, çevre hakkının insan hakları içindeki yeri ve geçmişi 2-10 yıllıktır. İnsanın var olma hakkının geleceği tehdit altında olunca, çevre hakkı en önemli insan hakkı olacak; ulusal sınırları da aşarak yeryüzü ötesine ulaşabilecektir. Çevre hakkının insan hakları içindeki yeri ve değeri, bir bütün olarak hak ve özgürlüklerin evrimi sürecinde algılanmasını gerekli kılmaktadır. Bilimsel teknik gelişmelerin ve sanayileşmenin yayılması ile sınırsız, denetimsiz büyümesi; az gelişmiş ülkelerin hava, toprak, su kaynaklarını tehdidi sonucunda, çevre haklarının doğup gelişmesini sağlamıştır." (Kocalar, 2009).

Çevre haklarının ulusaldan, uluslar üstüne geçişi, insanlığın kolektif dayanışma hakkı içindeki yeri; sadece var olan hukukun değil, gelecek kuşakları da geliştirecek, yeni hukukun üstünlüğü ile yaratılması gerekir.

"Barış, gelişme, çevre hakları bir bütünlük içinde, 1948 Evrensel Bildirgesindeki gibi, insani değerlere saygıyı, refahı, dayanışma içinde, gelişim sürecinde çevreyi koruyarak sağlamak suretiyle, diyalektikle, yaşama haklarıyla birlikte var olmayı temel almıştır. (Birleşmiş Milletler, 1948)."

Söz konusu teze yönelik başka bir makalede ise taşınmaz haklarıyla ilişkili olarak geliştirilen yaklaşımda şu vurgular yapılmaktadır. "İnsanlarda teknik ve bilimsel ilerleme tehlikelerine karşı dayanışma hakkı, içinden barış hakkı, gelişme hakkı nasıl doğmuşsa; aktarım hakkı da barınma, yerleşme ve konut hakları ellerinden alınan insanların, bu değerlerinin aktarılarak başka alanlarda aynen sağlanmasını talepleriyle ortaya çıkmıştır." (Kocalar, 2010-d).

Kentlilik ve kent hakkı üzerine daha ileri sosyolojik okumalar için kaynaklar mevcuttur. (Şen, 2012)

4.2.Kentsel Dönüşümde İstanbul'un Artan Önemi ve Kentlerin Siyasal Temsiliyeti

Kentlerin ve özellikle İstanbul'un fizyonomisi üzerinden örneklerle farklı düzeylerde ve formlarda etkilenim düzeyleri görsel olarak alttaki şemalarda belirlenmiştir. (Kent merkezleri, fonksiyon ve konut alanları) Kentin mekânsal değişim öğelerine örnek olarak öncelikle kentsel mekân kullanımından çıkarılabilecek sonuçlara ilişkin bir örnek alttaki şekilde (Şekil 10.) hipermarketleşme, dev alışveriş merkezleri ve kültürel aynileşme olgusunun tesiriyle kendini göstermektedir. Buna bütünleşmiş biçimde eğlence mekânları da biçimlenmiştir. İthal yaşam biçiminin tesiriyle de oturma biçimi şekillenmiştir. Gökdelenler ve plazalar ise yeni çalışma mekânları olarak öne çıkmıştır. Özetle; merkezden çevreye (periferiye) doğru bir çözülme süreci yaşanırken, dev iş-alışveriş ve eğlence merkezlerinin, oturma alanlarının aynı anlayış ve form içinde kümelenme refleksi yaşadığı görülmektedir. Bu yüzden geleneksel merkezler yerine yeni MİA'lar oluşmuştur. (Hacısalihoğlu, 2009:167-228).

Şekil 10. İstanbul'da Kentsel Mekân Kullanımında Değişime Dair Bazı Örnekler

İstanbul'un içinden geçtiği süreçlerin ortak özelliği olarak yasadışılık, kaçak yapılaşma ve yağmalamanın sürdüğü açıkça söylenebilir. Kentin mekânsal değişim öğelerine kademelenme anlayışı ve tipolojisine yönelik olarak yeni yaklaşımlarda bu örneklerden hissedilmektedir.

Bilimin gitgide daha çok işlevsizleştirildiği son onlu yıllarda, seçim öncesinden başlayarak ve özellikle sonrasında sıkça başvurulan bir yol olan torba yasalar ve Bakanlar Kurulu Kararları (BKK) ile merkezileştirme süreçlerine çekilen yetkilerle karşılaştı. Son yıllarda yaşam alanlarına sorgusuz sualsiz el konmasına, sermaye lehine geliştirilen yıkım politikalarına ve her yerin kuralsızca inşaata açılmasına da tanık oluyoruz. Kentsel dönüşüm adıyla adlandırıla gelen bu olgu tıpkı küreselleşme olgusuyla benzer şekilde hayatımıza girmiş oldu. Artık özellikle İstanbul, pek çok (43 adet) büyük (devasa) projeye de bir sahne görünümünde. Singapur, Hong Kong gibi tarihsel belleği İstanbul ile karşılaştırılamayacak şehirlerle doğal ve çevrebilimle ilgili değerleri de yok sayan bir yarış söz konusu olunca, planlamanın sosyal yönü de iyice zayıflatılmıştır. (Ör: Villa siteleri) Kentsel ekonomide ise, desantralizasyon ve hizmet temelli dönüşüm yaşanmıştır. Kentsel kültür ve toplumsal yapıdaki değişimle ise, ulusal politikalardan vazgeçilmesi, kamu yararının ve planlamanın terk edilişi ve çelişik mekânsal yayılım ile ikili çelişik yapıda ezilen kitlelerin sırtına ağır yükler getirilmiştir.

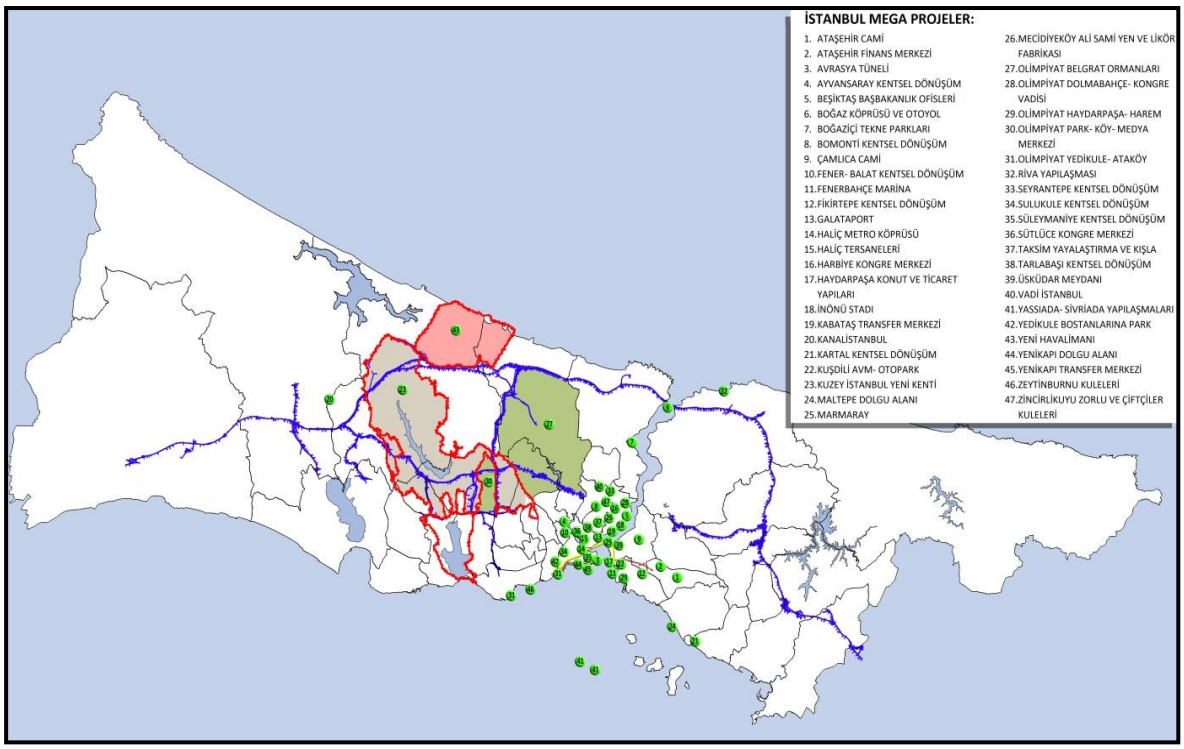

Harita 1. İstanbul'daki Mega Projelerin Yerleri ve Etkileri

Son yıllarda kentsel hareketlerle (özellikle Gezi direnişiyle birlikte ülke çapında) kentlerin siyasal alandaki temsiliyeti daha fazla tartışılır oldu. (Birgün, 25.7.2013). Gezi direnişi öncesinden itibaren ve özellikle sonrasında, kamusal alanları getirim alanlarına dönüştüren anlayışa ve ülkenin ekosistemlerinin devamlılığı açısından geri dönülmez bir tahribata sebep olacak uygulamalara karşı, insani değerleriyle eylemlere katılanlarca yapılan basın duyurularına da yansıyan ve gitgide yaygınlaşan bir toplumsal refleksin varlığını artık daha yakından hissediyoruz. Özellikle İstanbul pek çok kentsel müdahaleye sahne olmuştur. Son olarak sit alanı olan adalarda, avan proje olmadan keyfi bir yapılaşmaya izin verildiği görülüyor. Öyle ki, yüzde 70'lere varan inşaat izinleri planlanıyor; belirli bir kat sınırlaması koyulmuyor; kongre merkezi, kültür ve turizm yatırımları, marina ve yat limanları, ticari bina ve tesisler, restoranlar, oteller yapmaya yönelik kararlar alan hükümete karşı bu durumda, artan pretostalara neden oldu. Koruma statüleri adım adım kaldırarak, hatalı kentleşmeye sebep olan, getirim yaratma politikaları ile ekosistemleri hasara uğratan bu yaklaşımlar, yağmaya ve hukuksuzluğunda kaynağı olmaktadır. (Açık Radyo, 23.07.2013)

13. İstanbul Bienali kamusal programından aşağıdaki bazı konuşma ve panel başlıkları ilgi çekicidir:

Teddy Cruz'un konuşması: "Kolektif Hayal Gücümüz Nerededir? Mimari ve Kamunun Krizi"

Christoph Schäfer'in konuşması: "Olasılıklar Makinesi: Kentselleşme Tartışmalarında Dönüm Noktası, Sanat ve Kent Hakkı"

Panel: "Agorafobi: İstanbul'da kentsel dönüşüm"

Jean-François Perouse ile Kuzeybatı İstanbul kentsel dönüşüm alanları turu

"Kuzeybatı İstanbul'un Yeni Beliren Çeperlerine Doğru: "Yeni İstanbul"un çarpıcı gelişimi

Güzargah: Taksim-Kasımpaşa-Kağıthane-Cendere, Göktürk, Ağaçlı (Planlanan 3. havaalanı bölgesi), Arıcılar/Hasdal (Yıkılmış gecekondu bölgesi, bir zamanlar mahalleydi, şimdi ise hiçbir-yer), TEM-Gazi (Hayalet ticari alışveriş merkezleri-yeşil alan politikaları), Sultançifliği, Habibler, Arnavutköy merkezi, Kayabaşı/Kayaşehir (Plan aşamasında yeni bir şehir), Halkalı, TEM-Taksim. (13. İstanbul Bienali kamusal programı, 2013).

4.3.Küreselleşme ve Yeni Sosyal Hareketler Paradigması Bağlamında Kentsel Hareketler

Küreselleşme olarak adlandırılan süreç toplumsal yapıların, organizasyonların ve sorunların dünya çapında ortaklaşmasını sağlarken öte yandan da oluşturduğu sorunları, toplumsal dinamikleri baskılaması, ekonomik, kültürel ve toplumsal dayatmaları sebebiyle yaşanan süreçte kendi karşıtlarını ortaya çıkarmıştır. Bu karşıtlıklar değişen süreçlere bağlı olarak yeni sosyal hareketler paradigması ile anlaşılabilen oluşumlardır. (Küreselleşme Karşıtı Hareketler, Yeni Sosyal Hareketler) (Çopuroğlu ve Çetin, 2010). Türkiye'de yerel düzeyde demokratikleşme hareketlerine yansıyan ilişkili okuma kaynaklarına örnekler çoktur. (Yıldırım, 2009).

1999'da Seattle'da düzen karşıtı binlerce kişi buna ciddi bir yanıt verdi. Ardından 2001'de Brezilya'nın Porto Alegre kentinde toplanan ve on binlerin katıldığı Dünya Sosyal Forumu "Başka bir dünya mümkün!" sloganının tüm dünyada bulduğu yankının ifadesiydi. Şimdi dünyanın her yanındaki sosyal forumlarda savaş karşıtları, sosyalistler, çevreciler, kadın hareketleri, kısacası mevcut düzene karşı çıkan herkes bir araya geliyor. Eylemlilikleriyle kurulu düzeni sarsan bu aşağıdan küreselleşme hareketlerinin geçirdiği süreci, dünyada ve ülkemizdeki gelişim dinamiklerine yer veren kitapların sayısı artmaktadır. (Şensever, 2003) Karadeniz örneği üzerinden sol yerellik ve demokratik özerklik üzerine şu kaynağa da başvurulabilir. (Aksu ve Alper, 2011).

Ülkemizde otokratik motiflerle neo-liberal zihniyet algısının şehirleri yeniden biçimlendirişi üzerine bir başka çalışmaya daha yer verilmiştir. (Kocalar ve Gürbüz, 2013-k). Kamu ve kent yönetiminde küreselleşme etkisiyle yaşanan reform sorunlarının kökeni inilerek yapılan bir başka çalışmada da kentsel hareketler daha ayrıntılı incelenmiştir.(Kocalar, 2013-j).

5.SONUÇ

Sanayileşmeden bu yana, kentlere yığılan kitlelerin yaşadığı; barınma, yerleşim, konut odaklı sorunlardan başlayarak, karmaşık sağlık sorunlarına kadar ulaşmıştır. Hatta suçla boğuşan devasa kentlerde ki sağlıksız durumlar, küreselleşmenin de yarattığı son etkilerle yeniden düşünülmelidir. Neo-liberal kökenli kentsel dönüşüm politikalarının sosyal boyutu bütünüyle ihmal ettiği sonuçlarından açıkça görülebilmektedir. Özellikle küreselleşme ile birlikte gelişmekte olan ülkelerde, mekâna yansıyan ve yönetilebilirliği oldukça zayıf hatta riskli çılgın projelere kadar varan gelişmeler düşündürücüdür. Kentsel yoksul kesimi yok sayarak sürekli ve rastgele yaratılan mekânsal getirim kapsamında bölüşüm dışında bırakan ve onları kent çeperlerine doğru süren artık gitgide, temel insan haklarını dahi hiçe sayarak, çok daha sert bir şekilde kentsel müdahale uygulamaları gerçekleştirilen yönetimlere tanık olunmuştur. Egemen kültür koşullandırmasıyla işletilen küreselleşme yönündeki ekonomik odaklı bu kentleşme dinamiklerinin baskısının giderek artmış olduğu görülmektedir. Bu tek boyutlu dayatılan ekonomik yönelimlerin sonuçlarının da artık dünya çapında (kıtlık, açlık, çocuk ölümleri, iklim değişikliği, doğal kaynaklara erişimin özelleştirilmesi, gelir dağılımında dengesizlik, bölgeler arası gelişmişlik farkı gibi somut göstergeler eşliğinde) ağırlaştığı açıkça ortadadır. Sadece mülkiyet odaklı bir yaklaşımla uygulanan kentsel dönüşüm politikaları ile yaratılan hukuk dışına doğru kaymış son sürecin, özellikle son 10 yıldır ülke gündeminde yasal-yönetsel çerçeve ile sıkça ve tek taraflı gelişi-güzel değişiklikler getirilmesi, imar hukukunun da iyice zedelediği anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

13. İstanbul Bienali, Kamusal Simya, "Şehri Kamusallaştırmak", 8-10 Şubat 2013, İstanbul.

Açık Radyo (2013). Bırak Issız Kalsın. 23.07.2013, İstanbul.

Aksu, C., Alper,Ö. (2011). "Karadeniz Örneğinde Bir Tartışma, Sol Yerellik ve Demokratik Özerklik".Sayı:268-9, 2011/78-9.

Aslanoğlu, R. A. (1996). "Globalleşme ve Dünya Kenti". Toplum ve Bilim, Sayı: 69-Bahar Birleşmiş Milletler, 1948 Evrensel Bildirgesi.

Birgün Gazetesi (2013) Kent sahiplerine kavuşurken... - 25.7.2013 - 16:59, İstanbul.

Çopuroğlu, Y.C.,Çetin B.N.(2010). Yeni Sosyal Hareketler Paradigması Bağlamında Türkiye'deki Küreselleşme Karşıtı Grupların Birbirleriyle ve Dünyadaki Karşıtlarla Karşılaştırılması, VI.

ULUSAL SOSYOLOJİ KONGRESİ, Sosyoloji Derneği, Türkiye Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, Cilt: 13 Sayı: 1 - Bahar 2010, 1 - 2 - 3 EKİM 2009 / AYDIN.

Dağdelen, G., Aykan Erdemir,A., Karakılıç,İ.Z.(2010). Ekonomik (ir)Rasyonalite ve Göçmenlerin Yatırım Örüntüleri: New York'taki Yağlıdereliler, Sosyoloji Derneği, Türkiye Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, Cilt: 13 Sayı: 2 - Güz 2010.

De Haas, H. (2010). "Migration and Development: A Theoretical Perspective", International Migration Review, Cilt: 44, No: 1, s.227-264.

Erkan, A. (2009). Afet yönetiminde risk azaltma ve Türkiye'de yaşanan sorunlar, DPT-Uzm. Tezleri.

Hacısalihoğlu, Y.(2009). Küreselleşme Mekânsal Etkileri ve İstanbul, İTÜ Mimarlık Fakültesi Dekanlığı, İstanbul.

Harvey, D.(2012). Sermayenin Mekanları, (Eleştirel Bir Coğrafyaya Doğru), Çev.: Başak Kıcır, Deniz Koç, Kıvanç Tanrıyar, Seda Yüksel, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2012.

Harvey, D.(2013). Sosyal Adalet ve Şehir, Çev.: Mehmet Moralı, Metis, İstanbul, 2013.

Kocalar, A. C.(2009). Koruma Amaçlı İmar Planı Uygulamalarında Taşınmaz Mülkiyet ve İmar Haklarının Aktarımı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, MSGSÜ, FBE, İstanbul.

Kocalar, A.C.(2010-d). Koruma Amaçlı İmar Planı Uygulanan Taşınmazlarda Sınırlandırılan Mülkiyet ve İmar Haklarının Değerlendirilerek Aktarımı, MSGSÜ Tasarım+Kuram Dergisi, İst.

Kocalar, A. C.(2012-ç). Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesinde İmar Planı Uygulamalarıyla Sınırlandırılan Mülkiyet ve İmar Haklarının Aktarımı (Transfer of Property and Development Rights Restricted with the Implementation of Development Plans in the Transformation of the Areas under Disaster Risk), MSGSÜ Tasarım+Kuram Dergisi, İstanbul. Cilt 8, Sayı 14 (2012). s. 61-75.

Kocalar, A. C.(2012-d). Bedensiz kafalar, ifadesiz diller, doğasız düzen içerisinde kültürel mirası koruma bilinci arayışları, (Searching for Heightened Consciousness of Protecting Cultural Heritage despite the Current Context of Disembodied Heads, Unexpressive Language Habits, and Neglect of Nature in Urban Life), I. Uluslararası Ortadoğu Sosyolojisi Kongresi, Fırat Üniversitesi - Orta Doğu Araştırmaları Merkezi - Sosyoloji Şubesi, Elazığ, 28 - 30 Haziran 2012.

Kocalar, A. C.(2012-k). The Transfer of Property and Development Rights in Turkey, Megaron, Yıldız Technical University Faculty of Architecture e-Journal (Planning, Architecture, Design and Construction), Cilt (Volume) 7 - Ek (Supplementum) 1 - 2012, s.27-38.

Kocalar, A. C.(2013-a). İmar Planı Uygulama Araçlarında Çağdaş Kültürel Aşama: Aktarım,

Mimarlar Odası Kayseri Şubesi TOL Mimarlık Kültür Dergisi, Yıl:11 Sayı:11 Bahar 2013.

Kocalar, A. C.,Gürbüz,H.H.(2013-j). Kamu ve Kent Yönetiminde Küreselleşme Etkisiyle Yaşanan Reform Sorunlarının Kökeni ve Kentsel Hareketler, "Kent Yönetimi ve Planlama", 37.Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu, ŞPO, Dokuz Eylül Üniversitesi, 6-8.11.2013. İzmir.

Kocalar, A. C.(2013-k). Ülkemizde Otokratik Motifli Neo-liberal Zihniyet Algısının Şehirleri Yeniden Biçimlendirişi, "Neo-liberalizm Sonrası Mekânsal Müdahale Biçimleri ve Yansımaları", 4.KBAM Sempozyumu, KBAM-ODTÜ, 28-30.11.2013, Mersin.

Martıin, P.,Abella,M.(2009). "Migration and Development: The Elusive Link at the GFMD", International Migration Review, Cilt: 43, No:2, s.431-439.

Mengi, A. (2007). Antik Kentten Dünya kentine, İmge kitabevi, Ankara, 2007.

Portes, A. (2009). "Migration and Development: Reconciling Opposite Views", Ethnic and Racial Studies, Cilt:32, No:1, s.5-22.

Şen, S. (2012). "Kentlilik Üzerine Düşünmek". Toplum ve Bilim, Sayı:124.

Şensever, L.(2003). Dünya Sosyal Forumu Aşağıdan Küreselleşme Hareketi Ve Küresel Direniş, Metis Yayınları Dizisi, İstanbul, 2003.

Yıldırım, Y. (2009).” Türkiye’de Yerel Düzeyde Demokratikleşme Hareketleri”. Birikim, Sayı:239

Yörükhan, A. (2006). Şehir Sosyolojisinin ve İnsan Ekolojisinin Teorik Temelleri. Nobel, 2006.

Yörükhan, A. (2006). Gecekondular ve Gecekondu Bölgelerinin Sosyo-Kültürel Özellikleri. Nobel.

Wallerstein, I.(2011). World-Systems Analysis: An Introduction (Dünya Sistemleri Analizi -Bir Giriş). (Çev.). E. Abadoğlu, Nuri Ersoy, Bgst Yayınları / DÜŞÜNCE, İstanbul, 2011.

Wallerstein, I.(2012). The End of the World as We Know It, Social Science for the Twenty-First Century (Bildiğimiz Dünyanın Sonu) (Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim).(Çev.). Tuncay Birkan, Metis Yayınları / Tarih Toplum Felsefe Dizisi, İstanbul,

Yasalar

15.5.1959 tarihli ve 7269 sayılı “Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanun” (UHMADİYYDK) ve Değişiklik getiren (3956, 31, 52, 4133, 249, 74, 4864, 5543, 518, 5230, 1051, 4649, 5511) sayılı yasalarla, yürürlükten kalkan 4623 s. kanun.

23.6.1965 tarihli ve 634 sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu.

21.7.1983 tarihli 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (KTVKK)

2.3.1984 tarihli ve 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu.

3.5.1985 tarihli ve 3194 sayılı İmar Kanunu.

17.6.1987 tarihli ve 3386 sayılı yasa ile 2863 sayılı KTVKK’nda değişen Madde 7/1 fıkrası,7/-2,-4. paragraf; 15/ek (f) fıkrası;17, 19, 61.

4.3.2004 tarihli ve 5104 sayılı Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Hakkında Kanun.

10.7.2004 tarihli ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu.

8.12.2004 tarihli ve 2273 sayılı Toplu Konut İdaresine Yetki Veren Kanun.

4.3.2005 tarihli ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu.

3.7.2005 tarihli ve 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 24.6.2010/5998 s. yasayla değiştirilen 73. md. si.

18.7.2005 tarihli ve 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu.

16.6.2005 tarihli ve 5366 sayılı Yıpranan Tarihi Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun.

3.7.2005 tarihli ve 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 24.6.2010 tarihli ve 5998 s. yasayla değ. Md.73.

19.9.2006 tarihli ve 5543 sayılı İskân Kanunu.

26.1.2011 tarihli ve 6107 sayılı İller Bankası Anonim Şirketi Kanunu.

4.7.2011 tarihli ve 644 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (ile ÇŞB’nın görev, yetki ve sorumluluklarının düzenlenmesi) ve bunu değiştiren 17.8.2011 tarihli ve 648 sayılı KHK.

19.4.2012 tarihli ve 6292 sayılı Orman Köylülerinin Kalkınmalarının Desteklenmesi ve Hazine Adına Orman Sınırları Dışına Çıkarılan Yerlerin Değerlendirilmesi ile Hazineye Ait Tarım Arazilerinin Satışı Hakkında Kanun. (2B yasası)

16.5.2012 tarihli ve 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hk.da Kanun. (ARAADHK)

4.8.2012 tarihli ve R.G.: 28374 sayılı ARAADHK’ın Uygulama Yönetmeliği.

AMFİ 2 OTURUMU

SİYASET-I:

SİYASET VE KİMLİK

SİYASAL DÖNÜŞÜM VE TOPLUMSAL KİMLİK:KÜLTÜREL ŞİZOFRENİYE DOĞRU MU?

Atakan HATİPOĞLU[1]

ÖZET

12 Eylül 1980 darbesi sonrasında istikrarlı bir yükseliş eğilimi içine giren İslamcılık akımı, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından Türkiye'nin en kitlesel siyasal akımına dönüştü. Bugün AKP'nin temsil ettiği siyasal çizginin, geçmişte farklı partiler tarafından temsil edilmiş olan ve "merkez sağ" diye tanımlanan çizgiden ideolojik düzeyde önemli farkları vardır. AKP'nin, yönetici çekirdeğini siyasal İslam kökenli kadroların oluşturduğu, bir radikal sağ kitle partisi olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Türk toplumunun son otuz yılda yaşadığı siyasal dönüşüm, sadece yönetici elitler ya da partiler arasında bir değişme olmaktan ibaret değildir. Bu süreç, aynı zamanda, 1920 Türk Devrimi'nin ideolojik, siyasal, kültürel ve toplumsal getirileri ile önemli ölçüde çelişen bir zihniyetin, 1960-1990 döneminde "geleneksel" tabanı olarak görülen kesimden çıkarak kitleselleştiği bir süreçtir. İslamcılığın ideolojik etki alanının genişlemesi ölçüsünde, dünya görüşleri, zihniyetler ve ahlaki tutumlar konusunda yarılma yaşamaya başlamış bir toplumun ortaya çıktığı görülmektedir. Bugün Türk toplumu dinin kamusal alandaki yeri, kadının kapanması, millet kavramına yüklenecek anlam ve milliyetçilik, Cumhuriyet'in geçmiş on yılları da dâhil toplumsal geçmişin yeniden inşası ve toplumsal kimlik gibi konularda giderek genişleyen bir bölünme yaşamaktadır. Sözkonusu bölünme, toplumsal bir şizofreniye dönüşme potansiyeli taşımaktadır. Çünkü sadece toplumsal ve ahlaki değerlerin farklılığının tezahürü olmakla kalmayıp, siyasal bir yarılma ile birlikte görülmektedir.

Anahtar Kelimeler:*Modernite; toplumsal kimlik, siyasal dönüşüm, siyasal İslam, kültürel şizofreni*

ABSTRACT

Political Islam movement which had a consistent increase trend after the September 12th 1980 coup, have become the most massive political trend in Turkey, after the dissolution of Soviet Union. The current political linere presented by AKP, has significant differences in political perspective from that carried out by the various parties in the past, known as "central right." AKP can be described as a radical right mass party which its administrative core was formed by political islamic based personnel. Consequently, the political transformation of Turkish public in the last thirty years, does not only consist among administrative elite sorthe parties. This period, which contradicts with the ideological, political, cultural and social gainings of 1920 Turkish Revolution, also gets massive, emerging from the fraction which is considered as the "traditional" base in 1960-1990 era. A dissociating society emerges with regards to world view, mentality and ethic attitudes as the sphere of influence of this islamic ideology extends. Today, Turkish society experiences an ever-extending dissociation on subjects such as reconstruction of social history and social identity including the place of religion in public space, purdah, the meaning that would supposeto define the nationterm, nationalism and past decades of the Republic. The current dissociation, has a potential of transforminginto a cultural schizophrenia. Because, it's seen not only seen with an epiphany of a social and ethical differentiation but also with a political dissociation.

Keywords:*Modernity; social identity, political transformation; political Islam; cultural schizophrenia*

[1]Yrd. Doç. Dr., Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, atakanhatipoglu@gmail.com

GİRİŞ

2013 yılı Mayıs ayı sonlarında, Taksim gezi parkına Topçu Kışlası yapılmasını protesto eden küçük bir gruba polisin orantısız güç kullanarak müdahale etmesinden sonra, Haziran ayı boyunca Türkiye'nin pek çok yerinde milyonlarca insan sokaklara döküldü ve AKP hükümetini istifaya çağırdı. Kitlesel gösteriler, Türk toplumunun bir süredir biriktirmekte olduğu bir kültürel gerilimi gözler önüne sermiş görünmektedir.

AKP'nin 2002–2007 yılları arasındaki iktidarının ilk aşaması, yönetici iç-çekirdeğinin siyasal İslam kökeninden gelmelerinin orduda ve laik toplum kesimlerinde yarattığı kaygıyı yükseltmemek adına, ideolojik planda düşük bir profil sergilemeleriyle geçmişti. AKP'nin Anayasa Mahkemesi tarafından laiklik ve demokrasi karşıtı eylemlerin odağı olduğu hükmü verilmiş olmasına karşın, para cezasından ibaret bir yaptırım ile yetinilmesi ve ardından 2007 seçimlerinden % 47 oy alarak çıkması, AKP'nin İslamcı/gelenekçi ideolojik tonlamayı bir miktar arttırmasına izin vermiş göründü.Bu süreçte gerek AKP lideri, bakanlar kurulu üyeleri, hükümet sözcüleri, partinin çeşitli kademelerindeki yöneticilerinin, İslamcı kanaat önderlerinin açıklamaları ve özellikle sosyal medyada AKP taraftar, seçmen ve üyelerinin bu açıklamalar etrafındaoluşturdukları destek halkası, Türk toplumunun sadece bir siyasal çatışma ve rekabet içine değil, 1920 Türk Devrimi ile başlayan uluslaşma sürecinin Türk ulusal kimliğine ilişkin getirdiği ön kabuller üzerinde de bir kültürel gerilim ve yarılma içine girdiğini gösteren emareleri ortaya koydu.

MODERNLEŞME VE TOPLUMSAL KİMLİK

Toplumlar, ortak yaşayışın temelini oluşturan kurumsal ilişki ağlarının yarattığı kimliklere sahiptirler. Toplumsal kimlik, insanın kendisini bir toplum içinde örgütlemek zorunluluğundan kaynaklanır ve bu haliyle kimlik inşası, toplumsal yaşamın kaçınılmaz bir sonucudur. Toplumlar arasındaki kimlik farkları sadece uluslaşma sürecinde inşa edilmiş olan ulusal kimliklerden doğmaz. Toplumsal yapıları birbirinden ayıran kurumsal ilişki örüntülerini farklılığı da toplumlar arasında – şüphesiz ulusal kimliklere oranla daha geniş sınırlara sahip olmak kaydıyla- kültürel bir kimlik farklılığı yaratagelmiştir. Buna karşılık, bir toplumun fiilen kültürel bir kimliğe sahip olması ile onun kendisini bu kimlik üzerinden tanımlamaya başlaması farklı durumlardır. Esasen, milliyetçiliğin bir eseri olduğu bilinen modern milli kimliklerin, milliyetçilik öncesi çağlara dayanan etnik ve kültürel kökleri bulunmaktadır (Smith,1994:70).

Toplumsal kimlik, bir toplumun modernleşmesiyle ilgili olarak sorunsallaşanbir kavramdır. Geleneksel tarım toplumlarının kendilerini başka toplumlardan ayırt etmelerini sağlayan kimlik algıları, töreler, gelenek ve görenekler tarafından belirleniyordu (Güvenç,1993:5). Geleneksel toplumlar kendilerini sınırları açık seçik belirlenmiş, toplumsal bilince çıkarılmış bir toplumsal kimlik yerine oldukça gevşek sınır çizgileriyle çerçevelenmiş biçimde tanımlamaktaydılar. Milliyetçiliğin yükselişi ve modern ulus-devletlerin doğuşu sürecinde modernleşmeye başlayan toplumlar kendilerini "öteki"ne karşı daha iyi tanımlanmış bir kimlik ile ayırdetme ihtiyacı hissetmeye başladılar. Böylece modern toplumlarda bir kimlik sorunu ortaya çıktı. Modernleşme ile birlikte toplumsal kurumlarda yaşanan hızlı dönüşüm, geleneksel topluma ait tüm ilişki örüntülerini yerinden çıkarmaktadır. Bu durum hem toplumsal hem de bireysel planda kimliğin yeniden oluşturulması arayışını ortaya çıkarmaktadır. Toplumsal heterojenleşme, açık toplumun oluşması ve insanların dünya görüşlerini yönlendiren hayali bir eşitlik ve türdeşlik algısının yıkılması hem toplumsal hem de bireysel planda kimlik sorununun kaynağı olmaktadır (Kılıçbay,2006:169).

Kimlik, birleştirici olduğu kadar ayrıştırıcı bir olgudur. Birleştirebilmek için grubun sınırlarını 'öteki'ne karşı belirginleştirmek zorundadır. Güvenç, bu durumu çağımızda kimlik sorununun, insanları ayırma değil birleştirme çabaları ile ilgili olarak ortaya çıktığını belirtmektedir. Kimlik sorunu uluslaşma süreci ile birlikte siyasal bir boyut kazanmaktadır. Modernleşme süreci siyasal planda ulus-devletin inşası ve uluslaşma ile birlikte ilerledi. Ulusal birliğin kurulması ve toplumun ulus olarak yeniden örgütlenmesi sürecinde, devlet bir ulusal tarih, ulusal ülkü birliği, ulusal mitoslar ve uluslaşma simgeleri bütününe uyulmasını istemektedir (Güvenç,1993:7). Böylece ulus devlet, geleneksel devlet döneminde etnik, mezhepsel, dini ya da kan bağı cemaatleri temelinde

örgütlenmiş olan eski toplumun yerine, ulusal kimlik etrafında birleşmiş bir yeni toplum inşa etmeye yönelmektedir.

Güleç'e (1992:16) göre, üç tür kimlik boyutu vardır. Kişisel kimlik "ben kimim?" sorusuna, psikososyal kimlik "biz kimiz?" sorusuna ve ulusal/kültürel kimlik "bizler hangi kültür ya da ulusa aitiz?" sorusuna verilen cevapları içerir. Ulusal kimliğin inşası, özünde milliyetçiliğin ideolojik öncülüğünde ve bir tarih/kültür tercihi temelinde gerçekleşir. Bir başka deyişle, her ulus tarihin selektif bir okuması ve yeniden üretilmesi ile inşa edilir. Renan'ın belirttiği üzere her ulus tarihi "unutarak" inşa edilmek zorundadır. Bu durum, ulusal kimliğin aynı zamanda siyasal bir rekabet alanı olmasını da beraberinde getirir. Çünkü ulusal kimlik her ne kadar milliyetçilik öncülüğünde inşa edilse de, siyasal düzlemde milliyetçilik rakipsiz değildir. Köktenci gelenekçilik, muhafazakârlık ve sosyalizm gibi ideolojik rakipleri, milliyetçilikten farklı birer tarihsel seçkiye sahiptirler ve farklı birer toplumsal kimlik miti inşa etmeye yönelmişlerdir.

Hem bireysel hem de toplumsal anlamda kimlik –kişilikten farklı olarak- özneldir- kimlik muhtelif seçenekler arasında tercih edilerek ve öne çıkartılarak kullanılmaktadır. Bu nedenle ulusal kimlik, farklı ideolojileri benimsemiş gruplar arasında nasıl bir toplum vizyonuna sahip olunduğuna göre farklılaşan tercihlere konu olmaktadır. Gelecekte milliyetçi bir Türkiye kurmak isteyen siyasi grupların tarih okuması ve ulusal kimlik seçimi ile sözgelimi sosyalist bir Türkiye isteyenlerinki farklı olmak durumundadır. Toplum eşitsiz dağılmış bir güçler alanı olduğundan, bir toplumun kendi tarihini tüm nesnelliğiyle bilmesi ve kabul etmesi, eşitsiz güçler ilişkisinden doğan siyasal farklılaşmalara uygun düşmez. Her ideolojik çevrenin tarih tezleri ile o çevrenin görüşlerinden etkilenen kitlelerin kimlik algıları, bir çıkar grubu olarak var olmalarının ve örgütlenmelerinin toplumsal gerçeklik zeminine uygundur. Kimliğin, devlet, millet, toplum ya da kültür varlığı açısından, "topluluğu oluşturan bireylerin, ortak varlıkla özdeşmeleri, ortak ülkü ve simgelerde birleşmeleri, ortak tasa ve kıvançları paylaşmaları olgusu" olması kimliği tam anlamıyla bir tarih sorunu yapmaktadır (Güvenç,1993:433).

TÜRK DEVRİMİ VE TÜRK KİMLİĞİ

Modernleşme sürecinde batıda siyasal mücadelenin merkezinde önce burjuvazi öncülüğündeki modernleşmecilik ile feodal sınıflar öncülüğündeki gelenekçilik yer almıştı. Mücadeleyi burjuvazinin kazanması üzerine modern kurumlar inşa edilmiş, 19. yüzyılda siyasal mücadelenin merkezine bu kez işçi sınıfından yükselen talepler ile burjuvazi arasındaki çekişme yerleşmişti. İşçi sınıfı, siyasal ve toplumsal eşitlik, toplumsal refahtan pay talep etmiş ve uzun bir mücadele sürecinin ardından taleplerinin bir kısmına kavuşmuştu. 20. yüzyılın ikinci yarısında siyasal mücadelenin ekseni sosyo-kültürel hak talepleri etrafında şekillenmektedir. Günümüzde çevre, cinsel kimlikler, bireysel özgürlük alanlarının tanınması, ırksal, dinsel ve dilsel hak talepleriyle öne çıkan kültürel kimlikler için mücadele öne çıktı (Sönmez-Selçuk,2012:81). Batı sosyal bilim literatüründe karşımıza çıkan kimlik ve farklılık üzerine tartışmalar, sözkonusu tarihsel arkaplan ve mirasın bir sonucu olarak görülebilir.

18. yüzyılda batı toplumlarına damgasını vuran Aydınlanma Çağı değerleri, liberallerle gelenekçiler arasında oldukça sancılı bir toplumsal, kültürel ve siyasal mücadele sürecinden geçerek, 19. yüzyılda batı sosyo-politik ve kültürel sistemlerinin temelini oluşturdular. Sanayi toplumu örgütlenmesinin yarattığı ekonomik avantaj, batının yükselen değerlerini batı-dışı dünyaya yaydı. Rusya ve Osmanlı devleti gibi ülkeler coğrafi yakınlık, sosyo-ekonomik gelişmişlik gibi etmenlerin de etkisiyle batılılaşma/modernleşme olarak ifade edilen dönüşüm sürecine ilk giren ülkeler oldular. Ancak modernleşme programının içeriği meselesi, batı-dışı toplumlarda siyasi güçlerin birbirlerine karşı yeniden-konumlanmalına yol açtı. 20. yüzyıl, bu kez batı-dışı dünyada gelenekçilikle modernleşme yanlısı toplumsal güçlerin mücadelesine sahne oldu. Çünkü Aydınlanma Çağı değerlerini merkeze alarak toplumsal kurumların yeniden örgütlenmesi, toplumda yapısal değişmelerin meydana gelmesine yol açacaktı. Bu ise eski rejimin kurulu siyasi güç dengelerinin değişmesi anlamına geliyordu. Şüphesiz, batı-dışı toplumların batılı ülkeler karşısında geri kalmış olduklarının açıkça görülmesi, gelenekçi akımın modernleşmeyi tümüyle reddetmemesini, ancak yenileşme ihtiyacının, Türk modernleşme tarihinde iyi bilinen, "batının teknolojisini alıp, ahlakını almama" şeklinde bir seçici formülle ifade edilmesini getirmişti. Buna karşılık modernizm (batıcılık) akımı batı

karşısında devleti yeniden ihya etmenin ancak batılı değer ve kurumları aynen benimsemek ile mümkün olabileceğini savunmaktaydı.

Osmanlı devletinde bizzat padişahlar tarafından başlatılan reformlar, verili güç dengelerinde kesin bir değişiklik yapmanın mümkün olmaması nedeniyle, eski geleneksel kurumların yanında yeni batılı kurumları kurma biçimini aldı (Tunaya,1960:58). III. Selim'den bu yana on yıllardır sürdürülen reform hareketlerinde eski ile yeniyi bir arada tutma hatasının toplumsal faturası II. Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre sonrabelirginleşti. O güne kadar Osmanlı devleti ve toplumu içinde yeniliklere karşı çıkan kesimlere verilen tavizler sonucu ikili bir devlet ve toplum yapısı ortaya çıkmıştı. Bir tarafta modern batı kurumları diğer tarafta geleneksel devletin kurumları; bir tarafta modern eğitim kurumlarından mezun olmuş, batılı fikirlere, pozitif bilimlere aşina, yabancı dil bilen bir insan kaynağı, diğer tarafta geleneksel toplum ve kültürün insanı vardı. Bunlar birbirlerini "alaylılar" ve "mektepliler" olarak gören, iki ayrı zihniyet dünyasının bir arada yaşaması mümkün olmayan, ortak bir değer sistemini ve bir arada yaşama azmini paylaşmayan insanlarıydılar. Bu toplumsal yarılma ideolojik düzlemde İslamcılık ile batıcı liberalizme tekabül etmekteydi. Liberaller arasındaki çeşitli farklılıklar Cumhuriyet sonrasında merkez sağ ve merkez sol farklılaşmasının tonlarını oluşturmaktaydı. Osmanlı devletinin, bir taraftan yenilikleri yapmaya mecbur olması sonucu eğitim, ordu, devlet kurumları başta olmak üzere modernizasyon adımları atarken, diğer taraftan bunları devrimci değil, orta yolcu bir anlayışla yapmasının ve eskinin yanında yeniyi kurmasının getirisi, toplum yapısında şizofrenik bir yarılmanın yaşamaya başlaması olmuştu. Bu yarılma II. Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre sonra 31 Mart Ayaklanmasında yaşanan toplumsal çatışma biçiminde kendisini dışa vurdu (Akşin,1994:73).

Tanzimat Fermanı'ndan bu yana Türk aydınları batı karşısında Osmanlı-Türk kimliğinin yeniden tanımlanması sancılarını yansıtmışlardır. Adı "kimlik sorunu" olarak konmamış olmakla birlikte bu arayış, "Meşrutiyet, Osmanlıcılık, Hürriyetçilik, Türkçülük, Bağımsızlık, Anadoluculuk, İnkılâpçılık, Çağdaşlık, Cumhuriyetçilik, Turancılık, Demokratlık, Kalkınmacılık, Milli Birlikçilik, Batıcılık, İslamcılık, Laiklik vb. sloganlarla dile getirilmişti" (Güvenç,1993:16). Bütün uluslaşma hareketleri gibi, Türk uluslaşmasının da önündeki en önemli toplumsal sorun, feodal toplum örgütlenmesi içindeki etnik, mezhepsel ve kanbağına dayanan (asabi) bölünmeler ile imtiyazlar hiyerarşisine dayanan hukuksal eşitsizliklerin ulusal kimlik etrafında kaynaştırılmasıydı. Ziya Gökalp (1972:67)'e göre, Türkiye'de uygarlık ve ahlak bakımından birbirine benzemeyen üç tabaka bulunmaktaydı: halk kitleleri, medreseliler zümresi ve batı tipi okullardan mezun olmuş mektepliler… Halk kitleleri Uzakdoğu (şaman) medeniyetinden, medreseliler doğu (İslam) medeniyetinden, mektepliler ise batı (bilim-teknik) medeniyetindendiler. Gökalp, milletin bir kısmının ilk çağları, bir kısmının orta çağları ve ancak bir kısmının ise son çağları yaşadığını belirtmekteydi. Farklı zihniyet ve anlam dünyalarına sahip bu insanları ortak bir ulusal eğitimden geçmelerini sağlamadan bu zümreleri bir milli birlik içinde örgütlemek mümkün değildi.

Kökleri Yeni Osmanlı-Jön Türk geleneğini izleyen ve devrimci modernleşme akımının en tutarlı ve radikal aşamasını oluşturan Kemalist modernleşme, Türk ulusal kimliğini yaratmak amacıyla, o kimliğin inşasının önündeki engellerle keskin biçimde hesaplaşmıştır. Bu amaçla geleneksel toplum kurumları ve ideolojisini marjinalize edebilmek için devrimci adımlar atmıştır. Meşruiyet kaynağını önemli ölçüde İslamiyet'in belirlediği gelenek, devrimci modernizme karşı direnmiştir. Kemalistlerin egemenliğin kaynağını Allah olmaktan çıkarması ve egemenliği kullananın Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olma ayrıcalığını ortadan kaldırması, bunun yerine egemenliğin kaynağını millete veren laik Cumhuriyet'i ikame etmeleri köktenci gelenekçilerle devrimci modernistler arasındaki çatışmayı uzlaşmaz hale getirmiştir. (Güvenç,1993:230).

1920 Türk Devrimi ve onun programı olan Kemalizm, I. ve II. Meşrutiyet hareketlerinin mirasçısıdır fakat onların düz çizgide bir uzantısından ibaret değildir. Ortaya koyduğu pratikle, kendi geçmişindeki modernleşmeci hareketlerden köklü bir kopuş gerçekleştirmiştir. Bu kopuş başlıca iki alanda hayat bulmuştur. Birincisi devrimin siyasi boyutudur. İktidarın kaynağı ve meşruiyet temeli kökten biçimde değişmiş ve monarşinin yerini cumhuriyet almıştır. İkinci boyut, toplumsal alandadır. Aşiret, din, mezhep ve benzeri geleneksel ilişki sistemleri içinde yaşayan feodal toplum insanları, son yüzyılda yapılan reformlar nedeniyle iki ayrı kültür, zihniyet ve dünya görüşü temelinde yarılmaya uğramıştı. Osmanlı devleti, bir tarafta yüzyıllardır bağlı olduğu ve üstelik öncülüğünü yaptığı doğu-

İslam uygarlık dairesiyle, diğer tarafta varlığını sürdürebilmek için yöntemlerini benimsemek zorunda kaldığı batı uygarlık dairesi arasında sıkışmıştı. Batıya benzemek için atılan adımlar, eski olanı tamamen tasfiye etmek yerine, korumayı sürdürdüğü için, geleneksel olanla modern olan aynı toplumda yan yana yaşamaya ve giderek çatışmaya başlamıştı. Mustafa Kemal ve arkadaşlarını hem Kurtuluş Savaşı sürecinde en çok uğraştıran hem de yeni rejim ve toplumun inşa sürecinde çözmek zorunda kaldıkları en önemli sorunların başında kökleri III. Selim dönemine giden bu ikili toplumsal ve siyasal yapı sorunu bulunmaktaydı. Bu nedenle Kemalizmin Tanzimat'tan beri süregelen toplumsal yarılmayı ortadan kaldırmaya yönelik olarak laiklik ve uluslaşma adımlarını köktenci biçimde attığı görüldü. Laiklik ile uluslaşma yakından ilişkili olduğundan,modern Türk kimliğinin oluşturulması ve toplumsal şizofreninin ortadan kalkması laiklik ve uluslaşma sayesinde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır (Hatipoğlu,2012:187).

Türkiye'de burjuva toplumun kuruluşu sürecinde en önemli eşik 1920 Türk Devrimi ile geçildi. Yeni anayasal düzen köktenci gelenekçiliği siyasal sistemin meşruiyet sınırlarının dışına çıkardı. Fakat toplumsal güçler düzleminde devrim -1950'ye kadar olan kısa bir süre hariç- feodal kesimlerin ve onların gelenekçi/İslamcı ideolojilerinin siyasal alanda kesin bir marjinalizasyonu ile sonuçlanmadı. Bunun nedenleri ayrı bir tartışmanın konusudur. Siyasal ve toplumsal düzlemde birbirlerini dengeleyebilecek güç potansiyellerini kaybetmeyen İslamcı gelenekçilik ile batıcı modernleşmecilik arasındaki gerilim, süreç içinde iki yönlü bir kaynaşmanın yaşanması ile giriftleşti. Bir taraftan geleneğin kapitalizmle harmanlanması ve gelenekçi bir burjuvalaşma yaşanırken, diğer taraftan modernistlerin geleneği modernleştirmek yerine elitist bir idare-i maslahatçılığa meylettikleri görüldü. Modernist akım batı toplumlarının modernleşmesinde olduğu gibi, geleneği modernin içine alarak yeni bir senteze ulaşmanın öncülüğünü yapmakta tam anlamıyla başarılı olamadı. Buna karşılık İslamcı/gelenekçi akım modernleşmeyle salt biçimsel düzlemde bir ilişki kurarak, Türk devriminin getirdiği sosyo-kültürel kimliği köktenci biçimde reddetmeyi sürdürdü.

GELENEKÇİ SİYASETİN YÜKSELİŞİ VE TOPLUMSAL KİMLİK

Köktenci gelenekçilik ya da yaygın bilinen kullanımıyla siyasal İslam hareketi, Kemalizmin temsil ettiği devrimci modernizm karşısındaki yenilgisi üzerine, milliyetçilik ile eklemlenerek ve alternatif bir ulusal kimlik inşa ederek siyasal sisteme yeniden dönmeye yöneldi. Çok partili düzene geçişle birlikte toplumsal ve kültürel alanlara çekilmiş olan gelenekçi hareket, Demokrat Parti'ye eklemlenerek siyasal alanda mevzi kazanmaya çalıştı (Duman,1999:37). 1960'ların Türkiye'sinde köktenci gelenekçiliğin farklı kolları merkez sağa eklemlenme veya kendi öz siyasal örgütlerini kurma eğilimleri ile farklılaştılar. Özellikle milliyetçilikle harmanlanmış bir gelenekçilik yorumu, merkez sağ olarak adlandırılan Adalet Partisi (AP)'nin koruyucu kanatları altında, devletin yükselen işçi sınıfı hareketini ve 1961 Anayasasının sağladığı güvenceler altında toplumsal güç toplamaya başlayan sol siyaseti dengelemek için yararlandığı bir akım haline geldi (Ahmad,1999:170). Öyle ki 1975'te AP öncülüğünde kurulan Birinci Milliyetçi Cephe (MC) hükümetine Milli Selamet Partisi (MSP) Meclis'te 48 sandalyesi; Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ise sadece 3 sandalyesi olmasına karşın katılabildi. 1977 genel seçimleri sonrası MSP 24; MHP ise 16 milletvekilliği kazanmış olmalarına karşın 1977'de kurulan İkinci MC hükümetine yine katılabildiler. 12 Mart muhtırasının balyoz operasyonu, 1972 anayasa değişiklikleri ve 70'ler boyunca solun bastırılması adına kurulan MC hükümetlerinin icraatları yeterli olmayınca 1970'ler boyunca ısınan Türk siyaseti 12 Eylül 1980 darbesi ile kesintiye uğratıldı. 12 Eylül rejimi benimsediği Türk-İslam Sentezi adlı kültür siyaseti, İslamcılığı sadece sola karşı bir panzehir olarak kullanmakla kalmadı aynı zamanda yeni bir toplumsal kimlik inşa etmek için bir tür toplum mühendisliği aracı olarak da değerlendirdi.[2]

12 Eylül 1980 sonrasında devlet, İslamcılığın sosyo-politik açıdan güçlenmesine yol açacak bir siyaset izledi. 1990'lara kadar seçmenlerden % 7-11 bandında oy alabilen İslamcı parti, bu tarihlerden

[2] 12 Eylül rejiminin sosyalist sola ve özellikle Güneydoğu'da bölücü teröre karşı izlediği dinin birleştiricililiği politikası için bkz. Necdet Subaşı, Ara Dönem Din Politikaları, Küre Yay., İst., 2005; Bozkurt Güvenç, Gencay Şaylan, İlhan Tekeli ve Şerafettin Turan, Türk-İslam Sentezi, Sarmal Yay., İst., 1994; Ayrıca bkz. "12 Eylül Yönetiminin Din Raporu", Nokta dergisi, 26 Mart 1989; "Laik Devlet Cihada Çağırıyor", 2000'e Doğru, 4-10 Ocak 1987; "Resmi İstikamet Türk-İslam Sentezi", 2000'e Doğru, 25-31 Ocak 1987.

itibaren kitle tabanını yavaş yavaş genişletmeye başladı.[3] RP'nin 1995'te genel seçimlerden birinci çıkması ve 1996'da Doğru Yol Partisi ile koalisyon hükümeti kurabilecek düzeye gelmesi, cumhuriyet döneminde İslamcılığın ulaştığı en üst başarı noktasıydı. Ancak RP'nin Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatılması sonucunda bu parti içinde laik cumhuriyetçi devlet ve toplum güçlerine karşı nasıl bir strateji izlenmesi gerektiğine ilişkin bir tartışma başlattı. RP'nin yerine kurulan Fazilet Partisi (FP)'nin de kısa süre içinde kapatılması, siyasal İslamcı gelenek içinde "yenilikçiler" olarak adlandırılan ve Recep Tayyip Erdoğan ile Abdullah Gül'ün liderliğinde toplanan bir ekibin öne çıkmasını sağladı. Yenilikçi ekip, referanslarını dinden alan bir sosyo-politik sistemin daha temkinli ilerleyen uzun vadeli bir strateji izlemesinden yana görünüyordu. Bu amaçla merkez sağ ve liberal kökenli kadrolarla takviye edilmiş, çekirdeğini siyasal İslam kökenli kadroların oluşturacağı bir kitle partisi kurulması gündeme geldi. Siyasal İslamcı gelenekte "yenilikçiler" olarak adlandırılan kadro, 2001'de Adalet ve Kalkınma Partisi'ni (AKP) kurarak 2002 genel seçimlerinde iktidar oldular.

AKP, seçmen tabanı ve yönetici kadrolarının anlamlı bir kesimi eskinin merkez sağ kökeninden geliyor olsalar da, nihai ve kritik kararların son biçiminin verildiği iç çekirdeği siyasal İslam kökeninden gelen kadrolarca yönetilen bir partidir. 2002, 2007 ve 2011 genel seçimlerinde oylarını adım adım % 50 düzeyine doğru arttırması, bu partinin çözülen merkez sağ partilerin yerini doldurduğunu göstermektedir. Fakat AKP yönetici çekirdeğinin ideolojik arka planı, 2002-2013 yılları arasındaki hükümet etme pratiği esnasında gözlenen, olaylara tepki verme biçimi, izlediği siyasetlerin niteliği gibi unsunlar açısından bir bütün olarak değerlendirildiğinde, siyasal İslamcılığın kitle partisi olarak görülmektedir. Bir başka deyişle, AKP merkez sağın boşluğunu doldurmuş fakat bunu yaparken merkezi sağa taşımıştır. AKP, merkez sağ bir parti değil, çekirdeğini siyasal İslamcıların oluşturduğu, parti ve ülke yönetiminde temel kararları bu çekirdeğin aldığı ve etrafında eskinin merkez sağından gelen kadro, üye, seçmen ve taraftarların olduğu bir radikal sağ partidir. AKP'nin kitleselliği, onun merkez olduğunu değil, Türkiye'de merkezin sağa kaydığını göstermektedir (Kalaycıoğlu,2011). 1980 sonrası Türkiye'nin siyasi dengelerinde meydana gelen değişme, toplumsal kimlik tartışmalarını teşvik eden en önemli değişkenlerden bir tanesi olarak görülebilir.

Kimlik konusundaki tartışmaların Türk kamuoyunun gündemine 1990'lı yıllarda yoğun biçimde girdiği görülmektedir. Bunun başlıca nedeninin, SSCB'nin yıkılmasının ardından tüm dünyada solun bıraktığı boşluğun radikal dincilik ve mikro milliyetçiliğin doldurması olduğu söylenebilir. Türkiye'de de bu gelişmeye paralel olarak siyasal İslam'ın ve milliyetçiliğin yükseldiği görüldü. Her iki akım da, kendilerine özgü tarih tezlerine sahiptiler. İktidar olmaları halinde kendi tarih tezleri ile toplumsal tarihi yeniden kurmaya ve topluma yeni bir kimlik vermeye taliptiler. Yükselen yeni kimlik önerileri, toplumun kendi kimliğini tartışmaya başlamasına yol açtı.

1920 Türk Devrimi'nden sonra inşa edilen modern Türk kimliği, laik bir temelde tanımlanmıştı. Cumhuriyet dönemi boyunca İslamcılığın Türk toplumunda kültürel açıdan hegemon olmasına izin verilmedi. Esasen Türk toplumunun kültürel açıdan beslendiği İslamiyet öncesi Türk kültürü, Türkler öncesi Anadolu halklarının kültürleri, İslam içindeki heteredoksi ve son dönem modern batı kültürünün oluşturduğu kaynaklar, İslamcılığın geleneksel toplum döneminde de rakipsiz bir toplumsal kimlik oluşturucu olmasına izin vermemişti (Kışlalı,1994:121). Halk kitleleri içinde yaşanan haliyle gündelik yaşam kültürü olarak gelenek, İslamcıların yetindiği bir toplumsal çerçeve değildi. Cumhuriyet döneminde ilk kez AKP'nin tek başına iktidar olmasının sağladığı imkânlar değerlendirilerek, bir gelenekçi ideolojik hegemonya kurulmasının koşulları oluşturuldu. Bununla amaçlanan bir olayla ya da bir kavramla ilgili olarak AKP'nin aldığı tavrın ya da yaptığı açıklamanın normallik elbisesini giymesi, "toplumun çoğunluğunca doğalmış ve doğruymuş gibi kabul edilmesi, tartışılmaması" idi (Şahin,2008:192). Böylece 2002'den sonra ideoloji üreten bütün kurumlarda sistematik bir faaliyet yürütüldü. Medya, üniversiteler, eğitim kurumları ve futbol kulüpleri de dâhil olmak üzere meslek odaları, sendikalar vb. sivil toplum örgütlerinde siyasal İslam'ın tarih tezinden ve dolayısıyla sosyo-kültürel kimlik mitinden yana olan gelenekçi kadrolar işbaşına taşındı. Bu süreçte

[3]MSP'nin 1973 genel seçimlerindeki oyu % 11.8; 1977 genel seçimlerindeki oyu % 8.6; Refah Partisi (RP)'nin 1987 genel seçimlerindeki oyu % 7.2'dir. 1991 genel seçimlerinden itibaren sistemli bir yükseliş başlamıştır. 1991 genel seçimlerinde - MHP ve Islahatçı Demokrasi Partisi (IDP) ile ittifak yaparak- RP % 16.9; 1995 genel seçimlerinde % 21.4; 1999 genel seçimlerinde (RP'nin Anayasa Mahkemesince kapatılması üzerine Fazilet Partisi adıyla) % 15.4 oy almıştır. Bkz. Ergun Özbudun, Türkiye'de Parti ve Seçim Sistemi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İst., 2011, s.60-63

gelenekçilerin yürüttüğü ideolojik hegemonya mücadelesine uygun olarak eskinin ana akım medyasında ve gelenekçi medyada yeni bir entelektüel zümrenin yükselişine tanık olundu.

Gerek AKP'nin İslamcı kökenden gelen yönetici iç çekirdeğinin, gerekse AKP döneminde yükselen İslamcı enteljensiyanın, yakın dönem Türkiye tarihine yönelik bakış açılarını belirleyen spesifik bir İslamcı tarih tezleri bulunmaktadır.[4] Bunlar bir bütün olarak Kemalist ya da milliyetçi toplumsal kimlik mitine karşı alternatif bir İslamcı toplumsal kimlik miti oluşturulmasına katkı yapmaktadırlar. İslamcı tarih tezleri ve sosyo-kültürel kimlik seçenekleri, AKP'nin yönetici iç çekirdeğini oluşturan kadroların tarih ve toplum bilincini belirleyen entelektüel arka planı oluştururlar. Bu noktada İslamcı tarih tezlerinin nasıl bir yakın dönem Türkiye imgesi oluşturduğuna yakından bakmak büyük önem arzetmektedir. Çünkü bu tezleri benimsemiş bir yönetici ve aydın kadronun, Türk devrimi ile inşa edilmeye başlanan cumhuriyet dönemi Türk ulusal kimliğini, siyasalarının (policy) dayanacağı ana eksenlerden biri kabul ederek hareket etmeleri mümkün değildir. Erdoğan ve kurmaylarının yakın dönem tarihine ve toplumun İslamcı olmayan kesimlerine yönelik üsluplarısözkonusu kadronun Türk toplumunun kimliğine ilişkin zihinsel arkaplan bilgisi ile yakından ilişkilidir.

Siyasal İslam hareketinin Cumhuriyet dönemi boyunca Kurtuluş Savaşı, Kemalizm, bu hareketlerin önder kadroları ve belli başlı olayları ile merkez sağ ve merkez sola karşı ürettikleri tezler, bu hareketin ideolojik etkisi ile yetişen kimselerin kullandıkları diliaçıklamaktadır. Bu bağlamda AKP'nin yönetici iç çekirdeğinin söylemlerine kaynaklık eden siyasal İslamcı tarih tezinin şu ön kabuller üzerine inşa edilmiş olduğu söylenebilir:

a) Toplumsal birliğin en önemli harcı dindir. Türk toplumunu diğer toplumlardan ayırt eden belirleyici özellik onun dinidir, Müslüman olmasıdır.

b) Müslüman bir toplumun kurumları ve gündelik hayatının örgütlenmesinde başvurulacak merkezi referans İslam dinidir (Aktay,2011:17-18).

c) 19. yy. modernizasyon hareketlerinden başlayan ve 1920 Türk Devrimi'nde en keskin ifadesini bulan "çağdaşlaşma"[5] hareketi, içeriğini ve özünü dinsizliğin oluşturduğu bir harekettir. Türk devrimi, din derslerinin okullardan kaldırılması; Kuran okumanın yasaklanması; ibadetlerin yasaklanması; Camilerin kapatılması; dini değerlerin ders kitaplarında aşağılanması; dini yayınların yasaklanması; dini örgütlenmenin yasaklanması; din adamlarının aşağılanması ve dilenecek hale getirilmesi; dinsiz bir nesil yetiştirilmesi; laikliğin Avrupa'daki anlamının dışında, dinsizlik olarak uygulanması ve din adamlarının idam edilmesi gibi eylemlerinin gösterdiği üzere, nihai amacı Türk milletini dinsizleştirmek olan bir girişimdir (Ceylan,1991;.Edib,1967; Kısakürek,1977).

d) Cumhuriyet Halk Partisi, tüm bu sürece önderlik eden parti olarak, siyasal konumlanışının yanı sıra dine karşı bir sosyo-kültürel konumlanışı temsil ettiğinden, sadece bir parti değil, aynı zamanda bir zihniyettir (Şen,2012:284; Bozgeyik1999; Müftüoğlu,2004).

İslamcı tarih tezine dayanak oluşturan bu ön kabullerin dikkat çeken bir özelliği "Müslümanların" masumiyeti ve en büyük özellikleri dinsizlik olanların Müslümanlara uyguladığı zulüm varsayımı üzerine inşa edilmesidir. Buna göre, dinsiz iktidar tarafından zulme uğrayanların, gündelik hayatlarında dini inançlarına uygun yaşamaktan başka bir istekleri ve pratikleri yoktur.

---

[4]Cumhuriyet döneminde siyasal İslam'ın tarih tezlerini üreten belli başlı isimler ve kaynaklar arasında Mevlanzade Rifat, Kazım Karabekir, Rıza Nur, Mehmet Akif, Said-i Nursi, Eşref Edip (Fergan) ve Sebilürreşad dergisi, Necip Fazıl ve Büyük Doğu dergisi, Kadir Mısıroğlu, Abdurrahman Dilipak, Hasan Hüseyin Ceylan, Cemal Kutay, Burhan Bozgeyik, Nihal Atsız, Ahmet Kabaklı, Mustafa Müftüoğlu ve Mustafa Armağan sayılabilir.

[5]Burada Niyazi Berkes'in (1978) sekülerizm kavramı karşılığında çağdaşlaşma kavramını kullanmasına gönderme yapıyoruz. Bunun nedeni, siyasal İslam hareketinin, Türk modernleşme hareketi içinde kendine özgü bir kulvar işgal ediyor olmasının tümüyle moderniteyi reddetmesinden kaynaklanmadığına işaret etmektir. İslamcılık akımı modernitenin maddi-teknolojik yönüne ilişkin seçici bir tutumu benimser. Bu nedenle siyasal İslam'ın moderniteye karşı değil, sekülerleşmeye karşı olmasını kastetmek amacıyla, "çağdaşlaşma" kavramını kullandık.

KÜLTÜREL BİR ŞİZOFRENİYE DOĞRU MU?

Şizofreni, bireyin bilincinin gerçek dünya ile kendi zihninde yarattığı sanal dünya arasında bölünmüş olmasını anlatan psikolojik bir sorundur. Şizofrenler tümüyle gerçeklik vehmettikleri zihinsel dünyada yaşar ancak bu dünyanın fizik kanunlarına tabidirler. Böylece bilinç, iki dünya arasında bölünerek bir yarılmaya uğrar. Psikolojik bir kavram olarak şizofreni, bireysel bir mental soruna işaret eder. Toplumsal ve/veya kültürel planda şizofrenik bir yarılma, iyi tanımlanması ve neye tekabül ettiğine ilişkin işlevsel tanımlamasının yapılması gereken bir kavramdır.

Kültürlerin şizofrenik bir hal alması, sosyolojide Shayegan'ın dikkat çektiği bir durum olmuştu. Shayegan, batı modernitesi ile ani bir karşılaşma yaşayan İslami toplumlarda önce büyük bir şaşkınlık ve hayranlık ardından kendi kabuğuna çekilme yaşandığını belirtmiştir. İslam dünyası, karşısında eziklik duygusuna kapıldığı batıyı, ilahi bir kudret atfederek, geri kalmışlığını yeniden üreten her türlü sorunun kaynağı yapmıştır. Oysa geri kalmışlığın ardında yenilik yapma korkusu yatmaktadır (Shayegan,1991:23). Batı karşısındaki yanılgının doruğu ise modernitenin unsurlarını keyfi bir seçicilikle benimsemenin ve hayata uygulamanın mümkün olduğu düşüncesiydi. Tüm bu yanılgıların kaynağında Müslümanların batı hakkındaki bilgisizlikleri yatmaktadır (Shayegan,1991:28). Böylece İslam dünyası Batı ve modernite karşısında kendini kandırmakta ve Shaegan'ın (1991:143) deyimiyle, "ne burada, ne orada; birinden kovulmuş, ötekine varamamış" bir Araf durumunu yeniden üretmektedir. Bu sonucun ortaya çıkmasının kaynağında, modernitenin sadece teknoloji ve geniş anlamıyla maddi dünyada bir dizi köktenci değişiklikten ibaret olmaması, aynı zamanda bir uygarlık değişimine tekabül etmesi yatmaktadır.

XVI. yüzyıldan başlayarak feodal toplumun içinde meydana gelen çelişmelerin sonucu olarak, insanlık XIX. yüzyılda dünyanın Batı Avrupa bölgesinden başlayarak büyük bir devrimci dönüşüm sürecine girdi. Tarım toplumlarının aşılması ve sanayi toplumu denilen yeni bir aşamaya sıçranması anlamına gelen bu büyük dönüşüm, toplumsal yapının tarım toplumunun örgütlenme biçiminden büyük ölçüde farklı, yeni bir örgütlenme biçimini beraberinde getirdi. Yeni sosyal ilişkiler, yeni sınıflar, yeni meslekler, yeni roller, yeni kurumlar vs. modern sanayi toplumunu belirledi. Yeni toplumsal örgütlenme, tarımsal ağırlıklı üretimden farklı olarak sanayi üretimine dayanıyordu ve kapitalizm biçiminde gerçekleştiriliyordu. Bu dönüşüm, dünyanın belli bir bölgesinde başlamış olmakla birlikte, yerel bir değişiklik değil, artık dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir şeyin eskisi gibi olamayacağı, dalga dalga tüm dünyayı etkisi altına alacak bir dönüşümdü. İnsan toplumlarının örgütlenme biçimlerini kökten bir biçimde dönüştüren ilk devrim, göçebelikten yerleşik tarım toplumuna geçişi işaretleyen Neolitik Devrim ise, ikincisi de tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişi işaretleyen Sanayi Devrimi'dir. Devrimin etkileri yüzyıllara yayılarak tüm toplumları şu ya da bu biçimde dönüştürecektir ve dönüştürmektedir.

İslam toplumlarında modern uygarlığın doğuşunun, insanlık tarihi bakış açısından okunması kolaylıkla mümkün olmadı. Türkiye'nin 1876 I. Meşrutiyet'inden bu yana süregelen demokratikleşme tarihi bir örnek olarak dikkate alınacak olursa, olduğu kadarıyla da bir hayli zamana yayıldı ve büyük toplumsal/siyasal mücadelelerin verilmesini gerektirdi. Binlerce yıldır süren geleneksel toplum düzeni, kendi zihniyetlerini, kavram ve anlam haritalarını yaratmıştı. Geleneksel dünya insanlarının basit ve yerel bir yeniliği anlamaları mümkündü; fakat insanlık tarihi açısından emsali ancak Neolitik Devrim ile kıyaslanabilecek bir büyük dönüşümü kavramalarına izin verecek zihniyetleri yoktu. Geleneksel toplumların tüm diğer kurumlarının merkezinde yer alan ve onların örgütlenmesini önemli ölçüde refere eden din kurumuydu. Kapitalizmin doğuş ve yükselişi sürecinde Hıristiyan toplumlar birer din-merkezli topluluk olmaktan uzaklaşarak, seküler birer sanayi ve ticaret toplumu olmaya doğru dönüştüler. Buna karşılık yükselen modern Batı uygarlığının kıyısında kalan İslam toplumları, geleneksel toplumların kültürel kodlarını din dışında kalan toplumsal kurumları düzenlemekte kullanmaya devam ettiler.

Shayegan'ın çözümlediği kültürel şizofreni, moderniteye kültürel olarak direnen ve köktenci gelenekçiliğin zihin ve anlam haritalarını sadakatle izleyen toplulukların durumu ile ilgilidir. O, bir yanda bir realite olarak seküler-modern dünya ile karşılaşmış ve onun reorganize ettiği somut maddi koşulları yaşamak zorunda kalmış, ancak öte yanda modern uygarlığı kendi geçmiş tecrübelerinin getirdiği geleneksel zihin ve anlam dünyasının içinden okumaya çalışan toplulukların uğradığı

şizofrenik yarılmaya işaret eder.[6] Bu tür toplumlar, biri maddi (modern) diğeri manevi (gelenekçi) iki gerçekliği eşzamanlı olarak yaşamak suretiyle bir bilinç parçalanması durumu yaşarlar.

Türk toplumunun bugün içinde bulunduğu ve hızlı toplumsal ve siyasal dönüşümlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmış olan kültürel yarılma işaretleri, Shayegan'ın çözümlediği durumdan farklıdır. Türk toplumu maddi ve manevi dünyalar arasında ikiye bölünmüş bir çifte gerçeklik algısı içinde yaşamamaktadır. Ancak sosyo-politik düzlemde yaşadığı dönüşümün bir sonucu olarak, toplumsal kimlik düzeyinde kültürel bir yarılma yaşama eğilimin kendisini gösterdiğine tanık olunmaktadır. Türk Devrimi ile birlikte modern Türk kimliğinin sınırları Kemalizm tarafından çizilmiş ve anayasal koruma altına alınmıştı. Gelenekçi sağın alternatif toplumsal kimlik önerisi, özel olarak Kemalizmle genel olarak Türk modernleşme hareketinin Yeni Osmanlı-Jön Türk geleneği ile siyasi mücadele ve rekabet içinde inşa edilmiştir. Bu kimlik topyekûn modernleşmeci, laik-cumhuriyetçi yurttaş kimliğine karşı seçici modernleşmeci, dindarlık ve ümmetçilik ekseninde örülmüştü. Gelenekçiler, 1960'ların sonlarından başlayarak belli bir toplumsal taban bulabildilerse de ancak 1990'ların post-Sovyet dünyasında siyasi iktidar olabilecek güçlere ulaşabildiler. Böylece toplumsal kimlik özdeşimleri konusunda giderek derinleşme eğilimi gösteren bir farklılaşmanın yaşanma süreci başladı. Bir toplumun "kimlik özdeşimleri ne kadar benzer ya da uyumlu ise toplum o kadar sağlıklı, zinde; ne kadar bölünmüş ve çatışmalı ise o kadar zayıf ve sorunlu görünür" (Güvenç,1993:433). Modern bir toplumda kendi içinde çok sayıda psikososyal kimlik iddiasının bir arada bulunması kaçınılmazdır. Ancak farklı kimliklerin barış içinde bir arada yaşayabilmelerinin koşulu, ulusal kimliğin diğerlerinin üzerinde uzlaştırıcı bir konumda yer alarak toplumsal barışı sağlamasıdır. On yılı aşan AKP iktidarı döneminde, kendisini laik-cumhuriyetçi Türk kimliğine muhalefet ekseninde üretmiş olan gelenekçi-İslamcı kimlik, siyasal iktidar olanaklarının etkisiyle, giderek birbirlerine eşdeğer toplumsal güçlere tekabül etmeye başladılar. Sözkonusu iki akımın birbirleriyle sosyo-ekonomik çözüm önerileri ve siyasal program farkları dışında, dünya görüşleri, zihniyetler ve ahlaki tutumlar açısından da ayrılan iki ayrı kültürel evrenin rekabet içinde olması, Osmanlı devletinin son dönemlerinde olduğu türden, adeta şizofrenik bir yarılmaya tekabül eden bir toplumsal bölünmenin koşullarını yaratma eğilimi göstermektedir..

Şizofrenik yarılma, bir arada yaşaması mümkün olmayan, birbirini ontolojik olarak reddeden, uzlaştırılamaz kültürel değerlerin mekânsal yakınlığının yarattığı çatışmaya işaret eden bir kavram olarak düşünülebilir. Yarılma durumunda, bir kültür dairesinin mensupları, bir diğer kültür dairesinin mensuplarını tolore edemeyecek hale gelirler. Çatışan değerler, bireylerin toplumsal kimliklerini tanımlayan, ahlak alanlarını belirleyen en temel ve en yaşamsal görülen değerlerdir. Öyle ki, bu değerlerin birbirini reddetmesi, bireylerin aynı mekânları (mahalle, okul, işyeri vs.) paylaşmasını, diyalog kurmasını, dayanışma ve işbirliği gerektiren toplumsal ilişki deneyimlerine girmelerini engeller.

AKP iktidarında toplumun yakın dönem Türkiye tarihi üzerinden toplumsal kimlik miti konusunda belirgin bir yarılma yaşamaya başladığını gösteren örnekler mevcuttur. Özellikle AKP lideri ve ileri gelenlerinin basına yansıyan sözlerinde ve sosyal medya üzerinden bu dünya görüşünü benimsemiş olduğu anlaşılan kimselerin paylaşımlarında bu olgunun örneklerine çokça rastlanmaktadır. Özellikle sosyal medya, kitlelerin kendiliğinden siyasal eylemini kolaylaştırması bakımından bu tür değer yargısı yüklü siyasal paylaşımların en yoğun görüldüğü mecraların başında gelmektedir.

SONUÇ

Cumhuriyet döneminde, Osmanlı'nın son yüzyılındaki gelişmelerin yarattığı toplumsal kimlik sorunu çözülmüştü. Cumhuriyet'e kadar giden süreçte 31 Mart'taki iç savaş görüntülerine kadar varan kimlik bunalımı, Cumhuriyet ile birlikte belli bir sonuca ulaştı. İslamcı kimlik önerisi

[6]Modernite İslam toplumlarının karşılaşmasında ortaya çıkan bir başka "şizofrenik" veçheye Göle işaret etmektedir. Göle'nin "ultra modernlik" dediği ve geleneğin modernleştirilmesi yerine gelenekle olan tüm bağların kopartılarak köksüz ve banalleşmiş bir aşırı modernleşmenin batı-dışı toplumlarda etkili olduğu görülmektedir. Göle (2003:51), modernite ile başa çıkmakta zorlanan bir batı-dışı toplum olarak Türk toplumunun da batılılaşma sürecinde bir özgüven kaybı yaşadığını ve kendisine yabancının gözüyle bakmaya başladığını, bunun şizofrenik bir durum yarattığını belirtmektedir.

marjinalleştirildi. Günümüzde İslamcılığın kitle tabanının ve ideolojik hegemonyasının genişlemesi toplumu yeniden kültürel bir yarılmaya doğru götürme potansiyeli taşımaktadır. Çünkü bu yarılma iki ayrı ahlak, iki ayrı zihniyet, iki ayrı değer dünyası, iki ayrı gündelik yaşam pratiğine tekabül etmektedir. Kültür ikiliği bütün toplumlarda zaten varolan bir durumdur. Feodal toplumda saray kültürü ile halk kültürü, modern toplumda yüksek kültür ile popüler kültür ya da kent kültürü ile köy kültürü arasında kültürel ikilikler bulunmaktadır. Toplumsal değişme hızının sosyo-politik dönüşümlere yol açmadığı istikrar dönemlerinde bu ikilikler toplumsal kültür ortamını şizofrenik bir yarılmaya uğratmaz. Hızlı geçişlerin yaşandığı toplumlarda bireylerin hayatı içinde deneyimlediği kültürel değişiklikler bilinç parçalanmalarına yol açabilir. Shayegan'ın incelemesine konu olan toplumlarda bilinç parçalanması kitlesel bir görünüm almış ve bir çifte gerçeklik algısı içinde yaşayan toplumlar ortaya çıkmış görünmektedir. Bunun yanı sıra bir arada yaşaması mümkün olmaktan çıkmış iki ayrı kültürel değer sisteminin birbirlerine denk bir güç içinde siyasal rekabete girişmeleri, kültürel bir şizofreni değil fakat şizofrenik bir kültürel yarılma ortaya çıkartabilir.

Kültürel farklılıkların şizofrenik bir yarılmaya dönüşmesi, onların uzlaşabilir olmaktan uzak nitelikte olmasına ve bir toplumda birbirlerine denk güçlere tekabül etmelerine bağlıdır. Çok kültürlülük ancak referans değerlerin toplumsal düzeni belirlemeye devam ettiği, demokratik-özgürlükçü değerlerin anayasal düzeni belirlediği ve diğer kültürel alanların kendilerine açılmış alanda varolmayı kabul ettikleri düzenlerde mümkündür. Son otuz yıllık siyasal değişmenin sonucu olarak, günümüz Türk toplumunda siyasal çatışma, tüm toplumsal sistemin sosyo-politik ve kültürel olarak yeniden tanzim etme rekabeti veren ve bir arada yaşaması imkânsız ahlak alanları arasında bir mücadeleye dönüşme riskini ortaya çıkarmış görünmektedir. AKP döneminde İslamcılığın kazandığı genişlemiş ideolojik etki alanı, kutuplaşma siyaseti üzerinden konsolide edilmeye çalışılmaktadır. Bu koşullarda, gelenekçi akımın devamı olan AKP iktidarında toplumun salt siyasal değil, kültürel yarılmasının da derinleşmesi beklenebilir.

Cumhuriyet ile başlamış olan Türk uluslaşma süreci, henüz arkada bırakılmış, tüm kurum ve kurallarıyla yerleşmiş bir olgu değildir. Uluslaşma süreci büyük mesafe almışsa da tamamlanabilmiş olduğunu söylemek için henüz erkendir. Aksine, küreselleşme sürecinde ulus-devletin erozyonu sürecine paralel olarak, etnik ve mezhepsel kimliklerin yükselişi, uluslaşma dinamiklerine olumsuz etkide bulunmuş görünmektedir. Günümüzde Türk toplumu, bir taraftan, demokratikleşme sürecinin toplumsal-siyasal güçleri arasındaki dengenin tümüyle bozulmamış olmasından doğan ideolojik-siyasi; bir taraftan da hızlı sosyo-ekonomik değişmeden kaynaklanan toplumsal olmak üzere iki yönlü bir kimlik baskısı altında görünmektedir. Bu yüzden Türk toplumunun kimliği ile ilgili tartışmalar, siyasal çatışmaların gündem maddelerinden birisidir.

KAYNAKÇA

"12 Eylül Yönetiminin Din Raporu", (26 Mart 1989), Nokta Dergisi

Ahmad, F. (1999). Modern Türkiye'nin Oluşumu.(Çev.). Yavuz Alogan, Kaynak Yay., İstanbul

Akşin, S. (1994). Şeriatçı Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı, İmge Yay., Ankara

Aktay, Y. (2011). "Sunuş", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce c. 6, İslamcılık, Ed. cilt editörü: Yasin Aktay, İletişim Yay., İstanbul

Berkes, N. (1978). Türkiye'de Çağdaşlaşma.İstanbul: Doğu-Batı.

Bozgeyik, B. (1999). İşte Zulmün Belgesi. İstanbul:Erhan.

Ceylan, H. H. (1991). Cumhuriyet Dönemi Din-Devlet İlişkileri, c. 2, İstanbul: Risale.

Duman, D. (1999). Demokrasi Sürecinde Türkiye'de İslamcılık. İzmir: Dokuz Eylül.

Edib, E.(1967). Kara Kitab. İstanbul: Sebilürreşad Neşriyat Bürosu.

Güleç, C. (1992). Türkiye'de Kültürel Kimlik Krizi. Ankara :V.

Güvenç, B. (1993). Türk Kimliği. Ankara: Kültür Bakanlığı.

Güvenç, B., Şaylan, G., Tekeli, İ., Turan, Ş. (1994). Türk-İslam Sentezi. İstanbul: Sarmal.

Göle, N.(2003). Nilüfer Göle ile Toplumun Merkezine Yolculuk. Haz. Zafer Özcan, İstanbul: Ufuk.

Gökalp, Z. (1972). Türkçülüğün Esasları. M.E.B. yay., Ankara

Hatipoğlu, A. (2012). CHP'nin İdeolojik Dönüşümü. İstanbul: Kaynak.

Kalaycıoğlu, E. (2011). "Ak Parti En Az İki Dönem Daha İktidarda!", http://haber.gazetevatan.com/Haber/384442/1/Gundem

Kılıçbay, M. A. (2006). Siyasetin Bu mu Türkiye?, Ebabil Yay., Ankara

Kısakürek, N. F.(1977). Son Devrin Din Mazlumları. İst: Büyük Doğu Yay.,.

Kışlalı, A. T. (1994). Siyaset Bilimi, Ankara: İmge.

"Laik Devlet Cihada Çağırıyor". (4-10 Ocak 1987). 2000'e Doğru dergisi

Müftüoğlu, M. (2004). Yalan Söyleyen Tarih Utansın, c. 11, Başak Yay., İstanbul

Özbudun, E. (2011). Türkiye'de Parti ve Seçim Sistemi. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul

"Resmi İstikamet Türk-İslam Sentezi", (25-31 Ocak 1987), 2000'e Doğru dergisi

Shayegan, D. (1991).Yaralı Bilinç Geleneksel Toplumlarda Kültürel Şizofreni.çev. Haldun Bayrı, Metis Yay., İstanbul

Smith, A. D.(1994). Milli Kimlik, çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yay., İstanbul

Sönmez Selçuk, S.(2012). Postmodern Dönemde Farklılığın Kutsanması ve Toplumun Parçacılaştırılması: "Öteki" ve "Ötekileştirme", Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, c. 15, sayı. 2, Güz 2012, ss. 78-99

Subaşı, N. (2005). Ara Dönem Din Politikaları. İstanbul: Küre.

Şahin, H.(2008). Liberaller, Ulusalcılar, İslamcılar ve Ötekiler. Söyleşi: Devrim Sevimay, İstanbul: Say.

Şen, H.(2012). Kemalist Modernleşme ve İslamcı Gelenek. Ankara: Kadim.

Tunaya, T. Z., (1960). Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri. İstanbul: Yedigün.

BİLGİ VE EĞLENCE FORMATINDA SİYASAL İLETİŞİM: POLITAINMENT

Osman SÜMER[1]

Yalçın YILMAZ[2]

ÖZET

Batı demokrasilerinde siyaset ve siyasal iletişim yönetimi stratejilerinin son yıllarda eğlence formatına kaydığı görülmektedir. Politainment olarak isimlendirilen bu yapıda, popüler kültür unsurlarıyla siyasal iletişim unsurları bir araya getirilir ve bilgi - eğlence formatında bir siyasal iletişim tarzı oluşturulur. Böylece popüler kültürün nimetleri, siyasette halkın destek ve sempatisini alma stratejisi olarak kullanılır. Amaç geniş halk kitleleri üzerinde siyasal gerçekleri, popüler kültür unsurlarıyla kamufle etmek suretiyle siyasal hegemonya kurmaktır.

Bilgi ve eğlence formatında kurulan siyasal iletişim yöntemiyle, siyasal faaliyetlerin ve politikaların hedef kitle tarafından kabulünün, onayının ve teyidinin daha kolay gerçekleştirildiği görülür. Bu yapının temelinde politik çekicilik unsurları ve retorik sanatı başarıyla uygulanır. Bu konudaki en belirgin uygulamaları ise dünya liderlerinin siyasal iletişim stratejilerinde görüyoruz.

Bu çalışmada politainment kavramı; kültür kuramı, tüketim, hipodermik iğne ve gündem belirleme kuramı bağlamında ele alınarak teorik ve uygulamaya dönük literatür taraması yapılacaktır. Ardından bilgi ve eğlence formatındaki bu siyasal iletişim tarzının kitleler üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerianaliz edilecektir. Hem siyasal uygulayıcılar hem de bundan etkilenen kamuoyu açısından, eğlence formatındaki siyasal iletişimin sonuçları ve öneriler tartışmaya sunulacaktır.

Anahtar kelimeler:*Politainment, siyasal iletişim, popüler kültür, çekicilik, gündem belirleme.*

ABSTRACT

In western democracies, politics and political communication strategies shifted to entertainment format in recent years. In this structure is called Politainment, the elements of popular culture and the elements of political communication are brought together and knowledge - entertainment format politicalcommunicationstyle is created. Thus, the benefits of popular culture is used as a strategy to take public's support and sympathy regarding politics. The goal of this is to dominate a political hegemony on large masses of people by camouflaging popular culture elements.

With the political communication method; the adoption, the approval and the confirmation of political activities and policies by the target audience is carried out more easily. In the basis of this structure, the elements of political charm and the rhetoric art areapplied successfully. The most obvious applications in this area is seen in the world leaders' political communication strategies.

In this study, the concept of politainment will deal with the cultural theory, consumption, the hypodermic needle and the agenda-setting theory and also the theoretical and practical review will be made. Then, positive and negative effects of this political communication ın the form of entertaınment and knowledge on the masses will be analyzed. For both political practitioners and the general public the results and recommendations of this political communication will be discussed .

Keywords:*Politainment, politicalcommunication, popular culture, thecharm, theagenda-setting.*

GİRİŞ

Siyasi partiler ve siyasal aktörler, doğaları gereği siyasi bir ideoloji veya siyasi hedefler, toplumsal sorunlara çözüm önerileri ve bunlara ilişkin semboller üretirler. Sözel, sembolik ve göstergesel mesaj

[1] İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Doktora Öğrencisi, osmansumer@yahoo.co.uk.

[2] Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü, yalcin.yilmaz@marmara.edu.tr.

haline getirdikleri politik söylemleri kitle iletişimi vasıtasıyla, içerisinde bulundukları topluma iletmek zorundadırlar. Çünkü günümüzde siyaset, iletişimsel bir boyutta cereyan etmektedir. Ancak medya aracılığıyla gerçekleşen iletişimde, bazen yapılan siyaset ile iletilen siyasetin sınırları birbirine karışsa da, siyaset ile iletişim aynı anlama gelmemekte, iletişim, siyasetin işleyişinde yardımcı bir fonksiyon üstlenmektedir.

Siyasette halkın destek ve sempatisini alma stratejisi olarak kullanılan çeşitli ikna yöntemleri vardır. Öncelikle siyasi mesajların toplumun tüm kesimleri tarafından anlaşılabilir nitelikte olması gerekmektedir. Medya aracılığıyla kurulan siyasal içerikli iletişim ise geniş kitleler tarafından anlaşılabilir olmak için bazen popüler kültürün unsurlarından faydalanma yolunu seçer. Mesajın benimsenmesi ve etkinliğinin, kalıcılığının artırılması amacıyla siyasal iletişimde bilgi ve eğlence formatında stratejiler oluşturulur. Popüler kültürün, siyasi iletişim yöntemleriyle buluşması, siyasal faaliyetlerin ve politikaların hedef kitle tarafından kabulünü ve onayını daha kolay gerçekleştirmekte ve halkın tepkisine göre siyasal hareketlerine yön vermeyi kolaylaştırmaktadır. Öte yandan ticarileşme ve kâr güdüsüyle davranan ticari medyanın, haber ve tartışma yerine eğlence ve magazin formlarına ağırlık veren, hatta haber ve tartışma programlarının ciddi siyasi içeriğini bile boşaltarak magazinleştiren görüntüsü eklenince, siyasal mesaj sunumları da medya ortamına uygun hale getirilmektedir.

1. SİYASAL İLETİŞİM

Günümüzde siyasal iletişim propaganda, reklâm ve halkla ilişkiler yöntemlerinin birleştiği bir alanda kabul edilmekle birlikte sınırları belirsiz bir disiplindir. Diğer bilimlerle karşılaştırıldığı zaman oldukça yenidir. Sosyoloji, dilbilim, antropoloji, hukuk, tarih, sosyal psikoloji ve felsefe çevresinde analiz edilebilir.

Aziz'e göre "siyasal iletişim kavramı, belli ideolojik amaçlarını, toplumda belli gruplara, kitlelere, ülkelere ya da bloklara kabul ettirmek ve gerektiğinde eyleme dönüştürmek, uygulamaya koymak üzere siyasal aktörler" tarafından çeşitli iletişim tür ve tekniklerinin kullanılması ile yapılan iletişim olarak tanımlanır (Aziz, 2007:3). Siyasal iletişim, siyasal süreçlerle iletişim süreçleri arasındaki ilişkileri ele alan araştırmalardan oluşan, disiplinler arası bir akademik alan olarak da tanımlanır (Mutlu, 1998:304).

Siyasal iletişim kavramı ilk olarak hükümetin, seçmen kitlesiyle arasında kurduğu iletişim anlamını taşıyordu. Daha sonra, özellikle seçim kampanyaları sırasında iktidardaki siyaset adamlarıyla muhalefetteki siyasetçiler arasındaki söylem mübadelesi anlamını kazandı. Zaman geçtikçe bu anlam genişledi ve kamuoyunun ilgi alanlarıyla siyaset adamlarının davranışları arasındaki ayrılıkları inceleme işlevini kapsamına aldı.Wolton siyasal iletişimi, "Farklı aktörler tarafından dile getirilen ve medya tarafından aktarılan siyasal söylemlerin üretimi ve değişimine ilişkin akla gelebilecek her şey" olarak nitelemektedir (Wolton, 1991:51-52). Her toplumsal birimin kültürel ve ekonomik kararları aynı zamanda siyasal kararlardır. Ayrıca her kültürel ve ekonomik etkinlik siyasal boyut taşır.

Siyasal iletişimin kendine özgü karakteristikleri, özellikleri vardır. Bu özellikler her ne kadar farklı iletişim türlerinde de görülürse de siyasal nitelikteki iletişimde daha belirgindir ve bu özelliklerin olmaması durumunda etkili bir siyasal iletişimden söz edilemez. Bunlar; kaynağın güvenilir olması, ikna yeteneğinin olması, hedef kitlenin özelliklerinin bilinmesi, mesajın içeriği ve iletişim kanallarının doğru seçimidir (Aziz, 2007:69-72).

Günlük toplumsal ilişkilerde insanlar siyasal iletişime çeşitli şekillerde maruz kalmaktadır. Bunun nedeni siyasal iletişim aktörlerinin günlük hayatın her alanında karşımıza çıkmasındandır. Bu yer alışta siyasal iletişim aktörleri siyaset üzerine çeşitli söylemler üreten, siyasal liderler, medya profesyonelleri, baskı grupları, sendikalar vb. olabilmektedir. Bu aktörlerin birbirleriyle yürüttükleri söylemlerin değiş-tokuşu çerçevesinde siyasal iletişim süreci gerçekleşir.

Siyasal iletişimde üzerinde durulması gereken önemli bir diğer öğe, siyasal iletişimin nasıl yapılacağı, hangi tür yöntem ve teknikler kullanılarak hedef kitleye aktarılacağı hususudur. Bu öğe, siyasal söylemin etkili olarak gönderilip gönderilmemesini de belirler. Burada iletişim yöntem ve tekniklerinin özelliklerinin çok iyi bilinmesi; hedef kitlenin hangi yöntemle ve hangi teknik kullanılarak verilen siyasal mesajları alacağı hususlarının bilinmesi gerekir. Ayrıca, yıllara bağlı

olarak, özellikle iletişim teknolojisindeki hızlı gelişmeler sonucu bu yöntem ve tekniklerin de günün koşullarına bağlı olarak değiştiği göz önünde bulundurulmalıdır.

1.1. Siyasal İletişimde Retorik ve Propaganda

Tüm siyasal iletişim olgusunda amaç, hedef kitleyi etkilemek olduğundan, bu amacın gerçekleşip gerçekleşmediğinin de bilinmesi gerekir (Aziz, 2007:6). Çünkü siyasal iletişimde asıl hedeflenen iknanın oluşabilmesidir. Çünkü ikna edici iletişim siyasi iletişimin temelidir.

Siyasal iletişimin başarısı kaynağın inandırıcı olmasıyla; söylemin somut sonuçları konusunda hedef kitlenin ikna olması da, onun düşünce, tutum ve davranış değişikliği göstermesiyle ölçülebilir (Ayhan, 2007:33). İkna için öncelikli olarak kişinin gönderilen mesaja dikkat kesilmesi gerekmektedir. Bu amaçla mesajın, insanların dikkatini çekecek şekilde kurulup sunulması büyük önem taşımaktadır. Daha sonra alıcı mesajı anlamalı, kabul etmeli ve hafızasında tutmalıdır. Bütün bu aşamaların sonucunda, ortaya amaçlanan davranış çıkacaktır (Kalender, 2000:129).İkna çalışmalarına hangi açıdan yaklaşılırsa yaklaşılsın, değişmeyen ve yoğunlukla kullanılan bazı teknikler bulunmaktadır. Bunlar arasında mizah çekiciliği, cinsel çekicilik, mesaj tekrarı, korku çekiciliği ve kapıyı aralama (foot in thedoor) tekniği bulunur. Mesajların tekrar edilmesine genellikle propaganda çalışmalarında daha sık rastlanmaktadır (Kalender, 2000:132).

Siyasal iletişimde iletiler hedef kitlenin ilgi alanına göre ve dil düzeyi olarak da yine hedef kitleye göre düzenlenir. Bu nedenle siyasal iletişimi iktidarı ele geçirmek için kullananların dil düzeyi ve söylemi hedef kitlenin beklentileriyle örtüşmelidir (Ayhan, 2007:33).

Siyasal iletişim mantıklı, inandırıcı konuşma olarak özetlenebilecek "retorik" ile çok yakından ilişkilidir. Antik Yunan'da bireylerin ya da toplulukların bir konuda inandırılması için yapılan iletişim, akla ve mantığa uygun güzel konuşma, ikna edici konuşma olarak bilinen "retoriksel" (rhetoric) konuşma şeklinde yapılırdı. Bu tür iletişimin temelinde ise ikna edici konuşmaların olması gerekirdi. Kavramın ortaya çıkmasında, Aristoteles'in yazdığı "Retorik" adlı kitabının payı çok büyüktür." Aristoteles'e göre retorik "….Belli bir durumda, elde var olan inandırma yollarını kullanma yetisidir..." (Aziz, 2007:17) Siyasi fikir, gaye ve programları geniş halk kitlelerine anlatmak için yapılan konuşmalara ise siyasal hitabet adı verilir. Siyasi nutuklarda toplulukların fethedilmesi söz konusu olduğu için her çeşit belgeden yararlanılır ve her türlü hatiplik sanatına başvurulur. Siyasi hatip, bu konuda ne kadar kozu varsa ortaya döker. Çünkü nutuk kendisine büyük bir ün kazandırabileceği gibi, bu şöhreti tamamıyla yok edebilir de (Doğru, 2000:76). Siyaset her zaman retoriğin ayrıcalıklı alanlarından birini oluşturmuştur ama bunun için tartışmanın en azından ilke olarak serbest olduğu demokratik bir rejim gerekir. Bununla birlikte, retoriğin en yoğun olduğu yer genel tartışma alanı değil, oy toplama siyasetine yönelik kaygılardır (Meyer, 2009:100).

Siyasal iletişim ve retorik ilişkisinde özetle belirtmek gerekirse, eski çağlardan beri, nedeni ne olursa olsun, geniş halk kitlelerini etkilemek; tutum ve davranış değişikliği yapmak üzere kullanılan siyasal iletişimde retorik ile ilgili hususlara özen gösterilmesi, siyasal iletişimin de başarısını arttıracaktır (Aziz, 2007:18)

Aristoteles, retoriksel konuşmaları siyasal (politik), hukuksal ve törensel olarak üçe ayırarak incelemiştir. Politik retorik, günümüzde kullanılan düzeyli siyasal iletişim olgusu için de son derece önemlidir. Retoriksel konuşmada, konuşmacı izleyici ya da seyirci kitlesinin nabzını tutarak, onu ikna etmek için konuşur. Retoriksel konuşmada, izleyenin sıkılması değil, tersine onu ikna edici, verilen mesajlara inandırıcı bir üslup kullanılır. Bu açıklamalar, retorik ile bugün kullanılan siyasal iletişim olgu ve süreci arasında bir paralellik olduğunu göstermektedir (Aziz, 2007:18).

Siyasal ya da politik iletişim; propaganda, siyasal reklam gibi bileşenlerden hangisini kullanırsa kullansın ereğine ulaşabilmesi için bir düzleme gereksinim vardır. Bu düzlem de, kamuoyudur. Kamuoyu oluşturmanın ölçeği, hareket alanına göre değişkenlik gösterir. Büyük hedefleri olan çıkar çevreleri, grup veya devletlerin siyasal iletişimle oluşturmayı amaçladıkları kamuoyu, zaman zaman küreseldir (Ayhan, 2007:34).

Diğer retorik biçimlerinin çoğundan farklı olarak, siyasal retorik (hitabet) tüm yurttaşlar açısından bir anlam ifade edebilir. Siyasal hitabetin gücü hem bu kapsamından hem de çeşitli meşruluk

derecelerinden kaynaklanır. Pek az konuşma biçimi başkan ya da başbakan gibi üst düzey siyasetçininki kadar iyi bilinir ya da kitle iletişim araçları yoluyla yaygın bir şekilde dağıtılır (Van Dijk, 1999:364).

1.2. Siyasal İletişimin Aktörleri

Günümüzde siyasal iletişimin üç temel unsurundan söz edilmektedir. Bunlar; siyasal örgütler; aktörler, kitle iletişim araçları/medya ve alıcı hedef kitledir. Siyasal iletişim olgu ve sürecinde öncelikle siyasal iletişimi ya da söylemi başlatan taraf "siyasal örgütler" (politicalorganisations) ya da aktörlerdir. Bunlar siyasal iletişimde bulunan taraf, yani kaynaktır. Siyasal iletişim sürecini başlatandır. Alıcı kitle ise, siyasal mesajın gönderildiği, alması ve etkilenmesi gereken taraftır, halktır, vatandaştır, kamuoyudur. Siyasal iletişimin üçüncü öğesi olan kitle iletişim araçları/medya ise mesajların vericiden alıcıya (hedef kitleye) gönderilmesini sağlayan kitlesel iletişim kanallarının tümüdür. Özellikle günümüzde siyasal söylemin nerede ve nasıl olursa olsun hedef kitleye ya da kitlelere ulaşmasının en etkili yolu olarak kabul edildiğinden, araç ya da kanal olarak "medya" ele alınmaktadır. Siyasal iletişim, ağırlıklı olarak medya aracılığı ile yapılmaktadır (Aziz, 2007:7). Siyasal iletişimde aktörlerin her biri toplumsal ilişkiler çerçevesinde kendilerine biçilen rolleri oynamaktadırlar. Siyasal iletişim ortamının oluşmasında siyasal aktörlerin olmazsa olmaz rolleri vardır. Bu aktörlerden her biri rollerini oynayarak sistemin oluşmasını sağlarlar.

2. MEDYA VE SİYASAL İLETİŞİM

Siyasal iletişimin araçları, iletişim sürecinin araçlarından farklı değildir. Ancak doğal olarak kitle iletişim araçları önem kazanır. Çünkü hedef kitle kamuoyunun bütünüdür. Kitle iletişim araçlarından sözlü ya da yazılı olarak elde edilen mesajlar, kamuoyu liderleri ya da bu araçları daha bilinçli kullanabilen ve içeriğini eksiksiz çözebilme yeteneğine sahip olan bireyler tarafından, diğer kişilere yüz yüze iletişim aracılığıyla iletilirler.

Uygulanan siyasal sistem ne olursa olsun her ülkede en önemli siyasal iletişim aktörü gündemi belirleyen medyadır. Çünkü medya da yer alan her program siyasal iletişim sürecinin işlemesinde rol oynar ama özellikle haber medyasının rolü önemlidir. Medyanın siyasal iletişimde oynadığı rol aracı rolüdür. Yani var olan sistemin sürdürülmesi doğrultusunda programlar yapar.

Siyasal iletişimin en önemli aktörü haber medyasıdır. Haber medyası yöneten yönetilen ilişkisinde önemli bir kamuoyu ve gündem oluşturmakta ve denetim yaparak, bu konularda seçmen halkı bilgilendirmektedir (Uztuğ, 2004:57). Siyasal iletişim süreci çok büyük bir oranda kitle iletişim araçlarının toplumsal etki ve işlevleri içerisinde gerçekleştirilmektedir. Kitle iletişimi, son derece güçlü olarak kabul edilmektedir; reklamlar aracılığıyla bizlere bir şeyler satın aldırma, kamuoyunun düşüncelerini biçimlendirme gibi önemli işlevlere sahiptir. Yeni teknolojilerin ortaya çıkmasıyla, medya olgusu daha fazla zamanımızı alan, bizde daha fazla bağımlılık yaratan bir konuma yükselmektedir.

Kitle adına karar verenler, kamu adına belli formülleri öne sürenler, medyatik kamuoyunun birer göstergesidir. Gerçek kamuoyu ise, ne tür pozisyonda olduğu pek bilinmeyen, kendini yansıtacak kadar özne ve nesnelerine güven duymayan bir kamuoyudur (Köse, 2004:173). Seçmenlerin kitle iletişim araçlarını özellikle televizyonu büyük ölçüde bilgi kaynağı olarak kullandıkları anlaşılmaktadır. Kitle iletişim araçları özellikle gündem kurma ve suskunluk sarmalı gibi teoriler doğrultusunda, seçmen tercihlerini etkileyebilecek bir güce sahip bulunmaktadır. Ancak bu güç, seçmenin yapısına, parti ve lidere bağlılığına, eğitim düzeyine, hangi bilgi kaynaklarını daha çok kullandığına, kitle iletişim araçlarına güven derecesine bağlı olarak değişebilecektir (Kalender, 2000:128).

2.1. Kitle İletişim Araçlarının Siyasal İşlevi

Toplumsallaşma etmenleri arasında gördüğümüz kitle iletişim araçları, özellikle 20. Yüzyılın ikinci yarısında, önemini giderek artıran bir etmendir. Kitlelerle etkili bir iletişim sağlanmasını isteyen siyasal erkler (hükümetler), siyasal partiler ve çeşitli kamu kuruluşları, özel kurumlar, baskı kümeleri, kitle iletişim araçlarını kendi yanlarında, kendi amaçlarını gerçekleştirmek için kullanma eğilimindedirler. Kitle iletişim araçlarının aynı anda, geniş kitlelere seslenme ve etkileme olanağının

bulunması, özellikle elektronik kitle iletişim araçları radyo ve televizyonun giderek yaygınlaşması, bu konuda bilimsel çalışmalar yapılmasına, kuramlar geliştirilmesine neden olmuştur (Aziz, 1982:48).

Kitle İletişim araçlarının topluma olan etkileri ile ilgili ilk kuramsal görüş Mills'in (1951) öncülüğünü yaptığı, "kültürün yansıması" görüşüdür. Mills'e göre, kitle iletişim araçları, modern toplum yaşamının aynasıdır. Aynı görüşü paylaşan Berelson ise, neyin yansıtıldığı üzerinde durur. Berelson'a göre, kimi kitle iletişim araçları, kimi konularda, kimi koşullar altında, kimi insanlara, kimi etkiler yaparlar. Daha sonra yapılan çalışmalarda kitle iletişim araçları ile yapılan iletişimin "uyarı-tepki-etki" yaklaşımı ile işlediği ileri sürülmüştür. Buna göre, iletiler "dev bir şırınga" ile bireylere verilmekte, bireyleri etkilemekte ve ona göre bir tepki gösterilmektedir. Özellikle kırsal kesimde iletişimde önem kazanan bir başka yaklaşıma göre, kitle iletişim araçları ile verilen ileti doğrudan olabileceği gibi, dolaylı olarak, başka kişiler aracılığı ile de etki yapmaktadır. Burada "kanı önderleri" adı verilen kişilerin iki aşamalı modelde önemli rol oynamaları ve kitle iletişim araçlarına açık olan bireylerin, aldıkları iletiyi, kendi süzgeçlerinden geçirerek, bu tür iletişime açık olmayan bireylere aktarmaları söz konusudur (Aziz, 1982:49).

"Medya Demokrasisi" isimli kitabında, siyasetin medya eliyle yönlendirildiğine dikkat çeken Thomas Meyer:Siyaset alanı medya sisteminin etkisi altına girer girmez önemli ölçüde değişir, medya sisteminin kurallarına bağımlı hale gelir. Medya sisteminin mantığı siyaseti sömürgeleştirirken yalnızca siyasalın diğer sistemlerle ilişkisini yeniden yapılandırmaz; siyasal süreci "üretim" düzeyinde de etkiler. Medya mantığının kuralları, siyasal mantıktaki kurucu faktörleri yeniden kalıba döker. Bu anlamda sömürgeleşme, siyasetin medya sisteminin mantığına neredeyse koşulsuz teslim olması demektir (Meyer, 2000:72).

Medya, bize etrafımızda olan biteni anlamamıza yarayacak anlam haritaları kurar. Eğer her şeyi doğrudan deneyimlemiyorsak medya bizim için en önemli dünyaya açılma ve bu dünyayı tarif etme aracıdır. Yaygın medya (ticari ya da kamusal) devletle, hükümetlerle, daha özelde siyasilerle ve bürokratlarla yakın ilişki içerisindedir. Onlara doğrudan ya da dolaylı maddi destek alma, haber kaynağı olarak sürekli referansına başvurma gibi konularda bağımlıdır. Bu nedenle ulusal/yaygın medyada yer alan haberlerdeki konular ve ifade edilen görüşler, söz konusu bağımlılığın da izlerini taşır (Gencel Bek, 2003:134).

2.2. Siyasal İletişimde Gündem Belirleme

Medya, bazı sorunları görmezden gelir ama bazı sorunlara dikkatimizi çeker. Böylece bizim siyasal partileri, başbakanları, politikaları değerlendirdiğimiz ölçütleri belirler. Bir sorunun gündeme gelişiyle birlikte bu sorunun siyasal kararları etkilemedeki ağırlığı da artar. Medya önem verdiği konularla hangi siyasal yargıların ve tercihlerin yapılacağını belirlemektedir. Medyanın sorunları sunum biçimi, kamuoyunun herhangi bir olaya ya da resme nasıl bakacağını, eş deyişle konuyu nasıl görüp, değerlendirip, düşüneceğine yönelik mesaj ve bakış açılarını içeren çerçevelerden oluşmaktadır (Yüksel, 2001).

Kitle iletişim araçlarının günlük gündem belirleme görevi yaptığını savunan bu görüş, B. Cohen'in çalışmasından çıkarılmış ve McCombe, Shaw ve diğerleri tarafından geliştirilmiştir. Bu görüşe göre, kitle iletişim araçları halka "ne düşüneceklerini söylemede" çoğu kez başarılı olmayabilir; fakat izleyicilerine "ne hakkında düşüneceklerini" anlatmada çok başarılıdır. Başka bir deyişle, kitle iletişim araçları dünyayı bizim için inşa etme yeteneğine sahiptir ve bu yönde çalışırlar. Bunu yaparken de belli bir fikrin alacağı yönü belirlemeksizin kamuoyu için gündem hazırlarlar. Günden belirleme (hazırlama) görüşünde, kitle iletişim araçları konular hakkında tutumlar yerine, "farkında olmayı" yaratır. Böylece, dikkat, görüşlerin biçimlenmesinden kitle iletişim araçlarının halkın nüfuz sahasında olan konular hakkında belli "idrakinin" gelişmesindeki rolünün özelliklerine çevrilmiştir (Erdoğan ve Alemdar, 2002:211).

Gündem belirleme tezi, kitle iletişim araçlarının siyasal enformasyon için kullanılışı ile araçların üzerinde durduğu konuların grup içindeki önemi (ya da görünümü) arasında pozitif bir ilişki olduğunu ve kişinin siyasal konulara yönelme düzeyinin kitle iletişim aracının siyasal enformasyon için kullanılmasıyla pozitif olarak ilişkili olduğunu öne sürer. Kitle iletişiminin gündem belirleme düşüncesinin temelinde, bu konular hakkında halkın görüşlerinin kitle iletişiminin verdikleriyle

anlamlı bir şekilde etkilendiği varsayımı bulunur. Daha açık bir deyişle, kitle iletişim araçlarının konulara verdiği öncelikler, izleyiciler tarafından öğrenilir. Kitle iletişim araçlarının öncelikleri halkın öncelikleri olur (Erdoğan ve Alemdar, 2002:212). Kitle iletişimi ve siyasal sistem ilişkisinde kitle iletişim araçlarına yönetimin (özellikle hükümetin) karışmasından, özgürlük ve yasayla düzenleme konuları ele alınır ve bu çerçevede araştırma yapılır (Erdoğan ve Alemdar, 2002:216). Medyanın kamuoyu üzerindeki etkisi sadece gündemi belirlemekle sınırlı olmayıp, belirlediği bu gündem çerçevesinde insanların siyasal liderleri ve kararları değerlendirme ölçülerini etkilemekte ve sorunlar karşısında getirilen çözüm önerilerini önemli ölçüde dayatmaktadır.

Dearing ve Rogers'a göre üç tip gündem vardır. Bunlardan ilki haber gündemidir. Haber gündeminin önemi kitle iletişim araçları içinde hangi konuların önemli yapıldığıdır. İkinci gündem kamu gündemidir. Kamu gündemi haber gündemindeki önceliklerin topluma yansımasını gösterir. Üçüncü gündem ise siyasi gündemdir. Siyasi gündem kamuoyunda önemli konuların siyasetin gündemine nasıl yansıdığı ve siyasi karar alma süreçleri ve yürütme erkinin gündemine etkisidir (Yaşin, 2006:638).

3. SİYASETİN POPÜLER KÜLTÜRLE KARIŞMASI

Siyasal iletişim içinde, siyasetin popüler kültürü kullanması doğaldır. Siyasetçiler, halka ulaşmak amacıyla kullandıkları popüler kültürü ve ürünleri aracılığıyla biz, bizden, bizim gibi algısı yaratmaya çalışmaktadırlar. Bu yolda çeşitli aracıları devreye sokmaktadırlar. Bu aracılardan biri de medyadır. İşte bu aşamada, medyanın üstlendiği rol önem kazanmaktadır. Makro boyutta medya, mikro boyutta ise gazeteler, siyasi hegemonyanın oluşturulmasında önemli bir işlev görmektedirler. Haberin magazinselliği arttıkça, daha çok egemen ideolojinin taşıyıcılığı ve ileticiliği görevini yerine getirir. Bu sebeple "Anaakım (merkez) gazeteler, haberleri magazinsel unsurlarla süsler" varsayımı ileri sürülebilir (Yetkin, 2011:41).Haberin magazinleşmesiyle popüler kültüre olan eğilimin daha da artış kaydetmesi, medyanın bu alandaki eksikliğin giderilmesi için daha fazla ağırlık vermesine yol açmaktadır.

3.1. Popüler Kültür

Kitle iletişim araçları ile üretilen ve yayılan, sadece kitlesel pazar için imal edilen ve kullanımı ve tüketimi de kitlesel olan standardize kültürel ürünler, kitle kültürü olarak da tanımlanan popüler kültürü oluşturmuştur. Popüler kültür dünyanın hemen her yerinde elit kesimin özenle dışladığı bir kültürdür. Geniş emekçi kitlesi ve bilinçsiz orta sınıfın isteklerine yanıt veren özelikler taşır. Kitle kültürü dinamik bir güç olup tüm kültürel farklılıkları yok eder ve türdeşleşmiş bir kültür üretir; değerleri yok eder. Çünkü değer yargıları ayrımcılığı ima eder. Kitle kültürü ise ayrımcılığı reddeder (Mutlu, 1998:215- 216). Popüler kültür, kültürel "şeylerin" teknolojik araçlarla üretimi ve geniş işbölümü etrafında kurulan kapitalist mal üretimi, pazarlaması, dağıtımı ve tüketimi biçimlerine dayanan bir kültürdür (Ercins, 2009:498).

Kitle kültürü, kitle üretimi yapan bir endüstriyel yapının yarattığı materyal yaşamı gerçekleştirme ve bu gerçekleştirmenin bilişsel ve düşünsel biçimidir; kitle toplumunun ticarileşmiş kendisidir (Erdoğan ve Alemdar, 2005:41). Popüler kültür, toplumsal gerçekliklerden kopuşun sonucudur. Popüler kültür taşıyıcısı kesimler, ne modernliğe ve ne de geleneğe uymayan, bir anlamda doğaçlama olarak türetilen "türedi bir yaşam" tarzı yaratmış olmaktadırlar (Eroğlu, 2010:180). Başka bir tanımda da popüler kültür yöneten sınıfların, kültürel değerleri ve gelenekleri, egemen ideolojileri doğrultusunda yeni formüller biçiminde yansıtarak yarattıkları, bağımlı bireylere sundukları kültürdür. Popüler kültür, gündelik yaşamın kültürüdür. Dar anlamıyla, emeğin gündelik olarak yeniden üretilmesinin bir girdisi olarak eğlenceyi içerir. Geniş anlamıyla, belirli bir yaşam tarzının ideolojik olarak yeniden üretilmesinin ön koşullarını sağlar (Oktay, 2002:17). Muteber olanla değil, rağbette olanla sınırları çizilen popüler kültür, gündelik hayata ilişkindir ve gündelik hayat ile kurulan bir retoriktir (Sözen, 2001:55).

Popüler kültürü çeşitli boyutlarıyla ele almak olanaklıdır. Siyasal alanda popüler kültür (örneğin seçimler), egemen örgütlenme ve yapılanma biçimlerinin kabulü, doğrulanması ve yüceltilmesi (halkoyu) demektir. Kitle iletişiminde popüler olan, egemen medya ürünlerinin halk tarafından sevilip tutulduğu anlamına kullanılır (Erdoğan ve Alemdar, 2005:33). Popüler kültürü, kitle iletişim

araçlarının ve süreçlerinin eğlence ve keyif üzerine oluşturulup yaydıkları magazin ve popüler bilgiler desteklemektedir (Eroğlu, 2010:181).

Kültür endüstrisi kavramının siyasal iletişimle olan ilişkisini en güzel şekilde Adorno ve Horkheimer'in görüşlerinde görmek mümkündür. MaxHorkheimer ile TheodorAdorno, Aydınlanmanın Diyalektiği adını taşıyan kitaplarında, kültür endüstrisinin kapitalizmin tahakkümünü yaygınlaştırmak ve insanlar ve onların kültürel anlatımlarını metaya dönüştürmek için teknolojiyi nasıl kullandığı ve aklı nasıl araçsallaştırdığı üzerinde durmuşlardır. Üzerinde durdukları diğer bir nokta ise, geç kapitalizmde öne çıkan eğlencenin işin uzantısı olmasıdır. Üretimin amacı aslında insanları daha büyük ve daha iyi tüketici yapmaktır (Tokgöz, 2008:141-143). Popüler kültürü insanları "güdüp yönetme" çerçevesinde değerlendiren ve bunun "kültür endüstrisi" tarafından oluşturulduğunu savunan Frankfurt Okulu düşünürleri, kitle iletişim araçlarının toplum üzerindeki etkisini bir şırınganın aşı şırıngalamasına benzetmektedirler. Milyonlarca kişi, kitle iletişim araçlarının şırıngaladığı mesajı her gün almakta ve bu mesajlar toplumda ani tepkilere ve hareketlenmelere yol açmaktadır (Batmaz ve Aksoy, 1995:16). Adorno'nun öncülüğünde çok daha gelişen okul, popüler kültürün 'kültür endüstrisi' ürünleriyle 'kültürel aptallar'a dönüştürdüğü fikri üzerinde durur. Gramsci'nin yaklaşımı ise popüler kültürü karşıt baskılar ve eğilimler tarafından biçimlenen güç alanı ilişkileri olarak ele alır. Gramsci'ye göre popüler kültür, kapitalist toplumdaki iki ana sınıf arasındaki pazarlık sahasıdır. Mücadele egemenlik için değil, hegemonik içindir. Burjuvazi, kendi ideolojisinin karşıt sınıfın değerleri içinde bulduğu yer ölçüsünde hegemoni kurabilir; yani onu yok ederek değil, kendi ideolojisine eklemleyerek ve kendine uydurarak bu güç alanından baskın çıkabilir (Erdoğan ve Alemdar, 2005:104-105).

Popüler kültüre olumlu yaklaşanlar "halk bunu istiyor", "popüler olan, yaygın olan haklıdır" görüşünü benimserken, olumsuz yaklaşanlar ise popülerin ticari, ucuz ve sıradan olduğunu ve bu kültürün esiri olan insanların birbirinin aynısı, standartlaşmış, ve yozlaşmış olduklarını savunmaktadırlar. Popüler kültür tanımında ortaklaşa paylaşılan görüş, gündelik yaşamın 'tüketim kültürü" olması noktasındadır(Ercins, 2009:497).

Yaşamın zor, sıkıcı ve monoton olduğu çağımızda; insanların medya ürünlerine yöneldiklerinde gündelik sıkıntılarından uzaklaşıp, rahatlamaları gerektiği yönündedir. Bu sebeple, ciddi gazetecilik yapan kuruluşların da magazin öğelerini sayfalarına, ekranlarına taşıdıklarına şahit olmaktayız.Kitle iletişim araçlarıyla birlikte hem üretilmekte hem de dağıtılmakta olan popüler kültür, kültürel mekanizmanın içinde sanat, bilim, eğlence, haber alma gibi yaşamsal önem taşıyan olguları, yeniden üreten bir süreci de barındırmaktadır. "Rağbette olma" popüler kültürün en önemli söylemidir. "En çok tercih edilen", "halkın istediği" gibi meşrulaştırma süreci bu söylem içerisinde kendini gösterir.

4. SİYASETİN MAGAZİNLEŞMESİ: POLITAINMENT

Kitle iletişim medyasında yaşanan gelişmeler, kitle iletişim medyasının sadece bilgi aktaran, eğlenceyi kamusallaştıran ya da eğiten bir mecra değil; bilgi ile eğlenceyi birbirine karıştıran bir pakete dönüşmesine yol açmıştır. Günümüzde, magazin kavramı, çok çeşitli konuların yer aldığı, fotoğraf kullanımının ön plana çıktığı, sayfaların renkli bir biçimde düzenlenip, okuyucunun ilgisini çekmeye çalışan süreli yayınlar olarak kullanılmaktadır. Magazinleşme, bilgiyle ilgili programlara eğlencenin eklemlenmesidir. Bu kavram bilgilendirirken eğlenmeyi, iyi zaman geçirtmeyi amaçlayarak, insanları gündelik yaşamlarının sorunlarından bir süreliğine de olsa uzaklaştırmayı tanımlamaktadır

İnsanların bir habere ilgilerini çekmenin önemli bir yolu da haberin anlatımının veya sunumunun renkli bir içeriğe sahip olmasıdır. DennisMcQuail, kitle iletişiminin dolayısıyla medyanın toplumsal işlevlerini sayarken, eğlence olgusunun toplumu rahatlattığını, eğlenme olanağı sunarak, toplumsal gerilimi azaltan bir öğe olduğunu ve bu durumun da önemli işlevler arasında yer aldığını söylemektedir. Siyasal iletişimin aktörleri de medya gündeminde yer alabilmek için, mesajlarını oluştururken anlatım ve sunumlarında renkli bir içerik kullanmayı yöntem olarak tercih edebilmektedir.

Popüler basındaki gelişim, sokak edebiyatını da içine alarak, okunması zor haber, yorum ve yazıların yerine çizimler, dramatik haberler ve sansasyona dayalı ve dehşet içerikli haberler

yayımlamaya başlamıştır. Medya, haberlerin sunumunda mümkün olduğu kadar izleyici ilgisini çekmek zorundadır. Bu, zaman zaman izleyenleri ağlatarak zaman zaman da güldürerek olur.

Pahalı ve dar eğlenme alternatiflerine karşı, ucuz ve bol bir dinlenme imkânı veren kitle iletişim araçları, insanlara kendi mekânlarından ayrılmadan da eğlenme şansı sunmaktadır. Fiili durumda, kitle iletişim araçlarının en etkili olduğu alan, eğlendirme işlevidir. Mevcut kitle iletişim araçlarının eğlendirici işlevi, toplumsal aymazlığın ve gerilimlerin oldukça yüksek olduğu şimdiki zamanlarda, toplumdaki gevşetici ve keyif verici yayınlar sayesinde, özellikle adaletsiz işleyen ekonomik ve siyasi sistemin sorgulanmasına da çok büyük bir engel teşkil etme işlevine dönüşmektedir. Bir anlamda, kitle iletişim araçları, yaşanılan hayattaki birçok ciddi sorunu, "sulandırıcı" bir yanıyla ele almakta ve her şeyi bir eğlenme ve keyif alma davranışı içerisinde sunmaktadır. Kitle iletişim araçlarının bu yönlendirmesine bakılacak olursa, postmodern dönemin en "uyuşturucu" araçları oldukları da gözden kaçmamaktadır (Eroğlu, 2010:381).

Özellikle tanınmış kişilerin, kitle kültürü ideallerinin yaşamları ve özelleriyle ilgili merak giderici haberlerin ön plana geçmesiyle magazinelleşme süreci herkesin gözleri önünde başlatılmıştır. Haberin magazinelleşmesi haberde var olan ya da gizli dramatik öğeleri özellikle öne çıkararak, haberin 'sansasyon yaratıcı tarzda' sunumu olarak tanımlanabilir. Haber değeri olmayan, bayağı ve önemsiz olayların eğlence temelinde hikayeleştirilerek, oyunsallaştırılması, özünden de saptırılarak, çarpıtılması, abartılması, magazini magazin yapan özellikler olarak sıralanabilir (Taşkıran, 2007:60-62).

Siyasetin popüler kültürle karışmasıolarak nitelendirilecek birçok örnek verilebilir. Özellikle kitle iletişim araçlarının gelişiminin yaşandığı 20. Yüzyılda devlet başkanlarının kültür endüstrileri emtialarının taşıyıcıları ile görünür olma çabaları, ayrıca siyasi kampanyaların etkin biçimde kullanılması da söz konusudur. Siyasetin popüler kültüre yönelişinin yanı sıra popüler kültürün de siyasete yönelişi söz konusudur: Hollywood aktörlerinden RolandRegan siyasete atılarak Birleşik Devletleri Başkanı, Arnold Schwarzenegger' ın ise California Valisi olması gibi örnekler çoğaltılabilir. Türkiye'de de siyasetin tarihsel gelişimine bakıldığında da popüler kültür ile ana akım siyasal uygulamalar arasında bu karışmanın sayısız benzer örneklerini bulmak olasıdır (Yetkin, 2011:28).

Politainment ve magazinleşme kavramları, birbirinden farklı kavramalar olsalar da, günümüzde iç içe geçmiş kavramlardır. Bu nedenle, her ikisi de birbirinin tamamlayıcıları olmuştur. Politainment, iki sözcüğün birleşiminden üretilen kavramdan gelmektedir. Bu sözcük Politika (politic) ve Eğlence (Entertainment) kavramlarının birleşimidir ve genel anlamda siyasi bilginin eğlence yoluyla aktarımını ifade eder. Politainment kavramı, genellikle, magazinleşme kavramı içerisinde kullanılır; ancak, sadece magazin gazeteciliği değildir. Aynı zamanda, ciddi gazeteciliğin içeriğinin hafifleştirilerek magazinleştirilmesi durumunu da açıklar. Poli-tainment, medyadaki önceliklerin siyasi haber ve bilgiden eğlenceye doğru kaymasıyla ilişkilidir.

Politainmentkavramının ortaya çıkışı,GerhardSchulze'un "yaşantı toplumu" kavramına dayanmaktadır. Ona göre, dünyada, finansal piyasalardaki sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, bilişim ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle ortaya çıkan küreselleşme olgusu, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanları da etkisi altına almıştır.Artık toplumsal dünyada belirleyici olan, statü ve saygınlık kazanmaya yönelik bir mücadele değil; zevk ve yaşantı kalitesi olmaktadır. Bu toplumsal gerçeklik, Schulze tarafından "yaşantı toplumu" olarak adlandırılmaktadır. Yaşantı toplumu eğlenceli siyaset/siyasal eğlence olgusunun zeminini oluşturan bir toplumsal gerçekliğe işaret etmektedir (Çebi, 2002:2-3).

Dörner'inPolitainment kavramının zeminini oluşturan ve Schulze'den devraldığı "yaşantı toplumu" kavramı, toplumsal ilişkilerin yalıtıldığı (atomize olduğu), dayanışmacı niteliğini tümüyle yitirdiği, tüketim ve boş zaman etkinliklerinin kimlik ve anlam sağlamada öne çıktığı postmodern dünyada, bir şeyden tad/zevk almayı, bir şeyin keyfine varmayı ve kaliteli yaşantılar deneyimlemeyi öne çıkaran bir hayat tarzının egemenliğini ifade etmektedir. Siyasi aktörlerin, süreçlerin, açıklama şablonlarının ve kimliklerin, eğlence tarzı içinde siyasetin yeni bir gerçekliği olarak monte edildiği, medya dolayımlı bir kamusal iletişim, Politainment olarak adlandırılmaktadır (Bora,

2001:1).Politainment, bir siyasi figürün varlığını gerektiren medya olayı bağlamda yumuşak haber ya da bilgi-eğlence sunumu diye de ifade edilebilir.

90' lı yıllardan sonra, daha önce olmayan siyaset ve eğlencenin (sunum, gösteri, şov dünyası anlamında) bir arada olduğu artık her yerde görülmektedir. Siyasi konular, kişiler eğlence, medyayla birleştirilip, toplumla bu şekilde iletişim sağlanmaktadır. Toplum siyasete yaklaştırılarak, haberdar edilmektedir. Eğlendirici formattaki siyaset, 21. yüzyılın siyasi kültürünün belirleyici unsuru olmaktadır. Politainment, her zaman birlikte hareket eden ve birbirinden ayrı anlaşılması mümkün olmayan "eğlendiren (eğlenceli) siyaset" ve "siyasi eğlence" unsurlarından oluşmaktadır. Birincisinde siyaset, seçimleri kazanmak için medya kullanmaktadır. Siyasi aktörlerin eğlence kültürünün enstrümanlarına el atmasıyla yürütülen eğlendirici siyaset, siyasetin, medya ve pazarlama tekniklerin kullanması ve halkın görmesini istediği gibi oluşturularak yapılmaktadır. Seçimden sonra da kalıcı olabilmek için medyayı kullanmaya devam edilmektedir. İkincisinde ise medya (eğlence endüstrisi) siyaseti kullanmaktadır. Eğlence endüstrisi bilerek ürünlerini ilginç ve çekici hale getirmek için kendi kurgusal görüntüleri için malzeme olarak siyasi özellikleri, sorunları ve olayları siyasi eğlenceunsuru olarak kullanmaktadır. Film, dizi şovlar v.s. Kurgu izleyicinin ilgisini çekecek şekilde yapılmaktadır. Amaç, para veren kitleyi yakalamaktır (Döner, 2001:31-32).

Politainment, halka siyasetle ilgili bir bağ kurdurulmasını sağlamaktadır. Normalde halk siyasi sistemin, karışık süreçlerin içinde bulunamayacak iken, Politainment sayesinde soyut da olsa, soyut olanı somutlaştırarak, içine çekerek yakınlaştırmaktadır. Politainment, örneğin azalmış olan ilgiyi tekrar tazelemektedir. Tekrar ile günışığına çıkararak, konu haline gelmesini sağlamaktadır. Böylelikle ister medyada, ister evlerde bazı konulara tekrar dikkat çekilmesini yardımcı olmaktadır (Döner, 2001:33).

Medya söyleminin "politainment" olgusu üzerinden oluşturulmasının sonucu olarak, siyasal aktörler, siyasal partiler ve kampanya yürüten danışmanlar, etkinliklerini bu duruma uygun bir strateji üzerinden gerçekleştirmektedirler. Siyasi aktörler, medyada yer alabilmek için politainment üzerinden bir siyaset yapmakta ve eğlence unsurlarından faydalanmakta; medyanın haber üreticileri ise yapılan siyasal haberi, eğlence unsurları katarak inşa etmektedir. Böylece siyasetin içeriği boşaltılmakta ve medyanın siyasi aktörlere dair zihinlerde oluşturduğu imajla, seçmenin oy verme eylemine ve sandıktan çıkan sonuçlara etkide bulunulmaktadır (Algül, 2004:4-5)

Dörner, politainment'in etki ve sonuçlarını da şöyle özetler (Döner, 2002:3-6):

1. Seçmen her şeyi görmeye başlamaktadır. Siyasetçinin özel hayatı, yaşam stili, değerleri…. Artık "tanrının gözü gibi oluyor", seçmenin gözünden artık bir şey kaçmamaktadır.

2. Medyanın da siyasetin de işine gelmektedir. Bir tarafın reytingini arttırırken, diğer tarafın da oyunu yükseltebilmektedir.

3. Halkla duygusal bağ kurulmaktadır. Kendini iyi hissediş (feel-good) yaratılmaktadır.

4. Diziler filmler sayesinde halk siyasetle daha yakınlık duyarak, ilgilenmektedir. Hatta heyecanlı bulmaktadır. Propaganda veya karşı fikirde mi olunduğunun farkına varabilmektedir. Karşı tavırlarını da cesaretle ortaya konmaktadır. Siyasetçiyle seçmen yakınlaşabilmekte ve ikisi arasında bağ kurulmaktadır.

Türkiye örneğinde konuyu değerlendirirsek, siyasi haberlerin eğlence içerikli sunumunun 1980 darbesi sonrasında, baskıcı rejimin, siyaseti toplumun ilgisi dışında tutma çabalarıyla başladığını ve "basında magazinleşme olgusu" olarak adlandırılan bir sürece adını verdiğini söyleyebiliriz. Siyasi haberlerin ve siyasi aktörlerin, magazinsel sunumu sadece magazin programları ve magazin sayfalarıyla da sınırlı kalmamıştır. 1990 sonrası, özel televizyonların yayına başlaması ile birlikte bu durum "Televole" adı verilen yeni bir görsel boyut kazanmış ve siyasi haberler, eğlence unsurlarıyla hafifleştirilerek televizyonların ana haber bültenlerinde sunulmuştur. Televole kültürünün yerini daha sonra yarışma programları doldurmuş ve siyasetin yerini bilgi yarışmaları almıştır.

Baskıcı dönemlerde, siyasi hoşgörünün kaybolması, haberlerin içeriğine müdahalelerin olması ve ekonomik yaptırımların artması, siyasi eleştirilerin mizahla birlikte magazinsel boyut kazanmasına yol açmaktadır. Günümüzde bu durum Televole kültürünün de kabul görmemesi nedeniyle, ilginin kısmen

yarışma programlarına kısmen de yemek programlarına kaymasını sağlamıştır. Mutfak haberleriyle şehir kültürleri harmanlanmakta, özellikle belediyeler bu program yapımcılarını baş tacı yapmaktadır.

Günümüzde özellikle milletvekillerinin halkla birlikte olduğu ve TRT Haber'de yayımlanan "Meclis Taksi" programı, Politainment açısından örnek verilebilecek bir programdır. Her hafta siyaset dünyasının ünlü isimlerini konuk eden "Meclis Taksi" hem yolcularını gidecekleri yere ulaştırmakta hem de birbirinden sıcak sohbetlere ev sahipliği yapmaktadır.Milletvekili ya da bakan, her hafta siyasete yön veren bir isim Meclis Taksi'nin direksiyonuna geçerek, kâh taksi durağında bekleyerek kâh yoğun trafikte müşteri aramakta ve bu "müşteri vatandaşla" gündeme ilişkin sohbet etmektedir.

SONUÇ

Kamuoyunun oluşumunda medyanın rolü tartışmasızdır. İletişim teknolojisinin gelişmesi, çeşitli açılardan popülerlik kavramının kapsamını genişletmiştir. Eski toplumsal hiyerarşi geçmişe oranla zayıflamış olduğundan popüler kültürün yayılma alanında da bir genişleme olmuştur. Kamuoyu oluşturanlar halktaki eski yerleşmiş düşünceler yerine yenilerini geçirirler. Bu bakımdan da bu çevreler için popüler kültür ortamı en elverişli olanıdır, çünkü seçkin kesimler bu konuda daha dirençlidirler. Siyasal açıdan seçmen oy sayısı, seçkinlerinkinden çok daha fazla olduğu için, hedef kitle halktır. Böylece hedef kitle haline gelen halkçeşitli koşullandırmalarla homojenleştirilir. Bu tektipleştirmede medya ve eğlence unsurlarını içeren popüler-magazinel yayıncılık unsurları kullanılır. Medya aracılığıyla yürütülen ve kamuoyunu hedefleyen siyasetin popüler kültüre yönelişinin yanı sıra popüler kültürün de siyasete yönelişi söz konusudur

Siyasi bilgilerin, halkın bilgi ihtiyacını karşılamaktan uzak olması ve olaylara yüzeysel bir yaklaşımla ve kolaycılığa kaçarak yaklaşılması, en yaygın eleştirilerden biridir. Haberin eğlenceye dönüştürülerek sunulması sürecinin sonunda bireyler, dünyada olup bitenler hakkında bütünlüklü ve içerikli bir şekilde bilgilendirilmemelerinden dolayı cahil bırakılmaktadırlar.

Siyasi programlar izleyiciden belirli bir etki elde etmek için izleyicilerin izleme alışkanlıklarına aşina olmak zorundadır. Geleneksel formatların aksine, yaratıcı biçimler bilgi ve eğlence arasında köprü kurmaktadır. Medya şirketleri, piyasa gücünü korumak için eğlenceyi ön plana çıkarmaktadır. Öte yandan, siyasi sunumlarda, eğlenceye yönelik artan eğilim alıcıların algı yetenekleri ile ilgilidir. Siyasetçiler giderek siyasi konularda yetki üstüne duygusallaştırma stratejileri kullanarak oy veren halkın onayını kazanmak için çalışırlar. Siyasetçiler halkın ikna olması için çalışırken kendilerini eğlenceli olmak zorunda hissederler. Ayrıca, lider siyasetçiler için kabul görme konusu; fikirlerinin değerlendirilmesinden ziyade bu siyasi kişiliğin arkasındaki insani yapıya da dayanır.

Türkiye'de özellikle baskıcı dönemlerde, siyasi hoşgörünün kaybolması, haberlerin içeriğine müdahalelerin olması ve ekonomik yaptırımların artması, siyasi eleştirilerin mizahla birlikte magazinel boyut kazanmasına yol açmaktadır. 1980 darbesi sonrası başlayan "magazinleşme olgusu", siyaseti de içine alacak şekilde yayılmış; 90'larda "televolekültürü"ne dönüşmüş. Günümüzde ise yarışma ve yemek programlarıyla devam etmektedir.

KAYNAKÇA

Algül, F. (2004). Günümüzde Siyasal İletişim ve Medyanın Buluşma Noktası: Politainment (Eğlenceli Siyaset/Siyasal Eğlence), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ayhan, A. (2007). Propaganda Nedir?. İstanbul: Literatürk yayınları.

Aziz, A. (1982). Toplumsallaşma ve Kitlesel İletişim,.Ankara: Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksek Okulu Yayınları.

Aziz, A. (2007). Siyasal İletişim, Ankara: Nobel Yayınları, 2. Basım.

Batmaz, V., Aksoy, A. (1995). Türkiye'de Televizyon ve Aile. Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Bora, T. (2001). "Politainment", iç. Medyakronik, 28 Ağustos 2001, http://www.haysiyet.com/y/tbars/t35.html, (Erişim Tarihi: 10.06.2013)

Çebi, M. S. (2002). “Günümüzde Siyasetin Medyada İnşası ve Sunumu Üzerine Bazı Dikkatler”, iç.İletişim, 2002/14 Yaz, Ankara: s. 1-33

Doğru, M.(2000). Hitabet. İstanbul: Damla Yayınevi, 1. Baskı.

Dörner, A. (2001). Politainment Politik in der medialenErlebnisgesellschaft, Frankfurt:Suhrkamp

Dörner, A. (2002). “Politainment versus Mediokratie-Potenzial eunterhalten der Kommunikations for men in der Politik”, Thesenvortrag, Coiogne Conference/ Medienforum NRW, 21 Juni 2002, http://www.yumpu.com/de/document/view/4931546/politainment-versus-mediokratie-mediaculture-online, (Erişim Tarihi: 12.06.2013) s.1-7

Ercins,G. (2009).“Türkiye’de Popüler Kültür Görünümleri ve Gençliğe Yansımaları”, iç. 6. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı, Ekim 2009, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi,s.490-511.

Erdoğan,İ.,Korkmaz,A.(2002). Öteki Kuram. Ankara: Erk yayınları.

Erdoğan,İ., Korkmaz,A..(2005).Popüler Kültür ve İletişim.Ankara: Erk Yayınları, 2. Baskı.

Eroğlu,F.(2010). Davranış Bilimleri. İstanbul:Beta Basım,Gözden Geçirilmiş 10. Bası.

Gencel Bek, M. (2003). “Yerel Politika ve Yerel Medya”, iç. Medya ve Toplum, (der: Sevda Alankuş), İstanbul: IPS İletişim Yayınları, s.133-147.

Kalender, A. (2000). Siyasal İletişim Seçmenler ve İkna Stratejileri. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.

Köse, H.(2004). Bourdieu Medyaya Karşı. İstanbul: Papirüs Yayınevi.

Meyer, M.(2009). Retorik. (çev. İsmail Yerguz), Ankara: Dost Kitabevi.

Meyer,T.(2000).Medya Demokrasisi/Medya Siyaseti Nasıl Sömürgeleştirir? İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Mutlu, E. (1998). İletişim Sözlüğü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 3. Baskı.

Oktay, A. (2002). Popüler Kültürler. İstanbul: İletişim Yayınları.

Sözen, E. (2006). “Popüler Kültür Retoriği: Sahiplik İçinde Yokluk, Rağbette Olma ve Sağduyu Bilgisi”, iç. Doğu Batı Düşünce Dergisi, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 3. Baskı.

Taşkıran, N. Ö.(2007). Medya Okuryazarlığına Giriş. İstanbul: Beta Basım, 2. Baskı.

Tokgöz,O.(2008).Siyasal İletişimi Anlamak. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Uztuğ,F. (2004).Siyasal İletişim Yönetimi. İstanbul:MediaCat Yayınları.

Van Dijk, Teun A.(1999). “Söylemin Yapıları İktidarın Yapıları”, iç. Medya, İktidar, İdeoloji, (der. Mehmet Küçük), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2. Basım.

Wolton, D. (1991). “Medya, Siyasal iletişimin Zayıf Halkası”, iç. Birikim Dergisi, Sayı: 30, s. 51–58.

Yaşın, C.(2006). “Siyasal Kampanya Yönetiminde Bütüncül Yaklaşım”, iç. Selçuk ÜniversitesiSosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Konya: Sayı 15, Eylül 2006, s.631-650.

Yetkin,B.(2011).“Haber Söyleminde Egemen İdeolojinin Yeniden Üretimi: Magazinleşme Bağlamında Bir Analiz”, iç. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi, Güz 2011, Sayı:33, s.29-60.

Yüksel, E. (2001). Medyanın Gündem Belirleme Gücü. Konya: Çizgi Kitabevi.

A3 OTURUMU

TÜRKİYE'DE SOSYOLOJİ TARTIŞMALARI-II:

TARİH

PRENS SABAHATTİN versus ZİYA GÖKALP

Hasan ŞEN[1]

ÖZET

"Prens Sabahattin versus Ziya Gökalp" adlı bu çalışma genel olarak, Türk sosyolojisinin iki önemli figürünü konu edinmektedir. Adı geçen kişiler, her şeyden önce Türkiye'de sosyolojinin kurucularından olmaları bakımından son derece değerli bir yere sahiptirler. Bunun yanı sıra gerek benimsedikleri teorik anlayışları itibariyle gerekse sözü edilen teorik anlayışların (özellikle Türkiye'de hâkim uç) politik karşılıkları itibariyle birbirlerinden oldukça farklı pozisyonlara sahiptirler. Bu bağlamda söz konusu çalışmada ilk olarak, Prens Sabahattin ve Ziya Gökalp'in ortak düşüncelerine yer verilecektir. İkinci olarak söz konusu kişilerin düşüncelerinin karşılaştırılması yapılacaktır. Bu çalışmada, Prens Sabahattin ve Ziya Gökalp'in birçok bakımdan birbirlerinin anti tezi oldukları varsayımından hareket edilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Prens Sabahattin, Ziya Gökalp, liberalizm, korporatizm, birey, solidarizm.*

ABSTRACT

The article named "Prens Sabahattin versus Ziya Gökalp" focusing on two important thinker. Prens Sabahattin ve Gökalop are founders of sociology in Turkey. Therefore these people is very important in intellectual area. But both of them have different theoretical perspectives and political positions in Turkey. In this context this study firstly, aims to discuss their common aspects. As a secondary objective, the main ideas of two people will be compared. This study will follow the hypothesis that they are anti-thesis of each other at many points.

Keywords: *Prens Sabahattin, Ziya Gökalp, liberalism, corporatisizm, individual, solidarism.*

GİRİŞ

Prens Sabahattin ve Ziya Gökalp, Türkiye'nin düşünce tarihinde yer edinmiş iki önemli kişidir. Adı geçen kişilerin önemi, öncelikle ileri sürdükleri düşünceleri ele alma tarzlarından gelmektedir. Şöyle ki Prens Sabahattin, birçok düşünürün devleti sadece pratik tedbirlerle kurtarmaya çalıştığı ve yüzeysel tahlillerin olduğu bir dönemde, ilk defa bilimsel ilkeler ışığında yapı analizine yönelmiştir. Problemlerin kaynağını, batılılaşmada, dinde, ordunun durumda değil, toplumun yapısında aramıştır. Prens Sabahatin'i önemli kılan diğer bir nokta da Osmanlı'nın adeta devlet karakterini simgeleyen "merkeziyetçiliğin" hâkim olduğu bir siyasal ortamda ve "kollektif" düşüncenin hem politik hem de psikolojik olarak karşılık gördüğü toplumsal yapıda, "adem-i merkeziyetçilik" düşüncesini çalışmalarında konu edinen ve savunan ilk kişi olmasıdır.

Ziya Gökalp'in önemi ise, o güne kadar farklı kişiler tarafından ele alınan toplumsal ve politik sorunları, ilk defa (sözcüğün hak ettiği anlamda) akademik düzeyde tartışmasıdır. Çünkü Gökalp, teorik olarak beslendiği Emile Durkheim'in teorik formülasyonunu ve metodik ilkelerini kendi çalışmalarına uygulamıştır. Dahası toplumsal alanı sadece bilimsel olarak analiz etmekle kalmamış ve söz konusu analizleri teorileştirmiş ve kavramsallaştırmıştır.

Sabahattin ve Gökalp, bu çalışmada konu edildiği üzere birçok bakımdan farklı düşüncelere sahiptirler. Fakat buna karşın, adı geçen düşünürlerin bazı noktalarda ortak paydada buluştuklarını da belirtmek gerekir. Nitekim her ikisi de kurumsal değişmelerin kolay ama sosyal değişmenin, mekanik bir etkiyle değil yapısal bir evrimle gerçekleşmesi nedeniyle zor olduğunu dile getirmektedir. Yani uygun toplumsal değişmelerle beslenmedikleri ve yeni bir hayat tarzı, yeni bir nesil yaratılmadığı takdirde, politik ve kurumsal değişimlerin toplumda karşılık bulamayacağını ileri sürmektedir. Nitekim Prens Sabahattin genel olarak batılılaşma çabalarında özelde İttihat ve Terakki tarafından amacın başta Mutlakıyet yerine Meşrutiyeti getirilmek olduğu, yapılmak istenen birçok yeniliğin arzu edilen neticeler vermediğini, aksine önceki politik baskıların aynen devam ettirildiğini ileri sürmüştür.

[1]Yrd.Doç.Dr., Muğla Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, senhasan@mu.edu.tr

Ona göre bunun nedeni, kişiler değil sorunları besleyen ve yeniden üreten sosyal yapıdır. Ve söz konusu yapı değişmedikçe sorunlar ortadan kalkmayacaktır (Sabahattin, 1965:31-32). Gökalp'in 1915-1917 yılları arasında yazdığı sanılan Yeni Hayat adlı eserinin önsözünde sarf ettiği şu sözler, konuya dair paralel düşünceleri ifade etmektedir:

> "Biz siyasi inkılabı yaptıktan sonra ikinci bir görevle karşı karşıya kaldık: Sosyal inkılabı hazırlamak! Siyasi inkılap, meşrutiyet düzeninin hükümete uygulanması demek olduğu için gerçekleştirilmesi pek kolaydır. Fakat sosyal inkılap makine işleyişinde bir oluşum değil, manevi bir gelişme sonucu gerçekleşebileceği için gayet güçtür… Siyasi inkılabın yapılması için hürriyet, eşitlik ve kardeşlik gibi meşrutiyetin ruhunu temsil eden kuvvet-fikirlerin ortaya çıkması yeterli idi. Oysa sosyal inkılap, kuvvet-hislerin gelişmesi ve yükselmesine bağlıdır" (Gökalp, 1995:9).

Gökalp'e göre, hürriyet, eşitlik gibi fikirlerin sosyal yaşamda karşılık bulması için sosyal devrimle yayılması gerekir. Sosyal devrim ise iktisadi, ailevi, bediî, felsefi, ahlâki, hukuki ve siyasi yönleriyle yeni bir yaşayış yaratmakla mümkün olabilir. Bunlara yeni değerler eşlik etmelidir (Ülken,1966:501).

Prens Sabahattin ve Ziya Gökalp'in ortak noktalarından biri de şudur: Gerek Sabahattin gerek Gökalp, sosyal yapının bilimsel modellerle ve metodlarla analiz edilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Zaten Osmanlı'nın içinde bulunduğu temel sıkıntıların başında, sorunu hep askeri alanda aranması ve sosyal yapının uygun bilimsel yollarla tahlil edilmemesi olduğunu iddia etmişlerdir[2]. Örneğin Prens Sabahattin mevcut sorunların tespiti için kapsamlı ve bilimsel bir çalışmanın yapılması gerektiğini söylemektedir. Bu düşüncesinde de benimsemiş olduğu Le Play'ın ve Science Sociale ekolünün etkisi görülmektedir. Bu ekol sosyal yapının ancak bilimsel bir analiz ışında açıklanabileceğini savunur. İşte bunu Türkiye'de ilk yapan kişi Prens Sabahattin'dir. Ona göre, sorun "sosyal hayatımızın güçsüzlüğünden ileri" gelmektedir. Söz konusu sorunu çözmek için de bilimsel analizlere ihtiyaç vardır. Prens Sabahattin, Science Sociale ile ilgili olarak şunları ifade etmiştir:

> "Korkunç ve derin uçurumlarla dehşete bürünen bir gece yolculuğunu güçlü bir projektörle nasıl tehlikesiz bir duruma sokmak mümkünse Science Sociale yardımıyla da sosyal hayatımızın en belirsiz ve karanlık sorunlarını aydınlatarak ve açıklayarak gelecek yolculuğunu öylece güven altına almak mümkün" (Sabahattin, 1965:36).

Toplumsal yaşamın bilimsel olarak analiz edilmesi gerektiğini belirten Gökalp'e göre, "halkın bilinmesi için cemiyet ilmine ihtiyaç vardır. İlmi İçtima dil, meslek v.b. ayrılıklarından ileri gelen kötü fikirleri bertaraf ederek, onların yerine sağlam fikirler koyacaktır. İçtimai hastalıkları teşhis ve tedavi için gereken vasıtaları bu ilim hazırlar" (Ülken,1966:495).

Her iki düşünürün ortak noktalarından bir diğeri de teorik ve pratik[3] olarak gündelik politik meselelere karşı ilgili olmaları ve bunu akademik çalışmalarında hissettirmelerdir[4]. Nitekim Prens Sabahattin'in en önemli eserlerinden birisinin adının Türkiye Nasıl Kurtarılabilir olması oldukça manidardır. Ziya Gökalp'in birçok eserinde sözü edilen meselelere dair tespit ve çözüm içermektedir.

---

[2] Osmanlı Devleti'nde, yaşanan yenilgilerin nedenleri hep askeri alanda aranmış ve bu alanın düzeltilmesiyle sorunların ortadan kalkacağına inanılmış, bu konuda çeşitli raporlar hazırlatılmıştır. Koçi Bey'in IV.Murat'a sunduğu rapor, Koca Sekbanbaşı'nın Sultan Mustafa'ya sunduğu rapor bunlar arasındadır.

[3] Örneğin Ziya Gökalp, Prens Sabahattin'e oranla politikada daha görünür ve etkin bir haldedir. Örneğin Ziya Gökalp, İttihat ve Terakki'de yer almış ve düşünceleri ile partiyi yönlendirmiştir. Sabahattin de aynı şekilde bir dönem adı geçen partide ve farklı politik oluşumlarda yer almış fakat savunduğu düşünceler nedeniyle gerek partinin ileri gelenleri gerekse partiyi entelektüel açıdan takviye eden kişilerin ona karşı besledikleri olumsuz tutumlar nedeniyle partiden ayrılmıştır. Örneğin Prens Sabahattin, İttihat ve Terakki'nin sıkı savunucularından biri olan Hüseyin Cahit tarafından sürekli olarak eleştirilere hatta suçlamalara maruz bırakılmıştır. Şöyle ki, düşünsel olarak Sabahattin'e yakın olan Ahrar Partisi'nin, Patrikane ile anlaşmalar yaptığını iddia ederek Prens Sabahattin'i çok zor durumda bırakmıştır (Ülken,1966:554). Prens Sabahattin bu saldırılardan dolayı kendini sürekli olarak savunmak durumunda kalmıştır. Sözü edilen durum, Prens Sabahattin ve Ziya Gökalp'in, düşünceleri itibariyle karşı kutuplarda algılandığının bir göstergesi olarak okunabilir.

[4] Yeri gelmişken değinelim ki o dönem düşünürlerinin birçoğu dolaylı veya doğrudan bir biçimde gündelik politik sorunlarla oldukça içli dışlı haldedirler. Kurtuluş Kayalı'ya göre, yakın döneme kadar entellektüellerin adeta kaderi haline gelen ve Sabahattin ve Gökalp'i de içeren söz konusu durum, genel olarak gerçek anlamda akademik çalışmaların yapılmasına mani olmuş, teorik ve pratik açıdan verimli çalışmaların yapılmasını geciktirmiştir (Kayalı,1994:59).

Örneğin "Yeni Hayat" adlı eseri, diğer birçok eserinde olduğu gibi ülkesinde ortaya çıkan sorunların çözümü adına beklentilerini dile getirdiği bir eserdir.

Bu ortak yanlarına rağmen Prens Sabahattin ve Ziya Gökalp birçok konuda birbirinden oldukça farklı hatta birbirinin karşıtı düşüncelere sahiptirler. Nitekim toplumun bilimsel metodlarla analiz edilmesi ve değişimin toplumda başlaması gerektiği konusunda hemfikir olan Sabahattin ve Gökalp, söz konusu değişimin nasıl olacağına dair teşhisleri ve çözüm önerileri bakımından birbirlerinden keskin bir biçimde ayılırlar. Sözü edilen ayrılıkta, takipçisi oldukları teorik perspektiflerin etkisi ciddi bir biçimde hissedilmektedir. Şöyle ki, Sabahattin özellikle Le Play'in etkisiyle birey merkezli bir tasarıma ve adem-i merkeziyetçi bir anlayışa sahiptir. Gökalp ise daha ziyade Durkheimci bir sosyolojinin ürünü olan kollektivist, dayanışmacı, toplumcu bir algıyla hareket eder. Bu nedenle adı geçen kişilerin görüşlerinde derin yarılmalar görülür. Bu çalışmada işte bu yarılmalar analiz edilecektir. Buradan hareketle ilk olarak Sabahattin ve Gökalp'in sosyoloji ve toplum kavrayışlarına değinilecektir. Doğal olarak bu kavrayışlar, yine bu başlık altında ele alacağımız birey-toplum ilişkilerini belirlemiştir. Ardından adı geçen kişilerin eğitim, ahlâk tasarımları, iktisat, son olarak özgürlük, hak ve sorumluluk anlayışlarına bakılacaktır.

Sabahattin ve Gökalp'in Sosyoloji Anlayışları

Teorik Perspektif-Yöntem Farklılıkları

İlk olarak Prens Sabahattin ve Ziya Gökalp'in benimsedikleri teori ve yöntem anlayışlarına, ardından söz konusu anlayışların yön verdiği toplum kavramsallaştırmalarına değinelim. İfade edildiği gibi Prens Sabahattin, Science Sociale ekolünden, Frederic Le Play'den ve Edmond Deolins'ten etkilenir. Deney, gözleme dayalı ve mikro analizi merkeze koyan bir yaklaşıma dayanan söz konusu sosyal bilim ekolü, genel olarak İngiliz empirist geleneğin de etkisiyle bireyci bir perspektife sahiptir. Dolayısıyla dedüktif metodları ve buna bağlı olarak kollektivist bakış açısını sorgulayan söz konusu perspektif, kollektivist anlayışın tepeden inmeci yaklaşımlarından beslenen politik ve bilimsel tezahürlerine karşı çıkar. Çünkü kollektivist bakış açıları makrodan hareket ettiği için toplumu gerçekçi bir analize tabi tutmaz ve haliyle yapıyı derinliğine kavrayamaz. Nitekim Muzaffer Sencer'e göre, Türkiye'de bilim alanında ağırlıklı olarak bütüncül-makro bakış açısının benimsenmesi tesadüfi değildir. Söz konusu durum, kollektivist devlet ve toplum tasarımının düşünsel alanda tezahür etmesi gibi yapısal bir nedenden kaynaklanmaktadır. Bunda da toplumsal yapının ve devletin merkezi karakterinin önemli bir payı, bunun gerisinde de bireyci bir zihniyetin, onun da gerisinde özel mülkiyetin olmaması yatmaktadır. Sencer, Sabahattin'e atfen şunları ifade etmektedir:

> "Fikir gelişimini geniş ölçüde körükleyen, özel girişkenliğe dayanmış etkin bir tarım ve ticaret hayatının yokluğu, Doğu'da soyut ve dedüktif bir kafanın doğmasına yol açmıştır. Bu yüzden, gözlem ve deneye dayanan bilimlerin gelişmesi mümkün olmamıştır" (Sencer, 1965:24).

Science Sociale ekolünü ve bireyci perspektifi benimseyen Prens Sabahattin makro ve bütünlükçü genel geçer ifadelerden özenle uzak durmaya çalışarak, "adem-i merkeziyet" fikrini salt politik bir program olarak önermekle kalmamış, söz konusu fikri bir metodik ilke olarak benimsemiştir. Bunun sonucu olarak Prens Sabahattin, toplum analizinde makrodan ziyade mikrodan hareket etmeyi tercih etmiş ve yapıyı oluşturan unsurları mikro ölçekte tahlil etmeye çalışmıştır. Söz konusu durum Sabahattin'in toplum kavrayışını da önemli ölçüde etkilemiştir.

Şöyle ki Prens Sabahattin, John Locke'un insan doğasının ne'liği üzerine yaptığı tartışmalardan hareketle, insanın toplumsallaşabilen bir varlık olduğu şeklindeki liberal tezi benimsemiştir. Bu demektir ki insan, verili olarak toplumsal değil, belli temel ihtiyaçları sonucunda iradi olarak bir araya gelebilen ve ihtiyacı olan kurumları yaratabilen biridir. Dikkat edilirse bu durum genel olarak, liberal teorinin kurumların iradi olduğu yönündeki teorik bir yönelimi barındırır. O halde toplum, verili, olarak ezeli ebedi, değeri ve varlığı kendinden menkul olan, onu oluşturanların üstünde bir değere sahip bir birlik değil tarihsel bir kurgudur. Toplum, bireyin varlık nedeni değil, insanların özel bir biraradalığını temsil eden bir oluşumdur. Buna göre, tek başlılığında anlamlı olan birey öz, kurumlar ve toplum ilinektir. Bu demektir ki toplum, kaynağı birey olan, bireyin iradesinin, diğer bireylerle yaptığı sözleşmenin sonucu, kurgulanmış bir birliktir. Kurgu olması nedeni ile sorgulanabilen, teorik

olarak kırılgan bir birliktir. Hatta bazı durumlarda birey için bir tehdit hali dahi olabilir. Prens Sabahattin, sözü edilen kavrayıştan hareketle, toplumun bireyler üstü bir konumda algılandığı yapıdan bireyci bir yapıya geçmenin gerekliliği üzerinde durmuştur. Bunun için öncelikle Osmanlı toplumunun yapısal haritasını çıkarmayı hedeflemiştir. Konu ile ilgili olarak De Molins'in toplum tiplerine başvurmuştur.

De Molins, genel olarak toplumcu-kamucu toplum ayrımını yapmış ve Batı toplumunun doğu toplum karşısındaki gelişmesinin ve ilerlemesini iki toplumun sahip olduğu özelliklere bağlamıştır. Gözlem ve deneye dayalı bireyci toplumların daima ileri olduklarını, bütüncü toplumların daima geri kaldıklarını belirtmişir. De Molins'e göre, Anglo-Sakson toplumlar bireycidir ve özel mülkiyetin öne çıktığı toplumlardır. Asya, Güney Afrika, Doğu Avrupa'nın büyük bir kısmı ve Rusya'da görülen kolektivist toplumlar ise aile içi toprak mülkiyetine ve bu toprakların belli periyotlarla dağıtımına dayanır. İnsanlar söz konusu aile ve devlet gibi yapıların yardımına muhtaç olacak şekilde yetiştirilirler (De Molins, 1982:259-260).

Söz konusu sınıflamadan hareketle Prens Sabahattin, "bütüncü yapı"ların "yönetim hayatı" nı (hayat-ı umumiyeyi) özel hayata (hayat-ı hususiyeye) üstün tuttuklarını, bütüncü yapının kendine bağlı olanları üretimden çok tüketime sürüklediğini, bu yüzden "sosyal yetenek ve kişiliğin gelişmesine engel olduğunu", bu yapı içindeki insanların, "sosyal esenlik ve özgürlüklerini hep genel yollardan beklediklerini", bütüncü yapının daha başta duruk, daha sonra gerilemiş ve gittikçe çürümüş bir ahlâk ortaya çıkardığını, "özel hayatı yönetim hayatının gözcülüğü ve baskısı altında bulundurduğunu" savunmuştur. Bireyci yapının ise kişisel girişkenlikle (teşebbüs-i şahsi) etkin bir üretim doğurarak sosyal yeteneğin tam bir şekilde gelişmesini hazırladığını; dayanaklarını kendi kendilerinde bulan bağımsız ve üstün kişilerden kurulu etkin bir toplum yarattığını söylemiştir. Bu şekilde iki ayrı toplumsal yapı içindeki insanları "iki ayrı insanlık" olarak tanımlamış; bütüncü yapıdakileri "duruk insanlık", bireyci yapıdakileri "etkin insanlık" olarak görmüştür (Sabahattin,1965:37-47).

Prens Sabahattin'e göre, Osmanlı'yı temsil eden bütüncül yapı, yaşamın her alanına nüfuz ederek birçok noktada etkisini göstermektedir. Örneğin söz konusu yapı, özel girişimcilik ruhunu öldürdüğü için, iktisadi alanda devletin mutlak hâkimiyeti ile sonuçlanan bir düzen üretmektedir. Diğer yandan iktisadi açıdan "emeğin" anlamının yerleşmemesi nedeniyle, devlete bağımlı ve her şeyi devletten bekleyen 'silik kişilikler' oluşmaktadır. Bunun siyasetteki karşılığı, "ister mutlakiyet, ister meşrutiyet, isterse cumhuriyet olsun, sonuç hep aynıdır; siyasal zorbalık ve sosyal yoksulluklardır" (Sabahattin, 1965:23). Bütün bunlardan hareketle Sabahattin, devlete her alanda bağımlılığın en aza indirildiği bir yapıyı arzulamakta, başta iktisadi alanda olmak üzere bir zihniyet değişikliğini zorunlu görmektedir. Adem-i merkeziyetçilik (yani yerinden yönetim) düşüncesini gerek politik gerek iktisadi gerekse gündelik yaşamın merkezine yerleştirmeye çalışmaktadır.

Ziya Gökalp, Fransız sosyolojisinin etkisindeki İlm-i İçtima (toplum bilimi) ekolüne sadık bir porte çizmektedir. Temelde pozitivizmin temel tezlerini paylaşan ve çıkış noktası ve benimsediği entelektüel perspektifin politik çizgisini de belirleyen bu ekolün önde gelen temsilcilerinden Emile Durkheim'e göre, bir toplumsal problemi ancak ona sebebiyet veren toplumsal unsurlardan hareket ederek çözebiliriz. Bu demektir ki toplum, onu oluşturanların üstünde bir anlama ve ruha sahiptir. Topluma vurgu yapan, bireye ancak toplum içinde yer tanıyan bu yaklaşımda, insan, toplumsal bir varlık halini alır. Kollektivist bir perspektife, bütüncül bir kavrayışa dayanan bu bakış açısı, devrime, anarşiye, anarşiye yol açabilme potansiyeli yüksek olarak gördüğü bireye ve bireyci politik ideolojilere karşıdır. Zaten çıkış noktası itibariyle, Avrupa'da ortaya çıkan toplumsal savaşları, devrimi sonlandırmak ve ortaya çıkan toplumsal sorunları çözmek gibi amaçlardan hareket eden ve gerisinde projeci toplum inşası ve toplumsal mühendisliğin izlerini taşıyan söz konusu yaklaşım, bu yönüyle bilime yarar ve yararcılık ekseninde yaklaşmıştır (Şen,2011:2-3). Söz konusu yararcı yön Gökalp'te şu şekilde karşılık bulur; "sosyoloji ilminin görevi, işte yukarıda örneklerini gördüğümüz toplum içinde tabii olmayan bu savaş durumlarını toplumsal barışa dönüştürmektir" (Gökalp, 2007:33).

Durkheim'ın etkili olduğu bu perspektifte toplum öz konumunda iken kişi ilinekdir. Toplum tesadüfi değil, insanı varlığa getirendir. Onu oluşturanların üstünde ve ona anlam veren bir birlik tarzıdır. Bir geisttır. Sadece birleştiren bir ruh değil, kişi varlığının nedenidir. Sözü edilen anlayıştan

hareket eden Gökalp'in düşüncesinde, kişi kendini ancak toplumsallıkta bulur. Yani insan, toplumsal birlikteliğe katkı veren yönleriyle ele alınır. Nitekim Gökalp'e göre,

> "bir millet tehlikede olduğu zaman onu fertler kurtarmaz. Millet kendi kendinin kurtarıcı olur. O dakikada, fertlerin insanüstü bir ruhla büyülenmiş olduğunu, insanların isteklerinin ortadan kalktığını, genel iradenin 'nefislerin birliği' olup çıktığını görüyoruz" (Gökalp,2007:53).

Akademik yaşamının ilk dönemlerinde Gabriel Tarde'nin etkisinde olan fakat özellikle "Yeni Mecmua" adlı eserinde Durkheimci kişiliği beliren Gökalp, o andan itibaren bireylik ve kişilik sorununu entelektüel hareket noktası olarak ele almaya başlar. Ona göre bireylik biyolojik hayatımızın, kişilik toplumsal hayatımızın ifadesidir. İnsan, bütün yüksekliğini kişilik yoluyla kazanır. Bireyciliğin güçlü olduğu yerde idealler ölür, anarşi doğar. Durkheim'in de etkisiyle şu düşünceye ulaşır: Yaşanan toplumsal buhranının kaynağı bireydir. Kişilik toplumun aynasıdır. Toplumda iş bölümü yokken ve kolektif vicdandan ibaretken aksediş farklı, iş bölümü ve tabakalaşma varken farklıdır. Birincisi mekanik dayanışma (ferdi kişilik), ikincisi organik dayanışmadır (toplumsal kişilik). Kısacası Ziya Gökalp için, insan toplumsal bir varlıktır (Ülken, 1966: 529).

Bu çerçeveden hareket eden Gökalp'e göre özellikle teorik ve politik olarak kavramsallaştırılan birey içi boş bir kavramdır. Çünkü ifade edildiği gibi ona kişiliğini veren toplumdur. Toplum ruh ve bilinç birliğidir. Bu düşünceden hareket eden Gökalp, bireyin toplumsal bir kategoriye sokulması gerektiğini düşünür. Aksi durumda toplumsal düzeni tehdit edebileceğine inanır. Çünkü birey, toplum için ayrım ilkesi ve toplumsal birliği parçalama potansiyelini taşıyan bir unsurdur. Gökalp'in bireyi içine yerleştirdiği kategori millettir. Gökalp konu ile ilgili olarak şunları diler getirir:

> "Fertçilere göre, millet, bir adamın kendisini içinde saydığı herhangi bir toplumdur. Ama kişi kendi milletini kafasına göre değiştiremez. Çünkü kişi bir milletin içine doğar ve o milletin özelliklerini eğitim yoluyla öğrenir ve onu benimser. Bundan dolayı o kişi ancak içine doğduğu milletinde mutlu olabilir. Yani kendi milletini değiştirmesi mümkün değildir" (Gökalp, 1986:25).

Buradan da anlaşılacağı üzere Gökalp, topluma üst bir değer biçer. Çünkü ona göre toplum, kişinin kendisini adayacağı üst bir benliktir ve bir kişi ancak toplum için yaptıkları oranında değer ve anlam bulur. Toplum, bir kişinin uğruna hayatını feda edebileceği bir mefküre yani ülküdür. Kısacası insana varlığını ve varlık tarzını kazandıran toplumdur. O halde toplumsal yapının güçlendirilmesi Ziya Gökalp için beklenen ve gerekli bir durum olmaktadır. Hatta Gökalp'in penceresinden bakıldığında, politik, iktisadi ve kültürel olarak dağılmaktan kurtulmanın gerekli yollarından birisi, 'toplumsal bir hamle' yapmaktan ve toplumsal dayanışmayı güçlendirmekten geçmektedir.

Gökalp, Durkheim'in da etkisiyle dayanışmaya (solidarizme) özel bir vurgu yapar. Bunun nedeni, Osmanlının dağılmasına kendi deneyimi ile şahit olmasıdır. Ona göre dağılmayı durduracak tedbirler, tam da dağılmanın nedeni olan ve gerek iktisaden gerekse politik alanda kendisini gösteren bu bireyci duruşun geriletilmesidir. Çünkü ona göre, iktisadi bireycilik Osmanlı ekonomisini çökertmiştir. Politik olarak da herkesin kendi etnik veya iktisadi çıkarını düşünmesine yola açmış ve İmparatorluktan ayrılıklar olarak kendisini göstermiştir. Yeri gelmişken söylemekte yarar var ki ilk dönemlerde Osmanlıcı bir portre çizen Gökalp'e göre, "çeşitli unsurlardan mürekkep ve Müslümanlıktan kuvvetini alan Osmanlı milleti, tıpkı bir Amerikan milleti gibi gerçek olabilir… Osmanlılar artık Türk değildir". Osmanlıca da Türkçe'nin üstünde bir dildir (Ülken, 1966:493;495). Fakat Gökalp, özellikle I.Dünya Savaşı'ndan sonra ideolojik konumunu yeniden gözden geçirmiş ve Osmanlıcı ve İslâmcı düşüncelerini tashih ederek dayanışma kavramına ağırlık vermiş ve onu 'milli' bir içerikle donatmıştır [5]. İşte bu safhada Türkçü ve Ömer Seyfettin ve Ali Cenap Yöntem'in etkisiyle

[5] Şunu da hemen belirtelim ki Gökalp'ın düşüncelerini dönemsel okumanın onu daha sağlıklı ve doğru kavramak için gerekli olduğunu düşünmekteyim. Çünkü değişik zamanlarda değişik düşüncelerle karşımızda duran bir Gökalp vardır. Dolayısıyla tarihsiz bir okuma Gökalp'i yekpare ve tek yönlü düşünür yapar. Bu da Gökalp'te kim ne ararsa onu bulmasına yol açar. Nitekim erken dönem Gökalp'i okuyanlar onun Osmanlıcı tarafının ebedi olduğu algısına kapılırlar. Evet, erken dönem Gökalp Osmanlıcı bir görüşe sahiptir. Fakat Gökalp'in özellikle İttihat Terakki'nin Kongresi'ne katılması ile birlikte düşüncelerinde önemli değişmeler yaşanmıştır. Sözü edilen değişikliklere I.Dünya Savaşı'nda yaşanan deneyimler de etki etmiştir. Adı geçen savaşta, Osmanlının örneğin halifelik gibi bir silahın elinde bulunmasının işe yarayacağı beklentisi

Türkçeleşmiş Türkçe'yi, başka bir ifadeyle öz Türkçe'yi savunan Türkçü Gökalp ortaya çıkmıştır. Lisan ve San'at adlı şiirlerindeki şu ifadeleri konuyu örneklendirmektedir:

Uydurma söz yapmayınız,

Yapma yola sapmayınız

Türkçeleşmiş Türkçedir;

Eski köke tapmayınız.

…

Arapçaya meyletme

İran'a da hiç gitme;

…

Aruz sizin olsun, hece bizimdir.

Halkın söylediği Türkçe bizimdir.

(Gökalp, 1995:23;25).

Gökalp'in dilde gösterdiği bu hassasiyet "millilik " düşüncesi ekseninde genişlemeye uğrayarak onun diğer eğitim, iktisat ve diğer alanlardaki görüşlerini belirlemiştir.

Sabahattin ve Gökalp'in Eğitime Bakışları

Prens Sabahattin, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir duraklama ve çöküş dönemine girmesinin başlıca nedeninin yukarıda da ifade edildiği gibi merkezi ve bütüncü yapı olduğunu iddia etmiştir. Şöyle ki Sabahattin'e göre, devletin yaşamın tüm alanları üzerindeki kontrolü ve uyguladığı eğitim sistemi öncelikle birey merkezli bir zihniyetin gelişimini engellemiştir. Sabahattin konu ile ilgili olarak şunları dile getirmiştir:

> "Halkın çocuklarına verdiği terbiye onlarda teşebbüs ve hürriyet ruhu yerine, tam tersi geleneklerine esareti pekiştiriyor. Bu manevi intihar, okullarımızda bir terbiye sistemi olarak devam edip gidiyor. Hükümetin tek gayesi ise şahsiyeti boğdurmak ve bir düşkünler nesli yetiştirmek" (Prens Sabahattin, 1999:44).

İkinci olarak bahsedilen eğitim Sabahattin'e göre, iktisadi açıdan girişimcilik ruhunun oluşmasının önünde set oluşturmuştur. Bu da kişilerin iş bulma imkânını tamamen devlette arayan bir kalıp düşüncenin oluşmasına yol açmıştır [6]. Bireycilik düşüncesinin yeşermediği bir ortamda özel girişimciliğin ve kurumsallaşmış bir piyasanın yokluğu, memurluğun tek çare olarak görülmesine vesile olmuştur. Prens Sabahattin işte bu noktada, kollektivist yapının eğitim sisteminin memur yetiştirmek olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre memur, "çözümleme fikri ve girişkenlik, bağımsızlık ve sorumluluk duygusu gibi" niteliklere sahip değildir. Aksine rutin bir yaşama ve alışkanlıkların yön verdiği faaliyetsizlik ruhuna sahiptir (Sabahattin, 1965:56). Dahası memurlar sözü edilen atıl zihniyeti topluma da empoze ederler[7].

Arapların Osmanlı'ya karşı ayaklanması ile birlikte önemli bir darbe almıştır. Diğer taraftan gayr-i Müslim tebanın Osmanlı'dan bağımsızlıklarını kazanmak yoluyla bir bir ayrılmaları da Gökalp'in düşüncelerinin değişiminde rol oynamıştır. Sözü edilen yıllarda Gökalp'te İslamcılık etkisi azalmış, Türkçülük etkisi ağırlık kazanmıştır. Hatta o kadar ileri gitmiştir ki Türklerle ilgili olarak şunları söylemiştir: "Alman filozofu Nietzsche'nin hayal ettiği "Üst insan"lar Türklerdir. Türkler her asın insanlarıdır. Bundan dolayı yeni hayat bütün gençliklerin anası olan Türklükten doğacaktır" (Ülken, 1966:502).

[6] 'Devlet kapısı' kavramı sözü edilen durumu çok iyi anlatmaktadır. Sabahattin'in işaret ettiği yapıda devlet, büyük bir görünür güç olarak insanların zihinlerinde yer edinmektedir. Gücünü salt kavramsal olarak değil iktisadi ve politik olarak sürekli üretmektedir. Nitekim sosyal alanda güçsüz olan kişiler devlete yakınlaştıkları oranda kendilerini daha güçlü hissetmektedirler. Örneğin devlet memuru olmak, asker olmak, bir kişi için o güçten pay almak anlamına gelmektedir. Sözü edilen kişi, üzerinde taşıdığı kimlik veya üniforma ile hem devletin dokunulmazlık zırhını kuşanmakta hem de toplumda müthiş bir prestij sağlamaktadır.

[7]Devletin gücünü bürokratik açıdan sürekli üreten söz konusu durum en iyi olarak memur tipinde ve amir-memur ilişkisinde kendisini göstermektedir. Memur risk almayı sevmeyen, edindiği güvence ile çalışmayı değil vakit geçirmeyi düşünen,

Hastalıklı bir zihniyet olarak tanımladığı memur tipinin sosyal yapının gelişmesi önündeki en ciddi sorunlardan biri olduğunu ileri süren Sabahattin, merkeziyetçi yapının gerek düşünsel düzeyde gerekse politik ve toplumsal yapıda yol açtığı sorunları ortadan kaldırmak adına, Anglo-Sakson toplumlarda olduğu gibi "teşebbüs-ü şahsi" düşüncesinin geliştirilmesini içeren bir eğitim önerir. Bu eğitim temelde, bireylerin kendi ayakları üzerinde durmayı öğreten bir programa dayanır. Sabahattin'in eğitim anlayışı, benimsemiş olduğu ekolün genel tezlerine uygun bir biçimde, tıpkı bilim anlayışında olduğu gibi deney ve gözlemi öne çıkarır. Yani deney ve gözlem sadece bilimsel bilginin elde edilmesinde kullanılan bir safha değil, kişinin hayatı öğrenme konusunda da başvurduğu deneyimin de adı olan deneyimleyerek öğrenmek, öğrenmeyi öğrenmektir. Dolayısıyla onun önerdiği eğitim pratiktir ve yaşamın içinden süzülerek gelir. İnsanlar da ihtiyaca uygun bir biçimde iktisadi alanda (sanayide, tarımda) aktif rol alır ve uygulamalar yaparak öğrenirler. Söz konusu eğitimde kişisel yetenek ve etkinlikler ön plana geçer. Bunun sonucunda bir kişi hem hayatı tüm güçlükleriyle öğrenir hem de bunun sağladığı güvenle sorumluluk ve girişimcilik ruhuna sahip olur. Söz konusu eğitim, yetiştirilecek olan bireylerin özgür olmalarının yolunu açar ve kendi kararlarını alabilmelerini kolaylaştırır. Dolayısıyla Prens Sabahattin, eğitimi, birey olarak gördüğü insanın varlık sorunu ile ilişkilendirir. Konu ile ilgili olarak şunları dile getirir:

> "Bütüncül yapıda varlık sorunu; çalışma, mülk, aile ya da oymak, parti veya devlet'e dayanarak çözümlenmek istenir. Bireyci yapılardaysa birey, varlık sorununu, daha doğrusu, yaşama güçlüklerini, kendi gücü ve özel girişimine dayanmakla çözmeye çalışır. Bütüncülerde özel ve yönetimsel hayatla ilgili kurumlar, bireylerin duruluk ve beceriksizliğini zorlamak ve gidermek amacını izliyor ve sonunda bu duruluk ve beceriksizliği korumuş ve devam ettirmiş oluyor" (Sabahatin, 1965:43).

Prens Sabahattin için eğitim hem sorunlu! toplumsal yapının değişimi hem de Batılılaşmanın içsel olarak yakalanmasının anahtarı konumundadır. Bu noktada ona göre, eğitim gerek devlet hâkimiyetini minimize edecek şekilde makro gerekse özel hayatın değişmesini hedeflemesi bakımından mikro değişimlerin hem nedeni hem de sonucu olmalıdır. Nitekim Sabahattin, Türkiye'nin doğu sosyal tipinden Batı sosyal tipine geçmedikçe yeni bir siyasi devrimin imkânsız olduğunu, siyasi devrimin sosyal devrime ve sosyal yapı değişikliğine bağlı olduğunu, bunun da eğitim sayesinde canlanabileceğini savunuyordu.

Ziya Gökalp'in eğitim konusundaki görüşlerinde temelde kollektivist ve milli eğilimler göze çarpar. Gökalp, Osmanlı döneminde yozlaşan medreselerin ve tekkelerin düzeltilmesi gibi fikirleri savunmakla birlikte, eğitimin geleneksel değerlerden uzaklaşmasına pek yanaşmamıştır. Gökalp'in, eğitimle ilgili olarak "toplumun yetişen kuşağa fikir ve duygularını aktarması" şeklindeki tanımından da anlaşılacağı üzere, konu ile ilgili görüşleri teorik esin kaynağı olan Durheim'ın görüşlerinden farklı değildir. Gökalp, eğitimin esas amacını, kişilerin toplum yararı için yetiştirilmek olduğunu söylemektedir. Çünkü ona göre, asıl önemli olan toplumun çıkarlarıdır. Bir kişi ancak ahlâk, dini duygu ve kültürün özümsediği takdirde güçlü bir şahsiyet haline gelir. Gökalp, yaşadığı dönemde mevcut haliyle eğitimin karakterli, tutarlı ve ahlâki insanlar yetiştirmediği görüşünü dile getirir. Bunun nedeni olarak geleneksel değerlerle çağdaş değerlerin harmanlanmamasını gösterir. Bu çerçevede toplumsal çevre olarak tanımladığı geleneksel değerler ile kozmik çevre olarak tanımladığı çevrenin uyumlu birlikteliğinin önemine işaret eder (Gökalp, 1976: 12-23).

Gökalp'in Türkleşmek, İslâmlaşmak ve Muasırlaşmak şeklinde formülasyonu, eğitim anlayışına da yansımaktadır. Buna göre, "bu üç eğitim (Türk, Çağdaş ve İslâm terbiyesi) birbirine yardımcı, birbirlerini tamamlayıcı ve yol gösterici olmalıdır" (Gökalp,2007:50). Gökalp söz konusu üç damarın da kendisini hissettirdiği bir eğitim programını önerir: İlki, milli dil ve edebiyat, tarihin verildiği; ikincisi, Kur'an-ı Kerim gibi din dersleri ve İslâm tarihi ile İslâm dillerinin işlendiği; son olarak da matematik, fizik gibi evrensel çağdaş doğa bilimlerinin öğretildiği bir müfredat. Tam bu noktada

---

olaylara farklı bakış açısı olmayan, bildiği dünyanın dışında bir dünyayı tahayyül edemeyen kişidir. Üstlerine karşı oldukça itaatkâr fakat astlarına karşı oldukça otoriter olan bu kişiler, adeta merkeziyetçi otoriter zihniyetin kültürel üretimini üstlenmektedirler. Nitekim Sabahattin'in tezlerinden hareket eden Şerif Mardin, bürokratik otoriteyi ve bu düzeni sırtlayan memurlar zümresinin genelde, statükocu, yenilik karşıtı, rahatına düşkün kişiler olarak, söz konusu bilinç yapılarını da topluma aşılayarak, bunun toplumda kök salmasına yol açtığını ileri sürmüştür (Mardin,1992:292).

Gökalp'in, yerel-evrensel kavramlarını ayırarak onlara muhafazakâr bir anlam yüklediğine tanık olmaktayız. Şöyle ki bir yandan yerelin yani geleneğin değerlerine vurgu yapmak ve bunları milli, ahlâki bir yapının temel zemini olarak görmek, diğer yandan evrensel değerler olarak tanımladığı bilim ve tekniği gelişmişliğin ölçütü olarak saymak fakat onları kültürel içeriğinden ayıklayarak benimsemek. Ona göre, Türk milletinin güçlenmesi için Batının teknolojisi kullanması ve onu kendisinin bir parçası haline getirmesi şarttır. Fakat aynı zamanda mensubu olduğu toplumun manevi değerleri olan (dini, kültürel ve ahlâki) unsurlarla da bezenmesi şarttır (Gökalp,1992:32). Bu noktada hars ve medeniyet ayrımını yapan Gökalp, Batı ile ilişkisinde ayıklayıcı bir tutum kazanır. Ona göre,

> "hars milli olduğu halde, medeniyet beynelmileldir. Hars, yalnızca bir milletin dini, ahlâki, hukuki, muakelevi, bedii, iktisadi ve fenni hayatlarının ahenkdar bir mecmuasıdır. Medeniyetse, aynı (mamure)ye dahil birçok milletlerin içtimai hayatlarının müşterek mecmuudur" (Gökalp,1976:25).

Yeri gelmişken ifade etmek gerekir ki Gökalp'in yaptığı söz konusu ayrım, kendisinden sonra gelen özellikle muhafazakâr ve milliyetçi kesimler tarafından hem entelektüel esin kaynağı hem de politik projelere yön veren bir miras olarak ele alınmış ve kullanılmıştır.

Sabahattin ve Gökalp'in Ahlâk Anlayışları

Prens Sabahattin'e göre ahlâk, içinde bulunduğu yapı ile irtibatlı bir konudur. Yani ahlâk yapısı toplumların genel sosyal yapısı tarafından etkilenir. Bunun da gerisinde sözü edilen sosyal yapıların dayandığı merkezi veya bireysel dünya görüşü yer alır.

> "Ahlâk da yapının türüne göre ya gelişir ya da geriler. Gevşek bir üretim yüzünden bireyin dayanak noktasını kendinde bulmasına engel olan, bunu ister istemez, aile, topluluk, hükümet gibi genel yollarda aratan ve bu yüzden onları her haksızlığa, her bayağılığa katlanmak zorunda bırakan bütüncül yapılar, daha başlangıçta duruk, daha sonra gerilemiş ve gittikçe çürümüş bir ahlâk ortaya çıkardığı halde; etkin ve durmadan artan bir üretimle bireye biricik dayanağı kendisinde bulduran, bu yolla girişken ve bağımsız kişilikler yaratan bireyci yapılar; sağlam, gelişmiş ve bir o kadar da yücelmiş vicdanlar yaratır" (Sabahattin,1965:41).

Prens Sabahattin'e göre ahlâkın kaynağı bireydir. Bireyin iradesi de ahlâkın taşıyıcısıdır. Ahlâk tasarımının çerçevesini liberal ilkelerin belirlediği Prens Sabahattin'de özgürlük düşüncesi de ahlâka eşlik eder. Şöyle ki, kendi dünyası hakkında tasarrufta bulunan ve diğerleri ile olan ilişkisinde özgür iradesini devreye sokan bir kişi, davranışlarından birincil derecede kendisi sorumludur. Bu durumda iradesini bireyin üzerinde tanımlayan toplumun kollektif ahlâkı, yani mahalle, topluluk, ulus ahlâkı kendi başına yeterli değildir. Bunun nedeni söz konusu ahlâk modellerinin bireyselliği ve özgürlüğü öldürmesi ve bu tarz ahlâkta özgür düşüncenin kaybolmasıdır. Çünkü bu ahlâk, bireyin kendi düşüncesini ve ahlâkını diğerleriyle tanımladığı için baskıcı bir ahlâktır. Bu nedenle bireyin kollektivitenin içinde kaybolduğu bu yapı ahlâkta korkuyu da beraberinde getirir. Korkunun yön verdiği ahlâk kendisi için değerli değildir[8]. Ona göre, "bu sosyal yapıda birey, geçimini, yönetim

[8] Selahattin Hilav, (biraz oryantalist dozla yaklaşmasına karşın) kollektivist bir bütünlüğe sahip Doğu'da ahlâka yön veren temel ilkenin "vicdan" değil korku olduğunu ileri sürmekte, bunun da birçok ahlâki sorunlara yol açtığını belirtmektedir. Hilav'a göre bu yapılarda, "gerçek anlamda birey olmadığı için iradesini tözsel bir gerçek olarak tanımayacak ve tanıtamayacaktır (kabul ettiremeyecektir). *Despotluk* ve onun duygu ve heyecan alanındaki tabanını oluşturan *korku*nun kaynaklarıdır bunlar. Doğu'da insan teki, iradesinin irade olarak kabullenilmesinin değil, isteğinin nesnesini her ne olursa olsun elde etme peşindedir. Burada, dolayımdan (iradelerin karşılıklı olarak kabullenilmesi demek olan yasadan) geçmek; onunla dolayımlanmak diye bir şey yok; bir kör döğüşü ve *keyfilik* içinde herkesin her istediğini elde etme savaşı söz konusu (gücü yeten yetene deyiminde belirtildiği gibi). Bu da, korkunun ve onunla birlikte kaçınılmaz bir biçimde ortaya çıkan ikiyüzlülüğün, gizli kapaklı iş çevirmenin, açık gözlülüğün, kaytarmacılığın, öyle olmadığı halde öyleymiş gibi *görünme*nin, yalanın, övünmenin, aldatmanın *temel kategoriler* olarak yaşama egemen olmasına, genellik kazanmasına yol açacaktır. Bu durumda, bir iç ahlâksızlığın, vicdanın, toplumsal ahlâkın bireyi belirlemesi değil, cezalandırılma korkusu ve cezayı atlatma umudu söz konusudur; temel psikolojik güdülenimlerdir bunlar" (Hilav,1983:36-37). Bunun sonucu olarak aileye, devlete hem maddi ve manevi olarak bağlı olan kişi, otoriter zihniyetin de etkisiyle, kendi pozisyonunu ve çıkarlarını kaybetmemek için, gerçek düşüncesinden farklı bir tutum kazanabilir. Örneğin bir memur işyerinde durumunu kötüye düşürmemek adına inandığının tersine davranabilir. Bu da o kişiyi korkak ve ahlâki bakımdan zaafa düşürür. Çünkü davranışlarına korku eşlik eder. İşini kaybetme korkusu, pozisyonunu kaybetme korkusu nedeniyle, iki farklı görüşü aynı anda zihninde taşıyan bir kişi, şizofren ve riyakar bir kimliğe bürünebilir.

erkini ele geçirmede arayarak bağımsızlıktan yoksun kalır. Mevkilerin ele geçirilmesi yolunda çekişmeler ve ahlâk düşkünlüğü geniş ölçüde yaygınlaşır" (Sabahattin, 1965:56). Sözü edilen nokta memur tipinde kendisini gösterir. Onun bakışında memur, liyakatın olmadığı bir yapıda kayırma ile bir yer edindiği için kayırmayı öğrenir. Çalışmadan kazanmayı, sağladığı rahatlığın devamını ne pahasına olursa olsun sürdürmek ister. Sabahattin'e göre,

> "… çocukluğumuzdan beri anladığımız terbiye sonucu kazanmadan yaşamak, çalışmadan zenginleşmek istiyor; dolayısıyla hükümet memurluğuna göz dikiyoruz. Gereğinden yüz kat fazla memuru olan hükümete çatmak için de tek çare liyakat değil himayedir" (Sabahattin,1999:42).

Risk almayı asla sevmeyen yaşamını ve geleceğini başkasına emanet eden memur zihniyetinin genişleyerek toplumda bir davranış kalıbı haline gelmesi, Sabahattin'e göre ciddi bir ahlâki sorunu da beraberinde getirir. "Açıktır ki, bugünkü sefaletimiz kelimenin tam anlamıyla terbiyemizin çürüklüğünden ileri geliyor" (Sabahattin 1999:43).

Gökalp ise, Durkheim'in etkisiyle yalnız sosyal ahlâkı gerçek ahlâk olarak ele alır. Durkheim'e göre ahlâki kurallar içgüdülerden çıkmamıştır. "Ahlâki vazifelerin gayeleri fertler değil, zümrelerdir" (Gökalp, 1976:164). Onları bize yükleyen sosyal yaşantımızdır. Gökalp de buradan hareketle, kural, ödev veya iyiliklerin nasıl tanımlanacağını cemiyetin ve cemiyet vicdanının gösterdiğini ileri sürer. Dolayısıyla Ziya Gökalp'in düşüncesinde sosyal ahlâk önem kazanır. Onun için ahlâkın kaynağı da amacı da insanın mensubu olduğu sosyal yapıdır. Ona göre birey ahlâkı hem güvenilmez hem de tek başına anlam ifade etmez. Hatta farklı toplumların farklı ahlâki değerleri olabilir. Yine Durkheim'ın etkisiyle şunları söyler; "bir sosyal tipin ahlâkı yalnız kendisi için normal diğerleri için marazidir. Örneğin balıklar için solungaç normal, memeliler için anormaldir. Kan davası aşiret için normal millet için marazidir" (Ülken,1966:509). Gökalp, görüldüğü gibi başta ahlâk tasarımları olmak üzere, bir toplumun başka bir toplumdan farklı olduğunu ve özellikle kültürel açıdan kendine has nitelikleri barındırabileceğini ifade eder. Bu nokta, bir toplumun harsının yani kültürünün kendine özel ve diğer kültürlere havale edilemeyecek yönleri olduğuna işaret eder. Zaten Gökalp'in hars ve medeniyet ayrımında ihtiva edilen bu bakış açısı, evrensel olarak tanımladığı şeyleri teknik olarak görmesine yol açmıştır. Ona göre sözü edilen ayrımdan hareketle, bir başka toplumdan kültür değil, teknik transfer edil(melid)ir şeklindeki bakış açısı, özellikle muhafazakâr çevrelerde hala yaygın biçimde kabul görmektedir. Kısacası Gökalp için ahlâkın gayesi fert değil sosyal yaşamdır. Sosyal yaşam olmasa insan hayvandan farksızdır. İnsanı insan yapan sosyal yaşama dair beslenen görevler ve sorumluluklar ahlâkın çerçevesini belirler.

Gökalp'e göre, toplumda ahlâkın iki manzarası vardır: 1.Toplumsal değerlerin canlı olduğu ahlâk, 2.Değerlerin zayıfladığı, itaatin korkudan doğduğu ahlâk. Gökalp'e göre, asıl ahlâk birincisidir. Kişi ahlâkı, iş bölümü ve tabakalaşma içinde her ferdin kendi mesleğine, tabakasına göre aldığı özel ahlâktır. Toplum modernleştiği oranda kişisel ahlâk kurulur. İlkellerde sadece sosyal ahlâk vardır. Gökalp, ahlâkı milli çerçevede tanımlar. Ona göre, vatan "milli kültür" dediğimiz şeydir ve üzerinde oturduğumuz toprak onun ancak kabından ibarettir ve o kap olduğu içindir ki mukaddestir. O halde vatani ahlâk, milli mefkûrelerden, milli vazifelerden oluşan bir ahlâktır (Gökalp,1992: 84). Buradan hareketle Gökalp, bir kişinin bir davranışı sergilerken, her şeyden önce yani kişiyi bağlayan davranışın toplum kaynaklı olduğunu, bu nedenle de topluma karşı sorumlu olduğunu hatırda tutması ve davranışın olası kötü sonuçlarının da öncelikle kendisi için değil toplum için risk oluşturacağını düşünmesi gerektiğini ileri sürer.

Sabahattin ve Gökalp'in Ekonomiye Yaklaşımları

Prens Sabahattin'in ekonomiye yaklaşımı birey merkezlidir. Yani bireysel girişimciliği baz alan liberal[9] bir ön kabulden yola çıkar. Buna göre herkes kendi çıkarının ve iyisinin peşinde koşar ki bu

[9] Liberalizmin iktisat anlayışında serbest piyasa ve özel girişimcilik gibi iki önemli uğrak vardır. Söz konusu uğrakların biri psikolojik diğeri rasyonel olmak üzere iki nedeni vardır. Psikolojik açıdan bakıldığında, liberal iktisadın tezi şudur; hiç kimse başkasının çıkarı için çalışmaz. Dolayısıyla bireylerin kendi çıkarları üzerine temellenen bir iktisadi projeye itibar edilir. İkincisi rasyoneldir; bir kişi eğer kendi çıkarı peşinde koşarsa iktisadi alanda rasyonel davranır. Yani en az maliyetle en fazla üretimi ve kârı hedefler. Bu hedef, bir üreticinin hem daha ucuz ürün üretmesine hem de o ürünü ucuz satmasına yol açar. Bu

aslında toplamda diğer insanların çıkarı ve iyisi demektir. O halde bireysel iyi onların bir araya gelmeleriyle oluş(turul)an toplum için de (genel) bir iyiyi teşkil eder. İktisadi yapının önemli bir ayağını teşebbüs-i şahsi olarak gören Sabahattin, gelişmiş toplumların gelişmişliğinin nedenini buna bağlar. Prens Sabahattin'e göre birey, yaşamdan beklentilerini karşılamak için bir kuruma bağlanmak yerine, kişisel üretimde bulunarak devlete olan bağımlılıklarını en aza indirmelidir. Prens Sabahattin doğru bir iktisadi yapı için teşebbüs-i şahsiyi, onun için de mülk edinme özgürlüğünü adeta bir koşul olarak görür. Ona göre, "mülk edinmedeki güvenlik, çalışmanın gücünü ve düzenini, toplumun sağlamlığını gösterir. Bu ise ülkemizde hiç yoktur" (Sabahattin, 1965:52). Sabahattin ortak mülkiyetten özel mülkiyete geçmenin önemine her defasında değinir.

Sabahattin teşebbüs-i şahsinin yanı sıra adem-i merkeziyetçilik konusunu da ekonominin önemli ayağı olarak görür. Çünkü her an farklı ihtiyaçlar ve tedbirler gerektiren iktisadi olaylar, hızlı karar mekanizmalarını da gerektirir. Yani canlı bir süreç canlı bir yönetimi şart koşar. Ona göre adem-i merkeziyet,

> "sadece Mebuslar Meclisi vasıtasıyla İstanbul'da değil, fakat vilayetler genel meclisleri ile vilayetlerin her tarafında milli kontrolü kökleştirecektir. Ayrıca Osmanlılar'ı, Osmanlı Devleti'ne kalpten bağlayacak milli ticaretimize sürekli genişlik vererek dışa karşı birlikte hareket etmeyi gerektirecek ve bu sayede kavmiyet rekabetlerini söndürmeye kuvvetli bir vasıta teşkil edecektir" (Sabahattin,1999:78).

Muzaffer Sencer'e göre Prens Sabahattin, "yönetim hayatının düzenlenmesinde; merkezciliğin sınırlandırılmasını, bölgesel yönetimin, üretim hayatında başarı kazanmış yetkili ve sorumlu kişilerden kurulacak yereysel hükümetlere bırakılmasını öngörmektedir" (Sencer, 1965:25). Sabahattin'in adem-i merkeziyetçi kavramının toplumda şart olduğuna dair sunduğu, bir sorun ancak sorunun ortaya çıktığı yerde, onu yaşayanlarca bilinebilir ve çözülebilir şeklindeki genel gerekçesi burada da kaşımıza çıkar. Sabahattin'e göre, "Selanik'te ve Yemen'de yaşayanların sorununu İstanbul'daki memurlar bilinemez". Sabahattin konu ile ilgili olarak aşağıdaki anektodu ibret alınması gereken bir olay olarak anlatır.

> "Bir gün, birçok meziyetlerle kendini ispatlamış devlet adamlarımızdan biri, Bolu Sancağı mutasarrıfı iken üç saatlik bir yolu yaptırmak için altı sene uğraştıktan sonra, sonuçta işi takip etmekten vazgeçmek zorunda kaldığını anlatıyordu. Bu süre zarfında çaresiz halkın çektiği sıkıntıları düşünün… Geçende Manastır'a yaptığım seyahat esnasında Manastır-İlbasan arasındaki yolun yirmi beş senedir tamamlanmamış olduğunu öğrendim" (Sabahattin, 1999:37).

Buradan hareketle Sabahattin'e göre, adem-i merkeziyetçi[10] bir sistemde az maliyetle çok ürün elde edilir. Bu anlayışın anti tezi merkeziyetçi ve kollektif bir bakıştır ki, sözü edilen bakış korumacı (paternalist) yapısı iktisadi açıdan hantal bir yapı oluşturur. Çünkü bu yapıda çok masrafla az iş ortaya çıkar. O halde devlet, bürokrasi ve merkezi iktisat olarak somutlaşan bu yapı, adem-i merkeziyetçiliğin, teşebbüs-i şahsinin (özel girişimciliğin) önünde ciddi bir engeldir. Dahası bu yapı

---

aynı zamanda söz konusu üreticinin, rakiplerinde aynı duygunun olduğunu bilmesinden kaynaklı sürekli bir motivasyona sahip olmasına vesile olur. Dolayısıyla verimli bir iktisat için bu şarttır. Diğer taraftan bu sayede ekonomi (sürekli) canlı bir halde olacaktır.

[10] Şunu hatırlatmakta yarar var ki benimsediği adem-i merkeziyetçilik düşüncesi nedeniyle Prens Sabahattin çok zor anlar yaşamıştır. Sabahattin sözü edilen kavramı "yerinde yönetim" olarak kullanmasına ve özellikle, iktisadi hayatta hızlı kararlar alınmasına yardımcı olmak amacıyla bürokrasinin azaltılması gibi bir içerikte donatmasına karşın, özellikle politik ve entelektüel olarak Sabahattin'e karşı olanlar, bu kavramın (çoğu zaman bilinçli bir biçimde çarpıtılarak) *muhtariyet* yani *özerklik* anlamını içerdiğini ifade etmişler, bunun da devleti bölmeye yol açacağını ileri sürmüşlerdir. Sabahattin de bu iddiaların ve suçlamaların doğru olmadığını kanıtlamak için bir savunma yazmıştır. Sabahattin konu ile ilgili olarak şunları söylemiştir: "Osmanlı Siyasi Vahdet'imizin sadece korunması değil, aynı zamanda güçlendirilmesi gereğinin, çeşitli basın organlarında senelerdir devam eden yayınlarımızın odak noktasını teşkil ettiği dikkate alınır ve insaf edilirse, 'Adem-i Merkeziyet' programı altında 'İdari Muhtariyet' kesinlikle taraftar olmadığımız derhal ortaya çıkar. 'İdari' kelimesiyle gerçek mahiyetini daha ilk cümlede açıkladığımız 'Adem-i Merkeziyet' idaresinin 'Muhtariyet' veya 'Heyet-i Mümtâze" usulleriyle hiçbir ilişkisi olamayacağının bütün açıklığına rağmen, sâbık idare taraftarlarının teşvikleri altında kelimenin anlamı, tamamen değiştiriliyor. Fakat haksızlık, hakkı uzun süre saklayamaz" (Sabahattin, 1999:32).

mülkiyetin ihlali ve özel hayatın ihlali anlamına gelir. Dolayısıyla Sabahattin, devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiğini savunur.

Gökalp'te daha önce ifade edildiği şekliyle, toplum ve toplumsal bilinç bireyin önünde, toplumun çıkarı da bireyin çıkarından önce gelir. Bu bağlamda Gökalp'in düşüncesinde iktisadi korumacılık kendisini bütün gücüyle hissettirir. İktisatta devletçi bir pozisyon takınan Gökalp iktisadi hürriyetçiliğe cephe alır. Bu konuda düşüncelerinin kaynağını Durkheim'in "meslek dayanışması ve korporatizm" fikri oluşturur. Ona göre, iktisadi olaylar teknikten ibaret olmayıp değer hükmü olaylarıdır ve başka kolektif tasavvurlarla ilişki ve etkileşim içindedirler. Bu bağlamda Ziya Gökalp, Prens Sabahattin'in aksine teşebbüs-i şahsiyi ve adem-i merkeziyetçiliği, genel olarak toplum ve iktisadi yapı açısından tehdit olarak görür. Milli iktisat tezlerine vurgu yapar.

Ziya Gökalp'in iktisat görüşleri [11] tarihsel-toplumsal koşullardan da etkilenmiştir. Özellikle Osmanlıda etnik ve politik kopuşlara tanık olan Gökalp, bunun etkisiyle başta aidiyet duygusu olmak üzere, iktisat ve diğer konularda yeniden ve yeniden düşünmek zorunda kalmıştır. Nitekim, İmparatorluktan ayrılan kesimlerin Osmanlıya dair besledikleri "aidiyet" duygusunda ciddi bir zayıflık olduğunu düşünmüştür. Özellikle bahsedilen ayrılıklarda o ülkenin burjuvazinin bazen dolaylı bazen doğrudan rol oynaması, Gökalp'i ülkede "milli" değerleri ve kendi kısır ve bencil isteklerini aşan bir burjuvaziye ihtiyaç olduğunu düşüncesine götürmüştür. Var olan sorunları ancak milli bir hamle ile aşılabileceği düşüncesi Gökalp'te ciddi bir karşılık bulmuştur. Bunda İttihat ve Terakki'nin, Almanların "geist" ruhu etrafında tesis ettikleri millilik projesinin etkisiyle milli burjuva yaratma tezleri de etkili olmuştur. Özellikle İttihat ve Terakki yöneticileri, çağın ruhunun milliyetçilik olduğu konusunda ikna olmaya başladıktan sonra, başta iktisadi alanda önemli halkalara Türkleri yerleştirme ve Türk burjuvazisini güçlendirmeye yönelik hamleler yapmışlardır[12]. Bu noktada artık iktisadi alanda da Türkçü Gökalp'ten bahsedebiliriz. Birçok konuda olduğu gibi iktisadi konularda da millilik kavramından hareket eden Gökalp, milleti ve devleti düşünen bir ruhun yaratılmasına vurgu yapmıştır. Gökalp'in "Vatan" adlı şiirindeki şu pasajı konuyu örnekler niteliktedir:

"Bir ülke ki çarşısında dönen bütün sermaye,

San'atına yol gösteren ilimle fen Türkündür

Hirfetleri birbirini daim eder himaye;

Tersaneler, fabrikalar, vapur, tren Türkündür;

Ey Türkoğlu, işte senin orasıdır vatanın!"

(Gökalp,1995:55).

Bu düşüncesini "Para ve Tenasüt" adlı makalesinde de ele alan Gökalp'e göre, "…milli olmayan lisan, milli olmayan vezin, milli olmayan edebiyat, milli olmayan musiki olduğu gibi milli olmayan, hain ve vatan düşmanı olan paralar da vardır… Bir milletin devleti nasıl milliyse, bankaları, şirketleri de öyle millidir" (aktaran Tütengil,1964:130). Gökalp, tehlikeli bulduğu teşebbüs-i şahsi taraftarlarına milli bir karakter aşılamayı önemsemiştir. Bu bağlamda iktisadi alanda da bireysel değil toplumsal bir ülküyü hedeflemiş ve söz konusu ülküyü korporatizmin bir parçasına dönüştürmüştür. Çünkü bireysel hırsın, çıkarın buna dayalı tesis edilen kapitalizmin, kollektivist değerleri aşındıran tehlikeli bir içerikte olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre, "bugün Avrupa emperyalizmi ferdi kapitalizme istinat ediyor. Biz, devlet kapitalizmi sistemini kabul edersek, kapitalist namıyle açgözlü ve yırtıcı bir taifenin memleketimizde vücude gelmesine mani oluruz" (Gökalp, 2010:173). Buna paralel olarak

[11] Gökalp'in iktisadi görüşlerine dair iyi bir çalışma için bkz. Tütengil, Cavit Orhan 1964 "Ziya Gökalp'in İktisadi Görüşleri", Sosyoloji Konferansları Dergisi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları

[12] Şunu da belirtmek gerekir ki, Prens Sabahattin Osmanlıdaki göreli daha heterojen bir yapı sergilediği dönemde yaşamış ve bunun sonucu olarak adem-i merkeziyetçiliğin mümkün olduğuna inanmıştır. Gökalp ise Osmanlının heterojen bir toplumdan millilik ekseninde homojenlik tezlerin ağırlık kazanmaya başladığı bir dönemde konuşmuştur. Dolayısıyla birçok düşüncesinde milli-politik imgelere rastlamak mümkündür. Amiran Kurtkan'a göre Ziya Gökalp, Osmanlı'da iktisadi hayatta ağırlığın gayr-i Müslimlerin elinde olmasını devlet için tahrip edici bir durum olarak görmüştür. Özellikle bunun yarattığı felaketleri milli bir ibret vakası olarak değerlendirmiştir. Bunun sonucu olarak, milli ve devletçi hassasiyetler bu konuda dikkatli ve restorasyoncu bir düşünceye evrilmiştir. Nitekim sözü edilen bakış açısı Cumhuriyetin konu ile ilgili tavrını önemli ölçüde etkilemiştir (Kurtkan, 1964: 22).

Gökalp, milli iktisadı tek kurtuluş reçetesi olarak görmüştür. Gökalp, "merkez olmadan millet de olmaz" tezinden hareketle birey merkezli kapitalizm yerine, tenasütcülüğü (solidarizm, dayanışmacılık) de barından devlet merkezli kapitalizmi savunmuştur[13]. İktisadi olayları bir milletin harsı içinde değerlendirmiştir. Türkçülüğün Esasları adlı eserinde konu ile ilgili olarak şunları diler getirmiştir.

> "Türk harsına en uygun olan sistem solidarizm yani tenasütçülüktür. Ferdi mülkiyet, içtimai tenasütte hâdim bulunmak şartıyla meşrudur. Sosyalistlerin [14] ve komünistlerin ferdi mülkiyeti ilgaya teşebbüs etmeleri doğru değildir. Yalnız, içtimai tenasütte hâdim olmıyan ferdi mülkiyetler varsa, bunlar meşru sayılamaz. Bundan başka, mülkiyet yalnız ferdi olmak lazım gelmez. Ferdi mülkiyet gibi, içtimai mülkiyet de olmalıdır. Cemiyetin bir fedakarlığı veya zahmeti neticesinde husule gelen ve ferdlerin hiçbir emeğinden hasıl olmayan fazla temettüler cemiyete aittir. Fertlerin bu temettüleri kendilerine hasretmesi meşru değildir" (Gökalp, 1976:174).

Gökalp savunduğu devlet kapitalizminin gerekçesini kültürel bir zeminden hareketle açıklar: "Türkler tab'an devletçidirler. Her teceddüdün her terakkinin başlamasını devletten beklerler" (Gökalp, 2010:173). Gökalp'te kollektif çıkar ve dayanışma ruhu kavramı, sadece üretimde değil aynı zamanda "yerli malı" vurgulu tüketime de yansır. "İktisadi Vatanseverlik" ve "Esnaf Destanı" adlı şiirlerinde konu ile ilgili şu dizelere yer verir.

"Çok güzeldir yurdumuzun ipeği
Biliyoruz dokumayı örmeyi
…
Ecnebiden almayalım çürük mal
Giymeyelim ne krep, ne jarseyi
…
Bu toprakta kalsın helal paramız
Kıymet bulsun elimizin emeği"

(Gökalp, 1995:99).

"Kimimiz manavız, kimimiz bakkal,
Sözleştik satmaya bütün yerli mal,
Hem iyi hem ucuz, dene öyle al,
Doğrudur işimiz, vicdanımız var"

(Gökalp,2008:101).

Görüldüğü üzere Gökalp toplumsal çıkarları, üretimden tüketime kadar hemen her aşamada bireysel çıkarların üstünde ve ona yöne veren bir önemde görmüştür.

Sabahattin ve Gökalp'in Özgürlük-Hak ve Görev Kavrayışları

Prens Sabahattin şu ana kadar değişik vesilelerle dile getirildiği gibi bireye çok büyük bir önem atfetmekte ve özgürlüğü bireyden hareketle tanımlamaktadır. Ona göre, kolektif zihniyetlerin belirlediği toplumsal yapıda birisi bağımlı bir kişilik sergiler ve özünde özgür değildir. Söz konusu yapıda, bu yapının politik olarak somutlaştığı devlet de genel olarak insanların önünde (baskılayıcı bir)

[13] Burada şunu önemle vurgulamak gerekir ki Gökalp, ferdi mülkiyet ve özel girişime tümüyle karşı çıkmamıştır. Onun karşı çıktığı şey özel mülkiyetin yaşamın temeli olduğu anlayışı ve dayanışmayı, milli hassasiyetleri dikkate almayan girişimcilerdir.

[14] Şunu da not etmek gerekir ki Gökalp, sosyalist düşünceyi gerek ekonomik gerekse özellikle "milli" düşünce önünde ciddi bir tehdit olarak görmüştür. Gökalp'a göre, "Türklerin milli menfaatleri için en elverişli olmayan bir fikir varsa, bu hiç şüphesiz sosyalizmdir. Çünkü sosyalizm, milliyet fikrinin düşmanıdır" (Gökalp, 2007:60).

engeldir. Yine bu yapıda yer alan birçok unsur, doğası gereği bireyin özgürlüğünü ortadan kaldırmaktadır. Örneğin sosyal yetenek ve kişiliğin gelişmesine engel olan Osmanlı'daki toplumcu yapı, kişileri, devletin ve toplumun korunması için bir araç olarak gördüğünden, onların özel hayatları bu amaca hizmet edecek vazifelerle donatılmıştır. Aslında bu yapıda öne çıkan kavram hak ve özgürlük değil, görev ve sorumluluklardır. Örneğin iş iktisadi alanın her yerinde beliren devlet, aynı zamanda işveren olduğu, bu anlamda da (başka türlü bir iş için yekin olmayan insanların) varlık nedeni olduğundan, onun üzerinde mutlak denetime sahiptir. Bu durumda insanlar da üretmediği, hak etmediği için, parçası olduğu bütünden nemalanarak yaşar[15]. "Para alan buyruk da alır" deyimine uygun bir biçimde, mutlak bağlılık mutlak itaati gerektirir. Sabahattin'e göre devlet geleneği, özgür bireyin önünde daima bir engeldir; kolektif ruha bağlılığı, dayanışmayı ve itaati gerektiren bu yapı, bireyi her zaman tüketime teşvik etmiş ve memuriyet sisteminin devamlılığına yol açmıştır. Bu da özgür kişiliklerden ziyade, kişiliği dışarıdan tanımlanmış bir yapıyı doğurmuştur. Bunu oradan kaldırmanın yolunu bireyci yapıda ve bireyin özgür düşüncesinden geçtiğini ifade eden Sabahattin'e göre, "bireyci yapı kişisel yükselme ve bağımsızlığa doğru kesin bir gidişe yol açmaktadır (Sabahatin,1965:39).

Gökalp, toplumculuk düşüncesinin uzantısı olarak, hak kavramı yerine görev ve sorumluluk kavramlarını ön planda tutar. Çalışmalarında özgürlük kavramına pek yer vermeyen Gökalp, kavramın içerdiği anlamı bireyin dışında, üstünde değerlerle ilişkilendirir. Kişinin hakkı ancak toplumsallığa yaptığı katkı oranında ona verilmiş olan toplumsal prestij ve saygınlıktır. Nitekim "Ahlâk" adlı şiirinde şunları yazmıştır:

"Ahlâk yolu pek dardır.

Tetik bas, önü yardır.

Sakın <hakkım var> deme,

Hak yok, vazife vardır.

…

Ben, sen yokuz biz varız

Hem Ogan, hem kullarız.

<Biz> demek <bir> demektir,

Ben, sana ona taparız"

…

Millete ver canını,

Ocağını, şanını

Bir açık olsan bile;

Feda et cananını"

(Gökalp,1995:60).

Hak ve özgürlük konusunda da Prens Sabahattin'in anti tezi konumunda olan Gökalp, özgürlüğü de milli bağımsızlık ekseninde tanımlar ve özellikle "mefküre" (ülkü) kavramından ayrı düşün(e)mez. Gökalp'in düşüncesinde, "milli şahsiyet"lerin milli hassasiyetleri, başta karışıklık dönemlerinde olmak üzere diğer zamanlarda da devreye girer. Bu durumda "fertler kendi hürriyetlerini değil, milletlerin bağımsızlıklarını düşünürler" (Gökalp:2007:52). Ona göre özgürlük, "milli ruhun" vatanda tecelli etmiş halidir ve vatanın milletin esaret altında olmamasını ifade eder.

[15]Aslında bu bakış açısının varmak istediği yer şudur: Vergileri ile bir toplum inşa eden kişilerin olduğu yerde hak kavramı sosyolojik bir karşılık bulur. Çünkü emeğin ürünü olan ürün, kişi için hak edilmiş ve kendileşmiş bir anlam kazanır. Onun uğruna mücadele etmeyi varlık nedeni sayar. Bunun sonucunda aksayan görevinin yerine getiremeyen bir kuruma hesap sorar. Bu da kaynağının birey olduğu kurumlardan hizmet beklemesi bir hak unsuru olarak kendiliğinden belirir. Dolayısıyla hesap verebilirlik bir lütuf değil bir zorunluluktur. "Hak verilmez alınır" düşüncesinin gerisinde bu anlayış yatar.

SONUÇ

Prens Sabahattin ve Ziya Gökalp iki farklı dünya tezahürünün entelektüel temsilcisidirler. İki farklı dünyadan kastedilen şey, beslendikleri teorik dayanaklarının ve politik görüşlerinin birbirinin karşıt kutuplarda yer almasıdır. Bu durum doğal olarak onların bilim ve sosyoloji kavrayışlarını da belirlemektedir.

Bunlardan biri Prens Sabahattin'in aslında gelenek itibariyle sosyolojik karşılığı olmayan, tarihsel ve toplumsal olarak özel girişimcilik, özel teşebbüs ve bireyin olmadığı bir durumda bunları savunan düşünceleridir. Bu nedenle Prens Sabahattin'in düşünceleri prematüre düşünceler olarak görülebilir. Zaten anlaşılması geç tarihlerde olmuştur. Aslında gerçek anlamda anlaşılıp anlaşılmadığı da ayrı bir tartışma konusudur. Çünkü 1950'lerde ve 1980'lerde en azından hayata geçirilen politik uygulamalarda düşüncelerine başvurulduğu izlenimi verilen Sabahattin vardır. Fakat Prens Sabahattin topyekün bir yaşam tarzından ve onu besleyen felsefi bir gelenekten bahsetmiş, arka planında bir dünya görüşü olarak liberalizmin ve onun felsefesinin yer aldığı bir yaşam tarzının oluşmasını arzu etmiştir. Onun genel olarak ifade ettiği noktalar, liberal ve felsefi derinliğinden, bütünlüğünden soyutlanarak, hatta ayıklanarak muhafazakâr bir kimliğe büründürülmüştür. Sabahattin'den geriye kalan noktalar teknik bir kapitalizm ve belediyecilik olmuştur. Sabahattin'in düşünceleri adeta Gökalp'in solidarizmi ile bütünleştirilmiştir. Nitekim onu benimseyen sağ politik görüşlerin merkeziyetçi ve gelenekçi olmaları hayli ilginçtir.

Gökalp ise düşüncesi ile Türkiye'de gerek toplumsal yapının gerekse politik yaşantının yörüngesini belirlemiştir. Güçlü bir devlet ve merkez geleneğine vurgu yapması, kültürel olarak hâkim olan İslâm'ı düşüncelerinin merkezine koyması, düşüncelerinin karşılık bulmasına yol açmıştır. Gerek Osmanlının son döneminde gerekse Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş dönemlerinde onun önerileri politik olarak hayata geçirilmiştir. Özellikle korporatizm, solidarizm kavramları, milli burjuvazi tezleri ve milliyetçilik düşünceleri kendisine yer bulabilmiştir. Bu nedenle milliyetçi ve muhafazakâr ideolojinin temel teorik hatlarını çizmiş ve kendisinden sonra gelen entelektüeller üzerinde önemli etkilerde bulunmuştur. Gökalp'in sosyalizme karşı beslediği olumsuz tavrı Türkiye'de sol entelektüel ve politik zeminin yerleşmesini zorlaştırmıştır.

Son söz olarak şu söylenebilir ki, Prens Sabahattin genel olarak Anglo-Sakson dünyaya, Gökalp ise Türkiye'ye konuşmaktadır. Etkileri itibariyle bunu görmek zor değildir.

KAYNAKÇA

De Molins, E. (1982). Anglo-Saxon Superiority: to what it is due, (Translated By Louis Bert. Lavigne), London: The Leadenhall Prefs

Gökalp, Z. (2010). Küçük Mecmua-III (Çeviriyazı: Şahin Filiz), Antalya: Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları

Gökalp,Z. (2007). Kızıl Elma. (Sadeleştiren:Yalçın Toker), İstanbul:Toker Yayınları

Gökalp,Z.(2007).Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak. (Sadeleştiren:Yalçın Toker), İstanbul:Toker Yayınları

Gökalp, Z. (1976). Türkçülüğün Esasları. (Hazırlayan Mehmet Kaplan), İstanbul: Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları:7

Gökalp, Z.(1992). Türk Ahlâkı. (Hazırlayan:Yalçın Toker), İstanbul:Toker Yayınları, 2. Baskı

Gökalp, Z.(1995). Yeni Hayat. (Hazırlayan:Yalçın Toker), İstanbul:Toker Yayınları,

Hilav, S.(1983). "Felsefenin Başlangıcı, Doğu, Korku, Birey", Felsefe Yazıları Dizisi 5.Kitap, İstanbul: Yazko Yayınları

Kayalı, K.(1994). Türk Düşünce Dünyası I. Ankara: Akyıldız Yayınları

Kurtkan, A.(1964)."Ziya Gökalp ve İktisat Sosyolojisi", Sosyoloji Konferansları Dergisi, İstanbul:İstanbul Üniversitesi Yayınları

Mardin, Ş.(1992). Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1895-1908). İstanbul: İletişim.

Sabahattin,P. (1999). Görüşlerim (Hazırlayan: Zeki İzgöer, İstanbul: Burç.

Sabahattin,P. (1965). Türkiye Nasıl Kurtarılabilir? (Günümüz Türkçe'sine çeviren: Muzaffer Sencer), İstanbul, Elif Yayınları

Sencer, M.(1964). "Türkiye'nin Sosyal Sorunları Açısından Prens Sabahattin", İstanbul: Elif Yayınları

Şen, H.(2011). "Klasik Dönem Sosyolojinin Politik Muhtevası ve Bunun Nedenleri", Liberal Düşünce Dergisi, 2011, 63.Sayı

Tütengil, C. O.(1964). "Ziya Gökalp'in İktisadi Görüşleri", Sosyoloji Konferansları Dergisi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları

Ülken, H. Z.(1966). Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi. Ahmet Sait Matbaası, II.Cilt, İstanbul: Selçuk Yayınları

B3 OTURUMU

GÖÇ-1:

GÖÇ VE KÜLTÜR

GÜNDELİK HAYATTA SIRADAN BİREYİN YARATICI TAKTİKLERİ; İKTİDARA KARŞI YENİ ÜRETİM BİÇİMLERİ VE DİRENİŞ

Gaye Gökalp YILMAZ[1]

Muammer TUNA[2]

ÖZET

Gündelik hayat, yaşantının her anının toplamı, ancak bir o kadar da açıkça gözlemlenemeyen derin anlamlar bütünüdür. Sıradan olan bireyin, sıradan yaşantısını anlayabilme çabasıdır. Bu çalışmanın amacı, gündelik hayat sosyolojisinin, sosyolojiye katkılarını incelerken, Michel de Certeau'nun stratejiler ve taktikler kavramlarına paralel olarak, gündelik hayatta geliştirilen sıradan eylemlerin, iktidara karşı geliştirilen taktikler, yani direniş mekanizmaları olarak tartışılmasıdır. Burada ele alınan direniş, egemen yapının oluşturduğu ve düzenin devamı için gerekli bir uzlaşıyla oluştuğu bir ön kabul olarak ele alınan eylemlerin dışına çıkmaktır. Gündelik hayatı inşa eden egemen yapının kuralları ve (Certeau'nun kavramsallaştırmasına göre stratejilerine) düzenlemelerine karşı, bu egemen yapı içerisinde yer almayanların (madun ve dezavantajlı gruplar; göçmenler, eşcinseller, farklı etnik kökenden gelenler) geliştirdikleri sıradan, şiddet içermeyen ve çoğu zaman da görülmeyen gündelik eylemler, aslında birer taktiktir ve iktidarı yıpratmaya ve kendilerine uygun yeni üretim, tüketim ve yaşam biçimleri yaratmaya çalışmaktadır.

Tüketim alışkanlıkları, yeme-içme alışkanlıkları, konuşma biçimleri ve kullanılan dil, sanat ve sanat ürünleri, sokakların düzenlenme biçimi, mimari, eğitim kurumları, hastaneler ve hatta iktidar aygıtları, ait oldukları toplumun gündelik hayatının görüngüleridir. Almanya Türklerinin gündelik hayat pratikleri ve egemen yapıya karşı geliştirdikleri direniş taktikleri üzerine gerçekleştirilen ve devam eden doktora çalışmasının kuramsal tartışma bölümünü ele alan bu çalışmada, bu alanlarda yer alan ve taktikler olarak değerlendirilebilecek olan eylemler incelenerek, farklı tüketim ve kullanım biçimleriyle yaratılan direniş biçimleri tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Gündelik Hayat, Michel de Certeau, Direniş, Taktikler, Stratejiler*

ABSTRACT

Everyday life is on the one hand, totality of whole life experiences and on the other hand, it is entire invisible deeper meanings in daily routines. It is also an effort of understanding lives of ordinary individuals. Main intention of this study is to analyze contributions of everyday life sociology and also this paper aims to discuss ordinary practices in everyday life as tactics, or resistance mechanisms, depending upon famous conceptualizations of French social scientist Michel de Certeau's strategies and tactics. Here what is meant by resistance is to go out of the practices that are considered to be crucial, by hegemonic power structure, for continuation of the societal order. Against those practices, created by hegemonic power groups, these ordinary acts that do not include any forms of violence and often invisible, can be considered as tactics of the disadvantaged or subaltern groups like migrants, homosexuals, minority groups. These groups try to erode power structures and their regulations, strategies, by their tactics in their everyday life practices.

Consumption, eating and drinking habits, speaking styles and different usages in any language, art and products of art, organizations of streets and cities, architecture, educational institutions, hospitals and power apparatus are phenomenon of everyday life. In that study, which is based on theoretical chapter of an ongoing Ph. D thesis about Turks living in Germany and their tactics against hegemonic power apparatus, different forms of resistance will be discussed. In addition, different forms of consumption and forms of usage will also be discussed in detail.

Keywords: *Everyday Life, Michel de Certeau, Resistance, Tactics, Strategies*

[1] Arş. Gör. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, gayegokalp@gmail.com

[2] Prof. Dr. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, muammert@hotmail.com

GİRİŞ

Gündelik hayatın sıradan eylemleri içerisinde sıklıkla göz ardı edilerek ardında yatan rasyonelin inceleme dışı tutulduğu bir çalışma alanı olarak, gündelik hayat, yaşantının her anının toplamı, ancak bir o kadar da açıkça gözlemlenemeyen derin anlamlar bütünüdür. Sıradan olan bireyin, sıradan yaşantısını anlayabilme çabasıdır. Sosyal bilimlerdeki büyük kuramların konu edindiği, büyük toplumsal dönüşümlere atfedilen bilimsel önem, herhangi bir günün herhangi bir anının resmini çekebilme ve anlamını ortaya koyabilme çabasına uzun bir süre kayıtsız kalmıştır. Bu kayıtsızlığın nedeni özellikle XIX. ve XX. yüzyılda gelişmeye başlayan sosyal bilimlerin ve özellikle sosyolojinin Fransız İhtilali ya da Endüstri Devrimi gibi çığır açacak önemde olaylardan beslenerek gelişmesi olarak değerlendirilebilir. Bu gelişmenin ardından XX. yüzyılın geçirdiği ağır savaşlar, sonrasında Soğuk Savaş yılları ve takip eden küreselleşme olgusuyla beraber toplumsal hayat sürekli devinen bir halde yeni çalışma konuları doğurmuştur. 1970'lerden itibaren göç, küreselleşme, kadın çalışmaları, etnik hareketler, eşitsizlikler, çevre ve insan hakları hareketleri ve cinsiyetçilik üzerine sosyal hareketlerle birlikte artan bilimsel ilgiyle beraber, birey ve toplum çalışmalarındaki ilginin odağı da makro kuramların büyük anlatılarından bireyin sıradan hayatına kaymaya başlamıştır. Cinsel yönelimler ve eşcinsel hareket üzerine çalışmalarla bireyin özel hayatının aslında politik yanının da olduğu vurgulanmaya başlanmış ve bilimsel araştırmalarda artan bir ivme ve önem kazanmaya başlamıştır.

Gündelik hayat sosyolojisinin gelişmesine olanak sağlayan akademik ilgi, aslında klasik makro sosyolojik kuramlara dair eleştiriyle örtüşmektedir. Klasik ve makro yaklaşımlarda bireyin pasif ve kısıtlı bir aktör olarak ele alınması ve makro sosyolojinin tekli nedensellik ilkesine dayanan sosyolojik çözümlemelerin, gündelik hayatın tüm karmaşık yapısını ortaya koyabilmedeki yetersizliği gibi eleştiriler gündelik hayat sosyolojisine ilham veren akademik adımları oluşturmuştur (Adler vd.,1987: 218). Toplumsal hayatı anlamak için etkileşimlerin doğal ve yalın halinin incelenmesinin altını çizen gündelik hayat sosyolojisi, sosyal yapı ve sosyal düzenin sosyal etkileşimlerle olan karşılıklı ilişkilerinden kaynaklı olarak düşünümsel (reflexive) olarak üretildiğini iddia etmektedir. Sosyal yapı, örgütlenmeler ya da düzen birbirleriyle etkileşim içerisinde olan insanlardan bağımsız var olamazlar ve insanların yarattığı ritüeller ve kurumlar, insanların davranış biçimlerini beklentiler ve mikro sosyal normlar çerçevesinde şekillendirirler (Adler vd.,1987: 219).

Bu kuramsal tartışmalar ekseninde şekillenen gündelik hayat sosyolojisi var olabilmek için kendine uygun akademik zemini, 1950'lerden başlayan ve 1960'larda şekillenmeye devam eden yeni yöntemsel akımlarda bulmuştur. Sembolik etkileşimcilik, Fenomenoloji ve Etnometodolojik yaklaşımlar çerçevesinde bireye/aktöre yönelen ilgi California Üniversitesi'nden başlayarak diğer üniversitelere ve sosyal bilimcilere doğru genişleyen bir çalışma alanı yaratmaya başladı. Herber Blumer'in Chicago Üniversitesi'nden California Üniversitesi'ne geçişi ve Blumer'in, Mead'in davranışçılığının yenilenmiş hali olan sembolik etkileşimci yaklaşımını bu üniversitede de yaygınlaştırması ve Erving Goffman'ın da kendisine katılmasıyla sosyolojide yeni bir çalışma alanı ve ekol gelişmeye başladı (Adler vd.,1987: 220).

Gündelik hayata ilişkin kuram ve tartışmaları sadece "gündelik hayat" başlığı içeren çalışmalarda aramak yetersiz bir yaklaşımdır. Birçok sosyal bilimci ve teorisyen, kendi kuramlarını ortaya koyarken aslında gündelik hayat kavramına ve gündelik hayatın analizine değinmişlerdir. Freud gündelik hayatı bir yandan, bilinç dışını sansürleyen baskıcı bir alan olarak tanımlarken, diğer yandan da, dolaylı olmayarak, her gecenin (rüyalar olarak) bilinç dışının kendi varlığını hissettirdiği yer olduğunu ortaya koymaktadır (Highmore, 2002:6). Marx ise, yine Freud gibi, "gerçekliğin ardındaki gerçeklik" düşüncesiyle, idealizme karşı çıkan materyalist bir düşünce biçimiyle, "ilk bakışta görünen dünyanın materyal koşulların bir sonucu olduğunu" vurgular (Highmore, 2002:6). İdeolojinin asıl gerçeklik olduğunu camera- obscura yani ters bilinçle açıklayan Marx ve Engels, gündelik hayattaki gerçekliğin bilgisinin ideolojide saklı olduğunun altını çizer. Her iki önemli teorisyen de, gündelik hayatın toplumsal olan temel dinamikleri barındırdığını ve hatta gizlediğini ortaya sürerler. Freud için gündelik hayatın gizlediği gerçeklikler kaybetme korkusu, yasak aşk ya da ölüm korkusu iken, Marx'a göre, kapitalizm, sınıf savaşımları arasında gizlenmiş materyal ve insan kaynağını yok eden, bir felaket araçtır (Highmore, 2002:8).

Antropologlar ise gündelik hayatı incelerken kültür temelli bir yaklaşım geliştirmektedirler. Özellikle saha çalışmasında nitel verilerle desteklenen, davranışsal ve söylemsel tekrarları ve kültürün egemen formlarını analiz etmek, sosyal yapıların olduğu kadar gündelik hayatın bilgisini de ortaya koyacaktır. Antropolojik çalışmalar da, tekrar edilen ve rutinleşen davranışların kaydedilmesi ya da gözlemlenmesi yoluyla, gündelik olanı ve gelenekselleşeni belirlemektedir. Dolayısıyla, beklenenden farklı ve olağan dışı olanı ortaya koyabilmek de antropolojik saha çalışmalarıyla mümkün kılınmaktadır (Highmore, 2002:9).

Bir diğer önemli sosyal bilimci Foucault da, gündelik yaşam çalışmalarına önemli düşünümsel katkılar sağlamıştır. Foucault'un, iktidar üzerine ürettiği kuram, iktidarın hastaneler, okullar, hapishaneler yoluyla ve mikro- iktidar biçimleriyle aslında hayatın her alanına nüfuz ettiğini ortaya koyarken, gündelik hayatın çözümlenmesine de önemli katkılar sağlamaktadır. İktidarın yalnızca kurumsal alanlarda üretilmediği aynı zamanda mikro düzeylerdeki ilişkilerden başlayarak tekrarlanan tüm davranışların iktidarın görünümleri olduğunu öne süren Foucault'un amacı, söylemleri, kurumları, mimari yapıları, düzenleyici kararları, yasaları, idari tedbirleri, bilimsel, felsefi ve ahlaki ifadeleri ve ifade edilmeyenleri barındıran heterojen bir mekanizmayı ortaya koyabilmektir (Highmore, 2002:11).

Goffman'ın gündelik hayatı, kişinin benliğinin farklı biçimlerde sunduğu ve sergilediği bir oyun alanı olarak ifade etmesi mikro-sosyolojik yaklaşımlardan biri olarak gündelik hayat çalışmalarında önemli kuramlardan birini oluşturmaktadır. Goffman'ın, bireyin ortaya koyduğu farklı davranış biçimleri ya da performanslarıyla, kabul gören ve olumlanan davranışlara karşı direniş geliştirdiğine dair tartışması da gündelik yaşam çalışmalarına direniş alanları olarak bakan Certeau'cu bakışa önemli katkılar sağlamaktadır.

Schutz ve Fenomenolojinin gündelik hayata dair çözümlemeleri de ilgili literatür içerisinde önemli bir yerde bulunmaktadır. Schutz'un toplumsal dünyaya ilişkin bilginin verili bir bilgi türü olduğunu ve aktörlerin bu dünyayı belirli bir düzen içerisinde, anlaşılır ve sıradan olarak algılamasının nedenini "sağduyu bilgisine" dayalı olduğunu ifade eder (Wallace ve Wolf, 2005:298). Schutz'a göre, aktörlerin sahip oldukları "bilgi stokları" sayesinde, bireylerin yaşadıkları dünyayı kategorileştirmeleri ve isimlendirmeleri mümkün olabilmektedir ve bu bilgiyi içeren kavramlar "tipleştirmelerdir". Bu tipleştirmeler gündelik hayatı kavrarken oluşturulan gündelik hayatı bildik, sıradan, tanıdık ve olağan görmemizi sağlayan "bilgi stoku"nu oluştururlar (Cuff, Sharrock, Francis, 1990:170).

Schutz'a göre;

"Aktörün gündelik hayat içindeki sağduyusal perspektifi özünde pratik bir perspektiftir. Bireyin temel ilgi odağı kendi yakın çevresidir. Birey bu yakın çevreyle pratik olarak ilgilenir; diğerleri ona karşı belirli davranışlar sergiler, o da bu kişilere belirli davranışlar sergilemek zorundadır. Pratik hayatta, birey gündelik sorunları ortaya çıktığı haliyle ve 'uygun zaman'da çözmek zorundadır. Onun bunu nasıl yapacağı bir ölçüde kendi 'mevcut projeler'ine bağlıdır. Onun içinde yer aldığı koşulların hangi özelliklerinin yakından ilişkili olduğu söz konusu durumdaki çıkarları ve amaçları tarafından belirlenecektir " (Sharrock, Francis, 1990: 170). Bu yaklaşım çerçevesinde bireyin eylemlerini gerçekleştirmesinin ardında yatan bir rasyonel ve mantık bulunmaktadır. Bu mantık çerçevesinde birey eylemlerini belirler ve sergiler.

Fenomenolojinin öncüsü Husserl'in ortaya koyduğu, "filozofun deneyimleri deneyim olarak inceleyebilmek için, doğal tutumu askıya almalı yani, kendini herkesin normal olarak gördüğü şeylerin gerçekliği kabulünden uzak tutmalı ve böylece "dünyayı paranteze almalı"dır" önermesine, gündelik hayatı inceleyen bir sosyal bilimci mutlaka dikkat etmelidir. Kendisi de bir toplumsal aktör olan sosyal bilim araştırmacısının sahip olduğu "bilgi stokunun" kendi çalışması için "dünyayı paranteze alabilmesinin" önüne geçebilmesi riski her zaman bulunmaktadır.

Gündelik hayat kuramlarında yer alan en önemli çalışmalardan biri olarak Henri Lefebvre gündelik hayatı incelerken[3], kolonyalizmin izlerinin sadece politik olarak sürülebilmesinden öte, gündelik hayatın içerisinde de post-kolonyal izlerin bulunabildiğini tartışmaktadır. En mikro düzeyde

[3] Henri Lefebvre'nin gündelik hayat çalışmalarına öncülük eden eseri için Bkz: Lefebvre, H., "*Modern Dünyada Gündelik Hayat*", Metis Yayınları, İstanbul, 1998.

gerçekleşen eylemlerin bile aslında makro düzeyde etkiler yaratabildiğinin altını çizen Lefebvre, Marksist bir bakış açısıyla gündelik hayatın ve Batı merkezciliğinin, sömürünün, çevresel felaketlerin ve yoksulluğun hem Batıda hem de Batılı olmayanda var olduğu gerçeğini, ekonomik ilişkilerin ardına gizlemekte olduğunu iddia etmektedir (Lefebvre, 1998: 100).

Bu çalışma kapsamında "gündelik hayat" kavramı araştırmanın ana kavramı olarak çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Gündelik hayat yukarıda tartışılan yaklaşımlar ve kuramlar çerçevesinde geniş biçimde incelenerek, farklı yöntemsel yaklaşımların konuya getirdikleri yeni ve farklı açılımlarla birlikte ele alınmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, gündelik yaşam pratikleri içerisinde bireylerin aslında aktif özneler olarak, iktidar ilişkilerini farklı biçimde yeniden ürettikleri ve yeni eylem şemaları oluşturduklarının ortaya konulmasıdır. Bu amaç doğrultusunda, özellikle egemen sınıfların dışında kalan bireylerin, sınıfların ya da toplulukların eylem şemaları dikkat çekici hale gelmektedir.

MICHEL DE CERTEAU 'DA GÜNDELİK HAYAT VE BİREYİN YARATICI EYLEM BİÇİMLERİ

Certeau, bireylerin eylem şemalarına gündelik hayat içerisinde derinlemesine bir bakış geliştirilmesinin gerekliliğini vurgular. Bu derinlemesine bakış ise beraberinde yeni bir iddiayı getirmektedir; sıradan insanın iktidarın ve erkin etki alanında olmasına rağmen, aslında göründüğü ya da algılandığı gibi iktidara boyun eğmemekte ve yeni direniş biçimleri geliştirmektedir. Görünenin ardında aslında gizli biçimlerde yürütülen iktidara karşı gelme biçimleri ve savaşları vardır. Bu argüman Certeau'nun gündelik hayata temel bakış açısını ortaya koymaktadır. Bireyler aktif öznelerdir ve hayatın her alanında aslında sıradan ve gündelik olan eylemleriyle sessiz bir biçimde direnmektedirler. Yapının bireye iktidar kanalıyla empoze ettiği değerler ve kurallar bütünü vardır ve Certeau bu düzenlemelerin hepsini "Stratejiler" olarak tanımlamaktadır. Aktif olarak kabul edilen birey ise kendi çıkarları doğrultusunda yapının kurallar ve düzenlemelerine karşı kendi davranış modellerini, "eylem şemalarını" oluşturur ve bu taktiklerle yapıyı erozyona uğratmaya çalışır.

Fransız sosyal bilimci Michel de Certeau, gündelik hayat sosyolojisi üzerine çalışmalarına 1974 yılında kendisine Fransız Kültür bakanlığı tarafından verilen, Fransız halkının geleceğe ilişkin beklentileri üzerine bir rapor hazırlanması göreviyle başlamıştır. Çalışmalarını yürütmek için Luce Giard ve Pierre Mayol'dan oluşan bir grup oluşturan Certeau, çalışmaların sonucu olarak değerlendirilebilecek olan ilk eseri olan Gündelik Hayatın Keşfi I, Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları[4] kitabını 1980 yılında yayınladı. Certeau tarafından yayınlanan ilk cildin ardından çalışmanın uygulama kısmına ilişkin ikinci cilt Gündelik Hayatın Keşfi II, Konut, Mutfak İşleri adıyla 19980 yılında diğer çalışma arkadaşları Giard ve Mayol tarafından yayınlanmıştır.

Certeau'nun çalışması içerdiği uygulama alanlarının yanında özellikle gündelik hayata ilişkin çözümlemeleri noktasında, birçok farklı alanla (konut, mutfak, kent, okuma, alışveriş gibi) kurduğu ilişkisel bağlantılar açısından gündelik hayat sosyolojisine önemli katkılar sağlamış ve yeni bir bakış açısı getirmiştir. Gündelik hayattan başlayarak toplumsal yapının çözümlenmesine giden yolda, Certeau'nun yöntemi sadece edimlerden çok fazlasını açıklayabilmeyi amaçlamaktadır. Gündelik hayatta bireysel eylemlerin tesadüfen ortaya konan eylemler olmadığını ve bu eylemlerin bir mantığı olduğunu iddia etmek, arkasından eylemlerin mantığını nelerin şekillendirdiğini ortaya koymayı gerekli kılmaktadır. Bu gereklilik de gündelik yaşam çalışmaları içerisinde erk ve iktidarın, "öteki"nin var oluş, ayakta kalma ve yeniden üretim biçimlerinin incelenmesini ön plana çıkarmaktadır. Bireyin gündelik hayatının her alanına iktidarın sızmış olduğu ön kabulüyle, sıradan olan bireyin eylemlerinin iktidar ilişkilerinden uzak olarak açıklanabilmesi sıkıntılı görünmektedir. Birey eylemlerini ortaya koyarken, kendi var oluş koşulları çerçevesinde en iyiyi sağlayabilecek olan eylemleri seçerek, tercihler silsilesi oluşturmaktadır. Bu noktada da seçimlerin altında yatan nedenlerin aslında rasyonel

[4]Michel de Certeau'nun gündelik hayatı inceleyen iki ciltlik çalışması *Gündelik Hayatın Keşfi I; Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları* ve ikinci cildi; *Gündelik Hayatın Keşfi II; Konut, Mutfak İşleri* başlıklarını taşımaktadır. İlk cilt kuramsal bir tartışma içerirken, ikinci cilt Certeau'nun gündelik hayat üzerine Fransa'da 1968-1972 yılları arasında yürüttüğü çalışmanın uygulama kısmına ilişkin bilgileri içermektedir. Daha geniş bilgi için Bkz. Certeau, M. (2009). *Gündelik Hayatın Keşfi I; Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları*, Ankara: Dost Yayınları, İkinci Cilt için; Certeau, M. Giard, L., Mayol, P. (2009), *Gündelik Hayatın Keşfi II; Konut, Mutfak İşleri,* Ankara: Dost Yayınları

kararlar çerçevesinde şekillendiği vurgulanabilir. Bu vurgu noktası da, toplumsal çalışmalarda en önemli metodolojik seçimlerden biri olan yapı-eylem gerilimi arasında, bu çalışma bağlamında, eylemi ve eylemi icra eden bireyi edilgen değil etkin aktör olarak ön plana çıkartmaktadır.

Michel de Certeau, gündelik hayatı kuramsallaştırmaya çalıştığı eserlerinde öncelikle davranış biçimlerine, eylemlere odaklanmaktadır. Bu toplumsal davranış biçimlerini açıklamaya başlamadan önce de, çalışmasının temel unsurunu yani, sıradan insanın gündelik hayatında yapıp ettiklerinin, davranışlarının önemini vurgular. Michel de Certeau, özellikle gündelik hayatın çözümlenmesi ve iç dinamiklerinin keşfi sürecinde "sıradan insanı" araştırmasının öznesi yapmaktadır. "Sıradan insan"dan hareketle toplumsal olanı betimlemeyi amaç edinen Certeau, bu amaç içerisinde, bireyi araştırma nesnesi yaparken, toplumsal alanı terk etmemekte ama bireysel alandan yola çıkmaktadır. Certeau, amacının, eylemlerin failleri olan kişileri tekil olarak ele almak değil, bireylerin eylem ya da operasyonlarının biçim, tür ya da eylem şemalarının çoklu alanlar olarak dikkate alındığında önemli toplumsal verileri sunmak olduğunu belirtmektedir (Certeau, 2009; 44). Tekil biçimde uygulanan eylemlerin her birinin uygulanma mantığını kavramak bu nedenle aslında, daha geniş bir toplumsal resmin mikro parçaları olduğunu ortaya koyabilmektir.

Michel de Certeau, sıradan ve gündelik olan eylemlerin ardında yatan davranışsal mantığı anlamaya çalışırken, erk/ iktidar sahiplerinin gündelik hayatı da şekillendiren ve yöneten yanları olduğunu iddia etmektedir. Buna karşılık olarak iktidar sahibi olmayanların da kendilerine göre geliştirdikleri ve iktidarın öngördüğünden farklılıklar barındıran davranış biçimleri bulunmaktadır. Certeau bu iki kavramı betimlemeye çalışırken Antik Yunanca'da kurnazlık anlamına gelen Metis kavramını kullanmaktadır. "Hamleleri Anlatmak: Detienne" başlıklı bölümde Certeau, Marcel Detienne, Jean Pierre Vernant'ın Metis[5]kavramı üzerine birlikte yazdıkları kitabı esas alarak;

"… Metis, bir uygulama içerisine gizlenmiş durumda bulunan ve "önsezi, keskin zekâ, öngörü, kıvrak zekâ, aldatmaca, iş bilirlik, dikkat, uygun fırsatı bulma becerisi, çeşitli maharetler, uzun bir sürede edinilen tecrübeler" gibi yeteneklerin birbirini tamamladığı bir çeşit zekâdır… İçine dahil olduğu güç ilişkilerinde, metis mutlak bir silahtır, bir ekonomi ilkesidir. En az güçle, en fazla etkiyi yaratmak… Bunun içinde belli bir bilgiye sahip olmak gereklidir ve o bilgi bellektir." (Certeau, 2008:172).

Tüm bu kurnazlık, manevra, düzenbazlık ve dolap çevirme yeteneklerini içeren metis, Certeau'nun araştırma konusu olan sıradan insanının, kendi lehine biçimde iktidar mekanizmasına karşı geliştirdiği pratiklerin ardında bulunan bir beceridir. Bu beceri sıradan insanın belirli düzeyde sahip olması gereken bir durumdur, çünkü gündelik hayatın her anında insanın kendi lehine çevirmesi gereken fırsatlar ve bu fırsatları değerlendirmeyi bilecek bir düşünsel bilgi ve beceriye ihtiyaç vardır. İşte bu beceri Certeau'nun ilerleyen bölümlerde tartışılan, "taktikler"in ortaya çıkmasına olanak sağlamaktadır.

Michel de Certeau'nun gündelik hayatı açıklamaya çalışırken kullandığı en önemli kavramsallaştırmalardan olan "Stratejiler" ve "Taktikler" aslında iktidarla sıradan insanın gündelik çatışma ve direniş alanlarının betimlenmesidir. Certeau'ya göre stratejileri, Kentel şu şekilde açıklamaktadır,

" Bir toplumda ya da çok daha küçük birimlerde (fabrika, örgüt, vb), meşruiyeti önceden varsayılan bir "iktidar yeri"nin (devlet, devlet yönetimi, yöneticiler, fabrikaya sahip olanlar) mülkiyetinden güç alan eylemlerdir. Bu mülkiyet postülası sayesinde bu eylemler, o topraklarda (ya da fabrikada) var olan farklı güçleri ve yerleri birbirine eklemleme kapasitesine sahip kuramsal ilişkiler (totalleştirici sistemler ve söylemler) geliştirir. Yani stratejiler güç ilişkileriyle ortaya çıkar ve zamana bağlı olan, geçici olan ilişkileri sabitler, tanımlar (Kentel, 2011:4).

Stratejiler özellikle iktidarın devamını sağlayabilecek yeni söylemler geliştirip, iktidara tabi olanları kontrol edebilme olanakları sunmaktadır. Bu anlamda panoptik bir pratik sayesinde, farklı yerlere "görerek" hakim olma, "yabancı" güçleri nesneye çevirerek gözlemleme, kontrol etme ve görüş alanı içine dahil etme imkânı sağlar. Bu haliyle, stratejinin başarısı, kendini "bağımsız" ve

[5]Detienne, M., Vernant, J.P. (1974), *Les Ruses de l'intelligence. La Metis de Grecs*, Paris, Flammarion.

"nötr" olarak konumlayabilmesini sağlayacak bilginin iktidarını kurmasına bağlıdır. (Kentel, 2011: 4). Bu noktada taktikler ise stratejilerden keskin bir biçimde ayrılır. Stratejilerin sistematik, mekâna bağımlı ve bilgi birikimine ihtiyaç duyan yapısına karşıt olarak, taktikler zamana bağlı olarak, sürekli değişen, hareket halinde olan eylemler, manevralar ve akıl oyunlarıdır.

Gündelik hayatta sıradan insanın, aslında yaşamının her alanında iktidarla çepeçevre kuşatılmış olduğu düşünülecek olursa, her yerde stratejilere karşı, zayıf olanların var olduğunun altı çizilmesi gereklidir. İktidarı üretenlerin dışında kalanlardan, yani sıradan olandan, empoze edilen stratejilerle iktidarın devamlılığına katkı sağlamaları beklenmektedir. Herhangi bir işyerinde işyeri sahibinin kazancını arttırması ya da bir hükümetin iktidarının devamını sağlaması için mutlaka sıradan insanın stratejilere katılımı gerekmektedir. İktidar ne kadar empoze edici olursa olsun, iktidarın boyunduruğu altında olanlar olmadıkça iktidar erozyona uğrar ve yok olur. Dolayısıyla zayıf olanın katılımı mutlaktır. Bu noktada da, zayıf, iktidarsız ya da sıradan olan insan için direniş ortaya çıkmaktadır. Burada tanımlanan direniş, edilgen bireyin aktif özneye doğru aldığı yolun ilk adımlarını oluşturmaktadır. Belirli bir iktidar alanında ki bu alan aslında her yerdir, toplumsal formasyonun beklediklerinin dışına çıkmak ve kendi isteklerine göre kaçış alanları yaratmak bile bir direniş alanı yaratmaktadır.

"Bir mekânda oturmak, dolaşmak, konuşmak, okumak, alışveriş yapmak ya da yemek yapmak, tüm bu etkinlikler kurnazlıklar ve taktiklerden doğan sürprizlerin genel özelliklerini ortaya koyarlar: Güçlü tarafından kurulan düzende "zayıfın" çevirdiği dolaplar, ötekinin alanında gerçekleştirilen hamle sanatı, avcıların püf noktaları, manevraya dayalı, çok yüzlü hareketlilikler, coşku uyandıran, mücadeleci ve savaşçı buluntular" (Certeau,2009: 117).

Bu alıntıda da vurgulandığı gibi, Certeau'nun gündelik hayatın merkezine koyduğu sıradan kimse aynı zamanda zayıf olan kimsedir. Zayıf olan iktidarı elinde tutmayandır. Egemen kültürü üretenlerden değildir. İktidarın yarattığı egemen kültüre karşı kendi gündelik davranış biçimleriyle, üzeri örtük bir biçimde direnmektedir. Bu direniş aslında başı ve sonu olmayan bir savaştır. İktidarın egemen kodlarına karşı, her bir bireyin geliştirdiği onlarca, yüzlerce ve hatta binlerce farklı uygulama biçimi bulunmaktadır. Her bir birey aslında aynı kültürü, kültürel ürünü ya da materyal ürünü farklı biçimde kullanmaktadır. De Certeau 'ya göre bu farklı kullanımlar, farklı tüketim biçimlerini meydana getirmektedir. Her bir bireyin farklı şekillerde kullandıkları her şey yeni bir tüketim ve yeniden bir direniş alanı olmaktadır. Herhangi bir sözcüğün farklı bir biçimde kullanımı, ya da televizyondaki bir programın seyredilmesi bile farklı tüketim biçimlerini oluşturmaktadır. Her bir tüketici, ya da sıradan insan, aslında tamamen özgür ve bağımsız bir biçimde egemenlik alanına direnişte bulunmaktadır. Bir filmi izlerken algılanana, iktidar tarafından üretilmiş olsa ve iktidar kanalıyla yayılıyor olsa da, tüketim esnasında iktidarın müdahalesi olamaz. Sıradan insan istediği biçimde algıladığı ürünü, metni ya da söylemi, istediği biçimde tüketebilmektedir. Kullanırken farklılaştırmak, farklı tüketim modelleriyle beraber, bireylerin farklı tavır alışlarını ortaya koymaktadırlar. Bir göçmenin ya da bir iktidar sahibinin aynı görsel ya da sözsel metni farklı şekilde algılamaları ve farklı biçimde kullanmaları muhtemeldir. Bu nedenle, iktidar ve güç temelinde, toplumsal hayatta en sıradan görünen eylemler ve uygulamalar bile aslında farklılıklarla kuşatılmış taktik ve direniş alanlarıdır.

Certeau'ya göre, okumak, konuşmak, dolaşmak, pazara gitmek ya da yemek yapmak gibi birçok uygulama, tutum ve alışkanlık, gündelik hayat içerisindeki taktiklerdir ve zayıf ve kendisine yabancı olan, kendinden olmayan güçlerden çıkar sağlamak için hep çabalayandır (Certeau, 2009: 55). Certeau'ya göre hile yapmak zayıfın sanatıdır. Gündelik hayat birçok fırsatı ve kurnazlık biçimlerini barındırmaktadır ve gündelik hayat, "düzenbazlık yapmak, dolap çevirmek yani işini kendince yürütmek için herkese binlerce yol yordam sunar" (Certeau, 2009: 44).

Taktikler, gündelik hayat içinde, sıradan olan insanın bir yandan kendini yeniden yaratma biçimidir. İktidar tarafından tekilleştirilen, tüketmeye, tabi olmaya yönlendirilen birey, farklılığını, kendi kişiliğini ve kimliğini bu kaçış alanlarında ortaya koyar. Bir otobüste yolculuk ederken, bağdaş kurarak seyahat eden bir göçmen kendi kimliğini ortaya koymanın en belirgin örneklerinden birini ortaya koymaktadır. İktidarın alanında, kuralları kabul eder görünüp, yeni kullanımlar ve kullanım biçimleri yaratmak, farklı olanın kendini ortaya koyabilmesi ve stratejilere direnmesidir.

“Daha basitçe ifade edersek, stratejilerin tersine taktiklerin adı yoktur. Stratejiler basitleştirir ve ad koyar; taktikler ise bütün karmaşıklığıyla, ancak bütün birikimiyle ve yılların, yüzyılların hafızasıyla gündelik hayatın kendisidir; yürümek, yemek, içmek, konuşmak gibi pratikler ya da performanslardır. Strateji, örneğin, bir dilin kuralları, grameridir; doğruyu-yanlışı tanımlayan, kendini kabul ettirmeye çalışan bir siyasettir. Taktikler ise hiçbir zaman tam olarak içselleştirilemeyecek olan bu gramerin içinde dolaşmak, teşbihler kullanmak, hatalar yapmak; yaratıcı veya muhafazakâr davranmak; konuşurken tamamlanmamış cümleler kurmaktır… Sonuç olarak, taktikler bir bakıma kurnazlıktır; güçlülere karşı “zayıfın sanatı”dır; stratejileri bozar ve çarpıtırlar” (Kentel, 2011:7).

Bu alıntıda da belirtildiği üzere, stratejinin iktidarın devamlılığı amacıyla ya da kendi egemen kültür ürünleri tarafından üretilen her türlü gündelik aktivitede aslında bir direniş ve mücadele vardır. Bu mücadelenin ana noktası da, iktidar tarafından üretilen her şeyin aslında sıradan insan tarafından farklı biçimlerde tüketilmesidir. Certeau’ya göre, Strateji tarafından sunulan üretim, taktikler içinde tüketilir. Ancak bu tüketim sadece bir tüketim değildir. Sunulan mal, hizmet, fikir, bilgi, silah hiçbir zaman tam olarak üreticilerin, pazarlamacıların, bilim insanlarının, kumandanların, kurumların öngördüğü gibi tüketilmez. Tüketen birey, farklılaşmış tüketimiyle üretimi çarpıtır: onun tüketimi yeni ve “başka bir üretim”dir (Certeau,2009: 110).

Stratejiler, tüm zamanlara hakim gibi gözükürken, ancak belli zaman diliminde var olan egemen yapıya tekabül ederler ve gündelik hayatın devamlılığı içinde tüm zamanları ele geçirirler (Certeau, 2009: 113). Zamana ve mekâna bağlı olan stratejilerin sınırları vardır. Belirli iktidar alanlarını kapsayan stratejiler, egemen yapının geliştirdiği disiplin mekanizmaları gibi egemenliğin devamını sağlayan düzenlemeler bütünüdür. Dolayısıyla hangi egemen yapı içerisindeyse, ona dair düzenlemeler üretmesi, stratejilerin sınırlarının çizilebileceğini ortaya koymaktadır. Stratejiler, kendilerini açıkça uygulamalarda gösterir. Belirli yazılı olmayan, kültürel ve sosyal ürünlerde varlığını sürdüren ve kavranabilen stratejiler, esnek değildir. Kalıcı uygulamalar ve düzenlemeler bütününü oluşturmaktadırlar ve iktidar uzamının inşasına ve devamlılığına bağımlı eylemlerdir.

Taktikler ise, stratejilerden tamamen farklı gelişen eyle mler bütünüdür. Taktikler, mekânsal ya da kurumsal olarak belirli sınırlar içerisinde uygulanmazlar. Görünür bir bütünlük oluşturacak sınırları yoktur. Taktikler, stratejilerin içine sızarlar. Kaçak avlanır biçimde geliştirdikleri teknikleri vardır. Taktik, Stratejiye karşıdır ama onu ele geçirmek ya da yenmek gibi bir amacı yoktur. Zamanın akıllıca kullanımına dayanan taktikler, çabuk biçimde bir araya gelebilme ve dağılma yetisine sahip olan eylemlerdir. İktidara ya da stratejilere karşı geliştirilen mevkisiz direnişler taktikleri oluşturur. Şartlar gerektiğinde, kesin müdahale etmenin uygun ve elverişli durumlar yarattığı uygulamalar ve eylemler olarak taktikler, gündelik hayatın birçok alanında anlık eylemlerin ardındaki direnişi ya da iktidarın stratejilerini çarpıtmayı betimlerler.

Certeau farklı eylem biçimlerini ve özellikle taktiklerin gerçekleştiği alanları incelerken özellikle üzerinde durduğu belirli alanlar bulunmaktadır. Bunlar, yürümek, okumak, konuşmak ya da tüketimdir. Bu alanlar içerisinde gerçekleşen farklı eylem biçimleri yani taktiklerin belirli özellikleri vardır. Bu özellikler, öncelikle bu eylemlerin gerçekleştiği alanların önceden düzenlenmiş olduğudur, bu düzenlemeler, fabrikanın ekonomik öncelikleri olabiliyorken, şehir özelinde belirlenen yollarda yürümek, düzenlenen caddeler, mahalleler iken, okuma esnasında paragrafların ya da bölümlerin düzenlenmesidir (Sheringham, 2009: 222). Uygulayıcı olarak tanımlanan aktörler belirlenen kullanım biçimlerinin dışında uygulamalar ya da eylem biçimleri geliştirirler. Bu farklı uygulama ya da eylem biçimleri belirlenemez sayıda çokluk ifade eder, değişkendir ve birbirinden bağımsızdır. Her bir bireyin kendi kullanım biçimlerine göre geliştirdiği farklılıkların olduğu dikkate alınırsa, sonsuz sayıda kullanım biçimi olduğu kavranabilir. Örneğin, Certeau’ya göre yürümek, uzamsal çevrenin okunması, okumak bir seyahat biçimi, konuşmak, aynı yürümek gibi mekânları birbirine bağlayan öykülemeler gerektirir (Sheringham, 2009:224). Certeau’nun belirttiği gibi bu uygulama ve eylem biçimleri arasındaki mecazlar, her bir kullanıcının yani aktörün yarattığı farklılığın zenginliği ve çoğulculuğudur.

Certeau, kültür farklılıkları, karşıt kültür grupları üzerinden incelememiştir, çünkü Certeau’ya göre bu yapılmıştır ve bu üretim biçimleri daha derin ve karmaşık yapıların göstergeleridir. Deleuze gibi, Certeau da, farklılığın üretimi üzerine eğilmemektedir. Certeau’nun odaklandığı nokta, farklı üretim

biçimleridir. Kültürel çalışmalarda birçok yakın takipçisinin gözden kaçırdığı nokta budur. Jean giymek gibi önemsiz değişimlere Certeau fikirlerini uygulamak çabasındadırlar (Buchanan, 2000: 89).

Gündelik hayat içerisinde, iktidarın çarpıtıldığı, taktiklerin uygulandığı alanlardan bir diğeri, Certeau'ya göre kent uzamıdır. Certeau buradaki eleştirisi, şehri bir kavram olarak yönetme çabasında olan iktidarın panoptik[6] ve soyutlanmış bilgisinin, yüzeydeki aktivitelerin kavrayışını imkansız hale getirdiğini söylemektedir (Certeau vd., 2009: 175). Certeau'ya göre, şehrin sıradan kullanıcıları gözle görünen mekanların ardında ve altında yaşayanlardır. Bu görünenin altında yaşamanın ölçütü ise görünürlükten başlayan bir eşiktir. Bu eşiğin altında yaşayan ve görünür olmayan sıradan kullanıcılar, yayalar kısacası herkes, yeni alanlar, kullanım ve eylem biçimleri üretmektedirler. Yayalar, yürüyüşleri, hareketlerinin ağları ve kesişimleriyle, ne yazar ne de seyirci oldukları yeni hikayeler yaratmaktadırlar (Certeau vd., 2009:179).

Uzamsal uygulamalar alanında Certeau'nun, gündelik hayat alanına kazandırdığı yeni bir yaklaşım ortaya konulmaktadır. Certeau, New York şehrinin geniş ve kuşbakışı görünümünde, caddelerin ızgaralar ve insanların karıncalar gibi görünümünün tamamen röntgenciliğe yakın ve sahipsiz bir görünüm ortaya koyarken, görsel alandaki egemenliğin düzenleme ve kontrolü yarattığını, şehrin düz zemininde yürüyen sıradan insanlar açısından görünüşünde ise genel bir görüş açısının olmamasının getirdiği donukluk, körlük ve görünmezlikle birlikte gündelik hayatın yüzeye çıkmayan bir yabancılığı olduğunu belirtir (Sheringham,2006: 223). Bu haliyle gündelik olan şehir ve yürüyüşün anonimliği, bir sanat eseri gibi yazardan, okuyucudan ve taraftardan yoksun biçimde, bir özgürlük ve sınırsız kullanım alanı ve özgürlük yaratır. Dolayısıyla, Certeau'ya göre, yürüyüşün yarattığı ve yürüyen bireylerin her birinin yarattığı kullanımlardan kaynaklanan yeni "üretimler" söz konusudur. Bu yeniden üretim ve özgürlük alanları ise aynı zamanda, iktidarın yarattığı, kuşbakışı denetlenebilen şehir üzerindeki planlama ve denetimin yerinden edilmesi ve erozyona uğratılmasıdır.

Sonuç ve Değerlendirme

Gündelik hayat sosyolojisi, sıradan ve rutin olanı, toplumsal ve incelemeye değer kılma çabasıyla, sosyal bilimlerde yeni çalışma alanlarının kapısını açmaktadır. Bu yeni alanlarda, bireyin gündelik hayatta karşılaştığı ve içerisinde iktidarın nüveleri bulunan her etkileşim yeni direniş alanları yaratmaktadır. Bireylerin aslında iktidara karşı kurnazlık ve akıl oyunlarıyla bezenmiş halde ortaya koydukları bu eylemler, iktidarın stratejilerine karşı geliştirilen taktikler olarak, en sıradan eylemi bile toplumsal ve politik olarak incelenmeye değer hale getirmektedir.

İktidarın yarattığı kurallara ve düzenlemelere karşı kendi var oluş alanlarını ve kimliklerini devam ettirebilme mücadelesini veren "öteki"ler aslında gündelik hayatları içerisinde direnişin görünmez halini ortaya koymaktadırlar. Egemen olan yapıdan farklı beslenerek, giyinerek, şehirdeki fiziki mekânları farklı biçimlerde kullanarak mevcut sınırların ve çizgilerin dışına çıkmaktadır. Bu çizgi dışılık gündelik hayatı politik ve toplumsal incelemenin önemli bir alanı haline getirirken, bireyi de etken bir aktör olarak toplumsal hayatı konumlandırmada ön plana çıkartmaktadır. Taktikleriyle görünmez biçimde iktidarı ve erozyona uğratan bireyler, kendi yaşam alanlarında yeni tüketim ve kullanım biçimleriyle, Lefebvre'nin de altını çizdiği gündelik hayatın içerisinde bireysel devrimlerini gerçekleştirmektedirler.

KAYNAKÇA

Adler, P.A., Adler, P. (1987). Everyday Life Sociology, Annual Review of Sociology, 13:217-35.

Buchanan, Ian (2000). Michel de Certeau, Cultural Theorist, Sage Publications, USA

Certeau, M. (2009). Gündelik Hayatın Keşfi I, Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları, Dost Yayınları, Ankara

Cuff, E.C., Sharrock, W. W., Francis, D.W. (1990). Perspectives in Sociology, Routledge, USA.

[6] Panoptikon, 1785 yılında Jeremy Bentham tarafından geliştirilen ve bütünü(pan) gözetlemeye(opticon) dayalı bir hapishane tasarımıdır. Detaylı ilgi için Bkz. Bentham, Jeremy. Panopticon (Preface). In Bozovic, M. (1995), (ed.), The Panopticon Writings, London: Verso, 29-95.

De Certeau, Michel. (1984). "General Introduction." The Practice of Everyday Life.Trans. Steven F. Rendail.Berkeley: University of California Press, xi-xxiv.

Detienne, M., Vernant, J.P. (1974). Les Ruses de l'intelligence. La Metis de Grecs, Paris, Flammarion

Highmore, B. (2002). The Everyday Life Reader, Routledge Press, London.

Kentel, F. (2011). "Modernite, Gündelik Hayat ve Yeni Sosyal Hareketler", Altüst Dergisi, Sayı:11

Lefebvre, H. (1998). Modern Dünyada Gündelik Hayat, Metis Yayınları, İstanbul

Sheringham, M. (2009). Everyday Life: Theories and Practices from Surrealism to the Present, Oxford Universitty Press, UK.

Wallace, R.A., Wolf, A. (2004). Çağdaş Sosyoloji Kuramları, Punto Yayıncılık, İzmir

SURIYE SINIRI HATAY'DA GÜNDELIK HAYAT

Zerrin ARSLAN[1]

ÖZET

Yaklaşık üç yıldır Suriye'de yaşanan "iç savaş" ya da "çatışma"lar, Orta Doğu'da ve Arap Bölgesi'yle ilişkili uluslararası siyasi, ekonomik ve askeri boyutları ile dünya gündeminde yer almaktadır. Bölgedeki uluslararası siyasetin ve ilişkilerin, devletler ve uluslararası kurumlarca düzenlenmeye çalışılırken, sınır ötesinde süren çatışmalar ve Türkiye'nin bu süreçte aldığı tavır, Türkiye'nin Suriye sınırında gündelik yaşamı etkilenmektedir.Bu süreç, sınır boyunda yaşayan insanları, bir taraftan sınırın öte tarafında yaşayan hısım ve akrabaları için, diğer taraftan kendileri için kaygılandırmaktadır. 1938'de yapılan halk oylaması ile Suriye'ye değil, Türkiye'ye katılan Hatay, Suriye'deki süreçten en çok etkilenen sınır kentlerinden biridir. Bununla birlikte, Müslüman, Hıristiyan ve Yahudilik gibi farklı dinilerin yanı sıra, Arap, Türk, Kürt, Çerkez, Türkmen ve Romanlar gibi farklı etnik grupların barış içinde yaşadığı Hatay'da, bu sürecin yarattığı siyasal, ekonomik ve sosyal belirsizlik, "gündelik hayat"a yansımaktadır.

Bu çalışmada, Suriye'deki silahlı çatışma ve kargaşanın bölge yaşamında yarattığı risk ve belirsizliğin, sınır kenti olan Hatay'daki gündelik yaşama etkileri, derinlemesine görüşme ve kendiliğinden görüşme tekniği kullanılarak araştırılmıştır. Bununla birlikte, bir yılı aşkın bir süredir Antakya'da yaşanıldığı için; gündelik yaşamdaki değişmeler ve dönüşümler, farklı yönleri ile gözlemlenmiştir. Bu bağlamda, Hatay'da gündelik hayat, toplumsal, siyasal ve ekonomik boyutlarını kapsayacak şekilde, Henri Lebevre'nin "gündelik hayat" ve "gündeliklik" kavramı kullanılarak tartışılmıştır.

***Anahtar Kelimeler**: Suriye-Türkiye Sınırı, Hatay, Sınırda Gündelik Hayat, Gündeliklik, Lefebvre*

ABSTRACT

In approximately 3 year, "civil war" or "turmoil" in Syria has been taken in the recent international political, economic and military agenda in the world. While politics and international relations in the region have been attempted to regulate by the states and various international institutions, the armed conflicts in the other side of border and Turkey's political position taken in this process have affected everyday life in the Syrian Borderland. People lived on border worry about both themselves and their relatives beyond the border in process. Hatay decided to annexation in Turkey, not Syria with the referendum in 1938 is one of the most influenced border city by this civil war. Today, the political, economic and social uncertainty caused by the Syrian civil war has reflected on the everyday life in Hatay, where the Muslim, Christian and Jewish and also the Arab, Turk, Kurd, Circassia Turcoman and Roman people peacefully live.

In this study, the effects on everyday life in Hatay as border city under the risk and uncertainty in regional life resulted by the armed conflicts and turmoil in Syria have been qualitatively scrutinized employing in-depth interviews and spontaneous small talks. Furthermore, participatory observation was also used to understand and explain the changes and transformations with different dimensions because of living in Antakya, Hatay more than one-year. In this context, everyday life in Hatay has been discussed employing Henri Lefebvre's concepts of "everyday life" and "everydayness" within social, cultural and also economical dimensions.

***Keywords:** Border between Turkey and Syria, Hatay, Everyday Life in Borderland, Everydayness, Lefebvre*

[1] Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Hatay, Türkiye, azerrin@gmail.com, zarslan@mku.edu.tr.

GIRIŞ

Sınır ya da hudut (*border lines*) denildiğinde, en genel anlamıyla,belli bir coğrafyadabir devletin egemenlik alanını belirleyen ve iki devleti birbirinden ayıran çizgi anlaşılmaktadır. Etnik köken, dil, din, mezhep gibi sosyo-kültürel ya da nehir, dağ, tepe gibi doğal nedenlerle göre çizilen sınırın iki tarafında yaşayanlar birbirinden ayrılarak, iki ayrı devletin vatandaşı ya da uyruğuolarak tanımlanır. Her halükarda, bu çizgi bir devletin uyruğunu diğer devletin uyruğundan ayıran ve devletlerin uyruğunda yaşayanları, sınırın içindekiler, hemen yanı başındakiler ve dışındakiler olarak birbirinden ayıran bir 'sınır'dır. Aynı zamanda sınır, devletler ve coğrafi mekanları birbirinden ayırıp aralarındaki hudutları belirlerken, 'içeridekiler' ve 'dışarıdakiler' arasındaki farkları da kurar ve vurgular (D'Costa, 2008). Bununla birlikte, sınırda yaşayanlar, sınıra özgü tarihsellikle farklı sosyal, ekonomik ve kültürel yapıya sahiptirler (Özgen, 2004, 2005, 2013). Sınır insanı, ülkenin dış siyasetinden, sosyal, ekonomik ve kültürel ve hatta psikolojik olarak doğrudan etkilenir. Bu nedenle, kırılgandır ve değişkendir. Sınır ve sınır insanları üzerine düşünüyor, konuşuyor ya da yazıyorsanız; "aslında bütün devlet, siyaset, vatan, vatandaşlık ve yurttaşlık üzerinde de" (Özgen, 2013a) çalışıyorsunuz, düşünüyorsunuzdur. Yani, "Sınır üzerinde bir söz söylemek, kısmen bunların hepsini açıklamak, hepsini çalışmak ve/ya hepsine dair metaforları üretmek ve yeniden üretmek anlamına da gelir."(Özgen, 2013).Sınır insanın, komşu ülkelerle, akrabalık, hısımlık, etnisite, din ya da mezhep gibi sosyal ve kültürel, yasal olan ya da olmayan sınır ticaretigibi ekonomik ilişkileri vardır. Sınır insanı, sınırı geçse de geçmese de, 'sınır'dadır ve gündelik hayatları da 'sınırda olma' haliyle şekillenir. Bununla birlikte, komşu ülkenin siyasal rejimini destekleme ya da karşı olma gibi politik ve diplomatik ilişkiler de sınırda olma halinin parçasıdır. Komşuülkeler arasındaki ilişkiler, herhangi bir sorun yaşanmadan sürebileceği gibi - ki bu neredeyse olanaksız gibidir- gerilebilir, kesilebilir, askıya alınabilir, iki ülke arasında savaş ya da ülkelerden birinde iç savaş çıkabilir.

Bugün, ülkemizin güney sınırındakiIrak'ta siyasal belirsizlik ve silahlı çatışmalar, Suriye'de ise iç savaşyaşanmaktadır. Sınır ötesinde çatışma ve savaş sürerken, sınırın bu yanında dagündelik hayat devam etmektedir; ama nasıl devam etmektedir? Yani, sınır ötesindeki siyasal belirsizlik, silahlı çatışmalar ve iç savaş, Türkiye'nin sınır kentlerindeki gündelik hayatı nasıl etkilenmektedir? Bu çalışmada, sınır ötesindeki sürecinTürkiye'nin Suriye sınırında sıradan insanların gündelik hayatlarını nasıl etkilediğine odaklanılmıştır.

Bu çalışmada, derinlemesine görüşme (*indepth interview*),kendiliğinden görüşme (*spontenous small talks*) vegözlem tekniği kullanılarak veri toplanmıştır. Çalışma, Hatay'ın tümünü kapsayacak şekilde tasarlanmış olmasına rağmen,burada sunulan bulgular Hatay'ın Suriye ile sınırı olan, Yayladağı, Altınözü, Reyhanlı, Kumlu, Kırıkhan, Hassa,Antakya ve Samandağ'da Mayıs-Ağustos 2013'te yapılan saha araştırmasına dayanmaktadır. Ancak, belirtilmelidir ki, son bir buçuk yıldır Antakya'da yaşanılıyor olması, hem bu çalışmanın nedeni hem de veri toplama aracıdır. Her ne kadar bu sürede Antakya'da yaşamak, bu araştırma için gerçekleştirilmemiş olsa da, veri toplama tekniği olarak katılımcı gözlemle birebir örtüştüğü belirtilmelidir. Bir anlamda Suriye'deki iç savaşın, Hatay'daki gündelik yaşama yansımaları, etkileri ve yarattığı değişim ve dönüşümler, 'katılarak' gözlemlenmiştir. İronik bir şekilde ifade edilirse; son bir buçuk yıldır 'mecburi hizmet' nedeniyle Antakya'da yaşanılıyor olduğundan; çalışmada, "mecburikatılarak gözlem"tekniği kullanılmıştır.

Bu çalışma, Suriye'deki iç savaşın yarattığı siyasal, ekonomik ve sosyal belirsizlik ve kargaşanın Hatay'da "gündelik hayat"a yansımalarını sosyolojik olarak değerlendirmeyive sıcak çatışmaların, zaman zaman sınırın bu tarafına geçmesinin, sınır boyunda yaşayan insanların üzerinde yarattığı etkiyi araştırmayı ve açıklamayı hedeflemektedir. Araştırma bulguları, Henri Lefebvre'in (2007) "gündelik yaşam" (*everyday life*) ve"gündeliklik" (*everydayness*) kavramlarını kullanarak açıklanmıştır.

GÜNDELIKLIK (EVERYDAYNESS) VE GÜNDELIK YAŞAM (EVERYDAY LIFE)

Gündeliklik, 19. yüzyıl Avrupa'sında modern kapitalist toplumun oluşumunun yorumlanmasında gelişen modernlik hakkındaki bir söylem etrafında kavramsallaştırılmıştır. Kavram, "çoklu, ayrıntılı ve her zaman her yerde mevcut olan görünümleri" (Harootunian, 2006: 80) ile modernliğin kuramcılarınca inşa edilmiştir. Günümüz sosyolojisinin bir çalışma alanı olarak gündelik hayatın kuramsallaştırılması, Henri Lefebvre'in II. Dünya Savaşı sonrasında modernliğe yönelik geliştirdiği kendi eleştirisiyle başlamıştır. Bununla birlikte, kuramın gelişmesinde Gaston Bachelard'in mekanın

poetikasina örnek olarak sunduğu "ev"in merkeziliği ve birliği tanımlaması; Edgar Morin'in çatışmalı modernleşme alanı; Michel DeCerteau'nun Morin'in belirttiği çatışmalı alanı mekana dönüştürmesi; ve Alf Lüdtke gibi Alman emek tarihçilerinin, toplumsal tarihin makrokozmik iddialarından tatmin olmayarak, işçinin ve işyerinin deneyimlerini dönmesinin (Harootunian, 2006: 80) katkıları özellikle belirtilmelidir. Bir başka şekilde ifade edersek, modern zamanlarda gündelik yaşam, Léfebvre'de "programlama nesnesi olarak", Foucault'da, "kontrol ve denetim"altına alınan ve De Certeau'da "strateji ve taktik" kavramlarından faydalanılarak vurgulanılmaktadır. Lefebvre göre, "*gündeliklik* kavramı felsefeden gelir ve felsefe olmadan anlaşılamaz. Bu kavram, felsefe için ve felsefe tarafından, felsefi olmayanı belirtir… Ancak, "gündeliklik kavramı gündelik hayattan gelmez; gündelik yaşamı yansıtmaz; daha ziyade, felsefe adına onun, olanaklı kabul edilen dönüşümünü ifade eder." (Lefebvre, 2007: 23). Gündeliklik, en genel anlamıyla 'felsefi olmayan', 'felsefenin dışında kalan' olarak tanımlar. Bu nedenle, gündelik olan sosyolojik olandır ve hem felsefi olmayan hem de sanatın dışındadır. Bu bağlamda, Lefebvre'in temel kaygısı, Fransız toplumunun II. Dünya Savaşı sonrasında modern hayatı, yani gündelik olanı, toplumsal, siyasal ve ekonomik olanı olarak tanımlamaktır. Lefebvre'in (2007: 38) "göstergeden ve anlamdan yoksun olan şeylerin toplamı" olarak tanımladığı 'gündelik hayat'ın sosyal, kültürel, ekonomik ve politik olanların belli bir tarihsellikte olanı ifade ettiği söylenebilir.

Bu bağlamda, burada da "Gündelik" kavramı, her gün yapılan ve rutinleşmiş olanı ifade etmektedir. Dolayısıyla,"bir sıradanlığı, aynılığı ve değişmez olanı" işaret etmektedir (Yiğit, 2012: 127). Bu bağlamda, 'gündelik olan', "bütün toplumlarda insan soyunun varlığını sürdürmek için geliştirdiği etkinliklerden oluşur: yeme, içme, barınma, üretme, güvenlik, soyun yeniden üretimi gibi basit insani gereksinimleri karşılamak üzere yapılan tüm etkinlikler" gündelik rutinlerdir "(Şahin ve Balta, 2001: 185), ki bu da "yığılmış bilgilerin, ritüellerin, toplumsal iş bölümünün arasına dağılmış bir yığın işi kapsar"(Şahin ve Balta, 2001: 185). Tüm bunları örneklersek; "ev hayatı ve onun dekorasyonu, iş yaşamı, tatil, alışveriş, beslenme tarzı, zamanın kullanımı, boş vakit eğlenceleri, nesneler, nesnelerin kullanımı, vb. gibi düzenli olarak yapılan bu eylemlerin tamamı ve daha fazlası"dır (Yiğit, 2012: 127).

Gündelik yaşamın ne olduğu günlük dilin kendinden de tanımlanabilir. Hiç yaşamak istemesek de bir gün bir dostumuzu, yakınımızı, arkadaşımızı, komşumuzu, ölüm, hastalık ya da sevgiliden ayrılma, boşanma gibi üzücü bir olay yaşadığında teselli etmek durumunda kalırız. Böylesi zamanlarda yaygın olarak kullanıldığımız bir söz vardır: "Hayat devam ediyor!" İşte, gündelik yaşam bu her şeye rağmen devam edeni tanımlar denilebilir. Bu çalışmada da amaç, yanı başındaki iç savaşa rağmen Hatay'ın devam eden hayatıdır ve bu hayatın bu savaştan nasıl etkilendiğini belirlemektir.

Bu bağlamda, Suriye'deki iç savaş öncesinde ve şimdi Hatay'daki gündelik hayatın anlamak için, iş/çalışma, tatil ve boş zaman uğraşları, hobiler, gündüz ve gece dışarıya çıkma, mesire yerlerine gitme, kadınların ve çocukların zaman geçirme biçimleri, ev dışı etkinlikleri ve çarşı-pazar alışkanlıkları, çocukların sokağı kullanma alışkanlıkları, sosyal etkinlikler, siyasi faaliyetler, dernek, vakıf ve kulüp üyelikleri, alışveriş ve spor gibi rutinleri içeren sorular, sorulmuştur.Ayrıca, Suriye'de akrabaları olup olmadığı, varsa, bu süreçte akrabaları ile ilişkilerinin nasıl olduğu; ve Suriye'den gelenlerle herhangi bir olup olmadığı, varsa nasıl bir ilişkisinin (hısım, akraba, komşu, kiracı, evlilik, işçi-işveren, ticaret, vs.) olduğu sorulmuştur. Böylece, Suriye iç savaşı sürecinde Hatay'da gündelik hayat, Lefebvre'in adlandırdığı 'felsefi olmayan', 'sanat olmayan', 'matematik olmayan' sosyoloji olanın alanına koyarak ele alınmıştır.

Bu noktada belirtilmelidir ki, çalışmanın alan araştırmasında etnik ve dini farklılıklara dair sorular sormaktan özellikle kaçınılmıştır. Ancak, aşağıda bulgularda görüleceği gibi, etnik ve dini farklara dair ifadeler, araştırmanın bulgusu olarak ifade edilmektedir ve araştırmanın bulgusu olarak anlaşılmalıdır.

SURIYE İÇ SAVAŞININ HATAY'DAKI GÜNDELIK YAŞAMA ETKILERI

Hatay, 911 kilometrelik Türkiye-Suriye kara sınırının en batısında yer alan bir Doğu Akdeniz ilidir. İdari yapısı Hatay Valiliği altında, Antakya Merkez ilçeyle birlikte, 12 ilçeden oluşmaktadır. Yapılan arkeolojik araştırmalarda tarihi MÖ. 100.000-40.000 yıllarına kadar geri giden kent, Osmanlı döneminden günümüze, Anadolu'yu Müslüman-Arap dünyasına bağlayan önemli bir kapıdır.

Suriye'nin Fransız Mandasında olduğu dönemde, 1938'e kadar Fransız kontrolünde olan kent, 1938'de kurulan ve 10 ay kadar var olan bağımsız Hatay Devleti yönetiminde olmuştur. 1939'daki halk oylaması ile Türkiye'ye katılmıştır. Hatay'ın etnik yapısı, Türk, Türkmen, Arap, Alevi, Ermeni, Rum Ortodoks, Kürt, Çerkez, Çeçen, Süryani, vb. etnik gruplardan oluşmaktadır. Ancak, etnik grupların nüfusu tam olarak bilinmemektedir. Hatay'ın etnik farklılığı, Türkiye'ye katıldığı 1939'dan beri değişerek devam etmektedir. Ankara Antlaşması, 7. Maddesine (20 Ekim 1921) dayanarak kurulan İskenderun Sancağı Devleti'nde (1936) etnik yapı, Türkler ve Araplar çoğunlukta olmak üzere, Yahudiler, Süryaniler, Ermeniler, Rumlar, Kürtler, Türkmenler ve Romanlardan oluşmaktadır. Dinsel yapısı ise, nüfus Sünni Müslümanlar, Nusayriler (Arap Aleviler), Süryaniler, Ortodoks ve Katolik Hıristiyanlar ve Marunilerden oluşmaktaydı. 219 bin nüfuslu Sancak nüfusunun % 39.7'si Türk, %28'i Alevi, %11' i Ermeni, % 10'u Arap, % 9'u Rum Ortodoks, % 3 ü Çerkez, Kürt, Yahudi, İsmaili ve Arnavut kökenliydi (Özgiray, 1994:43'dan aktaran Özgen, 2004). Bununla birlikte, bugünün toplumsal yapının nüveleri hem sınıfsal hem de etnik ve dinsel anlamda Fransız Manda döneminde oluştuğu söylenebilir (Altuğ, 2002: 208-209). Bu nedenle, hem Suriye'nin ve Hatay'ın çok etnikli ve dinli toplumsal ve kültürel özellikleri hem de Orta Doğu ve Arap bölgesinin stratejik konumundan dolayı, bölge farklı politik tedirginliklerin, gerilimlerin ve çatışmaların olduğu bir bölgedir. Sınırın iki tarafında da hem etnik ve mezhepsel, hem de devletler düzeyindeki politik ve diplomatik gerginlikler, Suriye ve Türkiye arasında süreklidir. Ancak, son 2-2,5 yıllık dönemde, bu gerilim nitelik değiştirmiş ve Arap Alevi Suriye Arap Cumhuriyeti rejiminin ve Beşar Esad yönetiminin yıkılmasını hedefleyen silahlı Sünni gruplar ve Esad güçleri arasında açık bir iç savaşa dönüşmüştür. Her ne kadar Suriye'ye yönelik yaptırımlar, uluslararası siyaset ve ilişkiler, devletler ve uluslararası kurumlar ve hukuk ile düzenlenmeye çalışılmıştır. Ancak, Sünni Arap devletler, Avrupa Birliği, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nin silahlı Sünni grupları desteklemesi ve Türkiye'nin bu süreçte Esad karşıtlarını destekler yönde aldığı tavır ve coğrafi yakınlık ve sınır komşuluğu, bölgedeki siyasi belirsizliği ve tedirginliği artırmıştır. Fransız Manda dönemi ve Hatay'ın Türkiye'ye ilhak dönemini, Gramsci'nin hegemonya yaklaşımıyla yorumlayan Altuğ (2002: 21), "bu dönemde yönetici elit sınıfların hegemonyasının asla "bütün" ya da "dışlayıcı" değil, aksine hegemonyanın tabiiyetle (*dominance*) ilişkisinin sürekli yenilenen, yeniden yaratılan, savunulan ve değiştirilen bir inşa süreci" olduğunu ifade eder. Aslında, günümüz Hatay'ında da bundan çok farklı olmayan bir hegemonik süreç işlemektedir. Bugün, bir tarafta Amerikan güdümünde Büyük Orta Doğu Projesi ve Kuzey Afrika'yı da kapsayan Arap bölgesini yeniden yapılandırma çabası, diğer tarafta Suriye'nin Türkiye'ye yakın kısmının özellikle Hatay'ın Sünnileştirilmesi çabası ile bütünleşen bir hegemonik savaş sürmektedir.

Bütün bunlar, Suriye sınırındaki Hatay'ın gündelik yaşamını etkileyen, şekillendiren ve yeniden şekillendirmektedir. Bir sınır kenti olarak, Suriye iç savaşı'nın Hatay'ın gündelik yaşamına etkisini değerlendirebilmek için, daha önceki dönemdeki gündelik hayat ve rutinlerini ifade etmek gerekmektedir. Aslında, Hatay'da gündelik hayat herhangi bir sınır bölgesinden, kentinden, kasabasından ya da köyünden farklı değildir. Farklı etnik ve dinsel gruplardan oluşan Hatay halkının, sınırın öte tarafında akrabaları vardır, bu nedenle de Türkiye-Suriye ilişkilerinden sürekli ve doğrudan etkilenen ilişkileri vardır. Bununla birlikte, sadece sınırın öte tarafıyla olan ilişkiler değil, Hatay'da da farklı etnik gruplar olması nedeniyle, gündelik rutin aynı zamanda farklı etnik grupların birbirleri ve kendi aralarındaki sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkileri içerir. Bugün, Hatay'ı anlatmak için kullanılan "hoşgörü" ve "misafirperverlik", Hatay'daki farklı etnik ve dinsel grupların birbirleri ile olan ilişkileri ve birbirlerine karşı konumlanmalarının sosyal ve kültürel ifadesidir. Her grup, diğerlerine karşı, uzun yıllardır bir arada yaşamanın getirdiği birbirlerini tanıma ile sosyal ve kültürel özgünlüklerine saygı duyarak, bunu koruma ve kollama pratiğini sürdürür. Hatay'ın yerlileri için ifade edilen "hoşgörü", Hatay'a dışarıdan gelene "hoşgörü" ve "misafirperverlik" olarak yansır; Hatay'lı olmayan için kelimenin en geniş anlamıyla gösterilir, hissettirilir, yaşatılır ve onun yaşamı kolaylaştırılır. Bu neredeyse ayak üstü iki laf ettiğiniz komşunuzun sizi ille de kahve içmeye çağırması ve bu arada size bir Antakya'ya özgü katıklı ya da biberli ekmek ya da bir hurmalı kurabiye ikram etmesinden sarma içi (Antakya usulü kısır), oruk (Antakya usulü içli köfte), bol zeytinli zahter salatasından kabak borani, künefe ve ceviz tatlısına genişleyen ikramları sunar. Bu nedenle de, Hatay'lı olmayan, kendine bahşedilen bir "dışarıdan içerideki" olarak, hiç bir sosyal kuralın, geleneğin, zorunluluğun ve kültürel kodun dayatılmadığı bir yaşam sürer. Yani, Hataylı olmayan,

hoşgörüyü ve misafirperverliği kelimenin tam anlamıyla deneyimlerken, hoşgörü ve misafirperverlik Hataylılar için, ister aynı ister farklı etnik, din ve mezhepten olsun, bir "kendini koruma ve kollama" ile birbirine dokunmama, bir ikram haline döner. Yani, Hatay'da "hoşgörü" ve "misafirperverlik" de hem Hataylıya hem de Hataylı olmayana 'ikram' edilmektedir.

Böylesi bir sosyal ve kültürel ortamda, iş ve çalışma yaşamından ticarete, park ve mesire yeri gezmelerinden yazlık komşuluklarına kadar tüm gündelik yaşama yansır. İlk alışveriş merkezi Ekim 2011'de açılan Hatay'da, ev dışında vakit geçirmek, tarihi Uzun Çarşı ve Büyük Antakya Parkı, mahalle aralarındaki küçük parklar, yakın çevredeki mesire yerleri, Harbiye Şelaleleri,Belen yaylalarında piknik yapmak, İskenderun, Arsuz, Samandağ ve Çevlik plajları ve yazlıklarına gitmek, akraba ve komşu ziyaretleri şeklinde özetlenebilir.Kadınlar, çarşı pazara rahatlıkla gidip alışverişini yapabilir; Hatay'ın sıcağında parklarda çoluk-çocuk rahatça vakit geçirebilir. Mevsim sonbahara dönerken, neredeyse bütün Hataylılar, "biber sıcağı" ile birlikte kışlık hazırlıklarına başlar: pul biber, salça, dolmalık, nar ekşisi, zeytin ve zeytinyağı, turşu, vb. hazırlığına başlar. Bütün bu uğraşlar, kendi evleri, akraba ve dostlara hazırlanabileceği gibi, gelir amaçlı da olabilir. Kent merkezlerinde gelirin daha çok ticarete dayalı olduğu Hatay'da, tarımsal üretim de oldukça önemlidir. Amik Ovası ve diğer tarımsal arazilerde, pamuk, mısır, buğday, zeytin, üzüm, nar, portakal, mandalina, havuç, soğan, biber, domates, patlıcan, vb. endüstriyel bitki, günlük sebze meyve yetiştiriciliği ve seracılık başlıca tarımsal geçim kaynaklarıdır. Ayrıca küçük ve büyük baş hayvancılık da halen devam etmektedir. İskenderun'un ağır sanayisiyle birlikte, meyve- sebze, zeytinyağı, sabun, peynir, tuzlu yoğurt, nar ekşisi, salça ve baharatlar, sigara, tütün, çay, şeker, vb. ürünlerin yetiştirilmesi ve pazara sunulması, ipekli dokuma, döşemelik kumaş, dericilik ve ayakkabıcılık, mobilya, altın ve gümüş işlemeciliği, Hatay bölgesinin ekonomisinin başat faaliyetleridir. Özellikle, Suriye ve Orta Doğu'yla yapılan ithalat ve ihracat, Suriye iç savaşı öncesinde Hatay ekonomisinde çok önemlidir. Dünyanın her yerinde sınır bölgelerinde görülen yasal ticaretle birlikte,büyük çaplı organize insan, mal, canlı hayvan kaçakçılığının yanı sıra aile bütçesine katkı amaçlı bir tarafta rağbet gören, tercih edilen ürünlerin kamyon, otomobil ya da bavulla yapılan daha küçük çaplı sınır ticareti de belirtilmelidir. Geçmişteki geçimlik sınır ticareti, "Suriye'ye taze sebze-meyvegötüren bir kamyonet, birkaç çuval şeker, çay, birkaç varil mazot, biraz sigara ve tütünle dönerdi." diye vurgulanmaktadır.

Suriye iç savaşından sonra ise, Hatay'dan baktığımızda, sayısı bilinmeyen sığınmacılar ve sığınma kampları, sokakta dilenen kadınlar ve çocuklar, "demokrasi için savaşmayıp burada keyfini süren" erkekler, "yasal konumu belirsiz, ailelere huzursuzluk sokan, ama süsüne ve lükse düşkün gelinler", kimine göre "ucuza çok iyi iş yapan zanaat erbabı ustalar", kimine göre ise "devletin eline bakan, her şeyi hazır bekleyen tembel Suriyeliler"… bombalar, patlamalar, yangınlar, yasaklar, korkular, öfkeler, tedirginlikler, bıkkınlıklar… ve en önemlisi Suriye'nin iç savaşı ile eklemlenen Reyhanlı'daki patlamada resmi kanallara göre 53 insanını kaybeden Hatay… Bununla birlikte, alan araştırmasının yapıldığı dönem, Haziran 2013'te İstanbul'da Gezi Parkı eylemlerinin Hatay'daki ayağında Antakya, Armutlu'daki eylemlerde polis şiddeti nedeniyle 3 genç insanını kaybeden Hatay…

Tüm bunlar birlikte değerlendirildiğinde, Hatay'da gündelik yaşam her şeye rağmen sürüyor: Düğünler yapılıyor, doğumlar ve ölümler oluyor, hastalara acil şifalar dileniyor, kimsenin yerinden yurdundan olmaması dilekleri tekrarlanıyor, herkesin yarınına güvenle bakması isteniyor… Ama, tüm bunlar tanımı zor bir tedirginlik, korku ve hatta öfkenin gölgesinde sürüyor.

Suriye İç Savaşının Hatay'da gündelik yaşama etkilerini öncelikle küresel, ulusal ve yerel düzeyde ifade edilebilir. Suriye sınırında sadece gündelik yaşam değil, tüm yaşam 'sıcak gündem'in (*hot agenda*) etkisi altındadır. Kendi sosyal, ekonomik, kültürel ve politikpratiklerini oluşturan sınırda yaşam, sadece Hatay'ın yerelliğinin belirlediği bir düzey değildir. Araştırmanın yapıldığı günlerde, Suriye'de rejim değişikliğinin tüm dünya gündeminde yer alması ve bir askeri müdahalenin uluslararası arenada tartışılması söz konusu idi. Suriye ile birlikte, Arap bölgesindeki siyasi kargaşa ve çatışma ortamı, Hatay'da etkisini daha da artmakta, her an var olan durum değişmekte, biraz durulmuş gibi görünen tedirginlikler ve gerginlikler, en ufak bir olayla yeniden canlanmaktaydı. Bir taraftan dünya gündeminin, ulusal gündemi belirlemesi ve sürekli Hükümet'in yaptığı ve yapacağı açıklamaların ve kararların beklenmesi, Hatay'da gündelik rutinlerin politikleşmesi demekti. Gündelik yaşam, sokakta, markette, bakkalda, kasapta Suriye meselesinin tartışıldığı uluslararası siyasetin gölgesindesürmekteydi. Özellikle, Mart 2011'de Suriye iç savaşı başladığından beri, Türkiye'nin sınır

kapılarını kapatmasının yarattığı ekonomik daralma,görüşülen kişilerin birçoğu tarafından Hatay'daki tır parklarındaki atıl tırlar ve İskenderun Limanı'ndaki konteynırlar işaret edilerek ifade edildi.

Bu dönemde, Hatay'ın gündelik yaşamının,gerilim ve tedirginlikle özdeşleştiğini söylemek mümkündür.Özellikle, Arap Alevi nüfusun Esad taraftarı olduğu ve Sünni nüfusun da Esad karşıtı Sünni grupların ve Türk Hükümeti'nin tarafında olduğu kabulü ile yapılan tartışmalar ve değerlendirmeler, kentteki tedirginliği daha da belirginleştirmiştir.Aslında, Hatay için gündelik yaşamı gerginliği sadece bugüne ait olmadığı, daha eskiye, 1920-1939 Fransız Mandası ve Hatay Devleti döneminden başladığı, hatta o zamandan beri, farklı din, dil, mezhep ve etnik gruplara sahip Hatay'da öfke ve korkunun etkili olduğu belirtilmelidir (Altuğ, 2002:5, 107). Antakya'da özellikle kentte hakim olan soyluluğunun Hıristiyan ve Yahudi çoğunluğunda dönüşüm, "azınlık" haline gelme de, 1920-1939 Fransız Mandası ve Hatay Devleti döneminde başlıyor (Altuğ, 2002: 87-98). Sınır da gündelik hayat, bir iç ve dış etkenlere bağlı olarak yıldan yıla farklılık gösterir. Öyle ki, "yılların kendi yıllık veya dönemlik metaforlar"ı (Özgen, 2004: 66-67) vardır. Türkiye'nin Suriye ile ilişkileri, PKK, Asala gibi örgütler verdiği destek, su meselesi ve bu çalışmanın yapıldığı il olan Hatay'ın kendi topraklarında olduğu iddiası nedeniyle genelde gergindir. Suriye'nin Fransız Mandası'nda kaldığı dönemde bir geçiş devleti olarak kurulan Hatay Devleti'nin (7 Ekim 1938-29 Haziran 1939) 1939'da Türkiye'ye ilhakı ile Hatay sorununun kronik gerilim konusu olduğu söylenebilir. 1998'de Suriye ile imzalanan Adana Antlaşması ile Türkiye-Suriye ilişkileri 1998-2011 yılları arasındaki on iki yıllık dönem tek gerilimsiz dönemidir denilebilir. Suriye ile ilişkilerde Hatay meselesinin kronik, fakat sıcak konunu olması çalışma için de çok önemlidir. Çünkü iki ülke arasındaki sınır, "içeridekiler"i ve "dışarıdakiler" ayırıp tanımlarken, aşağıda açıklandığı gibi, Hatay'da sadece iki ülke arasında vatandaşlık ile ilgili uluslararası hukuktan kaynaklanan bir tanımlama değildir; aynı zamanda Hatay'ın çok etnikli, dinli ve mezhepli sosyal ve kültürel yapısında, Hatay'ın kendi "içeridekileri" ve "dışarıdakileri"ni de işaret eder. Altuğ (2002: 3) bunu Fransız Mandasında Hatay meselesini ele aldığı çalışmasında "*exceptionalism*" dolayımı ile ifade eder.

Suriye iç savaşı sürecinde, Hatay'da gündelik yaşamı ifade edilen hoşgörü ve misafirperverlik, son 2,5-3 yılda, öfke ve korku'nun (*irritation and fear*) baskısı altındadır. Bunun, Hatay'da "sınır baskısı" olarak kendini gösterdiği belirtilmelidir. Bu süreçte daha da belirginleşen "sınır baskısı"nı üç ana başlık altında ifade etmek mümkündür. Ötekileştirme, Bıkkınlık/Bıkmışlık ve Mikro-Yerellikler,Toplumsal Cinsiyet, Kadınlık, Evlilik ve Fuhuş.

ÖTEKİLEŞTİRİLME

Hatay'da gündelik yaşam pratikleri, ötekileştirmeyi de belirginleştirmektedir. Etnik ve dinsel farklılıklar, Hatay'da başat söylemde, bir dışlama ve aşağılama (*exclusion and humiliation*) ifadesi olarak değil, hoşgörünün ifadesi olsa da, bu süreçte ötekileştirmenin ifadesidir.

Hatay'da gündelik yaşam pratiklerini, modern-geleneksel, dindar-laik, kadın-erkek, Alevi-Sünni, Müslüman-gayri-müslim, çalışan-çalışmayan, kırsal-kentli, evli-bekar, yaşlı-genç, esnaf-memur, Türkiyeli-Suriyeli, misafir-sığınmacı, gelen-giden, hoş gelenler-bıktıranlar, Arap- Arap olmayan, biz-onlar, içeridekiler-dışarıdakiler, ÖSOcular-Esadçılar, El Nusracılar-Esadçılar, Türkmenler-Araplar,Nusayriler-Sünniler, Mazlumlar-küstahlar, kıymet bilenler-bilmeyenler, politik-apolitik, asi-itaat/biat eden, AKPli-AKPli olmayan, yandaş-muhalif/karşıt, dost-düşmangibi tanımlamalar, ikilemeler ve ötekileştirmeler ile Kandiyoti'nin tanımladığıanlamda "parçalı" gündelik yaşam belirginleşmektedir. Bu ikilemeler ve daha fazlası, elbette Hatay dışında da bugünün gündelik yaşamı için de geçerlidir. Ancak, Hatay'da bu ikilemeler, parçalı gündelik yaşamın birer unsuru olasının yanı sıra, Hatay için Suriye iç savaşı döneminde gündelik yaşamı etkileyen, hatta etkinin de ötesinde belirleyen, ancak tam da Lefebvre'in günümüzün kapitalist toplum için tüketim ile belirlenmiş öznelik halinin üretildiği ve yeniden-üretildiği, sabitlen(e)meyen yani Bauman'in ifadesiyle "akışkan" (likid) pratikleridir Hatay'ın. Özellikle, ülkenin sıcak gündeminde nüfusun Arap Alevi/Nusayri-Müslüman Sünni olarak yeniden yaftalandığı ve Reyhanlı Patlaması sonrası ve ardından Haziran'dan beri sürekli protestolara sahne olan ve polis şiddeti nedeniyle Antakya'da 3 gencin yaşamını yitirmesi ve onlarcasının yaralanması, Hatay'da "sınır baskısı"nı daha da belirginleştirmiştir.

Her ne kadar hem Suriye'de hem de Hatay'da farklı din, mezhep ve etnik yapının olduğu bilinmekle birlikte, Suriye iç savaşının Türkiye ve dünya gündeminde mezhep çatışması boyutuyla yer

almaktadır. Özellikle, Aleviler ve Sünniler arasındaki farklılık, Hatay'da da kendini göstermektedir. İlçelerde, dışlama ve aşağılama Suriyelilik üzerinden ifade edilir.

"Suriyeliler en aşağılık millettir! Bak benim babam da Suriyeli!..."

"Suriyeliler haindir! Ben bunlara hain derim! Ülkende savaş olacak sen kalkıp buraya kaçacaksın. Bunların yaptığını ne biz yaptık, ne de Iraklılar yaptılar…"

"Bize Arap diyorlar. Ben de bizim soyadımız bile Türkmen. Biz Türkmeniz! Diyorum."[2]

Bununla birlikte, Hatay'da Savaş karşıtı eylemler, Cilvegözü patlaması'nın ardından Mart ve Nisan'da, ve 11 Mayıs'ta Reyhanlı'daki patlamalardan sonra yoğunlaşmıştır. Bu dönemdeki savaş karşıtı eylemler, daha çok sol eğilimli ve Alevilerin yoğunlukla desteklediği eylemler niteliğindedir.

Buna ek olarak, Antakya'da Arap Aleviler, Sünnilerce Esadçı olmakla ve ortalığı karıştırmakla suçlanmakta ve bu nedenle de dışlanmaktadır. Özellikle, Gezi protestoları sonrasında, Üç genç insanını kaybettikten sonraki dönemde, tedirginlik ve korkunun iyice arttığı günlerde, Armutlu, Samandağ, Ekinci ve Çekmece ile Türkiye gündemine de yerleşen Arap Alevisi nüfusun yoğun olduğu, mahalle, ilçe ve beldeler kastedilerek, Arap Aleviler, 1980 öncesindeki, yasak bölgeleri yeniden oluşturmakla ve o günleri özlemekle suçlanmaktadırlar. Antakya'nın üçüncü kaybının hemen sonrasında olayları ve son 2,5 yıla damgasını vuran Suriye iç savaşı ve iktidarın tavrını değerlendiren bir Arap Alevisi'nin (Nusayri), kullandığı ifade, Hatay'ın gündelik yaşamındaki ortamı, anlık tepkileri, gerilimleri, değişimleri ve duyarlılıkları anlatmak açısından oldukça anlamlıdır.

"Bir gün Reyhanlılılar için yürüyeceğimi(zi) aklım(ız)dan geçirmezdim(k)!"

Bir taraftan dışlama ve aşağılama, korku, öfke ve tedirginliğin taraflarını belirginleştirirken, diğer taraftan birleştirici ve bütünleştirici bir dili de inşa etmektedir.

"Sen de bizdensin!"

"Biz hepimiz aynıyız!"

"Aleviler, Sünnileri aşağılıyor!"

Bıkkınlık/Bıkmışlık ve Mikro-Yerellikler

Hatay'da, bu süreç başladığında, yukarıda belirtilen ötekileştirmede en belirgin olan Aleviler-Sünniler ve Esadçılar-Erdoğancılar ikiliği, Hatay'a gelen Suriyelilere yaklaşımlarda da görülmektedir. Suriye sınırındaki diğer kentlerden farklı olarak, Suriye ve Hatay'da dinsel ve mezhepsel farklılık ve benzerlikler, süreç ile ilgili duygu ve düşünceleri etkilemektedir. Şöyle ki, Esad Ailesi ile Hatay Arap Alevileri arasındaki mezhepsel benzerlik, bu sürecin en başlarında kitlelerin taraflarını belirlemişti. Hataylılar, Türkiye'nin ve dolayısıyla Hatay'ın bir savaşa girmesini istemedikleriniaçık bir şekilde ifade etmelerine rağmen, etnik ve dinsel aidiyet süreçte aldıkları politik konumu belirlemekte ve politik konumları nedeniyle de gündelik hayatları farklı etkilenmektedir. Şöyle ki, genellikle, Sünniler Esad muhaliflerini ve Hükümetin Esad karşıtı politikalarından yana tavır alırken, Arap Aleviler de Esad'ı destekliyor denilebilir.

"Antakya'dakiler nasıl bakıyor mültecilere?

> Antakya-İskenderun Alevileri Türkiye'de kendi yaşadıkları mağduriyet ve ayrımcılıklar üzerinden Suriye meselesine yaklaşıyor. İsyan hareketini "Yönetimde Alevilerin olduğu bir devlete karşı Sünnilerin yaptığı bir ayaklanma" olarak görüyorlar. Yani, Esad karşıtı ayaklanma onlar için zaten baştan gayri meşru bir hareket. Bu yüzden de gelen mültecilere önyargı ile bakıyorlar. Tabii ki şehrin mülteci akınıyla birlikte artan nüfusu ve bunun katmerlendirdiği zaten mevcut olan sosyal ve iktisadi sorunlar da mültecilerle yerel halk arasındaki gerginliği arttırıyor. Antakyalılar arasında "Bizim neyimiz tam ki, bizim

[2]Alan notu, 9-10 yaşlarında bir kızın dedesi ile konuşmasından, 03/08/2013, Yayladağı, Hatay

durumumuz sanki çok mu iyi ki onlara veriyoruz" veya "bize verilmeyenler onlara veriliyor" ya da "onlar zaten keyiflerinden buraya gelmişler" gibi cümlelere çok sık rastlıyorsunuz.[3]

Bu ifadeler, 2012'de belki daha çok Aleviler tarafından dile getiriliyordu. Ancak, bugün buna benzer ifadeler, Hatay'da artık sadece Alevilerin düşünceleri değil. Bugünden yarına dair belirsizlik, her gün gerilimin daha da artması, özellikle Cilvegözü ve Reyhanlı patlamalarından sonra bir bıkkınlığa-bıkmışlığa dönüşmüş durumda ki bu daha çok Sunni, AKP ve MHP'li kesim tarafından sürekli kullanılan ifadeler. Özellikle, BM'nin hem Türkmen, hem de Arap Kamplarının olduğu Yayladağı'nda

> Bunlar keyif düşkünü… Rahat edemedikleri için gelmişler… Öğleden sonra güneş etkisini kaybedince sokağa çıkarlar, sonra sabaha kadar keyif… nargile, esrar… Her şey var bunlarda, keyif yani… Senin ülkende savaş var. Demokrasi için savaş var deniyor… Ne işiniz var sizin burada? Gidip savaşsana… ama yok… Burada BM kamplarında rahatlar. Bir de Yayladağı diğer yerler gibi değil. Sıkı değil yani, girip çıkabiliyorlar kampa. Öğleden sonra 3-4'ten sonra çıkarlar… Çarşıda dolaşırlar.[4]

Altınözü'nde 15 yaşında babasının dükkanına bakan lise öğrencisi daha sakin bir dille ifade ediyor günlük yaşamın rutinlerinin üzerine Suriye iç savaşının etkisini, Suriyeliler ve Altınözülüler arasındaki yaşam tarzı farklılığını.

> Biz sabah kalkıp dükkanı açıyoruz. Hiç Suriyeli yok ortalıkta. Ama ikindiye doğru görünmeye başlıyorlar. Onlar gece yaşıyor. Sabaha kadar ayaktalar. Gürültü yapıyorlar çok. Yüksek sesle gece boyu konuşuyorlar. Annem gündüz korkuyor, kapı çalınca artık açmıyor… bir gün bir Suriyeli kadın girmiş içeri abdest alıp namaz kılacağım diye… sonra başlamış ekmek yemek istemeye… Annem evden çıkaramamış. Ondan beri açmıyor kapıyı.[5]

Bir başkası ise bıkkınlığı ve tepkiyi şu şekilde anlatmaktadır:

> Bıktırdılar… Savaşın da bir sonu olur. Bunlar geldiler… Önce acıdık… Sığındılar yerlerinden yurtlarından oldular dedik… Sonra biz onlara bakmak zorundayız havasına girdiler. Biz çalışıyoruz. Onlara her şeyiyle bakıyor devlet, dernekler… Bir de küstahlar… iş var, işe gitmiyorlar…Kömbelik ununa baharatına kadar, her şeyi veriyor… bizden iyiler…[6]

Özellikle, hem sığınmacı olarak gelip Mülteci kamplarına yerleşenler, hem kendi olanakları ile pasaportlu giriş yapıp il ve ilçe merkezlerinde ev tutup kalanlara, hısım akrabalarının yanına gelip yerleşenlere, hem de kaçak gelip bulabildikleri ev, depo, cami, kahvehane, park gibi yerlerde kalabalık gruplar halinde kalanlara Sünniler'in Erdoğan Hükümeti'nin de desteği ile sahip çıktıkları belirtilmektedir. Bazı belediyeler ve sivil toplum kuruluşları, dernekler başlarda bu gruplara, Sünni oldukları ve Esad'ın zulmünden kaçmalarını temel aldıkları ve "Mazluma sahip çıktıklarını" için yardım ettikleri belirtilmiştir. Sınırdaki tüm ilçelerde, bu özellikle belirtilmiştir. Ancak, zaman geçtikçe, gelenlerin sayıları artıp, kalışları süreleri uzadıkça, düşüncelerinin de tavırlarının da değiştiği gözlenmiştir. İlk zamanlar "zalimin zulmünden kaçanlar", artık "madem demokrasi isteyip savaşmayanlar"a dönüşmüşler ve "bıktırmış"lardır. Bu tavır, neredeyse tüm ilçelerde açıkça ifade edilmiştir. Özellikle, Reyhanlı, Kumlu, Kırıkhan ve Hassa'da "Bıktık artık… geldiler, gitmiyorlar… bıktırdılar… genç, yaşlı, yetişkin neyse ne… hepsi gitsinler… herkes kendi yerini yurdunu bilsin… bir de çocukları dilendirmesinler… insan onlara acıyor…" gibi ifadeler birçok görüşmeci tarafından kullanılmıştır. Böylesi bir tavır neredeyse sadece Yayladağı'nda farklıdır. Bunun da nedenini ilçedeki biri Arap diğeri Türkmen iki Mülteci Kampına bağlamak mümkündür. Nüfusu ağırlıklı olarak Türkmen olan Yayladağı'nda, hem gelenler kamplarkaldıklarından hem de ikindi serinliğinde ilçe sokaklarında dolaşmak ve BM'nin karnelerini kullanarak alışveriş yapmak için çıktıklarından, böylesi bıkkınlık ifadeleri belirgin bir şekilde kullanılmamıştır. Hatta, yenice ikinci marketini açan bir kadın görüşmeci, işlerin Suriyeliler geldikten sonra açıldığını, ilçenin büyüdüğünü belirtmiştir.

---

[3] Seda Altuğ,05/05/2012, http://www.bianet.org/biamag/dunya/137929-halk-radikallesiyor-ama-yorgun, ulaşım 15/09/2013)
[4] Alan notu, 04/08/2013, Yayladağı, Hatay
[5] Alan notu, 16/08/2013, Altınözü, Hatay.
[6]Alan notu, 15/08/2013, Kumlu, Hatay.

Altınözü'nde ise daha farklıdır. Altınözü'nde bir BM kampı olmamakla birlikte, Ulusararası birkaç sivil toplum kuruluşunun şubesi vardır ve bunlar aracılığıyla, hem birkaç yerli insan sürekli ve sigortalı iş bulmuş, hem de gelenlere ayni ve nakdi yardımlar kayıtlı ve düzenli dağıtımı sağlanmıştır. Ayrıca, burada gelenler görece şehir merkezinden daha dışarıda, Antakya'dan girişe yakın bölgede yaşamaktadırlar. Arap ve Türkmen Sünniler ve Arap Hıristiyan görüşmecilerin ifadeleri, görece daha temkinli olmakla birlikte tedirginliği hissettirmektir. Süreç başladığında Hükümeti desteklediğini belirten, babası da aslen Suriyeli olan bir görüşmeci,"yeryüzünün en aşağılık milleti olan Suriyeliler"in bir an önce memleketlerine dönmelerinin, gelenlerin de Altınözü'nün de Türkiye'nin de yararına olacağını ifade etmiştir. Bunu istemesinin en önemli nedenini hastanede hastalarına baktıramadıkları için ve etrafta "Fuhuş-Zina" evlerinin çoğalmaya başladığı için istemektedir. Ayrıca, benzer ifadeler, Kumlu, Reyhanlı, Kırıkhan ve Hassa'daki görüşmecilerce de belirtilmiştir. Buna rağmen, Hassa'nın süreçte aldığı tavır farklıdır. Şöyle ki, süreç başladığı andan itibaren çok yakın akrabalık ilişkisi olan 25-30 aile dışında Suriyeliye kapılarını kapatmıştır. Daha çok Türkmenlerin olduğu Hassa'da görüşmeciler bu şekildeki tavrı, "Bizim burası (Hassa) bunları (Suriyelileri) kaldırmaz!" şeklinde ifade etmiştir. İlçeye kabul edilen çok az ailenin de zaten hısım akrabalarının yanına geldiği ve onlarında tarımda özellikle üzüm kesiminde ve kasa taşımacılığında yerli işçinin yarısı ve daha azı ücretle 11-13 saat çalıştıkları belirtilmiştir. İşi ağır ve ücreti az bulduğunu belirtenleri de "nankör", "tembel", "mazlum falan değiller", "bıktık-bıktırdılar" gibi ifadelerle anlatmışlardır.

Buna ek olarak, Hıristiyan görüşmeciler sürece dair düşüncelerini daha temkinli belirtmişlerdir. Ne açık bir şekilde Esadçı ne de Esad karşıtlığını ifade belirtmişlerdir. Açıkça senelerdir din mezhep ayrımı yapmadan komşuluk yaptıklarına, birbirlerinin bayramını, düğününü kutladıklarına vurgu yapmışlar, süreç uzadıkça çekilen acıların arttığı/artacağı, insanların mahalle aralarında ya da sokaklarda korkmadan rahatça dolamayacaklarına gönderme yapmışlar, bıkkınlık gibi bir ifade kullanmamışlardır.

Kısacası, 2-3 yıllık bu süreç, Hatay'da tüm etnik ve dinsel gruplar,bu süreçte gelenlerin kentin kenti rutinini kırdığını, ve her ne kadar her ilçenin kendine ait bir tepkisi olsa da bıkkınlığın, belirsizlik ve tedirginlikle birlikte olduğu belirtilmektedir.

TOPLUMSAL CİNSİYET, KADINLIK, EVLİLİK VE FUHUŞ

Léfebvre'in (2007: 87) ifade ettiği gibi,

> Gündelik hayatın ağırlığı kadınlar üzerinedir. Kadınlar var olan durumu tersine çevirerek gündelik hayattan bir çıkar sağlayabilirler; ancak her durumda bu yükü taşımaya devam ederler. (…) kadınların ikameleri vardır; kadının kendisi bir ikamedir. (…) Kadınlar gündeliklik içinde hem öznedirler, hem de gündelik hayatın kurbanlarıdırlar, dolayısıyla nesnedirler, ikamededirler (güzellik, dişilik, moda, vs.) üstelik, ikamelerinin çoğalması kadınların aleyhinedir. Kadın aynı zamanda hem alıcı hem de tüketicidir; hem metadır, hem de metanın simgesidir (reklamlardaki çıplak beden ve gülümsemedir)(Léfebvre, 1998: 87).

"Lefebvre, gündelik yaşamın günümüz şartları içinde tüketimin kültürel kodlarıyla yeniden tanımlandığı söylerken, bürokrasinin iç mantığına uygun bir şekilde yönlendirildiğini ifade etmektedir." (Yıldırım, 2012).

Gündelik yaşamın tüketerek veya tüketim üzerinden sürdürülmesin yönelik anlatılar, pratikler, rutinler daha çok, Özen'in (2010: 59) ifadesiyle,"çoğu yüksek okul mezunu, yaşamının bir döneminde çalışma hayatına girmiş (ya da iş yaşamına devam eden), modayı takip eden, alım gücüne sahip şehirli kadına hitap eder"(akt. Yiğit, 2012). Antakya'da ve ilçe merkezlerinde gürece kırsaldan kopmanın gerçekleştiği ve bu nedenle kadının da görece modern kentli gündelik yaşam pratiklerine sahip olduğu söylenebilir. Suriye'deki iç savaştan ve gelenlerden, çalışma ve iş yaşamında yer alsa da almasa da, Hatay'da en çok kadının gündelik hayatının etkilendiği açık bir şekilde görülmektedir. Tüm görüşmecilereve kendiliğinden yapılan küçük konuşmalarda neredeyse herkese bu süreçten önce ve sonrasında kadın ve çocukların ev dışında neler yaptıkları sorulmuştur.

Ancak, görüşülen kişilerin pek çoğunun duygu durumunun değişken ve farklı olduğu belirtilmelidir. Yukarıda çocuklara ve onların dilenmesine üzüldüğünü belirten aynı kişinin

anlatısındaki farklılık aslında, Hatay insanının süren savaştan kaynaklanan duygu durumlarının da değişken olduğunu göstermektedir.

> Çocuklara acıyorum. Günde kaçtanesi geliyor dilenmeye… insan ona üzülüyor. Masum günahsız… Kadınların biri eteğinde biri kucağında çocuk… Dileniyorlar. İnsan üzülüyor. Ama insan bir taraftan da üzülmüyor… Buraya gelenler çoğunlukla İdlib'ten Halep'ten geliyor… Kadınlar bakımlı, makyajsız dışarı çıkmıyor… Bunlar savaştan kaçmış, ama makyaj malzemelerini kurtarıp getirmişler… ilk başta çekingendi kadınlar. Sonra açıldılar. Buranın erkekleri bakımlı yakışıklı, kadınları paspal diyorlar… Bakımlı kadınlar, hiçbir iş yapmazlar… ne bağ, bahçe, tarla işi… ne ev, ne temizlik işi… lüks yaşasınlar…[7]

Kadınların bu süreçte erkelerden farklı bir deneyim yaşadığı hem Türkiyeli, hem de Suriyeli kadınlar üzerinden anlatılmaktadır. Hatay'da gündelik yaşamdaki rutinleri ve yeniden üretim süreçlerindeki özellikle kadınların yerleri ve konumları dikkat çekicidir. Lefebvre'in modernlik ile bağını ve dolayısıyla kentli rutinler diye vurgulayabileceğimiz "tüketim"in yönlendirmesinidaha öne çıkararak vurguladığı gündelik yaşam, Suriye'deki iç savaş sürecinde kadınların yaşamlarını ve rutinlerini daha etkilemiştir.

Öncelikle belirtilmesi gereken nokta, her ilçenin kendi yerelliğinde kadınının halinin etkilendiğidir. Özellikle, Hataylı kadınların kamusal mekanları kullanmaları ve kamusal mekanlarda vakit geçirmeleri doğrudan olumsuz etkilenmiştir. Özellikle, öğleden sonraları ve akşamları, parkta ve mesire yerlerinde vakit geçirmeleri neredeyse ortadan kalmıştır. Bunun 3 (üç) istisnası vardır: 1) Alevi kadınların kendi mahalle, köy, belde ve ilçelerde daha rahat olduğu; 2) Antakya ve İskenderun'daki AVMler olarak ifade edilse de orada da Suriyelilerin çokluğu hemen eklenmiştir. 3) Hassa ilçesinde kadınların çok etkilenmediği, çarşı-pazar alış-verişine çıkabildiği, eskisinden bir farkı olmadığı belirtilmiştir 2-3 kişi tarafından. Hatta sokakta da kadın ve genç kadınlar diğer ilçelere göre daha çok görülmüştür. Ancak sonrasında, ilk sığınmacılar gelmeye başladığında, Hassa Belediye Başkanlığı'nın Valiliğe Suriyeli almayacağını, Hassa'nın bunu kaldırmayacağını ilettiği ve bu nedenle, 25-30 akraba ilişkisi olanların dışında Suriyeli kabul etmediğini yönünde bilgi edinilmiştir.

Bu üç istisna dışında, Lefebvre'in modern kentli yaşama gönderme ile vurguladığı tüketim ve kadınların gündelik yaşamının, Hatay'ın kendine özgü gündelik pratikleri içinde değerlendirilmelidir. Öncelikle, araştırmanın ramazan ayında ve yaz döneminde yapılmış olması önemli bir bulgu sunmuştur. Ramazan ayı ve yaz nedeni ile öğleden sonranın hem erkekler hem de kadınlar için iftar hazırlığına yoğunlaştığı belirtilmelidir. Özellikle, dükkanların ve işyerlerinin genelde erken kapandığı gözlenmiştir. Ramazan ayı sonrasında da, kadınların kış hazırlığı için özellikle salça ve kışlık patlıcan, biber kurutmaları, konserve hazırlıklarına başladıkları ve bunların ardından nar ekşisi ve zeytinyağı gibi hazırlıklara başlayacaklarını belirtmeleri önemli olmuştur. Görüşülen kadınların pek çoğu, bağ-bahçesi olsa da olmasa da hem kendileri hem de başka kentlerde yaşayan kardeş, akraba, hısım, eş-dost için kışlık hazırlıklarını yaptıklarını söylemişlerdir. Ancak önceki yıllara göre daha pahalıya malzeme alabildiklerini eklemişlerdir.

Bir yeniden üretim süreci olarak gündelik pratiğin sürekliliği bu şekilde kadınlar üzerinden devam ederken, Suriyeli kadınlar, kadınların yaşamında bir başka konumda yer almaktadır. İlk ya da 2. eş olarak imam nikahı ile evlenilen kadınlar, kadınların yaşamında bir tehdit olarak yaşamda yer almaya başlamaktadır. İmam nikahı ile evlenen erkekler, kadınların kendilerini hoş tuttuğunu söylerken;diğer erkekler, yasal statüsü olmayan bu evliliklerin, mağdurun durumundan yararlanma olarak adlandırmaktadır. Bu yasal statüsü olmayan evlilikler, aynı zamanda ailelerde huzursuzluğun, belirsizliğin, akşam yatılan evde sabah kaç kişi ile uyanılacağının belli olmadığının, hatta evin soyulup soyulmayacağının, doğan çocuğun alınıp gidilmeyeceğinin garantisi olmadığının da nedenidir. Buna ek olarak, Suriyeli gelinlerin hem kendileri hem de Türkiye'li gelinler ile "lüks" giyim ve makyaj konusunda tam bir rekabet içinde oldukları ve bu nedenle de hane içinde huzursuzluk yarattığı belirtilmektedir. Bunun hemen ardından, aslında "yerinden yurdundan olmuş savaştan kaçan insanlardan bu şekilde yararlanmanın vicdansızlık olduğu" da eklenmektedir. Sınırda kadınlık hallerinin, evlilik, evlilik dışı ilişki ve fuhuş ile farklı niteliklerde gerçekleştiği (Akyüz, 2013), bunun

[7]Alan notu, 15/08/2013, Kumlu, Hatay.

bir başka türünün de Hatay'da yaşandığı söylenebilir. Antakya, Reyhanlı, Kumluve Altınözü'nde fuhuş evlerinden söz edilmekte, bunun da ciddi huzursuzluk yarattığı ifade edilmektedir. Ancak, bu evlerin varlığı bazı görüşmecilerce "Erkek olsan adresini verirdim!" diyecek kadar net ifade edilirken, bazı görüşmecilercebir "söylenti" olarak ifade edilmiştir.Yayladağı'nda bir görüşmeci, İstanbul'dan birkaç kişinin kendisini Suriyeli kadınla evlenmek istediğini ve yardım istemek için aradığını ifade etmiştir. Nedeni sorulduğunda, daha ucuza mal olduğundan diye yanıt verilmiştir. Özellikle Kumlu ve Reyhanlı'da geleneksel entari elbisesiyle gezen erkeklerden rahatsız olan erkekler, Suriyeli kadınların Türk erkekleri bakımlı ve çekici bulduklarını belirtmişlerdir. Bir anlamda Hatay'da kadınlar, tam da Lefebvre'in dediği gibi, hem tüketim aracılığıyla modern yaşama eklemlenecek ve yaşamın yeniden üretimini sağlayacak, hem de gelen kadınların bekli de yaşamda kalma stratejisi olan "erkeğin gözüne girme ve gönlünü etme/hoş tutma"larına karşı direnerek kendi gündelik rutinlerini devam ettirmeye çalışmaktadırlar.

SONUÇ

Suriye'de yaklaşık 3 yıldan beri süren iç savaş, Türkiye'de ekonomik ve politik yansımalarının yanı sıra sınır kentlerinde gündelik yaşamı doğrudan etkilemiştir. Bu çalışmada da Suriye sınırındaki kentlerimizden biri olan Hatay'ın bu süreçten nasıl etkilendiği araştırılmış ve açıklanmaya çalışılmıştır. Bunu yaparken, Hatay'ın sınır ilçelerinde sıradan insanların yaşamlarında nelerin değiştiği konusuna odaklanılmıştır. Araştırma, Lefebvre'in (2007), felsefe ve sanat olmayan olarak tanımladığı sosyoloji olan "gündelik hayat" kavramı ile açıklanmıştır.

Bu süreçte, ekonomik hayatın ciddi şekilde gerilediği birçok görüşmeci tarafından belirtilmiştir. Özellikle, Orta Doğu ile ve Arap bölgesine yapılan kara taşımacılığının sekteye uğradığı, tır parklarında atıl bekleyen tırlar işaret edilerek vurgulanmıştır. Burada, Sanayi ve Ticaret Odalarının ya da İstatistik kurumlarının rakamları vermek yerine, görüşmecilerin ekonomik durumu anlattıkları ifadelerine yer verilmiştir. Artık, tarladan aldığı soğan ya da havucu Suriye'ye satamayan çiftçinin ürünün tarlada kaldığını anlatan birçok görüşmeci olmuştur. Sınır ticaretinin önemli bir parçası olan çay, şeker, tütün, sigara, terlik, ayakkabı, kumaş, hediyelik ve elektronik eşya, süs eşyası, vb. gibi değişim değerinden daha çok kullanım değeri olan eşyaların ticaretinde yaşanan daralma nedeniyle gündelik hayatta kullanılan birçok ürüne ulaşılamaz olmuştur. Yani, böylesi günlük kullanım için yapılan geçimlik sınır ticaretinin çok azaldığı, artık istedikleri sigara, tütün, çayın eskisi gibi bol olmadığı, hatta Antakya'daki Halep çarşısının artık "bittiği" belirtilmektedir.Bütün bunlara ek olarak, Hatay'da BM kamplarına yönelik mal ve hizmet sağlayan bir sektörün kurulduğu, sağlık ve hijyen ürünlerinin sağlanmasına yönelik yeni bir iş alanının kurulduğu belirtilmektedir. Yayladağı'nda yeni marketlerin açılması, Altınözü ve Kırkhan'da sivil toplum kuruluşlarının gelenlerin günlük ihtiyaçları için oluşan çalışma alanlarına yönelik iş alanlarından söz edilmektedir.

Bu çalışmada, politik ve ekonomik yaşamdan çok, Hatay insanının gündelik rutinlerine odaklanılmıştır. Bu nedenle, araştırmanın sonuçları da, gündelik rutinlere etkisi düzeyinde değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, farklı etnik ve dinsel grupların bir arada yaşadığı Hatay'da, Suriye iç savaşı belirgin olarak, hem Hatay'ın önceki sosyal ve kültürel yaşamında artan bir ötekileştirmeye neden olmuş, hem de sürecin yarattığı tedirginlik, kaygı ve belirsizliğin gölgesinde insanların gündelik hayatlarında kısıtlamalara neden olmuştur. Bu süreç, öfke, korku ve tedirginlikle "Sınır Baskısı"nı belirginleştirmiştir.Hatay 'da Suriye iç savaşının etkisi neredeyse ilçeler düzeyinde yerelleşiyor denilebilir. Bu da her işlenin kendine özgü dinamikleri, pratikleri ve rutinleri ile farklı öfke, tedirginlik ve korkuyu yaratıyor. Bir taraftan, daralan ekonomi, diğer taraftan özellikle son birkaç günde yine artan sınırdaki kaçakçı çatışmaları, her ne kadar uluslar arası bir müdahalenin gündemden düşmesi savaş korkusu azalsa da genel korku ve tedirginlik kentin üzerini kaplayan bir bulut olarak varlığını sürdürüyor denilebilir.

KAYNAKÇA

Akyüz, L. (2013). Ethnicity and Gender Dynamics of Living in Borderlands: The Case of Hopa-Turkey. (ODTÜ, SBE, Yayınlanmamış Doktora tezi. Danışman: Doç. Dr. Sibel Kalaycıoğlu)

Altuğ,S. (2012) http://www.bianet.org/biamag/dunya/137929-halk-radikallesiyor-ama-yorgun, (erişim 15/09/2013)

Altuğ, S. (2002). *Between Colonial and National Dominations: Antioch under the French Mandate (1920-1939)*, basılmamış, yükseklisanstezi, BoğaziçiÜniversitesi, Atatürk Enstitüsü, Modern TürkTarihi.

D'Costa,B., (2008), *Strangers Within Our Borders: Human In(Security) In South Asia*. Issues paper (Australian National University. Centre for International Governance and Justice 5)

Harootunian, H., (2006), *Tarihin Huzursuzluğu*, (Çev. Mehmet Evren Dinçer). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

http://neseozgen.net/sinir-uzerine-yazilar/

Lefebvre, H. (2007), *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, İstanbul: Metis.

Özgen, H. N. (2013). Sınırın Vatandaşlık Burcu: Roboski'nin Ölümleri Neden Kalplerde Yatar? *Birgün* Pazar 6 Ocak 2013. (e.t. 29/10/2013, http://94.75.229.225/actuels_index.php?news_code=1357463655&year=2013&month=01&day=06)

Özgen, H. N. (2004), Sınır Kasabaları Sosyolojisi Projesi: 2001-2004, (Erişim:21/08/2013,http://www.google.com.tr/interstitial?url=http://www.neseozgen.net/tr/yayinlar/26.pdf)

Özgen, H. N. (2005), Sınırın İktisadi Antropolojisi: Suriye ve Irak Sınırlarında İki Kasaba, içinde *Gelenekten Geleceğe Antropoloji*, (der.) Belkis Kümbetoglu ve Hande Birkalan-Gedik, Epsilon Yay., s.100-129., (http://neseozgen.net/wp-content/uploads/26.pdf, e.t. 10.09.2013)

Şahin, Ö. Ve Balta, E. (2001), Gündelik Yaşamı Dönüştürmek ve Marksist Düşünce, *Praksis 4*, 185-217.

Yiğit, Z. (2012). Modernliğin Arka Yüzü" Olarak Gündelik Hayat: Aşkı Memnu,Dokuz Eylül Üniversitesi, **S**osyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14(2), Sayfa: 125-144

Yıldırım, K. (06/02/2012). *Devrimi Düşünmek.* (http://fraksiyon.org/devrimi-dnmek/) (11/08/2013)

GÖÇ ÜZERİNE BİR YAKLAŞIM: İLİŞKİLERDE VAROLMAK

Kemal DİL[1]

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, göçmen öznelerin asimilasyon, dışlama, ayrışma, v.b. pratiklere ilişkin endişelerini ortadan kaldırıcı dinamikliğe sahip, özne-mekân ilişkileri içinde geliştirdikleri ortak bilinçlerini ilişkilerde var olmak biçiminde kavramsallaştırarak, göç olgusuna ilişkin yaklaşımlara katkıda bulunmaktır.

Göç olgusuna ilişkin yaklaşımlara bakıldığında, göçün öznelerin ve mekânların ihtiyaçlarını karşılama beklentileri kapsamında kaçınılmaz bir sosyal olgu olarak var olduğu, bu var oluşun özneler ve mekânlar açısından asimilasyon, dışlanma, ayrışma v.b. endişelere de neden olduğu anlaşılmaktadır. Gözlemlerime göre, özellikle özne-mekân ilişkileri içinde göçmen öznelerin geliştirdikleri ortak bilinç, bu endişeleri ortadan kaldıran dinamikliğe sahiptir. Bu çalışmada bu dinamik, ilişkilerde var olmak biçiminde kavramsallaştırılarak göç olgusuna ilişkin yaklaşımlara katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Çalışma, Fransa'da Paris'te ve İsviçre'de Basel ve Lugano'da niteliksel yöntem kullanılarak yürütülmüştür. Veriler, buralarda yaşayan Türkiyeli göçmenlerle yapılan derinlemesine görüşmelerden elde edilmiştir. Görüşmelerde yarı yapılandırılmış soru kâğıdı, ses kayıt cihazı ve kamera kullanılmıştır.

Çalışmada, bulunduğu etkinlik alanlarında diğer öznelerle ilişki kurabilen göçmen, kurduğu ilişkiler içinde kendisini ifade edebildiği oranda, sahip olduğu farklı aidiyetlerin ilişkide bulunduğu öznelere değerler zenginliği olarak yansıdığı bulgulanmıştır. Bu değerlerin, ortak mekânda farklı aidiyetlerden oluşan bir zenginlik yarattığı düşünülmüştür. Sonuçta bu değer zenginliğinin aynı mekânda yaşanan problemlerin çözümüne katkı yaptığı kanaatine varılmıştır.

***Anahtar Kelimeler**: Göç, İlişkilerde varolmak, özne-mekân ilişkisi*

ABSTRACT

The purpose of this study is to contribute the phenomenon of migration by conceptualizing to be exist in self-relationsin which subjects of immigrant have developed in the common consciousness of the sunject-space relationship to eliminate the concerns about practices of immigrant onassimilation, exclusion, segregation, etc. Looking on the phenomenon of migration approaches, migration was understood to meet the needs and expectations of the subjects as a social phenomenon in which there is an inevitable part of the subjects and spaces of existence in terms of concerns about assimilation, exclusion, segregation, etc. In my experience, especially in immigrant subjects developed in the collective consciousness of the subject-space relationship has a dynamism that eliminates these concerns. In this study, this dynamic has aimed to contribute to approaches about migration by conceptualizing as ato be existing in self-relations. The study was conductedin Paris, France and in Basel and Lugano, Switzerland by using qualitative methods. The data were obtained from indepth interviews with Turkish immigrants living there. Semi-structured questionnaire, voice recorder, camera and hand-notes were used in interviews.

In this study, velues ofimmirants, who can relatethe the other subjects in areas of activity with them where immigrants can expressitself in therelations, reflected torelation as avealth of values, detected as data. It was thoght that these values created the wealth with different belongs in commonplace. Ultimately, it wascreated a convincionthatthisvalue of wealthwastocontributetothesolution of problemswhichoccured in thesameplace.

***Keywords:** Migration, to be existing in self-relation, thesubject-spacerelation*

[1]Yrd. Doç. Dr.,Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,kemaldil@yahoo.com

GİRİŞ

Tüm canlı organizmaların ihtiyaçlarını karşılayabilmek için sürekli bir devingenlik içinde oldukları bilinen bir gerçekliktir. Bir canlı türü olan insanın da var oluşundan günümüze kadar ihtiyaçlarını karşılamak üzere sürekli bir hareket içinde olduğu ise çeşitli bilimsel çalışmalarla ortaya konulmuştur (Kottak, 2001;Mcneill, 2007). Göç kavramı yaygın kabul edilişiyle, insan türünün bu hareketliliğinin mekânsal yer değişikliği olarak anlam bulmasıdır. Bu yönüyle göç, insanlık tarihinin kendisiyle özdeşleşmiştir. Bu tarihsel süreç içerisinde birçok nedenin rol oynadığı mekânsal yer değişikliklerine ilişkin yaşanan göç pratikleri, bu nedenlerin farklılaşmasına karşın yeni pratikler üzerinden devam etmektedir. Devam eden göç pratikleri toplumsal yaşam birliktelikleri üzerinde çeşitli etkilerde bulunmuştur. Bu durum göçün etkilerinin ne olduğuna yönelik anlama çabalarını beraberinde getirmiştir. Yaklaşık yüz yıllı aşkın bir süreci içeren bu çabaların sonucunda, farklı teorik yaklaşımlar ve kavramsallaştırmalar ortaya konulmuştur (Yalçın, 2004; Castles ve Miller, 2008). Bilimsel ve teknolojik gelişmeler kapsamında etkileşim araçlarının çok hızlı artması ve her toplumsal konuma cevap verecek biçimde çeşitlenmesi ve bu gelişmelerin her toplumsal konumdaki öznelerin kendi ihtiyaçları doğrultusundaki konumsal hareketliliklerine yansıması göç ile özne ilişkisinin yeniden değerlendirilmesine ihtiyaç oluşturmaktadır. Bu doğrultuda bu çalışmanın amacı, yerel-göçmen özne karşıtlığı üzerinden yapılan ve asimilasyon, dışlanma, ayrışma v.b. olumsuz ilişkisellik algılamaları oluşturan göç çözümlemelerine ilişkilerde var olmak kavramsallaştırmasıyla olumlu bir ilişkisellik algısı oluşturmakla bir katkı sağlamaktır.

Çalışmada kullanılan ilişkisellik kavramı, genel olarak konumsal ve mekânsal zeminler çerçevesinde toplumsal öznelerin karşılıklı ilişkilerini içeren sosyal etkileşimi (Wikipedia, 2013) ifade etmek için kullanılmıştır. İlişkilerde var olmak kavramsallaştırması bir görünümüyle öznenin kendi dışında bulunan toplumsallıklarla ve mekânsal/konumsal gerçekliklerle ilişkiler kurma bağlamında diğer görünümüyle bu ilişkiler içinde sosyal, kültürel, politik, ekonomik v.b. gerçeklikleriyle kendisini var kılma bağlamında ise benlik kavramı ve benlik kavramının iki görünümü olan özerk benlik ilekollektif benlik kavramlarının anlamlarıyla ilişkilendirilmiştir. Bu doğrultuda özneye yönelik yapılan psikolojik ve sosyal psikolojik çözümlemelerde benlik kavramı genel olarak toplumsal uzamda kendi varlığının bilincinde olma, özerk benlik toplumsal ilişkisellik içinde öznenin kendi aidiyetleriyle öne çıkma ve kollektif benlik ise toplumsal ilişkisellik içine giren özerk benliğin, toplumsal ilişkiselikle ortaya çıkan ve toplumsal ilişkisellik içine giren bireylere özgü benlikten niteliksel olarak farklı bir gerçekliğe sahip olan konumsallıkla kültürlenerek gelişmesi anlamı bağlamında kullanılmıştır (Ercan, 2011 içinde Singelis, Banaji ve Prentice, 1994; Wasti ve Erdil, 2007; Öztürk, 2012; Hogg ve Vaughan, 2007).

İnsan türünün göç pratikleri onun yaşan süreciyle özdeş olmasına rağmen, bu pratiklerin ne olduğuna, insan yaşamı üzerinde ne tür etkiler yarattığına ve bu etkilere ne tür tepkiler verdiğine ilişkin teorik çözümlemelerin yapılmaya başlanması ancak günümüzden yüz yıl öncesine dayanmaktadır (Revanstein, 1897). Bu süreç içerisinde yapılan çözümlemelerini genel olarak iki kategoride ele almak mümkündür. Birinci kategoriyi daha çok göç olgusunu ve pratiklerini tanımlamaya çalışan çözümlemeler oluşturmaktadır. Göç kanunlarının ne olduğuna ilişkin Ravenstein'in, yerel-göçmen özne ilişkisinde ne tür fırsatların kesiştiğine ilişkin Jansen'in, Göçün itici ve çekici nedenlerinin ne olduğuna ilişkin Peterson'un, Göçün ülkeler arasında ne tür ilişkiler yarattığına ilişkin Morowska'nın, Andre Gunder'in, Frank'in, Rist'in, Wallerstein'nin, Arigghi'nin ve diğerlerinin, göçü sınıflandırmaya ilişkin Parekh'in, kır-kent göç hareketlerinin kentteki yoksullaşma ve üretim ilişkileri üzerindeki etkilerine ilişkin Marksist yaklaşımın, göçmenlerin kendi aralarında kurdukları dayanışma ağlarına ilişkin Gurak, Cases ve Wilpert'in ortaya koyduğu çözümlemeleri bu kategoride ele alınabilir (Yalçın, 2004; Castles ve Miller, 2008).İkinci kategoriyi ise daha çok göç pratiklerinin oluşturduğusorunların ve bu sorunları giderme politikalarının neler olduğuna ilişkin çözümlemeler oluşturmaktadır. Bu kapsamda göçmen-yerel özne ilişkisinde göçmen öznenin yerel öznenin konumuna ve aidiyetlerini içeren mekânsal önceliklerini içselleştirmesine ilişkin James A. Crispino'nun, Milton M. Gordon'un, RonTaft'ınasimilasyonist yaklaşımları, ortak mekanda göçmen – yerel özne ilişkisinin kültürel ve yaratıcı bir zenginlik olduğuna ve göç olgusunun kültürel çoğulcu zenginlik entegrasyonu kapsamında düşünülmesi gerektiğine ve bu entegrasyonun yerel özne açısından bir tehlike oluşturmadığına ilişkin Robert E. Park'ın, Ernest Burgess'in, M. Greely'in, David

T. Goldberg'in ve Chistian Joppke'nin çokkültürcü yaklaşımları, göç kapsamında yerel-göçmen özne arasındaki ilişkiyi etnisite ve kimlik temelinde açıklayan A. D. Smith'in ve Pike'in ve Geertz'in yaklaşımları sayılabilir (Yalçın, 2004; Castles ve Miller, 2008).

Tüm bu yaklaşımların farklı açılardan göç olgusuna ilişkin zengin bir çözümleme oluşturdukları bir gerçektir. Bununla beraber 21.Yüzyılda etkileşim araçlarının çok hızlı artması ve her toplumsal konuma cevap verecek biçimde çeşitlenmesi göç ile mekân ilişkisine yeni bir yorumla bakılmasını da zorunlu kılmaktadır. Bu doğrultuda yaygın kabuluyla göç her ne kadar mekânsal yer değişikliği üzerinde anlam buluyor olsa da, mekân kavramını konumsallık olarak ifade etmek sanırım günümüz göç pratiklerine bakış açısını daha da genişletecektir. Şöyle ki, mekân kavramı göç olgusuna ilişki daha çok coğrafi bir algı oluşturuyorken, konumsallık, mekânı da içine alan ve toplumsal ilişkileri ve bu ilişkilerdeki konumları da içine alan bir algı zenginliğiyle göç kavramına yaklaşılmasını sağlamaktadır. Bu yönüyle daha çok mekansal yer değişikliği üzerinden bir algıyla göç olgusuna ilişkin yapılan çözümlemelerde göçmen özneler ile yerel özneler arasındaki ilişkisellikleri açıklamada kullanılan asimilasyon, dışlanma, ayrışma v.b. kavramlar göç pratiklerinin tespitinin ötesine geçip, bu pratiklerde yaşanan sorunların çözümüne ilişkin bakış açılarının gelişmesine katkı sağlayamamıştır. Buna karşın, mekânı, bu mekân zeminindeki toplumsal ilişkileri ve bu ilişkilerin gerçekleştiği toplumsal konumları içine alan konumsallık üzerinden göç olgusuna bakıldığında göç pratiklerine göçmen özne ile yerel özne karşıtlığının çözümlendiği ve aynı zamanda bu karşıtlığın doğal olduğuna ilişkin bir algı yaratan asimilasyon, dışlanma, ayrışma v.b. kavramsallaştırmalar yerine, göçe farklı aidiyetlere sahip öznelerin ortak yaşam geliştirmede bu farklılıkların birer zenginlik olarak ihtiyaç haline getirildiği bir göç algısı yaratılabilir. Bu kapsamda göç olgusu kapsamında göçmen-yerel karşıtlığı yerine özneye, farklılıklara sahip, bu farklılıklarıyla ilişkiler kurabilen ve kurduğu ilişkilerle payı büyüten, paylaşımı yardımsever ve barışçıl kılan bir anlayışla bakabilme algısı yaratılabilir. Bu yönüyle farklılıklara sahip, bu farklılıklarıyla ilişkiler kurabilen ve kurduğu ilişkiler içinde üretken ve barışçıl pratikler ortaya koyma potansiyeline sahip öznelerin konumsal yer değişikliği anlamı üzerinden göç olgusuna yaklaşan bir göç çözümlemesi ilişkilerde var olmak kavramsallaştırmasıyla bu çalışmada nitel veriler ışığında yapılmak amaçlanmıştır.

Yöntem

Araştırma, nitel araştırma yöntemiyle yürütülmüştür. Nitel araştırma insanların yaşam tarzlarını, öykülerini, davranışlarını, örgütsel yapıları ve toplumsal değişmeyi anlamaya yönelik bilgi elde etme süreçlerinden biridir (Strauss ve Corbin, 1990). Çalışmada nitel yöntemin tercih edilmesinin gerekçesi, göç konusunun iç ve dış göç literatürü özelinde çokça çalışılmış olmasına rağmen günümüzde bilimsel ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan yeni etkileşim olanaklarının öznelerin mekânsal/konumsal yer değişikliklerine de farklı yansımış olmasıdır. Buna bağlı olarak göç olarak ifade edilen ve genel kabul edilişiyle mekânsal yer değişikliği temelinde kabul gören ve özne-göç ilişkisini mekânsal yer değişikliği temelinde anlamlandıran göç çözümlemelerinin, yeni göç pratiklerini açıklamada yetersiz kaldığı düşünülmüştür. Bu nedenle keşfedici nitel bir çalışmanın günümüzde farklı gelişmelere bağlı olarak farklı pratikler ortaya koyan göç olgusunun çözümlemesine önemli katkı yapabileceği düşünülmüştür.

Araştırmanın çalışma grubunu Haziran-Eylül 2013 tarihleri arasında Fransa'da Paris'te yaşayan 18, İsviçre'de Basel'de yaşayan 3 ve Lugano'da yaşayan 4 Türkiyeli göçmen oluşturmuştur. Araştırmanın nitel yöntemle yürütülmüş olmasından dolayı çalışma grubu sınırlı tutulmuş, böylece göç konusunda görece zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen göçmenlerle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubundaki katılımcılar 'amaçlı örnekleme' yaklaşımı ile belirlenmiştir. Bu süreçte katılımcıların seçilmesinde Türkiye'den göç eden birinci kuşak göçmenler olmasına dikkat edilmiştir. Diğer yandan göç pratiklerine ve yerel-göçmen özne ilişkisini anlamaya farklı açılardan zenginlik katacağı düşüncesiyle ailelerinin göç ettiği yerde doğan ikinci kuşak göçmenlere çalışma grubunda yer verilmiştir. Çalışma grubunda yer alan Paris'teki katılımcılardan 7 tanesi kadın, 11 tanesi erkek; Basel'deki katılımcılardan 1'i kadın, 2 tanesi erkek ve Lugano'daki katılımcılardan2'si kadın, 2'si erkek katılımcılardan oluşmuştur. Çalışma grubundaki katılımcıların yaşları 30 ila 70 arasında değişmiştir.

Araştırmada veri toplamak amacıyla yarı-yapılandırılmış bir görüşme formu geliştirilmiştir. Formun geliştirilmesi sürecinde öncelikle göç olgusuna ilişki bir yazın taraması yapılmış ve göç ile ilgili kavramsal çerçeve belirlenmiştir. Ardından araştırmacı tarafından 3 Türkiyeli göçmenle ön-görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu ön görüşmelerden hareketle göç etmeye etki eden nedenleri, göç etmeye etki eden beklentileri, göç eylemliliğinde yaşanan sorunları ve bu sorunlarla baş etme pratiklerini ortaya çıkarmayı amaçlayan sorular oluşturulmaya çalışılmıştır. Daha sonra bir taslak görüşme formu hazırlanmış ve taslak form uzman görüşüne sunulmuştur. Uzmanlardan gelen düzeltme önerileri sonrasında taslağa son hali verilmiştir. Görüşme formunda yer alan sorular araştırmanın alt-problemleri ile uyumlu olarak dört genel başlık altında toplanmıştır. Bunlar sırasıyla göçmenlerin Türkiye'den göç etmeye etki eden nedenlerin, göç etmeye etki eden beklentilerin, göç eylemliliğinde yaşanan sorunların ve bu sorunlarla baş etme pratiklerinin neler olduğuna ilişkin sorulardır. Görüşme formu açık uçlu 64 sorudan oluşmaktadır. Veri toplama aracının temel özelliği, Türkiyeli göçmen görüşlerine dayalı olarak göçmenlerin göç etme nedenlerini, göç etmeye etki eden beklentilerini, göç eylemliliğinde yaşanan sorunlarını ve bu sorunlarla baş etme pratiklerini ortaya çıkaracak biçimde oldukça sade ve anlaşılır sorular içermiş olmasıdır.

Veri toplama aracının geliştirilmesinin ardından araştırmacı tarafından katılımcılar ile yarı-yapılandırılmış görüşme formuna bağlı kalınarak yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüş-melerin kesintiye uğramaması ve veri kayıplarının önüne geçilmesi amacıyla katılımcılarla yapılan gö-rüşmeler randevu saatlerinde gerçekleştirilmiştir. Böylece görüşmeler, katılımcıların görece en uygun zamanlarında ve en uygun ortamlarda gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler katılımcıların izni alınmak sureti ile ses kayıt ve video kayıt cihazına kaydedilmiştir. Fakat bazı görüşmeciler ses ve video kayıt cihazlarına güvenlikleri gerekçesiyle olumlu yaklaşmadıkları için onlarla yapılan görüşmelerde not tutulmuştur. Daha sonra görüşmelerin dökümleri alınmış ve görüşme dökümleri tek tek analiz edilerek kodlanmıştır. Kodlama aşamasında daha önceden belirlenmiş kavramlara göre kodlama tekniği uygulanmıştır. Bu kodlama tekniği "araştırmanın temelini oluşturan bir kuram ya da kavramsal çerçevenin olduğu durumlarda kullanılmaktadır" (Strauss ve Corbin, 1990'dan akt., Yıldırım ve Şimşek, 2003, s. 165). Böylece katılımcılarla gerçekleştirilmiş olan görüşme dökümleri, önceden belirlenmiş olan kodlama listesine göre analiz edilmiştir. Verilerin analizinde içerik ve betimsel analiz teknikleri kullanılmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Çalışmada bulgular dört temel başlık altında toplanmıştır. Bunlar sırasıyla göçmenlerin Türkiye'den göç etmeye etki eden nedenleri, göç etmeye etki eden beklentileri, göç eylemliliğinde yaşanan sorunları ve bu sorunlarla baş etme pratikleri içeren başlıklardır.

Göçmenlerin Türkiye'den Göç Etmelerine Etki Eden Nedenler

Çalışma kapsamında Türkiye'den göç etmelerine etki eden nedenlere ilişkin soru çerçevesinde Türkiyeli göçmenlerle yapılan görüşmelerde birbirine yakın göç nedenleri olduğu gibi birbirlerinden farklı olan nedenler de ortaya konulmuştur. Bu doğrultuda kadın ve erkek göçmenler arasında belirgin farklılığın olduğu gözlemlenmiştir. Bir kadın katılımcının göç etme nedenine ilişkin şu görüşleri ortaya koymuştur:

Ben, henüz 17 yaşındaydım. Babaannem Almanya'da yaşıyordu. Yaz tatillerinde köye geliyorlardı. Babaannem anneme, Fransa'da yaşayan bir yakınımız olduğunu, bunların bir oğlu olduğunu, bu oğlana geleneklerimize bağlı, çalışkan, helal süt emmiş bir kız aradıklarını ve kendisinin aklına da benim geldiğini söylemiş. Annem de babama söylemiş. Böylece çok istemememe rağmen yaşında nişanlandım. 18 yaşında da evlendim. Evlenince eşim bir hafta sonra Fransa'ya döndü. Ben de 8 ay sonra kâğıtlarım (aile birleşimi) yapıldıktan sonra Fransa'ya gidebildim. Aslında bir bakıma iyi oldu. Görümcem de abimle evlendi. Böylece abim de buraya geldi.

Bir başka kadın katılımcı ise şu deneyimlerini paylaşmıştır:

Babam daha önce Almanya'ya gitmişti. Almanya'da "oturum" alamayınca Fransa'ya geçmiş. Orada çalışma izni aldıktan sonra annemi, beni ve en küçük kardeşimi kaçak yollarla buraya getirdi. Bir kız bir erkek kardeşim ise Türkiye'de kaldı. Daha sonra "oturum" alınca aile birleşimi işlemleri üzerinden diğer kardeşlerimi de buraya getirdi.

İsviçre'de Basel'de oturan bir kadın katılımcının Türkiye'den göç etme nedenleri ise Fransa'da evlilik yapma yöntemiyle göç eden kadının göç etme deneyimine benziyordu.

Ben, Türkiye'de evlendim. Evlendikten bir ay sonra kocam ağabeyimlerimin aracılığıyla İsviçre'ye geldi. Çocuğum oldu. Üç yaşına geldi. Ondan sonra buraya gelebildik.

İsviçre'de Lugano kentinde yaşayan Türkiyeli kadın katılımcılar ise göç etme nedenlerine ilişkin birbirlerinden farklı deneyimlere sahip olmalarına rağmen göç etmede evlilik yönteminin belirleyici olması ortak noktalarıydı.

Göç etme nedenlerine ilişkin Lugano'daki kadın katılımcılarından biri şu deneyimleri aktardı:

Eşim Türkiye'de doktorluk yapıyordu. Siyasi nedenlerden dolayı Türkiye'den kaçmak zorundaydı. Her gün polis tarafından yakalanacağı korkusu yaşıyorduk. İsviçre'de tanıdıklarımızla görüştük. Sağ olsunlar yardımcı oldular. Eşim zor da olsa buraya gelebildi. Polis birkaç kez eve geldi. Eşimi soruyorlardı. Ben de yurt dışına gitti diye söylüyordum. Görüşmüyoruz diye cevap veriyordum. Tabi buna onlar da inanmıyorlardı. Ben ev kadınıyım. Benim siyasetle ilgimin olmadığını biliyorlardı. İki, üç yıl arada bir sivil polisler yine eşimi soruyorlardı. Bu süre zarfında inanın takip falan olur diye eşimle mektupla da olsa haberleşmiyordum. Sonra bir tanıdığımız sayesinde dört yıl sonra eşimin yanına gelebildim.

Luganoda'ki diğer kadın ise eşinin ailesinin ve kendi ailesinin aracılığıyla İsviçre'den Türkiye'ye gelen eşiyle tanıştığını ve ailesinin telkinleriyle evlenerek İsviçre'ye geldiğini şöyle aktarmıştır.

Eşim, eski eşinden ayrılmıştı. Eski karısından bir çocuğu vardı. Benden çok büyüktü. 29 yaşındaydı. Ben daha 16 yaşındaydım. Evlenmek istemiyordum. Erzincan'da uzaktan akrabamız olan eşimin annesi yurt dışından gelen oğlunu tekrar evlendirmek için kız arıyorlardı. Benim için annemle de konuşmuş. Annem de hiç olmasa yurt dışına çıkarım. Hayatım kurtulur, onlara da bir parça faydam olur gibisinden evlenmemin iyi olacağını düşünmüş. Tabi, babamı da ikna etmiş. Başta hiç evlenmek istemedim. Fakat daha sonra eşimin annesi ve annem evlenip, İsviçre'ye gideceğimi, burada daha iyi yaşam kuracağımı söylemeleri bana mantıklı geliyordu. O zamanki durumumuzu da düşündüm ve ben de evlenmeyi kabul ettim. Düğünü Türkiye'de yaptıktan sonra vallahi bir ayı geçkin bir zaman sonra eşim İsviçre'ye geri döndü. Sonra oğlum oldu. Oğlum henüz kundaktayken eşimin bağlantılarıyla İsviçre'ye geldim. Fakat o zaman oğlumu getiremedim. Ona vize vermediler. Çocuğum üç yıl anneannesinin yanında Türkiye'de kaldı.

Kadın göçmenlerin daha çok evlilik yöntemiyle ve anne-babasıyla Fransa ve İsviçre'ye gitmesiyle yaşanan yurt dışına göç pratiklerine karşın erkek göçmenlerin -özellikle yetişkin yaştakiler- göç pratiklerinin nedenleri olarak ekonomik nedenler başta olmak üzere politik/güvenlik nedenleri ön plana çıkmıştır.

51 yaşında Fransa'ya göç eden ve 6 yıl geçmesine rağmen bir türlü buraya uyum sağlayamadığını ifade eden bir erkek katılımcı Türkiye'den göç etmede politik/güvenlik nedenlerin önemli olduğunu belirtti.

1980 darbesi sonrasında, Tunceli'de gözaltına alındım. 11 yıl sonra serbest kaldım. Serbest kaldıktan sonra bana yapılan haksızlığa karşı uzun süre siyasi örgütlerde mücadele verdim. Evlendim. Çocuğumuz oldu. Çocuk olunca ne yalan söyleyeyim, eski siyasi hareketliliğim azaldı. Siyasi mücadele verirken hiç geleceğe yönelik ekonomik planlar yapmadım. Para hiçbir zaman önceliğim olmadı. Sigortam da yoktu. Artık yaş da geçiyordu. Bir arkadaşımın önerisiyle Fransa'ya geldim. Burada iki çocuk daha oldu. Çok olmasa da ekonomik olarak Türkiye'den çok daha iyiyiz.

Fransa'daki bir başka erkek katılımcı ise Türkiye'den Fransa'ya göç etme nedeni olarak özellikle politik/güvenlik nedenin altını çizdi.

Ben 1980 darbesi sonrasında Türkiye'de bir devlet kuruluşunda memur olarak görev yapıyordum. Fakat daha sonra mahallemizde 1980 öncesinde sol bir derneğe üye olduğum gerekçesiyle takibe alındığımı öğrendim. Benimle aynı mahallede olan bazı yakın arkadaşlarım aynı gerekçeyle gözaltına alınmışlardı. Devlet memuru olduğumdan olacak benim gözaltım biraz gecikmiş olsa gerek. Bu tahmin ettiğim için illegal yollarla buraya iltica etmek zorunda kaldım.

Göç etme kararına politik/güvenlik nedenden daha çok etki eden bir başka neden de ekonomik nedenler olmuştur. Farklı pratikleri içermesine rağmen bu neden, Fransa'da ve İsviçre'de yaşayan katılımcıların göç etmelerine etki eden ortak neden olmuştur. Örneğin Fransa'da yaşayan 36 yaşındaki bir Türkiyeli göçmen konuya ilişkin şu görüşleri ortaya koymuştur.

Buraya gelmeden önce Türkiye'de reklam sektöründe çalışıyordum. Tabela işleri alıyordum. Türkiye'den yurt dışına göç etmeye gelince, aslında karar vermedim, sürüklendim desem daha doğru olur. Buradaki çevremin ailemi (Türkiye'deki) "buraya gelsin. Hayatını kurtarır." biçiminde etkilemesine bağlı olarak ailem de benim üzerimde -bir baskı mı desem özendirme mi desem- oluşturdu. Oysaki çocukluğumdan beri yapmadığım iş yoktu.

Göçmenlerin Türkiye'den Göç Etmelerine Etki Eden Beklentiler

Çalışma kapsamında kendileriyle görüşme yapılan katılımcıların göç etmeye ilişkin beklentileri de sorgulandı. Bu kapsamda,kendi aidiyetlerinden kopararak, özneleri göç etmeye zorlayan yerelin itici faktörleri ile göç edilmesi planlanan ülkenin çekici faktörleri karşılaştırılmak istenmiştir. Bu doğrultuda erkek katılımcılar açısından ön plana çıkan yerele ilişkin itici faktörler güvenlik/politik ve ekonomik gerekçelere dayandığı görülmüştür.

Bu kapsamda İsviçre'de bir erkek katılımcı şu deneyimlerini aktarmıştır:

Üniversite'den mezun olduktan sonra bir süre Türkiye'de pratisyen hekim olarak çalıştım. Amacım belli bir alanda uzmanlık yapmaktı. Çeşitli politik gerekçeler öne sürülerek hakkımda soruşturma yapıldığını öğrendim. Yurt dışına çıkmasaydım, tutuklanacaktım. Türkiye'de suçunuz olsanız dahi bunu ispat edene kadar içeride (cezaevinde) yıllarca tutuklu kalabiliyorsunuz. Bunun hala devam ettiğini biliyoruz. Bu nedenle ben de İsviçre'ye iltica ettim. Yıllardır ne yazık ki annemi göremedim. Neden İsviçre'ye göç ettiniz diye soracak olursanız. Sağlık personeli olarak burada çalışma izni almanın daha kolay olduğunu öğrenmiştim. Bu nedenle bu ülkeye kaçtım.

Yerelin itici faktörleri ile göç edilen yerin çekici faktörleri temelinde kadın göçmenlerin algılarına bakıldığında kadınların başlıca göç etme yöntemi olan evlilik ele alınmıştır. Görülmüştür ki, yapılan evliliklerin temelinde kadının sosyal ve ekonomik konumunun Türkiye'de düşük olduğu, bunun nedeninin de ekonomik gelire dayandığı algısı olmuştur. Bu doğrultuda Fransa'daki bir kadın katılımcı şu deneyimlerini aktarmıştır:

Ben Türkiye'de bekârken atölyelerde (tekstil) çalışıyordum. Evlendiğimde eşime yardımcı olmak için işime devam ettim. Sigortamı bile yapmadılar. İki maaşım içeride kaldı (ödenmedi). Eşim buraya geldikten sonra beni de getirdi. Evimizin bir odasını atölye gibi yaptık. Makinelerimin (dikiş makinesi) vardı. İyi kazanıyorduk. Yoksa bu çocukları (4 çocuk) nasıl yetiştirebilirdik. Şimdi bu işten emekli de oldum. Türkiye'de kalsaydım. Bunları yapabilir miydim?

Lugano'da ki erkek katılımcılarından birinin aktardığı deneyimler de göç etmede ekonomik olgunun yerelin iticiliği ile göç edilen yerin çekiciliği noktasında ortak payda olduğunu yansıtmıştır.

Erzincan'ın beldesinde oturuyorduk. Birkaç büyükbaş hayvanımız, birkaç tane de tarlamız vardı. Ancak kendi geçimimizi sürdürüyorduk. Gelecek yoktu. Ürettiğin para etmiyordu. Tüccar çok ucuza almak istiyordu. Babamın bir, iki tüccarlık girişimi (hayvancılık) oldu. O da yürümedi. Sonuçta ben gideceğimi kafama koymuştum. Sağ olsun bir akrabamızın yardımıyla Almanya'ya gidebildim. Burada çalışıp babamlara da para gönderiyordum. Tabi burası da zor ama Türkiye'de emeğinin karşılığını hiç alamıyorsun.

Göç kararında yerelin itici, göç edilen yerin çekici düzeyde algılanmasının başlıca nedeninin ekonomik olduğu katılımcılar tarafından ortaya konulmuştur. Bu algının nasıl oluştuğuna ilişkin Fransa'daki 43 yaşındaki bir göçmen katılımcının deneyimleri oldukça çarpıcı olmuştur.

Yurt dışına çıkmayı daha köyde çocukken düşünmüştüm. Biz köyde hayvanlarla, tarla, bahçeyle uğraşırken yazın Almancılar geldiğinde onlara çok heveslenirdim. Arabalarıyla köye gelirlerdi. Arabanın etrafında koşardık. Kollarındaki (erkeklerin) çantaları para dolu sanırdım. Hep hayal kurardım. Bizim de Hollanda'da akrabamız vardı. Eğer beni oraya bir götürse ben de çok çalışıp para

kazanacağım. 16 yaşında sahte pasaportla o zaman Hollanda'ya gitmiştim. Daha sonra da buraya geçtim. Türkiye'de kalsaydım. Bu halimle (ilkokul mezunu olduğu ima ediliyor) ne yapabilirdim. Hiç olmazsa burada inşaat işlerinde çalışıyoruz. Çok şükür fena değiliz. Türkiye'de anne ve babama da baktım. İki de kardeşimi okuttum. Biri savcı çıktı, biri de öğretmen. Buna şükür.

Göçmenlerin Türkiye'den Göç Etme Eylemliliklerinde Yaşanan Sorunlar

Çalışma kapsamında Fransa ve İsviçre'de yapılan görüşmelerde, görüşmecilerin göç kararı vermeleri kadar zor olan bir başka zorluğun ise göç süreci temelinde yaşanmış olmasıdır. Yapılan görüşmelerde göç sürecinde yaşanan zorlukların ekonomik, politik, psikolojik, sosyal, kültürel v.b. birçok alanı birlikte ilgilendiren boyutları olduğu gözlemlenmiştir. Görüşmelerde göç sürecinin ekonomik zorluklarla ilişkisine yönelik katılımcı göçmenler farklı deneyimler ortaya koymuşlardır. Fransa'daki erkek göçmenlerden bir erkek katılımcı konuya ilişkin şu deneyimlerini aktarmıştır.

Yurt dışına çıkmak için Fransa'dakiler gerekli evrakların hazırlanmasını benden istemişlerdi. Bu ise öyle kolay değildi. Öyle büyük yerlerde tanıdıklarımız yoktu ki, her şey hemen hazırlansın. İşi hep birileri aracılığıyla yapmak zorundaydık. Ve bu para demekti. Bu iş para karşılığında yapılıyordu. Tüm bunların dışında yol masrafı da çok paraya ihtiyaç oluyordu. Yakınlarınızdan para istemek zorunda kalıyorsunuz. Her zaman veremeyebiliyorlar. O an için para bulmak çok zor oluyordu.

Benzer zorluğu yaşayan bir başka erkek katılımcı ise para bulmanın zorluklarına işaret etmiştir. Öyle ki, ekonomik zorluk sosyal zorlukları da içermiştir.

Her şey hazırlanmıştı. Sadece uçak parası kalmıştı. Tam hatırlamıyorum ama az para değildi. 1983'tü. Amcamın oğlu toplu işten çıkarmalar sonucunda işten çıkarılmıştı. Bir miktar tazminat aldığını biliyordum. Kalktım yanına gittim. Durumu anlattım. Bana dedi ki, "amcaoğlu sana para vereyim vermesine ama ben de şu an işsizim. Sana bu parayı verirsem çocuklar aç kalır. Sen hemen de gönderemezsin" deyince, kendisine hiçbir şey diyemedim. Aslında biraz kızdım. Ama adam haklıydı. Onun da üzüldüğünü gözlerinden anlamıştım.

İsviçre'deki kadın katılımcılardan birinin anlattıkları ise göç sürecinde yaşanan zorlukların çok boyutlu olduğunu düşündürtmekteydi.

Düğünümüz olduktan bir hafta sonra eşim İsviçre'ye gidecekti. Kâğıtları tamamlanmıştı. O hafta içinde düğünde takılan takıları bozdurduk. Az bir miktar bende kaldı. Gerisini eşim üzerine aldı. Kardeşlerim İsviçre'deydi. Ama Türkiye'den çıkış için çok para gerekiyordu. Eşimi Türkiye'den çıkaracak olanlar bizden epey para aldılar. Tabi bir tarafta bu sıkıntı varken diğer tarafta bir haftalık gelindim. Çok üzülüyordum. Acaba tekrar ne zaman bir araya gelecektik? Bugün olsa aynı şeyi yapar mıydım? Bilemiyorum. Herkes sana dul gözüyle bakıyor. Ya kocam gittiği yerde evlenirse! Çok sıkıntı çektim.

Fransa ve İsviçre'de katılımcılarla yapılan görüşmelerde kadın ve erkekler katılımcıların göç sürecinde yaşadıkları zorluklar arasında ortak bir nokta oluşturmuştur. Bu da göç edecekleri ülkenin dilini bilmemekti. Bu durumun kendileri üzerinde ciddi bir psikolojik baskı ve korku oluşturduğu ifade edilmiştir.

Fransa'daki kadın katılımcılardan bir bu konuda şu deneyimleri paylaşmıştır:

Buraya (Fransa'ya) geleli üç gün olmuştu. Evin içinde herkes Türkçe konuşuyordu. Hoşgeldine, buradaki akrabalarımız gelmişti. Yemek hazırlamıştık. Kaynanam mutfakta bana dediki "şu karşıda market var. Oraya git de ekmek al gel." Kaynanama belli etmesem de birden çok ürktüm. Dil bilmiyorum. Nasıl ekmek isteyeceğim. Kaynanam Fransızca ekmek ne demek nu bana söyledi. O günü hiç unutmuyorum. Ben gittim. Bir türlü bana söylediği o kelimeyi aklımda olmasına rağmen söyleyemedim. Çok utanmıştım. O zaman Allahım benim burada ne işim var diye odaya girip gizlice ağlamıştım.

Fransa'daki bir erkek katılımcı ise dil zorluğuna ilişkin şu deneyimlerini paylaşmıştır:

Fransa'da akrabalarımızın yardımıyla buraya geldim. İşim de hazırdı. İnşaat işleri yapıyorlardı. İnşaatta çalışan aşağı yukarı herkes bizim oralılardı. Sadece ustabaşımız İspanyol'du. Sonra bir olay oldu. Ben, beni oraya götüren kişiyle tartıştım. Ve işten de ayrılacağımı söyledim. Bana ne dedi biliyor

musunuz? “Dil bilmeden bu ülkede yaşayamazsın.” Haklıydı. Kendimi o zaman çok çaresiz hissetmiştim. Türkiye’ye dönmeyi düşündüm. Ama oradakilere ne diyecektim? Çaresiz işe devam ettim.

Kadın ve erkek katılımcıların vurguladıkları ortak noktalardan bir diğeri de göç sürecinde dil konusunda yaşanan sıkıntıların, kendi çocuklarını da olumsuz etkilemiş olduğudur. Fransa’daki kadın katılımcılardan biri konuya ilişkin şu görüşleri ortaya koymuştur:

Çocuğun okulunda veli toplantısı oluyor. Eşim çalıştığı için ben gitmek zorundayım. Önceleri gitmiyordum. Çünkü orada konuşulanları anlamıyordum ki. Öyle olunca çocuğun eğitimi hakkında öğretmeninden bir bilgi alamıyordum. Bu çok kötü bir şey.

Göçmenlerin Türkiye’den Göç Etme Eylemliliklerinde Yaşanan Sorunlarla Baş Etme Pratikleri

Çalışma kapsamında kadın ve/veya erkek olsun, katılımcı göçmenlerle yapılan görüşmelerde göç sürecinde tüm göçmenlerin çeşitli biçimlerde zorluklarla karşılaştıkları ortaya konulmuştur. Bu zorlukların göçmenleri zorluklarla baş etme pratikleri oluşturmalarına neden olduğu yine yapılan görüşmelerden çıkarılmıştır. Bu zorluklarla baş etme pratikleri doğaldır ki, zorlukların baş gösterdiği ekonomik, politik, psikolojik, sosyal, kültürel v.b alanlarda gerçekleştirilmiştir. Dayanışma pratikleri her alanda baş gösteren zorluklarla baş etme pratiklerinin başında gelmiştir. Dayanışma pratikleri hem yerel özneler arasında hem de yerel ile göçmen özne arasında olmuştur. Bu bakımdan farklı biçimlerde de olsa sürecinin her aşamasında dayanışma pratiklerini görmek mümkün olmuştur. Örneğin, Göç edecek olana yerel düzeyde yakınları tarafından yapılan yardım ekonomik destek biçiminde olabildiği gibi, geriye kalan eşine ve/veya çocuklarına bakma, kollama biçiminde de olmuştur. Öte yanda öncü göçmenlerin yeni göç edecek olanlara yardımları bakımından ortaya koydukları dayanışma pratiklerinin çok daha farklılık oluşturduğu gözlemlenmiştir. Bu kapsamda, göçe ilişkin resmi düzeyde geçerli olacak sürecin gerektirdiği evrakların düzenlenmesinden tutun, bu göçmenlerin varacakları son noktaya kadar ulaştırılmalarına ve onlara kalacakları bir yerin bulunmasına, günlük temel ihtiyaçlarını karşılayacak ilişkilerin kurulmasına v.b. birçok etkinlik biçiminde dayanışma örnekleri ortaya konulduğu gözlemlenmiştir. 70 yaşında, emekli bir erkek göçmen katılımcının yaşadığı deneyimler bu durumu özetleyen çarpıcı örnekler içermiştir.

1971 yılında kız kardeşimin yardımıyla Almanya’ya göç ettim. 4 çocuğum ve karım Türkiye’de kaldılar. Orada okula gittiler. Allah rahmet eylesin, babamların yanında kaldılar. 1980 yılında Fransa’ya geldim. Mitterand hükümeti o zaman oturum izni veriyordu. 1982’de buradaki arkadaşların da yardımıyla kaçak yollarla çocuklarımı (ve karısı) getirdim. Yaklaşık 8 ay Erzincanlı bir ailenin bir göz odasında kaldım. Allah bin türlü razı olsun. Onlar olmasaydı kalacak yerimiz yoktu. Dil bilmemek çok zor bir şey. Eliniz kolunuz bağlanıyor. Sağ olsun bu ailenin yardımıyla bir parça idare edecek kadar dil de öğrendik. Bu aile sayesinde konfeksiyon işlerinde çalıştık. Sonra çocuklar da yetişince biraz rahatladık.

Göçmenlerin kendi aralarında ortaya koydukları dayanışma pratiklerinin, zorunlu ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde kendi günlük yaşamlarını sürdürmede etkili olduğu düşündürtmüştür. Fakat göç edilen yerin yerel yaşam ilişkilerinin içine girmede bu yardımlar yeterli olmadığı yapılan görüşmelerde ifade edilmiştir.

Uzun bir süreci içermesi açısından 70 yaşındaki göçmenin konuya ilişkin deneyimleri dikkat çekici olmuştur.

Dil bilmemek çok kötü bir şey. Burası (Fransa) çok iyi bir ülke. Olanakları çok var. Eğer dil bilseniz her şey size açılıyor. Ben Türkiyeli, Arap ve Afrikalı göçmenlerden daha çok Fransız göçmenlerle komşuluk yapmak isterdim. Hem güvenilirler hem de temiz ve sessiz insanlar. Kuralları biliyorlar. Ama dil bilmeyince yeterince ilişki kuramıyorsunuz. Bu sefer ister istemez aranızda bir mesafe oluyor. O zaman da sadece bizimkilerle (Türkiyelilerle) zaman geçirmek zorunda kalıyorsunuz. Zaten onlarla kaldığınız süre boyunca da diliniz gelişmiyor.

Dil bilmenin, yaşanılan zorlukların aşılmasında çok önemli bir etken olduğuna ilişkin deneyimleri aktaran bir başka erkek katılımcı ise şunları ifade etmiştir:

Türkiye'de 1980 öncesindeki siyasi ortamdan dolayı üniversiteyi zor bitirdim. Zaten darbe olunca da orada kalamadım. Pek çok arkadaşımız gibi ben de Fransa'ya iltica ettim. Buraya geldiğimde adeta konuşma bilmeyen, el, kol hareketleriyle ihtiyacını anlatmaya çalışan bir bebek gibiydim. Bu çok zoruma gidiyordu. Sağda solda çalışıyordum ama bir türlü derdimi ifade edemiyordum. Örneğin inşaat işlerinde çalışıyordum. Çalıştığımız firma haklarımızı vermiyordu. Hakkımızı arayamıyorduk Hele bu benim için ölüm gibiydi. Yatamıyordum. Haksızlığı hazmedemiyordum. Karar verdim. Bu dili öğreneceğim. O zaman kurslara gittim. Kurslar belli bir düzeye kadar dil öğretebiliyorlar. Pek çok kişi kursa gitti mi Fransızca konuşuyor zanneder. Ben, sürekli Fransız arkadaşlarla ilişki kurdum. Çok iyi dostluklar kurduk. Dilim geliştikçe dertlerimize de ortak çözüm olacak önerilerde bulunabiliyordum. Bu ben de özgüven oluşturuyordu. Arkadaşlarım fikirlerime önem veriyordu. Bu bakımdan benim Fransızca bilen pek çok milletten çok iyi dostlarım var. Birlikte iş kurduk. Bugün bir çok kişiye istihdam sağlayacak düzeye ulaştık. Burs verdiğimiz öğrencilerimiz bile var. Her türlü resmi prosedürü yürütebilecek düzeydeyim. Bu arada sivil toplum kuruluşları içinde deetkinliklerimiz oluyor. Siyasi partilerle doğrudan ilişki kurabiliyoruz. O yüzden dil önemli bir şeydir. Seni dünyayla ilişki kurmanı sağladığı gibi, dünyanın da sana değer vermesine olanak tanıyor.

Çalışma kapsamında elde edilen tüm bu bulgulara bakıldığında göç olgusuyla ilintili birkaç noktanın ön plana çıktığı gözlemlenmiştir. Örneğin Türkiye'den Batı yönlü göçlerin olmasına etki eden temel nedenlere bakıldığında, Türkiye'deki gelir yetersizliği ve ekonomik refah düzeyinin düşüklüğünün özneleri göçe zorladığı bu noktalardan bir tanesi olarak gözlemlenmiştir. Çalışmada elde edilen bu bulgu bu türden yapılan çalışmalarla örtüşmüştür(Kaya ve Kentel, 2005; TBMM İnsan Haklarını İnceleme Raporu,2009).

Türkiye'de çeşitli dönemlerde politik alanda yaşanan çatışmaların toplumsal düzlemde özneler üzerinde baskı oluşturduğu, bu baskının düşünce özgürlüğünü kısıtlamanın ötesinde bir dışlamaya dönüştüğü, buna bağlı olarak pek çok öznenin kendi ülkesini terk etmek zorunda kaldığı ise çalışmada elde edilen bir başka bulgu olmuştur. Bu bulgu, literatürde ifade edilen zorunlu göç türleri kapsamında değerlendirilen göç türlerinden birisi olarak değerlendirilmiştir.

Yapılan göçle, yeni mekanda yerel-göçmen geriliminin yaşandığını ve bu gerilimin göçmen ile yerel özne evlilikleri üzerinden çözümleneceğine literatür bilgisi bu çalışma kapsamında bir bulgu olarak elde edilmemiştir. Evliliklerin daha çok aynı aidiyete ait göçmenler arasında olduğu gözlemlenmiştir. Göçmen özneleri yeni yerleşim yerinde kullanılan dili bilememelerinin onların yaşamlarına olumsuz yansıdığına ilişkin tespit (Yalçın, 2004; Castles ve Miller, 2008; Kaya ve Kentel, 2005; TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu,2009) bu çalışmada da bulgulanarak desteklenmiştir. Bu çalışma kapsamında öne çıkan en dikkat çekici bulgu ise şu olmuştur: Göçmen özneler, yeni yerleşim yerinde çeşitli sorunlarla karşılaştıklarında, zorunlu ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde günlük yaşamlarını sürdürebilmişler. Bu kapsamda göçmen ağlarınınçok etkili işlev gördüğü gözlemlenmiştir. Bu bulgu göç olgusuna ilişkin Gurak, Cases ve Wilpert'in ortaya koyduğu göçmen ağları çözümlemelerine paralellik göstermiştir (Yalçın, 2004; Castles ve Miller, 2008). Buna karşın, göçmen ağlarının bu kadar etkili çalışması ise göçmenlerin kendi içlerine kapanmalarına, yerel öznelerle etkileşime geçebilecekleri araç olan yerel dili öğrenememelerine neden olduğu düşünülmüştür. Bu durum yerel ile göçmen özne arasındaki konumsal mesafenin oluşmasına ve korunmasına neden olduğu düşünülmüştür. Öte yanda yerel dili bilmenin göçmen-yerel özne etkileşimine olanak sağladığı, bu etkileşimin dışlama, asimilasyon, ayrışma gibi olumsuz algılamalar üzerinden göç olgusuna bakışı olumlu düzeyde dönüştürme potansiyeline sahip olduğunu düşündürtmüştür. Bu yönüyle bu çalışmada elde edilen bu bulgu işaret etmiştir. göçmen yerelin dilini bilmekle yeni yerleşim yerinde kurduğu ilişkilerde kendisini kendi aidiyetleriyle var edebilme ve yerelin olanaklarıyla da kendisini zenginleştirebilme fırsatı yakalayabilir.

KAYNAKÇA

Castles, S., Miller, M. (2008), Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri, çev. B. U. Bal ve İ. Akbulut, İstanbul, İstanbul Bilgi.

Ercan, H. (2011), İlişkisel-Bireyci-Toplulukçu Benlik Ölçeği'ninPsikometrik Özellikleri ve Uyarlama Çalışması, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 13 (21):35-45, 2011.http://dergi.kmu.edu.tr/userfiles/file/aralik2011/37-45.pdf, 13.07.2013.

Hogg, M. A. ve Vaughan, G. M. (2007), Sosyal Psikoloji, çev. İ. Yıldız ve A. Gelmez, Ütopya Yayınlar, Ankara.

Kaya, A. ve Kentel, F. (2005), Euro-Türkler: Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Körü Mü Engel Mi?, Almanya-Türkleri ve Fransa-Türkleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Araştırmaları Ve Uygulamaları Merkezi.

Kottak, C. P. (2001), Antropoloji: İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış, İstanbul,Ütopya.

Mcneill, W.H. (2007), Dünya Tarihi, çev. A. Şenel, Ankara, İMGE.

Strauss, A.,&Corbin, J. (1990). Basics of qualitative research: grounded theory procedures and techniques.New Delhi: Sage.

TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu (2009), Fransa Raporu, Ankara, TBMM.http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/belge/fransa_raporu.pdf, 03.06.2013

Yalçın, C. (2004), Göç Sosyolojisi, Ankara, ANI.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2003),Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri, Ankara,Seçkin.

Westi, A. Ve Erdil, S. E. (2007), Bireycilik ve Toplulukçuluk Değerlerinin Ölçülmesi: Benlik Kurgusu (Self ConstrualScale; SCS) ve INDCOL Ölçeklerinin Türkçe Geçerlenmesi, http://research.sabanciuniv.edu/11626/1/Wasti_Erdil_YAD_2007.pdf, 15. 07.2013.

Wikipedia, http://tr.wikipedia.org/wiki/Sosyal_ili%C5%9Fki, 15.07.2013

GÖÇMEN GENÇLERDE KÜLTÜREL DÖNÜŞÜM ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR ANALİZ: İNEGÖL HUZUR MAHALLESİ ÖRNEĞİ

Deniz AŞKIN[1]

ÖZET

Bu çalışma, Doğu ve Güneydoğu'nun kırsal bölgelerinden göç edip Bursa'nın İnegöl ilçesine yerleşen göçmen insanların kültürel dönüşümlerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Araştırma, göçmenlerin ve çocuklarının yaşadıkları kimlik oluşumu, kent yaşamına uyumları, toplumsal cinsiyet meseleleri ve sosyal uyum boyutlarındaki deneyimlerine referansla göçün neden olduğu kültürel dönüşümleri ele alacaktır. Bu çalışma, ikinci kuşak göçmen çocukları her ne kadar ebeveynlerinin bazı kültürel kodlarını ve habituslarını taşıyor olsalar da, karşılaştıkları kent ortamı ve kültürüne uyumları açısından "geçiş kuşağı" özellikleri göstermekte olduklarını öne sürmektedir. Ayrıca birinci kuşak göçmenler, bir taraftan ikinci kuşağa, değişmemesi konusunda telkinde bulunurken, diğer taraftan bazı kültürel kodların değişiminde etkin bir rol almaktadır. Alan araştırmasının verilerine dayanacak olan bu çalışmanın örneklemi, Bursa'nın İnegöl İlçesinin Huzur Mahallesi'nde adrese dayalı nüfus kayıt sisteminden yararlanarak rastgele seçilmiş Doğu ve Güneydoğu'dan göçle gelen 140 kişiden oluşmaktadır. Ayrıca, onların içinde yaşadıkları kente uyum süreçlerindeki kültürel ve sosyal koşulların ayrıntılı bilgisine ulaşmak için bu gruptan seçilecek 10 kişi ile derinlemesine mülakat yapılmıştır.

***Anahtar Kelimeler**: Göçmen, Kültür, Kimlik, Aidiyet, Kültürel Dönüşüm, Kent, Bursa*

ABSTRACT

This study aims to analyze the cultural transformation in Turkey that the immigrants from relatively rural areas in theEastern and the South east undergo upon moving to the Western urban area of Bursa. It undertakes the analysis with special reference to their identity construction, integration to urban life, social relations regarding gender issues, and political perception of social unity. It argues that while sharing some cultural codesor habitus of their parents, this migrant youth nevertheless comprise a "transition generation" in terms of their adaptation to the new urban setting and culture they encounter.Moreover, while the first generation immigrants give advices to these condgeneration not to change on the other hand they play an active role at the change of some cultural codes.Empirically, I shall first utilize the address-based population registration system to randomly select 140 immigrant from Eastern and South eastern area residing in İnegöl-Bursa. In addition, I shall conduct in-depth interviewswith 10 the immigarnt youtht ocapture the cultural, ideological, and social context of the urban setting within which they now live.

***Keywords:** Migrant, CulturalTransformation, İdentity Construction, Belongingness, Urban, Bursa.*

GİRİŞ

Göç, salt bir tebdili mekan olmaktan öte, sosyal ilişkiler ağının da yeni baştan dizayn edilmesi demektir. Dolayısıyla yaşanılan çevre/mekan kişinin iletişim kuracağı, alışveriş yapacağı sosyal ilişkiler geliştireceği kişileri belirlemektedir. Bunların yanı sıra mekân, bireyin davranışlarını dönüştürme ve bireyin kendisine göre davranmasını telkin eder. Kişinin bildiği ve kendi gelenek/göreneklerine uygun davranışların sergilendiği yerde olması onun davranışlarını daha rahat sergileyeceği anlamına gelir. Aksi durumda yani kişi kendi toplumundan gelenek/göreneklerini yansıtmayan bir topluluğa girdiğinde bu toplum bireye davranışlarında daha dikkatli olmasını öğretir, bu davranışlara uyulmadığı takdirde birey ya kendisini toplum dışına itilmiş olarak görecektir, ya da kendisi toplumdan soyutlanmayı gerçekleştirecektir. Göçmenlerin kültürel dönüşümlerini mekân ile açıklayan Bağlı (2006: 219) " kent, salt bir yerleşim birimi değildir. Çevreyi tanımlama ve çevreye

[1]Arş. Gör. Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, denizaskin@anadolu.edu.tr

kimlik edindirme pratiğidir, aynı zamanda kendine bir kimlik oluşturma alanıdır" diyerek göçün salt bir mekan değiştirme olmadığına vurgu yapmaktadır. İşte kişinin yer değiştirmesi yani göç ile içine girdiği bu yabacı toplum onun davranışlarını şekillendirmede kişiye yeni hüviyet kazandırmada başat rol oynamaktadır. "Göç olgusu, kültürel farklılaşmanın ortaya çıkmasında çok önemli bir role sahiptir.""Kültürel farklılaşmanın ortaya çıkmasında en önemli rol, unutulmamalıdır ki, göç olgusuna aittir."Toplulukların ve toplumların homojenliklerinin bozulması, farklı kültürlerden grupların yer değiştirme sonucunda aynı çevreyi paylaşmaları ile ortaya çıkmıştır (Yalçın, 2004; 4)." Bireyin kendi gelenekselini arkada bırakmasını gerektiren göç, yeni bir yaşam bağlamında yeni bir kimlik, olabildiğince kişinin daha önce sahip olduğu kültürü dönüştürmesini öngörür. Göç bağlamında kültürel dönüşüme bakıldığında, dönüşümün iki farklı grup üzerinden değerlendirilmesi gerektiği göze çarpmaktadır. Bunlardan birincisi, göç olgusunu bizzat yaşamış ve kendi geleneksel kültürü içinde kimlik kazanan birinci kuşak ve göç olgusunu yaşamamış sadece ebeveynlerine bağlı olarak yerleri değiştirilmiş ve kimlik oluşumu gelinen mekan ile şekillenen ikinci kuşak grubudur. Göçü bizzat yaşamış birinci kuşak genel olarak değişimin önünde durmakta ve kendi asıl kültürlerini korumakta ısrar ederler. Ancak bir taraftan da dildeki değişimin gizli bir başlatıcısı[2] olduğu görülmektedir. Dildeki değişiminin öncülüğünün yanı sıra birinci kuşak her fırsatta kendi geleneksel kültürünün sadık bir bireyi olduğunu dillendirmekte ve kendi çocuklarına diğer kültürel kodları aktarmaya çalışmasının yanında mecbur olmadıkça kendisi de kent hayatına dahil olmamaktadır. Diğer taraftan hem böyle bir ebeveyn kültürü ile yoğrulmaya, eğitilmeye çalışılan hem de gününün büyük bir kısmını kentte tükettikten sonra ebeveynleri ile bir araya gelen ikinci kuşak, değişimde başat rol oynamaktadır. Türkiye'den farklı ülkelere giden bireylerde de benzer kültürel değişimi görmek mümkündür. Türk kültürünün birer temsilcisi olarak yurtdışında yaşayan birinci kuşak Türk vatandaşları, kendi çocuklarına kültürlerini aktarmaktadırlar. Ancak Yalçın'ın (2004: 169) da ifade ettiği gibi "kendi aileleri içinde alacakları Türk kültürü en fazla o ailenin sahip olduğu kültür kadardır. Oysa yaşadıkları toplumla ilgili gerekli bilgi ve kültür okullarda ve diğer kurumlarda fazlasıyla verilmektedir Kentin yabancılığından, iticiliğinden ve karmaşıklığından uzaklaşarak kendi mahallesinde kendi gelenek/göreneklerini yansıtan belki de daha önce tanıdığı kişilerle gününü geçiren birinci kuşak birey, kendisine kültürün temsilcisi rolünü biçmektedir. Ancak ikinci kuşağın kent hayatına girmesi okul, arkadaş çevresi, eğlence mekânları, ona kent insanı ile beraber yaşaması gerektiğini dolayısıyla kendisinin giyim kuşam, davranış, konuşma, eğlence anlayışı açısından kent hayatına uyması gerektiğini telkin eder.

GÖÇ, KENT VE DEĞİŞİM

"Göç, kültürel ve coğrafi olarak izole kişiler arasında temasa ve iletişime yol açar, davranış örüntüleri değiş-tokuş edilir, yeni fikirler oluşturulur" (Fichter, 1990; 144). Kent, insanların içinde her türlü ihtiyacını giderdiği ve her türlü ilişkinin mümkün olduğu mekânı işaret etmektedir. Bu nedenle kent, bireylerin kendilerine yeni bir kimlik inşa edebileceği, kişiye farklı seçenekler sunabilecek bir alternatif mekân olma özelliğine sahiptir. Kişinin iletişim halinde olduğu çevre, onun kimliğini gösterdiği kabul edildiğinde göçmenleri birinci ve ikinci kuşak olarak adlandırarak hangisinin kent ile daha fazla ilişki halinde olduğunu görmek mümkün olmaktadır. Deniz ve Etlan'ın(2009) Van merkezde göçmenler üzerinde yaptıkları araştırmada gençlerin kent hayatına uyum sağlamada daha hızlı davrandıkları ve değişikliklere karşı daha açık oldukları bulgusuna ulaşmışlardır. Bu durum geleneksele karşı bir başkaldırı niteliği taşıdığından aile içi çeşitli çatışmalara neden olduğu sonucuna varılmıştır. "Sosyo-kültürel değişime, gençlerin ileri yaştakilere oranla daha açık olduğu gözlenmektedir. Bu durum, bazen aile içerisinde kuşak çatışmasına da neden olabilmektedir. Genç ve yaşlılar arasındaki en önemli çatışmalardan birisi evlilik sürecinde yaşanmaktadır"(Deniz ve Etlan, 2009: 17).

[2]Bu makalede, birinci kuşağın aslında değişimin gizli bir başlatıcısı olduğu iddia edilmektedir. Çünkü özellikle göç olgusunu yaşamış ancak orta yaşlardaki göçmenlerin kendisini bir taraftan kendi kültürünün ikinci kuşağa karşı bir temsilcisi görünürken diğer taraftan çalışma boyunca ortaya çıkarılan ve görüşmelerde de sık sık dile getirilen "birinci kuşağın kendi eşiyle Kürtçe konuşmasının yanı sıra ya İnegöl'de doğmuş ya da İnegöl'e geldiğinde genel olarak kimliği oluşmamış çocukları ile Türkçe konuştukları tespit edilmiştir. Dolayısıyla birinci kuşağın bir taraftan kendi çocuğuna kendi kültürünü aktarırken diğer taraftan çocuğunun değişimi için kültürün korunağı olan dili değiştirmesi onun değişimde gizli bir rol aldığını göstermektedir. Ancak bu durum sadece dil konusunda olduğu ve ebeveynlerin diğer kültür kalıplarında ısrar ettiği görülmektedir.

“Göç, gönüllü ya da zorunlu, ekonomik ya da siyasal nedenlerle ya da bunların karmaşık bir bileşkesi biçiminde de oluşsa, göç edenin durumunu etkileyen önemli konulara yenileri eklenmekte göçmenin ve göçmenlerin cemaat ve grup kimliklerinin oluşum süreci farklı dış dinamiklerin etkisi altında dönüşüme uğramaktadır” (Kaya, 2009: 21). Göç, kent ve değişim birlikte düşünüldüğünde kente yeni gelen bireylerin farklı bir mekâna girmesiyle değişim boyutu hızlı bir şekilde kendisini hissettirmektedir. Değişim iki kuşak üzerinden değerlendirildiğinde Huzur Mahallesi’nde ikamet eden birinci kuşak göçmenler kenar mahalleleri kendilerine mesken edinip kente dahil olmakta istekli görülmemektedirler. Buna karşın, ikinci kuşak göçmen bireyler kente dahil olmakta bir sakınca görmemekte, hatta kent kültürüne adapte olabilmek için çaba içine girdikleri görülmektedir. Toplumların yer değiştirmesinden dolayı kültür de değişmek zorunda kalmaktadır. “toplumda mevcut olan maddi ve manevi varlıkların değişimi belli anlamda kültürel değişimi de ifade eder”(Eser, 1999: 67). Kültürel değişme kendi içinde çok nadir olmakla da değişmektedir. Ancak dışarıdan herhangi bir etki ile değişmesi daha hızlı ve daha çok görülmektedir (Eser, 1999).

Birinci kuşak, kendi kültüründen kopup yeni bir kültürel kodlar kümesi ile karşılaştığında kültür konusunda bir rakibi olduğunu, gelecek nesillerin yetiştirilmesindekendi kültürünün merkezi bir rol almadığını anlamaktadır. Birinci kuşak bu durumda, gelecek kuşağı kendi kültürü ile donatması gerektiğinin farkına varır. “Ötekinin, radikal başkalığını tanıdığımızda, artık dünyanın merkezinde olmadığımızı kabul etmiş oluruz. Merkez ve varlık duygumuz değişir. Buna paralel olarak, tarihsel, kültürel ve psişik özneler olarak bizler de köklerimizden koparılır, varoluşumuza, hareket ve başkalaşım bağlamında karşılık vermeye zorlanırız (Chambers,2005: 38). Şuan dünya üzerinde milyonlarca insan kendi öz vatanından kopmuş ve dolayısıyla gidilen yerin kültürüne uyum sağlamaya çalışmaktadır. Birinci kuşak göçmenlerin ikinci kuşak çocukları meskûn yerin kültürüne daha fazla uyum sağlayıp kent kültürünü edinmekte böylece ebeveynlerinden aldıkları kültürü tamamen değil kısmen kabul edip diğer değerler boşluğunu kent kültürü ile tekmil etmektedir(Rumbaut, 2008).“Göçmen cemaatleri köksüzleşmeden kaynaklanan kopuştan dolayı aşırı kırılganlaşmışlardır ve kendilerini birdenbire tümüyle yapılanmış bir toplum ile karşı karşıya bulurlar”(Beaud ve Noiriel, 2003: 22). Doğu ve Güneydoğu Anadolu’dan Huzur Mahallesi’ne göç etmiş ve göç olgusunu bizzat deneyimlemiş olan birinci kuşakgöçmenler kendi değerlerine, kendisinden sonra gelen kuşaklara kıyasla çok daha fazla sadakat göstermekte ve ayrıca kendisini bu kültürün bir muhafızı addetmektedir. Birinci kuşak bu ani değişiklikten dolayı bir “kültür şoku” geçirmekte köksüzleşmeye karşı kendisine sığınak olarak kendi ebeveyn kültürünü seçmektedir.Bunun için kent ve ebeveyn kültürü arasında kalan ikinci kuşak gençlere kendilerine tabi olmalarını telkin etmektedir.

Köksüzleştirilmiş birey için, diğerlerinin ona benzediğini düşündüğü bireylerle özdeşleşme, bütünleşmenin ilk aşamasıdır; çünkü birey böylelikle, yalıtılmışlıktan çıkarak yeniden bir kolektif yaşama sahip olur”(Beaud ve Noiriel, 2003: 18). İkinci kuşağın bu açık ve uyumlu tavrı onun dönüşümünün ilk basamağını oluşturur. Her ne kadar ebeveynler ya da göçmenler açısından düşündüğümüzde birinci kuşak değişime karşı tavır almış olsa da kuşaklar arasında çok önemli değişimler mevcuttur. “Kültür mirası, gen mirasından çok daha hızlı değişim geçirir. Atalarımızın kültürleri ile bizimkiler arasında muazzam bir fark vardır”(Lévi-Strauss, 2012: 78).

İkinci kuşak göçmen gençler, yeni kapitalist düzende kendisine yer edinirken kendi tercihlerini popüler kültüre göre seçmeye meyillidir. Bu durum onların kentte yer edinmesine yardımcı olur. Kentte uyum için kendi ebeveynlerinden farklı olarak edindiği her tutum onların kültürel dönüşümünde bir üst boyuta geçmesineyardım eder. Artık hiçbir kültür statik durumda değildir ya da piyasa ona bu seçeneği vermez ya küreselleşmeye dahil olacaksın yada saf dışı kalacaksın diyerek var olan kültürleri evrensel kılmaya çalışır. Birinci kuşağın piyasa koşullarına uyum sağlayamadığı zaman saf dışı kaldığı gibi (Sennett, 2011). Kendi ebeveynlerinden öğrendikleri kültürü kentte kullanamayacaklarını gören gençler İnegöl’e bağlı olarak yeni bir kimlik oluşturma mücadelesi verirler. Bu çoğu zaman kişinin bile farkında olmadığı bir şekilde ilerler.

Değişen kurumlar dünyasında bireylerde kendilerine bir yer edinme ihtiyacı hisseder. Bu durum kurumların istediği nitelikler ölçüsünde değişir. “ Bu yeni kurumlar, kişisel beceri ve kabiliyetlerin yeni formülasyonuna ilham verebilir ve bu birleşik kurum ve kabiliyet formülü, tüketim kültürünü şekillendirebilir” (Sennett, 2011: 16). Sennett’in ifade ettiği kurumlar bireylerden çeşitli beceriler ister bu durum göçmen toplumu içinde daha bariz bir şekilde kendisini gösterir. Ebeveynlerinin verdiği

sermayeyi yeni baştan inşa etmek zorunda olan bireyler, bireysel aynı zamanda kültürel dönüşümün öncülüğünü de yapmaktadırlar.

İKİNCİ KUŞAK VE "EVDEKİ YABANCI"

Göçmen bireyin, farkında olmadan değişim geçirdiği diğer kültür kodu ise meskûn yerin yaygın dilidir. "Genelde yabancı bir dilin doğal ortamı içinde uzun süre kalan herhangi bir etnik birlik, ikinci ya da üçüncü kuşakta, öz-bilincini korusa bile anadilini yitirmektedir"(Aristova, 2002: 21).

Anadilin yitirilmesi göç eden ve farklı bir kültürün içine yerleşen her toplumda görülür. Ancak, İnegöl'e yerleşen Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan gelen bireylerin kente yakın olmalarından kaynaklı olarak daha hızlı yitirildiği görülmektedir Bunun sebebi olarak ebeveynlerin medya aracılığıyla öğrendiklerini kültürel dönüşümün özellikle dil kodunda çocuklarına yardım etmesidir. Ancak sadece medyadan ve kente zorunlu hallerve sınırlı mekanlar dışında(hastane, Pazar,işvb) bütünleşmeyen birinci kuşağın öğrendiği Türkçe ile çocuklarıyla anlaşmaya çalışması iletişimin tam olarak sağlanamamasına neden olmaktadır. Bu durum ebeveynlerin çocukları ile çocukların da ebeveynlerinin dilinden konuşamadıkları ve sonuç olarak bu iki kuşak aynı evin yabancıları konumuna gelmektedir. "Bu melez kimliklerde dikkat çekici en önemli nokta, iki kültürden öğeler taşıyan insanların kendi aralarındaki iletişimlerinin iki dilin karışımından oluşmasıdır. Cümlelerine Türkçe başladıklarında, yaşadıkları ülkenin diliyle bitirmeleri veya konuşmaları sırasında dilden dile doğaçlama bir şekilde geçiş yapmaları, sadece kendilerine özgü bir durumdur ve bu şekildeki iletişimleri hem Türkiye'deki bir Türk için hem de o ülke yerlilerinden biri için anlaşılmaz ya da az anlaşılır bir özellik taşımaktadır" (Yalçın, 2004; 170).

Göç olgusunu bizzat yaşamış ve kendi öz kültürü ile donanmış bir şekilde İnegöl'e gelen her birey kendisinden sonraki kuşağı kent kültürü ile bütünleşmemesi konusunda kendisini inandırmıştır. Ancak birinci kuşağın kendisini kültürün bir temsilcisi olarak görmesi kültürün aktarımı için yetmez. Çünkü birinci kuşaktan özellikle orta yaşlarda göçmenler ikinci kuşağa değişmemesi gerektiği telkininde bulunsalar da aslında kültürel değişimin bir parçasını (belki de en önemlisini) kendileri gerçekleştirmektedir. Ebeveynlerin kendi aralarında Kürtçe; çocukları ile genelde Türkçe konuşması değişim için en önemli adımın atıldığını göstermektedir. Ancak bu durum birinci kuşağın orta yaşlı (18-40) bireylerinde görülme sıklığı daha yaygındır.

Weber'in tespitiyle değişim düşüncesi bir defa toplum düşüncesine girdi mi, bir defa kök saldı mı artık o kültürel değişimin önünü almak neredeyse imkânsız olacaktır. Düşünce eylemden önce gelir bu durumda değişimi eylem ve dinamizm takip eder(Schroeder, 1996). İkinci kuşaktaki gençlerin üst kültüre bu derece entegre olmaları üçüncü kuşağın kendi asıl kültürüne entegre olmasını biraz daha zorlaştıracaktır. Yine en azından dil konusunda sanılanın aksine yani dilden uzaklaşma ikinci kuşak ile başlamamakta bunun ilk adımını Türkçeye çok fazla hâkim olmayan ebeveynler tarafından başlatıldığı görülmektedir. Bu durumu Türkiye'den diğer ülkelere giden Türk vatandaşlarında da görmek mümkündür. Yalçın'ın (2004) da ifade ettiği gibi göç eden bireylerde kendi ana dilleri ile mülakat yapmak ya da tam anlamıyla anlaşmak pek mümkün olmamaktadır. Bunu Huzur Mahalle'nde yapılan çalışmada daha açık bir şekilde görmek mümkündür. İkinci kuşağın okul, eğlence, iş gibi günlük uğraşları için kentte zaman geçirmesi bireyin evde ebeveynleri ile zaman geçirmesini günün birkaç saati ile sınırlı hale getirmektedir. Tüm bunların yanı sıra birinci kuşağın kendi aralarında Kürtçe çocukları ile Türkçe konuşması ikinci kuşağın kendi ebeveyn dilini anlayıp konuşamamasına neden olmaktadır. Bu durum Kendi ebeveynleri ile sağlıklı bir iletişim kuramayan bireyleri birbirlerine karşı "evdeki yabancı" konumuna düşürmektedir.

KUŞAK ÇATIŞMASI VE ADİYET

Teknolojik gelişim üzerinden kültürel değişmeyi ele alan Turner (2000), zamana ve mekâna bağlı olarak kültürün daima bir değişim ve dönüşüm halinde olduğunu vurgular. "Kültür değişmesi, bir cemiyetin mevcut nizamını, yani içtimaî, maddî ve manevî medeniyetini bir tipten başka bir tipe dönüştüren bir süreçtir" (Malinowski'den aktaran, Turhan,1969: 58). Seyahatten, üretime, teknolojiden ticarete her alandaki yeni bir gelişme kültürel değişimin bir kodunu teşkil ederek kitle kültürünün yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Sosyal alanın giderek, kitle kültürünün dışında kalmasının zorlaştığı bu çağda yeni bir ortak kültür oluşumu hız kazanmaktadır. İşte burada ikinci

kuşak bu yeni ortak kültürün farkında olarak hareket ederken birinci kuşak daha çok kendi mahallelerine geleneksel aidiyetlerinde devam etmektedirler. Kültürel değişimde teknolojinin özellikle kitle iletişim araçlarının önemi yadsınamaz (Williams, 1989, Sorokin, 1997). Kültürün zamana uymaya çalıştığı kabul edilirse, teknolojiyi bu süreç için kullanılan bir araç olarak görmek mümkündür. Her gün yeni baştan dizayn edilen teknoloji, kitleleri bir tek kültür etrafında toplamayı başarabilmektedir. Dolayısıyla küçük bir topluluk olarak kentte bulunan göçmenlerin her taraftan maruz kaldıkları bu istilaya sessiz kalmaları ve kendilerini kaptırmamaları düşünülemez. "Azınlık kültürü ile kitle iletişimi arasında mutlak olarak farklı pek fazla öğe kalmadı"(Williams, 1989: 130). Kişinin bildiği çevreden uzaklaşması, onu yansıtan değerlerin, kültürel kodların günlük hayatta olmaması, göze çarpmaması onun daha çabuk unutulmasına neden olabilir. Unutma, çerçeve değişiminin, yaşam koşulları ve sosyal ilişkilerin tamamen değişmesinin sonucudur(Assmann, 2001: 221)". Huzur Mahallesi'nde yapılan araştırmada birinci kuşağın beklenildiği gibi İnegöl'ehiçbir zaman mekânsal olarak oraya aidiyet beslemediği, ancak ikinci kuşağın ise İnegöl'ü kendileri için mekânsal aidiyette ilk sıraya koydukları görülmektedir

"Ev içi ilişkilerimizi yönlendiren değerler, uzun yıllar süren bir dönem içerisinde yavaş yavaş ve doğal bir biçimde değişmiştir" (Giddens,2005: 23).İkinci kuşak birey kent kültürü içinde soğuruldukça bir taraftan uzaklaşıp diğer tarafa (kent kültürüne) meyleder. Bu durum birinci kuşağın bazen kabullenemediği bir değişim olgusudur. Ancak kendini dışarıda bırakan birinci kuşağın kent ile bütünleşme gibi bir kaygısı olmadığı için bu işi başarmak ikinci kuşağa düşüyor. İkinci kuşağın kendi ebeveynlerinin kültürel kodları ile bağdaşmayan değerler benimsediğinde yeni tüketim kalıpları ortaya çıkmaktadır(Sennett, 2011).

Şüphesiz Doğu ve Güneydoğu'dan gelen göçmen vatandaşların yine aynı yerde beraber ve toplu olarak yaşamaları onların kültürel dönüşümlerini neden olmaktadır. Hatta birinci kuşak bu değişimi çoğu zaman fark edilmeyecek derecede göstermektedirler. Kültürün değişmesine neden olan en önemli etkenin farklı toplumların bir araya gelmesidir. Doğu ve Güneydoğu'da bulunan Kürt kökenli vatandaşların kültür değişmesi sadece zamana ve mekâna ayak uydurmak şeklinde ve kendi öz değerlerinden, kültürel kodlarından taviz vermeden gerçekleşmekteydi. Ancak küçük bir doğulu topluluğun baskın bir kültürle karşılaşıp alt kültür konumuna gelmesi değişimin kaçınılmaz olduğunu göstermektedir. İkinci kuşak tarafından kültür değişmesi egemenkültürün bazı öğelerini benimseyerek gerçekleştirilmektedir. Kültürün en hızlı değişme ve gelişme gösterdiği yörelerin, insanların birbirleriyle karşılaşma olasılığının en yüksek olduğu yöreler olması tarihsel bir rastlantı olamaz.

ARAŞTIRMA

Araştırmanın amacı ve yöntemi

Bu çalışma, Bursa ilinin İnegöl Huzur Mahallesi'ne Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan gelen vatandaşların geldikleri mekanda kültürel dönüşümü nasıl ve hangi boyutlarda deneyimlediklerini birinci kuşak göçmenlerin ve bu göçmenlerin ikinci kuşak gençlerinin deneyimlerine odaklanarak analiz etmeyi amaçlamaktadır. Göçmenlerin kültürel dönüşümün bu analizi hem davranışsal hem de zihinsel düzeyde değişimin boyutlarını da araştırmayı hedeflemektedir. Ayrıca, ikinci kuşak Kürt göçmenlerin giderek artan bir biçimde kendi ebeveynlerinin dilini unutmasının nedenlerinin belirlenmesi de bu çalışmanın temel amaçların dan birisi olacaktır. Alan araştırmasının verilerine dayanacak olan bu çalışmanın yöntemi, Bursa'nın İnegöl İlçesinin Huzur mahallesinde adrese dayalı nüfus kayıt sisteminden yararlanarak rastgele seçilmiş 140 kişiye uygulanan anket formudur. Bunun yanı sıra kota örnekleme metodu ile onların içinde yaşadıkları kente uyum süreçlerindeki kültürel ve sosyal koşulların ayrıntılı bilgisine ulaşmak için bu gruptan seçilecek 10 kişi ile derinlemesine mülakat yapılmıştır.

Evren ve örneklem

Bu makale, Bursa'nın İnegöl ilçesinin Huzur Mahallesi'ne yaklaşık olarak 30 yıl önce Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan çoğunlukla ekonomik nedenlerden dolayı göç eden, birinci ve ikinci kuşak göçmenleri kapsamaktadır. Bu çalışma için birinci kuşaktan 60 ikinci kuşaktan 80 kişi olmak üzere toplamda 140 kişiye anket formu uygulanmıştır.Bunun yanı sıra 10 kişi ile derinlemesine mülakat yapılmıştır.

Araştırmanın kapsam ve sınırlılıkları

Bursa'nın İnegöl ilçesine bağlı huzur mahallesinde bir saha çalışması sonucunda elde edilen veriler sadece mezkur yeri kapsamaktadır. Nüfusunun hemen hemen hepsini Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan gelen vatandaşların oluşturduğu kenar bir mahalle özelliği gösteren Huzur Mahallesi dışarıya homojen bir görüntü vermesine rağmen kendi içinde, farklı kentlerden gelenlerin bulunmasından dolayı heterojen bir yapı sergilemektedir.

Verilerin Analizi

Her türlü değişimin merkezi kabul edilen kent, göçmenlerin dahil olması ile daha da heterojen bir yapıya bürünmektedir. Bu yapıya daha sonra eklemlenen birinci kuşak göçmen, kendi geleneksel kültürünü korumak yada en azından gelinen yerde yabancılık çekmemek için kendisi gibi aynı kültüre sahip göçmenlerin yanına yerleşmektedir. Bu durum onun eski kabullerin değişimini engellemektedir. Dolayısıyla kimlik oluşumunu kendi geleneksel kültürü içinde tamamlanan bubireyin kalıplaşmış düşüncelerinde değişimin izleri çok fazla göze çarpmaz. Ancak kimlik oluşumunu kent kültürü içinde inşa eden ikinci kuşak göçmenler kendi ebeveynlerinin geleneksel düşüncelerinin varisi olmamaktadırlar. Birinci ve ikinci kuşak göçmen grupları arasındaki bu geleneksel inançların yenileri ile değişmesi aile içi çatışmalara neden olmaktadır. Özellikle evlilik gibi önemli bir konuda geleneksel toplumlarda aile reisinin kendi akrabalarından belirlediği yada ebeveynlerin uygun gördüğü kişilerin birbirleri ile evlenmesi konusu, ailede kent kültürü ile büyüyen ikinci kuşak tarafından kabullenilmemektedir.Kent kültürü ile iletişime geçen bireyler daha bilinçli tercihler yapabileceklerine inanmaktadırlar.

İnegöl Huzur Mahallesi'nde Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan gelen göçmenler üzerinde yapılan araştırma sonucunda birinci kuşak göçmenlere kendi eşlerinin akraba olup olmadığı sorulduğunda;

Eşiniz akrabanız mı?					
		Frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Valid	Evet	33	55,0	56,9	56,9
	Hayır	22	36,7	37,9	94,8
	Evlenmedim	3	5,0	5,2	100,0
	Total	58	96,7	100,0	
Missing	99	2	3,3		
Total		60	100,0		

Tablo:1

İkinci kuşak için;

Eşinizin akraba olmasını ister misiniz?					
		Frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Valid	Evet	30	37,5	37,5	37,5
	Hayır	50	62,5	62,5	100,0
	Total	80	100,0	100,0	

Tablo:2

Tablo:1'e birinci kuşak göçmenlere eşinin akraba olup olmadığı sorulduğunda %56,9'unun kendi eşinin akraba olduğunu ifade etmektedir. Buna karşılık, tablo:2'de ikinci kuşağa eşinin akraba olmasını isteyip istemediğini sorulduğunda %62,5'inin eşinin akraba olmasını istememektedir.

Kendi çocuklarının akraba ile evlenmesi konusunda birinci kuşağa fikri sorulduğunda Ayşe, bu konudaki düşüncelerini şu cümlelerle dile getirmektedir:

Çocuklarım bana sorsa hiçbiri yabancı getirmezler hepsini tanıdık getiririm. Ben istemem çocuklarım yabancıları getirsinler eğer bana sorsalar bani tabi olsalar ben hepsine tanıdık akraba getiririm, yabancıları getirmesinler(Ayşe, derinlemesine görüşme, 2013).

Bunun yanı sıra ikinci kuşaktan Zeynep'e akraba evliliği ile ilgili düşüncesi sorulduğunda akraba evliliğin çok önemsenmediğini, ayrıca artık daha geniş düşünüldüğü görülmektedir.

Akraba olmasını pek istemem, akrabanın yaptığını akrep yapmaz hesabı yapıyorum. Bence insan Türk Kürt ayrımı yapmamalı, bu Gürcü de olabilir Çerkez de ama bizim örf ve adetlerimizde var.Ama bu yapılmamalı… Bence illa Kürt olacak diye bir şey değil(Zeynep, derinlemesine görüşme, 2013).

Kentin toplumsal cinsiyet rollerini de değiştirdiği yapılan mülakatlarda ortaya çıkmaktadır. Kültürel değişmenin, geleneksel kalıplarının kırılmasının kadın erkek ilişkilerine olan bir yansımasını birinci kuşaktan Züleyha, ikinci kuşaktan Zeynep ile yapılan mülakatta aleni bir şekilde göze çarpmaktadır:

Birinci kuşaktan Züleyha 21 yıldır İnegöl'de ve 46 yaşında, kendisine kadın ve erkeğin toplumdaki konumlarının nasıl olması gerektiği sorulduğunda;

Evde erkek üstün olmalı her açıdan erkek üstün olmalı, erkeğin hesabı ayrı olmalı, kendini dayağa getiren kadını erkek dövebilir. Erkektir sinirlenmiştir olur yani… Kadın dışarı gittiğinde erkekten izin istememeli… Kadınlar dışarda çalışmamalı, bizim aile dışarda çalışmasına izin vermez, yani kadın dışarda bir işte çalışmamalı(Züleyha, derinlemesine görüşme, 2013)

Burada geleneksel toplumun izlerini kolaylıkla görebiliriz. Bir kadının geleneksel toplumda olduğu gibi halen her açıdan erkeğin üstün olmasını savunması birinci kuşağın kent kültüründen çok fazla etkilenmediğini göstermektedir.

Diğer taraftan yine bir kadının ancak ikinci kuşaktan Zeynep'e, erkek ile kadının toplumdaki konumlarının nasıl olması gerektiği sorulduğunda;

Bayanlar biraz yadırganıyor aslında biraz değil çok yadırganıyor. Toplum bayanı biraz öne almalı adam kafasına göre her istediğini yapıyor. En son eşime sorarım hesabı var burda bence çok yanlış. Önce eşine danışacaksın sonra aileye. Çocuklar burda eşlerden daha fazla değer görüyor bence çok yanlış. Türklerin genelinde böyle değil. Adam önce eşini öne alıyor, bir şey alacaksa, yapacaksa önce benim eşim diyor. Ama biz Kürt toplumunda böyle değil…Bence bayanlar dışarda çalışmalı bak adam diyor ki bayan çalışacak eline beş kuruş para geçecek gözü açılacak beni terk edecek hesabı yapıyor. Onu muhasebe ediyor kendince. Ben öyle düşünüyorum.(Zeynep, derinlemesine görüşme, 2013)

İki kadının toplum içindeki rollerinin nasıl olması gerektiğinin kent kültüründen etkilenmeyen birinci kuşak ve kentteki kültürü tanıyıp onu örnek alan ikinci kuşak değişimin boyutunu göstermektedir.

Birinci kuşakta kültürel kodlar ya çok az ve çok yavaş değişmekte ya da sadece kent kültürü içine girildiğinde geçici bir süreliğine değiştirilmektedir.Bunun sebebi olarak, bireylerin yine kendi akrabalarının yanına yerleşmesi, onlarla aynı kültürü paylaşmaları verilebilir. Hatta Huzur Mahallesi gibi hemen hemen hepsinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan gelen bireylerin oluşturmasına rağmen göçmen bireylere "bu mahallede şuan oturduğunuz evi tutarken akrabaya yakın olmasını göz önünde bulundurdunuz mu? diye sorulduğunda görüşmeciler aşağıdaki tablo 3'dedetaylı olarak gösterilen yanıtları vermiştir.

Şuan oturduğunuz evi tutarken akrabaya yakın olmasını göz önünde bulundurdunuz mu?					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Evet	46	76,7	76,7	76,7
	Hayır	14	23,3	23,3	100,0
	Total	60	100,0	100,0	

Tablo:3

Tablo:3'de görüldüğü gibi, birinci kuşak göçmenlerin %76,7'sı oturduğu evi tutarken akrabaya yakın olmasını gözönünde bulundurduğunu söylemektedir. Değişimin genel olarak hareketliliğin olduğu yerde olması gerektiği düşünüldüğünde birinci kuşağın neden değişmediğini daha iyi anlaşılabilirKürt mahallesi içinde bile kent bazında gruplanıp hemşeri grupları oluşturan bireylerin, kendilerini kent kültürüne karşı korumalarını onların geleneksel dayanışmalarının etkisinden kaynaklandığını söylemek mümkündür.

Kürtlerin genel olarak aynı mekana yerleşmeleri, birbirlerini dışarı halka karşı korumalarının sebebi olarak, onların göçmen olarak daha az bir nüfusa sahip olmalarının etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Birinci kuşaktan 25 yıldır İnegöl'e göç etmiş olan 53 yaşındaki Mehmet'e,Kürtlerin neden aynı yere yerleşmede ısrar ettikleri sorulduğunda,

Kürtler için kavim kıbledir, birimiz nereye giderse diğeri oraya gider, bizler kendi insanlarımız olmadan dayanamayız.(Mehmet, derinlemesine görüşme, 2013)

Mehmet'in, "Kürtler için kavim kıbledir" ibaresi onların neden aynı yere yerleşmekte ısrar ettiklerini çok iyi bir şekilde özetlemektedir.

Kent Kültürüne Direnme ve Uyum

İkinci kuşak kente uyum sağlamada birinci kuşağa nazaran daha hızlı davranmakta gelinen yaşanılan mekanınkimliğine bürünmekte daha istekli tavırlar sergilemektedir. Ebeveyn ve çocuklarının düşüncelerinin kent kültürü içinde nasıl değişime direndiği yada değişime ayak uydurduğunu iki kuşak ile yapılan mülakatta açık bir şekilde görmek mümkündür.

Lise mezunu Zeynep, yerli insanlara benzeme noktasında şu cevabı vermektedir.

Hangi topluma giriyorsan ona ayak uyduracaksın bir kere. Mesela ben sen oturuyoruz. Etrafta on kişi onlar Kürtçe bilmiyorlar benim senin onlara uyum sağlamamız lazım. Onların bize uyum sağlamasını bekleyemeyiz ki bilmiyorlar zaten. Biz bize kaldığımızda kendi örf ve adetlerimizi, dilimizi yaşamalıyız… Onlara benzemeye çalışıyorum modayı takip ediyorum yani(Zeynep, derinlemesine görüşme, 2013).

Birinci kuşaktan Züleyha ile yapılan görüşme kentteki kültür şokunu ve sığınmayı şöyle anlatmaktadır:

İnegöl merkeze gitmek istemem ben dar yerde dayanamam bizim ailemiz geniştir. Bizim insanlarımız olmadan dayanamam. Tanıdık olmazsa olmaz aile çevre mühimdir. 21 yıldır burdayım ilk başta her şey zoruma gidiyordu. Valla iki üç sene çektik İnegöl'de her şey zorumuza gidiyordu. Kimseyi tanımıyorduk. İlk başta biraz zorluk çektik pişman olduk ama alıştık artık. İlk başta diyordum keşke yabancıların içine gelmeseydik burda çok olup aile olduktan sonra insanın umurunda olmadı. İlk başta her şeyleri zorumuza gidiyordu (Züleyha, derinlemesine görüşme, 2013).

Lise öğrencisi Ahmet ile yaptığımız mülakatta İnegöl'ün artık aidiyet noktasında birinci sırada olduğu kendi asıl memleketinin ikinci plana itildiğini şu ifadelerde görebiliriz:

Valla ben bildim bileli İnegöl'deyim Bitlis'i o kadar çok sevmeme rağmen İnegöl'den pek bir farkı yok artık. Yani burası artık benim memleketim. Şimdi Bitlis'e gitmek isterim ama gidemem çünkü bütün işlerim burda, İnegöl'de artık benim bir memleketim gibi ki İnegöl'ü seviyorum yani alıştığım için seviyorum… artık Bitlis'te öyle İnegöl de öyle(Ahmet, derinlemesine görüşme, 2013).

Mülakatlardan anlaşıldığı gibi birinci ve ikinci kuşağın mekânsal aidiyetlerine bağlı olarak, düşüncelerinin değişmesi bu iki grup arasındaki farkın boyutunu ortaya koymaktadır.

Kent, Zoraki İletişim ve Dilin Kaybı

Göçmenlerin kendi yerel dillerini unutmalarının nedeni olarak, yapılan çalışma da birinci kuşağın daha etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Genel olarak, birinci kuşaktan evli olan göçmenler kendi eşi ile Kürtçe konuşmakta ancak çocukları ile Türkçe konuşmaya çalışmaktadır. Birinci kuşağın Türkçe' ye hakim olmaması ancak kendi çocuğu ile Türkçe konuşmaya çalışması ikinci kuşağın kendi ebeveyn

dillerini anlayıp konuşamamasına neden olmaktadır.İkinci kuşak, kentte eğitim, eğlence, iş gibi her türlü ihtiyacını karşılamakta ve ebeveyninden aldığı destek ile Türkçe' ye daha yatkın olmaktadır. Ancak birinci kuşak için kadınların hastane ve Pazar alışverişi erkekler için ise sınırlı alanlarda işleri dışında kent kültürü ile karşılaşmamaktadırlar. Bu durum iki kuşak arasında kültürel kodlarının değişmesine neden olmaktadır. Dilin farklılaşması iletişimin zorlaşmasına ve iki kuşağın zoraki anlaşmasına neden olmaktadır.

Birinci kuşaktan Züleyha ile yapılan mülakatta kendisinin İnegöl'e geldiğinde tek kelime bile Türkçe bilmediğini ifade ederken şimdi kendi çocuğuyla tam olarak ne Türkçe ne de Kürtçe konuşabilmektedir:

Çocuklarım Kürtçe bilmiyor aslında anlıyor ama çeviremiyor, bende bir iki tane Kürtçe konuşuyorum baktım olmuyor Türkçeye bağlıyorum. Türkçeyi burda öğrendim buraya geldiğimde bir tane bile Türkçe kelime bilmiyordum milletin ilk başta Türkçe konuşması zoruma gidiyordu(Züleyha, derinlemesine görüşme, 2013).

Züleyha kendi çocukları ile Türkçe konuştuğunu ifade etmektedir; ancak Türkçe konuşma becerisi çok az bir kelime daracığı ile sınırlı ve Türkçe telaffuza ise yeterince hakim değil. Bu durumun benzer bir örneğini Almanya'ya giden Türklerin ikinci üçüncü kuşaklarında da görmek mümkündür;

Bunu ikinci kuşağa uygulanan anketlerde daha açık bir şekilde görmek mümkündür.

İkinci kuşağa kendinizi hangi dilde daha iyi ifade ediyorsunuz diye sorduğumuzda şu sonuç ortaya çıkmaktadır:

Kendinizi hangi dilde daha iyi ifade edersiniz?					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Kürtçe	38	47,5	48,7	48,7
	Türkçe	40	50,0	51,3	100,0
	Total	78	97,5	100,0	
Missing	99	2	2,5		
Total		80	100,0		

Tablo:4

Tablo 4'te görüldüğü gibi ikinci kuşağın %51,3'ü kendisini Türkçe daha iyi ifade etmektedir. Bu durum ikinci kuşağın değişiminin çok daha hızlı olduğunu göstermektedir. Dil değişimin kapısıdır. Bu değişimde ebeveynlerde etkin rol almaktadır.

Bunun bir örneğini birinci kuşaktan ve orta yaşlarda Cengiz ile yapılan mülakatta görmek mümkündür.

Evde eşi ile Kürtçe çocukları ile Türkçe konuşan 36 yaşındaki birinci kuşak Cengiz'e böyle bir durumun neden kaynaklandığını sorulduğunda;

Bu bizim eksikliğimizdir, ezbere konuştuğumuzdandır. Yani aslında bilinçli konuşmamız lazım, biz ne yapıyoruz ağzımıza geleni söylüyoruz. O yönden. Nasıl ki Kürtçe her şeyi ile farklı bir dildir. Neden çünkü bir okulu yok. Eğer bir okulu olmuş olsaydı, Türkçe gibi Kürtçede her yerde aynı olurdu. Şimdi Antep konuşursa Bitlis hiç anlamaz… Yani ikisini bilmek lazımdır. Evet, Kürtçeyi geri plana itiyoruz. Neden o da okula gittiğinde arkadaşlarının yanında küçük düşmesin… Ama nedir hangi dil ile işini görürse onu öğretmek daha iyidir. Çünkü onunla ilerliyorsun(Cengiz, derinlemesine görüşme, 2013)

Birinci kuşakta Cengiz'de olduğu gibi göçmen bireyler, kendi anadillerini öğretip öğretmeme konusunda pragmatik davrandıklarını ve kendi çocuklarının iyiliği için bunu yaptıklarını ifade etmektedirler.

Bunun en önemli nedeni göç, dolayısıyla egemen kent kültüre yakınlık ve bireylerin yaşadıkları kültür şokunu ikinci kuşağa yaşatmak istememeleridir. Dolayısıyla kent her türlü akışın mümkün

olduğu ve bunun içinde her türlü imkânın seferber edildiği mekân olma özelliğine sahiptir. Birinci kuşaktan 60 kişiye uygulanan anket formunda kendi çocukları ile hangi dili konuştuğu sorulduğunda aşağıdaki yanıtlar alınmıştır.

Çocuklarınızla daha çok hangi dili kullanıyorsunuz?					
		Frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Valid	Kürtçe	30	50,0	51,7	51,7
	Türkçe	28	46,7	48,3	100,0
	Total	58	96,7	100,0	
Missing	99	2	3,3		
Total		60	100,0		

Tablo:5

Tablo5'de görüldüğü gibi birinci kuşak bireylerin kendi anadillerini gelecek kuşaklara aktarmada yeteri kadar çaba içine girmediği ve kültürel değişimde en önde gelen dilin %48,3'ü tarafından gelecek kuşaklara aktarılmadığı görülmektedir.

Ancak ebeveynlerin sadece dil noktasında kültürü aktarmada gayret içine girmedikleri diğer kültürel değerleri aktarmada ciddi bir şekilde çaba görülmektedir.İnegöl'de kent kültürü ile büyüyen ikinci kuşağın kendi ebeveyn dillerini unuttuğunu, ya da en azından sadece anlayanların fakat konuşamayanların büyük oranda arttığısonucuna varılmaktadır. Birinci kuşağın dili aile içinde muhafaza etme konusunda ise, "eşinizle hangi dili kullanıyorsunuz" diye sorulduğunda, birinci kuşakta yaş ilerledikçe Türkçe konuşma oranı düşmektedir. Dolayısıyla yaşın ilerlemesi ile birlikte kentten etkilenme azalmakta, bireylerin kendi kültürel kodlarını kullanma ve bunları muhafaza etme oranları artmaktadır.

Eşiniz ile daha çok hangi dili kullanıyorsunuz?					
			Eşiniz ile daha çok hangi dili kullanıyorsunuz?		Total
			Kürtçe	Türkçe	
Katılımcının yaşı	18-40	Count	28	12	40
		% within katılımcının yaşı	70,0%	30,0%	100,0%
	41-47	Count	5	1	6
		% within katılımcının yaşı	83,3%	16,7%	100,0%
	48-54	Count	4	0	4
		% within katılımcının yaşı	100,0%	,0%	100,0%
	55-61	Count	3	1	4
		% within katılımcının yaşı	75,0%	25,0%	100,0%
	62 ve üzeri	Count	4	0	4
		% within katılımcının yaşı	100,0%	,0%	100,0%
Total		Count	44	14	58
		% within katılımcının yaşı	75,9%	24,1%	100,0%

Tablo:6

Tablo:6'da 18-40 yaş aralığında olan birinci kuşakta kendi eşiyle Türkçe-Kürtçe konuşma oranlarına baktığımızda %70 Kürtçe %30'u da kendi eşiyle Türkçe konuşmaktadır. Yaşın ilerlemesi ile beraber genel olarak Kürtçe konuşma oranı artmakta ve Türkçe konuşma oranı da düşmektedir. 62 yaş ve üzeri birinci kuşağa bakıldığında Kürtçe konuşma oranı %100'ü bulmaktadır.

Diğer taraftan ikinci kuşakta yaş ve kişinin eşi ile daha çok hangi dili kullanacağına bakıldığında yaş azaldıkça Türkçe konuşma oranı artmaktadır. Ancak bu ikinci kuşakta evlenmeyenler ağırlıkta olduğu için evlendiğinizde "eşiniz ile hangi dili kullanmayı düşünüyorsunuz" sorusuna "fikrim yok" seçeneği de dahil edildi; ancak bu soruya "fikrim yok" diye cevap verenlerin büyük bir çoğunluğukendilerini Türkçe ile daha iyi ifade etmekte ve bu kişilerin büyük çoğu birinci kuşaktan Züleyha'nın çocukları için söylediği "anlıyorlar fakat çeviremiyorlar". ibaresi bu grup için de geçerli bir ibare olmaktadır. Aşağıdaki tabloda ikinci kuşağın evlendikten sonra kendi eşi ile hangi dili konuşacağı sorusuna verilen cevapların oranları verilmiştir:

Eşinizle daha çok hangi dili kullanmayı düşünüyorsunuz?							
			Eşinizle daha çok hangi dili kullanmayı düşünüyorsunuz?				Total
			Kürtçe	Türkçe	Fikrim yok	21	
Katılımcının Yaşı	12-15 yaş arası	Count	3	1	2	1	7
		% within K2katılımcının yaşı	42,9%	14,3%	28,6%	14,3%	100,0%
	16-19 yaş arası	Count	19	12	9	0	40
		% within K2katılımcının yaşı	47,5%	30,0%	22,5%	,0%	100,0%
	20-23 yaş arası	Count	9	9	1	0	19
		% within K2katılımcının yaşı	47,4%	47,4%	5,3%	,0%	100,0%
	24-27 yaş arası	Count	4	3	2	0	9
		% within K2katılımcının yaşı	44,4%	33,3%	22,2%	,0%	100,0%
	28 yaş ve üstü	Count	4	0	0	0	4
		% within K2katılımcının yaşı	100,0%	,0%	,0%	,0%	100,0%
Total		Count	39	25	14	1	79
		% within K2katılımcının yaşı	49,4%	31,6%	17,7%	1,3%	100,0%

Tablo:7

Tablo 7'de görüldüğü gibi, ikinci kuşakta, yaşın ilerlemesi ile Kürtçe konuşma oranı artmaktadır. Bu durum şunu gösteriyor ki yaşı daha büyük olan bireylerin kendi ebeveynlerine olan yakınlıkları daha fazla ve kendi kültürel kodlarını sahiplenmede daha istekli davranmaktadırlar. Tablo 7'de

görüldüğü üzere, ikinci kuşaktan bireye eşinizle hangi dili kullanmayı düşünüyorsunuz sorusuna, %31,6 Türkçe %17,7 de bu soruya fikrim yok diye cevap vermektedir. "Fikrim yok" diye cevap verenlerin sadece Kürtçeyi anladıkları fakat konuşamadıklarını düşünüp bunların kendi eşiyle Kürtçe konuşamayacağı kabul edilirse kendi eşi ile Türkçe konuşacakların oranı %49,3 olmaktadır. 28 yaş üstü ikinci kuşağa baktığımızda %100'ünün Kürtçe konuşmak istediğini belirtmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

"Sosyolojinin temel yönelimlerinden birisi de toplumsal hareketlilik ve buna bağlı olarak da toplumsal farklılaşma ve tabakalaşma sorunudur. Toplumsal değişim, sabit ve durağan bir yapıdan çok, ağır da olsa süreklilik arz eden değişimi, dinamik bir çerçevede ele almakla fark edilebilecek bir sosyolojik olgudur" (Subaşı, 1999: 241). Birinci kuşak göçmenler kendi memleketlerinden ayrılırken aidiyetlerini kaybetmeyi göze alamadıkları için yine kendilerinden olan kendi hemşerilerinin yanına yerleşmektedir. Ancak ikinci kuşak bireylerde çözülmeye uğrayan bu hemşerilik duygusu yavaş yavaş ortadan kalkmaktadır. "Tehdit içeriği olan bu tür karşılaşmalar esnek sistemler için gelişimin uyarıcıları olurken, esnekliğini kaybetmiş katı sistemler için ise çözülmenin başlangıcı olurlar" (Kara,1999: 217).

Türkiye'nin sahip olduğu kozmopolit yapı kendi içinde farklılıkların zenginlik olarak görülmesi ile beraber bu yerel kültürlerin üst kültürün etkisinde kalması çoğu zaman bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğu veya güneydoğu Anadolu'dan gelen göçmenlerin egemen kültür karşısında kendi yerel kültür kodlarını yaşatmaları, kültürlerini gelecek kuşaklara aktarmaları medya ve popüler kültürün çekiciliğinden dolayı pek mümkün olmamaktadır.

İkinci kuşak gençler, kendi ebeveynlerinin kültür göstergelerini yaşatma yerine kentin modasına dahil olmakta ve hatta bunun için çaba harcamaktadır. Birinci kuşakta var olan geleneksel aile ilişkilerinin, kadın erkek ilişkilerinin değişime uğraması gençlerin bu konularda daha bilinçli davranması kent kültürünün olumsuz taraflarının yanında olumlu etkilerinin olduğunu da göstermektedir. Birinci kuşak kadınların dahi kadın-erkek konusunda kadın aleyhine olan geleneksel düşünceleri ikinci kuşağa aktarmaya çalışması ve ikinci kuşağın bu değerleri kabul etmemesi bazı durumlarda aile içi çatışmalara neden olmaktadır.

Dil bir kültürün gelecek kuşaklara aktarımı için en önemli araç vazifesi görmektedir. Birinci kuşak göçmenlerin kendilerini kültürel kodları aktarmada vazifeli görmesi ancak değişimin en önemli ayağını kendisinin başlatması ikinci kuşakta değişimin daha hızlı olmasını sağlamasının yanında ebeveynlerin kendi çocukları ile tek bir dilde iletişim kurabilme imkanını ortadan kaldırmaktadır. Bu durum ebeveynleri, hâkim olmadıkları bir dil yoluyla çocukları ile anlaşmak zorunda bırakmaktadır. Birinci kuşağın, eşi ile Kürtçe ve çocukları ile Türkçe konuşmasından dolayı "Kürtçeyi anlayan fakat konuşamayan" yeni bir kuşak yetişmektedir. Bunun sonucu olarak da ebeveyn-çocuk arasındaki duygusal iletişimde ciddi sorunlar ortaya çıkmaktadır. İkinci kuşağın kendi kültürlerinin pratiklerini terk etmeleri ya da dönüşüme uğratmaları genellikle melezbir kimlik oluşumu izler. Yani ikinci kuşak kent kültürünün değerlerini kazanırken kendisin deyim yerinde ise boşlukta hissetmemesi ve anomiyi yaşamaması için mevcut boşluğu diğer değerler ile ikame eder. Bu değerler de kaçınılmaz bir biçimde gençlerin,içinde yaşadıkları kentsel mekanın ve toplumsal ilişkilerin izlerini taşıyacaktır.

KAYNAKÇA

Aristova, T. F.(2002). Kürtlerin Maddi Kültürü: Geleneksel Kültür Birliği Sorunu. (Çev: İ. Kale Ve A. Karabağ).İstanbul: Avesta Yayınları

Assmann, J. (2001). Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama Ve Politik Kimlik. (Çev: A. Tekin).İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Bağlı, M. (2006). Türkiye'de Göç Ve Kentleşme: Toplumsal Dönüşümün Mekânsal Boyutu. .8-11 Uluslararası Göç Sempozyumu.8-11 Uluslararası Göç Sempozyumu. (Yayına Hazırlayan: İstanbul Organizasyon). İstanbul: Sistem Matbaacılık.ss.215-226.

Balcı, A. (2001). Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntemi Teknik Ve İlkeler (3.Baskı). Ankara: Pegem Yayıncılık.

Beaud, S. Ve Noiriel, G. (2003). Göçmenlerin Bütünleşmesini Düşünmek. (Çev: D. Fırat). Toplum Bilim. (17), 15-24

Bora, T. (1999). Türk Milliyetçiliği, Kültürel Kimlik Ve Azınlıklar. Çerkezlerde Sosyo-Kültürel Değişme.Ankara: Kaf-Der Yayınları. ss.17-23

Canatan, K.(1990). Göçmenlerin Kimlik Arayışı. İstanbul: Endülüs Yayınları

Chambers, L.(2005). Göç, Kimlik, Kültür.(Çev: İ. Türkmen, M. Beşikçi). İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Deniz, O. Ve Etlan, E. (2009). Kırdan Kente Göç Ve Göçmenlerin Uyum Süreci Üzerine Bir Çalışma: Van Örneği. Uluslarası İnsan Bilimleri Dergisi. 6(2). 472-498.

Erkilet, A. (2007). Toplumsal Yapı Ve Değişme Kuramları: Sorokin, Parsons, Dahrendorf, Merton. Ankara: Hece Yayınları.

Fichter, J. (1990). Sosyoloji Nedir?. (Çev: Nilgün Çelebi). Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi

Field. J. (2006). Sosyal Sermaye. (Çev: B. Bilgen Ve B. Şen). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Giddens, A. (2005a). Sosyoloji. (Çev: Cemal Güzel). Ankara: Ayraç Yayınları

Görmez, k. (1999). Göç ve kültürel kimlik. Sosyal Bilimler Kavşağında Doğu Ve Güneydoğu Anadolu.(Ed: A. Bilgili). Van: Öz-Fa Matbaacılık. ss.167-172

Güllüpınar, F. (2010). Almanya'da Türk Göçmenlerin Çocuklarının Bölünmüş Kaderleri Ve Eğitimdeki Başarısızlıklarının Yapısal Nedenleri: Entegrasyon Aşağı Mı Yukarı Mı?, Eğitim Bilim Toplum Dergisi, 8 (31), 65-87.

Haviland, W. A. (2002). Kültürel Antropoloji. (Çev: H. İnanç).İstanbul: Kaktüs Yayınları.

Kartal, S. K. (1992). Ekonomik Ve Sosyal Yönleriyle Türkiye'de Kentlileşme. Ankara: Adım Yayınları.

Kaya, A.(2010).Modern Kültür Kavramı Işığında Gündüz Vassaf. Daha Sesimizi Duyuramadık: Avrupa'da Türk İşçi Çocukları (1-21). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Kaya. A. (2009). Türkiye'de İç Göçler : Bütünleşme mi Geri Dönüş mü?. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Kümbetoğlu, B. (2005). Sosyolojide Ve Antropolojide Niteliksel Yöntem Ve Araştırma. Ankara: Bağlam Yayıncılık.

Lévi-Strauss, (2012). Modern Dünyanın Sorunları Karşısında Antropoloji.(Çev: A. Terzi) İstanbul: Metis Yayınları.

Nebahat, S. E. (2005). Umutlar Ülkesinde Gençlerimiz. Köln: Önel-Verlang

Öncü. A, (1999). İstanbulites And Others: The Culturel Cosmology Of Being Middle Class İn TheEra Of Globalism. (Ed. Ç. Keyder). İstanbul: Between The Global And The Local. Ss. 95-117. http://books.google.com.tr/books?id=5VWs3EH7mLkC&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (Erişim Tarihi:18.04.2013).

Özdağ, Ü. (1995). Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Doğuve Güneydoğu Anadolu'dan Batıya Göç Edenlerde Kültürel Yapı Ve Kültürel Kimlik Sorunu. Ankara.

Rumbaut, R. G. (2008). Reaping What You Sow: Immigration, Youth, and Reactive Ethnicity. Applıed Development Scıence, 12(2), 108–111.

Saraçoğlu, C.(2011). Şehir, Orta Sınıf Ve Kürtler: İnkar'dan "Tanıyarak Dışlama"Ya. İstanbul: İletişim Yayınları.

Schroeder, R. (1996). MaxWeber Ve Kültür Sosyolojisi. (Çev:M. Küçük). Ankara: Bilim Ve Sanat Yayınları

Sennett, R. (2011). Yeni Kapitalizm Kültürü. (2. Basım). (Çev: A. Onacak). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sorokin, P. A. (1997). Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefesi. (Çev: M. Tunçay). İstanbul: Göçebe Yayınları.

Taşdelen, M. (1999).”Şehirleşme Sürecinde Aşiret Kimliği: Elazığ Şehir Merkezinde Bir Göçer Aşiret Olarak Beritanlar”. Sosyal Bilimler Kavşağında Doğu Ve Güneydoğu Anadolu.(Ed: A. Bilgili). Van: Öz-Fa Matbaacılık. ss. 203-216.

Turhan, M. (1969). Kültür Değişmeleri. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları

Turner, B. S. (2000). Statü.(Çev: K. İnal). Ankara: Doruk Yayınları

Williams, R. (1989). İkibine Doğru. (Çev: E. Tarım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Yükseker, D.(2012). “Kürtlerin Yerinden Edilmesi Ve Sosyal Dışlanma: 1990’lardaki Zorla Göçün Sonuçları. Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar.”(Ed: S. G. Ihlamur-Öner, N. A. Ş. Öner.). İstanbul: İletişim Yayınları ss.233-262.

C3 OTURUMU

MEDYA ÇALIŞMALARI-I:

MEDYA, TEMSİL, İKTİDAR

ŞİKE: SAHADAN ÇOK TOPLUMSAL HAYATIMIZA NASIL YANSI(TIL)DI?

Ahmet Talimciler[1]

ÖZET

Futbolun en önemli güzelliği sonucun belirsizliği ilkesidir. Şike aracılığı ile bu durumun ortadan kaldırılması, aslında 'oyunun' ortadan kaldırılması demektir. Şike en genelde şu şekilde tanımlanabilir: Oyunun sonucunu manipüle etmek. Bu çalışmada 3 Temmuz 2011 tarihinde gerçekleştirilen şike operasyonunun gazeteler tarafından topluma aktarılma biçimine değinilecektir. Bu bağlamda ilk olarak, seçilen gazetelerin başlıkları söylem analizine tabi tutulacaktır. İkinci olarak, kanaat önderlerinin söz konusu şike operasyonu ve etkileri hakkındaki görüşleri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Futbol,Şike,M edya-Değer Transferi-Ekonomi*

ABSTRACT

The beauty of football is the priciple of uncertainty of its result. The elimination of this situation throught match-fixing, in fact, means the elimination of game. This study was carried out the format of match-fixing operation (July 3, 2011) is transmitted to the society by the newspapers will be discussed. In this manner, first, the discourse of selected newspaper headlines will be analyzed. Second, the opinion leaders' views on match-fixing operation and its effects will be examined.

Keywords: *Soccer, Match-fixing, Media, Value Transfer, Economy*

GİRİŞ

3 Temmuz 2011 tarihinde başlayan şike soruşturması ile birlikte tüm toplumu etkileyen iki yılı geride bıraktık. Şikenin sahaya yansıyıp yansımadığı tartışmalarının gölgesinde aslında sadece Türk futbolu, Türkiye Futbol Federasyonu, Fenerbahçe ve futbolla bağlantılı diğer kesimlerin yerini değil, tüm ülkenin ahlaki değerleri ile bir oyunun nasıl ve ne şekilde yer değiştirip değiştirmediğini görme imkânını yakaladık. Bu yüzden de geride bıraktığımız süreç uzun yıllar boyunca hafızalarımızdan çıkmayacak ve yeri geldikçe yeniden karşımıza çıka(rtıla)caktır.

Futbolun en önemli güzelliği sonucun belirsizliği ilkesidir, şike aracılığı ile bu durumun ortadan kaldırılması, aslında 'oyunun' ortadan kaldırılması demektir. Şike en genel anlamda oynanan oyuna dışarıdan müdahalede bulunma ve sonucu istenilen şekilde manipüle etme biçiminde tanımlanabilir. Futbolun şike için bu kadar uygun bir zemin hazırlamasında, oynanan oyunun kitlesel boyutu kadar yarattığı ekonomik rant ve getirilerin büyüklüğü etkili olmaktadır. İşin bir diğer önemli boyutu ise son yıllarda tüm dünyada etkili olan ve maç ayarlamalar üzerinde mafyanın sürecin içerisine dahil olmasına yol açan bahis endüstrisi ve yarattığı milyarlarca dolarlık kara paranın varlığıdır. Şikenin farklı tür ve uzantılarının yaygın bir biçimde futbolun her tarafını sardığını ve bu sorunun sadece bize özgü bir durum olmadığının altını çizmek zorundayız. Dünyanın önde gelen mafya örgütlenmelerinin merkezi konumundaki İtalya'nın aynı zamanda futbol sahalarındaki şike skandallarının da en fazla görüldüğü ülke olması tesadüf değildir.

İtalyan polisi mafya örgütlerine yönelik olarak sürdürdüğü teknik takipte mafya örgütleri ile futbol kulüpleri arasındaki telefon trafiğinde geçen hakem ayarlamaları üzerine, adı geçen Juventus, Milan, Fiorentina ve Lazio kulüplerini de incelemeye almıştır. Yapılan soruşturmaya 'Temiz Ayaklar Operasyonu' adı verilmiş ve soruşturma sonucunda lig şampiyonu olan Juventus kulübü bir alt küme olan Seri B'ye düşürülmüş ve lige -17 puanla başlatılmıştır. Fiorentina'dan 19, Lazion'dan ise 11 puan silinmiştir, Milan kulübü ise dönemin başbakanı Berlusconi'nin kulübü olmasının etkisi ile ligde kalmış ve sadece 8 puanı silindiği için UEFA kupasına da katılabilmiştir. İtalya'da şike skandalları

[1] Doç.Dr. Ahmet Talimciler, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, ahmettalimciler@ege.edu.tr

2006 yılında tesadüfen ortaya çıkartılan bu operasyonla sınırlı değildir. Geçtiğimiz yıl Temmuz ayında İtalya yine bir şike skandalı ile gündeme geldi ve İtalyan futbol federasyonunun yürüttüğü soruşturmada 13 kulüp disiplin kuruluna sevk edildi. İtalya'da 2006 yılında telefon takibine takılan hakem ayarlamaları ve mafya bağlantısının benzeri 3 Temmuz 2011 süreci öncesinde Türkiye'de polisin yürüttüğü soruşturmada da yaşandı. Giresunspor kulübü eski başkanının polise Olgun Peker ve ekibini şikâyeti üzerine başlatılan incelemede, çeşitli kulüplerimizin yöneticilerinin Olgun Peker ile yaptıkları telefon görüşmelerinde şike ve teşvik uygulamaları ile maçların gidişatını etkilemeye dönük girişimler içerisinde bulundukları tespit edildi.

Hatır-Teşvik ve Bahis Şikeleri

Türkiye'de futbolun şike ile olan imtihanı bir hayli eskidir ve herkesin bildiği ancak bir türlü söyleyemediği bir gerçek olarak şike; Türk futbolunun bilinçaltındakilerin bir yansıması olarak da değerlendirilebilir. Ülkemizde şikenin en bilindik hali 'hatır şikesi' olarak nitelendirilen rakip takım futbolcuları, teknik direktörü ya da yöneticilerinin istekleri doğrultusunda maç sonucunun manipüle edilmesidir. Bu şekilde gerçekleştirilen şike olayında parasal bir getiriden ziyade karşılıklı çıkarlar, ilişkiler ön planda bulunmaktadır ve bu haliyle Türk futbolunda en çok başvurulan şike şekli olduğu rahatlıkla söylenebilir. Şike tartışmaları gündeme geldiği her ortamda eski futbolcu, hakem ve yöneticilerin bu yola başvurduklarını sık sık duyarız. Şikenin bir diğer biçimi ise 'teşvik şikesi' olarak adlandırılan rakip takıma yapmaları istenilenler doğrultusunda maddi bir çıkar sağlayan uygulamadır. Teşvik şikesi sadece şampiyonluk yolunda değil kümede kalma mücadelesi sırasında da sık sık başvurulan bir uygulamadır. Amaç rakibinizin şampiyon olmasını engellemek ya da küme düşmesini sağlamak için maç yapacakları takımı maddi olarak desteklemektir. Teşvik primi uygulamasını doping yapmak suretiyle başarılı olan sporcuların durumuna benzetebiliriz. Nasıl ki doping yapan sporcular aldıkları maddenin etkisi ile başarılı oluyorlarsa burada da parasal bir doping söz konusu olmakta ve futbolcuların olduğundan daha fazla efor sarf etmeleri sağlanmaktadır.

Bahis sektörünün ülkemizde de büyük paralar kazanan bir alana dönüşmesinin ardından futbola yönelik manipülasyonların bir başka şike türünü hayata geçirmek için organize olduğu bir döneme girilmiştir ve bunu şikenin üçüncü şekli olarak nitelendirebiliriz. Kısa yoldan para kazanmak isteyen ve bunu tutkunu olduğu oyun üzerinden gerçekleştirmeye çalışan taraftarlar para kazanma uğruna zaman zaman kendi takımlarının aleyhine bahis oynamaktan kaçınmamaktadırlar. Buradaki kilit nokta küçük yaşlardaki taraftarların bahis oyunları üzerinden kumar oynamaya alışmalarıdır. Bu sektörün yarattığı maddi çıkarın farkında olan mafyatik örgütlenmeler menajerlik adı altında futbolcu ayarlamalara ve onlar aracılığı ile oyunu istedikleri doğrultuda yönlendirmeye başlamışlardır. Şike bu boyutu ile çok daha kapsamlı bir organizasyon şeklini almakta ve gerek ulusal gerekse de uluslararası bahis örgütlerin at koşturduğu bir alan haline dönüşmektedir. Yasal bahisler kadar yasa dışı yollarla oynanan bahisler kara para akışını hızlandırmakta ve futbol üzerinden kirliliğin uluslar arasılaşmasına katkıda bulunmaktadır. Özellikle yasadışı bahis sektörü kumarın farklı bir biçimde tezgâh altı anlayışı içerisinde sürmesine neden olmaktadır ve bu durumu ülkemizde en çok özellikle Güneydoğu Anadolu bölgesinde görmekteyiz.

Şikenin farklı tür ve uzantılarının yaygın bir biçimde futbolun her tarafını sardığını ve bu sorunun sadece bize özgü bir durum olmadığının altını çizmek zorundayız. Futbolda dönen para miktarının artmasına paralel olarak özellikle Güneydoğu Asya ve Uzakdoğu üzerinden tüm dünyaya yayılan bir yasadışı bahis oluşumu söz konusudur. Futbolun patronu konumundaki FİFA ve Avrupa'daki uzantısı UEFA, yasa dışı bahis sektörünün ve maç ayarlamalarının önüne geçmek amacıyla son derece sert tedbirler uygulamakta ve söz konusu durumla ilgili olduğu düşünülen kulüplerin yargılama aşamasını beklemeden cezalandırılmasını ilgili ülke federasyonlarından talep etmektedir.

Türkiye'de futbol ile şike arasındaki ilişkinin her zaman var olduğunu buna karşın kanıtlanamadığını düşünen pek çok isim açısından 'şike sigara dumanına benzemektedir, görürsünüz ama yakalayamazsınız'. Yukarıda sıraladığımız şike türleri içerisinde bahis üzerinden yürütülen maç ayarlamaların artması 1990'lı yılların sonuna denk gelmektedir. Türkiye'de futbol alanında naklen yayın gelirleri ve sponsorluk ilişkileri çerçevesinde artan gelirler mafyanın ilgisini futbol üzerine yoğunlaşmasına neden olmuş ve 2001-2002 sezonunda, hakem-antrenör-futbolcu-maç sonucu ayarlamaya kadar gidebilen ilişkiler, telefon kayıtları ile saptanmasına ve mahkeme kayıtları altına

alınmasına karşın yine de aydınlatılamamıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisinde Şike Araştırma Komisyonunun raporu ile Türkiye'deki karşılaşmalarda şike yapıldığı belirtilmesine karşın kirliliğin ortadan kaldırılması için herhangi bir adım atılmamıştır. Çünkü Türkiye'de futbol alanında yaşanan kirlenme sadece futbola özgü bir durum değildir. Kirlenmenin boyutları çok daha derinlerde ve tüm kulüplere dek uzanmaktadır. Türk futbol medyası olan bitenin ne olduğunu bilmesine rağmen, kendi tiraj ve rating gelirleri nedeniyle bu yaşananlar hakkında bir açıklama da bulunamamaktadır.

14 Nisan 2011 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanan 6222 sayılı kanun ile ilk kez şike ve teşvik primine yönelik uygulamaların da cezalandırılmasına dönük yaptırımlar getiriliyordu. Getirilen yaptırımların önemi 3 Temmuz 2011 tarihinde başlatılan soruşturma sonrasında daha çok tartışılır hale gelecek ve kamuoyu bu düzenlemelerin çok ağır olduğu yönünde ikna edilmeye çalışılacaktı.

ŞİKE OPERASYONU: DURUM ÇOK VAHİM

3 Temmuz 2011 günü Türk futbol tarihinin en büyük şike operasyonu gerçekleştirildi ve Fenerbahçe kulübü başkanı Aziz Yıldırım'ın da aralarında bulunduğu 49 kişi 'silahlı suç örgütü kurmak, yönetmek, üye olmak' iddiasıyla gözaltına alındı. Şike soruşturması ile birlikte futbol bir anda ülke gündeminde bir numaralı konuma yükseldi ve uzun bir süre gündemdeki yerini korumayı başardı. Yaşanan şaşkınlığın artmasında ülke futbolunun en önemli kulübü olan Fenerbahçe'nin ve onun başta başkanı olmak üzere üst düzey iki yöneticisinin gözaltına alınmasının da büyük etkisi oldu. Ülkemizde hemen her alanda yaşanan kutuplaşmanın bu defa ki adresi futbol ve futbol takımları şeklinde gerçekleşti.

Futbolda şike ve teşvik soruşturması kapsamında incelendiği öne sürülen 15 müsabakanın 8'inde doğrudan Fenerbahçe'nin adı geçmesi ve başkan Aziz Yıldırım ile birlikte Şekip Mosturoğlu ve İlhan Ekşioğlu gibi iki yöneticinin gözaltına alınması Fenerbahçe'yi sürecin en önemli aktörü konumuna yerleştirmiştir. Medyada yürütülmekte olan şike soruşturması, Türkiye'nin en büyük spor kulüplerinden birisi olan Fenerbahçe ve onun başkanı Aziz Yıldırım'a dönük olarak gerçekleştirildiği şeklinde lanse edilmiştir. Bu durum ise 'futbolda temizlik' olarak yansıtılan amacın kısa süre içerisinde içinin boşaltılmasına yol açmış ve bütün süreç boyunca yaşanan gelişmelerden çok geçmişe yönelik referanslar gündeme taşınmıştır. Oysa soruşturma içerisinde Fenerbahçe'nin yanı sıra Trabzonspor, Beşiktaş, Sivasspor, Eskişehirspor, Mersin İdman Yurdu, Karabükspor, İstanbul Büyükşehir Belediyesi spor kulübü(İBB), Giresunspor gibi kulüplerde bulunuyordu. Sivasspor kulübü başkanı Mecnun Odyakmaz ve kalecisi Korcan Çelikay; Eskişehirspor teknik direktörü Bülent Uygun, sportif direktörü Ümit Karan ve futbolcusu Mehmet Yıldız; İBB spor kulübünün oyuncularından İbrahim Akın ve İskender Alın; Beşiktaş kulübü yöneticisi Serdar Adalı ile teknik direktörü Tayfur Havutçu; Trabzonspor as başkanı Nevzat Şakar'ın ve Olgun Peker'in de bulunduğu kişiler gözaltına alınmıştı.

Şike ve teşvik soruşturmasının en ilginç yönü Türkiye süper ligi şampiyonluğu kadar Ziraat Türkiye kupası şampiyonluğunun da ayarlanan maçlar ve futbolcular aracılığı ile elde edildiğine yönelik iddialardır. Bu durum 2011-2012 sezonunda ülkemizi Avrupa arenasında temsil edecek olan takımlar konusunda sıkıntı içerisinde bırakacak ve özellikle lig şampiyonluğunun el değiştirmesi gerektiği tartışması Fenerbahçe ile Trabzonspor kulübü yöneticilerinin yanı sıra taraftarlarını da birbirine düşürecektir.

Sürdürülen soruşturma çerçevesinde her gün gazetelere yansıyan yeni bir bant kaydı ve fotoğraflar ile karşı karşıya bırakıldık. Fenerbahçe kulübünün küme düşürülmesi tartışmaları en çok ilgi gören bölümdü ve hemen hemen her gün ekranlarda bunun olamayacağına yönelik görüşler özellikle ekonomi üzerinden kitlelere aktarıldı. 'Eğer ligin lokomotifi olan Fenerbahçe kulübü küme düşerse ligin marka değeri düşer, yayıncı kuruluş dekoder satamaz ve naklen yayın ücretini ödeyemez. Naklen yayın gelirleri azalan kulüpler maaş ödemelerinde zorluk çekerler'. Kısacası futbolun ekonomik değeri düşer ve futbol kulüpleri küçülmek zorunda kalırlar. Bunun önlenebilmesi için 'küme düşürülmenin bir defaya mahsus olarak kaldırılması' ve adı geçen takımların eksi puanlarla lige başlamalarının sistemin sürmesine olanak sağlayacağı üzerinde duruldu.

Türkiye Futbol Federasyonunun 15 Ağustos 2011 tarihinde borsanın kapanışı sonrasında yaptığı toplantıda yapılan açıklama ile yargı kararının beklenileceği ve ligin 9 Eylül tarihinde başlayacağı

belirtilerek bir anlamda olası gelişmelerin ileri bir tarihe ertelendiği kabullenilmiş oldu. Federasyon başkanı Mehmet Ali Aydınlar, yargı kararının bekleneceğine vurgu yaptığı konuşmasında, Etik kurulun raporundan bir bölümü de okumayı ihmal etmedi: "Bazı maçlarda şike, şike teşebbüsü, teşvik primi veya teşvik primine teşebbüs oluştuğu kanaatine ulaşılmıştır". UEFA ve TFF arasındaki yazışmalarla şampiyonlar ligine Fenerbahçe'nin yerine Trabzonspor dahil edildi. Bu ihraç kararı sonrasında Fenerbahçe camiasından federasyona ve bazı kulüplere yönelik ağır ifadeler yer alan bildiriler yayınlandı. Kulübün yetkili isimleri tarafından bir alt lige düşürülmenin yanı sıra liglerden çekilme gibi ihtimalleri de yüksek sesle dillendirmeye başlandı. Fenerbahçe Spor Kulübü, haklarının kaybından dolayı oluşan zararı tazmin etmek amacıyla Futbolun en üst yargı organı olan CAS'a başvuruda bulundu. Böylece şike soruşturması ile ulusal nitelik arz etmekte olan sorunumuz uluslararası bir boyuta da taşınmış oldu.

Futbol Federasyonu başkanı men kararını basın mensuplarına yorumlarken UEFA'nın marka ligi olan Şampiyonlar Ligine çok özen gösterdiğini ve en ufak bir şaibeyi kabullenmediğini belirtti. Oysa Türkiye futbol federasyonu al(ama)dığı kararlar ile Türk futbol markasının değerini ve ekonomik getirisini bir hayli azaltmıştır. Ekonomi üzerinden yapılan değerlendirmeler olayın asıl özünü oluşturan futbolun ruhuna yönelik yapılan yanlışlıkları gölgelemekte ve gerçek futbol severleri olayın dışına itmektedir. Bir yıl boyunca UEFA'nın tavrının ne olacağına yönelik yorumlar medyada geniş bir biçimde yer aldı ve ülke içinde halledemediğimiz meselenin çözümü için tıpkı pek çok alanda olduğu gibi dışarıdan bir merciden medet umuldu, ne yazık ki halen de umulmaya devam ediliyor.

6222 sayılı şike yasasının çok ağır maddeler içerdiği gerekçesi ile Mecliste grubu bulunan partiler tarafından hafifletilmiş biçimde yeni bir yasa olarak çıkartılması için kulüpler birliği ve federasyon yetkilileri Ankara'ya giderek kulis yapmışlar ve istediklerini gerçekleştirmişlerdir. Cumhurbaşkanının yeni düzenlemeyi veto ederek Meclise geri göndermesine rağmen üç siyasi partinin oyları ile yeni yasa 6259 sayılı kanun olarak onaylandı. Yeni düzenleme ile şike yapanlara verilen cezaların üst sınırı 12 yıldan 3 yıla indirilmesiyle birlikte erteleme ve para cezası verme şekline büründürülmesiyle etkisi ortadan kaldırılmış oldu. Tüm bu yaşananlar Türkiye'de futbolun ne kadar güçlü bir alan olduğunu ve futbol üzerinden toplumsal yaşama aktarılan değerlerin etkisinin büyüklüğünü bir kez daha göstermiş oldu.

ŞİKE OPERASYONUNDA İKİNCİ PERDE: KURULLARIMIZ ÇALIŞIYOR

Mehmet Ali Aydınlar başkanlığındaki Türkiye Futbol Federasyonu UEFA ile yaptığı görüşmeler çerçevesinde bir defaya mahsus küme düşme uygulamasının yapılmaması buna karşın puan silme uygulaması ve şampiyonluk kupasının el değiştirmesi şeklindeki düzenlemesini federasyonun olağanüstü genel kuruluna taşıdı. Genel kurulda bu teklif görüşülmeden reddedilince Türk futbolunda yeni bir dönem başladı ve Mehmet Ali Aydınlar'ın istifasının ardından gelişmeleri küme düşme ve puan silme uygulaması olmadan halledecek yeni bir federasyon başkanı ve ekibi araştırılmaya başlandı. Yıldırım Demirören'in başkan seçildiği yeni bir federasyon ile yeni etik ve tahkim kurulları oluşturuldu.

Şike soruşturması ve adli yargılanma sürecinin en önemli bileşenlerinden bir tanesi hiç kuşkusuz siyasi iktidarın tutumudur. Başbakan Tayyip Erdoğan UEFA başkanı Michel Platini ve as başkanı Şenes Erzik ile görüşmüş ve İstanbul'da düzenlenen UEFA kongresinde yaptığı konuşmada 'kişiler ile kurumların birbirlerinden ayrılmaları gerektiği' mesajını vererek soruşturmayı yakından takip ettiğini ortaya koymuştur. Başbakanın bu açıklamasına UEFA başkanı ise, 'söylediklerinizde haklı olabilirsiniz ancak sistemimizde kişiler ile kurumları ayrı değerlendirmemiz söz konusu değil' şeklinde yanıt verdi.

Yıldırım Demirören'in kulüpler birliği başkanı iken 'küme düşürülmeye karşıyız' açıklaması bu yeni dönemin anahtar kavramı haline geldi ve bütün uygulamalar bu anlayış çerçevesinde yeniden şekillendirildi. Yeni federasyon bir önceki federasyonun ısrarla değiştirmediği futbol federasyonu disiplin talimatının 58 maddesini değiştirdi ve eklediği 105.inci madde ile alınacak cezaların beş yıla kadar ertelenebileceği hükmünü getirdi. Federasyonun Etik ve Tahkim kurullarında yaptığı değişiklikler de son derece anlamlıydı. Tahkim Kurulu başkanlığına daha önce yaptığı açıklamalar ile 'şike sahaya yansımamıştır' tezini savunan bir isim getirildi ve Etik kurulunun şike soruşturmasında adı geçen takım ve kişiler ile ilgili olarak verdiği kararların federasyon başkanı tarafından

açıklanmasında dikkat çekici şu cümleler kullanıldı: ‘bu arkadaşlarımızın ve takımlarımızın hepsi suçsuzdur’.

Etik kurulun 3 Mayıs 2012 tarihindeki yeni raporuna göre ‘9 karşılaşmada kişilerle ilgili şike teşebbüsü ve teşvik girişimi şüphesi kanaati oluştuğuna yer verildi ancak adı geçen 9 maçta da sahaya yansıyan bir şike eyleminin gerçekleşmediği ifade edildi. Fenerbahçe kulübü başkanı Aziz Yıldırım ile ilgili bir şüpheye ulaşılmadığı buna karşın yönetici İlhan Yüksel Ekşioğlu ve Şekip Mosturoğlu hakkında ciddi şüphelerin bulunduğu’ belirtildi. İşin asıl ilginç boyutunu ise İstanbul Büyükşehir Belediyesi oyuncusu İbrahim Akın’ın şike yaptığına yönelik açıklama oluşturuyordu çünkü İbrahim Akın’ın şikeyi neredeyse tek başına gerçekleştirdiği gibi bir izlenim ortaya çıkıyordu.

Profesyonel Futbol Disiplin Kurulu tarafından verilen cezaların Tahkim Kurulu tarafından Haziran ayı başında onanmasının ardından bütün dikkatler mahkemenin vereceği karara yöneldi. Ancak gözden kaçırılmaması gereken bir gerçek olarak bütün düzenlemelere rağmen çıkan kararda Fenerbahçe kulübü yöneticilerinden ikisinin şikeye teşebbüs girişiminden ceza aldığı bir durum söz konusuydu. Fenerbahçe kulübü adı geçen yöneticilerinin eliyle 3 maçta şikeye, 1 maçta da teşviğe niyetlenmiş ve Aziz Yıldırım’ın bu gelişmelerde herhangi bir bilgisi olmamıştır. Tahkim kurulu raporuna göre de ‘hiçbir girişim sahaya yansımamıştır’, Trabzonspor ve Beşiktaş kulüplerinin şike ve teşvik girişimleri ile herhangi bir ilgisi bulunmamaktadır. Federasyonun gerçekleştirdiği şike soruşturmasında kararın çıkmasından hemen sonra mahkeme sonuçlanmadan önce Fenerbahçe kulübünün CAS’taki davasını geri çekmesinin ardında Aziz Yıldırım’ın avukatı Faik Işık’ın açıklamasına göre ‘kıramayacağımız üst düzey bir yetkilinin ricası’ yatmaktaydı.

MAHKEME KARARI: ŞİKE VARDIR

Şike soruşturmasını yürüten mahkeme tam bir yıl sonra tarihi bir karar vererek Türk futbol tarihi açısından ilk kez şikeyi cezalandırmış oldu. Mahkeme Aziz Yıldırım’ı suç örgütü kurup yönettiği iddiasıyla 2 yıl 6 ay; 4 maçta şike, 3 müsabakada teşvik primi iddiasıyla 3 yıl 9 ay hapis ve 1 milyon 312 bin lira para cezasına çarptırdı. Karar Yargıtay tarafından onanırsa Aziz Yıldırım tekrar hapse dönmek zorunda kalacak. Fenerbahçe yöneticisi İlhan Ekşioğlu 3 yıl 1 ay 15 gün, Şekip Mosturoğlu 1 yıl 10 ay 10 gün hapis cezasına çarptırıldılar. Etik kurulu ve Tahkim Kurulu raporlarında cezası bulunmayan Beşiktaş yöneticisi Serdal Adalı 1 yıl 3 ay hapis ve 250 bin lira para cezası ve Beşiktaş Teknik Direktörü Tayfur Havutçu ise 1 yıl 3 ay hapis ve 100 bin lira para cezasına çarptırıldılar. Mahkemeden aralarında İbrahim Akın, Ümit Karan’ın da bulunduğu futbolcular ile Sivasspor kulübü başkanı Mecnun Otyakmaz, Bülent Uygun ve Olgun Peker’in de olduğu toplam on altı kişiyi çeşitli derecelerde hapis cezasına çarptırdı. Buna karşılık aralarında Trabzonspor kulübü başkanı Sadri Şener ile yöneticisi Nevzat Şakar’ın da bulunduğu 44 kişiyi beraat ettirdi.

Mahkemeden tutuklu olarak yargılanan dört sanığın da tahliye kararının çıkmasının ardından önce Çağlayan adliyesinin önünde ardından da Metris cezaevinin önünde tam anlamıyla bir bayram havası yaşandı. Bir yıl boyunca başkanlarını yalnız bırakmayan Fenerbahçe taraftarları açısından çıkan karar haklılıklarının ispatı anlamını taşıyordu ancak kararın içeriği tartışmalı bir durumu da beraberinde getirmekteydi. Her ne kadar Yargıtay süreci başlayacak dahi olsa çıkan karara göre, oyunun ruhunu bozan ve yasa dışı yollarla başarıya ulaşmayı sağlayan şike Türk futbolunda yaşanmıştır. Bu kararla birlikte bir yıldır yaşadığımız süreç sona ermemiş tam tersine çok daha çetrefilli ve daha sıkıntılı bir süreç bizleri beklemektedir.

ŞİKE SÜRECİNİN GÖSTERDİKLERİ

Bir yıllık tartışma ve kaos sürecinde Türk futbolu ve Türkiye’deki toplumsal yaşam hakkında pek çok gerçeği bir kez daha görme şansımız oldu. Öncelikle bu süreç bize Türkiye’de futbolun muktedirlerin bir oyunu olduğunu bir kez daha kanıtladı. Yaşanan gelişmelerde Fenerbahçe Spor Kulübünün yerinde hangi takım olsaydı küme düşerdi!. Fenerbahçe kulübünün güçlü bir camia olması ve beraberinde güçlü ilişkilere sahip bulunması, soruşturma sürecinde etkili bir kurumun nasıl olması gerektiğini hepimize defalarca gösterdi. Bu soruşturma ile yargılama süreci boyunca gösterdiği tutum ve yaklaşımlar Aziz Yıldırım’ı sadece Türk futbolu açısından önde gelen bir isim olmaktan çıkartmış, aynı zamanda Türkiye’nin önde gelen bir siyasi kimliği pozisyonuna yükseltmiştir.

Aziz Yıldırım'ın Metris cezaevinde yayınladığı mektuplar ve verdiği beyanatlar ile Türkiye Futbol Federasyonunu ve kulüpler birliğini istediği doğrultuda hareket etmesini sağlamış ve kulübünün haklarını her şeyin üzerinde konumlandırmaktan çekinmemiştir. 'Darağacında Olsak Bile Son Sözümüz Fenerbahçe' yaklaşımı, kendisinin taraftarların gözündeki büyüklüğünü daha da arttırmıştır. Fenerbahçe Spor Kulübü ile kendisinin yargılanmasının aslında Türkiye Cumhuriyetinin son kalesinin yargılanması biçiminde lanse edilmesi ve 'Cemaatin Fenerbahçe'yi Ele Geçirme' projesi karşısında 'Mustafa Kemal'in Askerleriyiz' anlayışının vurgulanması yargılamayı bambaşka bir mecraya kaydırmıştır. Fenerbahçe divan kurulu başkanı Yüksel Günay 'Hiçbir tarikat ve İslam örgütü zemininde bir yapılanma bu kulübün içinde yapamaz. Kulüp olarak laik düzende laik anlayışla spor yapıyoruz' ifadelerini kullandı. Sarı-Lacivertli taraftarlar her yerde 'Yıkılmayan Tek Kale Fenerbahçe' tezahüratlarını ve pankartlarını her geçen gün daha fazla kullanmaya başladılar. Laiklik ve Kemalizmin elden gideceğine yapılan vurgunun dozajı arttıkça Fenerbahçe ve Aziz Yıldırım'ın karşısına, komplo yaptığı ileri sürülen Cemaat oturtuldu. Aziz Yıldırım'ı öne çıkaran taraftarlar açısından, 'polis, Cemaat ve AK Parti', ötekini temsil eder hale dönüştü ve polis, hasım olarak görülmeye başlandı. Polis ve taraftarlar arasında mahkeme önlerinde başlayan gerginlikler, süper finalin son karşılaşmasında Şükrü Saracoğlu stadyumu içinde ve dışında doruk noktasına ulaştı.

Cemaatin Fenerbahçe kulübünü ele geçirme algısı ile ilgili olarak gazeteci Ruşen Çakır "Fenerbahçe ve Fethullah Gülen Cemaati" başlıklı Vatan gazetesindeki yazısında; Ergun Babahan'ın Galatasaray'ın kupayı kazanmasının ardından 'Bu Kupa Amerika'ya Girsin' şeklinde attığı twit'le Todays Zaman'daki işinden uzaklaştırıldığına vurgu yapmanın yanı sıra Fenerbahçe taraftarlarının yorumlarını da köşesine taşıdı. Cemaate yakın gazetelerin bu iddianın ne kadar gerçek dışı olduğuna vurgu yapan yayınlar yapmaları ile tartışma alevlendi. Zaman gazetesi yazarı Bülent Korucu 'Fenerbahçe'yi Ele Geçirmenin En Aptalca Yolu' başlıklı yazısında yaşananlara 'Cemaat, Fener'i ele geçiriyor' iddiaları kötü niyetli değilse cahilce sözlerdir, Cemaat ve futbol takımı kavramlarının varlık nedeni ve varoluş tanımları bir arada olmalarına izin vermez' sözleriyle yanıt veriyordu. Fethullah Gülen'de gelişmelere yönelik açıklamasında; yaşananların sıradan ve rastgele olmadığını, bir kısım medyanın bu meseleyi körüklediğini belirtiyordu.

Fenerbahçe Spor Kulübünün kuruluşundan bugüne kadar siyasi iktidarlar ve güç odakları ile yakın bir ilişki içerisinde bulunması kulübün "Fenerbahçe Cumhuriyeti" şeklinde anılmasına yol açmıştır. Kulübün uzun yıllardır diğer kulüplerden farklı ve üstün olduğu duygusuna yapılan vurgu ve zenginlik temelli başarı modelini en iyi işleten örnek olması, bu dava sonucunda bir kez daha pekiş(tiril)miştir. Soruşturmanın başında Fenerbahçe taraftarlarının 'bizi düşürmeye kimsenin gücü yetmez' yaklaşımı, mahkeme sonucu açıklandıktan sonra 'Cemaat Fener'le Başa Çıkamaz' şekline bürünmüş ve kulübün gücü bir kez daha dostu, düşmanı alt etmiştir.

Türkiye'de futbolun aktörlerinden birisi olan Anadolu kulüplerinin soruşturma süresince takınmış oldukları tutum 'var olan durumun sürmesi ve kendilerine yayıncı kuruluş tarafından ödenen paraların azalmaması' şeklinde gerçekleşmiştir. Bu yaklaşım 'küçük olsun benim olsun' mantığına sahip Anadolu kulüplerinin gerçek yüzlerini bir kez daha göstermiştir. Amaç temiz oyun, fair play değildir, asıl amaç düzenin olduğu gibi sürdürülmesidir. Galatasaray ve Trabzonspor kulüpleri de bir yıl içerisinde gerçek anlamda bir dürüstlük sınavı verememişler ve yaşanan durumdan kendi lehlerine pay kapabilmenin yollarını aramışlardır. Play off gibi dayatılan bir garabeti başında reddetmek yerine en son aşamada eleştirmek oyunu kurallarına göre oynamamanın bir başka yoludur. Aynı şekilde yeni federasyon başkanı seçimlerinde nasıl bir yönetim modeli uygulayacağını öngören bir adayı destekleyen Trabzonspor kulübünün gelinen noktadan şikayetçi olması da bir anlam ifade etmemektedir.

Şike sürecinin haberleştirilmesi üzerinde en çok durulması gereken ve gelecekte akademik anlamda çalışmalara konu olması mümkün bir boyut arz etmektedir. Medyadaki hakim anlayış şike ve soruşturmayı öncelikle 'taraftarlık penceresi içerisinden' ele almak suretiyle bu doğrultudaki yorumlara ağırlık vermiştir. Böylesi bir yaklaşım ise konunun sağlıklı ve doğru bir yönde tartışılabilmesini engellemiştir. Fenerbahçe ve diğer takımlar şeklindeki kutuplaşma özellikle Fenerbahçe taraftarları tarafından medyada yayın yapan gazeteler açısından da yaşanmaktadır. Eskişehir Anadolu Üniversitesinde 30 Mayıs 2012 tarihinde verdiğim "Şike süreci ve yansımaları" başlıklı konferansta, söz alan ateşli bir Fenerbahçe taraftarı özellikle Taraf, Zaman, Fotomaç, Yeni

Şafak gibi gazetelerin yayın politikaları ile Fenerbahçe aleyhine bir tutum izlediklerine vurgu yapmıştır. Medyanın konuyu ele alışındaki bir diğer yön ise yaşanan gelişmeleri hep ekonomik temelde yansıtmış olmasıdır. Ekonomik anlamda yaşanacak sıkıntılara yapılan vurgu, yaşanan çarpıklıkların 'normalleştirilmesine' ve şike, teşvik gibi futbolun doğasına aykırı uygulamaların toplum nezlinde kabul bulmasının kolaylaşmasına yol açmaktadır. Medyanın görevi gücün iktidarının değil gerçeğin iktidarının gerçekleşmesine katkıda bulunmaktır. Aksi takdirde bir dönem önce merkez medya olanlar, bir dönem sonra yandaş ya da candaş medya haline dönüşebilirler.

Yeni Türkiye'nin kurulabilmesi ve kirliliğin ortadan kalkabilmesinin yolu futbolun ve futbol dolayımı ile gerçekleşen kirliliğin ortadan kaldırılmasından geçecektir. Siyaset kurumu, futbolun geniş kitleler açısından yarattığı potansiyeli kendi lehine çevirebilmek amacıyla ucuz ve popülist uygulamalardan kaçınmalı, futbolun hesap verilebilir bir idari, mali ve hukuki bir yapıya kavuşturulmasının önünü açmalıdır. Milyonlarca taraftarı ve insanı ilgilendiren bir oyunda yaşanan kirlenmenin, toplumsal hayatın dışında kalabilmesi mümkün değildir. Adaletin güçlüden, zenginden ve statü sahibinden yana işlemediği, herkesin eşit koşullarda yarıştığı mekanizmaların kurulduğu bir düzenden futbolda payına düşeni alacaktır. Evrensel hukuk kuralları gibi uluslararası spor hukuku kuralları da hepimizi bağlayıcı müeyyideler içermektedir. Türkiye'deki kulüp yönetimleri ve bazı medya mensupları bu yapılar yerine eski yönetim modelinin aynen işletilmesinde ısrar etmektedirler. Bu amaçla spor hukukunu ve genel hukuku kendi çıkarları doğrultusunda kullanma ediminden kaçınmamaktadırlar. Soruşturma başladığı günlerde sportif yargılamayı değil adli yargılamanın sonucunu bekleyelim ve öyle karar verelim diyenlerin, sportif yargılamanın sonucunda verilen kararların bağlayıcı olduğunu adli yargılamanın da buna dikkat etmesi gerektiğini söylemeleri dikkat çekicidir. Adli yargılama sonrasında bu kez de temyiz sürecinin beklenilmesi gerektiği ve gerçek kararın o zaman ortaya çıkacağını söyleyen ve bu şekilde kafaların bir hayli karışmasına yol açan bir kitlenin varlığını da unutmamalıyız.

Yaşananların taraftarlık kültürü açısından da önemli katkıları olacağını düşünüyorum. Takımınızın başarısından çok sizin kalbinizde bıraktığı duygu önemlidir, takımınıza her ne olursa olsun sahip çıkmak ve her koşulda desteklemek taraftarlığın olmazsa olmazlarındandır. Taraftarlık kişilerle ya da başarılarla sınırlı bir kimlik biçimi değildir. Tıpkı iyi yaşamak, güven içerisinde bir hayat sürmek gibi temiz futbol seyretmek ve şaibelerden uzak bir ortam içinde tüm takımlara eşit mesafede bir federasyon ve medyanın olmasını istemek de en tabii hakkımızdır. Bu hakkımızı almak için bütün takımların taraftarları bir araya gelmek zorundayız. Eğer futbolumuzu bir yerlere götürmek istiyorsak, futbolumuzun durduğu yeri ve yaşanan sıkıntıları hep birlikte göstermek ve çıkış yolunda çaba sarf etmek zorundayız. Takımlar birbirlerinin rakibi olarak stadyum içinde ve dışında taraftar kitleleri için vazgeçilmez varlıklardır. Ancak içinde yaşanılan sıkıntı sadece bir tek kulübün taraftarını bağlamamaktadır. İşte bunun için taraftarlar güzel ve temiz futbol seyretme hakları üzerinde özellikle durmak ve federasyona bu yönde baskıda bulunmak zorundadırlar.

Şike süreci Türkiye'de futbolun yöneticisi konumundaki futbol federasyonu ile onun ilgili kurullarının daha demokratik bir biçimde yeniden oluşturulması gerektiğini ortaya koymuştur. Büyük takımların federasyon ve kurullar üzerindeki vazgeçilmez hakimiyeti her şeyin önüne geçmekte ve adaletin tecellisini güçleştirmektedir. Bir yılın sonunda yaşanan gelişmelere dikkatli bakıldığında yapılan bütün düzenlemelerin 'Şike Bombasının Elde Patlamasının Önlenmesine Dönük Olduğu' görülmektedir. 6259 sayılı yeni yasa ve federasyonun disiplin talimatında yapılan değişiklikler sonucunda şike yapmak artık daha kolaydır. Ne yazık ki yeni toplumsal değerlerimizin başarıyı ve mutlak surette ne olursa olsun kazanmayı ön plana çıkartması, takımlarının başarılı olmasını her koşulda destekleyen ve bu uğurda ne gerekiyorsa yapılabilir diyen bir taraftar modelini de ortaya çıkartmıştır. İşte bu anlayışın kulüpler, taraftarlar, medya ve siyaset ayağındaki uzantıları sayesinde futbolumuz artık şaibelidir!

MEŞRU OTORİTENİN BİREY ÜZERİNDE YARATTIĞI KORKU: KORKUNUN İKTİDARINA MEDYANIN ETKİSİ

Yalçın YILMAZ[1]

ÖZET

Otorite, bir başkasının iradesinin bizimkine dayatılması olup, boyun eğmeyi öngörür, ama aynı zamanda bireylere yol gösterme ve güven verme konusunda da temel bir ihtiyaçtır. Otoritede tanınma ve boyun eğme ilişkisi ön plandadır. Otoriteye duyulan bir korku söz konusudur. Bu korku bireyin özgürlüklerine yönelik bir tehdidi de içerir. Ancak otorite meşruluğunu, bireyin otoritenin karakterinde erişilemeyen bir yan olduğunu ifade etmesinden alır. Birey, meşru otoritenin adalet ve hakkaniyet ilkeleri gereği yargılama ve güven verme eylemlerini yapabileceğini kabul eder. Ona göre otorite, kendisi hakkında bilmediği şeyleri bilir. Zihninden geçenlerin bilinmesi ya da ortaya çıkmasından duyduğu korkunun kaynağı otoritenin başkalarını yargılama yeteneğidir. "Korku uyandırma", otoritenin psikolojik açıdan meşruluğunun da temelidir.

Meşru otoritenin yarattığı korkunun bireyler tarafından algılanışının şekillenmesinde medya önemli bir rol oynar. Bireyler kişisel deneyimlerinden daha ziyade medya aracılığıyla bilgi edindiği için, bu bilginin aktarılma tarzı da kişilerin korkuyu algılayış biçimini belirler. Otoritenin mesajlarında korkuya yol açan olguların birey tarafından algılanışında ve bu algının biçimlenmesinde şu etkenler öne çıkar: medya içeriğinin kapsamı ve hacmi, mesajın ifade ediliş biçimi, görüşlerin yorumlanış tarzı ve kullanılan semboller, metaforlar ve söylem.

Bu çalışmada, "otorite", "meşru otorite" ve "korku kültürü" kavramlarıyla ilgili literatür taramasının ardından, meşru otoritenin bireyler üzerindeki etkisi ve yarattığı korku kültürünün bireyler tarafından nasıl algılandığı ve oluşan davranış biçimleri irdelenecektir. Bu algıyı şekillendiren en önemli unsur olarak medyanın rolü teorik altyapıyla sorgulanacak ve yazılı medyadan yansımalarla medyanın etkisi ortaya konulacaktır. Son aşamada ise meşru otoritenin yarattığı korkuya ve bu korkuyu şekillendiren medyaya karşı bireylerin geliştirebilecekleri tutum ve davranışlara yönelik öneriler tartışmaya sunulacaktır.

***Anahtar kelimeler**: Meşru otorite, korku, medya.*

ABSTRACT

Authority is the coercion of another's will to ours and includes obedience. But at the same time, it is also a fundamental need for guiding individuals and establishing trust. In authority, recognition and obedience are at the forefront. There is a fear from authority too. This fear also includes a threat to individual freedom. However, the legitimacy of authority stems from the individual's belief regarding an unreachable aspect of authority's character. Individual passively accepts the principle of justice and equity that the legitimate authority will judge and establish trust. According to him/herself, authority knows things that he/she doesn't know even about him/herself. The source of the fear that is stemming from the revelation of his/her mind comes from the authority's judgment ability of others. "Inducing fear" is the psychological basis of authority's legitimacy.

Media play an important role in the formation of individual's fear perception created by legitimate authority. Individuals acquire knowledge from media more than they do from their own experience. Because of this, the form of conveying the knowledge effects the people's fear perception. The most obvious factors that are inducing fear in the authority's message over the

[1] Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü, yalcin.yilmaz@marmara.edu.tr.

individual's perception are: scope and volume of the media content, form of message expression, interpretation style of views and symbols used, metaphor and discourse.

In this study, after a literature review on the concepts regarding "authority", "legitimate authority" and "fear culture", effect of legitimate authority on individual and how individuals perceive the fear culture and behave will be discussed. Media as the most effective factor in the formation of fear perception will be presented theoretically and effect of media will be revealed with the cases from printed media. Lastly, recommendation will be presented regarding the attitudes and behavior that individuals can develop against the fear induced by legal authority and against the media which aid the formation of this fear.

Keywords: *Legal authority, fear, media.*

GİRİŞ

İktidar, otorite ve meşruiyet arasında yakın bir ilişki vardır. Gündelik yaşamda kullandığımız dil içerisinde bazı kavramlar birbiri ile yer değiştiren anlamlara göndermede bulunarak kullanılmaktadır. Bu yüzden iktidar, otorite, meşruiyet gibi kavramlar bazen karıştırılmaktadır.

Siyaset ve siyasal iktidar ilişkilerini toplumsal davranışlar ve eylemler alanının içinde analiz eden Alman sosyolog Max Weber'in meşruiyet çözümlemesi bağlamında, meşru iktidar ve otoritenin meşruiyeti ile ilgili yapılan tartışmalar, günümüzde de devam etmektedir.

Meşruiyet, siyasal iktidarın varlık sebebi ve devam etmesinin tek güvencesidir. Bu yüzden siyaset, devlet, iktidar ve egemenliğin konuşulduğu her alan aynı zamanda meşruiyet alanıdır. Meşruiyette iktidar veya lider, bireysel iradeyi mutlak itaate dönüştürme aracı olarak medyayı kullanmakta ve oluşacak çatışmalarda, güçle birlikte korkutma yöntemlerine başvurmaktadır.

Korku, içinde sığınılacak güvenlik/sığınma kaynağını da taşır. Güvenlik kaynakları ise kendisine sığınanlardan ziyade kendisini korumak için korku üretir. Güvenlik gücünü elinde bulunduran her siyasal iktidar da insanları, grupları, davranışları toplumsal bir problem ve korku unsuru olarak tanımlama ve kendisine karşı sürekli teyakkuz halinde olunması gereken bir düşman olarak damgalama ve yaftalama yöntemine başvurur. Burada korku, yöneten ile yönetilen veya korkutan ile korkan arasındaki en önemli iletişim aracıdır. En büyük dayanışma ortakları da medyadır. Medya aracılığıyla siyasal iktidar, gerçeklerin korkutucu görünümünün toplumda kök salmasını sağlar. Çünkü korku siyaseti bilir ki "gerçekler insanı özgürleştirir". Korku ile inşa edilen siyasal düzenlerde ortak korku kaynaklarına olan kolektif korku iklimi içinde görece, barış, düzen, disiplin ve kontrol sağlanır. Bu yüzden en uyumlu ve ahenkli toplumlar korku toplumları olabilir. İktidar, varlığını ve sürekliliğini sağlamak için toplumsal alanda aradığı meşruiyet sorununu da korku aracılığıyla çözmeye çalışır. Bu açıdan korku unsuru, siyasal iktidarın bir meşruiyet arayışının ürünü olarak karşımıza çıkar

1. OTORİTE, İKTİDAR VE MEŞRUİYET

Siyaset biliminde iktidar, otorite ve meşruiyet kavramları anlamları açısından birbirleriyle yakından ilişkili olup, her birinin farklı bağlamlarda değişik anlamları bulunmaktadır. Günlük yaşantıda, bireylerarası ilişkilerde, toplumdaki hiyerarşik ilişkilerin birçoğunda kullanılan bu kavramlar açıklanırken, mutlaka bir diğerinden söz edilir. Bu sebeple, meşruiyet kavramıyla yakından ilgili iktidar ve otorite kavramlarını tanımlayarak iktidar, otorite ve meşruiyet arasındaki ilişkiye değineceğiz. Çünkü siyaset, devlet, iktidar ve egemenliğin konuşulduğu her alan aynı zamanda meşruiyet alanıdır.

1.1. Otorite

Otorite çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. Sennett'e (2011:29) göre otorite, "iktidar koşullarını yorumlama, bir güç imgesi tanımlamak suretiyle denetim ve nüfuz koşullarına bir

anlam verme çabasıdır." Aranan somut, güvenceli ve istikrarlı bir güçtür; günlük yaşamda otorite somut bir şey değildir. Arendt (1997:50-52): "Otoritenin en önemli belirtisi, baskı ya da iknaya gerek olmaksızın, itaat etmesi istenenlerin verilen kararı sorgusuz sualsiz kabul etmesidir... Otoriteyi korumak için, kişi ya da makama duyulan saygıyı ayakta tutmak gerekir."

Spitz'e (1994:108, 280) göre otorite "sosyal iktidarın bütün şekillerinde müşterek olan bir müeyyidedir: Aileden mahalli kulübe ve devlet denen büyük siyasi cemiyete kadar her toplulukta mutlaka otorite vardır." Ancak devlet bütün kuvveti tek başına elinde tutamaz; kilise, aile, okul, irili ufaklı çeşitli gruplar, hepsi kuvvetin bir kısmını elinde bulundurur.

Otoriteye sahip her kişi, belirli bir yetki alanına sahiptir ve bu alanın dışında kimsenin bir itaat borcu bulunmaz. Otoriteler hep birlikte, bürokrasi dediğimiz, hiyerarşik bir piramit meydana getirirler. Otoriteler meşru iktidarlarına önderin saygınlığını katarak, onu güçlendirmeye çalışırlar genellikle. Ama bunun da kendine göre bir sakıncası vardır; göze batacak şekilde önderlik niteliği kazanmış olan otoriteler, iktidara konulmuş olan sınırları aşma eğilimi gösterebilirler (Duverger, 1998:137-138).

Otorite Tipleri

Weber'e göre otorite itaat yoluyla istikrarın sağlanabildiği hiyerarşik bir ilişkidir. Meşruluk, hem devlet iktidarına itaati gerektirir hem de bu itaatin zora dayalı olmaktan çok yönetilenlerin onayıyla olduğuna işaret eder. Bu karşılıklı rızayı gerektiren bir durumdur. Weber üç otorite tipinden bahsetmektedir (Sennett, 2011:31):

1. Geleneksel otorite: Güç-otorite ilişkisi bağlamında gelenek, görenek ve inançlara dayalı otorite tipidir. İktidar sahibinin otoritesinin meşruiyetini toplumdaki geleneklerden ve inançlardan aldığı kabul edilir.

2. Yasal-akılcı otorite: Bu otorite tipi "kuralların yasallığına ve bu kurallara göre yönetimi elinde tutanların emir verme hakkına inanmaya" dayanmaktadır. İktidarın ve otoritenin kaynağı akıl ve kurallardır; hem yönetenler hem de yönetilenler yani emir verenler ve emir alanlar aynı kurallara tabidirler.

3. Karizmatik otorite: Yönetilenler liderde kutsallık ve kahramanlık özellikleri arar. Bu otorite tipi "bir müritler topluluğunun bir bireyin kutsallığına ya da kahramanca gücüne ya da örnek alınacak bir kişi oluşuna ve onun ortaya koyduğu ya da yarattığı düzene olağandışı biçimde kendine adayışına" dayalıdır.

Her otoritenin zorunlu olarak, tanınmış bir otorite olduğunu ve gücü dışlamasından dolayı otorite ile hak arasında bir yakınlık bulunduğunu ifade eden Kojeve ise, her otoritenin yasal ve meşru bir niteliğe sahip olduğunu belirtmektedir. Kojeve'ye göre (2007:21-36), dört tip otoriteden söz edilebilir: 1. Babanın çocuk üzerindeki otoritesi (Nedene bağlı), 2. Efendinin köle üzerindeki otoritesi (Riske bağlı), 3. Reisin topluluk üzerindeki etkisi (Öngörüye bağlı), 4. Yargıcın otoritesi (Hakkaniyet ve adalete bağlı).

1.2. İktidar

Georges Burdeau'ya göre iktidar, bir fikrin hizmetinde olan güçtür. G.E. Lavau da, "iktidar = güç + yasadır; yasaya dayanan kurumsallaşmış bir güçtür" demektedir (Çam, 1995:92).

İktidar tanımı iki kişi arasındaki ilişkiye kadar indirgenebilecek bir tanımlama olup bir kişinin diğeri üzerindeki yaptırım gücünü, müdahale yeteneğini ifade eder. Bu durum, egemen olma, malik olma ve toplumsal ilişkileri buna göre düzenlemeyi öngörür (Çetin, 2003a:63). İktidar olgusunun kaynağında eşitsizlik yatmaktadır. Grup içindeki bireyler arasında kaynakların eşit olmayan dağılımı ve sosyal adaletsizliğin bir sonucudur. Ancak bu tek başına zor kullanarak değil, iktidarın bireylerce benimsenmesiyle gerçekleşir (Çam, 1995:321-322). İktidarın bir eşitsizlik ilişkisi olduğu ve bu eşitsizlikle beraber zorlamanın, baskının ve

müdahalenin paralel geliştiği; bir kişinin bir başkasının davranışını denetleyebildiği ölçüde onun üzerinde iktidarı olduğu söylenebilir.

İktidarın birçok temeli vardır: Fiziksel güç, servet, yaş, cinsiyet; dini yapı, devlet, ordu veya aile içinde kurumlaşmış rol (Brown ve Gilman, 2005:179). Arendt'e (1997:50-52) göre iktidar (power/macht), insanın sadece eyleme kabiliyetini değil, uyum içinde eyleme kabiliyetine tekabül eder. Bir halk ya da grup olmaksızın iktidar da yoktur.

İktidar geniş anlamıyla birine aksi halde yapmayacağı bir şeyi yaptırmayı ifade eder. İktidar sahipleri veya iktidarı ellerinde tutanlar muhalefet veya direnmeyle karşılaşsalar dahi, iradelerini empoze etme imkânına sahiptir. Kısacası, iktidar bir kimsenin veya bir grubun diğerlerini kontrol edebilme kapasitesini anlatır. İktidar kavramı siyasal alana ilişkin bir kavram olmasına karşın toplumsal tabakalaşma sistemlerinde, toplumsal cinsiyet mekanizmalarında, bireysel ilişkilerde var olan bir olgudur.

Çoğu zaman 'otorite' ile 'iktidar' sözcükleri eşanlamlı olarak kullanılır. İngilizcede 'otorite' (authority) sözcüğünün kökeni 'yazar'dır (author); yani otorite, üretkenliği çağrıştırır. Bununla birlikte, 'otoriter' sözcüğü, baskıcı bir kişiyi ya da sistemi tanımlamakta kullanılır (Sennett, 2011:28).

İktidar ilişkisi siyasal alanla sınırlı bir kavram değildir. İktidar toplumsal ilişkilerin tümünde görülebilen, ebeveyn ile çocuklar, öğretmen ve öğrenciler, kadın ve erkek, patron ve işçi vb. arasında görülebilen bir ilişki biçimidir. İktidar rıza ya da onaylama ihtiyacı içinde olmayabilir. Bu nedenle iktidar bu anlamda keyfince gücü elinde bulunduran taraf olarak gerektiğinde şiddet, zor kullanabilir (Giddens, 2005: 418).

1.3. İktidar-Otorite İlişkisi

Bir iktidar, olası dirençlere karşı belli bir yaptırım gücüne sahiptir. Bu kimi zaman zor kullanımını bile içerebilir. Tam da bu noktada iktidar ve otorite birbirinden ayrılmaktadır. Otorite kuramlarını açıklayan Kojeve (2007:8), gücün otorite ile hiçbir ilgisi olmadığını, hatta ona doğrudan karşı olduğunu ve otoriteyi güce indirmenin yanlış olduğunu öne sürmektedir. Duverger de (1998:130), güçle iktidarın her zaman bir arada bulunmadığını, iktidarsız pek çok güç bulunabildiği gibi güçsüz iktidarların da var olabileceğini belirtmektedir. İktidar, normatif bir kavramdır: Toplumsal bir ilişki içerisinde bulunan bir kişinin başkalarından buyruklarına uymalarını talep etme hakkına sahip olduğu durumu yansıtır. Bu hakkı yaratan ve ondan yararlanacak olan kişiye veren ise bu ilişkinin içerisinde kurulduğu topluluğun norm ve değerler sistemidir.

Otorite ve iktidar ilişkisini lider düzeyinde ele alırsak, önderlik kavramı ön plana çıkmaktadır. Canlı varlıkların birkaçı bir araya gelir gelmez, içgüdüsel olarak bir önderin egemenliği altına girerler. İnsan topluluklarında önderler büyük rol oynarlar. Onun iradesi, düşüncelerin gerçekleştiği ve oluştuğu bir kaynak olur. Savundukları düşünce, takip ettikleri amaç ne kadar abes olursa olsun, onların düşüncelerine karşı her uygulama, her yargılama yargısız kalır (Le Bon, 1997:106). Bu önderler, aynı zamanda otoriteyi ve iktidarı temsi ederler.

İktidar ancak, ona sahip olan kişinin emirler vermek, buyurmak ve kendisine boyun eğilmesini talep etmek hakkına sahip olması halinde vardır. O halde iktidarın var olabilmesi için, herhangi bir topluluğun kültür sisteminde, "otoriteler" diye nitelenen bazı kişilere boyun eğme zorunluluğunun yüklenmiş olması ve böylece, eşitlikçi olmayan ilişkilerin resmen kurulmuş olması gerekir. Elinde iktidar bulunan kişinin bu niteliği otoritedir; daha da basitçesi, elinde iktidar bulunan kişiye "otorite" denir (Duverger, 1998:131).

Salt güce dayanan rejimler karar ve emirlerini güce başvurdukları sürece uygulatabilirler ama sonunda istikrarsızlığa düşmeleri kaçınılmazdır. Bu yüzden yöneticiler yönetmeyi sürdürebilmek için iktidarlarını meşru temellere oturtmaya, bir başka deyişle iktidarlarını otoriteye dönüştürmeye mecburdur.

Siyasal anlamda iktidarın meşru güç kullanımı, otorite olarak tanımlandığından (Giddens, 2005:418), meşruiyet unsuru ön plana çıkmaktadır. Çünkü herhangi bir iktidarın meşruiyeti o iktidarın güç kullanımını meşru kılar ya da meşruiyetini zedeler.

1.4. Meşruiyet ve Meşru İktidar - Meşru Otorite

Siyasal iktidar, aslında tüm siyasa ve onun ilişkilerinin belirlendiği temel düzlemdir ki meşruiyet, şiddet, otorite, itaat, düzen, siyasal ve toplumsal yapılar onun içerisindedir (Çetin, 2003a:63). Meşruiyet kavramının genel olarak anlaşılan anlamı, bir işlemin veya olayın olumlu nitelikteki bir hukuk normuna uygun olmasıdır (TDK:1014). Meşruiyet kavramının batı dillerindeki kaynağı Latince'deki "legitumus", "de lex" ve "legis loi" -kanun- kelimesi olup; İngilizce karşılığı "legitimacy"dir ve "Tanınan ilkelere ya da kabul edilmiş kural ve standartlara uygun olmayı" ifade etmektedir.

Meşruiyet, kavram olarak eylemlerin, ilişkilerin ve iddiaların toplumsal kabul görecek hukuki, rasyonel, zorunlu, makul, doğal gerekçelere dayandırılmasıdır. Bu, insanların ve siyasal iktidarın temel bir yasaya göre hareket etmeleri ve sınırlandırılmaları anlamına gelir. Meşruiyet, siyasal iktidarın nüfuz alanı, iktidar sınırı olarak kabul edilmelidir. Bir ilkeye ya da yasaya gönderme yapılmadan siyasi iktidar kullanılamaz, sürdürülemez (Çetin, 2003:92). Meşruiyet herhangi bir iktidarın yalnızca güç yoluyla ya da yaptırımla veya seçim aracılığı ile iktidar olması değildir, meşruiyet toplumsal rıza aracılığı ile iktidarın kabulünü gerektirir (Şavran, 2012:75).

Yasa (meşruiyet) gücü otoriteye dayanır ve belki de en iyi şekilde itaat konusunda kendisini gösterir. Araştırmalar (Stanley Milgram, 1960'larda laboratuar ortamında yaptığı deneylerle, otoriteye itaat konusunu incelemiştir), itaatin insanlığın en büyük zaaflarından birine işaret ettiğini ortaya koyarken kimi zaman yararlı da olabilir; ne var ki, yakınlık, grup baskısı, grup normları ve meşruiyete bağlı olarak ortaya çıkan körlemesine itaatin de pek çok sakıncası vardır (Hogg ve Vaughan, 2007:273, 278). Weber'in yaklaşımının en önemli özelliği otoriteyi meşrulukla özdeşleştirmesidir. Weber'e göre insanlar, yetkisinin meşru olmadığını düşündükleri kişilere itaat etmez. Bir toplumda otorite duygusu, insanlar yöneticilerine gönüllü olarak itaat ettikleri zaman vardır. Eğer insanların itaat etmeye zorlanmaları gerekiyorsa, bunun nedeni, yöneticilerin meşru olduğuna inanmayışlarıdır (Sennett, 2011:32).

Lipset'e (1959:77) göre meşruiyet, siyasi sistemin, mevcut siyasi kurumların toplum için en uygun kurumlar olduğuna ilişkin bir inancı yaratma ve sürdürme kapasitesini ifade eder. Linz (1878:18) de meşruiyeti hemen hemen aynı biçimde tanımlamıştır. Yazara göre meşruiyet, yetersizlik ve başarısızlıklarına rağmen, mevcut siyasi kurumların inşa edilebilecek başka kurumlardan daha iyi olduğuna ilişkin inançtır. Kavramın bir diğer anlamı ise "doğruluğa, adalete ve mantığa uygun olmayı ifade eden bir niteliktir."

Bir başka bakış açısıyla meşruiyet tanımlanmasını şöyle yapabiliriz: Meşru bir yönetim en az kötü olduğuna inanılan bir yönetimdir. Ve yine buna göre "demokratik meşruiyet" belli bir tarihsel dönemeçte belli bir toplumda, toplumsal hedeflere ulaşmada başka hiçbir yönetimin belli bir yönetim kadar başarılı olamayacağına duyulan çoğunluk inancıdır (Yücekök, 1987:138).

David Easton'a (1975:451) göre meşruiyet, siyasi sistemin herhangi bir unsuruna yönetilen bir tür destekleyici duyguyu ifade etmektedir. Görüldüğü gibi Easton, Weber ve onu izleyen Lipset ve Linz'in aksine "inanç" unsurunu değil, "destek" unsurunu esas almaktadır. "Destekler", "meşruiyet" kavramlarının özünde yatan en önemli unsur olmaktadırlar. Çünkü "destekler" arttığı ölçüde siyasal kurumların meşruiyeti de orantılı olarak artmaktadır (Yücekök, 1987:137). Weber'den hareketle otorite sisteminin meşrulaştırılmasında kullanılan en yaygın meşrulaştırılma biçimleri ise gelenek, karizma ve yasa olarak sayılabilir.

İktidarın meşruluğu, onun, topluluk üyeleri ya da hiç değilse bunların çoğunluğu tarafından, bir iktidar olarak tanınmış olması olgusundan başka bir şey değildir. Bir iktidar, eğer meşruluğu

konusunda bir görüş birliği varsa, meşrudur. Meşru olmayan bir iktidar, iktidar olmaktan çıkar, güçten başka bir şey değildir artık (Duverger, 1998:132). Toplumda herhangi bir iktidara karşı meşruiyetin olmaması ya da var olan meşruiyetin zedelenmesi durumlarında, özellikle günümüz modern toplumlarında meşruiyet krizi yaşanmaktadır.

İktidarın sağlanması ve sürekliliğin kazanılması noktasında iktidarların meşru olduklarına dair kullandıkları araçlar vardır. Teokratik rejimlerde iktidarın kaynağı ve meşruiyeti ilahi bir güce dayanır, askeri yönetimlerde zora, baskıya ve güce, demokratik rejimlerde ise seçimlere dayanmaktadır (Şavran, 2012:76). Ne var ki, sistemlerin çoğunda seçim basit bir görüntü olmaktan öteye pek geçmez ve güdümlü seçimler otoriteleri meşrulaştırır. Otoritelerin seçimle belirlendiği modern sistemlerde, iktidarı gasp yoluyla ele geçiren kişi, kendisini seçimle meşrulaştırmaya çalışmakta; ama bunu yaparken de seçmenlere kendisini onaylamama olanağını bırakmamaktadır (Duverger, 1998:141, 143). Bu noktada adalet; otoritenin sınırsız eylem gücünün sınırlandırmaktadır. Bir ülkede adalet varsa, o ülkede otorite ehlileştirilmiştir. Böylece otorite, salt öldürme gücünden, yaşatma gücüne dönüştürülebilir; "siyasi iktidar"ın yaptırma gücü (yürütme), otoritenin en tehlikeli yüzüdür. Öncelikle otoritenin bu işlevinin denetlenmesi gerekir. Eğer yargı, otoritenin saldırganlığını dizginleyecek gücü kendinde bulamazsa, tersine, otoritenin saldırganlığının kılıcını oluşturur (Aksu, 2012:10).

Meşruluk, siyasal alanda, iktidarın sağlanması ve elde tutulması bakımından en önemli faktörlerden birini teşkil eder. Bir siyasal sistemde, yöneticilerin iktidarın meşruluğuna inandıkları ölçüde onun kararlarına kendiliklerinden uyma eğilimi gösterirler; bu kararlara uymayı tamamen olağan hatta gerekli sayarlar. Bu durumda iktidar (istisnai haller dışında) zora başvurma gereğini duymaksızın itaati sağlamış olur. Görülüyor ki kuvvet kullanma ve meşruluk birbirleriyle ters orantılıdır. Bu halde meşruluk, yönetimi kolaylaştıran, sağlamlaştıran, onu daha istikrarlı ve etkili kılan bir faktördür (Kapani, 1983:60).

Başlangıçta meşru olan bir iktidar daha sonradan meşruiyetini kaybedebilir. Hukuki bir hükûmet her zaman meşru olamayabilir. Dolayısıyla meşruiyet sorunu iktidarın kaynağıyla olduğu kadar, iktidarın kullanılışı ile de ilgilidir (Atay, 1997). Bir siyasal iktidarın meşruiyet derecesi, ona yönelmiş olan rızanın gücüne ve kabul derecesine bağlıdır. Siyasal iktidara itaat derecesi, meşruiyet derecesidir ki bu da toplumsal rızanın niteliğiyle, siyasal iktidarın ikna kapasitesi ile iktidar ilişkilerinden doğan otoriteye olan güvenle ve halkın istek ve beklentilerinin otorite tarafından cevaplandırılması ile ilgilidir (Apter, 1965:236). Siyasal iktidar toplumsal rızaya dönüşmedikçe bir zorunluluğu ve bir zorbalığı temsil etmektedir. Bu yüzden tüm siyasal iktidarların temel problemi, bireysel onama ve toplumsal rıza arayışıdır (Çetin, 2003a:62).

1.5. Devletin Meşruiyet Araçları ve Hegemonya

Demokraside iktidarın meşruiyet kaynağı birey, iktidarın temsil alanı halktır. Demokrasi, devletin bir iktidar aracı olarak algılandığı zaman bireyin nesneleşme süreci başlamış ve toplumsal, siyasal, ekonomik her türlü aygıt siyasal iktidarın resmi ideolojisinin baskı, entegrasyon ve manipülasyon aracına dönüşmüş demektir (Çetin, 2003:102). Althusser (2003), "İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları" adlı eserinde, iktidarların ve devletin ideolojisini meşrulaştırmak için kullandığı aygıtları ve baskı araçlarını açıkça belirtmektedir. Alhusser, devletin (baskı) aygıtı ile devletin ideolojik aygıtlarını ayırır ve toplumsal denetim biçimi olarak, devletin ideolojik aygıtları (DİA) olarak adlandırdığı "ayrı ve özgünleştirilmiş" birçok kurumdan söz eder; iletişim araçlarını da devletin ideolojik aygıtları arasında sayar. Ordu ve polis devletin baskı aygıtını oluştururken, dinsel yapı, eğitim kurumları, aile, sendikalar, gazeteler-televizyonlar ve kültürel kuruluşlar devletin meşru yapısı içinde ideolojik aygıtları oluştururlar.

Gramsci'nin hegemonya kavramı ise, yönetici sınıfın kendi çıkarlarına uygun olarak yönetilenlerin rıza göstererek otoriteye uymasını sağlamaktır. Kitle iletişim araçları rızanın üretimindeki ana etkendir. Popüler kültür ürünleri de hegemonyaya kitlenin rıza göstermesi

açısından önem taşımaktadır (Mutlu, 2004:186). Hegemonya, bir toplumda egemen olan grupların erkini doğal ve meşru göstermek, bir kültürde baskın ideolojiyi destekleyenlerin bu ideolojiyi baskı altına aldığı kümelerin onayını kazanarak yeniden üretmesi anlamında kullanılır. Yunanca "önderlik" anlamına gelen hegemonya kavramı, Antonio Gramsci, Stuart Hall gibi düşünürler tarafından tartışılmış, ancak Bourdieu tarafından açımlanarak kuramsallaştırılmıştır. Bourdieu, medyatik hegemonyayı neo-liberal ideolojinin dolaysız bir ürünü olan medya söyleminin "bireylerin bilişsel yapıları üzerinde belirleyici" bir rolü olarak tanımlamaktadır. Medya içerikleri; bilişsel yapıları denetlemekte, daha sonra yıkmakta ve küresel düzeyde bir "suç ortaklığı toplumu" yaratılmaktadır. Bourdieu, bu bağlamda medyayla "suç ortaklığı" yapan patronlara, din adamlarına ve gazetecilere güvenilmeyeceğini ifade eder. (Tekinalp ve Uzun, 2006:174).

2. MEŞRU OTORİTENİN YARATTIĞI KORKU

2.1. Korku Kültürü ve Çekiciliği

İkna çalışmalarına hangi açıdan yaklaşılırsa yaklaşılsın, değişmeyen ve yoğunlukla kullanılan bazı teknikler bulunmaktadır. Bunlar arasında mizah çekiciliği, cinsel çekicilik, mesaj tekrarı, korku çekiciliği ve kapıyı aralama (foot in the door) tekniği sayılabilir. Mizah çekiciliği ve cinsel çekicilik, genellikle reklamcılık alanında kullanışlı olduğundan seçmenlerin iknasında korku çekiciliği, kapıyı aralama tekniği ve mesaj tekrarı daha çok kullanılmaktadır (Kalender, 2000:133-134). Özellikle siyasal iletişimde yöneten ile yönetilen veya korkutan ile korkan arasında en önemli iletişim aracı olarak da korkunun (Çetin, 2012:24) çekiciliğinden yararlanılmaktadır.

Korku; "Algılanan bir tehlike, tehdit anında hissedilen nahoş bir gerilim, güçlü bir kaçma veya kavga etme dürtüsü, hızlı kalp atışları, kaslarda gerginlik vb. belirtilerle yaşanan yoğun duygusal uyarılma" olarak tanımlanabilir (Budak, 2000:469). Korku kültürünün en olumsuz sonuçlarından biri, herhangi bir yeni sorun veya zorluğun bir ölüm kalım meselesine dönüştürülmesidir. Korku korkuyu besler ve bizi bekleyen tehlikelerle ilgili spekülasyonlar yapmamıza yol açar (Furedi, 2001:15). Korkunun niteliği ne olursa olsun insanların kaygılarını artırdığı söylenebilir. Korku doğal bir olgudur. Tüm insan ilişkileri sağlıksızlaşır, güven duygusu yok olur (Güler, 2004:10). Kaygı da (Anksiyete), korkuya benzer bir duygu olmakla birlikte, bir tehlike ya da tehdit kaynağı tanımlayamamaktadır. Korku ancak insanın yaşamını kısıtladığı, özgürce yaşamasını önlediği zaman fobik özellik kazanır (Sungur, 1997:5). Korkularımızın oluşmasını büyük oranla, belli durumları tehlikeli, her an başımıza gelebilecek, gerçekleşmesi kuvvetle muhtemel ve dehşet verici olarak algılamamız ve tehlike ile baş edebilme yeteneğimizi küçümsüyor olmamız tetiklemektedir (Wolf, 2006:49). Korku, insanları yabancı unsurlara karşı uyaran, onlara zarar verebilecek olan tehditlerden uzak tutmaya yardım eden bir güvenlik ve alarm sistemidir. İnsanlar korku sirenleri çaldığında kendilerini yok edecek bir düşmanın varlığına inandırılır. Korku her bir insan için ortak bir anlam taşır: tehlike. Yine korku her bir insan için ortak bir ihtiyaç üretir: sığınma. Korkunun da bir tehdit ve ikna unsuru olarak araçsallaşmasının kaynağı da budur (Çetin, 2012:231).

Korkunun bir çekiciliği vardır ve bu durum daha çok duygusal öğelere hitap eden, ancak kullanım durumuna göre rasyonel yönler de içeren tutum temelli bir ikna tekniğidir. Bu teknikle insanlar bir şeye ikna edilirken, korku uyandırılmaya çalışılmakta ve belli bir davranışı yapmasının sonucunda ortaya çıkabilecek zararlar sıralanmaktadır. Mesela, bir annenin küçük çocuğuna caddeyi yalnız başına geçmeye kalkışırsa arabaların altında ezileceğini söylemesi, din adamlarının manevi lanetleme, acı ve cehennemle korkutması, çevrecilerin tabiata sahip çıkılmazsa yaşanılacak bir dünyanın kalmayacağını belirtmesi, korku çekiciliği uyandırmaya yöneliktir (Kalender, 2000:132). Korku, aynı zamanda insanları köleleştirir ve korku hiyerarşisine bağımlı kılar. Korku, korku siyaseti elinde insanların doğasını bozup korkuya itaati emreden ikinci bir doğa yaratır. Korku, insanların özgür doğalarını kendinden menkul meşruiyet yasaları ile bozarak kullaşmaya sürükler (Çetin, 2012:22).

2.2. Siyasal İktidarın Meşruiyetini Kaybetme Korkusu

Bir yönetim sistemi olarak her devlet, meşruiyet sorunu ile karşı karşıyadır. Diğer bir ifadeyle devlet, egemenliği altındaki bireylerin kişisel çıkar hesaplarıyla değil, kendi rızalarıyla ve doğru olduğuna inandıkları için otoritesine boyun eğmelerini ister. Modern devletin meşruiyeti, çıkarmış olduğu ve herkese eşit uyguladığı yasalar bütününe dayanır.

Orta Çağ siyasal düşünürlerinden St. Thomas'a göre; yöneticiler zor ve şiddet kullanarak emretme gücünü ele geçirmişlerse iktidarları haklı ve meşru sayılmaz. Böyle bir iktidar toplumun istek ve iradesine dayanmaz ve kişilerin böyle bir iktidara boyun eğme zorunluluğu yoktur. Ancak, meşru olmayan yollardan iktidarı ele geçirenler sonradan toplumun iyilik ve yararına hizmet ederek başlangıçtaki meşru olmayan durumlarını meşrulaştırabilirler (Göze, 1989:84).

Varlık nedenlerini yerine getirmeyen, bireyi ve toplumu karşısına alan, onların üstünde egemenlik kurup yöneten, kaynaklarını bireylerin ve toplumun ortak iyiliği için değil de kendi hükümranlığı için kullanan devlet meşruiyetini kaybeder. Siyasal iktidarlar iki şekilde gayrı meşru duruma düşer. Birincisinde; iktidarın zorla, gayrı meşru şekilde gaspı, ikincisinde ise, meşru iktidarın baskı ve zulüm yaparak hukuk dışına çıkması söz konusudur (Taşkın, 2004:40). İktidar sahibi, elindeki iktidarı kaybetme korkusunu topluma başka korkular yayarak aşmaya çalışır (Çetin, 2012:29). Habermas'ın meşruiyet krizi olarak nitelendirdiği bu durum, tüm devlet aygıtını parçalanma tehdidiyle yüz yüze getirecek ve sonuçta toplumsal yapıda köklü bir değişime veya devleti zor kullanarak otoritesini yeniden sağlamaya yönelterek otoriter baskının yoğunlaşmasına yol açacaktır (Habermas, 2007:430). Meşruiyet krizi yaşayan her siyasal iktidarın başvurduğu yöntem de, doğal olarak "etkileme", "damgalama", "yaftalama" , "dışlama", "şeytanlaştırma", "temizleme" veya "yok etme" gibi eylemlerdir (Çetin, 2012:23).

Karizmatik meşruiyet lehine kazanılan her başarı kesinlikle demokratik meşruiyet aleyhinedir. İktidarın kişiselleşmesi demokratik meşruiyete uygundur ama kişiselliğin iktidarlaşması demokrasinin yok olmasıdır. Aslında Türk demokrasi tarihi, karizmatik meşruiyet ile demokratik meşruiyet arasındaki çatışmaların tarihidir: karizmatik meşruiyetin demokratik meşruiyeti yok ettiği dönemler, karizmatik meşruiyetle demokratik meşruiyet arasındaki çatışma üzerine her iki meşruiyetin de yok edildiği dönemler, karizmatik meşruiyetin demokratik meşruiyete baskın olduğu dönemler hep olmuştur (Çetin 2003:104).

2.3. Siyasi Otoritenin Yarattığı Korku Kültürü

Siyasetin olduğu her yerde iktidar, meşruiyet ve onları bir araya getiren korku olmak zorundadır. İktidar ve meşruiyet ilişkisi ile korku arasındaki bağ, aslında iktidarın ve korkunun ortak doğalarından gelen bir bağdır: tehdit et ve yönet. İktidar, varlığını ve sürekliliğini sağlamak için toplumsal alanda aradığı meşruiyet sorununu korku aracılığıyla çözmeye çalışır. Bu açıdan korku unsuru, siyasal iktidarın bir meşruiyet arayışının ürünü olarak karşımıza çıkar (Çetin, 2012:28).

İnsanoğlu yüzyıllardır siyasal korku iktidarları ile dinsel korku iktidarını birbiriyle örtüştürüp adını devlet veya yasa koydukları siyasalar inşa ettiler. Tanrı yerine devlet, tanrısal akıl yerine lider, din yerine siyaset, kutsal kitap yerine anayasa, vahiy yerine yasa, günah yerine suç, inkâr yerine ceza, tapınaklar yerine kamusal alanlar, ibadet yerine itaat ve kullar yerine vatandaşlar yarattılar. Tanrısal korku yerine inşa edilen beşeri korku düzenleri sürekliliğin ilk şartı olarak "öteki" korkular veya düşmanlar/kâfirler/asiler/hainler/bölücüler yarattılar. Korku siyaseti, korkuyu sürekli kılmak için ötekini ve öteki ile savaşı kutsadı (Çetin, 2012:19-21).

Korkuyu bir iktidar ve meşruiyet aracı olarak siyasal sistemlerinin merkezine yerleştiren Platon, Machiavelli, Hobbes, Rousseau ve Hegel'in korku siyasetlerinin analizi bu geleneğin hangi kaynaklardan beslendiği ve hangi argümanlara dayandığını anlamak açısından çok büyük önem taşımaktadır. Bu düşünürlerin ortak noktası, korku iktidarı ve meşruiyet korkusunu siyasal iktidarın tüm meşruiyet araçlarını kullanarak inşa etmeleridir. Çünkü bu "korku filozofları",

sadece korku siyaseti yapmakla yetinmemişler aynı zamanda siyaseti de korku olarak üretmişlerdir. Modern korku siyaseti ise kaynağını Machiavelli'den almaktadır. Korku siyasetinin temeli Machiavelli'nin devlet yöneticilerine "daha fazla güvenlik için, sevilen olmaktansa korkulan olmak gerektiği" tavsiyesine dayanmaktadır (Çetin, 2012:75-79).

Korku, iki tür türlü iktidar üretmektedir; kendilerinden korkulanların giderek artan gizem ve iktidarları, bir yandan da bunları bastırmak, yok etmek üzere harekete geçen bir güç aygıtının iktidarını (Aktay, 2010:11). Siyasette iktidarı ele geçirme araçlarının başında gelen propagandanın kullandığı tekniklerden biri de korkuya başvurmadır. Propaganda, uygulayıcısının, toplumun neredeyse tüm kesimlerinde korku yaratarak destek almayı ve amaca ulaşmayı benimseyen bir yöntemdir. Terör ve tedhiş örgütlerinin silahlı propaganda yaptıklarında da sonuç bir korkuya başvurma yöntemi olarak değerlendirilebilir (Ayhan, 2007:54).

Güven üzerine kurulması gereken siyaset, karşılıklı korkuların körüklediği güvenlik siyasetleri üzerinden inşa edilmektedir. Güven devleti yerini güvenlik devletine, güven siyaseti ise yerini korku siyasetine bırakmaktadır. Siyasal iktidarın birlik ve beraberliğe aşırı vurgusu "bölünme", mutlak ilerlemeci modern söylemler "gericilik", devlete ve devlet sistemine aşırı kutsiyet yükleme "yıkılma", iç ve dış düşmanların varlığının abartılması "işgal" ve "komplo", öteki unsurların bir tehlike olarak sürekli vurgulanması "parçalanma", öteki ilan edilenlerin hain olarak damgalanması ve yaftalanması "ihanet", yekpare (türdeş) bir toplum inşa etme arzusu "özgürlük", düzene yapılan vurgular ise "kaos" korkusunu karşılıklı olarak beslemektedir. Siyasal iktidarın bu denli yoğun ve yaygın bir tehdit ve tehlike korkusuna sığınmasının nedenlerinden biri de bu korkuları gerekçe gösterip temel haklar ve özgürlükler konusundaki sınırlama ve kısıtlamalarına meşruiyet kazandırmak ve kendi beceriksizlikleri ile doğan kötülükleri ve olumsuzlukları mazur göstermektir (Çetin, 2012:30-31).

Korkuları siyasete alet etmek, siyasette mevzi kazanmak için korkmuş görünmek, korktuğunu söyleyip daha fazla "himaye", "imtiyaz", "kucak" talep etmek, her yerde başvurulan ucuz bir iktidar taktiğidir ve yeni bir yol da değildir. Faşizan ve totaliter rejimlerde, statükoyu koruma stratejilerinin bir parçasıdır ve "düşman" yaratmak için korku ve endişe söylemleri seri olarak üretilir (Aktay, 2010:203). Siyasal iktidarlar, toplumda iktidar kurmak için bazı grupları korkunç yaratıklar haline getirerek bir korku kaynağı olarak sunarlar. Böylece toplumu ve bireyleri denetlemek için iç ve dış tehlike olarak "öteki"nin varlığına ihtiyaç duyarlar. Çünkü "tehdit, tehlike, düşman" gibi söylemlerle toplumda korku kültürü yaratarak yönetmesi kolaylaşmaktadır.

Korku bireylerin ve toplumların dünyasında dört temel süreç ile siyasal iktidarlara hizmet eder. Birinci evre "önemsizleştirme" yani korku ile her türlü olay ve olgu önemsiz, sıradan, alışılmışa dönüştürülerek bireysel iradeler esir alınır. İkinci evre "duyarsızlaştırma" yani öteki hakkında yapılan propagandanın doğru-yanlış olduğu kaygısının toplumda yok olmasıdır. Diğer evre ise "tepkisizleştirme" yani toplumun korku ve siyasal iktidar karşısında pasif ve edilgen bir konuma düşmesidir. Son evre ise tepki refleksleri budanan birey ve toplumların teslim alınma ya da "teslim" olmalarıdır (Çetin, 2012:42).

Siyasal iktidar, korku unsurlarını da kullanarak meşruiyetinin kurulması ve toplumsal rızanın en kutsal araçlarla ikame edilmesi için mitoloji, din ve ideoloji gibi kaynakları kullanır. Din, siyasal iktidar meşruiyetinin en eski ve en güçlü aracıdır. Dine bu özellikleri veren onun kutsallaştırıcı gücüdür. Mitoloji ise tıpkı dinler gibi korku ve kötülük evreni ile siyasal iktidara meşruiyet kaynakları yaratır. İdeoloji de siyasal iktidarın baskı ve zor boyutlarını gizleyerek tartışılmaz ve itiraz edilmez bir boyuta taşır. İdeolojiler de tıpkı dinler gibi, çok güçlü bir korku ve iman gerektirir ve kendi dışındaki dünyaları cehennem, kendi vaat ettiği dünyayı ise cennet olarak tasvir eder. Yabancı ve düşman korkusuna karşı birlik ve beraberlik miti de siyasal iktidarların meşruiyet kaynaklarından biridir. Eğitim ise siyasal iktidarın kendi meşruiyet

ilkelerini ve korku kültürünü topluma dayatmak için kullandığı en yaygın ve en yoğun araçlarından birisidir (Çetin, 2012:49-74).

Türk siyasal hayatında, Cumhuriyet'in kuruşu ile birlikte "gericilik tehdidi; irtica korkusu", hep var olmuştur. İrtica, sadece bir iç düşman değil aynı zamanda hem içerideki tüm iç düşmanların hem de dış düşmanların yerli işbirlikçisidir. İrtica sadece medeniyet ve aydınlanma düşmanı değil aynı zamanda vatan, millet, devlet ve cumhuriyet gibi yüce ve kutsal değerlerin de düşmanıdır (Çetin, 2012:273). "Laik duyarlık" adı altında İslam'ın en olağan söylemleri açıkça bir korku unsuru olarak sunuluyor. Korkular, azılı bir düşman tahayyülü yaratıyor. Düşman imgesi ise korkuları daha da artırarak İslamofobya üretiyor (Aktay, 2010:205).

Türk siyasal hayatında var olan korkulardan biri de, "işgal ve bölünme tehdidi"dir. Devleti yıkacak ve parçalayacak tehdit unsurlarına düzenli olarak işaret edilmiştir. Milli Güvenlik Kurulu da, Türkiye'nin öncelikli tehdidini, başını PKK terör örgütünün çektiği "bölücülük" hareketleri olarak belirlemiştir. Bir diğer tehdit algısı da Komünizm tehlikesi idi. Komünizm tehlikesi Türkiye'deki iki önemli askeri darbenin de gerekçesini oluşturmuştur (Aktay, 2010:60-65). Darbe ve demokrasinin, özgürlüğün ortadan kaldırılması korkusu da, Türkiye'nin ve Türk insanının yaşadığı ve devletin bazı kurumları tarafından yaşatıldığı korkulardandır.

Türkiye'de dönemlere bakıldığında, özellikle 1991 milletvekili genel seçimlerinde Süleyman Demirel'in, Anavatan Partisi'ne karşı bu tekniği yoğun olarak kullanması dikkat çekmektedir. Demirel seçmenlere kendilerine oy verilmediği takdirde Anavatan Partisi'nin her gün zam yapacağını, hırsızlığa devam edeceğini sıklıkla dile getirmiştir. Yine 1995 milletvekili genel seçimlerinde özellikle Tansu Çiller başta olmak üzere bazı liderler, Refah Partisi'ne oy verildiği takdirde ülkenin karanlığa gömüleceği, laikliğin elde gideceği, insanların inandığı gibi yaşayamayacağı, modernleşmenin duracağı ve geriye dönüleceği yönünde mesajlar ileterek korku uyandırmaya çalışmışlardır (Kalender, 2000:133).

3. SİYASAL İKTİDARIN KORKU ARACI: MEDYA

İktidarı ele geçirme savaşı veren siyaset bu yolda dört araç kullanır: Propaganda, diplomasi, ekonomi ve savaş (Ayhan, 2007:32). Bunların etkin bir biçimde işlevlerini yerine getirebilmeleri için temel gereklilik de kitle iletişim araçlarıdır.

Kitle iletişim araçları ile yönetilen sınıflar görünmeyen otoriteye rıza gösterirler. Erich Fromm bu durumu şu şekilde açıklamaktadır (1987:57): "Eğer otorite belirli ise ona her zaman baş kaldırılır ve yıkma amacı güdülür. Ama otorite anonim ise size ne yapmanız ve nasıl davranmanız gerektiğini söyler ama belirsiz ise ona rıza gösterilir işte bu rıza gösterilen anonim otorite kitle iletişim araçlarıdır."

Medyayı oluşturan ve kitle iletişimine konu olan teknoloji, "kültür endüstrisi"nin çok önemli bir kolunu temsil etmektedir. Kültür endüstrisini oluşturan temel ürünler, bilgisayar, radyo ve televizyon, kitap ve gazeteler, film ve televizyon kameraları, video ve teyp gibi aletler ile fotoğrafçılık ve internet gibi enformasyon (bilgi ve haber) üreten ve dağıtan her türlü araç ve gereçlerdir (Eroğlu, 2010:377). Kitle iletişim araçları mesajları ve sembolleri genel nüfusa ileten bir sistem olarak hizmet verir. Medyanın görevi eğlendirmek, bildirmek, haber vermek, toplumun örgütlü yapılarına insanları bütünleştirecek değerleri, inançları ve davranış kurallarını işlemektir (Erdoğan ve Alemdar, 2002:346).

Kitle iletişim araçları, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında, önemini giderek artıran bir etmendir. Kitlelerle etkili bir iletişim sağlanmasını isteyen siyasal erkler (hükümetler), siyasal partiler ve çeşitli kamu kuruluşları, özel kurumlar, baskı kümeleri, kitle iletişim araçlarını kendi yanlarında, kendi amaçlarını gerçekleştirmek için kullanma eğilimindedirler (Aziz, 1982:48). Medya ve siyaset ilişkisinin akademik alanda incelemelerine baktığımızda hemen hemen çoğu çalışmanın haber metinleri üzerine olduğunu görmekteyiz. Çünkü bu yolla siyasal aktörler halkla siyasal iletişim kurmakta ve toplum üzerinde bir hegemonya oluşturmaktadır.

Televizyon, sinema, tiyatro ve günlük konuşmalar yoluyla duyduklarımız, gördüklerimiz korkularımızın kaynağı olan düşünceleri ister istemez geliştirir. Bu nedenle korku reaksiyonunun gelişmesinde menfi bir olayın doğrudan kişinin başına gelmesinin yanı sıra, çevremizden edindiğimiz bilgiler de aynı türden reaksiyonların verilmesine sebep olabilirler (Gençöz, 1998:11). Bu sebeple medya, haber ve program içerikleriyle tolumdaki mevcut korkuları körükler ve tehlikelere dikkat çekerek, okuyucu/izleyici kitle üzerindeki etkinliğini artırır. Çünkü medya, gerçekle algılanan gerçek arasındaki farkı yaratan bir güce sahiptir ve görsel medyanın bir özelliği de algıyı denetleme ve değiştirme gücüne sahip olmasıdır.

Medya duygu sömürüsünden ibaret manşetler aracılığıyla korku çığırtkanlığı yaparak para kazanır. Savaş korkusu, hastalık korkusu, ölüm korkusu, sevdiğin kişilere bir zarar gelme korkusu gibi durumlar haber programlarını izletmek için çok etkili olmaktadır (Radford, 2004:80). Haber medyasının, korku ve bunalımdan daha fazla hoşuna giden başka bir şey yoktur. Bir bakıma varlık sebebidir. Siyasetçiler de halkın korkularından vakit geçirmeden faydalanırlar.

İletişimde etki kuramı çerçevesinde, korku ve panik durumlarında insanların etkilenmeye daha açık oldukları da araştırmalarla saptanmıştır (Güngör, 2011:76). Çeşitli araştırmaların sonuçlarını değerlendiren Freedman ve arkadaşlarına göre, çoğu şartlar altında korku uyandırma iletişimin etkililiğini artırmaktadır. Ancak yüksek derecedeki korku, kopukluğa yol açabilmektedir. Ancak her şeye rağmen korku uyandıran bir iletişimin, korku uyandırmayana göre daha etkili olacağı, en azından dikkat çekeceği belirtilebilir (Kalender, 2000:133). Televizyonun toplumsal düzeni anlatımında "şiddet" önemli bir rol oynar. Ekme Kuramıyla ilgili incelemeler, seyretmenin tehlike algısını yükselttiğini ve abartılmış bir güvensizlik duygusu verdiğini göstermiştir. Çok izleyenlerde büyük tehlikeler ve emniyetsizliklerin olduğu, "rezil dünyada" yaşadıkları duygusunun az izleyenlerden daha keskin olduğu bulunmuştur (Erdoğan ve Alemdar, 2002:205,208).

Medya da bu sebeple korkuyu bilinçli olarak üretmekte ve kullanmaktadır. Bazılarına göre, olumlu amaçları savunmak üzere korkunun bir araç olarak kullanılması da oldukça yaygınlaşmıştır. Korkunun yayılmasını ve bilginin propaganda amacıyla manipüle edilmesini haklı çıkarmak üzere topluma bir mesaj vermek için bunların zorunlu olduğu belirtilir (Furedi, 2001:54).

Devletlerin de siyasal ve toplumsal korku yaratmak için en büyük dayanışma ortakları medyadır. Siyasal iktidar, kitle iletişim araçları aracılığıyla gerçeklerin korkutucu görünümünün toplumda kök salmasını sağlar. Bu yüzden korku, bir yönetim ve iletişim kaynağıdır. (Çetin, 2012:24). Dolayısıyla medyanın haber verme konusundaki tercih biçimlerine bağlı olarak, toplumda hali hazırda bulunan risk algı ve/veya algılarının boyutları, düzeyleri ve biçimleri şekil almaktadır.

Haber medyası hangi haber aktörlerinin kamuya yeniden sunulacağına, onlar hakkında ne söyleneceğine ve özellikle nasıl söyleneceğine karar verir. Haber değeri anlayışı seçkin kimselere, örgütlere ve uluslara medyada bir yer verilmesini sağlayan ve böylece bunların iktidarlarının tanınması ve meşrulaştırılması sonucunu doğuran ideolojik ve mesleki ölçütlere dayanır. Haber medyasında temel normlara, değerlere ve iktidar düzenlemelerine karşı açık bir meydan okuma nadiren gerçekleşir (Van Dijk, 1999:367).

Birçok insan medya kanalıyla bilgi edindiği için, bu bilgilerin aktarılma tarzı bu kişilerin sorunu algılayış biçimini etkiler. Riskin algılanış tarzının belirlenmesinde şu etkenler öne çıkmaktadır (Furedi, 2001:85): "Medyadaki haberlerin kapsamı; aktarılan bilginin hacmi; riskin ifade ediliş biçimi; riskle ilgili görüşlerin yorumlanış tarzı; riski betimlerken ve nitelerken kullanılan semboller, metaforlar ve söylem."

Siyasal iletişim ve iktidar ilişkileri açısından medya, seçmenlerin iknasında korku çekiciliğinden de yararlanmaktadır. Rakip parti veya adayların seçimi kazanması durumunda

ülkenin kötüye gideceği, insanların bazı temel hak ve hürriyetlerini kaybedeceği, ekonomik açıdan büyük zararlara uğranılacağı, birlik ve beraberliğin bozulacağı gibi mesajlara yoğun olarak başvurulmakta ve medya aracılığıyla seçmenlerin gündemini yoğunlukla meşgul etmektedir (Kalender, 2000:133).

Türk siyasal hayatında, "gericilik tehdidi; irtica korkusu"nun medyada sıkça kullanıldığını görmekteyiz. "Laik duyarlık" adı altında verilen haberlere gazete manşetlerini gösterebiliriz. Siyasetin medya aracılığıyla yansıttığı korkulardan biri de, "işgal ve bölünme tehdidi"dir. Milli Güvenlik Kurulu da, Türkiye'nin öncelikli tehdidini, başını PKK terör örgütünün çektiği "bölücülük" hareketleri olarak belirlemiştir. Bir diğer tehdit algısı da Komünizm tehlikesi olmuştur. Darbelerle demokrasinin ve özgürlüğün ortadan kaldırılması korkusu da, medyanın sürekli vurguladığı ve siyaset aracılığıyla yaşatılan korkulardandır (Ek: Gazete haberleri)

ÖNERİLER

Meşru otoritenin yarattığı korkuya ve bu korkuyu şekillendiren medyaya karşı bireylerin geliştirebilecekleri tutum ve davranışlara yönelik de birtakım tedbirler almak mümkündür. Medyanın gücü yasal sınırlandırmalarla (Sansür, RTÜK, Basın Konseyi, Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, Basın Yayın Özgürlüğü Kanunu, Muzır Yasası, Tüketici Hakları Yasası vb.) ve oto kontrol sistemi (editöryal kontrol) ile kontrol altında tutulmaya çalışılmaktadır. Her ne kadar yasal çerçevede sınırlandırmalar var ise de medya ve hükümet arasında karşılıklı bir güç ilişkisi vardır ve hükümet dolaylı veya doğrudan bu gücünü medya üzerinde kullanır. İki taraf da karşılıklı birbirlerini tamamlayıcı niteliktedirler. Medya, yönetimle aynı görüşü paylaştıkça bir sorun yoktur ama farklı görüşler muhalefet ortamı yaratacağından medya ve politika güçlerinin çatışması kaçınılmazdır (Taşkıran, 2007:52).

Medyanın etkilerinin kınanması çağdaş toplumlara özgü değildir. Daha Antik çağda, Platon Devlet'te öyküleri gençleri yanıltabileceği için ozanları siteden kovmaya kararlı bir Socrates'ten bahseder. Bu kınama zaman içinde farklı biçimler kazanır (Maigret, 2011:70). Medyanın varsayılan güçlerinin eleştirisi, hep yerleşik düzen üzerinde bir tehdit dolaştığında, yaratılan korku ve kaygıdan doğar. Böylesi bir ortamda medya mesajlarının doğru biçimde anlaşılabilmesi, yorumlanabilmesi ve kullanılabilmesi için "medya okuryazarlığı", okuyucu/izleyici kitlesinin savunma mekanizmasını güçlendiren son derece önemli bir araçtır. Bir medya okuryazarı, medyayı amaçlı bir biçimde seçer, kullanır, geçerli ve güvenilir bilgiye ulaşmaya çalışır.

Medyada okunan, gözlenen ve işitilen her şeyin öncelikle kurgusal olduğunun farkına varmayı öneren medya okuryazarlığı, medya içeriğinin de doğal olmadığını ve değiştirilebileceğini vurgulamaktadır (Türkoğlu, 2005: 278). Medyadaki mesajlarının, planlı bir çalışmanın sonucunda ortaya çıktığını ve medya mesajlarının hangi araçlar kullanılarak hangi amaçlarla yapılandırıldığının farkında olan medya okuryazarı, bu yönüyle sorgulayıcı davranışlar gösterir.

Meşru iktidarların, medya aracılığıyla sunduğu kurgusal mesajlar üzerinden yaratmaya çalıştığı korkulardan korunmak için, medya okuryazarlığı eğitimcilerinin uzlaşmaya vardığı ilkelere dikkat çekilmelidir. Bunlar (İnceoğlu, 2005: 23):

1- Medya mesajları itinayla seçilmiş, düzenlenmiş, gözden geçirilmiş ve kurgulanmış yapılardır. Her ne kadar gerçek gibi görünse de, gerçeğin medya tarafından temsil edilmiş biçimidir.

2- Medyanın bize dünyayı sunuş biçimiyle medya tüketicilerinin dünyayı algılayışı arasında sıkı bir ilişki vardır.

3- Medya iletileri bünyesinde değer ve ideolojileri barındırır.

4- Medya mesajları, ekonomik, sosyal, siyasal, tarihsel ve estetik bağlamlar içerisinde üretilir.

5-Medya iletileri, insanların sosyal gerçekliği kavramalarını sağlar.

SONUÇ

Güven üzerine kurulması gereken siyaset, günümüzde karşılıklı korkuların körüklediği güvenlik siyasetleri üzerine inşa edilmektedir. İktidar sahibi, elindeki iktidarı kaybetme korkusunu topluma başka korkular yayarak aşmaya çalışmaktadır. Varlık nedenlerini yerine getiremeyen, amacı dışında hareket eden, bireyi ve toplumu karşısına alan, onların üstünde egemenlik kurup yöneten, kaynaklarını kendi hükümranlığı için kullanan devlet ve iktidarlar kaçınılmaz olarak meşruiyetini kaybeder.

Siyasal iktidarların, baskı ve zulüm yaparak hukuk dışına çıkması, meşruiyet krizine yol açar ve bu durum, tüm devlet aygıtını parçalanma tehdidiyle yüz yüze getirir. Sonuçta iktidarı zor kullanmaya ve otoritesini yeniden sağlamaya yönelterek otoriter baskının yoğunlaşmasına yol açacaktır. Meşruiyet krizi yaşayan her siyasal iktidarın başvurduğu yöntem de, doğal olarak "etkileme", "damgalama", "yaftalama" , "dışlama", "şeytanlaştırma", "temizleme" veya "yok etme" gibi eylemlerdir.

Bazı durumlarda iktidarların kişiselleşmesi demokratik meşruiyete uygundur ama kişiselliğin iktidarlaşması demokrasinin yok olmasıdır. Aslında Türk demokrasi tarihi, karizmatik meşruiyet ile demokratik meşruiyet arasındaki çatışmaların tarihidir.

İktidar, meşruiyet ve korku ilişkisinden çıkan en basit sonuç, iktidarın bir eşitsizlik ilişkisi olduğu ve bu eşitsizlikle beraber korkunun ve korku unsurları olan tehdidin, şiddetin, zorun, zorlamanın, baskının ve müdahalenin paralel geliştiğidir. Bu yüzden tüm siyasal iktidarların meşruiyet aracı olarak korkudan vazgeçmesi asla düşünülemez. Korku sayesinde mutlak iktidarlar mutlak itaat elde ederler. Siyasal iktidarlar toplumu ve bireyleri denetlemek için iç ve dış tehlike olarak sundukları ötekinin varlığına ihtiyaç duyar. Çünkü "tehdit, tehlike, düşman" gibi söylemlerle toplumda korku kültürü yaratarak toplumu yönetmesi kolaylaşır Siyasal iktidarın bu denli yoğun ve yaygın bir tehdit ve tehlike korkusuna sığınmasının nedenlerinden biri de bu korkuları gerekçe gösterip temel haklar ve özgürlükler konusundaki sınırlama ve kısıtlamalarına meşruiyet kazandırmak ve kendi beceriksizlikleri ile doğan kötülükleri ve olumsuzlukları mazur göstermektir.

İletişimde etki kuramı çerçevesinde, korku ve panik durumlarında insanların etkilenmeye daha açık oldukları da araştırmalarla saptanmıştır. Çoğu şartlar altında korku uyandırma iletişimin etkililiğini artırmaktadır. Siyasal iktidar, kitle iletişim araçları aracılığıyla gerçeklerin korkutucu görünümünün toplumda kök salmasını sağlar. Bu yüzden korku, bir yönetim ve iletişim kaynağıdır. Medyadaki haberlerin kapsamı; aktarılan bilginin hacmi; riskin ifade ediliş biçimi; riskle ilgili görüşlerin yorumlanış tarzı; riski betimlerken ve nitelerken kullanılan semboller, metaforlar ve söylem korku ve riskin algılanış biçimini de belirlemektedir.

Siyasal iletişim ve iktidar ilişkileri açısından medya, seçmenlerin iknasında korku çekiciliğinden de yararlanmaktadır. Meşru otoritenin yarattığı korkuya ve bu korkuyu şekillendiren medyaya karşı bireylerin geliştirebilecekleri tutum ve davranışlara yönelik de birtakım tedbirler almak mümkündür. Her ne kadar yasal çerçevede sınırlandırmalar var ise de medya ve hükümet arasında karşılıklı bir güç ilişkisi vardır ve medya ile politika güçlerinin çatışması kaçınılmazdır.

Medyanın varsayılan güçlerinin eleştirisi, hep yerleşik düzen üzerinde bir tehdit dolaştığında, yaratılan korku ve kaygıdan doğar. Böylesi bir ortamda medya mesajlarının doğru biçimde anlaşılabilmesi, yorumlanabilmesi ve kullanılabilmesi için "medya okuryazarlığı", okuyucu/izleyici kitlesinin savunma mekanizmasını güçlendiren son derece önemli bir araçtır.

Medyada okunan, gözlenen ve işitilen her şeyin öncelikle kurgusal olduğunun farkına varmayı öneren medya okuryazarlığı, medya içeriğinin de doğal olmadığını ve planlı bir çalışmanın sonucunda ortaya çıktığını vurgulamaktadır.

Meşru iktidarların, medya aracılığıyla sunduğu kurgusal mesajlar üzerinden yaratmaya çalıştığı korkulardan korunmak için bilmemiz gereken unsurlar; medya iletilerinin bünyesinde değer ve ideolojileri barındırdığı; medya mesajlarının, ekonomik, sosyal, siyasal, tarihsel ve estetik bağlamlar içerisinde üretildiği ve medya iletilerinin, insanların sosyal gerçekliği kavramalarını sağladığı gerçekliğidir.

KAYNAKÇA

Aksu, Ş. (2012). "Yaşamalanı - Otorite İlişkisi Açısından Hukuk", iç. Hukuka Felsefi ve Sosyolojik Bakışlar - V Sempozyum Kitabı, İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları, 23. Kitap.

Aktay, Y. (2010). Korku ve İktidar. İstanbul: Pınar Yayınları.

Althusser, L. (2003). İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları.(çev. Alp Tümertekin), İstanbul: İthaki yayınları.

Apter, D. E. (1965). The Politics of Modernization, Chicago: University of Chicago Press. den Aktaran: ÇETİN, Halis, (2003), "Demokratik Meşruiyet Versus Karizmatik Meşruiyet", iç. C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Mayıs, Cilt 27, No:1, 91-108.

Arendt, H. (1997. Şiddet Üzerine, (çev. Bülent Peker), İstanbul: İletişim Yayınları.

Atay, E. E. (1997). "Hukukta Meşruiyet Kavramı", iç. Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Aralık, Cilt 1, Sayı 2.

Ayhan, A. (2007). Propaganda Nedir?.İstanbul: Literatürk yayınları.

Aziz, A. (1982). Toplumsallaşma ve Kitlesel İletişim. Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksek Okulu Yayınları No:2.

Brown, R., Gilman, A. (2010). "İktidar ve Dayanışma Zamirleri", iç. Kitle İletişim Kuramları, (der. ve çev. Erol Mutlu), Ankara: Ütopya Yayınevi, 2. Baskı.

Budak, S. (2000). Psikoloji Sözlüğü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Çam, E. (1995). Siyaset Bilimine Giriş, İstanbul: Der Yayınları, 4. Basım

Çetin, H. (2003). "Demokratik Meşruiyet Versus Karizmatik Meşruiyet", iç. C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Mayıs Cilt :27, No:1, 91-108.

Çetin, H. (2003a). "Siyasetin Evrensel Sorunu: İktidarın Meşruiyeti-Meşruiyetin İktidarı", iç. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 58-3.

Çetin, H. (2012). Korku Siyaseti ve Siyaset Korkusu. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı.

Duverger, M. (1998). Siyaset Sosyolojisi. (çev. Şirin Tekeli), İstanbul: Varlık Yayınlan, Sayı: 188.

Easton, D. (1975). "A Re-Assessment of the Concept of Political Support", British Journal of Political Science, S.5, den Aktaran: GÖNENÇ, Levent. (2001), "Meşruiyet Kavramı ve Anayasaların Meşruiyeti Problemi", iç. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 50, Sayı 1. ss.131-152.

Erdoğan, İ.,Korkamaz,A. (2002). Öteki Kuram: Kitle İletişimine Yaklaşımların Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi, Ankara: Erk Yayınları.

Eroğlu, F. (2010). Davranış Bilimleri, İstanbul: Beta Basım, Gözden Geçirilmiş 10. Basım.

Fromm, E. (1987). Özgürlük Korkusu, İstanbul: Yaprak Yayınları.

Furedi, F. (2001). Korku Kültürü, (Çev. Barış Yıldırım), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Gençöz, T. (1998). "Korku: Sebepleri, Sonuçları ve Başetme Yolları", Kriz Dergisi, 6 (2): 9-16. http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/21/68/629.pdf. (Erişim tarihi 12 Temmuz 2013).

Giddens, A. (2005). Sosyoloji, (2. Basım), (Yay. Haz. Cemal Güzel), Ankara: Ayraç Yayınları.

Göze, A. (1989).Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, İstanbul: Beta Yay., 5. Basım.

Güler, A. (2004). "Türk Eğitim Sisteminde Korku Kültürü Ve Disiplin Sorunu", XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı. 6-9 Temmuz 2004. İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Malatya.

Güngör, N. (2011). İletişim, Kuramlar ve Yaklaşımlar. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Habermas, J. (2007). "Meşruiyet Krizi", iç. Sosyolojide Temel Fikirler, Martin Slattery, (haz. Ü. Tatlıcan ve G. Demiriz), Bursa: Sentez Yayıncılık.

Hogg, M. A., Vaughan, G. M. (2007). Sosyal Psikoloji, (çev. İ. Yıldız – A. Gelmez), Ankara: Ütopya Yayınevi.

İnceoğlu, Y. (2005). "Medya okuryazarlığı: Neden gerekli?" iç. Medya Okuryazarlığı (ed. N. Türkoğlu ve M.Cilman Şimşek), (27-39), İstanbul: Kalemus Yayıncılık.

Kalender, A. (2000). Siyasal İletişim Seçmenler ve İkna Stratejileri. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.

Kapani, M. (1983). Politika Bilimine Giriş. Ankara: AUHF Yayınları, No.468, 3. Baskı.

Kojeve, A. (2007). Otorite Kavramı. (Çev. Murat Erşen), İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Le Bon, G. (1997). Kitleler Psikolojisi, İstanbul: Hayat Yayıncılık.

Linz, J. J. (1978). "Introduction," The Breakdown of Democratic Regimes iç., Juan J. Linz ve Alfred Stepan (der.), Baltimore: The Johns Hopkins University Press, den Aktaran: GÖNENÇ, Levent. (2001). "Meşruiyet Kavramı ve Anayasaların Meşruiyeti Problemi", iç. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 50, Sayı 1. ss.131-152.

Lipset, S. M. (1959). Political Man, The Social Basis of Politics, Doubleday, New York, den Aktaran: GÖNENÇ, Levent. (2001), "Meşruiyet Kavramı ve Anayasaların Meşruiyeti Problemi", iç. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 50, Sayı 1. ss.131-152.

Maigret, E. (2011). Medya ve iletişim Sosyolojisi. (çev. Halime Yücel), İstanbul: İletişim Yayıncılık A. Ş.

Mutlu, E. (2004). İletişim Sözlüğü. Ankara: Bilim ve Sanat.

Radford, B. (2004). Medya Nasıl Yanıltıyor?, İstanbul: Güncel Yayıncılık.

Sennett, R. (2011). Otorite. (çev. Kamil Durand), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 3. Basım.

Spitz, D. (1994). Antidemokratik Düşünce Şekilleri, (çev. Şiar Yalçın), Ankara: MEB.

Sungur, M. Z. (1997). "Fobik Bozukluklar", iç. Psikiyatri Dünyası, 1997:1, (5-11).

Şavran, T. G. vd. (2012). Sosyolojiye Giriş. (ed. Nadir Suğur), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 2551.

Taşkım, A. (2004). "Baskıya Karşı Direnme Hakkı", iç. TBB Dergisi, Sayı 52.

Taşkıran, N. Ö. (2007). Medya Okuryazarlığına Giriş. İstanbul: Beta Basım, 2. Baskı.

TDK (Türk Dil Kurumu), Türkçe Sözlük, C. 2, Yeni Baskı, Türk Dil Kurumu Yayını.

Tekinalp, Ş., Uzun, R. (2006). İletişim Araştırma ve Kuramları. İstanbul: Beta Basım.

Türkoğlu, N. (2005). "Okuryazarlıktan Medya Okuryazarlığına: Şifrelerin Ortaklığını Aramak", iç. Medya Okuryazarlığı (Ed. N. Türkoğlu ve M.Cilman Şimşek) (276-283), İstanbul: Kalemus Yayıncılık.

Van Dijk, T. A. (1999). "Söylemin Yapıları İktidarın Yapıları", iç. Medya, İktidar, İdeoloji, (der. Mehmet Küçük), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2. baskı.

Volf, D. (2006). Korkular, Korkuları Anlamak ve Üstesinden Gelmek, (çev. Pınar Ceyhan), İstanbul: Gensaş Kültür.

Yücekök, A. N. (1987). "Siyasetin Toplumsal Tabanı". Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 565.

ŞİDDET REFERANSLI REKLAMLARARACILIĞIYLA ŞİDDETİN YENİDEN ÜRETİMİ

Fatime Yalınkılıç[1]

ÖZET

Bir ürün, mal ya da hizmetin tanıtımını yapmak o ürünün pazar payında önemli bir yer edinebilmesi için en önemli unsurlardan biridir. Tanıtım yapmakla görevli kurum veya kuruluşlar hedef kitleye gönderecekleri mesajları, görsel ve işitsel medya araçlarını kullanarak piyasada yer edindirmek istedikleri ürün için daha akılda kalıcı olarak kodlarlar. Kimi zaman bu kodlamalar inandırıcılığı yüksek olan tanınmış, ünlü olmuş kimseleri tanıtım ve reklam öğeleri içinde kullanmaları ve onların desteklerini almaları yolu ile gerçekleşmektedir. Böylece tüketicilerin ürün ya da hizmetleri satın alma eylemini gerçekleştirecekleri düşünülür.

Çalışmamızın amacı, kitle iletişim araçlarının günümüz dünyasında en etkilisi sayılan televizyonda yayınlanan ve hedef kitle gözetilmeksizin televizyon seyircisine ulaşan sinema filmlerindeki şiddet içerikli sahnelerin ya da bu sahnelerin kahramanı olan ünlü isimlerin referans alınarak yapılan reklamları incelemektir. Yayınlanan sinema filmlerinde rol alan ünlü isimlerin (ya da marka karakterlerin) referans alındığı çeşitli reklamlar da medyada geniş bir yer almaktadır. Muazzam bir kitleye, sorgusuz sualsiz hiçbir elemeye tabi tutulmadan ulaşan, tüketim kültürünün vazgeçilmez bir parçası haline gelen sinema ve reklamlar etkiledikleri kitle açısından büyük önem taşımaktadır. Çalışmamız tüketim kültürünün en önemli dayanağı olan reklamlarda kullanılan şiddet figürünün örneklerini içermektedir. Bu anlamdaki reklamlar içerik analizi tekniğiyle incelenecektir.

Anahtar Kelimeler:*Şiddet, reklam, Deli Kadir, Recep İvedik*

ABSTRACT

Advertising of a product, a goods or a service is one of the most important elements to get a good market share. Institutions and organizations that are entrusted with advertising code more memorable messages for their target audience by using audiovisual media to establish a market presence. Sometimes this coding is done by involving highly credible famous people in advertisements and presentations and by getting their supports. It is believed in that way consumers purchase products or services.

The aim of our work is to analyze the advertisements that are broadcasted on TV, the most effective of the mass media, and that are based on famous people who are the heroes of the violent films that reach to all the television audience regardless of the target audience. Advertisements based on famous people from famous films (or brand characters) have a wide coverage on media. These films and advertisements which reach to an enormous mass unquestioned and without any elimination and which are the indispensable parts of the consumption culture are of vital importance in terms of media they affect. Our work comprises samples of violence figures used in advertisements which form an important basis in consumption culture. These advertisements will be analyzed with the content analysis technique.

Keywords: *Violence, Advertisement, Deli Kadir, Recep İvedik*

[*]Arş. Gör., Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, emitaf23@gmail.com

GİRİŞ

Tüketimi kültürel dizgelere oturtan kitle iletişim araçlarının, kültürün de tüketime bağlı olarak kavranmasını mümkün kılmada çok önemli rolü vardır. Büyük çoğunluğunun varlığını tüketim toplumu kurallarına borçlu olan kitle iletişim araçları, ekonominin genel işleyişinden ayrılamadıklarından, arz-talep ilişkisinin ekseninde bulunmayı yeğlemektedir. Araçların bu konumlarına bağlı olarak üstlendikleri rol, reklam aracılığıyla ürün ile müşteriyi buluşturarak sermaye sahibine satış imkânı sağlamaktadır. Kitle iletişim araçlarının devreye girmesi ile tüketim işleri enformatik bir değer kazanmaktadır. Enformasyonun tüketim biçimlendirmesi temelde zihinsel süreçlere dayalı bir mesaj aktarımından başka bir şekilde mümkün görülmemektedir. (Topçuoğlu, 1996:161 aktaran Çınar& Çubukçu, 2009: 280) Tüketim kültürü teorisi, tüketimin üretici yönünü vurgulamakta ve tüketicilerin, kendi kişisel ve sosyal koşullarını ve kimlik ve yaşam tarzı amaçlarını ortaya koymak için, reklamlar, markalar ve maddi ürünlerde kodlu sembolik anlamlar üzerinde aktif olarak çalışma ve bunları dönüştürmeleri ile ilgilenmektedir. (Arnold&Thompson, 2005: 871 aktaran Çınar& Çubukçu, 2009: 280)

Reklam, modern ve post modern zamanların en temel ürünlerinden olan internet, TV, radyo, gazete, dergi, vs. gibi kitle iletişim araçlarıyla aslında hayatımızın her alanına nüfuz eder hale gelmiştir. Son zamanların kült kavramlarından biri olan tüketim kültürünün olmazsa olmaz nosyonlarından biri olan reklam, ürün ve hizmetlerini daha geniş kitlelere tanıtarak satışını teşvik etmek, muhatabı olan müşteriye (satın alma gücü olsun olmasın) tanıttığı ürün ya da hizmetin tüketimini özendirmektir. Stanton'a göre reklamın hem tanımı hem de yapılma amacı ürünü sattırmaktır. (Stanton vd. , 1994: 452 aktaran Bakır, 2007: 23) Reklam ile tüketicinin ilgisi çekilmeye çalışılmakta, beğenisini kazanılıp ikna edildikten sonra satın alma eyleminin gerçekleşmesi beklenmektedir. (Özdemir, 2007: 23) Bu beğeninin oluşması için müşteri/izleyicinin beğendiği ünlü isimlerin reklamlarda kullanılması son derece yaygın bir etkileme tekniğidir.

Reklamcılık dahil olduğu tüketim ideolojisi çerçevesinde kendini saydamlaştırma, kendini içeren başlıca kültürel, toplumsal ve politik tavırları destekleme, dayatma veya inkar etme işlevini başarıyla yerine getirmektedir. Reklamlarda sosyal yaşamda var olan ve aynı zamanda egemen olan kültür, ideoloji ve sembollerle yeniden üretilerek, kitle iletişim araçlarıyla kitlelere sunulur. Yani reklamlar şeyler dünyasından aldığı ifadeleri insanlar için bir şey ifade eder biçime çevirir. (Aksoy& İcil, 2007: 85-87) Bahsi geçen bu şeyler dünyası 'şey' kadar geniştir. Bu 'şey'e bir örnek olarak çalışmamız orijinine göre sinema filmlerindeki marka karakterleri katabiliriz. "Kan" ve "Recep İvedik-2" filmlerindeki marka karakterler olan 'Deli Kadir" ve "Recep İvedik"; sinema dünyasından (şeyler dünyasından) iki karakter (şey) olarak karşımıza çıkmaktadır. Sinir uçlarını zorlayan bir ironiye sahip olan sinema filmlerinden markalaşan bu karakterler, reklam filmlerinde tekrar hayat bulmuş ve yeniden üretilmişlerdir.

REKLAM

Reklam, Fransızca "re'clame" sözcüğünden Türkçe'ye geçmiş bir kelime olup pek çok tanımı bulunmaktadır. Bunlardan en yaygın kullanılan birkaçı ise şunlardır:"Bir mal ve hizmetin sürüleceği piyasanın ve bu mal ya da hizmetin alıcısı olacakların tanınması için yapılacak araştırmalar, reklam amacının, reklam giderlerinin ve mesaj türlerinin tasarlanması, reklam bütçesi, reklamın ne zaman yapılacağı, hangi iletişim araçlarının kullanılacağı konusundaki kararlar ve reklam içeriğinin hazırlanması gibi faaliyetlerin bütünüdür." (Mutlu, 1998:287) Reklam bir mal, hizmet veya görüşün tüketicilere benimsetilmesi amacıyla kişisel olmayan bir biçimde ve bir bedel karşılığı sunuluşudur. (Kesebir, 1988: 6) Reklam, kişisel olmayan bilgilerin belirli işletmeler veya kişiler tarafından medya yolu ile ödeme yapılarak bir ürün veya hizmet hakkında ikna edici bir yolla iletişim yapılmasıdır. (Stanton vd. , 1994: 452 aktaran Bakır, 2007: 23)

ŞİDDET

Yaşamımızın hemen hemen her alanında karşımıza çıkan şiddet, önüne geçilemeyen bir şekilde birçoğumuzun hayatını, fiziksel ve ruhsal sağlığını, huzurunu ve mutluluğunu etkileyen açık bir tehlike olarak varlığı sürdürmektedir. Etimolojik yönden, şiddet sözcüğü dilimize Arapçadan geçmiştir. Şiddet; sertlik, sert ve katı davranış, kaba kuvvet kullanma olarak geçmektedir. (Kapıcıoğlu, 2008: 11) Daha genel bir tanıma göre ise şiddet, bireylerin yaralanmasına, sindirilmesine, öfkelenmesine veya duygusal baskı altına alınmasına yol açan davranış veya yaklaşımdır. (Page& İnce, 2008: 82)

İnsan psikolojisinde evrensel olarak varlığı kabul edilen ve cinsellikle birlikte en güçlü iki dürtüden biri olan şiddetin çeşitli sınıflamaları yapılmaktadır. Tablo 1'deki Schwind'in şiddetin türlerini kategorize ettiği sınıflaması bunlardan biridir. Şiddeti öncelikle bireysel ve yapısal olarak ele alan Schwind'in sınıflamasında, bireysel şiddet türleri de fiziksel ve psişik şiddet olarak değerlendirmiştir.

<table>
<tr><td colspan="4">ŞİDDET TÜRLERİ</td></tr>
<tr><td colspan="3">Bireysel</td><td>Yapısal</td></tr>
<tr><td colspan="2">Fiziksel</td><td>Psişik</td><td rowspan="3">(Toplumsal Koşullar Veya Sosyal Sistemin Baskı Unsurları)
Hiyerarşi kurma, görevli kılma-emir verme, yoksun bırakma, gelişim şansı vermeme, işgal, savaş, terör, çete, mafya vb.</td></tr>
<tr><td>Kişilere Yönelik</td><td>Mala/Eşyaya Yönelik</td><td rowspan="2">Şiddetle tehdit, Küfür, Ayrımcılık, Hakaret, Kötü muamele vb.</td></tr>
<tr><td>Cinayet,
Yaralama,
Rehin alma,
Tecavüz,
Dayak vb</td><td>(Vandalizm)
Zarar verme,
Yakma vb.</td></tr>
</table>

Tablo 1: Şiddet Türleri (Schwind, 2003:28 aktaran Gümüş, 2006:14)

Bir diğer sınıflandırma ise şiddet davranışını fiziksel, sözel, duygusal ve cinsel olarak dört kategoriye ayrılmıştır. Buna göre fiziksel şiddet; itme, tekmeleme, bir alet ile saldırma, herhangi bir cisim fırlatılması, saç veya kulak çekme, tokat atılması vb. davranışlardan oluşur. Sözel şiddet; ad takılması, alay edilme, iğneleyici söz söylenmesi, takılma, laf atılması, hakarete uğrama, küfür edilmesi, dedikodu yayılması, tehdit edilme, kızma vb. davranışlardır. Duygusal şiddet; görmezden gelme, gruptan dışlanma, küçük düşürülme, ayrımcılık yapılması, baskı, eşyasına zarar verme vb. davranışlardan oluşur. Cinsel şiddet ise; elle rahatsız etme, öpme, müstehcen sözler söyleme, sarkıntılık etme, sıkıştırma vb. davranışlardan birinin zorla veya istemeden yapılması olarak tanımlanmaktadır. (Kapıcıoğlu, 2008: 22)

YÖNTEM

Bu çalışmada içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Betimsel analizde özetlenen ve yorumlanan veriler, içerik analizinde daha derin bir işleme tabi tutulur ve betimsel bir yaklaşımla fark edilmeyen kavram ve temalar bu analiz sonucu keşfedilebilir. Bu amaçla toplanan verilerin önce kavramsallaştırılması, daha sonra da ortaya çıkan kavramlara göre mantıklı bir biçimde düzenlenmesi ve buna göre veriyi açıklayan temaların saptanması gerekmektedir. Yani kavramlar bizi temalara götürür ve temalar sayesinde olguları daha iyi ve düzenleyebilir ve daha anlaşılır hale getirebiliriz. (Yıldırım& Şimşek, 2011:227)

Çalışmamızın analiz birimi "Kan" ve "Recep İvedik 2" filmidir. "Recep İvedik 2" filmi Yrd. Doç. Dr. Cevdet Özdemir tarafından yapılan bir inceleme de analiz edildiği için biz burada bu çalışmanın sonucunda elde edilen verileri kullanacağız. Bu sebeple"Kan" filmi bu çalışmada genel olarak analiz birimimizi oluşturmaktadır. Bu filmdeki olumsuz davranışlarla ilgili veri toplamak için anlam odaklı davranışlar, sözcükler veya cümleler daraltılmış birimlerdir. Burada öncelikle olumsuz davranışlar belli kategoriler altında toplanmıştır. Bu kategoriler hakaret, aşağılama/ azarlama, küfür, fiziksel şiddet, cinsel taciz, silah görüntüsü, silah kullanımı ve farklı bir kategori olarak kadına yönelik şiddet belirlenmiştir. Bu olumsuz davranışların tekrarlanma sıklığı SPSS 16 programıyla analiz edilmiştir. Filmlerdeki şiddet sahnelerinin referans alındığı reklam filmleri olarak da Şahan Gökbakar'ın oynadığı üç ve Kadir İnanır'ın oynadığı iki reklam filmi seçilmiştir. Her iki ünlü isim de pek çok reklam filminde oynamıştır. Bu reklam filmleri arasında beş reklamı seçme kriterimiz, filmlerdeki şiddet sahnelerinden referans alınarak çekilmiş olmalarıdır. Bu reklam filmleri de içerik analizi tekniğiyle analiz edilmiştir.

SİNEMADA NE BU ŞİDDET BU CELAL!

İmaj ve markaların oluşumu ile belirginleşen ikonografik inanışlar, çağdaş kültürlerde vazgeçilmez konumlar kazanmıştır. Medyayı saran popüler kültür ürünleri, medyanın kendine özgü fantastik formlarına aktarılıp, estetize edildiği sürece anlam kazanmaktadır. (Batı, 2005: 179) Bu fantastik formların başında da sinema gelmektedir. Popüler kültürün ürünleri sinemada bazen yeniden formüle edilip aktarılmakta bazen de sinema bizzat yeni formlar üretmektedir. Şiddet figürü de bu formlar arasındadır. Şiddet figürünün sıklıkla işlendiği korku filmleri, Drakula ya da vampir sinema filmleri ayrı bir kategori olarak (daha çok korku kategorisinde) ele alınmakta olup kategori başlığı başta olmak filmin afişi ya da fragmanındaki görüntü ve müzik, seyirciye ne tür bir film izleyeceği hakkında baştan bilgi verir. Fakat benzer uyarıcı motifleri çoğu zaman drama ve komedi filmlerinde de görürüz. Çoğu zaman dram ya da komedi tarzındaki sinema türünde de şiddet figürünün sıklıkla kullanıldığına şahit oluruz. Söz konusu filmlerde pek çok silah ve kan görüntüsü mevcut olup genelde bunlara bir de sözlü şiddet eşlik etmektedir. Gelgelelim medya temsilcileri bu durumu kabul etmemekte ve yaptıklarının sadece sanat olduğunu iddia etmektedirler. Senaristlerin ya da medyada yaptığı işi savunanların en temel dayanaklarından biri de sanatın toplumun bir yansıması olduğu yani toplumda var olanları estetik bir dille aktarıldığı şeklindedir. Ya da tamamen bir kurmaca olduğu için insanları etkileme gücüne sahip olmadığı iddia edilmektedir.[2]Adorno'ya göre ise sinema mazeretçilerinin cephaneliğindeki bu en güçlü sav aynı zamanda en kabasıdır: Sinemanın kitlesel olarak tüketilmesi. Kültür endüstrisinin bu vahşi aracını popüler sanat olarak nitelemektedirler. Filmlerin özerk yapıtının normlarından azadeleğinin onları estetik sorumluluktan da kurtardığına inanılıyordur; çünkü bu görüşü savunanlara göre böyle standartlar zaten gericidir. (Adorno, 2009:212) Her şeyi kapsayan bir ideoloji olarak sinemanın insanlığın nesnel çıkarlarına aykırılığı kar güdüsünün, kendini ayartmanın ve yalanın statükosuyla iç içe geçmiş oluşu, hiçbir yanlış anlamaya imkân bırakmayacak biçimde kanıtlanabilir. Fiili bir bilinç halini bahane ederek yapılan hiçbir itiraz, bu bilincin hem kendisiyle hem de nesnel koşullarla çelişkisini kavrayan ve böylece onu aşan sezişleri veto edemez. (Adorno, 2009:214) Sinema, özneleri toplumsal işlevlere dönüştürme çabasında o kadar başarılı olmuştur ki, tümüyle kapsanmış ve içerilmiş olanlar artık hiçbir çatışkının farkında değildir ve kendi çarpıtılmalarını, insansızlaştırılmalarını da çok sıcak ve insani bir şey gibi zevkle izlemektedirler. Kültür endüstrisinin topyekûnluğu, dışarıda hiçbir şey kalmayacak biçimde bütün öğelerinin birbirine bağlanmış olması, topyekûn toplumsal aldanışla birdir. Karşı savları da bu yüzden o kadar hafife alıyordur. (Adorno, 2009:215)

Çalışmamızda Kadir İnanır'ın başrolünü oynadığı "Kan" ve Şahan Gökbakar'ın başrolünü oynadığı "Recep İvedik 2" filmleri ele alınmıştır. Bu iki filmden iki prototip çıkmıştır: Deli

[2]http://www.saglikveyasamdergisi.com.tr/psikoloji-ve-ruh/1392-diziler-ruh-saglimizibozuyormu.html
http://tv.haberturk.com/programlar/video/turkiyenin-nabzi-9-nisan-2013-dizilerin-toplumsal-etkileri-55/87161

Kadir ve Recep İvedik. Bu iki tiplemeyi meydana getiren unlardan en önemlisi şiddet nosyonudur. Deli kadir tiplemesinde mert, kimseye eyvallahı olmayan bir kabadayı görüntüsüyle öne çıkarken; Recep İvedik tiplemesinde ise argo konuşan, her haliyle iğreti ama bir o kadar da komik bir adamın komik hikâyesinin altında ise Weber'in İdeal tipinin olumsuz bir örneği olarak maganda (Özdemir, 2009: 421) yatmaktadır.

Kadir İnanır Ve "Deli Kadir" Tiplemesi

Deli Kadir marka karakteri, 01.04.1977'de gösterime giren ve Mehmet Aydın'ın senaristliğini Remzi Jöntürk'ün de yönetmenliğini yaptığı "Kan" filminde hayat bulmuştur. Bir kiralık katille, ressam kızın aşkı ekseninde düzeni sorgulayan 70'li yıllar filmidir. Kabadayılığın fena halde abartıldığı, 'Ben Kadir... Deli Kadir uleeeen' repliğiyle fenomen olmuş bir filmdir. (http://www.haberler.com/kan-filmi-2858498-haberi/)

Gerçekleştirilen içerik analizi verilerine göre, filmde toplam 128 olumsuz davranış vardır. Bunlar % 25,8 oranıyla silah görüntüsü ve % 19,7 oranıyla silah kullanımı ilk sıralarda gelmektedir. Daha sonra sırasıyla hakaret (% 17,4), aşağılama/azarlama ve fiziksel şiddet (12,1), küfür (%3,8) ayrı bir kategori olarak kadına yönelik şiddet (% 6,8) gelmektedir. (Tablo 1) Kadına yönelik şiddet kısmında hırpalama, tokat atma, kaçırma, cinsel taciz şeklinde yapılan şiddet davranışları görülmektedir.

Tablo 1: Kategorilerine Göre Olumsuz Davranışlar

OLUMSUZ DAVRANIŞ	SAYI	%
Hakaret	23	17,4
Aşağılama/Azarlama	16	12,1
Fiziksel Şiddet	16	12,1
Küfür	5	3,8
Silah Görüntüsü	33	25,8
Silah Kullanımı	26	19,7
Kadına yönelik Şiddet	9	6,8
Toplam	128	100,0

Filmdeki olumsuz davranışların kaynak kişilerine baktığımızda filmin başkahramanı Deli Kadir 52 (%40,7) olumsuz davranışla başı çekmektedir. Filmdeki diğer karakterlerin şiddet uygulama yüzdelikleri ise şöyledir: Zerrin (%14,1), Kerimoğlu (% 10,3), filmdeki fedailer(% 10,9),düğünde eğlenen gençler (% 9,2), patron (%2,3), bardaki genç (% 2,3) ve diğer kategorisinde saydığımız patronun karısı, baba, çocuk taciri, kabadayı Selim (% 10,2) gelmektedir. Filmin başrol kadın karakteri olan Zerrin ise Deli Kadir'den sonra ikinci en fazla olumsuz davranış gösteren kişi olmuştur. (Tablo 2) Filmde markalaşan ve bir fenomen haline gelen "Deli Kadir" lakabı filmde, "Ben Kadir, Deli Kadir ülennn…" diyerek kendini tanıtan başta başrol oyuncusu Kadir İnanır ve diğerleri tarafından 12 defa kullanılmıştır.

Tablo 2: Kaynaklarına Göre Olumsuz Davranışların Dağılımı

	Hakaret	Aşağılama/ Azarlama	Fiziksel Şiddet	Küfür	Silah Görüntüsü	Silah Kullanımı	Kadına yönelik Şiddet	Toplam	%
Deli Kadir	4	7	12	3	12	8	6	52	40,7
Kerimoğlu	1	2	1	0	4	4	1	13	10,2
Fedailer	1	0	1	0	7	5	0	14	10,9
Zerrin	10	3	0	0	3	2	0	18	14,1
Patron	1	2	0	0	0	0	0	3	2,3
Düğündeki Gençler	0	0	0	0	6	6	0	12	9,4
Bardaki Genç	2	1	0	0	0	0	0	3	2,3
Diğer	4	1	2	2	1	1	2	13	10,2
Toplam	23	16	16	5	33	26	9	128	100

Bu istatistiği verileri hem görsel kılmak adına hem de daha sonra reklamlarda benzer bir sahne kullanıldığı için aşağıdaki sahneler ile analiz edebiliriz. Filmde Deli kadir bir kabadayıdır ve hapisten yeni çıkmıştır. Kabadayılığın mebzul miktarda olduğu âlemde racon kesen Deli Kadir, bir gün Zerrinle yolları kesişir. Zengin bir ailede büyüyen Zerrin için Deli Kadir de onun dünyası da çok başkadır. Filmde Deli Kadir, Zerrin'i o sosyete hayatından biraz uzaklaştırıp kendisini tanıması için onu bir düğüne götürür (aslında kaçırarak zorla götürmüştür). Düğünde silah sıkarak düğünü kutlamak isteyen gençler (günümüzde artık maganda olarak nitelendirilen bu davranış filmin en renkli sahnelerinden biridir) Deli Kadir'den gerekli olan izni aldıktan sonra damat ve onun arkadaşları silah sıkma yarışına girerler. Deli Kadir kendi üslubuyla Zerrin'in de silah sıkmasını ister. (Resim1)

Resim 1: Deli Kadir'in Zerrin'e silah vermesi

Resim 2: Bakışlardaki Şiddet

Deli Kadir silahı almakta tereddüt eden Zerrin'e en az silah kadar korkutucu ve tesirli bakışlarını yöneltir. Burada bakışlarındaki gücü silahtan aldığını düşünmek hem yanıltıcı hem de Deli Kadir'e bir hakaret olarak değerlendirilebilir. Buradaki silah ancak onun bakışına eşdeğer bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. (Resim 2) Deli Kadir'in delici bakışları daha sonra bir reklam filminde de karşımıza çıkacaktır.

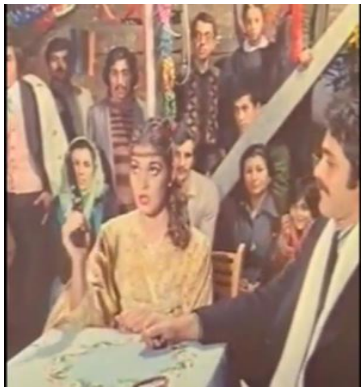

Resim 3: Zerrin'in silah kullanımı.

Deli Kadir'i daha iyi tanıma fırsatına erişen Zerrin, silahla ne kadar tanışık olursa o kadar Deli Kadir'i tanıyacağını ve sevgisini kazanacağını korkuyla da(Resim 3) olsa fark eder. Kendi silahını Zerrin'e hediye eden Deli Kadir, onun silahı kullanmasıyla memnuniyeti gözlerine yansır. Silahla ilk tanışmasını yaşayan ve çok iğreti bir şekilde kullanan Zerrin, filmin sonunda usta bir şekilde silahı kullanır ve Deli Kadir'i gözünü kırpmadan ve hedefini şaşırmadan tam on ikiden vurur. Tablo 1'de de görüldüğü üzere Zerrin, Deli Kadir'den sonra en fazla olumsuz davranış gösteren kişidir. Bir kabadayıya yaraşır bir kadın imajı verilen sosyetenin nazlı kızı Zerrin, Deli Kadir'in babasını öldürdüğünü öğrenince kanını yerde bırakmayan bir Kabadayı gibi (örneğin Deli Kadir gibi çünkü o da abisinin ölümüne sebep olduğunu düşündüğü inşaat sahibini öldürmüştü) Deli Kadir'i onun kendisine hediye ettiği silahla öldürmüştür. Görüldüğü gibi Kan filminde ortaya çıkan Deli Kadir tiplemesi o kadar başarılı olmuştur ki, bu gün dahi onun bu marka karakteri Deli Kadir ve Kadirizm fenomenlerini üretmiştir.

Recep İvedik Tiplemesi

Recep İvedik marka karakteri, 13 Şubat 2009'da vizyona giren ve Şahan Gökbakar'ın canlandırdığı Recep İvedik sinema filminin başrol karakteridir. Mesleği 'camın önünde oturmak' olan Recep İvedik, dağınık siyah saçları, 'dört aydan fazla giymediği turuncu gömleği', ağzındaki sigara izmariti ve omzundaki sigara külleriyle dikkat çekmiştir. Şahan Gökbakar'ın hazırladığı çeşitli televizyon şovlarında yer alan İvedik karakteri, yine aynı karakter ismiyle sinema filmleri serisi olarak vizyona girmiş ve gişe rekorları kırmıştır. (http://www.turkcebilgi.com/ansiklopedi/recep_ivedik) Recep İvedik filmi başta Recep İvedik olmak üzere çevresindeki insanlara ve nesnelere karşı saldırgan ve aşağılayıcı sosyal unsurların ağırlıklı olduğu bir filmdir. Daha filmin hemen başında apartmandan sokağa çıkar çıkmaz cinsel organıyla oynaması filmin nasıl bir yönde seyredeceğini baştan göstermektedir. Sağa sola yalpalayarak yürümesi, böğürtü şeklindeki gülmesi, etrafındaki kişilere her fırsatta ulan, lan gibi sözcüklerle sözel şiddette bulunması, diğer insanlarla ilişkilerinde yalnızca kendi istek ve duygularını öne çıkartarak onların her türlü değerlendirme ve karşı çıkışlarını bastırmasıyla Recep İvedik önü alınamaz bir magandadır. (Özdemir, 2009: 423)

Özdemir'in yapmış olduğu Recep İvedik 2 filminin içerik analizine göre, filmde toplam 646 olumsuz davranış vardır. Bunlar arsında % 31,7 oranıyla sözlü şiddet birinci sırada yer almaktadır. Daha sonra sırasıyla aşağılama (% 22,6), argo (% 12,8), gayri ahlakilik (% 6,3) ve küfür (% 1,9) gelmektedir. (Tablo3) Sözlü şiddet kategorisinde değerlendirdiğimiz "lan" sözcüğü film içinde tam 78 kez geçmektedir. Ayrıca kadınlara karşı aşağılayıcı bir anlamda kullanılan "karı-kız" gibi ifadeler toplam 10 kez kullanılmıştır. (Özdemir, 2009: 424)

Tablo 3: Kategorilerine Göre Olumsuz Davranışlar

Olumsuz davranış	Sayı	%	Olumsuz davranış	Sayı	%
Sözlü Şiddet	205	31,7	Küfür	12	1,9
Fiziksel Şiddet	150	23,2	Cinsel Taciz	6	,9
Aşağılama	146	22,6	Müstehcenlik	3	,5
Argo	83	12,8	Toplam	646	100,0
Gayri Ahlakilik	41	6,3			

(Kaynak: Özdemir, 2009: 424)

Filmdeki olumsuz davranışların kaynak kişilerine baktığımızda filmin başkahramanı Recep İvedik 531 olumsuz sosyal unsurla başı çekmektedir. (% 9) Recep İvedik'in olumsuz davranışlarının % 47'si şiddet kategorisi içerisinde yer almaktadır. Recep İvedik karakterinin sergilediği olumsuz davranışların kategorilerine göre sıralaması ise şöyledir: Sözlü şiddet /% 32), fiziksel şiddet (% 25), aşağılama (% 18), argo (% 14) ve müstehcenlik (% 7). Bu konuda kendisinden beklenen toplumsal rol dikkate alındığında nene de hiç geri kalmamaktadır. Nenenin olumsuz davranışları arasında birinci sırada aşağılama (% 35) yer almaktadır. Sonra sırasıyla fiziksel şiddet (% 26) ve sözlü şiddet (% 2) gelmektedir. (Tablo 4) (Özdemir, 2009: 425)

Tablo 4: Kaynaklarına Göre Olumsuz Davranışların Dağılımı

KAYNAK	Aşağılama	Sözlü Şiddet	Fiziksel Şiddet	Küfür	Argo	Müstehcenlik	Cinsel taciz	Gayri ahlakilik	Toplam
Recep İvedik	97	171	133	6	76	3	6	39	531
Nene	21	12	16	5	5	0	0	1	60
Ali Kerem	4	0	0	0	0	0	0	0	4
Hakan	0	3	0	0	1	0	0	0	4
Kadın	12	8	1	1	0	0	0	0	22
Erkek	12	11	0	0	1	0	0	1	25
Toplam	146	205	150	12	83	3	6	41	646

(Kaynak: Özdemir, 2009: 425)

Recep İvedik -2 filminin kısaca hikâyesi şudur: Recep'in tek yakını, kıllı, yaşlı ve zamanını PlayStation'da Pes oynayarak geçiren babaannesidir. Babaannesi Recep'in yaşadığı sarhoş, aylak ve avare hayatı bırakıp iş bulmasını, evlenmesini ve saygınlık kazanmasını ister. Recep babaannesinin istekleri için harıl harıl kendisine iş aramaktadır. Recep İvedik her işe gider, gittiği işlerde de ortalığı birbirine katar. Kuzeni Hakan'ın yakın çevresi çok geniş olduğu için sahip olduğu iş yerinde ona yeni bir iş verir. Torpilli Recep, bir yandan işyerinde terör estirirken, bir yandan da işi öğrenecektir. Bir gün şirkete gelen Recep İvedik, kimsenin masa başında göremez ve ileride bir delikanlı bilgisayara bakıyordur. Recep, herkesin nerede olduğunu sorar cevap olarak saatin yarım olduğunu ve milletin öğle yemeğinde olduğunu öğrenir. İkisi konuşmaya başlar. Recep: "Bu internette karı kız dolanıyo diyolar, o doğru mu yav" diye sorarak konuşmaya başlar ve "evet" yanıtını aldıktan sonra bir arkadaşlık sitesine üye olur ve her şey böyle başlar... (http://www.turkcebilgi.com/ansiklopedi/recep_ivedik)

Recep İvedik, her şeyle kavga eden ruh hali filmin pek çok sahnesinde vardır. (Resim 4)'te kapıdan geçerken ayağını paspasa silme sahnesi yer almaktadır. Sıradan birinin ayağını sildiği paspası Recep İvedik adeta ayağıyla çiğnemektedir. O sırada kapıdan geçmek isteyen bir şahsı ise önünü keserek geçmesine paspası iyice çiğneyene kadar müsaade etmediği görülmektedir. Bu sahnenin bir benzerini ise "Recep'in Tavuğu" isimli reklam filminde de görmekteyiz. (Resim 5)

Resim 4: Recep İvedik'in Paspasla Savaşı

ŞİDDETİN YENİDEN ÜRETİM ARACI OLARAK REKLAMLAR

Reklamların sunum biçimleri, özellikle televizyon reklamlarında daha karmaşık bir sürece sahiptir. Bu karmaşıklığın temel nedeni, televizyonun görsel-işitsel yapısından kaynaklanmaktadır. Özellikle görüntü söz konusu olduğunda izleyiciyi etkilemek, zorlu bir süreci de beraberinde getirmektedir. Bu sürecin zorluğu, hedef kitlenin büyüklüğünden ve karmaşık yapısından kaynaklanmaktadır. Ancak hedef kitle her ne kadar büyük ve karmaşık bir yapıya sahip olsa da kuşkusuz belirli ortak kültürel değerlere sahiptir. Bu kültürel değerler, görsel kodlamalar aracılığıyla izleyiciye sunulmaktadır. Böylece, anlamın oluşmasında görüntülerin göstergebilimsel bir işlev üstlenmesi durumu söz konusu olmakta, izleyiciler arasında ortak bir algılama alanı yaratılmakta ve mesajın amacına ulaşması sağlanabilmektedir. Reklamın en önemli amacı, izleyicileri anlık bir zevk ve hoşluk ile beraber yerlerinden doğrultmak, satış çabasını bir eğlence perdesiyle gizlemektir. Eğlence perdesiyle anlatılmak istenilen; bir kişiyi veya durumu tanımak, bir bilmeceyi çözmek, bir kişiye veya tarza gülmek, bir aşırılık karşısında heyecanlanmak veya benzeri şekilde olabilmektedir. Bunu yapmanın en etkili yollarından biri ise bu ürün ve hizmeti ürünle örtüşecek tanınmış bir kişi ile tanıtma stratejisidir. Pazarlama iletişimcileri bunu gerçekleştirirken ürün veya markalarında bir kişilik, dahası star bir kişilik kazandırmaya çalışmaktadır. (Bakır, 2007:67) Çoğu zaman ünlü isimler bu ürünlerin marka kişileri olur çıkar. Bazen de bir ürünün birden fazla marka kişisi varken bazen de bir ünlü çok sayıda ürünün marka kişisi olur. Bazen de ünlüleri marka yapan karakterler reklamların marka kişisi olur. Ünlülerin ünlenmesinde ya da ününün artmasında önemli olan bu marka karakterlerin reklamlar aracılığıyla kullanılarak tekrar gündeme gelmesiyle birlikte bu marka karakterler yeniden üretilir. Karakteri oluşturan anlamlar reklam filmiyle ilgili olarak zihinlerde tazelenir. Karakterin muhtevasında X varsa X, Y varsa Y tekrardan üretilir. Satış çabasını bir eğlence perdesiyle gizlemek isteyen pazarlamacılar bazen şiddeti de referans alarak eğlenceli olduğunu düşündükleri reklamları yaptırmaktadırlar. Amacı sadece daha fazla satışı yakalamak olan pazarlamacı, bu amaçla pek çok reklam yaptırır. Çünkü reklamda mizahın

kullanımı oldukça yaygın ve bir o kadar da tartışmalı bir uygulamadır. Mizah içerikli reklamlar dikkat çekiciliğinin sağlanması, reklama yönelik olumlu tutumlar geliştirilmesi gibi konular bakımından önemli başarılar elde edebilmektedir. (Bakır, 2006: 13) Mizahın ikna sürecine olan katkılarından biri kaynak güvenirliğine ve sevilirliğine yaptığı olumlu etkidir. Çoğu insan genel olarak mizahi konulara yönelme eğilimi taşımaktadır ve kendilerini güldüren durumlara ya da kişilere, yaşadıkları olumlu psikolojik değişimden dolayı sempati ile yaklaşmaktadır. Çünkü ikna sürecinde hedefin kaynağı sevmesi, kendisine gelen mesajlara olumlu bir hava ile yaklaşmasını sağlamakta, bu da ikna olmasını kolaylaştırmaktadır. (Bakır, 2006:162) İşte (bilerek ya da bilmeyerek) yapılan bu reklamlarda çoğu zaman gülümsetici bir şekilde de olsa şiddet yeniden üretilmektedir.

Reklamlarda mizah unsurunun kullanılabilirliği reklamcıları mizahı kullanan ünlü isimlere götürmüştür. Turkcell firmasının "Recep'in Tavuğu" reklam filmlerinin de başkarakteri olan Recep İvedik (Şahan Gökbakar) bu isimlerden biridir. (http://www.turkcebilgi.com/ansiklopedi/recep_ivedik) Uluslararası film sitelerinde dahi komedi tarzı filmler arasında yer alan (http://www.imdb.com/title/tt1193516/) ve ülkemizde de komedi türünde gösterime giren Recep İvedik tiplemesinin sosyolojik bir analizini yapan Özdemir'e göre Weberci ideal tip[3] anlamında Recep İvedik, bir maganda ideal tipidir. Çünkü bu ideal tipte aşağılama, küfür, argo, kabalık, sözlü ve fiziksel şiddet fazlasıyla vardır. (Özdemir, 2009: 421) Bir marka karakter olan Recep İvedik, reklam filmiyle tekrar gündeme gelmesiyle birlikte yeniden üretilmiştir. Marka karakteri oluşturan anlamlar reklam filmiyle ilgili olarak zihinlerde tazelenmiştir. Recep İvedik karakterini oluşturan anlamlar daha önceki bölümlerde açıklanmıştı. Buna göre aşağılama, küfür, argo… vb. şiddetin var olduğu bu anlamlar reklam filmleriyle tekrar üretilmiştir. Reklam filminde hiç şiddet sahnesi olmasa da marka karakterin varlığı dahi şiddeti yeniden üretilmesine sebep olmaktadır. Kaldı ki reklam filmlerinde de şiddet sahneleri mevcuttur. Bunlardan biri olan Resim 5'te Recep İvedik'in perdeyle olan savaşı Resim 4'te de paspasla olan savaşın bulunduğu film sahnesini hatırlatır. Reklam filminde de Recep İvedik, içeri girmek için basitçe bir el hareketiyle açabileceği perdeyi kendine has bir üslupla adeta kavga edercesine açmaya çalışmaktadır. Onun bu halini korku ve kaygıyla izleyen çaycının bakışları da Recep'in tavrının yarattığı etkiyi göstermesi bakımından ilginçtir. (Resim 5)

[3]İdeal tip, Max Weber sosyolojisinden köken alınan bir terimdir. Weber'e göre ideal tip şu anlama gelir: "Herhangi bir değer yargısıyla ilgisi olmayan, az çok var olan bazen de var olmayan birçok somut, belirli ve göze çarpan olguların özelliklerinin bir sentezi olarak analitik bir yapı içinde düzenlenmiş ve birleştirilmiş soyut bir zihinsel yapıttır. (Kızılçelik, 1994: 250-251) Yani bir ideal tip, genellikle bir sosyal kurum veya süreç için soyut bir modeldir. (Edgar& Sedgwick, 2007: 175) Swingewood'a göre ideal tip, gerçekliğin bir betimlemesi değil, tekil bir fenomenin özsel (ortalama değil) özelliklerini birleştiren zihinsel bir kurgudur. İdeal tip terimi ahlaki bir bakış açısı içermez; toplumsal fenomenlerin anlaşılması ve açıklanmasını kolaylaştıran metodolojik bir kavramdır.(Swingwood, 2010: 156-157)

Resim 5: Recep İvedik'in Perdeyle Savaşı

Öztürkcell reklam serisinde oynayan Şahan Gökbakar, bu reklam serisinde Recep İvedik tiplemesiyle oynamamıştır. Şekil olarak Recep İvedik'e benzemez ama reklam filmindeki diyaloglar birebir Recep İvedik'ten alınmış gibidir. Turkcell Joker paket reklam filminde Öztürk karakteri, Turkcell Joker paketini kullanan çobanı "Bak öyle jokerli falan konuşma, senin kafana odunu burdan vururum ha. Vallaha odunu vururum selocanları üzerine salarım ha. Joker ne ki, ne ki joker…" şeklinde konuşarak tehdit eder. Bu diyalog sayısız Recep İvedik repliklerinden biri gibidir. (Resim 6) Bir başka Turkcell reklamında kendisini desteklemeyen dükkân komşusunu (Kardeşler Bakkaliyesi), "Senin de alacağın olsun, bi de komşusun burda. Tabela yaptıracam kocaman Kalleşler Bakkal diye."(http://www.youtube.com/watch?v=sGN4nhs2GRI) şeklinde güya kırgınlığını dile getirir fakat biz biliyoruz ki sözel şiddeti yapmak Recep İvedik'in en büyük marifetlerinden biridir. (Tablo 4)

Resim 5: Öztürk'ün Çobanla Savaşı

“Recep’in Tavuğu: Psikolog” reklam filminde ise, Recep İvedik’in artık rüyalarına kadar giren tavuğun psikolojisini nasıl bozduğunu psikoloğa anlattığı sahneyle başlar. Önce tavuğun hakaretvari tanımlamasını (“Böle kaknem hayvanla, o böyle meymenetsiz hayvanla göz göze …”) yapar ve ardından saatin dolduğunu söyleyen psikoloğu azarlayarak aşağılar. (Resim 6) İşte psikologla olan bu diyalog Ruh sağlığı uzmanı Prof. Dr. Şahika Yüksel’in dikkatini çekmiş ve Yüksel, reklam filmini Reklam Özdenetim Kurulu’na şikâyet etmiştir. Şikâyet metninde şu ifadeler yer almaktadır: “Bu reklam programında ifade edilen sözler ve tutum psikoterapi yöntemini değersiz ve işlevsiz olarak göstermektedir. Aynı zamanda, tıp veya psikoloji fakültelerinde üniversite eğitimini ve ayrıca ruh sağlığı uzmanlığı/ klinik psikoloji uzmanlığı ve psikoterapi eğitimini yapmış olan ruh sağlığı uzmanı/ psikoterapistin kuramsal bilimsel ve uygulamadaki birikimini aşağılayan, yılların eğitimine ve deneyimine dayanan emeğini, "geyik muhabbetine" eş değer gösteren ve yok sayan reklam yer almaktadır.” Reklam Özdenetim Kurulu, ilgili konu hakkında Prof. Dr. Şahika Yüksel’i haklı bulduğunu şu ifadelerle bildirmiştir: “ Filmin senaryosundaki psikoterapiste gitmiş hasta ile ruh sağlığı uzmanı arasındaki diyalogda kullanılan yuuuh sözcüğü ve uzman tarafından istenen ücrete karşı kullanılan ifade biçimi söz konusu mesleği aşağılayıcı nitelikte bulunmuştur. Ayrıca verilen bu sağlık hizmeti için istenen ve piyasa rayicine uygun olan ücretin fahiş olarak gösterilmesi ve bunun hiç ilgisi olmadığı halde telekomünikasyon alanındaki konuşma ücreti ile karşılaştırılarak haksızca elde edildiği imasında bulunulması da aynı şekilde bir mesleği aşağılama olarak görülmüştür. Belirtilen sebeplerden dolayı Reklam Özdenetim Esaslarının ‘Kötüleme’ başlıklı 12. maddesine aykırı olan reklamın bu hali ile yayınlanmaması gerekir.”(http://www.psikologlar.org/psikoloji-haberleri/recepin-tavugu.html)

Resim 6: Recep İvedik ve Psikolog

Deli Kadir marka karakterini canlandıran Kadir İnanır’ın oynadığı reklam filmlerinde benzer hadiseler mevcuttur. Profilo reklamında Deli Kadir, bir AVM’de gezerken bakışlarıyla ortalığı toz duman eder. Sadece bakışıyla, bardaklar, camlar, avizeler, gözlük camları parçalanır; koskoca LC televizyonları düşürür; hatta bir bayanın gömlek düğmeleri dahi bu bakışlara dayanamaz açılır. (Resim 7)

Resim 7: Deli Kadir Mağdurları

Görüldüğü üzere Deli Kadir reklam filminde ise silaha bile gerek duymadan sadece bakışlarıyla ortalığı toz dumana katmaktadır. Ama bu bakışların tesir etmediği densiz bir marka (Profilo) vardır. Ne kadar sert bakarsa baksın ne kadar yumruğunu sıksa da sıksın Profilonun dayanıklı ev aletlerine hükmü geçmez. (Resim 8) Deli Kadir alelade bir markayla karşı karşıya olmadığını anlar ve bakışları değişir. Çünkü mertlik Deli Kadir'in şanından olduğu için bakışları kadar sert ve de mert olan Profilonun dayanıklı ürünlerine saygı duyar hatta onu sever.O sebeple de bakışları artık sert değil, yumuşaktır. Deli Kadir dünyaya artık profilonun penceresinden bakmaktadır, ona teslim olmuştur. (Resim 8)

Resim 8: Deli Kadir Bakışları

Baudrillard'a göre, insan kültüründe göstergeler dört temel evrende gelişmiştir. Buna göre ilk evre gerçekliğin bir yansıması olarak göstergelerin (kelimeler ve imgelerin) gelişimini içerir. İkinci evrede, göstergeler hakikati süslemeye, abartmaya veya çarpıtmaya başlar, ancak genelde hala gerçekliği yansıtır ve simgelerler. Üçüncü ve dördüncü evrelerde, göstergeler ve simülasyon gerçekliğin yerini alır ve nihayetinde sembolik bir topluma, semboller ve göstergelerin gerçek şeylerle hiçbir ilişkisinin bulunmadığı ve hatta insan ilişkilerinin salt sembolik olduğu katıksız bir 'simülakrum' toplumuna geçilir. (Slattery, 2010: 471) Kadir İnanır'ın Yaban Ali marka karakteri Haneler isimli komedi yapımı dizide mizahi unsurlarla taklit edilmiştir. Aslına uzun ömürler veren bu taklit o kadar başarılı olmuştur ki, bir reklam da gerçek- kurgu Deli Kadir- Yaban Ali- vd.[4] bir yanda taklit-kurgu Yaban da bir yandadır. Baudrillard'ın simülasyonuna güzel bir örnek olarak alacağımız Deli Kadir tiplemesini şu şekilde analiz edebiliriz; toplumdaki kabadayılık önce Kan filminde Deli Kadir tiplemesiyle gerçekliğin bir yansıması olarak görülebilir. Filmde Deli Kadir göstergesiyle hakikat süslenmiş, abartılmış ve çarpıtılmış olsa da gerçekliği hala yansıtır vaziyettedir. Çünkü Kadir İnanır'da şiddetin mündemiç olduğu bir erkeklik modelinin ('kabadayı') temsili ve söz konusu erkeklik

[4] Haneler isimli komedi dizisinde Kadir İnanır'ın Yaban isimli filmindeki Yaban Ali karakteri taklit edilmiştir. Gerek Yaban Ali karakteri olsun gerek Deli Kadir karakteri olsun her iki marka karakter Kadir İnanır'ın şahsında toplanmış gibidir. Yani reklam filmine göre Kadir İnanır oynadığı tüm kabadayı, sert ve haşin bir erkek olma karakterlerini kendi kimliğinde barındırmaktadır. O sebeple bu reklam filminde biraz Yaban biraz Deli Kadir ve biraz oynadığı diğer karakterler yer almaktadır. Gerçek kurguda Kadir İnanır, taklit kurguda Yaban Ali dememizin sebebini bu şekilde açıklayabiliriz. Çalışmamız açısından göz ardı edilemeyecek bir reklam filmi olması hasebiyle ele alınmıştır.

modelinin bu temsiller üzerinden yeniden üretildiğini ve akabinde bu modellerin/temsillerin ironisini görüyoruz. Aslında söz konusu reklamlarda iki şeyin birden ironisi var: hem bu rol modelin/kabadayı erkeklik biçiminin, hem de bizzat bunun temsilinin (söz konusu erkeklik modelinin söz konusu aktörün kişiliğinde bir dönem öne çıkmış olmasının)... Bu iki fenomen ('gerçekliğin temsili' ve 'bu temsilin ironisi') Baudrillard'a göre aynı gerçeklik düzleminde (simülasyon) yer alıyor; yani 'taklit-kurgu Yaban Ali' ile 'gerçek-kurgu Kadir İnanır' aynı gerçeklik düzleminde konumlanıyorlar. İlkinde 'temsil' ikincisinde 'ironi' var ama her ikisi de 'medya gerçekliği' düzleminde yer alıyor. Esasen temsil ile ironinin sınırlarının geçirgenleştiği, hatta hepten hükümsüz kaldığı bir düzlemde, 'gerçeği' biri diğerinden daha iyi yansıtmıyor; ya da her birinin karşılık geldiği bir gerçeklik alanı var. Baudrillard'ın medya kuramı açısından baktığımız vakit, medyanın kendisi gerçekliği yansıtan/temsil eden değil (körfez savaşı örneğinde olduğu gibi bütünüyle gerçekleri konu alsa bile) kendi gerçekliğini üreten bir alan ('hipergerçeklik' dediği şey)... Bu türden bir gerçeklikte de gerçeğin 'hakikatliliğinden' değil ama 'işlevselliğinden' söz edebiliyoruz. Böyle baktığımızda hem 'taklit-kurgu Yaban Ali'nin hem de 'gerçek-kurgu Kadir İnanır'ın kendi işlevselliklerini de üreten gerçeklik alanları yarattıklarını görürüz. (Resim 9)

Resim 9: Deli Kadir'in Hışmına Uğrayan Yaban

SONUÇ

Bu çalışmada reklamların referans aldığı ve ünlülerin rol aldığı marka karakterler aracılığıyla şiddetin nasıl yeniden üretildiği analiz edilmeye çalışılmıştır. Öncelikle "Deli Kadir" ve "Recep İvedik" marka karakterlerinin çıkış noktası olan filmler analiz edilmiştir. "Kan" ve "Recep İvedik-2" filmleri içerik analizlerine yer verilmiş ve ardından bu iki marka karakter üzerine kurulan reklam filmleri analiz edilmiştir. Sonuç olarak görülmüştür ki, sinema filmlerinde kategori olarak drama veya komedi tarzında olan filmlerde dahi şiddet içerikli sahneler yer almaktadır. (Biz bu çalışmada sadece iki örnek ele aldık) Kabadayı ve maganda ideal tipleri olarak görebileceğimiz marka karakterler bu filmlerin bir ürünüdür. Görülen o ki, sadece sinema sektörü değil reklam sektörü de bu marka karakterleri kullanmaktadır. Bu karakterler üzerinden mizahi dahi olsa (sadece bu kişilerin görüntüsü ya da sadece sesleri, bakışları bile çoğu zaman yeterli olmaktadır.) şiddet yeniden üretilmektedir.

Peki, bu tarz reklamlar niçin yapılmakta ve neden ünlü isimler bu reklamlarda yer almaktadır? Bu soruların cevabını bizlere Sullivan vermektedir: "Ünlü birini alıp reklamda

oynatmak yeterli değildir, çünkü ödünç alınmış ünden kötüsü yoktur. Reklamda yer alan ünlüyü sıra dışı bir şekilde değerlendirmek gerekir. Örneğin, sinemada canlandırdığı akıl hastası rolüyle bilinen Dennis Hopper, ünlü oyuncular tarafından giyilmiş Nike ayakkabılarını koklamak için soyunma odalarında dolaşan, akli dengesini kaybetmiş bir hakemi canlandırmıştır. Unutulmamalıdır ki, bir yıldız bir kavram değildir, sadece bir uygulama tekniğidir." (Sullivan, 2004: 157-158 aktaran Bakır, 2007: 76) Görüldüğü gibi ünlüler ya da onların marka karakterlerinin varlığı reklam stratejisi açısından sadece bir uygulama tekniği olmaktan öte bir anlam ifade etmemektedir. Fakat bu durum onların şiddeti tekrar üretmesinin önüne geçmediği hakikatini de belirtmek gerekir. Pazarlama sisteminin ne menem bir şey olduğunu anlamak açısından Sullivan'ın söylediği şey önemlidir. Öyle ki çok fazla derinlik aranmayan reklamların ürünün satışını artırmak için güldürmesi gerekiyorsa güldürecek korkutması gerekiyorsa korkutacaktır. Burada seyirciye/ müşteriye düşen ise ürünü/reklamı/sinemayı ya gülerek alacaktır ya da korkarak (!)…

KAYNAKÇA

Adorno, T. W. (2009). Minima Moralia: Sakatlanmış Yaşamdan Yansımalar. İstanbul: Metis Yayınları, 6. Baskı.

Aksoy S., İcil, A.(2007). "Reklamlar Aracılığıyla 'Tüketen ve Tüketilen Bir Nesne' Olarak Kadın Sunumuna Göstergebilimsel Yaklaşım", içinde Özgür Yılmazkol (Der), Medya Okumaları, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım,.

Bakır, U.(2006). Televizyon Reklamlarında İkna Unsuru Olarak Mizah, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir: Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Bakır, N. O.(2007). Reklam Etkinliği Açısından Tanınmış Kişiler ve Bir Araştırma, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Batı, U.(2005). Bir Anlam Yaratma Süreci ve İdeolojik Yapı Olarak Reklamların Göstergebilim Bir Bakış Açısıyla Çözümlenmesi, C.Ü Sosyal Bilimler Dergisi Aralık Cilt: 29 No:2, s. 175-190.

Çınar, R., Çubukçu, İ.(2009). Tüketim Toplumunun Şekillenmesi ve Tüketici Davranışları-Karşılaştırmalı Bir Uygulama, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:13, s. 277- 300.

Gümüş, A.(2000). Şiddet Türleri " Bir Refleksiyon, Bir Sembol, Bir Gösterge Olarak Şiddet", Toplumsal Bir Sorun Olarak Şiddet Sempozyumu, Ankara: Eğitim Sen Yayınları.

Kapıcıoğlu, İ.(2008). Üniversite Öğrencilerinin Şiddet Algısı, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Kesebir, Z.(1998). Çağdaş Pazarlamada Reklamcılık Prensipleri, M. Ü. İşletme Bilimleri Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Sayı:11.

Kızılçelik, S.(1994). Sosyoloji Teorileri 1. Cilt, Konya: Yunus Emre Grafik Tasarım Yayıncılık.

Mutlu, E. (1998). İletişim Sözlüğü. Bilim Sanat Yayınları, 1998, Ankara.

Özdemir, Z.(2007) .Televizyon Reklam Filmlerinin Tüketici Davranışlarına Etkisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul: Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Page, A. Z., İnce, M.(2008). Aile İçi Şiddet Konusunda Bir Derleme, Türk Psikoloji Yazıları, Aralık, Sayı:11.

Slattery, M.(2010). Sosyolojide Temel Fikirler 3. Baskı, İstanbul: Sentez Yayıncılık.

Swingewood, A.(2010) .Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi 3. Baskı, İstanbul: Agora Kitaplığı.

Yıldırım, A., Şimşek ,H. (2011). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Seçkin.

http://www.turkcebilgi.com/ansiklopedi/recep_ivedik, (Erişim Tarihi: 02.07.13)

http://www.psikologlar.org/psikoloji-haberleri/recepin-tavugu.html (Erişim Tarihi: 02.07.13)

http://www.saglikveyasamdergisi.com.tr/psikoloji-ve-ruh/1392-diziler-ruh-saglimizi-bozuyor-mu.html (Erişim Tarihi: 09.07.13)

http://tv.haberturk.com/programlar/video/turkiyenin-nabzi-9-nisan-2013-dizilerin-toplumsal-etkileri-55/87161, Erişim Tarihi: 09.07.13)

http://www.haberler.com/kan-filmi-2858498-haberi/(Erişim Tarihi: 10.07.13)

SOSYOLOJİ ÖĞRETİMİNDE MNEMONİK SİSTEM VE ROMALI EVİ TEKNİĞİ TÜRK AİLESİNİN TARİHSEL VE SOSYAL DEĞİŞİMİNİN DİZİLER ÜZERİNDEN ANALİZİ ÖRNEĞİ

Gökhan ŞEN[1]

ÖZET

Sosyal bilimlerin tümünde olduğu gibi sosyoloji öğretiminde de birçok problemin olduğu ortadadır. Bu çalışma sosyoloji müfredatında yer alan Toplumsal Kurumlar ünitesi içindeki Aile konusunun Tam Öğrenme kriterlerine uygun biçimde gerçekleşmesi adına yapılmıştır. Edgar Dale'nin geliştirmiş olduğu Yaşantı Konisi'nde öğrenmelerimizin kendi yaşantılarımızla gerçekleşmesi en kalıcı öğrenmeyken, duyarak aynı zamanda görerek gerçekleştirdiğimiz öğrenmeler de kaliteli öğrenmenin gerçekleşmesini sağlayacaktır. Bunun adı 'Etkin Öğrenmedir'. İşte bu çalışma Türk aile yapısında meydana gelen değişimin Türk Dizileri üzerinden daha kalıcı bir şekilde öğretiminin mümkün olacağını ortaya koymak istemiştir. Bu öğretime aynı zamanda Antik Yunan'da kullanılan Romalı Evi Tekniği de eklenerek sosyolojik kavramların daha kalıcı şekilde hatırlanabilmesi durumu oluşturulmak istenmiştir. Bu çalışmada sadece bir teknik ya da medya ile ilişki kurulmakla kalınmamış. Aynı zamanda William Ogborn'un sosyolojiye kazandırmış olduğu 'Kültürel Gecikme' kavramı, köy-kent kültürü, modernleşme, kültürel emperyalizm, cinsel rollerinde meydana gelen değişim ve medyadaki yansımaları gibi birçok konuya da parmak basılmış.

Anahtar Kelimeler: *Aile, etkin öğrenme, Romalı Evi Tekniği, medya, kültürel gecikme*

ABSTRACT

It is obvious that there are many problems at teaching of sociology as all social sciences. This study was done on a behalf of occurring correctly of the family issue which takes part in The Social Institutions with regard to Mastery Learning criteria. While according to Edgard Dale's Cone of Learning, permanent learning are supplied by our own experience, learnings experienced by hearing and seeing provide to occur the qualified learning. This is called " Active Learning ." You see , this study wants to present the changes, happening on the Turkish Family Structure, are possible and also more permanent to teach through the Turkish Series. By adding The Roman House technique which is also used in ancient Greece to this teaching, it is asked to be able to remembered of sociological concepts is a more permanent way. At the same time ' Cultural lag concept' brought by Willam Ogborn to the sociology drawn attention to the village-city culture, modernization, cultural imperialism, reflections on the media and change occurring in sexual roles reflections to the mass media and so forth.

Keywords: *Family, effective learning, Roman House Appliances, media, cultural lag*

GİRİŞ

Sosyal bilimlerin öğretimi konusunda ülkemizde birçok problemin olduğu ortadadır. Bu problemler kendini sosyoloji öğretiminde de fazlasıyla göstermektedir. Örneğin; kitap içeriğinde kullanılan okuma parçaları, kullanılan görseller yada yöntem-teknikler yetersiz kalmaktadır. Buna bağlı olarak, eğer eğitimde yaşama transfer konusu birçok yazı ve makalede bu kadar çok vurgulanıyorsa; sosyoloji öğretiminde de yaşama transfer ilkesine dikkat edilmeli ve bu ilke doğrulusunda gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. Çünkü sosyoloji tanımı gereği sosyal olayları inceleyen bir bilimdir, bu sebeple yaşamdan yani sosyal gerçeklerden uzak

[1]Yüksek Lisans Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Gazi Üniversitesi Eğitim Enstitüsü, Felsefe Grubu Öğretmenliği Bilim Dalı, gokhan_78sen@hotmail.com.

tutulan sosyoloji öğretimi sadece kitaplarda yazılan okuma metinlerinden ibaret olur. Bu nedenle sosyal gerçek, sosyal kurumlar, sosyal yapının unsurları, sosyal ilişkiler, sosyal değişim ve sosyal sorunların öğretiminde sosyolojik unsurların gerçekçi örneklerin içinden seçilmesi zorunlu hale gelmektedir. İşte bu kapsam ve bütünlük sağlandığında sosyoloji öğretiminde amaçlanan noktaya gelinecektir.

Bu çalışmada sosyoloji öğretimi konusunda;

Türkiye'deki diziler üzerinden aile kavramının sosyolojik analizi, Türk ailesinin sosyal değişimi, kadının statüsü, kent-köy kültürü, göçün sebep ve sonuçları, birey-birey ve birey-toplum ilişkisi, işçi çocuk problemi ve eğitim konuları üzerinde durulacak ve sosyoloji öğretimi konusunda Romalı Evi Tekniği'nin kavram öğretimindeki faydaları üzerinde durulacaktır.

Bu çalışma sayesinde sosyoloji öğretiminde toplumsal kültürün öğelerinden biri haline gelmiş olan sitcomlardan yararlanılacak ve bu analiz sayesinde eksen kurumlardan biri olan ailenin sosyal ve tarihsel anlamdaki değişimi gözlenmiş olunacaktır.Bilindiği üzere insanın öğrenme süreçleri yada öğrenme şekilleri farklılık göstermektedir. Bu bağlamda basit anlatım tekniği duyum ve algı süreçlerinden oluşurken, yaparak yaşayarak öğrenme dediğimiz anlayış ise kişinin bireysel deneyimleri sonucunda oluşmaktadır. Bu öğrenmeler konusunda Edgar Dale'nin belirlediği yaşantı konisine göre insanların öğrenme işlemine katılan duyuları ne kadar fazla olursa öğrenme de o kadar kalıcı olmaktadır. Bunun yanı sıra bireyler yaparak-yaşayarak deneyimledikleri şeyi daha iyi öğrenirler. Yine Dale'ye göre öğrenmelerimizin %83'ünü görme ile gerçekleşir. Tüm bunlardan yola çıkarak şunları söyleyebiliriz. Kişinin öğrenme sürecinin bizzat katılıp bu süreci kendi deneyimleriyle tamamlaması kalıcı öğrenmenin gerçekleşmesini sağlamaktadır. İşte bu çalışma ve çalışmanın konu edindiği örnekler sayesinde sosyoloji öğrenmek isteyenlere hem gözlemlerinde hem de kendi yaşantılarının da bu süreci uygulama fırsatı sağlayacağız. Bu örnek süreç sayesinde bireyler kendi aile yaşantılarını analiz etme şansı bulacaktır.

Bilindiği üzere bireyler yeni edindikleri bilgileri öncelikli olarak belleklerinde muhafaza etmek durumundadırlar. Daha sonrasında duyumsadıkları bilgileri depolamak ve daha sonrasında da ihtiyaçları karşılamak adına geri getirerek kullanmaktadırlar. Bu süreci kısaca Duyum-Kodlama-Saklama-Geri Çağırma olarak özetleyebiliriz(Atkinson,2006: 265). Bu aşamaların kusursuz olması demek özellikle teorik öğrenmelerin sistemli bir bütün içinde hafızada yer alması anlamına gelmektedir. İşte bu çalışmada sosyoloji kavram öğretiminde yaşanan aksaklıklara yeni bir çözüm getirmek amaçlanmıştır. Bu bağlamda öğrenmenin sosyal psikolojik yönleri dikkate alınarak, özellikle eski Yunan'da başvurulan hafızada tutma tekniklerinden olan Mnemonik Sistemler ve Romalı Evi Tekniği sosyoloji öğretiminde kullanımı konusunda bir çaba harcanmıştır. Peki nedir Mnemonik Sistemler ve Romalı Evi tekniği, uygulamaları nasıl olacaktır, yöntemin uygulanmasının eğitim kriterleri bakımından ekonomik olup olmama durumu nedir? İşte çalışmada bu ve buna benzer birçok soruya cevap aranacak ve daha kaliteli sosyoloji öğretiminin nasıl sağlanacağı konusunda farklı fikirler üretilmeye çalışılacaktır. Başlangıçta da belirttiğimiz üzere sosyal bilimlerin öğretimi konusunda yaşanan problemlerin tespit edilmesi ve bu problemlerin çözümlenmesi özellikle sosyoloji konusunda da pozitif bir etkinin oluşmasını sağlayacaktır. Özellikle Kuantum teorisi ve Rölativite Teoremi'nin son yüzyılda önemini arttırması aynı zamanda sosyal bilimlerinde önemini arttırmıştır. Çünkü bu teoremler bilim ve yaşam ilişkisini sosyal hayatın içine doğru yönlendirmiştir.

1.AİLE ve MEDYA

Televizyon sosyal hayatın dokusunu yeniden işleyen ve farklı formatta bu yapıyı insanlara yeniden sunan, bazen çok sert eleştirilere uğrayan ve bazen faydaları saymakla bitirilemeyen sosyal gerçekliğin orta noktasına yerleşmiş bir yapıya sahip hale gelmiştir. Televizyon insanlara kendi yaşamlarını teknolojinin nimetlerinden yararlanarak tekrar geri iletmeyi becerebilen en önemli iletişim aracı durumundadır. Bugün televizyonda izlediğimiz her bir program kendi

pencereleri çerçevesinde önem arz etmekte ve sosyal gerçekliklerin ekonomik anlamda analizini bizlere sağlamaktadır. Dahası televizyon hem üretimin hem de tüketimin hızla gerçekleştiği bir organizasyondur. Sürecin bu kadar hızlı ilerliyor olması aynı zamanda toplumsal değişmenin yakalanması konusunda da televizyonun önemini arttırmaktadır(Belligüçük, 2004: 92).

Medya ve Aile arasında ilişki özellikle aile temalı diziler, yarışma programları ve filmlerde ön plana çıkmaktadır. Aile bireyleri arasında biyolojik ve sosyal bağ, aile ve toplum ilişkisi, kültür ve aile ilişkisi, ailenin yapısı ve yaşadığı değişim, kadın ve çocukların kazandıkları statüler, şimdinin yorumu ve geleceğin yordanması gibi tüm durumlar medya ve aile ilişkisi kapsamında işlenmektedir.

Televizyon bugün sadece aile olgusu bakımından değil, kültürün maddi ve manevi öğelerinin işlenmesi bakımından da etkilidir. İnsan ve toplum, tüketim ve üretim, dil, giyim, yaşam tarzı bakımından da sosyal yapıyı etkilemekte ve sosyal yapı unsurlarının bu etki doğrultusunda değişmesine neden olmaktadır. Televizyon birçok alışkanlığın ya da kültürel realitenin de değişmesine sebep olmaktadır. Kaya bu durumu, televizyonun kültüre olan etkisini şu örnekle açıklıyor: Kütahya-Simav'da düğünden sonra kız evi yemek verirmiş ve bu yemek gece yarısından sonra olduğu için adı 'Yat Geber' olarak adlandırılmıştır. Bir düğünden sonra yemeğin verilmediği görülmüş ve gerekçe olarak televizyonda gece yarısından sonra yenen yemeğin zararlı olduğunun söylendiği belirtilmiştir(Kaya,2002: 117).

Bugün televizyon aileyi birçok bakımdan ele almakta ve ele aldığı konuların senaryolaştırılması ve yayınlanması ile toplumu etkilemektedir. Aile içi ilişkiler ve sorunlar, göç ve kentsel yaşama uyum, ailede eğitim ve sorunları, ailede sağlık ve sosyal hizmetler, ailenin ekonomik ve sosyal güvenlik sorunları, aile hukuku ve sorunları, aileye hazırlık, aile içi iletişim, boşanma, intihar, aile içi şiddet ve çocuk istismarı, çocuk anneler, töre vb. konular medya tarafından fazlasıyla ele alınmaktadır(Aile Raporu, 2001: 5).

Televizyonda sergilenen film ve diziler Türk aile yapısını gerçeklik ve gerçek üstü olmak üzere 2 yaklaşımdan yola çıkarak ele almaktadır. Bazen halk hikayeleri bazen de kurmaca olay örgüleri ile aile Türk medyasında konu edinilmektedir. Televizyon aile hakkında çalışma durumu, tasarruf yapma, ailenin gelir ve ihtiyaçları, ailenin eğitimi, ailenin rakamsal durumu, ailenin borç durumu, eşlerin öğrenim durumu, ailenin sahip olduğu ev araçları, yaşanılan konutun yapısı ve iç dizaynı, ailenin tatile çıkıp çıkmama durumu vb. konuları da ele alarak işlemektedir. Araştırmanın diğer bölümlerinde de göreceğimiz üzere televizyonda ailelerin beslenme alışkanlıkları dahi konu edinilmektedir. 2002 yılı Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü bütçe araştırmalarında ailenin gelir düzeyinin artmasıyla ekmek, tahıl, balık, et, süt, peynir ve meyve sebze gruplarında da tüketiminin arttığı görülmektedir(Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar genel müdürlüğü, 2007:113). Yine aynı enstitü ailenin bütçesi nazarında tatile çıkma durumunun da değiştiğini tespit etmiştir(Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar genel müdürlüğü, 2007:129).

Özellikle aileyi konu alan televizyon programları yaşlı ve gençlerin iletişimi, evlenme gibi konular da fazlasıyla etkili olmaktadır. Dizlerde yaşlı ve gençler arasındaki iletişim eksikliği üzerinde durulmaktadır. Aynı zamanda yaşlıların evde ve aile yanında bakımı üzerinde durulmakta, bunun dışında yaşlıların geleneklerin ötesinde evde bakım ilkesinden farklı olarak bakım evlerine gönderilmeleri hikayeleri işlenmektedir(Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar genel müdürlüğü, 2005:273). Aile birliğinin uzun sürmesini sağlayan aktın adı evlilik olarak tanımlanır. Evlilik kurumu beraberinde sosyal roller ve anne baba rollerini de beraberinde getirmektedir. Bu sebeple aile hem sosyal hem de psikolojik etkilerin tamamını içinde barındırır. Evlilik ve evlilik kararı özellikle toplumsal değişime paralel olarak değişim gösteren unsurlardan oluşmaktadır. Bu değişim de özellikle medyaya yansımakta ve evlilik kararı alma konusunda tarihsel süreç içinde programlar incelendiğinde kriterlerin de değiştiği gözlemlenmektedir. Bu aynı zamanda evlilikten olan beklentinin de değiştiğini göstermektedir. Bunun en basit örneğini başbakanlığın yaptırmış olduğu bir araştırmada görüyoruz. Üniversite

öğrencileri arasında yapılan araştırmada, eş kararı verirken nasıl hareket ettikleri sorulmuş ve yoğun olarak ' Kararı ben veririm, sonra ailemin onayını alırım' cevabı alınmıştır. Görücü usulü denilen evlenme şeklinden bu noktaya gelinmiş olması, medya yazar çizerleri tarafından da göz ardı edilmemektedir. Tabi bu durum karşılaştırmalı analizlerle daha net ortaya çıkmaktadır(Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar genel müdürlüğü, 2007:125).

Medyada Türk aile kültüründe meydana gelen değişimler ele alınmakta ve bu değişim farklı boyutlarla işlenmektedir. Yani aile cinsiyet rolleri, cinsellik, boşanma, şiddet gibi konularda, geçmiş ve gelecek aile tipleri bakımından da genişleyen yönlerle televizyona konu edinmektedir. Ancak burada aileye dair hazırlanan televizyon programlarının hazırlayıcılarının aileye dair algıları da önemlidir. Bu algı çoğu zaman doğru noktalara temas etse de bazı zamanlarda medya profesyonelleri denilen kişiler tarafından çarpıtılabilmektedir. Aslında bu kişilerin evlilik yaşamları onların yaptığı işi etkilemekte, netice itibariyle de gerçek dışı durumlar ya da bireysel tecrübeler aile dair yapılan çalışmalara yansımaktadır. Medya çalışanlarının %64'ü bekar ve dul, %67'si tek çocuklu, boşanma oranlarının %37 ile Türkiye ortalamasının çok üstünde olması aslında aile konulu çalışmalardaki algılamayı somut veriler ışığında ortaya dökmektedir(Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2008: 286-287).Sonuç olarak Türk aile yapısında meydana gelen sosyal ve kültürel değişimin medya unsurlar üzerinden analiz edilmesi hem medyanın aile algısı hem de gerçek anlamda ailede meydana gelen değişimi tespit etmek adına faydalıdır.

2.MNEMONİK SİSTEM VE ROMALI EVİ TEKNİĞİ

Öğrenme sürecinde birçok unsur etkili olmaktadır. Bu unsurların öğrenen, öğreten, öğrenme ortamından, öğrenme materyalinde veya öğrenilen konunun yapısından kaynaklanan etkenlerdir. Öğrenme sürecinde güdülenme, dikkat, ihtiyaç ve beklentiler, hazır bulunuşluk, zaman, zeka, yaş vb. durumlarda etkilidir. İşte birazdan da söz edeceğimiz sistem ve teknik tüm bu unsurları dikkate alarak sosyoloji öğretiminde kalıcı öğrenmelerin sağlanması konusunda yarar sağlayacaktır.

Antik Yunan'da hafıza çok önemliydi. Bu sebeple mitolojide en güzel tanrıçalardan birinin adı "Mnemosin" dir. Hafıza tekniklerini ifade etmede kullanılan mnemonic sözcüğü bu tanrıçadan esinlenerek üretilmiştir (TÜRKKAN, 2007: 82). Yunan'da hafıza o kadar önemliydi ki Parmenides, Platon ve Aristoteles gibi isimler de bu konuda farklı araştırmalar yapmışlardır. Mnemonik Sistemler bugün birçok hafıza geliştirme kursları tarafından kullanılmakta ve kişiler bu sistemin içinde yer alan teknikler sayesinde öğrenmelerini daha kalıcı hale getirmektedirler. Temelde iki kısma ayrılan mnemonik sistemler sözel ve görsel olarak mnemonikler olarak gruplanır. Akronim, Akrostiş, Zincir, Askı ve Fonetik teknikler olarak da ayrıca dallara ayrılır(TÜRKKAN, 2007: 82).Askı Tekniğinin alt kollarında yer alan Romalı Evi tekniği Dale'nin de belirttiği üzere kalıcı dediğimiz görsel öğrenmeleri kendine konu edinin bir tekniktir. Loci olarak da bilinen bu teknik en eski mnemoniktir. İlk kullanılma şekli Cicero'nun kitaplarında anlatılmaktadır. Diğer askı yöntemlerinden farklıdır. Şekil ya da kafiye yönteminde askıya alınan unsurlar yerine, belirli bir yerleşim alanında bulunan eşyalar, cisimler askıya alınır. Özellikle Romalılar bu yöntemi gün içinde yapmaları gereken işleri hatırlamakta kullanırlarmış. Durumun böyle olması aslında bu tekniğin pragmatik bir tarafının olduğunu da göstermektedir. Romalı ev tekniği 2 aşamadan oluşur:

1. Bilinen bir yerleşim yerinin zihinsel imgeleri, doğal ve mantıklı bir sırada ezberlenir. Örneğin, bir oturma odasındaki eşyaların yerlerinin ezberlenmesi.

2. Hatırlanması gereken her maddenin hayali şekli, yerleşim alanının belirli bir bölümüyle ilişkilendirilir ve malzemelerin hatırlanması sırasında, söz konusu yerleşim alanından hayali bir yürüyüş yapılır(TÜRKKAN, 2007: 82). İşte bu süreç günlük yapılacak işlerin hatırlanmasında çok yararlı olacaktır. Peki sosyoloji öğretiminde bu tekniğin kullanımı nasıl olacaktır? Öncelikli

olarak araştırmanın sınırlarını belirlemek adına çalışmanın sosyoloji dersi kapsamında Türk Aile Yapısı ve Değişimi konusuyla sınırlandırmak ve bu süreci medyanın bu yapıyı ve değişimi ele alışı bakımından ele almak gerekmektedir. Bu bağlamda çalışma Kaygısızlar ve Çocuklar Duymasın dizileri kapsamında sınırlandırılmıştır ve Romalı Evi Tekniğinin kullanılması bu süreç dahilinde ele alınmıştır.

3.ROMALI EVİ TEKNİĞİ VE TÜRK AİLESİNİN TARİHSEL VE SOSYAL DEĞİŞİMİNİN DİZİLER ÜZERİNDEN ANALİZİ

Sosyoloji öğretim programında Toplumsal Kurumlar başlığı altında ele alınan aile konusu, genişleyen alt başlıklar şeklinde belki de sosyoloji öğretimi kapsamında en önemli konudur. Unutulmamalıdır ki bireyin sosyalleşme adımlarını attığı ilk yerdir aile. Bu sebeple birey ve toplum ilişkisini tüm yönleriyle anlayabilme noktasında en temel konu yine ailedir. Programda aile, toplumsal hayat ve aile, evlilik ve boşanma, ailenin sürekliliği, aile modelleri, ailenin tarihsel süreç içinde yaşadığı değişim, kadının statüsü ve Atatürkçü düşüncede kadın kapsamında ele alınmıştır.

Ülken'e göre "Aralarında gerçek veya uzlaşma bir akrabalık bağı olan, yani bütün sosyal münasebetleri bir soy etrafında toplanmış olan zümrelere aile denir"(T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1991: 27). Bu anlamda aile en küçük samimi topluluk olarak da tanımlanabilir. Bu sebeple toplumsal yapının temel taşı niteliğindeki aile kurumu sosyolojik açıdan da fazlasıyla önemlidir. Ailenin bu derece önemli bir kurum olması ve sosyoloji programı içindeki yeri sebebiyle de kolay öğretim ve kalıcı öğrenmeler kapsamında ele alınması gerekmektedir. Unutulmamalıdır ki öğrenme yalnız çok iyi ezber yapmak, geçerli notlar almak demek değildir. Bugünün çağdaş eğitim bilimcilerinin belirttiği üzere öğrenmenin kaliteli olması için onun içselleşmesi ve yaşama katkı sağlaması gerekir. Bu sebeple yaşamla bağı çok olan öğrenmenin gerçek öğrenme olduğu unutulmamalıdır. Sosyoloji programı dahilinde aile konusunun kavramlarının öğretiminin kalıcı şekle dönüşmesi amacıyla yapılan bu çalışma Romalı Evi Tekniği ile Aile kurumunun kavramlarının öğrenilmesinde yarar sağlayacaktır. Medyanın da bu çalışmaya dahil edilmesi öğrenmenin eğlenceli bir boyut kazanmasını sağlayacaktır. Bugün dünyada en başarılı eğitim sistemi olarak kabul edilen Finlandiya eğitiminin temel unsurlarından olan eğlence artık Türk eğitiminde bir parçası olmalıdır. Bu anlamda Romalı Evi ve aile konu Türk dizileri bize eğitimle eğlence kültürünün birlikteliğini sağlayacaktır.

3.1. Aile Kavramının Sosyolojik Analizi

Türk ailesinin anlaşılabilmesi için onun tarihsel süreç içinde yaşamış olduğu değişim ve gelişimi de anlamak gerekir. Yaşanan değişim aile fert sayısında, geçim kaynakları noktasında, üretim ve tüketim uğraşlarında, evlenme ve boşanma rakamlarıyla vb. ancak ve ancak anlaşılabilir. İşte yaşanan bu değişimi en kolay yoldan medyada aile konulu çalışmalardan anlamak mümkündür. Çünkü her eve girmiş olan televizyon ucuz bilgi kaynağı, kolay propaganda cihazı ve gündemi yaratan bir kaynak niteliğine kavuşmuştur. Bu sebeple medya olarak adlandırılan bilgi kaynağı önemli bir kaynaktır.

Sulhi Dönmez'e göre "Türk toplumunun eksen kurumlarından biri ailedir". Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere Türkiye'de ki diğer kurumlar üzerinde ailenin büyük bir etkisi vardır. Çünkü aile toplumun çekirdeğini oluşturur. Bu sebeple aileden dolayı ortaya çıkan problemler, toplumda anomiye yol açar. Buna bağlı olarak aile kurumun olumlu yanlarının korunması olumsuz yanlarının ayıklanması ve yerine yenilerinin geliştirilmesi önemlidir(Arslanoğlu, 2012: 74).

Toplumların devamlılığı için aile vazgeçilmez bir kurumdur. Bu kurum sosyal unsurlarında birleşmesini sağlar. Bu sebeple Ziya Gökalp aileyi cemiyetin küçük bir modeli olarak görür. Yine bu sebeple toplumu anlayabilmek için aileyi, aileyi anlayabilmek içinde ailenin yaşadığı değişimi ve aile modellerini tarihsel anlamda bilmek gerekir(Erdal, 1998: 97). Ailenin her

tarihte farklı yapı ve modelleri olmuştur. Bu anlamda ailenin bu genel yapısını özetleyen genel tanımı Şahinkaya şöyle ifade ediyor: ' Aile; evlenme, kan veya evlatlı edinme bağlarıyla birbirine bağlanmış, aynı evde yaşayan, aynı geliri paylaşan, oynadıkları çeşitli roller çerçevesinde (karı-koca, ana-baba, evlat-kardeş) birbirlerine tesir eden kendilerine has bir görgü yaratıp devam ettiren insan topluluğudur' şeklinde tanımlar (Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1991: 38).Tüm bunlardan yola çıkarak Kaygısızlar ve Çocuklar Duymasın dizilerini analiz etmek Türk aile yapısının sosyolojik kavramlar üzerinden analizini ve kavramaların öğrenilmesi konusunda yararlı olacaktır. Temelde aile kavramını:

1. Geniş Aile (Geleneksel Aile)

2. Çekirdek Aile

Prof. Türkdoğan'a göre ise Türk aile tipi üçe ayrılmaktadır.

1. Geleneksel Aile tipi dede, oğul ve torunlardan oluşmaktadır

2. Geçiş Ailesi(Kaygısızlar)

3. Çekirdek Aile (Çocuklar Duymasın) (Arslanoğlu, 2001:76).

Geçiş Ailesi: Büyük şehirlerdeki gecekondularda yaşayan bir yanıyla hala köylü karakterini taşıyan diğer yanıyla şehrin kültürüne kendini adapte etmeye çalışan aile tipidir. İşte Kaygısızlar dizisindeki aile tipi tam olarak da bu kavramı karşılamaktadır. Köyden kente gelirken yanlarında getirdikleri ahır ve kümes hayvanları; hayvancılık kültürünün kente taşınması anlamına gelmektedir. Bunun yanı sıra 3 eşinde kentli kadınlar gibi olmak için geçirdikleri değişimler köy ve kent kültürünün bir potada eritilmesi anlamını taşımaktadır. Yine bu ailedeki çoklu evlilik(Poligami) aile sosyolojisinin diğer önemli bir kavramıdır. Dizideki baba rolündeki Memnun'un 3 karısı bulunmaktadır.

Not: Romalı Evi Tekniğine göre 'Kaygısızlar' kavramı bize Geçiş Ailesi'ni hatırlatmalıdır.

Romalı Evi Tekniğine göre 'Memnun' kavramı bize Poligami'yi hatırlatmalıdır.

Çekirdek Aile: Anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan aile tipidir. Türkiye'de giderek hakim olan aile tipidir. Bu aile tipi kentli aile tipiyle özdeş olarak değerlendirilebilir.İşte Çocuklar Duymasın dizisinde örnek gösterilen aile tipi tam olarak da bu aile tipidir. Anne-Baba ve 2 çocuktan oluşan tipik çekirdek aile örneğidir. Çocukların her türlü sorumluluğu anne ve baba tarafından üstlenilmiş Batı tipi aile tarzı olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradaki evlilik tipi ise tek eşlilik(monogami)'dir. Bir kadının bir erkekle ya da bir erkeğin bir kadınla evlenmesi durumudur.

Not: Romalı Evi Tekniğine göre 'Çocuklar Duymasın' kavramı bize Çekirdek Aile'yi hatırlatmalıdır.

Romalı Evi Tekniğine göre 'Haluk' kavramı bize Monogamiyi hatırlatmalıdır.

3.2. Türk Ailesinin Sosyal Değişimi

Özellikle modernleşme Türk aile yapısında hem sosyal hem de kültürel bir çok değişime sebep olmuştur. Eksen kurum olan ailedeki değişim diğer sosyal kurumlarında etkilemiştir. Bu süreç içerisinde özellikle ailenin yapısında ve işlevlerinde açıkça gözlemlenebilen değişimler ortaya çıkmıştır. Ailedeki bu değişim özellikle diğer sosyo-kültürel öğelerin de farklılaşmasına sebep olmuştur.Kaygısızlar ve Çocuklar Duymasın adlı dizilerde yapacağımız gözlem 20 yıllık süreç içerisinde Türk ailesinin değişiminin tüm yönleriyle ortaya çıkmasında yararlı olacaktır. Her iki dizide kadar Ataerkil bir yapının varlığı hissettirilmiş ancak Anaerkil unsurun ağır bastığı süreçler gözlenmektedir.

Not: Romalı Evi Tekniğine göre 'Meltem' kavramı bize Anaerkil Aile'yi hatırlatmalıdır. Romalı Evi Tekniğine göre 'Sabriye, Terbiye ve Kafiye ' kavramı bize Ataerkil Aile'yi hatırlatmalıdır.

Sosyolojik her kuram aile olgusunu kendi perspektifiyle işlemek durumunda olmuştur, çünkü sosyal yapının çekirdeği olarak kabul edilen aile makro toplumun mikro bir örneğidir. Bunu bilimsel bir araştırmanın değişmez iki unsuru olan evren ve örneklem olarak da düşünebiliriz. Bu sebeple yapılacak olan aile çözümlemelerinin tam anlamıyla yapılması demek, aile kurumundaki değişimin tüm yönleriyle anlaşılması demektir. Bu tarz çalışmaların en iyi örneklerini, Fransız Sosyolog Le Play'in hazırlamış olduğu monografilerde bulmak mümkündür. Le Play hazırladığı monografiler neticesinde Avrupa aile yapısının analizini sağlamıştır. İşte bu anlamda ülkemizde yayınlanmış olan bu iki dizinin tüm yönleriyle analiz edilmesi Türk Aile yapısındaki değişimi gözlemleme konusunda yararlı olacaktır.

Kaygısızlar ailesinin İstanbul'daki serüvenini anlatan dizide kente geldiklerinde yaşamış oldukları sıkıntılar 'Kültürel Gecikme' kavramı ışığında değerlendirilebilir. William Ogborn'un kazandırmış olduğu bu kavram; kültürü oluşturan maddi ve manevi unsurların birbiriyle tam anlamıyla kaynaşamaması sonucudur(Arslanoğlu, 2002:73). Anadolu'dan büyük kentlere göçen her ailenin karşılaştığı bu bunalımlı süreçlerin tamamı kültürel gecikme kavramıyla açıklanabilir. Göç demek sadece bedenlerin bir başka şehre taşınması demek değildir, göç aynı zamanda kültürlerinde taşınmasıdır. Şehirlerdeki tek katlı, mimariden uzak ve kaçak kurulan yapılar yani gecekondular, işte kültürel gecikmenin sonucudur. Maddi sıkıntılar, terör, töre, eğitim imkanlarının ve alt yapı hizmetlerinin yetersizliği gibi bir çok sebepten dolayı göç eden kitleler, şehirlerde gecekondu kültürünün doğmasına sebep olmuştur. Zaten alım gücü eksikliği sebebiyle gerçekleşen bu göçlerde, göçe katılanların bir anda şehir mimarisinin konforundan yararlanmaları mümkün olmamıştır. Kaygısızlar dizisindeki karakterlerin çoğu İstanbul'a ilk zamanlarında bir çok sıkıntı yaşamışlardır. Yanlarında kaldıkları asker arkadaşı ve karısı bir süre sonra onları yanlarında istememiş, ev sahibi süreli evden çıkmalarını söylemiş vb.

Çocuklar Duymasın dizisine gelindiğinde Avrupai bir aile tipi karşımıza çıkmaktadır. Özellikle kadının ve erkeğin ilişkisi anlamında, kadının statüsü anlamında, yaşam, giyim ve kişilerin eğitimleri anlamında birçok değişimin olduğunu gözlemlemekteyiz. Gecekondu kültüründen hiçbir esinti kalmamıştır. Tüm yönleriyle tipik çekirdek ailenin özellikleri gözlenmektedir. Kaygısızlarda 36 olan çocuk sayısı 2'ye düşmüştür. Eşlerin giyimleri konusunda tamamen değişim yaşanmıştır.Bu değişimleri toplumsal değişmeye bağlayarak endüstrileşme, göç, özgürleşme, kültürel değişme, hukuk sistemindeki değişme, gecekondu kültürünün etkisi gibi kavramlar ile olan ilişkiler bağlamında ele almak toplumsal gerçekleri anlama konusunda yararlı olacaktır.

3.3.Evlilik ve Boşanma

Evlilik ve boşanma medyada aile ilişkilerini anlatırken belki de en çok kullanılan durumlardır. Çünkü ekonomik ve sosyal değişim beraberinde kültürel değişimi de getirmiştir. Boşanma oranlarındaki yıllar arasındaki fark bunun en somut göstergesidir. 'Gelinliğiyle girip kefeniyle çıkmak' anlayışı çoktan değişmiştir. TUİK'in 2012 verilerine göre Türkiye'deki boşanma oranının %2,7 oranında bir önceki döneme göre arttığı belirtilmiştir(TUİK,2012). Buda bize gösteriyor ki daha önce boşanma olgusunun evlenme olgusu gibi sosyal hayatın değişilmez bir parçası haline geldiğini gösteriyor.

Evlilik ve boşanma kavramları modern ailenin en önemli problemlerinden biri konumundadır. Çünkü değişen kültüre bağlı olarak boşanma olgusunun evlilik olgusunu değer bakımından yakaladığını görmekteyiz. Bu süreç beraberinde birçok toplumsal değişimi de meydana getirmiştir. Özelikle modernleşme ile ferdiyetçiliğin ön plana çıkması aile ilişkilerinde fedakarlığı azalmakta bu bağlı olarak da aile bireyleri arasında iletişim eksikliği giderek artmaktadır. Bu da aile kurumunda bireyselliğin ön plana çıkmasına ve yüzeysel sayılabilecek

problemlerin bile fazlasıyla büyümesine, bunun neticesinde de boşanma denilen olayın gerçekleşmesine zemin hazırlamaktadır.

Türk ailesi ve modern Türk ailesini bu diziler üzerinden karşılaştırmalı olarak sunmak mümkündür. Bunu şu şekilde değerlendirebiliriz:

Not: Romalı Evi Tekniğine göre 'Mutfak' kavramı bize boşanma kavramını hatırlatmalıdır.

Çocuklar Duymasın adlı dizde karı ve kocanın her tartışmalarında mutfak diyerek mutfağa gidip tartışmalarını orada yapmaları ve bu tartışmaların neticesinde boşanmanın gündeme gelmesi. İşte dizinin bu kısmının ele alınması ve sosyoloji dersi öğretiminde kullanılması boşanma kavramının bir mnemonik sistem bağlamında öğretimini sağlayacaktır. Buradaki önemli bir başka konu ise artık modern aile, eğitim seviyesi ve ekonomik refaha bağlı olarak insan psikolojisinin de öneminin artmış olmasıdır. Anne-baba arasındaki tartışmaların çocukların etkilenme durumları göz önünde bulundurularak onların olmadığı mekanlarda yapılması olayı, artık aile ilişkilerinde insan psikolojisinin önemli bir noktaya geldiğini göstermektedir.

Evlilik konusunda üzerinde durulması gereken diğer konu çokeşlilik ve hukukun evlilik konusunda ne söylediğidir. Bilinmesi gerekmektedir ki ülkemizde gerçekleşen evlilikler sadece yasal yollarla yapılmamaktadır. Resmi ve imam nikahı olarak nitelendiren evlilikler aile konusunu ele alırken işlenmelidir. Çünkü öğretim sadece doğruların öğretilmesi değil, yapılmaması gereken yani yanlış olan olgulara da dikkat çekilmesi gereken bir faaliyettir. Eğer bizler bilinçli ve kasıtlı davranış değişikliği olarak öğretimi tanımlıyorsa, bu değişim olumlu davranışlar yaratma, olumsuz davranışlara konusunda da farkındalık yaratma şeklinde olmalıdır. Evlilik konusunda da öğretim yaparken bu ilke ışığında olumlu olumsuz her noktaya dikkat çekilmelidir. Bunların dışında evlilik ve yaş konusu da modernleşme ile değişen bir seyir izlemiştir. Yine sosyoloji öğretimini zenginleştirmek amacıyla her iki ailenin evlilik seyri izletilerek bu sürece ışık tutulabilir. Çocuklar Duymasının dizisinin karakterleri üniversite sürecinde tanışıp bu sürecin sonunda evlenirken, Kaygısızlar dizisinde buna benzer bir sürecin olmadığı çok erken yaşlarda gerçekleşen evliliklerin olduğunu görmekteyiz. Günümüzde de evlilik yaşının daha geç yaşlara kaydığını gözlemlemek mümkündür. Aynı zamanda eskiye nazaran eşler arasındaki yaş aralığının da azaldığını söyleyebiliriz.

Evliliğin hukuk boyutu da modern aile kavramının gelişmesine ve aile kurumun yasal yollarla korunmasına olanak sağlamıştır. 4320 Sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun ve 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Türk hukukunun aile konusunda yasal bir dayanağını oluşturmaktadır. Bu kanun sadece Türk ailesini korumakla kalmaz aile bireylerinin birbirlerine karşı sorumluluklarını, aile içi şiddet ve kadına karşı şiddet gibi olguları da kendi bünyesinde barındırır. Aile aynı zamanda anayasal güvence altına da alınmıştır. Anayasanın 41. Maddesi " Aile Türk toplumun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulamasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır" şeklindedir(Başbakanlı Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2008:10). Görüldüğü üzere bırakın çokeşliliği kadın ve çocuklar pozitif bir kazanç sağlanmakta aynı zamanda aile planlaması kavramına dikkat çekilmektedir. Tekrar hatırlayalım Kaygısızlar dizisindeki aile 3 eşli bir adam ve 36 çocuktan oluşan bir aileydi. Aslında aile planlamasına ve yasal evlilik rakamına verilen bir mesajı burada görmek mümkündür. Birleşmiş Milletler Nüfuz Komisyonu'na göre " Erkek ve kadının kanuni birleşmesinden doğan müesseseye evlilik" denir, tanımı yer almaktadır(Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1991:149). Gördüğü üzere bu tanımda da kanuniliğe vurgu yapılmaktadır.

3.4. Türk Ailesi ve Kadının Statüsündeki Değişim

Türk ailesi orta Asya'da İslam öncesinde 'Çekirdek aile' niteliğinde bir yapıya sahipti. Bu bağlamda kadın ve erkek eşit haklara sahipti. Bu durum Dede Korkut hikayelerinde de ifade edilmektedir(Kuran, 1991, 365).Bu hikayelerde aile bağına büyük önem verilmekte ve daha çok tek eşle evlenilmektedir. Burada eşler birbirine saygılıdır. Burada sevgi ve saygının ötesinde bugün demokratik aile dediğimiz kurumun öğelerine de rastlanmaktadır. Şimdiki gibi evlilik öncesi flört dediğimiz sürecin varlığı hikayelerde yer almaktadır. Bunu dışında tipik aile problemleri kıskançlık, iletişim eksikliği durumlara da rastlanmaktadır. Çıkma-Nişanlılık-Evlilik süreçlerine benzer aşamalarda Dede Korkut Hikayelerinde yer almaktadır(Uşaklı, 4-8). Bu hikayelerin birinde Dirse Han hanımına şöyle seslenir: " Beri gel başımın bahtı,evimin tahtı, kadınım, direğim, döleğim" şeklinde. Bu alıntıdan da anlaşılacağı üzere kadının da erkek gibi evin direği olma özelliğine önceden sahip olduğunu görüyoruz. Bugün de baktığımızda yükselen eğitim seviyesiyle beraber kadınında çalışması ev aile ekonominse olan katkısı kadının kaybetmiş olduğu statüsünü tekrar kazanmaya doğru ilerlediğini göstermektedir.

Türk Ailesi ve kadının statüsünde meydana gelen değişimi 20 yıllık süreç içerisinde anlatan bu dizilerdeki kadınların statüsünde meydana gelen değişme Türk aile yapısını da etkilemiştir. Köyden geldiklerinde hiçbir iş yapmayan Kaygısızlar dizisindeki anneler daha sonraki süreçte; kuaförde çalışmakta, evlere temizliğe gitmekte ve bir oto tamirhanesinde çalışmaktadırlar.Çocuklar Duymasın'daki anne ise bir şirkette personel müdürü olarak çalışmaktadır. Buradan çıkarılacak sonuçlar neler olabileceği kadının statüsüne dair önemli çıkarımların yapılmasına imkan verecektir. Bugün Türkiye'deki TEPAV(Türkiye Ekonomik Politikaları Araştırma Vakfı) TUİK verilerinden hareketle 37.2 milyon kadın nüfusunun sadece 7.6 milyonunun çalıştığını belirtiyor, ayrıca kadınların işgücüne katılımını %28.8 olarak belirtip bu oranı OECD ülkelerinin çok altında olduğunu belirtmektedir. Buradan da anlaşılıyor ki kadının iş hayatına katılımının arttırılması gerekmektedir. Belki bu artış sonucunda kadının statüsüne dair daha yerinde tespitler yapmak mümkün olacaktır.

Milli kültürün en önemli öğesi olan aile değişimin dinamizmini sürekli kendinde barındırmış ve karşı konulmaz bir şekilde bu değişime ayak uydurmuştur. Ancak bu değişim aile özü itibariyle ortadan da kaldıramamıştır. Aileyi reddeden ideolojiler ya da ütopik eserler dahi bunu başaramamış, aile kurumunun o çekirdek yapısı kırılamamıştır. Ancak aile sosyal kurum olmaklığı bakımından yok olamasa da değişime de direnç gösterememiştir. Ailenin yapısında hem fiziksel hem de sosyal-psikolojik birçok değişim meydana gelmiştir.

Kadının aile ve toplumdaki yerine gelecek olursak; aileyi " nüfusu yenileme, milli kültürü taşıma, sosyal mirası nakletme, çocukları sosyalleştirme, biyolojik ve psikolojik tatmin fonksiyonlarını yerine getirildiği bir müessese olarak" tanımlarsak kadının statüsü anlamakta daha net bir yol izlemiş olacağız(Erdal, 1998: 353). Kadının statüsünde meydana gelen değişimi açıklama konusunda en önemli nokta eğitim. Eğitimden her ferdin eşit şartlarda yararlanması neticesinde erkekler kadar kadınlar da artık zekaları ölçüsünde sosyalleşme ve entelektüel olma noktasında önemli yol kat etmiştir. Bunun sonucunda da eğitim alan kadın, statü bağlamında erkeği yakalamıştır. Daha sonraki süreçlerde kadının iş hayatı anlamında da toplumdaki yerini sağlamlaştırması onun toplumsal yükseliş anlamında önemli bir kademeye yükselmesini sağlamış. Örneğin öğretmenlik mesleği bağlamında ana figürünün baba figüründen daha baskın olduğu anlaşılmış. Çünkü iş hayatının içinde olmadan da eğiticilik ve yetiştiricilik yapan kadın eğitimde çok zorlanmamış aksine başarıyı yakalamıştır. Bunların dışında aile planlamasına bağlı olarak kadının fazla sayıdaki gebeliği azalmış ve buna bağlı olarak hem bebek ölümleri hem de anne ölümleri azalmıştır. Tüm bunların dışında kadınların kazandığı siyasal haklarda kadının toplumdaki statüsünü arttırmıştır. Tüm bunların sonucunda kadının toplumdaki değeri artmıştır. Sosyal devlet ilkeleri doğrultusunda yaşanan gelişmeler kadının biricikliğini ve toplumun en değerli öğesi olduğu gerçekliğini tekrar gün yüzüne çıkarmıştır. Şunu belirtmek gerekir ki Bilge Hatun ile İlteriş Kağan'nın beraber tahta çıkışındaki eşitlik bugün de amaçlanan nokta olmalıdır(Erdal, 1998: 355).

Kadının, annenin toplumsal beklentileri bazında birçok rolünde değişim meydana gelmiştir. Beslenmedeki rolü, giyim konusundaki rolü, temizlik konusunda, çocuk ve yaşlıların bakımı konusunda vb.Yine gözlemlediğimiz diğer bir durumun sivil toplum hareketlerinde kadınların başı çektiği eylemlerin ve gösterilerin artışındaki göstergeler. Özellikle ülkemizde Denizli Belediyesi Kent Kadın Konseyi Kadın Meclisi'nin şehirdeki plastik poşet kullanımının engellenmesi adına başlatmış oldukları kampanya, KAGİDER(Kadın Girişimciler Derneği)'in yürüttüğü projeler, TİKAD(Türkiye İş Kadınları Derneği)'ın yürüttüğü çalışmalar, Kürtaj'ın yasaklanmasına dair kadın sivil toplum yapılanmalarının yaptığı eylemler, Ankara Kadın Platformu'nun şiddet ve tacize karşı yürüttüğü protesto ve eylemler, Gezi Parkı protestolarındaki kadın protestocuların en ön sıralarda yer alması vb. İşte bu örneklerden de anlaşılacağı üzere kadından beklenen toplumsal roller değişmekte ve gelişmektedir. Tabi burada toplumsal değişmenin nedenlerini tespit etmek değişimi anlama konusunda yararlı olacaktır.

Değişim ekonomik, politik ve sosyo-kültürel unsurlarda meydana gelen dönüşümle gerçekleşmektedir. Bu değişim bazen planlı olmakla beraber bazen de toplumsal tartışmaların neticesinde de gerçekleşebilir. Ancak durumu bu etmenlerle kısıtlamakta yetersiz olacaktır. Çünkü toplumsal değişim karmaşık bir süreçtir. Kültür, inanç, ideoloji, tartışma, demografi, teknoloji, ekonomi, politika, eğitim ve dahası. Toplumsal değişim işte bu etmenlerin bir arada olduğu bir yelpazedir. Bu sebeple kadının statüsünde, rollerinde meydana gelmiş olan değişimleri de bu unsurların çözümlenmesi ile anlamlandırabiliriz.

3.5.Ailede Çocukların Gelişimi ve İşçi Çocuk Problemi

Aile bahsi çerçevesinde ele alınması gereken diğer önemli bir konu ise çocukların gelişim sürecinde yaşanan değişiklikler ve işçi çocuk problemidir. Türkiye'de bu konular üzerine birçok araştırma yapılmıştır. Özellikle gelişim psikologları çocuğun sağlıklı gelişimi adına yapılması ve yapılmaması gereken şeyler konusunda yoğun bir çaba harcamaktadırlar. Çünkü yarının büyükleri olarak karşımıza gelecek çocukların sağlıklı gelişimi sağlıklı bir toplumun oluşması adına çok önemlidir. Çocukların sağlıklı gelişimleri sadece gelişim psikologlarının değil aynı zamanda aile ve öğretmenlerinde vazgeçilmez ödevleridir. Durumun bu kadar önemli olması çocuk gelişimin profesyonel bir çizgide ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Çünkü gelişim süreci içindeki önemsiz görünen bir olay dahi daha sonraki dönemler için engellenemez problemlerin doğmasına sebep olabilmektedir.

Çocukların gelişimi psikomotor-bilişsel-duyuşsal alanların tümü kapsayan bir süreçtir yani gelişim hem biyolojik hem de psikolojik bir süreç olarak insan yaşamının tamamını içine alan bir olgudur. Daha özel anlamda gelişim dil gelişimi, ahlak gelişimi, sosyo-kültürel gelişim, kimlik gelişimi olarak farklı dallara ayrılmaktadır. Bugün gelişim eğitim bilimciler tarafından da "Fiziksel gelişim, zihinsel, ahlak ve dil gelişimi, psikoseksüel ve psikososyal" gelişim alanları olarak ele alınmaktadır(Özdemir, 2006:129).

J. Piaget, Bruner, Gagne, Vygotsky, Kohlberg, Gıllıgan, J. Dewey, S. Freud, Erikson gibi gelişimin farklı alanlarında çalışmalar yapan psikologların ortak önermesi gelişimin önemli olduğu ve gelişim denen süreçte elde edilen tüm verilerin yaşama gerçek katkıyı sağlayan ana unsurlar olduğudur. Burada aile iletişimi ve sosyalleşme sürecinin etkisi bakımından dikkatle ele alınması gereken isim Vygotsky'dir.

Vygotsky gelişimin sosyo-kültürel boyutuna vurgu yapmıştır. O bilişsel gelişimin süreçleri açıklarken sosyo-kültürel etkinin kritik olduğundan söz etmiştir. O öğrenmelerin çevrenin etkisi ile gerçekleştiğini ana ilke olarak belirlemiş ve bu ilkeden hareketle yetişkinlerin ne kadar önemli olduğunu söylemiştir. Bu bağlamda çocukların öğrenmelerinde yetişkinlerin önemi bir kat daha artmaktadır. Sosyalleşmenin ilk başladığı yer aile olarak ele alınabilir. Vygotsky'e göre de çevre ile iletişim önemli ise ilk olması sebebiyle ailenin yani en başta anne-babanın önemi daha da artmaktadır(Özdemir, 2006:139).

Çocuk içine doğdu çevrenin ona verdikleri ile kendi bilgi, görgü ve dil dünyasını oluşturur. Çevrenin ona sağladığı bu veriler onun problem çözmesini de etkileyen unsurlar olarak ele alınmalıdır. Yani şunu kısaca belirtmeliyiz ki Vygotsky gelişimde ilk etkili olan unsurun aile ve yetişkinler daha sonra ise çevre olarak belirtmektedir. O tüm öğrenmelerin sosyal çevre sayesinde gerçekleştiğini ve bu sürecin sosyal, kültürel ve tarihi birikiminden kaynak aldığını belirtir(Özdemir, 2006:139).

Diziler bağlamında çocuk gelişimini ele aldığımızda ise ulaşacağımız sonuçları kısa şu şekilde açıklayabiliriz. Çocuklar Duymasın adlı dizideki yetişkinleri ve çevreyi el aldığımızda eğitim seviyeleri ve ekonomik refahın yüksek olduğu, yetişkinlerden oluşan bir sosyal ortam bizi karşılamaktadır. Anne rolündeki Meltem karakteri çocukların gelişimini yakından takip etmekte ve gelişimlerine olumsuz katkısı olan etmenlerden çocukları uzak tutmaya çalışmaktadır. Bu noktada dizinin yayınlandığı yıllardan dillere pelesenk olmuş 'Bana cep telefonu alın' repliği ve bunun karşısında ailenin vermiş olduğu cevap. Her defasında telefon isteyen bir çocuk ve her defasında küçük olduğu gerekçesiyle onun bu isteğini reddeden aile bireyleri.

Not: Romalı Evi Tekniğine göre 'Cep Telefonu' kavramı bize Çocuk Gelişimi ve Aile ilişkisinin önemini hatırlatmalıdır.

Budaki diğer önemli bir nokta ise anne-babanın çalışıyor olması çocukların süreç içinde yalnız kalmasına sebep olmaktadır. Dizinin birçok bölümünde işlenen bu tema sosyal gerçeklerin aile yaşamına bazı kısıtlamalar getirdiği gerçeğidir. Yine aynı dizinin çocuklarının, gelişimin Ergenlik basamağında oluşları da psiko-sosyal gelişim çerçevesinde ele alınabilecek diğer önemli bir noktadır. Ergenlik dönemi fiziksel, bilişsel ve duyuşsal geçişlerin yoğun yaşandığı bir dönem olması itibariyle insan gelişimin kritik dönemlerinin en önemlilerindendir. Bu dönemde akran ilişkilerin, kimlik kazanma süreci, okul, serbest zaman değerlendirmesi, özerklik, cinsellik, yakınlık ve genel anlamda başarı gibi süreçler ergen gelişimini sorgulamada önemlidir. Ancak bu noktada şunu da belirmek gerekir. Çocukların birçoğu ergenlik döneminde ciddi anlamda psikolojik ve sosyal sorunlar yaşamasa da azımsanmayacak bir kısmı da bu alanların kapsamında olan sorunları yaşamaktadırlar(Steinberg, 2007: 484).

Diğer dizi bağlamında çocuk gelişimi dikkate alarak analiz edecek olursak kısaca şunları belirtebiliriz. 36 çocuklu bir aileyi konu alan Kaygısızlar dizisinde bugünkü anlamda çocuk gelişimi ve gelişime verilen önem gibi konulardan söz etmek mümkün değildir. Eğitim konusunda yetersiz 3 annenin bugünün annelerinden beklediğimiz davranışların çocuklarına sergilemesi olası bir durum değildir. Nitekim bu dizide yer alan anneler de gelişiminden bir haber davranışlar sergilemektedirler. Dizi boyunca hakaret ve küfür çocuklar varmış-yokmuş ayırt etmeden söylenebilmektedir. Çocukların sayısının çok olması onların gelişimlerinin takip edilmesini imkansız kılmaktadır. Zaten dizi absürt komedi tarzında olduğundan çoğu bölümde çocuklar itilip kakılmakta ve horlanmaktadır. Burada diziye şu eleştiriyi getirmek mümkün olabilir. Gerçektende köyden kente göç eden bir aile bu tavırları mı sergilemektedir yoksa köyden kent kültürüne geçişin diğer bir adı olan gecekondulaşmanın sosyo-kültürel ortamı mı aileleri bu şekilde davranmaya itmektedir? Bu soruya verilecek cevap Kaygısızlar ailesini anlamaya yetecek bir cevap olabilir.

Çocuk işçiliği konusu da aile ve onun sorumlulukları konusunda diğer önemli bir durumdur. TUİK 2012 verilerine göre Türkiye'de yaklaşık 893000 olarak tespit edilmiştir.Çocuklar sırasıyla tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinde çalışmaktadırlar. Yine çocukların %46,2'si ücretsiz olarak ailelerinin yanında çalışmaktadır(Türkiye İstatistik Kurumu, 2013). Buda bize gösteriyor ki toplum olarak çocukları çalışmaya yönlendiren temel faktör yine aileleridir. Burada asıl önemli olan nokta ise çocukların ağır işlerde çalıştırılmamasına dair yapılan düzenlemelerin artırılması konusudur.

Çocuk işçili çok eski tarihlerden beri tüm dünyada vuku bulan bir olaydır. Gelişmişlik seviyesi ne olursa olsun çocuk işçiliği geçmişte vardı, bugünde var gelecekte de var olacak gibi

durmaktadır. Ancak bu durumu en aza indirme konusunda yapılacak çalışmalara fazlasıyla ihtiyaçta vardır. Bu anlamda çocukların korunmasına dair ilk çalışmalar 1989 Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda Çocuk Hakları Genelgesinin kabul edilmesi ile başlamıştır. 71 ülkenin katıldığı Dünya Çocuk Zirvesi ile de 27 maddeden oluşan karar neticesinde çocuk işçiliği ve çocukların zor durumlardan korunmasına dair önlemlerin alınması kararlaştırılmıştır. Daha sonraki dönemlerde de çocuk işçiliğini önlemek adına birçok çalışma yapılmıştır. Unutulmaması gereken şudur ki, çocuk işçiliğinin temelinde yoksulluk ibaresi yatmaktadır. Buradan yola çıkarsak çocuk işçiliğinin önlenmesi bir anlamda yoksulluğun bitirilmesi ile ilgilidir(Avşar ve Öğtüyoğulları, 2012:10).

Çocuk işçiliği toplumdan topluma, kırdan kente anlam ve kapsam bakımından farklılık göstermektedir. Bunun dışında çocuk işçiliği ve çalışma yaşına dair yapılan düzenlemelerde de çocukların yaş aralıkları ve çalışabilecekleri iş türleri de farklılık göstermektedir. Bu anlamda çocuk işçiliğinin tek bir tanımı yapmak mümkün değildir. Ancak çocuk çalışması ile çocuk işçiliği arasındaki farkı ortaya koymak çocuk işçiliği konusunda dar kapsamlı bir tanım yapabilme imkanını bizlere verecektir. Çocuk işçiliği, çocuğun eğitimini, fiziksel, duygusal, zihinsel, ahlaksal ve sosyal gelişimini olumsuz yönde etkileyen faaliyet olarak tanımlanabilir. Çocuk çalışması ile ise, çocuğun eğitimini, fiziksel, zihinsel, duygusal, ahlaksal ve sosyal gelişimini olumsuz yönde etkilemeyen faaliyet olarak tanımlanabilir. Yukarıdaki tanımlar bizlere çocuk işçiliğinin de etkili olan bazı faktörlerin yoksulluk, işsizlik, eğitim seviyesi, göçler, talepler, geleneksel anlayış, mevzuat eksikliği ve denedim yetersizliği olarak belirlememizi sağlıyor(Günöz, 2007: 5-22).

Önemli olan diğer bir konu ise çocuk işçiliğinin toplumsal görünümüdür.Uluslar Arası Çalışma Örgütü yaptığı çalışmalarda dünyada 1990 yılından itibaren 5-14 yaş aralığındaki çalışan çocuk sayısını Asya ve Pasifik bölgelerinde 127.5 milyon, Afrika'da 48 milyon, Latin Amerika ve Karaipler'de 17.4 milyon gelişmiş sanayi ülkelerinde ise bu rakam sadece 2.5 milyon olarak belirtilmiştir(Yıldız, 2006: 136).

Dizlerin karşılaştırılmalı analizine geçmeden kısaca sosyal devletin çocuk işçiliğinin önlenmesi konusunda neler söylediğine bakmak gerekir. Bilindiği üzere sosyal devlet refah devleti olarak da anlamlandırılabilir. Sosyal devlet yoksulluğu ve sosyal eşitsizliği engellemeyi amaç edinmiştir. Özgürlük, adalet, ekonomik eşitlik, sosyal güvenlik ve gelir dağılımındaki adalet sosyal devletin değişmez ilkeleridir. Burada çocuk işçiliği konusunda sosyal güvenlik kavramı sosyal devlet anlayışının ödevlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyleri yoksulluktan kurtarmak, onlara minimum bir gelir sağlamak, insanlara güven içinde yaşadıklarını hissettirmek yani iş, sağlık ve mal mülk korunumu konusunda garanti vermek, gelirlerin adaletli dağılmasını sağlamak, yersiz geliri olanları yeterli gelir seviyesine yükseltmek vb. İşte tüm bunlar sosyal devletin hizmetleri olarak değerlendirilmelidir. Ancak bu süreç Aktan ev Özkıvıran'ın da belirttiği üzere bir hayırseverlik olarak görülmemelidir bu süreç karşılıklı iş birliğini gerektiren bir süreçtir. Bu ilkeler ışığında sosyal devlet ve sosyal güvenlik meselesini çocuk işçiliği ile ilişkilendirmek çok kolaydır. Eğer ailelere geçim ve güvenliklerini sağlayacak bir yapı oluşturulursa çocuk işçiliğinin en etkili unsuru olan yoksulluk ortadan kalkacak ve çocuk işçiliğinde azalma yaşanacaktır(Aktan ve Özkıvıran, 2008: 45-46).

Diziler üzerinden çocuk işçiliğinin karşılaştırılması yapıldığında görülecek olan şeyleri şöyle özetleyebiliriz. Çocuklar Duymasın adlı dizideki ailenin ekonomik ve sosyal yapısı göz önüne alındığında ailenin belirli bir refah düzeyinde olması ailede çocuk işçi probleminin ortaya çıkmasını gerektirmemiştir. Ancak Kaygısızlar dizisine gelindiğinde ailenin köyden kente göç etmiş çok çocuklu yoksul bir aile olduğundan çocuk işçi problemi kendiliğinden ortaya çıkmıştır.

Not: Romalı Evi Tekniğine göre 'Kaygısız Ailesinin Çocuklarının Çalışma Sahneleri' bize Çocuk işçiliği ve Aile ilişkisinin önemini hatırlatmalıdır.

4. SONUÇ

Sosyolojik analizler, tespitler ve saptamalar ancak geniş bir sosyoloji kavram bilgisi sayesinde daha akademik ve daha bilimsel olacaktır. Bunun sağlanabilmesi içinde özellikle sosyoloji öğretiminde kavram eğitimine önem verilmelidir. Sosyoloji bir ders içeriği oluşundan itibaren öğretimi konusunda bazı problemleri de bünyesinde barındırmıştır. Gerçek bir sosyoloji öğretiminden de söz etmek istiyorsak, ortaya çıkmış olan bu problemlerin ciddiyetle ele alınması ve çözümlenmesi gerekmektedir. Bu çözümleme sürecinde ortaya çıkacak yeni fikirler, yeni yöntem ve teknikler, yeni uygulama ve teorik çerçeve neticesinde sosyoloji öğretimi konusunda yol kat etmek mümkün olacaktır.

Türkiye'de sosyoloji öğretimi konusundaki kaynakları taradığımızda diğer ulusların çok gerisinde olduğumuzu göreceğiz. Sosyoloji öğretimi konusunda ülkemizde yapılan çalışmalar birbirlerinin benzeri durumundadır. Durumun böyle olması yavan bir sosyoloji birikimin oluşmasına sebep olmaktadır. Örneğin, American Sociological Association çıkardığı yayınlarda sosyoloji öğretimini yakından ilgilendiren ' Sosyolojik Yazım Kültürü, Sınıf İçi Sosyoloji Öğretimi, Kitap, Fotoğraf ve Film Eleştirileri, Sosyolojik Araştırma Yöntemleri, Toplu ve İşbirlikli Sosyoloji Öğretimi, Eleştirel Düşünme vb." konular yer almaktadır. Bunların dışında konu bakımından da fazlasıyla zengin bir sosyoloji kültürü oluşturulmuştur. Sosyal Bilim laboratuarlarının parmakla gösterilecek sayıda az olduğu ülkemizde, daha ekonomik yöntemlerin geliştirilmesi şarttır. Bu sebeple medya ve medya unsurları her öğrencinin kolaylıkla ulaşabileceği bir kaynak olması sebebiyle çok önemlidir.Medya sayesinde sadece sosyolojinin aileyi ele alışı ve kullandığı kavramları öğretmekle kalınmaz, medya sayesinde ırk, sınıf ve toplum çatışması, tüketim, kültür, kürtaj, adalet, sosyal hareketlilik, siyaset, toplumsal sapma ve geçişler, emperyalizm, küreselleşme, teknoloji, kalkınma, cinsellik, çevre sosyolojisi, yaşlanma ve yaşlılık, siyasal tartışmalar vb. gibi kavramlar da öğretilebilir.

KAYNAKÇA

Aktan, C. C. ve Özkıvıran, Ö. (2008). Sosyal Refah Devleti. İstanbul: Okutan Yayınları.

Arslanoğlu, İ. (2002). Sosyoloji Teorileri(Yayımlanmamış Ders Notları). Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Felsefe Grubu Öğretmenliği Bölümü: Ankara.

Arslanoğlu, İ.(2012). Genel Sosyoloji Ders Notları. Ankara: Gazi Kitapevi.

Atkinson, R.L. ve Atkinson, R.C. ve Smith, E.E. ve Bem, D.J. ve Hoeksema, S.N. (2006). Psikolojiye Giriş. Ankara: Arkadaş Yayınevi

Avşar, Z. ve Öğütoğulları, E. (2012). Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği İle Mücadele Stratejileri. Sosyak Güvenlik Dergisi, 1. (9-40).

Belligüçük, F. Ö. (2004). Medyanın Aile Kurumu Açısında Eleştirel Okunması Biz Evleniyoruz Programı Örneği. Aile ve Toplum Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi, 2(7). 91-93.

Çocuklar Duymasın (6 Haziran 2013). Vikipedi: http://tr.wikipedia.org/wiki/%_C3_%__87_ocuklar_Duymas%C4%B1n 08.07.2013 tarihinde alınmıştır.

Erdal, M.E. (1998). Sosyoloji. İstanbul: Der Yayınları.

Günöz, M. (2007). Türkiye'de Çocuk İşçiliği Sorunu ve Çözüm Önerileri(Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi). T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü: Ankara.

Kaya, A. (2002). Balıkesir Örneğinde Televizyonun Gelenekler Üzerindeki Etkisi, Gençliğin Bakışı. VI. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kaygısızlar(21 haziran 2013). Vikipedi: http://tr.wikipedia.org/wiki/Kayg%C 4%B1s%C4%B1zlar_(dizi) 08.07.2013 tarihinde alınmıştır.

Kuran, E. (1991). Aile Yazıları 1 (Türk Ailesinin Mahiyeti ve Tarihi Gelişimi). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Özdemir, M. Ç. (2006). Eğitim Bilimine Giriş. Ankara: Ekinoks Yayınları.

Steinberg, L. (2007). Ergenlik. Ankara: İmge Kitabevi.

T.C. Başbakanlı Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. (2008). 4320 Sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanunun Ve Uygulamalarının Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.

T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı(2001). 2001 yılı Aile Raporu. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.

T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.(1991). Aile Yazıları 1 . Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.

T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.(1991). Aile Yazıları 4 . Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.

T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü(2007). Ailelerin Yaşam Kalitelerini Etkileyen Bazı Objektif Ve Sübjektif Göstergelerin İncelenmesi. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.

T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü(2007). Yaşlı ve Aile İlişkileri Ankara Örneği. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.

T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü(2007). Üniversite Son Sınıf Öğrencilerinin Evliliğin Kuruluşuna İlişkin Görüş ve Düşünceleri. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.

T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü(2008). Medya Profesyonellerinin ve Medyanın Aile Algısı. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2013). http://www.tuik.gov.tr/Start.do 14.07.2013 tarihinde alınmıştır.

Türkkan, R.O. ve Türkkan, T. (2007). Etkin Hafıza Teknikleri. İstanbul : Pegasus Yayınları

Uşaklı, H.Forum Tiyatro Ve Dede Korkut Hikayeleri Baskı Ve Çıkar İlişkileri Açısından Kadın Ve Erkek Hegemonya Döngüsü (Yayımlanmamış Atölye Çalışması). Sinop Üniversitesi: Sinop Üniversitesi Eğitim Fakültesi.

Yıldız, Ö. (2006). Türkiye'de Çocuk İşçi Sorununun Toplumsal Görünümü. Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü: Gaziantep.

D3 OTURUMU

MEDYA ÇALIŞMALARI-II:

MEDYA VE TOPLUMSAL HAREKETLER

YENİ MEDYA VE TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM: ÜNİVERSİTE GENÇLİĞİNİN "İNTERNET GAZETECİLİĞİNİ KULLANMA PRATİKLERİ"

Elife Kart [1]

ÖZET

Günümüzde, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel etkinlikler küresel boyutta ortaya çıkan bir etkileşim ortamında gelişmektedir. Bu etkileşim ortamını yeni iletişim ve bilişim teknolojisi olanaklı kılmaktadır. Küresel sermayeyi yeniden üreten itici bir güç olarak iletişim ve bilişim teknolojisi, bugün yeni bir ekonomi olarak da ön plana çıkmaktadır.

Yeni iletişim teknolojisinin etkileşim ortamında, internet gazeteciliği, ulusal ve uluslararası ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel birçok konuda, gençlerin bilgilenme ve bilinç kazanma ya da yanlış bilinçlenme süreçlerinde etkili olabilmektedir. Yeni medyanın mobilleşmeyi, yani her yerde olabilmeyi olanaklı kılan özelliği, mekân ve zaman sınırlaması olmadan, gazetenin web sayfasına internet bağlantısı olan her yerden ulaşmayı mümkün kılmaktadır. Gazete ve okuyucu arasındaki etkileşim, yeni etkilenme biçimleri ve yeni eylem biçimlerini olanaklı hale getirmektedir.

Bu bildiride, gençlerin gündelik yaşamlarında, internet gazeteciliğini kullanma pratikleri ele alınacaktır. Söz konusu pratiklerin, gençlerin, ekonomik, siyasal ve sosyal olaylarla ilgili bilgi edinim süreçleri, iletişim pratikleri ve hareketlilikleri üzerindeki etkileri sorgulanacaktır. Bunun için üniversite öğrencileri üzerine yapılacak bir araştırmadan sağlanacak veriler kullanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *"Yeni Medya", "İnternet Gazeteciliği", "Gençlik"*

ABSTRACT

Economic, social, political and cultural activities today develop in an interactive environment which appears in a global area. New communication and information technologies make this environment of interaction possible. New communication and information technologies as a driving force to reproduce global capital come forward as a new economy today.

Internet journalism in the interactive environment of new communication technologies can be influential on a great number of national and international economic, political, social and cultural issues, on the process of the enlightenment, gaining awareness or false consciousness of young people. The feature of the new media which makes the mobilization-thus being everywhere possible enables people to reach the newspaper websites anywhere with internet connection without any restrictions of place or time. The interaction between the newspaper and the reader allows new forms of interaction and activities to develop.

In this paper, young people's practices of using internet journalism are covered. The impacts of practices aforementioned on the process of young people's knowledge acquisition concerning economic, political and social events, communication practices and mobilities are questioned. Therefore, the data gathered from the study on university students is used.

Keywords: *"New Media", "Internet Journalism", "Youth"*

[1] Yrd. Doç. Dr. Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.elifekart@hotmail.com

GİRİŞ

Yeni medya, yeni bir iletişim ve bilişim teknolojisi olmanın ötesinde, zaman ve mekân algılayışlarımızı yeniden biçimlendiren, yeni sosyalliklerin inşasına yol açan, giderek bilginin, haberin üretilmesine, yorumlanmasına ve farklı biçimlerde sunulmasına olanak tanıyan bir alandır. Yeni medya dolayımlı gelişen internet gazeteciliği, yeni iletişim ve bilişim teknolojisindeki gelişmelerle paralel bir gelişim sergilemektedir. Söz konusu gelişmeler, internet gazeteciliğinin de küresel nitelikler kazanmasına ve daha geniş içerik çeşitliliğine sahip olmasını sağlamaktadır. Yeni bir ekonomi olarak internet alanında genişleyen rekabetin, yoğunlaşan etkileri internet gazeteciliği alanında da gözlenmektedir. Keane'in dediği gibi "medya sermayesinin rekabet yoluyla yoğunlaşmasının en iyi belgelenmiş örneğine gazete yayıncılığı dünyasında rastlanıyor" (1992:75). Sermayenin giderek rekabetini yoğunlaştırmasında internet önemli işlevler yüklenmektedir. "Bir yandan esnek üretim, internet üzerinde örgütlenerek kapitalizmin toplumsal ilişkilerini yaygınlaştırırken diğer yandan da gündelik yaşam gerçeklerinden alıkonmuş ötekilenerek susturulmuş muhalefetin sesi, ancak bu özgür ortamda yükselebilmiştir. Kapitalist üretim biçimlerinin doğurduğu özel sermayenin çokuluslu şirketleri, küresel çaplı hegemonyalarını bu araçla sürdürmekte, yeni pazarlar yaratabilmek için reklam endüstrisini pompalayarak kapitalist değerleri yerleştirmektedir. Diğer yandan internet; özgür iradeleri ile farklı kamusal alanda boy gösteren kamuoyunu ulus ötesine taşıyarak egemen karar mekanizmalarını sarsabilmektedir" (Armağan ve Önür, 2012: 154). İnternetin yüklediği bu işlevler, internet dolayımıyla gelişen internet gazeteciliğinde de gözlenmektedir. "İnternetin gelişimi, web üzerine giderek önemli hale gelen gazeteciliği etkilemiştir" (Karaaslan, 2012: 965). Bu gelişme, internet gazeteciliği ile birlikte yeni ve alternatif bir gazetecilik anlayışı da giderek yaygınlaşmaktadır. Yeni bir habercilik anlayışı olarak da değerlendirilebilecek bu alanla yaratılan yeni iletişim ve etkileşim ortamı, yeni tartışma alanlarının açılma, yerel ve küresel sorunlara ilişkin bilinç oluşturma ve katılımcılığın sağlanabilme koşullarını üretmektedir. İnternetin yaygınlaşması ve bunun olanaklılığı çerçevesinde bireylerin enteraktif iletişime dâhil olma biçimleri, bilgiyi ve haberi mekândan bağımsızlaştırdığı gibi, haberin ve bilginin paylaşımını sadece yaygınlaştırmamakta, aynı zamanda var olan yerel ve küresel nitelikli sorunlar üzerinde tartışma zeminlerini de genişletmektedir. Aynı zamanda bireyler açısından alternatif muhalefet biçimlerinin geliştirilmesine de alan açmaktadır.

"Süreç ulus içinde olduğu kadar, ulus ötesi oluşumlar hakkında da gençleri daha çok bilgilendirmekte ve bilinçlendirmektedir. Bu bilinçle dünyanın çeşitli bölgelerinden gençler, internet üzerinde buluşarak, ortak yönelimler kazanabilmekte hatta harekete geçebilmektedirler. Dolayısıyla gençler, internet ortamındaki haberlere bağlanarak, telekomünikasyon olanaklarının sınırlarını aşmakta, yeni özgürlük ve etkileşim ortamlarının arasında kamuoyu oluşumuna katılabilmektedirler. Söz konusu ortam, tüketime sunduğu bilgi çeşitliliği içinde 'yanlış bilinç' geliştirebilmesinin yanı sıra, 'ideolojik bir rızanın' sağlanabildiği, iletişimsel eylem pratiklerin yaşandığı uzamlara dönüşmektedir (Armağan ve Önür, 2012: 153). Yeni iletişim ve bilişim teknolojileri, özelde internet gibi çoklu iletişim ve etkileşim ortamları için dile getirilen bu görüşler, internet dolayımında gelişen internet gazeteciliği için de benzer içeriklere sahiptir.

Geçen kırk ve elli yıl içinde elektronik medyanın yaygınlaşması, gazeteler ve süreli yayınlar için yeni ve geliştirilmiş bir iletişim ortamı yarattı (McNair, 2000: 68). Yeni medyanın bir özelliği olan etkileşimlilik, haberlerin tek yönlü geleneksel haber akışına meydan okuyarak okuyucu kitlesinin bilginin üretimine dahi katılımlarını sağlayarak okuyuculara artan seçenekler sunmuştur. Bu nedenle "etkileşimlilik", online haberler aracılığıyla geleneksel gazetecilik pratiğini dönüştürme potansiyeline sahiptir (Chung, 2008:658). "İnternet gazeteciliği, geleneksel gazetecilikten daha düşük maliyetle, daha pahalı yatırımlara gerek duyulmadan, kitle iletişimi alanında yerini almıştır. Özellikle son yıllarda internet gazeteciliği çok gelişmiştir. İnternet gazeteciliği fotoğraf, grafik, ses, animasyon, video ve sesli görüntülerle de desteklenmektedir" (Karaaslan, 2012: 963). İnternet gazeteciliği, ana akım gazetecilik ya da

hâkim gazetecilik pratiklerinin yanında alternatif ya da ana akım medyaya muhalefet oluşturabilecek yeni etkileşim ve temsil formlarının gelişmesine ortam yaratmaktadır. Böyle bir ortamın oluşması, yeni bir kamusal alanın yaratılma koşullarını ürettiği gibi, demokratik bir iletişim ve etkileşim ortamına zemin oluşturabilecek dinamiklerin gelişmesini de sağlamaktadır. Bütün bu süreçlerin karşılıklı etkileşimi ise, ana akım medyanın, sermaye sahibi aktörlerle ve hâkim ekonomik ve siyasal öznelerle kurduğu meşrulaştırıcı işlevinin sorgulanmasına neden olmaktadır. Ana akım medyaya ve gazeteciliğine olan güvenin sorgulanması beraberinde, internet tabanlı alternatif gazeteciliğin geliştirilmesine neden olduğu gibi, "…dinleyici ve izleyicilerin haber üretim sürecine dâhil edilmesi" (Erzurum, 2012: 168) olarak değerlendirilen "yurttaş gazeteciliği" gibi pratikleri de gündeme getirmektedir. Bu yeni alan iletişimi demokratikleştirici işlevi açısından sorgulanabilir kuşkular içerse de, çok yönlü bilgiye ve habere erişimi olanaklı kılan potansiyeli ile bireylerin yerel, bölgesel ve küresel olan sorunlara karşı duyarlılıklarını etkilemekte, yeni eylemliliklerin geliştirilmesine olanak tanımaktadır.

Bu çerçevede çalışma, gençlerin, yeni iletişim teknolojilerini, özelde interneti ve internet dolayımlı gelişen internet gazeteciliğini kullanım pratiklerini, söz konusu pratiklerin, gençlerin anlam dünyalarında ve "hakikat"i sorgulama biçimlerinde ne tür etkiler ve dönüşümler yaratığını saptamayı amaçlamaktadır. Araştırma, değişik fakültelerde okuyan, farklı bölgelerden gelen, farklı sosyal, ekonomik, kültürel, etnik, cinsel ve dinsel yapılara sahip olan, Akdeniz Üniversitesi öğrencileri üzerinde gerçekleşmiştir. Bu çalışmanın kapsamına, dokuz kız öğrenci ve on üç erkek öğrenci dâhil edilmiştir. "Derinlemesine Görüşme Tekniği" kullanılmaktadır. Veriler; "kişisel anlatılarda gençlerin hakikati arayışlarını sunma pratikleri" teması" altında, "tarafsızlık arayışı", "güvenirlilik arayışı" , "hakikat arayışı", alt temaları; "gençlerin dönüşen ve 'çoğullaşan anlam dünyalarını sergileme biçimleri" teması ise, "farklı olana karşı farkındalık ve duyarlılık", "empati", "saygı", "çokluk" alt temaları çerçevesinde, analiz edilmektedir.

KİŞİSEL ANLATILARDA GENÇLERİN HAKİKAT ARAYIŞLARINI SUNMA PRATİKLERİ

Görüşme kapsamına alınan gençlerin kendi ifadelerinden, internet dolayımlı gelişen internet gazeteciliğinin olanaklı kıldığı çeşitli ve çok sayıda haber alma ve bilgilenme süreci içerisinde yer aldıkları, iletişim ve etkileşim olanakları dâhilinde, internetten gazete ve haber takibinde bulundukları ve kamusal sorunlara dikkat çekme bağlamında, bilişsel anlamda farkındalık ve duyarlılık geliştirebildikleri izlenebilmektedir:

"…Günlük gazetelerimi internetten okuyorum…" ***(G1, Akdeniz Bölgesi, K.),*** *"… İnternetten haberleri takip ediyorum…"* ***(G2, Ege Bölgesi, E.),*** *"…Yazarları takip ediyorum. Daha çok alternatif yazarları tercih ediyorum…"* ***(G3, Ege Bölgesi, K.),*** *"…Düzenli olarak okuduğum gazete Sol ve Birgün. Birgün gazetesinin köşe yazılarını takip ediyorum. Merak ettiğim konuyu farklı taraflardan araştırmayı seviyorum. Marjinal yazarları felsefe ve sanatla ilgili yazıları okumayı seviyorum…"* ***(G4, İç Anadolu, E.),*** *"… Gazete yazılarını internetten takip etmeye çalışıyorum…"* ***(G5, Doğu Anadolu, K.),*** *"…İnternet gazeteciliğini okumaya üniversiteye geldikten sonra başladım… Eskiden gazete alıp okuyordum…"* ***(G7,Güneydoğu, E.).***

Aşağıdaki anlatılarda gençler, "internet gazeteciliği"nden ne anladıklarını, internet gazeteciliğini kullanım amaçlarını ve hangi haber türünün/türlerinin takip edildiğini, haber takibinde ya da bilgilenme amaçlarında hangi internet gazetesinin/gazetelerinin takip edildiğini nedenleriyle birlikte açıklamaktadırlar: *"…Neyin nerede olduğunu rahatça bulabiliyorsun… Gazete okurken ilk önce gündem başlıklarına bakıyorum. İlgimi çeken takip ettiğim bir köşe yazarı varsa onun yazısını okurum. En son spor haberlerine bakarım…"* ***(G8, Akdeniz Bölgesi, E.),*** *"… İnternet gazeteciliğini ekonomik buluyorum. İstediğim zaman ulaşabiliyorum… İnternet gazeteciliği kişinin kendini mutlu hissettiği kendini kısıtlamadığı özgürce söyleyebileceği bir alan… İnternette T24 dışında Radikal Milliyet En son haber gibi belli çizgide olan siteleri de takip ederim…"* ***(G13, Güneydoğu Anadolu Bölgesi, E.),*** *"…Sürekli*

takip ettiğim yazarlar var. Onları mutlaka okurum. Sol haber Portalı Oda TV T24 Tegrafhane gibi gazetelere her gün bakarım… İnternetten gazete okumak çok verimli oluyor. İnternetten birçok gazeteye dergiye az bir maliyetle ulaşabilme imkânı var. İlgimi gündem ve politika çekmektedir… İnternet gazeteciliği bizim bilgiye daha kolay ulaşmamızı sağlamaktadır. Ülkemizde ve dünyada gerçekleşen bir olaydan internet gazeteciliği sayesinde anında haberdar olmaktayım. İnternet gazetelerinin sayfaları gelişmelere göre sürekli yenilenmektedir…" ***(G14, Marmara Bölgesi, E.).***

İnternetten gazete okumayı tercih etme nedenleri bazı konularda benzer özellikler taşımakla birlikte bazı farklılıklar da sergilemektedir. Görüşme kapsamına alınan gençlerin neredeyse hepsinde benzer ifadelerle, haber ve bilgiye erişme noktasında internet gazeteciliğini, gündemin daha rahat takip edilebilen, her yerde ve her zaman ulaşılabilirliliği mümkün kılan ve çok sayıda farklı yorum ve bakış açısına ulaşmayı sağlayan niteliğine vurgu yaptıkları gözlenmektedir. Her gazetenin kendine göre bir siyasi yapı içinde haberi işleme özelliği, gençler tarafından, gazetenin/gazetelerin takip edilmesinde bir neden olarak sunulduğu gibi, aynı özelliğe sahip olmasından dolayı, gazete/gazeteleri eleştiri konusu yapılabildiği de görülmektedir:

"…Gündemde olup bitenlerden haberdar olmak için internetten gazeteleri takip ediyorum… Gazete daha çok siyasi bir araçtır bence. Gazetenin de belli bir siyasi çizgide yayın yapması onu takip etmeme neden oluyor… İnternette daha çok T24 takip ediyorum. Çünkü her konuda yazı yayımlıyorlar. Özellikle de gündemdeki konulara ağırlık verilmesi daha da ilgimi çekiyor. Özgür bir ortamda yayın yaptıklarını düşünüyorum. İnternette takip ettiğim diğer bir gazete de Radikaldir. Orada yazılanlar daha objektif geliyor bana. Diğer gazetelere göre iktidardan daha bağımsız bir şekilde yayın yapıyor… Zaman gazetesini de takip ediyorum. Özellikle aynı haberlerin farklı gazetelerde nasıl gösterildiklerini incelemek için analiz yapıyorum. Çünkü Zaman gazetesi bence iktidarın yayın organıdır… Gazetelerde en çok gündemi takip ediyorum. Ondan sonra ekonomiyi takip ediyorum. Bölgesel gazetelerden Yüksekova Güncel gazetesini Batman Postasını takip ediyorum. Yüksekova Gazetesi özellikle Doğu Güney Doğu ve Kürtlerle ilgili haberleri son dakikada veriyor. Yerel olması bakımından bana daha gerçekçi geliyor… Batman'da ne oluyor diye de Batman Postasını takip ediyorum. Takip ettiğim bir diğer gazete ise Özgür Gündem. Çünkü daha çok Kürtler ve ezilenlerle ilgili yayın yapmakta. Kürtler ile ilgili alınan kararların onları nasıl etkilediğini ve ne yarar zarar sağlayacağını daha objektif bir şekilde vermektedir… Habertürk Milliyet ve Hürriyet gazetelerini ara sıra takip ederim. Bu gazeteler milliyetçi bir bakış açısıyla yayın yapmaktadırlar…" ***(G7,Güneydoğu, E.),***

İnternet gazeteciliğine olan ilginin giderek artmasında, internet gazeteciliğinin daha ekonomik bulunma, anında ulaşılabilme gibi nitelikleri belirleyici olmaktadır. Bunun yanında verilerden, internet ortamının çok sayıda ve türden gazete/gazetelere ulaşılmasını mümkün kılan niteliğinin, gençleri, daha "tarafsız" olduğuna inandıkları gazete/gazetelere ulaşmalarını olanaklı kılan yapısının asıl ilgiyi artırdığı da saptanabilmektedir. *"Tarafsız" haber ve bilgi arayışı, gençleri, aynı haberle ilgili olduğu durumlarda dâhil, birbirinden çok farklı ve çok sayıda gazeteden haberin doğruluğuna ilişkin olarak araştırmaya yöneltebilmektedir: "…İnternetteki gazete haberlerini gündemi takip etmek için okuyorum… Diğeri bir nedeni her zaman her yerde ulaşabilir olmasıdır… Medyanın artık güvensizliği söz konusu olmaya başlamıştır. Çünkü her gazete aynı haberi farklı bir şekilde yorumluyor. Hangi gazetenin doğruyu yansıttığı belirsiz. İnternettin hızlı çabuk ulaşılabilir olması olaylarla ilgili haberlerin daha çabuk yayılması herkesin olaylar hakkında fikir sahibi olmasını sağlamaktadır doğru ya da yanlış olsa da… Gazete olarak Milliyet Vatan Cumhuriyet Radikal Hürriyet Aydınlık gibi gazeteleri takip etmeye çalışıyorum…"* ***(G9, Ege Bölgesi, K.)***

İnternet ortamının araştırma kanallarını genişletilmesi sonucunda gençler, gazeteleri, "tarafsız", "bağımsız", "iktidara yakın", "ana akım", "muhalif", "bölgesel", "yerel" gibi bileşenlere ayırabilmektedirler. Olaya ve habere ilişkin "hakikat"i bulma istenci ve arayışı, gençleri bütün bu gazetelerin içeriğinden haberdar kıldığı gibi, haber ve bilgi üzerinde çeşitli bakış açıları temelinde düşünmelerini de sağlamaktadır. Gençler, farklı türden birçok gazetenin

haberi sunuş ve yorumlayış tarzları üzerinde düşünürken, haberin, "hakikat" ve "inşa edilen hakikat" ya da "hakikat söylemi" ile bağlantısı temelinde inceleme konusu ettikleri gözlenmektedir: *"…Doğru ve gerçek konusunda bir güven söz konusu değil. Dünyanın her yerinde haberler taraflı oluyor zaten. Örneğin BBC ana akım. Sol Portal sol bakış açısına sahip. Bu yüzden haberlerin yazıların üzerinde uzun durulması gerektiğini düşünüyorum. Ulusal gazeteleri okuma nedenim olayların üstünün nasıl saçma bir gündemle kapatılmak istendiğini görmektir. Benim için gerekli haberler yavaş oturaklı ve üzerinde düşünülmesi gereken yorumlardan oluşmalıdır…"* ***(G6, Maramara Bölgesi, K.).***

Aşağıdaki bütün anlatılardan da izleneceği gibi, bazı gençler, bütün gazetelere kuşku temelinde yaklaşırken, bazı gençler, muhalif gazeteler aracılığıyla "hakikat"e ulaştıklarını düşünmektedirler. Bu konuda, "yerel" ve "bölgesel" olan gazetelerin en çok "hakikat"i yansıtan gazeteler oldukları konusunda ikna olan gençler de vardır. Gençlerin anlatılarında, "muhalif" ya da "alternatif" gazeteciliği daha fazla ön plana çıkardıkları görülmektedir. Gençlerin ana akım dışında gazete okuma pratiklerini ana akım medyanın, belli bir hâkim söylemi bir olaya dayatarak olayı o şekilde hakikate dönüştürme çabalarının farkında olmalarıyla açıklamak mümkündür. Bu, gençlerin "objektiflik"e yaptıkları vurgu temelinde öngörülmektedir: ***"****…Yabancı basını daha çok takip ediyorum. Genel olarak Türk medyasına güvenmiyorum. Sırf gündemden uzak kalmamak için takip ediyorum. Bana yakın görüşlere sahip gazetelere dahi güvenmiyorum. Gazetelerin objektif olması lazım. Bana yakın bir gazete olsa bile konuyu saptırıp kendi lehine haber yaptığında rahatsız oluyorum…"* ***(G22, İç Anadolu Bölgesi, E.)****,"…Radikal Milliyet ve özgür Gündem okuyorum. Güncel ve siyaset bölümlerini okuyorum… İnternetten gazete okumamın nedeni internette daha çok seçenek var. T24 ve Dipnot sadece internette var…"…köşe yazılarıyla takip ettiğim gazetenin yazılarına ulaşabilmemi sağlıyor…"* ***(G20, Güneydoğu Anadolu, K.),*** *"…yerel haberleri takip ediyorum. Yerel haberlerden kastım sadece Karadeniz Bölgesiyle alakalı ya da sadece yaşadığım bölgeyle alakalı haberlerin olduğu gruplardaki haber paylaşımlarını takip ediyorum. Bu şekilde geldiğim yerle hala bağlarımın kopmadığını düşünüyorum. Orada olup bitenler hakkında bilgi alıyorum…"* ***(G21, Karadeniz Bölgesi, E.)***

İnternetin bireylerin beklentilerine bağlı olarak, anında ve istedikleri her yere ulaşabilme koşulunu yaratması, gençler açısından, çok sayıda gazetenin okunması, haber ve bilgi akışı bağlamında çok çeşitli yorum ve bakış açılarıyla karşılaşmalarını sağlamaktadır. İnternet gazeteciliğinin çok yönlü bir iletişim ve etkileşim ortamında bulunmayı kolaylaştırması, "kişisel iletişim özgürlüğünün genişlemesi" ne (Smith, 2003: 279) katkıda bulunmaktadır. Gençlerin, verilen haberi "güven" temelinde sorgulamalarına yol açan bu durum, gençlerde, tek bir gazeteye güvenilmemesi gerektiğine ilişkin bir kanı oluşturmaktadır. Gençlerin internet gazeteciliğini kullanma pratiklerine bakıldığında, daha bilinçli kullanıcılar olmaya doğru bir yönelime kaydıkları ve "hakikat"i[2] arama konusunda daha "şüpheli", daha "sorgulayıcı" ve daha "çok yönlü" bir düşünme ve araştırma tarzını seçmeye yönelik bir eğilim içerisinde oldukları görülmektedir:

"..*İnternet gazeteciliği bence farklılık ve kolay ulaşılabilirlilik açısından faydalı bir şey… Gazetelere gündemi takip etmek için göz atıyorum. Hürriyet Radikal Milliyet ve Sol Haber Portalı gibi sitelerden gündeme bakıyorum… Bana göre ana akım medya ile daha muhalif gazetelerin birinci farkı okuyucu kitlesi. Sol Haber Portalın okuyucu kitlesiyle Hürriyetin Postanın okuyucu kitlesi arasında bence müthiş fark var. Sol Portal gibi muhalif gazetelerin okuyucuları daha bilinçli. Hürriyeti herkes okuyor. Ana akım medya düşünce yazılarına çok yer vermemektedir. Ana akım dışındakilerde daha çok fikir düşünce yazılarına yer verildiğini düşünüyorum. Sol Portal Odatv veya bu tarz sitelerde gündemin yanında fikir yazıları da önemli yer tutuyor. Bir de daha ideolojik bir amaçları var. Cumhuriyet Aydınlık gibi gazetelerin*

[2] Gençlerin, var olan, olmakta olan nesnel gerçekliğe ulaşma çabalarının yanında, aynı zamanda gerçeklik olarak sunulanın da ötesindeki nesnel gerçekliği arama istençleri anlamında.

köşe yazıları gündemin yanında daha fazla bilgi veren tarihselliği taşıyan yorumlar var. Hürriyet Posta Milliyet gibi gazeteler nerede durdukları çok belli olmayan daha merkezde diye etliye sütlüye çok fazla karışmayan gazeteler. Haliyle de herkese hitap eden bir çizgileri var… Zaman ve Sabah gibi gazetelerin çok şeffaf olduğunu düşünmüyorum. Çünkü iktidarın her daim her zaman yanındalar. Olayları objektif değerlendirmediklerini düşünüyorum. Ama merak ettiğim şeylerden birisi de Cumhurriyet Aydınlık gibi gazetelerin ideolojilerine yakın bir iktidar olduğunda ne gibi bir tutum takınacakları…" ***(G10, Ege Bölgesi, E.).***

"İnternet gazeteciliği" içerdiği yoğun bilgi ve haber çeşitliliğiyle, bireylerin dünyaya ve içinde yaşanılan gerçekliğe ilişkin algısını, bilincini, daha objektif kriterleri arama yönünde dönüştürmektedir. Var olan, ya da "hakikat" olarak dillendirilenle ilişkisini yeniden kurdurmaktadır. Gençlerin, "internet gazeteciliği"ni kullanma pratikleri, karşılıklı olarak birbirlerini etkileyen birçok dinamiğin etkilerine de işaret etmektedir. Gençler, sosyal ve kültürel sermaye, habitus ve beğeni tarzlarının[3] *yanında, etnik, cinsel ve dinsel kimlikleri, sınıfsal aidiyetleri, dünyaya bakış açıları, geleceğe ilişkin beklentileri, tasavvurları bağlamında ve muhalefet etme istençleri temelinde de, gazete/gazeteleri seçebilmekte, köşe yazıları, yazarlar ve haber türlerini takip etme gibi pratiklerin içinde olabilmektedirler. Gençlerin söz konusu pratikleri, farklı sosyalliklerin gelişmesinde de etkili olmaktadır. Kendi "objektiflik" ve "güvenirlilik" kriterleri temelinde, tercih ettikleri gazete/gazetelerin ya da köşe yazarlarının kendi adına kendi duygu ve düşüncesinin temsil edildiğini görmek, katılımcı isteklerini arttırabilmektedir: "…Aslında bazen edindiğim teorik bilgilerin desteklenmiş olduğunu gördüğüm zaman haz alıyorum. Haklı olma noktasında bir haz alma duygusu da uyandırıyor…"****(G1, Akdeniz Bölgesi, K.).*** Böylece gençler, yaptıkları yorumlarla ve paylaşımlarla haberin ya da verilen bilgilerin hakikati konusunda konuşarak birbirleri üzerinde etkide bulunabilmekte ve eleştirildiğini görebilmektedirler. Bu pratiklerin, yeni bir demokratik toplumu mutlaka yaratabileceğini belirtmesek de, yine de buna zemin oluşturabilecek bir potansiyeli içerdiğini söylemek mümkündür. Ancak bütün bu pratikler içerisinde asıl altının çizilmesi gereken husus, verilerden de anlaşılabileceği gibi, gençlerin sadece kendi anlam dünyalarına, habituslarına ya da beğeni tarzlarına yakın gazeteleri takip etmedikleridir. Gençlerin hakikati arama istençleri, farklı türden çok sayıda gazeteyle, gazetelerin haber, köşe yazıları ve köşe yazarlarıyla da bir ilişkinin kurulmasına yol açmaktadır. Bu iletişim ve etkileşim biçimleri, Facebook, YouTube, Twitter, Wikipedia, MySpace, Linkedin gibi sosyal paylaşım ağlarıyla ve medya uygulamalarıyla daha da artmaktadır: *"…Haberlere ilgim yüksek… Dışarıdan bir tane alıp okuyacağıma internetten birden fazla gazete okuyabiliyorum. Aklıma takılan bir haber olduğunda diğer sitelere girip araştırma yapabiliyorum… Ayrıca haberlerle ilgili çeşitli kesimlerin yorumları da ilgimi çekiyor. Onlara da bakıyorum. Arkadaşlarımdan duyduğum gazeteler ya da sosyal paylaşım sitesinde ilgimi çeken bir haberin yayınlandığı gazeteleri okuyorum… İlgimi çeken gazete haberlerini sosyal paylaşım sitelerinde anında paylaşıp arkadaşlarıma gönderebiliyorum…"* ***(G12, Doğu Anadolu Bölgesi, K.).***

Kaynağını, habere duyulan güvensizlikten alan eylem tarzları, farklı etkileşim pratiklerine, karşılıklı etkileşim ve ilişkilenme biçimlerine dönüştükçe, aşağıdaki anlatıcıların çarpıcı ifadelerinden de izleneceği gibi, "öteki"nin ve "farklı olan"ın nasıl düşündüğünü bilme imkânı da artmaktadır: *"…Gündemle ilgili siyasal olayları ise bütün internet gazetelerinden takip ederim… İnternetten Haber Türk, Hürriyet ve Muhalif Gazeteyi okuyorum. Bazı arkadaşlarımın blog yazılarını da takip etmekteyim. Facebooktan da bazı grupların paylaştıkları haberleri takip ediyorum… Yapılan karşıt yorumları da okuyarak öteki türlü düşünenlerin ne tarz şeyler söylediklerini bilmek kendimi daha emin ve güvende hissettiriyor…"****(G11, Akdeniz Bölgesi, E.)****, "…Farklı gazetelere bakmamın nedeni kuşku duymam. Yaşanan olaylarla bize yansıtılanlar arasında fark var mı diye düşünmem…" (****G16, Ege Bölgesi, K.).***

[3] Pierre Bourdieu'nün bu kavramları için bkz.David Swartz, Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi, Çeviren:Elçin Gen, İstanbul:İletişim Yayınları, 2011.

İnternet gazeteciliğini yeni bir habercilik anlayışı olarak da okumak mümkündür. Yukarıda da değinildiği gibi, bu haberciliğin gelişmesinde yeni iletişim ve bilişim teknolojilerinin, habere her yerden, anında ve çok hızlı ulaşmasını sağlayıcı konumu ön plana çıkmaktadır. "Zaten elektronik demokrasi konusundaki güncel tartışmalar da internetin sağladığı bilgi ve iletişim yetilerinden kaynaklanan" (Polat, 2005: 436) potansiyeline odaklanmaktadır. Yeni iletişim ve bilişim teknolojisi ile demokrasi arasındaki ilişki çok boyutlu ele alınması gereken tartışmalı bir ilişkidir. Burada çalışmanın sınırlılıkları açısından, bu konuya ilişkin yapılan çok yönlü açıklamalara girilmemekle birlikte, anlatılarda bu konuya ilişkin yapılan olumlu vurgulardan dolayı, teknoloji ve demokrasi arasında olumlu bir ilişki kuran bazı açıklamalara, sınırlı da olsa yer vermek doğru bir yaklaşım olacaktır. Bu olumlu yaklaşımlar daha çok, yeni iletişim teknolojisinin ana akım medya ve politikadan dışlanmış gruplara, bireylere, karşıt görüşlere ve gruplara, kapalı tartışmalarda bulunmak ve onlara katılmak için bir araç sunduğu noktasındadır. Bu bağlamda, internet ve yeni bilgisayar teknolojisi, bireylerin birçok görüşe ulaşılabilirliliğini mümkün kılan özelliği ile demokrasiyi desteklediği düşünülmektedir. Bu destek, politik tartışma ve görüşmelerin olduğu kamusal alanlardan dışlanmış bireylere ve gruplara katılım imkânının tanınması ve daha bilgili bir seçmen kitlesinin oluşmasına yardım edilmesi (Kellner, 2008:101) biçiminde ortaya konulmaktadır. Yeni iletişim teknolojilerinin, "katılımcılık"ı destekleyen boyutuna verilen bu özel önem, anlatıcıların kendi ifadelerinde de görünürlük kazanan ortak bir özelliktir. Hem "katılımcılık", hem de çok çeşitli ve sayıda habere ve bilgiye erişim anlamında genişleyen iletişim ve etkileşim ortamı, kendi hâkim dilini olaya dayatarak bir hakikat algısı, dili ya da söylemi yaratan gazetelere karşı, eleştirel bir yaklaşımın sergilenmesine yol açmaktadır. Verilerden, özellikle eleştirilerin, ana akım medyaya yönelik olduğu saptanabilmektedir. Her haberle belli bir hakikat algısının yaratabildiğine ilişkin bir kanının gençler tarafından paylaşıldığını, gençlerin *"...Her gazete kendi ideolojisine göre haber yapıyor..."**(G16, Ege Bölgesi, K.),*** biçimindeki benzer ifadelerinden anlaşılmaktadır. Gençlerin özellikle "ana akım" medya dışındaki gazetelere yönelme pratiklerini, gençlerin, var olan ya da yaratılmak istenen hakikat algısının dışına çıkma istençlerinin bir göstergesi olarak okumak mümkündür. Bu istenç, cinsel, etnik, dinsel ya da düşünsel yapılarla ve durumlarla ilgili olarak, gençlerin farkında olduğu, ancak hakikatlerin dile getirilemediği ya da çarpıtıldığı durumlarda daha çok artmaktadır. Gençlerin hakikat arayışına ilişkin söz konusu bu pratiklerinin, yeni bir toplumun, yeni bir demokrasinin zeminini yaratabilecek bir potansiyeli içerip/içermediğini değerlendirebilmek ve yeni bir toplumunun yaratılmasının olanaklılığının, nasıl bir zemin üzerinden gelişebileceğinin öngörüsünde bulunabilmek, önemli bir sorunsallık olarak belirginleşmektedir. Bu sorunsallığı anlama çabası, Hardt ve Negri'nin (2012) konunun daha derinlikli bir çerçeveden kavrayışına katkı sağlayabileceği ve konuya ilişkin önemli açılımlar sunabileceği düşünülen görüşlerine yer vermeyi gerekli kılmaktadır. Hardt ve Negri, çağdaş toplumlarda "borçlandırılan", "medyalaştırılan" "güvenlikleştirilen" ve "temsil edilen" olmak üzere dört ana figür tespit etmektedirler. Hakikati oluşturabilmemiz için "medyalaştırılma"yı reddetmemiz gerektiğini belirten Hardt ve Negri, "evet doğru, hakikati keşfetmemiz gerekiyor ama aynı zamanda, daha da önemlisi, yalnızca birlikte iletişime geçen ve birlikte var olan ağlardaki tekilliklerin yaratabileceği yeni hakikatler oluşturmamız gerekiyor" (2012: 44). Tekillikler ise, "içsel olarak çokluk oluşla ve dışsal olarak da kendini ancak ötekilerle ilişki içinde bulmakla belirlenir. Dolayısıyla ağlarda tekilliklerin iletişimi ve dışavurumu bireysel değil koro halindedir ve her zaman bir yapmayla bağlantılı, birlikte olurken kendimizi yaratmaya bağlantılı olarak işlemseldir." (2012: 45). Onlara göre; "ikinci olarak, medya bizim kolektif öz üretimimizin aracı haline geliyor. Biz ancak birey olmaya son verip ortak bir dile açılarak kendimizi ötekilerle ilişkilerimiz içinde oluştururs ak yeni hakikatler yaratabiliriz. Hakikat oluşturmak kolektif bir yaratıcı dil edimidir." (2012: 46). Bu görüşlerden hareketle, gençlerin hakikati arama pratiklerine bakıldığında, gençlerin daha çok, "hakikat"in kendisi ve "inşa edilen hakikat" arasında gazetelerle, haberlerle ve yazarlarla kuşku ve eleştiri barındıran bir bilinçle ilişki kurmaya çalıştıkları görülmektedir. Söz konusu bilinç, gençlerin, "hakikat"in kendisini arama pratiklerini etkilemektedir. Hakikati arama pratiği, ilişki zeminini genişleterek, gençlerin arasında karşılıklı etkileşimleri artırmakta, bireylerin tartışma, paylaşma ortamları

oluşturmalarını ve birbirlerini organize edebilme koşullarını üretmektedir. Bireyler arası iletişimin ve paylaşımın artması, düşüncelerin paylaşılması, kendinden olmayan kimlikleri ve kültürleri tanımayı ve anlamayı da kolaylaştırmaktadır. Böylece gençler, ana akım medyada konuşulmayan, ya da çarpıtılan birçok gerçekliği sorgulayabilmekte, karşılıklı düşüncelerini, inançlarını ve duygularını paylaşarak, yeni sosyallikler yaratabilmektedirler:

"…İnternet haberciliğini ana akım medyanın ve yandaş medyanın aktaramadığı içeriklere ulaşmamızı sağladığından önemli buluyorum. İktidar baskısının internet haberciliğini çok fazla etkileyemediğini düşündüğümden daha bağımsız içeriklerin sunulduğuna inanıyorum. Radikal gazetesinin sunduğu Radikal Blog çeşitli konular hakkında gazeteci olmayanların yazabildiği bir alan sunuyor. Ben de bu alanda yazılarımı yayınlıyorum. Bu görüşlerimi aktardığım ve benimle aynı fikirleri paylaşanlarla bir araya gelebileceğim bir ortam sağlıyor. İnternet gazeteciliğinin yarattığı yurttaş muhabirler medyada işlenmeyen konuların konuşulması konusunda etkilidir. Kadın sorunu Kürt sorunu gibi konuların günümüzde daha korkusuzca tartışıldığını görüyorum. Sanat ve kültür sitelerini de takip ediyorum. Kültürel etkinliklerden daha çok haberdar oluyorum…" ***(G15, Akdeniz Bölgesi, E.).***

Gazetelerin okurlarının katılımını sağlayıcı, bloglar gibi başka olanaklar sunması, gençlerde hem yeni sosyalliklerin gelişmesini, hem de katılımcılıklarının arttırılmasını sağlamaktadır: *"…Düşüncelerini paylaşmak isteyen insanlar bu düşüncelerini çeşitli internet gazetelerinde bloglarda paylaşmaktadır. Haberciliğin daha demokratik olmasını da sağlamaktadır."* ***(G2, Ege Bölgesi, E.).*** Gazetelerin çeşitli konular hakkında yazı yazılması konusunda okurlara alan açmalarını, yurttaş gazeteciliği temelinde değerlendirmek mümkündür. Lambeth, yurttaş gazeteciliğini demokratik istençlerin değerlendirilmesini içeren "demokratik bir pratik" olarak görmektedir. Yurttaş gazeteciliğinin geleneksel gazetecilikten radikal bir dönüşümü ifade ettiğini belirtmekte ve yurttaş gazeteciliğinin, kamuya önemli kamusal sorunlar ve bunların olası çözümleri konusunda öncülük yapan özelliğine dikkat çekmektedir. (Lambeth, 1998). Bu durum okuyucuyu ve okuma alışkanlıklarını da dönüştürerek, farklı düşüncelerin, beklentilerin dile getirilme ortamını olanaklı kılmaktadır. Böylelikle, internet gazeteciliğinin içerdiği farklı bilgi ve haber içeriğine erişen gençler, konuşulmayan ya da üstü örtülen birçok konuya dair farkındalık geliştirebilmektedirler. Ancak, bu "farkındalık"ın, bir "hakikat politikası"nı yaratabilecek bir potansiyeli içerip içermediği sorusuna karşılık olarak, Hard ve Negri'nin (2012) konuya ilişkin görüşleriyle de bağlantılı düşünerek, ancak, gençlerin hareketliliklerinin geçireceği dönüşümün içeriğinin ve niteliğinin bunu belirlemede önemli olabileceğine ilişkin bir görüş öne sürülebilir.

GENÇLERİN DÖNÜŞEN VE ÇOĞULLAŞAN ANLAM DÜNYALARI

Gazetelerin giderek genişleyen ve çeşitlenen iletişim ve etkileşim ortamı ve gençlerin bu ortamı deneyimleme biçimleri, kamusal sorunlara karşı daha şüpheci ve sorgulayıcı bakış açılarının gelişmesine neden olmaktadır. Hatta, aşağıdaki örnek anlatıcının ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, her gazetenin hangi ideolojiye sahip olduğunun analizi bile yapılabilmektedir. Analitik düşünme çabası, görüşmecilerin bir olaya ilişkin hangi gazetenin bir olayı nasıl haber edeceklerine ilişkin öngörüler geliştirmelerine bile yardımcı olabilmektedir. Gençlerin, haberleri ya da aynı haberi farklı gazetelerden araştırmaları, yukarıda da belirtildiği gibi, Twitter, Facebook gibi sosyal paylaşım ağları üzerinde, gazetelerin oluşturdukları haberlerin içeriğini tartışabilmeleri, gençlerin "farkındalık" geliştirme ve "katılım" düzeylerini arttırma yönünde etkilediği gibi, aşağıdaki anlatıdan da izlenebileceği üzere, habere ve bilgiye olan güvensizliği daha da derinleştirebilmektedir:

"…Bir haberin hangi gazetede nasıl verildiğini görmek için farklı gazetelere de bakıyorum… Genel olarak bakıldığı zaman iletişim aracı olan gazeteler belli bir ideolojiye göre yayın yapmaktalar... Ben bunları gördükten sonra Türkiye'ye kuş bakışı ile baktığım zaman neyin neden yapıldığını ve nasıl yapılacağını tahmin edebiliyorum. Eskiden sadece bulmaca çözmek için gazete alırken şimdi gerçekten gündemi takip etmek için okuyorum… Aslında ben

hiçbir gazeteye güvenmem. Çünkü her gazete belli bir çizgide yazıyor ve belli bir çizginin ideolojisini yansıtıyor. Bu ideoloji Türk Kürt Alevilik olabiliyor… Bütün bunlardan sonra şu sonuca vardım. Haberlerin yayınlanması iktidarın izin verdiği kadardır. İktidar ne kadarına izin veriyorsa biz ancak o kadarı hakkında bilgi sahibi oluyoruz. Bu tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de böyle. Bu nedenle de konulardan haberdar olmak için sosyal medya biraz gerekli. Ama onları da iyi analiz etmek gerek. Çünkü paylaşılanların ve söylenilenlerin ne kadar doğru olduğunu bilmiyoruz…" ***(G7,Güneydoğu, E.).***

İnternet dolayımıyla haberlerin, gündemin anında ve hızlı bir şekilde yayılması, ana akım medyada verilen haberin içeriğinin ve sunuluş biçiminin hakikatine ilişkin kuşkuları derinleştirmektedir. Anlatılarda en çok dile getirilen ve eleştirilen konu ana akım medyanın "tarafsız" haber yapmamasıdır. Aşağıdaki anlatılarda da aynı kaygı dile getirilmekte, ana akım medyanın taraflı tutumunun kendilerini bütün gazeteleri okumaları gerektiği yönünde bir zorunluluğa ittiklerini belirtmektedirler. Böylelikle, çok çeşitli bilgi ve yorumla karşılaşabilen genç, kamusal sorunlara, kendi görüşlerine ve kimliğine ilişkin yeni bakışlar getirebilmektedir. Böylelikle, ana akım medyanın yaratmak istediği hakikat algısını sorgulayarak kırmaya çalışan gençler, kendi hakları konusunda da, demokratik bir farkındalık geliştirebilmekte ve olaylar karşısında kendi değer ölçütleri içerisinde tepki göstermeye yönelebilmek biçiminde, bir katılım sergileyebilmektedir:

*"…İnternetten okuduğum gazeteler sayesinde Türk ve dünya gündeminden sürekli haberdar oldum. Bende olayları yorumlama dürtüsü daha fazla gelişti…"****(G8, Akdeniz Bölgesi, E.),*** *"…Bence olaylar karşısında farkındalık gelişmiştir… İnsanların yaşanan olaylardan haberinin olmaması medyanın bunu halka yansıtmaması arkasında başka nedenlerin olduğu anlamına gelmektedir. Bu yüzden internetteki haberler ön plana çıkmıştır… Haberlerin doğruluğuna ya da yanlışlığına karşı insanlar artık tepkisiz kalmamaktadır. İnsanlar tepkilerini gazete haberlerine Facebooktaki paylaşılan haberlere yorum yaparak belli etmektedirler… Ana akım medya ve gazetelerin tarafsızlığı artık etkisini yitirmiştir… Medyanın gazetelerin tarafsız olmaması bütün gazeteleri takip etme isteği uyandırdı bende. Bütün gazetelerdeki düşünsel fikirleri takip ederek düşünselliğin nasıl bir yöne doğru gittiği konusunda fikirlerim oluşmaya başladı. Artık sorunlar karşısında tepkisiz kalmamaya başladım. Gazetelerdeki her türlü farklı görüş düşünce dikkatimi çekmeye başladı. Kendi haklarımı korumaya yönelik bilincim gelişmeye başladı. Haklarımızın bu derece yenmesi tepkimizi ortaya çıkardı. Olaylar karşısında tepkisiz olabilen insanlara tepkim ortaya çıktı… Olaylara karşı tepkisizliğin artık öneminin yitirmesi internetin gelişmesi gündemin daha çabuk yayılma hızının ortaya çıkmasıyla bağlantılıdır… Ben Facebook üzerinden yayılan haberlere karşı eleştiri ve yorum yapabilme gereksinimi duymaya başladım. Birçok düşüncenin fikirlerin internette yayılması bir farkındalığı ortaya çıkarmıştır. İnternet gazeteciliğinin olumlu yanı insanlar internette gazetelerde olan haberlere yorumlarını yansıtarak tepkilerini ortaya koymalarıdır…"* ***(G9, Ege Bölgesi, K.).***

Aşağıdaki anlatıda, gencin anlam dünyalarındaki dönüşümü, "empati", "açıklık", "anlamak" kavramları temelinde sunduğu kendi siyaset anlayışından izlenebilmektedir. Sadece pasif bir okuyucu olmadığı, siyasi ve sosyal içerikli alanlara karşı ilgisinin ve katılım istencinin arttığı görülmektedir:

*"…Medyanın bu kadar çok yönlü ve olaylar karşısında değişik yorumları içermesi aslında Türkiye'yi yorumlamak açısından avantaj sayılabilir… Gazeteleri gündemi takip etmek beni daha çok olgunlaştırdı. Bana empati yapabilme özelliğini kazandırdığını düşünüyorum. Bir de belki medyayı düzenli takip eden insanların farkındalık yaratması nedeniyle daha aktif daha bilinçli vatandaşlar olduğunu düşünüyorum. Kendimden örnek vermem gerekirse son birkaç yıla kadar 1 Mayıs İşçi Bayramı'na katılacağımı düşünmezdim. Ben gitsem ne değişir diye düşündüğümü hatırlıyorum. Ama ben gitmesem o gitmese kim bir şeyleri değiştirmek için uğraşır ki diyorum artık…"****(G10, Ege Bölgesi, E.).***

Anlatılardan da izlendiği gibi, birbirlerine alternatif olabilecek çeşitli haberler, yorumlar ve yazılar, gençlerin hakikati sorgulama eğilimlerini arttırmaktadır. Gençlerin bu eğilimlerini, kamusal alanda oluşan dönüşümler bağlamında değerlendirmek gerekir. Özellikle, politika biçimlerindeki dönüşümün kavrayışında internetin konumunu doğru değerlendirilmelidir. Timisi'nin (2003:25) aktarımıyla, Poster'e göre, "internet farklılıkların birliğini oluşturmaktadır. İnternet kamusal alanı, eleştirel aklın ışığında gerçeklik iddialarının var olduğu bir alan değil, öznenin demokratik oluşumuna izin veren bir alandır. Ancak bu eleştirellik ve uzlaşı, potansiyelinin var olmayacağı anlamına gelmemelidir. İnternet farklılığa dayalı yeni bir topluluk mekânı olarak modern toplumdaki kamusal alanın yok oluşuna direniş mekânları olarak yorumlanmalıdır." Bu mekân, gençlerin anlatılarında, kamusal sorunlara karşı duyarlılığın ve katılım istencinin artığı bir arena olarak belirginleşmektedir. Bu arena, gençlerin, "demokrasi" ve "adalet" kavramlarına ilişkin yaptıkları sorgulamaları da içermektedir: *"...Biz demokrasiyi de adaleti de olması gerektiği gibi yaşamıyoruz. Adalet güçlü olanın lehine işliyor. Bu yüzden ana akım medyaya güvenmiyorum. Özellikle önemli haberler konusunda bütün gazeteleri takip edip karar vermek zorundayım..."**(G12, Doğu Anadolu Bölgesi, K.),** "...İnternet sayesinde okuduklarımız ve gördüklerimiz adaletli ve demokratik bir dünyanın olmadığını gösteriyor. Ülkemizde de yok... Okuduğum haberlere çok güvenmiyorum. Bu yüzden haberlere karşı sorgulayıcı yaklaşıyorum..." **(G17, Marmara Bölgesi, K.).***

Gençlerin "demokrasi" ve "adalet" kavramlarına ilişkin sorgulamaları, internet gazeteciliğinin sosyal ve siyasal bir alan olarak, demokratikleştirici potansiyelini de tartışmaya açmaktadır. Bu potansiyel, medya ve bilgisayar politikalarının siyasal örgütlenme ve mücadele için temel unsur olması, internettin ve yeni teknolojilerin, siyasal mücadele için silah olarak kullanıldığı "teknosiyaset" in biçimlerini geliştirmesi bağlamında açıklanmaktadır. Bu tarz "siber demokrasi" biçimlerinin kamusal diyalog ve etkileşimler için yeni formlar oluşturduğu; demokrasi anlayışımızı genişleterek yeni kamusal alanları meydana getirdiği düşünülmektedir. "Siber demokrasi" ve "internet"in mücadele ve çatışma alanı olarak görülmesi gerektiği, karşıt "muhalif entelektüeller" ve "aktivistler"in mücadelenin dolaşımı ve direniş için olasılıklar araması (Kellner, 2008:105-106) gerektiğine ilişkin yaklaşımlar sergilenmektedir.

İnternetin aynı zamanda, "toplumsal ve siyasal projelerde bir araç olarak önemsenmeye başlandığı" nı (Timisi, 2003: 183) ortaya koyan bu yaklaşımı, öğrencilerin *"...Haberlerin doğruluğuna ya da yanlışlığına karşı insanlar artık tepkisiz kalmamaktadır. İnsanlar tepkilerini gazete haberlerine Facebooktaki paylaşılan haberlere yorum yaparak belli etmektedirler..."**(G3, Ege Bölgesi, K.),*** söylem düzeyinde dile getirdikleriyle yakın bir ilişkiyi ortaya koymaktadır. Farklı kimliklerin yer aldığı anlatılardan, çok yönlü düşünebilme becerisi ve her türlü düşünceye açık olma eğilimlerinin geliştirildiği izlenmektedir. Farkındalık ve sorgulama düzeyinde de olsa, en azından, bu eğilimlerin, yeni bir toplumun inşasında zemin oluşturabilecek bir potansiyeli içerdiği söylenebilir. Söz konusu potansiyelin varlığını, gençlerin, "gündem"e ve "siyasal" olana ilgileri ve "hakikat"i arama, bu arayışın beraberinde getirdiği daha "empatik", "saygıya" ve "anlamaya" dayalı eylemlilik biçimlerinden de izlemek mümkündür. Ancak, söz konusu potansiyel, burada "…ortaklık ve sürdürülebilirlilik temelinde katılımcı, demokratik…" (Hardt ve Negri: 2012) bağlamda, yeni bir toplumsal yapının inşasına dönüşüp dönüşemeyeceği şeklindeki bir sorgulamayı da beraberinde getirmektedir. Bu sorgulamayı "çokluk" kavramı temelinde, Hard ve Negri'ye başvurarak derinleştirmek olasıdır. Onlara göre, "küreselleşmenin iki yüzü olduğu söylenebilir. Bir yüzde İmparatorluk yeni kontrol mekanizmaları ve kesintisiz çatışma aracılığıyla kendi hiyerarşi ve bölünmeler ağını küresel düzeyde yayıyor. Ancak küreselleşme aynı zamanda, ülkeler ve kıtalar boyunca uzanan ve sınırsız sayıda etkileşime olanak tanıyan yeni işbirliği ve ortaklık şebekelerinin üretilmesi anlamına da geliyor. Küreselleşmenin bu ikinci yüzü dünyadaki herkesin aynılaşmasını değil; farklarımızı korurken iletişim kurup ortak hareket etmemizi sağlayan ortak paydayı (the common) keşfetme imkânını yaratıyor. O halde çokluk da bir ağ olarak kavranabilir: Tüm farkların özgürce ve eşitçe ifade edilebileceği açık ve genişleyici bir ağ, ortak çalışmamız ve yaşamamız için gereken ilişkilenme imkânlarını yaratan bir ağ" (2011: 11-12). Söz konusu

görüşlerin, gençlerin ifadelerinde nasıl bir somutluğa dönüştüğünü aşağıdaki anlatıdan da izlemek mümkündür: *"...İnternet gazeteciliği çokluk ve çeşitliliği gösterdiği için demokrasiye katkıları olduğunu düşünüyorum..."**(G5, Doğu Anadolu, K.).***

Gençlerin kendi ifadelerinden, farklı olana karşı "empati" kurabilme, farklı görüşlere "saygı" geliştirebilme davranışlarının arttığı, "dayanışma bilinci"nin yaratabileceğine ilişkin kanıların oluştuğu, "ötekileştirme" ve "damgalama" davranışının giderek azaldığı, "bölgesel" ve "yerel" olana karşı ilginin oluştuğuna ilişkin verilere ulaşılmaktadır. Bu ifadelendirilen dönüşümlerin kaynağı, çok farklı türden ve sayıdan gazetelerin okunması, haberlerin takip edilmesi, yorum ve bilgilerin paylaşılmasına dayandırılmaktadır. Böyle bir temellendirme, interneti, "çokluk"u olanaklı kılabilecek bir potansiyeli içeren ya da var olan potansiyelin dönüşümünü mümkün kılan bir konuma da yerleştirmektedir. Hard ve Negri'ye göre de, "internet gibi yaygın bir ağ çokluk için iyi bir ilk imge ya da model sunar; çünkü farklı düğümler farklarını korudukları halde web üzerinde bağlantılıdırlar ve bunun yanı sıra ağın dış çeperleri açık olduğundan yeni düğümlerin ve yeni ilişkilerin eklenmesi mümkündür" (2011:13).

*"...Gazete okumaları yorum alış verişleri haberler bende daha çok farklı düşüncelere sahip olmamı sağladı. Tek bir gazeteyi TV kanalını değil de her türlü düşünceyi dinlememi o görüşlere de saygı göstermemi sağladı. Önceden tek bir kalıptan bakabiliyordum. Fakat artık öyle değilim. Her düşünceye saygım var. Herkes istediğini özgürce söyleyebilir...**(G14, Marmara Bölgesi, E.), "**...İnternet gazeteciliğiyle küresel ve yerel olan görüş farklılıklarını daha iyi anlayabilir hale geldim. Dünyanın farklı ülkelerindeki insanlara karşı empati kurabiliyorum. İnternettin farklı şekillerde insanlarda dayanışma bilinci yaratabileceğini düşünüyorum. Çünkü organize olmak daha kolay..." **(G17, Marmara Bölgesi, E.).***

Veriler, gençlerin hem kendi farklılıklarına hem de, "farklı olan"a karşı farkındalık ve duyarlılık geliştirdiklerini göstermektedir. *"...Bence internet gazeteciliği hayatta var olan demokrasi özgürlük gibi değerlerin ön plana çıkmasında olumlu etki bıraktı. Farkına varamadım birçok şeyin farkına vardım. Daha çok yerel bölgesel gazetelerin yer aldığı sitelere bakıyorum şu anda. Bana doğru gelenler bunlar oldu. Olaylara bakış açım değişti. Geniş açılarla bakmaya başladım. Bilgi dağarcığım genişledi. Beğeni tarzım değişti. Başkalarını ötekileştirmem damgalamam çok azaldı..." **(G18, Ege Bölgesi K.),** "...İnternet gazeteciliğinin bir diğer önemli noktası haberlere çeşitli ideolojilerden bakabiliyorum. Bakış açımda büyük bir değişim yarattı aslında. Devletlerin nasıl oyunlar oynadığını ve haberlerin nasıl çarpıtıldığını gördüm. İnsanlara ve ideolojilere olan güvenimi yitirdim. Daha sonra kendi doğrularımı bulma gibi bir çaba içerisine girdim. Siyasi konularda neler konuşabileceğimi ya da neler yapmam gerektiği konusunda öngörülerim oldukça arttı..." **(G18, Güneydoğu Anadolu Bölgesi, E.).***

Farklı kültürel, etnik, bölgesel, yerel, küresel ve ideolojik yapılara karşı geliştirilen "duyarlılık" gösterme ve "empati kurma" çabaları, gençlerin, "çokluk"u belirleyici kılacak, bir ilişki zeminin, farkındalık düzeyinde olsa bile kurduklarını göstermektedir. "Irk, toplumsal cinsiyet ve cinsellik farklarını da içeren bir kavram" (Hard ve Negri, 2011: 115) olarak "çokluk" içerdiği anlam itibariyle, söylemsel düzeyde de olsa, böyle bir ilişkiyi kurdurabilmektedir. Bu ilişki gençlerin aşağıdaki ifadelerinden şöyle somutluk kazanmaktadır:

"...İnternet gazeteciliğiyle tanıştığımdan beri daha objektif haberlere ulaşabiliyorum. Alternatif gazetecilik bence sesini duyuramayan birçok kesimin sözcüsü haline geldi. İnternet gazeteciliği hayatımda birçok şeyde değişiklik yaptı. Olaylara bakış açım değişti. Gündemi takip etmek ve daha hızlı bir şekilde bilgilere ulaşabilmemi sağladı. Daha çok yerel kaynaklı gazetelere güvenirim. Çünkü haberi yerinden görerek bizlere ulaştırır... İnternet gazeteciliğiyle birlikte kendimi ait olduğumu grubun veya fikir birliğinin daha çok farkına vardım. Yeni yeni haberler ve bilgiler edindikçe kimliğim hakkında daha iyi bilinçlendim. Kendimi geliştirdikçe kendime olan özgüvenim arttı. İnsanların neler düşündüklerini ve olaylarla ilgili ortaya attıkları fikirlerin nasıl oluştuğunu görebildim. İnsanlara olayları nasıl değerlendirdiklerini daha iyi

analiz ettim. ***(G19, Doğu Anadolu Bölgesi, Erkek) , "…****Daha çok insanlarla iletişimim de bakış açım genişledi…" (****G16, Ege Bölgesi, K.).***

İnternet gazeteciliğini kullanma pratiklerinin, gençlerin, bilişsel ve sosyal dünyalarını, daha çok sorgulama, araştırma eğilimlerine doğru dönüştürmesi, gençlerde daha fazla "farkındalık", "duyarlılık" ve "empati" içeren, yeni sosyalliklerin ve hareketliliklerin inşasını olanaklı hale getirmektedir. Yeni bir toplum ve yeni bir demokrasinin olanaklılığı konusundaki tartışmalarda ise, en azından söylemsel düzeyde de olsa, bunların gerçekleştirilmesine zemin olabilecek bir potansiyeli ortaya koydukları söylenebilir. Ancak bu potansiyelin yine de neden sorgulanabilir kuşkular içerdiğini, Rheingold'un uyarıcı niteliğindeki görüşlerine dayandırarak da açıklamak mümkündür. Goodwin'in (2004:104-105) aktarımıyla Rheingold, sanal toplulukların oluşmasıyla kamusal alanın canlılık kazanmasını birbiriyle ilişkilendir. Bunların "yurttaş odaklı demokrasi"yi canlandıracak temel araçlar olduğunu iddia eder. Buna ek olarak, "yurttaş odaklı demokratik" canlanmanın mutlaka internette sanal topluluk aracılığıyla olmayacağını da ifade eder. Bizim geçici süreliğine kamusal hayatı canlandırmaya yarayabilecek ve hayatlarımıza farklı bir anlayış ve eğlence getirebilecek bir araca sahibi olduğumuzu, aynı aracın ustalıkla kullanılmayıp kontrol edilmediğinde ise, zorbalığın aracı haline gelebileceğini belirtir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İnternet gazeteciliği, gençlerin gündelik yaşamlarında önemli bir haber alma ve bilgi edinme aracına dönüşmektedir. Gençlerin, beklentilerine taleplerine, ilgi alanlarına ve meraklarına göre çok kısa surede ve istedikleri her gazetenin web sitesine, gazetelerin köşe yazılarına ulaşmalarının kolaylaşması, gençler açısından interneti cazip kılan temel özelliklerdir. Aynı zamanda internet gazeteciliği, ana akım medyanın aktarmadığı daha objektif içeriklere ulaşılması konusunda da bir alan açmaktadır. Bazı gazetelerin, okuyucuya yorumlarını birbirleriyle paylaşmaları konusunda da alan açması, gençler arasında, gündemde yer almayan, konuşulmayan birçok konudan haberdar olunma koşulunu yarattığı gibi, kamusal birçok sorunun tartılmasını da sağlamaktadır. Katılımın artması, daha bağımsız ve özgün içeriklerin üretilmesine katkıda bulunabilecektir.

Hem kız hem de erkek öğrencilerin daha çok haber ve siyaset konularıyla ilgilendiklerini gösteren verilerden, gençlerin internetten gazete okumaya yönelik amaçları, güncel olayları, siyaseti, ekonomiyi ve köşe yazar ve yazılarını takip etmeye kadar genişleyebilmektedir. İnternetin zaman ve mekânı aşan özelliği, ulusal, bölgesel, küresel farklı türden ve çok sayıda gazeteye ulaşmayı olanaklı kılmaktadır. Bu olanak içinde hareket eden gençler, verilen haberlerin ve yazıların içeriği, doğruluğu ve yanlışlılığı konusunda çeşitli bakış açıları geliştirebilmektedirler. Bu durum, gençlerin, çok çeşitli gazetelerin web sitelerinden haberlerin ve bilgilerin hakikatle ilişkisini sorgulamalarına yönelik eğilimlerini geliştirmektedir. Gençler, sadece kendi düşünsel yapılarıyla uyumlu olan gazete sitelerine yönelmemekte, kendi görüşlerinin dışında olan gazetelerin sitelerine de bakma gereği duymaktadırlar. Bu yönelim farklı bölgelerden gelen kız ve erkek öğrencilerin hepsinde benzer bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu yönelimin temelinde yatan neden, habere ve verilen bilgiye karşı duyulan güvensizliktir. Bu durum, bütün anlatıcıların ifadelerinde benzer biçimlerde ortaya konulmaktadır. Her gazetenin kendi ideolojik yapısına göre haber ve bilgi akışında bulunduklarını belirtmekle birlikte, özellikle, ana akım medyanın taraflı yayıncılığı ayrıca eleştiri konusu edilmektedir. Ayrıca ana akım dışında yer alan gazetelerin düşünce yazılarına yer vermeleri de, gençler arasında önemsenen bir durumdur. Köşe yazılarının, gündemin yanında bilgi ve düşünce içerikli yazılar içermesi de gazetenin tercih edilmesinde bir neden olabilmektedir. Bu yüzden gençler, ana akım dışında var olan çok sayıda gazeteden haber ve bilgi takibinde bulunduklarını ifade etmişlerdir. Öğrencilerin farklı gazete sitelerine yönelmeleri daha "güvenilir" ve "tarafsız" haber bulma arayışlarından kaynaklanmaktadır. Gençlerin, geldikleri bölgeye, etnik, dinsel ve cinsel yapılarına ve beklentilerine, anlam dünyalarına ve görüşlerine göre gazete tercihleri olabilmektedir. Bu tercih daha çok kendi "objektiflik" ve "güvenirlilik" kriterleri esas alınarak yapılmaktadır. Kendi görüşlerine yakın gazetelerin

yanında diğer bütün gazetelere bakma gereği duyma pratiği bütün anlatıcılarda ortak bir özellik olarak belirginleşmektedir.

Gençlerin tarafsız ve güvenilir haber ve bilgi arayışları, birçok konuda, yeni etkileşim zeminleri oluşturmakta ve bu zeminler üstünde, iletişimi demokratik kılacak yeni sosyallik alanları açmaktadır. Gençlerin "tarafsız" ve "güvenilir" habere önem vermeleri, bu temelde gerçekleştirdikleri sorgulamalar, araştırmalar, kültürel, sosyal, etnik, dinsel, cinsel, bölgesel açıdan farklı olanı tanıma, anlamaya çalışma ve saygı duyma istençlerinin artırmaktadır. Gençlerin internet gazeteciliğini kullanma pratiklerinin, gençlerin anlam dünyalarında siyasal, sosyal ve kültürel anlamda farkındalıklar yarattığını, bunun sonucunda ise gençlerin, farklı olana dikkatlerini daha çok "ilgi", "merak" ve "empati" ile çektikleri ve farklı olana bir çok açıdan bakabilme çabası içerisine girdikleri gözlenmektedir. İnternet gazeteciliğinin dolayımıyla gençlerin zihinsel yapılarında gelişen farkındalıklar, bilinç anlamında kamusal sorunlara karşı duyarlılıkların gelişmesini sağladığı gibi, tepkisini ortaya koymaya yönelik eğilimleri de artırmaktadır. Söz konusu pratikler ve eğilimler, gençlerin hareketliliklerini, sanal gerçeklikten, yaşamsal gerçekliğin kendisine doğru kaydırarak, demokratik iletişimin alanını genişletebilecekleri, şeklinde bir öngörüyü mümkün kılmaktadır.

KAYNAKÇA

Armağan, A.,Önür, N. (2012). " Küresel Kamuoyunun Yükselişinde İnternet Kullanım Pratikleri: "Üniversite Gençliğinin Farkındalığı" Üzerine Yapılan Bir Araştırma", Yeni İletişim Teknolojileri ve Toplumsal Dönüşüm (içinde), Kırgizistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları:157, Kongreler ve Sempozyumlar Dizisi:25, s.153-167.

Chung, D. S.(2008). "Interactive Features of Online Newspapers: Identifying Patterns and Predicting Use of Engaged Readers" , Journal of Computer-Mediated Communication 13, International Communication Association: 658–679 doi:10.1111/j.1083-6101.2008.00414.x

Erzurum, F. (2012). " Gazeteciliğin Geleceği Yurttaş Gazeteciliği mi?: Arap Baharı Örneği", Yeni İletişim Teknolojileri ve Toplumsal Dönüşüm (içinde), Kırgizistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları:157, Kongreler ve Sempozyumlar Dizisi:25, s.167-173.

Hard, M., Negri A. (2011). Çokluk: İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi. çeviren: Barış Yıldırım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Goodwin, I. (2004). "Westminster Papers in Communication and Culture", University of Westminster, London, Vol. 1(1):103-109

Hardt, M.,Negri, A. (2012). Duyuru. (Çev.).Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Karaaslan, A. İ.(2012). " Gazete Okuryazarlığında Dönüşüm:İzmir'deki İnternet Gazeteciliği Kültürünün Yaygınlaşması ve Takibinin Araştırılması", Yeni İletişim Teknolojileri ve Toplumsal Dönüşüm (içinde), Kırgizistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları:157, Kongreler ve Sempozyumlar Dizisi:25, s.963-977

Keane, J. (1992). Medya ve Demokrasi. (Çev.). Haluk Şahin, İstanbul: Ayrıntı.

Kellner, D. (2008). Globalisation from below? Toward a radical democratic technopolitics Angelaki: Journal of the Theoretical Humanities, 4:2, 101-113

Lambeth, B. E. (1998). " Public Journalism as a Democratic Practice" Ed.:Edmund B. Lambeth, Philip E. Meyer ve Esther Thorson, Assesing Public Journalism (içinde), s.15-35

McNair, B. (2000). Journalism and Demokracy: An evaluation of the political public sphere, London and New York: Routledge

Polat, R. K. (2005). “The Internet and Political Participation Exploring the Explanatory Links” , SAGE Publications Vol 20(4): 435–459.

Smith, R. (2003). “Cyber- States and the ‘Sovereignt’ of Virtual Communities”, Globalization: Theory and practice (icinde), Derleyen: Eleonore Kofman, Gillian Youngs, Biddles Ltd., Great Britain. s.279-293.

Timisi, N.(2003). Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi. Ankara: Dost Kitapevi.

TOPLUMSAL ETKİLEŞİM ALANI OLARAK SOSYAL MEDYA: YENİ KAPANMA VE ÖZGÜRLEŞME ALANLARI

Gönül DEMEZ[1]

ÖZET

Yeni yaşam, çalışma, eğlenme biçimlerinin sonucu olarak bireyselleşen ve yalnızlaşan günümüz insanının, bu yalnızlaşmadan kurtulmak için özellikle kitle iletişim araçlarının sunduğu ortamı kullanarak ve bireyselleşmeden ve kendine özel kapanma alanlarından ödün vermeden oluşturdukları yeni paylaşım ve sosyalleşme alanı olarak sosyal medyayı kullandıkları görülmektedir. Bu anlamda sosyal medya bir yandan bireyselliğin, kişisel kapanmanın ve özel alanları korunaklı kılmanın bir alanı olurken diğer yandan, yine sosyal medya aracılığıyla oluşturulan ve aynı yaşam tarzına sahip yani "kendi gibi" olanlarla kurulan yeni sosyallikler ve cemaatlerin oluşumunu sağlayan bir alan olarak algılanabilir.

Konu bu bağlamda 18-25 yaş aralığındaki gençlerin, sosyal medyaya yükledikleri anlamlar ve bir direniş, özgürleşme, ifade alanı olarak, başka bir ifadeyle yeni bir kapanma alanı olarak, bu mecraları kullanma biçimleri ile ilgili yapılan derinlemesine görüşmelerin verilerine dayanılarak çözümlenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Sosyal Medya, Toplumsal Etkileşim, Gençlik, İnternet, Yeni İfade Alanları.*

ABSTRACT

It is claimed that scientific and technological developments emancipate modern people. But this situation creates new lifestyles, conditions and new socialization types. New types of living, working and entertainment styles make individuals isolated. Individuals use social media to overcome this isolation. In this context, social media is accepted as a new socialization field and a new community. Thus; individuals communicate with others who have same opinions, life styles and social classes. In this sense, social media will be discussed as a new freedom, resistance and expression field. This study tries to analyze meanings attributed to social media by young people. The study is based on the analysis of in-depth interviews with young people between the ages of 18-25.

Keywords: *Social media, youth, identity, socialization, resistance,*

GİRİŞ

Bu çalışma bağlamında sosyal medya ile bireysel paylaşımları ve etkileşimi sağlayan web tabanlı sosyal etkileşim uygulamalarından olan Facebook, Twitter gibi alanlar kastedilmektedir. Bu alanlarda zaman ve mekân kavramları dönüşerek bireysel ve toplumsal hayat yeniden inşa edilmektedir. Katılım, üyelik, aidiyet, kullanıcılar tarafından içerik oluşturma, diyalog, paylaşım, kolay erişim gibi özellikleri sosyal medyayı yeni bir sosyal mekân, zemin durumuna getirmiştir.

Sosyal medya çalışmalarında, ağırlıklı olarak medyanın insanlara ne yaptığı değil de, insanların medya ile ne yaptıkları sorusu gündemdedir. Yani, sosyal ağlar bireylerin ne yaptıklarından çok, nasıl yaptıklarının göstergesi olan alanlardandır. Öncelikle sosyal ağlar daha hızlı, kolay ve sınırsız etkileşimin kaynağıdır, görsel ve dilsel çeşitlilik (İngilizce, haritalar vs) sağlayarak kültürel melezlik kaynağı olarak tanımlanabilirler(Sharma, 2012).

[1] Doç. Dr. Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, gonuldemez@gmail.com.

Sosyal medya özellikle de Facebook, 2011 araştırmaları verilerine göre 800 milyondan fazla kullanıcısı ile üniversite öğrencileri arasındaki temel iletişim kaynaklarındandır (Pennington, 2013, Sanderson, 2013). Bu özellikleriyle etkileşim ve mübadelenin popüler alanları olma yolundadır. Basit bir araştırma bile göstermektedir ki; yaşın küçülmesine ters orantılı olarak sosyal medyanın kullanımı artmaktadır (Uimonen, 2013, D'Arcy & Young, 2012). Yine 2011 Facebook verilerine göre, aktif kullanıcılarının yarısının ortalama 130 arkadaşı bulunmaktadır. Yüzde 53.5'i, 18-34 yaş aralığında olan Facebook kullanıcılarının bu özelliği nedeniyle, sosyal medya, geleceğin ebeveynlerin sosyal sermayesini oluşturan önemli kaynaklardan birisi konumundadır (Sullivan, 2012).

Kişiler arası ve sosyal bağın kurulduğu ve bu yolla bireylerin kendi kişisel yorumlarını aktardıkları, paylaştıkları ve politik kanaatlerini oluşturdukları bir platform niteliğindeki Facebook (Hanson, 2010), bir kez üye olduktan sonra kolayca iletişim kurulabilmesi ve oyun oynanabilmesi gibi özellikleriyle, bağımlılık yaratması söz konusu olan bir mekândır. Bu durumun gerçek yaşamdaki insanlar arası etkileşimi zayıflatacağı iddiasının yanında tüketime yönelik eğilimleri besleyen internet bağımlılığı nedeniyle, bireyler arası iletişimi olumsuz etkileyeceği de başka tartışma zeminlerinde irdelenmektedir (Pi-Chu Wu, 2013). Bu iddiaların yanında, sosyal medyanın günümüzün koşullarında, zayıflayan geleneksel ilişkilerin yitiminin telafisi niteliğinde olduğunu ima eden çalışmalara da, daha sıklıkla rastlanmaktadır. Yaygınlığı ve hemen her alanda zengin içeriğe sahip olması, sosyal medyanın bireyler tarafından vazgeçilmez olarak algılanmasına neden olabilmektedir:"yaklaşık bir haftadır kendime ceza verdim. Artık kullanmıyorum görmek istemediğim şeyler görüyorum orada, her şey orada olduğu için sinirlendiğim şeyleri görmemek için kaçıyorum artık. Kullanmak istemiyorum. Bir haftadır hiç bakmadım ama içim içimi yiyor. Çok da merak ediyorum. Teknoloji işte, kaçamıyorum" (E/23).

Bireyler sanal cemaatlere, sosyal network (e-mail grupları, Facebook, vs.) siteleri aracılığıyla katılarak bireysel ve toplumsal sentezler yaratmaktadırlar. Kendi sosyal ağlarındaki ilişkilerini de Facebook gibi ağlar aracılığıyla biçimlendirip yönetmektedirler. Bu anlamda Facebook gerçek ilişkilerin devamı olan kamusal ve etkileşimci yeni bir alandır (Ledforda, v.d. 2013).

"Ama eskiden şey oluyordu, internetteki sohbet programlarında çoklu kişiyle konuşulabiliyordu. Mesela arkadaşımla aramızda bir sorun geçmişti işte, MSN'e gel diye diğer arkadaşlarımıza da haber verdik, akşam herkes kendi bilgisayarının başında toplanıp oradan kavgaya devam ettik, çözmeye çalıştık. Ortaokuldayken tabi. Şimdi de aynı şey facebook üzerinden oluyor" (K/19).

Habermas'ın ifade ettiği anlamda sosyal medya "iletişimsel eylemin" online versiyonu olarak kabul edilebilir ve ağ toplumunda sosyal medyanın işlevinin bu durumu pekiştirmek olduğu iddia edilebilir (Dahlberg 2001'den aktaran Ellison, 2013). Bu tartışmalar kamusal alan kavramının dönüşümüne odaklanmakta ve kamusal alanın (aslında karşı kamusal alanların) internette yaşama geçirilip geçirilemeyeceğini gündeme taşımaktadır. Gerçekten de, internetin etkileşim özelliği, internetin kamusal alan modeline uygun bir "kamusal alan" yaratabileceği görüşünü güçlendirmektedir. Öyle ki, bazı çalışmalar, bu bağlamda interneti, demokratikleşmenin yeni gücü olarak adlandırmaktadır. Böylelikle, sosyal medya; internette tüm yurttaşların, kamusal alanda ilişki kurmalarını arttıran, onları yaratıcı kılan ve özel ilgi alanlarına odaklanmalarına olanak sağlayan doğrudan bir toplumsallaşmanın sağlanabileceği bir ortam olarak tanımlanmaktadır. Aydoğan'ın (2012:63) aktarmaya devam ettiği gibi, aslında, bu çevrimiçi topluluklar güçlü, birbirine bağlı, birbirini destekleyen toplumsal dayanışma gruplaşmalarıdır ve bu topluluklar siber alanlar sayesinde, dayanışmayı küresel hale getirebilir. Bu anlamda siber kültür, aktivist ve alternatif medyanın son dalgasıdır. Alternatif medya, ana akım medyanın ve gündemin dışında insanların, küçük grupların kendi gündemlerini yarattıkları bir mekân olma yolundadır (Çevikel, 2012:112). Görüşülenlerin çoğunluğunun Facebook'tan

bahsederken kısaca "face" dediklerini hatırlatarak, bir anlatıda bu durumun aşağıdaki gibi ifade edildiği görülmektedir:

"…aslında yakın arkadaşlarımızla bile artık faceden sohbet ediyoruz. Mesela gün içinde konuşuyoruz ne yapalım akşama?, işte facede eğlence var takılalım, eğlenelim istiyoruz. Değişik, değişik konular konuşuyoruz " (E/22).

İsmayılov'a göre (2012: 26) Castells; ağ toplumu tanımı ile bir merkez dışılığı ima etmektedir. Günümüzde merkez dışılığın gündeme gelmesi bireylerin,merkezi denetim dışında ve denetlenemez bir yaşamlarının olabileceği fikri ve parçalı ve kopuk yaşam ideali facebook, twitter gibi sosyal medya araçlarıyla yeniden tartışılmaktadır.Ancak yapılan çalışma bağlamında bu argümanın henüz yeterince güçlü olmadığı iddia edilebilir. Sosyal medyadaki alternatif, denetlenemez, parçalı olarak tanımlanan durum kısmen doğru olmakla birlikte, gerçek gündelik yaşamın ve mevcut sosyo-politik denetimlerin dışına çıkabildiği iddiası tartışmaya açıktır.

Çalışmanın Tanımı

Bu yeni durum aracılığıyla özgürleştiği iddia edilen günümüz insanları, bir yandan söz konusu özgürlük söylemlerinin etkisindeyken diğer yandan da yine özgürlüğün getirdiği yeni kapanma, cemaatleşme ikilemi içerisinde yeni bir benlik inşası ve kendini ifade etme alanı bulmaktadır. Facebook ve twitter gibi sosyal medyalar yarı kamusal, yarı özel bir temsil niteliği ile, bireylere kendilerini ifade alanı tanırlar ancak söz konusu bu temsilin sınırları belirsizdir.Bu durumda, çevrim dışı özel alan ile çevrim içi ilişkilerin sınırları da bulanıklaşmaktadır (Enli, & Skogerbø, 2013).

Konu bu bağlamda 18–25 yaş aralığındaki gençlerin, sosyal medyaya yükledikleri anlamlar ve bir direniş, özgürleşme, ifade alanı olarak, başka bir ifadeyle yeni bir kapanma alanı olarak bu mecraları kullanma biçimleri ile ilgili yapılan derinlemesine görüşmelerin verilerine dayanılarak tartışılmaktadır. Şubat- Mayıs 2013 tarihleri arasında toplam 24 görüşme yapılmıştır. Katılımcıların beşi yirmi iki yaşında, üçü yirmi bir yaşında, altısı yirmi ve altısı on sekiz yaşında, ikisi yirmi üç diğer ikisi ise on yedi yaşındadır. Bu çalışma açısından yaş aralığı önemlidir. Sosyal medyanın çok hızlı değişen bir alan olması, uzun bir geçmişinin olmaması ve hızla yayılması nedeniyle,bu alanla ilgili çalışmalar gençliği kapsamak durumundadır. Bu nedenle Facebook'un, günlük yaşam pratiklerini etkileme biçimi bazen sosyal bilimlerce dikkate bile alınmayacak bir süre olan 1-2 yılı bile önemli kılmaktadır. On sekiz yaşındaki bir genç üniversiteye yeni başlamış iken, yirmi iki yaşındaki mezun olmaktadır. Son sınıfların internetle tanışma yaşları, ortaokul dönemlerine denk gelirken (yani ergenlik), birinci sınıfların yaşamına, internet en geç 8-9 yaşlarında girmiştir. Facebook kullanımının üniversite yıllarında en yüksek düzeyde olduğu ve kimlik kurgularının, sosyalleşme, kapanma, sanal cemaatler gibi oluşumların bu dönemde aktif olduğu kabul edilirse, çalışma açısından anlamlı olacaktır. Bu durum, belki de başka bir çalışmanın konusu olabilecek kuşak kavramını sosyolojik olarak yeniden tartışmaya açmaya neden olacaktır. Ayrıca araştırma evreni sınırlanırken, internete ulaşma fırsatı açısından temsil yeteneği dikkate alınmış, bölgesel farklılıklar, yerleşim, yaşama alanları gibi kriterlere ve araştırmayı etkileyebileceği düşünülen cinsiyet dengesinin de sağlanmasına dikkat edilmiştir. Yarı yapılandırılmış sorular kullanılarak geçekleştirilen görüşmelerde konu dışına çıkmamaya gayret etmekle birlikte, görüşmeler rahat bir ortamda; daha çok görüşülenin anlatılarına yoğunlaşarak derinleştirilmiş, gündelik yaşamın bir parçası olarak algılanan sosyal medyayı anlama, anlamlandırma, konumlandırma biçimlerini ifade etmelerine odaklanılmıştır. Bu anlamda sosyal medya ile ilk kez nasıl, nerede karşılaştıkları, gündelik rutinleri içinde sosyal medyanın anlamı ve kapladığı yer, sosyal medyada ne kadar ve nasıl zaman geçirdikleri, üyelikleri, arkadaş grupları, takip ettikleri kişi, grup, sayfa, Facebook'ta sahip oldukları arkadaş sayısı ve kategorileri, arkadaşlığa yükledikleri anlam, kimlerle arkadaşlık yaptıkları ve kimlerle neyi, ne kadar, nasıl paylaştıkları gibi sorulara verdikleri cevapların analizi çalışmanın çerçevesini oluşturmaktadır.

Görüşmelerin yorumlanması ile Facebook'un gençler için anlamı irdelendiğinde ve bir takım kategoriler oluşturulmaya çalışıldığında:

Oyun oynamak; nerdeyse görüşülenlerin tamamı ilkokuldayken oyun oynayarak internetle tanışmışlar. Facebook ile bu durum devam etmektedir.

Mevcut iletişimin, etkileşimin sürdürülmesi; sanal iletişimin genellikle gündelik yaşamdaki iletişimin uzantısı olması dikkat çekmektedir.

Yeni iletişim, etkileşim arayışları,

Bilgi edinme, haberdar olma amacı,

Görünür olma, gözetleme, gözetlenmeye açık olma,

Kendini ifade etme, anlatma, kimlik kurgulama,

Gruplaşma, kapanma, sınırlanma,

Açılma, sosyalleşme, teşhir etme, duyurma,

Anlamlarına gelebilecek temel kategoriler oluşmaktadır. Bu genel kategoriler çerçevesinde sosyal medyanın öncelikle iletişimi ve sosyal ilişkileri sürdürme işlevi olduğu ve bu özelliğinin kullanıcılar tarafından da önemsendiği, hatta zaman zaman ilişki ve iletişimin niteliğinin sorgulandığı görülmektedir.

Bu anlamda sosyal medyalı yeni yaşam bazı çelişkileri, zıtlıkları aynı anda barındıran melez bir mekân ve etkileşim ortamı ve karmaşık bir mecradır. Bireyler için yalnızlaşma/aşırı sosyalleşme, aynı anda yaşanmaktadır: "etrafın artıyor ama samimiyet azalıyor." 18 yaşında üniversite birinci sınıf öğrencisi olan E. sosyal bir insan olduğunu, rahat iletişim kurabildiğini, bunu Facebook'ta da başardığını, söylerken kullandığı ifade bu anlamda çarpıcıdır. Sosyal çevre ve arkadaşlık ilişkilerinde niceliksel ve niteliksel öğelerin sorgulaması yapılmaktadır. Ayrıca, gerçek ve sanal, Facebook'taki ilişkiler anlamında sınırlarını yitirmektedir:

"Bir yandan sanal ortam diyoruz, bir yandan da ona o kadar anlam yüklüyoruz ki, gerçekliğe dönüşüyor. Mesela bir taraftan önemsemiyorsun, diğer yandan sevgilim dün akşam online idi ama bana hiç yazmadı, neden diye sinirleniyorsunuz. Günlerce bunu konuşabiliyoruz. İşte nerede gerçek, nerede sanal karışıyor. Gerçekse, neden aman sanal deyip geçiyorsun? Sanal ise neden bu kadar ciddiye alıyorsun?" (K/17 yaş).

Kapanma/özgürleşme, gruplaşma/bağsızlaşma, (aşırı bilgilenme/yüzeysel (gereksiz-geçersiz) bilgilenme, sınırsız haberleşme, iletişim, bıkkınlık, içi boşaltılmış, anlamsızlaşmış iletişim, gibi çelişik durumlar aynı anda sanal âlemde yaşanmaktadır. Bir anlamda gerçek yaşamın, gerçek ilişkilerinin uzantısı olan sanal mekânlar, bireylere çok kolay kaçış imkânı verebildikleri için, bir ilişki çok hızlı bir biçimde (duruma göre, karşıdakinin tavrına göre) tam tersi bir anlam yüklenerek sanallaşabilmektedir.

Günlük yaşamın rutinleri içinde gerçekleştirmeyecekleri bir davranışı, bir mesajı neden sosyal medyada daha rahat ifade edebildikleri ilgili soruyu bir görüşmeci, gerçeklik yitimini ifade ederek yanıtladı: "Sanal alemde gerçek olmadığını düşünüyorsun, gerçek bir anlam taşımayacağını düşündüğü için rahat davranıyor insanlar. Ya da sanal olduğu için daha az tepki alacağını düşünüyordur" (E/18).

Başka bir katılımcı ise "Facebook artık gerçekliğin yerini almaya başladı aslında" (E/18) diyerek sosyal medyanın gerçekliğine dikkat çekiyor ama bir başka katılımcı duyguların, duygusal etkileşimin günlük yaşamdaki gibi olmadığını vurguluyor:

"ama n'olursa olsun gerçekliğin yerini alamaz. Birine kızdığında da öfkeni internetten alamazsın, yüzüne, gözlerine bakarak konuşmak istersin" (E/18).

Ancak sosyal medya ile ilgili çalışmaların, dönüşen ilişkiler dolayısıyla sosyolojik bakıştan bağımsız olamayacağını ise yine sosyal medyanın aktif kullanıcıları tekrarlıyor. "Bence Facebook'la ilgili değil, çağımız öyle zaten, facedede öyle yansıyor. Facebook olmasaydı başka bir isimle aynı şey olurdu, ihtiyaç yani" (K/20). Yirmi yaşında ve sekiz yaşından beri internet kullanıcısı olan bir görüşmeci, sosyal medya özelde de Facebook'u ve yarattığı yeni durumun, yaşanılan dönemin bir ihtiyacına yanıt olarak ortaya çıkmış teknik bir gelişme olarak tanımlamaktadır. Böylece teknik gelişmeler ve toplumsal dönüşmelerin iç içe,girift ilişkisi tartışılmakta ve günümüzde gündelik rutinlerin bu tür mecraları zorunlu kıldığı vurgulanmaktadır.

Bu durum görüşmeciler tarafından sosyal medya, özellikle de Facebook'un vazgeçilmez bir araca dönüştüğü anlamlarına gelen ifadelerde sık sık dile getirilmektedir: " Facebook olmazsa olmaz. Aktif olarak kullanıyorum, hatta bağımlısıydım bir ara, yeni yeni sakinleştim" (K/23).

İnsanlar sosyal ihtiyaçlarını gidermek için bir takım araçlara yönelirler; günümüzde ise medya bu araçlardan biri, belki de etkileme alanı en güçlü olanlardandır. Sosyal medya aracılığıyla sürekli aktif olma durumunda olan bireyler, etkindir ve tercih yaparlar, bu tercihleri yönünde bazı araçları kullanan bilinçli bir grup olarak tanımlanabilirler. Sosyal medyanın katılımcı yapısı bireyleri için bu alanlar; haber, düşünce ve eğlenceyi tüketmekle kalmadığı aynı zamanda tüm bunları yarattığı bir mecradır. Yeni teknolojik dalga insanlara, pasif tüketiciden üreten tüketiciye, profesyonel, tüketirken, üretken olan tüketiciye dönüşme şansı vermektedir (Savulescu, 2011). Bu anlamda medya değişen sosyal ilişkilerin yarattığı bir boşluğu dolduran önemli bir aracı konumundadır.

Sosyal medya iletişimde kalmanın bir yoludur. Dolayısıyla, bu anlamda cep telefonları da sosyal medya olarak adlandırılmaktadır. İnternet, cep telefonu ve Facebook sanılanın aksine insanları izole eden araçlar değil, birbirine bağlayan, sosyal etkileşimi sürdüren araçlardır. Sosyal medyanın bu anlamda bireyleri, asosyalleştirdiği, yalnızlaştırdığı düşüncesi günümüzde tartışmalıdır. Günümüzde internetin ve sunduğu iletişim biçimlerinin, boş zaman etkinliği olarak değil,artık gündelik yaşamın ihtiyaçlarından birine dönüşmüş olduğu söylenebilir. Sağladığı yüz yüze ve gerçeğe yakın iletişim olanağı ile bir yaşındaki çocuğun doğum gününden, mezuniyet görüntülerine kadar her duygusal anın paylaşımını kolaylaştırmaktadır(Jaurez v.d., 2013).

"mesela ben yurtta kalıyordum;yan odadaki arkadaşımla chatleşiyorduk, Facebook üzerinden, odama gelmiyordu mesela, bazen duvara vuruyordum, bana cevap yazmayınca, niye yazmadın diye" (21/K).

Bu ihtiyaç, yeni toplumsal yapılanmada bireylere kendilerini ifade etme, sunma, olmak istedikleri karakterlere bürünme, yeni kimlikler ve yaşam oyunları oynama şansı tanımaktadır. "Sanal âlem bireylere gerçek yaşamda olmayan erişilemez olanın deneyimlenme olanağı sunulduğu bir yerdir" (İsmayılov, 2012: 26). Çalışma bağlamında gerçekleştirilen görüşmelerden birinde durumun çekiciliği aşağıdaki gibi ifade edilmiştir:

"Sanallık, zaten insanları biraz gerçek hayatta olmak istedikleri ama olamadıkları kişilere dönüştürüyor. O yüzden fazla çekici" (E/20).

Oyunlar aracılığıyla bireyin kendi kimliğini, bedenini yeniden inşa ettiği ve oyunu aynı anda oynayan diğerleriyle sosyal bir ortama dönüştüğünü anlatan bir katılımcı; "normal hayat sanal hayatta geçiyor artık. "Sanalika"[2] diye bir olay var, adamlar yapmışlar, yaratmışlar yani, kendi

[2] Sanalika.com, Sanalika, kullanıcıların kendilerini çizgi karakterlerle ifade edebildikleri, arkadaşlarıyla oyun oynayabildikleri, sohbet edebildikleri, renkli mekanlardan oluşan, şehir görünümünde bir oyundur. Sanalika, gerçek hayattaki aktivitelerinizi birebir yaşayabileceğiniz en detaylı sanal yaşam alanıdır. www.sanalika.com, erişim tarihi: 30.07.2013

kaderini, kişiliğini veya saç özelliklerini ayarlıyorsun. Normal hayattaki gibi sokakta falan yürüyorsun, öyle birileriyle muhabbet edip tanışmak tarzı bir olay var yani. O şekil muhabbet dönüyor"(K/20) ifadeleriyle kısmen oyun, kısmen gerçek, bir kurgusal algıya dikkat çekmektedir.

Kimlikleriyle birlikte gündelik yaşamlarını da dönüştürülmüş bir formda sosyal medyaya aktaran kullanıcıların, özelde Facebook için sanal bir gündelik yaşam deneyimi elde ettiklerini söyleyebiliriz (İsmayılov, 2012:28).Çoğu durumda sosyal medya, işleri ya da yaşam tarzları nedeniyle toplumsallıktan uzak kalmak durumunda olan bireylerin hayata entegrasyonu sağlar (Jaurezv.d., 2013). "insanlar artık sabah yediden akşam yediye kadar işte çalışıyorlar, akşam ise yapacakları bir şey yok, sosyal hayat yok, o zaman bir şey paylaşmak için internete giriliyor" (K/21).

Toplumsal Etkileşim ve Alt Kapanma, Gruplaşma Aracı Olarak Facebook

"Yani ben artık hoşlandığım çocukla iki saat konuşarak öğreneceğim şeyi iki saniyede faceden öğrenebiliyorsam neden konuşayım ki" (K/18, öğrenci).

Görüşmeler çözümlendiğinde, temel sorunu oluşturan sosyal etkileşim ve günlük iletişimin devamı olarak sosyal medya, hız, geçicilik ve tüketim toplumu ilişkisi kurularak irdelenmeyi gerektirmektedir. Görüşmeler sosyal medyanın günümüzün yaşam ve etkileşim biçiminin mikro ölçeğini, kültürel, politik, kişisel bağlamda yansıttığını göstermektedir.

Araştırma sorularından olan ve bu çalışma bağlamında çözümlenmeye çalışılan diğer bir alan ise, paylaşımlar, ayrışmalar ve siyasal ve kültürel kimliklerin, sosyal medyada nasıl yankı bulduğuydu. Bu çalışmanın temel iddialarından birisi de, bireyler arası bir ağ oluşturan sosyal medyanın, gündelik yaşamdaki siyasal ve kültürel ayrışmaların, paylaşımlar ve sınırlamalarla görünürleştiği bir mekâna dönüşmekte olduğudur.

Toplumsal Etkileşim ve İletişim Alanı Olarak Sosyal Medya

Goffmancı anlamda; bireyleri görünürleştiren ve benliğinin sunumu anlamına gelen performansları, gündelik hayatta insanın kendini diğerlerine sunduğu sahne, vitrin olarak tanımlanır. Sosyal medya özellikle de Facebook, günümüzün bireyleri için sahne ve vitrin olma işlevini üstlenmiştir (Goffman, 2009) ve bu mecrada bireyin, kendini ifadesinde görsellik ön plandadır. Bu durum mahrem algısını da değiştirmiştir. Bir katılımcı sosyal medyadaki paylaşımlarla, sosyal alanda var olma duygusunun paralelliğine atıfta bulunmaktadır:"Bende facekoliklerdenim. Mesela benim ev arkadaşlarım var, çevrem çok geniş ama face'de çok rahatlıyorum. Orada bir paylaşımda bulunduğum zaman sanki herkes beni takip ediyor, herkes beni izliyormuş gibi geliyor" (E/22). Bu anlatı, izlenmek, görülmek, takip edilmek, tanınmak ve toplumsal yaşam arasındaki bağı anlatan çarpıcı bir ifadedir.

Fotografın yani görsel öğelerin çevrimiçi kimlik kurgularında özellikle de facebook gibi sosyal medyada, kimliği inşa eden temel öğelerden olduğu kabul edilirse (Savulesku & Vitelar, 2012) Facebook'taki görsel kimlik, genelde dijital medyadaki ama özellikle sosyal medyadaki görsel dönüşümün bir göstergesidir (Uimonen, 2013)."Fotoğraf koyuyorsun ama beğenilmek istiyorsun aslında, insanların fotoğraflarını beğeniyorsun ki, onlarda senin fotoğrafını beğensin. Kahvem biraz süslü ise, onu bile çekip koyuyorsun" (K/22).

Sosyal medya özellikle Facebook, büyük oranda ilişkilerin başladığı, ilk izlenimlerin oluştuğu mekâna dönüşmüş durumdadır. 18 yaşındaki kız öğrencinin bu anlamda söyledikleri önemlidir: "Şimdi ilişkileri sorsan, daha çok faceten gördüm diyorlar", bu cümle Facebook profillerinin ilişkileri başlatmada belirleyici olabileceğinin ipuçlarını veriyor. Bir başka ifadede ise, 22 yaşındaki bir erkek katılımcı, Facebook'un ilişkilerde belirleyici olup olmadığı sorusuna; "Evet, yüz yüze iletişime geçip geçmeyeceğimi belirliyor bu anlamda. Bu arada eskisi gibi emek yok tabii, birini tanımak için, girip faceden bakıyoruz ve bazı şeyleri çok çabuk

tüketiyoruz". Yanıtını verirken, başka bir anlatı ise, ilişkilerin dönüşen yüzüne teknolojik bağlamda açıklamalar yapmaktadır:

"İnsanlar ilk karşılaştıklarında soracağın şeyleri, zaten Facebook'tan öğrenmiş oluyorsun, zaten biliyorsun onun ne yaptığını, buda yüz yüze konuşmada sohbeti etkiliyor. Ne dinler, nereye gider, yüz yüze konuşmadan da biliyoruz. Zaten tanıyorsun" (19/K).

Yüz yüze iletişim kurmanın, ilişkiyi sürece yayarak ilerletmenin daha mı iyi olacağı sorusuna verilen cevap iletişim, etkileşim biçimlerinin dönüşümüne açıklık getirmektedir; "Hayır artık buna kimse inanmıyor. Başkasına zaman vermiyoruz, artık, öğlen araları bile yurda gelip, yemek yiyip, internete takılmak birileriyle vakit geçirmekten daha iyi geliyor, aman n'apcam onunla oturup diyorsun" (20/K). 18 yaşındaki erkek öğrenci ise daha net bir ifadeyle ağ toplumunun etkileşim ve işlevsellik arasındaki bağını vurgulamaktadır: "Artık sadece hoşlanıyorsanız birine bakıyorsunuz, daha amaca yönelik ilişkiler artık, bir amacınız yoksa iletişime geçmiyorsunuz. ….Kimsenin gizemi kalmadı, tanımak istemiyoruz.Mesela her ay ayrı kızdan hoşlanıyorsun, bir ayda bitiyor yani" (E/23).

Bu durum sadece yakın, duygusal iletişim kurma biçimini değil, sosyo-politik, kültürel grupların oluşumunu da dönüştürmüştür. Birinci sınıf öğrencisi olan başka bir katılımcı, gruplaşmaların oluşumunun artık çok daha hızlı olduğunu vurgulayarak; " ben biraz geç geldim okula. Bir ay geçmişti ben geldiğimde, şu anki gruplar oluşmuştu. Yani birbirimizi tanımak için sene sonunun gelmesini, zaman geçmesini beklemedik bir ay içinde insanlar, facebooktan birbirini tanıyıp gruplaşmışlardı" (K/21).

Başka bir ifadede ise ilişkilerin çabuk tüketilmesi, emek, samimiyet aynı bağlamda sorgulanmaktadır. "Facede ikili ilişkiler konusunda çok büyük rahatlık oluştu, çok fazla seçenek oluştu, bana da geliyor, mesela faceten yazıyor,"senden çok hoşlanıyorum" diye yazıyor ama oradan bunu söylemesi de pek inandırıcı gelmiyor mesela. Ama gidip bir insanın yüzüne bunu söylemek, bunun üstüne çok düşünürüm. Yol ararım, nasıl çağıracağım, buda karşıdaki kişinin değerli olduğunu gösteriyor. Bu kadar emek harcıyorsan, ama faceten yazmak, bir anlık, aman; yazayım n'olacak diyorsa anlamı yok". (K/20)

Sınıf arkadaşlarıyla ya da kız arkadaşı ile gün içinde değil de, daha çok Facebook'tan akşam iletişim kurduğunu söyleyen bir erkek öğrenciye neden gün içinde konuşmayı denemediği sorulduğunda: "Vakit olmuyor ya da müsait olmuyorsun, yanında arkadaşlar oluyor" diyerek sanal ortamın sağladığı rahatlık hatırlatılırken, mahremiyet, özel ilişkilere yeterince zaman bulamamak, gün içinde sürekli koşturmak durumunda olmalarına atıfta bulunmaktadır.

Görüşmelerde, merak, gözetlemek, kendini gözetlenmeye açmak ile ilgili sorulara ise açık ve net yanıtlar verildi ve bunun bir ihtiyaç olduğu vurgulandı: "Bilgi paylaşmaktan çok birbirimizin hayatlarını merak ediyoruz, sosyal bir merak tatmin ediliyor o zaman" (20/K).

Bir anlatıda, açıklıkla sosyal medyanın başkalarının hayatına olan merak duygusuna, çekişme ve etkileşime hitap ettiği ifade edildi: "…kıskandığım bir kız vardı, onu takip ediyordum mesela, sevmediğim bir insan vardır; onunla ilgili bir bilgi bulunsun diye elimde bakıyorumdur. Sevdiğim insanları zaten çok nadir takip ediyorum, neden? Çünkü sevdiğim bildiğim, görüştüğüm insanlar, zaten onların hayatlarını biliyorum. Daha çok ya sevmediğim, kıskançlık duyduğum, kişileri, sevgilimi, eski sevgilimi, hoşlandığım kişiyi takip ederim. Facebook'tan takip ediliyor insanlar, artık biliyoruz neler paylaşmış, kiminle arkadaş, hangi dine mensup, onu bile artık Facebook' tan öğreniyoruz"(22/K).

Başkalarının yaşamını merak duygusunun, gücü ve zorlayıcılığı çarpıcıdır: "…normal zamanda ulaşamayacağın bilgilere evde otururken ve çayını kahveni içerken ulaşıyorsun. Takipler beni yordu mesela, o yüzden kapattım Facebook'u. Merak yordu beni, merak ediyorum, ihtiyaç duyuyorum, o Facebook açıkken, sabah uyanıp kim ne yapmış, merak ediyordum, yani ben uyurken kim ne yapmış?" (K/22).

Merak duygusunun pekiştirdiği sanal ilişkiler bazen aynı sıcaklıkta gerçek yaşamda sürmemektedir:"Ben de şeyi fark ettim; internette iyi vakit geçirdiğim, eğlendiğim bazı arkadaşlarla, okulda karşılaştığımda öyle aktif değilsin. İnternette daha rahat konuşuyorsun ama sınıfta daha soğuk davranıyorlar. Klavye cesaretliği denen bir şey var, herhalde ondandır" (E/23).

Hız, Geçicilik, Tüketim ve Sosyal Medya

Görüşülenlerin tanımlamalarına göre, sosyal medyadaki iletişim, hızı nedeniyle hızlı başlangıçların ve dolayısıyla hızlı ilişkilerin kurulduğu mekândır. Bu ilişkiler derin değil, geçicidir. Bir yandan açıklık, tam paylaşım ve mahremiyetin yitirilişini temsil ederken, diğer yandan gizlenme, sınırlama, engelleme gibi özellikleriyle gizliliği ifade eder. Bu gizlilik yeni bir mahremiyeti gündeme getirmektedir.

Facebook, varım, görülüyorum, buradayım duygusunu pekiştirirken diğer yandan gizlenme, dışarıda bırakma, teşhir ederken, gözetler ve gözetlenirken, aynı anda gruplaşma, kapanma, paylaşma ve sosyalleşme gibi zıtlıkları bir arada barındıran,melez bir alandır. Dolayısıyla içinde, gerçek olan ile sanal olanı da, çelişik biçimde barındırmaktadır. "Sanal âlem olunca biraz gerçekliğini kaybediyor, oraya yazmak çok kolay, yüzüne asla söyleyemeyeceğin şeyleri yazabiliyorsun internette. Yüz yüze anlık tepkiden korkulur ama sanal âlemde söylersin, eve gider ertesi gün geldiğinde etkisi azalmış olur" (E/18). 20 yaşında bir katılımcı Facebook'ta eklenen her verinin, çok hızlı biçimde sayfanın altlarına akmasına ve görünür olmaktan uzaklaşmasına atıfta bulunarak, "Olay canlı olursa daha etkili, dikkat edersiniz ama facede akıp geçiyor, kimse de ilgilenmiyor, geçip gidiyor".Derken, hızın yarattığı geçicilik ile etkisizleşmeyi vurguluyor diğer yandan; yetişememe, bir şeyleri kaçırma ve uyum sağlanamazsa sosyal olarak dışarıda kalma durumlarına göndermede bulunmaktadır.

Sosyal medya kendine ait bir dili ve ilişki biçimi ve mekânı olması nedeniyle yeni bir alt kültür olarak tanımlanabilir. Facebook'un gündelik yaşamın bir parçası olması ve gün içinde internete uyumlu cep telefonlarıyla sürekli bağlantıda olunması nedeniyle, internet ve özelde Facebook'un söz konusu gençler için boş zaman etkinliği olmaktan çıkıp, gündelik yaşamın gerekliliklerinden biri haline geldiği, gündelik yaşamın rutinlerinden olduğu iddia edilebilir. "Her şeyi anında öğreniyorum. Ayrıntısını merak edersen, ondan sonra gazeteye bakıyorsun. En az günde 1-2 saat vakit geçiriyorum". Bu anlama gelen ifadeler görüşmelerde farklı biçimlerde, farklı kişilerce tekrar edildi, artık birincil haber alma kaynağının ya da haberdar olmanın ilk mekânının sosyal medya olduğu söylenebilir. Bunun yanında, sosyal medyadaki kişilik ve kimlik özellikleri ile gerçek yaşamdaki özellikler, tutumlar da karşılaştırılmaktadır. Bu durum bazen kafa karışıklığı ya da tutarsızlık olarak değerlendirilebilmektedir.

"rahatsız olduğum bir durum var mesela, facede çok güzel paylaşımlarda bulunan arkadaşlarım var, ama dışarıda o kişiliklerini sergileyemiyorlar. Çok güzel bir söz paylaşıyorlar örneğin, saygı ile ilgili bir söz paylaşıyorlar, ama dışarıda selam vermiyor, yani saygıyla falan hiç alakası yok"(E/22).

Bu anlamda Facebook'taki birey, artık sergilenen, gizlenen, kurgulanan ve özel olan kamusal alanın sınırlarına dâhil olmuştur. Görüşülen öğrencilerin 180 ila 3000 arasında değişen Facebook arkadaş listelerinin olması kapanma, açılma, sosyalleşme konularının tartışılmasını anlamlı kılmaktadır. 18 yaşındaki kız öğrenci "ama zaten herkes facedeki tüm arkadaşlarını tanımıyor yolda görsem tanıyamayacağım bir sürü Facebook arkadaşım var" ifadesi ile Facebook'taki arkadaşlık tanımına açıklık getirmektedir. Özellikle "fame" olmak diye bir kavram ısrarla kullanıldı. Kelimenin anlamı sorulduğunda ise yanıtta, arkadaşlık ve popülerlik kavramlarının yeni biçimlerine göndermede bulunuldu: "Facebook kızı demek. Mesela bizim komşunun bir kızı vardı, fame olmak istiyordu, Facebook'ta popüler olmak demek. Ne kadar çok arkadaşın varsa o kadar popülersin. Ben kıskanırdım mesela o kızı, çok arkadaşı var, demek ki çok beğeniliyor, çok güzel bir kız diye" (22/K).

Paylaşımları Sınırlama, Gruplama

Facebook profilinin bireyi tanımak için bir referansa dönüştüğünü söylemek abartılı olmaz. Birey kimliğinin sosyo-kültürel ve politik bir ifadesine dönüşmektedir. Tanıdık aracılığıyla iletişime geçilen birisi hakkında bile, söz konusu bireyin kimliği ve kişiliği ile ilgili ip uçlarını Facebook'tan aldıklarını anlatmaları bu açıdan ilginçtir:

"Memleketten birisi yeni geldiğinde onu önce faceten ekliyoruz, sayfasına bakıyoruz, beğenilerine falan bakıyoruz, bize uyarmı, uymazmı diye.Yinede bir arkadaşımız önerdiği ve bizim oralardan geldiği için, birkaç gün misafir ediyoruz ama tarzımız uymazsa sonra görüşmüyoruz. Mesela face sayfasına bakıyoruz bu yaramaz falan diyoruz" (E/22).

Facebok'ta yapılan yorumların, paylaşımların ve beğenilerin arkadaş sayfasındaki herkesi değil, belirli bir grubu hedeflediği de sıkça dile getirildi. Bu anlamda genelde hangi paylaşımın kim tarafından görülüp görülemeyeceğini kontrol edebilmek mümkün: "Mesela 300 kişi ekliyse, 300 kişi ne düşünüyor diye düşünmüyor insan, sadece kimin görmesini istiyorsa onları önemsiyor. Zaten sen de ilgilenmediğin kişinin paylaşımına bakmazsın" (E/22).

Özelleştirme seçenekleri ile arkadaş listesinin gruplara bölünmesi söz konusudur. Bu gruplama bazen mahrem ilişkileri kapsamakta, bazen politik bölünmeleri, bazen de bölgesel, kültürel kodlara göre yapılmaktadır. "Facede her şeyi herkesle paylaşmıyoruz tabi. Özelleştirme seçenekleri var, kiminle neyi paylaşacağımıza karar veriyoruz. Kendi adıma ilk okuldan beri tüm tanıdıklarım Facebook'umda var yani" (K/21).

Katılımcılar yakın arkadaşlarının gönderilerini beğenme, yorum yapmada hassas davrandıklarını da ifade ettiler. "Bir fotoğraf eklersin, alttaki yorumlar sohbet havasında, sadece kendi arkadaşları yapar; diğerleri en fazla beğenir. Biraz ideolojik, bazıları kültürel kendine yakın hissettiği kişilerle yapılıyor" (K/21). Görüldüğü gibi kendisine yakın hissettiği birisinin paylaşımlarına kayıtsız kalmak tercih edilmiyor. Diğerlerinin paylaşımlarına karşı takınılan tavır, ilişkinin samimiyetinin ve arkadaşlığın düzeyini belirleyen bir etken olarak algılanıyor: "organize oluyoruz, birbirimizin gönderilerini beğenmek için. Bir tür destek anlamına geliyor" (E/22). Bir görüşmeci çok samimi olmadığı birinin fotoğrafını, paylaşımını beğenirken dikkat ettiğini söyledi. "Üst üste beğenirsem her şeyimi de beğeniyor der, uygun olmaz" (K/19) diyerek, sosyal medyanın da kendine ait normları ürettiği düşüncesini akıllara getirmektedir. Başka bir yorumda da, dayanışma örneği olarak, birbirlerinin popüler olmasına destek oldukları gözlendi: "mesela doğum günümdü arkadaşım mesaj gönderdi, ben de ona "Facebook'tan paylaşsana, herkes görsün" dedim. Kaç kişi duvarımda doğum günümü kutladı, kaç kişi beğendi gibi takıntılarımız da var, artık çok merak ediyoruz. Popülerlik kazandırıyor" (E/21). Popülerlik kazanmak, kazandırmak için sanal mekânın gerekliliklerinin sağlanmasına dikkat edildiği gözlendi:

"Senin beğendiğin kişilerde, senin bildirimini daha çok beğeniyor. Bazıları hiç okumadan siliyor. Ayıp olmasın, bana küser diye de arkadaşlarımızın paylaşımlarını beğeniyoruz" (K/20).

Ayrıca dayanışma, haberleşme ve destek anlamında da oluşmuş bir takım uygulamalar söz konusu: "sınıfta bile bir olay olduğunda gruba yazılıyor, herkes oradan öğreniyor. Kendi profilinizde mesela kavga ettiyseniz biriyle, arkadaşlarınıza duyurabiliyorsunuz ama sadece kendi arkadaşlarınıza" (E/22).

Aynı tutumlar, dışarıda kalmamak, iletişimde olmak, sosyal bütünleşme anlamında da oluşmuş durumda: "mesela bir arkadaşım bir gönderide beni etiketlerse, tepki vermezsem, mesela beş kez etiketledi diyelim, ben dâhil olmazsam, yazmazsam bir daha beni etiketlemez ve dışarıda kalırım" (E/21).

Gruplar, Siyasal, Kültürel Kimlikler ve Sosyal Medya Oyun Grupları

Yapılan yüz yüze görüşmelerin neredeyse tamamında, toplumsal cinsiyet ayrımı fark etmeksizin bilgisayarla tanışma hikâyelerinde oyun oynamak en önemli etkendir. Önceleri

ebeveynlerinin gözetiminde internet kafelerde, eve bilgisayar geldiğinde de yine ebeveynlerinin kontrolünde oyun oynayarak başlamaktadırlar. Oyun oynamak, arkasından çevrimiçi bağlantıda, ağ üzerinden oyun siteleri üzerinden salonlara bağlanarak devam etmektedir. Bu platformlarda oyunlar karşılıklı olduğu için bir aradalığı gerektirmektedir.

Oyunların, Facebook dâhil tüm internette popüler etkinlik olduğu, gruplaşmada, özellikle de internetle tanışmada etkin olduğu vurgulanmaktadır. Öğrencilerin yurtta bile akşamları bilgisayar başında toplanıp oyun oynadıkları ifade edilmiştir:

"Bir ağ üzerinden ayrı bilgisayarlarda bir birleriyle oynuyorlar. O yüzden kafeye geliyorlar. Mesela, yurtta falan da bunu yapan çok, kendi laptoplarıyla aralarında bir ağ oluşturup sabahlara kadar oyun oynuyorlar" (E/22). Böylece bir dönem sokakta oynanan oyunlar ve yakın arkadaş gruplaşmaları sanal mekana taşınmış durumdadır:

"kendi yakın arkadaşlarımızla bile artık faceden sohbet ediyoruz. Mesela gün içinde konuşuyoruz ne yapalım akşama, işte facede eğlence var takılalım, eğlenelim istiyoruz değişik değişik konular konuşuyoruz" (E/23).

Oyunlar bir ağ üzerinden oynandığı için, bazen aynı mekânda da birkaç kişi ayrı bilgisayarların başında ya da ayrı odalarda oyun oynamaktadırlar. Katılımcılar bazı uygulamalardan yararlanmak için popüler olmak gerektiğini söylediler. Bir anlamda itibar sahibi olmak anlamlarına gelen ikramlar sanal ortamın, gerçek yaşamın tavır ve tutumlarının devam ettiği mekânlar niteliğine büründüğünün göstergesidir:

"Mesela, gold üyeysen doğum gününde karşıdaki arkadaşa pasta gönderebiliyorsun. Çay ısmarlayabiliyorsun ama gold üye değilsen bunları yapamıyorsun" (E/23). İkramlar da popülarite ve itibarın sembolü gibidir:"Evet, mesela dört arkadaş isen, dört çay tıkladığında mesaj geliyor, şöyle diyor mesela "Z. arkadaş size çay yolladı, afiyet olsun"" (E/24).

Gerçekten çay ısmarlamış gibi ya da bir hediye almış gibi hissediyor musunuz? Sorusu gerçekliği sorgulamak için sorulduğunda yanıt ilginçtir:

"Evet, sigara da ısmarlayabiliyorsunuz" diyen görüşmeci, çok amaçlı açılmış özel sitelerde, sosyal ilişkilerin devam ettiğini anlattı.

İdeolojik Ayrışma ve Kültürel Gruplaşmalar

Görüşmeler sonucunda ortaya çıkan ilginç bir bulgu ise, bireylerin neredeyse tüm özel yaşamları ve sosyo-kültürel kodlarıyla var olmaya çalıştıkları bir mekan olan Facebookta, kimlik öğeleri ve kültürel kodlarına ait farklı toplumsal, etnik ve politik gruplarda sosyal gerilim yaratabilecek durumları bertaraf etmek için, birden fazla profil oluşturdukları ve homojen gruplaşmalara giderek her profilde ayrı bir sosyalleşme yaşadıkları bulgusudur. Bu durum özellikle çeşitli alt grupların ya da dezavantajlı grupların egemen ideolojiye karşı var olma mücadelesi ve stratejisi olarak algılanabilir. Bir tür ayakta kalma savaşı olarak algılanan bu durum, çeşitli kültürel ve dilsel kodlar ve ironi eşliğinde sürmektedir. Kendi içinde bir dili olan bu durum aynı zamanda yaratıcı ve dinamiktir. Kendine özgü stratejiler içerir ve bireyleri benzer kültürel kodlar içinde birleştirerek dayanışma ve direniş içeren süreçlere dönüşür. Böylece sanal ortamlar, egemen ideoloji karşısında mizah ve ironi içeren bir tarzla, dezavantajlı olmanın üstesinden gelme, karşı durma ve direniş alanına dönüşmektedir:

"Mesela diyelim ki, milliyetçi grup face üzerinden bir şey paylaştı, bizim bir arkadaş onunla face üzerinden tartışmaya girdi. Bu, şu şekilde bize gelebiliyor. Aynı anda arkadaş bana mesaj yazıyor,"M., ben şununla tartışmaya girdim sen de gel" diyor. Hepimiz bastırıyoruz sonra" (E/23).

Çeşitli etnik, politik, kültürel, ticari gruplar da Facebook üzerinden yeni etkileşim ortamına dahil olmak için aktif durumdalar: "Mesela cemaat tebliğ yapıyor, beğeni, taraftar toplamak için yapılıyor. Birisi Türk bayrağını paylaşıyor, diğeri dini bir şey paylaşıyor, diğeri etnik bir şey

paylaşıyor. Grupların amacı zaten beğeni kazanmak. Çünkü onlar aynı zamanda reklam da yapıyor" (K/23).

Bireysel olarak kimlerle, neyi, nasıl paylaştıkları sorusuna verilen yanıtlar, sosyal medyada da gündelik yaşamdaki ayrışmaların devam ettiğini ortaya çıkarmaktadır. Birey günlük yaşamdaki parçalı kimlik öğelerini sanal mekânda da gözetmek durumundadır ve sosyal gerilim yaşamaktadır: "Facebook'ta eleme ve gruplama yaptım ailem, yakın arkadaşlarım vs gibi okuldan, İstanbul'dan Batman'da olan arkadaşlarımın hepsini ayırdım, grupladım. Bir şey paylaştığımda da sadece şu grup görsün, bunlar görmesin diye seçenekler var, ona göre paylaşıyorum" (E/22). Aynı durum egemen dinsel inançlar karşısında da geçerlidir, birey damgalanma, kınanma ya da dışlanma korkusu ile paylaşımlarını ya da beğenilerini dışa vururken stratejik davranmaktadır. Bu durum sanal alemde de değişmemektedir:

"Mesela diyelim ki,ateizmle ilgili bir şey paylaşıyorsunuz, bunu herkes görürse çok çabuk etiketlenebiliyorsun, o yüzden diyorum ki, bunu sadece yakın arkadaşlarım görsün, en azından onlar beni anlıyor" (E/22).

Dışarıda olmanın kriterleri gruba göre değişebilmektedir. Politik, etnik, coğrafi, kültürel ve yerleşim bağlamında olabilmektedir:

"Arkadaşlarım arasında hiç okumamış olanlar da var, eğitim seviyesi daha düşük olanlar, onlar beni çabuk yargılayabiliyorlar, yani, nasıl böyle düşünebiliyorsun diye. Ya da sen böyle değildin, niye böyle oldun? gibi tepkiler gösteriyorlar. Böyle tepkiler de aldım önceden ailemden, akrabalarımdan. Bazıları gönderilerimi, paylaşımlarımı beğenmedi. Ben de artık daha dikkatli oluyorum, hatta bazen bu paylaşımımı sadece iki kişi görsün diye ayarlıyorum, sadece o konu ile ilgili paylaşmak istediğim arkadaşlarıma gönderiyorum (E/21).

Özellikle bölgesel, etnik çatışmaların sosyal medyanın kendi atmosferi içinde de devam ettiği gözlendi: "Ben bir ara kürtçe nevroz ile ilgili bir şey yazdım, birkaç arkadaşım beni Facebook'tan sildi. Artık benimle konuşmuyorlar. Konuşmayı denedim umursamıyorlar, tınmıyorlar " (K/20).

Başka bir katılımcı, gün içinde iyi anlaştığı, severek arkadaşlık yaptığı, ama farklı etnik kökenden bir arkadaşının bazen; "istersen görüşmeyelim" dediğini anlattı. Ardından, "birlikte çok eğleniyoruz, iyi vakit geçiriyorum ama etnik konu hakkında tartışamıyoruz. Ben tartışmada sessiz davranabiliyorum ama o öyle davranmıyor. Facebook'tan hiç hoşnut olmayacağım şeyler paylaşıyor" (K/21). Sözleriyle yaşadığı gerilimi ifade ediyor.

Sosyal medyada herhangi bir gruba üye olmadan ya da aktif olmadan sadece bilgilenme de söz konusudur:"etiketlenmemek için, üye olmadan ya da bir şey paylaşmadan, sadece gruba bakıyorum,düşünsenize bir eşcinsel grubu beğeniyorsunuz, 460 tane arkadaşınız var ve görüyorlar, aaa acaba gay mi? neden bu sayfayı beğendi? diye" (E/22).

Çoğu zaman bireyin dâhil olduğu ya da olmak istediği birbiriyle çelişen ortamlardan, herhangi birinden vazgeçmek istememesi nedeniyle sosyal hayatı parçalı yaşamak, birbirinden ayırmak, tercih edilen bir durum olmaktadır, "ilişkiyi koparmak istemediğim bir grup var ama siyasi olarak kendimi daha yakın hissettiğim bir grup var, ne yaptım, yeni bir facebook hesabı açtım gelen istekleri duruma göre kabul ediyorum" (E/23).

Genellikle ise, birey farklı gruplarla olan yakınlığının yaratacağı gerilimden kurtulmak için açıklık yerine gizleme, birbirinden ayırma yoluna gitmektedirler: "Buraya geldiğimde kendim gibi arkadaşlarımla tanıştım. Duygusal olarak etkilendim. Ama mesela lisede aşırı sevdiğim hocalar vardı, onlarla aramı hiç bozmak istemiyordum ama biliyordum ki, onlar benden farklı düşünüyorlar. Ama dedim ki, paylaşımlarımı, beğenilerimi görürse, büyük ihtimalle aramız bozulacak, ben de diğer face'mi açtım" (E/23).

Başka bir örnek ise, bireyin farklı aidiyetlerinin ve çıkarlarının bir arada var olamamasının yarattığı duyguyla baş edebilmek ve hiyerarşik olarak ortaya çıkabilecek olumsuz durumları

aşmak için stratejik davranıp, yine aidiyetleri ve kimliğini bütünlüklü olarak ifade etmek yerine, duruma ve mekâna göre farklı aidiyetlerini vurgulama yolu seçmesidir: "çalıştığım mağazanın müdürü mesela, arkadaşlık isteği gönderiyor faceden ama biliyorum adam ideolojik olarak benden farklı düşünüyor, onun paylaşımlarını görüyorum, küfürler falan ediyor. Dedim şimdi onu kabul edersem adam yarın gelip diyecek ki "S. yarın işe gelmene gerek yok". Ya da doğal olmayacağım, görecek diye kendimi sınırlamış olacağım. Diğer face'mi açtım ben de. Zaten aktif değilim, sadece gelen istekleri kabul ediyorum, geri çevirmemiş oluyorum ve ayıp olmuyor. Büyük adamlar istek gönderiyor, ben kabul etmemiş olmak istemiyorum" (E/24).

Anlatılardan da anlaşılabileceği gibi, günlük yaşam içinde birçok aidiyeti bir arada taşıyarak anlamlı ve bütünlüklü bir kültürel kimlik oluşturarak, var olmaya çalışan bireyler gerçek yaşamda karşılaştıkları güçlüklerin üstesinden gelebilmek için, zaman içerisinde oluşturulan kapanma, dayanışma, direnme gibi durumlara ait taktik ve stratejileri, yeni ifade alanı olan sosyal medyada da sürdürmektedirler.

SONUÇ

Sosyal medya yeni bir toplumsal mekân olarak, tüm toplumsal eylemlerin örneklerinin görülebileceği bir mecradır. Bireyler ve gruplar arası etkileşim ve iletişimin sanal mekânı olarak özelde Facebook ile ilgili yapılan çalışmada, bireylerin sosyal medyayı yalnızlaşma duygusunu yenmenin bir aracı olarak kullanmanın yanında, daha çok dayanışma ve direniş aracı olarak kullandıkları görülmüştür. Yeni arkadaşlıklar, iletişim kurma, fiziksel mekânları aşarak, sınırsız ilişki anlamına da gelmekle birlikte, sosyal medya; daha çok var olan ilişkilerin sürdürüldüğü, gündelik yaşamın uzantısı olarak işlev görmektedir. Bireyin farklı kimliklerini ve ilişkilerini tıpkı gündelik yaşamda olduğu gibi çeşitli tavır ve stratejilerle sürdürdüğü bir özel alan, zaman zaman da kamusal alan olarak algılanmaktadır. Böylelikle sosyal medya; bireylerin, farklı grupların, farklı kimlik kurgularını, yönlerini ifade ettikleri, sakladıkları, savundukları, mücadele ettikleri, ilişkilerini kullandıkları bir mecraya dönüşmüş durumdadır. Bu anlamda sınırlamalarla, kapanmalarla görünürleşen, sınırları çizilen alt grupların varlığı ile sosyal medyanın, günlük yaşamın tüm alanlarını barındıran bir kamusal alana dönüştüğü iddia edilebilir. Bunun yanında özel ilişkilerdeki, kapanma, direnme ve kendine özgü geleneksel karakterini de teknolojik gelişmeler aracılığıyla sürdürmektedir:

"Evlenince, ilişkisi olunca kapatıyorlar face'i ya da aynı adla hesap açıyorlar ya da şifrelerini veriyorlar birbirlerine. Mesela arkadaşıma mesaj yazıyorum, sevgilisi cevap veriyor. Artık bir ayar var mesaj gelir gelmez diğerinin telefonuna da geliyor. Sevgili olurlarsa, ikisinin de telefonlarına gidiyor yani" (K/22).

Sonuç olarak sosyal medya kendine ait bir dili ve iletişim biçimi, normları olan bir alandır. Bu özelliği ile yeni bir toplumsal mekân olarak algılanabilir, her hangi bir toplumsal yapılanmanın içerdiği gündelik yaşamda pratikleri ve kültürel kodları, ayrışmaları yansıtmaktadır. Bu özellikleriyle, yaşamlarının büyük bölümünü sosyal medyalı bir kültürel ortamda geçiren gençlerin tutumlarında belirleyici ilişki kodlarını içermektedir. Ancak sosyo-politik olarak birey- devlet ilişkisinde ya da birey- yapı ilişkisinde var olduğu iddia edilen sınırsız ve kontrolsüz özgürleşme ya da mücadele alanı olma durumu söz konusu değildir. Gözetim ve denetim toplumunun tüm özelliklerini teknoloji yardımıyla barındıran bir mecra olması nedeniyle de başka tartışmaların konusu olacak denetim, kontrol, sınırlama bakımından da tartışma konusudur. Sosyal yaşamın içerdiği tüm direnme, açılma, kapanma ilişkilerini bireyler arası özel ilişkilerle birlikte kapsamaktadır. Ancak mevcut toplumsal yapılanmanın ötesinde yeni bir özgürlük alanı olarak tanımlanmaya henüz çok uzaktır.

KAYNAKÇA

Çevikel,T.(2012). "Türkiye Spor Medyasında İçerik Çeşitliliği: Günlük Gazeteler ve Futbol Blogları Arası Bir Karşılaştırma"Sosyal Medya Özel Sayısı, Akdeniz İletişim Dergisi, 18: 110-122.

D'Arcy, A.,Young, T.M.(2012). "Ethics and social media: Implications for sociolinguistics in the networked public", Journal of Sociolinguistics,16(4): 532–546.

Ellison, N., Hardey,M. (2013)."Developing Political Conversations? Social media and English local authorities" Information, Communication & Society, 16(6): 878–898.

Enli, G. S.,Skogerbø,E. (2013). "Personalized campaigns in party-centred politics", Twitter and Facebook as arenas for political communication", Information, Communication & Society, 16 (5):757–774.

Gershon, I. (2011)."Un-Friend My Heart: Facebook, Promiscuity, and Heartbreak in aNeoliberal Age", Anthropological Quarterly, 84(4): 865–894.

Goffman, E. (2009). Gündelik Yaşamda Benliğin Sunumu.(Çev.). Barış Cezar, İstanbul:Metis Yayınları.

Hanson, G. (2010). "The 2008 Presidential Campaign: Political Cynicism in the Age of Facebook, MySpace, and YouTube", Mass Communication and Society, 13:584–607.

İsmayılov, E., Sunal, G. (2012)."Gözetlenen ve Gözetleyen Bir Toplumda, Beden ve Mahremiyet İlişkisi: Facebook Örneği", Sosyal Medya Özel Sayısı, Akdeniz İletişim Dergisi,18:20-41.

Juarez, P. M., Juarez P.D., T. Faulkner R.T. (2013)."Social Media and Military Families: A Perspective", Journal of Human Behavior in the Social Environment, 23:769–776.

Ledforda, C. J.W.,Anderson L.N. (2013)."Online social networking in discussions of risk: applying the CAUSE, model in a content analysis of Facebook", Health, Risk & Society, 15(3): 251–264.

Pennington, N. (2013)."You Don't de-Friend the Dead: an Analysis of Grief Communication by College Students Through Facebook Profiles", Death Studies, 37: 617–635.

Sanderson, J. (2013)."From Loving the Hero to Despising the Villain: Sports Fans, Facebook, and Social Identity Threats", Mass Communication and Society, 16:487–509.

Savulescu, R. (2011)."Brand Talk on Facebook – a New Challenge in Marketing Communication",Romanian Journal of Communication and Public Relations,13 (2): 19-30.

Savulescu, R.,Vitelar,A.(2012)."Pics or It Didn't Happen***: Analyzing Facebook Photographs of Romanian Women Politicians", Romanian Journal of Communication and Public Relations ,14(1): 7-20.

Sharma, B. K. (2012)."Beyond social networking:Performing global Englishes in Facebook by college youth in Nepal", Journal of Sociolinguistics,16(4): 483–509.

Sullivan, J. v.d. (2012)."New Parents' Facebook Use at the Transition to Parenthood", Family Relations 61: 455 – 469.

Uimonen, Paula, (2013), "Visual identity in Facebook", Visual Studies, 28(2): 122–135.http://dx.doi.org/10.1080/1472586X.2013.801634

Wu, P.-C., (2013)."Addictive Behavior in Relation to the Happy Farm Facebook Application", Social Behavior and Personality, 41(4), 539-554.

www.sanalika.com, erişim tarihi:30/07/2013.

KAMUSALIN YENİDEN DÖNÜŞÜMÜ: YENİ BİR KAMUSAL ALAN OLARAK SOSYAL MEDYA

Cem Koray OLGUN[1]

ÖZET

Kitle iletişim araçlarının gelişimi hiç yavaşlamadan, önemini kaybetmeden ve bireylerin hayatlarına daha da fazla nüfuz ederek devam etmektedir. Bu araçlar bireyi, sadece kamusal alan içinde değil özel alanda da denetlemekle kalmamış sosyal medya aracılığıyla mahrem alanına da girmiştir. Bu şekilde oluşan, Manuel Castells'in deyimiyle sanal alan yepyeni bir kamusal alan olarak bireyin kendisini tanımladığı bir yer halini almıştır. Dolayısıyla, artık iki farklı kamusal alan söz konusudur. Yeni bir kamusal alan olarak sosyal medya ise her yerden ulaşılabilirliğini artırarak önceki kamusal alanı dönüştürme amacındadır. Bu çalışma Habermas ve Arendt gibi teorisyenlerin kamusal, özel ve mahrem alan tartışmaları çerçevesinde sosyal medyanın yarattığı yeni kamusal alanı mikro blog sitesi Twitter örneği üzerinden tartışmaya çalışacaktır. Çalışma aynı zamanda, Gezi Parkı direnişinin sosyal medya aracılığıyla nasıl alternatif ya da karşı bir kamusal alan imkânı yaratıp yaratamayacağını da tartışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Kamusal alan, Özel alan, Sosyal Medya, Sanal kimlik, Temsil.*

ABSTRACT

The development of mass media continues without losing its importance. Mass media not only effects people in the public sphere but also effects them via social media in a private sphere. In this way, the words of Manuel Castells "virtual space" become a new public sphere as a person who described himself/herself. Therefore, now there are two different public spheres. As a new public sphere social media aims to transform public sphere before increasing the accessibility from anywhere. In this study, we will discussing the example of micro-blogging site Twitter as a new public sphere created by social media by the framework of Jurgen Habermas and Hannah Arendt's public and private space concepts. Also, this study will discussing the resistance of "Gezi Parkı" through the social media how it was created the possibility of alternative or counter-public sphere.

Keywords: *Public sphere, Private Sphere, Social Media, Virtual Space, Representation*

Asla, hiç kimse, yurttaş olmanın kolay bir şey olduğunu vaat etmemiştir…

(Peter Dahlgren)

GİRİŞ

Kamusal alan kavramı üzerine tartışacak ya da kamusal ve özel alan ayrımından bahsedecek olursak, bir anda kendimizi tarihsel bir okumanın izlerini sürerken buluruz. Kamusal alan bu noktada toplumların var oluşunun zorunlu bir sonucuymuş gibi tarihin her köşesinde rastlayabileceğimiz bir kavram olarak karşımıza çıkar. Jürgen Habermas, Hannah Arendt ve Richard Sennett gibi düşünürlerin ilk kamusal alan olarak kavramın kökenini Antik Yunan'a kadar götürüp Agora örneğini vermeleri de bu yüzdendir.

Birey doğası itibariyle kendine ait mahrem bir alan olarak belirlediği özel alanın dışında kamusal bir alana ihtiyaç duyar. Bu ihtiyacın temeli birlikte yaşamanın bir gereği olarak ortaya çıkar. Bireyin kendisini özel alanında temsili ile kamusal alanındaki temsili bu noktada ayrışmaya başlar. Kamusal alan bireyin içinde yaşadığı toplumun iyiliği için fikir beyan

[1] Arş.Gör., Hacettepe Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, cemkorayolgun@hacettepe.edu.tr

edebileceği, birlikte kamusal iyiyi ya da kamu yararını tartışabileceği ve kamusal olarak akıl yürütüp kamuoyu oluşturabileceği ki bu anlamda eleştirel bir aleniyet kazanarak iktidarı eleştirebileceği bir alana gereksinim duymasıyla ortaya çıkar. Kamusal alan bu anlamda hem iktidarı hem de muhalefeti aynı alanda karşılaştırır ve her ikisinin de kendilerini temsil etmelerine olanak verir. Bu anlamda kamusal alan hem toplumsal hem de politiktir.

Medya, kamusal alanın en etkili eleştiri olarak ortaya çıkan bir kurumdur. Bu anlamda medyadan beklenen sadece görüneni gösterip bilgi vermesi değil aynı zamanda muhalefet yapmasıdır da. Ancak medya, fikirlerin açıkça ifade edilmesine olanak sağlayarak kamusal alanın eleştirel aleniyetini gösterse de, giderek ticarileşmekte ve bu yüzden bu özelliğini yitirmeye başlamaktadır. Dolayısıyla medyanın bu dönüşümü alternatif bir kamusal alan ihtiyacını ortaya koymaktadır. Fakat kitle iletişim araçlarının hızlı bir biçimde gelişmesi böyle bir ihtiyacı medyanın kendi içinden giderecek bir alan oluşturma ihtimalini içinde barındırabilir. Bu doğrultuda, sanal medya gün geçtikçe bireyi sadece edilgen olmaktan çıkartıp, etkin olduğu alternatif bir kamusal alan olasılığını gerçekleştirme noktasında hızla ilerlemektedir.

Günümüzde sanal alanın birey üzerindeki etkisinin geleneksel medyadan daha etkin bir biçimde kurulduğu görülmektedir. Bunun en belirgin nedeni, bireyin televizyondan çok interneti tercih etmesi, bilgisayar, tablet ya da akıllı telefonlar üzerinden kitle iletişim araçlarıyla olan ilişkisini yeniden kurmasından kaynaklanmaktadır. Habere ulaşmakta da benzer bir durum söz konusudur. News State of Media [2] verilerine göre haberler en çok online olarak takip edilmektedir. Ancak, özellikle Facebook ve Twitter gibi sosyal medya araçlarının yükselişiyle birlikte kullanıcılar interneti özellikle bu siteler için kullanır hale gelmişlerdir. Sanal alanın alternatif ya da karşı bir kamusal alan yaratma ihtimali de bu şekilde doğmuştur. Kullanıcılar aktif olarak katılmakta ve kendilerini temsil etmektedir. Bu yüzden bu ihtimal her geçen gün gerçekleşmeye bir adım daha yaklaşmaktadır.

Türkiye'de Gezi parkı olayları sırasında geleneksel medya ve sosyal medyanın olaylara bakış açısındaki farklılık alternatif bir kamusal alan olarak sosyal medyanın görülebilmesini olanaklı kılmıştır. Bu bağlamda sosyal medya üzerinden alternatif bir kamusal alan ihtimalini tartışıyorsak Gezi parkı olaylarını bunun dışında bırakmamız toplumsal gerçeği görememek olur. Bu bağlamda çalışmanın amacı, sanal alanın, alternatif veya karşı kamusal olma ihtimalini tartışarak, Gezi Parkı olayları üzerinden bu durumun nasıl olanaklı hale geldiğini göstermektir. Öncelikle kuramsal çerçeve için Habermas ve Arendt'in kamusal alan görüşlerinden yararlanılacak, ardından medyatik kamusal alan kavramı tartışılarak Gezi Parkı direnişinin sosyal medyadaki yansımalarına Twitter örneği üzerinden bakılacaktır.

JÜRGEN HABERMAS: BİR BURJUVA KAMUSALLIĞI TAHLİLİ

Habermas'ın Kamusallığın Yapısal Dönüşümü adlı eseri, kamusal alan üzerine yazılmış en temel metinlerden biri olarak literatürdeki yerini alır. Habermas önce işe kamuoyu, kamusal ve kamu kavramlarının tanımlanmasındaki belirsizlikten bahsederek başlar. Habermas'a(2002:58) göre kamusalı tanımlarken, söz gelimi, herhangi bir toplantının basit bir biçimde kapalı topluluklardan farklı olarak herkese açık olduğunu söylüyorsak bu toplantıları kamusal olarak adlandırıyoruz. Ya da kamusal binalardan ve kamusal yerlerden söz ediyoruz. Bütün bu adlandırmalar bize kamusalı tanımlıyor olsa bile, aslında Habermas'a göre kavram bundan çok daha öte bir anlamı içinde barındırıyor:

Ancak salt 'kamusal binalar' lafı bile, söz konusu binaların herkese açık oluşundan öte bir şeyi ifade ediyor; hatta bunların kamunun gidiş gelişine açık olmaları bile zorunlu değildir; bunlar devletin kurumlarını barındırırlar ve bizzat bu nitelikleri gereği kamusaldırlar. Devlet 'kamu erki'dir. Bu sıfatını, kendi hukukuna tabi olanların ortak kamusal selametini sağlama görevine borçludur(Habermas2002:58).

[2] http://stateofthemedia.org/

Kendisini özel alandan ayrı bir alan olarak ortaya koyan kamu, kimi zamanda kendisini kamu gücünün karşıtı bir alan olarak ortaya koyar ve kamuoyu halini alır. Bazen devlet organları bazen de halkın iletişimini sağlayan basın gibi medya unsurları "kamusal organlardan" biridir (Habermas2002:59).

Kavramın sahip olduğu bu çok anlamlılık tarih boyunca kendini göstermiştir. Ancak, kamusal alanın temel özelliklerinden biri olan temsil ve temsili kamudan bahsetmek gerekir.Habermas'a göre temsilî kamu burada kendisini bir kamusal alan olarak kurmak yerine statü belirtisi olarak sunar.

Hangi derecede olursa olsun, toprak beyinin statüsü kendi başına, "kamusal" ve "özel" ölçütleri karşısında tarafsızdır; ancak sahibi, bu statüsünü kamusal olarak sunar. Kendisini hep "daha yüksek" bir erkin cisimleşmesi olarak gösterir, sergiler. Bu temsiliyet kavramı, en yeni anayasa öğretisine kadar intikal etmiştir. Bu öğretiye göre, temsiliyet ancak kamu alanında cereyan edebilir…'özel' mesele niteliği taşıyan bir temsiliyet olamaz (Habermas2002:65).

Görüldüğü gibi temsiliyet kavramı bu biçimde kamusal alanı özel alandan ayıran temel niteliklerden biri olarak ortaya çıkar. Kamusal alan kendisini bir temsiliyet alanı olarak ortaya koyar. Yine de Habermas'a göre bu temsil statü belirtisi biçiminde ortaya çıktıysa, herkesin bu alanda kendini temsil edebilmesi pek mümkün gözükmemektedir. Habermascı kamusal alan, burjuva kamusal alanı olduğundan temsil de burjuva temsilidir.

Burada burjuva temsilinden bahsettiğimizde, burjuvadan ayrı olarak halkın geri kalanını temsil dışında bırakmış oluruz. Bu açıdan hem temsilin hem de iktidarın açıklamalarının sadece belli bir kesimi işaret ettiği görülür. Bu kesimin en önemli özelliği ise eğitimli olmalarıdır. Habermas'ın deyimiyle tahsilli zümre. Dolayısıyla, kamusal alan denince akla halkın tamamı gelmez. Aksine bu kavram tahsilli zümreyi işaret eder.

Hükümetin açıklamalarının gittiği adres 'umum'du, yani ilke olarak tebaanın tümü. Fakat genellikle açıklamalar bu yoldan 'sıradan adam'a değil en nihayet 'tahsilli zümrelere' ulaşıyordu. Modern devlet aygıtıyla birlikte, 'halk' içinde merkezi bir konuma sahip olan yeni bir burjuva tabakası ortaya çıkmıştı (Habermas 2002;86)

Bu açıdan kamuoyu da (public opinion) genel düşünceleri ifade eden 'general opinion' kavramından farklı bir şekilde, tahsilli zümrenin akıl yürütme biçimi olarak ortaya çıkar. Kamuoyunun kendine özgü akıl yürütme biçimi ise kamusal muhakemedir (Habermas 2002:93). Kamusal muhakeme burada sadece aklını eğitimle geliştiren zümrenin yani burjuvanın yapabileceği bir şeydir. Kamusal akıl yürütme bilincini ise "özgül olarak, çekirdek ailenin mahremiyet alanının kamuyla bağlantılı öznelliğinden doğan özel tecrübeler yönlendirir.Bu mahremiyet alanı, özel olanın modern anlamda doygun ve özgür içselliğin tarihsel çıkış noktasıdır". (2002:95)

Bu anlamda kamuoyu, halkın tamamını değil belirli bir kısmını kapsar. Kamusal muhakeme yapabilen ve kamusal iyiyi ya da kamu yararını tartışabilecek sadece burjuva kamusudur. Burjuva kamusu bu düzlemde kendi aralarında eşit ve özel kişilerden oluşmaktadır. Burjuva kamusal alanı, özel kişilerin kamusal sorunları tartıştıkları bir arenadır (akt.Dacheux 2012:16). Bu arena, karşımıza akşam yemeği davetleri, salonlar ve kahvehaneler gibi yerler olarak çıkmaktadır. Kamusal alan tam da bu noktada özel alandan beslenmeye başlar. "….akıl yürütme ortamı ve onlara yön veren konular bakımından birbirlerinden ne kadar farklı olsalar da, hepsi özel şahıslar arasında süreklilik kazanma eğilimi taşıyan bir tartışmayı örgütlerler" (Habermas,2002;105).

Kamusal alanın giderek özel alanın içine doğru onun sınırlarını zorlayacak şekilde genişlemesi bu noktada gelişmeye başlamıştır. Böylece kamusal ve özel alan arasındaki farklılık kamusal alan lehine bozulmaktadır. Habermas'a göre (2002;119) "özel alan ile kamu alanı arasındaki ayrım çizgisi, evin tam ortasından geçer. Özel şahıslar salonda oluşan kamusallığa, oturma odalarının mahremiyetinden çıkarak dâhil olurlar; ancak her iki alan birbirleriyle sıkı

sıkıya ilişkilidir." Dolayısıyla kamusal alandan, özel alana geriye sadece aile kalmıştır. Ancak Habermas'a göre, bu genişleme kamusalın eleştirel aleniyetini yitirmesine neden olacak gibi gözükmektedir (2002:253).

Kamusal alan, fikirlerin özgür olarak tartışılabileceği bir alansa siyasal bir kamunun oluşmasından bahsedilebilir. Bu anlamda kamusal alan basından yararlanacaktır. Basın kamuoyunun fikirlerini özgürce ifade edebileceği meşru bir alan olarak karşımıza çıkar. Ancak, basının ticarileşmesiyle bu işlev de tehlikeye girmektedir. Habermas'a göre burada iki çeşit basın söz konusudur. İlki "tartışan kamusal topluluğun bir kurumu olarak, birincil düzeyde onun eleştirel işlevini savunmakla meşgul...dolayısıyla işletme sermayesi ikincil olan kanaat yayınlayan basın. İkincisi ise doğrudan ticari işletme gibi kazanç imkânlarını dikkate alan ticari basındır. Habermas'a göre giderek ticari basına doğru giden bir işleyiş söz konusudur(Habermas2002;312-313). Bu durum günümüz medyasının neoliberal politikalar aracılığıyla dönüşümünün temelini göstermektedir.

Habermas'ın kamusal alan kavramına bakıldığında görülmesi gereken birkaç nokta söz konusudur. Öncelikle Habermas'ın kamusal alanı burjuva kamusal alanını temsil eder. Alternatif kamulardan bahsetmez. Daha sonra kitle iletişim araçlarının gelişimiyle birlikte kamusal alanın yeniden dönüşüme uğrayacağını söyleyecektir. (Downey&Fenton 2003:186-187) İkinci olarak Habermas eril bir okuma yapar. Kadını kamusal alanda görmez. Üçüncü olarak Habermas iletişim ve müzakere yoluyla kamusal alanın yaşanabilir ve ideal bir modelini çizer. Dolayısıyla Habermas'a göre "[k]amu, kamusal iyiyi birlikte müzakere eden, kendi aralarında eşit ve özel kişilerden oluşur. Burjuva kamusal alanı, özel kişilerin kamusal sorunları tartıştıkları bir arenadır" (akt.Dacheux 2012:16).

Habermas'ın görüşlerini kısaca özetledikten sonra şimdide Hannah Arendt'in kamusal alanla ilgili düşüncelerinden bahsedelim.

HANNAH ARENDT: ÖZGÜRLÜĞÜN ALANI OLARAK POLİTİK YAŞAM

Arendt'e göre her yurttaş iki varoluş düzenine aittir; ve yaşamında, kendinin olan (idion) ile kamusal olan (koinon) arasında keskin bir ayrım çıkmıştır (Arendt 2012:60). Bu alanlardan ilki zorunluluğa bağlı olan aile yaşamına, diğeri ise özgürlüğün alanı olan politik yaşama vurgu yapar (Dacheux 2012:20). Arendt bu ayrıştırmayı yaparken şu soruyu sorar: İnsan toplumsal mı yoksa siyasi bir hayvan mı?

Vitaactiva, (yani) etkin olarak bir şeyler yapmaya yöneldiği ölçüde insani yaşam, köklerini her zaman, asla terk edemeyeceği veya tümüyle aşamayacağı bir insanlar ve insan yapısı şeyler dünyasından alır…Hiç bir insan hayatı, başka insanların bulunuşuna doğrudan ya da dolaylı yoldan tanıklık eden bir dünya olmadan var olamaz.(Arendt2012:57)

Dolayısıyla, Arendt için kamusal alan eylemin gerçekleştirildiği yer olarak kendini gösterir. Arendt'e göre suni bir biçimde oluşturulan kamusal alan eylem ve konuşmanın birlikte yer aldığı bir alandır(Arendt 2012:259). Anlaşılacağı gibi, kamusal alan teorik bir kavram olmasından öte sözler ve eylemlerle görünürlük kazanmış bir yer, aktörlerin kendi gerçek varlıklarına kavuşarak kamusal yargılamaya açıldıkları bir alanın ta kendisidir. (Dacheux2012:20-21)

Arendt'e göre kamusal alandaki eylem politik bir etkinliğe vurgu yapar. Bu politik etkinlik, kişinin kendisini kamusal alanda temsiline işaret eder. Aynı zamanda politik etkinlik müzakere edilmiş ortak bir eylem olarak da tasvir edilir. "Bu bakış açısından kamu, saf biçimde soyut ve simgesel bir eylemsel olgu değil, sözler ve eylemlerle görünürlük kazanmış bir yerdir" (Dacheux2012:21).

Habermas ve Arendt'in görüşleri ekseninde kamusal alan kavramına bakıldığında, eylem ve konuşma aracılığıyla politik olanın görünür olduğu ve bu şekilde temsiliyetin sağlandığından söz edebiliriz.Şimdi bu teorik çizgiden hareketle medya ve kamusal alan ilişkisine bakalım.

MEDYATİK KAMUSAL ALAN

Medya Habermas için, kamusalın eleştirel aleniyetini gösterebileceği bir alan olarak, daha doğru bir ifadeyle meşru bir alan olarak ortaya çıkar. Arendt için ise doğrudan böyle bir tanım söz konusu değildir. Ancak, onun politik eylemin görünür kılınması ve temsili açısından bakarsak medya bir eylem alanı olarak kamusal alandır okuması yapılabilir. Bu anlamda kamusal alanın eleştirel aleniyetini ortaya koyan temel araç medyadır diyebiliriz.

Fransız sosyolog Dominique Wolton'a göre de,"kamusal alanı değişikliğe uğratan şey, demokratikleşmenin ve medyanın büyüyen rolünün bütünsel sonucudur. Çağdaş kamusal alan bu yüzden, medyanın rolünden normatif olarak ayrılamaz ve işlevsel olması anlamında 'medyatik kamusal alan' olarak adlandırılabilir" (Wolton2012:28-29). Görüldüğü gibi medyatik kamusal alan, kamusal alanın özelliklerini içinde barındıran ve kişiler arası iletişim sağlayan bir alandır. Dahlgren'in belirttiği gibi (2012:46)Habermas'ın bahsettiği temsilî kamuya bu anlamda çok benzemektedir. Medyatik kamusal alan aracılığıyla temsil oluşturulmaktadır.

Medyatik kamusal alan, medyanın özgürce hiçbir etki altında kalmadan olan biteni halka aktarması görevini üstlenmiştir. John Stuart Mill'in de belirttiği gibi, kanı ve düşüncelerin basın aracılığıyla serbestçe dolaşımının güvence altına alınması gerekir. Mill bu gerekliliğini açıklarken üç nedenden bahseder;

1) Hükümet ya da sivil toplum tarafından yanlış olduğu iddia edilen susturulan bir düşünce aslında doğru olabilir;

2)Bir düşünce yanlış bile olsa içinde birkaç dirhem hakikat de bulunabilir.

3) Bir görüş hakikatin ta kendisi olsa bile eğer karşı fikirle zorlanmazsa bozularak ön yargıya dönüşür. (aktaran Keane 2010:40-41)

Görüldüğü gibi basının haberi verirken bu üç ilkeye de dikkat etmesi gerekir. Basın bu anlamda bağımsızlığını yitirip kâr amaçlı ticari bir şirkete dönüştüğünde ise bu imkân tamamen ortadan kalkmaktadır. Ancak, iktidarın da Mill'in anlattığı biçimiyle halka kulak vermesi gerekmektedir. Çünkü Keane'inde belirttiği gibi (2010:24) "Medya, siyasi ya da ekonomik iktidar sahiplerinin kişisel kazancı ya da kârı için değil, tüm yurttaşların kamusal yararı ve eğlencesi için kullanılmalıdır". Bu anlamda medyanın en önemli görevlerinden biri kamu yararına yayın yapmaktır (Kejanlıoğlu 2004). Medya bir ideolojik aygıt olarak kullanıldığı andan itibaren kamu yararının dışına çıkmaktadır. Medya kitle iletişim araçları teknolojilerindeki gelişmelerle her geçen gün ilişkileri, ihtiyaçları, üretimi, tüketimi ya da kısaca her şeyi belirlemeye başlamıştır. Bu etkenler üzerinden kurulan tahakküm mekanizması medyayı Frankfurt Okulu'nun kavramıyla bir kültür endüstrisine dönüştürmüştür. Geleneksel medya şirketleri de kültür endüstrisinin çarklarını oluşturmaktadır.

Bu bağlamda geleneksel medyanın aksine "post endüstriyel topluma daha fazla demokratikleşme vaadi veren yeni medya teknolojileri de"(Papacharissi 2002) sıklıkla eleştirilmektedir. Ancak, yeni medya teknolojileri özellikle sosyal medya üzerinden kamusal alana alternatif başka bir alan yaratmaktadır. Sanal alan olarak adlandırabileceğimiz bu alan için Manuel Castells Ağ Toplumunun Yükselişi adlı kitabında, sanal cemaat kavramını ortaya atmıştır. Castells'e göre (2005:479-480) sanal cemaatler hem gerçektir hem de değil. Cemaattirler, ancak, fiziksel değildirler. Ama gerçekdışı da değildirler; sadece farklı bir gerçeklik üzerinden işlerler. Castells daha sonraki çalışmalarında küresel iletişim ağlarının kamusal alan üzerindeki etkisine dikkat çeker.

Görüldüğü gibi yeni medya teknolojilerinin gelişimi bir taraftan medyanın kontrol ve gözetleme gücünü arttırmış bir taraftan da yeni bir alan oluşturmasına olanak vermiştir. Bu gelişmeler aşağıda tartışacağımız gibi alternatif bir kamusal alan ya da karşı kamusal alan ihtimalinin önünü açacaktır.

YENİ BİR KAMUSAL ALAN OLARAK SOSYAL MEDYA

Sanal alanın bir kamusal alan olup olmadığı üzerine yapılan tartışmaların yirmi yılı aşkın bir geçmişi bulunmaktadır. Bazı çalışmalar internetin ucuz ve hızlı olmasının katılımı ve temsili kolaylaştırabileceğini söylerken, bazı çalışmalar ise internette bilgiye ulaşma koşullarının eşitsizliğinden bahseder .“İnternetteki bilgiye ulaşmak herkes için evrensel ve eşit düzeyde değildir” (Papacharissi 2002). Bu eleştiri hâlâ geçerliğini korumasına karşın gün geçtikçe hızla azalmaktadır. Öte yandan eleştirinin başka bir açık tarafı da, internet kullanmayan kişilerin interneti kullanan kişiler tarafından bilgilendirilebileceğidir.

Sanal alan üzerine yapılan bu tartışmalar, önceleri bireyin internet karşısında e-posta göndermek dışında pasif bir alıcı olduğu dönemden başlamıştır. Daha sonra bireyin gerek iletilere yorum yapabilmesi, gerek kişisel web siteleri ve bloglar aracılığıyla aynı zamanda aktif katılımcı olmasıyla Web 2.0 tartışmaları üzerinden yeni bir döneme geçilmiştir. Sosyal medyanın Facebook(2005) ve Twitter(2006) aracılığıyla kendini göstermesiyle birlikte, bireyin internet üzerinden kendisini temsili, anında ve kesintisiz gerçekleşmektedir.

2012 Semiocast verilerine göre Twitter’da kayıtlı 517 milyon kullanıcı hesabı bulunmaktadır. Türkiye’de ise kullanıcı sayısı yaklaşık olarak 10 milyonu bulmaktadır. Türkiye bu rakamla en çok Twitter hesabı olan yirmi ülke arasında on birinci sırada yer almaktadır. İstanbul da dünya genelinde en çok tweet gönderilen şehir arasındadır.[3]Twitter özellikle anında haber akışını sağlaması nedeniyle birçok haber sitesinden daha yararlı olmaktadır. Çünkü haber kanalları Twitter hesapları aracılığıyla kullanıcılara anında ulaşabilmektedir. Kullanıcılar aldıkları haberleri kendi hesaplarından takipçilerine iletebilmektedir. Bizim örneğimizde görüleceği gibi herhangi bir sivil eylem söz konusu olduğunda haber hızla yayılabilmektedir. Dolayısıyla, Twitter bireyin aktif olarak katılabildiği bir alan yaratır. Bu açıdan bakıldığında alternatif bir kamusal alan olarak sosyal medyayı görebiliriz.

Bizde bu çalışmada aşağıdaki varsayımlarımız aracılığıyla Gezi Parkı direnişinin, sosyal medyanın alternatif ya da karşı-kamusal alan yaratabileceği ihtimalini değerlendireceğiz.

-Sosyal medya alternatif bir kamusal alan yaratır.

-Kamusal alandaki temsil sosyal medya üzerinden sanal bir kimlik aracılığıyla yeniden inşa edilir.

-Sosyal medyanın yarattığı gerçeklik, kamusal alandaki gerçeklikle uyum sağlayabilir.

-Medyanın eleştirel aleniyetini yitirdiği noktada sosyal medya karşı bir kamusal alan yaratabilir.

- Bireyler sosyal medya aracılığıyla, kendi haber ağlarını oluşturabilir ve kitlesel eylemlerde bulunmak için organize olabilirler.

-Bireylerin sosyal medya üzerinden yayınladığı mesajlar kamusal alana doğrudan etki yaratması bakımından, kamusal alandaki temsil ile paralellik gösterir.

Gezi Parkı Olayları

1 Haziran 2013 Cumartesi günü başlayan Gezi Parkı protestoları ve Türkiye’nin birçok şehrinde başlayan direniş bize sosyal medyanın nasıl bir karşı-kamusal alan oluşturabileceği ihtimalini bizlere gösterdi. İstanbul’da başlayan olaylara destek özellikle Ankara, İzmir ve Eskişehir gibi kentlerden artarak devam etmektedir.[4]

Birer haberci gibi çalışan sosyal medya kullanıcıları yalnızca haberleşmekle kalmadı. Direniş için birbirlerine destek vermek, yaralılar için doktor ve ilaç talebinde bulunmak ya da

[3] İstatistik için bkz.
http://semiocast.com/publications/2012_07_30_Twitter_reaches_half_a_billion_accounts_140m_in_the_US
[4] Bu bildiri yazılırken direniş hala devam etmekteydi.

bunlar için yardım eli uzatmak için sanal alanı alternatif bir kamusal alan haline getirdiler. Sosyal medya, Gezi Parkı olaylarının başlamasıyla birlikte insanlar arasındaki en kolay erişilebilir ve kullanılabilir iletişim aracı haline geldi. Geleneksel medyanın iktidara boyun eğerek sansüre uğrayıp eleştirelliğini yitirdiği andan itibaren alternatif medya dışındaki tek gerçek haber kaynağı Facebook ve Twitter oldu. Öyle ki Başbakan, "sosyal medya toplumların baş belasıdır" diyerek duyduğu sıkıntıyı dile getiren tarihi bir açıklama yaptı[5]. Bu süreçte daha önce özel alan üzerinden sıklıkla tanımlanan, özelin kamusaldaki temsiline göndermede bulunan sosyal medya, kamusal alandaki eylemin takip edilmesini sağlayarak medyanın kamu yararına yayın yapma işlevini yerine getirmiş oldu.

Sokaklarda eyleme katılan kişilerin hemen hepsi, sosyal medya üzerinden olan biten her şeyi haber verdi. Takip edilen birçok kişi bu şekilde eylemin gerçekliğini sanal alana da taşımış oldu. Dolayısıyla sanal kimlik gerçek kimlikle özdeşleşti. Diren Türkiye, Diren Gezi Parkı ve Diren Ankara gibi hesaplar oluşturularak alandan anında haberler geçildi. Sadece Diren Gezi parkı, socialbakers.com sitesine göre 9 günde 73611 takipçi tarafından takip edildi ve 2206 tweet gönderdi. Böylece kullanıcılar kendi haber ağları üzerinden birbirleriyle iletişime geçtiler. Kimi zaman bunu özel mesajlar üzerinden sürdürerek olası bir müdahalenin önüne geçmeye çalıştılar.

Bu süreçte daha önce özel alan üzerinden sıklıkla tanımlanan, özelin kamusaldaki temsiline göndermede bulunan sosyal medya, kamusal alandaki eylemin takip edilmesini sağlayarak medyanın kamu yararına yayın yapma işlevini yerine getirmiş oldu.Twitter bu bağlamda, aktif politik eylemin görünmesini, haberi yeniden iletenler açısından daha görünür hale gelmesini ve örgütlenmesini sağlayan bu karşı kamusal alan ihtimalinin en önemli araçlarından biri oldu. Ayrıca Ustream üzerinden yapılan canlı video yayınları sosyal medya aracılığıyla anında izlendi, paylaşıldı ve yayıldı.

Ana akım medya bu süreç içerisinde ilk 3 gün boyunca olaylar hakkında çok yüzeysel haber yapınca halkın önemli bir kesimi ile arasında tam bir güven bunalımı oluştu. NTV, CNNTürk ve HaberTürk gibi kanallara itibar etmeyen izleyiciler olayları sosyal medya üzerinden takip etti. Enformasyon kadar dezenformasyonun hatta yanlış yönlendirmenin de var olduğu eleştirisi iktidarın sosyal medyaya yaptığı en temel eleştirilerden biri olmasına karşın, geleneksel medya da yaklaşık 3-4 gün boyunca olaylar yokmuş gibi davranarak bilgi kirliliğine sebep olmuş oldu.Geleneksel medya böylelikle olayların ciddiyetinden uzak bir yaklaşım sergiledi.

Ancak, burada sosyal medyanın dışında, geleneksel medya karşısında, alternatif medyanın da bir karşı kamusallık yaratabilme ihtimalinin olduğunu belirtmek gerekir. Downey ve Fenton'un da (2003) çalışmalarında Habermascı çizgide karşı bir kamusal olan olarak yeni medyanın ya da alternatif medyanın görebileceğimizi söylediğini hatırlarsak, bu bağlamda Halk Tv, Ulusal Tv, Sendika org., Sol.org, vb. örneklerini daha net görebiliriz.

Sosyal medya ve alternatif medya bu şekilde güven oluştururken, geleneksel medya protesto edildi. NTV binası önünde eylemciler tarafından yapılan protesto kanalın kendisi tarafından canlı yayınlayarak bir nevi özeleştiri yapılmış oldu[6]. Bir gün sonra, NTV CEO'su: "Dengesizlikler içinde denge arayışı medyayı bu hale getirdi" diyerek medyanın geldiği bu değişik bir biçimde özetledi.

Örnek iletiler:

Arkadaşlar Ankara Kızılay'da çok sayıda yaralı var. Yollar kapalı, ambulans zor. İlkyardım şart. Paylaşım lütfen

bomba sesleriyle gök gürültülerinin birbirine karıştığı bir çatışma yaşanıyor ankara'da

[5] Başbakanın Fatih Altaylı ile Habertürk kanalında 02.06.2013 tarihinde yaptığı söyleşi.
[6] NTV'nin Maslak'taki binasının önünde 03.06.2013 tarihinde yapılan protesto NTV tarafından canlı yayınlandı.

#direnankara ziya gökalp civarına akrepler ve tomalar geliyor!

yakıp yıkmayın arkadaşlar lütfen yıkmayın #direnankara

Diren Gezi Parkı @DirenGeziParki Behzat Ç. soyadını açıkladı. Behzat Çapulcu :)

Diren Gezi Parkı @DirenGeziParki 5 Haziran

Taksim Meydan'ında olan parti bayraklarını lütfen indirin. #DirenGeziParki

Diren Gezi Parkı @DirenGeziParkiShowTV ve SkyTurk çalışanları eylemde. Çalışanlara soruyoruz; "Patronlarınız yayın yapmanızı neden engelledi?

@direnankaraTunalı olaysız bir akşam geçiriyor. #direnankara

R. İhsan Eliaçık @ihsaneliacik Başrörtülülere saldırıldığı haberi çaresizlikten zavallı bir yalan.Taksim'de antakapitalist müslümanların olduğu yere gidin omuz omuzalar (2 Haziran)

TürkTabipleriBirliği @_TTB_ TTB'den Hekimlere Çağrı: Bütün Hekimleri Vahşice Şiddete Maruz Kalan Vatandaşların Yardımına Koşmaya Çağırıyoruz 3 Haziran

TürkTabipleriBirliği @_TTB_ Savaşta bile yapılmaz! Sağlık Hizmeti Verenler Gözaltına Alındı: Ankara'da Gaz Odaları!3 Haziran

Memet Ali Alabora @memetalialabora Mesele sadece Gezi Parkı değil arkadaş, sen hâlâ anlamadın mı? Hadi gel. #direngeziparkı30 Mayıs

Memet Ali Alabora @memetalialabora Hep birlikte "varız" diyebilmek için #parklardaoturuyoruz4 Haziran

Memet Ali Alabora @memetalialabora Ağacımız için,toprağımız için,ifade özgürlüğümüz için,"ben varım, burdayım" demek için tüm Türkiye'de #parklardaoturuyoruz4 Haziran

T.C.Cumhurbaşkanlığı @tccankaya "İyi Niyetli Mesajlar Alınmıştır3 Haziran

Abdullah Gül @cbabdullahgul Herkese merhaba. Taksim Gezi Parkıyla ilgili gönderdiğiniz yoğun mesajları aldım.İlk günden beri yaptığım açıklamaları eminim ki takip etmişsinizdir. Demokrasimiz test ediliyor, demiştim.Görüşme ve diyalog yollarının açılması demokratik olgunluğun işaretidir. İnanıyorum ki bu süreç iyi neticeler üretecektir.Artık herkes evine dönmeli. (15 Haziran tarihinde gönderilen 4 tweet)

okan bayulgen✔ @okanbayulgenBüyük kanallar haber merkezlerini harekete geçirmeli! Karanlıkta bırakırsanız bu Kaos çok daha büyüyecek! Kimin ne yaptığı belli değil!3 Haziran

Hasan Cemal@HSNCMLHaber kanallarındaki yönetici meslektaşlarıma: Biraz ayıp olmuyor mu? 1Haziran

Taksim Dayanışması@taksimdayanismaBu vahşetin sorumlularını, tarihe böyle geçmeyin! Bu şiddeti durdurun! #direngeziparki #occupygezi15 Haziran

#duranadam durmanın dayanılmaz direnişi

Metin Uca @MetinUca "İsteseydik interneti keserdik" cumlesindeki gizli özne yanlışını bulun:) bu kadar da kolay soru olmaz mı?4 Haziran

Metin Uca @MetinUca 6 HaziranMeger sen birlikte ne güçlüymüssün meğerse 90 kuşağı ne akıllı ve güzel eylem yaparmış, meğerse kağıttan kaplan bazen çaktırmadan korkarmış!

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kamusal alanın eylem alanı sokaktır. Gezi Parkı eylemi de bu bağlamda kamusal anlamda gerçekleşmeye devam etmekte ve kamu yararını gözetmesi beklenen kamu erki tarafından baskıya uğramaktadır.Sosyal medya, burada gerçek kişilerin eylemlerin görünür kılınmasına ve örgütlenmesine olanak vermiştir. Yardımlaşma ve dayanışma ön plâna çıkmış, sosyal medya,

politik bir eylem alanı olarak bir karşı kamusal alan yaratmıştır. Sosyal medyanın sahiplerinin Facebook ve Twitter gibi siteler üzerinden milyarlarca dolar para kazanmaları bu alanı ticari olmakla eleştirilmesine neden olabilir(Dijckvan 2003). Ancak, aktif katılım ve bunu politik bir eyleme dönüştürmek kullanıcının inisiyatifindedir. Bu yüzden iktidar sosyal medyayı eleştirmekten geri durmamıştır. Ayrıca bazı şehirlerde Twitter mesajları üzerinden birçok kişi gözaltına alınmıştır.[7] Dolayısıyla, eylem hem kamusal alan olarak sokakta hem de alternatif bir kamusal alan olarak sosyal medyada gerçekleşmektedir. Bu anlamda ilkinde fiziksel olarak sokakta bulunmak ikincisinde ise sosyal medyada paylaşımda bulunmak eylemi oluşturur. Ama iki alanı bir arada kullanmanın da olanaklı olduğu görülmektedir. Sokakta bulunanlar aynı zamanda sosyal medyayı da kullanarak sadece birbirleriyle (sokakta bulunanlarla) haberleşmekle kalmamış geleneksel medyanın görevini de üstlenerek olayları canlı aktarmıştır.

Bu bağlamda, sosyal medya Gezi Parkı olayları örneğinden bakıldığında alternatif bir kamusal alan olarak görülebilmektedir. Geleneksel medyanın halkla kurduğu güven ilişkisinin zedelenmesi, sosyal medyaya olan güveni arttırmıştır. Facebook ve Twitter milyar dolarlık şirketler olmalarına karşın, bu ticari yapıları kullanıcıların katılımını engellememektedir. Çoğu zaman bir sosyal kontrol aracı olarak kullanılabilecek olan sosyal medya, yine de geleneksel medyaya göre bireylere daha çok özgür alan bırakmaktadır. Sosyal medyanın da aynı kamusal alan gibi kuralları vardır:"Kuralsız kamusal alan yoktur; aynı şekilde kamu çıkarının belli ilkelerine saygı duyulmayan bir kamusal alanda yoktur" (Wolton 2012: 34).

Habermascı bir çizgiden sosyal medyaya bakarsak, bunun alternatif bir kamusal alan yaratabileceğini ve bu dönüşümün süreceğini söyleyebiliriz. Ayrıca sosyal medya, Habermas'ın dediği gibi müzakere edilebilen ve ortak iyinin tartışılabileceği bir alan olarak kamusal alanın özelliklerini gösterir. Sanal kimliğin sosyal medya üzerinden doğrudan temsili de bu bakımdan önemlidir. Sanal ve gerçek temsil arasında bir paralellik söz konusudur.

Arendt açısından bakıldığında ise, eylemin ve konuşmanın görünür kılındığı bir alan olan kamusal alan, sosyal medyanın bahsettiğimiz nitelikleriyle örtüşür gözükmektedir. Bir iletiyi bireyin kendisi yazması ve başkalarının onu görüp başkalarına görünür kılması ya da bireyin gelen iletiyi aynı şekilde paylaşması eylemi bütünüyle görünür kılmaktadır. Üstelik doğrudan politik bir eylem söz konusudur. Müşterek alan üzerinden kurulan bu alan alternatif bir kamusal alandan bahsetmeyi olanaklı kılmıştır.

Sanal alanın sosyal medya aracılığıyla bir karşı-kamusal alan olma ihtimali ise gerçekleşmeye yakın görünmektedir. Olayların hâlâ sona ermemesi ya da gerçekleşecek başka bir örnek bu analizi daha da kolaylaştıracaktır. Şu an için bu ihtimal bile oldukça kuvvetlidir. Dahası Gezi Parkı olaylarında sokak ve sosyal medya arasındaki dayanışmayı ve örgütlenmeyi sağlaması açısından bir karşı kamusallıktan ta bahsedilebilir. Geleneksel medyanın güven bunalımı yaşadığı bu zamanlarda, sosyal medyanın yükselişi artarak devam edeceğe benzemektedir. Zaman zaman yalan haber ve resimlerin yayınlanmasının engellenmesinde duyarlı davranış örnekleri bu alanın güvenilirliğini sağlamlaştırmıştır. Sosyal medya her geçen gün toplum içinde ki işlevselliğini arttırdığı sürece geleneksel medyanın görevi olan eleştiri işlevini bağımsız bir biçimde sürdürecektir.

[7] İzmir'de olaylar sırasında attıkları tweetler nedeniyle 38 kişi göz altına alındı http://www.gazetea24.com/haber/twitter-yuzunden-gozaltina-alindilar_23469261.html

KAYNAKÇA

Arendt, H. (1998). İnsanlık Durumu. (Çev.)Bahadır Sina Şener İletişim yayınları İstanbul.

Castells,M. (2005). Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür: Birinci Cilt Ağ Toplumun Yükselişi. (Çev.). Ebru Kılıç, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Dacheux, E. (Der) (2012). Kamusal Alan. (Çev.). Hüseyin Köse. İstanbul:Ayrıntı.

Dahlgren,P. (2012). 'Kamusal Alan ve Yeni Medya: Yeni bir Dönem mi?' Kamusal Alan içinde (Çev.). Hüseyin Köse, İstanbul:Ayrıntı.

Dijckvan, J.(2003). Facebook as a Tool for Producing Sociality and Connectivity, Television New Media4: 160-176

Downey, J.,Fenton,N. (2003). New Media, Counter Publicity and the Public Sphere, New Media Society5: 185-202

Habermas, J. (2002). Kamusallığın Yapısal Dönüşümü.(Çev.). Tanıl Bora ve Mithat Sancar. İstanbul: İletişim.

Keane, J. (2010). Medya ve Demokrasi.(Çev.). Haluk Şahin,İstanbul:Ayrıntı.

Kejanlıoğlu,B.(2004). "Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı." Kamusal Alan içinde, 689-713. Meral Özbek (der. ve çev.).İstanbul: Hil

Papacharissi,Z.(2002).The virtual sphere : The internet as a public sphere,New Media Society 4: 9

Wolton, D. (2012). 'Medyatik Kamusal Alanın Çelişkileri' Kamusal Alan içinde, Çev. Hüseyin Köse,İstanbul: Ayrıntı.

YENİ SİYASET YAPMA BİÇİMLERİ VE TÜRKİYE'DE "ÖTEKİLERİN" SİYASİ İFADE ALANI OLARAK SOSYAL MEDYA

Oya ACET[1]

ÖZET

Batılı demokratik ulus-devletlerde refah toplumu krizinin yaşandığı, sosyalizm idealinin sarsıldığı, liberalizm ve sosyal demokrasinin önemli derecede sorgulanır hale geldiği, bilgi ve iletişim teknolojilerinin toplumun yapısında köklü değişimlere yol açtığı geç-modern dönemde, vatandaşlık, demokrasi ve kamusal alan kavramlarının yapısında, siyasi katılım ve ifade biçimlerinde hissedilir biçimde bir dönüşüm yaşanmıştır. Heterojen, çok sesli, katılıma açık ve fikir birliğinden çok anlaşmazlığa yer veren bir mecra olarak sosyal medya, Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi'nden bu zamana kadar devlet merkezli bir sürecin sonucunda yaratılan rasyonel, modern ve seküler vatandaş kimliğinin ötekileştirdiği grupların, kendilerini örgütlü bir şekilde temsil ve ifade edebildiği bir kamusal alan işlevi görmektedir. Bu çalışma kapsamında,sosyal medya ve bir sosyal paylaşım sitesi olan Facebookyeni bir kamusal alan olarak, Facebook içindeana akım medyanın bilgi üretimi ve temsil etme biçimine karşı ortaya çıkan bir grup olan Ötekilerin Postası ise bir alternatif medya örneği olarak analiz edilecek ve bahsedilen ötekileştirilmiş grupların sosyal medya aracılığıyla ortaya koydukları siyasi katılım, örgütlenme ve ifade biçimleri örneklerle incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Sosyal medya, Facebook, kamusal alan, siyasi katılım, demokrasi*

ABSTRACT

Thelate-modern period during which there happened the crisis of welfare state in Western democratic countries, the ideal of socialism has been greatly distressed, liberalism and social democracy has been questioned and information and communication Technologies have resulted in major transformations in social structure, there has been a substantial transformation in the concepts of citizenship, democracy and publicsphere, and the nature of political participation and forms of expression. Social media as medium fostering heterogeneity, plurality, participation and conflict rather than consensus functions as a public sphere through which the otherized groups exist as a result of the rational, modern and secular national identity priviliged since the foundation years of The Turkish Republic can represent and Express themselves in an organized way. In the context of this study, social media and Facebook as a social network site will be handled as a new publicspace. Moreover, Ötekilerin Postası formed as a response to main stream media'sway of content production and representation will be handled as an example of alternative media. Thus, the forms of political participation and expression of the otherized groups at issue will be analysed through the iruse of social media.

Keywords: *social media, facebook, public space, political participation, democracy*

GİRİŞ

1990'ların ortasından itibaren bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve içinde yaşadığımız geç-modern dönemin siyasal, sosyal ve kültürel yapısı, özellikle sosyal medya bağlamında ortaya çıkan yeni kamusal alan oluşumundan yararlanarak Türkiye modernleşmesi süreci ve AKP iktidarı boyunca ötekileştirilen grupların yeni siyaset pratikleriyle temsil ve hak mücadelelerini ortaya koymalarını sağlamıştır. Bu sürecin analizine, içinde yaşadığımız geç-modern dönemin niteliğine ışık tutularak başlanabilir.

Modernite ve Geç-Modern Dönemin Karşılaştırmalı Analizi

[1] Araştırma Görevlisi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, oyaacet@kmu.edu.tr

Modernite genel olarak belirli bir yaşam biçim ve modern dönemi deneyimleyen kişilerin perspektifi olarak tanımlanır. Modernite, Featherson (1998:197-198) tarafından belirtildiği üzere, "sosyal dünyanın ilerleyici ekonomik ve yönetsel rasyonalizasyonunu ve farklılaşmasını (Weber, Tönnies, Simmel) kapsayan modern kapitalist- endüstriyel devleti ortaya çıkaran süreçleri" içeren ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve entelektüel hayatı işaret eder. Dahası, modernite daha çok, feodalizmden kapitalizme, endüstriyelleşmeye, laikleşmeye, kentleşmeye ve rasyonelleşmeye evrilen bir periyodun da simgesidir. Ulus-devletlerin ve onların güçlü ve iyi yapılanmış kurumları ve gözetim mekanizmalarıda modernitenin belirleyici özellikleri arasında yer alır. Tüm bu yapılanma ve özellikleriyle StuartHall'a göre (1992:7) modern toplumlar,"sınırları iyi tanımlanmış sosyal ilişkilere ve belirli bir yapıya sahip olan toplumlar" olarak "sosyal formasyonlara" dönüşmüştür.

Mestrovic tarafından (1998:2) "modernitenin öncüsü" olarak adlandırılan AnthonyGiddens (1990: 16) modernitenin başlıca özelliklerini, zaman ve uzamın birbirinden ayrılması, sosyal sistemlerin ayrışması ve sosyal ilişkilerin düşüngüsel bir biçimde sürekli olarak (yeniden) düzenlenmesi olarak tanımlar. Bu yaklaşımın dışında, Karl Marx, Emile Durkheim ve Max Weber gibi önemli klasik sosyologlar modernitenin doğası ile ilgili farklı kuramlar ortaya koymuşlardır. Bugün modern toplum hakkında ortaya koyulan çalışmalar ve analizler bir noktaya kadar toplumsal hayatı açıklama işlevini yerine getirse de, içinde yaşadığımız dönemin dinamiklerini tam olarak gözler önüne sermede yetersiz kalmaktadır. Bu görüş, genel anlamda iki farklı düşünce akımı tarafından genel kabul görmekte ve bu akımlar tarafından farklı analizlere tabii tutulmaktadır. Bir taraftan, günümüz toplumunun yaşam pratikleri, toplumsal algılar vb. alanlarda dramatik ve niteliksel değişimlere maruz kaldığı ve modern toplum yapısı ve mantığından tamamen uzak bir toplumsal örüntü içinde yaşadığımızı savunan Jean Baudrillard, Fredick Jameson, ve modern sosyal teorinin önemli eski anlatılarının ve felsefelerinin güvenilirliklerini kaybettiklerini ve hükümsüz sayıldıklarını savunan Jean François Lyotard gibi postmodern düşünürler yer alırken, öbür yandan Jürgen Habermas ve Anthony Giddens gibi kuramcılar postmodern zamanlarda yaşamaktan ziyade modernitenin farklı bir evresinde olduğumuzu savunmaktadırlar. Özellikle Anthony Giddens'a göre, günümüz toplumu bölünmüş, herhangi bir merkez üzerine temellendirilemeyen, çeşitli kimlik kavramları ve pratiklerinin birer "performans" ve "oyun" olarak algılandığı ve moderniteyle bağlarını tamamen koparan bir postmodern dönemin yansıması olarak analiz edilemez.

Giddens (1990,1991) günümüz toplumsal yapısını tanımlamak için, "radikal", "üst" ya da "geç" modernite kavramlarını kullanır ve üst moderniteyi "bilim ve teknolojinin yeni risk ve tehlike parametreleri yaratmasının yanında, insanlık için iyi olanaklar sunan iki uçlu bir yapı olduğunun farkındalığıyla birlikte ilahi akla duyulan yaygın kuşku" olarak tanımlar (Giddens 1991:27). Geç-modern dönem erken dönemden benimsediği modernleşme türü olan dönüşümsel modernleşme bakımından farklılık gösterir. Giddens'a (1994) göre geç-modern dönem, yoğunlaşan küreselleşme, geleneksel ötesitoplumsal düzen ve sosyal düşünümselliğin yayılması olarak belirlenen üç temel gelişme üzerine kurulmuştur. Bu düzen geleneği reddetmekten ziyade, küreselleşen, çoğulcu ve heterojen bir dünyada sürekli sorgulamaya ve akıl yürütmeye tabi tutmak yoluyla, geleneğin farklı tanımlanmasının yolunu açmıştır. "Geleneksellesmeden sıyrılan bir toplumda, bireyler yaşam koşullarına ilişkin farklı türlerdeki bilgileri filtrelemeye alışmak ve bu süreç doğrultusunda hareket etmek zorundadır. …….Bu süreç ile birlikte insanlar hayatlarında hiç olmadığı kadar özerklik talep etmektedir"(Giddens 1994:6). Bu dönemde, sosyal düşünümselliğin artması kültürel, sosyal ve siyasal alanlarda çok önemli değişimlere yol açmaktadır. Siyasal alanda bugün ulus-devletlerin vatandaşlarını sadece birer "özne" olarak nitelendirmesinin imkansızlaşmasının nedeni, vatandaşların siyasal tutum ve katılımlarının sosyal düşünümsellik, küreselleşme ve yeni iletişim ve bilgi teknolojileri katkılarıyla farklı yollar, araçlar ve ifade biçimleri ile ortaya koyma olanağına sahip olmalarıdır.

Ağ Toplumu

Giddens'ın geç-modern toplum kuramına ve onun temel özelliklerine katılan Manuel Castells, Ağ Toplumun Yükselişi (1996) kitabında, 20. yüzyılın sonundan itibaren, daha çok bilgi teknolojileri devriminin "dijital bilgi ve iletişim teknolojileri etrafında oluşturulan teknolojik paradigma, sosyal değişme ve sosyal örgütlenme arasındaki etkileşimden ortaya çıkan sosyal yapı" (2004:xvii) olarak nitelendirdiği "ağ toplumunun" oluşumuna yol açan radikal ve dönüştürücü etkilerini analiz etmiştir. Toplum yapısının temelini oluşturan ağ mantığının, iş ve siyaset örgütlenmesinden bireyler arası iletişime kadar hemen her alanda egemen olması ve bilgi ve iletişim teknolojilerinin zaman ve uzam algılarımızı"akışların uzamı" ve "zamansız zaman" (Castells, 1996) olarak yeniden yapılandırması, Castells'inönemleüzerinde durduğu noktalar olmuştur. Böylelikle, çoğunlukla uzam, zaman ve bire-bir iletişim ekseninde tanımlanan "ilgi topluluğu"Lewis (1993), "pratik topluluğu" Wenger et al. (2002) gibi kavramlar, bu koşulların zorunlu olmadığı sanal topluluklar gibi oluşumlarla tartışmaya açık hale gelmiştir (Dijk,1999).

Bu çalışmanın konusu olan Türkiye'de ötekilerin ifade olarak sosyal medya ve o uzamda sergilenen yeni siyaset yapma biçimleri tartışması, Türk siyasi tarihine ve bu tarihin barındırdığı ötekileştirme sürecine değinilmeden gerçekleştirilemez.

Türkiye'nin Modernleşmesi ve Kamusal Alan İlişkisi

Modernitenin unsurları ve prensiplerinin uzantısı olarak, modernleşmeyi bütün sürecin kendisi olarak tanımlayabiliriz. Habermas'ın deyimiyle:

Modernleşme kavramı birikimsel ve birbirini besleyen sermayenin oluşması ve kaynakların hareketliliğinden, üretim güçlerinin tesisi ve emeğin üretkenliğinde artışından, merkezi siyasal gücün tesisi ve ulusal kimliklerin oluşmasından, siyasal katılım haklarının, kentli yaşam formlarının ve resmi eğitimin yaygınlaşmasından, değerlerin ve normların laikleşmesine vb. kadar bir süreçler bütününe karşılık gelir (1990:2).

Türk modernleşmesi, Batılı-olmayan kültürel, sosyal ve siyasal coğrafyada "Batılılaşmayı" hedefleyen bir siyasal iradenin modernleşme sürecini olması açısından önemlidir. Göle'nin belirttiği üzere, "19. ve 20. yüzyıl reformcuları tarafından sıklıkla kullanılan'Batılılaşma' ve 'Avrupalılaşma' kavramları, Batı'nın kurumlarını, fikirlerini ve tavırlarını (manners) alıntılamayıönemle vurgulayan, açıkça belirtilen gönüllü katılımı ifade eder" (Göle 1997: 83). Bahsedilen gönüllü katılım, Kemalist elit sınıf önderliğinde ve tepeden inme bir yöntem seçilerek yürütülen bir modernleşme sürecini beraberinde getirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin resmen kuruluşundan itibaren modernleşme süreci, "muhasır medeniyetler" seviyesine ulaşmayı hedeflemiş ve bu amaç doğrultusunda bağımsız ve istikrarlı bir ulus-devlet inşası için gerekli olan bütün adımlar bu elit sınıflar tarafından belirlenmiştir. Kemalist elit sınıfın bir uzantısı olarak şekillenen devlet, modernleşmeyi bir teknolojik gelişme sorunu olarak görmenin yanı sıra toplumsal modernleşmenin kültürel modernleşmeyle desteklendiği bir kültürel pratikler bütünü olarak nitelendirmiştir. Bu resim karşısında, Zürcher (2004) Türk modernleşmesini otoriter modernite olarak tanımlamaktadır.

Keyman'a (2007:xvi) göre, "modern Türkiye'nin tarihi ulus devlet, modern pozitif hukuk, parlamenter demokrasi, piyasa ekonomisi ve vatandaşlık gibi modernitenin gerekli kurumsal yapısının oluşturulmasındaki başarı ve aynı zamanda çok kültürlü, sağlam demokrasiye, istikrarlı ve sürdürülebilir ekonomiye sahip ve haklar ve özgürlükler temelinde yürütülen vatandaşlık içeren modernite teşekkülündeki başarısızlık yönünden 'başarı ve başarısızlığın' eşzamanlı varlığı olarak tanımlanabilir". Türk modernleşmesinin devlet-merkezli ve laik modelinin 'başarı ve başarısızlığı' ve siyasal modernitenin bir projesi olarak demokrasi arasındaki gerilim, Gerard Delanty'nin"Değişen Dünyada Sosyal Kuram"(1999) adlı önemli kitabında açıklandığı üzere, toplumsal ve kültürel modernleşme arasındaki gerilime dayanmaktadır. Devlet kaynaklı ve tepeden inme gerçekleşen hızlı modernleşme,

cumhuriyetçilik, milliyetçilik, devletçilik, laiklik, halkçılık ve inkılapçılık ilkelerine dayanan bir dizi reformu ve sosyal hayatı doğrudan etkileyecek düzenlemeleri içermekteydi.Keyman (2007:xxi) bahsedilen reformları, ulus devleti, siyasal, ekonomik ve kültürel yaşam alanlarında baskın aktör olarak faaliyet gösteren modernitenin egemen öznesi olarak tanımlamıştır. Bunun yanı sıra, bu reformların, zorunlu olarak "Ötekisini"- Kürt kimliği, İslami kimlik ve azınlıklar vb.-kendisine tabi kılan laik, sınıf temelli olmayanbir organik ulusal kimlikbirliği oluşturmayı hedeflediğini belirterek, bu kimliğin, devlet çıkarlarını kendi çıkarlarından üstün tutan vatandaş inşasını ve farklılıktan ziyade uyum gözettiğinin altını çizmiştir. Dahası, burada konu edilen, devlet kaynaklı reformlar, düzenlemeler ve hedefler, Mardin'in (1994a) belirttiği gibi toplumsal modernleşme sonucunda şekillenen sosyal ilişkilerde "toplumsal değerler sistemi" oluşması noktasında yetersiz kalmıştır. Özellikle cumhuriyetin kuruluş yıllarında, modernleşme süreci boyunca hedef alınan iki önemli nokta- laikleşme ile birlikte dini pratiklerin özel alanla sınırlandırılması ve farklılık gözetmeyen bir ulusal kimlik inşa etme çabası- ileri yıllarda kimlik politikaları tartışmalarında haklar ve özgürlükler bağlamında öne çıkan önemli konular olmuştur. Türk toplumunda önemli bir birleştirici ve normatif işlevi olan dinin ve geleneğin hedef gösterilmesi ve modern, laik ve homojen bir birliği temsil eden ulusal kimliğin özellikle Kürt etnik kimliğine mensup vatandaşları ötekileştirmesi, sosyal modernleşmenin süreci boyunca bahsedilen "toplumsal değerler sisteminin"oluşmasının önündeki en önemli engel olmuştur.

Türkiye'de otoriter yönetime yol açan kültürel ve siyasal atmosfer keskin bir şekilde yapılandırılan kamusal alanla desteklenmiştir. Habermas tarafından bireye, rasyonaliteye, eleştirel düşünceye, çoğulculuğa, demokratik siyasal katılıma yaptığı vurgu üzerinden tanımlanan kamusal alan, Türkiye örneğinde, devletin denetiminde gerçekleşen hem modernitenin hem de ulus-inşa projesinin uygulama alanı olarak işlev görmüştür. Baban'a göre(2007:76), Türkiye'de kısıtlayıcı ve disipline eden bir yapı olarak kamusal alan temel olarak üç özellik ortaya koymuştur: "i) Yeni Cumhuriyet'teki kamusal alan siyasal katılımın, modernitenin Cumhuriyetçi elitler tarafından yapılan yorumunun kavranmasıyla sınırlanan bir stratejik alandı. ii) ulusal kimliğin baskın temsili, kamusal alandaki diğer kimliklerin tanınmasını ve temsilini ciddi ölçüde engelledi ve son olarak iii) devlet kamusal alanın özerk öznesi olarak var oldu." Bu nedenle, modernitenin tek yürütücüsü olarak devlet üretmek istediği geleneğin etkisinden ve baskısından uzak, eleştirel ve rasyonel modern vatandaş idealinin hayata geçmesini, Osmanlı-Türk siyasal yapısının egemen unsuru olan güçlü devlet geleneğini sürdürerek engellemiştir.

Sivil Toplum ve 1980 sonrası Dönemde Türkiye'de Sivil Toplumun Rolü

Sivil toplum kavramı günümüze kadar farklı düşünce ekolleri tarafından tanımlanmıştır. En çok atıfta bulunulan tanımlardan biri John Keane'in tanımıdır. Keane'e (1998:6) göre sivil toplum;

Şiddet karşıtı, kendi kendine örgütlenen, kendi kendini değerlendiren, yansıtan ve hem birbirleriyle hem de onların eylemlerini "çerçeveleyen", sınırlayan ve mümkün kılan devlet kurumlarıyla sürekli bir gerilim içerisinde olma eğiliminde bulunan yasal koruma altındaki devlet-dışı kurumların karmaşık ve dinamik bir topluluğunu hem tanımlayan hem de onun beklentisi içinde olan bir ideal-tip kategorisidir.

Bu tanımın yanı sıra, Sarıbay'a(2009:647) göre sivil toplum"gönüllü, kendi kendini oluşturan, kendi desteklerine sahip, devletten özerk, özel alan ile devlet arasında aracı niteliğinde örgütlü bir sosyal yapılanmadır. Bu yapı, yasal düzen veya ortak kurallar dizişi gibi özgürlüklerin ve özerkliklerin güvencesi olan kurumsallaşmış bir temele oturur. Bu, hem devlet iktidarını sınırlayıcı hem de o iktidarı hukuka dayandığı sürece meşrulaştırıcı bir gücü bağrında taşır." Sivil toplum, farklılığı ve çoğulculuğu gözetir ve sivil toplumda hiçbir grubun diğerlerinin çıkarlarını belirleme ve onları temsil etmek gibi bir hakkı ve iddiası yoktur. Böylelikle, sivil toplum içindeki her halkın, sınıfın ya da zümrenin farklılığı ve çoğulculuğu

esas alan bir yapı içerisinde, diğerlerinin egemenliğinden bağımsız olarak kendilerini ifade etme olanağı var olmaktadır.

Türkiye'de, 1980 sonrası dönemde sivil toplum kazandığı popülarite aynı dönemde yaygınlaşan neo-liberalizm ve küreselleşme dalgalarının ekonomik ve siyasal liberalizmiteşvik edensiyasalara yansımasıyla ortaya çıkmıştır. Neo-liberalizmin, devletin gücü ve otoritesini kısıtlamaya yönelik, sivil katılımı ve demokratikleşmeyi destekleyen bir alan olarak sivil toplumu teşvik eden ilkeleri, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de bu yapının var olan rolünü artırmıştır. Fakat Türkiye, bu küresel neo-liberal akımı diğer ülkelerden farklı deneyimlemesine neden olan bazı tarihsel ve siyasal özelliklere sahiptir. Bu özelliklerden biri, Onbaşı'nın Sivil Toplum (2005) kitabından analiz ettiği üzere, 12 Eylül 1980 askeri darbesi ve bu darbenin Osmanlı-Türk siyasal yapısının belirgin özelliği olan güçlü ve baskın devlet algısının pekiştirilmesidir. Bu olay, "devletin eylemlerinin sınırlandırılması, toplumun devlet karşısındaki konumun güçlendirilmesi yolundaki görüşlerin dile getirilmeye başlamasını sağlamıştır" (Onbaşı,2005:65). Diğer bir faktör, modernleşme süreci boyunca ötekileştirilen İslami grupların ve Kürt milliyetçiliğinin bu dönemde kamusal alanda söz sahibi olma çabalarıdır. Bunlara ek olarak, yine bu dönemde ivme kazanan kadın hareketi Türkiye'de sivil toplumun canlanmasına yol açmıştır. "1980'li yıllara kadar farklı ve hatta birbirine rakip siyasal ideolojilerin bir parçası durumunda olan kadın konusu bu dönemde özerkliğini kazanmış ve başlı başına bir siyasal hareket olarak ortaya çıkmıştır. Kadın hakları konusunda mücadele veren aktivistlerin sayısı hızla artmış ve kadınlar cinsel özgürlük, cinsel taciz, tecavüz, kadına karşı şiddet ve işyerinde kadına karşı ayrımcılık gibi konularda seslerini giderek daha fazla duyurmaya başlamışlardır" (Onbaşı, 2005:66-67). Son olarak, 1990'lardan beri süren Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olma macerası yolunda devlet ve toplum ilişkisi odağında yapılan bazı düzenlemeler, Türkiye'de sivil toplum örgütlenmesinin güçlenmesine neden olmuştur.

Sivil toplumda görülen değişimlerin yanı sıra 1980 sonrası politik kültür de yeniden yapılanmaya maruz kalmıştır. Göle (2009), 80 sonrası değişimleri, politik söylemdeki değişimler, toplumsal aktörlerin devletle kendi aralarındaki ilişkilerin niteliği ve bunun siyasal tefekküründeki değişimler ve toplum ve devlet arasındaki ilişkide görülen değişimlerin politik partiler tarafından ne ölçüde değerlendirildiği olmak üzere üç ayrı düzeyde ele almıştır. Dahası, daha çoğulcu, açık, farklılıkları tanıyan ve sivil katılıma olanak sağlayan bir kamuoyu oluşmasının teşvik edilmesi, ikilikler ve zıtlıklar üzerine kurulmayan bir siyaset ve siyasi söylemde yumuşama, 1980 sonrası oluşan politik kültürün en önemli unsurları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Geç-Modern Zamanlardaki Değişen Siyaset ve Vatandaşlık Anlayışları

İçinde yaşadığımız ve geç-modern zamanlar olarak tanımlanan dönemin siyasal yapısı, 20.yüzyılda tanıklık edilen sosyalizmin, onun değer ve ideallerinin çöküşü, sınıf yapısındaki değişiklikler, kimlik siyasetinin ivme kazanması, küreselleşme, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve bunun sosyal ve kültürel hayata yansımaları, yeni sosyal hareketler gibi gelişmeler bu döneme uygun yeni bir siyasi programın gerekliliğini artırmıştır. Bahsedilen unsurları göz önünde bulundurarak, geç-modern dönemin sağ ve sol siyasetin ötesinde Giddens'ın "üçüncü yol siyaseti" olarak adlandırdığı siyaset yapma biçimine evrildiğini iddia etmek yanlış olmaz. Bu bağlamda, Giddens'a göre (1999:26) "üçüncü yol", "son iki ya da üç on yılda temelinden değişen dünyaya, sosyal demokrasiyi adapte etmeyi amaçlayan siyasa yapma ve düşünme çerçevesidir. O hem eski-usul sosyal demokrasiyi hem de neoliberalizmi aşma girişimi olması yönünden üçüncü yoldur". Sınıf yapısının karmaşıklaştığı, sınıf kavramının ve onunla ilişkilendirilen değerlerin siyasetin merkezinde olamadığı bu dönemde, sosyal demokratik programın yenilenmesi amacını güden üçüncü yol siyaseti bu dönemde egemen siyasi yaklaşım olma yolundadır.Giddens (1999:21), Inglehart'ın "yokluk değerlerinden" "materyalist ötesi değerlere"geçiş üzerinden analiz ettiği geç modern dönemin, demokrasinin demokratikleşmesihedefi doğrultusunda şekillendiğini belirtir. Bu dönemde,

klasik solun kolektivizmine oranda, dayanışma ve bireyselliği uzlaştırmaya yönelik bir politika izlenmektedir.

Giddens (1999:44), geç-dönem dönemdeki siyasetin hem hala klasik sol düşüncenin benimsediği, yaşam olanakları bağlamında tanımladığıözgürleştirici siyaset, hem de yaşam ile ilgili seçimler, kararlar ve kimlik temelinde şekillenen yaşam siyasetini içerdiğini belirtir. Bunun yanı sıra, iktidarların farklı çıkarlara sahip toplumsal gruplar arasındaki anlaşmazlıkta ara bulucu işlevi görmek, demokrasinin ve sivil katılımın derinleşmesini ve yaygınlaşmasını hedefleyen bir kamusal alana olanak sağlamak görevlerini üstlenmesi gerektiğini vurgular.

Bu siyasal çerçeveden bakıldığında, günümüzdeki siyasal hareketlilik ve yeni sosyal hareketler, daha önce deneyimlenen, sosyalizm ideali gibi hedefler doğrultusunda şekillenen siyasal radikalizm örneklerinden farklı hedefler taşımakta ve çeşitli talepleri dile getirmektedir. En genel tanımıyla toplumsal hareketler, "yerleşik alanın dışındaki toplu eylemler yoluyla, ortak bir çıkarı korumak ya da ortak bir hedefe erişmeyi sağlayabilmek için girişilen toplu çaba" (Giddens, 2000: 540-541) olarak tanımlanırken, günümüzde tanık olunan yeni sosyal hareketler, siyasal bir tabana bağlı olmamaları, sınıfsal ve ekonomik bir geri planının olmaması, üyelerinin heterojen yapılanmaları ve eğitimli olmaları ile odak olarak kültürel alana yönelmeleri açısından klasik sosyal hareketlerden farklılaşmaktadır (Şentürk, 2006:41).Siyaset alanında görülen bu değişim, yeni bireyselciliği teşvik etmeyi ve hasar görmüş olan birliktelikleri (solidarities) onarmayı, bireysel özerklik, karşılıklılık ve birbirine bağımlılık ilkeleri üzerine kurulan yeni birliktelik formları oluşturmayı hedefleyen radikal siyaset (Giddens, 1994:13) ile eş zamanlı olarak yürümektedir.

Geç-modern zamanlarda deneyimlenen yeni sosyal hareketler ve birliktelik formları değişen vatandaşlık pratiklerinden ve tanımların ayrı düşünülemez. Vatandaşlık üzerine var olan literatür genel anlamda üç nokta üzerinde birleşir. İlk olarak, modern vatandaşlık bir ulus devletin tüm yasal üyelerinin eşit olarak sorumlu tutulduğu bir evrensel haklar ve görevler bütünü olarak tanımlanır. (Marshall 1964; Brubaker 1992). Bir diğer nokta, yeni oluşan kapitalist toplumun yasal gereklilikleri, modern vatandaşlık haklarının doğuşunun başlıca sorumlusudur (Bendix 1977;Barbalet 1989). Son olarak, birçok kuramcı vatandaşlık kuramlarının devlet ve kapitalist ekonomi arasındaki karmaşık ilişkiden kaynaklandığını savunmaktadır (Offe 1984;Lindlom1977).Vatandaşlık çalışmalarında en çok atıfta bulunulan kuramcı olan T.H. Marshall 'a göre(1964) modern vatandaşlık, tarihte farklı zamanlarda ortaya çıkan yasal hakları, siyasal hakları ve sosyal hakları kapsar. Bu model, kültürel hakların, dilsel, dinsel ve kültürel farklılıkların göz ardı etmesi nedeniyle eleştirilir (Turner 1997). Bu eleştiriye paralel olarak, ana akım siyasal partilerin gündeme taşımadığı konular ve sosyal gruplar, çok-kültürlülük ve kimlik politikaları özelinde tanımlanan ve günlük yaşamın siyasallaşmasına yol açan 'kültürel vatandaşlık' (Stevenson 1997; Rosaldo1994), neo-liberalizmin koparma girişiminde bulunduğu sosyal ve siyasal vatandaşlık arasındaki bağı yeniden kurmaya ve özcü olmayan bir bakış açısıyla çeşitli demokratik mücadelelere açık olması açısından 'radikal vatandaşlık' (Mouffe,1992) ve siyasal partiler yoluyla ve görev duygusuyla kamusal hayatta boy gösteren vatandaşlık algısından çok kişisel, ifadesel ve neden-odaklı 'edimsel vatandaşlık'(Bennett vd.,2011) geç-modern dönemlerde karşımıza çıkan vatandaşlık formları ve anlayışlarından birkaçını yansıtmaktadır.

Internet, Sosyal Medya ve Sosyal Paylaşım Siteleri

21. yüzyılın başından itibaren yeni medya, sanal uzamda daha önce karşılaşmadığımız kadar "sosyal" içeriğe sahip olan bir yeni platformun taşıyıcısı olmuştur. Farklı ilgi alanlar, amaçlar ve yapılar üzerine inşa edilen Napster, Myspace, Youtube, Facebook, Twitter gibi çeşitli sosyal paylaşım siteleri, bugün dolayımlı iletişim repertuarımız içindeki en baskın mecralardır. Tanımındaki çeşitliliğe rağmen sosyal medya genel olarak, içeriğin kullanıcı tarafından üretilmesi ve dağıtılması olanağı açısından ele alınmaktadır (Kaplan andHaenlein2010:61). Sosyal medyanın bu özelliği, geniş bir kitle tarafından kişiselleştirilerek

kullanılmaya açık olması ve etkileşim odaklı yatay iletişim ağları üzerinde şekillenmesi,Castells'in ağ toplumunda iletişim repertuarında bulunan'kitle öz-iletişimi" (mass self-communication)(Castells 2007: 246) olarak tanımlanan duruma da örnek teşkil etmektedir.

Ana akım medyaya alternatif olarak ortaya çıkan yeni iletişim formlarının ve sosyal ağların, kimliğin yeniden üretilmesi, yeni siyasal katılım ve ifade olanakları ve alanları yaratması ve birçok alanda karşımıza çıkan toplumsal hareketliliğe izin vermesi açısından önemli olduğu gözlenmektedir. Bu bağlamda, genel olarak, sosyal medya ve sosyal ağ sitelerinin çevrimiçi hayatla, kullanıcıların sosyal sermayelerini sergilemek ve genişletmek gibi ilişkileri olmasına rağmen, 'Arap Baharı', 'Occupy Wall Street' ve 'Gezi Parkı eylemleri' gibi sosyal hareket örneklerinde görüldüğü üzere egemen söylem ve sistem tarafından marjinalize edilen ve dışlanan bazı grupların temsiline ve hak arayışı yolunda örgütlülüğüne olanak tanıması açısından sosyal medya son yıllarda giderek önem kazanmaktadır. Bu açıdan bilgisayar aracılı iletişim ve sosyal medya hakkındaki literatür daha çok, yeni kamusal alan, demokratikleşme, topluluk üzerine üretilen yeni kavramsallaştırmalar, yeni siyaset yapma biçimleri ve sosyal hareketlilik gibi konular üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Sitenin kuruluş amacına ve olanaklarına göre değişkenlik göstermesine rağmen, sosyal paylaşım siteleri genel olarak, kullanıcıların kişisel bilgilerinin, bağlantılarının paylaşıldığı, "paylaşım" ve "ifade etme" ilkelerine dayanan oluşumlardır. Sosyal paylaşım siteleri Boyd ve Ellison(2007:2) tarafından, bireylere "(1) sınırlı bir sistem içerisinde kamusal ya da yarı-kamusal bir profil oluşturmaya, (2) ilişki içinde oldukları diğer kullanıcıların listelerini açıkça ortaya koymaya ve (3) diğerleri tarafından sistem içerisinde kurulan bağlantıların görülmesine ve incelenmesine" izin veren internet tabanlı servisler olarak tanımlanır. Genel olarak sosyal paylaşım siteleri, çevrimiçi 'örgülenim' açısından incelenmesine rağmen, bu tanıma göre, kullanıcıların çevrimiçi pratikleri çevrimdışı hayatların birer uzantısı şeklindedir.

Internet'in sunduğu olanaklar ve sosyal medyanın kamuoyunu ve siyaseti belirlemedeki rolü önemli tartışma konusu olmuştur. Internet ve yeni iletişim teknolojilerinin siyasi alandaki yansımaları, vatandaşlık, demokrasi ve yeni kamusal alanın oluşumu noktalarında yaşanan dönüştürücü etkilerden bağımsız olarak tartışılamaz. Buradan yola çıkarak Bentivegna (2002: 52-53),yeni kamusal alanı şu şekilde tanımlamaktadır:

Yeni iletişim teknolojileri bir yandan arzın genişlemesine izin veren ilave olanaklar, bir yandan da vatandaşlar arasındaki tartışmayı etkinleştirecek fırsatlar sunar. Arzın ve vatandaşların düşündüklerini açıkça söylemeleri için olanakların artması, Internet ile ortaya çıkan kamusal alanın yeni modern versiyonunun coşku içinde karşılanmasının kilit noktasıdır. …… Dolayısıyla, üyeler arası eşitlik, kişisel deneyime atıfta bulunma ve medya ile olan ilişki Internet'in sunduğu kamusal alanın teknolojik versiyonunun üç ayırt edici özelliğidir.

Buna ek olarak Castells (2007:238) "kamusal alanın kurumsal alandan yeni iletişim uzamına" kaydığı bir tarihsel geçişin gözlemlendiğinden bahseder ve farklı siyasi katılım pratiklerin yeni medya uzamında deneyimlenme potansiyelinin altını çizer.

Konu ile ilgili, bir yandan geleneksel medya içinde kendini ifade etme şansı olmayan vatandaşların erişebildiği bilginin inanılmaz derecede artmasının siyasetin o her zaman beklenen yeniden canlanmasını ve farklılık ve çoğulculuk gibi değerleri beraberinde getireceğini belirten görüş (Bentivegna (2002:51); Kapor (1993:53) yer alırken, öbür yandan bu gelişmelerin fazla ya da yanlış enformasyon dolayısıyla vatandaşların siyasal katılımlarında pasifliğe ve siyasal görüşlerinde manipülasyona (Dijk, 1999) neden olacağını savunan düşünce ortaya konmaktadır. Internet'in ve sosyal medyanın özgürleştirici gücünden ve demokrasiyi çevrimiçi uzam ve zamana taşıma potansiyeli tartışılırken, aynı zamanda bu mecrada kendini ifade etme, sivil katılım ve sosyal etkileşim açısından sorun teşkil edebilecek erişim ve kullanım yetkinliği gibi konular da gündeme gelmektedir (Rice, 2002). Tüm bu tartışmalar ışığında, Internet'te pratik edilen demokrasinin, bir merkeze dayanmadığı ve bir ulus-devlet ve küresel karar alma formuna tekabül etmediği belirtilmektedir (Bentivegna, 2002).

Türkiye'nin Sosyal Medya Profili ve Bir Sosyal Paylaşım Sitesi Olarak Facebook

Sosyal medya kategorisi altında tanımlanan yeni iletişim mecralarının aynı yapılanmaya ve amaçlara sahip olduğunu belirtmenin aksine, bu mecraları işlevlerinde görülen çeşitlilikten ve seslendiği farklı kitlelerden ötürü sosyal medyalar şeklinde tanılanmak daha yerinde bir saptama olacaktır. Facebook, Twitter, Myspace, Foursquare gibi sosyal paylaşım siteleri, Ekşi Sözlük, İnci Sözlük, İtü Sözlük gibi sözlükler, forumlar ve gazetelerin haber siteleri gibi birçok mecra Türkiye'nin sosyal medya profilini gözler önüne sermektedir. Ülkemizde sosyal ağ sitelerinin diğer sosyal medya formlarına görece çok geniş bir kullanıcı kitlesi tarafından kullanılması göze çarpan bir noktadır. Öyle ki, yapılan araştırmalara göre,Türkiye'de 32 milyon Facebook kullanıcısı[2]ve 7.2 milyon Twitter kullanıcısı[3] bulunmaktadır. Twitter'ın, özellikle anındalık özelliğinden yola çıkılarak Arap Baharı ya da "Occupy Wall Street" gibi sosyal hareketlerde görülen örgütlenmeyi, siyasi katılımı ve muhalefeti destekleyen etkisinin sıklıkla altı çizilirken, buna karşın, Twitter'ın Facebook ile karşılaştırıldığında siyasi katılımın önüne geçen yapısı Dağhan Irak ve Onur Yazıcıoğlu'nun "Türkiye ve Sosyal Medya" (2012) adlı kitabında şu şekilde analiz edilmiştir:

"Twitter, Jürgen Habermas'ın terimlerini ödünç alırsak özel alan-kamusal alan- siyasal alan ayrımlarının bulunmadığı bir mecra....Bu araç kısıtsız şekilde kullanıldığı zaman ise özel alanda yazılan her şey kamusal alana, dolayısıyla da siyasal alana taşınıyor. Oysa biliyoruz ki, Türkiye özel alanın çok politize olmadığı, politize olmasının da geleneksel olarak pek hoş karşılanmadığı bir ülke. Bunun arkasında, Türkiye'de siyasetin Osmanlı'dan beri tepeden aşağıya dayatılmış olmasını ve halk hareketlerinin birkaç yıllık istisnalar dışında pek olmamasını arayabiliriz…..Her ne kadar popülerliği ve kuruluş amacı bakımından bireyin çok farklı alanlarda tanıdığı insanları biraraya getirse de, bu araç kullanıcıya özel alanla siyasal alanı birbirinden ayırma imkanı sağlıyor. Facebook'ta açılan fan sayfaları, bireysel profillere yansımadan politik ifadelerin kullanılabildiği bir alan yaratmış durumda. Dahası bu sayfalar, belli ünlülerin, partilerin, kuruluşların, medya organlarının olduğundan genelde belli siyasi görüşteki insanları bir araya getiriyor. Bu da politik paylaşımın daha rahat ve itirazsız yapılmasını sağlıyor, siyasetle Türkiye insanı arasındaki bariyerleri kaldırıyor. Hayatın diğer alanlarında olmayan bu özgürlük, çoğu kez söylemi de radikalleştiriyor." (Irak ve Yazıcıoğlu, 2012: 32-33)

Burada bahsedilen yapısıyla Facebook'un, Twitter' a göre demografik olarak daha heterojen bir kullanıcı kitlesine sahip olması, devletin çeşitli kurumlarının gözetiminden ve denetiminden ve toplumsal baskıdan bağımsız kapalı siyasi örgütlenme, katılım ve ifade formlarına olanak tanıması açısından bu çalışmanın nesnesi olmuştur.

Alternatif Medya ve Alternatif Demokrasi Formları

1990'ların ortasından itibaren yaşanan bu gelişmeler ve katılımcı kültürün ortaya çıkması, merkezi ve hiyerarşik yapılanmaya sahip egemen iletişim kanalı olan ana akım medyayı zorlayan bir alternatif medya kanadının gelişmesine yol açmıştır. Baileyvd.'nin, hem ana akım medyaya alternatif olması hem de zorunlu olarak karşı-hegemonik olmayan fakat farklı topluluklar için yine de önem teşkil eden düşünceleri dile getirmesi açısından iletişimin siyasetini analiz ettiği "Alternatif Medyayı Anlamak"(2007) adlı kitapta alternatif medya, ticari amaçlar yerine kültürel, etnik vb. kimliklerin sorunlarını dile getirmek için dayanışma ve örgülenim amacı güden, iktidar yapısına ve tutumlarına karşı duran, reklam geliri ya da devlet yardımlarını reddeden, bağımsız, özgür, yatay örgütlenmeye sahip, tam katılıma olanak sağlayan ve iletişimin demokratikleşmesini teşvik eden, haber seçimi bakımından farklı kriterler benimsemiş, egemen politikalara ve bakış açılarına karşı alternatif görüş beyan eden, genellikle

[2]http://www.quintly.com/blog/2013/02/facebook-country-stats-february-2013-top-10-countries-lose-users/
[3]http://www.sabah.com.tr/Teknoloji/Haber/2012/03/16/iste-turkiyenin-twitter-istatistikleri

genç kitleye hitap eden ve çeşitliliği ve çoğulculuğu prensip edinen bir yapı olarak tanımlanmıştır. Bu görüşün devamı olarak, alternatif medyanın farklı işlevleri olabileceği savunularak, bu durum topluluğa hizmet eden alternatif medya, ana akım medyaya alternatif olarak alternatif medya, sivil toplumla bağlantısı bakımından alternatif medya ve son olarak rizom olarak alternatif medya olmak üzere dört ana başlık altında incelenmiştir.

Çoğulculuğu, farklılığı, direnmeyi, egemen söyleme karşı durmayı, katılımı kendine ilke edinen alternatif medya kavramlaştırması, ancak bu oluşumla örtüşecek demokrasi yaklaşımları üzerinde temellenebilir. Bu yaklaşımlardan en önemlilerinden biri, Mouffe'un "Siyasetin Dönüşü" (2010)kitabında, düşman kavramı yerine muhalifliğin ve eleştirelliğin öne çıkarıldığı, uzlaşmaya dayalı bir çatışma düşüncesi üzerine inşa edilen, özcü her türlü siyasal yaklaşımın ve kimliğin sorgulandığı, siyasi ifadenin, katılımın ve hareketliliğinin radikalleşmesini savunan 'radikal ve çoğulcu demokrasi' iken, bir diğeri ise, Giddens'ın "Sağ ve Solun Ötesinde, Radikal Politikaların Geleceği"(1994) kitabında "diyalojik demokrasi" kavramıyla ışık tuttuğu fundamentalizmin tamamen reddedildiği bir kamusal alan içinde, karşılıklı tolerans ve diyalog yoluyla çatışan fikirlerin ve çıkarların ortaya konulmasını savunan yaklaşımdır. Tüm bu kavramlar ışığında, bu çalışmada bir sosyal paylaşım sitesi olarak Facebook, çevrimiçi uzamda varlık gösteren yeni bir kamusal alan formu ve bu kamusal alan içinde faaliyet gösteren bir grup olan Ötekilerin Postası ise bir alternatif medya örneği olarak ele alınacaktır. Çalışma, eleştirel söylem analizi metoduyla analiz edilen, Ocak-Haziran 2013 tarihleri arasında Ötekilerin Postası'nda yer alan paylaşımlarla ve yorumlarla desteklenmiştir. Facebook'un analize etki eden,"beğenme" ve "paylaşma" gibi olanakları da analiz boyunca yeni siyaset yapma biçimlerine örnek teşkil etmesi açısından göz önünde bulundurulmuştur. Söylemin niteliğine müdahale olmaması açısından yapılan yorumlardaki yazım yanlışları ve vurgulamalar noktasında herhangi bir düzeltme yapılmamıştır.

"Ötekilerin" Alternatif Medyası Olması Bakımından Sosyal Medya: "Ötekilerin Postası" Örneği

"Yurttaş gazetecilik ve kolektif habercilik ile hızlı ve doğru haberle sansürü deliyoruz! En büyük destekçimiz de SİZsiniz!" ve "Direniş Ruhumuzda Var! Mücadeleyi Yükselt!"sloganları ve nar sembolü ile yapılanmalarını ve amaçlarını, çoğulculuk ve radikal demokrasi ekseninde ortaya koyan Ötekilerin Postası, Facebook'un yeni kamusal alan olarak ele alındığı bu çalışmada, Türk modernleşmesi boyunca ötekileştirilen Kürtler gibi gruplara, AKP iktidarı süresince Kemalistler ve ulusalcılar gibi bazı siyasal grupların ve farklı kimliklerin eklemlemesiyle, bu grupların aşağıda detaylı olarak incelenecek olan temsil sorunlarının ve hak arayış mücadelelerinin kamuoyuyla paylaşıldığı bir alternatif medya örneği olarak analiz edilmektedir. Bir katılımcı haber ağı olarak nitelendirilebilen Ötekilerin Postası, 21 Ekim 2012 tarihinde, o yıl yaşanan açlık grevlerinin ana akım medya tarafından iktidar dili ile anlatılmasına bir karşı duruş olarak 'Açlık Grevi Postası'adıyla kurulmuş ve direniş süreci boyunca direnişçilerin sağlık durumlarını sosyal medyada paylaşmak ve çevrimiçi hayata ilgili eylemleri ve kampanyaları duyurma misyonu edinmiştir. Grevlerin son bulmasının ardından takipçiler tarafından yayına devam etmesi konusunda yoğun tepkiler alan grup, Ötekilerin Postası adıyla yayına devam etme kararı almıştır. Grubun kurucularından biri olan Emrah Uçar grubun yapısını şu şekilde açıklamaktadır:

"Ö.P, sistemin ve statükocu anlayışın ötekileştirdiği, görmezden geldiği, duymak istemediği insanları, halkları bir araya getiren ve onların haberlerini yapmayı ilke edinen ve bu ilke doğrultusunda da türkçülüğe, cinsiyetçi yaklaşımlara, nefret söylemine, ırkçılığa karşı duran, homofobizme, transfobizme karşı duran bir yayın politikası izliyor. Bunu da aynı zamanda takipçileri olan gönüllü muhabirleri aracılığıyla yapıyor. Sansürü delmeye çalışıyoruz."[4]

[4]http://www.agos.com.tr/otekilerin-postasi-facebook-yonetiminin-tavri-devletinkinden-farkli-degil-5353.html

Bunun yanı sıra, grup kendini, “21.10.2012'den bu yana Yurttaş Gazeteciliği, Dijital Aktivizm ve Sivil İtaatsizlik duruşunu alternatif bir haber kaynağı olarak kullanmaktadır” cümlesiyle tanımlamaktadır.

Facebook’un olanak tanıdığı yeni kamusal alan içinde, ana akım medyaya karşı bir alternatif olarak ortaya çıkan ve paylaşımcı haber ağı işlevi gören Ötekilerin Postası, bir yandan sosyal medyanın özgürleştirici yapısını ve ileri, katılımcı, radikal ve çoğulcu demokrasiyi hayata geçirmek için ideal alan olarak sunduğu imkânları kullanırken, aynı zamanda, Facebook’un, takipçilerin siteyi “faşistbook” olarak nitelendirmesine neden olanuygulamalarına ve yaptırımlarına maruz kalmıştır. Facebook denetim mekanizmasının, Emrah Uçar tarafından yapılan açıklamada[5], en çok kadın haberleri ve Kürt sorunu hakkında alınan şikayetler üzerine bazı paylaşımlara ve fotoğraflara erişimi engellemesi, takipçilerin Certeau’nun (1984)“taktik” olarak tanımladığı, sistem karşısında zayıf olan kimsenin olayları veya durumları “fırsatlara” çevirmek amacıyla icat ettiği pratiklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Butaktiklerden bazıları, erişime engellenen paylaşımların ve fotoğrafların tekrar paylaşılması, yorumların denetim bariyerine takılmaması için tersten ya da dikey olarak yazılması ve paylaşımların koruma altında tutulması içintakipçiler tarafından beğenilmesi olarak sıralanabilir. Bütün bu girişimler uzun bir süre Facebook sansürünü delmek için etkili olsa da, Ötekilerin Postası 5 Temmuz 2013 tarihinde ilk kez ve 27 Temmuz 2013 günü Facebook Türkiye yönetimi tarafından pornografik içerik içerdiği gerekçesi ile ikinci kez kapatılmıştır. Agos gazetesinin haberine[6] göre, Ötekilerin Postası yönetimi yurttaş gazetecilik ajansı kurmak için çalışmalar yürütmektedir ve grup, ajans faaliyete geçer geçmez Facebook' un yasakçı zihniyetini terk etmeyi planlamaktadır.

Başlangıçta çoğunlukla Kürt kimlik mücadelesi üzerinde yoğunlaşan grup, çalışma boyunca görüldüğü üzere yukarıda belirtilen ilkeler doğrultusunda herhangi bir ana akım medyanın kolaylıkla ve herhangi bir önem ya da öncelik tanımadan kamuoyuyla paylaşamayacağı konuları ve gelişmeleri mümkün olan en kapsamlı şekilde takipçileriyle paylaşmıştır. Gerek ülkemizde gerekse dünyada egemen söylem tarafından ötekileştirilen, dışlanan ve marjinalize edilen neredeyse hemen her grubun temsiline ve görünürlülüğüneolanak sağlayan Ötekilerin Postası, Türkiye’de cumhuriyet yıllarından itibaren Keyman (2007) tarafından “demokratik bütünleşme eksikliği” olarak tanımlanan durumun sosyal medyanın ürettiği kamusal alan içerisinde giderildiği bir mecra olarak tanımlanabilir.

Grubun haber kaynaklarına bakıldığında alternatif medyalar arasındaki geçişlilik ve yakınsaklık dikkat çeken unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. www.sendika.org, Birgün, Radikal, Yurt, Agos gibi gazateler, www.bianet.org, www.kolektifler.net, www.evrensel.net, www.haber.sol.por.tr gibi haber siteleri,İMC TV, Hayat TV gibi alternatif medya kanalları olarak nitelendirilebilecek daha çok sol eğilimli mecraların ve www.yuksekovahaber.com, Nuçe TV gibi Kürt hareketine yakın ve ana akım medyanın karşısında yer alan haber kaynaklarının grup tarafından takip edildiği ve daha çok bu mecralardaki haberlerin takipçilerle paylaşıldığı görülmektedir. Bu birincil ve resmi kaynakların dışında grup, gönüllü muhabirlerin olay yerinden aktardığı bilgilere, fotoğraflara ve görüntülere de sık sık yer vermekte ve bu özelliğiyle vatandaşların medya içeriğinin üretilmesi, paylaşılması ve dolaşımı sürecine katılımını teşvik etmektedir. Bu durum bir alternatif medya kanalı ve katılımcı haber ağı olarak işlev gören grubun, anındalık, katılım, çoğulculuk, hiyerarşik olmayan yatay örgütlenme prensiplerini daha da pekiştirmektedir. Ötekilerin Postası, bu haber alma kaynaklarının dışında, mizahın farkındalık yaratma etkisinden faydalanarak Türkiye’de özellikle gençlik tarafından takip edilen Uykusuz, Penguen ve Leman gibi mizah dergilerinin ülke gündemi ve küresel gelişmeler ile ilgili çalışmalarını da takipçileriyle paylaşmaktadır.

[5] http://bianet.org/bianet/insan-haklari/148286-otekilerin-postasi-nin-facebook-hesabi-kapatildi
[6] http://www.agos.com.tr/haber.php?seo=facebook-bir-kez-daha-otekilerin-postasi-sayfasini-kapatti&haberid=5444

Bu çalışma süresi boyunca, Türkiye gündemi çok ses getiren birçok olayla meşgul olmuş ve Ötekilerin Postası, ana akım medyanın kamuoyuyla genellikle egemen söylem diliyle ve perspektifiyle paylaştığı veya hiç dile getirmediği birçok soruna ve konuya değinmiştir. Bu noktada unutulmaması gereken nokta, her haberin ya da paylaşımın hem takipçilerin homojen bir topluluk olmamasından hem de paylaşımın içeriğinden ötürü farklı derinlikte ve yoğunlukta tartışmalara yol açmasıdır.

Ötekilerin Postası, bu çalışma süresi boyunca görüldüğü üzere, birçok konuyu, farklı kimlikler için önem arz eden günleri ve Türkiye'deki siyasal, kültürel ve sosyal hayatı derinden etkileyen olayları ele almış ve eleştirel düşünceyi ve tartışmayı destekleyen tavrı ile herhangi bir merkezi yaklaşımdan uzak durmayı kendi amaç edinmiştir. Bubağlamda, bu çalışma süresi boyunca hayvan hakları, hidroelektrik ve nükleer enerji santrallerine karşı doğanın korunması, Hasankeyf antik kenti ve Emek Sineması gibi tarihi ve kültürel mirasların korunması yönündeki kaygılar, çocuk hakları, işçi hakları ve bu hakların hayata geçirilmesi için verilen sendikal mücadeleler, kadın algısı, kadın hakları ve son yıllarda artan kadına yönelik şiddet olayları, eşcinsel hakları, takas pazarı gibi tüketimi eleştiren sol hareket kapsamındaki oluşumlar, AKP iktidarının alkol düzenlemesi, kamusal alanda öpüşmek ve kürtaj gibi bir dizi konu ve olayda sergilediği tutum ve söyleminin yol açtığı çoğunlukla üniversite gençliği tarafından yönlendirilen sosyal örgütlenme pratikleri, ana akım medya eleştirisi, vicdani ret tartışmaları ve polise verilen aşırı yetkilergrup tarafından öne çıkarılan tartışma konuları olmuştur.

Grubun, egemen söylem ve iktidar pratikleri tarafından ötekileştirilen neredeyse bütün grupların sesi olma çabasının yanında, grup yönetiminin ve takipçilerinin önemli bir bölümünün Kürt kimliğine mensup olması ya da bu mücadeleye destek veren bir tavır sergilemesi bu nitelikteki paylaşımların ve tartışmaların grup içinde baskın olması sonucunu doğurmuştur. Bu demografik yapıya ve yönelime paralel olarak, Kürt kimlik mücadelesine ve deneyimlerine ait paylaşımlar grup içinde ağırlıklı olarak yer almıştır. 2013 yılında, AKP iktidarı tarafından başlatılan çözüm süreci bu nitelikteki tartışmaları alevlendirmiştir. Örneğin, ulus devlet inşası projesi kapsamında Türkçe'nin milli dil olarak kabul edilmesiyle birlikte kamusal alanda kullanılamayan Kürtçe, grup tarafından tartışılan bir konu olmuştur. Örneğin, Ötekiler Postası tarafından, yazar Murathan Mungan'ın "Kürtler çok güzel bakar, çünkü dilleri yasaklanmıştır ve tüm duyguları gözlerinde birikmiştir" açıklaması takipçilerle paylaşılmış ve oldukça fazla tepki almıştır. Takipçilerin yorumlarından birkaçı "Valla ne zor şartlar altında kürtçe konuşuldu bu ülkede ve nasıl aktarıldı bir sonraki nesile herkes çok iyi biliyor. Kesinlikle kürt kardeşlerimiz sürüden ayrılmamalı örgütüne, partisine ve gerillasına ve lider kadrosuna sahip çıkmalıdır" ve "Kürdüm kürtçe bilmiyorum. Ama biri yanımda konuşunca ona sarılmak istiyorum. Tuhaf birşey." şeklinde olmuştur. Kürt kimliğinin unsurlarına ya da Türk siyaset tarihine değen her paylaşım, takipçiler tarafından çok büyük ilgi görmektedir. Örneğin, aşağıda yer alan tasarım, takipçiler tarafından oldukça fazla yorum almıştır. Bir takipçi, bu yönetim altında yaşayan halkı "sürü" olarak tanımlarken, diğer takipçiler paylaşımla ilgili "böyle tekleyenler yakında arıza yapan traktör gibi tekleyip oldukları yerde duracaklar" ve "yani CHP, MHP ve AKP birleşimi. Gerçi CHP bu ara kendi başına hepsini birden yapıyor" ve "Fiyasko resmen! Bugün ki insan beyinlerinde bu tablo yer almakta maalesef.. İyi ki de biz Ötekiyiz" gibi yorumlar yapmışlardır. Bu yorumlarda görüldüğü üzere, takipçiler parlamenter sistem içinde yürütülen resmi siyaset dahilinde, farklı ideolojiler ve felsefeler temelinde oluşan siyasi partilerin faşist motivasyonlar benimsediklerini ortaya koymakta ve böyle bir siyasal düzende öteki olmaktan duydukları memnuniyeti belirtmektedirler.

Grup farklı kimlikler için önemli olan anma ya da kutlama günlerini ve bu günlerde yapılan etkinlikleri geniş takipçi kitlesiyle paylaşarak konu ile ilgili ortak bir farkındalık yaratmayı hedeflemiştir. Bu amaçla Ötekilerin Postası,Alevi kimliği için tarihsel bir yara olan Çorum Katliamı ve Sivas Katliamı ile ilgili bilgiyi, orijinal görüntüleri ve anma etkinliklerini, bunun yanı sıra, Türkiye'de yaşayan ve Çerkez etnik kimliğine mensup olan vatandaşlar için önemli bir olay olan Çerkez Soykırımı ve anma günü etkinlikleriyle ilgili haberleri takipçileriyle paylaşmıştır.Bunların dışında, Kürt kimliği açısından önemli bir olay olan Newroz kutlamaları grubun yoğunlukla üzerinde durduğu olaylardan biri olmuştur. Kutlamayı önceleyen haftadan itibaren yapılan hazırlıkları sıklıkla paylaşan grup, kutlamaların gerçekleştiği günlerde neredeyse sadece bu olaya odaklanmıştır. Özellikle, Kürt hareketinin merkezi olarak kabul edilen Diyarbakır (Amed) başta olmak üzere Ankara, İstanbul, Şanlıurfa gibi birçok şehir ve İtalya, Avusturya, Almanya ve Suriye gibi ülkelerde yapılan kutlamalar, halkın kalabalığı ve coşkusu gönüllü muhabirler tarafından gönderilen fotoğraflar aracılığıyla takipçilerin yorumlarına yön verebilecek "Türkiye'de hangi alan bu kadar kalabalığı bir arada görebilmiş?" notu ile paylaşılmıştır. Buna karşılık, Kürt kanadından "Tabi görülmez, orası şehr-i Amed" ve "Hiçbir alan, hiçbir lider!" gibi yorumlar gelse de, Kürt sorunu tartışmalarının ana eksenini belirleyen "biz ve onlar" ilişkisinin bir yansıması olarak değerlendirilebilecek olan milliyetçi kamptan gelen "Kahrolsun emperyalizm ve maşası bebek katili apo YAŞASIN TAM BAĞIMSIZ TÜRKİYE CUMHURİYETİ" gibi karşıt görüşler ise diğer takipçiler tarafından beğenilmiştir. Bahsedilen günler dışında Ötekilerin Postası, 1 Mayıs Emek ve Dayanışma Günü öncesi ve sırasındaki olaylar ve 8 Mart Dünya Kadınlar Günü kutlamaları ile ilgili birçok eylem ve etkinlik haberine geniş kapsamlı yer vermiştir.

Türkiye'de,bu çalışma süresince siyasal, kültürel ve sosyal alanlarda gerçekleşen olaylar ve bu olayların yansımaları Ötekilerin Postası'nın özellikle üzerinde durduğu noktalar olmuştur. Uludere (Roboski) Katliamı olarak adlandırılan,28 Aralık 2011'de Şırnak'ta 34 vatandaşın PKK örgüt üyesi sanılarak öldürülmesi, olayla ilgili eylemler ve görüşler grubun kamuoyuyla paylaşma olanağıyla orantılı olarak dile getirilmiş ve takipçilerden dikkat çekici yorumlar almıştır. Olayla ilgili yapılan eylemlerden birinde çekilen aşağıdaki fotoğraf önemli derece yoruma konu edilmiştir.

Uludere Alt Komisyonu'nun hazırladığı raporda olayın kasten yapılmadığına dair kanıt bulunamamasıyla ilerleyen sürece cevaben takipçiler "Bulmaları için bir ayna lazım onlara. Ki karşısına geçip görsünler kendilerini, sorumluları." ve "8 kişilik komisyondan 5 (Akepeli) evet oyuyla kabul edilmiş üzeri 'örtülü' rapordan ibarettir sadece, minareyi çal kılıfını hazırla!" gibi rapora olan güvensizliklerini ve olaydan hükümetin sorumlu olduğunu belirten yorumlar yapmışlardır. Dahası, öldüren vatandaşların Kürt kimliğine mensup olduğunun altını çizen "bu faillerden hesap sorulmadan barış asla olmaz" gibi yorumlar, takipçileri hükümet tarafından bu kimliğe karşı kasıtlı yürütülen politikaların varlığından kuşku etmeye yöneltmiştir. Bu olay dışında, 11 Mayıs 2013 tarihinde Hatay'ın Reyhanlı ilçesinde 51 kişinin ölümüne yol açan patlama ve olayla ilgili haberler ve eylemler grup içerisinde tartışma yaratan diğer bir olaydır. Ötekilerin Postası, AKP hükümetinin Suriye iç savaşına yönelik politika tercihlerini ve Amerika Birleşik Devletleri hükümeti ile olan yakın ilişkilerini protesto eden üniversiteli gençlerin eylemleri ve olay sonrası hükümetin yerel halka yönelik politikaları hakkında paylaşımlarda bulunmuştur. Örneğin, Kütahya'da "Reyhanlı'nın katili emperyalizmin taşeronu AKP'dir" yazılı pankart ile yapılan eylem ve Yurt Gazetesi'nin "Reyhanlı halkını para dağıtarak yatıştırmak istiyorlar!" başlıklı haberi de grup tarafından paylaşılmıştır. Genel olarak, takipçiler tarafından olaya ve uygulamalara yönelik hükümet karşı "Yurt muhabirlerinin, Esad'a ajanlık yaptığı gerekçesiyle gözaltına alınıp hapise gönderildiğini de söyleyin." gibi görüşler ortaya koyulsa da, "Parayı da alsın olayları da çıkarsın reyhanlılı" gibi izlenen politikalardan rahatsız olmadığı sonucunu çıkarabileceğimiz yorumlarda grubun tartışmalarında kendine yer bulmuştur. Bu örnekte olduğu gibi birçok paylaşım yukarıda bahsedilen uyuşmazlık, fikir ayrılığı ve çatışmaya sahne olmuştur. Fakat buna rağmen, genel olarak varılan sonuç, modernleşme süreci ve AKP iktidarı tarafından ötekileştirilen grupların çevrimiçi uzam ve zaman içerisinde ortaya koydukları yeni siyasi katılım ve ifade etme pratiklerinde, yukarıda bahsedilen alternatif demokrasi yaklaşımlarını benimsemede güçlük çektikleri olmuştur. Öyle ki bu gruplar, ana akım medyaya ve resmi siyasete karşı tamamen eleştirel bir yaklaşım sergilemelerine rağmen, pratikte benzer ötekileştirici ve tekelci söylemi benimseyerek, Facebook ile deneyimledikleri yeni kamusal alanı, adeta bir intikam alma mecrası olarak kullanmaktadırlar. Dolayısıyla, bu grupların egemen söylemden ve onun baskısından bir miktar özgür olarak kendilerini ifade etmeleri ve siyasete katılmaları açısından sosyal medya önemli bir olanak olarak görülse de, bu mecrada ortaya konan pratikler, cumhuriyet tarihi boyunca yürütülen siyasetin bir anlamda yeniden üretilmesine katkıda bulunmaktadır. Başka bir deyişle, geç-modern dönemde egemen olması beklenen siyaset anlayışı, Türkiye'nin hala başka şekillerde de olsa hesaplaştığı siyasi mirasından ötürü tam olarak deneyimlenememektedir.

SONUÇ

Çalışma boyunca altı çizilen nokta, Batılı demokratik ulus-devletlerde refah toplumu krizinin yaşandığı, sosyalizm idealinin sarsıldığı, liberalizm ve sosyal demokrasinin önemli derecede sorgulanır hale geldiği, bilgi ve iletişim teknolojilerinin toplumun yapısında köklü değişimlere yol açtığı geç-modern dönemde, vatandaşlık, demokrasi ve kamusal alan kavramlarının yapısında, ve siyasi katılım ve ifade biçimlerinde hissedilir biçimde bir dönüşüm yaşandığıdır. Bir alternatif medya örneği olarak analiz edilen Ötekilerin Postası, değişen vatandaşlık ve kamusal alan anlayışları, alternatif demokrasi formları ve sivil toplumun etkin rolüne paralel olarak, Türkiye'nin modernleşmesi ve AKP iktidarı boyunca ötekileştirilen grupların, sosyal medyanın sunduğu olanaklar aracılığıyla kendilerini ifade etmeleri, haklarını aramaları, taleplerini dile getirmeleri, sisteme ve mevcut egemen söyleme muhalefet etmeleri şeklinde ortaya çıkan siyasal pratiklerin önemli bir mecrası olmuştur. Bunun yanı sıra, Ötekilerin Postası, üçüncü yol siyasetinin öngördüğü, vatandaşların bireysel olarak varolurken aynı zamanda birliktelik içinde örgütlenebileceğinin bir kanıtı olabilecek nitelikte bir oluşum olarak karşımıza çıkmaktadır.Nitekim,bunlara rağmen, yukarıda verilen örnekler ve yapılan analiz sonucunda karşılaşılan durum, Türkiye'de Facebook özelinde sosyal medyanın olanak sağladığı yeni kamusal alanın özgürlükçü, demokratik ve katılımcı yapısının ve Ötekilerin Postası örneğinde ortaya konan,sosyal medyanın alternatif demokrasi yaklaşımları üzerine temellenen, "ötekilerin" sesini ve taleplerini duyuran bir mecra olarak nitelendirilebileceğinin sorgulanır olduğudur.

KAYNAKÇA

Baban, F. (2007)."The Public Sphere and the Question of Identity in Turkey", iç. Keyman, Fuat Remaking Turkey, Globalization, Alternative Modernities, and Democracy, United Kingdo, Lexington Books., s.75-99.

Bailey, O.,Cammaerts, B., Carpentier, N. (2007). Understanding Alternative Media. Open University Press.

Barbalet, J. (1989). Citizenship. Minneapolis, MN: university of Minnesota Press.

Bendix, R. (1977). Nation-Building and Citizenship. Berkeley, CA: University of California Press.

Bennett, L.W, Wells, C.,Freelon.(2011). D. "CommunicatingCivicEngagement: ContrastingModels of Citizenship in theYouth Web Sphere", Journal of Communication 61, s. 835-856.

Bentivegna, S. (2002). "Politicsand New Media", iç. TheHandbook of New Media (der.Leah A. Lievrouw ve SoniaLivingstone), SagePub.

Boyd, D.M.,&Ellison, N. B.(2007)."Social Network Sites: Definition, History and Scholarship", Journal of Computer-Mediated Communication, 13(1), article 11.

Castells, M. (2004). The Network Society: A Cross-CulturalPerspective. Edward ElgarPub.

Castells, M. (1996). The Rise of the Network Society. BlackwellPublishers.

Castells, M.(2007). "Communication, Powerand Counter-Power in the Network Society", International Journal of Communication 1, s.238-266.

Certeau, de M. (1984). Practice of Everyday Life. University of California Press, Berkeley.

Delanty G. (1999). Social Theory in a Changing World. London:Polity Press

Dijk, V. J. (1999). The Network Society: SocialAspects of New Media. Sage.

Giddens A. (1994). Beyond Left and Right: The Future of Radical Politics. Polity Press

Giddens A. (1991).Modernity and Self-Identıty Self and Society in Late-Modern Age. Polity Press

Giddens A. (1990). The Consequences of Modernity. Polity Press.

Giddens A. (1999).The Third Way: The Renewal of Social Democracy. Oxford, Cambridge, Polity Press

Giddens A. (2000). Sosyoloji. (Yay. Haz. Hüseyin Özel ve Cemal Güzel), Ankara: AyraçYayınları.

Göle, N.(1997). The Forbidden Modern: Civilization and Veiling. Ann Arbor: University of Michigan Press

Göle, N. (2009). "80 Sonrası Politik Kültür", iç. Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme (der. Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay), Dora Yayınları

Habermas, J. (1990). The Philosophical Discourse of Modernity. MIT Press

Irak, D., Yazıcıoğlu, O.(2012). Türkiye ve Sosyal Medya. Okuyanus Yayınları.

Kaplan A. M.,Haenlein M.(2010)."Users of the world, unite! The challenges and opportunities of social media", Business Horizons, Vol. 53, Issue 1 s.61

Kapor, M. (1993). 'Where is the digital highway really heading?", Wired, July/August, s.53-59

Keane, J. (1998). CivilSociety: OldImages. New Visions: Oxford, Cambridge: Polity Press

Keyman F.(2007). RemakingTurkey, Globalization, Alternative Modernities, and Democracy.United Kingdom: Lexington Books,

Lindblom, C.(1977). Politics and Markets. New York: Basic Books.

Lewis, P. (der.) (1993). "Alternative Media: Linking Global and Local, Reports and Papers" on Mass Communication No.107. Paris: UNESCO.

Mardin, Ş. (1994a). Türk Modernleşmesi. İstanbul:İletişim

Marshall, T.H. (1964). Citizenship and Social Class" in Class, Citizenship and Social Development. New York:Double Day s.65-123.

Mestrovic, S. G.(1998). Anthony Giddens: The Last Modernist. London. Routledge

Mouffe, C. (1992). Dimensions of Radical Democracy: Pluralism, Citizenship, Community.London – New York: Verso

Offe, C. (1984). Contadictions of the Welfare State. Cambridge, MA:MIT Press.

Onbaşı, F. (2005). Sivil Toplum. L&M Yayınları

Rice, E.R. (2002). "Primary Issues in Internet Use: Access, Civic and Community Involvement, and Social Interaction and Expression", iç. The Handbook of New Media, Sage

Rosaldo, R. (1994). "CulturalCitizenship in SanJose, California," in POLAR, 17:2,s.57-63.

Sarıbay, Y. S. (2009). "Türkiye'de Demokrasi ve Sivil Toplum", iç. Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme, Dora Yayınları

Stevenson, N. (2001). Culture and Citizenship, Sage.

Şentürk, Ü. M. (2006). "Küresel Yeni Sosyal Hareketler ve savaş Karşıtlığı", Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi; Cilt: 30, No:1

Turner, B.S. (1997). Citizenship Studies: A General Theory, Citizenship Studies, 1:1, s. 5-18.

Van Dijk, J. (1999).The Network Society, SocialAspects of New Media, Sage

Wenger, E.,McDermott, R., Snyder, W.M. (2002). Cultivating Communities of Practice. Boston:Harvard Business School Press.

Zürcher, E.J. (1998). Turkey: A Modern History. London: I.B. Tauris.

http://www.quintly.com/blog/2013/02/facebook-country-stats-february-2013-top-10-countries-lose-users/

http://www.sabah.com.tr/Teknoloji/Haber/2012/03/16/iste-turkiyenin-twitter-istatistikleri

http://www.agos.com.tr/otekilerin-postasi-facebook-yonetiminin-tavri-devletinkinden-farkli-degil-5353.html

http://bianet.org/bianet/insan-haklari/148286-otekilerin-postasi-nin-facebook-hesabi-kapatildi

http://www.agos.com.tr/haber.php?seo=facebook-bir-kez-daha-otekilerin-postasi-sayfasini-kapatti&haberid=5444

AMFİ 3 OTURUMU

BİLİM VE YÖNTEM TARTIŞMALARI

HANS-GEORG GADAMER'İN HERMENÖTİĞİNİNSİYASAL İÇERİMLERİ

İdiris DEMİREL[1]

ÖZET

Dilthey'in hermenötik, Husserl'in fenomenoloji ve Heidegger'in hermenötik fundamental fenomenolojik ontoloji ile inşa ettikleri düşünce güzergâhlarından hareketle ortaya konulan ve arka-planında Kant, Nietzsche, Hegel gibi kanonik isimlerin bulunduğu felsefi ve sosyal bilimsel bağlamlar üzerine gerçekleştirilen tartışmalarda akla gelebilecek olan önemli isimlerden biri H—G. Gadamer'dir. Gadamer'deki hermenötik; özelde sosyolojinin genelde sosyal bilimlerin Marks, Durkheim, Weber gibi kurucu atalarının çalışmalarında olduğunca doğrudan siyasal anlamlar taşımamakla beraber, siyasal imalardan yine de büsbütün muaf değildir. Aydınlanmacı Batı Avrupa Biliminin radikal özerk epistemolojik merkezi özne konumlu 'insan' tasavvurunu reddeden Gadamar'ın bu ret yöneliminin aynı zamanda; doğa, dünya ve toplumlara yönelik iktidar amaçlı bir 'araçsal rasyonaliteyi' benimseyen 'her şeye' muktedir tahakküm kurucu insan—odaklı Batı modernlik ve medeniyetine karşı da, içeriden bile olsa, kuvvetli bir siyasal eleştiri anlamını taşıyacağı görülmelidir. Bu analizin amacı Gadamer'in, insanın tarihsel doğasına, varoluşuna, yöntemli doğa bilimlerine, dile, anlamaya/yoruma, sanata, diyalektik olarak geleneğin önemine, kültürler arası diyaloga, evrenselciliğe, otoriteye… ilişkin refleksiyonlarının eşliğinde biçimlenen hermenötiğini; siyasal içerimleri itibarıyla serimlemektir.

Anahtar Kelimeler: *Gadamer, Hermenötik, Epistemoloji, Ontoloji, Siyaset/Siyasal*

ABSTRACT

H.G. Gadamer is one of the important names presumably recurring to them in during scientific discussions on the philosophical and social scientific contexts stated through the sentimental routes that were constructed by Dilthey with hermeneutic, Husserl with phenomenology and Heidegger with hermeneuticfundamental phenomenological ontology and including canonic names like Kant, Nietzsche and Hegel at their backgrounds. Although Gadamer's hermeneutic approach does not possess the direct political meanisngs as such the works of Marks, Durkheim and Weber, thepioneers of social sciences generally and sociology specifically, it does not exempt from the political references over all. Gadamer refuses the radical autonomous and epistemologically subject oriented human conceptualization of Enlightenmentist West EuropeanScience, the inclination of his refusal nevertheless should be viewed as them eaning syndication of strong political criticism, even from the insight, toward the western civilization and modernization focused the competent human capable of doing every thing by adopting the nature, world and society dominancy aimed instrumental rationality. The aim of this analysis is to expose the political in sights of Gadamer's hermeneutic shaped along with his reflections about the historicnature of human being, its existence, methodical natural sciences, language, understanding/interpretation, art, dialectical importance of tradition, dialog between cultures, universalism and authority etc..

Keywords:*Gadamer, hermeneutic,epistemology, ontology, politics/political*

[1]Yrd. Doç. Dr., Celal Bayar Üniversitesi. FEF, Felsefe Bölümü, idirisdemirel@gmail.com

1. GİRİŞ: GADAMER VE HERMENÖTİK

Özellikle hermenötik çalışmalarıyla bilinen Hans—GeorgGadamer (1900—2002), düşüncesinin ana açılımını 1960 yılında yayımladığı "Hakikat ve Yöntem"[2] adlı çalışmasında gerçekleştirmiştir. Gadamerhermenötiğinin, dolayısıyla Hakikat ve Yöntem'in mesajı şudur: 'Önce hakikat, sonra yöntem, yöntemden önce hakikat. Hakikatsiz yaşanamaz; yöntem; modern dünyanın yeni idollerinden biridir.' Ve Gadamer, hermenötikle, haklı olabileceği inancıyla ötekini dinleme yeteneğini kastettiğini belirtir. Başka bir açıdan Gadamer'e göre, 'Aptal insan ile duyarlı insan arasındaki fark, aptalın yargıdan yoksun olmasıdır yani onun öğrendiği ve bildiği şeyleri doğru şekilde sınıflandırarak doğru şekilde uygulayamamasıdır.'[3]Dolayısıyla, hermenötiğin düşünür yönüyle hangi anlama geldiğine bakıldığında onun, çerçevelenen bağlamdaki 'aptallıktan' çıkış yollarından en azından biri olduğu görülebilir.

Düşünüre göre, Husserl'in, görev hâline getirdiği fenomenolojik tasvirdeki özeni, Dilthey'in, her felsefe yapma tarzını içine yerleştirdiği tarihsel ufkun genişliği; Heidegger'in, Husserl ve Dilthey'e nüfuzla kazandığı motivasyon, bunların tümü, kendisinin de tabi olduğu ölçülerdir. Gadamer; Heidegger'e ait, zamansal Dasein analitiğinin, anlamanın; öznenin farklı aktivitelerinden yalnızca biri olmayıp, Dasein'ın bizatihi varlık modu olduğunu ikna edici bir biçimde gösterdiği kanaatindedir. Hermenötik terimini kendisi de bu anlamda kullanmakta ve magnumopus'uHakikat ve Yöntem'inde 'yöntem'i itibarıyla fenomenolojik olduğuna işaret etmektedir.Kaldı ki, Heidegger için de "Ontoloji sadece fenomenoloji olarak mümkündür."[4] Gadamer'in, Platon, Aristo, Kant, Hegel, Nietzsche, Husserl ve Wittgenstein'inyanı sıra, bilhassa Dilthey ile Heidegger'in adlarını, hususen onlara olan düşünsel borcunu belli edecek şekilde, sıklıkla andığıya da onlara yine sıklıkla göndermelerde bulunduğu buradaifade edilmelidir.

Zaman, tarih ve dil—üstü nitelikleri haiz evrensel özne, akıl, bilim kabullerinin olumsuzaddedildiği hermenötikte, öznenin söz konusu akıl ve bilimini;izafileştirmek suretiyle, temel (arayıcı) bir epistemoloji zemininde yükselen evrensel/mutlakhakikat olmaklıktan çıkaran fenomenler niteliğiyle zaman, tarih ve dil; anlamanın/yorumlamanın da ön-gereklilikleri konumundadırlar. İşbu zaman, tarih ve dilin değişken bir niteliği taşımaları onların minvalinde vuku bulan anlamanın da, bağlamdan bağlama sürekli değişmesi yani 'farklı yorumlar'giderek de farklı 'pratikler/uygulamalar' olması; özcesi anlama, yorumlama ve uygulamanın içiçe geçmesi demektir.[5] Hermenötik, bu çerçevede; toplumsal fenomenleri 'olgu' tesmiyesiyle 'nesne' addedip 'açıklama', dizayn ve kontrol etme yönelimini en tepeye taşıyan rasyonalist-pozitivist epistemolojinin; Batı'nın temel karakteristiği olan 'kavramsal düşünmenin' ve onların aksındaki bilimin güzergâhının dışında ama farklı bir,yineBatı'lı,bilgi/bilim güzergâhının içinde kalan süreğen bir ontolojik tarihsel tecrübe modudur. Dikkat edilmelidir ki müesses Batı bilimi

---

[2] Hans—GeorgGadamer, Hakikat ve Yöntem —Birinci Cilt— (Çev. Hüsamettin Arslan ve İsmail Yavuzcan), Paradigma Yay., İst., 2008; —İkinci Cilt— (Çev. Hüsamettin Arslan ve İsmail Yavuzcan), Paradigma Yay., İst., 2009; James Risser, "InMemoriam: Hans—GeorgGadamer (1900—2002), ContinentalPhilisophyReview 35, 2002, s. 241.

[3] Hüsamettin Arslan, İsmail Yavuzcan, "Türkçe'deGadamer'e Ön Söz", içinde: Gadamer, Hakikat ve Yöntem —Birinci Cilt— …, s. XIV; Gadamer, Hakikat Ve Yöntem –Birinci Cilt—…, s. XVI, 41—42; Theodore Kisiel, "Geleneğin Vukubulması: Gadamer ve Heidegger'inHermeneutiği", (Çev. Hüsamettin Arslan), içinde: İnsan Bilimlerine Prolegomena, (Der. ve Çev. Hüsamettin Arslan), Paradigma Yay., İst., 2002, s. 181-182.

[4]Gadamer, Hakikat ve Yöntem —Birinci Cilt—…, s. XLIII, XXXVIII, LI; Gadamer, "Kuşkucu Hermeneutik", (Ter. Hüsamettin Arslan), içinde: Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler, (Der. ve Ter. Hüsamettin Arslan), Paradigma Yay., İst., 2002, s. 153; Martin Heidegger, Varlık ve Zaman, (Türkçesi: Kaan H. Ökten), Agora Kitap, İst., 2008, s. 36—37; Heidegger'e göre, "Fenomenolojideki fenomenlerin "ardında", özsel anlamda başka hiçbir şey bulunmaz. Fakat fenomen olacak olan, elbette ki mahfuz kalmış olabilir. İşte tam de fenomenler öncelikle ve çoğunlukla verili olmadıklarından, fenomenolojiye ihtiyaç vardır. "Fenomenin" karşıt kavramı örtülülüktür." Bkz; s. 37.

[5]Robert J. Dostal, "Gadamer: The Man and His Work", içinde: The Cambridge Companion toGadamer, (Ed. Robert J. Dostal), Cambridge Uni. Press, New York, USA, 2002, s. 31;,LaurenSwayneBarthold, "Hans—GeorgGadamer (1900—2002), (2012), http://www.iep.utm.edu/gadamer/ (19.07.2013); Jean Grondin, "Gadamer's Basic Understanding of Understanding", içinde: The Cambridge Companion toGadamer…., s. 49.

imgesine dönük mesafeye rağmen hermenötikte, sonuç itibarıyla yine o müesses Batı bilimi gibi modernniteliklidir. Kısacası moderndir.[6] Vico için, "Vico'nun zihnindeki karşıtlık, özellikle modern bilime karşıtlığıdır. Vico, modern eleştirel bilimin yararlarını reddetmez, sınırlarını çizer."[7] diyen düşünürün,mevzu bilime ilişkin kendisinin konumunu da esasta böyle görmek pekâlâ mümkündür. Bu bağlamda, tam da tarihi—aşan evrensel kesinliklere ve işbu kesin(likli) tanımlamalar içinde zapturapt altına alınarak kavramlaştırılabilen hakikat fikrine uzaklığı nedeniyle, hermenötiğin kendisinin de; tarihsel tecrübeyi aşan 'kesin' bir tanımının yapılması yönüne gitmektense onun, varlık sahasına, 'açıklama', dizayn ve 'kontrol etme'yönelimlerine karşıt doğrultuda 'anlamaya/yorumlamaya', 'diyaloga', 'ufukların kaynaşmasına'… yönelerek çıktığını belirtmekle yetinmek, daha yerinde bir tutum olsa gerektir.

Tarihîyönden önceleri teoloji ve filolojiye yardımcı unsur gibi değerlendirilen hermenötiğin, on dokuzuncu yüzyılda sistematikleştirildiği, yirminci yüzyılda hem anlam hem de kapsam bakımından Heidegger ve Gadamer gibi fenomenologlarca genişletildiği görülür.[8]"Hermenötik daire" de denilen; ayrıntının/parçaların yalnızca metnin bütününe göre, metnin bütününün de ayrıntıya/parçalara göre devridaim ederek anlaşılabileceği ilkesine yaslanan hermenötik, bu vetirede,Geisteswissenschaften[9](insan bilimleri; tin bilimleri; tarih bilimleri;manevî bilimler; edebi incelemeler; anlam bilimleri…) denilen disipliner yaklaşımların temeli addedilmiştir. Hermenötik böylelikle, kendisini ilk defa mümkün kılan pratik ve pragmatik amaç olan 'yazılı metinleri anlama' boyutunu aşmıştır. Temeldeki vasıf olan metinleri anlama sanatıyla ilgilenen klasik disiplin niteliğinden başlayarak hermenötikte anlama/yorumlama, bir iç—konuşmayı da içerdiği için, dille çok sıkı bir ilişki vuku bulmaktadır. Hermenötiğin görevi, Gadamer'e göre, sosyal bilimlere ya da herhangi bir disipline yönelik yöntem araştırmaları değil, varlığa dönük bir dil incelemesidir, çünkü nihai noktada "Anlaşılabilen varlık dildir." Dil, bu—dünya—içindeki—varlığımızın temel işleyiş modu ve dünyayla ile ilgili herşeyi içine alan formdur."Hermenötik tecrübe geleneklealakalıdır. Daha kısa ifadeyle, hermenötik, gelenekle temellenir. Gelenek tecrübe edilecek olan şeydir. Fakat gelenek tecrübenin bize sadece bilmeyi ve yönetmeyi öğrettiği bir süreç değildir; gelenek dildir. Dil—içinde yaşadığımız doğrudur.[10]Bundan sebep, diğer bütünmevzular, ancak anlamanın ön-gerekliliği ve anahtarı olan dil, anlaşılabildiği takdirde anlaşılabilecektir, yoksa değil. Hermenötiğin,Geisteswissenschaften'daki merkezî yerini teşkil eden nitelik ise tarihsel bilincin

---

[6]Gadamer, "From Word toConcepttheTask of Hermeneutics as Philosophy", (Trans. Richard E. Palmer), içinde: BruceKrajewski (Ed), Gadamer'sRepercussionsReconsideringPhilosophicalHermeneutics, University of California Press, London, England, 2004, s.1.

[7]Gadamer, Hakikat ve Yöntem —Birinci Cilt— …, s. 27.

[8] Palmer, Richard E., "Hans—GeorgGadamer", (2009), http://plato.stanford.edu/entries/gadamer/ (19.07.2013);LaurenSwayneBarthold, "Hans—GeorgGadamer (1900—2002), (2012), http://www.iep.utm.edu/gadamer/ (19.07.2013).

[9] Gadamer, "From Word toConcepttheTask of Hermeneutics as Philosophy"… s. 5; Richard J. Bernstein, Objektivizmin ve Rölativizmin Ötesi Bilim, Hermenoytik ve Praxis, (Türkçesi: Feridun Yılmaz), Paradigma Yay., İst., 2009, s. 43; Gayle L. Ormitson ve Alan D. Schrift, "Hermeneutiğe Giriş", (Ter. Hüsamettin Arslan), içinde: Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler…, s. 16; Gadamer, "HermeneutikRefleksiyonun Kapsamı ve Fonksiyonu", (Ter. Hüsamettin Arslan), içinde: Retorik Hermeneutik ve Sosyal Bilimler İnsan Bilimlerinde Retoriğe Dönüş, (Der. Ve Ter. Hüsamettin Arslan), Paradigma Yay., İst., 2002, s. 1; Doğan Özlem, Bilim Felsefesi (Ders Notları), İnkılap Yay., İst., 2003, s. 108; DieterMisgeld, "Gadamer'inHermeneutiği Üzerine", (Çev. Hüsamettin Arslan), içinde: Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler…, s. 73; Doğan Özlem, Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi, Remzi Kitabevi, İst., 1986, s. 7, 36; Doğan Özlem, "Doğa Bilimleri ve "Sosyal Bilimler" Ayrımının Dünü ve Bugünü Üzerine", Toplum ve Bilim, S: 76, Bahar 1998, s. 19.

[10]Gadamer, PhilosophicalHermeneutics, (Trans. and Ed. David E. Linge), University of California Press, 1977, USA, s. 3; Catherine H. Zuckert, PostmodernPlatos Nietzsche HeideggerGadamer Strauss Derrida, theUniversity of Chicago Press, USA, 1996, s. 101; Burhanettin Tatar, Felsefî Hermenötik ve Yazarın Niyeti, Vadi Yay., Ank., 1999, s.9; Susan Hekman, Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik, (Türkçesi: Hüsamettin Arslan – Bekir Balkız), Paradigma Yay., İst., 1999, s. 126, 129; Gadamer, "Hermeneutik Problemin Evrenselliği", içinde: Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler…, s. 61, 71; Gadamer, Hakikat ve Yöntem —İkinci Cilt— …, s. 135.

doğuşu olmuştur.[11]Bu tarihsel bilincin ve ilgili olarak tarihin; tarihselliğin; tarihselciliğin önemi mükerreren vurgulanırken, Gadamer'inki dâhil hermenötikte genel olarak 'nesne'den mutlak anlamda ayrışmış 'özne' anlayışının yerini, etkileşim içinde yaşayan, etkileyen-etkilenen, diyalog hâlindeki, zamansal, tarihsel ve gelenek içinde varolan dolayısıyla da her daim bir anlama/yorumlama diyalektiğinde idame-i hayat eyleyen bir insan kabulünün aldığı zikredilmelidir. Yine şu da söylenmelidir ki mezkûr anlama/yorumlama,çok sayıdaki insanî aktiviteden herhangi biri ve bir epistemolojik tecrübe değil, insani varoluşun bizatihi mümkün ontolojik modudur.

Düşünür, bilimin; total teknokrasiye dönüşerek "varlığı unutmuşluğun" "kozmik karanlığına;" Nietzsche'nin kehanette bulunduğu nihilizme sürüklendiğine[12]dikkat çektiği için hermenötik, on dokuzuncu yüzyılda kurumsallaştırıldığı biçimiyle varolan Aydınlanmacı müesses-hegemonik bilim anlayışına alternatif gibi de anlaşılabilinmektedir. Ama hermenötiği, alternatif tarzda dahi olsa bu şekilde kalıplaşmış-kemikleşmiş bir bilim(sel yöntem) niteliğiyle değil süreğen bir sorgulama pratiği niteliğiyle görmek, Gadamer bakımından doğru olan; budur. Zira onun kendi sözleriyle: "Daha tarihî başlangıcından itibaren hermenötik, modern bilimin tesis ettiği bir şey olarak yöntem kavramının sınırlarını aşar. Metinleri anlamak ve yorumlamak yalnızca bilimle ilgili bir şey değildir; apaçık biçimde, genelde insanın dünya tecrübesiyle ilgilidir."[13]Nitekim Burhanettin Tatar'a göre de, 'metinlerin yorumu; umut, korku, beklenti, heyecan gibi varoluşsal durumlardan; dünyanın kendi içinde farklı şekillerde algılanma imkânını barındırmasından; inanç ve düşünce geleneklerinden, tarihsel, ekonomik, siyasal vs. ortamlardan… bağımsız gerçekleşmediği için sonuçta hermenötik bütün bu alanlarla ilgisi olan geniş bir yelpaze şeklinde açılmakta ve hermenötiğin açık bir tanımının yapılamaması, yorum çabasının dinamik bir faaliyet niteliğiyle tarihsel insan varlığının evrensel aslî boyutunu teşkil etmesinden kaynaklanmaktadır. Gadamer de bu bağlamda, asıl anlamanın yorumcunun kendi anlam ve hakikat dünyası ile metinlerin anlam ve hakikat dünyalarının karşılaşması ve bu ufukların mümkün mertebe kaynaştırılması esnasında gerçekleştiğini ifade etmekte, hermenötik de, böylece bir uzlaşma sanatı olmaktadır. Hermenötiğin bu biçimdeki kavranışında onun retorik yönü de belirginleşmektedir. Hermenötik, artık bir bilim ya da felsefî bir düşünme karakteriyle değil, insan hayatının ancak karşılıklı diyalog içinde kendini başkalarına açabileceğine işaret eden pratik/uygulama boyutuyla ele alınmaktadır.[14]İlaveten, hermenötikteki nesne(l)lik, mekanik değil canlı, farklı ihtimallere hep açık,değişkenve tarihî-tecrübelerle anlaşılması gereken bir nesne(l)lik iken tarih ve ona dönük bir bilinç, anlama/yorumlama ile varoluşun, görünüme çıktığı varlık düzlemi olmaktadır.

2. HERMENÖTİK VE SİYASAL İÇERİMLER

Hermenötikteki siyasal içerimler, özet kısmında da söylendiğince, kendisini, ilgilisinin önüne dolayımsız getirmeyen içerimlerdir. Buradaki siyasallık,iktidar, güç, egemenlik, devlet gibi fenomenlerle ancak kısmen, endirekt biçimlerde, bilhassa 'ufukları kaynaşanların' kendi anlamaları/yorumlamaları merkezîleştirilerek ve tarih üzerinden; tarihsel şartlar esas ittihaz edilmek suretiyle karşılaşılmaktadır. Neden böyle çünkü Gadamer'in kendi ifadesiyle, "hermenötik bilinç yalnızca belirli tarihsel şartlarda varolabil[mektedir]." [15] Hülasa, tarih, tarihsellik, zamana ve tarihe dönük bir bilinç; biri yekdiğeriyle içiçe olan bu seferler,

[11]Gadamer, Hakikat ve Yöntem —Birinci Cilt— …, s. 225, 231, 232, 276; Gadamer, "İnsan ve Dil", (Çev: Hüsamettin Arslan), içinde: İnsan Bilimlerine Prolegomena…, s. 68.
[12]Gadamer, Hakikat ve Yöntem —Birinci Cilt— …, s. LIV.
[13]Hans—GeorgGadamer, Hakikat ve Yöntem —Birinci Cilt— …,s. XXXIII.
[14]Gadamer, PhilosophicalHermeneutics…, s. 22-23; Tatar, Hermenötik, İnsan Yay., İst., 2004, s. 42, 48.
[15]Gadamer, Hakikat ve Yöntem —Birinci Cilt— …, s. XLVIII; Gadamer için bireyin ikincil, tarihin (kültür ve geleneğin) birincil önemde olduğuna ilişkin bir değerlendirme için Bkz; TedBenton – IanCraib, Sosyal Bilim Felsefesi Toplumsal Düşüncenin Felsefî Temelleri, (Çev.ÜmitTatlıcan – Berivan Binay), Sentez Yay., 2008, İst., s. 135-136.

hermenötiğin,-bir ucu da siyasete ve siyasallığa açılan-, olmazsa olmazlarıdır.Diğer yandan Tatar'a göre, anlama ile yorumlama kavramlarının eş anlamlı olduğunu ileri sürmekle, modern hermenötik aynı zamanda siyasi hermenötiğede dönüşmüş olmaktadır. Yani bilgi (yorum) iddiasını taşıyan her sözün bir şekilde toplumla siyasî bir ilişki içinde bulunduğu göz önünde tutulmakta ve bu siyasî ilişkinin toplumda diyaloğun önünü kesebilecek bir dengesizliğe yol açmaması için çaba harcanmaktadır.[16] Başka bir söyleyişle yorumun toplumsallığı bir yandan senkronize tarzda siyasallık anlamını taşırken diğer yandan da bu toplumsallığın/siyasallığın en başta varlığının sürdürülebilmesi için diyalog ve siyasal iletişimin önemi kendiliğinden belirginleştirilmiş olmaktadır. Gadamer'in hermenötiğinin siyasal içerimlerine şimdi bu bağlamda farklı seferler üzerinden bakılması mümkündür.

2.1. Evrensellik

Doğan Özlem'e göre, 'insanlar, kendi tarihselliklerinin bilincinden çokluk uzak yaşarlar. Bu bilincin yokluğundan doğan boşluğa ise evrenselcilik yerleşir. Evrenselcilik ve evrensel yasalar arayışı olarak nomotetizm, sadece bir epistemoloji değil, aynı zamanda bir haleti ruhiyedir. Evrenselcilik, var olan her şeyin biricik hakikatine sahiplik tutkusu içinde bulunanların ve daha bile bu tek hakikate sahip bulunduklarına inananların ruh halidir. Popper'dan, mealen bir aktarmayla; 'Evrensel hakikati bulduğuna inananlar, bu hakikatin başkaları tarafından da paylaşılmasını arzularlar. Tüm totalitarizmlerin ve despotizmlerin kaynağı budur.' Hâlbuki Tarihselcilik, evrensel addedilen doğruların esasta böyle olmadıklarını, onların insanî bir ürün/kültür olduklarını, felsefi, bilimsel, dini, siyasi inanç ve ideoloji örtülerine sonradan bürünüp pratik, ahlâkî, siyasî yaşamı domine ettiklerini varsaymaktadır. Tarihselliği ve tarih bilincini öteleyen evrensellik salt bir epistemoloji konumunda kalmayıp, daha bile siyasetenmuktedir/güçlü olanların, iktidardan—yoksunların; güçsüzlerin üzerinde hegemonya kurmalarının en önemli vektörü ve 'araçsal aklı' olmaktadır. Hakikatte, hiçbir toplumun, grubun, kültürün… değer ve erdemleri nesnel, evrensel ve hele hele mutlak olamayacağı için Batı'nın ürettiği ve ihraç ettiği bu evrenselci düşünme modelinden ve bu model içerisinde ortaya sürülen evrenselci felsefelerden artık yarar beklenmemelidir. Ki, yine Özlem'e göre, bilimin de en kalıcı niteliği görelilik ve tarihselliktir. Pratik ve aktüel bakımdan dünya bazında olup bitenler ölçeğinde yaklaşıldığında, uluslararası siyasal yapıda hegemonik güç konumunu, ABD'nin işgal ettiği görülecektir. Ve yine görülecektir ki, ABD kendi kapitalist siyaset ve ekonomisini, iktidardan—yoksunların; güçsüzlerin üzerin(d)e,evrenselci bir söylemin ardına sığınarak dayatmaktadır. Oysa insan özgürlüğü, onun sürekli değişen, dönüşen özününe bağlı olarak, farklı tarihsel dönemlerde, değişik kültürlerde değişik biçimlerde yaşanır. Tek bir hegemonik söylemin irad ettiğince tek ve evrensel bir özgürlük tanımı ve yaşantısı yoktur. Tam tersine, özgürlük bizzat rölativizmdedir. Özgürlüğün kendisi, tarihsel ve kültürel yaşam tarzlarının çokluğu içerisinde filiz vermektedir.'[17]Tarihselcilik ve onun minvalindeki tecrübe tarzı hermenötik,bu siyasal bakış açısına imkân tanıyan konumuyla böylelikle bir siyaset felsefesini de mümkün kılmış olmaktadır.

Evrenselcilik sadedinde, Gadamer'in de Hakikat ve Yöntem'i çerçevesinde ve başlangıç aşamasında, "Aşağıdaki incelemeler, modern bilimin bizatihi kendi içindeki evrensel bilimsel yöntem talebine dirençle başlıyor."[18] dediği eklenmelidir. Bu bakımdan değerlendirmeleri itibarıyla tarihe, tarih bilincine, tarihselciliğe (tekçi bir evrensel bilimsel metodolojiye değil!)

---

[16]Tatar, Hermenötik…, s. 77.

[17] Doğan Özlem, Siyaset, Bilim ve Tarih Bilinci, İnkılâp Yay., İst., 1999, s. 210-212,; Doğan Özlem, "Değerler Sorununda Nesnelcilik/Mutlakçılık ve Öznelcilik/Rölativizm Tartışması Üzerine", İçinde: Bilgi ve Değer Muğla Üniversitesi Felsefe Bölümü Sempozyum Bildirileri, (Ed: Şahabetin Yalçın), Vadi Yay., Ank., 2002, s. 311-312; Doğan Özlem, Felsefe Yazıları, Anahtar Kitaplar Yay., İst., 1993, s. 98; Doğan Özlem, "Evrenselcilik Mitosu ve Sosyal Bilimler", içinde: Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek, (Yay. Haz. Tanıl Bora vd.), Metis Yay.,İst, 1998, s. 63; Doğan Özlem, "Felsefe Kendisini Sadece Bir Salt Alana Hapsedemez, Kendisini O Salt Alanın Bilgisini Ortaya Koymakla Sınırlandıramaz." (röportaj: G. Ateşoğlu, K. Hoşgör), Virgül, Mayıs 2004, S: 73, s. 13.

[18]Gadamer, Hakikat ve Yöntem —Birinci Cilt— …, s. XXXIV.

yaslanan hermenötik, salt epistemoloji ve metodoloji boyutunda kalmamakta, rölativizme ve ama daha ziyade çoğulculuğa ilişkin siyasal içerimleri, -ekstra bir edim söz konusu edilmeksizin- bizatihi varlığıyla içermiş olmaktadır. 'Hermenötik, Geisteswissenschaften'ın metodolojik temeli değil, felsefenin evrensel boyutudur.' Sözleriyle felsefi hermenötiğin evrensellik iddiasını/talebini dillendiren Gadamer, "Tarihsel araştırmanın ideali daha çok fenomenin kendisini, biricikliği ve evrensel somutluğu dâhilinde anlamaktır. Ne kadar deneysel evrensel içeriyor olursa olsun, amacı bu evrenselleştirilmiş tecrübeleri, bir yasanın —sözün gelişi, insanların, halkların ve devletlerin evrilme biçimlerinin yasasının— bilgisine ulaşmak amacıyla doğrulamak ve genişletmek değil, tersine, bu insanın, bu halkın veya bu devletin nasıl oldukları şey olduklarını veya daha genel olarak dile getirmek gerekirse, oldukları şeyler olmalarının nasıl gerçekleştiğini anlamaktır."[19] diyerek kendisindeki evrenselliğin, entiteleri oldukları gibi 'anlamaya/yorumlamaya' değgin fenomenolojik bir evrensellik olduğunun altını çizmektedir. Yani, fenomenolojik hermenötikteki evrensellik, varlığın, anlamı/yorumu itibarıyla, zaman, tarih ve dil—üstü bir biçimde kavranamayışından neşet eden çoklukla ilgili bir evrenselliktir. Misalen devletlere bakıldığında devletleri tek tip tarzda kavrayan bir evrensel yöntemin varlığı, epistemolojik temeli yahut bilimsel yasası ile ilgili değil, her bir devletin kendi tarihselliği özelindeki fenomenolojik hermenötiğinin gerekliliğiyle ilgili bir evrensellik söz konusudur.

2.2. İdeoloji,Otorite, Gelenek

İdeolojilere bakıldıkta, onların ilk başta hermenötiğe benzediği söylenebilir zira onlar da tıpkı hermenötiği andırır tarzda entiteleri belirli sosyal-siyasal perspektiflerden kavrayıp yorumlamak suretiyle anlam kazanmaktadırlar. Bu açıdan var olan benzerlik, söz konusu fenomensiyasal iletişim, gelenek, ufukların kaynaşması, ötekine, ötekinin haklı olabileceği inancıyla açıklık gibi vasıflar olduğunda, -kendi içindeki derin fay hatlarıyla beraber- ideolojilerle hermenötiğinciddi düzeyde ayrıştıkları görülür.

İdeolojinin, kendine özgü içeriğinin değil de, siyasal tartışmaları engelleyen totaliter—zihniyet yönünün daha fazla öne çıkarılması hâlinde, ideolojik—toplumlar, siyasetin gerçekleştirdiği çoğulcu, özgür, hoşgörülü ve rasyonel toplumlardan uzak düşmektedirler. İdeoloji bu yorumlamada, ideolojik—olmayan, açık, hoşgörülü yönetim biçimlerine kıyasla, hoşgörüsüz, özgür—olmayan, sınırlı perspektiflere dönüşmektedir,[20] ideolojilere ilişkin bu kavrayışın, hermenötik yaklaşımlarla taban tabana zıt olduğu açıktır. İdeolojiler babında değinilmesi gereken bir husus da Gadamer'in hermenötiğinin, muayyen bir ideolojiyi doğrulamak yahut yanlışlamak gibi bir amacı barındırmamasıdır. İdeolojilerde farklı siyasal görüşlerin kendilerini doğrudan görünüme çıkardıkları yerde ise hermenötiğin siyasal görüş ve fenomenler yönüyle doğrudan işlemselleşmediği daha önce de zikredilmişti zaten. Otorite ve gelenek meselelerine gelince, Gadamer bu konulara ilişkin görüşlerini girdiği polemikler üzerinden de dillendirir.

Düşünüre göre, Habermas gibi muhaliflerinin, onu, savunulamaz bir iddia gibi yahut Aydınlanma'nın mirasına ihanet gibi görse de otorite daima yanlış değildir. Öyle düşünenler otoriteyi tanımı icabı dogmatik bir güç zannederek yanılmaktadır. Aydınlanma düşünürleri, otorite kavramına yalnızca iftira atmakla kalmamış onu aynı zamanda 'iktidardaki kişilere kör bir itaat diye düşünerek' deforme de etmişlerdir. Akıl ile tarihsel hermenötikteki otorite arasında bir dikotomi tesis eden Aydınlanma, genelde, hiçbir otoriteyi kabul etmeme ve her şeye aklın muhakemesiyle karar verme eğilimindedir. Buna göre, her tür otoritenin nihai kaynağı gelenek

---

[19]Gadamer, "Eleştirmenlerime Cevap", (Çev. Hüsamettin Arslan), içinde: Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler…, s. 263; Gadamer, Hakikat ve Yöntem —Birinci Cilt— …, s. 5; Gadamer, Hakikat ve Yöntem —İkinci Cilt— …, s. 299; Richard j. Bernstein, "HermeneutiktenPraksise", (Ter. Hüsamettin Arslan), içinde: Retorik Hermeneutik ve Sosyal Bilimler…, s. 59.

[20]Vincent, Andrew, Modern Politik İdeolojiler, (Türkçesi: Arzu Tüfekçi), Paradigma Yay., İst., 2006; Gadamer'in kendisini ideolojik anlamda, bir "muhafazakâr" olarak değil, "liberal demokrat" olarak görmesi için Bkz; ChrisLawn – NiallKeane, TheGadamer Dictionary, ContinuumInt. Publ. London, New York, 2011, s. 21.

değil akıldır. Yazılı şey zorunlu olarak doğru değildir. Biz daha iyisini bilebiliriz. Modern Aydınlanma, geleneğe bu maksimle bakar. Gadamer ise aklı ve otoriteyi, Aydınlanma'nın yaptığınca soyut antitezler olarak görmez. Otorite; eğitimden, ordunun ve hükümetin yerine getirilmesi zorunlu emirlerine ve oradan da siyasal güçler ya da fanatikler tarafından yaratılan hiyerarşilere kadar bütün tarzlarıyla sayısız egemenlik formu içinde bir temel dogmatik gücü kullanıyor olmakla beraber, o aynı zamanda, sadece, özgürce tanınarak benimsendiği için yönetebilmektedir çünkü hakiki otoriteye itaat gerçekte ne kör ne de kölece bir itaattir.[21]Otorite, rızaya ve bu sebeple bizatihi aklın sınırlarının bilincine varmaya, başkalarının öngörülerine bel bağlamaya yahut güvenmeye dayanır. Bu anlamıyla otoritenin, doğru tarzda anlaşıldığında, emirlere körü körüne itaatle hiçbir alakası yoktur. Gerçekten de otoritenin itaatle alakası yoktur, fakat bilgiyle vardır. Otoritenin asıl temeli, çok daha fazla şeye vakıf olduğu için ya da çok daha iyi enforme edildiği için üstün otoritesini garanti altına alan özgürlük ve akıldır.[22]Otorite ve özgürlüğün haddizatında çelişmemesi de, otoritenin, hakikatte, işte bu kölece itaat ile değil, bilgi, giderek de özgürlük ve akıl ile ilişkili olmasından kaynaklanmaktadır.

G. L. Ormitson ve A. D. Schrift'e göre: 'Gadamer; eleştirmenlerinden Habermas'ın, kendisine yönelik olarak ortaya koyduğu dogmatizm, muhafazakârlık ve geleneğe kör itaat suçlamalarına cevap verirken, felsefî hermenötiğinin -geleneğin pasif kabulünü gerektirdiği- ithamını da reddeder. Gadamer için, anlama faaliyetimizde kendimizi geleneğe açmak mecburiyetinde olduğumuz halde, geleneğin öğreti ve adetlerini, zikredildiğince, körce benimsemek zorunda değilizdir. Habermas'ın dogmatizm suçlamasına Gadamer; Habermas'a ait 'otoritenin her durumda otoriteryen olduğu ve özgürleşmenin eleştirel refleksiyon ile doğacağı' tezlerinin kendilerinin dogmatik oldukları karşılığıyla cevap verir. Düşünür, ilaveten, Habermas'ınpsikoanalitik durumu, sosyal diyalog için bir iletişim modeli niteliğiyle imtiyazlı bir konuma yükseltme girişimini de sorgular. Düşünüre göre, Habermas'ın kendisi doktor—hasta ilişkisini dolduran dogmatizm karşısında kör iken, onu, otoriteye ve geleneğe muhafazakâr rıza göstermekle itham etmesi ironiktir. Analitik karşılaşmadaki eşitsiz güç dağılımından ötürü ve hastanın gönüllü biçimde kendisini doktorun otoritesine ve tekniğin dogmatizmine teslim etmesinden ötürü, psikoanalitik model, esasta hem bir sosyal diyalog modeli olarak hem de bir hermeneutik evrensellik modeli olarak başarısız kalmaya mahkûmdur.[23] Özcesi, gelenek ve otorite özelinde, onların, Aydınlanma düşünürlerinin resmettiklerince 'özsel' olarak negatif addedilemeyecekleri görülür. Gelenek, daha bile, yorumun/anlamanın üzerinde seyrettiği esas aks olduğu için hermenötikte, Aydınlanma'dakinin aksine, tam da merkezî bir konumdadır.

2.3. Sanat, Aydınlanma'nın Soğuk Rasyonalizmi, Endüstriyel Toplumlar

Gadamer'e göre sanat, kendi mahiyeti itibarıyla insanları hakiki bir ahlâkî ve siyasî özgürlüğe hazırlama kapasitesine sahiptir. Ve fakat, bu potansiyel, bir "estetik devlet" kültürü ve sanata ilgi duyan bir kültürlenmiş toplum tarafından sönümlendirilmektedir. Gadamer'in, 'estetik devlet kültürü'ne karşın yine de Schiller'den hareketle, 'Sanatın egemen olduğu yerde, güzelliğin yasaları yürürlüktedir ve gerçekliğin sınırları aşılır. Bu "ideal krallık", her sınır ihlaline hatta devletin ve toplumun ahlaki vesayetine karşısavunulmalıdır.'[24] görüşünü dile getirdiği belirtilmelidir.

---

[21]Gadamer, Hakikat ve Yöntem —İkinci Cilt— …, s. 14, 23-24, 26; Gadamer, "HermeneutikRefleksiyonun Kapsamı ve Fonksiyonu", (Ter. Hüsamettin Arslan), içinde: Retorik Hermeneutik ve Sosyal Bilimler…, s. 14-15; Susan Hekman, Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik, (Türkçesi: Hüsamettin Arslan – Bekir Balkız), Paradigma Yay., İst., 1999, s. 138; Richard J.Bernstein, Objektivizmin ve Rölativizmin Ötesi Bilim, Hermenoytik ve Praxis, (Türkçesi: Feridun Yılmaz), Paradigma Yay., İst., 2009, s. 186; George Duke, GadamerandPoliticalAuthority, EuropeanJournal of PoliticalTheory, July 2013, 12 (3), s. 2; ChrisLawn – NiallKeane, TheGadamer Dictionary…, s. 15-16.

[22]Gadamer, Hakikat ve Yöntem —İkinci Cilt— … s. 24.

[23]Gayle L. Ormitson, Alan D. Schrift, "Hermeneutiğe Giriş"…, s. 29; Palmer, Richard E., "Hans—GeorgGadamer", (2009), http://plato.stanford.edu/entries/gadamer/ (19.07.2013).

[24]Gadamer, Hakikat ve Yöntem —Birinci Cilt— …, s. 114.

"Schleirmacher'in, Aydınlanma'nın soğuk rasyonalizmi aleyhine hayati duyguya başvurusu, Schiller'inmekanistik topluma karşı özgürlüğe çağrısı, Hegel'in hayat (daha sonra Geist) ile "pozitivite" arasında kurduğu karşıtlık, modern endüstriyel toplumu protestonun öncüleridir… Günümüzün hayat felsefesi romantik seleflerini izlemektedir. Hayatın çağdaş kitle toplumundaki mekanizasyonunun reddi kelimeye öylesine doğal bir vurgu yapmaktadır ki bu vurgu nedeniyle kelimenin kavramsal imaları bütünüyle gizli kalmaktadır."[25]diyenGadamer, modern endüstriyel topluma ilişkin duruşunu da, böylelikle, yukarıdakilere benzer tarzda dolaylı biçimde ve eleştirel doğrultudadile getirmiş olmaktadır. İlaveten, Aydınlanmacı Batı Avrupa Biliminin radikal özerk epistemolojik merkezî—özne konumlu 'insan' tasavvurunu reddetmenin, aynı zamanda; doğa, dünya ve toplumlara yönelik iktidar amaçlı bir 'araçsal rasyonaliteyi' benimseyen 'her şeye' muktedir tahakküm kurucu insan—odaklı, "evrenselci" Batı endüstriyel modernlik ve medeniyetine karşı da, kuvvetli bir siyasal eleştiri anlamını taşıdığı söylenmelidir. Bunun yanı sıra Gadamer yönüyle gelenekler değişikliklere açıktırlar ancak bu değişiklikler de esasta geleneğin devamına katkıdırlar. Başka bir söyleyişle -gelenekten tam bir kurtuluş- anlayışı Gadamer'e uzak bir anlayıştır ve bu düşünsel duruş, onun Aydınlanma eleştirisinin de temelli unsurlarından biridir. Aydınlanmacı yaklaşımın tersine, gelenekte konuşlanmış olma, önyargılara boyun eğme ve kişinin özgürlüğünün sınırlanması demek değildir. Aslında bütün insani varoluş; en özgür insanî varoluş bile farklı şekillerde sınırlı ve belirlenmiş durumdadır. Bundan sebep, "bir mutlak akıl" fikri, tarihsel insanlık için bir imkân/ihtimal değildir. Akıl, bizim için, yalnızca somut tarihsel şartlarda mevcuttur. Akıl kendi kendisinin efendisi değildir, o daima içinde faaliyetini yürüttüğü verili şartlara muhtaçtır."[26]Burada düşünürün, hermenötiğinin varlık sahasına çıkışında ana rolü oynayan geleneğin ve gelenek temelinde işlemselleşen anlama pratiğinin, onun Aydınlanma'yı yorumlamasında da iş başında olduğu ve Aydınlanmacılık ile onun "aklının" geleneğe yaslanılarak eleştirildiği görülmelidir.

Düşünürün kendi sözleriyle: "Aydınlanma'nın kendi özünü belirleyen bir önyargısı vardır: Aydınlanma'nın temel önyargısı bizatihi önyargıya karşı önyargısıdır; bu önyargı geleneğin gücünü reddeder.[27] Bu eleştiriyle beraber, Gadamer, Aydınlanma'yı, hususen sosyal bilim anlayışı üzerinden de tenkit eder. Şöyle ki, düşünür, Aydınlanma düşüncesi ve onun üzerine inşa edildiği dikotomilergeride bırakılmadıkça, sosyal bilimlerin başarısız kalacağı kanaatindedir. Sosyal bilimler, Aydınlanma düşüncesi tarafından varsayılan objektif—sübjektif dikotomisinin her iki tarafını da reddetmedikçe, bu düşünce geleneğinin onlara yüklediği kavrayış tarzını aşamazlar. Ki, Gademer'in radikal Aydınlanma eleştirisi, daha bile Aydınlanmacı—pozitivist doğruluk ve bilgi anlayışına kökleriyle birlikte meydan okuması da aynı zamanda esasta işte bu kavrayış tarzının reddi olarak görülmelidir.[28] Özcesi, Gadamer, siyasal fenomenler olarak hem 'estetik devlet kültürü', genelde bilim özelde sosyal bilim anlayışı, soğuk rasyonalizmi eşliğinde modern endüstriyel toplum tasarımı gibi konulara ilgi gösterir, hem de buralarda ortaya esaslı tenkitlerini koyar. Nitekim aynı durum Aydınlanma için de geçerlidir. Ve fakat Aydınlanma'ya dönük eleştirilerdeesas itki, epistemolojik yönelimleri öne çıkarma, anlamayı/yorumlamayı; ontolojik hermenötik minvali perdeleme ve bunlardan ötürü bir kökensel yanlışlık içine düşmüş olmadır.

---

[25]Gadamer, Hakikat ve Yöntem —Birinci Cilt— …, s. 87; Gadamer'in endüstriyel toplumsal kuruluş ile teknokratik-bilimsel-rasyonalist egemenliği reddi için ayrıca bkz; ChrisLawn – NiallKeane, theGadamer Dictionary…, s. 22.

[26]Gadamer, Hakikat ve Yöntem —İkinci Cilt— …, s. 19; ChrisLawn – NiallKeane, TheGadamer Dictionary…, s. 43-45.

[27] DieterMisgeld, "Gadamer'inHermeneutiği Üzerine", (Türkçesi: Hüsamettin Arslan), içinde: Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler…, s. 81; Gadamer, Hakikat ve Yöntem —İkinci Cilt— …, s. 11; George Duke, GadamerandPoliticalAuthority, EuropeanJournal of PoliticalTheory, July 2013, 12 (3), s. 2; Georgia Warnke, "Hermeneutics, Ethics, andPolitics", içinde: The Cambridge Companion toGadamer, (Ed. Robert J., Dostal), Cambridge Uni. Press, Usa, 2002, s. 79.

[28] Susan Hekman, Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik…, s. 171, 174, 183, 184.

2.4. Güç ve Özgürlük

Gadamer, bilhassa Ranke ve yanı sıra diğer başka düşünürler üzerinden güç ve özgürlüğe ilişkin hermenötik refleksiyonlara da yer verir. Onun, Ranke'den hareketle ortaya koyduğu belirlemelere göre, ontolojik olarak, güç içselliktir. Bundan sebep Ranke şunları yazarken çok haklıdır: "Özgürlüğe güç eşlik eder." Çünkü kendisini ifadesinden daha fazla olan güç daima özgürlüktür.Bunun tarihçi için belirleyici önemi vardır. Zira tarihçi herşeyin farklı olmuş olabileceğini ve her eylemde bulunan bireyin farklı şekilde eylemde bulunmuş olabileceğini bilir. Tarihi oluşturan güç mekanik güç değildir. Ranke, tarihi oluşturan gücü, "çiçeklenerek artan tohum niteliğindeki güç" diye adlandırarak ve bu gücün "her insani aktivitenin asli ve ortak kaynağı" —Ranke için bu özgürlüktür— olduğunu söyleyerek, mekanik güçle aradaki farklılığı özellikle belirtir.[29]

Düşünüre göre, direnç göstermenin kendisi de gücün ifadesidir. Fakat bu durumda bile güç, bilincine varılarak, içselleştirilerek tecrübe edilir. İçsellik, gücü tecrübe etme modudur; çünkü güç, doğası gereği yalnızca kendisiyle ilişkilidir. Güç hâliyle özgürlükle de ilgilidir. Özgürlük ise sınırlıdır ve bu da bir çelişki değildir. İnsan, ne kadar özgür olursa olsun, kim olduğu; kimliği, dilin aracılık ettiği tarihsel boyutlarının bir fonksiyonu olduğu için, daima belirli bir tarzda sınırlanmış ve belirlenmiş durumdadır.[30]Özgürlüğün sınırlılığı, gücün doğasından da anlaşılabilinmektedir. Ranke'nin 'özgürlük, zorunluluğun yanı başında durur' ifadesi de bu duruma işaret etmekte ve zorunluluk burada, özgürlüğü dışarıda bırakan neden değil, gücün muhataplarını özgürleştiren direnç olmaktadır. Tarihçiler, kullandıkları, güç, etki, belirleyici eğilim gibi kavramların tümüyle tarihsel varlığın özünü ifşa etmeye çalışırlar. Onlar bunu yaparak ideanın tarihte tam temsiline ulaşamayacağını ima ederler. Olayın anlamını oluşturan eylemde bulunanların planları ve görüşleri değil, tarihsel güçleri ifşa eden tarihsel etkilerdir. Tarihsel gelişmenin asıl temeli, bireyin monadik sübjektivitesi değil, tarihsel güçlerdir. Güç daima, yalnızca bir güçler oyunu olarak gerçektir ve tarih sürekliliği yaratan güçlerin bu oyunudur.[31]Gadamer bakımından, gerçekten de, her bireyselleşmeyi zaten karşı karşıya kaldığı gerçeklik karakterize eder. Bireyselliğin sübjektivite değil canlı bir güç olmasının nedeni de budur. Devletler bile, Ranke için bu tür yaşayan güçlerdir. Devletler, ona göre, "evrensel olanın unsurları" değil, bireysellikler, yani "gerçek ruhani varlıklardır." Ranke, devletlerden, onlara varlık kazandıran şeyin kendi yaşayan güçleri olduğunu ve bir insani yaratı ya da arzu veya insanların tasarladıkları bir plan olmadığını göstermek için "Tanrı'nın düşünceleri"[32] diye söz etmekten geri durmaz.

3. SONUÇ

Sonuç kısmında ilk olarak ve bir eleştiri sadedinde şu söylenmelidir: Gadamer'in, iddiası 'hakikat' olan felsefi hermenötiğinin, siyasala daha belirgin ilgi duyması; makro düzeydeki devlet, hegemonya, egemenlik, sosyal-siyasal sınıf ve statüler gibi fenomenlerin yanı sıra mikro ve yine makro düzeyde iktidar ilişkilerinin ve onun zemininde yükselen bütün yapı, aksiyon ve işlerliklerin anlaşılması/yorumlanması üzerinde daha açık kalem oynatması beklenirdi. İkinci bir husus ise, diyalog, ufukların kaynaşması, 'ötekine açıklık', siyasal iletişim gibi parametreler itibarıyla bakıldığında Gadamer'in hermenötiğinin evrenselliğe ve dolayısıyla da kapsayıcılığa yönelik bütün "teorik" iddialarına karşın, kendi "pratik/uygulamalı" hermenötiği böyle vuku bulmamış, kültürlerden bir tekil (evrensel değil!) kültür olan Batı bilim ve felsefesinin ufukları

[29]Gadamer, Hakikat ve Yöntem —Birinci Cilt— …, s. 286; Gadamer, PhilosophicalHermeneutics… s. 5.
[30]Brice R. Wachterhauser, "Söylediğimiz Şey Olmamız Gerekir mi? İnsan Bilimlerinde Hakikat Üzerine Gadamer", (Türkçesi: Hüsamettin Arslan), içinde: Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler…, s. 141.
[31]Gadamer, Hakikat ve Yöntem —Birinci Cilt— …, s. 286-288.
[32]Gadamer, Hakikat ve Yöntem —Birinci Cilt— …, s. 288.

içinde kalmıştır. Yani Gadamer'in fiili hermenötiğinin diyalogu ancak Batı'yladır. Nazara alınan öteki, Batı'lı ötekidir. Eleştirel şekilde odaklanılmış da olsa öne çıkarılan akıl Batı aklıdır. Sözü edilen insanî, tarihsel tecrübe alanları, kullanılan vokabüler ve argümanlar, onlar da Batı (evrensel değil!) kültür ve medeniyet havzasına ait olanlardır. Mevzu siyasal iletişimin muhatabı yine Batı'dır. Ufuk Batı/lı ufkudur. Kültür Batı kültürü, kaynaklar Batı kaynakları, gelenek Batı geleneğidir.

Gadamer, felsefi hermenötiğin, insanın dünyayla ilgili bütün kavrayışı için ve dolayısıyla bu kavrayışın kendisini ifşa ettiği bütün farklı formlar için temel bir öneme sahip bulunduğunu savunmakta ve onun 'her yerdeki' hermeneutik boyutu açığa çıkarmayı görevi olarak kabul ettiğini düşünmektedir. Her yerdeki: İnsanlar arası iletişimden toplumun manipülasyonuna; toplumdaki bireyin kişisel tecrübesinden bireyin toplumla karşı karşıya gelme tarzına; dini, sanatı ve felsefeyi inşa ettiği şekliyle gelenekten özgürleştirici refleksiyondan geleneği menteşelerinden çıkaran devrimci bilince[33] değin, az öncede söylendiğince insanın dünyayla ilgili bütün kavrayışı; anlamlandırması/yorumlaması hermenötiğin 'kapsama alanı' içinde bulunmaktadır. Formatlanmış oldukları kurumsal biçimleriyle sosyal bilimlere karşı soğuk bir tutum benimseyen Gadamer, Alman geleneğindeki Geisteswissenschaften tarzına da, ondan ciddi ölçüde beslenmekle beraber, nihai tahlilde aynı şekilde soğuk bir tutum takınmıştır. Düşünüre göre aslında sadece müesses sosyal bilim değil, bu bilimle zıtlaştığı düşünülen Geisteswissenschaften da, insan, toplum, medeniyet, evrensellik, bilim, yöntem gibi fenomenler itibarıyla karşısına aldığı Aydınlanma'nın ve Aydınlanmacılığın ufukları ve sınırlamaları içinde kalmaktadır. Şöyle ki, modern bilim nasıl ki doğayı bilimsel araştırmanın güvenilir bir açıklamasını yaptığı ve dolayısıyla kontrolünü mümkün kıldığı bir süreç diye görüyorsa, güvenlik ve kesinlik arayışındaki insanî Geistda "hayatın kavranamazlığının" karşısına aynı şekilde bilimsel addedilen anlamayı çıkarmaktadır. Geisteswissenschaften'daki bilginin; hayatın sosyal ve tarihsel gerçekliğini, hayatın nihai şekilde kavranamazlığına rağmen, güvenlik ve kesinlik sağlayacak ölçüde ifşa edeceği varsayılmaktadır. Böylece Geisteswissenschaften'ın da müesses "yöntemli" doğa bilimlerininkiyle aynı objektiviteye sahip bulunduğu varsayılmış olmaktadır.[34] İşte bu suretle Aydınlanma; kendi müesses bilimsel metodolojisinin eleştirisi ve kendisine karşı çıkılması üzerinden bile yeniden işlerlik kazanarak varlık ve gücünü sürdürmüş olmaktadır.

Düşünürün, "Tarihsel varoluşumuzun sonluluğu dikkate alındığında bütünüyle eşsiz, doğru yorum fikrinde saçma bir şey var görünüyor." şeklindeki yaklaşımının da, 'hermenötiğin; haklı olabileceği inancıyla ötekini dinleme yeteneği olduğu'[35] yönündeki vurgusunun da salt yöntem sathında kalan ifadeler addedilemeyecekleri açıktır. Anılan söylemler: Katı-kesin, temel(lendirme)ci, dizayn ve kontrol edici belirlemelere karşı çoğulculuk, diyalog, farklı kültür ve ufuklara sempati, uzlaşma, tarihsel-toplumsal-siyasal tecrübe, gelenek ve pratiklerin önemsenmesi, "kavramlaştırılamayan" tarihsel hakikatlere de açık—olmaklık, öznel ufukların sınırlılığını aşma yolunda iletişim, işbirliği ve dayanışmaya gitme… gibi yönler itibarıyla doğrudan siyasal anlamlara sahiptirler. Bu siyasallık minvalinde şu da eklenmelidir: Zamanı, tarihi ve dili—aşan evrensel bir bilim, evrensel bir sosyal bilim olamayacağı için evrensel bir siyaset bilimi de olamaz. Var olan entiteler farklı farklı bilimler ve farklı farklı siyasallıklardır. Devletler, iktidarlar, hegemonyalar, ideolojiler… hangi siyasal entite ele alınırsa alınsın, onların her biri kendi tekilliğiyle, kendi tarihsel zeminiyle, özgün bağlamıyla, içinde yer aldığı yine tekil kültür yahut gelenek ile anlaşılabilinecek/yorumlanabilecek olan farklı, çoğul siyasal fenomenlerdir.

---

[33]Gadamer, "HermeneutikRefleksiyonun Kapsamı ve Fonksiyonu" (Türkçesi: Hüsamettin Arslan), içinde: Retorik Hermeneutik ve Sosyal Bilimler… s. 1.
[34]Gadamer, Hakikat ve Yöntem —Birinci Cilt— …, s. 332-333.
[35]Gadamer, Hakikat ve Yöntem —Birinci Cilt— …, s. XVI, 168.

Sonuç bölümünde Gadamer'in hermenötiği açısından belirtilecek bir diğer husus, tekraren, şudur: Batı Avrupa bilimindeki evrenselci ve mekanik kesinlik; kesin evrensel nomotetik epistemolojik temellendirmeler, burada söz konusu değildir. Bu bütünüyle eşsiz doğru yorum fikrinin savunulmaması, yukarılarda da değinildiğince, aynı zamanda özetle, siyaseten de, iletişime, diyaloga ve çoğulculuğa açıklık demektir. Ayrıca şu söylenmelidir: Gadamer'inkendi felsefi hermenötiği bir meta-hermenötikniteliği taşımamakta, o daha ziyade ancak pratik anlama veya anlama pratiği devam ettikçe geliştirilebilecek bir ontoloji olmaktadır. Farklı bir ifadeyle, düşünürün kendi hermenötiği, hermenötik üzerine teorik bir söylem değil bir anlama/yorumlama ve elbette ki uygulama faaliyetidir. Salt söylem boyutu itibarıyla bakılsa dahi meta-hermenötik nitelikli hermenötik de, hermenötik pratiğini/uygulamasını etkileyerek dönüştürdüğü için, nihai kertede yine sürekli bir insanî, toplumsal, siyasal anlama/yorumlama faaliyeti içinde yer alınmaya devam edilmiş olunmaktadır.

KAYNAKÇA

Arslan, H., Yavuzcan, İ.(2008). "Türkçe'de Gadamer'e Ön Söz", içinde: Gadamer, Hakikat ve Yöntem, Birinci Cilt. (Çev. Hüsamettin Arslan ve İsmail Yavuzcan), İstanbul:Paradigma.

Barthold, L. S.(2012). "Hans—Georg Gadamer (1900—2002). http://www.iep.utm.edu/gadamer/(19.07.2013).

Benton, T. ,Craib, I.(2008). Sosyal Bilim Felsefesi Toplumsal Düşüncenin Felsefî Temelleri, (Çev.ÜmitTatlıcan – Berivan Binay), İstanbul :Sentez.

Bernstein, R. J.(2002). "Hermeneutikten Praksise", (Ter. Hüsamettin Arslan), Retorik Hermeneutik ve Sosyal Bilimler İnsan Bilimlerinde Retoriğe Dönüş, (Der. ve Ter. Hüsamettin Arslan), İstanbul:Paradigma.

Bernstein, R. J.(2009). Objektivizmin ve Rölativizmin Ötesi Bilim, Hermenoytik ve Praxis.(Türkçesi: Feridun Yılmaz), İstanbul :Paradigma.

Dostal, R. J.(2002). "Gadamer: The Man and His Work", içinde: Dostal, Robert, J., (Ed.), The Cambridge Companion toGadamer, New York: Cambridge Uni. Press,.

Dostal, R. J., (Ed.).(2002).The Cambridge Companion to Gadamer. New York: Cambridge Uni. Press,

Duke, G.(2013). "Gadamer and Political Authority", European Journal of Political Theory.

Gadamer, H.G.(1977). Philosophical Hermeneutics. (Trans. and Ed. David E. Linge). University of California Press, USA.

Gadamer, H. G.(2002). "Eleştirmenlerime Cevap", (Çev. Hüsamettin Arslan), içinde: Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler, (Der. ve Ter. Hüsamettin Arslan). İstanbul :Paradigma.

Gadamer, H.G. (2002)."İnsan ve Dil", (Çev: Hüsamettin Arslan), içinde: İnsan Bilimlerine Prolegomena, (Der. ve Çev: Hüsamettin Arslan). İstanbul: Paradigma.

Gadamer, H.G.(2002). "Hermeneutik Problemin Evrenselliği", içinde: Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler, (Der. ve Ter.). Hüsamettin Arslan. İstanbul:Paradigma.

Gadamer, H.G.(2002). "HermeneutikRefleksiyonun Kapsamı ve Fonksiyonu". Retorik Hermeneutik ve Sosyal Bilimler İnsan Bilimlerinde Retoriğe Dönüş, (Der. ve Ter.). Hüsamettin Arslan. İstanbul: Paradigma.

Gadamer, H.G.(2002). "Kuşkucu Hermeneutik". Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler. (Der. ve Ter.). Hüsamettin Arslan.İstanbul: Paradigma.

Gadamer, H.G.(2004). “From Word to ConcepttheTask of Hermeneutics as Philosophy”, (Trans.).Richard E. Palmer, Krajewski, Bruce, (Ed.), Gadamer’sRepercussions Reconsidering Philosophical Hermeneutics, University of California Press, London, England.

Gadamer, H.G.(2008). Hakikat ve Yöntem I. (Çev.). Hüsamettin Arslan, İsmail Yavuzcan. İstanbul: Paradigma.

Gadamer, H.G.(2009). Hakikat ve Yöntem II. (Çev.). Hüsamettin Arslan, İsmail Yavuzcan. İstanbul: Paradigma.

Grondin, J.(2002). “Gademer’s Basic Understanding of Understanding”, içinde: Dostal, Robert, J., (Ed.), The Cambridge Companion to Gadamer, New York: Cambridge Uni. Press,

Heidegger, M.(2008). Varlık ve Zaman. (Çev.). Kaan H. Ökten.İstanbul: Agora Kitap,

Hekman, S.(1999). Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik. (Çev.).Hüsamettin Arslan – Bekir Balkız. İstanbul: Paradigma.

Kisiel, Theodore, “Geleneğin Vuku bulması: Gadamer ve Heidegger’in Hermeneutiği”. İnsan Bilimlerine Prolegomena. (Der. ve Çev.). Hüsamettin Arslan. İstanbul: Paradigma.

Krajewski, Bruce, (Ed.)(2004). Gadamer’s Repercussions Reconsidering Philosophical Hermeneutics. London: University of California Press England.

Lawn, C., - Keane, N.(2011). The Gadamer Dictionary. Continuum Int. New York: Publ., London,.

Misgeld, D.(2002). “Gadamer’inHermeneutiği Üzerine”, Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler. (Der. ve Ter. Hüsamettin Arslan). İstanbul: Paradigma.

Ormitson, G. L.,Schrift, A. D.(2002). “Hermeneutiğe Giriş”, Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler (Der. ve Ter. Hüsamettin Arslan). İstanbul: Paradigma .

Özlem, D.(1986). Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi. İstanbul: Remzi.

Özlem, D.(1993). Felsefe Yazıları. İstanbul: Anahtar Kitaplar.

Özlem, D(1998). “Doğa Bilimleri ve “Sosyal Bilimler” Ayrımının Dünü ve Bugünü Üzerine”, Toplum ve Bilim, S: 76, Bahar.

Özlem, D.(1998). “Evrenselcilik Mitosu ve Sosyal Bilimler”, içinde: Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek, (Yay. Haz. Tanıl Bora vd.). İstanbul: Metis.

Özlem, D.(1999). Siyaset, Bilim ve Tarih Bilinci. İstanbul: İnkılâp.

Özlem, Doğan(2002). “Değerler Sorununda Nesnelcilik/Mutlakçılık ve Öznelcilik/Rölativizm Tartışması Üzerine”, İçinde: Bilgi ve Değer Muğla Üniversitesi Felsefe Bölümü Sempozyum Bildirileri, (Ed: Şahabetin Yalçın).Ankara:Vadi.

Özlem, D.(2003). Bilim Felsefesi (Ders Notları). İstanbul: İnkılap.

Özlem, D.(2004). “Felsefe Kendisini Sadece Bir Salt Alana Hapsedemez, Kendisini O Salt Alanın Bilgisini Ortaya Koymakla Sınırlandıramaz.” (röportaj metni, G. Ateşoğlu, K. Hoşgör), Virgül, S: 73.

Palmer, R. E.(2009). “Hans Georg Gadamer”. http://plato.stanford.edu/entries/gadamer/(19.07.2013).

Risser, J.(2002). “In Memoriam: Hans—GeorgGadamer (1900—2002), Continental Philisophy Review 35.

Tatar, B.(2004). Hermenötik. İstanbul: İnsan.

Tatar, B.(1999). Felsefî Hermenötik ve Yazarın Niyeti.Ankara: Vadi.

Vincent, A.(2006). Modern Politik İdeolojiler. (Türkçesi: Arzu Tüfekçi) İstanbul:Paradigma.

Wachterhauser, B. R.(2002). "Söylediğimiz Şey Olmamız Gerekir mi? İnsan Bilimlerinde Hakikat Üzerine Gadamer".Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler. (Der. ve Ter.). Hüsamettin Arslan. İstanbul: Paradigma.

Warnke, G.(2002). "Hermeneutics, Ethics, and Politics", içinde: The Cambridge Companion toGadamer, (Ed. Robert J.,Dostal). USA: Cambridge Uni. Press,.

Zuckert, C. H.(1996). Postmodern Platos Nietzsche Heidegger Gadamer Strauss Derrida. USA: The University of Chicago Press,.

SOSYOLOJİDE YÖNTEM TARTIŞMALARI VE BİR İMKÂN OLARAK ÇİFTE-YORUMSAMA

Ebru Açık Turğuter[1]

ÖZET

Sosyolojinin kuruluşundan beri yöntem konusunda iki ana akım öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki; sosyolojinin kurucu akımı olan pozitivizmdir. Pozitivist akım genel olarak döneminin doğa bilimlerini örnek alan, açıklamaya dayalı, nesnel bilimsel bilgi ve yöntem üzerine yoğunlaşmıştır. Bu anlamda Aydınlanma geleneğinin bilimsel alanda cisimleşmiş hali olan pozitivist yöntem aynı zamanda günümüze kadar etkisini hissettiren 'aklın ve bilimin ışığında aydınlanma" taraftarlarının ideolojik anlamda destek aldıkları bir kaynaktır da. Bunun tam karşısında yer alan ve sosyolojik arenada pozitivizmin hemen ardından ortaya çıkan diğer akımda hermeneutik akımdır. Hermeneutik akım, nesnel olguların açıklanmasına değil anlamaya ve yorumlamaya yönelmiştir. Yorum değil yorumların olduğunu ve tekil olayların inceleme alanının oluşturduğunu savunan akım, dikkatini araştırmacının ulaştığı anlamaların yaşanmakta olan tarihsel, toplumsal yapı ile bağlantısına vermiştir.

Zaman içerisinde bu iki yöntem anlayışına, sosyoloji geleneği içerisinde pek çok alternatif öneren olmuştur. Bu çalışmanın konusunu bu alternatiflerden biri olan ve yöntem konusunda bir üçüncü yol öneren Giddens'ın 'çifte hermeneutik' anlayışı ve onun sosyolojiye sunacağı imkânlar oluşturacaktır. Çalışma, bu anlamda teorik bir tartışmadan hareket edecek ve sosyolojiye sundukları imkânlarla birlikte pozitivist ve hermeneutik yöntemlere kısaca değinilecek, ardından Anthony Giddens'ın penceresinden çifte- hermeneutik yöntem anlayışı ele alacaktır.

Anahtar Sözcükler: *yöntem, pozitivist yöntem, hermeneutik yöntem, çifte hermeneutik*

ABSTRACT

Two major methods have emerged since the foundation of sociology. The first one is positivism, the founding methodology of sociology, which has generally focused on explanatory, objective scientific knowledge and methods with reference to the natural sciences of that era. In this sense, positivism is the incarnation of Enlightenment in the scientific field and ideologically supports to the advocates of the idea of "the light of reason and science as a source of enlightenment".

Hermeneutics has emerged in the arena of sociology immediately after positivism and is straightly the opposite of it. Hermeneutics tends to interpretation and understanding, rather than explanation of objective facts. Arguing that there are multiple interpretations instead of a singular interpretation, and taking unique events as its field of examination, hermeneutics focuses on the links between the understandings comprehensions of the researcher and the existing historical, social structure.

In time, many have proposed alternatives to these two understandings of method within the sociological tradition. The subject of this study is Giddens's 'double hermeneutic', which was proposed as one of such alternatives as a third way, and the potentials it presents for sociology considering these theoretical discussions, this study will briefly examine the positivist and hermeneutic methods, along with the possibilities they present for sociology; and then discuss the double hermeneutic method through Giddens's viewpoint.

Keywords: *method, positivist method, hermeneutic method, double hermeneutic*

[1] Arş.Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ebruacik@mu.edu.tr

GİRİŞ

Sosyoloji, bir bilim olarak ortaya çıktığı andan itibaren iki önemli soru(n) etrafında şekillenmiştir. Bunlardan birincisi sosyolojinin konusunun ne olması gerektiği, ikincisi ise konusuna dair bu bilgiyi elde ederken kullanılacak yöntemin ne olacağı sorularıdır. Birinci soru kuramsal tartışmaları ikinci soru ise yöntem tartışmalarını başlatmıştır. Yöntem tartışmalarını başlatan ikinci sorunun sosyoloji kadar eski bir geçmişi vardır. Böyle bir geçmiş, içinde bu soruya cevap verenlerin kamplaştığı bir alanı da ortaya çıkartmıştır. 'Sosyolojinin araştırma mantığı 'açıklamaya' mı yoksa 'anlamaya/yorumlamaya' mı dayanmalı?" sorusundan kaynaklanan bu kamplaşmanın en etkili ve köklü geleneklerinden olan pozitivizm bir yanda yer alırken, diğer yanda ondan daha köklü ancak çok yönlü olan hermeneutik gelenek yer alır.

Tartışmanın ilk dönemden itibaren güçlü tarafı olan pozitivist gelenek; açıklamaya dayalı, nesnel bilimsel bilgi ve yöntem üzerinde yoğunlaşırken; ikinci gelenek olan hermeneutik gelenek nesnel olgulara ya da açıklamaya değil anlamaya ve yorumlamaya yönelmiştir. Bu farklı geleneklerin bilgi teorisine (epistemolojiye) ilişkin farklı anlayışlara sahip olmaları, dikkatlerini sadece genel-geçer bir bilgi teorisinin kurulup kurulamayacağına ilişkin çalışmalara vermeleri ve birbirlerine karşı geliştirdikleri uzlaşmaz tavırları; ilerleyen dönemlerde ortaya bir kriz çıkartmıştır. Bu krizin çözümü için pek çok düşünür ortaya alternatif çözüm önerileri üretmiştir. Bu çözüm arama sürecine dâhil olan Giddens uzlaşımcı bir tavrı tercih etmiştir.

Giddens'ın çözüm önerisi kendinden önce gelen geleneklerle hesaplaşmaya girmek ve onları aşmak şeklinde olduğu için çalışmada öncelikli olarak bu iki önemli geleneğin en önemli temsilcilerinin yöntem sorusuna verdiği cevaplara ardından da Giddens'ın bu konudaki çözüm önerilerine bakılacaktır.

POZİTİVİST YÖNTEM ANLAYIŞI: COMTE VE DURKHEİM

Yöntem tartışmalarını başlatan gelenek olan pozitivizme ve yöntem anlayışına bakarken öncelikli olarak karşımıza Aydınlanma düşünürleri ve onların genel olarak bilgi ve bilim anlayışları çıkmaktadır. 'Bize şu anda ne oluyor?' sorusunun cevabını arayan Aydınlanma, sadece güçlü bir sorgulama geleneğinin 18. yüzyıldaki görünümü değil aynı zamanda pozitivizminde besleneceği önemli bir düşünce geleneğidir. Gerek içinde barındırdığı toplumsal projelerle gerek bilgi ve eylemin bir aradalığını savunmalarıyla gerekse de bilim metafizik ayrımını yapmalarıyla pozitivizme kapı aralayan Aydınlanma düşünürleri pozitivist düşünürlerin bu anlamda selefleri olmuşlardır.

Aydınlanma düşünürleri gibi temel amacı, içinde bulunduğu toplumun yeni baştan düzenlenmesi olan Comte için çözüm, toplumu yöneten yasaların bilgisine ulaşacak olan ve toplumu konu edinen bir bilimin kurulmasıdır. Bu nedenle Comte, arzuladığı toplumsal reform ve düzenlemeyi, bilimsel temelleri olan bir felsefe yani kendi tabiriyle "pozitif felsefe" üzerine inşa edilmiş olan bir sosyolojiyi tesis ederek gerçekleştirebileceğini düşünmüştür. Bu da onu bilindiği üzere sosyoloji biliminin kurucusu yapmıştır.

Comte doğa bilimleri örneğinde kurmaya çalıştığı sosyolojiyi yine bu modele uygun yöntem anlayışıyla desteklemeye çalışır. Bu yöntem anlayışı gerek sosyolojinin ele alacağı konuya nasıl yönelmesi gerektiğini belirten ilk kuralları içeriyor olması açısından gerekse de sosyolojideki yöntem tartışmalarını başlatması açısından oldukça önemli bir noktada durmaktadır.

Comte'un ortaya attığı pozitivist yöntemin temel kabulleri şunlardır: her şeyden önce öznenin duyum ve algılarından etkilenmeyen, özneye dışsal bir dünya vardır. Dışımızdaki bu dünya ya açıktan ya da dolaylı maddi bir dünyadır. Sosyal bilim bu maddi dünyada sosyal nesneleri inceleme konusu yapıp belirli kriterlere göre hareket eder ve güvenilir ölçme araçlarının yardımını da alırsa doğru ve kesin bilgiye ulaşabilir (Çelebi, 2007:134). Sosyoloji bunu yaparken hiyerarşik olarak sıralanmış diğer bilimlerin yöntemlerini çeşitli derecelerde kullanır. Bunlar; gözlem (astronomide olduğu gibi), deney (fizik ve kimyada olduğu gibi) ve

karşılaştırma (biyolojide olduğu gibi)dır. Bir diğer yöntem olan tarihsel yöntem burada ihtiyaç duyulduğunda başvurulan bir alt kategoridir (Keat ve Urry, 2001:122-123).

Pozitivizm bu yöntemlerin ışığında yine empirist doğa bilimleri açıklamasını benimser ve bilimsel yöntemi nedensellik, açıklama ve ispat edilebilirlik üzerine kurmaya çalışır. Pozitivizm, bilimin ve bilimsel yöntemin, insanın zihinsel ve toplumsal hayatını araştıracak, bu disiplinlerin sosyal bilimler olarak kurulmasını sağlayacak biçimde genişletilebileceğini ve genişletilmesi gerektiğini ileri sürer. Daha da önemlisi, güvenilir sosyal bilimsel bilgiler oluşturulduğunda bu bilgilerin toplumdaki bireyler veya grupların davranışlarını kontrol etmek veya düzenlemek için kullanabileceğini savunur. Pozitivizm daha da ileri giderek, sosyal problemler ve çatışmaların sosyal bilimcilerin sundukları uzmanlık bilgileri temelinde ve ışığında çözülebileceğini varsayar (Benton ve Craib, 2008:39).

Comte'un öne sürdüğü bu bilim ve bilimsel yöntem anlayışı ona belirli bir duruş açısı sağlamıştır. Comte'un sahip olduğu bu bakış açısı doğa bilimlerinden bağımsız bir Geisteswissenschaften anlayışına şiddetle karşı çıkar. Bu anlamda O, Alman geleneğinin bilim anlayışının tam karşısında bir konumda yer alır. Comte, bilime tinsel kategorileri ve içebakışa dayalı deneyim anlayışını yeniden dâhil etmeye çalışan, kısacası doğa bilimlerinde kullanılan yöntemden bütünüyle farklı bir yöntem kullanan tüm anlayışları da reddeder. Comte, insan davranışıyla ilgili olarak, biri biyoloji diğeri sosyoloji olmak üzere sadece iki temel bilimin olabileceğini kabul eder. Fazlasıyla özel bir olgular öbeği olarak 'psikolojik' fenomenleri ele aldığı iddiasıyla ortaya çıkacak üçüncü bir bilim, ona göre, mitolojiden başka bir şey değildir (Tatlıcan, 2011:33). Bu da sosyolojinin tarih, anlama, yorum gibi önemli kavramalardan uzak durmasına ve sadece olgusallık özelliği (gözlem ve deneyin konusu olabilecek) olan ve açıklama temelinde kavranabilinecek alanlara yönelmesine neden olacaktır.

Bu yöneliş kendisinden sonra gelenlerce de devam ettirilmiş ve pozitivist yöntem güçlenerek sosyolojide tek yöntem haline gelmiştir. Bu durumun sürekliliğinin sağlanmasında etkili olan en önemli düşünür Emile Durkheim'dır. Comte'un belirli noktalarda takipçisi olan Durkheim, pozitivist yöntem anlayışını sistematik hale getirmiş ve ortaya attığı kurallarla tartışmayı çok daha ciddi bir düzleme çekmiştir.

Durkheim, her şeyden önce sosyolojinin akademik anlamda kurucusu ve pozitivizminde önemli bir temsilcisidir. Onun Comte olan yakınlığının en önemli sebebi, bilime olan inancı ve bilimin önderliğinde 'daha iyi bir toplum' yaratmak konusundaki isteğidir. Böyle bir amaca yönelik yazan Durkheim, teorisinde iki imgeyi çok etkili bir biçimde kullanmıştır. Bunlardan birincisi, kendi döneminde geçerli olan 'doğa bilimleri' imgesi ve bu imgeden hareketle oluşturulan bilim dilidir(Pope,2008:79).

Sosyolojide uygulanması için oluşturmaya çalıştığı yöntemi ve onu uygularken uyulacak kuralları özellikle Sosyolojik Metodun Kuralları (Durkheim, 1994) adını taşıyan kitabında açıklar. Durkheim, kitabında özenle izlediği üç önemli aşamayı sıralayarak yöntem anlayışını ortaya koymaya başlar. Öncelikli olarak ele alacağı olguyu sistematik bir şekilde tanımlar, ikinci olarak bu olguyla ilgili yapılan çalışmaları ve onunla ilgili tanımları tek tek ele alır. Toplumsal kaynaklı olmayanları ayrıntılı gerekçeler göstererek çürütür. Son olarak incelenen olgunun tamamen sosyolojik bir açıklamasını yapar.

Durkheim'ın pozitivist olarak algılanmasını sağlayan asıl faktör toplumsal olgulara olan vurgusudur. Ona göre bilimsel bir araştırma, ancak karşılaştırılabilir olgular üzerine dayandığı takdirde amacına ulaşabilir ve karşılaştırılması yararlı olacak bütün olguları bir araya getirebildiği ölçüde başarı şansı daha büyük olur. Durkheim, birey üzerinde dış baskı icra etmeye muktedir olan ya da ayrıca bireysel tezahürlerinden bağımsız kendine özgü bir varlığa

sahip olup, belirli bir toplum çerçevesinde genellik taşıyan sabit ya da sabit olmayan her yapma tarzını toplumsal olgu[2] olarak tanımlar (Durkheim, 1994:49).

Durkheim'ın yönteminin doğrudan temelini oluşturan önerme; toplumsal olguların şeyler gibi ele alınması gerektiğine ilişkin önermedir. Toplumsal olguların maddi şeyler kadar şeysel olduğunu iddia eder. Şeyler (olgular), algılarımızın ötesinde göremediğimiz gerçeklik değil, aksine duyu organlarıyla algıladığımız, hissettiğimiz, yaşadığımız, doğrudan gördüğümüz haliyle gerçekliktir ve şeylerin nasıl oluştuklarını saptamak da aslında onların nasıl bir şey olduklarını saptamaktır. Demek ki, belirli bir kademedeki olguları şeyler gibi ele almak, onları gerçeğin şu ya da bu kategorisi içinde sınıflandırmak demek olmayıp, onlar karşısında belirli bir zihinsel tavır almaktır. Bu anlamda matematiksel objeler istisna edilirse, her bilim objesi bir şey'dir (Aytekin, 1994:15-16).

Sosyolojinin araştırma nesnesi olan olguların ne olduğunu tanımladıktan sonra Durkheim deney, gözlem ya da istatistikî verilerinin birer şey olarak nasıl ele alınacağını gösterir. Bundan sonrada yönteminin temel öğesini ortaya koyar. Ona göre yöntemin temel ilkesi nedensel açıklamadır ve toplumsal olgulardan hareket eden her araştırma dikkatli bir şekilde bu yönteme uyarsa doğru ve kesin sosyolojik bilgiye ulaşır [3].

Böylece sosyolojinin temel kurallarını ortaya koyma teşebbüsünde bulunan Durkheim, "sosyolojik olan"ın ne'liğine dair fikirlerinde pozitivist doğa bilimi ve yöntemini temel alır. Tıpkı Comte gibi sosyal dünyaya bir doğa bilimcinin araştırma nesnesini ele aldığı gibi yaklaşma çabasında olan Durkheim, kendi pozitivist duruşunu şöyle ifade etmiştir: "Bizim temel amacımız, bilimsel rasyonalizmin alanını insan davranışlarını da kapsayacak sınırlara kadar genişletmektir. Bunu, geçmişin ışığında neden sonuç ilişkileriyle açıklanabileceğini ve bu neden-sonuç ilişkilerinin de gelecek için bir eylem kılavuzu oluşturabileceğini göstererek yapmak istiyoruz. Bizde pozitivizm olarak adlandırılan şey aslında bu rasyonalizmin ürününden başka bir şey değildir." (Durkheim, 2004:17).

Comte'un ortaya attığı ve Durkheim'ın sistemleştirdiği bu temellere dayanan bilim ve yöntem anlayışı önemli bir tartışmayı başlatır. Bu tartışma topluma ve insana ait olan konuların doğa bilimleri mantığı ve yöntemiyle ele alınamayacağı iddiası ile ortaya çıkar. Zira sosyal bilimlerde, doğa bilimlerinde olduğu gibi açıklamak ve genelleme yapmak her sosyal olayın kendine özgü şartları olduğundan oldukça zordur. İnsan tarafından oluşturulan sosyal dünya ancak kişinin diğer kişi ve kurumlarla etkileşimi sonucu oluşanlar olarak ele alınmasıyla ortaya konulabilir. Doğa bilimlerinde kullanılan açıklama yöntemi bu nedenle sosyal dünya için yeterli bir yöntem değildir. Comte ve Durkheim'ın öne sürdüğü ve doğa bilimleri örneğinden hareketle

---

[2] Ona göre, sosyologun inceleyebileceği toplumsal olgular üç gruba ayrılmaktadır. 1- Nüfusun, bölgesel örgütlenmenin ve teknolojinin (binalar, makineler) hacmi ve yoğunluğu gibi morfolojik yapıyla ilintili olanlar,2-Aile, din, politik ve ekonomik gruplar gibi, inançları ve pratikleri kapsayan toplumsal kurumlar,3- Ahlaki kavramları, dinsel dogmaları, politik ve ahlaki kuralları kapsayan düşünce akımları, kolektif temsiller (Swingewood,1998:134). Sosyolog araştırmacının ele alacağı üç önemli olgu grubu artık açık-seçik bir şekilde gözlerinin önüne serilmiş ve böylece karmaşık bir alan olan toplumun nasıl ele alınacağına ilişkin kafa karışıklığı bu şekilde giderilmiştir.

[3] Durkheim, toplumsal bir olgunun nedeninin yine toplumda aranması gerektiği düsturunun en iyi biçimde "İntihar" adlı eserinde tatbik etmiştir. Buna göre intiharların gerçek nedenleri olan toplumsal güçler bir toplumdan diğerine, bir dinden diğerine değişiklik gösterse de önemli olan bireyden değil, grup veya toplumdan kaynaklanmış olmalarıdır. İlk bakışta bireysel yapının bir sonucu gibi görünen intihar, gerçekte toplumsal yapının bir sonucudur. Her toplumun morfolojik ve sosyal yapısına göre, intihara kolektif eğilimi vardır. Bu durum belirli bir oranı geçmemek koşuluyla normaldir. Durkheim bu durumu sayısal veriler ve karşılaştırma yöntemiyle açıklar. Bu anlamda toplumsal bir olgu olan intihar, bireyin dışındadır ve birey üzerinde zorlayıcı bir gücü vardır (Durkheim,1986:426).

ortaya atılan bu araştırma yolları, onların hedeflediği kesin, nedensel ve objektif bilgi için geçerli sonuçlar veremeyecektir.

Pozitivizmi başta bu noktalar olmak üzere pek çok açıdan eleştiriler almıştır. Pozitivizmi eleştiren ve ona özellikle yöntem konusunda alternatif bir yöntem öneren asıl kişiler Hermeneutik gelenek içinden çıkan düşünürlerdir. Bu düşünürlerin eleştirileri ve ortaya attıkları alternatif yöntem anlayışları tartışmayı, açıklama-anlama karşıtlığına taşır. Açıklama taraftarı olan pozitivist, natüralist gelenek ve bunun karşısında yer alan hermeneutik gelenek sosyolojide iki kutbu olan ve günümüze kadar süren bir tartışmayı böylece şekillendirmiş olurlar.

HERMENEUTİK GELENEK VE YÖNTEM TARTIŞMALARI

Genel olarak insan eylemlerinin, sözlerinin, yarattığı ürünlerin ve kurumların anlamını kavrama ve yorumlama sanatı olarak tanımlanan hermeneutik, XIX. yüzyılda, pozitivizmin genel yöntem anlayışına ve doğa bilimlerinin yöntemini insan bilimlerinde de kullanılmasına karşı çıkmıştır. Dahası hermeneutik, insanı konu edinen tarih ve sosyoloji gibi disiplinlerin doğa bilimlerinin yönteminden farklı bir bilim anlayışına ihtiyacı olduğunu ileri sürer. Şöyle ki hermeneutik insanın doğa bilimlerinin varsaydığı şekliyle bir doğası değil tarihi olduğu düşüncesinden hareket eder. Pozitivizmin karşısında yer alan ve anlama temelli tüm diğer düşünür ve akımları (M.Weber, A.Schutz, E.Goffman, H.Garfinkel, A.Giddens) etkileyen hermeneutik Dilthey'den itibaren gerek bilim gerekse yöntem tartışmalarındaki pozisyonu itibariyle adeta pozitivizmin karşıt kutbunda yer alır.

Hermeneutiğin, XIX. yüzyıl başlarından itibaren 'anlama'nın genel bir bilimi haline getirilmeye çalışılmasında, önce F.D. Ernst Schleiermacher'ın daha sonra da Wilhelm Dilthey'ın önemli katkıları olmuştur. XIX. yüzyıla kadar hermeneutik sadece bir yorumlama etkinliğidir. Bu zamana kadar o, ister teolojide ister klasik filolojide olsun, sadece bu alanlarla ilgili bir araç, bir yorumlama tekniği olmakla sınırlı tutulmuştur. Schleiermacher ile birlikte hermeneutik sadece dinsel metinlerin yorumlanması ile ilgili olmaktan çıkmış ve evrensel bir niteliğe kavuşmuştur. Onun bu çabasıyla hermeneutik artık, her türlü yazılı ve sözlü ifadede karşılaşılan anlama ve yorumlama sorunlarıyla ilgili bir yönteme dönüşür. Ona göre, düşüncenin kurallarını araştıran 'mantık' ve düşüncenin ifadesinin kurallarını düzenleyen 'retorik' yerine, bundan böyle anlamanın kuralları üzerinde duran evrensel bir hermeneutiğe geçilmelidir(Bilen,2007:244).

Hermeneutiği bugün anladığımız anlamda doğa bilimlerinin yöntemine dair bir alternatif olarak tin bilimlerinin hizmetine sunan ilk kişi Dilthey'dir[4](1833-1911). Dilthey'e göre, F. Bacon'dan bu yana epistemoloji,'bilim' kavramına hep doğa bilimi örneğine göre konumlandırılmak istenmiştir. Başka bir deyişle, yeniçağın epistemolojisi bilim ile doğa bilimin kavramlarını özdeş kılmıştır. Böyle olunca da insani ve toplumsal olaylar ya hukuk, politika öğretisi gibi normatif disiplinlerin konusu yapılmış ya çağlar boyunca bir türlü bilim statüsü tanınmayan ve daha çok yarı edebi, yarı bilimsel bir yazıcılık türü sayılan tarihe ya da Comte'un pozitivizminin elinde, doğa bilimi örneğinde melez bir sosyolojiye bırakılmıştır (Özlem, 2001:179-180).

Dilthey böyle bir durumun devam edemeyeceğini kesin bir dil ile belirtir. Dithey'de, insanın doğanın yasalarını, doğada olup bitenleri değil, insanın bizzat kendisini, kendi tarihini, kendi kültürünü, kendi ürünlerini, kendi oluşturduğu evreni, kısaca kendi ruhunu bilmesi ve anlaması söz konusudur. Zira insanın doğası yoktur, tarihi vardır. O halde insan bilimleri, konusu olan insanların etkileşiminin ürünüdür. Dilthey'in çabası da insanın tarihsel gelişimi üzerine yaptığı

[4] Dilthey, her şeyden önce Alman Tarih Okulu içinde yetişmiş büyük bir kültür tarihçisi ve biyografi yazarıdır. Yani o, bilim olarak tarihin sorunlarını bu bilim içinden gelerek tanımış ve aynı zamanda tarihin Almanya'da bilim olarak gösterdiği güçlü gelişmeyi yakından izlemiş olan bir filozoftur.

çalışmalarını, doğa bilimleri karşısında bağımsız bir bilimler sınıfı olarak kurmak ve temellendirmektir (Taşdelen, 2008:109-110)

Bu çabanın önemli varış noktası 'tin bilimlerinin yönteminin ne olması gerektiği' sorusuna cevap arama olmuştur. Dilthey, tin bilimlerini yorumsamacı disiplinler olarak düşündüğü için, hermeneutiği tin bilimlerinin yöntemi olarak temellendirmeyi denemiştir. Zira tin bilimleri, doğa bilimlerinden farklı olarak öncelikle kurallılığa yönelmekten çok, tarihsel olarak özel ve benzersiz olana yönelir. Bu durumun doğal sonucu olarak insana özgü eylemler bir neden-sonuç bağlamı içinde görülmezler. İnsana ait eylemlere doğa bilimlerinin açıklayıcı yönteminden çok, tin bilimlerinin anlamaya yönelik yöntemi uygundur. Dilthey, bu nedenle Alman idealizmi ve onu izleyen felsefi sistemlerle altın çağını yaşamış olan 'aklın metafiziğini' ve Comte'un pozitif felsefesini[5] toplumsal ve tarihsel düşünce önünde iki engel olarak görür. Comte'un önerdiği yeni bilim tin bilimlerini doğa bilimlerine indirger. Oysa Dilthey'in temellendirmeye çalıştığı tin bilimleri, doğa bilimleri gibi 'açıklamaya' değil insana ait dünyayı anlamaya ve yorumlamaya yöneliktir (Toprak, 2003:58-59). Anlamak, bize bireysel kişilerin dünyasını ve dolayısıyla da bizim kendi yapımızdaki imkânları açar. Anlamak sadece bir düşünme eylemi değildir, aynı zamanda o yer değiştirme ve başka bir kişinin yaşanmış tecrübesinde karşılaştığı dünyayı yeniden tecrübe etmektedir (Palmer, 2003:147-157).

Buradan bakıldığında Dilthey hem pozitivizme alternatif bir bilim ve yöntem anlayışı ortaya koyar hem de kendinden sonra gelen ve anlama dayalı teoriler üreten düşünürleri (Weber başta olmak üzere, Schutz vs.) etkiler. Böylece sosyoloji açıklamanın yanında bir alternatif olarak anlamaya ve yorumlamaya yönelir. Anlamaya çalışılan şeyin birey ve bireyin eylemi olmasıyla sosyolojide eylem ve birey kavramları daha da önemli hale gelir. Sosyolojide bu imkanları kullanan, yöntem konusunda pozitivizmin ve hermeneutiğin tam orta noktasında bulunan, teorisine eylemi, bireyi ve anlamayı dâhil eden Weber uzlaşımcı bir tavırla yöntem tartışmalarına bir son vermeye çalışır.

MAX WEBER'İN SOSYOLOJİSİ VE YÖNTEM ANLAYIŞI

Yöntem tartışmalarında önemli bir durak olan Weber, zamanının yöntem tartışmalarına genel olarak metodolojik hastalık adını vermiştir ve bu nedenle yöntem üzerine çalışmaların zorunlu olduğuna işaret etmiştir (Hekman, 1999:11). Weber, uzlaşımcı tavrı gereği, bir yöntem dikte etmekten ziyade, sosyal olguları daha anlaşılabilir bir düzeyde ele alma gayreti içine girmiştir. O, her iki gelenekten de etkilenmiş ve bu etkilenim sonucunda yöntem tartışmalarını daha esnek bir zemine taşımıştır.

Her iki gelenekten etkilenen Weber'in pozitivist yanı, sosyal bilimlerde her türlü felsefî ya da metafizik öğeye kuşkuyla yaklaşmasında ve sosyolojinin bir bilim olmak için nedenselci ve genelleştirici olması gerektiği noktasında görülür. Ona göre doğa bilimlerini örnek alan pozitivist bilim anlayışı, kültür gerçekliğinin özgüllüğünün kavramaktan uzak, indirgemeci bir anlayıştır ve oldukça sorunludur (Özlem, 1990:78). Bu nedenle onun asıl teorik dayanak noktasını, Almanya'da gelişen ve D. G. Herder ile başlayıp Alman Tarih Okulu'ndan Dilthey'e kadar uzanan bir gelenek içinden çıkan tarihselci bir anlayışta bulabiliriz.

Weber'in hermeneutiğe yaklaşması ise sosyolojiyi bir kültür bilimi olarak görmesiyle başlar[6]. Weber için sosyoloji, eninde sonunda bir 'kültür bilimi', bir 'tarihsel bilim'dir.

---

[5]Dilthey'e göre, pozitivist yöntem, bilim kavramının içeriğini, bilme olayını doğa bilimsel bir uğraşıdan çıkarılmış kavramlara göre belirleyen bir anlayışa göre saptamış ve buradan yola çıkarak, hangi entelektüel çabaların bilim adına ve rütbesine layık olacağına karar vermiştir. Bu yüzden de bazı pozitivistler, tarih yazımcılığını, toplum ve kültür alanını bir kısa görüşlülük ve yüzeysellikle bilim sınıfından atarlarken; başka bazı pozitivistler, bu bilimlerin asla doğa bilimleri gibi gerçeklik hakkında yargılar veremeyeceğini kabul etmekle beraber bunların da doğa bilgisine göre kurulmalarının zorunlu olduğuna inanmışlardır (Dilthey, 2011: 23).

[6]Hermeneutiğin Weber üzerinden sosyolojide kendini iyice hissettirmesi, kendini farklı yerlerde konumlandıran pek çok kişinin, pozitivizmi artan oranda eleştirmesine vesile olmuştur. Burada Marksist gelenek, feminist gelenek, fenomenolojik gelenek, bilim felsefesi içinde Kuhn, Feyrabend ve Popper başlıca konum alanlar olarak sıralanabilir.

Sosyoloji, tarihe yardımcı bir bilim olmasa da tarihsel teklikleri daha iyi anlayıp açıklamaya hizmet eden bir bilimdir. Sosyolojik kavramlar da bu halleriyle, tarihsel dönemlerin, tarihsel süreçlerin, birer teklik olarak toplumların açıklanmasında başvurulabilecek önemli kavramlardır (Özlem, 2003:15).

Weber'e göre "sosyoloji, toplumsal eylemi yorumlayarak anlamak ve bu yolla eylemi kendi akışı ve doğurduğu etkilerle birlikte nedenlerini ortaya koyarak açıklamak isteyen bir bilimdir"(Weber, 2004: 13). Bu tanımın kendisinde Weber'in gerçekleştirmek istediği uzlaşımı açıkça görebiliriz. Davranışın anlaşılması, onun ardında yatan belli bir anlam dünyasının varlığına; yorumlayarak anlaşılması, bu anlam dünyasının bir çırpıda tüketilecek bir tanım içerisine sıkıştırılamayacağına; davranışın oluşumunun ve yarattığı etkinin sebeplerinin açıklanması ise anlam dünyası içerisinde de belli düzenlilikler ve nedensel ilişkilerin bulunabileceğine işaret etmektedir. Bu yönüyle sosyoloji, toplumsal aktörün eylemini, evrensel doğa yasaları yerine, meydana geldiği toplumsal ve tarihsel gerçeklikler içinde anlamak ve onu bu gerçeklikler tarafından belirlenen bir akla-uygunluk ekseninde açıklamaktır (Yıldırım, 2006: 311).

Weber'in, böyle bir hedefi gerçekleştirmek ve yöntem tartışmalarını sonlandırmak için beş önemli hamleyi gerçekleştirmeye çalıştığını söyleyebiliriz. O, bilimsel anlamda geçerli ve güvenilir bilgiyi elde edebilmek yani toplumsal eylemi yorumlayarak anlamak için öncelikli olarak ideal tipler teorisini ortaya atar. İdeal tip teorisi, sosyolojinin bir 'bilim' statüsü kazanabilmesi için gerekli olan empiriklik ve rasyonellik taleplerini en uygun şekilde karşılayacak kavram türünü saptama girişiminin bir ürünüdür. Weber, sosyal olayların bir bütün olarak tam bir açıklığa kavuşmaması karşısında, açık-seçik, sınırlı ve soyut bir takım tiplerin yaratılması gereğine işaret eder. Amacı sosyolojik yöntemi belirli, sağlam ölçü tiplerle objektifleştirmektir (San, 1971: 23). İkinci olarak bilimsel güvenirlik için Weber bir parantez açar ve 'değerlerle ilişki' ve 'aksiyolojik yansızlık' gibi iki önemli ilkeyi ortaya atar. Değerlerle ilişki için araştırmacının, araştırmadaki taraflılığının kökeninde yatan kendi tercih ve değerlerinin öznelliğinin bilincine varması kriterini, yani entelektüel dürüstlüğün gerekliliğini vurgular. Aksiyolojik yansızlıkla da her türlü değer yargısının reddiyle ilgili kriterini öne sürer (Fluery, 2009:29).

Bu noktalardan hareketle Weber üçüncü olarak, doğa bilimleriyle sosyal bilimleri karşı karşıya getiren yöntem tartışmasında[7] sosyolojiyi tarihsel bir bilim olarak tanımlayarak doğa bilimleri yandaşlarının karşısında konum alır. Dördüncü olarak, tarihsel bir gerçeklik biliminin yandaşı olan Weber, araştırmanın ister istemez empirik doğasını belirtir. Weber'e göre, kavrayıcı bir sosyolojinin temel konusu bireyin eylemidir. Bu eylem, gelişiminin yöneldiği öteki'nin davranışına gönderme yaptığı ölçüde "toplumsal" olarak görülür. Bireylerin kendi eylemlerine bağladıkları öznel anlam nedeniyle, bu eylem başkalarının tavırlarını da dikkate alır ve akışı içerisinde onlardan etkilenir. Buradan hareketle ortaya koyduğu toplumsal eylem teorisinin odak noktasını, ötekinin davranışını değiştirme niyeti içinde ona yönelen bireyin eylemi oluşturur (Fluery, 2009:21-23).

Anti-pozitivist kamp olarak nitelenen ve sosyolojiye önemli bir eleştiri getiren bu dağınık görünümlü akım, dönemin ruhunu ıskalayan sosyolojiye ve pozitivist bilim anlayışının hegemonyasına aynı zamanda bir tepkidir de. Anti-pozitivist hareketle başlayan alternatiflere yönelme, sosyolojide klasiklere dönme ve onlarla hesaplaşmayı da beraberinde getirmiştir. Bu dönemde '*sosyolojide klasiklere dönme'* ve onlarla hesaplaşma, Parla'nın deyimiyle bir Weber Rönesans'ı başlatmıştır. Weber Rönesans'ı; 1960'larda Kennedy ile başlayan karizmatik lider anlayışının ortaya çıkması; Protestan etiğin giderek daha çok ilgi çekmesi, Weber'in bir düşünür olarak geniş bir bilgiye sahip oluşu ve akabinde yirminci yüzyılın sosyoloji çağı olmasıyla doruk noktasına ulaşmıştır (MacRae,1985:14). Weber'in yeniden keşfi için bakınız; MacRae,D.(1985). *Weber*. N. Vergin(Çev.). İstanbul: Afa.

[7] Yöntem savaşları ve Weber'in söz konusu savaşlarda edindiği konumu için Weber'in Sosyal Bilimler Metodolojisi adlı eserine bakılabilir, Weber,M. (2012). *Sosyal Bilimlerin Metodolojisi*. V.S.Öğütle (Çev.).İstanbul: Küre.

Weber son olarak, metodolojik bireyciliğin yanında da nedenselliği yönteminin temeline koyar. Ancak onun nedensellikten anladığıyla pozitivistlerin anladığı nedensellik arasında belirli farklar vardır. O, mekanik tek taraflı nedensellik modelini yetersiz bulur ve nedensel çoğulculuk[8] gibi bir anlama biçimini savunur (Freund, 1990: 183). Nedensellik basit olarak bir olayın diğer bir olay tarafından izlenmesi ya da ona eşlik etmesi (ihtimali) anlamına gelir. Ona göre, tarihi olayları-benzerlikler, tekrarlar, paralellikler- incelemek için bu yeterli değildir. Araştırmacılar tarihi değişmelerin anlamları kadar nedenlerine de bakmak zorundadır. Nedenselliğin sosyal bilimlerdeki konumuna ilişkin yeni bir formülleştirmeye giden Weber, nedenselliği ikiye ayırır ve yönteminde ona önemli bir yer verir. İkili nedenselliğinin birinci ayağını tarihsel nedensellik, ikincisini ise sosyolojik nedensellik oluşturur. Tarihsel nedensellik belirli bir tarihsel olayı yaratan benzer olmayan koşulları belirler. Sosyolojik nedensellik ise iki olgu arasında düzenli bir ilişkinin kurulmasını varsayar (Aron, 2000: 493). Weber, tarihsel ve toplumsal nedenselliğin farkını 'kapitalizm' ve 'bürokrasi' kavramlarını karşılaştırarak açıklamaya çalışır. Weber, kapitalizmi bir defalık tarihsel bir olgu olarak ele alır ve onu tarihsel nedensellikle anlayıp açıklar. Kapitalizm, Protestan Ahlakı'na dayalı yönüyle Batı'ya özgü bir olgudur. Buna karşılık toplumsal nedensellik örneği olan 'bürokrasi', farklı toplumlarda değişik biçimlerde ve yoğunlukta genel nitelikleri açısından tekrar eden bir olgudur (Özlem, 1990: 92). Böylece Weber, bireyi merkeze alan, eylem, niyet, nedensel çoğulculuk, anlama ve yorum üzerine bir sosyoloji ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak Weber'in yöntem anlayışı, on dokuzuncu yüzyıldan beri tarih, toplum ve kültür bilimleriyle uğraşan kişileri iki ayrı bölünmüşlüğe iten görüş açıları olan yorumlayıcı yaklaşım ile açıklayıcı yaklaşımı bütünleştirme amacındadır. Bu çaba açısından Weber, Giddens'ın en önemli öncüsüdür. Şöyle ki Giddens, daha önceleri Weber'in yapmaya çalıştığı gibi sosyoloji alanındaki iki ana gelenek olan pozitivist sosyoloji ile anlayıcı/yorumlayıcı sosyolojiyi birleştirme amacındadır. Ancak Weber, bunu etkilendiği hermeneutik gelenek doğrultusunda ve sosyolojinin, toplumsal davranışların sonuçlarını nedensel açıklama yoluyla yorumlayarak anlayan bir bilim olduğu tanımı ile yaparken; Giddens ise bunu, temel olarak her iki geleneği eleştirerek gerçekleştirmiş ve bu bağlamda, mevcut geleneklerden farklı olarak, özellikle yeni bir ontolojik, epistemolojik ve metodolojik zeminden hareket etmiştir (Taş, 2011:23).

GİDDENS VE YÖNTEM ANLAYIŞI

Bilimsel yöntem, doğa, toplum, birey hakkında doğru betimleme, anlama, yorumlama ve açıklama yapabilme hedeflerine ulaşabilmek için bilim insanının gösterdiği her türlü çabanın yol göstericisidir. Bu anlamda bir bilimsel çabayı diğerinden ayıran en önemli kriter, onun inceleme konusuna nasıl yöneleceği yani yönteminin ne olacağıdır. Yöntem tartışmalarını Comte'un pozitivist yöntem anlayışı ve ona karşı geliştirilen hermeneutik anlayışın karşılaşmasıyla başlatabiliriz. Pozitivizm empirist doğa bilimlerinin açıklamasını benimser, bilimi en üst ve hatta yegâne gerçek bilgi biçimi olarak görür. Bilimsel yöntemi, nedensellik, açıklama ve ispat edilebilirlik üzerine kurmaya çalışır. Pozitivizm, bilimin ve bilimsel yöntemin, insanın zihinsel ve toplumsal hayatını araştıracak, bu disiplinlerin sosyal bilimler olarak kurulmasını sağlayacak biçimde genişletilebileceğini ve genişletilmesi gerektiğini ileri sürer. Hermeneutik ise insanı yalnız bilen, bilme isteği ile doğaya sokulan bir varlık olarak tasarlayan empirist-pozitivist anlayışa karşıdır. Onun ilgisi insana ait dünyayı anlamaya ve yorumlamaya yöneliktir. Hermeneutik gelenek için yöntem söz konusu olduğunda açıklama yerine yorum hatta yorumlar vardır.

[8] Weber'in, nedensel çoğulculuk yaklaşımı,*Protestanlık ve Kapitalizmin Ruhu* arasındaki ilişkiyi incelediği aynı adlı çalışmasında görülebilir. Basit olarak Protestan ahlakın modern kapitalist ruhun yükselmesinde önemli faktörlerden biri olduğunu ileri sürer ve Protestanlığın tek neden olduğunu söyleyenleri yadırgar. Zira kapitalizmde diğer toplumsal olgular gibi tek nedenle açıklanamayacak kadar karmaşık bir olgudur.

Yöntem konusunda fikir bildiren bu iki gelenekle birlikte tartışma başlamış her ne kadar Weber bu tartışmayı uzlaşımcı bir tavırla çözmeye çalışsa da tartışmanın kendisi günümüze kadar devam etmiştir. Aslında tartışmada ibre, 1950'lere kadar pozitivist bilim ve yöntem anlayışını gösterir. Sözü edilen döneme kadar sosyal bilimlerde tam bir pozitivizm egemenliği söz konusudur, denilebilir. Bu durum ancak II. Dünya Savaşından sonra değişmeye başlamıştır. Sosyolojik anlamdaki"gerçekliğin nasıl bilineceğine" dair pozitivist açıklama artık yetersiz bulunmaya, eleştirilmeye ve ortaya yeni alternatifler konmaya başlanmıştır. Kendisi de bu çaba içinde olan Giddens, kendinden önce gelen ve ortaya çözülemez bir yöntem sorunu çıkartan geleneklerle hesaplaşmaya çalışır ve bu sorunun çözülmesi için her iki gelenekten çeşitli kavramlar ve yöntemler alır ve kendine göre formülleştirir.

Giddens'ın çözüm önerisi her şeyden önce, klasik sosyoloji teorilerinde yer alan yapı-eylem, anlama-açıklama, birey-toplum arasında doğan çelişkileri, dahası sorunları gidermeyi amaçlamaktadır. Bunun için yapıya karşı eylemi, açıklamaya karşı anlamayı, topluma karşı faili/aktörü ortaya attığı "yapılaşma teorisi"nde merkezi konuma yerleştirir.

Giddens'ın formülüne göre sosyoloji, tıpkı insanın ve toplumun yapısı gibi tarihsel ve sürekli devingen bir yapıya sahiptir, hatta olmalıdır. Sosyoloji teorilerinin sosyolojideki bu sürekli arayışı sadece toplumun karmaşık yapısından dolayı değil, dinamizminden de kaynaklanmaktadır. Toplumsal alan, doğa bilimlerinin konusundan çok farklı, insan unsuruna dayanan ve bu yüzden mekanik olmayan ve katı bir determinizmi reddeden çeşitliliği içermektedir (Giddens, 1993:159-160). Bu çeşitliliği ele almak için sosyolojinin yöntemi de çifte-hermeneutik olmalıdır.

Giddens'ın çifte-hermeneutik olarak formüle ettiği şey, sıradan faillerin gündelik dili ile sosyal bilimcilerce icat edilen teknik terminolojiler arasındaki mantıksal bağı içerir ve çifte hermeneutiğin içerdiği bu mantıksal bağ sosyal bilimci gözlemcinin faillerin hayatlarına yön veren kavramları tam anlamasına bağlıdır (Giddens,2002:35). Ona göre, sosyolojinin teori ve bulguları, bu kavram ve bulguların, ait olduğu anlam ve eylem evreninden bütünüyle ayrı tutulamaz. Meslekten olmayan yapanlar da kendi paylarına, uzmanlaşmış toplum gözlemcileri ya da toplum bilimcilerinin inceleme nesnesi olan etkinlik ve kurumların oluşmasına yardımcı olduğu toplum teorisyenidir (Giddens,1999:37). Meslekten uzmanlar olarak hâlihazırda zaten yorumlanmış bir dünyaya yöneliyoruz ve biz de çalışma alanımızla ilgili bulgular yoluyla bu dünyayı bir kez de sosyolojik açıdan yorumluyoruz. Bu nedenle sosyolojik bir çaba çifte hermeneutiği kabul etmekle başlar. Nitekim sosyoloji yapmak zaten daha önce inşa edilmiş bir dünyaya yönelmekle başlar.

Giddens'a göre çifte hermeneutiğin biri mantıksal diğeri de empirik olmak üzere iki boyutu vardır. Çifte hermeneutiğin mantıksal yanıyla Giddens; belirli bağlamda kişinin yaptığı şeyi betimleyebilmesini (bizzat fail veya faillerin etkinliklerini gerçekleştirirken bildikleri ve başvurdukları şeyleri bilmesini) gerektirdiği için bütün sosyal bilimlerin hermeneutik olduğunu anlatmak ister. Bu da ancak esas itibariyle betimlenen şeyin içinde yer almakla, sıradan failler ve sosyal bilimci araştırmacıların paylaştıkları karşılıklı bilgiye vakıf olmakla mümkündür.

Çifte hermeneutiğin empirik yanı da modern toplumsal düzenin gelişmesiyle yaygınlık kazanan kurumsal refleksivite olgusuyla daha belirgin hale gelmiştir. Burada iki yönlü bir ilişki vardır; ilişkinin bir ucunda toplumsal failler diğer yanında sosyal bilimciler yer alır (Tatlıcan, 2010:118-119). Buradaki karşılaşmadan -sokaktaki insanların kavramlarıyla sosyal bilimcinin kavramlarının bir araya gelmesi ve beslenmesi ile- ortaya çifte hermeneutik çıkar. Bu nedenle sosyolojinin asıl yöntemi işte bu yorumlama tarzı olmalıdır. Sadece faille gerçekleşen bir durum olmayan çifte hermeneutik, modern toplumlarda bu karşılaşma ve dönüşmelerden kurumsal bir refleksiviteye doğru evrilir. Çifte-hermeneutik hem dönüşen dünyayı anlamada bir imkân sağlaması açısından hem de failin refleksifliğini göz önünde bulundurması açısından önemli bir yöntemdir.

Sosyolog araştırmacı bu yöntemle, sadece incelediği alanı yorumsayıp dönüştürmez, aynı zamanda kendisi de dönüşür. Bu, sosyolojinin dünyada ne tür şeyler olduğunu belirlemesi için gerekli imkânı da içinde barındıran bir yoldur aynı zamanda. Tekrar edecek olursak sosyolog, farklı hayat tarzlarının sosyal bilimlerin betimleyici meta-diller içinde hermeneutik olarak açıklanması ve ilişkilendirilmesi yanında toplumun üretimi ve yeniden üretimini insan failliğinin bir ürünü olduğunun açıklanmasıyla ilgilenmek zorundadır (Giddens, 2003:213-214).

SONUÇ

Yöntem tartışmaları, sosyolojinin bir bilim olmak için ivedi şekilde cevaplaması gereken sorulardan oluşmuştur ve her düşünür kendi bilim anlayışına uygun bir yol tutmuş ve yine kendine göre bu soruları yanıtlamıştır. Bu yanıtlama çabası, bir bilim olma yolundaki sosyolojinin gelişimine önemli katkılar sağlayan bir sorular/sorunlar kümesini de beraberinde getirmiştir. Dönem dönem bu sorulara kesin yanıt getirme ve sorunlar kümesini dağıtma çabasında olan düşünürler olmuştur. Bu çaba günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir. Son dönem düşünürlerinden olan Anthony Giddens da kendi bilim ve yöntem anlayışıyla bu sorunlar kümesine eğilmiş ve çözüm önerilerini ortaya koymuştur.

Giddens, deyim yerindeyse modern toplumu araştıracak bir yöntemi geliştirme ve mevcut sosyolojik yöntemlerin kendi başına yetersiz olduğu gerekçesiyle eleştirerek onları sentezlemeye gayret etmiştir. Bu nedenle Giddens, öncelikli olarak kendinden önce gelen ve ortaya çözülemez bir yöntem sorunu çıkartan geleneklerle hesaplaşmaya girmiştir. Ve bu sorunun çözülmesi için her iki gelenekten çeşitli kavramlar ve yöntemler almış ve kendine göre onları düzenlemiş ve ortaya 'yapılaşma teorisi' ve 'çifte-hermeenutiği' koymuştur.

Giddens'ın formülüne göre sosyal bilimci, sosyal dünyayı, aktiviteleriyle kendisini üretenler ve tekrar tekrar üretenlerce, yani insan öznelerce anlamlı bir dünya olarak inşa edilen bir dünyayı inceler. İnsan davranışını doğru bir tarzda tasvir etmek, ilke olarak, bu davranış tarafından inşa edilerek oluşturulan hayat tarzlarına katılmaya imkân tanımaktadır. Bu gayet tabii, hermeneutik bir görevdir. Giddens, yapılaşma teorisinde failin bizzat gerçekleştirdiği eylemlerinin farkında, bilincinde olduğunu ve bu farkındalığın aynı eylemin bir sonraki yerine getirilişinde refleksivite sürecine tabi olduğunu vurgular. Refleksivite, yani kendi üzerine düşünebilme kapasitesine sahip faillerin hem kendi kendinin bilincinde olmalarını hem de toplumsal yaşamın süre giden akışının gözettiklerinin de farkında olduğu anlamına gelir. Bu nedenle sosyal bilimci bu farkındalığa sahip bir fail olarak zaten kendinden önce yorumlanmış bir dünyayı konu edindiğinin bilincinde olarak araştırmasını yürütmelidir. Nasıl ki failler davranışının üzerinde düşünüp sonuçlarının hesabını verirse araştırmacı sosyolog da araştırmasının hesabını verecek derecede self-refleksiyona sahip olmalıdır. Böylece kendinden önce yorumlanmış dünyanın kavramlarıyla kendi sosyolojik meta-dili ile ' insanlar nasıl birbirlerini anlayarak toplumu inşa ederler'sorusuna yanıt vermeye çalışan malıdır araştırmacı sosyolog hem araştırdığı konu ve alanı hem de kendi üzerine düşünmesini gerektiğinin farkında olarak eyler.

KAYNAKÇA

Aron,R. (2000). Sosyolojik Düşüncenin Evreleri. K. Alemdar (Çev.). Ankara:Bilgi.

Aytekin,E. (1994). Sosyolojik Metodun Kuralları.E. Aytekin (Çev.). içinde(s.7-11). İstanbul:Sosyal.

Benton T.,Craib, I. (2008). Sosyal Bilim Felsefesi: Toplumsal Düşüncenin Felsefi Temelleri.(çev.)Ü.Tatlıcan. İstanbul: Sentez.

Bilen,O. (2007). Çağdaş Yorumbilim Kuramları. İstanbul:Şule.

Çelebi,N. (2007). Sosyoloji Notları, Ankara: Anı.

Dilthey,W. (2011). Hermeneutik ve Tin Bilimleri.D. Özlem (Çev.).İstanbul: Notos.

Durkheim,E. (1986). İntihar. Ö.Ozankaya (çev.).Ankara:T.T.K.

Durkheim,E. (1994). Sosyolojik Metodun Kuralları. E. Aytekin (Çev.). İstanbul:Sosyal.

Durkheim, É. (2004). Sosyolojik Yöntemin Kuralları. C. Saraçoğlu (Çev.). İstanbul: Bordo Siyah.

Fluery,L. (2009). Max Weber.I.Ergüden (Çev.).Ankara:Dost.

Freund, İ. (1990). Max Weber Zamanında Alman Sosyolojisi. K. Tuncer (Çev.). Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi içinde (157-191). Ankara: Verso.

Giddens,A. (1993). New Rules of Sociological Method -A Positive Critique of Interpretitative Sociologies. Polity Press, Cambridge, 1976 (first published).

Giddens, A. (1999). Toplumun Kuruluşu: Yapılaşma Kuramının Ana Hatları. H.Özel(Çev.).Ankara:Bilim ve Sanat.

Giddens,A. (2002). Hermeneutik ve Sosyal Teori.H.Arslan (Çev.). Retorik,Hermeneutik ve Sosyal Bilimler içinde (s.23-38), İstanbul:Paradigma.

Giddens, A. (2003). Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları. Ü.Tatlıcan ve B. Balkız (Çev.). İstanbul: Paradigma.

Hekman, S. (1999). Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik.H. Arslan - B.Yıldız(Çev.).İstanbul:Paradigma.

Keat,R.,Urry,J. (2001). Bilim Olarak Sosyal Teori.N. Çelebi(Çev.) .Ankara: İmge.

MacRae,D. (1985). Weber.N. Vergin(Çev.).İstanbul:Afa.

Özlem, D. (1990). Max Weber'de Bilim ve Sosyoloji, İstanbul: Ara.

Özlem,D.(2001). Tarih Felsefesi.İstanbul: İnkılap.

Özlem,D. (2003). Felsefe ve Doğa Bilimleri.İstanbul: İnkılap.

Palmer,R.E. (2003). Hermenötik: Schleiermacher, Dilthey ve Gadamer'de Yorum Teorisi.Yrd.Doç.Dr. İ Görener (Çev.). İstanbul: Anka.

Taş,K. (2011). Anthony Giddens'ın Sosyal Teorisi ve Metodolojisi Üzerine Bir Değerlendirme. Hikmet Yurdu Düşünce Yorum, Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi,Temmuz-Aralık 2011,4,8,11-24.

Taşdelen,V. (2008). Hermeneutiğin Evrimi: Kesitler. Ankara: Hece Yayınları.

Tatlıcan,Ü.(2010). Anthony Giddens, 1900'den Günümüzde Büyük Düşünürler II içinde (s.3-133) İstanbul:Etik.

Tatlıcan,Ü. (2011). Sosyoloji ve Sosyal Teori Yazıları.Bursa:Sentez.

Toprak,M. (2003). Hermeneutik (Yorumbilgisi) ve Edebiyat. İstanbul: Bulut.

San, C. (1971). Max Weber'de Hukukun ve Meşru Otoritenin Sosyolojik Analizi, Ankara:Sevinç.

Swıngewood, A. (1998). Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi.O. Akınhay(Çev.). Ankara:Bilim ve Sanat.

Weber, M. (2004). Sosyolojinin Temel Kavramları.M. Beyaztaş.(Çev.). İstanbul: Efkâr.

Weber,M. (2012). Sosyal Bilimlerin Metodolojisi. V.S.Öğütle(Çev.). İstanbul:Küre.

Yıldırım, E. (2006). "Toplum Bilimlerinde Nesnellik Kavramı". Felsefe ve Sosyal Bilimler: Muğla Üniversitesi Felsefe ve Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildiriler Kitabı içinde (s.305–315). Ankara: Vadi.

YENİ SÖMÜRGECİLİK KOŞULLARINDA SOSYAL BİLİM VE BİLİMCİNİN KONUMLANIŞI

Ezgi Burgan[1]

ÖZET

İçinde yaşadığımız dünya, uzak topraklara yerleşerek ekonomik, toplumsal, kültürel bağımlılık kurma anlamında sömürgecilik tarihinin yükünü taşımaktadır. Çağımızda ise Said'in de ifade ettiği gibi, bu anlamdaki sömürgecilik büyük ölçüde sona ererken, yerini sömürgeciliğin yeni biçimine, topraklara yerleşmeksizin ekonomik, ideolojik ve kültürel tahakkümü ifade eden emperyal bir sürece bırakmıştır. Bu anlamda hem sömürgecilik hem de yeni sömürgecilik, yalnızca birikim ve ele geçirmeden ibaret değildir; aynı zamanda tahakkümle ilişkili bilgi yapılarının oluşturulmasını gerektirir. Dolayısıyla yeni sömürgecilik, bilgi yapılarında da bir dönüşüme işaret etmektedir ve sosyal bilime özgü epistemoloji ve metodolojiler de bu yeni durumdan bağımsız değillerdir. O halde bu süreç, sosyal bilim açısından nasıl bir anlam taşır?

Bu çalışmada, sosyal bilim ve bilimcinin konumlanışını, sömürgecilik koşullarında yeniden üretilen hikayede birbirine örümcek ağı gibi bağlı olan dört tür egemenlik biçimiyle -ırk, sınıf, cinsiyet ve tür egemenliği- ilişkili biçimde tartışmaya çalışacağım. Sömürgecilikle eklemlenmiş olan egemenlik biçimleriyle ilişkili olarak, sosyal bilim yeni süreçte nasıl bir dönüşüm yaşamaktadır? Peki ya bu alanda bilimcinin taşıdığı konumlanış potansiyelleri nelerdir? Bu sorular çerçevesinde tartışma yürüten bu çalışma, yeni koşullarda dönüşen sömürü biçimlerine karşı konumlanan bir sosyal bilim imkanı arayışı olarak görülebilir.

Anahtar Kelimeler: *sömürgecilik, yeni sömürgecilik, sosyal bilim, sosyal bilimci*

ABSTRACT

The world we live in carries the weight of the colonialism due to the fact that occupying distant lands and establishing economical, social, cultural dependency. Today as Said mentions, this kind of colonialism is mostly ended and replaced with an imperial process that means economical ideological and cultural domination without occupation of the land. Neo-colonialism signifies a change in the structures of knowledge and epistemologies and methodologies of social sciences are not an exception to this situation. Therefore what is the meaning of this process for social sciences?

In this paper, situatedness of social science and social scientist in colonial situation will be discussed in relation to four interlinked forms of domination – race, class, sexuality and species. What kind of a transformation is happening in social sciences in this new process in relation to colonialism and forms of domination? What is the potentials for social scientist for his/her situatedness in this process? This paper can be considered as a search for possibility for a place to social science to situate itself.

Keywords: *colonialism, neo-colonialism, social science, social scientist*

[1] Arş. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ezgiburgan@gmail.com.

GİRİŞ: SÖMÜRGECİLİKTEN YENİ SÖMÜRGECİLİĞE

Sosyal bilim ile sömürgecilik arasındaki ilişki sorunu, sosyal bilimin temel sorunlarından birisi olageldi. Bu sorununu diyalektik bir yöntemle işlemeye çalışacağım. Şöyle ki, sosyal bilim modern dünyanın inşasıyla birlikte ortaya çıkması yönüyle zemini sömürgecilik koşullarından bağımsız olmayan bir bilimdir; aynı zamanda sosyal bilim içinde bulunduğu bu koşulları tartışma, eleştirme veya besleme/geliştirme eğilimleri gösterebilir. Bu yönüyle de sosyal bilim sömürgeci koşulların kurduğu bir bilim olmasının yanı sıra sömürgeci koşulları kurma/bozma eğilimi gösteren bir bilim işlevi de görür. Dolayısıyla bu çalışmada bakacağım iki yön var: 1. yeni sömürgecilik kendini nasıl yeniden örgütler ve sosyal bilim alanında nasıl yeniden örgütler, 2. Sosyal bilimci yeni sömürgeciliğin kodlarıyla nasıl ilişki kurar ve bu ilişki sosyal bilimi nereye götürür? Bütün bunları dert edinmemin amacı da aslında şu soruya giden yolu çizmek: sosyal bilim alanında tahakkümcü olmayan bilgi yapılarının üretilmesinin yolları neler olabilir?

Elbette bahsettiğimiz koşullar sabit koşullar değildir. Sömürgecilik, 16. yy.'dan itibaren günümüze dek çok çeşitli aşamalardan geçen bir süreç olarak değerlendirilebilir. Bazı teorisyenler bu sürecin bittiğini, artık yaşadığımız dünyayı açıklamak için başka kavramsal araçlara başvurmamız gerektiğini söylerler. Ancak sömürgeciliği, Wallerstein'in (1997) belirttiği gibi, episodik bir olay olarak değil de yapısal-çevrimsel-dönüşümsel zamanuzayda bir süreç olarak okuduğumuzda onun bu yolda yeryüzünde etkili olan başka akımlar ve ideolojilerle eklemlenerek günümüzde kökeni eski sömürgeciliğe dayanan ama ondan farklılaşan yeni bir formda, dünyayı etkilemek üzere iş gördüğünü iddia edebiliriz. Örneğin 1920-30 yılları arasında Swaziland'ın sömürgeleştirilmesi episodik bir olay olarak görülebilir; ancak sömürgeciliğin ideolojik yapısı, kapitalizmin yapısal koşulları (yapısal zamanuzay), bu yapının kendini üretmesini sağlayan içsel çevrimleri (çevrimsel zamanuzay) bu koşulların karşılaştığı çatallanma anlarını ve aldıkları yeni biçimi (dönüşümsel zamanuzay) göz önünde bulundurduğumuzda yapısal-çevrimsel-dönüşümsel zamanuzayla bakmış oluyoruz. bu açıklama biçimi ise sömürgeciliğin olup bitmiş episodik bir olay olmadığını gösteriyor.[2]

Bu anlamda yeni sömürgecilik emperyal tahakkümün bir doğurgusu olarak, modern kapitalist sistemle ilişkili olarak çevre ülkelerde yaşanan bir süreç (Walerstein, 1997); fakat aynı zamanda bir ilişki, egemenlik ilişkisi yani hem sömürenlerin hem de sömürülenlerin ortak deneyimlerine (Said, 2004) işaret ediyor. Yani yalnızca birikim ve ele geçirmeden ibaret değildir; aynı zamanda tahakkümle ilişkili bilgi yapılarının oluşturulmasıyla ilgili. Bu ise dört tür egemenlik biçimiyle ilişkili: insanmerkezci egemenlik, erkek egemenliği, sınıf egemenliği ve ırk egemenliği. Bu egemenlik biçimlerinin birbirleriyle ilişkisi ve sömürgecilikle eklemlenmeleri, ikili-üçlü kombinasyonlarla çeşitli teorisyenlerce açıklanıyor; ancak ben bunların dördünün birlikte işlemesini ve sömürgecilikle ve elbette sosyal bilimle doğrudan ilişkisini tartışmaya çalışacağım. Başkaya'dan (2003) hareketle, bu egemenlik biçimlerindeki dönüşüme paralel olarak doğrudan sömürgecilik ve yeni sömürgecilik arasında üç ayırdedici dönüşüm ifade edebiliriz.

İlki: doğrudan sömürgecilik durumunda sömürgeciler sömürüyü gizlemeye çalışmıyordu, barbar halklara uygarlık götürdüğünü söyleyen medenileştirme misyonuna dayanıyorlardı; yani kendi adını söyleyen bir egemenlik söz konusu. Buna karşın yeni sömürgecilik durumunda adını söylemeyen bir egemenlik biçimi, yani okültasyon söz konusu. Sömürgelerin artık kapitalizme yük olmasıyla birlikte, medenileştirme misyonu yerini bağımlılık politikalarına, "kalkınma", "birlik beraberlik" söylemlerine ve "yardım edici", "iyiliksever" tutuma bıraktı. Bu, herhangi bir

[2] Ebru Yetişkin (2010) post ekinin zamansal bir sonra'yı işaret eden imasının yanısıra "öncekinin yerini alma" imasının bulunduğuna dikkat çeker. Oysa bir dönemin kapanıp ondan bağımsız bambaşka bir dönemin başladığını düşünmüyorsak, onun yeni bir formunun sürdüğünü düşünüyorsak, postkolonyalizm ifadesinin ikinci imasının risklerini göz önünde bulundurmak gerekiyor.

iyilik olmadığı gibi, her alanda daha fazla yoksulluğa, borçlanmaya ve tahakküme yol açtı. Bu eskiden olduğu gibi damgalama, ötekileştirme ya da kimlik anlatımları dahilinde işleyen bir sömürgecilik değil; tersine Engin Sustam'ın (2010) da işaret ettiği gibi, ulusaşırı alanda kapitalin anlatımları ve güvenlik kodları dediğimiz biyopolitik mikro iktidar söylemleri üzerinden nefes alan bir yeni sömürgecilik.

İkincisi: doğrudan sömürgecilik durumunda sömürülen halklar sistemin işleyişi ve yeniden üretimini sağlayan kurumsal mekanizmalardan dışlanmışlardı; buna karşın yeni sömürgecilikte, yeni uluslararası işbölümüyle birlikte, "katılım", "temsil etme", "seçim" gibi kavramlar ideolojik çabanın da bir ürünü olarak teşvik edilmeye başlandı.

Üçüncü olarak sömürgecilikte sistemin yeniden üretilmesi açık baskı ve zora dayalıyken, yeni sömürgecilik koşulları daha çok "rıza"ya dayanan egemenlik biçimi üretmeye başladı. Peki bu rıza nasıl oluşturulur? İşte burada, Birleşmiş Milletler ve çevresindeki uluslararası örgütler, yerli işbirlikçi sınıflar ve bilimciler karşımıza çıkıyor.

TAHAKKÜMÜN MANTIĞI VE SOSYAL BİLİM

Cornelia Mansfeld (1995), batılı doğa biliminin doğaya hakim olma ihtiyacının korkuya dayandığını açıklamak üzere Batı Afrika'dan dönerken yaşadığı bir olayı şöyle anlatır:

> "Brüksel'de, yolcuların büyük çoğunluğunu iş adamlarının oluşturduğu bir uçağa binmek zorunda kaldım. Yanımda Kamerun'da bir köylü kadının bana hediye ettiği sepet vardı. Sepet Avrupa zevkine göre tuhaf bir görünüm sergiliyordu. Önümdeki iki fizikçi, bir yandan çıkış yaptırıyorlar, diğer yandan enerji kaynağı olarak uranyumun tükenmesi üzerine konuşuyorlardı. Birisi "o zaman okyanusları oksijen haline dönüştürürüz" dedi. Hemen lafa karışarak kendisinin deli olup olmadığını sordum."Hiçbir şekilde" diye cevap verdi içgüdüsel olarak ve çok gereksiz şeyler söylüyormuşum gibi baktı., "bunların hepsi doğrudan doğruya finansman meselesidir" diye ekledi. Biraz sonra tekrar bana dönerek, çantamı çok garip bulduğunu söyledi. "İçinde yılan mı var? Sanki içinde yılan varmış gibi görünüyor!"Yalnızca sepetin Avrupalı olmayan biçimi, batılı bir fabrikada üretilmemiş olduğu açık gerçekliği, bizzat kendisini doğa hakimi olarak tahayyül eden Avrupalı mühendiste, korkulu, hayati tehlike arzeden bir doğa fantazisi yarattı. Sepette mango ve avokado vardı."

Bu hikaye yalnızca Batılı doğa biliminin doğaya hakim olma ihtiyacının korkuya dayandığını değil, aynı zamanda bu bilimin erkek egemen ve Avrupamerkezli kuruluşuna ve bu kuruluşun kadınlar, doğa ve sömürgeler üzerindeki şarkiyatçı bakışına da işaret ediyor. Korku ve bakış, bunlar başka bir sunumda daha ayrıntılı tartışılabilir ama benim burada tartışmak istediğim kadınlar-doğa-sömürgeler arasındaki bu ilişki yeni sömürgecilik sürecinde nasıl örülüyor, bu ağlar nasıl örülüyor? Ve sosyal bilim bu sürecin neresinde?

Bu süreci tartışmak için sosyal bilimin oluşum sürecine bakalım: Maria Mies'a (2011) baktığımızda şunu görürüz: "kapitalizmin geniş çaplı fethe ve sömürgelerin yağmalanmasına dayalı bir dünya sistemi olarak yükselmesiyle ve dünya pazarının ortaya çıkmasıyla birlikte, yeni ataerklerin sömürmek istedikleri kişileri *dışsallaştırması* ya da *yurtsuzlaştırması* mümkün hale geldi. Sömürgelerin, ekonominin ya da toplumun bir parçası olarak görülmesi artık son buldu ve 'medeni toplumun' dışına atıldılar. Avrupalı fatihlerin bu 'bakir' topraklara 'girişi' ile bu topraklar ve üzerinde yaşayanlar da 'doğallaştırıldılar' ve medeniyet getiren erkek tarafından sömürülmeyi ve terbiye edilmeyi bekleyen vahşi, yabani doğa olarak ilan edildiler." Fanon'un (2001) da belirttiği gibi sömürülenler, zoolojik terimlerle ifade edildi, "hayvanlaştırıldılar". Bu egemenlik biçimleri arasındaki ilişkide en aşağı tabaka daima hayvanlar oldu. Keller (2007) Carolyn Mercant'tan hareketle, modern bilim ve teknolojinin, bu zamana kadar canlı bir organizma olarak tasavvur edilen 'Toprak Ana'ya yönelik sert saldırı ve tecavüz temeli üzerinde yükseldiğine işaret ediyor. Keller (2007), yine bu bağlamda, modern bilimin babası Francis Bacon'ın, daha önce cadıların sırlarını ele geçirmek için kullanılan işkence ve sorgulamanın

aynısını doğanın sırlarını keşfetmek üzere kullanmayı savunduğuna dikkat çeker. Bu bilimsel yöntem, tıpkı yeni makinelerle cadı avları sırasında yoksul Avrupalı kadınlara disiplin altına alma ve medenileştirme misyonuyla işkenceler yapıldığı gibi, doğaya mekanik icatlarla işkence yapılacak kadın bedeni gibi davranır. Bacon'a göre doğa hizmete mecbur edilmeli, köleleştirilmeli, baskı altına alınmalı, parçalara ayrılıp incelenmelidir (Keller, 2007). Buradaki keşfedici göz, keşif bakışı, "bilimcilik" adına, neokolonyalist bilgi üretiminde sosyal bilimin aşina olduğu bir bakıştır. Özellikle antropolojinin bu gözden ciddi biçimde etkilendiğini söyleyebiliriz. Haraway, her zaman belirli bir konumdan gördüğümüzü ve hareketimizin hesabını vermeden istediğimiz an belirli bir konuma geçip yerleşemeyeceğimizi dolayısıyla görmenin her zaman görme kudretine dair bir mesele olduğunu belirtir. "Gözlerim, kimin kanından dokundu?" diye sorar Haraway (2010:106).

Sömürgecilik döneminde başlayan bu uluslarası işbölümü süreci –yani sömürgeci güçlerle bu güçlerin Afrika, Latin Amerika ve Asya'daki bağımlı sömürgeler arasında varolan yapısal bölünme ve dikey ilişki- yeni sömürgecilik döneminde yeni bir uluslararası işbölümü formuyla kendini göstermeye başladı (Mies, 2011). Mies'a (2011) göre bu yeni uluslarası iş bölümü, endüstrilerin çevre ülkelerde en ucuz işgücünü bulabilmeleri ve buralarda üretilen ürünlerin zengin ülkelerdeki tüketicilere sunulması stratejilerine dayalıdır; dolayısıyla bunun için kadınların pazara entegre edilmesi ve evkadınlaştırılmaları gerekmiştir. Kadınların kalkınmaya entegre edilmesi, kadınların toprak üzerinde daha çok kontrolü olması ya da kendi tüketimi için daha fazla üretmesi değildir; çünkü buradaki gelir para geliridir ve para geliri kadınların ancak pazarda satılabilecek birşeyler üretmesiyle yaratılabilir. Satın alma gücü, yoksul çevre ülke kadınları arasında düşük olduğu için, bu üretim satın alma gücüne sahip insanlar içindir. Mies'a (2011) göre, ikinci olarak bu entegresyon evkadınlaştırma[3] süreciyle yapılmıştır; kadınlar dünya çapında işçi değil, ev kadını olarak görülmüşler, yaptıkları işler ücretli emek değil, faaliyet olarak görülmüştür.

Tekrar buradaki diyalektiğe dikkat çekmek istiyorum: bilgi yapıları yaratma, yeni sömürgecilik koşullarında bilimin yeniden inşasının ve bilimin bu sürecin inşasındaki rolünün birlikte işlediği çelişkisini barındıran bir noktadır. İçinde yaşadığımız dünyada egemenlik ilişkileri ve bununla ilgili oluşan bilgi yapıları, yeni sömürgecilik koşullarıyla ilişkidir. Said'in (2004) analiz ettiği gibi, "Doğu" ve "Batı" inşa edilmiş, imgesel coğrafyalardır. Günümüzde sömürgecilik, yalnızca eski anlamına bağlı biçimde toprakları talan etmek biçiminde işlememekte, böyle olmadığında dahi, topraklar üzerindeki ilişkileri ve bilgi yapılarını etkileyen yeni bir sömürgecilik biçiminde işlemektedir. Said'in tahlilinden hareketle, günümüz toplumlarının yapısına bakıldığında yeni emek rejimleri ve birikim biçimleri ve ırk, sınıf, cinsiyet ve tür ilişkilerinin yeni sömürgecilik ve yeni emperyalizmden bağımsız açıklanamayacağı görülür.

Buradan hareketle sosyal bilime bakarsak; sosyal bilimin bu koşularla ilişkisi ilk olarak bu açıdan tartışılabilir: İlki, sosyal bilimin epistemolojisi ve yöntemi: egemenlik biçimleriyle ilişkisini nasıl kurduğu, kurup kurmadığı, nasıl bir yöntemle çalıştığı. Bununla bağlantılı olarak ikinci açı: sosyal bilimcinin araştırmasını kimin için yapacağı ve nasıl sunacağı (bilim-piyasa ilişkisi, üniversite-devlet-bilim ilişkisi, araştırmacı-araştırılan ilişkisi). Özellikle sosyal bilim söz konusu olduğunda bu üretim zincirinde üniversiteler daha da önem kazanıyor. Çünkü Doğan Özlem'in (2012) de belirttiği gibi, doğa bilimlerinin üniversite dışında da holdinglerin, büyük

[3] Wallerstein'e (2007) göre kapitalist sistem artı değer yaratmak üzere kadınları ve gençleri ve yaşlıları, düşük ücretlerle ve daha az güvence ile çalıştırmaya eğilimlidir. Artı değer yaratma yolu olarak da "ev kadını"nı icat etmiş, onun "çalışmadığını" yalnızca "eve baktığını" ileri sürmüştür. Cinsiyete dayalı iş bölümü bunun oluşumunda önemli bir etkendir ancak; dönüşümü oluşturan temel dinamik "cinsiyete dayalı iş bölümünün, başlangıçta Avrupa'da daha sonra gelişmekte olan ülkelerde, önceki bütün biçimleriyle kıyaslandığında artık cinse-özel etkinlikler yerine, az ya da çok para getiren etkinliklere dayanmasıdır." (Mies, 2008:248). Dolayısıyla "evkadınlaştırma" süreci, cinse-özel atfedilen işlerin yanısıra kısa dönemli, sözleşmesiz çalışma ve yarım zamanlı çalışma gibi çalışma türlerinde "kadınlar sınıfı"nın çoğunluğu oluşturduğu bir dönüşümü ifade eder.

firmaların enstitülerinde uygulama alanı bulabilmelerine karşılık; sosyal bilimler çok büyük ölçüde üniversitede faaliyet alanı bulabiliyor. Tahakkümün işleyişi günümüzde merkez ve çevre ülkeler açısından da farklılaşıyor. Bu, çevre ülkeler için merkezde üretilen Anglo-Amerikan dünyanın bilgisinin ithal edilmesi ve tüketilmesi biçiminde gerçekleşiyor ve sosyal bilimler de büyük ölçüde pazar ekonomisine eklemlenmiş bir sektör haline gelen güdümlü üniversite içerisinde güdümlü bilgi üretimi rolüyle değerlendirilebilir hale geliyor. *Üniversitas* idealini bir kenara bırakmış, bilimciliğe, doğallaştırma ve Kartezyen düalizme dayanan güdümlü üniversite ve güdümlü bilgi yapılarının üretimi söz konusu olabiliyor sosyal bilim için. Peki bu yapısal koşullardan güdümlü olmayan bir sosyal bilim inşa edecek pratikler üretmek mümkün değil mi? Hakikati perdelemek üzere hangi mitler, doğallaştırmalar ve düalizmler oluşturuldu ve bu perde nasıl ortadan kaldırılabilir? Ve de Spivak'ın (2010) deyişiyle "aşağıdakilerden öğrenmeyi öğrenmek" nasıl mümkün?"

SOSYAL BİLİMCİNİN KONUMLANIŞI

Sosyal bilimci yeni sömürgecilik koşullarında bu soruları sorduğunda, ve hakiki anlamda bu sorularla çalışmasını örmeye çalıştığında iradi varoluşunun ve özne oluşunun imkanı açılır diye düşünüyorum. Bu sorudaki imkanı tekrar sepet hikayesine dönerek sorgulayalım: Peki nasıl oldu da biz bu sepet hikayesine "inandık"? Nasıl oldu da, denizden uranyum çıkarmak bilimsel olarak kabul görürken, Avrupalı olmayan bir sepette mango ve avokado taşıyan ve bu "bilimsel" hikayeye şaşıran, şaşırabilen kadın deli, sepettekiler ise yılan addedildi?

Yaşamakta olduğumuz tarihsel-toplumsal sistem içerisinde dönüşüm anlarının gerçekleşmesi, iradi müdahalelerin varlığını gösterir. Fakat bu iradi müdahaleler nasıl gerçekleşecektir? Wallerstein'in (2005:48) deyişiyle "bir tarihsel sistem kendisini yeniden dengeye kavuşturacak mekanizmaları üretir, döngüsel ritimleri üretemez hale gelir" ve bundan sonra çatallanma anı başlar. "Bu bir tarihsel sistemden diğerine, toplumsal yaşamın örgütlenme tarzlarının birinden diğerine geçiş anıdır". Bu dönüşümsel değişimin mümkün olduğu anı sonuca götüren dinamiklerden biri, çatışan değer sistemlerine sahip olanlar arsasındaki politik mücadeleler, diğeri ise bilgi dünyası içindeki mücadelelerdir.

Sosyal bilim alanı için düşünüldüğünde, sosyal bilimin çeşitli egemenlik biçimleri ile ilişkisi içerisinde yaşadığı dönüşüm, doğrudan sosyal bilimciyi de içerecek bir oluş hali olarak görülebilir. Bu oluşta, bilimciler olarak bazen ezen ve bazen de ezilen konumda olabiliriz. Dolayısıyla her zaman belirli bir konumdan konuşuruz ve ürettiğimiz bilgi de belirli bir konumdan üretilen bilgidir.

Sosyal bilimci ya da entelektüel, Said'in (2000) belirttiği gibi, çağının insanıdır ve dolayısıyla yeni sömürgecilik koşullarıyla doğrudan ilişkilidir. Ayrıca Haraway'in deyişiyle konumlandırılmış bilgilerden söz ediyorsak, o zaman şunu da sormamız gerekir: bu sosyal bilimci nerede yaşayan bir sosyal bilimcidir, tahakküm enformatiğinin neresinde yer alır? Bunu aklımızda tutarak, Wallersteinci anlamda yeni bir sosyal bilimin inşasına giriştiğimizde karşımıza şu soru çıkar: "yeni sömürgecilik koşullarında tahakkümcü bilgi sistemlerine son vermeyi amaçlayan, dolayısıyla yeni sömürgecilik koşullarına son vermeyi amaçlayan, düalizmler arasında sıkışmayan, otoriter yerleşik sistemlere karşı muhalif tavır alabilen bir konumlanış nasıl mümkün?" Bu soruya karşılık olarak sosyal bilimlere sirayet eden yeni sömürgeci bilgi üretiminde araştırmacının konumlanışına dair iki duruş ve iki akım/yöntemden bahsederek bitirmek istiyorum. Göz ardı edemeyeceğimiz iki duruş: temsil ve epistemik şiddet/ihlal duruşlarıdır. Ebru Yetişkin'in de belirttiği gibi, sosyal bilimci için temsil sorunu, sömürülenin bilgisinin ve maddi varlıklarının sömürenin çıkarına hizmet edecek biçimde yeniden sunulması ve temsil edilmesi ile ilgili bir sorundur. Epistemik şiddet ise, hegemonik ilişkilerin yeniden üretilmesini sağlayan ve bu dengeyi güvence altına alan bir sessizleştirme programı olarak görülebilir. Spivak (1999:7), epistemik ihlal kavramını, "sömürge ve imparatorluk kurumunun gerektirdiği" egemenlik ve sömürü kavramlarıyla ilişkili olarak ele alır. Epistemik ihlal, "kendiliğin etnik ya da kültürel olarak temsil edilmesi ile yeni sömürgeci

tarafından üretilen yeni kodlamaların ve programlamaların içselleştirilerek mülk edinilmesi, bir mülk olarak muhafaza edilemesi ve bir süreklilik simularkının kurulması" olarak tanımlanabilir (Yetişkin, 2010:18). Bunun bir uzantısı, sosyal bilimcinin kendini etnikleştirerek ve kendini oryantalleştirerek özgün bir kimlik arayışının peşinde sürüklenmesi ve özeleştiriden yoksun bir bilgi üretimi yapması sorununu olarak karşımıza çıkar.

Yeni sömürgeci bilgi üretimiyle ilişkili tartışabileceğimiz iki akım ise çokkültürcülük/kültürel görececilik ve disiplinlerarasılıktır. Bu akımlar çok fazla ilgi ve aynı zamanda eleştiri topluyor. Spivak'a göre (2010) çokkültürcülük eski kolonyal bölgelerdeki madun grupların bilgi üretim ve dolaşım biçimine girişlerinin gerçekleşeceğini varsayma noktasında yanıltıcı bir akımdır. Spivak'a (2010) göre, çokkültürlülüğü ve kültürel görececiliği tanıyan neokolonyalist bilgi üretimi, yine eski kolonyal mekanlardaki kimliklerin heterojenliğin göz ardı eder. Dolayısıyla bu akım, ötekini hakkında bilgi toplanacak bir nesne olarak görür ve böylece "iyiliksever" çokkültürcüler çok kısa zamanda bilgisini edindikleri öteki hakkında ondan daha fazla bilgi sahibiymişçesine bir tavır alabilirler (Yeğenoğlu, 2012). Bu da "dışlanmışların dahil edildiği bir çoğullaştırmayı" ortaya çıkarır ve bu sınıf spesifik bir biçimde işleyerek öteki kimlikleri çevre ülkelere sabitlerken, ötekinin hakları söyleminden yararlanan bir sınıf oluşuyor (Yeğenoğlu, 2012). Meyda Yeğenoğlu'na (2012) göre benzer şey disiplinlerarasılık için de geçerlidir. Burada da dışlanmışların eklenmesiyle oluşan çoğullaştırma, farkı basit bir ek konumuna indirger. Ona (2012) göre bu ekleme mantığı var olan sistemi yerinden oynatmaktan uzaktır; çünkü burada sorun, ekleme yapılanın mevcudiyetinin ekleme yapılmadan önce bütünsel olduğunu varsaymaktır. Dolayısıyla disiplinlerarasılık, disiplinlerin varlığını baştan kabul eden bir terimdir. Bu da varolan sistemin kurduğu, çokdisiplinlilik-tekdisiplinlilik, kimlik-fark gibi düalizmlerin arasında kalmak anlamına gelir.

Dolayısıyla belki yeni sömürgeci bilgi üretimini aşındıracak olan şey, Ali Akay'ın (2012) da önerdiği gibi "disiplinler-aşırılık" olabilir. Akay'a (2012) göre, burada artık, bilgi türü, bir disiplinden diğerine doğru giderek disiplinleri yatay olarak katetmektedir ve bu, disiplinleri katederken kendi bilgi türünü yok eden bir bilgi değil, kendi türünü disiplinler-aşırı bir şekilde muhafaza ederken yatay ilişkileri sağlayan bir bilgidir. Tahakkümcü olmayan bilgi üretimi belki disiplinler-aşırılıkla ve Said'i izleyerek, türdeşleştirmemek, homojenleştirmemek yoluyla mümkün olabilir. Bu yoldan hareketle "kim için yazıyoruz", "bu çalışmayı kimler için yapıyoruz", "bu bilgiyi kimler için üretiyoruz" sorularında bu imkanı aramaktan vazgeçmeyebiliriz. Bu sorular yeni bir sosyal bilim için verilen mücadelede özne oluşumuzun temelini oluşturan sorular gibi görünüyor bana.

KAYNAKÇA

Akay, A. (2012). Sosyal Bilimler ve Sanat. Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek: Yeni Bir Kavrayışa Doğru Sempozyum Bildirileri. Toplum ve Bilim ve Defter Dergileri Ortak Çalışma Grubu. İstanbul: Metis Yayıncılık.

Başkaya, F. (2003). Sömürgecilik Emperyalizm Küreselleşme. Ankara: Özgür Üniversite Yayınları.

Haraway, D. J. (2010). Konumlu Bilgiler: Feminizmde Bilim Meselesi ve Kısmi Perspektifin Ayrıcalığı. G. Pusar. (çev.). Başka Yer içinde, 91-120. İstanbul: Metis Yayınları.

Mansfeld, Cornelia. (1995). "Bir kadına, bir koltuğa, bir bardak biraya sahip olmak." N. Gökçe. (çev.). Kadın Araştırmalarında Yöntem içinde s. 201-213. S. Çakır, N. Akgökçe. (der.). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Mies, M. vd. (2008). Son Sömürge: Kadınlar. İstanbul: İletişim Yayınları.

Mies, M. (2011). Dünya Ölçeğinde Ataerki ve Birikim: Uluslararası İşbölümünde Kadınlar. Y. Temurtürkan. (çev.). Ankara: Dipnot Yayınları.

Fanon, F. (2001). Yeryüzünün Lanetlileri. R. Ş. Süer. (çev.). İstanbul: Versus Yayınları.

Foucault, M. (2001). Doğruyu Söylemek. K. Eksen. (çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Keller, E. W. (2007). Toplumsal Cinsiyet ve Bilim. F. B. Aydar. (çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Said, E. (2000). Entelektüel. T. Birkan. (çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Said, E. (2004). Şarkiyatçılık Batının Şark Anlayışları. B. Ülner. (çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Spivak, G. C. (1999). A Critique of Postcolonial Reason: Toward a History of the Vanishing Present. Harvard University Press.

Spivak, G. C. (2010). "Yeni Madun: Ses-siz Bir Mülakat". E. Yetişkin. (çev.). Toplumbilim, 25. 55-64.

Sustam, E. (2010). "Postkolonyalizmden Biyolopolitiğe: Temsilin Krizinden Güvensizlik Toplumuna Mı?" Toplumbilim, 25. 55-64.

Wallerstein, I. (1997). Sosyal Bilimleri Düşünmemek. T. Doğan. (çev.). İstanbul: Avesta Yayınları.

Wallerstein, I. (2005). Yeni Bir Sosyal Bilim İçin. E. Abadoğlu. (çev.). İstanbul: Aram Yayıncılık.

Wallerstein, I. (2007). "Kapitalizmin İdeolojik Gerilimleri: Irkçılık ve Cinsiyetçilik Karşısında Evrenselcilik". Irk Ulus Sınıf Belirsiz Kimlikler içinde, s.41-51. İstanbul: Metis Yayınları.

Yetişkin, E. (2010). "Postkolonyal Kavramlar Üzerine Notlar". Toplumbilim, sayı 25, 15-21.

978-605-4397-33-4